

Это цифровая копия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных полках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все иометки, иримечания и другие засиси, существующие в оригинальном издании, как наиминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредиринали некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заирсы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.

Мы разработали иrogramму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заирсы.

Не отиравляйте в систему Google автоматические заирсы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оптического распознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.

В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доилнительные материалы ири иомощи иrogramмы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.

Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих определить, можно ли в определенном случае исиользовать определенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

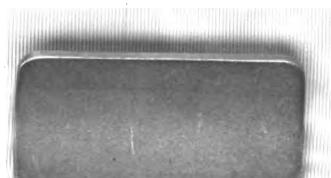
О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск и этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

Sbornik za narodni umotvorenii□a□, nauka i ...

Bulgaria. Ministerstvo na narodnata prosveta, Bǔgarska akademii□a na naukite, Bǔgarsko knizhovno druzhestvo

Digitized by Google

Slat. Renn. 100

99 - 286

minik 200

СБОРНИКЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ.

КНИГА VIII.

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1892.

二十一

1

二三

卷之三

J. d. T.

17

-3 R.T.

L Bok

10

九四

121

卷之三

— 14 —

10

E. Pausas

1

• 12 •

4

30

• 71 •

•

M

1

Съдържание.

I. Наученъ отдѣлъ.

Стр.

К. и Х. Шкорпилъ. Сѣвероисточна България въ географическо и археологическо отношение	3
К. и Х. Шкорпилъ. Надписи изъ разни краища на България	59
М. Ивановъ. За спрѣжнението на новобългарски езикъ	82
Д-ръ П. Т. Гудевъ. Български рабочици отъ библиотеката на лорда Zouche	137
М. Ивановъ. Палеографически, грамматически и критически особенности на Пирдопския апостол	169
Д-ръ В. Т. Балджиевъ. Студия върху нашето персонално съпружествено право	194
О. К. Волковъ. Свадбарските обреди на славянските народи	216
М. Драгомановъ. Забѣлѣжки върху славянските религиозно-етически легенди	257
Адолфъ Штраусъ. Емерихъ фонъ Фривалдски върху флората и фауната на България и на Балканския полуостровъ	315
Г. К. Христовичъ. Материалы за изучение българской фауны	337
Т. Н. Шишковъ. Доктори Христо Даскаловъ	347
Н. А. Начовъ. Тиквешки рабочици	389
Материалы за историята на българското възраждане	419

II. Книжовенъ отдѣлъ.

Иванъ Вазовъ. Въ недрата на Родопите	3
---	---

III. Народни уметворения.

I.

1. Пѣсни периодически и религиозни.

a) Коледни обичаи, пѣсни и благословии.

Отъ Софийско, записалъ В. Ивановъ	3
„ Варненско, записалъ В. С. Стаменовъ	8

b) Лазарски пѣсни.

Отъ Охридъ, записалъ Спространовъ	29
„ Тиквешко (Македония), записалъ А. Добревъ	30

2. Пѣсни изъ личния животъ.

Отъ Мелничко (Македония), записалъ С. К. Чапкъновъ	31
„ Драмско „ „ „ Андрей Гиуровъ	32

IV

	Стр.
3. Пѣсни изъ челядния животъ.	
Отъ Разложко (Македония), записаль Н. Нехтѣнинъ	37
„ Дупничко, записаль Д. Въчевъ	62
„ Силистренско, записаль Ив. Кр. Бешевлиевъ	80
4. Пѣсни изъ общественния животъ.	
Отъ Старо-Загорско, записаль Димитръ Иокимовъ	86
„ Орхание, записала Мария Илчева	90
5. Пѣсни изъ политический животъ.	
Отъ Копривщица, записаль Ст. К. Стрѣзовъ	91
6. Народни пѣсни съ мелодии.	
Отъ Прилѣпъ, записалъ и нотиралъ Т. Гавазовъ	105
 II. 	
1. Тѣлкувания на природни явления, разни народни вѣрвания и прокобявания.	
Отъ Рупчось, записаль М. Кисловъ	137
„ Прилѣпъ, записаль М. К. Цѣленковъ	141
2. Баяния, врачувания и лѣкuvания.	
Отъ Търновско, записаль Ц. Гинчовъ	144
„ Софийско, записали Цв. и В. Л. Въличинови	153
„ Ловческо, записаль Тр. Трифуновъ	156
3. Приказки за зли духове и др.	
Отъ Леринско, записаль Н. Настевъ	159
„ Прилѣпъ, записаль М. К. Цѣленковъ	164
„ Пещера, записаль А. Мишевъ	172
4. Приказки за черковни лица и явления.	
Отъ Леринско, записаль Н. Настевъ	173
„ Софийско, записаль Д. Стойковъ	174
„ Прилѣпъ, записаль М. К. Цѣленковъ	178
„ Ширдънъ, записаль В. П. Дюлгеровъ	184
„ Прѣвала (Берковска окол.), записаль Ив. К. Сапунджиевъ	188
„ Велесь, доставиль Д. Матовъ	189
„ Ахъръ-Челебийско, записаль Ст. Шишковъ	190
5. Приказки изъ челядния и общественъ животъ.	
Отъ Ахъръ-Челебийско, Ст. Шишковъ	191
„ Прилѣпъ, записаль М. К. Цѣленковъ	192
„ Ахъръ-Челебийско, записаль Ст. Шишковъ	201
„ Габрово, записаль Н. Стойковъ	202
„ Леринско записаль Н. Настевъ	203
6. Прѣданія за лица и мѣста.	
Отъ Битолско, записалъ по Прилѣпски говоръ М. К. Цѣленковъ	206
„ Дебърско	212

7. Ваени (аполози).	Огр.
Отъ Велесь, доставилъ Д. Матовъ	214
" Ахърь-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	215
" Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	217
" Софийско, записалъ Д. Стойковъ	222
" Търново-Сейменъ, записалъ Б. Черневъ	228
8. Приказки фантастически и смѣшни.	
<i>а) Фантастически.</i>	
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	224
<i>б) Смѣшни.</i>	
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	228
" Рѣсенско, записалъ Д.	229
9. Пословици.	
Отъ Граховско, записалъ И. А. Чачаровъ	231
10. Клетви и богословии.	
Отъ Щипъ, записалъ И. А. Чачаровъ	239
11. Гатанки.	
Отъ Бобища, Велесь и Рѣсенъ, доставилъ Д. Матовъ	249
12. Дѣтински залъгалки, игри и др.	
Отъ Софийско, записалъ Д. Стойковъ	260
13. Народни обичаи.	
Отъ Бесарабия, съобщава Й. Гинчовъ	276
14. Материалъ за български рѣчицѣ.	
Отъ с. Плѣвня (Драмско), записалъ А. Глуровъ	278
15. Условни или тайни говори.	
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. Цѣпенковъ	284
Поправки на поб-важните забѣлѣжени погрѣшки	289
Наблюдения отъ метеорологическата станция при Софийската Държавна Гимназия.	
Три картини къмъ статията на К. и Х. Шкорпилъ.	
Две изображения на български селски кѫщи и на една женска носия.	

НАУЧЕНЪ ОТДѢЛЪ.

Съвероисточна България въ географическо и археологическо отношение.¹⁾

Отъ Н. и Х. Шкорпилъ.

Искуственни издлъбнжтини (excavations).

II. Добруджанските и Делиорманските колонии

съ распърснати по скалистите склонове на сухите долове, които разбраздяватъ Добруджанска степ и Делиорманските възвищения.

Шакенджийска пещерна колония.

Единъ отъ поменжтите долове се простира почти на самата граница между степта и възвищията, като се зачева въ околността на оклийския градъ Добричъ (Варненски окръгъ). Долътъ се състои отъ два клона, отъ които единиятъ се почва при с. Семизъ-Алж и се простира на съверъ къмъ г. Добричъ, съ повечето скалисти бръгове; а вториятъ клонъ съ по-наведени бръгове откъмъ истокъ се протака изъ околността на с. Башъ-Бунаръ. Долътъ сочи къмъ съверъ съ малко отклонение къмъ западъ, минава покрай цѣлъ редъ села, расположени по двата му бръга и достига чакъ до с. Мурсалъ-къой (Енидже-Фанджска община); отъ това село долътъ се извива на западъ въ видъ на полуокръгъ, испъкналъ къмъ съверъ съ селото Шакенджи по сръдата му. До западния край на полуокръга се издига скалистъ връхъ, въ видъ на езикъ, съ развалини на една голъма старорѣмска крѣпостъ, нарѣчена *Хиссэръ-Калеси*. Подъ развалините се събира горѣпоменжтиятъ долъ съ другъ единъ вилообразно разклоненъ долъ, който иде откъмъ югъ; този долъ пази крѣпостта откъмъ югоизточната страна. Съединениетъ долъ приема чакъ по-напрѣшното си направление и се простира край с. Баракларь, на съверъ къмъ границата на румънска Добруджа.

¹⁾ Продължение отъ кн. VII.

Шакенджийската колония се намира близу до Хиссъръ-Калеси, въ полуокръглестата извивка на Добричкия долъ; тя се състои отъ две главни групи и отъ нѣколко отдѣлни и осамотени пещери. Нѣма съмнѣние, че тѣзи пещери сѫ били обитавани и въ по-послѣдните врѣмена, когато е работила близката крѣпостъ.

Нека да почнемъ обиколката си отъ источнитѣ осамотени пещери. Първите отъ тѣхъ се срѣщатъ въ мѣстността, нарѣчена Дудуклукуъ, дѣто отъ дѣсната страна влиза въ голѣмия долъ една долчинка, а именно тамъ, дѣто прѣкиятъ путь отъ с. Кюселеръ (Ахъ-Орманската община) за с. Шакенджи, прѣсича голѣмия долъ.

1. Въ лѣвия брѣгъ се намира една пещера називаема „Дудуклукуъ маара“; тя е неправилна, около 20 раскрача дѣлга, съ неправиленъ коридоръ (до 25 м. дѣлъгъ) въ югозападния ѝ кѫтъ. Въ пещерата може да влѣзе човѣкъ само наведенъ, защото е полуузасипана.

2. По-надолу на дѣсния брѣгъ се издига една скала, нарѣчена *Кечи-кая* (кови камъкъ); въ срѣднитѣ ѝ пластове се намира една пещера въ видъ на подмолъ. Входътъ ѝ, както и дѣлбочината (дължината) ѝ е около 12 раскрача; таванътъ се снишава, отъ 3·5 м. височина (до входа), въ видъ на стѣпала, къмъ задната частъ на подмола. Отпрѣдъ се гледа една пижтека, която слиза въ дола по единъ до 8 м. високъ брѣгъ. До тази пижтека, както и въ стѣнитѣ на подмола (до входа) се забѣлѣзватъ слѣди отъ искусително работени дупки, които сѫ служили едно врѣме за подпирание на дървени греди. Стѣнитѣ на подмола се състоѣтъ отъ шюплестъ варовитъ камъкъ; а прѣдъ подмола, отъ лѣвата страна, стѣрчи скаленъ балванъ, нарѣченъ *Шобитъ камъкъ* (Дикели-ташъ). Между срутениитѣ камъни въ дола подъ подмола се намира на половина прѣчулено каменно корито, плитко, 1·22 м. дѣлго и 0·52 м. широко.

3. На разстояние около половина часъ дохождаме до една скала, нарѣчена *Черна скала* (Кара-кая), която се издига на дѣсния брѣгъ на дола; въ неї се намиратъ две естественни пещери, къмъ южната страна отворени, които едно врѣме сѫ били приспособявани за жилище. Источната отъ тѣхъ е до входа 2·0 м. широка и се простира 12 раскрача на вѣтрѣ; лѣвата ѝ стѣна е равна и има явни слѣди отъ обработване, съ неправилно долапче (0·75 м. широко), което се пада въ задната частъ. Дѣсната стѣна е неправилна; въ дюшемето се забѣлѣзва една пукнатина (1·0 м. дѣлбока), която се разширява къмъ задния край. Пещерата е около 2·5 м. висока. Прѣдъ входа, на една отвѣсна скала се забѣлѣзватъ издѣлбани знаковетѣ: ф.

Западната пещера има съвсѣмъ неправилни стѣни; тя е 3·0 м. широка (до входа), 2·5 м. висока и се разширичава малко на вѫтре (до 4·0 м.) съ 7 раскрача дълбочина.

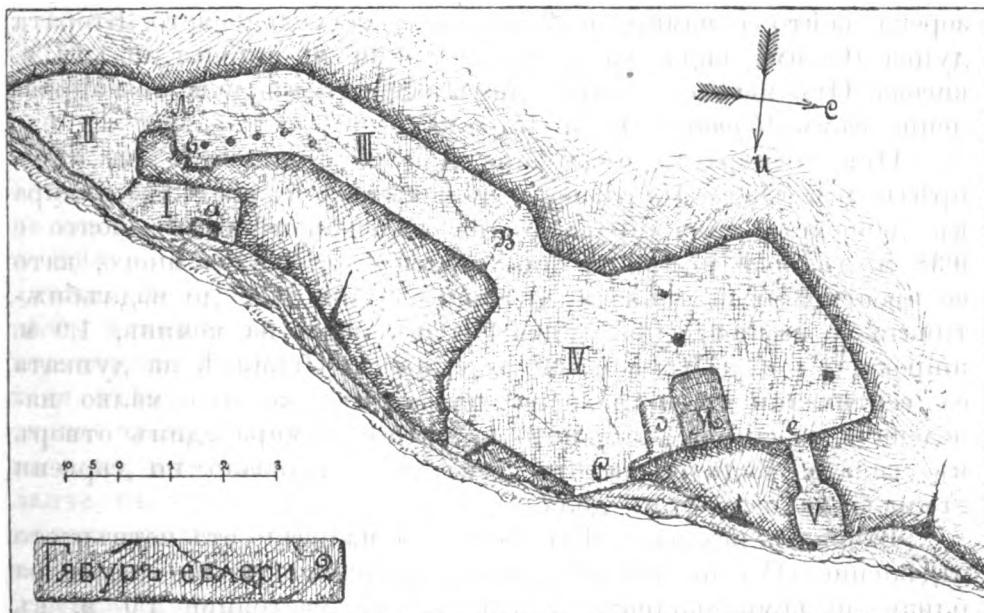
4. Още по-надолу, въ дѣсната страна на поменжтия долъ, се издига една дълга и стрѣмна скала, нарѣчена „Главург канара“. Отсрѣщниятъ лѣви брѣгъ е наведенъ и гористъ.

Въ скалата сѫ издѣлбани пещеритѣ, нарѣчени

Главург евleri (Кѫщи на невѣрници).

Тази група искусственни пещери е много любопитна; тя е расположена въ долнитѣ и срѣднитѣ пластове на скалата въ три етажа, а именно въ долния етажъ пещеритѣ се срѣщатъ уединено, а въ втория и третия има цѣла система, помежду си съединени пещерни отдѣления.

A. Най-горниятъ етажъ се намира близу до самия връхъ на скалата; той се състои отъ двѣ отдѣления I, II и IV, съединени помежду си съ единъ коридоръ (III). Фигура 1 представя хоризонталния разрѣзъ на този етажъ.

Фиг. 1 (горниятъ етажъ).

Отъ срѣдния етажъ се е влизало въ горния — до мястото „а“ и то най-напрѣдъ въ първото отдѣление (I), което е 2 м. дѣлго и съ 0·95 м. поблизко расположено отколкото съсѣдното второ отдѣление (II). Първото отдѣление е отпрѣдъ срутено, така щото качванието въ горния етажъ е опасно; подобно е

срутено и второто отдѣление. Отъ него се качваме по едно стѫпало, 0·25 м. високо, до една врата (A), която е 1·30 м. висока и 0·70 м. широка. Прѣвътъ вратата влизаме въ единъ коридоръ (III), който е 7·4 м. дълъгъ и 1·5 м. високъ; отъ дѣсната страна въ дюшемето му се забѣлѣзва единъ редъ отъ петъ кръгли издлъбнатини и до тѣхъ едно долапче (B), 0·45 м. широко и 0·6 м. високо. Близу до съверния край на коридора (B) се намира пакъ врата, 1·67 м. висока и 1·55 м. широка, надъ лѣвата страна на която се намира една малка издлъбнатина, 0·1 м. висока и 0·33 м. широка. Коридорътъ се е затварялъ едно време съ врати (до A и B).

Отъ коридора влизаме въ едно пространно отдѣление (IV), което има видъ на единъ неправиленъ петожгълникъ, съ най-голяма дължина 8·0 м., а височина 2·7 м. Стѣните сѫ съвсѣмъ равни, малко нѣщо испъкнжло-искривени. Прѣдната источна стѣна, която образува двѣтъ страни на петожгълника, е тънка въ южната си частъ, а дебела въ съверната. Въ първата частъ сѫ пробити двѣ дупки, отъ които първата (c) има видъ на прозорецъ, и е 0·73 м. висока, 0·45 м. широка, пробита въ едно долапче, което е 1·00 м. широко и се стѣснява къмъ прозореца, който се намира 0·87 м. високо надъ дюшемето. Втората дупка (C) има видъ на врата, и е 1·90 м. широка и 1·12 м. висока. Отъ нея се отваря единъ изгледъ въ дола по направление къмъ *Черната скала* (Кара-кая).

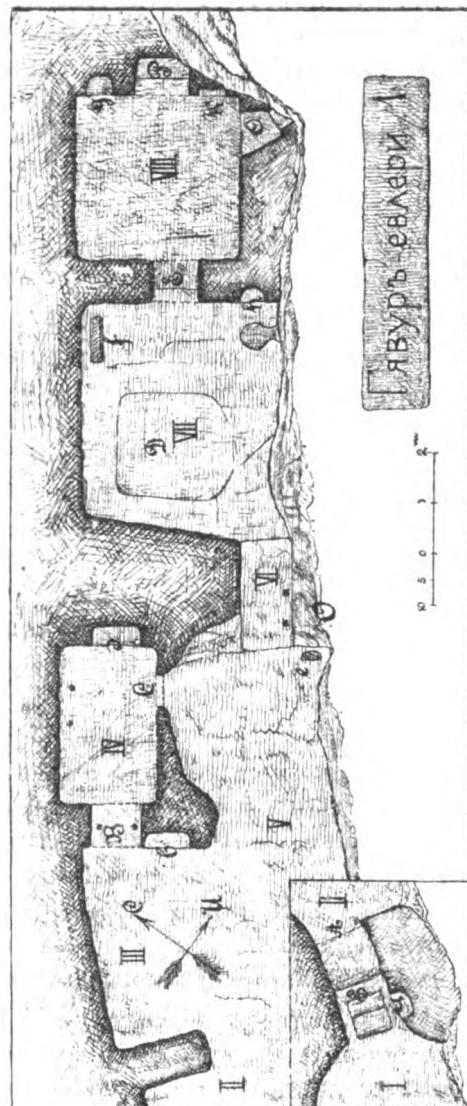
Отъ четвъртото отдѣление (IV) се е излизало на вънъ прѣвътъ двѣ мѣста. На дѣсно до поменжтата дупка (C) се намира въ дюшемето една правожгълна издлъбнатина (d), която е 0·38 м. дълбока и 1·65 м. широка; тя се стѣснява много, като се простира край стѣната до самата дупка (C); до издлъбнатината се намира една дупка (M), въ видъ на коминъ, 1·0 м. широкъ, 1·4 м. дълъгъ и 3·0 м. дълбокъ. Стѣните на дупката сѫ вертикални съ исключение на задната, която е малко на-ведена и се спуска на дѣното ѝ, дѣто се намира единъ отворъ въ скалата. Види се, че отъ тука се е излизало по дѣрвени стѫпала на надолу въ дола.

Вториятъ исходъ, прѣвътъ който се е излизало отъ четвъртото отдѣление (IV) на нагорѣ надъ пещерните скали, се намира близу до коминовидната дупка (M), на разстояние 1·0 м. въ дебелата прѣдна стѣна на пещерата. До самия таванъ на пещерата въ тази стѣна се намира единъ отворъ, прѣвътъ който може човѣкъ да се промъкне по корема и този отворъ се разширокава близу до исхода на 1·0 м. съ 2·0 м. дължина. На външния край на това коридорче се намира единъ отворъ въ видъ на прозорецъ (0·74 м. широкъ), прѣвътъ който се е излизало на самата скала и то именно на онова място, дѣто скалниятъ

връхъ е малко нѣщо под-низъкъ отъ другитъ части. Дупките, които се намиратъ въ дюшемето и по стѣните (IV), показватъ, че въ пещерата е имало едно врѣме дървени постройки, които или сѫ раздѣляли пещерата на нѣколко стаи или пѣкъ за тѣхъ сѫ се крѣпили дъските, съ които сѫ били покрити стѣните и дюшемето на пещерата.

Б. Отъ горния етажъ се слиза въ срѣдния до горѣ-
поменжтото място (a) въ
първото отдѣление (I), дѣто
има единъ проворецъ (O),
прѣзъ който се влиза въ
най-съверното отдѣление на
срѣдния етажъ. Фигура 2
прѣставлява хоризонтал-
ния разрѣзъ на този етажъ.
Отъ дюшемето на първото
отдѣление (I) до горния край
на провореца (O) растоя-
нието е 0·55 метра.

Планътъ на отдѣлението (VIII), въ което влизаме, прѣставлява ни скелета на една малка подземна църква, на която главниятъ видъ е правоъгълникъ, подобенъ на квадратъ, 3·17 м. дългъ и 3·04 м. широкъ, съ на-
длѣжна ось, обрнѣта не
къмъ истокъ, но къмъ съ-
вероистокъ. По срѣдата на
тази стѣна, се намира ол-
тарна частъ (P), въ видъ
на едно четвеространно до-
лапче съ малко искривени
кътове (рогове). Олтарътъ
е 1·0 м. широкъ, 0·72 м.
дългъ (дълбокъ), съ прѣ-
столъ въ западната му частъ,
въ видъ на единъ столъ
0·8 м. високъ и 0·37 метра
широкъ. На съверъ до олтара се намира полуциркулесто до-
лапче (d), което се пада на 0·82 м. на високо отъ дюшемето;
долапчето е 0·5 м. широко, 0·78 м. високо, 0·4 м. дълбоко
(дълго), и е служило като жертвеникъ. На югъ отъ олтара

Фиг. 2 (срѣдниятъ етажъ).

се намира друго едно долапче (к), което е правоъгълно и само 0·16 м. дълбоко.

До источния край на югоизточната стъна се намира горѣ-
поменжтиятъ проворецъ (О), който е 0·65 м. широкъ; той
е положенъ наведено къмъ черковната ось. Въ югозападната
стъна се намира врата (Е), която се допира до самия таванъ
на черквата; тя е 1·85 м. висока, 0·82 м. широка и 0·8 м.
дълбока (дълга). До отвѣсните стъни се намиратъ издлъбнж-
тини, които свидѣтелствуватъ, че черквата е била затваряна
отъ вѫтре съ особена врата. Въ вратния отворъ се намира
едно стъпало (0·1 м. високо), по което се е слизало въ съсѣд-
ното отдѣление (VII).

Сичкитъ пещерни отдѣления, съ исключение на черквата,
иматъ срутиeni прѣднитѣ си стъни.

Седмото отдѣление (VII) има почти правоъгъленъ видъ,
съ исключение на югозападната стъна, която не е съвсѣмъ
успоредна съ срѣщуположната съверо-източна стъна. Стѣните
са отвѣсни, 2·10 метра високи и са снабдени до тавана, на
съверозападната и на съвероизточната стъна, съ праволинейни
корнизи; у първата стъна тѣ се състоijтъ отъ двѣ линии
(0·35 м. широки), а у втората — отъ една хоризонтална линия
(0·24 м. широка). Въ югозападната стъна, която нѣма корнизи,
се намиратъ десетъ дупки, които са служили, види се, за
вакрѣпяване на хоризонтални греди, а въ съвероизточната
стъна, на дѣсно до вратата (Е), се намира полукръглесто
0·43 м. широко, долапче (h).

Въ каменистото дюшеме се намиратъ нѣколко издлъбнжтини.
Едната отъ тѣхъ се пада въ съверния кѫтъ на пещерата и има
видъ на едно дълъгнесто корито (f), което е само 0·26 м. широ-
ко. Друга една издлъбнжтина се намира близу до поменж-
тото долапче (h), до срутиена стъна на пещерата; тази издлъ-
бнжтина е неправилно кръглеста и се отваря на вънъ въ сру-
тиена скала. Третя една издлъбнжтина (d) е голъма, плитка
и има неправилно закривени рогове.

Отъ седмото отдѣление (VII) се влиза въ единъ коридоръ
(VI), който е 2·15 м. дълъгъ, 1·0 м. широкъ, съ 1·10 м. по-низко
лежашо дюшеме въ сравнение съ прѣдиущите отдѣления.
Двѣ четверостенни издлъбнжтини въ дюшемето показватъ, че
този коридоръ е билъ затварянъ откъмъ срутиена частъ съ
една дървена стъна и че се е влизало въ седмото отдѣление
по нѣколко дървени стъпала.

Нѣма никакво съмѣнѣние, че поменжтиятъ коридоръ е раз-
дѣлялъ седмото и осмото отдѣление отъ останалите пещерни
отдѣления. Първите отдѣления (VII и VIII) са служили за

религиозни обреди (заедно съ горния етажъ), а останалитѣ — за живѣнѣе.

Отъ жилищния отдѣлъ е останалъ само каменниятѣ скелетъ, който, трѣба да си прѣставимъ, е билъ допълненъ съ разни дървени постройки. Може да се забѣлѣжи само, че тука край срутилата скала, е имало нѣкакъвъ коридоръ (V) прѣвъ който се е вливало въ отдѣлните стаи, които сѫ се намирали по-навѣтрѣ въ скалата, съ исключение на първата стая (I), която се е намирала отирѣдъ, въ продълженето на коридора (V). Отъ доля се е качвало въ жилищния отдѣлъ по едни стжпала, изсѣчени въ скалата; тѣ сѫ вече почти съвсѣмъ истрити и сѫ достигали до входа, дѣто се съединява петиятъ и шестиятъ коридоръ (V и VI).

Най-запазената отъ жилищните стаи е четвъртата стая (IV); въ нея се влиза отъ петия коридоръ (V) прѣвъ една врата (C). Стаята има правожигъленъ видъ съ отвѣсни и съвсѣмъ гладки стѣни; тя е 3·0 м. дѣлга, 1·84 м. широка и 1·96 м. висока. Въ съвероизточната ѝ стѣна се намира едно четвеространно долапче (d), което достига до самия таванъ и е 0·94 м. широко 0·35 м. дѣлбоко (дѣлго) и 0·7 м. високо. До съверозападната стѣна сѫ издѣлани въ дюшемето двѣ крѣглести дупки. Въ югоизточната стѣна се намира друга врата, прѣвъ която се е вливало въ съсѣдната стая (III); вратата е 0·98 м. широка, 0·85 м. дѣлбока (дѣлга) и 1·68 м. висока. Въ прага на вратата се намиратъ двѣ крѣглести издѣлѣнїти, които сѫ служили за закрѣпяване на дѣрвена врата.

Стаята III е 3·95 м. дѣлга и е била първобитно затворена съ една дѣрвена стѣна отирѣдъ; тя е имала неправиленъ видъ. До вратата, отъ дѣсната страна, се намира едно долапче (v), широко 0·88 м., дѣлбоко 0·45 м. и 0·78 м. високо, което достига до самия таванъ на пещерата. Това долапче е имало сѫщото значение, както и долапчето (d) въ четвъртата стая (IV).

Отъ по-нататъшната стая (II) се е запазила само една 0·8 м. дебела стѣна, която ѝ отдѣля отъ третята стая (III) и, споредъ запазената частъ, може да се сѫди, че стаята е имала неправиленъ видъ.

Послѣдната стая (I) е била съединена съ петата (V) посредствомъ единъ коридоръ (A) съ стжпала, по които се е вълизало въ послѣдната стая (V). Фигура 2 прѣставлява отдѣлно коридора съ съсѣдните стаи (вижъ въ Фигурата отдѣлната частъ въ лѣвия кътъ). Най-прѣднитѣ стжпала сѫ били дѣрвени; отъ тѣхъ е останало едно каменно стжпало (1·0 м. високо), върху което сѫ се подпирали едно врѣме дѣрвенитѣ стжпала. Отъ тѣхъ се е излизало на едно плоско място, 1·0 м. дѣлго и широко: то е служило за отпочивка. Най-послѣ се е влизало въ стаята (I) прѣвъ три каменни стжпала, отъ които

горните двете се стъсняватъ малко нѣщо. До каменните стъпала, въ лѣвата стъпна на коридора, се намира едно долапче (а).

Стаята (I) е имала неправиленъ видъ, и е 4·5 м. дълга и около 2·0 м. висока; въ прѣдната си част тя е срутена, а въ задната има следи отъ единъ широкъ долапъ, който се е почвалъ отъ самото дюшеме.

В. Отъ срѣдния етажъ се е слизало въ доля по едни стъпала [сега вече почти съвсѣмъ истрити (V)], до които се намира една малка издалъбнѣтина. Въ долните пластове, между срѣдния етажъ и доля се намира долниятъ етажъ на Гяворъ-евлеренските пещери, който се сстои отъ уединени стаи, наредени, като почнемъ отъ стъпалата, така:

а) първата стая (пещера) се намира близу до стъпалата; тя има видъ на паралелопипедъ, и е 3·0 м. дълга и широка; има въ западния си кътъ една издалъбнѣтина, въ видъ на корито, дълго 1·0 м. и широко отъ 0·20 до 0·45 м.

б) втората стая се пада подъ първото отдѣление (I) на срѣдния етажъ; тя има правоъгъленъ видъ, и е изсѣчена въ скалата малко наведено; има 7 раскрача дължина и 3 ширина. Първата и втората стая сѫ отворени на вънъ съ цѣлата си ширина.

в) третята стая има коридоръ 0·75 м. широкъ и 1·0 м. дълбокъ; видътъ ѝ е правоъгъленъ съ стъни, работени нечисто и неравно. Тя е 2·7 м. широка, 7·0 м. дълбока, 1·83 м. висока и прѣдната част на дюшемето ѝ е малко нѣщо по-издигнато.

г) четвъртата стая има коридоръ въ видъ на тѣнь клинъ; тя е 4·0 м. е дълга, 2·0 м. дълбока и около единъ човѣшки растъ висока.

Ако прѣгледаме още веднажъ цѣлото устройство на Гяворъ-евлеренските пещери, ще дойдемъ до заключение, че тѣ ни прѣставляватъ скаленъ манастиръ съ три етажа, които сѫ издалъбани въ скалата „Гяворъ-канара“. Долниятъ етажъ е служилъ за складове, ахъри и други стопански работи, половината отъ срѣдния етажъ — за жилище, а останалата частъ, заедно съ горния етажъ — за религиозни обреди. Забѣлѣзва се че долниятъ етажъ е грубо работенъ, а останалите части (именно религиозните) сѫ чисто и правилно изсѣчени въ скалата.

Въ доля подъ Гяворъ-канара е билъ разчистенъ прѣди малко врѣме единъ кладенецъ, въ който тѣрсили околните селяни иманie; между нахвърлените камъни, съ които е билъ запланъ едно врѣме кладенеца, се е намѣрилъ единъ камъкъ съ кръстъ, който ясно показва християнското му происхождение.

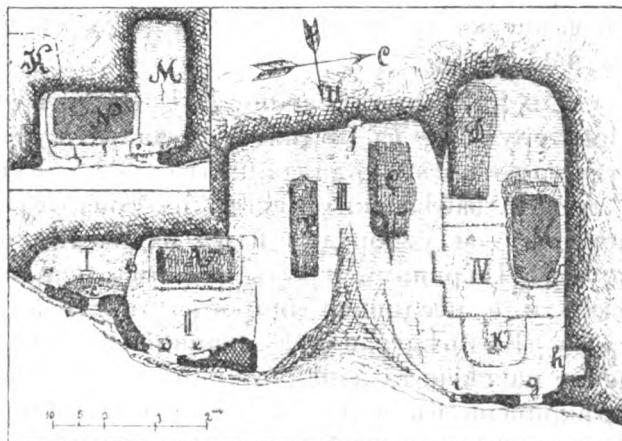
5. Отъ Гяворъ-евлеренските пещери, като се отправяме нататъкъ въ доля, достигаме до единъ редъ стърчащи скали, които се издигатъ отъ дѣсния гористъ брѣгъ на доля. Въ тѣзи

скали се намиратъ искусствени пещери, отъ които едините сѫ още съхранени, а другите срутени.

Най-любопитната пещера е издълбана въ прѣдния пластъ на първата скала и се нарича

Сандъкли-маара.

Въвлизанието въ тази пещера става посрѣдствомъ двѣ коминовидни дупки. Отъ доля се качваме най-напрѣдъ въ една пещера съ неправиленъ видъ К (отдѣлно отбѣлѣжена въ горния лѣвъ кѫтъ на фиг. 3); тя се пада около 5'0 м. на високо надъ доля и е 2'50 м. дълбока. Отъ нея се излиза прѣвъолната коминовидна дупка N, която е 1'80 м. дълга, 1'0 м. широка и 3'5 висока къмъ дъното на горната коминовидна дупка, която е вертикално положена къмъ първата и е по-навѣтрѣ изсѣчена въ скалата отколкото първата. Поменѫтото дълно между двѣтѣ дупки е служило, види се, за отпочивка; тукъ се свършва първата дупка и се захваща втората, та трѣба да отпочине тукъ човѣкъ, когато се качва въ пещерата. Това място е отворено на вънъ въ доля и споредъ брѣзидитѣ и крѣглеститѣ издѣлѣнїти, които се намиратъ до външния му край се види, че едно врѣме е имало тукъ дървена стѣна съ дупки, прѣвъ които могло да се гледа на вънъ. Отъ това място се качваме прѣвъ втората дупка (M), която е 3'4 м. дълга, въ собственната пещера. Въ нея можемъ да распознаемъ, че тя е била едно врѣме раздѣлена съ дървени прѣгради на четири части, които съставляватъ сега едно отдѣление. Първото отдѣление (IV), въ което влизаме, е продълговато, 2'35 м. широко и 5'67 дълго; по срѣдата му, до самата съверна стѣна, се намиратъ устата на коминовидната дупка (M). Въ съверозападния кѫтъ на отдѣлението, до самата южна стѣна е издѣлбанъ гробъ, въ видъ на корито; той е 2'05 м. дълъгъ, има нееднаква ширина къмъ западния край, дѣто е била, види се, главата на мъртвеца. Западниятъ край на гроба е 1'0 м. широкъ, а источниятъ — 0'85 м.

Фиг. 3.

Видътъ му е неправиленъ правожгълникъ съ надлъжна ось отъ западъ къмъ истокъ. Въ источната частъ на дюшемето се забълзватъ издълбнатини, въ видъ на полукръгъ (K) и нѣколко линии, които се прѣсичатъ подъ правъ ѝгълъ. Нѣма съмнѣние, че тѣ показватъ олтарната частъ, която е съществувала тука едно време. Прѣдната стѣна на пещерата е почти съвсѣмъ запазена; въ нея е имало двѣ дупки въ видъ на прозорци, издигнати 1·0 м. високо надъ дюшемето и сѫ широки 0·6 м. и 0·52 м. високи. Отъ тѣхъ само една се е запазила (g), а другата т. е. под-южната дупка (i) е на половина срутена. Въ съверната стѣна на пещерата, до источния ѹ край, се намира едно четвеространно долапче (h), 0·5 м. широко, 0·45 м. дълбоко и 0·6 м. високо, на което стѣните сѫ съвсѣмъ равни и роговетъ сѫ искривени.

Съсѣдното отдѣление (III) въ прѣдната си частъ е съвсѣмъ срутено; въ задната си частъ е малко нѣщо под-широко, отколкото е въ прѣдната, която е 4·2 м. Дълбината му е 4·5 м. Главната забѣлѣжителностъ на това отдѣление сѫ двата гроба, помѣжду си успоредни и съ надлъжни оси отъ западъ къмъ истокъ. Първиятъ гробъ (C) има неправиленъ правожгълътенъ видъ и е нееднакво широкъ (отъ 0·85 до 0·65 м.). Вториятъ гробъ (B) прѣставлява правиленъ правожгълникъ съ исклучение на тѣсната западна стѣна, която е по срѣдата малко нѣщо прѣкривена въ видъ на джга; той е 1·9 м. дълъгъ, 0·5 м. широкъ и 0·45 м. дълбокъ.

Въ задната стѣна на пещерното отдѣление, между двата гроба, се намира едно малко долапче (f). Дюшемето е било първоначално равно, а за сега то е отчасти срутено въ прѣдната си частъ. Въ тавана се намира голѣма и дълбока пукнатина.

Отдѣлението II е най-малко; то е само 2·10 м. дълго, и има видъ на неправиленъ четверожгълникъ, съ искривена источна стѣна, въ видъ на джга. Отъ прѣдидущото отдѣление то е отдѣлено съ едно низко стѣнапало. Тука се намира единъ гробъ, издѣланъ край задната стѣна; той е много по-хубаво изработенъ отколкото другите гробове. Гробътъ има видъ на правиленъ правожгълникъ, 0·60 м. широкъ и 1·43 м. дълъгъ; надлъжната му ось сочи отъ съверъ къмъ югъ т. е. вертикално къмъ осите на описаните гробове. По крайщата на гроба има една издѣлнѣтина (0·12 м. до 0·2 м. широка), връзъ която е била едно време положена каменна плоча, която е закривала гроба. Това нѣщо не се намира у другите гробове въ Сандъкли-маара.

Прѣдната стѣна на това отдѣление е съвсѣмъ запазена; въ нея се намира дупка въ видъ на прозорецъ, който е 0·7 м. широкъ и 0·5 м. високъ (d). Дупката достига до самия таванъ;

и на лъво до нещ се намира едно плитко долапче, което е 0·45 м. широко.

Последното отдължение (I) се пада 0·3 м. под-нависоко отъ предидущето (II); таванътъ му е 1·0 м. под-низиъкъ. Отдължението е 3·0 м. дълго, 0·9 м. широко, има видъ на коридоръ, който е малко закривенъ и се свършва съ единъ отворъ (a), който пробива скалата на вънъ. Отворътъ е 0·5 м. широкъ, 1·2 м. високъ, зачева се до дюшемето и се свършва до тавана. Другъ единъ малъкъ отворъ (c), въ видъ на прозорецъ, се намира въ предната стъна, край която има камененъ столъ.

Дюшемето и таванътъ на двъйтъ последни пещерни отдължения сѫ правилно издѣлани.

Значението на Сандъкли-маара е точно опредѣлено съ гробнитъ издѣлнити въ видъ на сандъци, и нѣма никакво съмнѣние, че тази пещера ни представлява гробна черквица. Съ подобни черквици ще се срѣщнемъ въ порѣчието на р. Русенски Ломъ.

6. Въ долнитъ пластове на под-нататъшната (четвърта) скала се намиратъ естественни неправилни пещери, а въ средния поясъ (пластъ) на близската пета скала се съгледватъ издѣлани двѣ правилни четрвеространни като килии дупки; тѣ сѫ недостѣпни, отпрѣдъ срутени и сѫ били съединени помежду си съ едно коридорче. Отдалечъ се съгледва, като че има въ задната имъ стъна издѣлано едно четвеространно място, може би съ надпись. За тѣзи килии и пещери има прѣданіе, че въ тѣхъ е била „тарапана“ (за съчленение пари) въ „джиневизкитѣ“ врѣмена. Съ името джиневизъ (т. е. генуезски) Турцитъ обозначава сички стари паметници, като градища и. др.

Свършваме крайно любопитната група искусственни пещери и се отправяме под-нататъкъ край полите на скалата, върху която е расположено старото укрепление (Хиссъръ). Склоновете на скалата се подигатъ все под-стрѣмно и под-стрѣмно, на височина до 70 м., въ видъ на скална стъна до югозападния край на крѣпостта.

Въ тази скална стъна намираме втора любопитна група искусственни пещери, нарѣчени

Assarъ-евлери (градищни кѫщи).

Пещеритъ въ поменжтата скала, нарѣчена „Assarъ-камара“, сѫ издѣлбани въ два пояса, отъ които долниятъ поясъ се намира въ долнитъ пластове надъ балванитъ, които покриватъ полите на скалата, а горниятъ поясъ е издѣланъ въ среднитъ пластове,

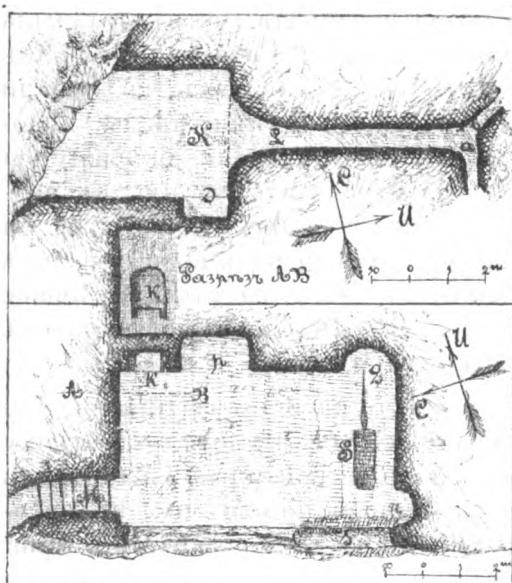
А. Отъ най-съверната пещера на долния поясъ зачева една скална пукнжтина, която се протяга послѣ между двата пещерни пояса и достига до тѣсния каменистъ гребенъ, на който стърчи единъ балванъ, нарѣченъ „*Караулъ-татъ*“ (страженъ камъкъ). Гребенътъ се продължава отъ югозападния кътъ на крѣпостта, почти съ южно направление и съединява крѣпостния връхъ съ възвищението, което раздѣля главния долъ отъ Базаурткъйския долъ. Споредъ едно прѣданіе едно врѣме излизала скална пещека отъ дома до гребена и по него въ самата крѣпость; тази пещека е била, види се, въ нѣкои части дървена, което може да се сѫди по издѣлбанигъ дупки, които се намиратъ тукъ-тамъ па пукнжтината и които сѫ служили, безъ съмнѣніе, за вакрѣпяваніе на хоризонтални и верикални греди на дървената подпорка на пещеката.

1. Отъ долния поясъ любопитна е най-южната пещера. Фигура 4 представя хоризонталния ѹ разрѣзъ. Пещерата е отпрѣдъ затрупана съ балвани, прѣвъ които се влиза въ неї;

тя е имала видъ на правилъ правожгълникъ, 5·17 м. дълъгъ, 3·40 м. широкъ и 1·97 м. високъ. Пещерата е изсъчена въ скалата въ источно направление. Отъ събарянието на прѣдната ѹ съверна стѣна пещерата се е скъсила на 3·0 м.

По срѣдата на задната стѣна се намира единъ отворъ, който е 2·10 м. широкъ и има полукрѣглестъ видъ; прѣвъ него се влиза въ единъ коридоръ, който се стѣснява и става поб-нисъкъ. Види се, че този коридоръ не е искусственъ, но естественъ (пукнжтина). На дълбочина (дължина) около 8·0 м. той

се раздѣля на два клона, отъ които дѣсниятъ се извира право на югъ и по него може човѣкъ гърбишкомъ да стигне около 20 м. надалечъ. По-нататъшното влизаніе не е възможно, защото дупката е испълнена съ пръстъ. Лѣвиятъ клонъ отива съ съвероисточно направление на дължина около 12 метра. Споредъ едно прѣданіе, поменжтиятъ коридоръ е отивалъ чакъ до крѣпостта.

Фиг. 4 и 5.

Въ южната стъна на пещерата, до источният кжтъ (рогъ), се намира единъ долапъ (д), който е 1·17 м. широкъ, 0·53 м. дълбокъ 1·7 м. високъ, и достига до самия таванъ. Въ долапа има 0·27 м. високъ столъ за съдане. До отвора, прѣвъ който се влиза въ коридора, се намиратъ издлъбнжтини, които показватъ, че коридорътъ се е затварялъ едно време или съ дървени или съ желѣзни врата.

2. Малко нѣщо поб-нависоко, откъмъ южната страна, надъ поменжтата пещера, се намира една издлъбнжтина и малко нѣщо къмъ югъ, до самитъ поли на скалата — една малка естественна пещера.

3. Въ сѫщия редъ, поб-нататъкъ къмъ съверъ, се намира една неправилна естественна пещера, която има шестъ раскрача широкъ входъ, съ дължина около 18 раскрача нееднакво широка, като се стѣснява къмъ задния край, а съ височина около два човѣшки ръста.

4. Още поб-насъверъ се намира пакъ една неправилна естественна пещера съ входъ, който е б раскрача широкъ; тя е до входа 3 ръста висока, и се стѣснява на двѣ мѣста, та се раздѣля така на три отдѣления. Дължината на пещерата е 50 раскрача.

5. Най-сетиѣ, най-насъверъ, има една плитка издлъбнжтина, която е порутена; до неї се зачева скалната пукнжтина, за която говорихме по-напрѣдъ.

В. Вторият поясъ се намира въ срѣднитѣ пластове на отвѣсните скали. Като почнемъ откъмъ съверната страна, срѣщаме слѣднитѣ пещери:

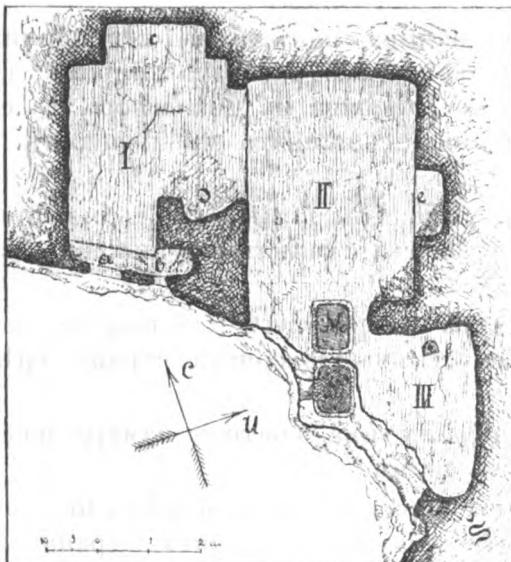
1. Една непристѣпна издлъбнжтина, която се намира надъ описаната четвърта пещера на долния поясъ.

2. Фигура 5 представлява хоризонталния разрѣзъ на тази втора пещера, въ която влизаме откъмъ съверната страна по седемъ стъпала, които се намиратъ въ единъ 0·85 м. широкъ коридоръ (М). Влизаме въ югозападния кжтъ на пещерата, която има видъ на правиленъ правоъгълникъ, 7·15 м. дълъгъ, 4·30 м. дълбокъ и 1·8 м. високъ. Прѣдната стъна е почти съвсѣмъ срутена; тя е запазена само до южния край (на дебелина 0·5 м.). Въ южната стъна до западния кжтъ се намира единъ неправиленъ долапъ (ч), който се начева до дюшемето; а въ южния кжтъ на задната стъна се намира едно подобно долапче (г). Успоредно съ южната стъна т. е. въ посоката отъ западъ къмъ истокъ, е издлъбанъ въ дюшемето единъ гробъ (S), който има правоъгъленъ видъ, и е 1·55 м. дълъгъ и 0·55 м. широкъ. Отъ по-тѣсната му южна стъна къмъ задната стъна на пещерата се простира една пукнжтина.

Въ задната источна стъна се намиратъ още други двѣ пра-
вилни долапчета, отъ които едното (р) е голѣмо (1.75 м. широко,
0·9 м. дълбоко) и се зачева отъ самото дюшеме, а другото до-
лапче (к) е 0·9 м. широко, 0·45 м. дълбоко и 1.08 м. високо съ
двѣ издълбнатини до долнитѣ му рогове (вижъ въ фигура 5
разрѣзъ АВ). До съверната стъна, на лѣво отъ входа, се на-
мира единъ малъкъ камененъ столъ.

Пещерата е хубаво издѣлана и споредъ устройството ѝ,
може да се сѫди, че тя е имала религиозно значение. Имаме прѣдъ
себе си *гробна църквица*, въ която голѣмото долапче (р) е слу-
жило за олтарна частъ, а другото долапче (к) за жертвениникъ.

3. Пѣ-на югъ се намира друга една пещера; тя е непри-
стъпна и се отваря на вънъ съ двѣ дупки, които сѫ служили
за гледание на вънъ.

Фиг. 6.

вънъ чрезъ една пукнатина. Прѣзъ тази дупка се качваме на
дѣното (М) на втората дупка, която се пада вертикално надъ
долния коминъ; прѣзъ неѣ се е възлизало най-послѣ въ са-
мата пещера. Височината отъ долното до срѣдното отдѣление
е около 8·0 м., както и отъ срѣдното до горното. Разрѣзитѣ на
коминовидните дупки сѫ правожгълни, почти квадратни, съ
страни 1·5 м. и 1·35 м. дѣлги, и съ издѣлбани крайща до горнитѣ
имъ части.

Влизаме (до М) въ пещерата помеждъ второто (II) и тре-
тото (III) ѝ отдѣление; послѣдното е служило като прѣдпе-

4. Слѣдва пещерата,
която е изобразена въ фи-
гурана 6 (хоризонталенъ
разрѣзъ). Въ тая пещера
се е влизало прѣзъ една
коминовидна дупка, която
има три подраздѣления.
Прѣдната стъна на пе-
щерата е срутена, та може
да се влѣзе въ неї и отъ
другадѣ т. е. прѣзъ сру-
тената частъ, дѣто тя се е
провалила на вънъ. Прѣзъ
първия коминъ се е въз-
лизало на дѣното на ко-
миновидната дупка (N),
която е отстранена малко
нѣщо по-наюгъ до поме-
нжката дупка и отъ срут-
ванието е отворена на

щерно отдължение, което още въ началото е било отворено въ дола, та се е представяло като единъ видъ подмолъ. Въ дюшемето (до „f“), въ съвероизточния кътъ, се намира полу-круглеста издълбнжтина съ по-малка дупка на дъното ѝ; тя е служила за побивание на нѣкакъвъ вертикаленъ стълбъ, види се, че на дървения кръстъ.

Второто отдължение е правоъгълно, 4·23 м. дълго, 3·15 м. широко и 1·77 м. високо; въ него се намира само едно долапче и то по сръдата на источната стъна; долапчето (e) е 1·28 м. широко, 0·5 м. дълбоко и 0·87 м. високо (надъ дюшемето 0·9 м.).

Прѣзъ единъ широкъ входъ (2·1 м.) влизаме въ първото отдължение (I), което е на 0·4 м. по-нависоко расположено отъ колкото другитъ пещерни отдълzenia и има неправиленъ видъ. То въ задната си частъ е почти два пъти по-широко отколкото въ прѣдната частъ. Въ задната стъна има едно широко долапче (c), което се зачева отъ самото дюшеме; то е 2·0 м. широко и 0·7 м. дълбоко. До прѣдната стъна има едно стъпало, което се продължава отъ лѣвата страна въ едно долапче (b); въ тази стъна има двѣ дупки, които сѫ служили за прозорци („a“ и „b“); първата отъ тѣхъ е 0·6 м. широка, а другата много по-тѣсна.

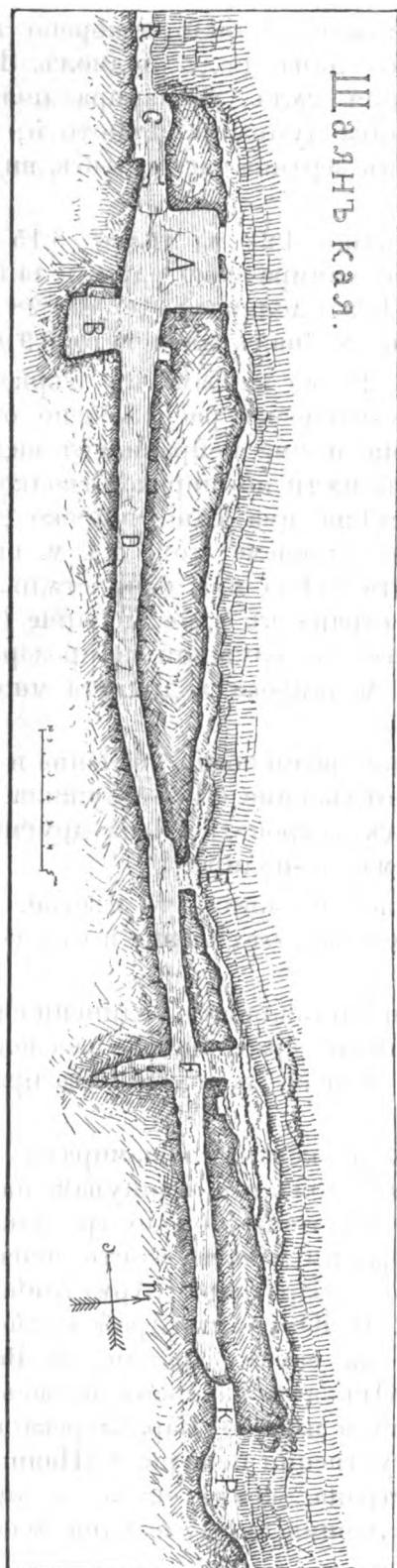
Види се, че тази пещера е имала религиозно значение и че издълбаната частъ (e), въ второто отдължение (II), е служила за олтаръ. Прѣдполагаме така споредъ устройството на другитъ черковни пещери, които ще опишемъ по-подиръ.

5. По-нататъшната пещера е непристъпна; тя състои, до колкото се гледа, отъ едно прѣдпещерно отдължение и отъ собственната пещера.

Ассаръ-евлерийскитъ пещери представляватъ уединени свѣщени мѣста, въ които е извѣршвало градищното население религиознитъ си обреди. Долнитъ пещери сѫ служили за практически потреби.

Свѣршваме пещерните колонии, които се намиратъ въ полукруглестата извивка на описания долъ и прѣминуваме пакъ въ съверното му направление. На разстояние около три километра се простиратъ плитки мочорляци (блата), които испълватъ дъното на дола, на югъ отъ с. Баракларъ (Армутлийска община) и на югоистокъ отъ с. С. Н. Юртлукъ (Арабаджийска община, Куртъ-бунарска околия), на самата граница на Варненския и Силистренския окръзи. Отъ двѣтъ страни на мочорляците сърчжтъ живописни скали, а именно Баракларска канара отъ дѣсната страна безъ искусствени пещери, и Шаянова скала (Шаянъ-кая) отъ лѣвата страна, която скала се продължава чакъ до жгъла между главния долъ и една малка

Фиг. 7.

Шаянъ-кая.

долчинка, нарѣчена Юртлукска (отъ лѣвата страна). Любопитно е, че въ първата скала се забѣлѣзватъ явни слѣди отъ дѣлбание на пещери.

Въ Шаянъ-кая се намира любопитна група пещери, които се различаватъ много отъ досега описанитѣ.

Шаянкайска колония.

Главната пещера се намира въ срѣднитѣ пластове на по-менѣтата скала. Фигура 7 представлява хоризонталния ѝ разрѣзъ. Пещерата има видъ на единъ дѣлъгъ коридоръ, който е изсѣченъ въ скалата по посока на външната скална стѣна, съ направление отъ сѣверъ къмъ югъ. Коридорътъ се разширячава на нѣкои мѣста въ стаи или се отваря на вънъ съ едни дупки въ видъ на прозорци. Отъ дола се качваме въ пещерата откъмъ сѣверната страна по единъ путь край самата скала (R) и влизаме прѣзъ единъ входъ, 1·33 м. широкъ, въ коридора. Прѣдната му част (C) е неправилно издѣлана, което се забѣлѣзва въобще у цѣлата пещера. Нѣма съмнѣние, че причина на това е по-голѣмата твърдостъ на камъка; защото у другитѣ пещери, дѣто камъкътъ е по-мекъ, издѣлванietо е по-чисто и по-правилно. Първото отдѣление на коридора, 4·1 м. дълго, е нееднакво широко, като се стѣснява отъ входа къмъ срѣдата на 0·9 м. широчина, а до южния край пакъ се разширява до 1·15 м. Стѣнитѣ, дюшемето и

таванътъ съ неправилни и гривави. Отъ това отдѣление влиза ме въ една четвеространна стая (A), която се издава къмъ външната скална стъна на 1·85 м.; въ тази стъна се намиратъ два прозореца, обърнати къмъ истокъ. Прозорците съ почти симетрично положени до сръдата на прѣдната стъна; съверниятъ прозорецъ се издига 0·78 м. надъ дюшемето, и е 1·0 м. широкъ и 1·05 м. високъ. Южниятъ прозорецъ е 0·9 м. надъ дюшемето, и има същата ширина както и първиятъ, но е малко нѣщо по-високъ (1·30 м.) отъ него. Прозорците иматъ неправиленъ видъ. Стаята (A) е 3·75 м. дълга, нееднакво широка (въ южната частъ 3·95 м., а въ съверната — 3·0 м.) и 1·90 м. висока.

Отъ югозападния ъгът на стаята се простира собственниятъ коридоръ, въ посоката на първото му отдѣление. До самото начало на коридора, отъ дѣсната страна, е изсъчена една стая (B), въ видъ на правоъгълникъ, 1·95 м. (до входа), 2·4 м. широкъ (въ задната частъ) и отъ 1·5 до 2·00 м. дълбокъ (дълъгъ). Въ съверната ѝ стъна е изсъчено едно долапче, 1·08 м. широко, 0·43 м. дълбоко и 0·85 м. високо; то е 0·83 м. по-високо отъ дюшемето и се допира до самия таванъ.

Отъ лѣвата стъна на коридора, близу до стаята (A) е изсъчено едно малко долапче, което е 0·5 м. широко, 0·35 м. високо, 0·5 м. дълбоко и се издига по-високо надъ дюшемето 1·1 м.

Началото на коридора (Д) е 1·85 м. широко и се стъснява постепенно чакъ до 0·65 м., а къмъ западната страна малко нѣщо е испъкнжло (на вѫтрѣ въ скалата). Коридорътъ се разширочава пакъ на 1·20 м. ширина, и въ тази частъ се намира една дупка (Е), прѣзъ която се гледа на вънъ къмъ истокъ; дупката е 0·87 м. широка и 1·7 м. висока. Тука се намира сръдата на коридора. Слѣдъ като изминемъ коридора на 8·27 м. дължина, при нееднаква ширина, която се стъснява най-послѣ до 0·85 м., дохаждаме до друга една дупка (F), която се отваря на вънъ, както прѣдидущата (Е). Първата дупка (F) не се спуска стрѣмно въ доля както дупката „Е“, но прѣзъ нея излизаме на едно тѣсно възвишение (тераса), дѣто край самата скала се намиратъ изсъчени столове за съдане и едно малко долапче.

Срѣщу дупката (F) е изсъчено въ коридора едно тѣсно пространство, което е 1·15 м. широко, 1·5 м. високо, 3·0 м. дълбоко и се стъснява и снишава къмъ задния край; въ дюшемето ѝ се намира пукнжтина.

По-нататъшната частъ на коридора се простира още на 11·50 м. дължина; най-послѣ стъпваме по едно стъпало (1·0 м. високо) въ издигнжтата частъ на коридора (К), дълга 2·0 м. и отъ нея излизаме на едно открито място (Р), което се спуска много стрѣмно въ доля. Височината на коридора е нееднаква,

срѣдно около 2·0 м. и има една дълбока естественна пукнжтина въ тавана.

Въобще цѣлата пещера има характеръ на една дълга естественна пукнжтина, която е била приспособена за живѣене съ издѣлбаванието на стаи (A, B), долапи, столове за сѣдане и др. — Въ скалата, до съверния входъ на пещерата (R) се намиратъ на еднаква почти височина съ коридора, хоризонтални издлъбнжтини, които сѫ служили, види се за продължение на самия коридоръ, въ посока къмъ Юртлукската долчинка.

Освѣнъ описаната коридорна пещера, която се простира въ една третя часть отъ скалната височина въ горнитѣ пластове на Шаянъ-кая се намира една непристъпна пещера, отъ която сѫ се съхранили само нищожни слѣди. Забѣлѣзватъ се и слѣди отъ една пѣтека по която се е слизало едно време отъ скалното възвишение връзъ скалата, която се намира въ къта на Юртлукската долчинка.

Срѣщу Шаянъ-кая се издига друга една скала, нарѣчена Юртлукъ-Канара (на лѣвия брѣгъ на главния долъ); въ долнитѣ ѝ пластове се намиратъ двѣ естествени тукъ-тамъ искусственно дѣлани пещери. Пѣ-голѣмата отъ тѣхъ има широкъ входъ и се простира на вѣтрѣ въ скалата на 36 раскрача дълбочина съ съверозападно направление; въ задната ѝ часть на тавана се намира естественна коминовидна дупка и отъ западния кътъ на пещерата води на вѣтрѣ въ скалата една тѣсна и тѣмна дупка, за която се приказва, че излизала чакъ на самия връхъ на Юртлукъ-Канара, дѣто се намиратъ развалини на едно старо градище (до самото село С. Н. Юртлукъ).

Отъ съверната страна, на прѣдната часть на пещерата, се намира една тѣсна дупка, 11 раскрача дълга и расположена около 2·0 м. високо надъ пещерното дюшеме. Отвѣнъ, прѣдъ пещерата, се забѣлѣзватъ въ скалата искусственно изсъченни издлъбнжтини.

Пѣ-малката пещера се намира на югозападъ отъ първата пещера и е естественна.

За останжлитѣ пещери на Добруджанско-Делиорманска колония ще имаме случай да поговориме въ края на нашитѣ изслѣдования.

Ще споменемъ тука само още за пещерата, нарѣчена Дерекли-Маара; тя се пада на западъ отъ с. Кючюкъ-Ахмедъ (Армутлийската община) въ дѣсния брѣгъ на една долчинка, прѣвъ която се отива като трѣгнемъ отъ поменжтото село за с. Кючюкъ-Караагачъ. Пещерата е естественна, служи сега за овча кошара, та е пълна съ буклукъ и е почерняла отъ димъ. Входътъ ѝ е 6 раскрача широкъ, и има видъ на неправиленъ четверо-гъдникъ, съ 18 раскрача дълбочина и подобна най-голѣмаши-

рина въ задната част. Най-голъмата височина е отпрѣдъ (2·3 м.); и къмъ задната част тя се снишава. Посрѣдъ пещерата се намира дебелъ естественъ стълбъ, отъ който е добила тя името си.

III. Пещерни колонии въ Авренската и Провадийската Планина.

Авренската планина има наведени и гористи склонове, та зарадът това нѣмало е въ нея сгодни мяста за издѣлбаване пещери. Исключение прави съверозападниятъ ѝ кжтъ и источниятъ стрѣменъ склонъ, който се спуска въ морето между Галатския мисъ и устието на р. Камчия. Морскиятъ брѣгъ е срутенъ на много мяста, та ако и да е имало едно врѣме пещери въ него, тѣ сѫ пропаднijли.

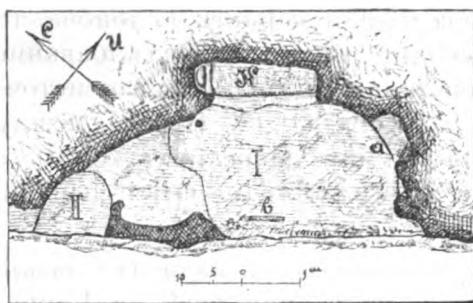
Въ съверозападния кжтъ на планината се издигатъ скали надъ блатата, които се образуватъ на горния край на Горно-Девненското езеро и по долното течение на Дермендерската река, между с. Карап-Агачъ (Девнянската община) и Бѣлево (Гебедже). На най-голъмата отъ поменжтите скали се намиратъ развалините на една стара крѣпость, нарѣчена „Петрич-Калеси“, отдалечена 6 километра на съверъ отъ с. Авренъ. Самата крѣпость, съответствено съ скалистото ѝ мястоположение, не е могла вѣобще да сѫществува безъ искусствени скални постройки. Въ скалата е изсѣченъ единъ широкъ прѣкопъ, който отъ външната страна е обикалялъ главното источно укрепление, а другъ единъ изсѣченъ прѣкопъ се намира въ югозападния рогъ на крѣпостта. Освѣнъ това тукъ се намиратъ изсѣчени корита, дупки и долапчета; най-голъма любопитностъ възмужватъ стѣплата, които сѫ изсѣчени въ съверозападната скала (отъ полите ѝ чакъ до самия ѝ врѣхъ). Тѣзи издѣлънijти сѫ въ тѣсна свръзка съ самата крѣпость, та по тая причина описанietо имъ оставяме за по-послѣ, когато ще говоримъ за Петричката крѣпость.

Друга една крѣпость по тѣзи страни се намира, около два километра на югоистокъ отъ с. Авренъ; тя се опира откъмъ южната страна до скалната стѣна, нарѣчена Кишишликъ-Канара. Бѣлитъ развалини на поменжтата крѣпость личатъ отдалечъ и по бѣлия имъ цвѣтъ е била нарѣчена самата крѣпость: *Акъ-калеси* (Бѣла крѣпость) или Акъ-веранъ.

Въ Кишишликъ-Канара (Калугерска скала) сѫ изсѣчени слѣднитъ искусствени пещери:

1. Най-любопитната отъ тѣхъ се нарича Кишишликъ; тя е изобразена въ хоризонталенъ разрѣзъ въ фигураната 8. Пещерата е неправилна съ искривени и испъкнijли стѣни; тя се на-

мира въ срѣдния пластъ на една низка скала и се сѣстои отъ двѣ отдељения. Първото отдељение (I) е затворено въ първата си половина т. е. въ прѣдната частъ съ една скална стѣна, а втората половина е била заградена съ една дървена стѣна, отъ която се е запазила тѣсна издѣлбнѣтина (в), о която се е крѣпила стѣната. Посрѣдъ задната стѣна е изсѣчена вътре въ скалата една издѣлбнѣтина (К), която е издигнѣта и има едно плитко издѣлбано място за главата, като е служила, види се, за легло, а не за гробъ. Леглото има 1·85 м. дължина, не еднаква ширина (отъ 0·57 до 0·33 м.) съ издѣлбано място за главата, обрнѫто къмъ

Фиг. 8.

съверозападъ, дѣто се намира друга една малка полукрѣглеста издѣлбнѣтина. На лѣво отъ леглото въ дюшемето се намира издѣлбана една крѣглеста дупка. На дѣсно отъ леглото се намира едно долапче (а), 0·77 м. широко, 0·45 м. дѣлбоко и 1·10 м. високо; то е на 0·7 м. високо надъ дюшемето, а на дѣсно отъ него се намира друго едно малко и неправилно долапче. Второто отдељение (II) на пещерата има полукрѣглестъ видъ, е 0·5 м. по-низко положено отъ първото отдељение, съ ширина, 1·3 м. дѣлбочина 1·2 м. и е отворено на вънъ.

Подъ пещерата, въ долния пластъ на скалата, до самитъ ѝ поли, е издѣлбана една крѣглеста пещера съ входъ 1·40 м. широкъ; тя е 2·4 м. дѣлбока, при най-голѣма ширина 3·00 м.

Склонътъ подъ тази скала се спуска отъ едната страна (къмъ югозападъ) въ дола на Кавакъ-дере, а отъ другата страна (къмъ югоистокъ) въ дола на Жълта рѣка (Сарж-дере). На първия склонъ, близу до горнитѣ пещери, се намира една чешма съ много добра вода и подъ пещеритѣ има остатъци отъ една малка сграда, която има само 1·38 м. вътрѣшна ширина. На югоисточната страна на пещерата личи полукрѣглеста апсида съ стѣни, 0·7 м. дебели. Апсидата показва, че сградата е била черквица (параклисъ) и нѣма съмнѣние, че тя е имала сврѣзка съ близката пещера, която е служила за жилище на скитникъ-калугеръ. Значи, тукъ е имало калугерски скитъ, черквица и осветена вода (аязма).

Въ сѫщата скала, малко нѣщо по-наистокъ, се забѣльзватъ слѣди отъ една тѣсна пжтека, по която се е слизало отъ градищното възвишение, къмъ единъ редъ пещери, които се намиратъ въ горнитѣ пластове на скалата, подъ самото ѝ горно краище; тия пещери сѫ вече почти пропаднѣли отъ засипването.

Най-напредъ дохождаме до единъ издълбанъ гробъ, който е 1·8 м. дълъгъ, съ най-голъмата ширина 0·55 м. (до главата) и най-малката 0·52 м. (до краката), и съ направление отъ съверо-западъ къмъ югоистокъ. Главата на мъртвеца е била обърната къмъ съвероязападъ. На дъното на гроба, отпредъ, се намира една бразда, въ която е била турена, види се, дървена отвъсна пръграда, чрезъ която гробътъ е билъ отпредъ затварянъ.

По-нататъкъ се намира една издълбана гробна пещера съ нисъкъ входъ, който е 0·8 м. широкъ; тя е кръглеста, има 2·0 м. диаметър и 1·3 м. височина.

По-нататъшните пещери съ вече истрити, почти непристъпни и изсъчени подъ самото горно краище на скалата.

Въ Провадийската Планина се намиратъ първите пещерни групи въ съверния клонъ и то въ онази частъ, която се постъпенно издига отъ Султанларския долъ къмъ съверозападъ и която се спуска стръмно отъ другата съверозападна страна въ Ясътепенското поле. Тази частъ е отдълена отъ останалата частъ на този клонъ чрезъ дълбоката скалиста урва на Провадийската рѣка. Тука се намиратъ искусствени пещери на три места; отъ тяхъ изследвахме само тъзи пещери, които се намиратъ въ околността на скалната Провадийска кръпость, наръчена Ташъ-Хисаръ.

1. Първата група е *Мънастирската* (Тестиджийска община); тя се намира въ дола, който се спуска отъ възвишението въ Султанларския долъ.

2. Втората група се състои само отъ една пещера, която се намира въ скалния долъ, на югъ отъ с. Дере-къой (Девнянска община). Въ пещерата се е влизало, както казватъ, пръвъ единъ тъсенъ отворъ; въ нещ имало издълбанъ гробъ, въ който билъ погребенъ по едно прѣдание св. Георги.

3. Третата група се е намирала до кръпостта Ташъ-Хисаръ. Една частъ отъ пещерите е служила за практически потреби на кръпостното население, а другите съ били гробни. Кръпостта е била расположена на една остра скална чука, която се продължава къмъ югъ отъ възвишението, между дълбокия Провадийски и Джизандаркъйски долъ. Чуката е съединена съ възвишението само чрезъ единъ тъсенъ скalenъ рътъ. Нѣма съмнѣние, че тази чука е служила за защита още въ прадавни времена, като е била пазена съ естественни скали, които се спушватъ въ дола отвъсно. Посредъ кръпостта се издига другъ скалистъ връхъ, въ който се намиратъ цѣлъ редъ неправилни пещери, повечето съборени, съ явни слѣди отъ едновръмешното искусство дълбане. Името Ташъ-Хисаръ т. е. Каменна кръпость съответствува на скалното положение.

Като оставяме описането на скалните паметници, които иматъ тъсна свръзка съ самата крѣпост, за по-сѣтнѣ, при описането ѝ, ще споменемъ само за тѣзи пещери и издѣлбижтини, които нѣматъ нищо общо съ самата крѣпост.

1. *Три дѣлбоки скални кладенци*; първиятъ се намира близу до сѣверното укрепление, вториятъ — близу до скалните постройки, за които ще споменемъ по-надолу, а третиятъ — близу до входа, прѣвъзъ който се влиза сега направо отъ г. Провадия въ Ташъ-Хисаръ. Кладенците иматъ диаметри по-голѣми отъ 1·0 м., съ неопрѣдѣлена дѣлбочина.

2. Тъй нарѣчениятъ „Кладенецъ“; се намира подъ краището на скалата, която се спуска стрѣмно (на истокъ) въ Джиздаркьойския долъ, близу до скалните стѣнки (стѣлби) нарѣчени „Шайтанъ-йолъ“ (Дяволскиятъ путь). Хоризонталниятъ разрѣвъ на кладенеца е представенъ въ фигура 12; той има видъ на единъ четвеространъ съ малко искривени стѣни, съ тѣпи рогове и съ таванъ, изсѣченъ въ видъ на гигиръ. Вратниятъ отворъ, който е билъ едно врѣме затварянъ съ врата, е 0·77 м. широкъ, 1·06 м. високъ и около 1·0 м. дѣлбокъ. Вратата сѫ се отваряли на вънъ, както може да се предполага по изсѣчените издѣлбижтини до тѣхъ. Прѣвъзъ отвора се влиза въ кладенеца, който е 1·78 м. дѣлъгъ и 1·03 м. високъ. Отъ прага на входния отворъ той се спуска още на 0·7 м. дѣлбочина. Нѣма съмѣнѣние, че „кладенецъ“ е служилъ за водохранилище (щерна); забѣлѣзва се, че въ него извира по малко вода. Достѣпътъ къмъ кладенеца отъ околното вѣзвишение е билъ улесненъ съ дѣрвени постройки, отъ които сѫ се съхранили само многобройните дупки за закрѣпяване на дѣрвените греди.

3. Тъй нарѣчената „Тарапана“; тя се намира въ сѫщата скала, малко нѣщо по-насъверъ, подъ самото ѝ краище. Народътъ вѣрва, че тута едно врѣме сѫ били сечени пари, както показва наименето „тарапана.“ Отъ околното вѣзвишение слизаме къмъ тази пещера по една тѣсна скална пѣтека, която е била, види се, едно врѣме подкрѣпена съ дѣрвени постройки. Пещерата има видъ на продълговатъ правоъгълникъ. Фигура 11 представлява хоризонталния ѝ разрѣвъ. Тарапаната е 6·7 м. дѣлга, 2·0 м. широка, 1·82 м. висока и е изсѣчена вертикално въ скалата съ югозападно направление; въ неї се е влизало прѣвъзъ единъ тѣсенъ входъ, въ вжтрѣшната стѣна, на който се забѣлѣзва една издѣлбана бразда, която е служила за затваряне на входа. Горната частъ на прѣдната стѣна е унищожена; запазила се е само долната частъ на входа. Прѣдната и задната частъ на пещерата (С и А) е малко нѣщо по-издигната въ сравнение съ срѣдната частъ (В). Помеждъ прѣдната и срѣд-

нята част се намира една четвеространна издълбнжтина (в), която е 0·62 м. широка, 0·7 и. дълга, съ двѣ малки четвеространни издълбнжтини близу до нея, въ дюшемето на прѣдната част. Види се, че тѣзи издълбнжтини прѣставляватъ единъ видъ огнище. Въ тази част, на дѣсно отъ входа, се намира издълбано едно долапче (а), което е 0·6 м. широко, 0·35 м. дълбоко, 0·55 м. високо и 0·25 м. издигнато надъ дюшемето.

Въ сѫщата хоризонтална линия, близу до поменжтата пещера, се намира въ скалата едно долапче въ видъ на фурна, 1·3 м. широко и 0·7 м. дълбоко.

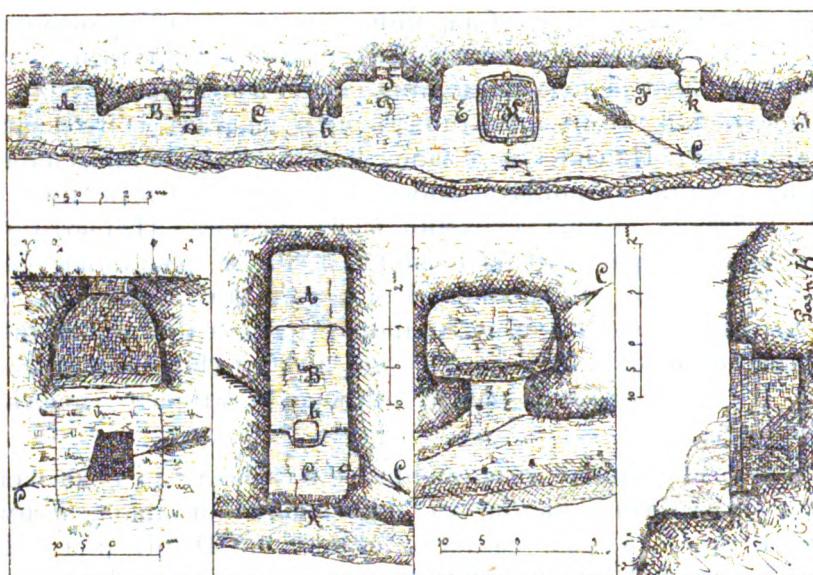
4. Малко нѣщо по-насъверъ отъ послѣдната дупка се намиратъ цѣлъ редъ издълбнжтини, повечето съ правожгъленъ видъ; тѣ се падатъ на самия горенъ край на скалата и се прѣставляватъ като основа на долния скелетъ отъ цѣлъ редъ дѣрвени постройки. Хоризонталниятъ имъ разрѣзъ е отблѣженъ въ фигура 9. Изцѣло е имало седемъ отдѣления, наредени въ една линия, обърната къмъ истокъ; отпрѣдъ има обща стѣна, която се спушта стрѣмно къмъ истокъ. Първото отдѣление (А) има правожгъленъ видъ и 3·1 м. дѣлжина; слѣдва едно неправилно отдѣление (В) съ сѫщата дѣлжина; послѣ едно неправилно (С) 4·55 м. широко; пакъ едно правилно (D), 3·7 метра широко, и най-послѣ още двѣ отдѣления, отъ които едното (F) е правилно, 6·0 м. широко, а второто, послѣдно, неправилно.

Отъ крѣпостното възвишение се е слизало до тѣзи издълбнжтини прѣвъ три стѣлби, съ по нѣколко стѣпала, а именно между В и С (а), въ задната стѣна на D (d) и въ F (k). Най-любопитна е коритовидната издълбнжтина (К), която се намира на дюшемето на петото отдѣление (Е). Нѣма съмнѣние, че тя е служила за нѣкакъвъ видъ водохранилище. Вертикалниятъ ѝ разрѣзъ е прѣставенъ въ фигурата 13. Това корито, въ хоризонталния разрѣзъ (фиг. 9), има почти квадратенъ видъ съ страни 2·3 м. дѣлги; стѣните сѫ малко искривени, кѫтоветъ закривени; дѣлбочината на коритото е 1·44 м. На горния край на коритото е издълбана една рамка (съ 0·27 м. дѣлбочина); посрѣдъ съвероисточната ѝ страна, както и на отсрѣщната ѝ успорѣдна страна, сѫ издълбани двѣ дупки, които сѫ съ 0·22 м. по-широки и съ 0·16 м. по-дѣлбоки отъ самата рамка. Тѣзи дупки сѫ служили за полаганіе на една хоризонтална греда, така щото коритото е било покрито съ дѣски, които се опирали връзъ срѣдната греда и връзъ издълбанитѣ краища на коритото.

5. Тѣй нарѣченитѣ „*тѣмница*“ сѫ двѣ издълбнжтини, изсъчени въ скалата, въ най-южния кѫтъ на крѣпостъта. Нѣма

съми^шние, че тѣ сж служили за водохранилища (щерни). Народътъ върва, че тѣ сж служили за тъмници.

Първата отъ тѣхъ е изобразена въ фигурана 10 (гледана отгорѣ и въ вертикалния разрѣзъ); тя има видъ на котелъ, обѣрнѣтъ съ дѣното нагорѣ. Основата ѝ, както и отворътъ иматъ четвеространенъ видъ; а самата вдлѣбнѣтina e 2·2 м. широка (въ долната частъ) и 1·55 м. дѣлбока. Дѣното е покрито съ прѣстъ, та се види, че издлѣбнѣтina e още под-дѣлбока. Отворътъ има видъ на трапецъ, съ 0·96 м. дѣлжина и 0·75 метра срѣдня ширина; той е билъ затварянъ съ единъ капакъ, което може да се заключи по издлѣбланиятъ дупки.

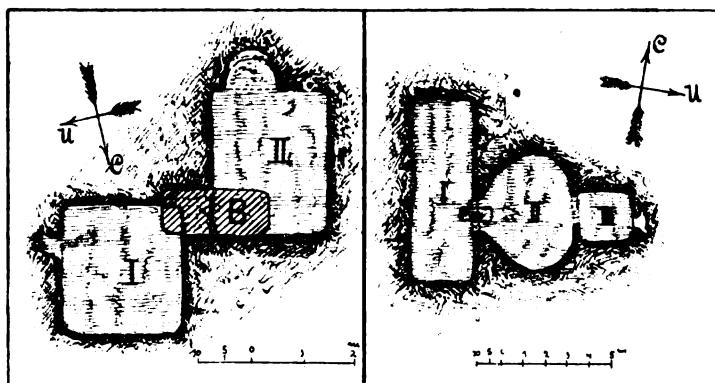
Фиг. 9, 10, 11, 12 и 13.

Втората издлѣбнѣтina e отгорѣ съвсѣмъ открита; тя има правожгъленъ видъ, 2·67 м. дѣлжина, 2·33 м. широчина и 2·90 м. дѣлбочина. На дѣното на издлѣбнѣтina се е сливало прѣзвъ двѣ каменни стѣпала; въ продълженieto на тѣхъ сж се на-мирали едно врѣме дѣрвени стѣпала. По изсѣченитѣ дупки, които се забѣлѣзватъ по краищата на коритовидната издлѣбнѣтina, се види, че отгорѣ е имало покривъ, въ видъ на стрѣха. По стѣнитѣ се забѣлѣзватъ слѣди отъ едноврѣмешното из-дѣлбование, въ видъ на наведени бразди, крѣстосани съ дебели отвѣсни бразди, издѣлани съ нѣкакво си остро орждие.

Отъ крѣпостта излизаме прѣзвъ главната съверна порта и прѣзвъ единъ дѣлбокъ, искусственно издѣлбанъ прѣкопъ, вли-заме под-нататъкъ къмъ главния путь, който се е простирадъ на самия край на скалитѣ, които се спущатъ къмъ истокъ въ

Джиздаркъйския долъ, въ посока къмъ с. Ески-Арнаутларъ (Девнянска община). Между главния път и поменжтия пръкопъ се минува по една тъсна скална ивица, въ която е билъ изсъченъ и пътятъ, като е билъ едно връме по нѣкои мѣста подпиранъ съ дървено скеле. Отъ лѣвата страна на главния пътъ се издига по-високъ връхъ, нарѣченъ „Чифутъ-мезаръ“ (еврейски гробища); на южния и источниия му склонъ се намиратъ „латински гробища“; отъ тѣхъ сѫ останжли само нѣколко камъни. Измежду тѣхъ видѣхме нѣколко каменни кръстове, единъ стълбъ съ издѣлбанъ до простиya му главулекъ кръстъ и една каменна плоча съ гръцки кръстъ (съ рамена, които сѫ къмъ края по-широки, отколкото въ срѣдата). Прѣдметните камъни свидѣтелствуватъ, че гробищата сѫ християнски. На самия връхъ се намиратъ двѣ отворени гробници, собственни „Чифутъ-Мезаръ“, споредъ които е било наименувано и въвшението.

Фигура 14 и 15 представляватъ хоризонталните разрѣзъ на двѣтѣ гробници.

Фиг. 14 и 15.

Въ първата отъ тѣхъ се влиза прѣвъ една коминовидна дупка (B), която има четвеространенъ видъ, 2·05 м. дължина, 0·90 м. ширина и 1·55 м. дълбочина, като достига чакъ до дюшемето на гробниците, въ които се е влизало прѣвъ сѫщата тази дупка (B), въ посока отъ западъ къмъ истокъ. На дюшемето ѝ се намиратъ два низки входове; прѣвъ една отъ тѣхъ се влиза въ първото отдѣление (I), което има правоъгъленъ видъ и е 2·45 м. широко, 2·3 м. дълго и 1·15 м. високо. Стѣните сѫ издѣлбани въ единъ мякъ и дробливъ камъкъ; въ съверната страна се намира една дупка, издѣлбана отъ хора — малдзии, които сѫ търсили тукъ иманье.

Второто отдѣление (II) има видъ правожгъленъ съ 2·25 м. ширина и 2·73 м. дължина; въ южната стѣна е издѣлбана една дупка.

Втората гробница (фиг. 15) се състои отъ три отдѣления, съединени помежду си и прострѣни въ единъ редъ съ направление отъ западъ къмъ истокъ. Въ гробницата се влиза пакъ прѣвъ една коминовидна дупка, която е 1·35 м. дълга и 0·60 м. широка; тази дупка се пада между първото (I) и второто (II) отдѣление. Първото отдѣление има правожгъленъ видъ и стѣни не съвсѣмъ равни; отдѣлението е 2·63 м. широко, 6·85 м. дълго и около 1·60 м. високо. Второто отдѣление (II) има искривени стѣни, въ видъ на неправиленъ кръгъ, съ най-голъма ширина (по срѣдата) 5·35 м. и дължина 4·0 м. Отъ това отдѣление се влиза прѣвъ единъ входъ, който е 1·2 м. широкъ, въ третото отдѣление (III), което има правожгъленъ видъ, 2·45 м. дължина и 2·2 м. ширина; задната ѝ стѣна е пробита отъ малдзии.

Камъкътъ, въ който сѫ издѣлбани гробниците, е трошливъ, та не може вече да се узнае по какъвъ начинъ сѫ били затваряни гробниците и какъ сѫ били влагани мъртви тѣла въ тѣхъ. Въобще сѫ изчезнали всички знакове, по които би могло да се сѫди за устройството на гробниците.

Най-любопитнитъ паметници на тази пещерна колония сѫ единъ редъ скални гробове, нарѣчени „*калугерски килии*“ (кишишъ-одаларь); тѣ се намиратъ на источния склонъ на Чифутъ-мезаръ, близу до латинскитѣ гробища, подъ самото крайще на скалистия склонъ на Джиздаркъйския долъ. Наброихме около 18 отворени гробове и може да се прѣдполага, че една значителна частъ отъ тѣхъ е още закрита. Самитъ гробове иматъ схожия характеръ, както ония, които описахме въ пещерния градъ Яила (на крайчерноморския брѣгъ) съ единственна разлика, че тамъ гробоветъ сѫ издѣлбани въ скалното възвишение (plateau), а тук — въ скалната стѣна. Нѣма съмнѣние, че прѣдметнитъ гробове принадлежатъ на единъ и сѫщъ народъ.

Гробоветъ сѫ издѣлбани или отдѣлно единъ отъ другъ или по два съединени, макаръ и да е ималъ въ този случай съки отъ гробоветъ особенъ входъ и прѣдгробие. Голъма частъ отъ гробоветъ е вече полуvasипана, та не е вече възможно да се влѣзе въ тѣхъ.

I. Гробъ. Фигура 16-та прѣставлява хоризонталния му разрѣзъ (вижъ II). Прѣдгробието е издѣлбано въ отвѣсната скална стѣна (M), и е 0·9 м. дълго, като се разширокава постепенно къмъ гробния входъ (отъ 0·56 м. до 0·65 м.); отгорѣ то е съвсѣмъ отворено съ исключение на единъ малъкъ тѣсенъ поясъ надъ самия входъ. Отъ прѣдгробието влизаме прѣвъ единъ четвеространенъ отворъ (N), който е 0·43 м. широкъ и 0·59 м.

високъ, въ собствения гробъ. Гробътъ (II) е правоъгъленъ съ тежки кътове (рогове), въ видъ на фурна, съ 1·55 м. дължина (споредъ гробната ось) и 0·9 м. ширина (споредъ осъта 75° CZ). Гробътъ е обърнатъ съ входа си къмъ истокъ (съ малко отклонение). До съверната стъна на гроба е издълбана една неправилна дупка, която се пада малко нѣщо по-нависоко отъ гробното дюшеме. Гробътъ е 0·59 м. високъ (както входътъ), но предъ гробието и гробътъ се падатъ въ една плоскостъ (niveau).

II. Гробъ. Фигура 16 представя хоризонталния (I), както и вертикалния му разрѣзъ (споредъ надължната ось AB).

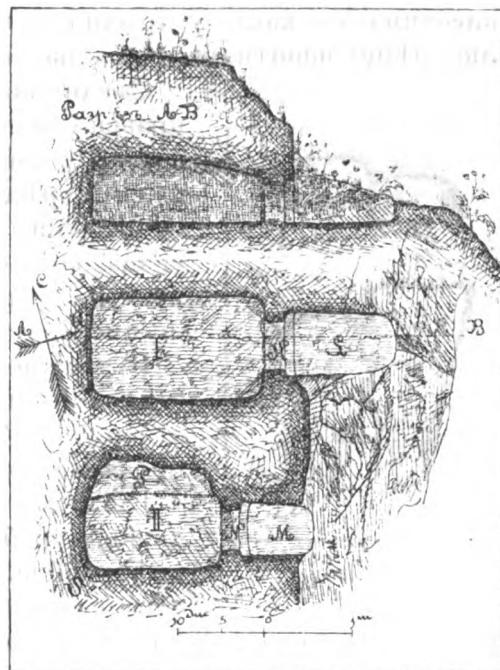
Общиятъ видъ е съвсъмъ подобенъ на първия гробъ и се различаватъ само по голъмината си.

Прѣдгробието е 1·25 м. дълго и се расширява къмъ входния отворъ (отъ 0·65 м. до 0·68 м.); отгорѣ то е отворено, съ исключение на единъ тѣсенъ поясъ (0·1 м. широкъ), надъ самия гробенъ входъ, който е 0·54 м. широкъ и 0·25 м. дълбокъ (дълбокъ). Самиятъ гробъ е 1·95 м. дълъгъ, 1·31 м. широкъ и 0·7 м. високъ (до задната стъна) и се стѣснява малко нѣщо къмъ предната частъ. Гробната ось има сѫщо направление както у първия гробъ.

III, IV, V и VI гробове сѫ засичани.

VII и VIII гробове прѣдставляватъ двойна гробница. Фиг. 17 показва вертикалния имъ разрѣзъ (вертикално къмъ осъта AB). Гробовете иматъ подобенъ видъ, както прѣдидущите. Първиятъ (I) има прѣдгробие (K), което е 0·9 м. дълго и въ срѣдата по-тѣсно (0·59 м.), отколкото до краищата му. Видътъ му не е съвсъмъ правиленъ. Прѣвъ единъ входъ (C) влизаме въ самия гробъ (I), който има видъ на трапецъ, като се расширява отъ прѣдната стъна (1·05 м. широка) къмъ задната (1·63 м.). Посоката на гроба е 60° CZ и входътъ му гледа къмъ югоистокъ. Гробътъ е 0·68 м. високъ.

Прѣдгробието на втория гробъ (II) се пада малко нѣщо по-отпрѣдъ; то е 1·10 м. дълго и 0·8 м. широко. Прѣвъ единъ

Фиг. 16.

входъ (D), 0·64 м. широкъ, влизаме въ гроба (II), който има почти правоъгъленъ видъ съ не дотолкова равни стѣни; отпредъ той е малко нѣщо побѣсенъ (1·22 м.), отколкото въ задната му частъ (1·56 м.). Дълбочината на гроба е 1·98 м., а височината — както у предидущия гробъ. Гробните тавани сѫ малко нѣщо извити въ видъ на сводъ.

Съединението на двата гроба е направено посредствомъ единъ нисъкъ отворъ (P), който е широкъ 0·75 м.; той се пада по срѣдата на съвероизточната стѣна на първия гробъ и пробива тѣсната прѣграда, която отдѣля двата гроба. Дюшемето на първия гробъ се пада о 0·35 м. побѣнско отъ дюшемето на втория гробъ.

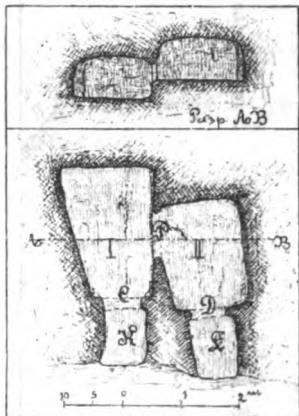
Възможно е двата гроба да сѫ били отъ най-напредъ съвсѣмъ отдѣлени и отворътъ (P) въ тѣнката стѣна да се е провалилъ отпослѣ.

IX и X гробове представляватъ пакъ двойна гробница. Първиятъ гробъ има прѣдгробие, 1·0 м. дълго и се разширява къмъ входа (отъ 0·72 м. до 0·88 м.),

който се намира въ срѣдата на надлѣжната гробна стѣна. Самиятъ гробъ е четвеространенъ, неправиленъ и има западната стѣна побѣсна (1·05 м.) отъ источната (1·47 м.). Гробната и прѣдгробна ось иматъ съверозападно направление. Въ югоисточния кътъ на гроба се намира една издѣлъбнѣтина.

Вториятъ гробъ има неправиленъ прѣдгробие, което се стѣснява къмъ входа (отъ 1·38 м. до 0·9 м.). Въ самия гробъ влизаме прѣвътъ входа, който е 0·72 м. високъ; той има видъ на съвсѣмъ неправиленъ седмоъгълникъ и е 0·95 м. високъ, повече отъ 2·0 м. дълбокъ, съ най-голѣма ширина 2·75 м. (до задната стѣна). Гробната и прѣдгробна ось на прѣдметния гробъ има вертикално положение къмъ осъта на предидущия гробъ, така щото входътъ на първия гробъ е обѣрнатъ къмъ югоистокъ, а на втория — къмъ съвероистокъ. Съвероизточниятъ рогъ е издѣлъбанъ въ скалата въ видъ на остьръ жгълъ (кътъ); види се, че тази издѣлъбнѣтина отъ дѣсната страна на входа у двата гроба е имала особено значение, макаръ и да не намираме нѣщо подобно у другите гробове.

Съединението на двата гроба става посредствомъ една дупка (1·45 м. широка), която се простира по цѣлата дължина на югоисточната стѣна на втория гробъ, който има дюшемето о 0·34 м. побѣсоко положено, отколкото първиятъ гробъ.

Фиг. 17.

XII и XIII гробове представляватъ пакъ двойна гробница. Прѣдгробието е съвсѣмъ малко и въ гробоветъ се влиза прѣзъ един входове, които се намиратъ по срѣдата на надлъжнитѣ гробни страни. Оситѣ на двата гроба сѫ успоредни, съ направление отъ истокъ къмъ западъ. Южниятъ гробъ е по-голъмъ, почти 2·10 м. дълбокъ, 2·60 м. дълъгъ (вертикално къмъ осъта); има четвеространенъ видъ, заднята му стѣна малко испъкната и входътъ 0·6 м. широкъ. Съверниятъ гробъ е по-малъкъ; той има почти квадратенъ видъ съ страна 1·35 м. дълга. Съединението на двата гроба става посрѣдствомъ една дупка (0·5 м. широка), която се намира въ съверната стѣна, до съвероисточния кътъ на първия гробъ. Входоветъ на двата гроба сѫ обърнати направо къмъ истокъ.

XI и XIV гробъ сѫ засипани.

XV гробъ е простъ, а прѣдгробието му е 1·0 м. дълго и се расширява малко нѣщо къмъ гробния входъ (отъ 0·65 м. до 0·73 м.). Гробната и прѣдгробна ось има съверозападно направление (57° ЮЗ); гробниятъ входъ е обърнатъ къмъ съвероистокъ. Гробътъ е 2·0 м. широкъ, 2·1 м. дълбокъ и 0·9 м. високъ.

XVI, XVII и XVIII гробъ сѫ засипани.

Нѣма никакво съмнѣние, че описанитѣ гробове сѫ подобни паметници, съ които се срѣшихме и въ пещерния градъ Яила. Тѣзи паметници съответствуваатъ напълно на мегалитическите паметници (долмени) въ Сакаръ и Странджа Планина. Прѣдгробието отговаря на прѣддолмената частъ, а гробътъ (съ входъ) — на собственъ долменъ.

Какъ сѫ били погребвани мъртвите въ описанитѣ гробове не може вече да се опреѣди, защото гробоветъ сѫ били отворени и разграбени, та е останжалъ само гробниятъ скелетъ.

Общиятъ характеръ на описанитѣ гробни паметници е видътъ и посоката имъ (источна или съвероисточна).

Върху останжалите пещерни паметници въ Правадийската и Шуменска планини, както и за ония въ порѣчието на р. Руенски Ломъ, ще поговоримъ въ продълженietо на нашите изслѣдвания.

Римски пътища.

I. Крайбрѣженъ пътъ¹⁾.

(Отъ Месемврия до устието на р. Камчия).

Отъ Месемврия къмъ съверъ пътятъ е отивалъ по пѣсъчливатата ивица, която отдѣля Черно море отъ блатата, нарѣчени

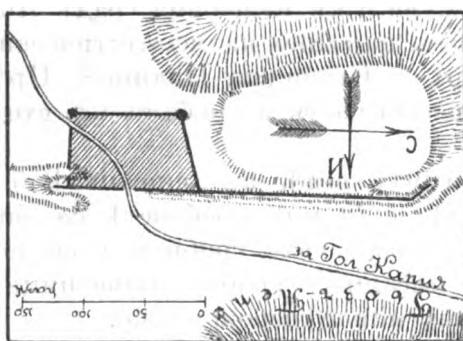
¹⁾ Продължение отъ книга VII.

Кардисъ, къмъ южните поли на Еминската планина (до с. Св. Власъ) и по стръмния ѝ юженъ склонъ е достигналъ до билото на планината. На този склонъ не се забълъзватъ вече никакви слѣди отъ стария путь; може само да се прѣполага, че путьятъ не е отивалъ нито по сегашния стръменъ путь отъ Месемврия за с. Баня (прѣвъ мѣстността, нарѣчена Кашла), нито по путьятъ отъ с. Св. Власъ за с. Баня — но че се е извивалъ прѣвъ калето „Керемисъ²⁾“ (на истокъ отъ с. Св. Власъ) по склона на планинския клонъ, който се отдѣля отъ главния балкански гребенъ и се спушта къмъ р. Канлѫ-дере. Путьятъ се е качвалъ оттука до върха Гъзовъ-Тепе (472 м.); този връхъ се пада малко нѣщо по-наюгъ отъ главния балкански гребенъ, съ който се съединява посредствомъ една съдловина, нарѣчена Органджия.

До югозападния склонъ на Гъзовъ-Тепе се забълъзватъ първите слѣди отъ стария путь, а именно развалините на тъй нарѣчената:

Малка капия.

Прѣдметната кания е затваряла путья на самото било на Еминската планина. Фигура 18 представя планъ ѝ. Каниятъ се състои отъ единъ видъ и една малка крѣпостъ. Зидътъ е дебелъ и е затварялъ путья напрѣко, на прѣдъла на два дола; единъ доль, нарѣченъ Горчакъ-Хасаръ-дере, се спушта къмъ западъ, въ посоката на с. Кашла-дере (Баракларска община), а другиятъ доль, нарѣченъ Ксада, се спушта къмъ югоистокъ, по направление къмъ рѣка Канлѫ-дере.

Фиг. 18.

300 раскрача дѣлжина, а сега се гледа само като единъ камененъ насипъ, се е намирала една малка крѣпостъ, която е имала видъ на трапецъ и е била залепена до самия зидъ откъмъ западната страна. Крѣпостта е била около 90 раскрача дѣлга и 60 широка; въ двата ѝ западни рогове се забълъзватъ слѣди отъ кули.

Стариятъ путь е влизалъ въ крѣпостта до югозападния рогъ и е излизалъ отъ неї по срѣдата на источната стѣна, като се е простидалъ по-нататъкъ по западния склонъ на върха

²⁾ Фиг. 5 въ IV Сборникъ (стр. 15).

Гъзовъ-Тепе и по съдловината Органджия е отивалъ на съверъ къмъ втората балканска пръграда, наръчена Голъма-капия.

На самия връхъ Гъзовъ-Тепе се е намирала една голъма сграда, въ видъ на правоъгълникъ; тя е била около 70 рас-крача дълга и 45 широка и е служила, види се, за казарми и за стража. Роговетъ на сградата сж били обърнати къмъ съвтостните страни; въ тъхъ сж се намирали кули и въ сръдата на продълговатата съверозападна стъна е стърчала още друга една кула. Вратата сж били по сръдата на сръщуположната стъна.

Изгледътъ отъ върха Гъзовъ-Тепе е великолъченъ; прѣдъ нази, отлъво, се спушта балканскиятъ гребенъ чакъ до върха Св. Илия, дѣто сѫщиятъ се свършва на югъ до Св.-Влаския заливъ. Пѣ-нататъкъ надѣсно съгледваме продълженето на този гребенъ до долината на р. Хаджи-дере, задъ която, отъ в. Биберна, се простира къмъ западъ Малката Айтоска пла-нина. Налъво отъ неї се растила Анхиалското поле, а на-лъво отъ него южнобългарското крайбрѣжие съ Бакърлъшката група върхове, на югъ отъ Бургаския заливъ. Задъ тѣзи върхове хоризонтътъ се свършва съ синклиния силуетъ на Странджа планина и на пограничното ѝ отклонение (Дервентскитъ въ-вишения). По крайбрѣжието се съглежда една малка частъ отъ г. Месемврия, послѣ Анхиало и други крайморски мѣстности. Рим-скиятъ градъ Deultum (до с. Яйкавли) е билъ закритъ отъ върха Кара-Тепе. Отъ Гъзовъ-Тепе сж се съгледвали старите пѫтища, а именно крайбрѣжниятъ путь, и послѣ пѫтятъ отъ г. Анхиало край в. Биберна прѣвъ римската станция Cazaler чакъ до по-литъ на Еминската планина. Като гледаме на съверъ отъ Гъзовъ-Тепе съгледваме личния връхъ Янку-Тепе (надъ с. Гъзовикянъ) и Камчийската планина.

Отъ Малката-капия се отправяме по стария путь къмъ съверъ, а именно къмъ това мѣсто, дѣто Органджийската съд-ловина се съединява съ собственния балкански гребенъ. На този гребенъ се намира напрѣчна пръграда, наръчена

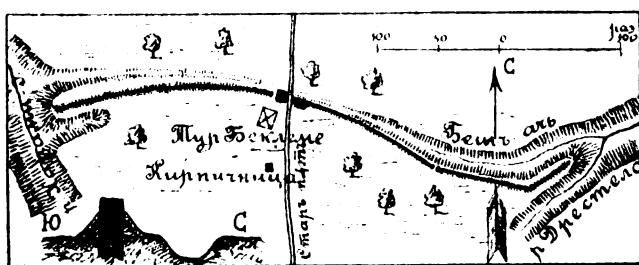
Голъма капия

Капията се прѣставлява като единъ напрѣченъ зидъ. На фигураната 19 се вижда, какъ се е спущалъ зидътъ отъ гребена къмъ западъ, въ дола на р. Харами-дере (притокъ на Еникьой-ската рѣка отъ дѣсната страна), на дължина около 200 рас-крача. Тази частъ на зида е малко нѣщо испъкната къмъ съверъ. Къмъ истокъ видътъ се е спущалъ до дола на р. Дрестела (къмъ Св. Влаския заливъ), на дължина 250 раскрача; зидътъ

се искривява вълнообразно. Двата края на зида се свършватъ въ жгъла на два дола, които се събиратъ вилообразно.

На най-високото място, прѣвъ дѣто е минувалъ стариятъ путь, отъ югъ къмъ съверъ, се забѣлизваватъ слѣди отъ капията; до западната ѝ страна е стърчала една голѣма четвеространна кула съ малка отъ лѣвата страна врата за пъшици. Друга една четвеространна кула се е намирала до источната страна на капията; кулата е била залепена до южната страна на напрѣчния зидъ.

По цѣлата дължина на зида, откъмъ съверъ, се е намиралъ 12 раскрача широкъ прѣкопъ, отдалеченъ отъ зида 4 раскрача (вижъ разрѣза на зида и прѣкопа въ фиг. 19).

Фиг. 19.

Зидътъ е билъ граденъ отъ простъ, недѣланъ камъкъ и е ималъ 2·0 м. дебелина.

Изгледътъ отъ Голѣмата капия е съвсѣмъ закритъ. Стариятъ путь се е простидалъ по-нататъкъ по самото било на Еминската планина, която се извива тута малко нѣщо къмъ съверъ и носи название „Емински съртъ“; тя се простира по-нататъкъ съ югоизточно направление, между доловете на Банска рѣка и на р. Дрестела. Пътятъ е минувалъ, види се, на истокъ отъ грѣцкото село Баня по склона, който се спуска въ жгъла на Банска рѣка и дѣсния ѝ притокъ Думъ-дереси. Край първата рѣка долътъ е слизалъ близо до устието ѝ въ Черно море, дѣто въ турско време се е намирало пристанище (скеля) за изнасяние дървенъ материалъ отъ близките балкански гори. Стариятъ путь е излизалъ, види се, между Банска рѣка и Чифте-дере, на западъ отъ селото Иракли (Банска община) и прѣвъ дола на малката рѣчица Кавакъ-дере е достигалъ до важната римска станция „*Templum Jovis*.“

Прѣди да почнемъ съ описанието на поменжтата станция, имаме да направимъ нѣкои допълнения къмъ описания путь,

До пътя отъ с. св. Власъ за с. Емине се намира калето „*Керемисъ*“, състоаще отъ единъ зидъ съ кули (фиг. 5 въ III Сбор.).

Близу до това място, дѣто стариатъ пътъ е слизалъ отъ балканския гребенъ въ дола на Банска рѣка, на билото на планинския клонъ, който се отдѣля отъ главния гребенъ къмъ югъ, се намира прѣграда, нарѣчена „*Демиръ-капия*“ (Желѣзни врати). Тази капия се представява само като единъ зидъ безъ други постройки. Зидътъ се спуска отъ гребена къмъ двѣ страни. На западъ той се спуска по единъ малъкъ гребенъ, който слиза къмъ жгъла на два дола, които се събиратъ въ единъ, прѣвърнати въ който текатъ водите за р. Дрестела. Тази частъ на зида е около 200 раскрача дълга. Другата частъ на зида се спуска отъ гребена къмъ истокъ, въ жгъла на р. Зема (Вавель), която тече къмъ югъ по южния склонъ на Еминската планина.

На самия гребенъ е съществувала само една простираща се капия. Описаниятъ прѣграденъ зидъ е срутенъ и се представява като една грамада камъни, простиращи съ направление отъ югъ къмъ сѣверъ.

Значението на *Демиръ-капия* не може да се опредѣли лесно. Види се, че тя е имала подобно значение както „*Керемисъ*“, който е пазѣлъ стария пътъ отъ къмъ истокъ (на пътя отъ с. Емине за св. Власть). Може би, че отъ главния пътъ се е отдѣлялъ единъ клонъ, който е слизалъ направо отъ балканския гребенъ къмъ Керемисъ; този клонъ е минувалъ прѣвърнати въ много стрѣмни мъста, но е билъ съ десетъ километра побѣженъ отъ горния пътъ. *Демиръ-Капия* е затваряла напрѣко началото на този побѣженъ пътъ.

Въ источното продължение на главния балкански гребенъ, се намира краятъ на Стара планина въ върха св. Илия (385 м.), отъ който сливаме прѣвърнати с. Емине (Банска община) къмъ Еминския мисъ (60 м.). На миса личатъ развалините на срѣдниевѣковното градище „*Емона*“ (Cavo de l’Emano на срѣдниевѣковните морски карти). При копанието на основите за фенера (маяка), който се намира на миса, сѫ били намѣрени основите на видове на това градище. Въ 1829 год., въ руско-турската война, Турцитъ имали на миса укрепена позиция.

Въ терена на описаната страна се намиратъ стари селища и мънастири.

На истокъ отъ върха Гъозъ-тепе, надъ изворите на р. Алмала-бунаръ (дѣсния притокъ на р. Канлѫ-дере), се намиратъ съди (селище) отъ черкеското село „Бурбула“. На австрийската карта (издание 1880 год.) е отбѣлѣжено село „Барбули“, а на сѫщата карта е отбѣлѣжено още и несѫществуващо село „Юртли“ (на западъ отъ Барбули), и „Шефула“ (между с. Кашла-дере и Барбули).

До с. Баня се намира старо селище; на югъ отъ селото личжтъ, на едно възвишенно място, развалини на една малка църквица, слѣди отъ стари гробища и единъ кладенецъ съ добра бълъзникава вода. Горната църквица съ гробищата при- надлежали къмъ старото село „Стара Баня“, което е било расположено на истокъ отъ сегашното село. Старото село е било разрушено, по прѣдание, прѣди 1760 год. Ново село се е за- правило въ поб-скритата мястностъ на сегашното село Баня. Казватъ, че селската църква св. Илия е била съградена отъ дървета, съчени на самото място.

На истокъ отъ с. Иракли (Ерикли) се намиратъ слѣди отъ едно старо селище съ слѣди на една стара църквица, дѣто още до днешния денъ празнуватъ „Яньовъ-денъ.“ Селото Иракли е заселено съ Гърци (135 жители) и поради нездравото по-ложение на сегашното село, край лѣвия брѣгъ на Ираклий-ската рѣка, населението постепенно се прѣселява на дѣсния брѣгъ на рѣката. Ираклийската църква е съградена въ мястността на старата църква; казватъ, че при съграждането на църквата е билъ намѣренъ камъкъ, връзъ който е била отбѣлѣжена 870 година.

На пѣтъ отъ с. Баня за с. Иеникъой, въ мястността на- рѣчена Ачма (Ачмето), на склона къмъ Еникъйската рѣка, се намиратъ слѣди отъ едно старо селище съ многобройни керемиди, тухли, гърнета, кюпове (делви) и др. До самия пѣтъ се забѣлѣзватъ слѣди отъ една църквица (около 25 раскрача дълга). Изгледътъ оттука обхваща само Гулицката планина (къмъ западъ), Камчийската планина (къмъ съверъ) и западния склонъ на върха Янку-тепе, нарѣченъ „Чекелесъ.“

Селото Баня е грѣцко; то е расположено на едно възви- шение между рѣчиците Мавраганъ и Куфа. Отъ сливанието на двѣтѣ рѣчици се образува Банская рѣка. На истокъ отъ селото се намира една малка могилка.

За старорѣмскитѣ мънастири въ околността на с. св. Власъ (Мънастиръ) имахме вече случай да пишемъ (Сборникъ III). На австрийската карта отъ генералния щабъ сѫ отбѣлѣжени по тѣзи страни петъ мънастири: св. Андрей, св. Илия (до село св. Власъ), св. Георги, св. Никола и пакъ св. Илия (до с. Емине).

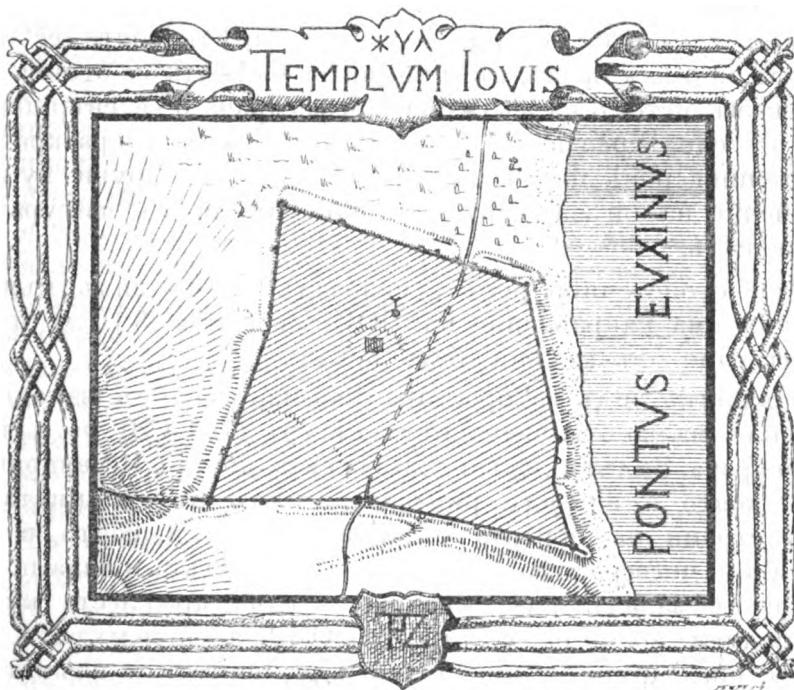
Mansio Templum Jovis (Храмъ на Зевса).¹⁾

Между долнът течението на р. Чифте-дере (отъ дѣсна страна) и брѣга на Черно море се издига високиятъ и личенъ връхъ

¹⁾ Положението на тази римска станция, до устието на р. Чифте-дере (с. Гъозканъ), споредъ растоянието показвани въ Tabula Peutingeriana, опрѣдѣлъхме въ III Сборникъ (стр. 14).

Янку-тепе.¹⁾ Съверниятъ и западниятъ му склонъ сѫ доста стрѣмни, като сѫ разбрѣдени съ многобройни долове, които се спускатъ стрѣмно на надолу отъ билото на върха.

Источниятъ склонъ е най-напрѣдъ стрѣменъ, а по-отдолу, чакъ до морето, умѣreno наведенъ (сравни фиг. 22); този умѣренъ склонъ, между р. Чифте-дере и Кѣвакъ-дере, е раздѣленъ отъ двѣ долчинки на три части. На най-съверната частъ, която се спуска на истокъ къмъ пѣщъчливото крайбрѣжие (съ брѣгове, около 10 м. високи), а на съверъ постепенно се снипава до р. Чифте-дере, се памиратъ развалини на станцията *Templum Jovis* и селото Гъзикиянъ (Гъзекъ-къой, Банска община). Селото е било

Фиг. 20.

заселено до руско-турската война съ Турци, а сега съ Българи, прѣселенци отъ Хасакията въ Турция (въ Странджа планина).

На съверъ отъ с. Гъзикиянъ, между р. Чифте-дере и Панайръ-дере, се растила една поляна, дѣто въ началото на м. Юлий става голѣмъ панаиръ.

¹⁾ Геологическиятъ съставъ на в. Янку-Тепе е много любопитенъ; за него споменѫхме въ списанието на Виенската Академия (1890, р. 388). Особенъ интересъ заслужватъ геологическите отношения въ долчинката, на югозападъ до селото Гъзикиянъ. Тука се срѣщатъ конгломерати съ нумулити и амфиболии откъслечи, зараснали въ варовито-мергелна маса — доказателство, че тука сѫ ставали вулканически извержения слѣдъ утайването на еоцен-нитѣ осадки.

Римската станция имала видъ на единъ неправиленъ четвероъгълникъ (фиг. 20) съ неравни стѣни (съ исключение на съверната стѣна); това показва, че основателятъ не е пазилъ строго правилата за съграждане римски станции (споредъ 4-тѣхъ съществовни страни), но че е гледалъ на самото мѣстоположение.

Обиколната си почваме отъ съвероисточния рогъ на станцията, отъ дѣто се е издигала една крѣглеста кула, до источната крайморска стѣна. Стѣната се простира най-напрѣдъ съ почти южно направление (12° ЮИ), на дължина 350 раскрача, надъ самия склонъ, който се спуска доста стрѣмно къмъ пѣсъчлиния морски брѣгъ. Основитъ на зида сѫ доста запазени и се познаватъ добрѣ. Пѣнататъкъ стѣната се отклонява малко нѣщо къмъ западъ, като сочи право на югъ, на дължина 95 раскрача; тука е била, види се, порта, прѣзъ която се е вливало отъ морския брѣгъ въ станцията. Сгѣната се отбива малко нѣщо къмъ истокъ на дължина 160 раскрача и се свѣршива най-послѣ съ една крѣглеста кула (съ диаметъръ 10 раскрача) въ югоисточния рогъ на станцията. Слѣди отъ други кули, съ исключение на онѣзи, които сѫ отбѣлѣжени въ фигуранта, не се познаватъ.

Отъ югоисточния рогъ е излизалъ единъ зидъ къмъ морето; той има направление 65° ЮИ, дебелина 3·10 м. и е съграденъ само отъ камъни (безъ тухли).

Южниятъ зидъ се простира най-напрѣдъ съ западно направление, малко отклонено къмъ съверъ (76° СЗ), на дължина 480 раскрача. Зидътъ достига до южната порта („Месемврийска“), прѣзъ която е излизалъ римскиятъ путь въ станцията; отъ дѣтѣ страни на портата е имало двѣ кули, които, види се, да сѫ били четверострани. Отъ портата зидътъ отива пѣнататъкъ къмъ западъ и се свѣршива съ една крѣглеста кула до югозападния рогъ на станцията. Осънътъ поменжтитъ кули имало е още други, а именно: между портата и югоисточния рогъ сѫществовали три полукрѣгли кули, отдалечени помежду си на разстояние 120 раскрача, а между портата и югозападния рогъ е имало двѣ кули, отъ които личитъ само основитъ на една кула. Кулитъ се издавали навънъ отъ зида.

Южниятъ зидъ се издига надъ една долчинка, която се спуска къмъ морето и образува естественъ прѣкопъ.

Отъ югозападния рогъ на станцията излиза единъ зидъ къмъ западъ, който образува началото на балканскитъ укрѣпления, известни у турското население подъ име „Герме“ (прѣграда). Поменжтиятъ зидъ минува най-напрѣдъ прѣзъ една долчинка, която върви край западната стѣна на станцията и отива прѣзъ в. Янку-Тепе къмъ с. Еникьой (фиг. 22).

До югозападния рогъ се пада най-високото място на станцията, която се снишава постъпенно къмъ съвероизточния рогъ, дъто е най-ниското и място.

Западниятъ видъ се простира най-напрѣдъ къмъ съвероизтокъ (20° СИ), на дължина около 400 раскрача и послѣ се отклонява малко нѣщо къмъ западъ (5° СИ), като се свършва най-послѣ въ съверозападния рогъ съ една кръглеста кула. Въ това място, дъто се прѣчува видътъ, види се, да е била западната порта.

Въ първата частъ на зида е имало три кули, а въ втората — двѣ; кулите сѫ били пакъ полуцилиндри и сѫ се издавали вънъ отъ зида. Западната стѣна се подига пакъ надъ една долчинка, която образува естественъ прѣкопъ.

Съверната стѣна, като най-лесно достъпна, е била двойна; дължината ѝ възлиза на около 580 раскрача.

Въ источната ѝ частъ, по-близу до съвероизточния рогъ на станцията, се е намирала съверната порта, прѣвъзъ която е излизалъ римскиятъ путь за станцията Ерие и по-нататъкъ прѣвъзъ г. Одесосъ (Варна) за Дунавското устие. Освѣнъ роговитъ кули, имало е двѣ кули до портата и около петъ други кули, които се издавали навънъ отъ стѣната. Отъ външния видъ, който е отивалъ успоредно съ описания видъ, сѫ се съхранили само нищожни слѣди.

Зидоветъ сѫ градени по римския начинъ съ единъ пластъ чупенъ камъкъ и единъ тухленъ пластъ, съ по нѣколко реда квадратни и правоъгълни тухли.

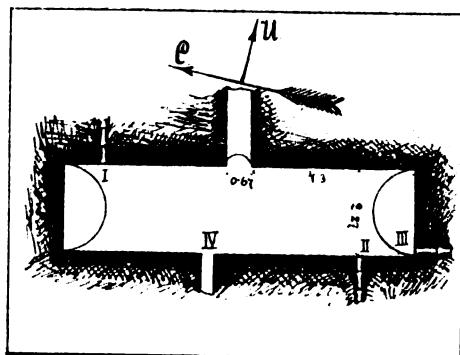
Голѣмото пространство между описаните зидове е завзимала станцията *Templum Jovis*, нарѣчена така, по храма на Бога Зевса. Нѣма съмнѣние, че храмътъ е билъ расположенъ на това място, дъто се познава сега едно възвишено място, на югъ до турската джамия, (сравни фиг. 20) образувано, види се, отъ събаряне на нѣкаква голѣма сграда. Още въ турско време сѫ били намѣрени тукъ основи на една сграда, мраморни дѣланни камъни, като стълбове, главулеци отъ тѣхъ, квадратни тухли ($0\cdot34$ м. дѣлги и $0\cdot06$ м. дебели) и една мраморна човѣшка глава отъ нѣкаква статуя. Отъ стълбоветъ видѣхме единъ кръглестъ, съ диаметъръ $0\cdot4$ м. и $2\cdot5$ м. дължина. Главулеци сѫ били намѣрени два; единия отъ тѣхъ видѣхме до съверозападния рогъ на станцията, а другиятъ е завиданъ въ стѣната на църквата „Паная“ въ близкото село Бѣла. Главулецитъ сѫ отъ коринтския стилъ. Първиятъ отъ тѣхъ има въ два реда акантени листи и спирали (*helices*) въ горнитъ рогове; той има $0\cdot62$ м. височина и $0\cdot51$ м. долнъ диаметъръ. На долната му частъ се намира четвеространна дупка, която е служила за прикрепление на стълбеното цилиндрическо тѣло (стълбъ). На прѣдната

страна на главулека (по срѣдата), между двѣтѣ спирали е извѣлбанъ слѣдниятъ знакъ: \times γ λ (сравни знака въ фиг. 20 надъ надписа). Подобенъ главулекъ е и онаи, който се намира въ Бѣленската църква.

Отъ другъ видъ е главулекътъ (Pfeilerkapitäl), който видѣхме до турската джамия; той се състои отъ една правожгълна плоча (abacus), 0·045 м. дебела, 0·96 м. дълга и 0·7 м. широка, подъ която слѣдватъ други двѣ плочи. Първата отъ тѣхъ има видъ на прѣсечена пирамида (тя замѣстява тѣй нарѣчения echinos), 0·17 м. висока; втората, най-долна плоча, е 0·09 м. дебела и е украсена отъ едната страна съ акантенъ листъ, а отъ другата — съ спирали (volutae) отъ йонския стилъ. По срѣдата на абакуса се намира слѣдниятъ знакъ: „TPZ“ който е 0·028 м. високъ (сравни знака въ долната частъ на Фигурата 20).

Въ Бѣленската църква сѫ донесени оттука квадратни тухли (0·34 м.), съ които е постлана църквата и единъ мръморенъ стълбъ (0·40 м. диаметъръ и 1·2 м. дължина) съ простъ главулекъ.

При първото ни посѣщение на с. Гъозикянъ, прѣвъ 1884 г., приказвахъ ни селянитѣ, че се тѣркаляла до джамията голѣма човѣшка глава направена много хубаво отъ бѣлъ камъкъ. Тази глава е била отнесена отъ единъ Англичанинъ, на име Сенклеръ, който е живѣялъ, прѣди руско-турската война, въ близкото село Иракли. Този Сенклеръ е сѫщиятъ St. Clair, който е издалъ съ Ch. A. Brophy книгата „A residence in Bulgaria“ (London 1869).

Фиг. 21.

зонталния разрѣзъ на резервоара. Резервоарътъ (щерна) има правожгъленъ видъ, 9·2 м. дължина и 2·27 м. ширина и направление отъ съвѣръ къмъ югъ (12° ЮИ); той е съграденъ само отъ тухли и има цилиндрически сводъ, отъ единъ пластъ

Станцията Templum Jovis се е снабдявала съ вода, докарвана отъ изворите, находящи се въ дола, който се спуска отъ билото на в. Янку-Тепе къмъ югозападния рогъ на станцията и поб-нататъкъ край западната ѝ стѣна. Водата се е събирила отъ три малки и единъ поб-голѣмъ изворъ въ единъ резервоаръ, нарѣченъ „Башъ чешмеси“, който още доднесъ служи за снабдяване съ вода селската чешма. Фиг. 21 прѣставлява хоризонталния разрѣзъ на резервоара.

тухли (т. е. 0·33 м. дебелина), които съ били полагани споредъ надлъжната осъ съ исключение на сръдните, полагани вертикално къмъ осъта. Въ щерната е била прибирана още вода отъ малки изворчета посръдствомъ три водопроводни пръстени тръби (кюнци), имащи 0·15 м. диаметъръ; освънъ това, водата е била прибирана отъ побоголъмъ изворъ, посръдствомъ водопроводъ, съграденъ отъ квадратни тухли; дъното му е било покрито съ тухли, отъ страните съ били вертикално исправени тухли, а отгорѣ пакъ единъ редъ тухли. Въ задната западна стъна на щерната е имало два водопровода (IV и II), въ юго-западния рогъ — трети (III) и още единъ въ источната стъна, близу до съвероизточния рогъ (I). Дълбочината на щерната не може да се опредѣли, защото сводът е отъ части проваленъ и щерната полузасипана. Отъ щерната водата е била прѣкарвана въ станцията посръдствомъ единъ каналъ, 0·67 м. широкъ; той е граденъ отъ тухли и е покритъ съ цилиндрически сводъ, дебелъ колкото една тухла (0·33 м.). Каналът излизалъ отъ сръдата на источната стъна на щерната и е сочиъ къмъ юго-западния рогъ на станцията. — Сега се докарва вода отъ щерната за селото Гъзовикъ посръдствомъ кюнци.

Въ съвероизточната частъ на станцията, въ кѫщата на нѣкой си Бакалоглу казватъ, че се е провалила прѣди нѣколко години една подземна дупка, която излизала кждѣ с. Иеникъй. Едно подземелие видѣхме сами, до пътя отъ с. Гъзовикъ за с. Иеникъй, а именно въ една малка долчинка, нарѣчена Комачъ дереси; тави долчинка разбраздява съверозападнитъ склонове на в. Янку-Тепе. Подземелието се представлява като една зидана дупка, 0·57 м. широка и до единъ метъръ висока съ почти источно направление (80° СИ). Зидоветъ съ градени отъ простъ чупенъ камъкъ; таванътъ на дупката е покритъ съ каменни площи. Тукъ-тамъ забѣлѣхихме слѣди отъ измазване съ хоросанъ и парчета тухли. Имахме възможность да влѣземъ въ дупката само на растояние около 150 раскрача; побнататъшното влизване е било невъзможно по причина на проваления таванъ.

Подземелието сочи направо къмъ с. Гъзовикъ.

Въ с. Гъзовикъ се ископаватъ римски и византийски пари (отъ Юстинияна и др.), кюпове (делви) и др.

Изгледътъ отъ станцията Templum Jovis е малъкъ, по причина на ниското ѝ положение. Къмъ съверозападъ се гледа една малка частъ отъ долината на р. Чифте-дере, ограничена отъ съверъ съ источнитъ склонения на Камчийскаа Планина чакъ до миса Акъ-Бурунъ и оттука чакъ до Еминския мисъ хоризонтътъ е ограниченъ съ Черно море; къмъ западъ изгледътъ е затуленъ отъ в. Янку-тепе.

Отъ Templum Iovis до Erite.

Напушчаме римската станция и се отправяме по стария пътъ къмъ съверъ; преминуваме най-напрѣдъ рѣката Чифте-дере, близу до устието ѝ и минуваме по единъ старъ пътенъ насипъ направо къмъ съверъ. Отъ лѣвата страна оставатъ пасбища чакъ до р. Панаиръ-дере, а отдѣсна — пъсъчливото крайбрѣжие. Насипътъ е около 20 раскрача широкъ и около 4 м. високъ съ почти съверно направление (8° CZ); той продължава и вадъ р. Панаиръ-дере до възвишението, което се подига близу отъ устието на поменжтата рѣка (сравни фиг. 22). Нѣма съмнѣние, че насипътъ представлява слѣди отъ стария пътъ. До самитъ поли на възвишението, на истокъ до стария насипъ, се забѣлѣзватъ развалини на една малка черквица св. Иванъ; отъ неї е останжла само една продълговата грамада камъни, простираща отъ западъ къмъ истокъ.

По-нататъшните слѣди на стария пътъ сѫ унищожени; види се, че пътятъ се е извивалъ до близкия мисъ Акъ-бурунъ (Акъ-дере-бурунъ), който се вдава въ морето въ видъ на клинъ, на югъ отъ с. Бѣла (Варненска околия). Мисътъ образува най-югоисточното отклонение на Камчийската планина; на него личжтъ основи на една стара крѣпостъ, нарѣчена

Мънастиръ св. Атанасъ,

защото близу до неї се намира една стара съборена черквица „св. Атанасъ.“ Мисътъ представлява удобно място за запита; на югъ и съвероистокъ той се спушта стрѣмно и скалисто въ морето, а само откъмъ западъ има единъ силенъ дебель видъ съ джобъ прѣкопъ, който е пазилъ крѣпостъта. Въ развалините на черквицата, която се намира близу до срѣдата на укрепителния видъ, се намира единъ надгробенъ правоъгъленъ камъкъ, 0·25 м. дълъгъ, 0·21 м. широкъ и 0·45 м. високъ. На прѣднята му страна, въ една тѣсна рамка е слѣдниятъ знакъ: ХС, а подъ него-двоереденъ и полуустритъ слѣдниятъ надписъ и съ една издлѣбнѣтина, която е служила, види се, за влаганіе храна и пития на мъртвеца.

СНВРІ/////////
/////////ОАС/////////

Крѣпостът има видъ на равнорамененъ клинъ, който се вдава въ морето съ тѣпия си връхъ; основата му е около 300 раскрача дълга и се спушта отъ съверния връхъ къмъ южния, съ направление 22° ЮЗ. Укрепителниятъ видъ е билъ дебель, но за сега е почти съвсѣмъ разваленъ и се представлява само като една дълга грамада камъни. Крѣпостът се снишава въ два стъпения отъ съверния връхъ къмъ южната страна.

На югът от крепостта се намира единъ заливъ, въ който, споредъ съобщение на тукашните рибари, се забълъзватъ на морското дъно остатъци отъ стари видове. Нѣма съмнѣние, че тукашниятъ заливъ, който е пазенъ отъ опасните съвероизточни вѣтрове, е служилъ въ старо време за важно пристанище. Прѣвътъ връхметъ на нашето посещение, морето бѣше бурливо, та не можахме да разгледаме подморскиятъ видове.

На съверозападъ отъ крепостта се намира на едно възвишение една малка могилка съ изгледъ на морето къмъ двѣтъ страни на Бѣлия мисъ; други двѣ могилки се намиратъ до самото устие на Бѣленската рѣка и четвъртата могилка се пада на съверъ до с. Бѣла.

Бѣла е голѣмо грѣцко село, расположено отъ двѣтъ страни на Бѣленската рѣка съ двѣ черкви, отъ които: „св. Паная“ се намира въ маҳалата на лѣвия брѣгъ, а св. Параскева — въ отсрѣщната маҳала.

Пѣнататъшното продължение на римския пѣтъ е вървѣло, по нашето мнѣние, къмъ съверозападъ, до върха „Панайотъ куруси“ (на западъ отъ с. Бѣла), дѣто се намира „Юртъ-чешме“ нарѣчена така по развалините на старото село (юртъ). Пѣтътъ се изгубва къмъ съверъ въ гѣстата гора въ посоката къмъ с. Курукъой (Бѣленска община) и с. Абди-къой (Старо-Орѣховска община). Извено се показватъ остатъците му по склона на възвищението Ай-Кула, което се спушта отъ послѣднътъ селото къмъ съвероизтокъ до устието на Фандаклийската рѣка. По това възвишение стариятъ пѣтъ слиза въ долината на помеждътата рѣка, дѣто се намира подобенъ насипъ, както видѣхме на съверъ отъ с. Гъозикянъ (между р. Чифте-дере и Панаиръ-дере); насипътъ е около 20 раскрача широкъ и се спушта надѣсно, съ височина до 5·0 м., въ пѣсъчливото крайбрѣжие, въ което се крие водата на рѣчното устие. Отъ лѣвата страна, къмъ ливадите, насипътъ е само 1·0 м. високъ; той има съверно направление, което се отклонява малко нѣщо къмъ западъ (15° CZ). Задъ рѣката, до самия пѣтъ, личатъ основи на една продългавата сграда, която е около 80 раскрача дѣлга; тя е била на южната страна по-широка отколкото на съверната. На близу сѫ били намѣрени голѣми делви (купове), други прѣстени сѫдове, мѣдни римски пари и др. Нѣма съмнѣние, че въ старо време тукъ е билъ крайпѣтенъ ханъ (taberna).

Още въ турско време тукъ е имало ханища и дюгени, които работили доста по причина на близката морска скеля, отъ която се е изнасялъ дѣрвенъ материалъ. Слѣдъ освобождението износътъ е билъ запретенъ, та и сичката износна търговия съ дѣрвенъ материалъ е прѣстанжла тукъ.

Отъ старата taberna римскиятъ път е минувалъ по възвищението наръчено „Герме“ (т. е. прѣграда), по стария насипъ. Това възвишение отдѣля Фандаклийската долина отъ Камчийската; слѣди отъ пътя личатъ на нѣколко мѣста, а именно на источния склонъ на възвищението и послѣ по пътя, който води отъ Камчийската долина за Фандаклийската скеля. По тѣзи мѣста се забѣлѣзватъ тукъ-тамъ слѣди отъ камъните, (калдарма) съ които е билъ постланъ стариятъ пътъ; той е билъ около 4·0 м. широкъ и около 0·5 м. високъ.

Въ широката Камчийска долина, нарѣчена „Лонгусъ“, насипътъ е почти съвсѣмъ унищоженъ отъ пролѣтните наводнения. Насипътъ сочиъ направо къмъ сѣверъ, до устието на р. Камчия, която тече до сѣверния край на долната къмъ мѣстото, нарѣчено „Крупката на Боазъ.“ Съ името Боазъ (т. е. проходъ) се подразбира пътятъ прѣвъ Камчийското устие. Тука сѫ се съхранили остатъци отъ стария мостъ, прѣвъ който е минувалъ римскиятъ пътъ. Отъ южната крайбрѣжна ракла (pilier de pont) се ископаватъ основи; раклата е имала най-напрѣдъ *CCII* и поб-нататъкъ сѣверно направление. Вътрѣ въ рѣката, казватъ, имало остатъци на втората ракла; сѣверната крайбрѣжна ракла е съвсѣмъ пропаднѣла. Прѣдъ моста се събиратъ двѣ рѣчни рамена, а именно собственната рѣка Камчия и гърлото на Яла-Азмакъ. Морскиятъ брѣгъ е тука пѣсъчливъ; на него расте едно любопитно растение, нарѣчено *Glaucium leiocarpum* Boiss. съ голѣми жълти цветове. Това растение е азийско; то расте въ Лидия, Персия и по другите страни въ Азия. Въ Европа прѣвъ пътъ е било намѣreno отъ насъ въ горното мѣсто (Velenovsky, Flora Bulgarica p. 639).

Задъ самия мостъ, въ най-югоизточните части на Авренската Планина, въ мѣстността нарѣчена „Кула“ (въ Боаза) се намиратъ остатъци на римската станция „Erite“; тя е била отдалечена отъ Odessus (Варна) XI римски мили (16 килом.), а отъ mansio Templum Jovis XVI мили (23·5 км.).

Тѣзи разстояния, показани въ Tabula Peutingeriana, съответствуваатъ на разстоянията отъ Камчийското устие до Варна (около 20 км.) и до с. Гъзовикъ (точно 24 км.).

2. Римски пътъ отъ Анхиалъ до г. Марцианополъ.¹⁾

(Отъ станцията Cazaler до Провадийската рѣка.)

Отъ римската станция *Cazaler*, която е била расположена при сѣвероизточните поли на Малката Айтоска планина, въ порѣчието на Хаджийската рѣка (Хаджи-дере), между с. Копа-

¹⁾ Продължение отъ IV книга на Сборника.

ранъ и Батаджикъ, римският път е отивалъ въ съверозападното направление къмъ Голъмата Айтоска планина¹⁾ и по южния ѝ склонъ е достигалъ до водораздъла на Хаджийската река и Камчия (притокът ѝ Делиджи-дере или Елешница) въ околността на с. Хедиатларе. Слѣди отъ стария път се забълзваватъ, споредъ едно съобщение, между сс. Ахли и Татаркъой, $\frac{1}{4}$ частъ на западъ отъ последното село и послѣ между с. Бурунджикъ и с. Ораманъ. На съверъ отъ с. Хедиатларе до пътя за прохода на Делиджи-дере (до Ярмасъ-Кая) се намиратъ развалини отъ римския кастелъ; той е разположенъ на едно ниско възвишение, ограничено откъмъ западъ и истокъ съ малки долове. Кастелът има четвеространенъ видъ; страните му сѫ 220 м. дълги (отъ западъ къмъ истокъ) и сочватъ къмъ световните направления. Зидовете сѫ уборени и се представляватъ като насипи, 1·5 м. високи. Въ четирирѣгове се намиратъ насипи като могилки; нѣма съмнѣние, че тукъ сѫ били кули. Отъ съверозападния рогъ е изливалъ единъ видъ (до 200 раскрача дълъгъ) къмъ близкия долъ; по убореното място до рога се види, че въ вида е била порта, прѣвъзъ която минувалъ стариятъ пътъ. За пътя остава само едно тѣсно място между западната стѣна на кастела и между поменжтия долъ; прѣвъзъ това място се минува и по сегашния пътъ. До югозападния рогъ на кастела, б раскрача надалечъ (навънъ), се забълзваватъ слѣди отъ една малка четверожгълна сграда.

Прѣметниятъ кастелъ е, види се, римската станция *Soatris* отбѣлѣжена между г. Марцианополъ и Анхиалъ въ *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum* (Parthey etc.). *Soatris* е била отдалечена XXIV римски мили отъ Анхиалъ; това съответствува на сегашното разстояние отъ Анхиалъ до с. Хедиатларе. *Soatris* е, види се, тождественъ съ римската станция *Scatrae*, отбѣлѣжена въ *Tabula Peutingeriana*. Растоянието отъ Cazaler до *Scatrae* е XVIII мили (26.6 км.).

Отъ *Soatris* римскиятъ път е отивалъ къмъ съверъ прѣвъзъ прохода на р. Делиджи-дере край скалитѣ нарѣчени Ярмасъ-Кая за с. Белибе и побѣнатъ за с. Гулица, край пътя, който съединява поменжтите села.

Малко нѣщо къмъ съверъ отъ *Soatris* се намира една мястност, нарѣчена „казашки юрти“ (казашко селище) съ слѣди отъ военни землянки; тукъ е билъ лагерътъ на руската войска въ 1829 година. Видѣхме една австрийска мядна пара отъ 1816 г., намѣрена тукъ при копанието. Любопитни сѫ двѣ малки могилки, които се намиратъ въ тази мястност; тѣ сѫ отда-

¹⁾ География и Статистика на България, X. и К. Шкорпилъ, II издание, 1892, стр. 50.

лечени 30 раскрача и съж само около 1·5 м. високи. Нѣма съмнѣние, че тѣ сѫ били насыпани за поставяне на тѣхъ палатки на командиритѣ на войската, която е била тукъ расположена на лагеръ.

Отъ Белибе за Гулица пѣтятъ е отивалъ съ источно направление по склона на Гулицкия гребенъ, прѣвъ една мѣстностъ, нарѣчена Селище; тукъ много добрѣ личи пѣтятъ съ ширина 6·0 м. Въ тази мѣстностъ се намиратъ слѣди отъ едно старо село; близкиятъ връхъ на Гулицкия гребенъ, прѣвъ който се минува отъ с. Гулица за Божурецъ, носи име „Селишката Чука.“

Пѣ-нататъкъ пѣтятъ е минувалъ прѣвъ самото село Гулица, послѣ около върха Стара Гулица, Стублица и прѣвъ мѣстността, нарѣчена Кокала (на западъ отъ с. Джаферъ) се е извивалъ къмъ западъ, прѣсичалъ рѣката Армера (на югъ отъ с. Горний Чифликъ) и е достигалъ селото Кюприкъой (Мостъ), до сѣвернитѣ поли на Камчийската Планина. Причината, дѣто пѣтятъ прави такава голѣма обиколка, е Гулицката Планина, която е мѣжно проходима. Слѣди отъ старата калдарма видѣхме прѣвъ 1885 год., въ селото Гулица въ двора на селския свещеникъ; калдармата сочи отъ западъ къмъ истокъ. Слѣди отъ пѣтя видѣхме още на истокъ отъ с. Гулица, до сегашния пѣтъ за с. Джаферъ, близу до Гулицките лозя; тукъ се намиратъ четири могилки, отъ които една се разорава. Пѣтятъ е билъ посланъ съ варовити камъни, които изобилствуватъ въ близкийтѣ планини; името Гулица (Голица) произлиза отъ голостъта на варовититѣ скали. Единъ отъ близкийтѣ върхове се нарича Голешъ. Селенитѣ отъ Гулица, като отиватъ съ кола за Анхиало, минуватъ прѣвъ с. Калгамачъ и Татаркъой. Въ околността на с. Г. Чифликъ, казватъ, че има нѣкакво старо укрепление и развалини на една църква (до рѣката).

Отъ с. Кюприкъой пѣтятъ се извива къмъ сѣверъ, прѣвъ едно старо селище, нарѣчено Клиселикъ (на сѣвероистокъ отъ селото) и сочи направо къмъ Камчийския мостъ, който се намира въ извивката на р. Камчия, близу до развалинитѣ на старото черкеско село Кесаръ; близу до това село, малко нѣщо къмъ западъ, е заправено ново село, нарѣчено Нова Шипка. Отъ стария мостъ не се е запазило почти нищо; нѣколко камъни отъ него се тѣркалятъ въ гробищата, до сѣвероизточния край на с. Мостъ (Кюприкъой). Задъ моста стариятъ пѣтъ зима сѣверозападно направление и прѣвъ тѣсното водораздѣлно бѣрдо, между Камчия и Правадийската рѣка, достига до Султанларската блatisка долина, на сѣвероистокъ отъ с. Шереметъ. До това село се намиратъ двѣ могили; на най-високото място па възвишението има други двѣ малки могилки, а надѣсно отъ пѣтя

една голъма могила, наръчена Каба-югъ. На югъ отъ с. Султанларе, подъ западния склонъ на върха Гъозъ-Тепе, се намира една малка могила.

По-нататъшното продължение на пътя е засипано отъ наводненията на близката река; следи отъ пътя се показватъ на отсрещния сухъ бръгъ, въ лъгъла на Правадийската и Тестеджийската река, дъто се намиратъ развалини на една римска крайпътна станция.

Нѣма съмнѣние, че тя е станцията Panyssos, която е отбѣлѣжена въ Tabula Peutingeriana, между г. Марцианополъ (до с. Девня) и Анхиалъ. Panyssos билъ отдалеченъ XII римски мили отъ Марцианополъ; разстоянието отъ Девнянските развалини до горѣщоменѣтата станция напълно е съответствено съ горнъото.

Ще имаме още случай да се повърнемъ къмъ тази станция и да поговоримъ за продължението на римския пътъ чакъ до г. Durostero (Силистра) на Дунава.

Хемски порти ($\pi \circ l a i t o b A \acute{e} m o u$).¹⁾

На римския пътъ отъ Анхиало за Марцианополъ се намиратъ въ Стара Планина прочутитѣ „Хемски порти“, споменувани въ историята въ петото столѣтие подиръ Р. Хр.

Когато византийскиятъ дворъ повѣрилъ на Остготския владѣтель Теодорихъ защитата на Мизия противъ не приятелските нападения, появило се въ Цариградъ съзаклятие противъ императора Зено. Властолюбивата Верина, вдовица на императора Лева, принудила Зена да побѣгне и да отстъпи прѣстола на Василиска, братъ на Верина. Въ тѣзи смущения една частъ отъ Ость-Готите се присъединила къмъ Василиска, а другата — къмъ Зена; послѣдниятъ помолилъ Теодориха да се отправи отъ Марцианополъ, като се обѣщалъ, че ще се присъедини къмъ него до „Хемските порти“ (Прѣс таїс $\pi \circ l a i s t o b A \acute{e} m o u$) 12.000 души отъ тракийската войска.²⁾

Портитѣ се намиратъ на самия водораздѣлъ на р. Камчия (р. Елешница) и р. Чифте-дере, между с. Белибе и Гулица, на сѣдловината, която свързва Гулицката Планина съ съверните расклонения на Голъмата Айтошка Планина. Първата планина се подига отъ р. Елешница (Делиджи-дере) като високъ гребенъ, на съверозападъ отъ с. Белибе и се простира съ направление отъ западъ къмъ истокъ (съ малко отклонение къмъ съверъ)

¹⁾ Планътъ на портитѣ, както и на другите укрепления, за които споменуваме, ще бѫдатъ помѣстени въ продължението на нашите изслѣдвания.

²⁾ Muelleri. Fragmenta etc. — Сравни: Археол. и Истор. изслѣдвания въ Тракия. В. и К. Шкорниль (стр. 24.).

чакъ до върха Стара Гулица (530 м.), на съвероистокъ отъ селото Гулица. Послѣднъто село, както и с. Белибе сѫ расположени при южните поли на поменжтата планина. По едно прѣданіе селото Гулица е било заселено най-напрѣдъ на планината, а именно на върха Стара Гулица. Южните склонове на Гулицката Планина се спускатъ доста стрѣмно къмъ съдолината (150 м. на високо), а къмъ съверъ тя се расклонява между р. Делиджи-дере, Камчия и Гебешката рѣка, като образува Гулицката група планини въ западната частъ на Камчийската Планина.

Изъ Гулицката планина се подигатъ нѣколко поб-високи върхове, между които и върхътъ *Перченлиksъ-кайра* (или Перченликъ-Перченликъ); той се пада въ западната частъ на планината. По западния край на този връхъ минува тъй нарѣчениятъ Бѣлчовъ путь, който излиза отъ Гулицката съдолина и минува прѣвъ планината въ махалата Божурецъ (Кехманлъжъ); на самото ѝ било той се съединява съ прѣкия путь отъ Белибе за сѫщата махала, която се намира въ Гулицката група планини.

На самия върхъ Перченликъ се намира укрѣпление, което образува началото на прочутитъ Хемски порти; тука е била, види се, стражната станция на укрѣпителната источнобалканската система, за която ще имаме случай да поговоримъ на друго място. Изгледътъ отъ Перченликъ е единъ отъ най-великолѣпните. Къмъ съверозападъ се гледа цѣлата Прѣславска Планина съ прѣлежащата ѝ Чатарлъжка Планина; налѣво се гледа Капубаиръ съ Мънастирски-баиръ и поблизу до насъ лежащтъ Ченгелски върхове и Гулицката група планини, която е отдѣлена отъ послѣднитъ върхове съ прохода на р. Делиджи-дере. Надѣено отъ Прѣславската Планина подига се върхътъ Драгоша (надъ с. Кѣлнова); къмъ него се присъединява цѣлиятъ юженъ клонъ на Правадийската Планина съ прѣдъ неї лежащия връхъ Кара-бурунъ. Налѣво отъ него, на отсрѣщния брѣгъ на р. Камчия, се подига върхътъ Арковна, побнататътъ къмъ съверъ — Дамилъското градище и скалната стѣна надъ село Муруна-Чифликъ. Тази стѣна затулва една частъ отъ гребена на южния клонъ на Правадийската Планина чакъ до Кадикъйската скала. Поблизу до насъ се издига върхътъ Дебелецъ съ Сиври-Ташъ (до с. Кара-Ахмедъ-Махала), Османъ-Юртъ и цѣла група върхове чакъ до Бѣлчовата чука. Отпрѣдъ пакъ -- проходътъ на р. Делиджи-дере. Още побнататъ, близу до хоризонта, се съгледва поляната (plateau) надъ Мадарските скали, отъ които Правадийската Планина (съверниятъ ѝ клонъ) се снишава постъпенно къмъ долината на р. Ана-дере. До самия хоризонтъ се съвира възвишението (террасата) Стана съ една частъ отъ Шуменското поле, въ посоката къмъ г. Разградъ.

Къмъ западъ съгледваме Байрамдерската Планина съ близу със ѝ днитъ планини надъ Ришката долина чакъ до Сливенския Чаталъ-Балканъ. Къмъ югъ виждаме цъмия гребенъ на Голъмата Айтошка и Еминска Планина, задъ нея южните балкански пръд-планини, които се зачеватъ отъ в. Биберна (Малката Айтошка Планина) и побнататъкъ задъ тъхъ се съзиратъ върховетъ на Бакаджицитъ, на истокъ отъ г. Ямболъ. Въ синкавия силуетъ на южния хоризонтъ се едвамъ съзиратъ пограничните отклонения на Странджа Планина съ началото ѹ задъ Бургаския заливъ. Къмъ истокъ продължението на Еминската Планина, наливо до нея върхътъ Янку-Тепе (до с. Гъзовикянъ) и Черно море. Побнататъкъ къмъ съвероистокъ се гледа Авренската Планина, чакъ до Варненския заливъ, и Батовското възвишение съ отлъво лъжапитъ Правадийски скали. Въ синкавия силуетъ на хоризонта се съзира Дели-Орманъ.

Укреплението на Перченликъ има видъ на продълговатъ четверожгълникъ; южната му страна е малко искривена. Съверната страна сочи отъ западъ къмъ истокъ (80° СИ); въ роговетъ ѹ е имало, види се, кръглести кули, съ каквите сѫ били снабдени и южните два рогове на укреплението. Западната и источна стѣна сѫ били само 20 раскрача дълги; по сръдата на първата стѣна е имало врата, пазени съ роговитъ кули. Южната стѣна е малко нѣщо испъкната и искривена; почти отъ сръдата ѹ се почва пръградната стѣна, наръчена „Герме.“

Самиятъ връхъ, връвъ който е построено укреплението, се подига около 20 м. на високо отъ билото, най-стръмно се спуска той къмъ съверъ, дъто е покритъ съ гъста гора, а най-наведено къмъ югъ (къмъ съдовината).

Пръградната стѣна Герме не се познава вече почти никакъ по южния склонъ близу до билото. Добръ се познава тя поб-надолу на склона, нѣщо около 150 раскрача надалечъ отъ полите на планината. Тука се намиратъ развалини на първата четвеространна кула; пръградната стѣна сочи право на югъ. Въ нея се намиратъ кули, отдалечени правилно въ еднакви разстояния (85 раскрача); тѣ иматъ четвеространенъ видъ и се подавали навънъ отъ двѣтъ страни на стѣната. Като почнемъ отъ първата кула, стѣната се простира на дължина 800 раскрача чакъ до съверния рогъ на сръдното и главно укрепление; въ нея е имало десетъ яки кули, съ квадратенъ видъ и страни, около 8° м. дълги. Цѣлата частъ на стѣната, види се, да е била непрѣкъсната, безъ да е имало въ нея никакви порти; тя е затваряла слѣдователно на цѣлата дължина съверната половина на поменжтата съдовина.

По сръдата на самата съдовина се е намирала собствената Хемска порта; тя се е състояла отъ едно яко укрепле-

ние въ видъ на съвсъмъ правиленъ осмостенъ, съ страни 55 раскрача дълги. Четиритѣ му стѣни сѫ оставали отъ едната страна на прѣградната стѣна, а останжлитѣ четири — отъ другата страна. Въ роговетѣ на укрѣпленietо е имало ягки крѣглести кули съ диаметръ около 7·0 м.; исключение прави источниятъ и западниятъ рогъ. Кулитѣ въ съверния и южния рогъ съединявали прѣградната стѣна съ това укрѣпление. Въ источния и западния рогъ, които най-много се издавали отъ стѣната, намирала се главна порта, прѣзъ която е минувалъ стариятъ путь. Портата е била павена отъ двѣтѣ страни съ яки четвеространни кули; прѣдъ неї, както може да се види вече само до источната порта, е имало други видове, които се издавали вънъ отъ укрѣпленietо; тѣзи видове сѫ били на края искривени. Между двата искривени крайща е била външната порта, а между самите кули — вътрѣшната порта. Прѣдъ западната порта се забѣлѣзватъ малки могилки, които сѫ се образували, види се, отъ събарянието на нѣкакви си сгради.

Откъмъ съверната страна е имало на прѣградната стѣна (съверната ѝ част) прѣкопъ, който е билъ доста широкъ и дълбокъ; той е сега повечето засипанъ и се познава само по склона на върха Перченликъ.

Между четвъртата и петата кула (откъмъ съверъ) минува сегашниятъ путь отъ с. Белибе за Гулица. Прѣградната стѣна се представява тукъ като единъ широкъ настъпъ; височината му достига до 2·0 м.

Отъ южния рогъ на срѣднъто укрѣпление прѣградната стѣна продължава къмъ югъ чакъ до едно друго малко укрѣпление, дѣто изведеніжъ се измѣнява направлението ѝ. Тази частъ на стѣната достига 500 раскрача дължина; на неї е имало петъ четвеространни кули подобни на онѣзи въ съверната частъ на стѣната. Между послѣдната кула и роговата кула на южното укрѣпление стѣната се прѣломва два пъти, като отстъпва отъ главната укрѣпителна линия о 18 раскрача побѣкъ западъ.

Южното укрѣпление има видъ на неправиленъ четверожгълникъ съ крѣглести кули въ четиригътѣ рогове. Основата му образува продълженietо на главната стѣна, която се отклонява отъ първобитната южна посока къмъ югозападъ (55° ЮЗ). Дължината на тази стѣна е 100 раскрача; останжлитѣ три стѣни се подаватъ къмъ югоистокъ отъ главната стѣна, като стъсняватъ укрѣпленietо до 26 раскрача дължина. По този начинъ то добива видъ на еднакво-отжпенъ клинъ. Отъ югозападния рогъ на тази сграда стѣната се извива още повече къмъ западъ, на дължина повече отъ 300 раскрача; на тази стѣна се забѣлѣзватъ слѣди отъ една четвеространна кула, която се

намира въ жгъла на два дола, отъ които водите се стичатъ въ Кайма-адаси-дереси.

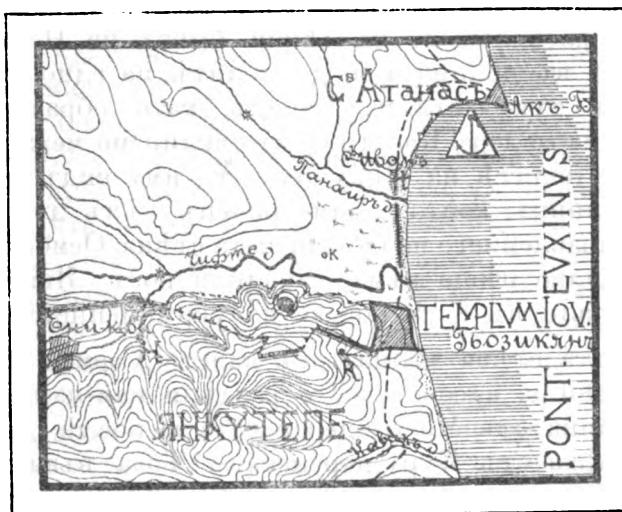
Прѣградната стѣна прѣминува оттука на съверните склонове на собственната Стара Планина и като се извila къмъ истокъ, продължава по горните склонове на дължина 36 километра и се свършва до крайбрѣжната станция *Templum Jovis*.

Начинътъ на градението е римски т. е. единъ пластъ камъкъ и единъ пластъ тухли слѣдватъ единъ слѣдъ другъ. Тухлите сѫ повечето квадратни, 0·34 м. дълги и 0·055 м. дебели; срѣщатъ се и 0·35 м. дълги и 0·047 м. дебели; продълговати тухли се срѣщатъ по-нарѣдко (0·34 м. дълги, 0·20 м. широки и 0·045 м. дебели). Камъкътъ е простъ; т. е. чупенъ (не одѣланъ). Зидоветъ и кули сѫ срутени и се представляватъ само като една дълга грамада камъни, размъсени съ тухли и хурузанъ.

Вълколѣпенъ трѣбва да е билъ едно врѣме изгледътъ на тази стратегична сграда, известна подъ име „Хемски порти.“

Прѣградни стѣни съ укрепления.

По съверния склонъ на Стара Планина, отъ южния край на балканските порти чакъ до станцията *Templum Jovis*, се простира единъ редъ прѣградни стѣни съ кули и укрепления.

Фиг. 22.

Стѣната се почва отъ югозападния рогъ на *Templum Jovis* (фиг. 22) и върви по склона на върха Ески Баалъкъ, който се спуска отъ върха Янку-тепе на съвероизтокъ къмъ западната стѣна на поменжата станция. На югъ отъ стѣната се пада

долътъ, прѣзъ който минува стариятъ водопроводъ за докарване вода за станцията. Основите на прѣградната стѣна се забѣлѣзватъ до самата станция и тукъ-тамъ по склона; дебелината на стѣната е 2·40 м. На самия върхъ Ески Баалъкъ тя измѣнява досегашното си съверозападно направление (58° СЗ) въ югозападното; тука прѣсича тя пътя нарѣченъ Хиссъръйолъ, който води къмъ близката срѣдньовѣковна крѣпостъ „Коякъ-калеси.“ До пътя „Деринъ-йолъ“ излиза прѣградната стѣна на съверната частъ на върха Янку-тепе; тука се повинаватъ добре каменниятъ ѝ основи, които се простиратъ съ почти западно направление (75° ЮЗ). Отъ Деринъ-йолъ тя се е прѣломвала пакъ, като е сливала по доста стрѣменъ склонъ по посоката къмъ Коякъ-калеси. Близу до крѣпостта, стѣната се обрѣща къмъ западъ и по съверозападния склонъ на Янку-тепе е достигала въ долината на Иеникъйската рѣка. Тука се простира балканската стѣна съ западно направление, минува Иеникъйската рѣка, на истокъ до послѣдната воденица, която се намира на сѫщата рѣка и достига, на разстояние 50 раскрача отъ рѣката, къмъ първата четвеространна кула, отъ която се обрѣща къмъ съверозападъ (58° СЗ); тука се намиратъ на неї двѣ четвеространни кули, отдалечени отъ първата кула както и помежду си, на разстояние 95 раскрача. Стѣната достига най-сѣтнѣ до югоизточната кула на Еникъйското прѣградно укрѣпление нарѣчено Кале-Герме.

Калето е расположено на лѣвия брѣгъ на Иеникъйската рѣка (фиг. 22), въ долината ѝ, до полигъ на едно възвишение, което достига тука откъмъ западъ, като образува дѣсния брѣгъ на р. Чифте-дере. Калето е като вклиниено между горнътото възвишение и полигъ на Янку-тепе; то има видъ на неправиленъ осможгълникъ, който е симетриченъ къмъ диагонала, построена по направлението на балканската стѣна. Осможгълникътъ се стѣнява малко нѣщо къмъ западния рогъ. Яки крѣглести кули се намирали въ 8-тѣ рогове на укрѣпленieto.¹⁾

Балканската стѣна излиза отъ калето Герме, по горнътото възвишение (180 м. високо), което раздѣля най-напрѣдъ Иеникъйската долина отъ Чифте-деренската и послѣ долината на послѣдната рѣка отъ Куру-деренската. Това възвишение има най-напрѣдъ западно направление, което по-нататъкъ се отбива малко нѣщо къмъ съверъ. По тази частъ на балканската стѣна се забѣлѣзватъ пакъ четвеространни кули, които сѫ били отдалечени помежду си на разстояние 140 раскрача. Дебелината на стѣната достига 3·0 м.

¹⁾ Планътъ на укрѣпленieto, заедно съ други планове, ще бѫде помѣстенъ въ продълженieto на статията ни.

Стъната пръсича побнататъкъ главния път отъ Варна за Бургасъ, на югъ отъ с. Айваджикъ, минува единъ малъкъ притокъ на р. Чифте-дере (отъ дъясната страна) и се качва на възвищението, което се намира между този притокъ, р. Чифте-дере и Еркечката рѣка. На пътя отъ с. Куру-дере за Айваджикъ не сръщижме никакви слѣди отъ стъната. На възвищението, което се съединява откъмъ южната страна съ съверните расклонения на балканския гребенъ, се намиратъ развалините на *Карамандженското Кале*; то има видъ на единъ неправиленъ шестожълникъ съ кръглести яки кули въ роговете му. На истокъ отъ калето, а именно на дъсния бръгъ на горѣпоменяната рѣчица, се намиратъ развалини на една четвеространна кула; на истокъ отъ неї не се забълъзватъ никакви слѣди отъ видове и види се, че тукъ е билъ само единъ дълбокъ пръкопъ. На западъ до рѣчицата не личятъ въ самата долина никакви слѣди отъ стари видове; види се, че тъкъ сѫ били унищожени отъ рѣчните наводнения. Депърва на възвищението се забълъзватъ пакъ остатъци на една четвеространна кула и на 95 раскрача отъ неї друга една подобна кула; тъзи кули сѫ стоѣли въ самата пръградна стъна. Отъ втората кула нататъкъ стъната измѣнява досегашното си направление, почти въ западно и се отклонява малко нѣщо къмъ съверъ. На разстояние около 120 раскрача отъ кулата пръградната стъна се свързва съ кръглестата кула въ источния рогъ на Карамандженското кале. Западното продължение на стъната почва почти отъ срѣдата на съверозападния видъ на калето; тя сочи съ направление 33° СЗ, на разстояние 300 раскрача и се свързва до полите на възвищението, на дъсния бръгъ на Еркечката рѣка. На тази част на стъната е имало три четвеространни кули, отдалечени отъ себе си въ еднакви растояния.

Пръградата се е изгубила съвсѣмъ въ наводнителния теренъ на долината и се показва пакъ на отсрѣдния край на низкото възвишение, връхъ което е расположено бѣдното турско-татарско селце Караманджа. Възвищението се простира отъ западъ къмъ истокъ и се свързва въ острия кѫтъ, до сливилието на Еркечката рѣка съ Чифте-дере.

Пръградната стъна излиза отъ поменютия край, пръсича селцето и се изгубва въ храсталацитъ, които покриватъ съверните склонове на възвищението, по което се простира пръградната стъна; тя има почти западно направление, 650 раскрача дължина съ петъ четвеространни кули, които сѫ били отдалечени отъ себе си на не еднакви растояния. Кулите се подавали на вънъ отъ главната стъна къмъ съверъ на разстояние 6·0 метра; дължината имъ била 8·0 м. (успорѣдно съ главната стъна). До послѣдната (петата) кула стъната се

отклонява малко нѣщо къмъ съверъ. Растоянието на първата кула отъ втората е било 38·5 метра. Въ единъ татарски дворъ имахме случай да разгледаме направата на стѣната, която служи тук за една стѣна на ахжра. Външнитѣ камъни сѫ дѣлани; по срѣдата имъ има прости камъни съ хоросанъ. Дебелината на стѣната е 2·5 м. На височина единъ човѣшки ръстъ наброихме въ стѣната осмь реда дѣлани камъни. Камъкътъ е бѣлѣзникъ въ варовникъ. На едно място видѣхме, че между дѣланите камъни е билъ насыпанъ моллусъ (Schotter). При разчестване основи на една кула въ единъ турски дворъ, всрѣдъ селото, се е намѣрила въ южната ѝ стѣна, въ линията на главната стѣна, една врата, широка около 1·0 м.

Първа забѣлѣжка за Карамандженската прѣграда се срѣща у консулa Brophy,¹⁾ който пише за неїк слѣднъто: „Some very perfect remains of a Roman wall, in which may still be traced the gate and flanking towers.“

Иречекъ мисли, че тута е била римската станция Scatuae; споредъ нашите изслѣдвания, както видѣхме по-прѣди, станцията е била на друго място. Не се оправдава и мнѣнието на Иречека, че до Караманджа сѫ били балканските порти.²⁾

Прѣградната стѣна се показва по-нататъкъ къмъ западъ до устието на една вилообразна долчинка, ограничена откъмъ истокъ съ възвишието Русковъ рѣтъ, а откъмъ западъ съ Будуровъ рѣтъ. Долчинката се свършва до долината на р. Чифтедере, 5·5 км. на западъ отъ с. Караманджа. Стѣната достига откъмъ истокъ до една кула, която се намира въ гъстата гора на Русковъ рѣтъ; отъ неї продължава стѣната съ съверо-западното направление (48° СЗ) и достига до втората четверо-страница кула, която е отдалечена отъ първата на разстояние 300 раскрача. Стѣната се прѣчурува на два пъти до втората кула, която се намира на самия край на рѣченото възвишение. Тука се забѣлѣзватъ добрѣ и прѣкопи до стѣната. Южниятъ прѣкопъ е билъ по-малъкъ; той не се е почвалъ до самата стѣна, но е билъ на разстояние 10 раскрача отъ неї. Съверниятъ прѣкопъ се е почвалъ до самата стѣна и той е билъ по-дълбокъ и по-широкъ отъ южния.

Прѣградната стѣна се е спушала отъ втората кула къмъ самото устие на долчинката, съ направление, което се много отклонява отъ първото (62° ЮЗ); стѣната е 60 раскрача дълга и се прѣломва малко кждѣ срѣдата си.

Отъ долчинката излиза прѣградата съ послѣднъто направление по западния склонъ на Будуровъ рѣтъ отива къмъ третята

¹⁾ Ch. A. Brophy and St. Clair, *A residence in Bulgaria*, London 1869.

²⁾ Archaeologisch-epigr. Mitth. Wien X p. 178.

кула, която се намира горѣ по края на рѣта и има дължина 85 раскрача. Продължението на стѣната и прѣкопитѣ не личатъ вече отъ кѣмъ западѣ.

На Будуровъ рѣтъ, почти по срѣдата на склона му, се е запазила доста добре стѣната. Начинътъ на градението ѝ е римски; най-напрѣдъ иде тухленъ пластъ, послѣ камененъ пластъ 1·05 м. високъ, граденъ съ прости недѣлани камъни и съ хоросанъ помежду имъ. Хоросанътъ е размѣсенъ съ тухленъ прахъ и парчета. Този камененъ пластъ е изравненъ горѣ съ дебель пластъ хоросанъ, врѣзъ който се били полагани тухлени пластове, помежду си успорѣдни и съ дебель пластъ хоросанъ помежду имъ. Забѣлѣхихме въ тухления пластъ, който е 0·75 м. високъ, 7 тухлени и 8 хоросанени пластове. По-нагорѣ слѣдва пакъ камененъ пластъ, послѣ тухленъ, пакъ камененъ и тъй нататъкъ. Изцѣло сѫ съхранени до сега три тухлени и два каменни пластове. Тухлитѣ сѫ много добре испечени; едините сѫ квадратни (0·34 м. дѣлги и 0·055 м. дебели), а другите продѣлговати (0·34 м. дѣлги и 0·2 м. широки). Дебелината на стѣната е около 3·0 м.

По-нататъшното продължение на прѣградата е слѣдното: по продължението на Будуровъ рѣтъ и по-нататъкъ по сѣверния склонъ на върха Тахтали, тя достига до една малка крѣпостъ, нарѣчена „Градище.“ Оттука минува прѣвъзъ една мѣстностъ, нарѣчена „Смрадлика“ и прѣвъзъ дола на р. Свома и мѣстността „Турла“ прѣградата достига до южния край на описаните балкански порти.

Въ близката околностъ на описаните прѣгради се намиратъ окопи и стари градища (Голѣмо кале и Бурунъ-градище), които сѫ имали, види се, сврѣзка съ укрѣпителната линия на Источния Балканъ.

Окопи. На прѣкия путь (пѣтека), който съединява с. Еркечъ съ Гулица, не се забѣлѣзватъ никакви слѣди отъ прѣградната стѣна, която се простира отъ Черно море до балканските порти. Въ линията на стѣната се намиратъ само два окопа, нарѣчени „*Toprakъ-герме*“ (т. е. земни прѣгради); тѣ се намиратъ на югоистокъ отъ с. Гулица, до билото на планината, която се спушта тукъ доста стрѣмно къмъ р. Чифте-дере.¹⁾ Първиятъ окопъ има направление отъ югоистокъ къмъ сѣверозападъ (hora 15) съ прѣкопи отъ двѣтѣ му страни. Насипътъ е около три човѣшки рѣста високъ (надъ околния теренъ), а прѣкопитѣ сѫ около два метра дѣлбоки. Ширината на прѣкопитѣ съ насипа е около 40 раскрача. Окопътъ не е дѣлъгъ; сѣверозападниятъ му край се свѣршува до стрѣмния склонъ на планината. Любопитно е,

¹⁾ Между Гулица и Белибе рѣката не се нарича Чифте-дере, но Лѣкарница.

че до окопа има могили; една голъма могила се намира до источния му край, а други двѣ малки се падатъ откъмъ западната страна на окопа. Описаниятъ окопъ се пада 4 километра на югоистокъ отъ с. Гулица.

На истокъ отъ него, на разстояние $\frac{1}{4}$ часть, се намира вториятъ окопъ, нарѣченъ „*малко герме*“; насипътъ му има височина около единъ човѣшки рѣстъ. Прѣкопътъ се пада откъмъ западната страна; той едвамъ личи, защото е разоряванъ. Гермето върви успоредно съ първия окопъ; дължината му е малка.

Голѣмо кале (Еркечко кале). — Долътъ на Еркечката рѣка, която се влива до с. Караманджа въ Чифте-дере, е билъ павенъ съ едно голѣмо кале, което се намира отъ источната страна на доля, около 3 км. на югозападъ отъ с. Караманджа. Върхътъ, дѣто е калето, е 355 м. високъ (надъ морето). Срѣдъ калето се намира една четвеространна щерна, изсъчена въ камъка; тя е служила за събирание дъждовна вода. Щерната е 4·6 м. дълга (западъ-истокъ), около 5 м. широка и единъ човѣшки рѣстъ дълбока; въ нея се е влизало по едни стѣпла, изсъчени въ южната стѣна на щерната. При разчистванието ѝ, сѫ били намѣрени еленни рога, прѣстени сѫдове и др. Отъ щерната до съверния край на калето има 28 м., а до южния край 27 м. Видътъ на калето не може вече да се опреѣди, защото стѣните сѫ съвсѣмъ уборени; външнитѣ стѣни сѫ имали около 2 м. дебелина. Голѣмото кале се пада на югъ отъ балканската укрепителна линия.

Бурунъ градище се пада на съверъ отъ прѣградната балканска линия. На истокъ отъ с. Гулица се намира едно възвишение, нарѣчено Адама, което се простира чакъ до сливанието на Голъма рѣка (Чифте-дере въ горното течение) и р. Пиздица, която е лѣвиятъ ѝ притокъ. На самия источенъ рогъ на това възвишение, което се спуска доста стрѣмно въ жгъла на казанитѣ рѣки, се намиратъ развалините на поменжтото градище. Планътъ му прѣставлява неправиленъ шестоъгълникъ. Съверозападната страна, като най-достѣпна, е била най-яка; тя има 78 раскрача дължина, съ яки кули въ роговетъ и съ двѣ полукръглести кули посрѣдата ѝ. Послѣднитѣ кули сѫ отдалечени помежду си на разстояние 17 раскрача. Прѣдъ съверозападната стѣна на градището се намира единъ малъкъ успореденъ видъ. Входътъ въ градището е заасипанъ; той се е намиралъ, види се, между двѣтѣ срѣдни кули. На съверозападъ отъ поменжтата стѣна, на възвищението Адама, се намиратъ двѣ почти съвсѣмъ истрити могилки. — Съвероисточниятъ видъ се прѣломва малко (на дължина 26 раскрача) въ съверозападния му край, има 135 раскрача дължина и е билъ снабденъ съ една полукръглеста кула, която се е нами-

рала почти по сръдата му. Югозападниятъ видъ се пръломва на три пъти и дължината му е 180 раскрача. Отъ горното се вижда, че градището е имало до нѣйдъ видъ на единъ клинъ, изостренъ въ югоизточния рогъ, дѣто се събиратъ двата послѣдни видове и дѣто е била една голѣма крѣглеста кула. Отъ тази кула е слизалъ единъ видъ по склона на възвишението, въ долината, дѣто се събиратъ двѣтъ рѣки. Тукъ се намиратъ развалини на една черквица съ правоъгъленъ видъ и съ надлѣжна ось, обръната къмъ истокъ; тя е 27 раскрача дѣлга и до западния ѝ край се познаватъ слѣди на една постройка. Нѣма никакво съмнѣние, че черквицата произлиза отъ много по-ново време, отколкото е самото градище.

Козякъ-кале. — На съверъ отъ прѣградната балканска стѣна, на върха Янку-Тепе, (фиг. 22), се намиратъ развалини на срѣдновѣковната крѣпость, споменувана въ историята подъ име Коякъ¹⁾.

Развалините се намиратъ на источния отъ двата съверни отлови, които се спускатъ отъ в. Янку-Тепе къмъ долината на р. Чифте-дере. Отъ источната страна на отлова се пада Лахнадеренскиятъ долъ, а отъ западната — Чалж-адаси-дересенскиятъ; къмъ югъ отловътъ се съединява чрѣзъ единъ тѣсенъ рѣтъ съ главната маса на в. Янку-Тепе. Тритъ склонове на отлова сѫ доста стрѣмни и покрити съ висока и гѣста гора. Въ Лахнадеренския долъ се намира едно кладенче съ добра вода, нарѣчено „Кале-чепмеси.“

Изгледътъ се ограничава главно на Чифте-деренската долина; виждаме цѣлото възвишение, което се простира отъ дѣсната страна на Чифте-дере чакъ до Еркечкото кале и една част отъ Айтошката и Еминската Стара Планина; къмъ западъ се съглежда бѣлѣзникавата група на Гулицката планина, както и една част отъ Камчийската планина. Отъ Черно море се гледа една частъ.

Калето се сстои отъ двѣ части; прѣдната частъ, се пада до ръта къмъ в. Янку-Тепе; тя е била по-яко съградена, защото е била по-достъпна. Видътъ ѝ е неправиленъ шестоъгълникъ, около 50 раскрача широкъ (отъ югъ къмъ съверъ) и около 70 раскрача дѣлъгъ (отъ западъ къмъ истокъ). Въ съверния рогъ се намиратъ развалините на една кула.

Задната частъ на калето се пада къмъ съверъ; тя е била по-ниско положена, имала е видъ на четвероъгълникъ, който се е разширичавалъ отъ югъ къмъ съверъ (отъ 55 до 100 рас-

¹⁾ Коѣскю на Византийцитъ и *Cossachio* на венецианския географъ Негри (*Jiresek, Cesty* p. 597). Отъ единъ старъ селенинъ въ с. Алчакъ-дере чухме да нарича с. Гъзекъ — Козякъ, а Чифте-дере — Козя-рѣка.

крача и е билъ около 200 раскрача дълъгъ. Въ съвероисточния ѝ рогъ се е намирала една яка кула.

Входът въ калето не се познава вече; той се е намиралъ види се, откъмъ западната страна.

Върху значението на стратегичната пръградна стъна въ Источния Балканъ, ще имаме случай да се повърнемъ при описанието на щълата балканска линия отъ Черно море до сръбската граница.

(Слѣдва).

Надписи и изображения на конници изъ разни краища на България.

Отъ Н. и Х. Шкорпилъ.

A. Надписи.¹⁾

I.

с. Горско Косово (Севлиевско).

Въ допълнение на напитъ съобщения върху любопитния Косовски камъкъ (стр. 84—87 въ VII Сборникъ) привождаме слѣднитъ забѣлѣжки на професора Д-ръ Домашевски, обнародвани подъ заглавие: „*Σύχωμα von Kosovo in Bulgarien*“ въ Archaeol. epigr. Mittheilungen. Wien XV. 2. 1892.

„Отгорѣ на камъка сѫ издѣлбани въ два реда мѣрки за вмѣстимостъ, които сѫ служили като нормална мѣрка. Подъ мѣркитѣ сѫ отбѣлѣжени римскитѣ имъ названия: Ἡμεῖνα (hemeina), ξέστης οὖ(ου), συμβόδι(ο)υ, μᾶδ(ιος) ημεῖνα, ξέστης ἐλαιρ(ος).

Въ досега извѣстнитѣ метрологически свѣдѣния споменува се мѣрката μετρητής ἐλαιρός и то само на единственното място въ Херонската таблица (Hultsch script. metr. I р. 258), въ която обаче, слѣдъ думитѣ: καὶ τὰ ἐλαιρὰ παραπλησίως, πλὴν δὲ απὸ τοῦ καλουμένου κεντηγαρίου τὴν ἀρχὴν ἔχει. ἔστι δὲ ὁ μετρητής ἐλαιρός разяснението на тази мѣрка е пропаднжало. Въ латинския прѣводъ на това съчинение (у Hultsch script. metr. II. 145 § 13) е слѣдното:

¹⁾ Въ продължението на статията ни „Antike Inschriften aus Bulgarien“ (Arch.-epigr. Mittb. Wien. 1892. XV. 2 р. 204—222), отдѣлъ II (Moesia), сѫ били обнародвани слѣднитѣ надписи: Арчаръ (№ 68), Вратца (№ 69), Мездра (№ 70 и 71), с. Коннино (№ № 72, 73 и 74), с. Слатина до г. Ловечъ (№ 75), с. Караагачъ (№ 76 и 78), с. Неданъ въ Паскалевска окolia (№ 79, 80, 81 и 82), с. Бутово (№ 83), с. Павликени (№ 84 и 85), с. Линница въ Паскалевска окolia (№ 86), с. Пенча въ сѫщата окolia (№ 87), с. Мекишъ (№ 88 и 89), с. Бедери въ сѫщата окolia (№ 90), с. Нови Никунъ (№ 91, 92, 93 и 94), Севлиево (№ 95), с. Ресент (№ 96, 97 и 98), с. Яларь (№ 99), с. Балванъ-Махале (№ 100, 101 и 102), с. Вишовъ градъ (№ 103), Търново (№ 104), Горна-Орѣховица (№ 105), Търново (№ 106), Лѣсковецъ (№ 107), с. Поликрайще (№ 108 и 109), с. Раданово (№ 110), с. Полски Сѣновецъ (№ 111), с. Бурумли (№ 112), с. Косово (№ 113 и 114) и Русе (№ 115—118).

Продължението на надписите ще слѣдва въ XV. 3.

Mensurae etiam olei similiter habent, nisi quod a centenario principium habent, quod libras centum habet. Metretes autem olearius huius duplus est, caetera vero concordant. Quam enim comparationem rationemve librae pondus ad mnam habet, librae mensura eandem ad cotulam habet, sextarii scilicet xestaeve dimidium.

Hultsch е разбралъ това място така, че centenarius е означавалъ 100 римски фунти масло и споредъ това опредѣля кубическото съдържание на кухата мѣрка на $66\frac{2}{3}$ секстари, отъ което metretes olearius съдържа двойното. Както сѫ прѣдадени горнитѣ думи, нѣма нито най-малко основание, за да се разбира подъ „centenarius“ едно тегло отъ 100 фунти масло. Види се, че тѣ не показватъ нищо повече отъ това, че тази мѣрка за вмѣстимостъ се основава връзъ римския центнеръ и че olearius metretes има кубическото съдържание отъ два римски центнера. Римската Amphora има, както е известно, кубическото съдържание отъ 80 римски фунти. Споредъ това olearius metretes е равенъ на $2\frac{1}{2}$ амфори.

За подраздѣлението на мѣрката metretes намира се въ горното съчинение ясното опредѣление, че римскиятъ фунтъ (за тегло) се отнася къмъ мѣрката mine (на единъ талентъ, връзъ който се основава metretes) тѣй както кубическото съдържание на римския фунтъ (за тегло) се отнася къмъ мѣрката cotyle (хотблъ). Тази послѣдня мѣрка е половината отъ единъ sextarius. Мѣрката талентъ, връзъ която се основава metretes, е, споредъ уводнитѣ думи: a centenario principium habet = ἀπὸ τοῦ καλομένου κευτηρίου ἀρχῆς, равна на единъ centenarius. Мѣрката mine на този талентъ е споредъ това $\frac{1}{60}$ частъ отъ centenarius или 20 римски унции. А една мина отъ 20 унции като Ρωμαῖκὴ μνᾶ или Ἰταλικὴ μνᾶ, е много пъти засвидѣтелствувана (Hultsch script. metr. II р. 196). Böckh въ „Metrologische Untersuchungen“ р. 300 добрѣ е позналъ, че талентъта на мѣрката mine е римското Centumpondium, което се раздѣляло по гръцкия начинъ на 60 мини. Тази мина служи за основа на сравнението на горното съчинение. Както единъ римски фунтъ (отъ 12 унции) се отнася къмъ мината (отъ 50 унции), тѣй се отнася кубическото съдържание на единъ римски фунтъ къмъ котиле: послѣдната мѣрка има слѣдователно, кубическото съдържание отъ 20 унции. Но metretes съ кубическото съдържание 200 римски фунти (= 2400 унции) ималъ 120 котили, или, като се раздѣля sextarius на двѣ котили, 60 секстари. Тѣзи секстари сѫ едно особено раздѣление metretes и само името е прѣнесено отъ римския язикъ. Единъ metretes, който съставлявалъ $1\frac{1}{2}$ амфори, споредъ римското раздѣление е съдържалъ 120 римски секстари. Единъ metretes отъ това съдържание е известенъ подъ име сирийски metretes; неговото раздѣление не могло още

до сега да бъде сигурно опрѣдѣлено, защото слѣдното показване въ таблицата на Клеопатра (Hultsch script. metr. I. p. 236, 17): „*ό δὲ κατὰ Σύρους μετρητής ἔστων οἵταλικῶν ρχ'* е безъ съмнѣние испорчено. Прѣдъ видъ на това, че *metretes olearius*, който е идентиченъ съ сирийския *metretes*, съдържалъ 60 секстари, трѣба да се поправи, види се, горната цифра, на *ξ*.

Това раздѣление на сирийския metretes на 60 части, се основава, види се, не на римската рима, но е отъ сирийско произходение. Единъ талентъ, който е равенъ на римския Centenarius (по тегло), е известенъ като лекия вавилонски сребъренъ талентъ. На този талентъ зависи следователно раздѣлението въ горѣпоменжтото съчинение, че мърката котиле е по кубическото си съдържание равна на мината — се става сравумително. Талентътъ, връзъ който се основава metretes olearius е двойно отъ centenarius, т. е. двойното на лекия вавилонски сребъренъ талентъ, ще каже той е тежкиятъ вавилонски сребъренъ талентъ, а сирийскиятъ Sextarius е кубическото съдържание на мината на този тежъкъ вавилонски талентъ.

Този талентъ отъ тежината на centenarius е билъ въ употребление въ Мизия въ императорското време, както показва една намъркена мѣрка за тегло, въ р. Дунавъ до г. Видинъ (С. I. L. III, 784).

Намърената мърка има отгоръц цифрения знакъ: X и надписа: *legionis primae Italic(ae); по крайщата пакъ: Lucius Julius Lucilius leg(atus) Augusti leg(ionis) I Ital(icae) pondera examinata sig(navit)*. Тежината на нормалната мърка е 5558·05 gr., а тежината на единичната мърка — 558·8, следователно, при една разлика отъ 10 грамма, тъкмо колкото италиянската мина (20 uncii) и тъкмо колкото леката мина на вавилонския сребъренъ талентъ. Косовските мърки показватъ сега, че на тази мина съответственна мърка за вмъстимостъ „*ξέστης ἐληστής*“, е била тъй също въ употребление въ Мизия. Съ това получава горъцпоказаната зависимост на масленната мърка отъ италиянския (относително вавилонския) желаемото потвърждение.

Опредѣлението на кубическото съдѣржание на Косовскитѣ мѣрки,¹⁾ направено отъ г-на Cichorius, показва слѣднътото:

Първиятъ редъ.

Вториятъ редъ.

c) ήμείνα	0·75	литръ
d) ξέστης σῖνου	1·05	"
e) σημόδι(ο)v	6·30	"
f) μόδιος		

¹⁾ Опръдълението на точното кубическо съдържание на мъркитѣ е почти невъзможно и то по тая главна причина, че мъркитѣ сѫ отдолу пробити и че стѣните имъ не сѫ гладки, но съвсѣмъ неправилно изработени.

Мъркитѣ а) b) e) f) образуватъ единъ съединенъ редъ, а именно, като земемъ $\xi\acute{\epsilon}\sigma\tau\eta\zeta \acute{\epsilon}\lambda\eta\rho\acute{\epsilon}$ за единица, е $e = 12$ b, следователно $f = 24$ b. Този резултатъ, полученъ съ измѣрения, потвърдѣва горѣ показаното сходство на масленната мърка за вмѣстимостъ.

Редътъ на мърките въ Косовския камъкъ е вавилонскиятъ, основанъ връзъ лекия вав. сребъренъ талентъ; неговото характеристично раздѣление се познава въ modius на този редъ. Тъй като Saton-ътъ се раздѣля въ 24 логи (lock), тъй и тута modius се раздѣля на 24 секстари. Логътъ е равенъ на кубическото съдържание на една мина (= 560 грамма), та зарадътъ това трѣба, мърено по сегашната мъра, да е съдържалъ 0·56 литъръ т. е. точно толкова, колкото показва мърката $\xi\acute{\epsilon}\sigma\tau\eta\zeta \acute{\epsilon}\lambda\eta\rho\acute{\epsilon}$ въ Косовския камъкъ.“

Въ допълнение на горѣспоменжитѣ мърки отъ Косово и Видинъ, считаме за нужно да споменемъ тута за единъ камъкъ съ старорѣмска линейна мърка. Този камъкъ е билъ на мъренъ въ развалините на римския градъ Дебелтъ, до с. Янказли въ Бургаско. Въ нашите: „Нѣкои бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдвания въ Тракия“ (1885 стр. 78) ето що пишемъ за поменжтия камъкъ: „Цѣлата мърка е раздѣлена на осемъ части, отъ които 1-та, 2-та, 3-та, 6-та, 7-та и 8-та съдържатъ по 0·06 м., а 4-та и 5-та по 0·07 м. т. е цѣлата дължина възлиза точно на 0·50 м.“

Тази мърка отговаря до нейдѣ на римския „cubitus“ т. е. дължината на ръката отъ лакътя до края на срѣдния пръстъ (около 0·50 м.).

II—III.

с. Костинбродъ (Софийско).

КУРІ^У
АСКЛН
ШОГКА[■]
АПОЛЛО^Н
ОС

т. е. на бога *Асклепия* и *Аполло*.

Надписътъ е издѣлбанъ върху едно каменно четвеространно стълбче, което е отгорѣ прѣчулено; то е 0·45 м. високо, 0·19 м. широко (отдолу 0·25 м.) и 0·15 м. дебело. Буквитъ на първия редъ сѫ 0·045 м. високи, на втория и третия — 0·03 м., а на четвъртия — само 0·02 м.

Горниятъ надписъ е билъ откритъ въ едно старо заселище, което се намира въ мѣстността при „Мичург“, между с. Костинбродъ и Мраморъ. Отъ другите камъни, които сѫ били на мърени тута, е за забѣлѣзвание една плоча съ надпись. Пло-

чата е пръчумена на шесть парчета. Надписът се зачева съ: 'Αγαθή τύχη (на добро щастие!) и се свършва съ εὐτυχῶς. На единъ отъ откъслецитъ на плочата се чете:

|||||
///ΕΡΗΝΟΙΣΘΕΟΙ///
///ΟΙΣΑΓΡΚΕΛΣΙΝΟ///
///ΘΓΣΤΙΝΕΠΑΝΓΕ///
///ΥΠΑΤΡΟΣΒΑΤΕΣΚ///
///ΥΠΕΡΤΕΣΛУΤΟΓ///
///ΑΦΤΩΝΚΕΤΟΓ///
|||||

Буквитъ сж 0·025 м. високи, съ междуредове, около 0·01 м. които сж широко.

Сравни: H. K. Skorpil, Antike Inschriften aus Bulgarien (III). XV. 3.

IV.

с. Ч и п о р о в ц и (Берковско).

A. D. 1672.

т. е. *anno domino 1672* (лѣто господне 1672).

Годината е написана върху единъ дълъгъ и четвеространенъ камъкъ, който се намиралъ едно врѣме надъ черковната врата. Камъкътъ е 1·65 м. дълъгъ, 0·36 м. широкъ и 0·27 м. дебелъ; а буквитъ на надписа сж 0·09 м. високи. Камъкътъ произлиза отъ старата католическа църква. Извѣстно е, че въ XVII вѣкъ въ Чипоровци е живѣлъ Софийскиятъ католически архиепископъ. На другъ единъ камъкъ, който е 2·90 м. дълъгъ, 0·50 м. широкъ и 0·35 м. дебелъ, се намира български надписъ отъ 1796 година.

Верѣдъ селото се подига едно лично възвищение, отъ което се гледа почти цѣлото село. Тукъ се намиратъ полуvasipани основи на една доста голѣма „латинска“ (т. е. католическа) църква. Въ турско врѣме е била връзвъ неиж съградена една турска кула, на която основнитъ видове, закрѣпени връзвъ черковнитъ основи, се познаватъ още добрѣ. Близу до неиж се намира сегашната селска църква. При съграждането на артиката ѝ, е билъ ветъ единъ любопитенъ камъкъ, който се търкалялъ изъ близкитъ гробища. На камъка е билъ изображенъ единъ чоловѣкъ като рицаръ съ „латински“ писма на около. Още при съграждането на кулата е била отчупена главата и рамената на релиефа. За голѣма жалостъ, този любопитенъ камъкъ, е билъ най-послѣ прѣчупенъ, обдѣланъ и парчетата му турени подъ дървенитъ стълпове на артиката. На единъ отъ тѣзи камъни видѣхме слѣди отъ латински писма. — Нѣма съмнѣние, че релиефътъ е прѣставлявалъ основателя на католическата църква.

IV.

Българодчикъ.

ЗКРЪТОМЛД: ЕРН: wС8ЛТАН: МИЛ: ТА

СИМ: ЕРАЕН: w ЦР: ЖЕ: К: ИК: ПАЩ: СК:

ИЖЕБИЛТ: ЕРЪМИХ: СЕ: ИП: Е: К: Е:

НЯПР: ЕИ: ЗІ: СІ: Ю: П: Т: Е: Р: Д: Й: О: Е: Г: Р: А: Ч: Е:

(П) РАЕИИ: ИК: Е: ИК: Е: З: Р: П: С: С: К: Е: В: Е: З: Р: И:

К: М: М: Н: Е: К: Е: Ж: Н: О: Б: Г: Т: И: Е: Г: w: П: А: О: Б: Е: Н:

Ш: Р: О: К: О: М: С: Е: Р: ц: Е: Н: w: П: Р: А: Е: с: а: П: О: Т: К: с: А: О: Р: З: А: Т:

Я: Ц: Е: И: Е: Р: А: З: И: Б: Л: И: Н: с: А: Л: И: Н: Е: Б: О: А: Т: И:

Ж: Й: Е: Л: И: О: К: О: Т: Е: Р: А: Н: М: О: Л: Я: Т: Ъ: Е: Г: Ѣ:

(Д: Е: И:) Н: Е: Р: А: М: С: Е: А: К: З: Е: (З:)

ПРЕДПРИЕ: Н: Ж: Е: И: З: М: Е: Р: т: А: Л: И: 3:

П: Е: Р: м: с: Т: Е: Р: т: Н: И: П: О: Т: ѩ: 1 2 5 3.

ПОХОДТИ ЖЕ.

1837

„У врѣмѧто милюсерднаго Султана Махмуда Самодержавнаго Царя живухъ ѿси во щастии Его повелениемъ и съ настояниемъ Пашинско иже билъ въ то врѣми Хусеинъ Паша Видине направи созида сио потвердию Белограчика правийний (?) и вѣрни везиръ первого (?) отъ ѿси везири коему никогда возможно бити его подобенъ широкомъ серцемъ надъ православие потвесди (?) орудие а ѿще и врази били насилии не би одолети жители ово твердини молятъ богу (да би) невредими отъ всаку злобу предприеша иже измериша лица: три. Повершиша сие твердини по тур(ски) 1253 по Христа же 1837.“

Надписътъ е изработенъ на една каменна плоча, която е 0·50 м. широка, 0·95 м. дълга и около 0·07 м. дебела; редоветъ на надписа сж отдѣлени помежду си съ тѣсни пояси (0·01 м.). Буквитъ сж около 0·05 м. високи, испъкнали и хубаво изработени.

Плочата е била зазидана надъ вратата на Бѣлоградчиската крѣпостъ, отгдѣто е била извадена; за сега тя се съхранява въ помѣщението на градското управление въ Бѣлоградчикъ.

VI—IX.

Фердинандово (Кутловица).

Прѣди нѣколко мѣсяци сж били намѣрени тукъ нѣколко антични камъни съ надписи, прѣчупени статуи на богинята Диана, бога Зевса (съ орелъ) и други. Подробно описание на надписите печатаме въ Виенското списание „Arch.-epig. Mittheilungen XV. 3.“

Ограничаваме се тукъ само на слѣднитѣ забѣлѣжки.

№ 1. — Отломъкъ на една каменна плоча, отъ 0·45 м. до 0·30 м. широка и 0·55 м. дълга съ латински надписъ изъ врѣмѧто на „Maximo et [Gla] brione [cos.]“ отъ 256 година слѣдъ Р. Хр. Въ надписа се споменува . . . propter Tutela(m) Ca]stresium et [ci]vium Montanensium. Въ първия редъ на отломъка се чете: [O]BSERVARE (Conservatori или Conservatrici?)

№ 2. — Отломъкъ на една малка статуичка на богинята Диана съ надпись: Dianæ reginæ.

№ 3. — Грѣцки надписъ, издѣлбанъ на една каменна повърхностъ, която е 0·60 м. дълга и 0·17 м. широка. Буквитѣ сж 0·02 м. високи, съ 0·01 м. широки пояси междуредове.

Надписътъ прѣставлява грѣцки стихове:

Τὸν Ζηνὸς Σεμέλης τεγλυκὺν (γό)νον ἀγλαόδωρον
Ληγαῖον τέχνης ἰδίης ἱερεὺς Σατορνεῖος
Σὺν φιλέῃ ἀλόχῳ Μάγνη δῶρον πανάριστον
Ἄσιανῶν σ(π)ειρῆς ἱερατεύοντες ἔθηκαν,

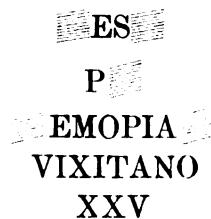
№ 4. — Голъма надгробна плоча, 2·20 м. дълга, 0·70 м. широка и 0·18 м. дебела. Въ горната ѝ часть съ изображенията на три бюста (мъжъ, жена и мома); надъ главите имъ съ релефни украсения на лозени вѣйки съ гроздѣ и клонове на лаурово(?) дърво, на което седи една птичка. Около цѣлата плоча има единъ поясъ (0·09 м. широкъ) съ лозени вѣйки и гроздѣ. На останалата часть на камъка има 14-реденъ латински надпись, който се зачева съ D. M. t. e. Dis Manibus (на божества на мъртвите). Въ надписа се споменуватъ имената на Aurelius и жена му; въ края на надписа се чете:

. . vixit annos XXIII bene merite titulo posuerunt.

X.

с. Братушково (Брѣзнишко).

Мраморна надгробна плоча съ отчупени крайща, около 0·65 м. широка, 1·20 м. дълга и 0·15 м. дебела. Отъ горната ѝ страна личи петореденъ полуустритъ надпись:

т. е. p(ro)(m)eumoria vixit an(n)o(s) XXV.

Горната плоча е била намѣрена на истокъ (малко нѣщо къмъ съвероистокъ) отъ селото, въ мѣстността нарѣчена Нойчинци. Тука се ископаватъ основи на стари здания, тухли, керемиди, дѣланни камъни, римски пари, куршумени кюнци отъ стария водопроводъ и др. На единъ камъкъ, който има видъ на прѣстолъ (ага) е изобразена волска глава. Голъма любопитностъ заслужва слѣдното открытие, което за голъма загуба на науката е пропаднжало. Между дѣланите камъни (сивъ варовникъ) гледахме единъ четвеространенъ камъкъ, който е около 1·0 м. дълъгъ, 0·60 м. широкъ и 0·30 м. дебелъ. Отъ едната му страна е издѣлана една четвеространна дупка, която е около 0·20 м. широка, 0·30 м. дълга и 0·15 м. дълбока. Прѣди нѣколко години, когато е билъ изведенъ този камъкъ, дупката е била затулена отгорѣ съ малка каменна плочка, измазана на около съ хоросанъ. При изважданието на плочката намѣрила се въ дупката една книга, за която ни съобщихъ селяните отъ Братушково, както и самиятъ притежателъ на мѣстността Нойчинци (единъ

селянинъ отъ близкото село Алдомировци) — следнътото: „Книгата е била голѣма колкото дупката; тя е имала тенекиени позеленѣли корици съ скоби. Листоветѣ ѝ сѫ били дебели и писмото на тѣхъ „едро и длъжко.“ Книгата оставихме тука на единъ камъкъ; какво е станжало съ неї не знаемъ.“

Распитвахме още други селяни и разбрахме, че книгата е стояла тука нѣколко врѣме на единъ камъкъ. Селянитѣ се бояли да ѵж земјтѣ, защото мисляли, че е черковна. По този начинъ книгата пропаднала.

Мѣстността Нойчинци е расположена на едно ниско възвишение съ хубавъ изглѣдъ наоколо. Мѣстоположението, както и други обстоятелства показватъ, че тука е било *тракийско-римско* селище.

Б. Конници.

Изъ разни крайща на Бѣлгaria сѫ били открити много-бройни мраморни плочки съ любопитни изображения (bas-relief), които прѣставляватъ конника. Французкиятъ ученъ A. Dumont¹⁾ нарича тѣзи релиефи „*тракийски конникъ*“ (chevalier de Thrace), споредъ Тракийцитѣ, на които, безъ съмнѣние, принадлежатъ тѣзи паметници. Тракийските конници сѫ били

Фиг. 1.

открити въ Сърбия, Босна, Далмация²⁾, Македония, Европейска Турция и Мала-Азия; даже въ г. Римъ, прѣзъ 1875 г. сѫ били открити подобни релиефи.³⁾

¹⁾ *Inscriptions et Monuments figurés de la Thrace*. Paris.

²⁾ Kanitz Fr. — *Römische Studien in Serbien II. Denkschriften d. kais. Akademie d. Wissenschaften Wien*. 1892 (Separat-Abdruck p. 128, 129).

³⁾ Dumont p. 71.

Конниците съ изобразени най-много връзъ мраморни плочки отъ разна голѣмина; най-малките съ около 0·20 м. дълги и широки.

Освѣнъ конникътъ, срѣщатъ се още на релефите: куче и прѣслѣдано отъ него животно (дива свиня, сърна или левъ), четверострано олтарче, дърво, змия, жена (съ забулено лице) и други лица. Въ единъ случай (LXI) се намиратъ подъ релефа три животни (свиня, куче и овенъ).

Фиг. 2.

Срѣщанието на змията (на пр. LXII), види се, да има свръзка съ змийния култъ у древнитѣ Тракийци.¹⁾ Любопитно е и срѣщанието на лева (LXXI); въ старо време левовете съ се въдили въ Балканския полуостровъ.²⁾

Конникътъ е или голъ или облѣченъ съ кѣса дрѣха и кѣса мантия (хламида, *χλαμύς*); той държи често дълго или кѣсо копие, съ което мѣри прѣслѣданото животно.

Конятъ е жребецъ (както се забѣлѣва добре напр. у XLVIII), който бива украшенъ съ едно качулче на главата (Фигура 1).

Любопитно е срѣщанието на конника заедно съ погребални релефи (XXX) и надгробни латински надписи (XXXIII).

¹⁾ Mitth. d. anthrop. Gesellschaft. Wien VI. 241. IX. 194.

²⁾ Après Elien, qui écrivait au commencement du III-er siècle de l'ère chrétienne, met sur le mont Pangaeus (Parnar Planina en Thrace) le *lion* à coté de l'*ours*. Après Herodote (VII. 126) lion se trouvait dans la région comprise entre les rivières Nestus (Mesta) et Achælaüs, c'est-à dire, dans la contrée située à peu près entre les parages de Solun et de Missolonghi.

La même historienne nous apprend, que lorsque l'armée Xerxès se dirigeait le long de la rivière Echidorus, qui débouche dans l'Axius (Vardar) pour se rendre à Therma (Salonique) les chameaux chargés des bagages furent assaillis par les lions (P. de Tschihatcheff. Le Bosphore 1864).

Такива случаи сж известни и отъ Сърбия¹⁾, Македония²⁾ и Мала-Азия.³⁾ Особенъ интересъ заслужватъ релефите отъ гр. Орхание (LXXVI и LXXVII); тѣ представляватъ нѣкакви си обреди.

Надписитѣ, които се намиратъ на нѣкои плочки, ще могатъ най-добре да разяснятъ значението на релефите.

Dumont мисли, че конникътъ представлява „героизиранъ мъртвецъ.“ Противъ това мнѣние се исказва Mordtmann,⁴⁾ който, на основание на нѣкои надписи, заключава, че конникътъ представлява „тракийскиятъ героизиранъ богъ“ (thracischer Herosgott).

Споредъ нѣкои надписи (I, LVI и др.) могло би до нейдѣ да се предполага, че конникътъ представлява въ нѣкои случаи бога Аполона.⁵⁾

Конниците сж изобразени на тракийските, македонски и римски пари. Напр. на бронзовите пари на одриския Seuthes (IV), съ Юпитерова глава отъ едната страна и съ конника — отъ другата. На македонските пари на Филипъ и Александър; напр. на Philippus III (Aridaeus), Александра IV и др. У римските пари на императора Probus е тѣтъ сжко изображенъ конникъ. Любопитно е, че Caracalla е представенъ въ парите на г. Nicopolis като „богъ-герой.“⁶⁾

Единъ любопитенъ печатъ за съчение пари съ изображение на тракийския конникъ е билъ намѣренъ въ България въ една пещера, до с. Чериево (Плевененско). Печатътъ е желѣзенъ, 0·155 м. дълъгъ, отгорѣ по-широкъ (0·045 м.), а отдолу подтѣсенъ, и кръглестъ съ диаметъръ 0·025 м. На долния край желѣзото е изгладено съ издълбанъ образъ на конника (тракийскиятъ типъ). Опашката на коня е подигната; конятъ върви надѣсно. Че това желѣзо е служило за съчение пари чрѣзъ биение връзъ горния му край, се доказва отъ това, че печатътъ е отгорѣ (по крайщата) малко распуканъ отъ нѣкогашното биение. — Желѣзото се е запазило добре, защото се намирало на сухо място въ горната пещера. — Този крайно любопитенъ печатъ видѣхме у г-на Иванова, мировия съдия въ Бучино (Искрецка околия).

¹⁾ Arch. epigr. Mittb. X. p. 215.

²⁾ Neupzey (Olymp. 1860 р. 40) описва единъ камъкъ (stole funéraire) украсенъ съ Медузина глава и два конника на ловъ. Същиятъ пише следното: „C'est sujet n'est jamais sculpté, que sur les tombeaux d'une époque assez basse. Il représente le mort, le héros, se livrant dans l'autre monde au plus noble et au plus héroïque des plaisirs; c'est un sujet encore antique et tout païen.“

³⁾ Conze Thasos T. 10, 2; Archaeol. Zeitg. 1864 S. 172, 1872. S. 105; Milchhöfer Mittb. d. arch. Inst. Athen 1879 S. 165.

⁴⁾ Arch. epigr. Mittb. VIII p. 208. 209.

⁵⁾ Споменъ на Сливенъ. Шкорнишъ. Исторически бѣлѣзки. 1886. стр. 48.

⁶⁾ Arch. epig. Mittb. VIII. p. 209.

За изображенията на конника народътъ мисли, че тѣ прѣставляватъ св. Георги; сравни вазиждането на такива релефи въ църквата св. Георги въ Ямболъ (XXXVIII) и др. Диканская плочка (LX) намѣрихме у единъ селянинъ въ с. Мусибегъ въ стаята му и прѣдъ неї кандило.

Тракийските конници се намиратъ най-много въ Южна България, а най-малко въ съверозападния югъ на България (въ Видинския, Ломския и Вратчанския окрѣзи).

Освѣнъ горнитѣ изображения срѣщатъ се изъ страната малки плочки съ изображенията на бога Зевса, богиня Гера, Диана, Немезисъ и др. Релефи на Зевса сѫ били намѣрени въ с. Бѣла-Църква (Търновско) и с. Буаджиларе (Сливенско)¹⁾. Зевсъ придруженъ отъ Гера въ с. Сгурево²⁾, с. Ловенъ (Софийско), Т.-Пазарджикъ³⁾ и др., плочки съ Гера въ с. Горачевци⁴⁾ и др., Немезисъ въ с. Дебели-Лакъ⁵⁾ и Диана въ с. Горня-Липница, Сухинъ-Долъ⁶⁾, Вълчицадрамъ⁷⁾, Таушантепе⁸⁾, Ламбатлари⁹⁾, Кипилово¹⁰⁾ и др.

Ловенскиятъ релефъ е изображенъ на една малка мраморна плочка, която е 0·26 м. дѣлга, 0·19 м. широка и 0·03 м. дебела. Релефътъ прѣставлява Зевса и Гера отъ извѣстния типъ, както описва подобни релефи Dumont¹¹⁾: „Jupiter de face, la poitrine nue, près d'un autel rectangulaire, tenant d'une main une patère, de l'autre un sceptre: femme de face (Héra), tunique serrée à la ceinture, voile sur la tête; Héra tient une patère de la main droite, une pique ou sceptre de la main gauche; entre les deux divinités un aigle“

Кипиловскиятъ релефъ прѣставлява богинята Диана (Артемида), изобразена на една плочка 0·20 м. висока, 0·15 м. широка и 0·05 м. дебела. Богинята дѣржи лжкъ; до неї се на мира куче.

Въ сравнение на досега извѣстните релефи на тракийския конникъ съ други божества, излиза наявѣ, че култътъ на конника е билъ най-распространенъ.

Споредъ грѣцкия историкъ Херодотъ (кн. V, 7) древнитѣ Тракийци сѫ почитали само три божества, а именно: Дионисъ, Аресъ и Артемида.

¹⁾ Kanitz, Donau-Bulgarien (II. 354).

²⁾ Х. и К. Шкорпилъ, Сборникъ VII стр. 110.

³⁾ Dumont № 9.

⁴⁾ Jireček, Arch. epigr. Mittb. X.

⁵⁾ Х. и К. Шкорпилъ, Сборникъ VII.

⁶⁾ Kanitz II. 83.85.

⁷⁾ Kanitz II. 348.

⁸⁾ Шкорпилъ, Арх. изслѣд. Тракия, стр. 34.

⁹⁾ Шкорпилъ, Сноменъ на Сливенъ, стр. 26.

¹⁰⁾ Площката се съхранява у г-на П. Каролова.

¹¹⁾ Dumont, p. 9.

I—VII.¹⁾

ПЛОВДИВЪ.

№ 1. (Фиг. 2). — Плочка, 0·32 м. висока, 0·25 м. широка, съ изображение (*demi-relief*) на единъ конникъ (*cavalier*), куче и дива свиня. На долната часть на плочката, подъ изображението, личи слѣдниятъ надписъ:

Βριζενισάκα Τράλεος
εὐχήν 'Απόλλων.

№ 2. — Плочка, 0·20 м. висока, 0·40 м. широка съ подобно изображение: конникъ, дива свиня, куче и едно дърво (надѣсно).

№ 3. — Плочка, 0·26 м. висока, 0·23 м. широка съ конникъ, бѣгашъ надѣсно; дърво и змия. Надписъ:

'Αγαθήμερος κυρίω
ηρωι εὐχήν.

№ 4. — Плочка, 0·25 м. висока и 0·21 м. широка. Конникътъ напада единъ змѣй (*dragon*), отъ който се вижда само главата; до коня се намира едно куче. На горната часть на плочката се забѣлѣзватъ слѣди отъ слѣднитѣ букви:

//////BIZ/////, а на долната часть:
..... Τράλεος εὐχήν.

№ 5. — Малка плочка, само 0·9 м. висока, 0·10 м. широка съ конникъ. — Dumont споменува за много други плочки отъ сѫщия типъ.

№ 6. — Плочка 0·27 м. висока, 0·25 м. широка съ конникъ и единъ човѣкъ (отдѣсно). На плочката има надписъ:

"Ηρως σεμιδός λαμπρός
'Ασθύκους εὐχήν.

(споредъ M. Mordtmann).

№ 7. — Плочка, 0·20 м. висока, 0·18 м. широка; конникътъ върви надѣсно; до него стои една исправена жена, облѣчена съ една дълга дрѣха (*tunique*); главата ѝ е покрита съ едно було (*voile*). Надписъ:

Κυρίω ηρωι — "Ηρα Αὔλου Τράλεος εὐχήν.

Al. Dumont. — № 32, 33a, 33b, 33c, 39, 40 et 49.

VIII—X.

Т.-Пазарджикъ.

№ 1. — Плочка, 0·35 м. висока и 0·28 м. широка; конникътъ има въюща дрѣха (*la chlamyde flottante*); прѣдъ него стои единъ четвеространенъ олтаръ (*autel*).

¹⁾ Обнародваме тукъ сичките до сега известни релефи съ конници и коне.

Надпись: τέιλοις Κότυος.

№ 2. — Плочка, 0·16 м. висока и 0·15 м. широка; конникътъ въ бѣгъ (galop), дѣсната му ржка подигната; прѣдъ него се намира единъ четвеространенъ олтаръ безъ надпись.

№ 3. — Подобна плочка; конникътъ върви полека (au pas). Безъ надпись.

Dumont, № 5, 6 et 7.

X—XV.

Станимака.

№ 1—4. — Плочка 0·19 м. висока и 0·15 широка; конникътъ върви надѣсно; четвеространенъ олтаръ и дѣрво.

Други три подобни плочки.

№ 5. — Откъслекъ отъ плочката съ конника; 0·28 м. висока и 0·15 м. широка. Споредъ тѣзи размѣри се види, че цѣлата плочка е била доста голѣма; само бюстътъ на конника има единъ десиметъръ височина.

Dumont, № 17 et 18.

XV.

с. Церово

(Т.-Пазарджийско)

Плочка съ конникъ, който дѣржи въ дѣсната си ржка едно копие.

Dumont, № 8.

XVI—XIX.

с. Еллидере

(Т.-Пазарджийско).

№ 1. — Плочка; конникъ, олтаръ и змия, увита около едно дѣрво.

№ 2. — Плочка съ конника. Надпись: ιωρίφ ίρωϊ.

№ 3—13. — Еднайсетъ плочки отъ сѫщия видъ. Безъ надписи.

Dumont, № 22 и 24.

XXX.

с. Перущица

(Пловдивско).

Конникъ, който напада едно диво животно.

Надпись: Θεοῖς Διοσκύραις (sic)

Αὐγα? ζῶν ὑπὲρ αὗτοῦ καὶ τῶν ιδίων εὐχῆν.

Dumont, № 61 а. (Peristéra).

XXXI.

с. Пазарли

(Пловдивско).

Камъкъ (stèle), 0·90 м. широкъ и 1·30 м. високъ, раздѣленъ на двѣ отдѣления. Въ първото е изображенъ конникътъ, а въ второто: погребалната вечеря (banquet funèbre) съ полулежащъ човѣкъ на едно легло.

Dumont, № 61.

XXXII.

Пловдивъ.

Камъкъ (stèle), 0·95 м. високъ и 0·27 м. широкъ, раздѣленъ на двѣ части; въ първата е изобразена погребалната вечеря съ двѣ полулежащи лица (мѫжъ и жена) на едно легло. Леглото е закрито съ пердета (draperies); трикраката маса за ъдение (mensa tripes) липсва. — Въ втората частъ на камъка е изображение на тракийския конникъ, държащъ едно копие; подъ него куче, дива свиня, и отъ странитѣ едно малко лице и една жена, облѣчена съ една дрѣха (tunique) и покрита съ було (voile).

Надпись: ФЛАВИОНРΩΣ (sic).

Въ арменската църква св. Георги. Сравни фигура 1. -- Dumont № 57.

XXXIII.

с. Урумъ-Еникъой

(Айтоско).

Надгробенъ камъкъ, въздигнатъ отъ Флавия на нейния мѫжъ (латински надпись) съ изображение на конника съ четвеространно олтарче, дърво и увита около него змия.

Фиг. 43 въ III Сборникъ. (Бр. Шкорпилови. Черноморското крайбрѣжие).

XXXIV.

с. Коджабукъ

(Бургаско).

Плоча, около единъ метъръ дълга и широка съ изображение на конника съ двѣ кучета и прѣслѣданъ рогачъ; отъ двѣтѣ страни на конника стоїтъ двѣ лица. Въ долната частъ на плочата се намиратъ релефи на двѣ лица, седящи на единъ столъ; отпрѣдъ стола стои една момичка и изотзадъ — едно лице.

Вл. и К. Шкорпилъ. Нѣкои бѣлѣжи върху Археологическите изследования въ Тракия. Пловдивъ 1885 стр. 44.

XXXV—XXXVIII.

Сливенъ.

№ 1. — Плоча съ изображения отъ двѣтѣ ѹ страни; на едната страна е богъ Юпитеръ съ три богини, а отъ другата

— конникъ; той ударя съ дълго копие сърната, която тича прѣдъ него, прѣслѣдвана отъ едно куче.

В. и К. Шкорпилъ. *Ibidem*, стр. 68.

№ 2. — Плочка, 0·125 м. дълга и 0·15 м. висока и 0·02 м. дебела съ тракийския конникъ. Безъ надпись. Грубо изображение.

№ 3. — Плоча, 1·11 м. дълга, 1·19 м. широка и 0·27 м. дебела съ конника; прѣдъ коня стояще лице и подъ коня едно куче. По прѣданie образътъ прѣставлява св. Георги.

XXXVIII.

Я м б о л ъ.

Плоча отъ срѣдня голѣмина съ конникъ, вазидана въ южната стѣна (до иконостаса) на църквата св. Георги.

XXXIX.

с. К а с т м о в о (Сливенско).

Плочка отгорѣ въ видъ на покривъ, 0·2 м. дълга и висока, 0·15 м. дебела съ конника.

XL.

с. К а ш л а д е р е (Анхиалско).

Плоча 0·25 м. широка и висока; конятъ е въ скокъ съ прѣднитѣ крака; конникътъ не е облѣченъ.

XLI.

А н х и а л о.

Една плоча съ конника се намира въ мънастирската църква св. Георги (до г. Анхиало). Казватъ, че църквата е била посвѣтена на този светецъ за това, защото поменжтото изображение се взело за св. Георги. Плочата е била намѣрена тукъ ужъ още прѣди построяване на мънастиря.

XLII—XLIII.

с. В р е с о в о (Айтониско).

Двѣ плочи съ конници, 0·40 м. високи.
Arch. epigr. Mittl. X p. 159. Jireček.

XLIV.

с. Ч о м л е к о в о (Ямболско).

Малка плочка съ конника, държащъ едно копие.

XLV.
Каваклий.

Плочка, 0·15 м. дълга (квадратна); конникътъ държи въ дъясната ръка едно копие.

XLVI—XLVII.
с. Дугацово
(Каваклийско).

№ 1. — Подобна плоча, 0·14 м. висока (квадратна) съ единъ човѣкъ прѣдъ конника. Грубо изображение.

№ 2. — Прѣчупена плоча (долната лѣва частъ) 1·10 м. висока, 0·60 м. дълга и 0·25 м. дебела, съ изображение на единъ конь; задъ коня исправенъ човѣкъ (съ отчупена глава). На коня има сѣдло, свързано съ опашката посрѣдствомъ единъ ремикъ, украсенъ съ листя. Подъ коня се намира куче и надпись:

Фл(ασιά) Вενδīς σύβι(ο)ς ἐνθάδε . . . περιх . . .

На коня не е сѣдѣлъ конникъ.

Сравни Jireček. Arch. epigr. Mittb. X p 114.

XLVIII.
с. Четалево
(Казжалагачко).

Плочка, 0·40 м. широка, 0·45 м. висока и 0·06 м. дебела; конятъ въ скокъ съ прѣднитѣ крака. Конникътъ облѣченъ съ къса дрѣха (прѣпасана) и държащъ въ дъясната си ръка едно късо копие. Прѣдъ коня четвеространно олтарче и дърво; до олтарчето се глѣда свиня (главата ѝ), върху която се спуска едно куче. Задъ коня се гледа исправено лице (жена?); конятъ е жребецъ и има една качулка на главата.

Подъ релефа личи четверореденъ надпись, който е много поврѣденъ. Познава се въ първия редъ: 'Απόλλων, а въ втория: Πέσσης Вε[θ]υς υπ[ε]ρ ἑα[υτοῦ].

XLIX.
Сливенъ.

Една малка плочка съ конника и съ слѣдния надпись:
ΔΕΣΠΟΤΗΝӨЕ//////////

L.
с. Брѣстовица
(Пловдивско).

Една малка плочка 0·25 м. дълга и широка съ конника; грубо изображение.

LI.

с. Ченгөрли
(Т.-Пазарджикско).

Откъслекъ отъ една плоча съ конника и съ слѣдния надпись: τέχ]νοις Κότυος [?]. Откъслекътъ е 0·15 м. дълъгъ и 0·15 м. широкъ.

LII—LIII.

С и л и в р и я
(Евр. Турция).

№ 1. — Плоча съ конника въ скокъ надъясно; 0·17 м. висока и 0·10—0·12 м. широка. Подъ релиефа надпись:

Λόλλιος Τίτος θεῶ Ἀρχαγέτα εὐχὴν ἀπέδωκε.

№ 2. — Плочка, 0·20 м. висока и 0·15 м. широка; конникътъ върви надъясно (шагомъ). Между частитъ на релиефа (отгорѣ): "Ηρωι Ἀρχ[α]γέτα, а подъ образа: Διονύσ[ο]ς Ἐπικ-]τύτου ε[ῦ]χην.

Arch. epigr. Mittb. № 24, 25. VIII. 2.

LIV.

Е н о с ъ.

Релиефъ на конника; прѣдъ него дърво, а отдолу куче, което се спушта върху дива свиня (?). Надпись: Θεο]δώρου.

Dumont p. 28.

LV.

с. Долна Диканя
(Радомирско).

Квадратна плочка, 0·20 м. дълга и 0·035 м. дебела. Конятъ върви налѣво; на главата си той има укращение въ видъ на качулъ. Конникътъ не е голъ, но е облѣченъ съ една кжса мантия; прѣдъ коня се памира четвеространно олтарче, дърво и около него увита змия, която се спушта върху главата на коня. Релиефътъ е хубаво изработенъ.

Подъ релиефа е слѣдниятъ надпись:

Ασκληπιῷ Βεῖθυς Διζα....
εὐξάμενος καὶ ἐπιτυχ(ών
(ἀνέ)θυγε.

Сравни VI Сборникъ стр. 109.

Плочката е била намѣрена при южните поли на Голо-Бърдо, въ мѣстността нарѣчена „Желебко Цвилля“, близу до пътя Дупница—София, на сѣверозападъ отъ с. Диканя. Плочката се съхранява у единъ селянинъ въ близкото село Муси-бегъ.

LVI.

с. О п и - Џ в ъ т ъ
 (Софийско).

Плочка около 0·21 м. и 0·22 м. широка и дълга; конятъ е въ скокъ съ пръднитъ крака. Конникътъ държи въ дъясната си ръка късно копие (javelot); пръдъ коня се намира дърво съ увита около него змия, която се спуска върху коня.

Подъ релефа е слѣдниятъ надписъ:

Απόλλωνι Σχοδρενῷ, [Ρυβουχέν(δης) Ρυβουχένδου?] εὐ[ξ]άρμενος ἀνέθηκε.

Плочката е била намърена до изворите на Опи-Џвѣтската река, дѣто сѫществува едно старо заселище.

LVII.

с. Драгоманъ.

Откъслекъ отъ една малка плочка съ конника; грубо изображение и беътъ надпись. Откъслекътъ е билъ намъренъ на върха Чепанье (Петровъ кръстъ), дѣто се забѣлѣзватъ слѣди отъ една староврѣмска сграда, която е била, види се, тракийска светиня.

LVIII.

с. Подгумеръ
 (Софийско).

Откъслекъ, 0·12 м. дълъгъ и 0·06 м. високъ съ главата на коня. Отгорѣ надпись: ΠΑΡΩΝΗ — Откъслекътъ е билъ намъренъ въ Подгумерския мънастиръ, дѣто сѫществуватъ слѣди отъ едно старо заселище.

LIX.

с. Червенъ брѣгъ
 (Луковитско).

Плочка около 0·18 м. широка и дълга; конятъ е въ скокъ съ пръднитъ крака; конникътъ държи въ дъясната си ръка нѣщо като копие. Отпрѣдъ коня се гледа неясенъ прѣметъ (дърво?). Грубо изображение.

LX.

с. Малка Брѣсница
 (Тетевенско).

Плочка 0·20 м. дълга, 0·20 м. широка и 0·03 м. дебела. Конятъ е въ скокъ съ пръднитъ крака; на главата му една

качулка. Конникът е облъченъ съ къса дръха (до колъне) и мантия (хламида); въ дъясната си ръка той държи едно късо копие (javelot). Прѣдъ коня се намира едно четвеространно олтарче, дърво съ увита около него змия и стояще лице (недясно). Прѣдъ олтарчето се гледа паднала сърна, върху която напада едно животно, което, като зимаме прѣдъ видъ гравата на шията му, прѣставлява лева(?) Безъ надпись. Хубаво изображение.

Плочката е била намѣрена въ мястността „Жидовица“, дѣто се откриватъ слѣди отъ едно старо заселище.

LXI.

с. Мездра

(Вратчанско).

Долниятъ пологина отъ една плочка, 0·20 м. широка, 0·15 м. висока и 0·02 м. висока, съ долниятъ част на конника и едно четвеространно олтарче. Подъ релефа се намира изображение на три животни, които бѣгатъ едно слѣдъ друго; най-напрѣдъ свиня, послѣ куче и овенъ.

LXI.

с. Яларъ

(между Търново и Севлиево).

Релефъ връзъ единъ камъкъ (Frontspitz) съ конника, куче, дива свиня и змия; послѣдната се спуска връзъ конника.

Kanitz. Donau-Bulgarien II р. 136—138.

LXII.

Габрово.

Плочка 0·38 м. висока, 0·33 м. широка и 0·07 м. дебела; коняятъ (атъ) върви налѣво; конникът е облъченъ съ вѣюща мантия (хламида). Дѣсниятъ прѣденъ и заденъ кракъ сѫ отчупени. Прѣдъ коня четвеространно олтарче, дърво и змия, която се спуска върху главата на коня. Надпись:

“Ηρωὶ Μανιφάζῳ Ἐστιαιος Νεικέου ὑπὲρ τῶν υἱῶν Νεικέου καὶ Ἀγαθύν(ο)ρος χαριστήριον.

Сравни Сборникъ VII, стр. 109.

LXII—LXIV.

с. Топчия и др.

(Разградско).

Три плочки съ конници, съхранени въ Софийския музей.

LXV.

Б е р к о в и ц а

Плочка, 0·32 м. висока и 0·27 м. широка съ конника и едно куче. Надпись: *vet(e)ranus.*

Arch. epig. Mitth. X. Jireček.

LXV—LXVII.

с. Д. Л и н я в о
(Ломско).

Двѣ каменни плочи, голѣми колкото една врата; въ горната имъ часть изображеніе на конници (съ мечъ и копие), а въ долната — латински надписи.

Двата камъка сѫ били докарани въ турско врѣме въ г. Ломъ, отъ дѣто ги закарали Власитѣ (въ руско-турската война) въ Букурещъ. Съобщение на дѣдо Иончовъ въ Ломъ.

Описаніето на тѣзи камъни се намира, види се, въ „Raport asupra unei missiunii epigrafice in Bulgaria. Bucuresci 1878“ р. G. Tocilescu.

LXVIII.

с. К у и н о
(Вратчанско).

Плоча около 0·60 м. дѣлга, 0·40 м. широка и около 0·20 м. дебела съ слѣднъто изображеніе: два срѣщустоящи конници съ единъ стоящъ човѣкъ помежду имъ. Лѣвиятъ конь стои съ прѣднитѣ си крака врѣзъ едно четвеространно олтарче. На дѣсния конь седи въоруженъ конникъ (съ дѣлго копие); конникътъ е облѣченъ съ една прѣпасана кѣса дрѣха, която не достига до колѣнетѣ и съ една кѣса мантия (хламида). Стоящето лице дѣржи юздитѣ на двата коня; то е облѣчено съ една кѣса прѣпасана дрѣха. Около изображеніето се намира единъ поясъ съ лозени вѣйки и гроздье.

Конинскиятъ релиефъ е билъ намѣренъ заедно съ единъ четвеространенъ камъкъ (*ara*), на който личи слѣдниятъ надпись: *Sancto He[r]oi Scrib(onius) Ambit*

H. K. Skorpil, Antike Inschriften aus Bulgarien II. № 74. (Arch.-epig. Mitth. XV. 2. 1892. Wien).

LXIX.

С о ф и я.

Камъкъ съ слѣднъто изображеніе: отгорѣ двѣ фигури (една отъ тѣхъ съ щитъ и копие), по-отдолу единъ ижъ между два коня, а най-послѣ единъ надгробенъ надпись на единъ *civis Ambianensis.*

Jireček. Arch. epigr. Mitth. X. 49. 51.

LXX.

Петричъ-Калесси
 (Провадийско).

Плочка съ конника; надъ него и подъ него полуустритъ надписъ, въ който се чете тракийско име: ТРАЛ///

LXXI.

Мадара
 (Шуменско).

Извѣстниятъ релефъ на конника, въ естественна голѣмина, издѣлбанъ на една стрѣмна скала, 7 човѣшки ръста на високо отъ земята. Подъ конника левъ, прѣслѣданъ отъ едно куче. Отъ двѣтѣ страни на коня се намира надписътъ, който не е още снеманъ.

LXXII.

Коньово
 (Кюстендилско).

Плочка съ конника и съ единъ човѣкъ задъ него и два човѣци отпрѣдъ, куче и змия. Плочката е била намѣрена въ мѣстността Маркова стѣпка до Струмския мостъ, край шоссето отъ София за Кюстендилъ.

LXXIII.

с. Пещера
 (Радомирско).

Плоча съ конника и надпись: ΝΙΚΙΦΟΡΟΣ; види се, че прѣдъ този надпись е било името на нѣкой богъ.

Съобщение на архимандрита Зиновий въ Кюстендилъ.

LXXIV.

с. Бѣла-Цѣрква
 (Търновско).

Плочка съ конника.

LXXV.

Русе.

Плочка, 0·22 м. висока, 0·22 м. широка и 0·02 м. дебела, съ конника и съ слѣдния надпись:

HERONI

///MARQIA VVSLECTIVOTSOL

Arch. epigr. Mitth. Wien. XI. p. 22.

LXXVI—LXXVII.

О р х а н и е .

№ 1. — Плоча, 0·70 м. дълга, 0·45 м. широка и 0·20 м. дебела съ слѣднитѣ изображения. Единъ конь (безъ конника) стои съ прѣднитѣ си крака връзъ едно стѫпало; подъ коня се распознава едно животно (куче ?), а срѣщу него — друго едно (почти съвсѣмъ истрито). Подъ това изображение се намира единъ тѣсенъ поясъ съ 4 и 3 срѣщустоящи лица, които държатъ въ устата си много дълги тръби, на края искривени; помежду имъ стои едно дѣте, жертвенъ сѫдъ (*carchesium*) съ двѣ дръжки и една маса.

Отъ дѣтѣ страни на плочата се намиратъ широки пояси, украсени съ ловени вѣйки.

№ 2. — Плоча, 1·2 м. висока 0·80 м. широка и 0·25 м. дебела съ слѣднитѣ изображения, распредѣлени въ три отдѣления. Въ най-горнъто е изображенъ единъ конникъ; прѣдъ него стои женско лице, облѣчено съ дълга дрѣха, а задъ конника стои мѫжко лице, облѣчено съ кѣса прѣпасана дрѣха. Конятъ стои съ прѣднитѣ си крака връзъ една четвеространна подпорка (олтаръ?); конникътъ е облѣченъ съ една кѣса дрѣха и хламида.

Въ срѣднъто отдѣление, което е 0·65 м. дълго и 0·04 м. широко, намиратъ се изобразени четири стоящи лица, а именно двама мѫжъ, една жена и едно дѣте. Мѫжътъ сѫ облѣченъ съ кѣси прѣпасани дрѣхи; единъ отъ тѣхъ държи едно дълго копие. Мѫжътъ съ копието, жената и дѣтето се държатъ за рѣцѣтѣ. На най-долнъто отдѣление, което е отчупено, се намира двоереденъ поврѣденъ надписъ. Между първото и второ отдѣление се намира единъ тѣсенъ поясъ (0·04. м. широкъ) съ слѣди отъ надписъ. По-голѣмъ поясъ (0·55 м. дългъ и 0·12 м. широкъ) се намира между второто и трето отдѣление; на този поясъ сѫ изобразени двама срѣщустоящи конници и помежду имъ едно стояще лице. Конятъ се намиратъ въ скокъ; прѣдъ тѣхъ се намира по единъ четвеространенъ прѣдметъ (олтаръ?).

За надписитѣ, които се намиратъ на плочата, споменуваме въ „Arch.-epigr. Mitth. Wien 1892. XV. 3.“

Дѣтѣ плочи сѫ били намѣрени въ едно старо заселище, което се намира на западъ отъ г. Орхание, въ мѣстността нарѣчена „Търница.“

За спръжението въ новобългарски езикъ.

Отъ Манолъ Ивановъ.

Прѣди да пристъпѫ къмъ разглеждането на спрѣжението въ днешния български езикъ и отношението му къмъ това въ старобългарския, принуденъ отъ естественното развитие и хода на нѣщата, считамъ за нуждно да опрѣдѣлѫ понятието, „новобългарски езикъ.“ Въ по-тѣсенъ смисълъ на думата разбираамъ подъ туй, въ противоположность на отдѣлните диалекти, българския писменъ езикъ. Общеупотрѣбителното въ езиково-научнитѣ съчинения означение, „български езикъ“ обнема съвокупността на онѣзи диалекти, които се говорятъ въ „етнографическитѣ граници“ на българския народъ т. е. въ днешното княжество, Добруджа, Бесарабия, Банатъ (които спадатъ въ источнобългарския говоръ), Седмиградско, Пиротъ, Нишъ, Враня, Лѣсковецъ и Македония и се отличаватъ съ особени общи езикови явления, като една особена група отъ славянскитѣ езици. Въ основата на настоящата студия ще бѫдатъ положени само тѣзи диалекти (доколкото имаме до сега достъпъ къмъ материалъ отъ този или онзи), които представляватъ една географическа общностъ.

Тѣзи диалекти се раздѣлятъ за сега отъ ученитѣ доста общо на два главни диалекта: источнобългарски и западнобългарски. Г-нъ К. Иречекъ даде въ VIII т. на Соф. Пер. Сп. единъ кратъкъ прѣгледъ на тѣзи диалекти като въведение на нѣколко пѣсни изъ Чепино. Прѣди него бѣше рускиятъ ученъ пажещественникъ В. Григоровичъ, който въ своето съчинение „Очеркъ путешествія по Европ. Турці“ положи основа за изучване на българската диалектология. Раабира се, че при тогавашното състояние на работитѣ не можеше да се очаква повече отъ туй, което Григоровичъ направи, Иречекъ послѣ писа по бълг. диалекти въ свойтѣ съчинения „Cesty po Bulharsku“ и въ „das Fuerstenthum Bulgarien“ стр. 60. Нѣкои раздѣлятъ на Родопската планинска страна забѣлѣжителния езикъ, въ който, може би вслѣдствие на изолираностъ, се е запазилъ единъ

пъ-старъ типъ на езика, особено въ *формитѣ*, отъ источната група като трети диалектъ. За този диалектъ имаме отъ г. Славейковъ една статия: Рупското и Рупаланското бълг. население и нарѣчие (Наука II, 1882). Г-нъ Щоневъ прие въ статията си „за источно-българския вокализъмъ“ М. Сб. III, стр. 283 дѣлението на Иречека съ малки измѣнения въ границната линия, като положи за основа на дѣлението си изговора на стб. Ѳ въ новоб. езикъ, както туй е въ сърбско-хърватския.

Нѣма съмнѣние, че тази граница е само приблизителна. Даже направенитѣ до сега опити трѣба да се приематъ съ голѣма резервностъ. Моята задача тук не е да правя новъ опитъ и точно опредѣление на границата, а да покажж какъ известни особености на единъ говоръ, който споредъ туй дѣление трѣба да се отнесе къмъ западната група напр., се крѣстосватъ съ тѣзи на источната и наопаки. Тѣй напр. намираме въ записанитѣ диалектни образци отъ с. Айватово (Солунско) М. Сб. IV. 189, което споредъ това дѣление спада въ западната група, че стб. Ѳ съ ударение се изговаря както въ источнобълг. диалектъ като *ia*, *ea*: дѣятету, бѣаше, дѣвѧ, видѧ, побѣагнах и др., отъ друга страна безъ ударение като и: билиаши, влизѣ. Чепино напротивъ остава споредъ туй дѣление въ источната група, когато стб. Ѳ се изговаря тамъ като *e* — както въ западната група: нѣвеста, река, дѣдове, бѣли, бѣгаме, нѣмамъ, да си видѣла, сравни Иречекъ Соф. Пер. Спис. VIII. стр. 87. 1 лице ед. ч. наст. вр. има въ Родопското нарѣчие *m*: мѣлам, вѣгубѣам, срав. Хр. П. Константиновъ, „Материали за изучване на Родопското нарѣчие“ М. Сб. I, стр. 146; въ Ахърчелебийско їдам М. Сб. I, 140 носам ї др., както туй е въ западната група, когато тѣ спадатъ споредъ изговора на стб. Ѳ въ источ. група. Отъ тѣзи малко и други нѣкои особености се вижда явно, че въъ основата на произношението само на Ѳ не може да се положи дѣлението на новобъл. диалекти, а трѣба да се вематъ повече признания, и освѣнъ това да се гледа, да ли еди-кое си явление въ този или онзи говоръ не е младо, вторично.

Макаръ че и по отношение на спрѣжението днешниятъ български езикъ, вслѣдствие на нѣкои видоизмѣнения и отклонения, се е отдалечилъ доста отъ старобългарския и че отъ една страна нѣкои форми сѫ се изгубили съвсѣмъ, а отъ друга — сѫ се образували нови, които стб. езикъ не познава, но исцѣло можемъ сѣ пакъ да кажемъ, че по отношение на спрѣжението новобългарскиятъ езикъ стои под-близу до старобългарския, отколкото по отношение на склонението. При липсванието на паметници отъ

говоримия езикъ въ разните столѣтия отъ самото начало на създаванието му като писменъ езикъ, отъ самото му фиксиране т. е. отъ врѣмето на св. Кирилъ и Методий и до днесъ е почти невъзможно да се слѣди ходътъ и развитието на езика и да се опрѣдѣли поне приблизително врѣмето кога еди-коя си грамматическа форма е исчезнала и кога се е явила нова, несѫществувала до сега. Види се, че авторитетътъ и традицията на църквата и нейниятъ езикъ не е позволявалъ да се подигне народниятъ говоръ, като писменъ езикъ, което нѣщо забѣлѣжваме и въ Русия и Сърбия. За туй никакъ не е чудно, за дѣто не намираме прѣди XVI ст. паметници писани на народенъ български говоръ. Само създаванието на една свѣтска литература, каквато въ българския, вслѣдствие на турското робство, не е могла да се развие, би могла да прѣодолѣе църковния натискъ, както туй виждаме въ сърбо-хърватската литература, дѣто сѫщеврѣменно съ самогосподството на църковно-славянския езикъ въ Сърбия и Босна, цѣнува въ изложенитѣ на италианско влияние далматински морски брѣгове свѣтска литература съ чисто народенъ езикъ. Непосрѣдственното производство и свръзка на днешния бълг. езикъ съ стария е слѣдов. твърдѣ мѣжно и почти невъзможно; между едина и другия сѫществува, тѣй да се каже, една голѣма пропасть, която би могла да се прѣмине, ако да имахме паметници на говоримия езикъ отъ разните столѣтия, които паметници щѣхж да служатъ като съединителенъ мостъ между двата брѣга. Голѣмата разлика между днешния бълг. езикъ и стария касателно разните грамматически форми, даде поводъ на нѣкои учени да мислятъ идентичността на сегашния бълг. езикъ въ IX вѣкъ съ стсл. невъзможна. Дѣйствително грамматическите процеси се развиватъ бавно, но като земемъ прѣдъ видъ какви бурни епохи е прѣживѣлъ българскиятъ народъ и на колко чужди влияния е билъ той подхвърлянъ, можемъ лесно да си обяснимъ, защо сегашниятъ бълг. езикъ се е отдалечилъ толкова отъ стария. Благодарение и на туй обстоятелство, че въ разните български диалекти, които прѣставляватъ, вслѣдствие на локални отношения, повече или по-малко развити исторически фази на езика, сѫ се запазили нѣкои архаизми, които олекчаватъ малко работата, тѣй щото ние сме въ състояние да констатираме и днесъ, подиръ 10 исторически толкова бурни за България столѣтия, остатъци отъ старата именна и мѣстоименна флексия, и сега подиръ статията на г-на Милетича, „старото склонение въ днешните български нарѣчия“ М. Сб. II, 226—268, вѣрвамъ никой нѣма да се съмнѣва, че изгубването на склонението е единъ процесъ, който се е извѣршилъ много по-кѣсно подиръ,

а не прѣдъ IX в. т. е. изгубванието на склонението е исторически процесъ.

Относително обяснение причините за загубванието на склонението г-нъ Милетичъ сподѣля първото мнѣние на Миклошича, отъ което той посль се отказа (ср. негов. Vergl. Gramm. III 2 § 178), че фонетическите измѣнения, настанили въ крайните флексивни срички, сж дали поводъ да се изравнятъ и смысълъ повечето падежни форми. „Достатъчно е било да се изравнятъ, или синтактично да се смысълъ нѣколко падежи въ единствено число и само въ едно склонение, за да настанили сѫщото и въ множествено число, а същътъ да засъгне и въ другото близко склонение,“ казва г-нъ Милетичъ на стр. 228. Ако това е тѣй, защо не се е случило сѫщото напр. и съ чешкия езикъ, въ който падежните форми на меките *a*-основи сж се изравнили и сж останали само двѣ, именно Им. Род. и Зв. иматъ *e* — *vul-e, duše*; Вин. Дат. Мѣстен. и Instr. *i* — *vul-i, duš-i*, а все пакъ склонението е запазено? Еднаквите процеси въ езика иматъ и еднакви слѣдствия; въ новобълг. езикъ имаме въ единствено число тоже въ този случай двѣ форми, душ-*a* Имен. и душ-*o* Зв. Отъ казаното ясно се вижда, че изравнението на падежните форми не може да бѫде причина за загубванието на склонението. А какъ ще обясни г-нъ Милетичъ по този начинъ загубванието на неопрѣдѣленното наклонение (инфinitива), което безъ съмнѣние стои въ свръзка съ това на склонението? Азъ мисълъ, че по-слѣдното мнѣние на Миклошича, споредъ което това е влияние на нѣкой чуждъ етнически елементъ, е пѣ-вѣрно.

Въ спрѣжението прѣтърпѣва една дума пѣ-многоразлични и пѣ-значителни опрѣдѣления и измѣнения, отколкото въ склонението. Освѣнъ отношенietо на лицето и числото трѣба да се изрази и това на врѣмeto, наклонението (*modus*) и формата (*genus*). По флексивната способностъ на глаголите новобългарскиятъ езикъ, може да се каже, стои пѣ-високо отъ другите слав. езици. Българскиятъ езикъ владѣе имперфектумъ и аористъ, както и срѣбскиятъ, а освѣнъ това, още и особена форма за условно наклонение (писвамъ) и причастие на *л(лъ)* отъ имперфектумъ (пишел, покрай писал).

Новобългарскиятъ има, както и всичките слав. езици само една, дѣйствителна (активна) форма. Отъ страдателната е останало само причастието *бит*, *писан* на *-t* и *-n*.

Наклонения сж слѣдующитъ: изявително (*Indicativ*), повелително (*Imperativ*), условно (*Condicionalis*) и нѣкои причастия (*Participia*). Инфинитивътъ е загубенъ.

Врѣмена сж: сегашно (*Praesens*), минжло несвѣршено (*Imperfectum*) и аористъ. Бѣджащето врѣме се слива по формитъ съ

настоящето и се образува чрезъ описание и въ зависимитѣ прѣложения отъ глаголите отъ свѣршенъ видъ. Прѣминжло свѣршено (*perfectum*) и одавна прѣминжло (*plusquamperfectum*) се изражаватъ тоже описателно.

Лица има три: първо, второ и трето. Както всичкитѣ други слав. народи (освѣнъ Лужицкиятѣ Сърби и Словенцитѣ) така и българскиятѣ е изгубилъ въ спрѣжението двойственното число. Нийдѣ днеска нѣма никаква слѣда отъ туй въ езика, както напр. въ имената.

Най-чувствителното е загубата на инфинитива, вмѣсто който въ днешния бълг. езикъ се явява цѣло прѣложение съ да. Инфинитивътѣ, е единъ видъ субстантивиране на глагола, чието живѣние, тѣй да се каже, прѣстава, слѣдов. инфинитивътѣ принаадлежи повече къмъ сѫществителното, отколкото къмъ глагола. Изражение на лицето и числото се изгубва, прѣдаване на врѣмето е при инфинитивъ още възможно, за което имаме напр. въ гръцкия ез. освѣнъ *infinitivus præsentis* още и *infinitivus aoristi* и *infinitiv. perfecti*. Първоначално инфинитивътѣ е билъ косвенна пад. форма отъ нѣкое име, що е показвало дѣйствие (*nomen actionis*). Въ слав. езици инфинитивътѣ е образуванъ навѣрно отъ косвенната пад. форма на *nominis actionis*, които сѫ образувани чрезъ суфиксъ (-*ti), види се защото сѫ имали една форма за род. дат. и мѣст. падежъ, именно — и. Не подлежи на никакво съмнѣние, че днешниятѣ български езикъ е ималъ инфинитивъ, който съ врѣме се е изгубилъ. Мѣжно е да се опредѣли врѣмето кога и какъ е исчезналъ този послѣдниятъ. Тази мѣжностия би се отстранила ако да имахме стари паметници отъ живата рѣч. Въ онѣзи отъ XVIII в., български текстове, които г-нъ Ст. Новаковичъ отпечатана въ VI томъ на *Starine* 31—59, не се срѣща инфинитивъ; така сѫщо не намираме инфинитивъ и въ издадения отъ г-на Проф. Ягичъ въ IX т. на *Starine* отъ XVII ст. български текстъ и въ Люблянския ржкописъ отъ сѫщото столѣтие, разгледанъ отъ Ламански въ двѣ съчинения въ журналъ мин. нар. просв. 143 и 144 томъ 2 отд. Срезневски издаде въ „Отчетъ о пятнадц. присужд. наградъ графа Уварова“ Спб. 1874 единъ текстъ отъ сѫщия ржкописъ. Тука прѣкъсва нишката и ние оставаме на произвола на сѫдбата. Въ троянската притча отъ 1350 год., слѣдов. отъ XIV в., неопредѣленното наклонение е почти съвсѣмъ запазено, но покрай обикновенния инфинитивъ на *-ти*: срѣщаме често и форми на *-тъ* вмѣсто *-ти*: не можемъ сѫдитъ, хощемъ разоритъ сѧ (ср. *Starine* III. стр. 151). Навѣрно и въ бълг. както и въ руски е ослабнжло крайното *-и*, а *-т* е отпаднжло или поб-послѣ или по традиция на черковния езикъ се е зачувало още нѣколко врѣме. Съ това отпадание се изгу-

биль инфинитивът и въ много глаголи се е изравнилъ съ 3 л. ед. число наст. връме, дъто тъй също е отпаднжало *-m*, и съ 3 л. ед. ч. аористъ, въ което още въ стб. е отпаднжало *-m*, но това се различава отъ презенсъ по ударението. Съ това се е явила нужда за изражение на инфинитива съ *verbum finitum* и съюза *да*. Слѣдов. езикът е прибѣгналъ да изрази по синтактически путь неопрѣдѣленото наклонение, което е нанело забѣлѣжителна синтактическа промѣна. Също и въ новогрѣцки езикъ съ отпадванието на *у* се е изравнилъ инфинитивът съ 3 л. ед. ч. наст. вр.: *τιποὶ τὸν βασιλέα μοῦ λαμβάνει* (вм. *λαμβάνεις*) *κατ' (ср. Mikl. Starine III 151). Ако отидемъ още по-нататакъ въ тъй нарѣчената група „срѣдньобългарски паметници“ ще видимъ, че инфинитивът живѣе още непокojтнѣтъ, но въъ основа на тѣзи не можемъ да правимъ никакви заключения, защото не сѫ репрезентанти на говоримия езикъ. Въ граммотите: на царь Ив. Асѣнь II послѣ 1218 год. срѣщаме: имѣти, патити; въ грам. на Константинъ Асѣнь 1278 сѫдити, свѧти, възѧти, продати, прикасати; въ грам. на Ив. Александъръ 1342 и 1348; быти, подати, задѣвати, творити, оукрасити и др. (ср. Срезневски свѣдѣнія и замѣтки LXXXI Спб. 1879); пакъ тамъ въ грам. на Ив. Шишманъ 1379: даровати, посылати, творити etc. слѣдов. ако помѣнѣтъ граммоти сѫ чисти, то можемъ сигурно каза, че въ II половина на XIV в. неопрѣдѣленото наклонение още е сѫществувало.*

Въ народнитѣ пѣсни, въ които въобще срѣщаме, както въ битово, тъй и въ езиково отношение, много архаизми, се срѣща и до денъ днешенъ инфинитивъ, което е не малко доказателство, че инфинитивът се е държалъ дълго връме. Тъй напр. срѣщаме: *Мила чен сина женити* (*Илиевъ* 151. Дупница), нече може разсивати (*Илиевъ* 94 Соф.). Кавгá че ми *подигнати*.|| Млат че некой *погинати* (*Шапк.* ч. I. 58). Іа чен тѣбе *одуити*.|| *Одуити, учувати*. (*М. Сб. I. 3. Соф.*). Лепо чен. ви дар *дарити* (*ib.* стр. 5 Соф.). Немои мене *погубити* (*М. Сб. II. 103* Кюстендилско). Очем да ти песен *запойти* (*ib.* 104). Кои че се іунак наимати (*ib.* 105). Харвѣтъ са хитри и гъавулье.|| Хбча ми те сину *измамити*.|| Та че ми те иладу *погубити* (*М. Сб. III 95* Самок.). Секому че дел *делити* (*М. Сб. I 6*). Да егá ме дрѣмка оставити (*ib.* 58 Соф.), чен ви довести (*Чол. 353 Радом.*). Г-нъ *Илиевъ* привожда въ своя синтаксъ стр. 75 чутъ, познатъ и видѣтъ, които се употребявали въ нѣкои български говори.

Както се каза вече, днешниятъ бълг. езикъ изражава инфинитива съ цѣло предложение, чийто глаголъ, предъ които стои частица *да*, се поставя въ настояще връме и се съгласува по число и лице съ управляющия глаголъ (*verbum finitum*): искам да пиша, искам да пишеш, може да иде, можем да пѣем и т. н.

Същото явление намираме и въ ново-гръцки, дъто прѣдъ-
ленната глаголна форма се поставя частица *ῳ* старогр. *ἓντις*: *ἓντις γράφω*. вм. *ἓντις γράφειν*. Също и въ сръбския има случай,
макаръ рѣдко и не обезателно, когато неопрѣд. наклонение се
замѣнява съ цѣло прѣдложение: *хочу да га узmem*. Миклошичъ
мисли, че това явление въ новобългарски и гръцки се е вмѣнило
отъ албанския езикъ, въ който инфинитивътъ се искаava теже
съ цѣло прѣдложение. Употребението на инфинитива съ *да* е,
както г-нъ Милетичъ право забѣлѣжва (ср. неговата критика
на Илиева Сборникъ въ М. Сб. II² стр. 220), финално, макаръ
и да се не чувствува винажи, и може донѣйдъ да се сравни
съ нѣмското *zu*. Съ частица *за* прѣдъ *да* туй финално значение
се усилва, нѣщо като нѣмското *um-zu*: дойде да земе свѣдѣния,
и дойде *за да* земе свѣдѣния, ег *kam um Auskünfte zu nehmen*,
Я ке ти се тебе милно моля! Да ме земаш, *за да* видам (Мил. 82).
um-zu sehen. При бѣрво изговаряние може да се произнесе *зда*
вм. *за да*, както шда, пде, т. е. *жда*, *жде*, вм. *шта да*, отъ
които *жда*, *жде*, слѣдъ отпаданието на *д*, се е образувало *жа*,
же, аналогично на *ша*, *ше*, отъ *шта*, *ште*, дъто е отпаднжало *т*.
Отъ туй е произалѣзло такова разнобразие на форми въ подобни
случаи: *шта да*, *ша да*, *шта*, *жда*, *ша*, *жа* и, както въ изрѣче-
нието, *шта да ида*. Да може и да се испустне, за това се казва
и: *шта ида*, *така и въ*: *за да ида*, може слѣдъ отпаданието на
да да се каже въ нѣкои мѣста, *за ида*. Пѣ-подробни свѣдѣния
и изяснения за туй читателятъ ще намѣри у г-на Милетича въ
казаната критика на Ил. Сб. стр. 220. Не рѣдко освѣнъ това
се употребява и формата, която се различава отъ стбълг. ин-
финитивъ по отпадване на инфинитивното окончание *-ти*, и
съгласната прѣдъ него, ако има такава. Тази форма се упо-
требява въ тѣ нарѣченото бѫдѫще неопрѣдѣлено врѣме и
подиръ глаголитѣ мога (можа), стига, не деi, и немоi: говори *ща*,
ia *ща*, че *ща*, може *би=стб.* быти, писа *ща*, ути *ща* (*ich werde sprechen, essen, lesen, schreiben, gehen*). Писа *щеш*, ia *щеш*, че
щешъ, ути *щеш* etc. можешъ ли Бога посрещна? (М. Сб. I 23),
не ще за назад помисли (Дов. 8), не деi се, моме, іадосвá (М. Сб. I 22),
стига *ia!* срещна къу ги (М. Сб. II 11). Немоi си кбли деатенце
(М. Сб. I 27 Ахъръ-Челеби).

Подобно нѣщо се срѣща и въ румънския езикъ, дъто
инф. *cu ţinta, fače, auzi*, сж произалѣзли отъ латинск. *cantare, facere, audire* чрѣзъ отпаданието на — *re*. Същото става и съ нѣкой
италиянски говори, а за ново-гръцкия вече се каза пѣ-горѣ (ср.
Микл. Vergl. Gramm. der slav. Spr. III² 188).

Анализирането на глаголните форми ни довожда до убѣждение,
че тѣзи послѣдните се раздѣлятъ споредъ основите, отъ
които тѣ сж образувани на двѣ категории.

Да земемъ наприм. формите въ стб. *бер-ж*, *бер-е-ши* настояще вр., *бер-и* повел. накл., *бер-ща-хъ* прѣм. несв. вр. така сѫщо *кол-ж*, *кол-е-ши*, *кол-и*, *кол-аа-хъ*; *пиш-ж* *пиш-е-ши*, *пиш-и*; *плет-ж*, *плет-е-ши*, *плет-и* и др. отъ друга страна неопр. накл. *бра-ти*, слож. аор. *бра-хъ*, сѫщо *кла-ти*, *кла-хъ*; *пъса-ти*, *пъса-хъ* покрай *писа-ти* *писа-хъ*; *плес-ти*, *плет-о-хъ* и пр. ще забѣлѣжимъ тутакси че едни отъ тѣзи форми сѫ образувани отъ основите *бер-е*, *кол-је*, *пиш-е* отъ *пис-је*, *плет-е*; а други-отъ *бра*, *кла*, *пъса* (*писа*), *плет*. Понеже първите форми т. е. *бер-е*, *кол-је*, *пис-је* (*пиш-е*), *плет-е*, служатъ за основа на настояще врѣме (präsens), а вторите напротивъ — за основа на неопрѣдѣленното наклонение (infinitiv), то означаватъ изобщо формите отъ първата категория като презентни форми или основи, а тѣзи отъ втората категория — като инфинитивни форми или основи и отъ тѣзи се образуватъ всичките останали глаголни форми.

Едни отъ учените зиматъ инфинитивната основа като дѣлиденъ признакъ за главните подраздѣления на глаголите на класове, тогава служи презентната основа за второстепенни подраздѣлѣния; други напротивъ зиматъ, може би, съ по-голѣмо право презентната основа за главните подраздѣления прѣдъ видъ на обстоятелството, че инфинитивътъ принадлежи собственно къмъ сѫществителното, а не къмъ глагола, слѣдов. нѣма съ него нищо общо. Миклошичъ раздѣли стб. глаголи съ исключение на вѣмы, дамъ, іесмъ и іамъ на 6 класа. Трѣба да забѣлѣжимъ, че той имаше свои прѣдѣственици, като Добринъ и др., той усъвѣршенствова само тѣхното дѣление. Интересно е тоже и раздѣлението на стб. глаголи отъ руския ученъ Востокова на 2 спрѣжения съ 10 различия и 63 образци. Лескинъ раздѣли стб. глаголите споредъ презентната основа (споредъ Шлайхеръ) на 4 класа и повече подраздѣления.

Както видѣхме, инфинитивътъ е загубенъ въ днешния бълг. езикъ; но туй отсѫтствие на инфинитива не прѣчи ни най-малко за распрѣдѣление на новобълг. глаголи споредъ инфинитивната основа, защото сѫщата основа е запазена въ аористъ. Азъ ще се постараю сега за сега доколкото ми стигатъ силите, да групирамъ новобълг. глаголи споредъ Миклошичовото дѣление, съ което ще дамъ отъ една страна потикъ на специалистите за по-нататашно усъвѣршенствование, а отъ друга — възможностъ по-отблико да се опрѣдѣли отношението на новобълг. глаголи къмъ староб. и отклоненията и измѣненията на първите спрѣмо послѣдните. Аористътъ или съ други думи аористната основа за новоб. ще биде това, което е инфинитивната за стб., слѣдов. ние ще имаме *презентна* (сегашна) основа и *аористна* (прѣминжла) основа. При това ще приведж отъ сѣки класъ колкото се може повече глаголи.

Тръба да забължимъ, че досегашните български грамматики дължатъ българските глаголи, само споредъ презентната основа, главно на четири спрѣжения: I глаголи, които въ 2-ро л. ед. ч. наст. вр. иматъ — еш; II на — иш; III на — аш и IV на — яш. Споредъ това, като не е обърнато внимание на аористната основа, спадатъ глаголите отъ I-и II, III. 1, V. 3 и 4 кл., споредъ Миклошича въ първото спрѣж.; глаголите отъ III. 2, IV и отчасти V. 2 кл. — въ второто спрѣж.; глаголите отъ V. 1 и VI кл., които сѫ прѣтърпѣли най-много промѣнения — въ третъто и четвъртото спрѣжения, тъй щото независимо отъ това, че напр. отъ *бера* аористъ прави *брах*, отъ *чета* — *четох*, отъ *ниша* — *писах*, сичките тие глаголи спадатъ въ едно спрѣжение. Прѣвъ раздѣли Миклошичъ новоб. глаголи споредъ инфинитивната и презентната основа.

При загубата на инфинитива езикътъ е захванжалъ да сматря презенса като исходенъ пунктъ за образуване на други форми, които лежатъ вънъ отъ областта на презентната основа; тъй напр. ще срѣщнемъ не рѣдко аористни форми като *пишá*, *режá*, вм. *писá*, *резá*; или причастия *пишел*, *режел*, *лижел*, *покрай* *писал*, *ревал*, *лизал* и пр. Впрочемъ и въ другите славянски езици, дѣто инфинитивътъ не е загубенъ, се срѣщатъ случаи, дѣто инфинитивната основа е повлияна отъ презентната (ср. Ягичъ „Ein Erklarungsversuch des asl. бѫдѫ“ отъ быти въ *Archiv für slav. Philologie* VI).

Презентните форми се различаватъ отъ аористните още и по ударението (думата ми е само за источно-българския говоръ, чийто акцентъ най-добрѣ ми е познатъ).

Глаголите отъ I класъ (съ исключение на 6-та и 7-ма група) иматъ въ настояще врѣме ударението си съкога върху окончанието на основата: *чета*, *четош*, *четете* и пр., сѫщо *греба*, *печа* (пека), *занеса*, *заведа*, *мра*, *кълна* etc.

Напротивъ въ аористъ прѣмѣстватъ ударението си на основния слогъ, слѣдов. *чѣтох*, *чѣте*, *чѣтохме* и пр., сѫщо *пѣкох*, *занѣсох*, *завѣдох* etc.

При другите глаголи (съ исключение на III. 2 и отъ части IV кл.) намираме тъкмо противното. Докѣто отъ една страна имаме наст. вр. *дѣгна*, *дѣгнем*, *сѣа*, *жалѣа*, *фѣла*, *вѣда*, *носа*, *дѣлам*, *приѣкам*, *пѣша*, *бѣра*, *кѣла*, *купувам* etc. слѣдов. единъ слогъ наназадъ, намираме отъ друга — аористъ *дигнѣх*, *сеѣх*, *фалих*, *водїх*, *носих*, *делѣх*, *приѣкѣх*, *писах*, *брах*, *колих* и *клѣх*, *купувѣх* и пр.

Имперфектътъ се съгласява съ презенса слѣдов. *четѣх*, *носех*, *хвалех*, *бѣрех*, *кѣлех*, *купувах* etc. сѫщо и образуваното отъ него причастие.

Императивът има съкога при о—е основи и онѣзи ю—је у които прѣдъ ј стои съгласна, ударението си на суфиксния слогъ *и*, *ёте*: чети́, четёте; мети́, метёте; занеси́, занесёте; води́, водёте; коли́, колёте; пиши́, пишёте; бери́, берёте и пр. При ю—је основи (когато прѣдъ ј стои гласна) — съкога прѣдъ ј: би́, би́те; зна́й, зна́ите, пе́й, пе́ите, копа́й, копа́ите etc.

Дѣйствителното причастие минжло вр. II на -лъ се съгласява по ударението си съкога съ аористъ: чéл, занéсал, грéбал, пéкал, сеáл, фалíл, водíл, делáл, припка́л, писáл, бра́л, коли́л, кла́л, купувáл и др.

Страдателното причастие на -нъ се съгласява при глаголитъ отъ I кл. съ аористъ: чéтен, мéтен, плéтен, занéсен, завéден и пр.; при другитъ съ презенсъ: сеáн, фáлен, вóден, кóлен и кла́н, пýсан, купúван и др.

Глаголитъ отъ I. 7 не мѣстїтъ ударението си. Глаголитъ отъ I. 5 и 6 спадаъ по ударението си повече къмъ глаголитъ отъ другитъ класове.

Сичкитъ тута дадени правила нѣматъ сила на строга исклучителностъ.

Основата на сегашно врѣме въ ново-българския, както и въ старо-българския езикъ, се отличава по суфикса -е-, прѣдъ което гърленитъ *г*, *к* и *х* се промѣняватъ на *ж*, *ч* и *ш*: плéт-e-ш, мож-e-ш (мог-), тек-теч-e-ш, връх- връш-e-ш etc. Въ 1 лице ед. ч. и 3 л. мн. ч. се явява прѣдъ *и*, *и*, вмѣсто *е-о*, което се слива съ казанитъ *и*, *и* въ стб. езикъ въ носовата гласна *и*. Въ новоб. се явява въ този случай и съкога вмѣсто стбълг. *и* единъ звукъ, който мѣжно може да се съедини съ прѣдположението че старосл. *и* е гласило като *он*. Въ новоб. гласи стб. *и* въ нѣкои диалекти като повече или побо-малко потъмнило *а*, а въ други — като чисто *а*. Само въ малко говори се явява *о*, *оа*. Пободробно за туй при разглеждането на отдѣлнитъ лица. Въ 1 л. множ. ч. бихме очаквали прѣдъ -*и* тоже *о*, а не *е*, слѣдов. 1 л. мн. ч. прави исклучение, както и въ стария езикъ: гребем, а не гребом, види се по аналогия на другитъ лица. Глаголитъ отъ IV класъ и III. 2 кл. иматъ обаче суфиксъ -и- вмѣсто -е-, което се е запазило като **0** (нб. а) само въ 1 л. ед. ч.: хваліомъ (нб. хваліам). Това -и-е както мисли Миклошичъ, е продуктъ отъ инфинитивното -и- и презентното -е-, които още въ пра-старо врѣме сж се слѣли въ -и-, което е равно слѣдов. на -и-, за доказателство на което му служи обстоятелството, че сѫщото -и- въ казанитъ глаголи въ онѣзи славянски езици, които сж запазили квантитетъ (чехски и сърбо-хърватски), е дълго, слѣдователно срѣбски носиши отъ носиеш, въ противоположность на аористъ носих; чехски nosíš (акцентътъ въ чехски означава дължината) покрай аориста nosich (*i* е кратко). Сѫщиятъ елементъ е

освѣнъ това е запазенъ въ 3 л. мн. ч. въ -ятъ єпть (хвалятъ); по-нататакъ въ имперфектнитѣ форми като ношахъ отъ носівъ, което прѣдполага презентната основа носіе, отъ което чрѣвъ усилване на е въ ё е произалъло носівъ, ношахъ. Въ повечето источно-български говори и въ Македония (не наскаждѣ) се явява туй -и- не само въ казаннитѣ глаголи отъ IV и III. 2. кл., но и въ други нѣкои класове: клѣп-и-ш, тѣп-и-ш, пѣ-и-ш, покрай пред-ѣ-ш, греб-ѣ-ш въ источна България; не мож-и-т, ке излев-и-т, ке запн-и-т (Mil. сб. 527), не можиш (ib 47) яд-и-т, ла-ит (ib 530) въ Македония. Резултатитѣ и въ единния и въ другия говори сѫ сѫщи, но процеситѣ сѫ различни. Докѣто туй -и- въ источно-бълг. диалектъ е фонетично явление, което зависи отъ отсѫтствие на акцента, въ Македония се дѣлжи на аналогията. За доказателство на туй, че въ источно-бълг. се явява -и-, защото е безъ ударение, служи обстоятелството, че щомъ сѫщиятъ суфиксъ падне подъ ударение, явява се пакъ е: пред-ѣ-ш, греб-ѣ-ш и др.

Въ Македония не се явява *e* подъ никакви условия; тамъ намираме често пѫти и обратното. Пѣ-подробно за туй — при отдеѣното разглеждане на съко лице. Отъ онѣзи малко глаголи, които въ стб. въ настояще врѣме не приематъ суфиксъ -e- (вѣмъ, дамъ, іесмъ, іамъ) и които се сматрятъ отъ ученинѣ като остатъци отъ единъ по-старъ периодъ на езика, когато наст. вр. се е образувало изобщо безъ -e- сѫ останжли въ новоб. само *іесмъ* съ голѣми измѣнения, *дамъ* само въ 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. тѣй, въ останжлитѣ лица се е прислонило къмъ гл. отъ I кл. бод. іамъ така сѫщо; вѣмъ се е изгубило съвсѣмъ. Отъ презентната основа се образува: настояще врѣме (*pr  sens*) минжло несвѣршено (*imperfectum*), повелително наклонение (*imperativ*) и ново-образувани окаменѣли дѣйств. причастия наст. вр. (*partic. pr  s. act. gerundia*). Страд. прич. наст. врѣме е изгубено съвсѣмъ.

Сегатно врѣме. Първо лице ед. число въ основи съ суфиксъ (наставка). Личното окончание въ стб. -мъ (*m  ) се съединява въ основитѣ съ наставка слѣдъ отпаданието на въ съ крайното 0 на основата въ единъ звукъ, носовото ж = слѣд. на *om, което стб. прѣдава съ казания знакъ. Ако прослѣдимъ българския въ сегашното му състояние, па даже едно двѣ столѣтия по-рано, ще видимъ, че вмѣсто стб. ж се явява единъ звукъ, който не може се произвѣ отъ *on. Въ нѣкои мѣста на источно-българския говоръ гласи рефлексътъ на старото ж като повече или по-малко тѣмно а или, з което стои въ тѣсна свръзка съ ударението; въ други — както напр. диалектътъ въ *Централната Срѣдна Гора*, къмъ който диалектъ принадлежи и моето родно мѣсто Пирдопъ и който споредъ Иречекъ е най-чистъ български го-

воръ, дъто гласнитѣ не потъмняватъ и не се влияятъ толковъ отъ акцента (Пер. Сп. VIII.), се изговаря почти като всѣко *a*. Това колебание въ изговарянието е една отъ главнитѣ причини дъто въ литературния езикъ, положенъ въвъ основа на источния говоръ, владѣе голѣма бѣркотия въ правописанието касателно 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. Единъ и сѫщъ писатель пише често пжти единъ и сѫщи глаголъ или глаголи отъ сѫщия класъ и разредъ ту съ *ж=z*, *ж=jz*, ту съ *a*, *я=ia*. Въ послѣдно врѣме клони писанието съ *ж*, *ж*, което етимологически е правилно, но не съобразно съ сегашното изговаряне, да зема прѣвѣсъ. Сѫщото забѣлѣжваме, като земемъ въ съображение разнитѣ диалектични говори, образци отъ които имаме днесъ въ побоголѣмъ или поб-малакъ размѣръ въ разни публикации. Азъ ще укажж само на нѣкои мѣста, отъ което ясно ще се види колебанието въ изговора, който се прѣдава ту съ *a*, *ъa* (*ia*), ту съ *ж=z* *ж=jz*. Понеже това що струва за 1 л. ед. ч. има значение и за 3 л. мн. число, настояще врѣме, прѣминжало несвѣршено и аористъ, азъ ще привождамъ за улеснение и примѣри отъ 3 л. множ. ч.

Хасково: мога да си кръстъя, ловъят, да доїда, стојат (М. Сб. I. 12—16), покрай четжѣт, плетжѣ. *Силистра*: тѣрсѣ, извадж, пусегнѣ, плита, чита и др. Вѣрчжт. Сама се чудъя кого да зѣма (М. Сб. IV. 16 Бургаско), ще да дѣда, ши те дарьѣ, ши те густѣа (ib. 17), да йда 19; гувбрѣят (ib. 16); пѣят, плачат (ib. 17); отъ друга страна-вѣрчж (ib. 16), вѣрчжт вм. *Хвѣрчжт*, да уминжт (ib. 19), да кажжт (ib. 16); *Добричско*: сидѣа (М. Сб. III. 85), да вѣдѣа (ib. 33), пїа (IV. 4), играят, лѣчъят, вѣрьят (III. 3.), кѣсъят (IV. 257), сидѣят (ib. 8), отъ друга страна-шѣ тѣ земж (III. 85), пубдѣ (ib. 33), свиржт (IV. 4), шѣ гу джрж (ib. 5), да видж (id. 7) дѣрж, тѣрсѣ (ib. 11); *Шуменско*: ас шѣ гу зѣмна (Ил. сб. 250) (ib. 252) тѣрсят, ше ти зѣмнѣ (ib. 88), ржечитжт (ib. 89), да слязж (ib. 90) седжт, приджт (ib. 250); *Сливенско*: ше да те заведа (Шапк. ч. I. 75), ще лежа (ib. 77), седат. 76; ще идж 76, ще извадж 77. *Старо-Загорско*: читѣ (Ил. сб. 41) дж дунисѣ (ib. 55), дж тѣ дарѣ 55; могж (ib. 34), да кѣжж 42, пекжт 42, скочжт 42, фанжт 42; *Габрово*: шѣ парьѣ, пъжрѣ и пъжрѣ, шѣ мѣсъж, шѣ наготовъж (М. сб. V 173). *Казанлѣкъ*: пїа (М. сб. 145), бѣзъят 146, направъят 146, тѣрсѣж 145, ши да насикж 145, тѣрсѣжт 146. *Тѣрновско*: да стаіж (М. сб. III 82), пусегнѣ (II. 140); да та пусикж, погубж, да вжедиж (ib. 140), пињжт (ib. 138), убнижжт (ib. 139), видижт, уловижт, насекжт, йдижт (ib. 141). *Котелъ*: шѣ ида (М. сб. III 69) шѣ стана (II 143, 144), шѣ си дода 144; шѣ йдж (III 69), шѣ дунисж 69, шѣ та убињжт (II 144), да прикупъж (II 144). *Ловечъ*: живѣа, да уженѧ (М. сб. IV 131), работж, не мѣж да си нахрѣнж, мѣнжт пакъ тамъ.

Троянъ: ше ти направъж (М. Сб. IV. 183), шж бињ, сжживъж, закольж пакъ тамъ.

Свищовско: да направа, да захрана (Ил. Сб. 253), да запо-
внат ів.; митж ів. 146, доджт 147, ше потурчж 147. Цанковъ
бодж, боджт, ріју, ріјут.

Тетевенско: ште бия (Ил. Сб. 178), вржжа ів., да ида ів. 180;
съ ударение се изговаря като отворено *e*: ковѣ (Ил. Сб. 178),
речѣт, штѣт ів. 180; *Пирдопско* съкога като *a*: плета, кова, тѣпа,
лѣна, міа, піа, плетат, коват, тѣпат, міят и др. *Етрополе* сжшо.

Клисура: да утидва, да купъа, ас нешта да си утида, М. Сб.
IV 133; *Копривщица*: помна. лъжа, служа, стигнат, падна, по-
гледна (Пер. Спис. X. 286 — 294).

Панагюрище: обера, покрия (М. Сб. 9), доведа ів. 101., штж
са наима, да важжна, да бжда (М. Сб. I. 48); да сѣдна, брба, ліба
(М. Сб. II. 122); стоіа, даржа, ида, шта остана (М. Сб. III 66 — 67);
отъ друга страна намираме съ ж т. е. з: седж, предж (М. Сб. I. 48),
главж III. 66. Както се вижда отъ приведенитѣ примѣри, глухо
се изговаря стб. ж въ 1 л. ед. ч. ако е съ ударение, иначе — горѣ-
долѣ - като *a*; сжшото можемъ каза и за 3 л. мн. ч.: преджт,
тачжт, лежжт (М. Сб. III. 64 — 65), наопаки служат, пеят (М. Сб.
III. 67). *Пловдивско:* ида, убida (Ил. Сб. 78) ловжт 77; бержт,
79, явджт 79, молжт 79; *Хасковско:* да ида, да отключа (Ил. Сб. 68),
да даря 72, вная 73, нося 75, ловят 168, станат 169; пиш 69;
седжт, яджт 69.

Разложско: ида (М. Сб. II. 108), никнж, идж (М. Сб. VI. 28).

Рупчось: шта да та провугъа (М. Сб. II. 55), мога 127, кажа
128, носят ів. 55, бијат 128, налетъят 131; станж 127, можж 127.

Чепино: тожа, жальа (М. Сб. II. 53), зова 54, набера, излеза,
залибъа пакъ тамъ.

Ахър-Челеби: градъоат, шиеат (М. Сб. II. 78), штат, изрип-
наха, шта (М. Сб. II. 132).

Неврокопско: бчинж (Ил. Сб. 333), да отнѣск ів. 334, ке дж
дойдж ів. 134, ке даджт ів. 335, ни шта ів. 333. Както виждаме
въ едни и сжци мѣста ни е прѣдаденъ този звукъ въ 1 л. ед.
и 3 л. множ. ту съ *a*, ыа (*ia*); ту съ ж, ыж, т. е. з, ыз. Само при
глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. се срѣща не рѣдко, единъ звукъ,
който г-нъ Илиевъ прѣдава съ є, ё, а г-нъ Цанковъ съ ё, други
нѣкои съ ѿ и който както се вижда е едно твърдѣ отворено,
като *a* звучаще *e*. Въ Тетевенско този звукъ се явява и у други
нѣкои глаголи, когато падне подъ ударение. Тъй напр. турѣ
(Ил. Сб. 36 Стара-Загор.); измжтѣ, ше ти тжрсѣт 34, лѣбет 43,
направѣт 56, кржстѣт 57, будѣт 57. но и въ други глаголи послѣ
палаталинитѣ: как да ни плачѣ 41, играїт 43; удрѣжѣ 57, Свищовско:
носѣ (Ил. Сб. 143) носѣт ів. 140, свирѣт ів. 145, славѣт 146,
ходѣт 147; Тѣрновско: одье, водье (М. Сб. III. 82); *Разлогъ:* водѣ

(М. Сб. II. 110), работе, носе, свале у Вукъ; Неврокопско: носé (Ил. Сб. 334) свирéт 336, но и носжт ib. 336.

Ако земемъ въ съображение горѣ-приведения въ VI т. на „Старине“ българския текстъ отъ XVIII в. ще видимъ че въ 1 л. ед. число и 3 л. мн. ч. се сръща почти исклучително-*a,-атъ*: мoga 38, стана 36, разбера 37, хода 35, плача 38, кажа 45, знам 40, вида 46, насита 37, идатъ 38, доведать 45, земать 50, тръсать 36, можатъ 56, ходать 33, носатъ 56, болать 51, но и: виде 45, проводѣ 45, извадет. Какво намираме въ издадения отъ Проф. Ягичъ въ IX т. на Starine български текстъ отъ XVII в., за който г-нъ Дриновъ мисли, че е по Котленския говоръ и отъ сѫщото столѣтие въ Лайбахския ржкописъ? — почти сѫщото; въ първия: ида, кажа, мога, стоя, влѣзать, въскръснатъ, идатъ, земать, петь etc.

Въ Лайбахския: да се опра, да започна, да отида, чюа, мога, паднатъ, ища, връна, дръжа, мъча, моліа, знаіа. намеріа, отидать, бъдатъ, умратъ, бѣгать, земамъ, исъхнатъ, прѣстанатъ, покрай засрамѣ, хвалеть, ходеть, находеть, направеть, хотѣть, мразѣть, омразѣть, видеть, славеть, свѣтеть, водеть, и др. на-*ть*: рекъ, щъ, рекѣть, доведѣть, посѣкѣть, текѣть, зовѣть, почетьть, дадѣть, іадѣть извѣдѣть, минѣть, въскръснѣть (ср. Jagić Archiv für slav. Phil. III. 325). Като оставимъ настрана глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. и разгледаме по-отблиза останжлитѣ глаголи, ще забѣлѣжимъ сѫщото явление, което ние видѣхме и въ нѣкои источнобълг. говори. Именно послѣднитѣ глаголи на-*ть* се изговарятъ въ источнобълг. съ ударение, на послѣдния слогъ т. е. — *ть*, слѣдов. рекѣ, щѣ, доведѣ, нещѣ, рекѣть, посѣкѣть, текѣть, зовѣть, іадѣть, дадѣть, почетьть, напротивъ другитѣ глаголи на-*a,-атъ* нѣматъ почти никога ударение на послѣдния слогъ споредъ както се изговарятъ въ источна България, слѣдов. бпра, чюа, започна, отида, мога, паднатъ, ища връна, моля, знаіа, намеріа, отидать, умратъ, бѣгать, исъхнатъ etc. Таки е и причината която ме накара да приведа тукъ повече отъ казанитѣ глаголи, защото у Проф. Ягичъ не е обѣрнжто внимание на ударението. Вижда се, че ударението играе насъккждѣ не еднаква роля. Докжто въ нѣкои говори този звукъ съ ударение е *з*, а безъ ударение-*a*, както напр. въ токо що приведения ржкописъ или напр. въ Панагюрище: седѣ, предѣ (М. Сб. I. 48), главѣ (М. Сб. III. 66), напротивъ да найма, да важѣна, да бѣда пакъ тамъ, виждаме въ други почти съвсѣмъ противното, напр. Старо-Загорско: читѣ (Ил. Сб. 41), дунисѣ (ib. 55), дарѣ ib. 55, покрай кажж ib. 42, скобжт 42, фанжт 42. Но както се вижда туй явление не е съвсѣмъ послѣдователно. Нѣкои говори пакъ прѣдпочитатъ и въ едина и въ другия случаи *a*, други напротивъ — *з*. Подобно явление, дѣто ударението играе въ единъ говоръ роля противо-

положна на тази въ други, сръщаме напримъръ въ Ахъръ-Челебийско, дѣто, въ диаметрална противоположностъ на источно-българския, стб. ъ и е понѣкога подъ ударения се изговарятъ като е, напротивъ безъ ударение като ea: реачѣтса 2 л. мн. ч. пов. накл.; двѣста, дѣasca, по деаца, вѣчѣар, веачѣреат, чеарвѣна. ако казанитъ примѣри не сѫ погрѣшно записани, защото иначе намираме обикновенно ёа за стб. ъ: бѣала, бѣага, дѣаду, трѣабува, дреан, дреануву, прѣасну реажи, гулеам etc. (ср. М. сб. II. 42—43).

Въ Лайбахския ръкописъ се срѣща въ глаголитѣ отъ III, 2 и IV. кл. освѣнъ това и а: люба, стора, храна, молѧть, съда, изгорѧть etc. А какво намираме въ тъй нарѣченитѣ срѣдньобългарски паметници? — сѫщото. Въ 1. л. ед. ч. а вмѣсто ж, жъ, както се вижда аналогия отъ 3 л. мн. ч. слѣдов. приара оучина, хвала, твора etc. (ср. Leskien Archiv fürl slav. Phil. II 269). Както се вижда отъ тукъ още въ XIII—XIV в. въ казанитъ глаголи се явява единъ звукъ, който въ 1 л. ед. ч. отстѫпва отъ стб. и който по-послѣ по своята звуковофизиологическа особеностъ е прѣставлявалъ мѣчнотия за точно графическо прѣдаванie, ние срѣщаме именно за сѫщия звукъ ту a, ia, ту — e, ъ а, за които въ днешнитѣ диалектични образци намираме почти сѫщото: є, є, пише г-нъ Илиевъ, є — Цанковъ, є — Вукъ и нѣкой даже — а, ба и Ѣе. Както се вижда трѣба този звукъ, който ни е прѣдаденъ съ толкозъ разни графически знаци, да гласи като едно широко къмъ a слабо приближайки се е, което азъ графически бихъ изразилъ съ е*. Вукъ Караджичъ въ свои *Добавци* пише така сѫщо 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. наст. вр. съ a: ида, доїда, мога, река, пера, седна, могат, перат etc. означениятъ отъ него съ a звукъ за стб. ж макаръ че не е физиологически равенъ на a, но е най-близко до него. Братия Миладинови пишатъ тоже настѣкждѣ a. Професоръ Ягичъ въ статията си „Wie lautete ж bei den alten Bulgaren“ (Archiv fürl slav. Phil. III) и Миклошичъ въ „Geschichte der Lautbezeichnungen im Bulg.“ сѫ тоже на мнѣние да се пише изобщо а вм. стб. ж. Желателно би било да се тури на туй часть по-скоро единъ край. Както видѣхме още въ XVII в. паметниците ни прѣдаватъ въ този случай, a, тъй сѫщо писанието съ а ще бѫде отъ една страна донѣкждѣ и исторически оправдано, а отъ друга — това ще бѫде за въ голѣма полза на западно българския диалектъ поне за 3 л. множ. число, (защото, както ще видимъ по-послѣ, 1-вото лице има тамъ сѣкога-м). Съ туй стои въ свръзка и писанието на 3 л. мн. ч. имперфектъ и аористъ и на суфикс-и-л-въ глаголитѣ отъ II классъ.

Въ Кратовския говоръ се явява въ 1 л. ед. ч. н. вр.—у: плету, беру (ср. Ефр. Караповъ. М. Сб. IV 318).

Личното окончание-*мъ* въ онѣзи малки глаголи: вѣмъ, дамъ, іесмъ, іамъ и имамъ, които въ стб. въ настояще врѣме не приематъ суфиксъ *o-e*, се е учувало цѣло. По аналогия на казанитѣ глаголи сѫ приели въ источноб. повечето глаголи отъ V. 1 и *зnam* покрай *знаia* I. 7. кл. това сѫщото-**м**. Това е могло да се случи най-лесно при тѣзи глаголи, защото, както е познато, въ сег. вр. сѫщите глаголи иматъ въ повечето случаи неударено **a** прѣдъ личното окончание или по-добре прѣдъ суфикаса-*e*, съ което *a* този послѣдниятъ, суф. (-e), вслѣдствие на прогресивна асимилиация, се е изравnilъ въ сичките лица, у които е стоялъ неслянъ съ личните окончания, т. е. въ сичките лица, освѣнъ 1 л. ед. ч. и 3. л. мн. ч., тѣй щото отъ помаг-аie-ш или помаг-аe-щ е станжло испѣрво помаг-aa-ш, а слѣдъ като сѫ се слѣли двѣтѣ неакцентовани-*aa* въ едно *a*, отъ което получаваме помагаш, свѣршвала се е по този начинъ основата и въ тѣзи лица прѣдъ личните окончания сѫщо на-*a*, вмѣсто на-*aie*: помагаш, помага-t, помага-te, помага-me etc. както въ 1 л. ед. и 3 л. мн. прѣдъ-*iz*; resp. — *ia*, та по тозъ начинъ е могло лесно да се замѣни личното окончание *iz*. resp. *ia* съ-**m**, защото и слѣдъ туй сѫщото лице нѣма да се различава отъ другите лица, освѣнъ по личното окончание, както и по-прѣди, прѣди да се е извѣршилъ тозъ процесъ. За подобенъ вървежъ на асимилиация говорятъ и днесъ нѣкои български нарѣчия, дѣто въ подобенъ случай въ 3 л. мн. ч. говорятъ напр. помагаат, припкаат, зимаат и пр.

Този процесъ обаче се е извѣршилъ само надъ тѣзи глаголи отъ V. 1. кл. у които суфиксътъ *-a-* прѣдъ личното окончание или по-добре инфинитивниятъ суфиксъ *-a-* не е акцентованъ. Щомъ като падне ударението върху него, глаголътъ не получава **-m**, както туй се вижда отъ слѣдующите примѣри: прѣпк-а-м, скач-а-м, помаг-а-м, діал-а-м, длѣб-а-м, пад-а-м, став-а-м, ліаг-а-м etc.; наопаки ба-ia, боз-а-ia, жел-а-ia, игр-а-ia, ла-ia, зн-а-ia покрай *зnam*, коп-а-ia, колеб-а-ia се, лъск-а-ia, мот-а-ia, ник-а-ia, нужд-а-ia се, мечт-а-ia, онеправд-а-ia, рид-а-ia, да обешт-а-ia, ка-ia се. За още по-силно доказателство на туй ще приведж, че въ нѣкои мѣста напр. казватъ коп-а-м, копат (срав. М. Сб. IV. 17 Бургаско), пик-а-м, идтам вмѣсто обикновенниятъ копаia, пикаia, мотаia, отдѣто виждаме ясно, че *прѣмѣстването* на акцента за една сричка къмъ началото обуславява и приемане на *-m* въ 1 лице.

Въ западнитѣ български говори този процесъ е отишълъ още по-далечъ и е засѣгналъ почти сичките глаголи. Тука трѣба да различаваме двѣ групи отъ диалекти: 1) група, въ която глаголитѣ освѣнъ че сѫ замѣнили стб. -ж,-жъ съ *-m*, но и гласната, която иматъ въ другите лица прѣдъ личните окон-

чания, пръмиава и въ 1-вото лице: плет-**е-м**, ор-**е-м**, мес-**и-м**, кръст-**и-м**, помаг-**а-м**, слѣдов. прѣдъ личното окончание **-м** имаме **е**, **и**, **а**, защото и въ другите лица сѫ сѫщите гласни: плет-**е-ш**, мес-**и-ш**, помаг-**а-ш** etc. Тази група се разпростира на западъ отъ рѣката Витъ до Струма, Морава и Тимокъ и обхваща Видинъ, Нишъ, Пиротъ, Лѣсковецъ, Враня, Кюстендилъ, Трънъ, Брѣзникъ, Самоковъ, София, Враца, Орѣхово, Ломъ и Берковица.

Познато е, че и сърбскиятъ (сѫщо и въ новословенския) езикъ съ исключение на *могу и хоѓу* има въобще въ 1 лиц. ед. ч. суфиксъ **-м** и туй би дало на нѣкои поводъ да мислятъ, че това е *прѣходенъ диалектъ* къмъ срѣбския, но не трѣба да оставяме безъ внимание туй обстоятелство, че въ казания говоръ това явление е съвсѣмъ ново и не исключително, че по край формитѣ съ **-м** се срѣщатъ, както въ источнобѣлг., диалектъ и форми съ **-а**, слѣдов. формитѣ: носим, водим, можем, сечем etc. отъ една страна и носа, вода, можа (мога), сеча, отъ друга — сѫществуватъ паралелно една при друга, както ще се убѣдимъ отъ приведенитѣ подолу примѣри, а това е най-силно доказателство, че това явление въ казания диалектъ е много ново, че този процесъ е, тѣй да се каже, не давно започналъ и е още въ ходъ и слѣдов. този диалектъ е само *повлиянъ отъ срѣбския елементъ*, а не *прѣходенъ къмъ него*. Тѣй напр. ние намираме въ *Кюстендилъ*: изведем, водим, іа чем да си идем (М. Сб. II, 106); че легнем, очем ib. 104, отъ друга страна — че те проста, да ти кажа, да те сеча ib. 106.

София: че да кажем, че умрем, да видим, че излезнем, че доидем, че изведем (М. Сб. I. 134); правим, оставим ib. 53; че гоним, да погинем, да запеем ib. 55 etc. но и да ода, да вида, да права, да бада ib. 24.

Пиротъ: сакам да обиколим, видим, наїдем, спрем (М. Сб. V. 194) отъ друга страна — пиша, кажа, доїда, поїда и др. ib.

Видинъ: азъ ще си така *идем*, да му са *помолим* (М. Сб. IV. 74), отъ друга страна — изведа, чета и пр.

Брѣзникъ: носим, кольем, опростим, покрай опроста, можем, покрай можа, кажем, доїдем, дадем (М. Сб. II. 24—28).

Дупница: не умѣем, не смѣем, да си крѣстим (М. Сб. IV. 14).

Враца: готфа, да (о)дара, ще направѣ (Шапк. I ч. 17—18).

2) Другата група обхваща бѣлгарските говори на западъ отъ Кратово въ Югозападна Бѣлгария (Македония), дѣто прѣдъ личното окончание **-м** съкога стои **а**, рѣдко **у** или **ъ** (прѣдаденъ въ образитѣ съ **ж**), (види се по аналогия на глаголитѣ отъ V. 1, напомнява съ туй на источнобѣлг. говоръ, дѣто, както видѣхме, въ 1 л. ед. ч. стои съкога **а** или **ъ** и нѣма слѣдов. нищо общо съ срѣбския. Слѣд. нос-**а-м**, умр-**а-м**, мол-**а-м**, іад-**а-м**, каж-**а-м** etc.

Тъй наприм. намираме въ *Шипъз*: къе ти кажам, одам, лъубам, перам (Шапк. Ч. I. 77).

Велеско: къе ги наранам, изедам, (М. Сб. V. 148), можам, земам *ib.*

Прилѣпско: ке умрам, станам (Мил. 13); идам, видам, судам *ib.* 49; одам, джржам, напра'ам (М. Сб. II. 174—177).

Битолско: топам, кажам (Мил. 335), ке умрам, ке станам *ib.* 341, да не губам 397, ке наидам 461, ке речам 475.

Охридско: іадам (Шапк. Ч. I. 29), да се потурчам 31, плачам, жальзам, ронам *ib.* 40.

Костурско: ке извадам, личам, платам (Мил. 198), пресечам 204:

Струга: слезам, носам, вжравам, влечам (Мил. 1), молям, джржам 16.

Воденско: утпушчжм, зевам, оджм, тражжм, виджм, чуіам, влезжм, речжм, наідам (М. Сб. 241—243. III).

Мъгленз: кажжм (М. Сб. III. 190), рагеснжм (М. Сб. IV. 188).

Солунско: за ги суберам, кажам (М. Сб. IV. 189), велжм, ходжм; *Кукучиз* ходум, плетум, предум (Матовъ въ год. отчетъ).

Ахъръ-Челебийско: кажеам, молеам, видеам, зобеам, видеам, чуеам, поеам, ходаам, правеам (М. Сб. I. 33). Тръба да забѣлѣжимъ че и тута, както и въ първата група, това явление не е исклучително; ние срѣщаме често пжти и форми безъ *-m*; тъй напр. по край формитъ на *-m* срѣщаме: ни мога да поіа, ни моіа да (и)скриа (М. Сб. IV. 189 Солунско), къа си летна (Дебърско), Шапк. Ч. I. 106), къа се скріа 166; шта да идам и шта да доїда (М. Сб. II. 132, Ахъръ-Чел.).

Питание е сега дали тази форма на-*m* е по-стара или е едно ново явление въ езика? Отъ пръвъ погледъ човѣкъ би билъ наклоненъ да вѣрва, че въ туй явление се е запазила първоначалната езикова форма на-*m* спрѣмо съответственната въ старобълг. форма на-*ж*. Съвѣршенно нелѣпъ е взглядътъ на г-на Драганова, който мисли, че въ туй *m* се е запазило старото носово произношение на *ж* (ср. статията му „носовые гласные звуки въ современныхъ македонско-слав. и болгарскихъ говорахъ“ въ Русскій фил. вѣстникъ 1888, стр. 23). Ние нѣмаме исторически паметници, но сравнението и историята на другите словенски езици ни даватъ сигурно потвърждение, че това е едно ново, секундарно явление, станжало по аналогия на глаголитѣ: іесмъ, вѣмъ, дамъ и іамъ. Тъй напр. полскиятъ езикъ хармонира иначе съ старобългарски, а само въ глаголитѣ отъ V. 1 кл. гласи личното окончание (както и въ Источно и Зап. бѣлг.,) *-a-m*, за което Старополски е ималъ така сѫщо — ајф, слѣдов. Новополски *dzjal-am*, Ст. п. *dzjel-ajf*. Подобно нѣщо виждаме и въ Сръбския езикъ, дѣто прѣди XIII в. намираме ѿбекиваю, а слѣдъ XIII в. ѿбещавам; а въ другите глаголи това *-m* е още пѣ-

младо и датира отъ XV в. (ср. Даничић „Историја облика“ у Београду 1874 стр. 261). Въ глаголитѣ отъ V. 1 кл. трѣба товаявление и въ българския езикъ да датира така сѫщо не порано отъ XIV или XIII в., а въ другите глаголи въ западнобълг. диалектъ то трѣба да е по-младо и отъ това въ срѣбъския езикъ.

Тѣй като неопрѣдѣленното наклонение е загубено, азъ ще изберж за тема при исчислението глаголитѣ, както това до сега е правено и отъ други въ разните рѣчици доколкото ги имаме сега, *първото лице ед. число настояще време*.

Азъ ще приведж отъ сѣки класъ колкото е възможно повече глаголи, за да може по-добре да се сравнятъ съ тѣзи въ стб. и да се видятъ образуванието и свойствата имъ.

Първи класъ.

Онѣзи глаголи, които се срѣщатъ въ стб. и не сѫ приведени на съответственото място или не се срѣщатъ въ нб. или сѫ прѣминжли въ други класъ.

1. Основата се свѣршва на зѣбна (денталъ) *d*, *t*: бода, веда само въ съединение съ нѣкой прѣдлогъ: изведа, прѣведа etc., основата, която въ стб. у инфинитивъ гласи *u*, приема *D* въ сег. вр. слѣдов. и-д-а прѣминава отъ 7-та въ 1-то подраздѣление на 1-й кл., въ йда сложно съ прѣдлогъ, който зѣма на себе си ударението, ослабва *u* на *i*: доїда, а послѣ *u* съвсѣмъ отпада -*doda*, заїда etc.; въ западна България и Македония отпада *D*, отදто: доїамъ отъ доїдам=додам, догїам, наопаки, ако прѣдлогътъ е неакцентуванъ, *и* се задържа: приїда, клада, крада, преда, гнета, мета, плета, раста, чета: іад-їам и дад-дам принадлежатъ теже тукъ както *u*- принадлежи тукъ и бѫда, въ които *D* теже е вмѣтнѣто.

2. Основата се свѣршва на сибилантъ *z*, *c*: вѣза, гризѣа стб. лѣсти, нб. само *compositum* излїаза, залїаза и др. неса въ занеса, изнеса и пр. паса, тресе безлично.

3. Основата се свѣршва на устна (лабиалъ) *b*, *v*, *p*: греба, скуба, еба, клѣпа, сїпа, тѣпа, трѣпа, тукъ принадлѣжатъ и кова, снова, прѣминжли сѫ слѣдов. отъ 7-то подраздѣление тукъ.

4. Основата се свѣршва на гърлена: *g*, *k*, *x*: мог-мѫжа, стрѣг-стрѣжѧ, покрай стрїжа, лег-лежѧ, жег-жежѧ, влек-влечѧ, пек-печѧ, сек-сечѧ, рек-речѧ, тлък-тлъчѧ, тък-тъчѧ, тек-течѧ. Гърлените *g*, *k*, *x* сѫ прѣминжли въ съответствените тѣмъ палатални и въ 1 л. ед. ч. както и въ 3 л. мн. ч. по аналогия на другите лица, слѣдов. мѫжа, вмѣсто и покрай мѫга.

5. Съ основа на носова съгласна: *ж*, *н*: зѣма (стб. възъмѣ), въ групата В єзмем, дѣто е испаднжло *v*, а *z* се е усилилъ въ *у* приѣма, жана (стб. жжти), кълна (клѣнж), начѣна покрай начна.

6. Съ основа на плавни *л*, *r*: зѣпра, пѣдпра, опра се, прѣстра, ўпра, ўпра.

7. Съ основа на гласни: *и* (стб. И и І), *e*=стб. *ѣ*, и *u*: *бѣа*, *вѣа*, *гнїа*, *пїа*, *шиа*, *надвїа*, *криа*, *риа*, *мїа*, *добїа*, *покрїа*, *триа*, *п а*; *ѣ* въ пъж се прѣгласува само въ западно бълг. говоръ въ оi: *поi*, *пеа*, *с а*, *гр а*, стб. *дъж* се е запазило само съ отрицание *не* въ повел. наклонение: *нед i*, *нед ите* нѣщо като *нѣмското thue nicht*, *леа*, *зр а*, *обуа*, *изуа*, *чуа*. Въ глаголитѣ отъ това подраздѣление *hiatus-ътъ* не се отстранява съ вмѣтание на *i*, както въ стб. Глаголитѣ въ стб. *сноути* и *коути* сж запазили въ нб. само расширена основа *снов-*, *ков-* и сж прѣминжли съ туй къмъ 3-та група; *плоути* е прѣминжло въ V кл. I *плоувам*, а *слоути* — словж не се срѣща.

Втори класъ.

Глаголитѣ отъ този класъ се отличаватъ по суфикса-на и сж първични или вторични, а именно или отглаголни или отименни. Първичните — *на*-основи сж прѣходни или непрѣходни. Отглаголитѣ се отличаватъ отъ тѣхните основи чрѣзъ свършения си видъ. Отименните сж изобщо съ страдателно значение: тѣ означаватъ ставане на туй, което исказва името. Първичните *-на*-основи се различаватъ отъ *-ѣ-* основи, които се образуватъ отъ сжния коренъ, чрѣзъ свършения си видъ.

Докжто въ стб. не сички форми се образуватъ отъ *-нж-* основи, намираме въ новобългарски сичките форми образувани отъ *-на*-основи.

Мимоходомъ трѣба да забѣлѣжимъ, че както отъ този така и отъ други класове глаголитѣ отъ свършенъ видъ се употребяватъ въ настояще врѣме както и въ имперфектъ само въ зависимите предложения подиръ сжюзитѣ да, ако, като, нека и иматъ значение на бѫдѫще врѣме. Поб-вечко за туй при разгледване на бѫдѫщето врѣме.

Глаголитѣ отъ I. 5 кл. могжть да се спрѣгатъ и по втори класъ, слѣдов. распех, распел, покрай распинах, распнал; клех, клел, покраи *кълнах*, *кълнал*; съпех, съпел, покрай съпинах, съпнал и др. Сетиѣ, тукъ идже: акна вм. хакна апна вм. хапна, бацна мак. барна са, басна, байлна са, бикна са, блекна, бліасна, бликна, близна, бодна, бозна, блъсна, блузвна, бръкна, брѣмна, брѣсна, брулна, бутна, бухна, валне бевл., варна отъ варкна, варна, вдіана, вгъна, віана отъ вѣхна, викна, вирна, висна, увисна, влазна, врѣтна, возна (са), повозна, вкисна са, вріасна, вѣрна, вріакна, вѣскрѣсна, гасна, гатна, гагна-гъгна, гина, глѣтна, грабна, грикна, гремна отъ гребна, гризна, грухна, грѣмна, гушна са, гъна, дигна и вдигна отъ стб. движнити, дебна, діакна, діална, дена, дерна, дзвекна, дихна и дѣхна, дѣбна стб. глѣбнити навѣрно аналогия както отъ длѣгъ-длѣбок вм. стб. глѣбокъ, джурна, досѣгна драск - драсна, дремна, дриск-дрисна, дрѣзна, дрѣпна, дрѣст-дрѣсна, дупна, дууна отъ духна, дѣфна и дѣфна, екна, жегна,

жълтна са, жужна, жулна, заблагна, заглухна, загна, задіана, замогна, запрѣгна, запретна (са), запна, зарасна, зарна, затакна и затикна, затиск-затисна, заіакна, отземна, дзиапна, вина, изліазна и изліагна, кацна, кинна от кихна, кина, кипна, кисна, клекна, климна, кліумна, клокна, кликна и кліукна, кльвна, кльмна, кльцна, ковна, копна, косна са, кріакна, крепна, кріасна, крехна, крукна, кръкна, кар-кърліушна, кръцна, кудкудіакна, күнна, ки-лурикна, кусна, (от)касна, катна, лапна, лéгна, лелекна, лéпна, кетна, липна бевл. лисна, лизна, литна, лопна, лузна, ласк-ласна, лéусна, ліушна, макна, маана от махна, мазна, мацна, мелна, міарна са, міатна, міатна са, мигна, мина, митна, млькна, мръдна, мръзна, мукна, мушна, мъкна, міакна и міаукна, никна, нишна са, обигърна, обикна, обърна, овърна са, олекна, омекна, омръзна, (о)плакна, опна, опретна са, отемна, открадна, откасна, охна, оцвръстна, падна, пална, парна, перна, писк-писна, пина, пламна и плавна, плясна, плисна, пліувна и пліуина, плъзна бевл. плұвна, плéсна, побіагна, погледна, погълна, погна, подпухна, поемна, поменá, помбгна, порааст-сна, поревна са, посéгна, посрещт-шина, посърна, потéгна, потикна и потъкна, пръгракна, прегърна, пре-касна, пренебрёгна, препна (са), пресéгна, припна, присегна, прост-сна, пръкна са, пръсна, пукна, пухна, пърліагна бевл. паана и пъъна вм. пъхна, разгърна, разгънна, растегна, ревна, рина, рипна, ритна, рукна, рушна са, ръвна, ръгна, свіатна, свирна, сгърна, сгънна, сгáст-сгáсна са, седна, сéкна, сепна са, скина, скокна, сліазна, слитна са, сметна, смукна, совна, спрегна, спана и спънна, срещт-срешна, сръбна, стана съхранява всъкога-на-: станах, ста-нал стб. стахъ, сталъ, ствръдна са, стегна, стигна, стина, стисна, стъкна, сáана отъ съхнжти, тегна, тикна, тихна, тракна, трепна, трясна, тропна, тръгна, тръсна, тръшна, тупна, турна, тъна и тана, тътна, увисна, уклефна и укліофна, уригна, утихна, фана отъ хванжти, фръкна отъ *хвръкнжти, ласна отъ хласна, хлопна, луїна, окна и хокна, охна, рипна отъ хрипна, хрумна, хукна, цалуна, целуна и цуна, цапна, цвъкна, цепна и цапна, цикна и цъкна, цопна, пръкна, цукна, цафна и цъфна, чезна, чекна, чукна, шавна, шепна и шъпна,шибна, шопна, шумна, шупна, шушна, штипна, штръкна, іахна отъ іахати.

Глаголите отъ III классъ или ъ-основи се раздѣлятъ на групи: 1. глаголи, които задържатъ ъ и въ презенсъ и 2. гла-голи, които въ презенсъ вмѣсто ъ иматъ и, споредъ това се различаватъ отъ глаголите отъ IV кл. само по аористната основа: докжто единъ глаголъ отъ III 2 има въ презенсъ и: вид-и-ш и въ аор. іа(=ъ): видіах, образува и единъ глаголъ отъ IV классъ презенсъ съ и: бав-и-ш, вод-и-ш, но и аор. пакъ съ и: вод-и-х, бав-и-х.

Основитѣ отъ този класъ сѫ първични или вторични; вторичнитѣ — отименни или отглаголни. Отименните основи означаватъ ставане на това, що означава името: и сѫ непрѣходни: стареа; *старъ* ставам, богатеа etc.

1. Аленеа, белеа, блештѣа, беснеа, блеа, бледнеа, болеа, вдовеа, венчѣа, ветреа, веа, вилнеа, виреа, владеа, вонеа, върлеа, говеа, гордеа са, греа, грознеа, дивеа са, дребнеа, едреа, жаднеа, живеа, жълтѣа, заборчеа или заборчлеа, задлъжнѣа, закопчѣа, закоравеа, закъснѣа, замерджелѣа са, занемеа, запетлѣа, вдравеа, зеленеа, зеа, зреа, клеа, копнѣа, коравеа, краставеа, леа, ліулѣа, линеа, лудеа, мерджелѣа са и мерджеа са, *милеа*, милонеа, мрътвеа, мръшавеа, немеа, огладнеа, оглушеа, овдовеа, ожаднеа, оздравеа, окудеа, омалеа, ореднѣа, осиротеа, отрезнѣа, оштуреа, распелѣа, порусеа, поубавеа, почернѣа, поцрнѣа, ръждавеа, синеа са, сиромашеа, смѣа са, смѣа, споразумеа се, темнѣа, тлѣа, умѣа, успеа, хубавеа, червенеа, чернеа, штръклеа.

Ако 1 л. на нѣкои глаголи отъ тази група въ новобълг. отстѫпва отъ това въ староб. то това се дължи не на испаданието на *i*, споредъ както мисли Миклошичъ, а на аналогия отъ другитѣ лица, както въ глаголитѣ отъ IV класъ, слѣдов. вида, седа, бда, вм. стб. *виждж*, *сѣждж*, сѫ аналогия отъ другитѣ лица: видиши, сѣдиши, видитъ, сѣдитъ и т. н. защото въ нѣкои мѣста казватъ видіа, сѣдіа и др. дѣто виждаме, че ј настѫпва безъ да се слива съ прѣдидущия консонантъ.

2. Бда, бежа, блештѣа, буйа са, стб. боати сѧ, бръмчѧ, бучѧ бумчѧ, бъхтѧ, вида, връвѣа, връта, глушѧ, глъчѧ, гръмѧ, дръжѧ, дрънчѧ, еча, ехтѧ, заглушѧ, квичѧ, кимтѧ, клечѧ, кима, кричѧ, кънта, ламтѧ, лежѧ, летѧ, лъштѧ, млъчѧ, мръхтѧ, мучѧ, пестѧ, пищѧ, пламтѧ, праштѧ, ручѧ, седѧ, скриптѧ, скърбѧ, смръдѧ, стуиа, стремѧ са, струиа, стръчѧ, сумтѧ; стб. хътѣти — хонтж образува, въ настояще връвме шта-штеш-etc. или диалектно очем-очеш и къу-кеш.

Глаголитѣ отъ IV класъ сѫ вторични, а именно исклучително отименни и сѫ прѣходни или непрѣходни.

Трѣба да забѣлѣжимъ, че нѣкои глаголи отъ V. 2 класъ сѫ прѣминжли може би поради испаданието на йотацията въ IV кл. Тъй напр. стб. *кlevештж*, *кlevештеши* и т. н. прави новобългарски *клевета*, *клеветиш* и т. н.; стб. *зоблъж-зоблиши*, нб. *зоба*, *зобиш*; стб. *кличж-кличеши*, нб. *закличиш* и др.

Ако Миклошичъ потвърдѣва, че йотацията въ 1 л. не настѫпва, то това негово потвърдѣние е споредъ мене погрѣшно, защото новобълг. *млата*, *када*, *носа* и др. вмѣсто стб. *млаштж*, *каждж*, *ношж* и др. се дължатъ не на туй, че йотацията е ис-

падижла, а на аналогия отъ другите лица: *стб.* 2 л. **млатиши**, кадиши, носиши. За доказателство на туй ще приведж обстоятелството, че въ нѣкои страни се изговаря първо лице йотовано, а все пакъ і не се слива съ прѣдидущия консонантъ, сълъдов. **млатіа**, **кадіа**, **носіа**, **бàва**, **бàгра**, **бàцам**, **Мак**. **бедà**, **белèжа**, **бèла**, **беса**, **бистра**, **блабола**, **благодара**, **благослова**, **блажа**, **блазна**, **бледослова**, **борава**, **бора (са)**, **брана**, **братима са**, **бразда**, **брюла**, **бръбала**, **бръчка**, **бръщолева**, **будалà са**, **буда**, **бунта**, **вада**, **важа**, **варда**, **вара**, **вгнезда**, **вдлъбоча вм.** **вглжбнжти**, както длъбок вм. глжбокъ аналогия отъ длъгъ, вдражи са безл. вдъръва са, вела, весела, веста, вира, виса, вкамена са, вкисела са, вкорава, вкочана са, вкуса, влача, влепера, воза, възлонна, врѣда, вретенà, връща, връчка, втлата, вторача са, вчовечà, **вада**, **възложа**, **възарава**, **възлонна**, **въобраза си**, **въцара**, **въцара са**, **віалова са**, **въса са**, **гавра са**, **гàда**, **газа**, **гала**, **гасà**, **гизда**, **глава**, **глада**, **гласа**, **глèза са**, **глоба**, **глума са**, **гнезда**, **гнуса са**, **говора**, **года**, **голема са**, **гòна**, **гора**, **гора**, **госта**, **гòтва**, **грàба**, **града**, **гребена**, **грижа са**, **грòза**, **гроза**, **груба**, **гръчка са**, **губа**, **гùда**, **гуша са**, **гугуша са**, **дава**, **дарà**, **дèба**, **дела**, **дива са**, **дѝпла**, **дѝра**, **дразна**, **дроба**, **дружа**, **дръста дùпча**, **дùша**, **дима**, **дъба**, **ева**, **èзда**, **емча са**, **жàла**, **жела**, **жèна**, **жерава**, **жула**, **заблуда**, **забувара** и **забурава**, **и забрава**, **забоча**, **забрада**, **забрана**, **забула**, **загашта**, **загнезда**, **задовола**, **задома**, **задана**, **ваечà**, **закача**, **заклешта**, **заклича** и **заключа**, **закрила**, **заложа**, **заледа са**, **залича**, **залоста**, **замрèжа**, **замъги са** безл. **занемара**, **запам(е)та**, **запраздна**, **заприща**, **запуста**, **замàта са**, **замъта са**, **зазори са** безл. **зароба**, **зарà**, **засела**, **засила**, **заслада**, **заслепа**, **заслонна**, **засмола**, **засрама**, **застава**, **застраста са**, **застраша**, **засумта**, **затвора**, **затира (са)**, **затула**, **затèмна** и **затъмна**, **затъпа**, **заузда** и **заіузда**, **зауша**, **залùпа** и **захлùпа**, **зашемеда**, **заеча**, **звъна**, **злата**, **зоба**, **зола**, **зàба са** и **зъба са**, **избава**, **изнола**, **израза**, **кабула**, **када**, **кайта**, **калуgera**, **кала**, **кана**, **кастра**, **катера са**, **катура**, **кача са**, **квара**, **кваса**, **кикота са**, **кирлива**, **кисела**, **кита** и **кича**, **класа**, **клàта**, **клевета**, **клеча**, **клокота**, **клòна**, **клоча**, **клàча**, **кокора**, **кокора са**, **коленича**, **оконча**, **кора**, **кòса**, **кòтра** и **котдра**, **кòта**, **крава са**, **крамола**, **краса**, **крача**, **крепа**, **кречета**, **к rivулича**, **к rivула**, **к rivа са**, **крота**, **кроша** ср. **тропа**, **кръвава**, **кръма**, **кръпа**, **кръста**, **кръста са**, **крътa**, **кръша**, **куда**, **кума са**, **кипа**, **кустрa**, **кучи са**, **кіарà**, **лаза**, **лакома са**, **левоуста са**, **леча**, **лелеча**, **лена са**, **лена**, **леша**, **либа**, **лича**, **лишà**, **лова**, **лома**, ***лопота**, **лоча**, **олузa**, **лупа**, **луча**, **лùча**, **льстà**, **лùба**, **лùутa**, **лушта** и **лùшта**, **лакатùша**, **лъкатùша**, **лача** и **лъча**, **магарча**, **магера**, **маламошта**, **мàма**, **марморa**, **мара**, **мена**, **мèра**, **мèста**, **мèса**, **мìра**, **мìсла**, **млата**, **множа**, **моkра**, **мòла**, **мора**, **мора са**, **мрàза**, **мръжда са**, **мръмора**, **мръса**, **муша**, **мадра са** и **мъдра са**, **мъстà**, **мажа са**, **мата** и **мътa**, **мача** и **мъчa**,

набава, небрежà, немча, ниша, носа, обагра, обада, обеворужа, обевсърча, обесчеста, обикдола, обложа са, обла, обнажка, обръжа, обсеба, обиуда, огола, огорча, одіача, ождреба са, ожена, оварà, озлоба, окача, окопита, окръна, Мак. окума, олекча, опача, оподла са, определа, уприлича, упата са, опъта са, осаката, освобода, оскърба, ослаба, услада, услана, ослона, осмъда, осмърта, успокоia, остава, остра, осуeta, уталожа са, отбула, отвора, отвада, отгода, отдалеча, одана и одъна; отклича и отключа, отложа, отлома, отлуpa, отрова, одръмонам, одръмона, учерна, (одрна), ошмула, ощета, пазара, паза, пала, пара, пата, пелта, пена, *песта*, печата, печела, пила, пишмана са, плава, пладна, пластà, плата, плаша, плева, *плавá*, плеза са, пленà, плода, плътина, плюнча, победа, побългара, побола са, повтора, погнуса, погръча, подгулема са, подива, подложа, подліута, подмлада, поднова, подобра, подпета, подплата, подрана, подсеба, подсета, подслона, подчинà, пожара, пожива, поздрава, позлата, полова, положа, получа, помна, помрача, понуда, пораза, пороба, поруса, пора, посела, посета, посила са, посина, послана, посрата, посрлатам Мак. постава, поста, потира, пота са, похита, полула и похлупа, похлебота се, права, праса са, прата, праша, преброда, пребула, превàра, преварà, предобра, предреша, престава, премена, премрèжа, преобраза, преполова, препоржча, пресела, претвора, преча, прибана, приближа, приключя, приложа, прилуча са, примира, принуда, приспособа, притвора, причеста, причина, причисла, провалà, продължа, продана, прокоба, промена, проста, проса, протива са, пролада, пръжа, пръзала са, псала, пула са, пуліам са, пуша, пъстра, пада и пъда, пъча, работа, равна, рада, развали, разведра, развидели са, безл. разгласа, разглоба, разгнèва, разгола, разгръда, раздома, разложа, разліута, размира, размраза, разнебита, разнища, распера, пера са, перча са, раствора, растава, рана, разбора, разреша, разроша, разруша, разслаба, разслобода, растура, растъни, расубава, расшира, рàча, реда, рèша, решà, рова, рода, рона, ручà, рùша, рàба и ръба, сада, сближа са, свала, свада, свена са, свеста, света *свйна са*, свира, сглоба, говора, сгореща, сграбча, сгръмола са, сгуша, сдръва са, сèба, семенà, сета са, сѝла, сира, ситна, склешта, скоча, скопа, скратà, скъпса са, скъса, славослова, *слава*, следа, слèпа, сложа, служа, слухта, случа са, смалà, смèста, смила са, смира, смола, смута, снабда, сниса са, сола, соча, спастра, сказстра, спаса, спльста, спримча, сприатела, срама и срамота, спрèбра, срода са, срутва, става, (настàва), стесна, стдора, страна, стрема са, струпола, стръва, студа, стàпа и стъпа, суша, събора, събрада, съдружà и сдружва, съкрата и скратà, сътвобра и створа, сада и съда, тача, тела, теша, тимáра, товара, топла, *топа*, тора, точа, трèба, трептà, трюва, тропола, тропота, троша, труда са, *трюфа*, тръкола, тръна,

тръпà, тръса, тръта, тръба, тура, тътраза, убеда, уведома, уверà, увиса, угада, *угарá*, уголема, удара, удвòа, удуша, ужѝла, укрòта, улеснà, наложа, улуча, умала, омекча, умèра, умила, умирà, умадра са, унижà, уничтожа, употреба, упàта и упъта, уравна, усамота, усета, усигура, усѝла, условия са, устраша, уталожа, утаia, утвърда, утроia, утруда, уча, у(о)штръба, уиакча, хаба и аба, хàрча и арча, хвàла и фаla, хвърла и фърла, хесапа и есапа, хиледа и иледа, хила са и ѹла са, хðда и ðда, хорота и орота, хрàна и рàна, хрома, хùла и ѹла, ценà, цвѝла, цвръста, цеда, цепа, цъвтà, чуда са, *чепа са*, черпа, честита, чèста, чѝна, чиста, чопла, чуда са, чупа, шара, шѝра, шумола, запшùна, штава, штада, оштръба, iава, iагна са и егна са, iара са и ера са.

Глаголитъ отъ първата група на V класъ сж най-многочисленни, защото отъ една страна сж пръминжли къмъ тъзи глаголитъ отъ VI кл., а отъ друга страна има много новообразования. Значението на глаголитъ отъ пети класъ е много различно. Касателно продължителността на дѣйствието тръба да се прави разлика между първичните и вторични отглаголни и отименни; първите се повторителни (*iterativa*), отименните, ако сж прости (безъ префиксъ), — продължителни (*durativa*).

При образуванието на глаголитъ отъ първата група изъ простите глаголи пръминава основното е въ И: плета — расплитам, чета — про-читам, пера-о-пирам, стела-постиlam, бера-обирал и пр. О въ А: положа-полагам, носа-пре-насиам и др., но щомъ О е раздълено отъ окончанието съ В, тогава се и задържа: носа-пре-носвам, положа-положвамъ и др. И и А както и другите гласни не се измѣняватъ; пиia-ис-пивам, шиia-у-шивам-испniа-ущiа, навърно защото приематъ или В и тогавъ принадлежатъ къмъ V. 1 кл. или не приематъ В тогавъ не принадлежатъ къмъ V 1, но си оставатъ въ същия класъ; вара-пръ-варiam-пръ-варвam и др.

Забѣлжително е че съ настѫпванieto на В между основата и окончанието, непрѣмѣнно пръминава глаголътъ въ V. 1 т. е. приема М въ 1 л. ед. ч. наст. вр. тъй напр. посеia — но посіавам, препеia-препіavam, познаia-познавам, убiiia-убивам, скриia-скривам и др.

Многочисленнитъ новообразования на-увам (*respective-vam*) сж по съка вѣроятностъ аналогични явления образувани споредъ глаголитъ отъ VI кл. Въ глаголитъ отъ VI кл. сж презентните форми отъ инфинитивъ образувани, при което у вмѣсто О е подъ влиянието на презенсъ, тъй щото новоб. купувам е отъ стб. инфинитивъ коуповати, при което у вмѣсто О е отъ стб. презенсъ коупоуѫ. Въ нѣкои говори това у е отпаднало съвсѣмъ, ако е беъ ударение, съдов. казвам, писвам, вмѣсто казувам, писувам и пр., наопаки царувам, попувам, купувам и пр. Съвсѣмъ

новообразувания съж форми на *-осам* виѣсто-оша като: варбсам, кръстбсам, скопбсам, белбсам спрѣмо повторителнитѣ: варосвам, кръстосвам, белосвам, скопосвам, отъ което бихме очаквали глаголи отъ IV кл. на-оша, слѣдов. вароша, кръстотша, белоша и пр. както строша (а не стросам) и както бойдища спрѣмо бойдисвам, калаишса спрѣмо калаисвам, курдиша спрѣмо курдисвам, опаша спрѣмо опасвам, саликаша спрѣмо сапикасвам и др.

аресам, аресвам, бабувам, балосам и балосвам, *iterrat.* баніам са, барам, баскам, бастисвам, баттисвам и батардисвам, балдисвам, баіа, біагам, бедствувам, бива, бленувам, блештукам, блѣскам, бліувам, бозаіа, боледувам, булювам, брѣкам, бутам, буам, вм. бухам, бъхтам, ваікам, валіам, вансам и ванс(у)вам, варкам, варос(в)ам, вгъвам, векувам, е вер(у)вам, взирам, виждам, вид(у)вам, викам, вкепсам, вкопчам, владам, вкоравіавам са, вкусвам, влагам, влизам, влазвам, воіувам, впріагам, връщам и вращам, врачувам, вричам, вріаскам, връзвам, вріакам и варіакам, всуквам, втас(у)вам, втичам са, вторачвам са, вълоніавам са, вовирам, възпіавам, воца-ріавам, гадкам, главіавам, гладувам, гледам, гнечкам и гмечкам, годіавам, гоптавам, граб(ну)вам, гръмвам, гуждам, гукам, гуркам, гъделичкам и гъдичвам, давам, дарувам-даріавам, движам и вдигам, діалам, дексам, діалкам, діавам, джавкам, дзвекам, дигам, дихам-диам, дишам и дъхам и дъам, длѣбам, досіагам, докачвам, драскам, другаруўвам, дрѣнкам, дрѣпам думам, духам и дуам, дѣвкам, евіавам, жадувамъ желая живувам-укаам, жрътвувам, забавіам, забіагвам, забележвам, забеліазвам, забирам, забікаліам, забіколвам, забивам, заблуждавам, забогатіавам, забадам-баждам-бождам-бод(ну)вам, забол(іа)вам, забуваріам-збуравіам-збравіам, забраждам, забран(іа)вам, забулвам, заваліам, завард(іу)вам, заваріавам, заваріам, завеждам, зачнувам, завождам, заверіавам, завіавам, завиждам, завивам, завладам-діавам, завличам, заврѣтам, заврѣтіавам, завирам, завъждам, загазвам, загаріам са, загатвам, загашт(іу)вам, загинвам, заглаждам, заглуши(а)вам, загнезд(іу)вам, заглѣхнувам, загонвам, заговіавам, заговоріам, заголвам, загоріавам, заградіавам, заграждам, загрибам, загреш(у)вам, загріавам, загрѣміавам, загрѣштам, загрѣчвам, загуб(в)ам, задавіам, задіавам, задирам, задоловіавам, задом(іа)вам, задріамвам, задрѣждам, и задрѣжавам, задушвам, заданвам и задънвам, задъям са, задиам са, заим(в)ам, заеквам и заецвам, важъдніавам, важуміаваи и замужіавам, важънвам, заздравіавам, завеленіавам са, важіапвам са, зазирам, заиграіа и заигравам, заождам и захождам, заканвам са, закарвам, закач(в)ам, заклаптам, заклешт(у)вам, заклин(в)ам, заклич(в)ам и закліуч(в)ам, заклевам, закълніавам, заклинам и заклинвам, заковавам, заколвам, закаліам, заколіам, закопавам, закопчавам, закоравіавам, закрачвам, закріац(в)ам, закривіа(в)ам и закривіам, закрил(іу)вам, закріліам, закривам, закръм(іа)вам, закръпвам и закрѣпвам,

закръцвам, закусвам, закусiam, закъсніавам, залагам, залаівам, за-
ледіавам са, залип(в)ам, залитам са, заливам, залибвам са, вали-
ніавам, залисвам, залич(a)вам, залявіам са и заловіавам — една
работа, заудіавам, зауспіувам се, залягвам и заљгвам, залиубвам
са, залиуліавам, залиулвам и заleїам, заличавам, замазвам, замамвам,
замáа(ва)m, замáхвам, замаівам, замен(iа)vам и замéніам, заміар(в)ам,
заміаштам, заміаст(y)вам, замéсвам, заміашам са, замін(y)вам, за-
мин(a)вам, замірам, замісліам са и замісліувам са, замълчавам,
замерісвам, замор(iа)vам, замотавам, замрéж(y)вам, замріажам, за-
мръз(ну)вам, замрък(ну)вам, замъгліувам са безл., замък(ну)вам,
занемарвам и занемаріам, занеміавам (занасіам, заносіам, заносвам,
занимавам (се) заниш(y)вам, заор(a)вам, запаввам, запалвам, запаліам,
запаметіавам, запарвам и запаріам, запасвам, запен(iа)vам са, за-
петліавам, запечатвам, запіавам, запеліавам, запітвам, запіс(y)вам,
запишт(y)вам и запишт(iа)vам, запиштіавам, запивам, запладніавам,
заплаквам, заплашвам, заплесвам са, заплеск(в)ам, заплітам, за-
плодіавам, запліувам, заповіадам и заповіадвам, запом(ніу)вам,
запомвам, запоівам, запоіавам, запрашвам, запріагам, запридам,
запріаштам, запретнувшам, запріатам, запріачвам, запримч(iу)vам,
запирам, заптисвам, запустіавам, запушвшам, запінам, запъхвам,
са, запъхтіавам са, запаш(y)ам, запатвам са и запътвам са, за-
ревавам, заріаждам, заріаввам, заричам са, вари(n)вам, заробвам,
заросва безл., заравіам, заръчам и заръч(y)вам, засвирвам, засичам,
заселвам, заселіам, засіавам, засіаівам, засилвам са, засініавам са,
засип(y)вам, засирам, заслаждам, заслепіавам, заслоніавам, засири-
ва са безл., заслужвам-жàвам, заслушвшам са, засмивам са, засмол(iа)vам,
засмуквам, заспивам, засрам(iа)vам, заставіам, застег(ну)вам, за-
стивам-застин(y)вам, застоіавам, застрапшавам, застрел(iа)vам, за-
стрѣв(iа)vам, засуквам, засъх(ну)вам, затваріам, затвърдіавам, зати-
чам, затерам, затикам, затак(ну)вам, затискам, затисвам, затлъстіа-
вам, затопліам, затопліувам, затопліавам, затрепервам, затріаскам,
затривам, затрупвшам, затрънвшам, затрудніавам, затръч(a)вам, затул-
вам, затяквам, затъмніавам, затапк(y)вам, затягтрувам, затъпіавам,
зауздавам, заушвшам, заушавам, заапвшам, захапвшам, зафаліам (захва-
ліам), зафащам, зафатам (хващ.) заупвшам-піам, звхранвам, заръкам
(захърьквам, звхръкam), зачинам, заче(n)вам, зачудвам, зашемедіавам,
зашивам, заіаквам, заіакчавам, заеч(a)вам, звекам, зздравувам, здра-
вис(y)вам, зімам, зем(v)ам, зевам, дзіапам, видос(в)ам, зідам, знаіа,
играіа, іждивіавам, избанвшам, избаніам, избалакам, избацам, из-
вивам, извирам, изглъбвшам, издлъбвшам, излизам изліазвшам, из-
ліагвшам, излавіам, измамвам, измаміам, изопвшам, изопинвшам, изоп-
нувшам, испаждам, изразіавам, изуміавам, имам, искаам, исповіад(в)ам,
каз(y)вам, каідисвам, каітіавам, калайсвам, закаідис(y)вам, калесам,
калеевам, калфувам, каліам, къноевам-сам, карам, къскъндисвам,
катуріам, кац(ну)вам, качвам са, чувам, каіа са, квакам, кердосам,

кимам, киам, кихам, кинисам, кискам са, кланiam са, клапам, кліакам, клещам, кликам, климам, клинкам, клокам, клопам, клъцам, кліумам, кліусам, кніазувам, колебаia са, коледвам, комк(y)вам са, комкам са, кондисвам, копаia, короніас(в)ам, коткам, которкам, кралувам-ліувам, кріакам, кренам, кріаскам, крукам, кръкam, кърліушкам, кръстос(y)вам, кръстосам, кръштавам, кръцам, кръченіасам, кръченіас(y)вам, кудкудіакам, кукам, кукуригам-кукурикам, кумувам, купувам, курбетувам, курдисвам, куркam, куртулис(y)вам, куцам, къскъндис(y)вам, кіарувам, касам, късам, кътам, ладувам, лаzарувам, лазаровам, ламкам, капам, ласкаia, лъскаia, лаia, ліагам, лекувам, леліам, ліуліам, липс(y)вам и липцам, лискам, литам, лішпавам, лопам, лоіасам, лоіасвам, лудувам, лустросам-свам, лъзгам са, лъскаia, ласкам, лъскам, ліушкам, лакатушкам, лъкатаушкам, майстурб(в)ам, макам, маам, махам, маанувам, махнувам, мацам, мачкам, маia, міаркam са міат(k)ам, міашкам, мигам, мил(y)вам, мин(a)вам, минувам, (миросам, миросвам, мирудувам, міріасвам-сам, миткам, мласкам, млузгам, млъквам, мнесам, молебствувам, молитствуваm. момувам, мотаia, мръдам, мрънкам, мукам мухліас(в)ам, мушкам, міаукам, міазам, мъдрувам, набавіам, наіаc(ну)вам, неделіас(в)ам, ненавиждам, нехаia, нокевам, нокіовам, ноштувам, нуждаia са, обаждам, обаріам, обезоружавам, обесръчавам, обезстрашавам са, обезумівам, обеаchestіavam, обемам, обештавам, обештایа, обичам, обиквам, обикнувам, обиждам, обикаліам, обладдам, обладдіа, облачам и обличам, обнаж(a)вам, обнимам, ободріавам, оборвам, обос(iа)вам, обрътам и обръштам, обсебвам, обуздаia, обуздавам, обичам, обіаviavam, обувам и убувам, увиwam, огладніавам, углушавам, угнivam, огolvam, огорчавам, ограб(в)ам, ограждам, оград(iа)вам, огriavam, огроziavam, огryдам, одiram, овдовіавам, удраск(y)вам, удръжам, удушвам, одіаchvam, оевтіniavam, ожалостіavam, ождребва, оженвам, оживіавам, ужілвам, ожанвам и ожънвам, ожадніавам, ожъdnіavam и ожедніавам, озаріавам, оздравіа(ва)m, озлобіавам, озрътам са, озабвам, озъбвам са, озвававам, озовавам са, укадіавам, укаждам, укалвам, окастр(iuv)ам, окач(в)ам, окаівам, оквасвам, окиселіавам, укичва, укитва оковавам, ококорвам са, окоп(a)вам, окопиштам са, окоравіавам, окосвам, окраставіавам, окріак(в)ам, окривіавам, окрън(iа)вам, окръшвам, укуціавам, окъсвам, олек(ну)вам, олекчавам, улівіам, олұпвам, улучвам, олуштвам, омаліаvam, умаліаvam, омаіvam, омек(ну)-vam, омивам, омразіавам, омръз(ну)вам, омръсвам, омръшпавіавам, онеміавам, онеправдàvam, онеправдаia, онехаріавам са, вnehаріавам са, онождам, опадам, опадвам, упазвам, опалвам, опасвам, опаса-вам, опасіавам са, опичам, опирам, опіавам, опінам, опит(y)вам, опитоміавам, опис(y)вам, опивам са, оплак(ну)вам, оплаквам, уплашвам, оплєпвіам, оплевіавам, опленіавам, уплеск(y)вам, уплитам, опопвам, опоі(iа)вам, оправіам, оправ(ну)вам, определя(ва)m, упри-

дам, упретвам са, уприли́ч(а)вам, опръжвам, опърліам-рліувам, опирам, упульвам са, упустіавам, упътвам, орадисвам, оредніавам, оріазвам, орис(в)ам, оронвам, осакатіавам, осакаштавам, осветіавам, освештавам, осичам, усіаштам, усигуріа́вам, осиромаша́вам, усвоіа́вам, усвоівам, осиротіавам, оскубвам, оскуд(н)іавам, оскърбіавам, оскъп(н)іавам, ослаб(ну)вам, услаждам, ослепіавам, осмъдіавам са, основавам, усолвам, успокоіавам, оставіам, оставам, остаріавам, острігвам, осуетіавам, осаїнувам, осъмнувам, осъждам, уталожвам, утайвам, отбіагвам, отбирам, отбивал, отблъсвам, отранвам-ніавам, отбуруліам-лвам, отбульвам, отваждам, отвождам, отваліам, отвеждам, отвездвам, отвіавам, отвивам, отвличам, отваріам, отвръз(у)вам, отгласіава са, отглашава са, одглеждам, одгледвам, одговаріам, одгаліам, отгоі(а)вам, одгрибам, отдалечавам, оддвоі(а)вам, одділивам, оддіалвам, отдумвам са, оданвам, отдахвам, отдѣхвам си, отичам, отепам, утивам, откарвам, отклич(в)ам, отключ(в)ам, заковавам, открътвам, откръштам, откръшвам, откъсвам, отличавам са, отлагам, отломіам-мвам, отлач(в)ам, отменіавам, отмервам, отміарам, отмитам, отмилам, отморіавам, отмакнувам, отмъштавамъ, отнимам, отнемам, отнасіам, отпирам, отребвам, отріазвам, отрезніавам, отричам, отрътвам, отръсвам, отседлам-ձлавам, отсичам, отсіавам, отсипвам, ослабвам, отстоіа́вам, отстапвам-стъпвам, оттегліам-ліувам, оттик(в)ам, отучвам-чавам, отфърліам, отранвам, хранв. отцепвам, отчіупіам, уапвам, ухапв., оладніавам, оладіавам, олаждам; охкам, уценіавам, оцепеніавам, очаквам, учёриувам, очерніавам, очист(іу)вам, учудвам, учуквам, ушивам, падам, пагіам, піккам, пикіа, пипам, пирувам, пискам, питам, пишам са, плавам, плувам, плад(ну)вам, плавнувам, плаштам, пліаскам, плечкосам, плечкосвам, пліачкам, пліуснувам, пліувам, плес(ну)вам, пліаскам, побеждавам, победіавам, побеліавам, побираам, побесніавам, побивам, побледніавам, побльгаріавам, поробвам са, побръквам, побутвам, повеждам, повождам, повеліа(вам, повіаа(ну)-вам, повижвам, повивам, повлачам-вличам, повреждам, повредіавам, повтаріам, погазвам, погалвам, погинвам, поглед(в)ам, поглеждам, поглъштам, поглътам, погнусіавам, погаждам, пограбвам, погрижвам са, погрозніавам, погръчвам, подбуждам, подвеввам, подвръзвам, подвиввам, подгулеміавам са, подгаріам, подгріавам, подгъвам, подръжам, подивіавам, подигравам, подкадіавам, подканіам-ніам, подкарвам, подкач(в)ам, подквас(іу)вам, подклаждам, подковавам, подкопавам, подкрепіа(ва)м, подкустріам, поливам, подливам и подлизвам, подлагам, помаміам-мвам, подмладіавам, поднасіам-носвам, подновіавам, подобава, подозирам, подозріавам, подаіам, подпадам, подпалвам, подпетіавам, подплатіавам, подплаштам, подплашвам, подплъзвам са, подправіам, подпірам, подпухвам, подръж(ав)ам, подраніавам, подріазвам, подривам-равровіам, подсеб(іа)вам, посіащам, подсирвам, подслаждам, подслу-

швам, подсивам са, подсмръчам-кам, подстригвам, подуш(в)ам, подхлъцвам, подльцвам-хлъцв, подчинявам, подіаждам-іадам, поемам-имам, поехтіавам, пожлѣт(іа)вам, пожанвам-жен-жънв, поздрав(л)јавам, повлатіавам, познавам, покалугеріавам, поканвам, покарвам, поквâріам, поканвам, поклащам-твам, покос(іа)вам, покрадвам, покривам, покруsvам, покрътіам-кръштам-твам са, полемисвам са, полефтерувам, поливам, ползувам, полиніавам, полагам, полуdiavam, полуpвам, получ(а)вам, полъгвам, полюл(іа)вам, помазвам, помамвам-міам, помаївам са, помен(у)вам, помешт(ав)ам, помитам, помил(у)вам, померисвам, помисліuvам-ліам, помагам, помолвам, помрач(а)вам, помръзвам, попіавам-пейвам, попивам, поплаквам, попъл(ніу)вам-лніам, попръжам, попувам, поработвам, поразіавам, поражавам, пораст(ну)вам, поревнуvам са, торіазвам, поробвам, пораждам, поронвам, поругавам, порус(іа)вам, порут(іа)вам, порабвам-ръбвам, пора८свам-ръсвам, поръч(в)ам, посаджам-садіавам, посвептавам, посіат(в)ам, посичам, посел(іа)вам, посе-штавам-тіавам, посіавам-посеівам, посиливам са, посин(іа)вам, по-синвам, посипвам, посланіавам, посолвам-сол(іа)вам-саліам, по-сочвам, поспивам, посрамотвам, посребріuvам-іавам, посріаштам, постилам, постиг(в)ам, постригвам, потаївам, потегліам-потегліу-вам, потіагам, потеріам, потиквам, потирвам, потопвам, потре-первам, потрет(іу)вам, потретіавам, потрош(а)вам, потръпвам, по-туліам-лвам-ліавам, потупвам, потурч(у)вам, потак-тъквам, петем-тъмніавам, потън-танвам, потън-тапк(у)вам, потъ-татрувам, по-уч(а)вам, поар-харч(у)вам, пофал-хваливам, пофа-хваштам, по-хиштавам, похлонвам, почаквам, поч(ен)вам-чнуvам, почервеніавам, почерніавам, почер(ну)вам, попитам, почетвам-читвам, почесвам, починам, почивам, почудвам са, поштръклавам, поіавіавам са, поіаждам, пръваліам са, праз(ну)вам, праскам, праштам, праос(в)ам-хос(в). прашам, пребивам, пребивавам, преbroiavam-броівам, пре-важдам-еждам, преваліава, преваріам, превар(іа)вам, превождам, превіавам, превзимам, превивам, превръзвам, преврътам, пре-връш(в)ам, превръштам, превъскождам, прегазвам, прегвац(в)ам, преглеждам-двам, преглътам, преговаріам, прегоріавам-гаріам, пре-граждам-діавам, преграк(ну)вам, прегреш(а)вам, прегривам, пре-гръбвам са, прегръш(ш)там, прегъвам, предавам, предваріам, пред-вождам, предирвам, предобrіа(ва)м, предпавам, предпочитам, пред-ричам, предрешвам, представіам-вліавам, предум(в)ам, прежалвам, превживіавам, превживіам, прежлѣтіавам, презовбвам, презирам, пре-зріавам, прекаждам-кадіавам, прекал(іа)вам, прекарвам, прекип(іа)-вам, прекопавам, прекаріам, прекосвам, прекрач(у)вам, прекри-вам, прекроівам-кроіавам, прекръст(іу)вам, прекръш(у)вам, пре-кас-къс(ну)вам, прелъштавам-стіавам, премен(іа)вам са, премервам, преместіам-стіuvам-ст(іа)вам-міаштам, преміатам, премълчавам, пре-межквам-жавам, пренебрегвам, пренасіам-носіам-нисам-насвам-но-

свам, пренокіувам-ноштувам, преобразіавам-ображавам, преоравам, препал(iу)вам, препичам, препіавам, преписвам, преплатіавам-преплаштам, преплаквам, преплитам, преплеск(в)ам, преп'л(ніу)вам, преполовіавам, препоръч(в)ам, преправіам, *препридаам*, препреч(y)-вам, преприк(в)ам, препръжвам, препирам са, препуквам, преріазвам, прерип(в)ам, преров-равіам, пресадіавам-пресаждам, пресіагам, пресичам, пресел(іа)вам-ліам, пресилвам са, преследвам, пресол(іа)вам, престаріавам, престилам, престорвам са, престръгвам, пресушвам, пресьхвам-пресаанувам, претваріам-творвам, претакам, претривам, претрош(а)вам, претръпіавам, претръшам, претръсвам, претурвам, преап-хапвам, префа-хваштам, префр-хвръквам, преесапіавам, прерипвам, прецап(в)ам, прецъфтіавам, пречак-чек(в)ам, пречесвам, пречист(y)вам, пречупвам, прибavіам прибирам, прибивам, приближавам, прибръзвам, привеждам-вождам, привиквам, привлачам, привличам, привръшам, приглад(іа)вам-ждам, пригласіа(ва)м-ша(ва)м-свам, приглеждам, пригаждам, годіавам, пригаріам, приготвіам-гатвіувам-готовліавам, пригуждам, придружа(ва)m, придръжам са, привозавам, приканвам, прикарвам, прикач(в)ам, прилеп(іа)вам-шіам, приличам, прилагам, примаміам-мвам, принудіавам-нуждавам, принасіам-носвам, припкам, припомніувам-помніам, приспособіавам, приспівам, притваріам, притегліам-гліувам, притичам, прitemніава, притискам, притрепервам, притурвам, притъкміавам, приуч(а)вам, при-пръям, приож-хождам, причестіавам-штавам, причиніавам, причиславам, пришивам, пробирам, пробивам, пробождам-бадам-баждам-бодвам, проваліам, провеждам, провисвам, проветріавам, провіквам са, провличам, провождам-важдам, провръзвіавам, проврът(іав)ам-твам, провирам, прогонвам, продавам, продирам, продлъжавам, продум(в)ам, продан-дънвам, прозіавам са, провирам, про канвам, про карвам, про кашліувам-шліам са, про клинам, про клевам, про кобіавам, про кпрокоп(а)вам, про копс(ув)ам, пролитам, пролаївам, про летіавам, проливам, промилам-мліавам, промен(іа)вам-нувам, про мінувам, промушвам-шпам, промак-мъквам, промичам, пронизвам, пропад(в)ам, пропивам са, проплаквам, пропрівіам, простирам, про штавам-стіавам, протичам, протакам, проточвам, протуріам, про фръквам, прола-хлаждам-хладіавам, проож-хождам-двам, про читам, прочувам, про іадам-іаждам, пръскам, пръквам са, пръям-пръхам, пса ліам, (фáллeи), псувам-пцу вам, пукам-квам, пущам, пускам, пуам-пухам, пушкам, приличам, паам-па-пъхам, пъшкам, пътувам, рад(у)вам са, разбирам, разбивам, раз боліавам са, раз браждам, раз буждам-будвам, раз бутвам, разваліам, раз веждам-вождам, раз везвам, раз веселіавам, раз віавам, раз виделіава са, раз вивам, раз вічам, раз вълнувам, раз воніавам, раз връзвам, раз вождам, раз валвам, раз гласіавам, раз глезвам, раз глобвам-біавам, раз гльчавам са, раз гневіавам, раз говоріам, раз голвам, раз гонвам,

разграбвам, разградиавам-ждам, разгріавам, разгръштам, разгрътам, разгъ(н)вам, раздирам, раздела(ва)m, разджурк(ув)ам, раздирвам, раздраз(ня)-вам - ніувам = дражавам; раздремвам, раздроб(ia)вам, раздрус(в)ам, раздръп(в)ам, раздрънк(у)вам, раздуу-хвам, разіадам, раззеленіавам са, разигравам, разнд(у)вам са = разиждам са; разис(у)вам-скам, разлагам, разліуліавам, разліут(ia)вам-тіам, разлач-льч(у)вам-чавам, размазвам, размаа-хвам, размац(в)ам-мачк(ув)ам, размаівам, размені(ва)m = размен(у)вам, размерис(у)вам, разме(iy)-вам, разтестіам-стіавам-стіувам-міаштам, размес(iy)вам-міашпам, раз-міатам, размразіавам, разнебиштам-бітвам, разнасіам-нос(в)ам, раз-нізвам, разништ(у)вам, разобор(у)вам-баріам, разопвам-опнувам, разоравам, разработвам, разріаждам, разріа(у)вам, разрешавам, разривам-разравіам; разрошавам, разрушавам, рассіавам, рас-саждам, рассипвам, рассичам, расслаб(ia)вам-біувам-біам, рассло-бодіавам-ждам, рассмивам, расърдвам, расставіам, расстилам, рас-съждам-ждавам, разуміавам, раніавам, рассказвам, раскалавам са, раскаар(в)ам, раскаіавам са, расклаштам-твам, расклон(ia)вам, раско-вреждам, раскопавам, раскопчавам, раскрач(iy)вам, раскрештіавам са, раскаc-късвам, *распалвам*, распасвам, распеліавам, распирам, распечатвам, распитвам, расписвам, расплаквам, расплитам, рас-поделіа(ва)m, распаріам-рвам, распирам-порвам, расправіам, рас-пинам-пъвам-пнувам, распаж-пъждам, растваріам, растіагам, рас-тегліам-гліувам, растопвам-піавам-піам, растакам-точвам-точавам, растребам-бвам, растрепервам са, растресвам, растріасвам, рас-тривам, растрошвам, растръквам, растръсвам-шам-сіам, растуріам, растьн(ia)вам, расла-хлаждам-ладіавам, расож-хождам са, расу-хубавіавам, расцепіам-пвам, расцѣфтіавам са, расчек(ну)вам, рас-чесвам, расчитам, расчуцвам, расширочавам, решавам, риц(ну)вам, рисувам, рит(нув)ам, робувам, раждам, роіавам, ругаіа, ручам, ръгам, ръждіас(в)ам, ръкувам са, сакам, сапикас(в)ам, съ-сащис-вам, сближавам, сблъск(в)ам са, сборувам, сбивам са, сваждам са, сваліам, сваріам-ріавам, свождам, снестіавам-свещавам, свіяткам, свіквам, свіркam, свивам, свличам, свръвшвам, свирам, газвам, сгвацвам, сгласіавам, сглобіавам, сговаріам, сгодіавам, сгореш-тіавам, сгоріавам, сграбчувам-бвам, сгріавам, сгръмоліасвам са, сгруув-хвам са, сгъ(н)вам, сдружавам, сдръвіавам са, сіадам, се-діанкувам, сіакам, сеп(ну)вам са, сіаштам са, сипвам, сиракувам, сіскам, скаввам, скитам са, склоніавам, склâніам, скліучвам, скачам, скопіавам скратіавам, скривам, скроівам, скръвшвам, скас-късвам, слизам-слаяіам, слеп(ia)вам, слизвам са, слагам, сломвам-ма(ва)m, слугувам, случва са, слушам, смазвам, смаліавам, сматріам, смач-к(в)ам, смаівам, смил(в)ам, смештавам-сміаштам-смест(iy)вам, смес-вам-сміашпам, сміатам, смітам, сміліа(в)ам, смиріавам, смислювам-сліам са, смоліасам са, смраэ(ia)вам, смръкам, смуштавам, смутіавам, смичам-смъквам-смак(ну)вам, смъмріам-ріувам, снабдіамвам, сне-

мам, снимам, снисам, сносвам-сіам-снасіам, снижавам са, снисвам са, снишавам, снова, совам, спадам, спая(у)вам, спасіавам, спичам, спестіавам, спечел(іу)вам, сплитам, сплъст(іа)вам-см(іу)вам, сподобіавам, споразуміавам, спбівам-споіаівам, спріагам, сприателіавам, спирам, спан(у)вам-спъ(ну)вам, сражавам са, срамувам са, сричам, сріалитам, сри(н)вам, сродіавам, срутіавам, сръбам, ставам, стаіам, стараіа са, ствърдіавам, стіагам, стичам, стесніавам-ніувам, стигам, стискам, стопліам-пліувам, стоп(іа)вам, струвам, сторвам, страдаіа, стреліам, стривам, строшвам, струпам-пвам, стъкміавам, стакам-стъкам, стапкам-стъпкам, стапіам-стъпіам, считам, събираіам, съблачам-събличам, събаріам, събраждам, сабуждам-събуждам, са-събувам, съвёт(у)вам, съглед(у)вам-глеждам, съграждам, съдирам, съдрұж(а)вам, съжаліавам, съживіавам, съвиждам, съзнавам, съвирам, съкам, съкратіавам, съскам, сіурдісвам, таксам, (тâssos) тичам, терам, тикам, тласкам, тракам, траіа, тріабам, трепвам-пкам, тріаскам, тропам, тропкам, трупам, тръгам-г(ну)вам, тръкам, тръкаліам, тръскам, тръшкам, таращувам, тупам, тупкам, туріам, тут(к)ам са, тіухкам, тъгувам, тъпам-топам, убеждавам, убивам, ублажавам, убождам, уведоміавам, увріавам, увіанувам-хну)вам, увличам са, увірам, угаждам, угасвам, угасіаівам, угнівам, уговарвам, угодіавам, уголеміавам, угоштавам, угоіаівам, удріам, удвоіаівам, удраск(в)ам, удушвам, ужинам, Мак. узнавам, узвіавам, уїдисвам, уїдурдисвам, укâріам-коріаівам, укичвам-кітвам, укри-вам, укротіавам-штавам, услесніавам, улавіам, улагам, улучвам, умаліавам, умац(у)вам, умачкувам-чкам, умилам, умесвам, умі-ріавам, умнож(а)вам, умокріувам-кріам, уморіавам, умирам, уни-жавам, уничтожавам, упаввам, упарвам, уплитам, употребіавам, управліавам, упрашвам, упражніавам, уприлич(а)вам, упат-път-вам, уравніавам, уреждам, уригвам са, уручас(в)ам, усеквам, усіа-штам, усигуріавам, усиливам-ліавам са, усміивам са, усміхвам са, усмръдіавам са, успіавам, успивам са, усуквам, ўталагам-ложвам, утепвам, утешавам, утихвам, утрепвам, утровам, утроівам-роіаівам, уап-ухапвам, учудвам са, ушивам, уіакчавам, вт-фтасам = втасвам, (x)аресам-свам, алосам-свам, (x)аризвам, (xv)фаптам, (xv)фръкam, (xv)фърліам, (x)лопам, (x)лъцам, (x)окам, (x)ор(о)тувам, (x)рипам, (x)ристосам-свам са, (x)ръкам, цал-целу-ливам, цапам, цапкам, царұвам, цвіакам, цвръкam-пръкam, цопам-ционвам, цукам, цъкам, чак-чекам, чапкънұвам, чертаіа, честитіавам, четкам,чувам, чу(в)-ствувам, чукам, чуруликам, чушкам, шавам, шегувам-губвам са, шептам, ша-те-шътам, шибам, шопам, шуркам, штапам, штурам са, іавіавам, іадос(в)ам.

2. Бера, дера, зъва, кола, мела, пера, престела, сера.

3. (X)аріжа, бойдіша, бриша, гвача, (стб. жъв, дъвча, драпта, дришта, запаша, валиша, завежа, заптиша, здравиша, кажа, кай-

диша, калайша, клепа, ка-къпа, квача, кондиша, курдиша, куртулища, къскъндиша, лижа, лъ-лажа, мажа, мериша, млашта, ора, ніжа, опаша, плача, орадиша, ориша, пиша, плеща, подвежа, пошта, режа, тап-тапча, суча, удиша, чеша, іутилидиша, слйша, сапискаша, съптиша.

Второ лице. Личното окончание въ стб. *e-ши*; въ новобълг. крайното *и* е отпаднало, така щото е останжало само *-и*, както това се е случило съ всичкигъ славянски езици. По всѣка вѣроятностъ *и* като неакцентувано е ослабило испърво и послѣ съвсѣмъ отпаднало, нѣщо като въ руския езикъ напр. инфинитивното *ь* отъ *и*, въ *-ть* отъ *-ти*. Можно е да се опрѣдѣли за нашия езикъ кога туй *и* е отпаднало. Въ срѣбъския езикъ се срѣщатъ вече въ XIII ст. покрай формите *на-ши*: прибѣгнеши etc. тоже и форми *на-шъ*: простишъ (ср. Даничић Историја обл. стр. 268). Още въ троянската прича се срѣщатъ покрай формите *на-ши*-оставиши (Starine III. 162), още и форми *на-шъ*: любишъ, оста:вишъ (ib. 151). За пѣ-кѣснитъ паметници не иска и дума, че употребяватъ исклучително форми *на-шъ*-*(шъ)*; срѣднообългарските паметници не познаватъ още форма *на-шъ*. Както е познато презентниятъ суфиксъ е въ стб., въ глаголите отъ всичкигъ други класове освѣнъ III. 2 и IV кл., *-е-* за всичкигъ лица, освѣнъ 1 л. ед. и 3 л. мн., а въ тѣзи послѣднитъ класове (III. 2 и IV) *-и-*. Най-чисто е запазено това състояние отъ источно-българскиятъ говори въ Централната Срѣдня Гора и донѣйдѣ въ Родопското нарѣчие; отъ западнитъ — въ групата *B* (т. е. между Искъръ и Вардаръ). Въ другитъ источни говори (не наскаждѣ) и на Западъ отъ Вардаръ (въ Македония) се явява понѣкога вмѣсто *е-и*, само че по разни процеси: докѣто въ источния диалектъ това явление е фонетично, а именно че тамъ съко неакцентовано е гласи като *и*, въ западния — се дѣлжи сѫщото нѣщо на аналогиата т. е. и другите глаголи сѫ се повели по тѣзи отъ III. 2 и IV кл. слѣдов. резултатите сѫ сѫщи, но процесите различни. Тѣи напр. срѣщаме въ истб. неакцентовано: ште излѣ-*и-ш*, нѣж-*и-ш*, бѣд-*и-ш* (М. Сб. III 83 Тѣрновско); дѣд-*и-ш*, мѣж-*и-ш*, мириш-*и-ш* (М. Сб. III 42—43 ib.); чернѣ-*и-ш*, чу-*и-ш*, запиш-*и-ш* (М. Сб. III 139—147 Габрово-Каванлѣкъ); извѣ-*и-ш*, плач-*и-ш* etc. (М. Сб. III 44—47 Добричко); но отъ друга страна акцентовано: прид-ѣ-*ш*, тич-ѣ-*ш* (М. Сб. III 83 Тѣрновско); да дунис-ѣ-*ш*, рич-ѣ-*ш* etc. (ib. 44—47 Добричко); въ Макед. напротивъ нѣма такъвъ фонетически законъ, споредъ който неакцентованото е да се произнася като *и*, слѣдов. Минлюстичъ се лѣже, ако мисли, че и тамъ *е-то* прѣминава въ *и* по сѫщите причини както и въ источнобълг. Ние намираме именно пощ-и-*шъ*, каж-и-*шъ* (Мил. Сб. 31. Кукушъ); стигн-и-*шъ* (ib. 17 Струга); яд-и-*шъ* ib. 24; не мож-и-*ш* 36; зѣ-и-*шъ* вм. зе-

м-е-ш, дà-и-ш ib. 43; върн-и-шъ, наид-и-шъ, налеишъ, знаишъ ib. 70; ке побегн-и-шъ ib. 2; усуч-и-шъ, зем-и-шъ, пе-и-шъ (ib. 50, 59, 60 Прилѣпъ); влез-и-шъ, стигн-и-шъ (ib! 205, 214 Констурско); набер-и-шъ (ib. 470 Охридско). Подиръ гласните и и у се види *e* да се задържа: покрі-е-шъ, отру-е-шъ ib. 287; липсватъ повече примѣри. Въ такива случаи, дѣто е стои подиръ гласна, отдѣлено поб-напрѣдъ за отстранение на hiatus-а съ *j*, е лесно да отпадне, вслѣдствие на което остава само *j*; подобно нѣщо виждаме напр. въ образуванието на сравнителната степенъ въ руския езикъ, дѣто вмѣсто скорѣје намираме, слѣдъ отпаданието на *e*, скорѣй (скорѣй) (ср. Соболевски „Лекціи по истории русск. языка.“ Кіевъ 1888).

Глаголътъ *мож* прави 2 л. въ нѣкои говори *моеш* и *мош*; *моеш* изъ *можеш*, слѣдъ отпаданието на *ж*, а *мош* изъ *моїш* — *мої* — *мош*, както въ *дојдем* — *додеш*; *каеш* вм. *кажеш*; въ *идж*, сложенъ съ такъвъ прѣдлогъ, който зима на себе си ударението, ослабва и въ *j* и послѣ може и съвсѣмъ да отпадне: *дојдеш* — *додеш*.

Въ глаголитѣ отъ V. 1 кл. се е изравнилъ суфиксътъ *је* съ прѣдидущето *a*, само ако това послѣдното е безъ ударение, отъ което съ произлѣзли 2 *a*, а послѣ съ се слѣди въ едно *a*, което заради това е въ нѣкои говори дѣлго, слѣдов. *аје* — *аја* — *аа* — *а* покрів-аје-ш — покрів-аја-ш — покрів-аа-ш — в-аш; наопаки, ако ударението пада върху *a*-то, ассимиляция не е могла да стане: *копа-је-ш* — *копаеш*, *мот-ја-ш* etc.

Глаголътъ подајаш, въ който *e* се е ассимилирало съ прѣднътото *a*, но вслѣдствие на акцентованото прѣдидуще *a* не се е слѣдо съ него, ни дава хубаво доказателство за постепенния процесъ на формитѣ, отъ които най-послѣ се е явила формата *на-аш*. Глаголитѣ, които прѣдъ презентния суфиксъ *-е-* иматъ гласна, I. 7, и III 1 и V. 1, приематъ въ стб. между *a* и *e* за отстранение на hiatus-а единъ *j*. Новобълг. напротивъ търпи hiatus, и за туй исхвѣрля *j*, слѣдов. пи-е-ш, чу-е-ш, пе-е-ш, тле-е-ш, се-е-ш, копа-е-ш, ла-е-ш etc. вмѣсто пи-је-ш, чу-је-ш, се-је-ш, копа-је-ш etc.

Третъ лице единствено число. Стѣлгарското лично окончане *-тъ* е отпаднало въ днешния български езикъ. Само въ една частъ отъ западнобълг. а именно на западъ отъ Вардаръ въ западна Македония се е запазило *-т*. Тъй напр. четемъ: пазит, ёт (est) 201, кажуат, трѣбит, праит, глѣдат, блѣдат, ке бѣдит, се чудит etc. 202 М. Сб. II (Прилѣпъ); метитъ, залеитъ, говоритъ, посакатъ (Мил. Сб. 13. Прилѣпъ); іадит, ронит, говоритъ, плетит (М. Сб. I 30 Охридско).

Тръба да забълѣжимъ, че *-т* не е исклучителна форма въ казания говоръ, а напротивъ не рѣдко се срѣщатъ въ това лице при тѣзи говори и форми безъ *-т*, както въ другите български говори, а освѣнъ туй въ нѣкои мѣстности отъ Македония формитъ безъ *-т* сѫ почти исклучителни, тѣй напр. намираме роне, веле, говоре, да ѡщ пущи (Мил. Сб. 31, Кукушъ); плачи, вѣли, шета, рдни (М. Сб. IV, 190, Солунско); да наїде, вѣка, падне (М. Сб. VI, 122, Велесь); гжрме, носе, затворе (Мил. Сб. 27 Струмица); да не позаи 202 да се трѣси 203 М. Сб. II (Прилѣпъ); оде, шета etc. (М. Сб. IV. 14. ib.). Отпаданьето на *-т* въ това лице тръба да датира доста отдавна. Впрочемъ още въ най-старитѣ български паметници като Зографското, Асремановото, Мариинското Евангелия, Клоцъ и др. се срѣщатъ доста често форми (ср. Oskar Wiedemann' Beiträge zur altbulgarischen Conjugation СПБ. 1886. стр. 13). Въ отпечатания отъ Новаковича текстъ (отъ XVIII в. Starine VI) нѣма форми съ *-т*: може, чака etc. Сѫщо и въ Лайбахския и онзи въ Starine IX отъ Ягича отъ XVII в. тоже нѣма въ 3 л. ед. ч. *-т*: бѣга, плава (Ж. М. Н. Пр. 143 томъ) и *е* (=иестъ), даде (=дастъ), бъди (=бѫдетъ), тече и тиче (=течеть) и пр. само единъ пѣтъ: да прїидеть аггль, което е сигурно реминисценция отъ църковния езикъ (срав. Ягичъ Starine IX, 149). Въ троянската прича напротивъ се срѣщатъ обикновено форми само съ *-т* (=т): бѫдетъ, хощетъ, родить, разоритъ сѧ, иматъ, плачетъ, дастъ(ъ); само единъ пѣтъ намѣрихъ *е* (=иестъ). Паисий употреблява въ своята „История“ (1762 г.) понѣкога тоже форми съ *-ть*: покривасть, поменуетъ. Що се касае до презентния суфиксъ, тръба да забълѣжимъ, че това що се кава за второто лице ед. ч. има сила за сичкитѣ останжли лица освѣнъ 1 л. ед. ч. и 3 л. множественно, т. е. и тукъ въ ид-голѣмата частъ отъ источнитѣ бълг. диалекти презентниятъ суфиксъ *е* въ сичкитѣ глаголи (освѣнъ тѣзи отъ III. 2, IV и V. 1. кл.) се изговаря, ако е безъ ударение (като сѣко друго неударено *е*), като *и*: мѣжи, чуї, излѣзи, нижи, бѣди, дѣди, плачи, мирѣши, пѣи etc. наопаки придѣ, тичѣ, ричѣ, дунисѣ etc. Въ западна Македония това *е* се изговаря въ тѣзи глаголи, сигурно по влияни отъ глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл., които иматъ *и*, като *и*, слѣдов. пасит, можит, плетит, излезит, запнит, измерит, іадит, пишит и др. Интересно е, че въ нѣкои македонски говори се срѣщатъ и форми въ глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. образувани по аналогия на другите глаголи на *-е*, вм. на *-и*: роне, веле, говоре и др. (ср. Мил. Сб. 31. Кукушъ), виде, чуде сѫ, траже, сѫ нальуте, да сѫ главе (М. Сб. III. 242 Воденъ). Въ глаголитѣ отъ V. 1. (не сички) аю прѣтърпѣло сѫщите измѣнения, както и въ второто лице т. е. аю (-ае)- аа-а: избираютъ (-аетъ)- избираат-избират.

Перво лице множественно число. Отъ стб. *-мъ* се е упазило въ новобълг. само *-мъ*; *з* се пише само по традиция. Но покрай *-мъ* се сръща въ стб. паметници повече или по-малко и *-мы*, безъ съмнѣние именит. множ. отъ личното мѣстоимение *азъ*. На съки начинъ поводъ за появление на това *-мы* въ 1 л. мн. ч. е дало туй обстоятелство, че 1 л. ед. ч. и сѫщото лице множ. число въ глаголите: *есмъ, вѣмъ, дамъ, имамъ и имъ*, които сѫ различаватъ само по това, че 1 л. ед. ч. има *ъ*: *дамъ, а 1 л. мн. ч. -зъ: дамъ*, сѫ се изравнили съвсѣмъ слѣдъ като *ъ* и *зъ* въ края на думитѣ сѫ прѣстанжли да се произнасятъ, така щото не е било възможно да се различава единств. число отъ множ., за което езикътъ се е видѣлъ принуденъ да прибѣгне *къмъ* мѣстоимението, за да различи мн. ч. отъ ед., слѣдов. *вѣмы* би значило сѫщо като *мы вѣмъ*. Като правиленъ рефлексъ на стб. *ты* бихме очаквали въ новоб. при подобни случаи *и*; обаче ние намираме не *и*, а *е*, въ нѣкои говори *о*.

Не подлежи на никакво съмнѣние, че появяванието на това *е* респективе *о* стои въ тѣсна свързка съ появяванието на *-мъ* въ 1 л. ед. число, слѣдъ което, като сѫ се изравнили тѣзи двѣ лица, не е било възможно да се различава единств. число отъ множественното. И наистина ние го намираме въ источнобълг. само въ онѣзи глаголи, които иматъ въ 1 л. ед. ч. *-мъ*, а това сѫ, както вече видѣхме, повечето глаголи отъ V. 1 кл.: *имамъ* гледамъ, *діаламъ* 1 л. ед. ч.; *гледамъ, діаламъ* 1 л. мн. ч.; *наопаки* плета, мола 1 л. ед. ч. *плетемъ, молимъ* 1 л. мн. число безъ *е*. Колкото за глаголите *іадъмъ* и *дадъмъ*, които тоже иматъ *-мъ* въ 1 л. ед. ч., нѣма нужда да приемватъ *е* въ сѫщото лице множ. число, запшто се различава това лице и безъ туй: *іадемъ, дадемъ, а не іадеме, дадеме; наопаки* въ западнитѣ български диалекти, дѣто 1 л. ед. ч. отъ казанитѣ глаголи, образувано по аналогия на другитѣ лица, прави *іадемъ, дадемъ*, респективе *іадамъ, дадамъ, виждамъ* въ сѫщото лице множ. число *іадеме, дадеме, респ. іадаме, дадаме*. Че появението на това *е* въ 1 л. мн. ч. е тѣсно свързано съ появението на *-мъ* въ 1 л. ед. число, ни доказва и туй обстоятелство, че въ западния говоръ, дѣто, както вече видѣхме, сичкитѣ глаголи иматъ въ 1 л. ед. ч. *-мъ*, е про-карано това *е* (респ. *о*) въ сичкитѣ глаголи, слѣдов. *плетемъ, можемъ, гребемъ, несемъ, мремъ, биемъ, скокнемъ, горимъ, хвалимъ, діаламъ, пишемъ, беремъ, веемъ etc.* Пита се сега дали това *е* въ 1 л. мн. ч. се е развило изъ стб. *ты* или е самостоятелно явление? Случаи, дѣто *е* да се развие непосрѣдствено изъ *ты* въ днешния бълг. езикъ, нѣмаме. Македонските форми *не ве¹*)

¹⁾ Вижъ.

за стб. мъстоимения нъ, въ, бихъ ни дали поводъ да мислимъ, че е се е развило изъ тъ, но много по-въроятно е, че казанитѣ мъстоимения сѫ се прислонили къмъ ед. ч. мѧ, тѧ, сѧ, отъ които ме, те, се; споредъ това и нѧ, вѧ, отдѣто не, ве. Дали сега и имен. мн. -мъ не е прѣминжло по сѫщия пжть, т. е. мъ-мѧ-ме? Не! Този елементъ е въ нашия случай нѣма нищо общо съ горнътото е въ не, ве; много по-въроятно е, че това е единъ елементъ, съ който новоб. езикъ много пжти си служи за образуваніе на множественото число, начало на което виждаме още въ стб., дѣто имената на -арь и -тель по аналогия на консонантното склонение приематъ въ мн. число покрай и тоже и ие, отъ което по-послѣ е: мътарие, отъ което мътаре — мътаре оучителие—оучителю—оучителе. Въ новобългар. това явление отива по-далечъ. Сѫщиятъ е елементъ намираме днесъ напр. въ мъстоименията ние, вие, тие, вмѣсто стб. мы, вы и ти (ты), отъ дѣто бихме очаквали само ми (ни), ви, ти. Сѫщото е намираме въ множ. число въ причастията стб. на -лѧ; плелѣ, горилѣ, запалилѣ, писалѣ, челе, прикале, вмѣсто очаквающето се плели, горили, писали etc. Ако въ источнобълг. се чува и на края, то е за туй защото е безъ ударение, слѣдов. плѣли, но дошлѣ. Въ 1 л. множ. число имперфектъ и аористъ намираме така сѫщо този е- елементъ: плетѣхмѣ, плѣтохмѣ; гребѣхмѣ, гребѣхмѣ; хвѣлехмѣ и хваліхмѣ etc. вмѣсто стб. плетеахомъ-плетохомъ, гре-беахомъ-гребохомъ, хвалјаахомъ-хвалихомъ etc. Отъ сичко това се вижда, че е въ 1 л. мн. ч. както и въ другитѣ приведени случаи е самостоятелно и служи въобще за образуваніе на мн. число, а не се е развило изъ тъ. Впрочемъ това може да е и прислона къмъ второто лице мн. ч. което има съкога -те.

Споменжтитѣ вече текстове въ Starine VI 32 и IX 91—170 пиштъ тоже почти исклучително -ме въ 1 л. мн. ч. въ казанитѣ глаголи (V. 1 кл.): гледаме, искаме, слугуваме etc. само рѣдко -ми: имами (Starine IX 149). Другитѣ глаголи наопаки -мъ: можимъ, видимъ, свѣтимъ etc. ib. сѫщо и Лайбахскиятъ ржкописъ -ме: казуваме, плаваме, плачиме etc. (ср. Ламански Ж. М. Н. Пр. 143 т.). Въ троянската прича нѣма примѣри за това лице. Презентниятъ суфиксъ -е- въ глаголитѣ отъ I, II, III. 1. V 2 и 3 кл. се изговаря въ источнобългарски, ако е безъ ударение, както и въ 1 и 2 л. ед. ч., като и: излѣв-и-м, нїж-и-м, бѣр-и-м, бѣд-и-м, дѣд-и-м, мдѣж-и-м, мириш-и-м, чернѣ-и-м, чу-и-м, пѣ-и-м, плач-и-м, пїш-и-м, на опаки ако е акцентовано си се изговаря като е: приид-ѣ-м, дунис-ѣ-м, тъч-ѣ-м, рич-ѣ-м, пич-ѣ-м и др. Съ -ає- въ глаголитѣ отъ V. 1, които въ 1 л. ед. ч. приематъ -м, се е случило сѫщото както и въ другитѣ лица т. е. ѹ се е асимилирало съ а, отдѣто сѫ произлѣвали двѣ aa, които сѫ се слѣли

въ едно *a*, слѣдоват. припад-аю-м (-аем)- припадаам-припадам, което послѣ е приело *e* на края за разлика отъ 1 л. един. ч.: припадаме. Въ Кратовско и други нѣкои мѣста намираме въ това лице *-мо*: беремо (ср. М. Сб. IV. 318), види се по влиянието на срѣбъския.

Второ лице множ. число. Личното окончание е въ новобългарски, както и въ староб. *-te*, което се прибавя къмъ основата. Понеже крайното *e* никога не е ударено, то се изговаря съвсомъ като *и* въ онѣзи български говори, дѣто съвсомъ неакцентовано е прѣминава въ *и*: читѣти, мисѣти, мѣсити, пишити, купувати, изливати etc.

Трето лице множественно число. Въ стб. езикъ въ онѣзи глаголи, на които презентниятъ суфиксъ въ второ и т. н. лице е *e*, се е слѣдо това *e*, което въ 1 л. ед. ч. и 3л. мн. ч. гласи *o*, съ слѣдующето п отъ личното окончание *-mtz* въ единъ звукъ, който стб. означава съ *ж*, слѣдов. изъ **онть* (**onti*) е произлѣзвло *-жтз*, което въ поб-голѣмата част отъ днешния български езикъ гласи *-at*, както това вече доказвахме още въ 1 л. ед. число, а въ другитѣ останжли говори се произнася, споредъ рефлекситѣ на стб. *ж* въ новобългарскитѣ диалекти, още като *з*, *o*, *oa*, *y*. Онѣзи глаголи, на които въ стб. презентенъ суфиксъ е *не-e-*, *a-i-* (III. 2 и IV кл.), иматъ, както се знае, *-атъ*. Въ новобълг. езикъ намираме въ разнитѣ говори ту-*at*, *-zt*, вѣроятно прислона къмъ другитѣ глаголи, ту-*êt*, отъ което *ê*-то, както се вижда, е твърдѣ отворено, къмъ *a* приближающе се. Ние намираме отъ отъ една страна слѣдов. метат, цеят, плачат, молят, пишат, берат и др. покрай метът, четът, пейтът, плачът, молітът, пишът, берътъ и пр. (сравни за фактични примѣри първото лице); отъ друга — при глаголитѣ отъ III 2 и IV кл. белѣт, направет, крѣстѣт, будѣт, носѣт, свирет, славет, ходет, покрай белат, прават, крѣстат, носат, свират, и пр. респективе белът, правътъ, крѣстът, носът, свирът и др. (ср. за примѣри изъ диалектнитѣ говори първото лице). Касателно глаголитѣ отъ V. 1 (само които въ истб. въ 1 л. ед. число сѫ приели *-m*) трѣба да забѣлѣжимъ, че въ тѣхъ *ж* изъ личното окончание *-жтз*, слѣдъ като се е изравнило съ прѣдидущото *a*, отъ което сѫ произлѣвали 2 *aa*, слѣдо се е съ него въ едно *a*, слѣдов. изъ изливашътъ (-ажт) най-напрѣдъ излизашът и послѣ излизатъ. За че това е тѣй ни доказаватъ и днеска нѣкои български говори. Ние намираме именно въ Велеския говоръ напр. прѣшаат, викаат, гледаатъ (М. Сб. VI. 122), караат, имаат (М. Сб. IV 14 Прилѣпъ), отдѣто се явяватъ дѣлги слогове. Сѫщо и въ Разложкия говор: даваа, немаа. Колкото за формитѣ на — *ажт*, вм. стб. *-ажт*, дѣто ј е испаднжало, намираме многочислени доказателства още въ срѣдньобъл-

гарските паметници: събиражът, въмѣтажт, исповѣдажт и пр. Достойно за забѣлѣжване е, че въ нѣкои западнобългарски говори, (Пиротско, Царибродско, Трѣнско, Брѣзничко, Софийско, Самоковско, Кюстендилско, Вранско, Лѣсковецко види се по влиянието на срѣбския езикъ, крайнъото *-т* въ това лице е отпаднжало, тѣй напр. намираме: пеа, блеа, роба, биа, поминуа, заминуа, неможа, бѣла (М. Ст. I 3—6 Софийско); пия, вада, сретна (ib. 53 Трѣнско); стоа, искаруа (ib. 103. Горна-Баня Соф.). отъ стб. паметници липсва окончанието *-тъ* твърдѣ рѣдко и то само въ Супрасълския Кодексъ и въ Савина книга (ср. вече цитиранитѣ отъ Oskar Wiedemann, Beiträge 24). Приведениятъ отъ г-на Матовъ въ отчетъ примѣръ *блдл*, не спада тукa, защото е 3 л. мн. императивъ. Трѣба да кажемъ, че тѣзи форми безъ *-т* не сѫ исклучителни, а че покрай тѣхъ не рѣдко се срѣщатъ и форми съ *-т*, което е доказателство, че това изгубване на *-т* е много младо, ново явлені. Ние намираме напр. на сѫщата страница, дѣто се срѣщатъ форми безъ *-т* и: преправят, могат, работят, купват, чуват (М. Сб. I 103 Горна-Баня Соф.). Освѣнъ това срѣбскиятъ има съкога *у*: плету, пасу, бију, пеку пишу и др.

Тука му е мѣстото да кажемъ нѣколко думи и за срѣщающите се въ нѣкои македонски говори (покрай обикновеннитѣ на *-ат* (-ът) респективе *-ет* (-ѣт)] форми на-*ает* и *-ест*. (Сравни напр. метатъ, иматъ, славатъ, дѣржатъ Мил. сб. 26 Струмица; даджътъ (-ътъ), речатъ Воденско ib. 152; затворат, одат ib. 22 и М. Сб. IV. 140 Прилѣпъ; и одѣтъ, горѣтъ, Мил. Сб. 22 Прилѣпъ; ядѣтъ, чинѣтъ ib. 203. Кукушъ, покрай шетасть, Мил. Сб. 203 Кукушъ; съ берееть, имаетъ, даваетъ, клаваетъ, канаеть, Мил. Сб. 515 Струга; чекаетъ ib 49 Прилѣпъ). Въ глаголите отъ III. 2 и IV кл. като одѣт (=стб. ходатъ), іадѣт (=іадатъ), говорѣт (=стб. говоратъ) и пр. е понятно, защо иматъ *ѣ=e*, навѣрно отворено, тѣй като застѫпникъ на стб. *а* тамъ е *e*, а ако покрай тази форма дохожда и *одат*, *затворат*, то това сѫ аналогични образувания споредъ *четат*, *метат* (=стб. метжътъ, чѣтжътъ), както и обратно *берѣт* (=береат), стб. бержътъ споредъ хвалатъ, ходатъ. Отъ стб. шатати, имати, зл. мн. ч. шатайтъ, имайтъ, бихме очаквали въ мак. шетаат, имаат, които и дѣйствително се срѣщатъ, както видѣхме това по-горѣ, а ако покрай тѣзи намираме и шетает и имает, то това води началото си още въ срѣднобългарските паметници, които въ известни случаи симѣсватъ *ж* съ *а*: събиражътъ вм. събиражътъ¹⁾ защото почти въ сичките лица прѣобладава *е*: имај-ши, имј-е-тъ, имај-е-мъ, имај-е-те, е прѣминжълъ навѣрно този *е*-елементъ и въ зл. мн. число, слѣдов. имај-ет

¹⁾ Сравни Лескинъ: „Bemerkungen über den vocalismus der mittelbulgarischen Denkmaler“ Archiv für slav. Phil. II.

вместо очакващето се имај-ат, а следът отпадването на ј, което може и побрано да се е случило, получаме имаєт.

Двойственното число е загубено и се замества въ новия български езикъ, както и въ повечето сегашни славянски езици (само въ Новославянския и Лужицко-Сръбския се е запазило двойственното число) съ множ. число. Кога е починало да излази изъ употребление, е мъжно да се опредѣли. Даничичъ привежда за сърбо-хърватския примѣри дори отъ XV и XVI в. Въ троянската притча намираме следующите примѣри (азъ ще приведж не само за презенсъ, но и за другите времена, понеже нѣма да спомѣнувамъ на друго място за двойственното число): хощевъ (нѣколко пѫти) есвъ, ста, начаста, съвръшста, придоста (нѣколко пѫти), рекоста, видѣста, разгнѣваста сѧ, слышаста, начаста. Дали въ живия говоръ въ XIV в., отъ когато датира този ръкописъ, се е употребявало двойственното число при глаголите, не можда се произнесж. Поб-вѣрно е, че още не е било излъвало съвсмъ изъ употребление.

Макаръ че за изяснението на славянския имперфектъ до сега много опити сѫ направени, но все пакъ до положителни резултати не се е дошло. Достаточно е да укажж на *Beiträge zur altbulgarischen Conjugation* отъ Ozkar Wiedemann M. Сборн. 1886. 110.

Докжто Миклошичъ (ср. vergl. *Grammatik I. 120, das Imperfekt in den slav. Sprachen*, Wien 1874) произвожда имперфектъ отъ усилената презентна основа чрѣзъ прибавка на -хъ, -ше, -ше и т. н.; напр. презентна основа *мете*, усилена плетѣ, имперфектъ — плетѣ-хъ, плетѣ-ше, плетѣ-ше и т. н. (поб-дѣлгитѣ форми като: плетѣ-ахъ, дѣлаахъ, сѫ споредъ него поб-млади, образувани по аналогия на имперфектъ отъ производните глаголи, като напр. горѣахъ); мисли Ягичъ (ср. *Archiv für slav. Phil. I. 441* и *Mariannus*) да е поб-вѣроятно, че имперфектътъ е произведенъ отъ сѫщата основа, отъ която и аористътъ, само че за разлика отъ този последния е станжало едно усиление на крайния основенъ вокалъ. Докжто Миклошичъ излази отъ поб-кратките форми (плетѣхъ), и ги зима за поб-стари, произнася се испърво Ягичъ, поб-послѣ и други, противъ това мнѣніе и доказва, че старослав. паметници говорятъ рѣшително противъ това, и че поб-дѣлгитѣ форми (плетѣахъ, дѣлаахъ) иматъ рѣшителенъ прѣвѣсъ, както това се доказва отъ Видемана съ исчисление, следов. тѣ сѫ и поб-стари, а поб-кратките (плетѣхъ, дѣлаахъ) сѫ произвѣвали отъ първите чрѣзъ контракция.

За имперфекта въ новобългарски трѣба да кажемъ, че той има рѣшително поб-блиски отношения, както по образуванието си тѣй и по акцента, къмъ презенсъ, отколкото къмъ аористъ, отъ което обаче не слѣдва, че е било сѫщото и въ стария езикъ,

зашпото съ изгубванието на инфинитива, презентната основа е добила прѣвѣсъ, отдѣто се и обясняватъ нѣкои форми като: перел, пишел, можел, лижел и др. покрай и вмѣсто прал, писал, лизал и др. Тъй напр. докѫто днесъ имаме *наст.* вр.: мета, плѣтох, носиѣх, палих, писах, прах, купувах, отъ което ясно се вижда едно прѣмѣстване на ударението къмъ началото или къмъ края и нѣкои коренни измѣнения, си става въ имперфектъ сичко тъй както е въ презенсъ съ друго само окончание, слѣдов. метех, плѣтиех, носех, палех, перех, пішех, купувах, респ. метаих, плѣтиах, носиѣх, палих, пішъх, купувах.

Както вече се каза стб. имперфектъ има двѣ форми: една под-дѣлга, на -ѣа-(-аа- прѣдъ j), друга — под-кратка на -ѣ-(-а-): на-съахъ, глаголаахъ, нокрай несъхъ, глаголахъ; първата е под-стара, послѣдната — под-отпослѣшна; отъ тази послѣдната е произвѣзъ-заль новобългарскиятъ имперфектъ, така щото въ днешния български имаме само послѣднитѣ кратки форми. Туй обстоятелство, че въ западнобългарския звукътъ прѣдъ x=то е е, а не ia: пleteх, гребех, показва че новобългарскиятъ имперфектъ лежи въвъ основата на стб. форми на -ѣхъ, а не на -ѣахъ, иначе щѣхме да имаме и въ западнобългарския форми на -ia- както въ срѣбско-хърватския *плетијах* и Лайбахския рѣкоп.

Въ отпечатаните български текстове въ Starine IV и IX се срѣщатъ само кратки форми: славѣше, свѣтеше, іадеше, стоеше, учаха, слушаха, земаха, викаха, въздихаха и др. Въ Троянската прича наопаки: оумѣаше, познавааше, писааше и др. покрай орѣше.

Застѣпникъ на стб. є въ источноб. е или ia, или iѣ, или e и въ Родопско ed (твѣрдѣ отворено e, което се приближава къмъ a), което зависи или отъ акцента, или отъ свойството на слѣдующия слогъ. Въ западнобългарски -e.

Първо лице единствено число. Личното окончание е за источноб. -iax: бїах, читиах, плитиах, стуиах, круиах и др. Ако въ срѣдньогорския диалектъ това -iax се произнася като -ex: бех, четех, плетех, то това е по аналогия отъ другитѣ лица, дѣто слѣдующата сричка е мека: четѣше, четѣме, четехме и т. н., а въ този диалектъ се произнася стб. є (съ акцентъ или безъ акцентъ) прѣдъ мекитѣ срички съкога като e. Ако даденитѣ отъ г-на Цонева правила за произношението на стб. є въ днешния български сѫ вѣрни, то бихме очаквали въ такива случаи, дѣто -iax е безъ ударение. -iѣх респ. -ex, слѣдъ отпаданието на j, слѣдъ само бѣлъх, мѣрѣх, євдѣх; но какво намираме. Въ прѣдаденитѣ образци отъ народния говоръ намираме въ повечето случаи -ѧах: євдѧах, чудѧах сѫ (Търново М. Сб. V 75-76), което показва още че и неудареното a не е съкога равно на є. Даже

записаните диалектни образци въ самия Ловечъ не потвърдяватъ това, тъй напр. сръщаме **њамјиат** (нѣколко пѫти), гръхувѣ, лъвдту, връамѣ, покрай вржмѣ (ср. М. Сб. III 170). За централно — Средньогорския диалектъ и пе говорѣ, тамъ е въ подобенъ случай съкога **е**.

По отношение на имперфекта могжтъ сичкитъ глаголи въ новобългарски да се групиратъ на *дѣт категории*: а) глаголи въ които се рефлектира стб. -ѣ- въ -ѣхъ, -ѣше и пр. плет-ѣхъ, плет-ѣше, прѣдъ което є гърленитъ г, к, х прѣминуватъ въ ж, ч, ш: **мог-мож-їах**, **пек-печ-їах**, **връх-връш-їахъ** и б) глаголи, въ които е застѫпено стб. -аа- въ -аахъ, -ааше: **дѣлаахъ**, **дѣлааше** (V. 1. кл.) и др. Както е извѣстно прѣминава стбълг. є въ *a* подиръ палatalнитъ ж, ч, ш, ѿт; ѕ; слѣдов. **кажд-аахъ**, **млашт-аахъ**, **нош-аахъ**, **печ-аахъ**, **биј-аахъ**, **чинj-аахъ**, **хвалj-аахъ** etc. (отъ които по-послѣ чрѣвъ контракция на двѣтъ *a*: **кажд-ахъ**, **млашт-ахъ**, **нош-ахъ**, **печ-ахъ**, **биј-ахъ**, **чинj-ахъ**, **хвалj-ахъ** etc.) извъ ***кадj-ꙗ-хъ**, **мласкj-ꙗ-хъ**, **носj-ꙗ-хъ**, **пекj-ꙗ-хъ**, **биј-ꙗ-хъ** и пр. Споредъ това и въ новобългарски бихме очаквали подиръ палatalнитъ форми на -ах, както и дѣйствително се срѣщатъ: **лижахъ**, **пичахъ**, **виiахъ**, **стоiахъ** (М. Сб. IV. 17. Бургаско), **чешаши**, **джржали**, **дращаши** (М. Сб. III. 112—113 и V 75—76 Търновско). Понеже *a* съ ударение подиръ палatalнитъ прѣминава въ нѣкои источнобългарски говори прѣдъ мекитъ срички понѣкога въ *e*, то въ другите лица виждаме *e* вместо *a*: **джржѣши**, **лижѣши**, **пеѣши**, **покрай виiаши**, **стоiаши** (М. Сб. IV. 17—18 Бургаско). Оттука подъ влиянието на другите лица се явява и въ първото *e*, което въ Средньогорския диалектъ е исклучително подъ влиянието на другите глаголи, слѣдов. **печѣхъ**, **млѣптехъ**, **кричѣхъ**, **пиштѣхъ**, **лежѣхъ**, **трештѣхъ**, **пїехъ** (акцентътъ не играе голѣма роля въ този диалектъ); въ Развложко и Родопско този звукъ е въ тѣзи както и въ други случаи (не подиръ палatalни) споредъ както се вижда много отворено *e*, което се прѣдава обикновенно съ єа: **налож-єа-ше**, **постел-єа-ше**, **бєаше** (М. Сб. III 63 Развложко); **ход-єа-ше**, **моач-єа-ше**, **м旳ж-єа-ше**, **ѝшт-єа-ше**, **ѝшт-єа-ха** (М. Сб. I. 134, Хр. П. Константиновъ; Родопско). Понѣкога беаъ ударение и като *e*: **гувдр-е-ше**, **утвдр-е-ше** (М. Сб. I. 67—68 Развложко).

Тъй като застѫпникъ на стб. є въ новобълг. *e* или *iа*, *ea*, или *iz*, или *e*, и въ источнобългарски, което стои въ тѣсна свръзка съ акцента или съ свойството на слѣдующата сричка, и *e* въ западнобългарски; то въ глаголитъ отъ първата категория, въ които е застѫпено стб. -ѣхъ, -ѣше, etc. ще намѣримъ сичкитъ тѣзи форми: **чит-iа-x-** **чит-е-ши**, **ндиши**, **бeаx**, **постелeаx**; **ездiex**, **ездьши** и пр.

Въ глаголитѣ отъ втората категория (V 1. кл. които иматъ въ 1 л. един. ч. наст. вр. -*m*) се явява въ сичките български диалекти пакъ -*a-*, което въ нѣкои источнобълг. говори може да бѫде и малко тъмно, ако е безъ ударение: им-а-х, пад-а-х, дум-а-х, дум-а-ши и дум-ж-ши (М. Сб. V. 76 Търновско), дум-ж-ши (М. Сб. III. 116 Нова-Загора); въ Срѣдниогорския и западнобългарския говори съкога чисто *a*: ѹм-а-ше, прип-а-ше, пит-а-ше, дум-а-ше, дъвал-а-ше и пр.

Перво лице един. число. Личното окончание е -*iах* за глаголитѣ отъ 1-та категория, като застѫпникъ на стб. -*ѣхъ* въ источноб. и -*ех* въ западнобългарски; слѣдов. чит-*iах*, плит-*iах*, бѣах, мит-*iах* въ источнобълг.; чет-*ех*, бех, плет-*ех* въ западнобългарски. Ако въ централно-срѣдниогорския диалектъ това -*iах* се произнася като -*ех*: плет-*ех*, мет-*ех*, нос-*ех*, чет-*ех* etc. то това е подъ влиянието на другитѣ лица, дѣто слѣдующата сричка е мека: чет-е-ше, плете-ше, носеше и т. н., а въ този диалектъ се произнася стб. є (съ ударение или безъ ударение) прѣдъ мекитѣ срички съкога като е. Ако даденитѣ отъ г-на Цонева правила за произношението на стб. є въ исчичнооб. сж вѣрни, то бихме очаквали въ такъвъ случай и тука -*iах* resp. -*ах* вмѣсто -*iах*, ако е безъ ударение; обаче фактитѣ говорятъ не дотамъ въ полза на поставеното отъ него правило, че съко є безъ ударение гласи като -*iz* (-*z*). Даже записанитѣ диалектни образци въ самия Ловечъ говорятъ противъ туй; ние намираме именно нѣамїат (нѣколко пъти), гръахувѣ, лъавоту, връамѣ покрай вржмѣ (М. Сб. III. 170), єздіах, чудіах сж М. Сб. V. 75—76 Търновско).

За Срѣдниогорския диалектъ и не говориж; тамъ е съкога въ подобенъ случай е; а не *iz*. Въ глаголитѣ отъ 2-та категория (V. 1. кл.) намираме наскъкдѣ -*ах*: ѹмах, прѣпках, питах, дѣмакъ, испращах, излизах и пр. Трѣба да забѣлѣжимъ, че крайнътото *x* прѣминава въ нѣкои диалекти въ ф: бѣфъ (ср. Мил. Сб. 16 Струга); у насъ въ Пирдопъ постоянно беф, четѣф, прѣпкаф, лѣпиф, носеф и т. н.; въ кажеф и можеф може ж-то да отпадне у насъ и тогава казватъ каеф, моеф; да ли това се срѣща и другадѣ не ми е познато.

Второ лице единствено число = на третътото лице ед. число. Въ новобългарски както и въ стбъл. второто и третъ лице ед. число сж еднакви, за това ще ги разгледамъ заедно. Вмѣсто стб. -*ѣше* (изъ єаше) имаме въ источнобългарски -*iаше*, (resp. -*еше*); -*еше* (въ западноб.); тѣй като -*ia-* (-ѣ-) стои прѣдъ мека сричка -*ше*, прѣминува въ повечето источнобълг. говори, ако е акцентовано, въ е, макаръ не конвенционно, а крайнътото е — въ — *ше*, като неакцентовано почти съкога въ и (въ Срѣдниогорския диалектъ не), слѣдов. сид-ѣ-ши. сту-ѣ-ши, джрж-ѣ-ши, лиж-ѣ-ши,

и е -ши, бир-е-ши, беши (М. Сб. IV. 17—18 Бургаско), вжрв-е-ши (М. Сб. III. 47—48 Тулча), беши; но и стоиаши, вишаши (М. Сб. IV. 18 Бургаско), бъаши (М. Сб. III. 112—113. Търновско). Ако ударението не пада върху тази сричка, то тя се произнася или като *ia* повече или по-малко тъмно: ёздаши (М. Сб. V. 75. Търновско), сж чуддаши (М. Сб. III. 112—113 ib.), или като *и*, което се обяснява така, че тамъ дъто стб. ё въ 2 и 3 л. ед. ч. е ударено, се произнася както видъхме като *e*, което по-послѣ е смѣсено съ етимологическото *e*, за това езикътъ го сматря като туй послѣднъто и, като безъ ударение, като съко друго *e* прѣминава въ *i*. Тъй намираме покрай вжрв-е-ши и бѣл-и-ши, свир-и-ши (М. Сб. III. 47—48 Тулчанско), покрай сид-е-ши, чит-е-ши и клѣп-и-ши, нѣс-и-ши, но и сїп-е-ши (М. Сб. IV. 17—18 Бургаско). Въ западнобългарския и въ централна Срѣдня-гора намираме съкога *-еше*: чет-еше, мол-еше, стој-еше, служ-еше (М. Сб. II. 73 Панагюрище, сѫщо и въ Пирдопъ и пр.); вое-еше, вел-еше (Мил. Сб. 490, Кукушъ), веаше, сборвеше (ib. 11—16 Струга), седеше (ib. Костуръ 211); пасеше, ронеше, береше, пијеше, седеше (М. Сб. I. 19 Софийско).

Първо лице множественное число. Подъ влиянието на второ лице множ. число е испаднъло въ 1 л. мн. ч. съединителнътъ вокалъ *o* между *X* и личното окончание *-м* въ *-х-о-м*, а тогава и вмѣсто *-хмъ*, споредъ *-сте* дохожда *-хме*, чието *e* на края, като безъ ударение, се произнася въ повечето источнобълг. говори като *i*, слѣдов. плетіа-хме resp. плетѣ-хме, четіа-хме resp. четѣ-хме, съхніа-хме, resp. съхне-хме, бїа-хме, бїе-хме, сїа-хме, гдриа-хме, гдри-хме, нѣсіа-хме, нѣсе-хме, крѣпе-хме, пїта-хме, пїшіа-хме, кдліа-ле-хме, бѣріа-ре-хме, купува-хме etc. отъ друга страна — плетіа-(те)-хми, четіа-(те)-хми, съхніа-(не)-хми, бїа-(e)-хми, сїа-е-хми, гдриа-(ре)-хми, нѣсіа-(се)-хми, крепіа-(пе)-хми, пїта-хми, пїшіа-(ше)-хми, кдліа-(ле)-хми, бѣріа-(ре)-хми, купува-хми etc. И тута както и въ първо лице ед. ч. се явява понѣкаждѣ *ø* вмѣсто *x*: плетѣфме, четѣфме, бѣфме, биѣфме, ддефме, нѣсефме, купувафме и пр. Въ нѣкои погранични съ Сърбия мяста е личното окончание *-хмо* вмѣсто стб. *-хомъ*, слѣдов. плетехмо, берехмо, носехмо etc. (ср. Е. Караповъ IV. 318 Кратово). Сѫщо и въ Царибродско, Трънско и др. (ср. П. Сп. XIX—XX. 185. А. Теодоровъ. „Западнитѣ български говори“. Въ срѣбския езикъ въ този случай е *-смо*: пасијасмо, гребијасмо, печијасмо etc. Въ источнобългарските текстове отъ XVII и XVIII в., намираме почти сѫщото състояние на езика както и днесъ. Въ Троянската прича намираме *-хмы* вмѣсто стб. *-хомъ*: (Starine III. 151). Както виждаме съединителнътъ вокалъ *o* между *x* и *m* е испаднъло доста отдавна. Крайнъто *-е* въ днешния български не се е развило и въ *ы*, а е аналогия отъ второто лице множ. число.

Второ лице множественно число. Старобългарски има, както се знае, двѣ форми: на *-шете* и на *-сте*. Новобългарското *-хте* е произляло отъ под-послѣдното окончание *-сте*, въ което с е прѣминало въ х подъ влиянието на 1 и 3 лице множествено число: хом-хме; хж-хъ-ха, слѣдов. плетѣ-хте, гребѣ-хте, печѣ-хте, вене-хте, сее-хте, горѣ-хте, носе-хте, пише-хте, бѣре-хте, пита-хте etc. Съ крайното е се случва сѫщото както и въ 1 л., т. е. и то прѣминава, като неударено, въ *и*: плитѣ-хти, бирѣ-хти etc. Х-то и тука прѣминава въ нѣкой мѣста въ *ф*: бѣфте, четѣфте, пїефте, нѣсефте и пр.

Трето лице множественно число. Личното окончание *-хъ* е запазено и въ новобългарски, и споредъ рефлекситѣ на стб. ж въ днешния ни езикъ гласи това *-хъ* въ западнобългарски като *-ха*, а въ источнобългарски въ нѣкой мѣста пакъ като *-ха*, въ други повече или по-малко като *хъ*, т. е. крайниятъ звукъ се изговаря като тѣмно *a*, слѣдов. стоіаха, надеіаха, молиха, пазиха, учаха, слушаха, въздишаха, имаха, земаха, викаха (Starine IX Jagi ) плитїа-(тѣ)-хъ, читїа-(тѣ)-хъ, грибиа-(бе)-хъ, нисциа-(сѣ)-хъ, вїа-(е)-хъ, сеia-хъ, гурїа-хъ, вѣсѧ-(се)-хъ, пїшпа-(ше)-хъ, перїа-[е]-хъ etc. за повечето источнобългарски говори и четѣ-хъ, гребѣ-хъ, нѣсе-хъ, вие-хъ, сѣе-хъ, горѣ-хъ, нѣсе-хъ, пїшпе-хъ, пѣреха и др. за нѣкои источнобълг. и западнобългарски говори.

Повелително наклонение (императивъ). Основата на повелителното наклонение е еднаква съ презентната основа. Както въ настояще врѣме така и тука сѫществува разлика между глаголитѣ, които въ презенсъ иматъ наставка (суфиксъ). У едни е този суфиксъ *o-e*, у други *jo-je*; отъ този послѣдния суфиксъ звука *j* се слива съ прѣдната съгласна по своитѣ закони, а подиръ гласнитѣ остава.

*A. Основи, които въ сегашно врѣме иматъ суфиксъ *o-e*.* Императивниятъ суфиксъ *i* се слива съ прѣдидущето **0** отъ основата въ стб. въ **ѣ**, което е задържано само въ множ. число, а въ единственото е ослабено въ **и**, прѣдъ което гърленитѣ *г*, *к*, *х* прѣминаватъ въ стб. въ съответственниятъ сибиланти *з*, *ц*, *с*. Отношението на *i*-то въ ед. число къмъ *ѣ*-то въ мн. собствено не е още обяснено. Нѣкои прѣдполагатъ, защото *ѣ*-то въ ед. ч. е на края, за това е и прѣминжало въ *и*: бер-и, бер-ѣ-те.

Забѣлѣжително е че въ новия български езикъ гърленитѣ *г*, *к*, *х* не прѣминаватъ, както въ стб. въ *з*, *ц*, *с*, но въ палаталнитѣ *ж*, *ч*, *ш*, слѣдов. печѣ, печёте (*пъци-пъцѣте*), речї-речёте (*ръци-ръцѣте*) жежи-жежете (*жъзи-жъзвѣте*), връши-връшете (*връси-връсѣте*) и пр. Въ Троянската прича съвлѣцѣте *сл*, *пъцѣте*. Единственъ остатъкъ съ з е задържанъ въ 3 л. ед. ч. отъ *по-*

мошти — помози въ поздравлението „помози Богъ“ основа *помог* въ Макед. вжрзи, отвързи (Мил. Сб. 2).

Въ тази категория спадатъ въ стб. сичкитѣ глаголи отъ I кл. освѣнъ 7-група, II кл. и V. 3 кл. Въ новобълг. (источнобълг.) сѫ се присъединили къмъ тѣзи по аналогия и глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. които както се знае иматъ въ стб. *ите* въ мн. ч. Трѣба да забѣлѣжимъ че новоб. има особени форми само за 2 лице единствено и множ. число, а другитѣ лица се изражаватъ описателно съ частицитѣ *да* и *нека*, които се поставятъ прѣдъ глагола въ презенсъ, слѣд. стб. Господу помолимъ *сл!* въ новоб. *да* се помолимъ Господу! Отъ казаното слѣдватъ за источнобългарски императивнитѣ форми мет-й, мет-ѣ-те; нес-й, нес-ѣ-те; греб-й, греб-ѣ-те; печ-й, печ-ѣ-те (пъци, пъцѣ-те) распн-й распн-ѣ-те; дигн-й, дигн-ѣ-те (двигнѣ-те) бер-й, бер-ѣ-те, но и тръп-й, тръп-ѣ-те (стб. тръп-и-те) нос-й, нос-ѣ-те (нос-и-те). хвал-й; хвал-ѣ-те (хвал-и-те).

Касателно глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. трѣба да забѣлѣжимъ — че формитѣ *на-ете* не са исклучителни, а наопаки има много български говори, особено въ Македония, дѣто не само че формитѣ *на-ите* сѫ задържани, но сѫ повлѣкли по себе си и глаголитѣ отъ другитѣ класове, така щото ние намираме не само мол-и-те (Милад. Сб. 24,) затвор-и-те ib. 2, отворите ib. 70 (Струга), но и однес-и-те ib. 70, расип-и-те ib. 38, напиш-и-те ib. 38, 75, зем-и-те ib. 66, донес-и-те ib. 77, (Струга); въ Ахъръ-Челебийско сѫщо отворите, седите, мѣлите, идите, воарнитie (М. Сб. I 26).

Отъ глагола стб. *мошти-мож* прави императивъ само съ отрицание не: *немои*, вмѣсто очакваното *не можи* (стб. *немози*), дѣто слѣдъ отпадванието на *ж* (както видѣхме *ж* отпада и въ други форми на този глаголъ), *и*-то като стойки слѣдъ гласната *о* е ослабнжало въ *й* т. е. *ј*. (Стб. глаголъ *дѣж* се употребява въ новобългарски тоже само съ отрицание *не* и то само въ повелително наклонение: *неде-i*, *неде-i-те*. *Немо-i* и *неде-i* означаватъ нѣщо като нѣмското *thue es nicht!*). Глаголътъ *дамъ* е прѣминжалъ (както и *не мож*) въ повелително наклонение къмъ онѣзи глаголи, които иматъ въ настояще врѣме прѣдъ суфикса *jo-je* гласна, за това прави *да-i*, *да-i-те*, вмѣсто очакващето се *даш* отъ *даждъ* (както *иаш* отъ *иаждъ*) или *дад-i* и *дад-i-те*. Отъ глагола *идж* прави повел. наклонение *ид-й*. При употребението на този глаголъ съ прѣдлови, които окончаватъ на гласна, ослабва началното *и* въ *j*, което може послѣ и съвсѣмъ да отпадне, слѣдов. *доид-i*, *дод-i*; *доид-ѣ-те*, *дод-е-те*, *поид-i*, *поид-е-те*. *Извъ отиди-отидете* е произлѣзло *оиди-оидете* (сравни Мил. Сб. 11) слѣдъ отпаданието на *т*, послѣ което *и* подиръ *о* е ослабнжало въ *j*. Отъ *оиди* трѣба да се различава *ода-i*, *ода-i-те*

(Мил. Сб. 5), който глаголъ е отъ многократенъ видъ и се употребява повечето съ отрицание стб. *ход-и*, *ход-и-те*. Македонското *ода-и* (иначе од-ѝ) е прислона къмъ 1 л. ед. ч. наст. вр. *одам*, споредъ основитѣ, които въ наст. вр. прѣдъ суфиксъ ю-је иматъ гласна (дѣла-и). Коренътъ *лѣз* сложенъ съ прѣдловитѣ *из* и *в*, загубва *и*-то въ ед. и *е*-то въ множ. число, слѣдов. излѣа॒з, излѣа॒сте, вместо излези-излезете, види се заради твърдъ силното ударение на прѣдидущия слогъ. Въ Макед. наопаки дѣто ударието не е непосрѣдствено на прѣдидущия слогъ срѣщаме и излези (Мил. Сб. 11 Струга).

В. *Основи, които въ настояще време иматъ суфиксъ је-је*. Онѣзи глаголи въ стб., чиито презентни основи окончаватъ на ю-је, все едно дали ј-тътъ принадлежи къмъ корена или къмъ презентния суфиксъ, иматъ въ множествено число покрай оправданитѣ форми на *-имъ*, *-ите*, тоже и форми на *-ѣмъ* (*iamъ*, *-амъ*), *-ѣте* (*-иате*, *-ате*): оубиѣмъ т. е. оубиамъ, оубиате, съважате, иштате, покажате, помештате, накажѫте etc., отъ друга страна на *-имъ*, *-ите*: пиите, почините, плачите, покажите, колите etc. Това сѫ глаголи отъ I. 7 кл. и V. 2 кл. Сичкитѣ императивни форми отъ казанитѣ глаголи както на *-ите*, така и на *-ѣте* (*иате*, *-ате*), които се намиратъ въ стб. паметници, сѫ исчислени отъ Oskar Wiedemann въ споменѫтото вече съчинение Beiträge zur altblгарischen Conjugation, отъ което исчисление се вижда, че формитѣ на *-иате*, *-ате* прѣодолѣватъ въ най-старитѣ паметници. Въ ново-български, както и въ другитѣ слав. езици се срѣщатъ само форми на *-ите*; живитѣ славянски езици не познаватъ форми като: покажате, пишате, колиате. За изяснянието на тѣзи форми сѫ направени до сега доста опити, но въпросътъ още не е окончателно решенъ. Лескинъ (ср. Archiv für slav. Phil. IV. 142 и Handbuch der bulg. Sprache II Aufl. 138) мисли, че по аналогия на повелителното наклонение отъ глаголитѣ отъ I и II классъ, които въ двойств. и множ. число иматъ *ѣ*, това *ѣ* е прѣнесено и у глаголитѣ отъ I. 7 и V. 2 таче подиръ палаталнитѣ е прѣминжло въ *a*.

Споредъ мнѣнието на професора Ягича (Cod. Mar. 448) е прѣминжло *ѣ* въ императивъ подъ влиянието на прѣдидущия консонантъ въ срѣдата въ *-ia*, тъй щото формитѣ на *-иате* (би-*иате*) били правилнитѣ и отговоряйки на звуковия законъ. Формитѣ на *-ите* (биите, пишите) счита проф. Ягичъ като прислона или влияние на единств. число, както туй намираме днесъ въ Руския, Сърбо-Хърватския и Словенския езици, дѣто формитѣ на *-ите* сѫ подсебили и глаголитѣ отъ другитѣ класове.

Облакъ (ср. Archiv für slav. Phil. 143) мисли, че тѣзи форми сѫ остатъци отъ стари конюнктивъ и базиратъ върху **би-ѣ-*те, **пиш-ѣ-те*, гр. λεγητε, а не върху **би-о-и-те*, която форма

отговаря на биите, понеже стб. *ѣ-oї* прѣминава подиръ палаталнитѣ въ *i*, а не въ *a*, а стб. *ѣ-ѣ* прѣминава въ *a* подиръ палаталнитѣ. Споредъ това стб. императивъ билъ смѣсъ отъ оптативъ и конюнктивъ, този послѣдниятъ ограниченъ върху нѣколко глаголи именно I. 7 и V. 2 кл.

Ако въ днешнитѣ живи славянски езици срѣщаме на съка стжпка, а особено въ спрѣжението прислони на едни форми къмъ други и толковъ много аналогии, то защо да не допуснемъ сѫщото и за стб. езикъ? Не може да се види причината, защо именно да се распространи *conjunctiv* само надъ глаголитѣ отъ I. 7 и V. 2 кл. Мень се вижда мнѣнието на проф. Ягича най-вѣроятно, само че формитѣ *на-ите* не сѫ аналогия споредъ ед. число, а сѫ прислона къмъ глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. дѣто е се явява само въ 1 л. ед. ч. наст. вр. иначе насѣкждѣ *-i*. За сегашния български трѣба да различаваме при тѣзи основи на *jo-je* дѣто групи: 1) основи у които *j* е подиръ съгласни, съ които се слива по свойтѣ закони. Въ повелително наклонение глаголитѣ отъ тази група както и глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. сѫ се прислонили къмъ другитѣ глаголи, иматъ слѣдов. *-и* въ ед. ч. и *-ете* въ множественно: *пис-* пиш-*ѝ*, пиш-*ѣ-те*; *каз-* покаж-*ѝ*, покаж-*ѣ-те*, *vez-* веж-*е-те*, *чес-* чеш-*е-те*, *крик-* крич-*е-те*, *плач-* плач-*и-*, *плач-ѣ-те*, *хвал-ѣ-те*. Иотацията испада понѣкога: клевети- клеветете. Въ нѣкои мѣста на Македония сѫ запазени старитѣ форми на *ите*: пишите, плачите, кажите, а по аналогия на тѣхъ и на глаголитѣ отъ III. 2 и IV кл. тази форма въ пов. накл. мн. ч. на *-ете* е подсебила и другитѣ глаголи дѣто бихме очаквали *-ите*: берите, занесите, платите и пр.

2) *Основи, у които j е подиръ гласна.* Въ глаголитѣ съ такава основа *и-то* въ единствено, което се поставя както и въ прѣднитѣ глаголи, отпада подиръ *j*, така сѫщо и *ѣ* въ мн. число, тѣй щото имаме: *пей-нейте*, *пий-пийте*, *жалеи-жалеите*, *разумеи-разумеите*, *питай-питайте*, *діалаи-діалаите*, *разгреи-разгрейте*, *купуваи-купуваите* etc. Къмъ тѣзи глаголи сѫ прѣминжли, както *по-горѣ* вече казахме и глаголитѣ *немои-немоите*, *даи-дайте*, отъ *даia*; мак. форми като *одai*, *іадai* etc. Въ Троянската прича се срѣща още *даждь* и *повеждь*.

Отъ основитѣ, които въ настояще врѣме не приематъ суфиксъ (*іесмъ*, *дамъ*, *іамъ*) прави спомаг. глаголъ *іесмъ* въ новоб. както и въ стб.: *бѣди-* *бѣдете*, *дѣто є* въ множ. число като ударено и прѣдъ мека сричка се произнася като *e*; за глагола *дамъ* виждѣ *по-горѣ*; глаголътѣ *іамъ* прави както и стб. ед. *іаш* изъ *іаждѣ*, дѣто *жд.* като на края се изговаря като *и*; по влиянието на ед. число прави и множественото число вм. *іадите*, *іаште* изъ *іаждте*, дѣто *жд.* прѣдъ глухитѣ консонанти се изговаря като *и*. Въ нѣкои мѣста (Македония) говориختъ *іаиме* изъ *іадите*. Въмѣ

е излъзло изъ употребление. Подъ влиянието на *вѣждь* е произлъзло ж. въ бълг. виш-виште (вижд) сѫщо и дръш-дръште, вм. дръж- жите и бїаш вм. бежѝ кор. бѣг. дѣто прѣмѣстванието на акцента е причинило ослабванието на *и* въ *ь*. — Послѣднитѣ два глагола не спадатъ собствено тука, защото иматъ въ основата си *gi*, а не *dj*, но поради голѣмото имъ сходство съ тѣзи глаголи авъ ги приведохъ тука. Като императивъ се употребляватъ и формитѣ ед. ч. *де*, мн. ч. *дѣте*, *елѣ-елѣте*, *аїде* (хаїде) -аїдете. Първата отъ тѣзи форми може би произлиза отъ глагола *дѣж* и означава нѣщо като нѣмското *wollen wir!* де-дете да едем напр. означава нѣщо като *wollen wir essen!* Това може да се потвърди и отъ туй обстоятелство, че ако слогътъ *de* е особено силно ударенъ се изговаря *dia*, тъй напр. при карание на коня, воловетъ и пр. казватъ *dia!* Ела-елѣте (комп-her!) е отъ гр. *εις*, а *аїде* е отъ *χαι-+de*. Ако ли *de* е междометие, тогава пада моето прѣдположение за свѣрзката му съ глаг. *дѣж*.

Аористъ. Отъ глаголитѣ отъ I кл., на които основитѣ се свѣршватъ на консонантъ и отъ онѣзи основи на II кл., които прѣдъ *иже* иматъ съгласна, може, както се знае, въ стб. да се образува двоенъ аористъ: *простѣ* и *сложенѣ*; сложниятъ може да бѫде I) на *с* и 2) на *х*. Тъй отъ глагола греб, гре-сти, напр. имаме простъ аор. гребъ, I слож. аор. на *с* грѣ-съ, II сл. аор. на *х* греб-о-хъ, сѫщо ведъ, вѣсь, ведохъ.

Отъ сѫщеврѣменното употребление на двѣтѣ аористни форми въ стб. паметници една при друга се вижда тѣсното отношение и свръзка, които сѫществуватъ помежду имъ. Прослѣжданието на стб. паметници по отношение на употребението на простиия и сложния *х-* аористъ ни довежда до заключение, че простиатъ аористъ е поб-старъ отъ сложния и че този послѣдниятъ се срѣща въ най-старитѣ пам. рѣдко, въ нѣкои даже (Клоцъ, Мариинското Евангелие и Синайск. Псалтиръ) никакъ; поб-послѣ обаче сложниятъ аористъ на *х* зема полека-лека връхъ надъ другитѣ, докѣтъ най-послѣ ги съвсѣмъ истиква, така щото въ срѣднио-българ. паметници е голѣма рѣдкостъ да срѣщнемъ форми отъ прости аористъ. Този вървежъ хармонира поразително съ ново-бълг. езикъ, тъй щото въ днешния българ. е останжлъ само сложниятъ *х-* аористъ: плет-о-х, мет-о-х, греб-о-х, чет-о-х, пек-о-х, рек-о-х, нес-о-х, диг-и-хъ, (двигнѣхъ) etc., който се употребява въ най-голѣми размѣри. Форми като плеть, гребъ, грѣсь, пекъ, пѣхъ, рекъ, рѣхъ, несть, нѣсь, двигъ, двигохъ и пр. сѫ на днешни български чужди.

Миклошичъ (Vergl Gram. III? 80) мисли, че аористътъ на *-oх* е произлѣзълъ изъ *с-* аористъ; *ведохъ* напр. билъ произлѣзалъ така сѫщо изъ *)*вед-съ*, както *вѣсъ*, че къмъ глаголната основа *вед* е настѫпило *с* на *verbum substantivum* и къмъ

тъй образуваната аористна основа посредствомъ съединителния вокалъ **о** съ прибавени усъчените лични окончания. Видеманъ възрази съ право, че въ такъвъ случай тръбаше да имаме не *ведохъ*, а *въдохъ*. Като исходна точка за изяснение на този аористъ зима Видеманъ простиа аористъ, който билъ пръвобразуванъ споредъ с- аористъ. Първиятъ импулсъ е било пръвобразуванието на 1 л. ед. ч. като е заето отъ аор. форми като *дахъ* окончанието -*хъ* и е прибавено къмъ готовата форма на простиа аористъ, а отъ 1 л. ед. ч. пръвминжла аналогията отъ *дахъ* и въ двойств. и множ. число и споредъ образеца *дахъ*: *дахомъ*, *дасте* се е образувало*) *ведахъ*, *ведахомъ*, и чакъ тогава изъ *вед-о-мъ* е настъпило о-то вместо *о*.

И подобенъ дълъгъ процесъ, както мисли Видеманъ, ми се вижда невъроятенъ. Какво е подбуждало евика, слѣдъ като е ималъ вече готовъ аористъ, да рѣчемъ *ведъ*, да прибѣгва за образование на нови аористни форми пакъ къмъ аористъ? Аористътъ не е такъвъ форма, която лежи въ съзнанието на говорящия, тъй да се каже, като исходенъ пунктъ за образование на нови форми. Говорящиятъ излиза за новообразувания въ повечето случаи отъ самия коренъ на глагола, а не отъ готови форми. Защо нѣмаме тогава и форми на -*хъ*, ако Видеманъ мисли да излѣзе отъ аор. *ведъ*. Азъ мисля за това, че за изяснение на образуванието на сложния *х-* аористъ тръба да се излѣзе отъ самия коренъ на глагола, слѣдов. *вед-*, *плет-*, *греб-*, *нек-*, *нес-*, *двигнж-*, etc. къмъ който по аналогия на останалите глаголи, чиято основа се свършва на вокалъ като: *би-хъ*, *умѣ-хъ*, *трѣпѣ-хъ*, *хвали-хъ*, *дѣла-хъ*, *кла-хъ*, *писа-хъ*, *бра-хъ*, *ликова-хъ*, etc. съ е присъединило личното окончание -*хъ*, което е съвсѣмъ понятно, защото последните глаголи съ много по-многочислени, вслѣдствие на което съ повлѣкли и другите малко глаголи подирѣ си. Но тъй като групата консонантъ + *хъ* става тежка за изговаряне, настъпилъ е съединителниятъ вокалъ **о** може би изъ *вед-о-мъ*, *вед-о-въ* etc.

Иначе аористътъ въ новобълг. е запазенъ съ малки отклонения, произлѣзвали вслѣдствие на аналогии, почти въ сѫщото състояние, както и въ старо-български. За първо лице ед. ч. тръба да забѣлѣжимъ, че крайното -*х* се произнася въ нѣкои мѣста, както и въ имперфектъ, като *ֆ*, слѣдов. *плѣтуф*, *чѣтуф*, *занѣсуф*, *опѣкуф*, *распѣф* и *распнаф*, *биф*, *умрїаф*, *дигнаф*, *посиніаф*, *изгорїаф*, *хвалиф*, *изліазуф*, *писаф*, *купуваф* и др. (Пирдопъ), *обраф*, *дадоф*, *изгореф*, *залюбиф*, *измамиф*, *вжрвеф*, *однесоф* (ср. Милад. сб. 66—73).

Касателно второ и трето лице ед. ч. нѣма какво особенно да се каже, тѣ съ запазили съвсѣмъ старото си състояние: *плѣте*, *мѣте*, *занѣсе*, *опѣче*, *распѣ* и *распна*, *умрїа*, *би*, *дигна*,

разуміа, тръпіа, фалій, излèзе, колій и кла, бра, купива etc. Въ първо лице множ. число тука както и въ имперфектъ, съединителниятъ вокалъ 0 между *x* и личното окончание -*мz* е отпадналъ по аналогия на 2-ро л. мн. ч., отдъто имаме плèтохме, чèтохме, занèсохме, погрèбахме, опèкохме, распèхме и распнàхме, умрìахме, бìхме, дигнахме, разуміахме, тръпіахме, но-сìхме, изліа-вохме, коліхме и клахме, брахме, купувахме, вм'сто стб. плèтохомъ, четохомъ, занесохомъ etc. съ *x* се случва същото както и въ 1 л. ед. ч. имафме, сторифме, обрафме (ср. Мил. сб. 64—73), съ научифме ib. 287. Въ нѣкои погранични съ Сърбия мѣста стои -смо и -хмо вм. -хме (-фме), но не исклучително (ср. А. Теодоровъ. Период. Сп. XIX и XX 185 и Е. Карапановъ М. Сб. IV. 318).

Въ второ лице мн. число намираме прѣдъ личното окончание вм. *s* — *x* по влиянието на 1 л. мн. ч., слѣдов. чèто-*X*-те, плèто-*X*-те, занесо-*X*-те, опеко-*X*-те, распе-*X*-те и распна-*X*-те, умрìа-*X*-те, бì-*X*-те, дигна-*X*-те, разуміа-*X*-те, тръпіа-*X*-те, носи-*X*-те, изліазо-*X*-те, коли-*X*-те, кла-*X*-те, бра-*X*-те, купувà-*X*-те вм. стб. чèто-*S*-те, плето-*S*-те, несо-*S*-те, пеко-*S*-те etc. *s* и *x* стоятъ въ слав. езици често една вм. друга: както въ 1 л. ед. и множ. ч. се изговаря и тука *x*-то като *ф*: сторифте, любифте, милу'афте, дадофте (ср. Милад. сб. 64—72 и 287), -*me* и -*te* се изговарятъ въ повечето источноб. говори като -*ми* и -*ти*, защото крайното е не е ударено. Понѣкѫдъ е замѣстено *x* съ *j*: станаime, вржнаime (М. Сб. III. 63 Равлогъ).

Окончанието въ трето лице мн. число въ стбълг. е -*шл*, вм'сто което въ новобълг. бихме очаквали -*ше*, което не намираме. Намѣсто стбълг. -*шл*, намираме въ новобълг. -*хл*. Познато е, че и въ старочески личното окончание за това лице е -*chu*, което отговаря на нашето -*хл*, -*ха*, -*хъ*, а не на стбълг. -*ши*. Питание е сега какъ стои новоб. -*хл* къмъ стб. -*шл* и дали формитъ на -*хл* сѫ еднакво стари съ тѣзи на -*шл* или сѫ вторично, по-отпослѣшно явление? Нѣкои български филологи (ср. А. Теодоровъ „Западните бълг. говори“ П. Сп. XIX—XX) обясняватъ тѣзи форми като аналогия отъ имперфектъ. Ако прослѣдимъ паметниците, ще видимъ, че въ тѣй нарѣчените „срѣдньобълг. паметници“ се срѣщатъ вече почти исклучително форми на -*шл*, а не на -*шл*; по-нататъкъ въ Троянската прича покрай формитъ на -*шл* тоже и форми на -*хл*: доидошъ, пропътшъ, сташъ, рекопшъ, въпросишъ отъ една страна, и бихъ, повезохъ, позвахъ, глаголахъ отъ друга. Както виждаме, тѣзи двѣ форми на -*шл* и -*хл* се различаватъ помежду си само по съгласните III и X, при това като земемъ прѣдъ видъ, че 1 л. ед. и 1-во и 2-ро л. множ. число иматъ *x*, лесно е било да прѣмине това *x* и въ 3 л. множ. число, тѣй щото споредъ мене

то не е прислона къмъ имперфектъ, а къмъ другите лица на аористъ, слѣдъ прѣминаванието на *и* подиръ палаталните въ *и*; както това се знае отъ срѣдньобългарския вокаливъмъ.

Въ нѣкои погранични съ Сърбия мѣста се е запазило това -*ше* (refl. отъ стб. -*шѣ*): идо-ше, реко-ше, писа-ше, чето-ше и пр. (ср. А. Теодоровъ, П. Сп. XIX—XX „Западнитѣ бълг. говори“).

Въ повечето бълг. говори испада х-то въ 3 л. мн. число: *мѣту'а*, *чѣту'а*, *нѣсу'а*, *пеку'а*, *умріа'а*, *дигна'а*, *би'а*, *хвали'а*, *писа'а*, *излазу'а*, *коли'а*, *кла'а*, *купува'а* etc., или съ ожен'е, разбуди'е, однесо'а, наидо'е, стана'е, зедо'е и пр. (Мил. Сб. 68—72).

Онѣзи глаголи чиито крайно -*и*, въ стбълг. се свързва съ прѣдидущата гласна въ една носова гласна като: *кънж-клати*, *пънж-пати*, образуватъ въ новобългарски двоенъ аористъ: клех, распех, покрай кълниах, распнах. Послѣдните форми сѫ вѣщо вторично и се обясняватъ отъ туй, че слѣдъ загубата на инфинитива новоб. езикъ е прибѣгнжль за образуване на аориста къмъ презентната основа, като е запазилъ сѫщеврѣменно и старитѣ аористни форми. Глаголътъ *кла-ти*, *кол-и*, образува така сѫщо двоенъ аористъ: *клах* и *колих*, което се обяснява пакъ по сѫщите причини, както и под-горѣ.

Стб. глаголъ *взати-взъмъ* прави въ македонските говори аор. зедоф-зеде etc. вмѣсто очакващото се зеф-зе etc. Г-нъ Милетичъ обяснява това по такъвъ начинъ, че ужъ краткостъта на аорист. форма *зе* (възъм) дала поводъ да се усили тази форма чрѣзъ частицата *де* (веде), като привожда като паралели къмъ това форми като: *де-де*, *ха-де*, *іеж-де*, *мълчи-де* и пр. дѣто *де* било прибавено за насърчение (ср. М. Сб. II. Критика на Илиева Сборникъ стр. 226). Споредъ мене нито краткостъта на аорист. форма *зе* е дала поводъ за усиление, нито пакъ формата *зе-де* има нѣщо общо съ форми като: *іеж-де*, *де-де* etc. Форми като *пї*, *пѣ*, *бї* (2-ро и 3-то л. ед. ч. аор. отъ пити, пѣти, бити) сѫ тоже кратки, а между туй не виждаме никакво усиление съ частица *де*; сѫщо и *де-де*, *іеж-де* нѣматъ нищо общо съ *зе-де*, защото, както виждаме, *де* въ *де-де*, *іеж-де* etc. се употребява само повелително и отговаря на нѣмското *thue!* стб. дѣй- отъ дѣто *-де!* Глаголътъ *взъмъ* има противоположно значение съ *дамъ-дад*. Тѣй като отъ *дамъ*, аористъ прави *да-дох* (да-доф), то и *зема* се е прислонило къмъ него отдѣто намираме *зе-доф*. Това е твърдѣ понятно, защото тие два глагола, като съ противоположно значение, се употребяватъ често пъти единъ слѣдъ други заедно. Сравни напр.: *токмо давамъ*, *токмо земамъ*. — О ти майко, грѣшна душо! *Токмо зеде*, *кусо даде* (Мил. Сб. стр. 49). Въ Трѣнско се употребява *стадох*, *стаде*, *стаде* etc. вмѣсто и покрай *стах*, *ста* etc. вѣроятно подъ влиянието на *седох*, *седе* по сѫщите причини както и под-горѣ, защото и тѣзи два гла-

гола иматъ противоположно значение и се употребяватъ често пъти заедно.

Въ сръбски езикъ подобни явления се сръщатъ по-често: имаде, знадосмо, познаде, и др. (сравни Даничичъ, „Историја облика etc.“ 334).

Наконецъ тръба да забължимъ, че въ новобългарски се сръщатъ, макаръ много рядко, аористни форми образувани отъ презентната основа, коетоявление, както се вижда, стои въ свръвка съягубата на инфинитива. Именно следъ исчезванието на инфинитива езикътъ е възъза исходна точка настоящето време, отъ което е образувалъ по-нататъкъ и други форми, съкоито настоящето време нѣма нищо общо. Тъй напр. намираме: не разрежа (М. Сб. III. 63, Развложко).

По таъвъ начинъ се обясняватъ, както ще видимъ послѣ, и форми като: перел, пишел, плетел, колил, режел etc.

Дѣйствително причастие настоящe врѣme. Това причастие е застъпено въ новобългарски чрѣзъ нѣколко форми, които иматъ функция на латинск. gerundium и не сѫ нищо друго освенъ разни окаменѣли стб. падежни форми отъ сѫщото причастие, увеличени отчасти съ разни суфиксъ. (Како единственни остатъци отъ стар. прич. сѫ горешт и вонешт, които се чувствуваатъ вече съвсѣмъ като прилагателни).

Тъзи форми сѫ на -ешком, -ештеџ (resp.-ештиц) въ Источно-българскитѣ говори; — ешти (въ нѣкои страни настъпва-к' и -иш вмѣсто стб. шт, отъ дѣто-ежи, -еќим, -ешчи и -екъум), -еште и — ешимица въ западнобългарски.

Ср. напр.

Бие, Марко, бие бела Неда;
Ем іа бие, биешком іа пита (нар. пѣсен.)

или: тої си доде дома ревештец, прикаштец etc. Ако г. Илиевъ привожда форми на -ештиц: плачещиц, четещиц, пиещиц и др. (ср. синтаксиса му стр. 68), то това е, както ми се чини, само заради туй, защото е-то въ слога-ец е въ повечето случаи безъ ударение отдѣто получаваме-иц.

или:

Али ти сѣ, сестро, злодеало
Рамни дворіе, сестро, метеещи?
Мене болно, сестро, гледаещи?
Рани, болки, сестро, вързеещи,
А понади менѣ готвеещи? (Мил. Сб. 126)
Сѣ поврати млада Ангелина
Назадъ плачеещи, пищеещи (Мил. Сб. 128).

или: имеещемъ, стигвеещемъ, викаещемъ, носеещемъ, метеещемъ, гледаещемъ, чекаещемъ (Кукушъ Мил. Сб. 517—527), или: пе-чеки (Мил. 25 Струмица), чекаеки ib. 30 Кукушъ; или: одѣќим,

бидéиким, плачéиким (М. Сб. II. 198—199 Прилъпъ), покрай одéикъум ib. 174; плачéикъум, чинéикъум (М. Сб. II 196—199 Прилъпъ) или: Метеешчи, гледаешчи, месеепчи, готвеешчи (Илиевъ Синтаксисъ 69).

или: мужашчишица, бидешчишица, играшчишица (М. Сб. III 149—152 Воденско), влизéшчишица М. Сб. II. 188 Воденъ).

Пита се сега кои стари падежни форми съ се удържали въ приведенитѣ окаменъли причастия. Господинъ А. Теодоровъ въ статията си „Западнитѣ български говори“ (Пер. Сп. XIX—XX стр. 192) съглежда въ формитѣ на *-ештиц* Винит. ед. мжжк. + елементъ Ц; въ формитѣ на *-ештем* чистъ Винит. ед. м., а въ формитѣ на *-ештем* (-е)кюм Дат. мн. като *dativus absolutus*. Останълите форми не съ възможни.

Авъ бихъ обявилъ сичките тѣзи форми като остатъци отъ стария *инструменталъ*, а именно инструменталъ, който показва начина по който се извършва едно дѣйствие (Instrumental der Art und Weise сп. Mikl vgl. Gramm. IV стр. 11). Не подлежи на никакво съмнѣние, че форми на *-ешком* и *-ештем* съ инструменталъ ед. число отъ 0-и ю-основи: работъ, мжжемъ, като е повлияла при това и формата отъ прилагателни като *пъшикомъ*. Твой щото споредъ мене-и не е прибавено отпослѣ както мисли г-нъ Милетичъ (М. Сб. II. 266). Останълите форми на *-ештиц*, *-ешти* и *-ешчишица* съ представители на инструменталъ множ. число; първите двѣ инстр. множ. мжжки родъ, при което формата *-ештиц* е приела елементъ-Ц, а последната представлява, повлияна отъ 1-основи (пжъ), така сѫщо инструменталъ множ. + суфиксъ-Ца.

(Слѣдва).

Български ръкописи въ библиотеката на лордъ Zouche.¹⁾

Отъ д-ръ П. Т. Гудевъ.

Лицето на листъ 211 захваща съ едно изображение, подобно на прѣдидущите, които се намиратъ при захващанието на евангелистите.²⁾ Въ срѣдата на хубаво окрасенъ квадратъ се намира единъ бѣлъ крѣгъ, въ който седи на столъ св. Иоанъ и пише. Подъ този крѣгъ стоїтъ въ една хоризонтална линия други три по-малки, отъ които въ съкъо едно е изображенъ Иесусъ, само че въ дѣсния крѣгъ той е представенъ юноша, въ лѣвия — въ врѣлата си възрастъ, а въ срѣдния — съ бѣла брада. Наименованията на образите сѫ написани съ карминъ отъ страните имъ.

Върху гърба на сѫщия листъ се намира друга една картина, която изображава: **БЫУЛЪПОСЛАТЬСЯБА,ИМАЮЩИОАНЪ.СЪПРІНДЕВЪСВѢДѢТЕЛЬСТВО.....**; на дѣсно, прѣдъ една група народъ, върви полууголъ човѣкъ и носи прѣзъ рамо единъ голѣмъ крѣсть; на лѣво, единъ светецъ благославя полууголия човѣкъ.

На лицето на листъ 212 се намира миниатюра, която прѣставлява: **ІОАННІСВѢДѢТЕЛЬСТВОЧЕСТЬОНЕМЪ.ИВЪЗВАГЛА.СЪБѢЕГО ЖЕРѢХЪ.ГРАДЫНПОМНЪ,ПРѣДЪМНОЖБЫИКОПРЪВЪИМЕНСБЪ.....**; на лѣво, стоїтъ трима свещеници, отъ които единъ благославя единъ полууголъ човѣкъ; на дѣсно, една група народъ.

Върху гърба на сѫщия листъ се намиратъ други две миниатюри, отъ които първата олицетворява: **АДЫГЛАВЪПИЖЩАГО КЪЮСТЫНИ.ИСПРАВИТЕЛЪГИЪ,ИКОЖЕРЕІСАНАПРРКЪ.ИПОСЛАНИ БѢХЪФАРИСЕН,ИКЪПРОСИШЖЕГО,ИРСКОШЖЕМОУ.....**; отъ лѣво едно здание, а отъ дѣсно единъ полууголъ светецъ благославя една група народъ, който се намира по срѣдата на картинаката.

1) Продължение отъ книга VII.

2) Въ VII книга третата картина къмъ настоящата статия.

Втората представлява: **УТООЧКОКРЪЩЛІЕШН,АЩЕСЫНІСИХС,**
ННІЛНА,ННІПРКЪ,СЪВЕЩАНМЫІФАНЬГЛАДЪКРЩАЖВЬКОДЪ.....; до
 едно здание, на лъво, стои една група народъ, прѣдъ която
 тече рѣка; въ рѣката стои голъ човѣкъ, когото благославя
 стоящиятъ на срѣщния брѣгъ единъ полуголъ светецъ.

На листъ 213 се намира миниатюрана, която олицетворява:
ВЪЛТРЪНЖЕДН,КНДѢВЪІФАНЫІСАКЪСЕБЪГРАДЖЩА.НГЛА.СЕАГНЕЦЪ
БЖІНКЪЗЕМЛАНГРХЫКСЕГОМНРА.СЫНІСТЪФНЕМЖЕАДЪРХЪ.....; отъ
 лъво и дѣсно стоятъ групи народъ, а по срѣдата двама
 светци, отъ които единътъ благославя другия.

Върху гърба на сѫщия листъ се намиратъ още двѣ изо-
 ображения, отъ които първото стои надъ текста и прѣдъ-
 ставява: **НСКѢТЕЛЬСТКОВАІФАНЬГЛА.ИАКОВНДѢХЪДХЪСХОДАШН**
КОГОЛБЪСЪМБСЕІПРЪБЫНАМЪ.НАУМЕКЕДѢХЪЮГО.....; на
 дѣсно, прѣдъ една кѫща, стои група народъ, прѣдъ която тече
 една рѣка и до неї единъ полуголъ светецъ благославя дру-
 гого, който се намира въ водата; на другата страна на рѣката
 двама ангели, като да поднасятъ нѣщо на кръщащия се.

Второто, което се намира въ долната част на листа, из-
 ображава: **СТОАШЕІФАНЬІСОУЧЕНІКЪЕГОДКЛ.НОУЗРЪІСАХОДАШ**
Л.НГЛАСЕАГНЕЦЪБЖІН.ИСЛЫШАСТАНІФЛОУЧЕНІКАГЛАЩЪ.ННДОСТА
ПОІСЪ.ОБРАЦЪЖЕСАІС,КНДѢВЪІПОСЕБЪГРАДЖЩА.....; на лъво,
 прѣдъ двама светци, стои единъ трети, полуголъ, и сочи на
 напрѣдъ; на дѣсно, първите двама вървишъ до други
 единого, отъ когото като че ли просижтъ нѣщо, а той ги bla-
 гославя.

На листъ 214 се намира изображението, което въпълътава:
ОБРѢССЪИРЕДѢБРАТАСВОСЕГОСНИМОЛ,ИГЛАСМОУ.ОБРѢТОЖОМЪ
МЕСИЖ.ЕЖЕСКАДЕМОХС.ИПРИКЕДЕІЕГОКЪІСОУ.ВЪЗРЪКЖЕНАМЪІС,
РЄУЄ.....; двама светци вървишъ единъ слѣдъ другъ и първиятъ
 сочи напрѣдъ си къмъ Иисуса, който ги благославя.

На гърба на сѫщия листъ се намира изображението, което
 прѣставява: **ОБРѢТЕФНЛННМЫІФАНАНЛ,НГЛАСМОУ.....КНДѢВ**
ЖЕІСНАФАНАНЛГРАДЖЩАСЕБЪ,НГЛАСЕМЪ.СЕВИСТИМІСРАНД
ЬТѢННН,КЪНЕМЖЕСТННСТЬ.ГЛАСЕМОУІФАНАНЛ,КАКОМАЗНА
ЕШН,СЪВЕЦЛВЫІС,РЄУЄМОУ.ИРѢЖДЕДАЖЕСКЪЗГЛАСИТЕБЕФИЛН
Н.СѢЩАПОДЪСМОКОВНЦЕАВНДѢХТА.....; на лъво, до едно

здание, стоиътъ двама ученика; по-на дъсно, сѫщите двама вървижтъ и сочжтъ къмъ Иисуса, който стои прѣдъ тѣхъ и ги сочи; на дъсно, единъ човѣкъ стои подъ едно дърво.

Върху гърба на слѣдующия листъ, 215, се намиратъ двѣ миниатюри, отъ които едната е надъ текста и изображава: **БРАКЪБЫКЪКАНАГАЛИЕНСТЪН. НБѢМАТНІСКАТОУ. ЗВАНЪЖЕБЫНІСНО ЧУЕНИЦНЕГОНАБРАКЪ. ННЕДОСТАВШОУКИНОУ. ГЛАМТНІСКАКНЕМОУ. К НПАИСНМАТЬ..... ГЛАНМЫС. НАПЛЫНТЕКОДООСЫВОДЫ. ННАПЛЫН ШДДОВРЪХА.....**; на дъсно, въ едно здание настѣдали нѣколко души около една трапеза, между които е и Иисусъ, до креслото на когото се исправила една жена, като да му говори нещо; по-на лѣво, нѣколко души служжтъ съ около 3-4 делви; на лѣво, до единъ кладенецъ, подобенъ на ония, които се намиратъ изъ двороветѣ въ нѣкои градове, единъ човѣкъ върти въртежа, около който се навива една желѣзна верига.

Втората се намира подъ текста и прѣставлява: **НКЪЗНДЕІС ВЪІЕРЛМЬ. НОБРѢТСКЪЦРКЕННРОДАЖЩОВЦАНВОЛНІГОЛЖЕННТРЖЖ НИКЫСЕДАЩ. НСТВОРНІАКОБИУС. СВРЪВІНННЗГНАНЦЦРКВЕ.....**; на лѣво, прѣдъ една сграда, прѣставляюща храма, единъ светецъ вдигнжалъ тояга и гони тичашитѣ прѣдъ него една група хора; на дъсно, расхвѣряни разни саждини и столове и нѣколко птици се расхвѣркали.

На листъ 217 се намира изображението, което въплѣтава: **НАКОЖЕМОНСНИВЪЗВИЖЕЗЪМИЖВЪПОУСТИНН. ТАКОПОДОБАСТЬВЪ ЗНЕСТИСАСНОУЛУСКОМОУ.....**; на лѣво, единъ светецъ държи въ рѣката си една тояга, съ която прѣхвѣря една змия върху единъ правъ стълбъ; по срѣдата стоиътъ двама светци, а на дъсно отъ тѣхъ, единъ голѣмъ кръстъ забитъ въ земята, като паметникъ.

Гърбътъ на сѫщия листъ се свѣрпва съ едно изображение, което прѣставлява: **ПОТОМЪПРІНДЕІСНОЧУЕНИЦНЕГОВЬЮУ ДЕНСКЖАДЕМЛА. НТОУЖНВѢШЕСЪННМНКРЪЦЛАШЕ....**; на лѣво, прѣдъ едно здание, тече рѣка, въ която стои единъ голъ човѣкъ, а отъ брѣга го благославя единъ светецъ; на другата страна на рѣката стои една група народъ.

Върху лицето на слѣдующия листъ 218 се намиратъ двѣ картини, отъ които първата изображава: **БѢЖЕНІБАНЪ КРЦЛАЖКЪЮНОНЪКЛНЗСАЛНМЛ. НАКОВДЫМНОГЫКЪХХТОУ. НПРИХО ЖДЛХХНКРЦЛАХЖСА....**; на лѣво, прѣдъ едно здание съ кубелия

покривъ, стои една група народъ; на дъсно също така една група народъ, а по сръдата, между двътъ групи, единъ полугољ светецъ благославя единого голъ, който седи въ една бъчова.

Второто прѣставлява: **СѢВѢЩАІФАНЪПРѢ. НЕМОЖЕТЬУЛКЫ РННМАТИННУСОЖЕ. АЩЕНЕБЖДЕСТЫЕМОУДНОСТЬИБСЕ. . . .**; прѣдъ една група народъ се исправилъ полугољ светецъ, съ вдигната ржка, като да говори.

На листъ 219 е помѣстена картина, която въплътава: **БѢЖЕТОУКЛАДАЦЫАКОВЛ. ІСЖЕТРОУЖДСАСЪПЛТИ. СЪДѢШАШТА КОНАСТОУДЕНЦИ. УАЖЕБѢЛКОШЕСТЫН. ПРИНДЕЖЕНАСѢСАМАРІАЛОУ РЪСТИВОДЫ. . . .**; на лъво, Иисусъ седи прѣдъ учениците върху една купчина камъни; по сръдата, единъ кладенецъ, подобенъ на поборъ помѣнжия, до когото стои една жена, къмъ която Иисусъ си издигнжлъ ржката; отъ дъсна страна се виждаатъ нѣколко здания.

На листъ 220 се намира изображението, което прѣставлява: **ИТОГДАЖЕПРІНДОШЛОУЧЕМНЦИЕГО. НУЮЖДАХЖСАЛКОСТЬ ЖЕНОЖГЛАШЕ. НИКТОЖЕНЕРЕУЕСОНЩЕШИ. НАНУТОГЛЕШНСТЬИЖ. О СТАВИЖЕВОДОСТЬСКОНЖЕНА. ИНДЕКЪГРАДЪ, ИГЛАУЛКОМЪ. ПРИНДѢТЕИВНДНТЕУЛКА. ИЖЕРСМНВЪСЪЕЛНКАСТЬВОРНХЪ. ИЕДАТЬІЕХС. . . .**; на лъво, прѣдъ учениците, Иисусъ седи на една купчина камъни, до единъ кладенецъ, и благославя стоящата отъ другата страна на кладенца жена, вадъ която иде една група народъ; на дъсно, до едно здание, стоятъ една група хора и Иисусъ прѣдъ тяхъ ги благославя.

Върху лицето на л. 222 е помѣстена картина, която изображава: **БѢЖЕНВКТОУРЪМЖЖ. ИЕГОЖЕСНЬБОЛЪШЕВЪКАПЕРНАУМЪ. СЛЫШАВЪАКОІСПРИНДЕСѢОУДЕЖЛВГАЛИЛЕЈ. ИНДЕКЪНЕМОУНМОЛЪШЕИ. . . . ГЛАКЪНЕМОУРЪМЖЖ. ГН. СЫНДННРѢДАЖЕНОУМРЕТЬОТРОУАМОЮ. ГЛАЮМОЮС. ИДНСМЪТВОИЖНВЪСТЬ. . . .**; на лъво, Иисусъ седи на столъ прѣдъ учениците, като да имъ говори нѣщо, а отъ дъсната му страна единъ човѣкъ прострѣлъ ржцѣтъ си къмъ него; на дъсно, въ една къща, човѣкъ лежи на единъ одъръ и се подпрѣлъ съ ржцѣтъ си, като че се опитва да стане, а до него стои правъ другъ единъ и го гледа.

Лицето на листъ 223 се свършва съ двѣ изображения едно подъ друго, отъ които първото прѣставлява: **ПАТЬПРИТ**

**ВОРЪНМАЩИ. ВЪТЪХЪСЪЛЕЖАШЕММОЖЬСТВОБОЛАЩИХЪ. СЛЪПЫ. ХР
ОМЫ. СОУХЫ. УАЖИХЪВЪУМѢЩЕННЕВОДЪ. АГГЛЪБОГНЬ, ПОКСЪЛѢТ
АСЪХОЖДАШЕСВЪКИНЪЛ. НЕВЪУМѢЩИЛАШЕВОДЖ.;** отъ лъво и
отъ дъсно, върху одъри лежатъ нѣколко души, а по срѣдата
е нѣщо като басейнъ съ стѣни надъ земята и въ него двама
голи, надъ които стои ангелъ и съ една дълга тояга бѣрка въ
водата. Второто е като продължение на първото и представлява:
**БѢЖЕТОУЧКЫНУЛКъ, ЛИ. ЛѢТЪНИМЫНВЪМЕДЖУСКОЮМЪ. СѢГОВИД
ТВЪІСЛЕЖЖЩА. ИГЛЮМОУІС. ВЪСТАНИИКЪУМНОДРЪТВОИДН
КЪДОМЪСОН.**; на лъво, Исусъ стои прѣдъ учениците съ
издигната рѣка върху лежаща на единъ одъръ; на дъсно,
единъ човѣкъ носи на гърба си едно дѣрвено легло.

На листъ 225 се намира едно малко изображение, което
прѣставлява: **ВЪЗДѢЖЕНАГОРЖІС, ИТОУСЪДѢЛШЕССОУЧЕНКЫ
СВОИМИ.**; Исусъ върви прѣдъ учениците и сочи къмъ
нѣколко дѣрвета на дъсно.

Върху лицето на слѣдующия листъ е помѣстено изобра-
жението, което въплѣтава: **ПРИѢТЖЕХЛЪБЫІС, ИХВАЛЖВЪЗДАВЪ,
ДАСТЬОУЧЕНКОМЪ. ОУЧЕНЦИЖЕВЪЛЕЖАШИМЪ.**; на лъво,
Исусъ благославя нѣщо си, което му подава единъ отъ стоя-
щицѣ прѣдъ него ученици; по-на дъсно, много копове, въ видъ
на високи торби, пълни съ нѣщо, отъ които учениците взиматъ
и даватъ на приближающите се единъ по единъ отъ насъда-
литѣ на дъсно множество хора.

Върху гърба на сѫщия листъ се намира друга една
миниатюра, която изображава: **СЪНДОШЖОУЧЕНЦИЕГОНАМОРЕ.
ИВЪЛЕЗШЕВЪКОРАБЛЬ, ИДѢЛХИНАФОНЬПОЛЪМОРЪВЪКАПЕРЛАОУМЪ.
. . . . ГРЕБШЖЕСАКОДВАДЕСАТЬИПАТЬПРІЩ. ИЛНТРИДСАСТЬ. ОУ
ЗРЪШЖІСАПОМОРЮХОДАЩА.**; верѣдъ едно море се намира
една варка съ три чивта лопати; на дъсно, Исусъ стои правъ
надъ водата и благославя потъжаща прѣдъ него голъ човѣкъ.

Листъ 227 съдѣржа върху гърба си картина, която
изображава: **РѢШЖЖЕСКНМЕОУ. УТОСЪТВОРНМъ, ДАДѢЛЛІСМЪДѢЛ
БѢНІА. СЪВЪЩАІСНРЕУЕНМъ. СЕЕСТЬДѢЛОБѢНІЕ.**; отъ лъво
стоятъ учениците, а отъ дъсно една група народъ, близо при
едно здание и Исусъ по срѣдата гледа къмъ народа, като
да говори.

На лицето на следующия листъ се намира едно малко изображение, което представлява: **Р€УЕАДЬЕСИХЛЪБЪСЬШЕДЫ НСЪИБСЕИГЛАХЖ. ОУБОНЕСЪЛНІЕСТЫС, СІТІФОНФФВЪ, ЕМОУЖЕМЫ ЗНАЕМЪФЦАНМТР€.....**; на лъво, Иисусъ стои прѣдъ учениците и сочи на една група народъ, стояща на срѣща му.

Върху гърба на листъ 229 е помѣстена картина, която изображава: **КЕДЫИЖЕІСКСЕБѢ, ІАКОРЪПРЖТЬФСЕМЬОУЧЕНІИНЕ ГО, Р€УЕИМЪ. СЕЛНКЫБЛАЗННТЬ, АФЕОУЗРНТЕСНАУЛУСКАГОКЪСХОД АЩАНДЕЖЕБЪПРѢЖД€..... Р€ЖЕІСОБѢМАНАДЕСАТЕ. ЕДАКЫХОМІСТЕ НТИ, ѕВЪЦАІЕМОУСИМФНІПЕТРъ....**; на лъво, Иисусъ седи на единъ столъ вървдъ учениците, като да имъ говори нещо; на дѣсно, една група народъ се отправя къмъ едно здание.

Листъ 231 съдѣржа върху гърба си двѣ миниатюри, отъ които първата представлява: **ВЪЗДЕІСКЫПРКВЪНОУШЕЛ. ПДИКЛѢХЖСЛОУДЕНГЛАЦЕ. КАКОСЪКНГЫОУМѢЮТЪНЕОУНВСА....**; на лъво, въ едно здание, Иисусъ заобиколенъ отъ учениците седи върху единъ богатъ тронъ и сочи къмъ една група народъ; на дѣсно, до едно здание, стои група народъ. Втората въпътътява: **СЛЫШАШЖЕФАРИСЕН, НАРОДЪРЪНІРЖЬОИМЪ. ПОСЛАШЖА РХИЕРЕНІФАРИСЕНСЛУГЫДАИМЖТЫЕГО.....**; на лъво, стои жътъ учениците, а на дѣсно, прѣдъ една група народъ, стои жътъ нѣколко стражари съ копия въ ръцѣ; въ срѣдата на картината Иисусъ седи на столъ и дѣржи въ ръцѣ тѣ си една книга, като да говори.

Върху лицето на листъ 232 е помѣстена миниатюра, която изображава: **СТОЛШЕІСНУВАШЕГЛА. АЩЕКТОЖЖДЕСТЬ. ДА ПР ЙДЕСТЬКЪМНѢ, НІНСТЬ. КЕРОУЖНВЫМЛАКОЖЕСКНГЫРѢШЖ.....**; на лъво, Иисусъ стои прѣдъ учениците, като да проповѣда на стоящата отъ дѣсно група народъ.

На гърба на сѫщия листъ се намира друго едно малко изображение, което представлява Иисуса, че седи на столъ съ книга въ едната си ръка, а съ другата сочи, като да говори.

Листъ 233 захваща съ изображението, което представлява: **РАСПРАЖЕБЫКНАРОДЪЕГОРАДН. НІЦННЖЕ ѕННХЪХОТѢХЖЖТНЕ ГО. МЖННКТОЖЕКЪЗЛОЖННМНРЖКОЧ. ИРННДОШЖЕСЛОУГЫКЪАРХИ ЕРЕОМЫИФАРИСЕОМЬ, НРЪШНМЪТИ. ПОУТОНЕПРИКЕДОСТЕЕГО.....**

на дъсно, прѣдъ една група народъ, стои единъ и сочи къмъ другитѣ, като да имъ говори нѣщо; на лѣво, прѣдъ една група народъ, стоїтъ нѣколко войника съ щитове въ ръцѣ.

Върху гърба на следующия листъ е помѣстена картина, която изображава: **АЦЪНДЖИКЪЗЫЩЕТЄМЄНЕ, ИКЪГРЄСКІАШЕМЪ ОУМРЕТЕ. ИНМОЖЕАЦЪНДЖ, ВЫНМОЖЕТЕ ПРІНТП. ГЛАХЖЕЮДЕНЕ ДАСАСАМЬОУБИСТЬ....;** на лѣво стоїтъ ученицитѣ, а на дъсно, до едно здание — група народъ; по срѣдата Иисусъ седи на единъ столъ, като да говори.

На листъ 236 се намира миниатюра, която изображава: **ФВЪРШЖЮДЕНІРЪШЖІСМОУ. НЕДОБРѢЛНГЛЄМЪМЫАКОСАМАРѢ НИМЪССИНБЪСЪНМАШИ. ФВЪЩАІС. АЦЪБЪСАНЕНМАМЪ....;** на лѣво, прѣдъ едно здание, стоїтъ ученицитѣ и Иисусъ прѣдъ тѣхъ седи на столъ, като че говори нѣщо къмъ една група народъ, която се намира на дъсно и задъ която се виждатъ копия и войнишки шапки.

Сѫщиятъ листъ се свършва съ друга една миниатюра, която прѣставлява: **Р€УСЖЕММЫІС. АМННЧАМННГЛАВАМЪ. ПРѢЖДЕДАЖ САВРААМЪНЕБЫ, АЦЪЕСМЪ. ВДАШЖЕКАМЕНІЕДАВРЪГЖТЬИАНЬ. ІСЖ ЕСКРЫСАИЗЫДЕНСИРКЕ....;** на лѣво, прѣдъ нѣколко души съ видинжти ръцѣ, въ които държатъ нѣщо, стои Иисусъ до единъ тронъ; на дъсно, ученицитѣ и Иисусъ като да вървижтъ бързо.

На листъ 237 се намира изображението, което въпътъява: **НМНМОИДЫІС. ВІДЂУЛКАСЛЬПА. ОРОЖЕНИА.... СЕРЄКЪ, ПЛЮЖНАДЕМ А, ИСЪТВОРНІКРЕННЕ. ОПЛЮНОВЕНИА. ИПОМАДІСМОУОНБРЕННМЪ. ИРЄУСІЕМОУНДНОУМЫНСАВКЖПЛНСИЛОУДЛН....;** на лѣво, Иисусъ стои прѣдъ ученицитѣ и си приближила едина пръстъ на рѣката до очите на стоящия до него нагърбенъ човѣкъ, който се подпира съ една тояга, а задъ него стои една група народъ; на дъсно, сѫщиятъ човѣкъ се навелъ надъ единъ виръ вода и трие очите си, а отъ другата страна на вира го гледа една група народъ.

На гърба на сѫщия листъ се намира едно малко изображение, което прѣставлява: **СЪСЪДИЖЕНИЕБЪХЖКІДѢЛНЕГО ПРѢЖДЕ ІАКОСЛЪПЪБЪИ ПРОШАШЕ. ИГЛАХЖ. ИЕСЪЛНЕСТЬСЪДАИИРОСА....;** единъ човѣкъ се исправилъ между двѣ групи народъ, като че говори: на, вижте.

Гърбътъ на листъ 238 захваща съ една миниатюра, която пръдставлява: **ГЛАХЖЕИЦІИСФАРИСЕИ. НІС'ІНУЛКЪСБА. ІАКОС
ЖБОТЫНЕХРАНИТЬ. ОКИГЛАХЖ. КАКОМОЖЕТЬУЛКЪГРѢШЕНЬСИЦЕКАЗ
НАМЕННІАТКОРНТИ, НІРАСПРЕБЪВНИХЪ. ГЛАХЖСЛЪПЦОУПАКЫ. ТЫУТО
ГЛЕШНОНЕМЬ.....**; на лъво, до едно здание, стои множество народъ на двѣ групи, които като че се каратъ помежду си; на дѣсно, пръдъ една група народъ, стои човѣкъ съ растворени обятия и гледа къмъ групата.

Слѣдующиятъ листъ съдържа миниатюра, която изображава: **ВЪЗВАШЖЕВТОРОЕУЛКАНЖЕБЪСЛѢПЪ. НІРСКОШЖЕМОУДАЖ
ДЪСЛАВЖБОГОУ....; СЛЫШАВЪЖЕІСАКОНЦГНАШЖІВЪН. НІФБРѢТНІИРЕ
ЕМОУ. ТЫВЪРОЧЕШНЛНВСИАБЖНIA.... ОНЖЕРЕУЕВЪРОУЖГНІПОКЛОН
ИСЛАЕМОУ;**; на лъво, пръдъ една група народъ, стои човѣкъ, като да разказва нѣщо; на дѣсно, Иисусъ стои пръдъ учениците и благославя единъ човѣкъ, който му се покланя, а задъ този последния стои пакъ една група народъ.

Сѫщиятъ листъ свършва съ друга една миниатюра, която изображава какъ Иисусъ седи на единъ столъ между учениците отъ лъво и група народъ отъ дѣсно, та расправя притчата за овчаря и стадото: **СИЖПРНТУАРЕНМъІС. ОННЖЕНЕРАЗОУМъІШ, УТ
ОВЪІЕЖГЛАШЕИМъ.**

Върху слѣдующия листъ 240 е помѣстено едно изображение, подобно на прѣдидущето: Иисусъ стои правъ между учениците отъ лъво и една група народъ отъ дѣсно, като да говори.

Лицето на листъ 241 свършва съ една картина, която пръдставлява: **НІНКТОЖЕИМОЖЕТЬВЪЗАТННХЪСРЖКЫШАМОЮ
ГО. АДЪНІСЩЕДННОЮЕСВЪ. ВЪЗАШЖЕКАМЕІЕПАКЫІОУДЕНДАПОБИ
ЖТЬЕГО....**, на лъво, Иисусъ се исправилъ до единъ балдахинъ прѣдъ нѣколко души съ вдигнати ръцѣ, въ които държатъ по нѣщо за хвъргание; на дѣсно, учениците и Иисусъ гледатъ назадъ и като да бѣраятъ.

Върху листъ 242 е помѣстена миниатюра, която прѣставлява: **ПОСЛАСТЬЕСЕСТРѢЕГОКЫИМОУГЛАЩИ. ГИ. СЪЕГОЖЕЛО
БНШИБОЛНТЬ. СЛЫШАВЖЕІСРЕУЕ СИАБОЛКУН, НІКЪСЪМРТЬИ....**, на лъво, прѣдъ една група народъ, стои човѣкъ замисленъ, като да е боленъ; на дѣсно, Иисусъ седи на единъ столъ и задъ него една жена, а напрѣдъ му стои единъ светецъ, когото той благославя.

На лицето на следващия листъ се намира една картина, която изображава: **МНОЗИЖЕСОЮДЕНЕВХЖПРИШЛНКЬМАРӨНМАРІНДАОУТВШЖТЫАОБРАТЪЮ**; въ една хубаво окрасена къща, на едно кънапе седи 2 жени, а на друго едно седи 3 жени.

Върху гърба на същия листъ е помъстена друга една картина, която представява: **МАРӨЛЖЕСЕГДАОУСЛЫШАЛКОІСГРАДЕТЬ.СРѢТЕИМАРІАЖЕДОМАСЕДВАШЕ.РЕУЕЖЕМАРӨЛКІСОУ ИСИАРЕКШИ.ИДСІНПРИГЛАСИМАРІАСЕСТРЖСКОЖТАНРЕКШИОУНТЕЛЬСЕІНДОВЕСТЬА**, на дъсно, Исусъ стои предъ учениците и благославя една жена, която му се поклонила; на лъво, същата тая жена влавя въ една къща, дъто седи 2 жени и двама маже, които като че ли молятъ нѣщо тая послѣднята.

На листъ 244 се намира изображението, което представлява: **МАРІАЖЕАКОПРІНДЕНДЕЖЕБКІС.ВИДѢВШИИНАДЕІСМОУНАГОУ.ГЛАЩНІСМОУ ГЛАІС.ВЪЗМѢТЕКАМЕНЬ ИСЕРЕКЪ.ГЛАСОМЪВЕЛНІСМЪВЪЗЛАЛАЗАРГРАДНЕВЪНЪ.ИАБНІЕНДЕОУМЕРЫН.ОБАДАНЪРЖКАМАНМОГАМОУКРОНИИ. . . . ;** на лъво, Исусъ стои предъ учениците и благославя двѣ жени, които колъничили при нозете му; на дъсно, единъ човѣкъ вдига надгробния камъкъ на единъ гробъ, въ който се исправилъ единъ човѣкъ, обвитъ въ пелени, а пъкъ единъ трети развива повоите, съ които е обивитъ мъртвиятъ и си завърналъ главата назадъ, като да казва: вони.

На следващия листъ е помъстена миниатюрата, която изображава: **СЪБРАШЖЕСЛАРХИЕРЕНІФАРИСЕНІКЕСЪНМЫАІС.ИГЛАХЖУТОСТВОРНМЪ.АКОУЛКЪСЪМНОГОЗНАМЕИАТВОРНТЪ. юДИИЖЕНЪКЫИСІНХЪ.КАЇЛФЛАРХІЕРЕНІСЫНЛЕТОУМОУ.РЕУСИМЪ.ВЫНСВІСТЕННУСОЖЕ ;** отъ лъво и отъ дъсно, групи народъ (между послѣднята има и въоръжени съ копия и щитове), а помежду се исправилъ единъ човѣкъ съ съвсѣмъ растворени обятия, като да говори нѣщо.

Листъ 246, следъ 4 реда текстъ, захваща съ една картина, която представлява: **ПРИНДЕВЪКНӨАННЛ.ИДЕЖЕБКЛАЗАРЬОУМЕРЫН.ЕГОЖЕВЪСКРѢСНІСМРЪТВЫХЪ.СЪТВОРНШЖЕСМОУКЕУЕРАТОУН.ИМАРТАЖЕСЛОУЖЛАШЕЛАЗАРЖЕЕДННЪБѢСІВЪДЛЖАЩИХЪСЪНМЪ**.

**МАРИА ЖЕПРИНЕМШИ СТЬКЛЕННЦАМ НРА. НАРДЫПИСТИКИАМ МОГОЦЪН
НЫ. ПЛОМАЗАМОЗЪСВѢК ;** на дѣсно, гори огънь, на който е поставено върху триножна пиростъ едно двоухо гърне; до огъня стои една стомна за миене и лиенъ, а до тѣхъ, една жена носи плоска съждина въ рѣзцѣ си; по срѣдата на картината стои една голѣма масса, около която настѣдали учениците и Иисусъ благославя трапезата. Седящиятъ на дѣсния край на массата е въ особено облѣкло: съ дѣлъгъ бѣлъ опасъ, нашаренъ съ черни крѣстове; на насрѣщната страна на трапезата седи Иисусъ и до него една жена му хванжла ногата.

Върху гърба на сѫщия листъ се намира друга една миниатюра, която прѣставлява: **ИАОУТРІАЖЕНАРОДЪМНОГЪПРН
ШЕДЫНКВПРАДНКЪ.СЛЫШАВШЕАКОІС,ИДЕТЪКВІЕРЛМЪ.ПРИДШЖ
ТВКІЕСФИНИКЪ,ИНЦЫДОШЖПРОТИКЖЕМОУ ;** на лѣво, до една височинка, Иисусъ, възседналъ напрѣки едно муле, прѣдвожда учениците, а срѣщу него, отъ дѣсно, една група хора, отъ които едни хвѣргатъ сини блузи въ нозетъ на мулето, а други подаватъ къмъ Иисуса дѣрвени клончета; на дѣсно се издига едно зданie въ видъ на крѣпость (градътъ).

На слѣдующия листъ е помѣстена миниатюрата, която прѣставлява: **БѢХЖЕНЕЛНННЧІНСОКВШЕДШИХЪКВІЕРЛМЪ.ДА
ПОКЛОНАТАСВЪПРАДН.СНЖЕПРИСТѢПНШЖКЪФИЛНПОУ.ИЖЕБѢСВИ
ӨСАНДЫГАЛИЛЕНСКЫЖ.ИМОЛЕХЖЕГОГЛАЩЕ.ГИ.ХОЩЕМЫІСАВІДѢТИ.
ПРІНДЕЖЕФИЛНПШНГЛЛАНДРЕСОН.ИПАКЫЛАНДРЕСАНФИЛНПШГЛАСТА
ЇСВИ ;** на лѣво, прѣдъ една група войници, въоржени съ копия, стои единъ светецъ; поб-на дѣсно сѫщиятъ този светецъ говори съ другъ единъ светецъ, а още поб-на дѣсно, тѣзи двама говорятъ на Иисуса, който седи на единъ столъ при едно зданie.

Листъ 248 свѣршва съ една картина, която изображава: **ИКЕУЕРНБЫКШИ.ДІАКОЛОУОУЖЕВЪЛОЖНВШОУ, ВЪСР҃ЕІОУДѢСИМ О
НОВОУПСКАРНФОСКОМОУДАНПРѢДАСТЬ ;** въ едно зданie учениците настѣдали около една трапеза, върху която стоїтъ 3 голѣми съждини по срѣдата и по една малка прѣдъ сѣкой ученикъ; нѣкои отъ учениците посѣгнали къмъ голѣмите съждини, а Иисусъ благославя. Изображенietо много прилича на съответствующите му въ другите евангелисти.

На следующия листъ се намира изображението, което прѣставлява: **ВЪСТАСЪКЕУЕРАНІПОЛОЖИРИЦЫ.ИВЪДѢМЪЛЕНТИНЕ,И РѢПОЛАСА.ПОТОМЪВЪЛНІАВОДЖВЪОУМЫКАЛНИЦЖ.ИИАУАТЬОУМЫ ЕАТНІОЗЂОУУЕННКОМЪИОТНРАТНЛЕНТИНЕМЬ.....**; въ една кжща ученицитѣ настѣдали върху едно дѣлго канапе съ заголени нозе до надколоѣнетѣ, а Иисусъ, облѣченъ въ дѣлга риза, мие въ единъ лиенъ нозетѣ на стоящия на лѣвата страна на канапето ученикъ.

Върху гърба на сѫщия листъ се намира друга една миниатюра, която изображава: **ЮГДАЖЕОУМЫІСНОЗЂОУУЕННКОМЪ СВОИМЪ, ВЪДАРНЦЫСВОЈИВЪЗЛЕЖЕ. ПАКЫРЕНМЪ. КЪСТЕЛУТОСТВО РЇВАМЪ.....**; ученицитѣ настѣдали около една дѣлга трапеза и едни отъ тѣхъ посѣгатъ къмъ голѣмитѣ сѫдини, сложени на трапезата, а Иисусъ се исправилъ, като да говори нѣщо.

На листъ 250 е помѣстена миниатюрата, която изображава: **ИЛИЖЕКОУЕЖЕЦЪНМѢШЕІОУДА.ИАКОГЛЕСТЫЕМОУІСКОУПНІАЖЕТРБ БОУСМЫНАПРАЗНИКЪ.ИЛИНИЦІИМЪДАНІУТОДАСТЪ.ИРНІСМЖЕХЛЪВЪ ФОННЦЫДЕАБНІЕ.БѢЖЕНОШЕГДАНЦЫДЕ.....**; на лѣво, прѣдъ едно здание, стоїтъ една група войници; на дѣсно, една група хора, отъ които единъ дѣржи въ рѣката си една торбичка; между двѣтѣ групи стои единъ човѣкъ съ растворени обятия.

Гърбътъ на следующия листъ, следъ два реда текстъ, захваща съ картината, която прѣставлява: **ДАНЕСЪМЖЦАЮСА ВАШЕСР҃Е. ВЪРХНТЕВЪБА, ПІВЪМЕСЕВРОУНТЕ....**; между ученицитѣ, раздѣлени на двѣ равни групи, Иисусъ седи на единъ столъ и дѣржи книга въ рѣката си, като да расказва нѣщо.

На листъ 253 е помѣстено изображението, което прѣставлява: **ИКЪМНІЕИМАТЬННУСОЖЕ.ИЖДАРАЗОУМЪЮСТЬМНРЪСЪ, ИАКОЛЮБЛАФЦД.ИИАКОЖЕЗАПОВДАМНІСФЦЪ, ТАКОТВОД.КЪСТАНВ ТСИДѣМЪССДОУ.....**; Иисусъ върви и сочи на напрѣдъ, а сичкитѣ ученици се наредили и го слѣдватъ.

Лицето на листъ 255 се свършва съ миниатюрата, която изображава ученицитѣ, раздѣлени на двѣ групи, а помежду тѣхъ Иисусъ, седи на столъ съ растворени обятия, като да ораторствува.

Върху гърба на листъ 257 се намиратъ двѣ миниатюри, отъ които първата прѣставлява: **ИКЪЗВЕДЕОУИСКОНМАНБОНР.**

ОУСПРИНДЕГОДИНАПРОСЛАВИСАСКОЮСО....; до нѣколко дървета, върху една височинка, Иисусъ колѣничилъ, а надъ него изъ единъ синъ полуокръгъ славя една синя ивица. Втората изображава какъ сичкитѣ ученици колѣничили да се молятъ и надъ тѣхъ сѫщо така славя една синя ивица изъ единъ синъ полуокръгъ.

Листъ 258 се свършва съ двѣ миниатюри, една подъ друга, които представляватъ идеята: **ІОУДАЖЕПОІЕМЪВОИНЫ, Н
СДАРХІЕРЕНІФАРИСЕІСЛОУГЫ. ПРІНДЕТАМОСЪСКЕТНЛНКЫІСКЕІША
МИНФОРЖЖНИ. ІСЖЕВЪДЫНКСТНДЖЦІАНАНЬ. НЗШЕРЕУЕНИМЪ, КОГОИ
ЩЕТЕ. СБВЪШАШЖЕМОУІСЛАЗФРЕА. ГЛАНМЫІСАДЪЕСМЪ. СТОАШЕЖЕ
СЪМНМНІОУДА, НЖЕПРѢДАШЕЮГО. ДАІКОЖЕРЕУЕНИМЪАДЪЕСМЪ, Н
ДОШЖКСПАТЬИПАДАШЖИАДЕМЛНПАКЫЖЕЛВЪПРОСНІСКОГОНЩЕТЕ
ОННЖЕРЪШЖІСЛАЗФРЕА..... СНМОНЪЖЕПЕТРЪЕМЪНОЖЫІЗВЛЪУЕ Н
ОУДАРНАРХНІЕРЕОВАРАБА. НОУРЪЗДЕМОУХОДЕСНОЕ....** Първата захваща на лѣво съ учениците, прѣдъ които стои Иисусъ и до него отъ дѣсно единъ човѣкъ, като че ли го пита нѣщо, а следъ този послѣдниятъ иде една група хора, отъ които единъ носи ктъ свѣтилници, други — копия, трети — тояги, брадви и пр., а нѣкои отъ тѣхъ сѫ нападали на земята и плахо гледатъ къмъ Иисуса. Въ нижната — сѫщата група народъ, но сега сичкитѣ стоятъ прави и свѣтилницитѣ горижатъ, а помежду имъ стои Иисусъ, прѣгърнатъ отъ единого отъ групата; на лѣво отъ групата единъ ученикъ натиснялъ единого и съ единъ нагърбенъ ножъ му рѣжи ухото. Тази миниатюра е много подобна на съответствующата ѹ въ прѣдишнитѣ евангелисти.

Върху гърба на слѣдующия листъ 259 е помѣстена миниатюра, която изображава: **КОННІЖЕНТЫСЖЦНКЫІСЛОУГЫ Ж
НДОКСКЫЖЖІСНСКАЗАШЖН. НВЕДОШЖЕГОКЪЛНІЕПРЪВЪЕ....;** на лѣво една група народъ и нѣколко войника, отъ които единъ държи издиря Иисуса и го кара напрѣдъ. На дѣсно, единъ старецъ седи на столъ до едно здание и около него стоятъ нѣколко души и гледатъ къмъ Иисуса.

На лицето на листъ 260 сѫ помѣстени двѣ миниатюри, отъ които първата изображава: **ПЕТРЪЖЕСТОАШЕПРИДВЕРЕХЪВЪ
НЪ. НЗЫДЕЖЕОУСИИКЪТЬ, НЖЕБІЗНІАЕМЪАРХНІЕРЕОУ. НРЕУЕДВЕР
ННЦНКЪВЕДНПЕТРА....;** на дѣсно, прѣдъ вратата на едно здание, стои една жена, при която се спрѣли двама души, като да ѹ просиатъ нѣщо.

Втората прѣставлява: **АРХИЕРЕНЖЕВЪПРОСНІСЛООУЧЕНИЦЪХЪСГОНООУЧЕНИЕСЕГО.СЪКЪЩАЕМОУСАДЪЛХЪМНР**
ОУ....ЕДНИСТРЪДСТОЖЩИХЪСЛОУГЪ,ОУДАРНЕВЪЛАНИТЖІСЛ....;; на
 дѣсно, прѣдъ едно здание, седи единъ човѣкъ на столъ и около
 му нѣколко души, а прѣдъ него стои Иисусъ, задъ когото има
 нѣколко войника, отъ които единъ издигналъ ржката си къмъ него.

Върху гърба на сѫщия листъ се намиратъ още двѣ ми-
 ниатюри, отъ които първата прѣставлява: **ПОСЛАЖЕСГОАНИА**
СКАЗАНА,КЪКАНАФБАРХИЕРСОУ....;; на дѣсно, прѣдъ вратата на
 една къща, седи единъ човѣкъ на столъ и сочи, като да задава
 въпросъ на стоящия прѣдъ него Иисуса, задъ когото има една
 група войници.

Втората изображава: **БЪЖЕССИМОНЪПЕТРЪСТОЖНГРѢСА.РѢШ**
ЖЖЕСМОУ.ЕДАНТЫСОУЧЕНИКЪЕГОЈЕСН.ОЖЕСКРЪЖЕСАИРЕУС,И
СМЪ.ГЛАЕДНИСТРЪБАРХИЕРЕОВЪ.ЛЖИКАСЫНСМОУЖЕПЕТРЪОУР
БУДОУХО.ОУБОНЕАУЛНТАВИДѢХЪВЪКРЪТОГРАДѢСЪСИИМЪ.ПАНИЖЕП
ЕТРЪСКРЪЖЕСА.НАБІЄСТЕЛЬКЪГЛАСИ....;; на лѣво, около единъ
 огроменъ триноженъ мангаль, стоиже дѣвѣ жени и единъ све-
 тецъ, който се обѣржалъ къмъ едната съ вдигната ржка, като
 да казва: не знамъ. По-на дѣсно, сѫщиятъ светецъ се намира
 прѣдъ едно лице, което като че ли го запитва нѣщо; по-на
 дѣсно още една подобна сцѣна. На дѣсния край, до единъ стълбъ,
 върху който се намира единъ петель съ растворена гага, стои
 светецътъ съ подпрѣна глава на ржката си и мисли.

На лицето на листъ 261 сѫ помѣстени пакъ двѣ ми-
 ниатюри, отъ които първата прѣставлява: **ВЕДОШЖЕІССКАНАФ**
ЫМАСѢДНЦЕ.БЪЖЕДОУТРАНТИНЕВЫИДОШЖВЪСѢДНЦЕ.ДАИСОСКВ
РЪНАТСА,ИЖДАИДАТЬПАСХЖ.ИЦЫДЕЖЕПИЛАТЪКЪННМЪВЪНГЛА....;; на лѣво, прѣдъ нѣколко здания, една група хора карать Иисуса
 и му сочжть на напрѣдъ. На дѣсно, прѣдъ вратата на едно
 здание, между нѣколко души, седи единъ човѣкъ на столъ и
 като да пита нѣщо стоящия прѣдъ него Иисуса, когото пазиже
 нѣколко войника.

Втората е олицетворение на: **КЪНДЕЖЕПАКЫПИЛАТЪВЪСѢД**
НЩЕ.ИКЪГЛАІСНРЕУСЕМОУ.ТЫЛНІЕСНЦРІОУДЕНСКЫН....;; на лѣво,
 до едно здание, стои Иисусъ прѣдъ една група народъ и вой-
 ници, а на срѣща му, отъ дѣсно, между нѣколко души, седи
 единъ старецъ, който като че запитва нѣщо Иисуса.

Върху гърба на същия листъ се намира още една миниатюра, която изображава: **ГЛАСМОУПИЛА, УТОЮНСТНАЛ. НСЕРЕКТЬ, ПАКЫНЦЫДЕКЬЮДЕСОМЪ, ПГЛАНМЪ. АЗЪДИНОЖКНЫНЕФРЪТ АДОНЕГО.....**: на дясното стојатъ нѣколко души, отъ които единътъ като да разказва нѣщо на находящите се предъ него Иисусъ и група народъ.

На лицето на листъ 262 се намиратъ 3 миниатюри, отъ които първите стојатъ една подъ друга; едната отъ тяхъ представява: **ТОГДАИИЛАТЬНОЖТЬІСЛ. ИБИКЪЕГО, ПРѢДАСТЬИМЪ;** на дясното, предъ едно здание, седи единъ човѣкъ на столъ и около него нѣколко души; на ляво предъ една група народъ Иисусъ стои съблѣченъ и двама му распъняли рѫцѣта, а други двама издигнали върху него дебели тояги, като да искатъ да го удариатъ.

Втората изображава: **КОНИЖЕСЫПЛЕТШЕКЪМЕЦЪ СТРЪННІ.** Възложнишна глаѧемъ кърнѫбагрѣиожбъкошѫєго. Ипри хождахжкынемоуңглажж. Раңисацрююоуденскии. Ибниахжегон оланитама.....; на ляво, до едно здание, Иисусъ, съ вървани отъ предъ рѫцѣ, върви предъ една група народъ; на дясното, предъ едно здание, единъ човѣкъ седи на столъ и нѣколко души го заобиколили.

Третята миниатюра, която се намира въ долната половина на листа, представява: **ИЦЫДЕЖЕНАКЫПЛАТЬКЫНЪ, ИГЛАНМЪ. СЕ ИЦВОЖДЖЕГОКМЪКЪНДАРАЗОУМѢСЕКАО АЗЪДОНЕГОИИДНО ЖКНЫНЕФРЪТАЖ. ИЦЫДЕКЬНІС.....**; на дясното, предъ вратата на едно здание, стои Иисусъ, а на срѣща му, отъ ляво, една група народъ.

Върху гърба на същия листъ се намира друга една картичка, която представява: **ИКЫННДЕКЪСЖДИЩЕПАКЫПИЛАТЬ, ИГЛАІСКИ. СКЖДОЧЕСИТЫ; ИСЖЕСВѢТАНЕДАСТЬЕМОУ. ГЛАСМОУПИЛАТЬ.....**; Иисусъ стои между рамките на една врата, предъ която стои Пилатъ и до него група народъ.

На листъ 263 е помѣстена миниатюра, която изображава: **ОИИЖЕПОЕМШЕІСЛ. КЕДОШЖЕГОЛАСЖДИЩЕ. ИНСЫСЕБЪКРЪНЦЫД ЕВЪИАРНЦАЮМОЕКРАННІЕКОМЪСТО.....**; между една група войници, следъ него, и една група народъ, предъ него, Иисусъ

върви и носи на рамо единъ огроменъ кръстъ, който виси, като че ще падне.

Гърбътъ на сжия листъ захваща съ една картина, която пръдставлява: **ИДЕЖЕРАСИАШЛЕГОНСИНИМЫНДКА.СЛДОУНОКЖД
ОЧНОСРЪДЪЖЕІСА....**; на три кръста стојтъ распънжти трима души. Отъ страна на сръдния кръстъ стојтъ една група хора, отъ които единъ сочи съ едно копие къмъ распънжтия, а другъ наболъ нѣщо на една дълга тояга и го поднася до главата му. Надъ сжия кръстъ летиже нѣколко ангели.

На лицето на следующия листъ се намиратъ двѣ миниатюри, отъ които първата пръдставлява: **КОНИЖЕІСГДАРАСПАШ
ЖІС.ВЪДАШЛРНЦУЕГО.ИСТВОРНШЖУАТЫРНУАСН.КОСМОУДОКОН
НОУАСТЬ.ИХИТОНЬ.БѢЖЕХИТОМЬНЕШЬВЕНЬ.ИЖСЪКЫШЕИСТЪКАНЪ.
РЕКОШЖЕКЪСЕВНСИРЪДЕРЪМЪЕГО....**; отъ четворица души тримата дърпатъ единъ голъмъ синъ платъ.

Втората се намира подъ текста и изображава: **СТОАХЖЕ
ПРИКРТЫІСВЪ.МАТНІЕГОИССТРАМТРЕССО.МАРІАКЛЕОНОКА.ИМАРІАМ
АГДАЛИНН.ІСЖЕВИДЪВЪМТРЬ.НОУЧЕННКАСТОЖЩА....**; на лѣво стојтъ нѣколко ученици и между тѣхъ три жени; отъ дѣсно — една група народъ, а по срѣдата Иисусъ распънжъ на кръстъ.

Върху гърба на сжия листъ се намира друга една картина, която пръдставлява: **ГЛАЖЖДЖ.СЪСДЪЖЕСТОАШЕПЛ
ЪМЪЩТАГЖБЛЖЕНАПЛЬННЕШЕОЦТАМТРЪСТВЪДНЦУЗШЕ.ПРИДЪШ
ЖКЬОУСТАМЪЕГО....**; на лѣво отъ кръста, върху който е распънжъ Иисусъ, стојтъ двама души и сочятъ на него, като да му се заканватъ; прѣдъ самия кръстъ други двама се поклонили, а отъ дѣсно стојтъ една група хора, отъ които единъ поднася нѣщо съ дълга пръчка до устата на распънжтия.

Лицето на следующия листъ свършва съ миниатурата, която изображава: **ИНОСЕМЖЕМОЛНПИЛАТІФСИФЪ.ИЖЕБѢСДРН
МАЛНЖ.СЫНОУЧЕННКЪІСВЪ.ТАНІЖЕЗАСТРАХЪІОУДЕНСКЫ.ДАВЪЗМ
ЕТЬГЛОІСКО.ИПОКЕЛВПНЛАТЬ.ПРИДЕЖЕННВЪЗАТЬГЛОІСКО....**; на дѣсно, до вратата на едно здание, седи човѣкъ на столъ и прѣдъ него единъ светецъ, къмъ когото той сочи; по-на лѣво стојтъ една група войници, и до тѣхъ една група народъ.

Върху гърба на сжия листъ се намира друга миниатюра, която пръдставлява: **ПРИДЕЖЕНННКОДНЫИРИШЕДЫНКЫІСК**

ИНОЩИЖ.ПРѢДЕСЫНСИМЪШЕННЕЗМИРНОИАЛОН, МѢРЪЯКОЛИТРЪ СТО.КЪДАСТАЖЕТЪЛОІСКО.ИОБИСТАІЕРН҃АМН.....; на лъво, двама души сниматъ тѣлото отъ кръста и до тѣхъ стоиътъ единъ ученикъ и двѣ жени, отъ които едната прѣгръща овиснялата откована ржка и като че ли плачи. На дѣсно, прѣдъ една врата, двама души носиѫтъ на ръцѣ едно тѣло, обвито въ бѣло платно и слѣдъ тѣхъ вървиѫтъ двѣтѣ жени.

На листъ 266 се намира едно малко изображение, което прѣставлява: **КЪЮДНИЖЕСѢБОТЖМАРНАМАГДАЛНН.ПРИДЕЗДАОУ ТРАИЕЩЕСѢЩИТМЪАГРОБЪ.ИКИДѢКАМСИКЪЗАТЬСГРОБА.ТЕУЕЖ ЕНПРІНДЕСКВСИМОН&.....;** надъ единъ гробъ, сложенъ до една врата, се навела жена; поб-на лъво, сѫщата тая жена върви и сочи на напрѣдъ.

Гърбътъ на сѫщия листъ захваща съ една миниатюра, която прѣставлява: **ИЗЫДЕЖЕПЕТРЫНДРОУГЫНОУЧЕМНКЪ.ИИДѢС ТАКЪГРОБОУ.ТЕУАСТАЖЕОБАВЬКОУПЪ.ИДРОУГЫНОУЧЕМНКЪТЕУЕСК ОРѢПЕТРА.ИПРИДЕПРѢДЕКЪГРОБОУ.ИИРНННКЪВИДѢРНЗУИЕДННЫ ЛЕЖЩЖ.ОБАУЕМЕКЪНДЕ.ПРИДЕЖЕСИМОНЪПЕТРЪКЪСЛѢДЪЕГО.И ВЫИДЕПРѢДЕСКВГРОБЪ.....;** на лъво, една жена говори съ единъ светецъ, задъ когото стои единъ втори; на дѣсно, прѣдъ една врата, сложенъ гробъ, изъ който се подава единъ светецъ и единъ покровъ, обвитъ съ повой, а вънъ до гроба стои единъ втори светецъ пакъ.

На листъ 267 се намира миниатюрата, която изображава: **МАРІАЖЕСТОЛШЕОУГРОБАВЪНЛЛАУЛІНСЛ.ИАКОЖЕПЛАКАШЕСА.И РНННУЕСКВГРОБЪ.ИКИДѢДВАЛГЛАКЪБЛАХЪРН҃АХЪСЕДАЩА.ЕДНН ОУГЛАВЫАДРУГАГОУНОГОУ.....ИСИРЕКШИ.ОБРАТИСАВСПАТЬ. ИКИДѢСАСТОЖЩА.ИМЕКЪДѢШЕАКОІСЕСТЬ.....;** на лъво, единъ гробъ, върху двата края на който седиѫтъ двама ангели и близо до тѣхъ една жена; на дѣсно, сѫщата тая жена колѣничила прѣдъ Иисуса.

Върху гърба на сѫщия листъ се намира друга една миниатюра, която прѣставлява: **СѢЩОУЖЕПОУДѢВЪДНТЬ.ВЪ ЕДНИЖСѢБОТЖ.ИДВЕРЕМЪЗАТКОРЕНОМЪ.ИДЕЖЕБХЖСЪБРННУ ЕННЦНІЕГО,СТРАХАРАДНІОУДЕНСКА.ПРИДЕСИСТАПОСРѢДНХЪ.....;** Иисусъ като да влезя въ рамките на една врата, отъ двѣтѣ страни на която се сгрупирали сичките ученици.

На листъ 268 е помѣстено изображението, което прѣставлява: **ИПРИДЕІСДВЕРЕМЪЗАТКОРЄНОМЪИСТАПОСРѢДВИХЪ.ИГЛАНИМЪНИРЬ
ВАМЪ.ПОТОМЪГЛАФОМЪ.ПРИНЕСИАРЪСТЬКОНСАМО.ИКИЖЪРЖУМО
И.ИПРИНЕСИРЖКЖТВОЖНВЛОЖНВРЕБРАМОА.....**; учениците се раздѣлили на двѣ групи, а между тѣхъ, въ рамките на една врата стои Иисусъ и си повдигналъ дѣсната ръка, а единъ отъ учениците пипа до мишницата му.

На гърба на сѫщия листъ е помѣстена миниатюра, която изображава: **ИИЗЫДОШЖНВСДОШЖКЬКОРАБЛЪ.ИКВТЖНОЩИНЕЖ
ЖИИУСОЖЕ.....**; въ езеро стои варка съ два чифта лопати, отъ дѣсно на която Иисусъ стои правъ надъ водата и до него единъ ученикъ потъжа вече въ вълните съ прострѣни къмъ Иисуса ръци.

На листъ 269 се намира картина, която прѣставлява: **ОИЖЕР
СУЕНИМЪ.ВРЪЗВТЕОДѢСИЛСТРАНЖКОРАБЛЪМРѢЖ.ИОБРАЩЕС.К
ВКРЪГОШИКТОМОУЧЕМОЖАХЖПРИКЛЦИСАСМНОЖСТКАРЫБЪ
.....СИМОЖСЕТРЪСЛЫШАКЪАКОГЫЕСТЬ.ЕСПЕЧНТОМЪПРѢПОАСА
САБЪБОНАГЪ.ИКЪВРЪЖЕСАВЪМОРЕ.....**; сѫщата почти картина, както и по-горѣ, само че варката влачи една мрежа, въ която се виждатъ много риби; Иисусъ пакъ стои правъ надъ водата и благославя давещия се прѣдъ него въ морето.

На гърба на сѫщия листъ е помѣстена друга една картина, която прѣставлява: **ГЛАНМЫІСПРІДѢТЕОБЕДОЧИТЕ.ИНИКТ
ОЖЕССМѢШЕІСОУЧЕНИКЪПРАШАТИГОТОЕСИ.КЕДАШЕІАКО
ГЫЕСТЬ.ПРИДЕЖЕІСНВЪЗЕМЪХЛБЕДАСТЬНМЪ.ИРЫБЖТАКОЖДЕ.....**; на лѣво, прѣдъ учениците се исправилъ Иисусъ и сочи къмъ тѣхъ; на дѣсно, учениците насидали въ хубави кресла около една четвъртита трапеза, близо при която едно гърне ври на огъня.

Върху гърба на слѣдующия листъ се намиратъ двѣ миниатюри, отъ които едната се отнася къмъ текста и прѣставлява какъ Иисусъ прѣдъвожда учениците, които вървижтъ бѣзко на напрѣдъ, а другата е подобна на картината IV, прибавена къмъ настоящата статия въ книга VII.

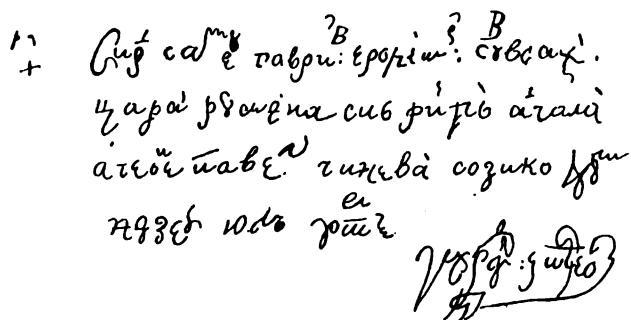
Лицето на листъ 271 е праядно, но гърбътъ му е захванжтъ отъ таблицата, прибавена къмъ настоящата статия, която мновина ще сѫ гледали, заподо жгълътъ на листа, дѣто трѣба да се хваша, е съвсѣмъ пропритъ и доста на вжтрѣ искасанъ.

Писателятъ е мислилъ, навърно, да направи съ нещ една честъ на царя, по заповѣдъ на когото е изработенъ ръкописътъ, защото, като се тръгне отъ централната сложна буква **Ѡ** (Иоанъ), който редъ и да се вземе, излавя изречението: **ѠМѢЗАНДДРАЦАРѢТСКАГ ГЕЛ** (Четвероевангелие на Иоана Александра).

Листъ 272 и лицето на 273 съдържатъ послѣдователни съдържанието на писателя, който сме извлѣкли на страница 164 въ книга VII.

Слѣдните листа, до 281 включително, сѫ испълнени съ обяснения въ кой денъ кое евангелие да се чете, а послѣдните 3 листа съдържатъ празни. Тѣ сѫ били 4, но прѣпослѣдниятъ е отрѣзанъ съ нѣкое остро сѣчivo, което е прѣрѣзало почти и послѣдния, който обаче се държи още. Върху него е написанъ съ гръцка азбука слѣдниятъ редъ:

τὸ παρὸν εὐαγγέλιον ἀγιοπαντελῖκον διὰ χιλιάδα εἴκοσι,
а слѣдъ него — тѣзи четири реда, подписани отъ автора имъ:

 + Οὐρφεῖς ταῦταις εὐροῦσθαις στέψαμαι.
 ψαρά ρύματα сиб рήб агам
 атесъ шавъ гижевъ социко дум
 позеф иадъ ^{еи} рошъ
Уордъ: Гушо

които сѫ дешифирани отъ професора Сирку така:

скриамъ єх гѣврілъ еродіаконъ съ о дea ↑ (ъв) царѣ римѣнскѣ фнидъ
анул лѣ агейе павел ши уннека со зника дѣмнѣзъ соль мрѣ

Гаврилъ: еродіаконъ

Сирѣчъ:

Писахъ азъ Еродиаконъ Гаврилъ за да го дамъ на Влахия, до като съмъ тукъ въ (мънастира) Св. Павелъ, и който прочете да каже: Господъ да го прости.

Гаврилъ Еродиаконъ.

Съ тия думи авторътъ не е искалъ, навърно, да каже, че е писалъ самия ръкописъ, защото, както видѣхме, неговиятъ авторъ е Симонъ Мнихъ. Гаврилъ Еродиаконъ не можалъ обаче да испълни обѣщанието си, да даде ръкописа на Влахия, защото г. Кързонъ го е зелъ отъ сѫщия този мънастиръ св. Павелъ.

Това е съдържанието на ръкописа, за който бъхъ съобщили, че ще произведе превратъ въ нашата история. Нека споменемъ сега нѣколко думи и за знаковете, които твърдѣ на често придвижаватъ думите.

Тѣзи знакове въ нѣкои думи показватъ ударението, но въ повечето случаи служатъ като знакове на правописание. Тѣ сѫ: „, „, или пъкъ ‘, ‘, ;, ”, “. Знакътъ ‘ се поставя особено върху буквата И, когато тя служи за съживъ, или се намира въ началото на думата; надъ | се поставя по нѣкога същото ударение, а по нѣкога двѣ точки (‘), ” се туря, когато | се намира съединено съ €, или съ Є, въ началото на думата; а когато | е самъ, било въ началото, било въ срѣдата на думите, по нѣкога зема ”, а по нѣкога двѣ точки (‘). Отъ прѣпинателните знакове най-често е употребявана точката и то съвсѣмъ не споредъ днешните правила за употребъбението ѝ. Запетаята дѣто е употребъбена, сѫщо тѣй не слѣдва днешните правила. Двоеточието се употребъбява само при свѣршката на текста, дѣто захваща нѣкоя миниатюра, или ново евангелие. Често се срѣща точка съ запетая, но запетаята винаги се отличава по мѣстото си отъ точката, така щото за вѣрвание е, че тя е турена отъ послѣ, като поправка, за да замѣсти точката. Тая послѣдната въ такъвъ случай не е истривана, защото грѣшките сѫ много, а мѣстото, дѣто би трѣбало да се постави запетаята е на съкѫждѣ празно, защото точките сѫ поставени не на долния, а на горния край или по срѣдата на послѣдната буква. Ръкописътъ ще е прѣглежданъ за поправка отъ самия авторъ, защото на много мѣста букви, а другадѣ цѣли думи сѫ истъркани съ ножъ и на мѣстото имъ поставени други, на които почеркътъ е съвсѣмъ приличенъ на останалото.

Както може да се забѣлѣжи отъ направените извлечения, думите въ ръкописа не се отдѣлятъ една отъ друга, а вървижъ свѣрзани, като да съставляватъ една дума, до когато дойде нѣкоя точка. Прѣнасянието отъ единъ редъ на другъ става безъ никакъвъ знакъ и при това не сѫ пазени никакви правила; така, напримѣръ, нѣкѫждѣ е прѣнесено само Тѣ; но когато иде точка слѣдъ 2 или 3 букви, за които става нужда да се прѣнесатъ, тогава се прави съкращение.

II.

Освѣнъ описаниятъ рѣкописъ, който фигурира подъ № 153 въ г. Кѣрзоновата сбирка, се намиратъ още два славянски рѣкописа, изнесени сѣ изъ Атонъ. Ето какво казва той въ своя *Каталогъ за онзи*, който носи № 152:

„Едно четвероевангелие, фолио на голѣмина, облѣчено въ червено кадифе; слѣдъ текста на евангелиститѣ има единъ листъ, който съдѣржа една иллюминирана картина, прѣставляюща единъ Архиепископъ, облѣченъ въ една мантия, коята има формата и краскитѣ употребявани въ грѣцката иерархия. Той стои правъ прѣдъ една масса, съ евангелие, поставено върху массата; надъ него се намира едно изображеніе на спасителя, който се явява отъ облацитѣ. Сичко това е върху единъ златенъ фондъ. Надъ главата на архиепископа има единъ крѣгъ, въ който е написана съ карминъ слѣдната молитва: „Сѫдията седи и Апостолътъ прѣдъ него, трѣбата като зазвучи и огънятъ като загори, какво ще правишъ, о моя душа, когато ще бѫдешъ носена прѣдъ сѫда, запшото тогава сичкитѣ твои злини ще се явятъ и твоите тайни грѣхове ще станатъ явни; за това, сега, пѣ-отрано, мѫчи се да се молишъ на Иисуса Христа, нашия Господь. О, не ме изоставяй, но избави ме.“ Задъ главата на архиепископа е написано: „тая книга на евангелията авъ посвѣтявамъ на тебе, мой Христе.“

„Върху лицето на слѣдния листъ е написано съ черно мастило едно кратко изложение на живота Иисусъ Христовъ; буквитѣ тукъ сѫ пѣ-малки, отколкото тѣзи на самия рѣкописъ. Къмъ края на това изложение, върху гърба на листа, е забѣлѣжено, че тая книга е писана въ царуванието на Стефана Първи, царь на Сърбите и на Гърциите, въ днитѣ на Елена, негова царица, и Урошъ, неговъ синъ, въ врѣмето на Яникуса, първия сърбски и грѣцки патриархъ, по заповѣдъ на негова свѣтлостъ Якова, Сераградски¹⁾ митрополитъ, въ година 6863 отъ създанието на свѣта (1355 г.), индиктъ Н. Слѣдъ това

¹⁾ Въ една забѣлѣжка г. Кѣрзонъ обяснява погрѣшно, че Сараградъ значело Царь-Градъ, т. е. столица, или днешния Цариградъ.

иджътъ нѣколко букви, написани въ видъ на кръстъ, между които стои думата **КАЛУСТЪ**, която показва на върно името на автора.

„Подиръ това слѣдватъ 9 листа, които съдържатъ единъ календарь на евангелията, които трѣба да се четжътъ въ извѣстни дни, слѣдъ което рѣкописътъ се свършва. Освѣнъ любопитния портретъ, когото описахъ, той съдържа 4 окрасени страници, по една въ началото на сѣко евангелие, съ злато и краски, въ византийски стилъ. Рѣкописътъ е прѣкрасно написанъ и е единъ отличенъ образецъ отъ искуството на краснописание и укращение, което е цѣвтѣло въ мънастириятъ на една страна, която инакъ се е намирала въ варваризмъ и невѣжество, въ единъ периодъ, когато сичко е било грабежъ и размирие въ цѣлата страна вънъ отъ стѣнитъ на мънастириятъ, дѣто продължаватъ още и сега да сѫществуватъ нѣкои остатки отъ цивилизация.“

Сега да кажемъ и ние нѣколко думи за този рѣкописъ.

Той е, както казва и г. Кързонъ, едно четвероевангелие, сръбска редакция; дължина има 312 м. м., ширина — 225 м. м., дебелина — 75 м. м. и съдържа 296 неномериирани листа отъ хубавъ пергаментъ. Първите 84 отъ тѣхъ съдържатъ евангелието отъ Матея; слѣдующите 55 — евангелието отъ Марка; другите 83 — евангелието отъ Лука; а последните 63 — евангелието отъ Иоана.

Вънкашността на рѣкописа е раскошна. Албеното кадифе, съ което е обвита покривката, е тѣй запазено, като че ли сега излавя отъ фабриката. Това обстоятелство дава да се прѣдполага, че подвързията не е на еднаква възрастъ съ самия рѣкописъ. Туй, което е очивидно, то е, че първиятъ и послѣдниятъ листове отъ хартия, съ първите половини на които е облѣпена вътрѣшната страна на подвързията, сѫ турени отъ сетнѣ; тѣ като че ли не сѫ похващани, когато пергаментните листа на самия рѣкописъ сѫ сички окирливи отъ пипанье по долните краища. Освѣнъ това, въ единъ жгълъ на тѣзи листа стоїтъ съ дребни печатни букви думите *Bound by J. Clark* (т. е. подвързано отъ И. Кларкъ).

Отъ първия листъ, който е правенъ, се вижда, че той прѣвъ дълго време ще е ималъ само една малка покривка, която е оставяла отстрани по едно поле отъ 5—6 с. м. открито. Това поле е толкова почернѣло и оцапано, щото човѣкъ го би зелъ за отдѣленъ листъ отъ срѣдината. Послѣдните три листа съдържатъ оглавленията на Евангелието отъ Матея и сѫ отлично спасени.

За сравнение съ съответствуващото съдържание отъ рѣкописа № 153, ние ще дадемъ тукъ туй, което тѣ обематъ.

Подъ една широка и съ краски опъстрена линия стои съ златни букви:

»**ІЕЖЕСТНТЕЧАГТФЕУЛЯ, ГЛЪБЫ**«

следъ което следва, както и въ цвлия ржкописъ, само че буквата О и знакътъ надъ нея съ синьо мастило:

О КЛЪСКѢХЪ	ā
О Н҃БНІЕНХЪФТРОУНЩЕХЪ	ē
ПРЬВЫНІОЛАНННПРОВѢДАЦРТКОМБНОЮ	ѓ
О ОЧУЕННСПСОКЪ	đ
О БЛАЖЕНХЪ. ЛОЧКА, ŽI.	ě
О ПРОКАЖЕНЕМЬ. М. Đ. ЛОЧ, ВІ	ſ
О СЫТИНЦЪ. ЛОЧ, НІ. ИѠ. Š	ž
О ТЪФНПЕТРОКЪ. МР, IZ, ЛЧ, Θ	ń
О НСЦѢЛІАВНШНФРАЗЛІУННІСДОЧ. М, Г. ЛЧ, І.	ē
О НЕПОВЕЛѢННННСЛѢНТН. ЛОЧ, МГ.	i
О ЗАПРЦІЕННКОДАМЬ. М, І. ЛОЧ, КГ.	ai
О БѢСМОЧЮЩИМСЕ. М, АІ. ЛОЧ, КД.	ki
О РАСЛАБЛЕНЕМЬ М, ē. ЛЧ, ГІ, ИѠ. Ž.	ri
О МАТОЕИ М С. ЛОЧ, ДІ	đi
О ДЫЩЕРНАРХІСНІАГФОКЪ М, ВІ. ЛЧ, КЕ	éi
О КРЪКОТОУНВЕЙ М, ГІ. ЛОЧ, КІ.	si

На гърба:

ŽI О ДВОЮОСЛЪПЦОЧ
НІ О БѢСМОЧЮЩИМСЕГЛОУСК
ӨІ О ПОСЛАНИ ВІ. М, Н, Н, ДІ. ЛОЧ, СІ. Н, КŽ
К
КА О ПОСЛАЊ СІ ИѠАИЛА ЛОЧ, К.

кк ѕ нмоѹшии мъсоѹхочроѹ м, з. лоѹ, єи.
 кг ѕ просеփи хъзнаменїа. лоѹ, мд.
 кд ѕ притуахъ, м, Ѹ. лоѹ, кк. мѳ
 ке ѕ іѡаннѣ, ніродѣ. м, єи.
 кс ѕ пети хлѣбъ и дкоюорыбоѹ. м, си, лоѹ, ки
 кж ѕ морсї єхоженї. м, зи. ѹ, Ѹ.
 ки ѕ прѣстоѹпленїа по вѣдни бжїи. м. ѿ. ѹ, ѿ.
 кѳ ѕ хаманен м, Ѹи
 л ѕ исѹлъвиши народъхъ.
 ла ѕ седми хлѣбъхъ. м, ка.
 лк ѕ квасѣ фарїс енсѹмь, м, кв.
 лг ѕ кесарїнсѹмь кыпрошени. м, кд. лоѹ, кѳ.
 лд ѕ прѣ ображенїе сокѣ. м, ке, лоѹ, л.
 ле ѕ бѣсноѹющїи се маюкы мїе. м, кс. лоѹ, ка.

На следующая листъ продолжава:

Ѡ просеփи дѣдрахма.	лс
Ѡ глюфи хъкто є болїи. м кж. лоѹ, лв.	лз
Ѡ сто ѡвьци притуа.	ли
Ѡ дльжнѣмътмоюталантъ.	ло
Ѡ въпрашаюшихъ, аще донти изстїжены.	м
Ѡ въпрошшїе богатїѧ сл. м, кѳ. лоѹ, зг. м, ки	ма
Ѡ на ютыхъ дѣлателюхъ.	мв
Ѡ смоѹзекѣ євкоѹ. м, ѿ.	мг
Ѡ двою слѣпциоѹ. м, ла. лоѹ, зд.	мд
Ѡ ослѣтии жрѣбети. м. лв. лоѹ, зи. ѹ, ди.	мс

О слѣпыхъихромыхъ.	MS
О нсьхшїнсмоковицї. М, АГ.	МZ
О къпрошшїглархїереннистарџи. М, АЕ. ЛОЧ, ЗО.	МН
О дкоюсноупрнтуа.	МО
О виноградъпрнтуа. М, АС. ЛОЧ, О.	Н
О званыхъиабракы. ЛОЧ, МД.	НА
О къпрошшнхъокїнсонѣ. М, АЗ. ЛОЧ, ОА.	НВ
О саддоукаенхъ. М, АН. ЛОЧ, ОВ	НГ
О къпрошшїзаконицѣ. М, АӨ, ЛОЧ, АЕ.	НД

Продълж. на гърба:

Нє О къпрошннгнкъфарїсеви, какоснъдѣїхс. М, М. ЛЧ, ОГ.
Нє О окааннкннжнкънфарїсен. ЛОЧ, МГ.
Нї О конуннѣ. М, АВ. ЛОЧ, ОЕ.
Нї О динономынусъ. М, МГ.
Нө О дѣтндвах.
З О прииемшнталанты.
ЗА О пришьствихвѣ.
ЗВ О помаџавшнгламїрї. М, МД. ЛОЧ, КЛ. ІЧ, ВІ.
ЗГ О оуготованнпасцѣ. М, МЕ. ЛОЧ, ОС.
ЗД О обраӡетанимъислоужбѣ.
ЗЕ О прѣданнпсовѣ. М, МС.
ЗS О ѕмѣтаннпетровѣ. М, МZ.
ЗЗ О раскааннпоуднѣ.
ЗИ О испрошенитъїегнія. М, МН. ЛОЧ, АВ. ІЧ, ФІ.

На слѣдующата половина на л. 4:

**СЕЖЕДАКѢСНКАКОУТЕСЕТРАЕУЛЬ, НАУАСѢХЪСТЫЮСИВЕЛИК
ЫЮНЕ.**

МАТОЕН, НАДВАУЛ, НА, Г. Н НА, Ъ.

МАРКО, НАДВАУЛ. НА, Г. Н НА Ъ.

ЛОУКА, МАТРУЧАСЫ, НА, Г. Н НА, Ъ. Н НА, Ө,

ІѠАННЬ, НАДВАУЛ. НА, Г. Н НА, Ъ.

НЫНЕСАГЛАВА, НЬДОПРЪВАГОЕУЛІАСТРТНАГ.

Отъ слѣдующия листъ 5 захваща самиятъ текстъ на евангелията. Буквитъ въ този ржкописъ сѫ по-дребни отъ тия въ № 153, написани сѫ много гладко и въ точна линия. Думитъ вървижъ свързано една слѣдъ друга, до когато дойде нѣкакъ прѣпинателенъ знакъ. Като прѣпинателни знаци въ ржкописа се срѣщатъ: точка, запетая, кръстъ и двоеточие. Тѣ сѫ поставени съ карминъ, позлатенъ отъ горъ и много голѣми, особено точките, които нѣкаждъ сѫ на голѣмина, колкото и самитъ букви. Запетаята прѣкъсва слѣдванietо на думитъ, както и точката, когато въ ржкописа № 153 само точките го прѣкъсватъ. Употребънието както на запетаята, така и на точката не слѣдва днешнитъ правила на правописанието: прѣдъ съюза и нѣкаждъ е турена запетая, а нѣкаждъ и точка. Употребънието на точката е много често, когато това на запетаята е по-рѣдко и по-правилно. Кръстътъ е поставенъ при свършванietо на мисъльта, но не съкаждъ; и той е поставенъ нѣкаждъ, дѣто споредъ днешнитъ правила не трѣбаше никакъвъ знакъ. Съ него обикновенно се означава свършванietо на едно евангелие и захващанието на друго, споредъ днитъ. Двоеточието е употребявано най-рѣдко; то е поставяно слѣдъ думитъ, писани съ карминъ, които означаватъ, въ кой денъ ще се чете евангелието, което слѣдва.

Ржкописътъ е писанъ за служение въ църква, за това и самиятъ писателъ, като свършва едно евангелие и постави знака кръстъ, написвалъ съ карминъ, като продължение, въ сѫщия редъ: **КО, УЄ, или КОСРѢ,** (т. е. че тукъ се свършва евангелието, което се чете било въ четвъртъкъ, било въ срѣда, споредъ дня) и тутакси пакъ означава съ карминъ, кога ще се чете евангелието, което слѣдва и какъ трѣба да се захвате. Напр. текстътъ продължава съ черно мастило: **ИСѢВЕЩАВЫІСГЛАН
Мъ. НАДЪГЛЮЕАМъ, КОЮОБЛАСТИЮСИАТВОРОУ,** слѣдъ което иде

съ карминъ: **КО^УС**, а подиръ това, пакъ съ черно мастило: **ИИ
ЛУЕТЬНМЪКЫРТУАХЪГЛАТИ**, и следъ него, съ карминъ: **ВП^ЕСІ**,
НЕ РЕГЫПРНТУОСНЮ, т. е. следъ евангелието, което се свършва
въ четвъртъкъ, иде това, което захваща и *начена да има говори съ
притчи*, и то ще се чете въ петъкъ, петнадесетата недѣля и ще
се захвате не както е въ текста, а така: *рече Господъ тая притча*.

Както видяхме въ ръкописа № 153, тъзи обяснения сѫ
правени отъ сетнѣ, съ людска рѣка и долу подъ текста, защото
ръкописътъ не е билъ прѣзначенъ за черковно служение.

Слѣдъ свършванието на евангелиста Матея, съ карминъ е
написано отъ самия писателъ: **КОНЕЦъ, ЕЖЕ СМАТОЕАСТГОСУДЛІ
СТИХОВъ, въ. НАПИСЕСАМЪТЪ, ПОЛЪХъ, И ХЪХВАКЪЗНІНІА**. Сиречь, че
евангелието отъ Матея има 2600 реда и е написано въ 8 г.
отъ единъ и сѫщи писателъ.

Подобна една забѣлѣжка се намира и следъ съкрай единъ
отъ останалите евангелисти. Тая следъ Марка гласи, че еван-
гелието има „**СТИХОВъ. НАПИСАСЕСАМЪТЪ ПО І, ХЪЛЪТЪКЪЗНІЕ
ИИАГИА**“. Оная следъ Лука: **СТИХОВъ, въ. НАПИСАСЕСАМЪТЪ
МЪПОЛЪТЪХъ, ЕІ, ХЪВАКЪЗНІНІА**. Оная следъ Иоана: **СТИХОВъ, въ.
ИДАСЕСАМЪТЪ, ПОЛЪХъ, АКЪЗНІАГИА**.

Отъ последната забѣлѣжка излавя, че цѣлиятъ ръкописъ е
свършенъ въ 32 години, което не е за чудение, като се земе
прѣдъ видъ извѣнредната грижа, съ която е приготвенъ.

Както забѣлѣжва и г. Ежрсонъ, по последните листа на ръ-
кописа съдѣржатъ едно кратко изложение на живота Исусовъ,
написано съ побѣдребни букви, но съ единъ прѣкрасенъ почеркъ,
дѣто се намиратъ и свѣдѣнията за мястото и врѣмето на при-
готвленietо на ръкописа.

На листъ 287, който е заваетъ отъ този послѣсловъ, се говори:
**ИСѢДЕОДѢСМОУБЛ. ОИИЖЕШШЕ, ПРОПОВѢДАШЕННАОУНШЕ. ИПРА
КВНКРЕНСТННННДѢЛАТЕЛІЕПОКАЗАШЕ. ПОНХЖЕВРЪМЕНЕ, БГОН^І
БРАННAGO, ИКСЕУТНAGO, ИИРУТНАТЪМСЫИРСТОЛННКА. ИОУНТЕЛН
УНТЕЛІЕМ. ИСКЕТЛНШАСВѢТИЛНІКА. ОРГАНАБОГОДЪХНОКЕННAGO. К
РАСЕЩАХКОУРКОВъ, БЛГОЛЪПОТННССЕСКЕТА. ИКОНЕСТОУМО
ННСТЫОУКРАСНТОУ, СЪВЪКЛНЦАМНБГОУКРАШЕННЫМН. ИПОНСТН
Е, ТАКОВЪИАМЬПОБЛАШЕАРХІЕРЕНБЫТИ. ИСИРАКЛЮЦИИАСТАВЛЯ
ЮЩАКОРАБЛЯ, ПРАВИЛОМЪКРЪМЫДХОВИЈЕ. СТАДОСКОУПЛЮЩ**

оу, жълѣпракды. и пиціеювѣрн. и съмотрѣни ѿ клькъхъшннкъ.
 и пракоправеџасловиностнныблѣ. вѣлкомоѹпастыроѹноѹнт
 слю, и ксепрѣѡсющнномѣнтрополитоѹ, прѣславлагонбгосїс и
 агограсѣра. куріаковоѹ. мнѹгыѹоѹботоѹ, доблыхъ, и вѣлкъхънс
 рагланїнсътворшоѹ. и рложнсѣблѓоједѣло. и съврьши. покелѣо
 ѹбомаписатн. мнѹгыхъ. и сїрѣнн, и иензгланивѣлкъхънам
 сїнннудесъганданспишгоѹхъ. сирѣ, усткороблаговѣстнкъ.
 съмногоюлюбокнюнжеланнѣ, и раженниемъдховнї, и троѹдомъ
 многомъпритежаї. и оѹкраснїго. якоибосъзкѣдамикрасно
 є, и онаписанном. въслакоѹнвъѹгабанспасаншегоѹхъ, и прѹты
 юєгомтре. и стагонслагоархїеренююткорцахваниколы. и ст
 ъвѣлкоминкъ, и побѣдоносъцъхѣхъѳеодоръ, вънхжехрамоѹн
 апнисасенуусткороблаговѣстнкъ. въѹнкънаметь, всепрѣѡсющ
 сїномоѹ, и кышеренномоѹи нтрополитоѹ. и мноюхоѹдымъ, и къс
 ионракнъмънаписасе. въднблгородааго, и блѓоустьнаго, и блѓол
 юннаго, прѣвысокагоже, и самодръжавнагоурастѣфана, прѣв
 аго, срѣблїе, и грькомъ, и прѣкъзлюбленнємоѹ. блѓороднїи, и бл
 гуьснвѣн, и блѓолюбивѣннєгоѹрци, кураслен, и сїтѣпрѣкъзлюбле
 нѣмънмъ. блѓокъзрастнїи ѿраслѣблѓоустьна, кралноѹроши, и въ
 дннксепрѣօсїеннааго, и блѓоустьнаго патрїарха, прѣваго, срѣбл
 юмъ, и грькомъ, курішаннка. і вълѣ, ѕ, ѕ, ѕ, и нн и.

— РАСО Л. ДЕРЬ —

—
—
—
—
—
—
—

Отъ този послѣсловъ излавя, че ржкописът е писанъ въ
 църквата св. Никола и св. Теодоръ, въ г. Сѣресъ, когато тамъ
 е билъ нѣкой си владика Яковъ, въ времето на срѣбския
 патриархъ Иоаникий, въ царуванието на срѣбския царь Сте-
 фанъ I и жена му Елена. Огъ тукъ сѫщо виждаме, че той

е свършенъ въ година 6863, индиктъ 7, отъ създанието на свѣта или въ год. 1355, наша дата, сир. една година по-рано отъ № 153.

Споредъ г. Кървона, буквите, които съставляватъ кръста, съ който се свършива тозъ послѣдовъ, предаватъ името на автора, който е писалъ ръкописа. Предположението е доста умѣстно.

Единствената хубава картина, която се намира въ ръкописа, е портретът на митрополита Яковъ, Сърския владика по това време. Той е изображенъ върху единъ влатенъ фондъ, въ свещенническо облѣкло, което се отличава отъ облѣклата въ ръкописа № 153 както по краските си (тъмнозелено наметало, окрасено съ влатни кръстове и съ бѣли примѣтки), тъй и по своята бѣдност. Митрополитът е представенъ малко наведенъ, съ издигнати ръцѣ къмъ лицето, както кога единъ свещеникъ произнеся молитва въ църквата. Предъ него, върху единъ столъ стои растворена една голѣма книга, съ богато вънкашно украсение. Надъ книгата и предъ митрополита, въ единъ синъ кръгъ (небето), стои Иисусъ Христосъ и благославя молящия се. Въ малкото пространство, което отдѣля митрополита отъ Иисуса, е написано съ дребни карминови слова: **СИИУСТВОБЛГОВѢСТИИ
КЪПРИНОШУТНВЪДАРЬВЛКОМОИХъ**. На еднаква височина съ тѣзи думи, задъ главата на митрополита, е написано въ 5 реда: **СМЪ
РСИИМНТРОПОЛИСЪРАГРЛНСРНАМЫЕГОКІРЛКОВ**. Надъ митрополита въ единъ голѣмъ кръгъ съ дребни букви е написана следующата молитва, която цитира и г. Кързонъ въ английски прѣводъ: **СУДІНСЪДЕЦІЮ, НАГЛОМІРЪДСТОЕЦІНМЪ. ТРѢБЪГЛАС
ЕЩІ, НИЛАМЕИГОРЕЦІЮ. УТОСЪТКОРІШНДІЕСМОЛВЕДОМАЛАСОУДЪ, Т
ОГАДКОУЛАТКОАПРЪСТАНІТТИ. НТАННІНГРЪСНТКОНОБЛНУЕСЕ. НЫ
РѢЖЕКОНІЕКУЦЗІНХѢБОХ (не се чете) ОЦѢСТИМЕНСП
(не се чете) МС.**

Сега да направимъ нѣколко извлѣчения на този ръкописъ, за сравнение съ направените вече изъ № 153.

**ІѠАННІСѢСѢЛСТВОУСТЬОНЕМЪ, НКЪЦВАГЛІЕСЪКѢЮГЖЕРѢХъ,
ПОМНІГРѢДЫН, ПРѢМНОЮБЫІАКОПРЪВѢЮМЕНЕБѢ** и т. н., което отговаря на извлѣченото отъ листъ 212 на № 153.

**А҃ЫГЛАСЪКЪПНЮПАГОВЫЮСТЫНН, НСИРАНТЕПОУЧТГІЙ. ІАКО
ЖЕРЕНСАІАПРРКъ + НИОСЛАНИБѢХОУФАРІСЕН, НКЪПРОСИШІЕГОН
РѢШЕЮМОУ** и т. н. Отговаря на извлѣченото отъ гърба на л. 212.

въоутрѣнжеиндѣи фаныіагредоуща се вънглѣ, сеагиць
бѣннѣкъзмлѣнгрѣхъмироу + съеониемжеаурихъ и т. н. Отго-
варя на извлѣченото отъ листъ 213.

стоеаше і фаны, ноусенка і егодва. поуэрѣкъ і агредоуща,
глѣссеагицьбѣнн. ислышаста і ебоаууенка глюциа. и поеѣн
доста + обраци же се і, и кидѣкъ и ауосе і доуща и т. н.
Отговаря на извлѣченото отъ гърба на сѫщия листъ.

обрѣте филнпн, наѳанапла, и глаюмоу видѣкъ і, наѳа
налагредоуща се въ. и гланемъ, се кънстиноуи сранатѣнни
кънiemже лѣстнѣ. глѣюмоу наѳанапль, какоме знаюши. ѕвѣца
къе. и реюмоу. и рѣдаженекъзглансите филнп, соурапо смо
ко киницю и дѣхтѣ и т. н. Отговаря на извлѣченото отъ листъ 214.

итог да же и рѣдо шеоуенци и его. и чуожахоу се, како съ же
оу глаше. никто же оу коне рѣу єсо и реши. и лн то глаешн и ю. ф
стави же воню сконженя. и ндѣкъ градъ, и глауакомъ. и ри ндѣтѣ кѣт
єу лканже ре ємн вса и елика сътворихъ, єдатъ єхъ и т. н. Отговаря
на извлѣченото отъ листъ 220.

икъзврашъ ше жѣ ѕгроба, къзвѣтишъ въ саснеди по мочиадѣ
тѣ. и всемъ про уїнмъ + бѣнис же ма галїни марїл. и фанна ма рїа ла
ковла и нсюмаахоу нимъ вѣры + и стрѣкстакътѣ къ гробоу
и ри нкъвн и дѣрнзы єди ны лежеци Отговаря на извлѣченото
отъ листъ 208.

и зыде же и стрѣ, и дроу гыноуенакъ. и ндѣстакъ гробоу. тѣу
астаже и обавъкоуци. и дроу гындуенакъ тѣу єс корѣенетра, и прѣн
дѣрѣждѣкъ гробоу. и ри нкъвн и дѣрнзы лежеци. фбауенскън
дѣ. и ри ндѣже ємн и стрѣкъ слѣдъ его, и кън и дѣвъ гробъ и т. н.
Отговаря на извлѣченото отъ листъ 266 на № 153.

при дѣс, дѣрѣмъ затвореномъ. и стапосрѣи, и ре ємн рѣвамъ.
и томъ глаоомъ, и ри не спрѣсть консъмо, и кийроу цѣмои. и ир
и не спроу кѣткою, и къложи кърѣ брамои. . . . и т. н. Отговаря на
извлѣченото отъ листъ 268.

глѣнны і с, при дѣте обѣдѣнти. никто же босмѣаше ѕдуен и с
тѣзати є. тѣкто єси вѣдоуща и когы є. при дѣже и си ри єстъ хлѣвъ
и дамъ, и ри боу та ко ждѣ. . . . и т. н. Отговаря на извлѣченото
отъ листъ 269.

Тези извлѣчения сѫ достатъчни за да покажатъ, че ржкописътъ е отъ срѣбска редакция. А отъ намека, който се прави въ послѣдното за срѣбския царствующъ домъ, а не за бѣлгарския царь Иоана Александра, въ днитѣ на когото е писанъ ржкописътъ, както е направено въ № 153, трѣба да се заключи, че той е работенъ въ земя, която е била подъ срѣбско владичество.

III.

Третиятъ старо-бѣлгарски ржкописъ, който се намира отбѣлѣженъ подъ № 151 въ библиотеката на г. Лордъ Зауча, е тъй сѫщо единъ прѣписъ на евангелиститѣ. Г. Кѣрзонъ въ своя *Каталогъ* казва за него:

„Той е едно четвероевангелие, квартъ на голѣмина, облѣчено съ синъ кадифе; ржкописътъ не е пъленъ. Заглавията на евангелията сѫ направени съ краски и съ груби червени и желти украсенія. Въ края на книгата има 23 листа, върху които е написано съдѣржанието и една забѣлѣжка съ карминово мастило, която казва, че той е писанъ по заповѣдъ на Данайла, митрополитъ въ врѣмето на патриарха Теодосия и царуванието на Александра, бѣлгарски царь.“

Този ржкописъ не прѣдставлява нищо особено, нито по вѣнкашността си, нито по съдѣржанието си. Той съвършенно блѣдише при първите два. По форматъ е малко по-малъкъ отъ описанитѣ, а и по съдѣржанието си не е пъленъ, защото липсуватъ много отъ листитѣ му. Писанъ е за употребление въ църковна служба, защото самиятъ му писателъ съ карминъ е означилъ за съкрай денъ, кое евангелие да се чете, и дѣ да се свѣрши, а по полетата пакъ съ карминъ е означавалъ, какъ трѣба да се захваща съко едно отъ тѣхъ. Въ него нѣма нито едно какво да е изображеніе.

Дѣ е писанъ ржкописътъ, писателятъ самъ го казва на гърба на листъ 207, дѣто е помѣстенъ слѣдующиятъ послѣдовъ съ карминови букви, на голѣмина както и тия въ текста:

. . . (първата дума не се прочита) ΜΑΥΛΟΥ, СЪБЕЗМАУАЛН
ХСЛОВОУИВСТОМОУДХОУ, РЕКЖЕСТѢНТРЦЕБЕЗМАУАЛНОМѢЖТВ
ОУННЕРАЗДВАЛНОМѢСЪИРНСНОСЖЩНОМСЛАКАСТЫЖЖЕСТРОНЦЖИЦКО
ЛЕННЕМЪНПОСПѢШЕМІЕМЪ, ПОУАТСАСНЕСТОЕНБЖЕСТВНОЕДѢЛОКИ
НГЫГЛЕМЫПОГРУЬСКОМТЕТРШЕУЛ. СЪТРОУДОМЪНКЪНМАИЕМЪ
ВЕЛНЦЕМЪ, ЕЖЕПОСЛАКМОЕЖХОУДОСТИ. ВЪТАЛБОВРѢМЕНАВЪНС
ЦЫЦРТВИАЛАГЛАКВОСАЦИОУНСКИТРОВЪРЖЦЕДРЪЖИЦЮИШАНЮ

але зандроу бъгъстнкомъ велнкомъ рю обльгаромъ нгръкотъ.
и сиоу егони ю аноу сраци и мроу младомъ рю. стлы на ю боу квна
гопрѣдъ жжифу патріарх оукъ ръ ѿ єшноу. инласа оу боснесто є
дѣловъ велнцъ мъни ого улъни мъ градъ дыни, повсълніемъ
и желаніе мъ велнкомъ въ съшъенагомитрополита кирданила.
а ѹже оу конедостойни нгръбы коахсан ле же въ хадѣловъ ше сиа
ымо ѕ. и жакожника сътогостагомитрополита, пауен послоу
шанѣ на въкъне въ съхотѣхъ прѣслушати. тмжемолау тъцихъ н
прѣписъ жжине злословити, и жау єблкити. даныи споките са є
да жагомлѣвъ мъашнисан єблка шаголѣтира вѣдни.

Отъ този послѣдовъ се вижда, че ръкописътъ е писанъ въ великия и многочеловѣчниятъ градъ Видинъ по заповѣдъ на тогавашния Видински митрополитъ Данаила, при патриарха Теодосия и въ днитѣ на царь Иоана Александра и прѣстоловнаслѣдника Страшимира. Датата на ръкописа не е спомѣната въ послѣдова, но тя може да се опредѣли по мъседесловъ.

На листъ 194, дѣто захваща този мъседесловъ, четемъ:

**Мъсептеврїннмаднї лдннмай Ѹ віношъ віл мауатъенди
кто. мовоу лѣтоу. и паматы прѣблгосиме оналстъинка,** т. е. че
новата година се захваща отъ Септемврий, че този мъседесъ има
30 дни, денятъ 12 часа и нощта 12, и че когато е писано
горнето, съ тая година захваща индиконъ л. Слѣдъ това
слѣдва означението на празника и евангелието за съкой день
прѣвъ този мъседесъ. Сѫщето е и за мъседесъ Октомврий: че той
има 31 день, денятъ 11 часа, а нощта 13. **Февруарынмаднї
кѣ** (когато въ № 152 е написано: **Мъфеврарынматъдин кї**); значи
годината, когато е писанъ ръкописътъ № 151, е била високосна,
заштото Февруарий е ималъ 29 дни.

Отъ тѣзи свѣдѣния излази, че ръкописътъ е правенъ или
прѣвъ 1333 или прѣвъ 1348 година, въ които се пада индиктъ
л прѣвъ царуванието на И. Александра (1331—1362). Но годи-
ната 1333 ще трѣба да се исхвърли, защото не е високосна,
и да се приеме г. 1348 за дата на този ръкописъ, защото тя
отговаря на дѣтѣ условия, казани въ календаря.

Да направимъ най-сетиѣ нѣколко извлѣчения и изъ № 151,
които отговарятъ на направените вече изъ № № 152 и 153,
за да може да се направи едно сравнение.

На извлѣченото отъ листъ 212 на № 153 отговаря въ № 151: **Їѡѡанъсвѧтѣтельствоѹстьѡнемъ. икы҃загла съѣгоже-рѣхъ, градынпомиѣ, иже прѣдъ мноожбы, иконы къеменесбъ.** . .

На извлѣченото отъ гърба на сѫщия листъ въ № 153, отговаря въ № 151: **аӡыглавыи жиаговъ поѹстыни исправите штъгнъ. ико же рѣ сана прркъ. и послани къ хж ѿ фарисей. икы про си шжн и реко шжемъ**

На извлѣченото отъ листъ 213: **къ оутрѣ иже днъ. и идѣ са гра джциакъ се бѣнглѣ, се агнѣцъ кжин въ землянгрѣхъ въ сегомири. съ оукоестьѡнем же аӡыреко хъ**

На това отъ гърба на сѫщия листъ: **столш еѡанъ. и ѿ чуенни къ єгодка. и зрѣкъ са хода шанглѣ. се агнѣцъ кжин. и слы шаста и чуенни ка єго глаша. и по істѣ доста. обра ръже са и си индѣ по се къ и джира**

На извлѣченото отъ листъ 214: **и обрѣте филиппы на Ѹанай лѣ. и гла ѡмъ ви дѣвже си ма Ѹана пъ град джциакъ се бѣ. и гла ѡнемъ. се къ и стни жи сльтьни къ и се мжельстни жестъ. и гла ѡмъ ма Ѹана лѣ како ма зла ѡши. ѿ кѣра и си ѡмъ ирѣ жеда же си въ гласи се фили и. сжира и ѡ смокви цежки дѣхта**

На извлѣчението отъ листъ 220: **и то гда при дошко чуе ни и ѿ го. и ѿ жахжа ка ѿ жено жглаш и и нкто же не реу си къ и у сонши. и ли у то глаши съ и еж. и стави же вodoнос ско и жена. и да си гради глау лко мъ. и при дѣтѣ и и днте улка. и же рѣ ми въ съ ѿ ко съ твори хъ. є дати не съ тъ хъ**

На извлѣчението на листъ 268: **и при дѣ же си дѣ вре мъ за тво рею мъ. и ста по срѣдъ и реу си мъ ми ръ вамъ. и пото м же гла ѡю мъ. и при не си прѣ сть кон са мо. и ки ждъ ржимон. и при не си ржкж то ж. икы ложи въ рескрамо ил**

На извлѣчението отъ листъ 269: **гламъ и спри и дѣ тен фѣ до чнте. и и нкто же си мъ за ше со чуенни си ста за ти не го ты к то є си. въ дли ри е ико го є стъ. и при дѣ же си ири жтъ хлѣ бъ. и да сти и мъ и ръ бж такоже**

Палеографически, грамматически и критически особености на Пирдопския апостолъ.¹⁾

Отъ Манолъ Ивановъ.

За да бъде побоично опредълено мястото и значението на Пирдопския апостолъ помежду другите познати до сега славянски пръводи на апостола, азъ счетохъ за необходимо нужно да направя едно сравнение на този съ Шишатовския апостолъ отъ 1324 год. издаденъ както е познато, отъ Миклошича, въ Виена 1853 год.

При сравнението азъ навеждамъ само оние мяста, дъто се указва каква-годъ разница било въ лексикално, било въ морфологическо или синтаксическо отношение. За побоголъма ясность сѫ приведени понѣкога цѣли прѣдложения или и стихове, въ които се различаватъ само нѣкои отдѣлни думи. Съответствените мяста на гръцкия текстъ, отъ които ще се види съгласието и отстъплението въ прѣвода, приведохъ отъ „Novum Testamentum Graece.“ edidit Guil. Theile Lipsiae 1869. Онѣзи мяста, които липсватъ въ Шишат. ап. привеждамъ исцѣло. Отъ друга страна вехъ на помощъ нѣкои текстове поб-стари отъ Шиш. ап. (като напр. Охридския, Слѣпченския, Хваловия апостоли, Толковия отъ 1220, Панд. Ант. Карпинския ап.) и други поб-кжсни отъ него (напр. извъ събранието на Хилфердингъ № 1. 2. 3. и на Графа А. Толстой); съответствените мяста отъ тѣзи послѣдните привождамъ въ паралелната отъ дѣсно колона. Резултатътъ отъ това двойно сравнение е, както вече и поб-напрѣдъ забѣлѣжихъ, че нашиятъ апостолъ като се съгласява въ повечето сѫщественни мяста съ поб-старите отъ Шишат. ап. текстове, препрезентира слѣдователно и поб-старъ типъ на славянския прѣводъ на апостола отъ този послѣдния, както читателите това и сами отъ даденото сравнение ще видятъ. За приоритета на Пирдопския апостолъ прѣдъ Шишатовския, искамъ да укажжамъ само на нѣкои мяста, като напр. въ Пирд. да не влезнатъ въ

¹⁾ Продължение отъ книга УІ.

неприязнь I Кор. VII. 5; Шиш. сотова; Пирд. питѣниe пакъ тамъ; Шиш. неоудръжаниe; Пирд. аще бо и единаче бимъ Гал. I. 10 быхъ; Пир. распять есмъ Гал. II. 19. Шиш. пропеть; Пирд. пъть свою распашж Гал. V. 24; Шиш. пропеше; Пирд. расплатио Фил. II. 8. Шиш. пропетио; Пирд. цѣлоуиет въ лоука балии I Кол. IV. 14; Шиш. врачъ; Пирд. къзниствоу II Сол. II. 3.; Шиш. коварствоу; Пирд. изыдъ II Кор. II. 13. Шиш. изидохъ; Пирд. нѣбкааго I Кор. XV. 47, нѣкомоу Евр. III. 1.; Шиш. небесънаго, небесъномоу и много други.

Азъ трѣба самъ да признахъ, че даденитѣ у Архим. Анфилогия въ неговия Карп. апостолъ поралели за Охридския и Слѣпченския апостоли, на които азъ, като най-стари — XI—XII вѣкъ, най-голѣмо значение отдавамъ, не сѫ до тамъ сигурни, та да може човѣкъ да се довѣри, а за ортографията и не говориж. Но като нѣма самия оригиналъ или едно хубаво сравнение, както е това отъ Даничича въ III книга на Starine, касателно Хваловия рѣкописъ, то трѣба и съ това да се задоволимъ — отъ двѣ алини трѣба да се избере поб-малката. Поразително е съгласието на нашия апостолъ съ Сл. на онѣзи мѣста, които сѫ исцѣло приведени у Амфилогия изъ Слѣпченския апостолъ, т. е. тамъ дѣто липсва въ Карп. апостолъ напр. Евр. X отъ 39 стихъ до 7-я стихъ отъ XI глава. Така сѫщо показва нашиятъ апостолъ много поб-голѣмо единство, отколкото Шишатовацкиятъ, и съ Хваловия рѣкописъ. Неприведенитѣ мѣста отъ този по-слѣдния трѣбада се сматрятъ или като различни отъ съгласнитѣ (мѣста) въ нашия и Шиш., или като съгласни съ Шиш.

Понеже много мѣста, които липсватъ въ Шишат. и Карпинския апостоли, а се намиратъ само въ пълния апостолъ отъ сбирката на Хилфердингъ № 1., се намиратъ и въ нашия, то той трѣба да е билъ *пъленъ апостолъ* приспособенъ сѫщеврѣменно и за недѣлни четения съ особени указания.

Съкращения: Карпинскиятъ апостолъ отъ XIII в. — съ K.; Охридскиятъ и Слѣпченскиятъ отъ XI — XII в. споредъ Срезневски съ Oхр. и Сл.; Хваловиятъ рѣкописъ съ Хв.; Толковиятъ апостолъ отъ 1220 год. съ T., Пандектътъ Антиох. отъ XI в. отъ събр. на Хилфердингъ № 1. 2. 3. — съ Хилф. 1. респективе 2. и 3. отъ събр. на Графа А. Толстой — съ ап. Гр. Т. и 4-тѣ отъ XIV вѣкъ споредъ Срезневски.

I Кор. VI. 7. липсва: по чѣто оғбо не пачи
шенинми исти ср. Шиш. (стр. 77).

Дѣятѣ обѣдъ пѣллъю ѧдиха сѹвъ;

9. не лѣстите сѧ;

Шиш. . . . сѧ

11. и дѣломъ єї нашаго

III. липсва

хай єн тѣхъ пуската тобъ щеоу ѡмѣн.

Сѫщото липсва въ K. и Хилф. № 3; а въ
другите приводими ап. се намира

Хв. сѧ; въ K. сѧ

Въ никакъ другъ не липсва

13. тѣло же не любодѣянія. иж. гѣн III. (206)... любодѣянію икъ богою тѣ Ѱе сѫма сѹ тѣ порнѣцъ злла тѣ хирѣцъ
14. и на синимъ
III. и ны
15. тѣмъ же ли б҃о
III. тѣмъ ли...
зрѣа обу
VII. 2. скомъ жиже
III. (78) женоу скомъ
4. жена сконъ тѣломъ не владетъ. иж мажъ. такоже же и мажъ сконъ тѣломъ не владеть. иж жена.
III. ... да не владеть.

Н туну тобъ ѯсю сѫматосъ оихъ єѡнуслѣзвъ, аллъ ѿ аниръ б҃росю Ѱе калъ ѿ аниръ тобъ ѯсю сѫматосъ оихъ єѡнуслѣзвъ аллъ ѿ туну.

5. екъ мѣнтиѣ и къ алканъ и пакы къ коупѣ сїдѣтъ. да не блазнитъ ѡа непріязнь. за пинѣнне ваше.

III. нѣма: и екъ алканъ; и пакы же къ коупѣ да се съходите, да не блазнитъ касъ сотона за непріажданіе вашего.

тѣ прозвухъ калъ пакъ єпі тѣ аутѣ ѿтъ, юна мѣ піврѣзъ ѿмѣсъ ѿ сатачъ діа тѣръ ахрасіанъ ѿмѣ.

7. хощж бо да еси члци єжть іакоже и азъ.
III. хощю, да єондоутъ кеси члкѣци аки азъ.
Ѳѣлѡу ѹаръ пакъ ѿмѣсъ ѿнѣрѣзъ ѿнъ ѿсъ калъ ѿмѣтъ

8. гѣмъ же юнотамъ и дѣцамъ... аще прѣсѧдѣтъ тако ико же и азъ.

III. ... хлакымъ и вѣдовицамъ ... аще прѣсѧдѣтъ аки азъ.

лѣгѡ Ѹе тойсъ агамаисъ калъ таїсъ хуриасъ... єану риеноду ѿсъ хѣшъ

9. аши ли не б҃аръжатъ са
III. ... вѣздѣрѣтъ сисе
зѣ Ѱе сѹхъ єхрѣтѣбѹтатъ

10. не разѣлажѣти сж
III. не штѣлоучати се,
мѣ хорѣсѳѣзъ

11. аши ли разѣлажѣстъ са... са мажъ сконъ и мажъю жины не Ѣпоѹрати.

III. штѣлоучитъ се, ... са сконъ мажъ.

и мажъ жины да не поѹраетъ

І Кор. VII. (єанъ Ѱе калъ хорѣсѳѣзъ... тѣ ѡу

бръ... калъ ѹандра тунакаха мѣ єижеанъ

12. а прочимъ гѣмъ не єзы иж ѿ.

III. прочимъ же на азъ глаголю

тойсъ Ѱе лојтоисъ єгъю лѣго, сѹхъ ѿ хурио.

14. а б҃о члва каша не ѿѣрна ииѣ ста сжъ

III. аши ѿсъ чеда каша нечиста иныи же... єтевъ ѹара тѣ тѣху ѿмѣу ѡхадѣхрѣтъ єтти, ѿу ѿзъ ѹара єтти.

17. ико же сїкъ разѣдѣли.

III. разѣдѣли єогъ.

І Кор. X. 8. и падж вѣ единъ дїкъ л. тысацікъ III. (83.) єгъ тысацікъ
єхсозъ траїсъ хилѣзъ

16. чѣка єлкений

III. благословицамъ
и постѣрю тѣсъ євлорѣзъ

Въ Сл. єлжѣннию иж єкн; въ Охр., Сл. Т. Хилф. I. 2. любодѣянію; въ Охр., Т. Хилф. № 1 єкн;
Въ Хв. насы; въ К. ны.

Въ К. єкъемъ и ѿсъ; въ сичкитѣ други тѣмъ ли ѿсъ
зрѣа обу
Въ Хв. К. и другитѣ както въ наши.

Въ Хв., К., Т. и Гр. Т. както въ наши и на двѣтѣ мѣста.

Въ Сл. въ маткѣ и постѣ. въ Гр. Т. въ алканни и въ маткѣ; въ К. лицва; и въ алканни; въ Хв. єондоутъ; К. да сїдѣтъ, въ Сл. сїдѣта, въ Гр. Т. и въ другитѣ отъ XV в. № 32, 42 както и въ III. да са съходите; въ Хв., К., Сл. както и въ наши непріѣзъ (непріязнь); въ Сл., Хв. и Хилф. 1 и 2 както й въ наши — за интѣнне гевр. пѣтънин; въ К. за красж; въ другитѣ съ по-кжсна редакціи и въ Т. — неѹрѣжаніе каше.

Въ сичкитѣ както и въ наши; само въ К. хотаисъ намѣсто ѹорж

Въ Хв. К. юнотамъ и дѣцамъ; въ Гр. Т. єакимъ (?) вмѣсто юнотамъ; въ Хв. тако єкоже и азъ; въ К. нѣма тако въ по-кжснитѣ тако аки и азъ.

Въ Хв., К., Сл., както въ наши; въ ап. Гр. Т. и по-кжснитѣ (XV в.) както въ III. къздѣрѣтъ сисе.

Въ Хв., К., Сл. както и въ наши — разѣлажати са въ ап. Гр. Т. и по-кжснитѣ (XV. в.) както въ III. Шлоучати са — и

L: єорїззѣзъ

Въ Хв., К., Т., Сл. разѣлажѣста са (разѣлажитъ разѹчитъ са), въ ап. XV. в. Шлоучитъ са; въ Сл. и въ по-старитѣ както Хв. Т. Ѣпоѹрати; въ К., Гр. Т. и въ ап. XV. в.... поѹраетъ

Въ Сл., Хв., К., Хилф. № 1 както въ наши.

Въ Хв. а ѿсъ; въ К. аши ѿсъ; въ Т., Гр. Т. и XV в. аши ли ѿсъ; въ Хв., К. нечиста.

Въ К. както въ III.

Въ Сл. трїдесѧтъ тысацікъ; въ Хв. трї тысаціоу десяти; въ К., Хилф. 1,2. л.; въ другитѣ приводими ап. двадесѧтъ и три тысаціи.

Въ Хв. благословленыкъ, въ К. благословицамъ, въ ап. Гр. Т. и другитѣ по-стари ап. както въ наши, въ Тодков. єагбсловленыкъ.

17. ИКО ПДННК

ИИ. ИКО ЕО ПДННК

ОТ ВІС

23. ЕСК МИ АЛТК. ИЖ НЕ КСК СЪЗИДАЖ

ИИ. ИКСА МИ АЛТК СОУТЬ, ИЖ НЕ ИКСА НАЗИН
АДЮТЬ

ПАУТАХ ЩЕСТИУ, АЛЛ' ОУ ПАУТА ОХОДОРЕЦ.

I Кор. XV. 47. ПРВКИ ЧАЙКИ Ш ЗЕМЛЯ ПР
СТКНЯ, КТОРЫ ЖЕ ЧАЙКИ БЫ Ш НЕС. ВЪ ИИ. ЛИЧ
СВАТЬ.

О ПРДТОС ДИУФРФИПОС ЭХ ГУГ ХОХОД, О ДВЕТВРОС
ДИУФРФИПОС О ХУРЮС ЭХ ОУРХОД.

48. ИКОКА (ИКО ОКК) ПРКСТКНЯ. ТАКОКИЙ ПР
СТКН И ИКОКА (ИКО ОКК) НЕНИИ. ТАКОКИЙ НЕИИ.

ОЛОС О ХОХОД, ТОЛОУТОХ ХАЛ ОИ ХОХОД, ХАЛ
ОЛОС О ЭПОУРАНС, ТОЛОУТОХ ХАЛ ОИ ЭПОУРАНС.

49. И ИКО Ж ШЕЛКХОД СМ КА ТКЛО ПР
СТНАГО ДА ШЕЛКХОД СМ КА ТКЛО НЕККАГО.

ХАЛ ХАДЮК ЭФРДЗАИУ ТЛУ ВІХУНА ТОИ ХОХ
ХОД, ФРДСОРЕЦ ХАЛ ТЛУ ВІХУНА ТОИ ЭПОУРАНС.

50. СЕ ЖЕ РЕКК ЕРДНМ ІАКО ПАУТС И КРКК
ЦРКНМ СІМ НЕМОЖЕС НАСЛДОКАТИ. НИ
ТАКНМ НИСТАЛКНМ НАСЛДОКАТИ.

ТОДО ДЕ СФУИ, АДДЕЛФО, ОТ САРХ ХАЛ АДІА
РЗСЛДАИУ ФЕСИХ ХЛУРНОУІДАИ ОУ ВІНЧАУАИ, ОУДЕ
НІ ФОРДА ТЛУ АДУХАРДАИХ ХЛУРНОУІДАИ.

51. СЕ ТАННЖ ВАМК ГЛА. ЕСН БЕО БСЪПЛЕМК.
КСН БЕО НИЗМКНИМ СМ

ІДОИ, РУСТІРСОН ІЧІЛ ЛАГІР ПАУТАС ІЛЕН ОУ ХО
МУГДОБІРДАХ, ПАУТАС ѳЕ АДЛАХГУДІРДАХ.

52. КА АТОМК КА МАГНОКНІИ АША. КА ПО
САКННМ ТРЖЕЛНН КЛСТРДЕНГЕ БО Н МРКТНН
КЛСКРДНТ НИСТАЛКНН. И МИ НИЗМКНИМ СМ.
ЕН АДОІР, ЕН БІРД СФДАХЛЮ, ЭН ІХАДУХ САД
ПУГР. САЛПІСЕI ГАР, ХАЛ ОИ УНХРО! ЕГЕРДУГСУТАС
АДУХАРДО, ХАЛ ІІЛІЕ! АДЛАХГУДІРДАХ:

I Кор. XV. 53. ПОДОБАСТ БО НИСТАЛКНОМ
СЕМОУ ШЕЛКИ СМ КА НЕМРКТВОСТКСТКО.
ОСТАНДЛОТО ЛІПСВА.

ДЕI ГАР ТО ФДАРДОН ТОДО ЭНДІСАСДАИ АДУХАР
ДАИ, ХАЛ ТО ФНГІТОН ТОДО ЭНДІСАСДАИ АДУХАР
ДАИ, ХАЛ ТО ФНГІТОН ТОДО ЭНДІСАСДАИ АДУХАРДАИ.

54. ЕГДА ЖЕ НИСТАЛКНОС СЕ ШЕЛКЧЕС СМ КА
НИСТАЛКНН. И МРКТНН СЕ ШЕЛКЧЕС СМ КА
НЕМРКТВОСТКО. ТАГДА БДДЕТЬ СЛОГО НАПІСАНОС.
ПОЖРДА СМ СЪМРКТН ПОЕКДОМ

"ОТАН ДЕ ТО ФДАРДОН ТОДО ЭНДІСАСДАИ АДУХАР
ДАИ, ХАЛ ТО ФНГІТОН ТОДО ЭНДІСАСДАИ АДУХАРДАИ,
ТОДО ГУНЧАСДАИ О ЛОГР О ГЕГРДАЦІМЕС. „Кате
підїи ѡ Інанатос еіс унхро!“

55. ГДЕ ТИ СЪМРКТН ПОЕКДА ГДЕ ТИ АДЕ ЖАЛО.
„ПОД СОН, УНЧАУА, ТО ХЕУТРОУ; ПОД СОН. ЖДУ,
ТО УНХРО;“

56. ЖАЛО ЖЕ СЪМРКТН ГРКХ. СИЛА ЖЕ ГРКХОУ
ЗАКОНКА.

тО ДЕ ХЕУТРОУ ТОУ ФАУАТОУ І, АДАРДА, І, ЗЕ
ДУНЧАСДАИ СДІС АДАРДАИС О УОЛЮ.

57. КОУ ЖЕ БАГДА ДАМПРОМОУ НАМК ПОЕКДОМ.
РЕМА НАШНМК ІСХМЛ.

тФ ДЕ УНХРОУ ХАРДС ТФ ДІДБОНУ ІІРЛУ ТО УНХРО.
ОДА ТОУ ХУРЛОУ ІМЛОН 'ІНДОУ ХРІСТОВ.

ВЪ СЛ., ХВ., К. КАКТО И ВЪ НАШИЯ НЕМА СО.

ВЪ К. КСК МИ АЛТК НА (?) СЖТК. ИЖ НЕ КСК
НА СТРОННЕ; ВЪ АП. ГР. Т. И АП. XV В. Но
НЕ ВСЕ НА СТРОН ЕСТЬ... Но НЕ КСК СЪГРАЖДАТЬ
ВЪ ОХР. АЛТК СЖТК; ВЪ ОХР. СЪЗИДАДЖАТЬ
СЛДОВ. КАКТО ВЪ НАШИЯ; ВЪ АП. ОТЪ XV И
XVI В. НАЗИДАЮТЬ Т. Е. = ИИ.

Така въ Хв., въ К. Ш ЗЕМЛЯ... ЕК НЕС.

ВЪ ХВ. НЕБЕСКИ: ВЪ К. НЕБМ... НЕБН.

ВЪ Хв. КАКТО ВЪ НАШИЯ; ВЪ К. НЕМА ОТ
ПРДЬИ И... И ВЪ ТКЛО; ВЪ Т. АП. 1307, ГР.
Т. НОСИХОМЪ... да носимъ намѣсто шелк
хомъ... да облѣчимъ; въ Хилф. № 2 въ
шеразъ и на дѣтѣ мѣста намѣсто къ ткло.

ВЪ Хв. НАСЛДОВАТЬ НЕ МОЖЕТА; ВЪ К.
КАКТО КЪ Хв., но нѣма сімъ; въ Т. И ВЪ ПО
ГОДИМата часть отъ приводимйтѣ имать гла
голю ви. речж L. хлұроуорујез.

ВЪ Хв. НЕ ОГСПЕМК, ЕСМ ЖЕ; К. НЕ ОГСПЕ
МК. ЕСМ ЖЕ ОГБО РАЗДѢЛНМ СЕ, ВЪ ГР. Т. НЕ
КСМ ОГСПЕМКЪ, ВЪ СИЧКИТѣ ПОЧТИ: ЕСМ ЖЕ
НИЗМКНИМ СЕ. L: ПАУТАС[МЕУ] ХОЦУФ, ОУ
ПАУТАС ДЕ АДЛАХГ.

L: азасту/сусу же.

ВЪ Хв. ВЪ НИСТАЛКНН И МРКТННОМ
СЕМОУ ОБЫНМ СЕ ВЪ НЕМРКТВОСТКО; ВЪ К. БЕЗ
НИСТАЛКНН... КА НЕ МРКТВОСТ ШЕЛКИ СЕ: ВЪ
Т. СЪМРКТВОСТКО.

Така сѫщо въ Хв.; въ К. ви. НЕМРКТВОС
СТКО — НИСТАЛКНН СЪМРКТНО; въ ап.
1307 г. И ПОЧТИ СИЧКИТѣ ПО-К҃СНСИ ИМАТЬ
ТАЛКНН НИСТАЛКНН ВИ. МРКТННОЕ. НЕМРКТВОСТКО.

ВЪ Хв. КДЕН И НА ДѢТѣ Мѣста; ВЪ К.
ЖЕЛО; ВЪ АП. ГР. Т. И НІКОИ ДРУГИ ИМАТЬ
ПО-НАРДД ЖАЛО ПОСКДА.

Л.Т: унхро.. хеутроу ет Унчата.

Така и въ Хв. и Кори.

ВЪ Хв. И К. СѢЩО; ВЪ Хилф. № 3. ЕСН
ВИ. СОФ.

58. тѣм же. Братиб монъзълениамъ. тѣрди; останялото линсва. (загубено).
 "Ωτε ἀδελφοί μοι ἀπατήσατε ἔδρασον.
 I Кор. XVI. 2. съхранениа
 III. (136) съхранени
 9. пиндикостни
 III. (94) пинкостни.
 9. и проптичнин мнози
 III. и вспомѣшнин мнози
 хадъткъвдногъ поллод
 11. бео иго
 III. иго оғро
 15. ахан къ ҳа . . . сиси үчиннинж
 III. (110) нѣма: къ ҳа . . . оғчиннине сисе
 Въ гръцкия текстъ нѣма къ ҳа
 19. съ домашнин цркви
 III. съ домашнин юю црквию
 хадъткъвдногъ айтдн єххатъсъ.
 II Кор. I. 18. до конца разоумѣкости
 III. (96) разоумѣкости
 59. тѣлоус єпсигуївсъвъ.
 15. прнити къ камъ
 III. къ камъ прнити
 17. ида что лготомъ бео съдѣлахъ или
 вже; липсва: по пътн скѣракю
 III. ида что оғро лготою лѣмъхъ или иже,
 рѣта ҳа тѣ ёлхарѣз єхретъмъ; ҳа . . . хадът
 зархъ ѿулбъсъма.
 21. изкѣраки
 III. (116) изкѣраки.
 'О бѣ ѿрбатъ.
 24. кашен радости кѣромъ стонте
 III. радости кашен. кѣрою оғро стонте
 тѣсъ ҳадрасъ ѿмън, тѣ үтаръ писте єстъхъте.
 II Кор. II. 1. прнити къ камъ
 III. къ камъ прнити
 2. тѣчнамъ прнѣмламъ
 III. тѣкъмо
 4. да не ѿскрѣенте са . . . разоумѣжъ
 III. (97) не да ѿскрѣенте са . . . разоумѣкости
 съхъ ѿна ѿтпудътъ . . . үнътъ
 6. синъ Ш. многи
 III. синъ иже Ш
 айтъ ҳ ѿпъ тѣнъ плаеънъу
 7. ѿдати и оғтѣшати
 III. дамти
 ҳарѣсасъхи хадъ парахалѣса.
 8. ѿтврдити
 III. ѿтврдити
 хорѣсъ
 9. ли въ єсемъ
 III. аще въ . . .
 12. велкыж . . . шерѣтакъ
 III. велкыж . . . штврѣтакъ.
 ѿвогримѣнъсъ . . . вѣреи.
 13. изыдъ къ македоннѣ
 III. изидохъ
 14. всегда иелѣшоу
 III. нѣма: всегда
 писте ѿризрѣвноти
 15. елголхане ібсъмъ
 III. исламъ вімдѣса єсрѣу.
 II Кор. II. 17. нѣсъмъ ико мнози кръмъчкъ-
 ствоулише
 III. нѣсъмъ бо . . . кръмъчкъсткоути

Въ Хв. както и въ нашия; въ К. тѣмжи оғро

Въ сичкитѣ както въ III.

Въ Охр., Сл., К. пиндикостни; въ Хв. пинкостни.

Въ Хв. проптичнин; К. проптичнин же са
 мнози; въ Т. софпротнин же.

Въ К. со оғро: въ Хв. же оғро.

Въ К. ахан къ ҳа, въ ап. Хилф. 1 нѣма
 въ ҳа, въ К. оғчиннин сисе; Хилф. 1 оғч . . . ша сисе

Въ Хв. нѣма ию; въ К. еа, въ нѣкон прив.
 ап. ихъ црквию (съ по-кжна дата).

Въ К. разоумѣкости; въ ап. Гр. Т. и нѣкон
 отъ XV в. разоумѣкости.

Въ Карп. както въ нашия.

Въ К. ѿсъ алаготож сътвориҳ . . . Ѳже;
 Хв. єже; въ Сл. и въ по-голѣмата часть на
 другитѣ приводими ап. лѣмъхъ.

Въ К. изкѣраж; Хв. изкыраш, въ ап. Гр.
 Т. и XV в. № 32 и 42 изкѣстоумъ же.

Въ К. радости кашен. кѣрою стонте; въ ап.
 Гр. Т. и Ап. XV в. кѣрою бо.

Въ К. камъ прнити; Хв. прнты къ камъ

Въ К. тѣкъмо, въ Хв. тачью,

Въ К. не да ѿскрѣ . . . разоумѣкости;

Въ К. иже;

Въ К. ѿдати; въ Хв. штѣдѣти така и
 сичкитѣ други, освѣти ап. Хилф. 1 — дамти

Въ К. ѿтврдити, така и Хв. въ нѣкон
 ап. отъ XV—XVII в. ѿтврдити.

Въ К. аще,

Въ К. велци; Хв. велци,

Въ К. изыдохъ;

Въ К. алагѣшоу ны всегда; въ ап. Гр. Т.
 исламъ въмъ всегда така и въ ап. XV в.

Въ К. самн въмъ иесмъ; въ ап. Гр. Т. ислъ.

Въ К. нѣсъмъ бо . . . продамъи въмъ кръмъчкъ-
 ствоулише; въ Сл. кръмъчкъсткоути; Хилф.
 № 1 и 2 и въ нѣкон по-кжни — кръмъчкъ-
 ствоулише; въ Хв. кръмъчкъсткоути

II Кор. III. 1. зачиняємъ пакы
 III. нѣма: же
 'Архѣаѳа палы
 2. сѣцнѣхъ ишнїй.
 III. вашнѣхъ
 єн таѣ харбіахъ юмпу
 4. Надѣжъ тако имамъ
 III. (99) надѣянню таково
 Пеполѣщатъ ѩе тосятту єхорев
 6. иже въдокан ны слѹгжителъ нокомоу
 закѣтоу
 III. иже и въдокан насы.. нокомъ
 ѩе хал єхамонову юмѣхъ діахбону
 ховнѣхъ діахбону
 8. слѹгжение лѣхъ
 III. доуѣхъ
 ї діахбону тобъ пунѣшатъ
 15. до днѣ кнѣга же чутъ съ моясн по-
 кркало їмъ на срѣн ложнѣ
 III. дањск., въннѣда чутетъ се Монсн., по-
 кркало на срѣдаки имъ ложнѣ.
 ѕллъ єѡс сѣїверон, гулка ѿнчигуѡжватъ:
 Мойїсъ халюциз єѣн тѣу харбіахъ ѿйтбу хеїта:
 16. къ гдѣ възметъ са
 III. къ господи, възметъ се
 прѣс хирю, періаирѣтъ:
 18. иже ѩ гдѣ лѣхъ
 III. нѣма ѿ
 хадѣпѣр єто хирю пунѣшатъ:
 II Кор. IV. 1. слѹгжениѣ се икоже помѣкани
 биомъ не стажжахомъ си.
 III. (99) нѣма: се и же; стѹгжихомъ.
 тѣу діахбону таўту, хадѣн ѹлесїщїевъ, сѹх
 єххорбонуевъ,
 2. ие Шрѣхомъ си.. лжкаекстѣ.. слѹ-
 гесе си.. състакаѣмъ се си
 III. штакохомъ се.. лжкаекстѣн слѹгеси.. се
 ѡпвіпамѣфъ.. єн пуноруїр..
 тобъ лѣтру тобъ ѿеої..
 3. аще ли іѣ
 III. аще ли же иестъ
 ёї ѩе хал єсту
 II Кор. V. 4. мрѣтвное
 III. (148) съмрѣтвное
 тѣ ѿнгутбу..
 5. створи же
 III. нѣма же
 'О ѩе хатергасаївус
 10. съ тѣломъ икоже съ дѣла
 III (102) икоже съ тѣломъ склѣла
 тѣ діа тобъ ѿмїшатъ, прѣс ё єпраїен
 12. състакаѣмъ камъ.. къ срѣце
 III. нѣма камъ; срѣдаки
 сунистаноевъ ѿмп.. єн харбіахъ
 13. аще ли..
 III. аще бо, єїтъ ўэр..
 14. люби еїм.. ико бен
 III. люби єо.. оғро вси
 ї ўэр єгату тобъ Христоу... ѕра си пантеи..
 II. Евр. V. 15. и за єсѣхъ.. жнїжирин
 ие сиѣ
 III. кес.. жнїоѹши юже не сїек
 юї ѡпѣр пантеи.. си ѿнгута ѿмїшатъ єхутои
 16. Тѣ же мы.. їкъ юже
 III. же и мы.. иа ныни
 ѿстѣ ѿмїти.. ѕллъ юу

Въ К. начиняемъ же; въ Сл., Хилф. № 1, 2,
 както въ наша зacinяемъ же; въ аи. Гр. Т.
 и аи. XV в. № 32 нѣма же
 Въ К. нашихъ, тоже и въ Хв.

Въ К. єюоканні тако; въ Сл., Хв. и Хилф.
 № 1, 2. надѣждъ же такъ; въ Т. и другиѣ
 приводими аи. отъ XV в. надѣяніе же

Въ К. иже пожны (!) съткори имъ; въ Сл.,
 Панд. Ант. Т. иже и въдокевли имъ; Хв. иже
 ѿдокевли имъ

Въ К. лѣхъ също и въ Хв. дѹгъхъ

Въ Сл. иѣ до днѣсъ; въ Охр. нѣма иѣ; Хв.
 на до днѣсъ; въ К. иѣ до днѣшнѣго іогда
 чутетъ са въ Охр., Сл. въннѣда;
 L. T: єн ѿнчигуѡжватъ

Въ К. къ гдѣ възметъ са; въ Хв. къ
 ѿгогъ, възметъ

Въ К. єже ѩ гдѣ лѣхъ; въ Хв. єко ѿть

Въ К. слѹгжение си икоже; въ Хв. както
 въ наша; въ К. стѹгжихомъ си.

Въ К. ии Шрѣхомъ.. лжкаектѣ.. слѹгес..
 си; въ Хв. на штакохомъ се.. слѹгес; въ
 Сл., Т. ии Штакохомъ

Въ К. нѣма же; въ Сл. аще ли же; въ аи.
 Гр. Т. аще есть; и есть

Въ К. съмрѣтвное; въ Охр., Т., Хв. както
 въ наша мрѣтвное, мрѣтвное

Въ К. съткори же, тоже и въ Хв.

Въ К. ико же сїѣлаль въ тѣлеси, въ по-
 киенитѣ (XV – XVI в.) иже съ тѣломъ сїѣлала

Въ К. състакаѣмъ камъ.. къ срѣци; въ Хв.
 както въ наша т. с. камъ.. къ срѣдаки

Въ К., Хв. аще ли; въ аи. Гр. Т. и аи.
 XV в. № 32 и 42 аще бо.

Въ К. любки єжн... ибо вси;

Въ К. кес єже; въ Хв. нѣма юже;

Въ К. тѣмже кы... иж нынѣ; въ Хв.
 тѣмъ же мы;

17. тѣм же ѿ Ѹѣ... вѣтчай прѣндеж се выш
кетѣчскам нока

III. Тѣм же иже ѿ ... дрѣвнинам милю
идоу, вѣса нокам
бюте вѣ тѣс єн Христоф.. тѣ архалас парѣлдеч,
идоу ѹѣтюе хал уа тѣ пакта.

18. вѣтѣчскам же Ш... съмиришаго ны сеѣ
съ хм... смирины

III. вѣса... насы сеѣ Іисусомъ Хр...
смиринию. тѣ бѣ пакта єк.. тоб хаталлѣбуног
їмдѣс баштѣ Чесобѣ Христоб.. тѣс хаталлѣбуног

19. помышла ним.

III. помышлини.

люгѣбуногс айтогс

20. съмирити са

III. съмирити се

хаталлѣбуног

II Кор. VI. 1. Поспѣшире же мѣни

III. (125) поспѣшисткоюющи же и мо-
дима.

Зуевргоубутес єз хал парахалобурен

2. послѹшахъ та... спиини

III. тѣс... спасеню

ѣтѣхуодѣс сон... аштѣріас.

5. вѣ нистроини.

III. вѣ нистроинин

ан ахатастасаиц.

6. вѣ чищенни

III. вѣ чищеннихъ

ан агубуты

II. Кор. VI 7. ѿржнй правеный.

III. вѣ ѿржнми праведѣ
єз тѣн ѡтлан тѣс дихалобуног

9. показави и не

III. . . и се не

пакдевибуногс хал мѣ..

13. нѣма: влюдоуши; тожде вѣзмѣздне
... блюстранин сж

III. (108) влюдоуши мѣздоу, . . блюстро-
станин сж.

тѣн єз айтоги ѿнтиюбіан... плательщета.

14. прѣдѣржши негѣрнмы. . . и кое

III. нѣма: прѣдѣржши . . ли кон
ѣтародиубутес апіостас... єз тѣс

15. ли кам... негѣрнмы

III. ли негѣрнномъ

ј тѣс... ретѣ апіостоу

16. ли и кое слоужени

III. ли... сложеніе

тѣс єз сиурхатѣбуног

17. Ш земляхъ.

III. штѣ срѣдн.

єз мѣсю айтогу

II. Кор. VII. 2. лихонмакомъ

III. (103) лихонмѣсткоукахомъ
ѣтльсоехтѣзарен

5. ико приишн

III. приишнми.

хал ѿр єзбуту

7. не тѣчн

III. тѣкъмо ѿ мону

II. Кор. VII. 11. се бо само иѣстое иѣже
на сїиа искрѣблѣти са камъ. коанко тѣшаніе
съдѣла къ насы. ико Шѣтка. ико негодованіе. ико
страхъ. ико гевзлюбленіе. ико рѣкение. ико масть.
ико Ш всемъ съставните сїиа чисти быти вѣши.

Въ К. тѣмже иже ѿ Ѹѣ... вѣтчай минижж
се єз все ноко; въ Хв. ѻѣкоже... вѣсаческаѣ
нона; въ Сл. дрѣнамъ милендеш. се выш єкѣ
нона; почти сичкѣтѣ имать иже

Въ К. ксе Ш... ны нѣма съ... смиринию;
въ Сл. Хв. вѣтѣчскам же—вѣсаческаѣ же;

Въ К. помышлатѣма; въ Хв. помышланы; въ
ап. Гр. Т. и ап. XV в. № 32, 42 — помышланы

Въ К. съмирити са, така и въ сички други;

Въ К. поспѣшице молимъ; въ Охр., Т. и
Хилф. № 2 поспѣшисткоужи молимъ; въ Слѣпч.
поспѣшажи; въ Хв. поспишиште не молимъ

Въ К. тѣс... спенитѣ, въ Охр. спенитѣ

Въ К. както вѣ нашия, тоже и вѣ Хв. и
Охр. и Сл., вѣ ап. Гр. Т. и ап. XV в. № 32
и 42 вѣ нистроини.

Въ К. чищенни; вѣ Хв. линсва; вѣ Охр.
чищенни.

Въ К. ѿржнѣа правѣ; вѣ Хв. ѿроужыи
праведни;

Въ К. показави ико не; вѣ Хв. както вѣ
нашия.

Въ К. нѣма влюдоуши; вѣзмѣзне . . .
блюстранин сж; вѣ Хв. сжшо както вѣ нашия

Въ слѣпч. прѣдѣржши негѣрнымъ; вѣ
К. прѣдѣжши негѣрнимъ . . . ; вѣ Хв. прѣдѣржши
негѣрнимъ . . . и кое

Въ К. или кат... негѣрними; вѣ Охр. Сл.
Т. негѣрнымъ.

Въ К. или кое слажнѣ, тоже и вѣ Хв.
Охр. и Сл.

Въ К. Ш срѣдн ико и вѣ другитѣ

Въ К. лихонмѣсткоукахомъ; вѣ Сл. лихонмѣ-
хомъ; вѣ Хв. лихонмакомъ; вѣ ап. Хилф. №
1 лихонмѣхомъ; вѣ ап. Гр. Т. и ап. XV в.
№ 32, 42. лихонмѣсткоукахомъ.

Въ К. приишнми бо; вѣ Слѣпч. както
вѣ нашия ико приишн.

Въ К. тѣкъмо; вѣ Сл., Хв., Хилф. № 1, 2.
Гр. Т. и ап. XV в. № 32, 42 не тѣчъ—тачно

Въ К. сами иѣстое бо на искрѣбѣти камъ.
коанко съдѣла къ насы. ико Шѣтка. ико не
негодованіе ли. ико страхъ ли. ико вѣзлюбленіе ли.
ико рѣкение ли. ико масть ли. ико съставните сїиа
сами чисти быти вѣши; вѣ Сл. самое иѣстое

Ізоі тár ажъ тојто тѣ хатоі щеои луптнїчиа; пѣшнъ хатаргдасато юіу споудын, аллѣ апюло-
гіан, аллѣ ѿгнанактсю, аллѣ фою, аллѣ єти-
пютию, аллѣ юїльон. аллѣ єхдкнїю. єн панти
сунестнїяте єаштою агноиа єнъиа єн тѣ праѓмати.

12. тѣмъ щео ѡци ѡеннахомъ вамъ. не ѿен-
дѣшиаго ради. ижъ ѿендикиаго ради. ижъ за не
имити си тицнинѣ кашемоу. юже по ѕѣ к намъ
прѣкъ егомъ.

зѣра вѣ хал ѿгната юїу, сѹхъ єинважу той ѿд-
хнїястю сѹдѣ єинважу той ѿдхнїиетю, аллѣ
єинважу той фавнрвнїи, гаи тѣн споудын юїу
унпѣр юїмѹн прѣд юїльон єинважу той щео.

13. сего ради бѣшихомъ сж ѿ кашема ѿд-
шини. лише же паче ѿврдогахомъ сж ѿ радости
титовѣ. иако икою си дѣхъ иго ѿ ѕѣкъ ѕѣ.

Дѣхъ тојто паражакхлїиета. єпѣ ѩѣ тѣ параж-
акхлїи, ѡїмѹн перїсострѣю, мѣллонъ єхдкнїиен єпї
тѣ Ѥхарѣ Тітоу, ѩї єнапѣптиши тѣ пунбнїа аутої
апѣр пантому юїмѹн.

14. иако же хвалїи си вмоу и' вакъ не посрами-
лии си. ижъ иако ѕѣкъ вѣ истиниа глахомъ вамъ.
тако ѿ похвалинис ишѣ ѿеистиа титоу истиниа єи.
"Оти еї тѣ аўтѣ ѩѣр юїмѹн кехадушии, сѹ хас-
тухнїи, аллѣ ѡи панта єн ѿдхнїи лаљајишу
юїу, ѡи то хал ѿдхнїи юїмѹн Ѥ єпї Тітоу ѿдх-
нїиа єзенгнїи.

II. Кор. VII. 15. ѵ аѣтроса иего из лиха вѣ
касъ юстъ. ѿспоминнамироу кѣхъ вакъ посло-
ѹшаннен. иако си страдомъ ѿ трепетомъ прирасте и.
хал тѣ сплѣтчаха ѿтоби перїсострѣю еїс ѩѣдѣ
єстъ єнапїиунтсюмени тѣн пантому юїмѹн ѿдхнїи,
ѡи иета ѡѣю хал тробоу єзенгнїи аутої.

16. радиої (рѣм) ѹи си иако вѣ єсемъ дрѣзамъ
ѡ ѕѣ се.
халръ ѩѣ єн панти ѿдхнїи єн юїмѹн.

II. Кор. VIII. 1. скажаи же камъ бра-
тии мои.

III. (152) сратни, скажаи же камъ
"юнарѣсомен ѩѣ юїмѹн, аздафои,
2. вѣ єлатство престраньства
III. вѣ єогатствен престраньства
вѣ тѣн плюзюн тѣн єзлѣтюс...

4. слоужиниа иже вѣ ...

III. слоужению иже
тѣн діахониа тѣн вѣ ...

6. ємлнти намъ титиа иакоже прѣжъ начата.
тако и скончнит сж вѣ вакъ бѣтъ сна.
Еїт тѣ паражакхлїи юїльон Тітоу, іна халюи
проенгѣтато, ѡи то хал єпїтевлѣсю вѣ ѩѣдѣ хал
тѣн Ѥхарїи таїнуи.

8. любви кашем

III. (105) любви кашем
тѣ тѣн юматерас єзлѣтюс

9. да и вѣи

III. иѣма "

иїх юмел

10. иже не тѣчни

III. иже тѣкмо

сїтюес сѹ рѣону.

II. Кор. VIII. 11. иакоже спѣхъ

III. иакоже и спѣхъ

ѣпїюи хал єзлѣтъ Ѧ профнїиа

иже... оскрѣбѣти сѧ; вѣ Хв. само истое иже...
оскрѣбенты с... коинко съднѣ вѣ вакъ таштани,
на ѿтѣвѣтъ, на... на... прѣдъ о висем иѣма
на, останжалото както вѣ нашия;

Ії ѩѣдѣ

Вѣ К. тѣмже щео... писањъ... зане ѡтинос; вѣ Сл. иѣма тѣмже и не не ѿендикиаго; вѣ Хв. иѣма тѣмъ; писањъ; останжалото се
съгласува съ нашия текстъ.

Л: єинважу RGKSTII: ѩїмѹн тѣн ѩѣдѣ ѩїмѹн

Вѣ К. наче же лиши... тимодешѣкъ; вѣ
Слѣпич. Хв. и другитѣ лиши же наче.
RCKS. ѩїмѹн. писањо. ѕѣ

Вѣ К. иако ємоу похвалихомъ... не посрамиши
ссе. ижъ иакоже... глахъ; вѣ Сл. рѣснотъ...
рѣснота вм. истина; вѣ Хв. иако ємоу хвалыи
се... посрами... рѣснотоу глаголањомъ... рѣс-
нота ємѣть.

Вѣ К. И среце го иго... ѿспоминнанне
послоуши. иѣма страдомъ; вѣ Сл. Хв. и ѿтроса
его; иѣма ѿспоминнанне;

Вѣ К. радијашеск иако ѿ всеми оупокаж
вакъ; вѣ Сл., Хл. и Хилф. № 1. 2. както
вѣ нашия радијуюже се и пр.

Вѣ К. бране сказам камъ; вѣ Хв. сказасиа
камъ братни мои; вѣ Т., Хилф. № 3, Гр. Т.
и ѿ-класнит сказасиа;

Вѣ К. вѣ єогатствко, и престраньстви; вѣ
Хв. както вѣ нашия; LT: тѣ плодотоб

Вѣ К. слоужинио, иже; вѣ Хв. слоужиникъ,
иже т. е. както вѣ нашии

Вѣ К. да иакоже, тѣи и вѣ Хв. кончает се
и благоидыть

Вѣ К. кашеж любке; вѣ Хв. любека камъ

Вѣ К. да камъ; вѣ Хв. да и камъ

Вѣ К. тѣчни; вѣ Хв. тачни

Вѣ К. иакоже оупокъ; вѣ Хв. иакоже спѣхъ,
вѣ Сл. и Хилф. № 1. 2. и спѣхъ;

12. **АВИ ЕИ И СИЧХъ ... БЛАГОПРИЯТЕНІА
ЮСТЬ .. НИ НИМА ТА ШЕЛАСТКА**
III. нѣма: и, шеластка, исти; прнютка
еъ тѣр Ѳ профуміх... вѣтровадехтос сї кахѣ
оух ѻхе;

14. **ЛИСОВА: да ИНѢМКИ ИЗКЕМТЧЕСТВИ
БОУДЕСТА ВЪ БАШЕ АНШЕННИЕ. (III.)**
Ена хал тѣ єхвѣуши періссеура генета сїс тѣ
ўмѣу ѡстѣрїяк

15. **И МАЛАГО**
III. и же малаго
хал бѣ дѣлгог

16. **И ВЪ СРДЬЦЕ ТИТОВО**
III. въ срѣдьце титово
ен тѣ хардѣк Титоу.

17. **МЛЕНІЕ ПРИНАТЬ**
III. молівнии оғбо пр.
тїу мѣу параллѣлуи єдѣхато

19. **ИИ ТѢЧИА ЖЕ. ИИ И СІІСА Ш ЦРКВЕ**
III. тѣчимо же, ии свѣшти... цркви.
оу мѣону ѩе, ѡллака хал ѿиностоутиес ѹпѣ тїу
еххлѣтуи.

21. **ПРѢЖЕ ПРИМЫШЛѢЖИЕ... ТѢЧИА**
III. прѣжде ео помышлиюре... тѣчимо
проносиуи тѣр

22. **МНОГАШІ**
III. множицю, (поллакис)

24. **ХВАЛЕНІЮ**
III. похваленію (хавхѣсвѣ)

II. Кор. IX. 2. ѩѣ.. иже ѿ ЕА ХВАЛЯ са.
III. вѣмъ .. ии же хвалю се.
оѣз... тїу ѡпѣр ѿмѣу хавхѣда

3. **ДА НЕ ПОХВАЛЕННЕ КАШЕ ІУЖЕ ПО ГА ИСЪ-
ПРАЗНІТСА.. СІИ ДА**
III. да хваленни наше.. не испразнитъ
се .. си, ии да
Ена ии тѣ хавхѣда тїмѣу тѣ
оѣпѣр ѿмѣу хавхѣд... тобѣр гуа.

4. **КАКО ПРИНДѢ.. И ШЕРДАЩІТ.. И ПОСТЫ-
ДИМ СА.. ГАМЪ ЕАМЪ**
III. како, аще придоутъ; нѣма и; глаго-
лемъ ви
мѣтвоу, єан єлѳтвоу.. хал вѣрвоу.. жата-
сխуищіиен..

5. **И ПРѢДК АДОУ.. И НЕ АЛХОММАНІЕ**
III. и прѣдкадаоу.. и не альхомманіе ..
хал прокатарізаш.. хал ии ѩе

6. **СЕЛОН ИРДЖА.**
III. (133) сї же сѣлон щедин ..
тобѣт ѩе, б отвѣру феідоміенюс

7. **ИИ Ш СКРЫЕН**
III. не штъ..
ии єх лѣтъс

8. **ИЗБЕНОГАТИ**
III. изкемтческогати
періссеубас

9. **И ПРАКА**
III. нѣма: и;

и дихаюи

10. **БМНОЖИТ СА**
III. нѣма: см;
плѣтъсас

11. **ИЖЕ.**
III. иже; относи са на щедрота т. е. ж.

р. **ѢСС**
12. **ТѢЧИА**
III. тѣчимо

Въ К. ео и спѣхъ... благоприятъ; нѣма
шеластка; въ Хв;

Въ К. еже и малаго;

Въ К. въ срѣдьце титово.

Въ К. има тоже 8 ео;

Въ К. тѣчмо ео, ии и свѣшнико ѿ цр-
квино; въ Хв. тачю. на и свѣшти; въ
Слѣбич. както въ нашия скрѣсм

Въ К. прѣжѣ смышлѣжие..: тѣчмо; въ
Хв. сѫшо както въ нашия; въ Сл. и Хилф.
1. ео примишлажири RGK: проносиуи. RK. тѣр

Въ К. множицю; въ Хв. многаниши

Въ К. вѣхваленне; въ Сл. и Хв. хваленю

Въ К. еѣдѣ. ииже ѿ вѣсъ хваласа

Въ К. да не похваленне наше .. испразнитъ
са .. си да; въ Хв. да не похваленне; въ Т. и
Хилф. 2 си ии да

Въ К. аще приджть .. и шердашти .. то
постид .. си въ ап. Гр. Т. и ап. XV в. № 32.
42. гамъ;

Въ К. прѣжѣ; нѣма адог; въ Хв. прѣд-
адог; въ К. и на азъ лихомъстни

Въ Охр. Хв. Сл. нѣма сї же; въ К. сї
же гамъ;

Въ К. не; въ Ап. Гр. Т. и Ап. XV в. 32.
42 ии Ш печали

Въ К. избеноугати, сѫшо въ Хв., въ Охр.
избѣгтческогати

Въ К. нѣма и, сѫшо и въ другитѣ;

Въ К. бмножене; въ Охр. и другитѣ
приводими ап. оумножит. RK: плѣтъсас

Въ К. икоже, сѫшо и въ Охр.; въ Хв.
ѣже

13. **Щедротами ѿещини, зависи отъ еъ**
III. щедротамъ ѿещиню
(εἰς) ἀπλότητη τῆς κοινωνίας
II Кор. IX. 15. ненсповѣднимъ
III. (107) ненсповѣднимъ
(ἐπί) τῇ ἀνεκδηλητῷ
X. 1. правдео
III. правостию
4. еъ разбрѹшенив
III. къ разбрѹшению
тробъ хадаресу
5. възмамин на.. пакнѣжин
III. възмамюре се на.. пакнѣжис
ѣпакрѹмеву хатъ.. ахиллштичоутс
6. и готою.. ваше помышленни
III. и еъ готою.. ваше посаоушани
хатъ, єн єточир.. бпакоу.
7. се да помышлѣист.. такоже
III. помышламите.. тако
тоубто логибѣсѳю.. обтю
8. похѣлъ ся.. аже (=иже)
III. похѣллю се.. иже
хахутибомах
10. пристигив тѣла
III. тѣлѣ (ѹг)
пароуда тобъ сѡматос
11. ико ици же исмы; нѣма: несѹщие
III. иковиже иссымъ... несѹщие
етъ сбо єсрав.. апѹтев
12. и смѣкимъ сжити наин.. смѣрѣющи сисе
III. и смѣкимъ бо.. ли.. сисе смѣрѣющи
одъ тѣръ толмѹмев єтгрѣнуаи ѧ...
метроубтес єхитоуб..
13. мы же бо не.. похѣлни ся.
III. нѣма бо; халамъ се
гѣлес бе сѹх.. хахутибомах
II Кор. X. 14. простирави ся и до васъ
III. сисе и васъ.
ўперехтеноув єхитоуб. архи тѣръ хатъ бмѹн
15. халамъ ся
III. похѣланре се
хахутибомах
16. и прінимемъ васъ
III. прѣнимо
еис тѣ ѿперѣхеуга бмѹн
18. искѹсна. на иғоже.. искѹшастъ
III. искѹшинъ; нѣма: иж; състаклишъ
аллъ ду.. сунѣстюан.
II Кор. XI. 1. йще да систе пріими..
III. (156). неда да систе.
брвлоу ѿвѣхеодѣ..
2. разбражамъ ви... ѿержчи бо ви
III. разбражаю бо ви... намѣсто ви — азъ
ζηлѡ тѣръ бмѹн.. ѡриссаиу тѣр..
3. ида ико же и.. Ш прѣпостыи ви въ Ха.
III. ида како... штѣ прѣпостыи иже въ
Христѣ.
бѣ, мѣ пѡс ѿс... апѣ тѣс апльбтюс тѣс
еис тобъ Христон..
4. пріемлети... или вулне
III. пріимети.. ли
лазибамаети.. ѧ виаггѣлсю
11. люблѧ
III. (108) люс
13. такови нео апли
III. таковы же лъжапостолы
Ог тѣръ толбтоу феудапбтоболоу

Въ К. щедротахъ ѿещинѣ; въ Хв. ѿещинѣ

Въ К. ненсповѣдимомъ; Въ Хв. ненсповѣдимы;

въ ап. Гр. Т. и XV. в. 32. 42 ненсповѣданиемъ

Въ ап. Гр. Т., Хилф. I правдео, сѫщо и

въ побѣжнитѣ

Въ К. на разбрѹшени;

Въ К. възмамижжаси на... пакнѣжис;

въ този стихъ е разницата въ прѣвода у сич-
киѣ текстове поразителна;

Въ К. и въ готоу... помышленна, въ Хв.
безъ и готою; въ Сл. и Хилф. I. 2. и готоу

Въ К. помылѣист... тако; въ Хв. како
въ нашия помышлестъ. также; въ Слѣпч. сѫщо
помышлестъ

Въ К. похѣламаса .. аже, сѫщо и въ дру-
гитѣ

Въ Хв. тѣла, сѫщо и въ другитѣ.

Въ К. Ѳкое же исмы .. несѹщие. въ Хв.
Ѳко Ѳцижи исмы; нѣма несѹщие

Въ К. бо .. иже .. сисѣ мѣрлии; Въ
Хв. нѣма бо; наим; смѣрѣющи сисе; въ Сл. сисе
съмѣрѣющи

Въ К. нѣма бо, тоже и въ другитѣ; въ
К., Хв. Сл. похѣламъ ся — си;

Въ К. ся и до васъ; въ Хв. до васъ бо;
въ ап. Гр. Т. и до васъ

Въ К. Хвалами ся

Въ К. ико же и мы маймы ви; въ Сл.
въ прѣмо васъ; въ ап. Гр. Т. и ап. XV в.
ико же и мимо ви;

Въ К. искѹшинъ. иж.. съставаистъ; въ Хв.
на иғоже

Въ Хв. ѿте да систе; въ Охр. Сл. Хилф.
1—2 и да систе; въ К. да држитися мало Р.
ѹнѣхеодѣ

Въ К. бо ... ѿер-бо ви;

Въ К. іда ико же.. Ш прѣпостыи иже
ка въ Хв. сѫщо: ико же. въ Христѣ
Л. агубтюс

Въ К. пріемлемъ .. или; въ Хв. пріемлите.
или; въ ап. Гр. Т. пріемлетъ;

Въ К. люблѧ; въ Хв. лоублоу

Въ К. таковы бо лъжа дѣлатели авы; въ
Хв. таковы бо лъжы апостолы

II Кор. XI. 15. не възле ѿбо

III. съ

съ мѣтъ съ

32. неднардъ

Ш. (136) иниднардъ

о єнчардъ.

33. изѣжъ

Ш. изѣжъ.

XII. 1. аще и похѣлти съ нѣдобасть. не подава ѿбо мнѣ; приидж же въ кидѣнн

Х. хвалити же мнѣ се не подобасть; линсва: не подава ѿбо мнѣ; приидж бо въ кидѣнн

Кауихдоти дѣ съ сѹмфѣреи иог: єлвѣйсози тѣр
вѣс дѣтасіаъ хал апокалюфеи хироу

2. прѣжъ. дѣт.. въсъмърина бывша

III. прѣжде чѣтырн на десетъ... въсъмърина же бывша

аракагунта тѣу . .

3. аще ли въ тѣлѣ

III. аще въ тѣлѣ

этиѣ єн сѫщата

5. тѣчна

III. тѣчмо

7. да бо мнѣ са

III. даста мнѣ се

ѣдѣдъ иог

9. сластикѣ ѿбо похѣлъ са

III. ѿбо паче похѣ . . .

"Нѣгота сѹи ѿбу падлонъ кауихдозиа

10. тѣга всѧ снасли

III. (111) снасли єсмъ

II Кор. XII. 11. Ш вѣ прѣзѣлъхъ апѣк

III. въ вѣс.. прѣдѣннхъ

бр' брдн.. бѣтврднъ апостолъ

13. аще не ико самъ ст҃жн вѣмъ

III. аще не, ико азъ самъ не ст҃оуж..

аи мѣ дѣ автѣс єтѡ оу хатевархъса ѿибу

18. лихъ възимка въ вѣ

III. възима

21. стѹдоложъстѣ

III. стѹдоложъстенн

II Кор. XIII. 1. наин трахъ

III. ли трахъ

2. и се ѹѣти пишъ. прѣжде нестъгѣшшииимъ и пронимъ.. аще приидж не поижжъ

III. и не смъ нынн... съгрѣшшииимъ... приидж пакы не..

хал апѣон ѿнъ тѣрафъ, тѣс пропиартоаси хал тоїс лоптѣс.. вѣ дѣн єлѣн вѣ тѣ пѣли, оу феасоаси

4. ибо аще и распятъ єш.. нимоирктуомъ кѣ єш въ нѣм

III. аще пропите.. нѣмаз въ вѣ.

хал тѣр еи єстахарѣдъ... хал тѣр ѡмѣтс асѳенойиа єн айтѣ

5. наин не знастѣ

III. ли не..

7. не ико да ми

III. да и ми и

оу єна ѡмѣтс

8. иничесо же бо можемъ

III. не можемъ бо чесо

оу тѣр ѡмѣтс па

II Кор. XII. 10. сего ради не смъ пишж

III. сего ради се не смъ пишж

дїа тоѣто таута апѣон тѣрафъ

Въ К. иѣ велие аще ѿбо; въ Сл. и Хв. както въ нашия ѿбо

Въ К. старѣнишии; въ Охр., Сл. Хилф. и Хв. стнардъ — стнарахъ.

Въ К. ѿѣждахъ; въ Сл. и Хв. изѣждахъ— изѣжда.

Въ К. хвалити мнѣ се подобасть. не польза ѿбо. приде же въ видѣнн лигла; въ Охр. цас и похѣлти са подобасть ѿбо приидж же; Въ Сл. хвалити же мнѣ са подобасть приидж бо: Хилф. аще и похѣ.. .

Л: об ѿицѣроу (иог)

Въ К. дѣ нѣма же; сѫщо и въ Хв.

Въ К. наин въ тѣлѣ; въ Хв. аште ли въ;

Въ К. тѣчна; Хв. тачью

Въ К. както въ нашия; въ Хв. сѫщо.

Въ К. сладѣк ѿбо похѣлжемъ паче

Въ К. сналии єсмъ; въ Хв. сналик бывх

Въ К. щасъ. прѣзѣлъна; въ Хв. шта
какъ.. прѣзѣлъхъ; въ Сл. прѣзѣшнъ аплокъ

Въ К. както въ III.; тѣй и въ другитѣ

Въ К. лихонимъ въ вѣсъ; въ Хв. вѣзима;
Сл., Т. Хилф. 1. 2. вѣзима въ вѣсъ

Въ К. стѹдоложъстенн

Въ К. наин; Хв. наи

Въ К. и на смъ иїкъ; нѣма прѣжде; съгрѣ-
шишиимъ, пакы; въ Сл. нѣма пакы; и не сѫш
въ Хв. и не се нынн

Въ К. аще и распятъ.. нѣма въ вѣсъ; въ
Хв. аште и распятъ.

Въ Хв. наим; въ К. аще разоумѣте са;
Сл. наин не знастѣ.

Въ К. нѣма тоже и, въ Хв. сѫщо

Въ К. не можемъ бо иничесоже; въ Хв. ини-
чесо же бо не можетъ

Въ К. Того ради се пишж;

11. тоже мыслите
 III. тожде моудрествоунте.
 тѣ аутѣ фроуите
 12. любзаниемъ стымы
 III. целованніемъ сестымы
 ёнъ ѿг(и) фелюжат
 Гал. I. 1. въскрикшиимъ его изъ мртвыхъ.
 IIIш. (113) въскрѣсшиимъ и.
 тобъ єтѣраусъ аутонъ ёхъ увѣрѹу,
 8. благовѣститъ камъ
 IIIш. камъ благовѣститъ
 10. аще бо и единаче биши чѣвкомъ браж-
 дала. ѿгу раба не биши блак.
 IIIш. аще бо единаче биходъ.. не биходъ блак
 Ел ѿаръ єти ѿнѣрѡюсъ ѿресюху, Христоу дозюлос
 ѿихъ ѿу ѿцѹи.
 11. іералие благокѣщеное Ш мене. ико нѣсть по
 чѣвкоу
 IIIш. иѣма: ико нѣсть по чѣвкоу.
 то євхаргѣлоу тѣ євхаргѣлоисѹу ѿпъ ємоу єти
 ѿихъ єти хахъ ѿнѣрѡпю.
 12. приложи иго
 IIIш. приложи си. парѣлафону ауто..
 13. слышасте бо моя житие и ногда въ жи-
 доксѣни.
 IIIш.. когда въ
 "Икоусате ѿаръ тѣу ємѹу ѿнастросѹу поте єн
 тѣу ѿулахомъ,
 14. и прѣкѣвахъ въ жидоксѣти.. кропѣ
 монимъ.
 IIIш. въ жидоксѣни. родѣ моемъ
 хадъ проѣхѣтоу єн тѣу ѿулахомъ.. єн тѣу
 тѣуелюу,
 16. да благокѣрж и въ лзыцихъ.
 IIIш.. благовѣщаю въ..
 та євхаргѣлоумасъ аутонъ єн тѣу ємѹеси:
 17. въ дрекніемъ мене апѣмъ. иже шѣхъ въ
 аракамъ
 IIIш. въ прѣжніемъ... не идѣ въ.
 20. а еже пишъ камъ
 IIIш. а иже
 "А дѣ ѿрафѡ б҃иѹу,
 21. потомже пришѣхъ въ климаты
 IIIш. приди въ климаты
 єтвиста ѿлѹону вѣсъ тѣхъ хлѣбата
 22. сѣхъ же
 III. сѣхъ же
 23. тѣчихъ слышажи сѣхъ.. благовѣшанть
 IIIш. тѣкко же... благовѣствоуетъ
 иною дѣ ѿкоинуетъ ѿасъ.. євхаргѣлоистъ.
 II. 1. по томъ по четырехъ на десноте лѣтѣхъ.
 пакъ вѣшѣ... поемъ съ собою титы.
 IIIш. по лѣтѣхъ. вѣздѣ.. и поемъ
 "Еписта вѣдѣ зевхатессахиу єтѣну польи ѿнѣрѹу..
 сурпараталарѣю хадъ Титу.
 2. иже проповѣдахъ въ лзыцихъ. единомъ
 же миащимъ.
 IIIш. проповѣдаю. единно же миа-
 щимъ се,
 3. ѿнѣрѹу єн тѣу ємѹеси, хадъ ѿлану дѣ тѣу
 ѿкоину
 4. за пришедшее же лжемъ братинъ. иже
 прїкиндѣ съглашати
 IIIш. братинъ. иже прїкидоу съгла..
 Адѣ дѣ тѣу пареизактоу ѿиудадѣлѹону сѣти-
 ѿасъ пареизѣлѹону катаколѹону
- Въ К. съмѹшлѣнте; въ Сл. мѹдар-
 ствоуете
- Въ К. любзаниемъ; въ Сл. и Хв. сѧщо
- Въ К. въскрѣсшиимъ; въ Хв. въскрѣшьмъ
- Въ К. благовѣстить камъ;
- Въ К. аще бо и ѿи сѹхъ... не сѹхъ биаль; въ
 Хв. и единаче. не ѿи биаль; въ Панд. Ант. и
 единаче сѹмъ сѹять
- Въ К. иама ико... сѧщо и въ сичкигѣ
 други
- Въ К. иго; въ Хв. иѣма иго
- Въ К. прѣжѣ въ жид.. въ Хв. и ногда сѧщо
 и въ Хилв. 1. 2. 3.
- Въ К. въ жидоксѣти.. въ родѣ моемъ; въ
 Хв. много прѣмъ монимъ
- Въ К. да благовѣствоуж въ; въ Хв.
 благовыштоу;
- Въ К. прѣдніемъ..., идохъ; въ Хв. дрѣк-
 ниемъ
- Въ К. аще же пиш; въ Хв. а еже;
- Въ К. приди въ климаты; въ Хв. клименкта
- Въ К. сѣхъ же
- Въ К. тѣмо же.. благомъ вѣромъ въ Хв.
 тачио же.. благогыштасть
- Въ К. читыринадсюте... взыдохъ
- Въ К. проповѣдахъ.. единимъ же миащимъ
 въ Хв. единимъ же миащимъ; въ Ап. XV. в.
 № 32 проповѣдаю
- Въ К. приставша дѣлма лжемъ братинъ лже
 прїкиндѣ; въ Сл. и за прїкидѣшоуж лжемъ бра-
 тинъ; въ Хв. прѣкашьдѣши... прѣвѣнндоу

5. иже же ини къ чесоу поинпохомъ. покорини. да истина вѣлни прѣеждѣть въ ѹ.

Шиш. чесомоу въ покорини. прѣбогдитъ въ наск.

оѣс оѣдѣ прѣдѣ ѿѣнъ вѣлни прѣотауї, гна ѻ алѣтвихъ тобѣ вѣстгѣлію дасиену прѣдѣ ѿѣнъ.

Гал. II. 6. Ш миаирѣ же съ ємъ не разнѣстоуї.. икоинъ иногода сѣхъ. иичто же мене не разнѣстоуї.. ииличо же прѣкѣзложиши

Шиш. (116) миаирѣ же съ ємъ что иногода сѣхъ... разнѣстоуї.. прѣкѣзложиши 'Апѣ дѣ тѣнъ дохонѣтуви вѣнъ ти, 'сполои поте ѡсау оѣдѣнъ рои дасиену.. оѣдѣнъ провауѣвенто, 7... ико вѣровано ми єшъ ігулне. акроинти

Шиш. ми иеста. акроинти

8. тѣ петіствири то вѣстгѣлію тѣс ахроинтизъ

8. къ апѣство шерѣзаніи. поспѣка

Шиш. юерѣзанію поспѣшкосткова

вѣс апостолиу тѣс периторицъ єнчургъс

9. деснаи миѣ дааш

Шиш. деснаи дааше миѣ

даешаи єдѡжакъ ємои..

10. тѣчна иицил да поминеѣ

Шиш. тѣкъмо

мѹону тѣнъ птѡхѡнъ гна мутյюеѹириу,

12. дрекле со прѣждѣ даже не прииж стерѣ Ш икоика. съ азыки юдѣше.. и шо-
блѣши съ

Шиш. (116) дрѣклии оѹбо даже не придоути.
юдѣаш.. и шо-блѣши съ

прѣ тобѣ ѻарѣ єлѳиену тиуѣ 'апѣ Чахрѹи метѣ
тѣнъ єнчургъс юиїщисиен.. хал афѡрїзен єавитѹ

13. ико и карнавѣ прѣстати лицемѣр-
стѣкъ ихъ.

Шиш. лицемѣрию ихъ.

ѡѣте хал Варнаваи сунчапѣхѹи аѣт旣 тѣ єп-
кроисъ.

16. Ш дѣла закони. аири не вѣромъ Ѹкомъ.
и мы въ Ісѧ вѣрокахомъ... а не Ш дѣла
закона

Шиш. Ш дѣла закони.. вѣрою Ісоу
христокомо. и Іссоуса Христя вѣрою.. закони
єрѹшъ нѹрои єѣнъ мѣдѣ піставс 'Іїсаб Хри-
стозъ. хал ѡицѣс вѣс Христонъ 'Іїсабу єпістевиа-
иу,... хал оѣдѣ єїнъ єрѹшъ нѹрои,

17. Осрѣтохомъ и мы

Шиш. (144) шерѣтимъ се

вѣрѣтмѹи хал

19. съ Ѹми распать всмы

Шиш. пропета

20. ии живи же ази...

Шиш. ии живоу юже ази.

Зои дѣ оѣдѣ єїнъ..

21. Не Шметад са єагти сиј. аири со зако-
номъ прѣда. єбо Ѹс: слѣдва загубенъ листъ,
които съѣрѣжа остатака отъ този стихъ и отъ
слѣдующата глава до думата иднинъ въ 16-й
стихъ; слѣдующиятъ листъ наченва съ думитѣ:
и скимни ти, иже...

оѣхъ дѣтетѣ тѣнъ ѿѣнъ тобѣ єи ѻарѣ єлѳиену.

Гал. Глава III.

17... сиыи по .А. рѣхъ стѣхъ .и. л. лѣт

Шиш. (117) по А стѣхъ и Г-хъ лѣтѣхъ
и метѣ тетрѣхъсъ хал траіаконта єїнъ

18. аири со Ш закона

Шиш. ико со

Еи ѻарѣ єїнъ нѹрои

Въ К. як чѣсь поработиҳомъ... еждать
къ васъ; въ Сл. ни къ часоу поинноуҳомъ;
въ Хв. ни ка часоу; въ Сл. и Хв. въ васъ-

Въ К. же быти чесомоу.. єїж...
минѣ не разлажѣсть.. ииличо не покѣдаш;
въ Хв. быти что; въ Сл. прикозложиша

Въ К. есть. шерѣзаникъ. въ Хв. акроинти
стѣкъ въ Сл. бысть. акроинти

Въ К. шерѣзанію, поспѣшкеткака; въ Сл.
поспѣхова; въ Хв. юерѣзанікъ. поспѣхова Хилф.
1. поспѣшкеткака;

Въ К. дааш съ минѣ; въ Сл. дааш минѣ.

Въ К. тѣчна. поминаемъ; въ Хв. тачью въ
Сл. поминиекъ;

Въ прѣждѣ со даже не придош юѣци.. съ..
странники юдѣше... и Шлажѣши со съ; въ Хв.
прѣждѣ; въ Сл. дрекле. не прииж.

Въ К. лицемѣрию ихъ; въ Сл. лицемѣрѣсткѣ.
въ Хв. лицемѣрѣсткы; въ Хилф. 1 лицемѣрѣстки

Въ К. закона... не Ѹкоож.. вѣромъ..
Ш дѣла закониыхъ; въ Хв. закона
и на дѣтѣ мѣста, кырекахомъ; въ Сл. Ш дѣла
закона.

Въ К. обрѣтомъсъ; въ Охр. и Хв. шерѣ-
томъсъ обрѣтомъсъ.

Въ К. распать сѫщо и въ Хв. Св. и Охр.

Въ К. не живи же; въ Хв. живоу же
юже; въ Охр. Сл. не живи же же (юже)

Въ аири. Хилф. 1. сѫщо; въ К. липсва

Въ К. по четырихъ стѣхъ и трѣхъ лѣтѣхъ; въ
Сл. по четыреистѣхъ и тридесѧтѣ лѣтѣхъ; въ
Хв. по четырихъ стѣхъ и трѣхъ десѧтыхъ

Въ К. аири со. сѫщо и въ Хв., Охр. и Сл.

Въ К. англакымъ; въ Хв. анѣловымъ

Въ К. единомоу, въ Хв. сѫщо тѣй.

Въ К. шѣтованїе сжнѣ;

Въ К. тѣмъ же. казателк; въ Хв. же пѣстоуны наимъ;

Въ К. подъ казателемъ; въ Хв. пѣда гоѣмъ

Въ К. снѣгъ; сѫщо и въ Сл.

Въ К. единъ есть;

Въ К. ни шѣтование; въ Хв. и по..

Въ К. младъ; въ Хв. сѫщо, тоже и въ другиѣ

Въ К. мироу симоу парасошани; въ Хв. мѣра парасошани быхомъ; въ ап. Гр. Т. и XV в. 32, 42 кесмоу мироу

Въ К. снѣгъ; каша; въ Хв. каша

Въ К. исс хомъ; въ Хв. Исоусомъ Хр.

Въ К. нѣма редомъ нито фиси; въ Сл. редомъ; въ Хв. сѫщо редомъ

Въ К. кевоумъ; въ Сл. ашуть; въ Хв. ѣшоутъ.

Въ К. мѣж кы сѣ; въ Хв. молю сѣ; въ Сл. мѣя сѣ

Въ К. ико вамъ прѣкѣ;

Въ К. дали мнѣ систѣ

Въ К. ген (вм. камъ) быхъ; въ Сл. и Хв. бамъ быхъ

Въ К. камъ глѣ; въ Хв. глаголи камъ

Въ К. добрѣ; въ Хв. сѫщо

Въ К. тѣкмо приходити

Въ К. шеразыть сѣ; въ Хв. скобрать сѣ; въ Сл. дондеже родитъ сѧ

21. ГАНТІ МИ
Шиш. глаголите ми
лѣгаете мол
22. писано ео іб. ико аурдамъ деб сна иакъ.
иадинъ Ш. расы. а другуи Ш. скободны.
Шиш. нѣма: писано ео іб. ико; иадинъ-
нога. скободы
Гѣтраптат ұар әті 'Абраамъ діо илоус ёсихен
шың әх тѣң пайдоктік жаң үңа әх тѣң әлесудәрас.
23. а иже Ш. скободны шетеканнаны
Шиш. по шетеканнаны.
б әх тѣң әлесудәрас діа тѣң әтакүреліас.
24. иадинъ 8бо Ш. горы синансым
Шиш... 8бо есть шта..
шың мен әпб броус Зига
26. ышины ирлам
Шиш. ышины
30. иадинъ рабъ(?) и сїкъ ем. не можетъ
бо наслѣдовати сна рабынина
Шиш. рабъ.. не иматъ бо наслѣдовати
'Ехвале тіру пайдоктік жаң тон илон айтѣ.
од ұар мѣ хлорономыстъ б үлб тѣң пайдоктік.
Гал. V. I. скободомъ бо ны қызъ скободи...
работы
Шиш. (121) скободомъ ғүе, қюже ны...
работѣ
Тү әлесудәрас ұмас Христосъ әлесудәрас...
доуләлас
3. ико даљинъ іб. еисъ закона теорити
Шиш. даљинка есть
бы 'офелестъ болын болон тон уйдан поїсса.
5. Ш. кыры. надежда жаңдырылыш
Шиш. кыры ғұлаканни
әх пісташ әлпіда діхаласынъң әтваждухбизда.
10. азы надѣка са в әз в ги. ико ничисо же
много мысалын. съмжшалын бы да понесить грѣх
Шиш. надѣко се есть.. ино съмжшалы
съмжшалы же есть.
'Ету пѣтоидын віс үндәс ән жиріф, бы ойдан
алло фрунгасте. б әх тарасаш үндәс ғастасе
тө жіріма,
11. ызы же брати аще шерѣзанн пропо-
ектада.. 8бо прѣста съблазнъ кѣтыны
III. нѣма: ызы же; нео прѣста сканьдалы
'Еті әз, әделфо, ві периторију әті жарбасов..
дара хатѣргүттә тө сканьдалуон туи стаироў.
12. аши и да съдѣржитъ са
Шиш. неда и да..
'Оғевлон жаң әтваждуонат
13. тѣчія да не скобода ваша въ бинж
валти. иж..
III. тақыма... влати ғүдеста, ны...
мөнен мѣ тін әлесудәрас віс әфорију тү
сары, аллах...
14. өзәләсени искриңкі скобого ико самъ
сиге.
Гал. V. 14.
Шиш. искриңкі ико сиге
'Ағаптіаси тон плѣсочу соу әс сауатон'.
17. сна же сиге прѣтенста са.
Шиш. прѣтенста са
тауба әз әнтикета әллѣліас
19. иже сжть любодѣйнны. прѣлюбое-
дѣйнны. нечистота. стоядолжастіем.
Шиш. любодѣйнни, прѣлюбодѣйнни
стоядолжастіем.
әтана әсті мюхеда, поруела, әкадарста,
әсәлгыса

Въ К. гайта мн; въ Хв. глаголите; въ Сл.
глаголите

Въ К. липса сжшо де ико; единаго,
скободынъ; въ Хв. както въ нашия.

Въ К. има я; въ Сл. и Хв. напротивъ нѣма

Въ К. есть; въ Хв. нѣма есть.

Въ К. ышины; въ Хв. сжшо.

Въ К. рабж. не причастить бо са; въ
Сл. не имать; въ Хв. не можетъ

Въ К. бо ны... работж; въ Хв. илю же
Христосъ наск; въ Сл. както въ нашия бо ны...
работы

Въ К. даљин есть; въ Хв. даљанъ; въ
Сл. даљин есть.

Въ К. надежж; въ Хв. надежде; въ Т.
(1220 г.) ғұлаканни;

Въ К. азы өпекъ замн о гї ико много ни-
чисоже мысалын. иж съмжшал есть; въ Хв. о есть.
иного мысалы. же бы; въ Т. и Хилф. 1. 2.
о есть

Въ К. нѣма 4зы же. ғүе. съблазнна;
въ Хв. 4зы же. ғүе; въ Сл. съ кадимъ

Въ К. 8не да; въ Сл. и еда и да

Въ К. тѣчія; нѣма соудість; въ Хв. тоже
както и въ нашия.

Въ К. баникѣ скобого ико и смы са; въ
Хв. скобого ғѣ скы сиге;

Въ К. прѣтенста са

Въ К. любодѣйнѣ и ежжинѣ нечистота
прѣблажннене; въ Сл. както и въ нашия; въ
Хв. стоядолжество.

20. идолотрѣхни. бражды
Шиш. идололатрии, бражда
вѣдѡлодатреѧ, єхъра

21. ионаисти фанюс
Шиш. липсва.

22. и плодъ
Шиш. нѣма 4.
'Одѣ харпѣс..

23. на такоемъ юѣ закона
Шиш. закона
хатѣ тѣнъ толобтюнъ обѣ єстъ убодъ.

24. пльть ском распашж
Шиш. пльть пропеше
тѣнъ сарха єстахършасъ

VII. 1. Брати аци и прѣжде вѣпадетъ
чѣкъ ... еи же дѣбени
Шиш. вѣпадъ .. бынъ доукофенныи
'Аделфоръ, єзъ халъ пролугофъ єнуршасъ ..
брата сѣ пневматикъ.

2. дроуѓа дроуѓа гој тѣготы носитъ
Шиш. дроуѓа дроуѓа
'Аллѣхъонъ тѣ бѣртъ растѣтъ

3. иши се мнитъ ся кто что быти. иничто
же синъ бомомъ листитъ сябе
Еи тѣръ дохеѣ тиѣ аїналъ ти, мудрѣнъ онъ, єсавѣтъ
чревататъ.

Гал. VI.

4. дѣло же свое да искѹшасть къждо. и
тѣгда въ сеесъ тѣчна похѣленне иматъ и не къ
авроугоръ.

Шиш. липсватъ посѣднитѣ 2 стиха.
тѣ дѣ єргои єсавѣтъ дохимаѣтъ єхасտъ, халъ
тобе вѣсъ єсавѣтъ мону тѣ ханхула єзъе, халъ синъ
вѣсъ тѣверо.

6. да ѿшавасть же сѧ. бчанъ сѧ словесъ
блажомоуи.

Шиш. да ѿшаваистъ сѧ... огчишомоу юго
хануонеѣтъ дѣ б хатїхобиенуо тѣнъ лѣгогу тѣ
хатїхобицта.

7. не листитъ сеесъ
Шиш. не листитъ се
мѣ планадоѣ.

8. ико вѣсѣкъ въ пль ском. Ш пльти
ложитъ исталѣни.

Шиш. сѣкъни. исталѣни
Ети д спѣрвонъ вѣсъ тѣнъ сарха єсавѣтъ єхъ тѣсъ
сархосъ щеріеи фдерарѣ,

9. добрѣ же дѣламиє да не стажиамъ си.
оь крѣмъ со свое похѣнѣи не шласелѣаще
Шиш. доброе же дѣюше... похѣнѣи
иностаѣи.

то дѣ халѣнъ посюбутъсъ мѣ єххакѣиеву харѣ
тѣръ идиѳ щеріеиову мѣ єхлюѣиеву.

12. (148) синъ вѣдатъ бы ѿерѣзати сѧ.
тѣчна да не крѣтомъ ѿѣомъ гонатса.

Шиш. (148). ѿерѣзати сѧ, тѣчна
иисѹи христокомъ
оботи ѿагакѣиову ѿмѣдъ перитѣмунеѳти мону
Ена тѣнъ стауриѣ тоби христоу мѣ єхлюїи.

13. ии ѿерѣзалиши бо сѧ сами закона
хранятъ. ии хотатъ бы ѿерѣзати. да къ вашинъ
пльти похѣлатса

Шиш. закона. хотеть какъ. хвалестъ сѧ.
Гал. VI.

Одѣ тѣръ сѣ сїперитиумиенуи ѿйтѣи убодъ
фиулѣссовуи, алла щелови ѿмѣдъ перитѣмунеѳти,
Ена єнъ тѣнъ ѿистерѣ сархъ ханхуловатса.

Въ К. слѹжба кумиромъ. бражи; въ Сл.
Хилф. 1. 2. идолотрѣхни; въ Хв. идолотрѣхно.
бражды.

Въ К. зѣкимъ ви. ионаи.. въ Сл. зиисти;
въ Хв. ионаисты;

Въ К. нѣма 4, въ Хв. 4 плодъ;

Въ К. закона; въ Хв. закона

Въ К. пльть распашж; въ Хв. пльтию распеше

Въ К. вѣпадеть .. нѣма же; въ Хв. сѫщо

Въ К. дроуѓа

Въ К. липсва този стихъ; въ Хв. быты что

Въ К. тѣчню к сеесъ; въ Хв. оу сеесъ тачю
похѣленые да иматъ

Въ К. да принчитасть же сѧ.. бчашомоу и;
въ Хв. както въ настия.

Въ К. не прѣльшантиса; въ Хв. не ластити
сеесъ; въ Сл. не листитиса

Въ К. аци сѣкѣтъ пль скож .. исталѣни; въ
Хв. ико вѣсѣкъ; въ Сл. ико сѣкѣни въ пль.

Въ К. добрѣ же твориши.. не расла-
сѣкже сѧ; въ Хв. неославляюще; въ Сл. и
Хилф. 1. 2. доброе же дѣюши

Въ К. ѿерѣзоватиса. тѣкмо исхѣкомъ; въ
Охр. ѿерѣзатиса; въ Хв. ѿерѣзати сѧ, тачю ..
крѣстомъ ѿистокомъ

Въ К. ии ѿерѣзажть бо сѧ сами. и ти
закона хранать. ии вами ѿерѣзати.. похѣлатса
сѧ; въ Сл. ѿерѣзалиши бо сами закона ѿ..
сѧ.. хвалестса; въ Хв. закона, хотеть бы
похѣлатса сѧ.

14. *Миңे же да и бѣдствъ ҳәлантъ са...*
имже миңе миңъ распятъ са. и азъ мироси.
Шиш. ҳәлантъ.. имже миңе вѣск миңъ
пропітъ се и азъ касемоғ миросу
'Емоғ дѣ мѣ тәуысоста хашұдоста.. дѣ' об ёмой
хөрөс естәүсөттә хәжәт тәр хөрөс
16. на избѣн сиы.
Шиш. Наранда.
әті тән 'Исаһәл тәй өзеб.
18. са әхомъ қашымъ братны. Аминъ.
Шиш. иѣма: братны
мета тоб пывәрасты әмбен, әделфор. 'Армұ.
Еф. I. 2. Ш ед шаңа ғашшы и гә ғсха.
Шиш. (128) иѣма сағдъ нашшы: и
әті өзеб патрәс ұмбен ҳаң жироу 'Іңсөй
Хәртөс.
4. прѣждѣ сложеніи мири..
Шиш. вѣсего мири
тәр хатар болып хөрөс,
5. наречи ны өснинни
Шиш. прѣждѣ нарикы ны вѣ өгеснинни
проорисас ұмбас вѣс үйендерсан.
6. вѣ похвал слакы, барти его.
Шиш. слакѣ
вѣ әпайын дѣңег тѣс Хәртөс айтой,
Еф. I.
7. и Шданне прѣграшеннемъ. по братъство.
Барти его
Шиш. иѣма: и; богатствою
тѣн әреси тән паралларыжты, хатта тән
плойтот тѣс ҳәртөс айтой
8. Нже изъектъствоа наимъ.
Шиш. Юже изъектъствоа вѣ қасы.
9. әтепрәссеон вѣс ұмбас
10. вѣ съмогрінни кончини прѣменемъ,
Шиш. кончинѣ
11. дѣлшомоғ вѣс. та панута
Шиш. вѣса
12. быти наимъ вѣ похваление слакы его.
Шиш. иѣма: вѣ похваление слакы иго.
вѣс тән әмбен әпайын дѣңег айтой,
13. сълышакши слово истинны. иѣлане спесиим
шыншо... әхомъ шектованни стын.
Шиш. истинѣ.. спасенію нашемоғ скетымъ,
әхосаңаң тән ләрден тѣс әлжелез, тә
сұлгарылсон тѣс оштуғрас үмбен.. тәр пынгыжы
тѣс әпактарылар тәр әртін,
14. иже іш... вѣ похвал слакы иго.
Шиш. иже... слакѣ
дѣ әстин.. вѣ әпайын тѣс әртін айтой.
16. поманованне қамъ твора
Шиш. помѣннене
муеңен ұмбен полоюшевоғ
17. шаң слакы
Шиш. слакѣ.
'О патжәр тѣс әртін
18. и что братъство слакы
Шиш. братъстви
хал тѣс дәлесиңдәр тѣс әртін
Еф. I. 19. и что прѣспѣири величество
сны иго
Шиш. величествоны слағ
хал тѣ тән үпержадың үрдегенде тѣс үнүақтас
айтой
20. и посадка үлесножа
Шиш. иѣма: и
хал әкадыссын ән өзекіл

Въ К. ҳәлантиса.. по мири распяться..
кесемоғ миросу; въ Хв. похвалыты са..
миңе мѣрә распять се и азъ мѣрокы; въ Охр.
есть мири..

Въ К. иѣли си; въ Хв. изракны божык.

Въ К. има братиѣ; въ Хв. сажо — браты

Въ К. иѣма и, напротивъ въ Сл. има,
сажо и въ Хв.

Въ К. сътворениѣ всѧ твари; въ Сл. сло-
женіи мири; въ Хв. тоже иѣма вѣсего

Въ К. прѣжѣ не нарекы иж вѣснокле-
ниемъ; въ Сл. и Хилф. I. наречи ны вѣ
өгеснине; въ Хв. нарече

Въ К. слакѣ;

Въ К. штавленне грѣхомъ по мнозѣ
благодати его; въ Сл. богатство; въ
Хв. сажо както въ нашии.

Въ К. еже изоблауга наимъ; въ Сл.
иже; въ Хв. іеюже

Въ К. концоу

Въ К. съдѣламшаго вѣ кем; въ Сл. дѣю-
щемоғ вѣс; въ Хв. вѣс

Въ К. быти наимъ похвалению слакѣ его.
Въ Сл. вѣ похваление слакы, сажо и въ Хв.

Въ К. истинѣ. благовѣсткованнекашаго
спасенії.. стынь; въ Сл. спесеніи нашшого.
въ Хв. расноты. спасенії нашшого.

Въ К. иже.. вѣ похваление слакѣ; въ
Сл. похвалоч; въ Хв. иже.

Въ К. памать қашж твора; въ Сл. по-
мѣннене; въ Хв. помыннине

Въ К. слакы

Въ К. и Хв. богатство,

Въ К. прѣспѣири величество сны;
въ Сл. прѣспѣири

Въ К. и посади; въ Сл. и посаджа

21. властн вѣчества и снам... и всѣкого
имене... не тѣчна
III. владычество... имене... не тѣчно.
хай є́сouσias... хай пантес Ѹнѹматос оу мѹону...
II. 2. по власти дѣа анернааго дѣиствоу-
щомоу нїтъ
III. по кънезу властн дѹгхѹ... дѣюшо-
щому
хатѣ. тон д҃рхонта тїс є́сouσias тоб д҃ерос
тоу пнвбматос тоб вѹн є́нвергѹбтог
3. твориши вол. пльти помышленни
III. и твориши... помышленни
полубутес та ѡвлѣтлат тїс сархос хай тону
блаженію,
Б. егитна иесте спини...
III. (152) блаждѣтни б о иесте.
харти є́стете освомену
6. и посади снамъ на нѣсехъ
III. нѣсескныхъ
хай сунечатисен є́н тон є́покуранис
7. прѣкимашеи егитактво
III. прѣкспѣюшии сег...
тон-ѹпврѣзълонта пльботу
9. ии Ш дѣлъ
III. ии отъ...
оуих є́з дѹгуну
10. съзанн w ځѣ ڪ
III. и съзанніе
хисбатес є́н Христо. Іїсус
Еф. II. 11. тѣм же помните
III. иѣма: тѣм же
діо мундоубтес
12. ико є́кст... и тоужди звѣтомъ шѣ-
тоганни... и сизбожини въ мирѣ
III. ико шѣтоганни... сизбожини
въ съзаннѣ мирѣ.
оти ѱтъ... хай є́снов тон дисатхуду тїс є́паку-
гъллас... хай є́щеси є́н тѣ ѿсмѣ
13. санъ є́мст
III. є́мст санъ є́тгѹс є́тгѹмѹтѹс
14. тѣн б о въ мирѣ наше
III. Христосъ иесте.
Аутес ځар є́сту ځ врѣжн Ѯмѹн,
16. враждн пльтии скоем
III. враждаѹ...
тѣн є́хѳра, є́н тѣ сархі айтѹ
18. шефо въ иднно тѣло къ шиоу.
III. шеони штацоу въ иднни дѹгхѹ
би дмѣттерес є́н є́н пнвбмати прѣс тон патеря.
19. Тѣм же бое иѣсте странни и пришлані.
ијесте съграждане
III... оуго ю же иѣсте... на соуграждане
"Ара оуи одхѣти є́стѣ є́снов хай пѣроюх, алл'
є́стѣ симпилити
21. ѿ ним же екто създание съставлѧса
III. зданніе съставлѧна та си,
ен ѿ паса ځ оходоми ѿнвармоюсюмѹн
III. 1. Сиго ради азъ...
III. (126)... и азъ...
Тоўтou ځарин є́тѡ...
3. ико же по иакинни
III. ико по...
оти хатѣ апокалѣпти...
5. сказана снома члѣчъскыи. ико же нїтъ
III. члѣчъскомъ, иже
є́тгѹмѹрѣстї тон ѿс тон днѣрѡтѡу, ѿс уѹн

Въ К. снамъ и властн и гѣства... именъ;
тѣчна; въ Сл. властн и владычество и гѣства
въ Хв. владычество

Въ К. кнѣзъ властн възъдышнаго дѣа дѣ-
шомоу; въ Сл. и Хил. 2. дѣа анернааго;
въ Хв. дѹгхѹ анернааго. дѣисткоѹшоумоу

Въ К. иѣма и прѣдъ ткор., пльти оумомъ
Въ Хв. помышленнѣ; въ Сл. помышленноу;
Хил. 3. и поб-жаснитѣ помышленнѣ

Въ К. иѣма б о;

Въ К. на нѣсехъ, въ Хв. нѣсескыхъ

Въ К. прѣкимаше; въ Хв. прѣмлаѹшти

Въ К. ии; въ Хв. ии

Въ К. съзанн

Въ К. иѣма тѣм же; въ Хв. и Гр. Т.
тѣм же

Въ К. егда є́кст... и шѣтшанн... сизъ-
божини въ мирѣ; въ Хв. иѣма и прѣдъ
ико... шеитованны... въ мирѣ въ Сл. ико
є́кст... звѣтъ сѣтоганни

Въ К. санъ є́мст;

Въ К. Хѣ иестъ; въ Хв. та б о иестъ; въ
Хил. 1. 2. 3. тѣн б о, тон б о

Въ К. вражж

Въ К. є́сон въ единно тѣло къ шиоу;
въ Хв. оуго въ единъ дѹгхѹ; въ Т. (1220)
шенои въ иднномъ дѣк; въ Охр. въ единно
тѣло,

Въ К. иѣма юж;... ик же съгр... Въ
Охр. оуго оу же... ик ѿще съграж.

Въ К. съгражднне съставлѧсть си;
въ Хв. създаннѣ; въ Охр. въ създаннѣ; въ
Т. (1220) създание

Въ К. иѣма и прѣдъ азъ; въ Хв. сѫщо.

Въ К. иѣма же; въ Хв. и Гр. Т. Ѳкожи-
шко же

Въ К. члѣчскомъ. Ѳко же; въ Сл. Ѳже; въ
Хв. члѣчъскымъ. Ѳкоже;

Еф. III. 6. съ наслѣдникомъ
 III. наследникомъ
 сѹхлорономъ
 7. по данию силы иго...
 III. по дѣянію...
 катѣ тѣу єнергияи тѣс бундасиц аѣтой.
 11. по предложению вѣкѣ
 III. вѣкомъ
 катѣ прѣбываю, аїшоу,
 13. не стражати си въ печѣле монхъ за
 ем. иже...
 III. въ печѣле и въ вѣкѣ, иже...
 мѣ єххажеи єн таїс ѡблѣзои иоу ѿпѣр ѿрму,
 16. силомъ и крѣпости си ѡтеридти си
 IIIш. иѣма: и крѣпости си
 дундаси кратаси обѣзъи
 21. въ есм роды вѣкѣ вѣкѣ
 III. вѣкоу вѣкомъ
 есъ пасаи тѣс генвасъ тоу аїшоу тѣу аїшоу
 IV. 1. Млам убо ка женикъ
 Шиш. (161) молю оуко въ. оужиникъ.
 Парахалѣ ѿбу ѿмѣ... ѿбѣзмоис
 3. въ сказѣ мира
 Шиш. мироу
 I. въ. тѣу сундаси ф тѣс вѣрѹнгъ.
 4. въ единомъ блюванні
 Шиш. въ единомъ оупъканні
 єн риѣ єлпіи
 5. иѣма: идниа єгла
 есъ хирис
 7. единому комоуждо ѕи
 Шиш. единому же
 'Ен дѣ єхъстъ тибъ.
 Еф. IV. 8. и пакнна иси пакн
 Шиш. (246) иѣма: и
 єхъзлѣтиоен аїхъзлѡтиоан
 9. аще не тѣчна ико.... въ нижна
 части земля
 Шиш. не тѣкмо.. нижниишие
 въ мѣ дѣ... есъ тѣ хатвата мэрп
 10. прѣкыше иѣмъ
 Шиш. вѣсѣхъ иеисъ
 ѿтераюо пакнтов тѣу ѿрчануо
 11. и тѣ. да шеви аїлы. шеви же пророкы
 Шиш. шви же апостолы, шви пророкы.
 хал аѣтобъ єдовъ тѣу ѿнрапостблонъ, тоу
 дѣ прорѣтас
 12. въ дѣло слѹженіи
 Шиш. слѹженію
 есъ єргоу віахоніас,
 13. дондеже сѣтькнем си въ единиине вѣры.
 и разумъ сиа бїмъ. и въ мажа сѣвершина.
 III. сѣтакнемъ си вън въ.. вѣрѣн раз
 зѹмъ... въ мажа
 мѣхр хатватаюиои вѣсъ тѣу єустута
 тѣс пакнтов хал тѣс єпїгнѡсею тѣу ико т旣
 ѿбоу, есъ ѿндря тѣлвон
 14. Да не саждемъ.. въ лжн члвчесци
 III. соудите.. чловѣчи
 'на мукѣтѣ ѿмев.. єн тѣ хибѣц тѣу ѿнѣрѡпѡу
 15. истиня же въ любви глаши
 III. истинуо глаголюше въ любви
 аїтубеиоутас дѣ єн аїтапу ѿнѣрѡиоу
 Еф. IV. 16. и сѣтыкнмо. вѣсѣмъ шелн
 чѣмъ. дѣннии
 Шиш. въ сакою ѿчѣи ѿе дѣнни
 хал сунмѣрѣзбоменуо дѣа пакнто аїтапу тѣс єпї
 ѿрђетас

Въ К. причастникомъ; въ Хв. съна
 слѣдниесомъ

Въ К. по съзаннию; въ Сл. дѣнниты; въ
 ал. Гр. Т. по съдѣнню; Хилф. 1. по данию;
 въ Т. по дѣннию
 Въ К. вѣкѣ; въ Хв. сѫщо вѣкѣ.

Въ К. въ печѣлехъ многи за въ; въ
 Сл. Хилф. № 1. 2. 3. иѣма монхъ; иначе
 както нашии.

Въ К. има крѣпости

Въ К.; вѣкѣ вѣкомъ; въ Сл. вѣка, а вѣ
 комъ иѣма; въ Хв. вѣка вѣкѣ.

Въ К. мѣа въ оуко; въ Хв. молоу же
 оуко вѣсъ; въ Охр. иѣма оуко; въ К. жники,
 въ Хв. оужиники.

Въ К. мира; въ Охр. Сл. и Хв. тоже
 мира (мѣра)

Въ К. единож надежда; въ Охр. и Сл. въ
 единомъ оуповани; въ Хв. въ единио оупоканы

Въ К. единъ гѣ, сѫщо и въ Хв.

Въ К. единому во

Въ К. има и

Въ К. тѣкмо.. нижнанш; въ Хв. тачью..
 нижнисе; въ Охр. нижнѣнш

Въ К. вѣхъ иесъ; въ ал. Хилф. 1. иѣма
 вѣхъ

Въ К иѣма же ни въ единиа ни въ другия
 случай; въ Хв. ови же пророцы

Въ К. слѹжинѣ; въ Хв. слѹжинѣ

Въ К. еси въ единиине вѣрѣ и разума иѣма
 и сїѣдь бїмъ; въ Охр. къ единї вѣрѣ, и еси
 иѣма; въ Сл. къ единиине вѣрѣ

Въ К. еждете... члвчесци; въ Хв. соу
 дите.. чловѣцами; въ ал. Гр. Т. и XV в.
 32. 42. соудите.. чловѣскииъ

Въ К. же глаши въ любви; въ Хв. вѣс
 иотоу глаголоуши въ любви

Въ К. и вѣсѣмъ шелнчѣмъ данина; въ
 Хв. въ сакою ѿчѣи дѣнниѣ; въ Сл. шчайш

18. за шкаменение срца ихъ

Шиш. сръдъца ихъ
діа тѣу тѣрваси тѣс хардіахъ айтѣу,

19. прѣдашъ себѣ стоядоловъжъсткоу..

Лихоманки

Шиш. прѣдаше себѣ стоядоловъжъстю..
лихоманки (ѣнъ пльсоехъ)

21. аще бѣо слышасте въ немъ.. въ исѣѣ

Ш. аще и огбо... и въ немъ.. въ Христѣ
Иисусѣ.

ѣхъ айтѣу юхонсате хал єнъ айтѣ... єнъ тѣ
'Іїсоу.

22. тлѣкашааго по похоронъ лѣстнныи.

III. тлѣкашааго похоронъ лѣстнныи
фѣнербренову хатѣ тѣс єпидурмѣахъ тѣс апѣтѣзъ

Сѣдящиющиѣ стихове до думата: гнѣвъ
сожин... отъ 6-й стихъ на V глава се загубени.

Глава V. 7. не бѣдѣте причастници

Шиш. не бойдѣте огбо

Мѣ обѹ юнесе сундѣтохъ

Еф. V. 12. быгалии тан. въ нї же срамъ
16 глати

Шиш. быгалиа бо тан. въ нїхъ срамъ исти
и глаголати

тѣ ѡар христѣ ѿиоменя ѿ'аутѣон аїсхрѣн
ѣоти хал лѣтъи

13. всѣко же ивленне срѣтѣ іб

III. ивлѣнии

пакъ ѡар тѣ фанероўменову фѣс єоти.

15. блюдѣте бѣо шансно како ходите.
иико мжадри, иико икрѣмадри

рѣлѣтє обѹ пакъ ѿхрѣн перипатеите, мѣ ѡѣ
хозофи алл' ѿс оофо,

16. искоголѣкаше врѣмѧ иико днѣи зиан сѣтъ.
ѣзахоразѣмевоу тобъ харбон, єти аї ѿмѣраи по-
турдай елан.

17. сего ради не быгантѣ бивгуми иик разог-
мѣши чти іб волѣ гнѣ.

Диа тѣтъ мѣ ѿиесе ѿчроуес, аллѣ суниенеът
тѣ тѣ ѿхѣмъ тобъ харбон.

18. и не ѿиантѣ са вииномъ венъ же іб бѣдѣ.
иик пачи испланѣтѣ са дхомъ. Каи мѣ ѿиесе
хесе ѿи ѿи, єнъ іб єоти асютіз, аллѣ пльгроўсѣ
енъ пивѣмѣти

19. глагѣи сеєѣ въ пасалѣкѣ и пѣнни. и пѣснѣхъ
ахомни. полии и прѣполи. въ срѣнхъ вашъ ген.
ласлѣнтие єаицоиѣ фалмоиѣ хал ѿиоиѣ хал
ѡдаи пивијатиаиѣ, єионтие хал фаллонтие єнъ тѣ
хардѣахъ ѿмѣнъ тобъ харбон

20. хѣлмиин всига въ всѣхъ. въ иима га ѻїхъ
са и аїд. иетомоу лхѹ
въхаристостеът пакътоте ѿпѣр пакътоту єнъ ѿи-
мати тобъ харбон ѿмѣнъ 'Іїсоу Христоу тѣ ѿвѣ
хал патрѣ,

Еф. V. 21. повиноглїи са дроғи дроғи въ
страдѣ хѣк.

унотасобиенову аллѹлїс єнъ фоффъ Христоу.

22. жены своимъ мжемъ да повиноглїи
са иако ген.

Аї ѿиаіхен, тобъ ѿиоиѣ ѿиорадиин [унотасобиенову]
ѡс тобъ харбон,

23. за ии мжжъ глава іб жинѣ. иико и ѿи
глава іб цркви. и тѣи іб синесель тѣлоу.

єти ѿнѣр єоти хефалї тѣс ѿиаіхен, ѿс хал
иико хефалї тѣс ѿиаіхен, ѿтѣс ѿиаіхен
тобъ ѿиорадиин.

Въ К. срца; въ Хилф. 3. срца; № 1. срца

Въ прѣдашъ са въ нечинствотѣ.. лих-
оманки; въ Хв. прѣдаши стоядоловъжъсткоу..
лихоманки.

Въ К. аще огбо.. и въ немъ... и въ ібѣ; въ
Хв. аште лы огбо въ Неогуес;

Въ К. помысломъ лѣстнныи; въ Хв. по
похоронъ лѣстнныи.

Въ К. не быгантѣ огбо пр.; въ Сл. Охр. и
Хилф. 1. 2. 3. бѣдѣте гевр. коудѣте

Въ К. огбо тан. въ иихже срамъ есть глати;
въ Сл. отан Ш иихъ

Въ К. ивленне; въ Сл. ивлѣмое; въ
Хв. ѣвлѣмо.

Въ К. и Хв. сѫщо; въ ап. Гр. Т. сѫдете
са огбо истогое како ходитѣ, ии акты немѣди

Въ Хилф. 1 и Хв. сѫщо тѣй;

Въ Хилф. 1 както въ нашил; въ Хв. ра-
зогмыкаюше

Въ Хилф. 1. иѣма и иѣни; въ Хв. както

въ нашил; въ ап. Гр. Т. въ иѣснѣхъ и въ
хвалахъ и въ гласѣхъ; хвалюще и поюще
въ срци вашемъ

Въ Хилф. 1. иѣда и ѕѣ; иѣма истомоу лхѹ;
въ Хв. както въ К.; въ Гр. Т. єу и ою; въ
иѣкои иѣма истомоу лхѹ

Въ Хилф. 1. и Хв. сѫщо тѣй; въ ап. Гр. Т.
покармлюиси.. страхомъ гнѣмъ

Въ Хилф. 1. жены покиноглїи са мѹ-
жемъ са, въ Хв. жены скончи м... поки-
ноглїи са въ ап. Гр. Т. покармлюи са

Въ Хилф. 1. єсть глагак.. икѣже; въ Хв.
както въ нашил;

24. иж ико цѣкви покинути са гѣи. тако и жены сконъ мажжы въ всмъ.

аллъ ѿс пеи и єххлграіа ѿпогдасетаи тѣ Христоі, овто халъ аї гунаіхес тѣс ідіос ѿндрасиу єн паці.

25. мажжис любентъ... възлюен цркви.

III. (131) Братни, молю ви, люб.. цркви. Ои ѿндрес, агапате тѣс гунаіхас єсавтѣн, кадѣс халъ б Христоі ѿграптвс тѣн єххлграан халъ єсавтѣн парадѣшкен ѿпѣр аутѣн.

27. и и м а ш и

III. и м о г и р о ф . (мѣ єххозау)

28. любан єо ском женж сеєе любентъ III. липса; 'О агапатѣн тѣн єсавтѣн гунаіхас єсавтѣн агапат.

29. никон же ском пальти гевинавандѣ. иж питѣштъ а и грѣштъ а. ико и єхх цркви.

Оудес ѿар постѣ тѣн єсавтѣн сарака ємісозен, аллъ єхтрефен халъ Ѹалпен аутѣн, кадѣс халъ б хуриос тѣн єххлграан,

Еф. V. 30. ико ѿи икои тѣлеси иго. Ш пальти иго и Ш костн иго.

"Ои мѣлѣ єсмене тои сауматос аутѣн халъ єхтѣшон аутѣн.

31. сего ради штавитъ члкка. ица и мѣръ ском. и пранѣшт ся жинѣ ском. и ѻедета иба въ пальти иденж.

"Анѣ тоито хаталефен: ѿндроіпс тѣн патѣра аутѣн халъ тѣн мутѣра, халъ прошколлграіета прѣс тѣн гунаіхас аутѣн, халъ єсонтак си ѿи сарака міау".

32. Танна си велнка ів. 43ъ же гла въ Ѿ и въ цркви

то мистирюю тоито мѣгах єстин, єгъ єе лѣгъ єиес Христоі халъ вѣс тѣн єххлграан.

33. ибаче и виы III. (131) ибма: ибаче и виы

Плѣнъ халъ ѿиес..

VI. 2. и мѣръ ском

Шиши. (131) ибма: ском

халъ тѣн мутѣра

4. ижнитане и х въ наказании и въ ѿченигии

III. ижнитане и... и ѿченигии

аллъ єхтрефета аутѣн єн паидеф халъ ѿищесіф хуриос.

5. и съ трепетомъ

III. и трепетомъ.

(халъ трѣмоу)

6. не прѣда ѿчима тѣчія работамъ.

III. тѣкъмо работамъ

7. ико гѣи. а не члккомъ

Шиши. а не ико чл.

ѡс тѣи хуриос халъ ѿндроіпс,

8. аще рабъ аще ли скободъ.

III. аще ли рабъ аще ли господинъ

єите ѿиблодъ, вѣтъ єлѣумѣръс.

Еф. VI. 9. ико и камъ и тѣмъ гѣи на ѿи

III. и тѣмъ и вами. на ѿиесѣхъ

оти халъ ѿиблон аутѣн б хуриос єстин єн ѿищанос.

10. Проче же братни моя.

III. (170) липса.

Тѣ ѿиблон, јдефои ѿи.

11. и ѿелкѣти са... да възможемъ

протиежстати къзнемъ и непримѣннинамъ.

III. ибма: и... да възможите стати противъ.. непримѣннинамъ.

"Еудѣзасте.. прѣс тѣ ѿиасте: ѿиѣдъ стѣнъ

прѣс тѣс меїнѣдѣзъс той ѿиблону,

Въ Хилф. 1. ѿи, и въ Хв. Христовы; въ ап. Гр. Т. ибма иж (иь); покараетъ.. такоже

Въ Е. и мажж... възлюбен ском цркви; въ Хв. моужмы любите; въ другитѣ ап. ибма и въ началото;

Въ Е. имижих

Въ Хилф. 1. и въ Хв. има люб:..; въ К. липса

Въ К. липса; и въ Хилф. 1. никто же со икоинже свое пальти. ибма и предъ грѣшъ

Въ Хилф. 1. ѿудъ; въ Хв. съамъ тѣлесъ шть кость; въ др. ѿуд — докъ;

Въ Хилф. 1. сего єо ради штавлѣти; въ др. ибма єо; въ Хв. както въ наши.

Въ Хилф. си; въ другитѣ си или сіа; въ Хв. както въ наши.

Въ Хв. и другитѣ освѣнь въ К. има

Въ К. ибма ском; въ Хилф. 1. мѣръ скою

Въ К. кормите а; въ Хв. пѣтмите

Въ К. ибма съ; въ Хв. с трепетомъ

Въ К. тѣкъмо работажи; въ Сл. и Хв. тѣчю — тачью.

Въ К. а не члекомъ; въ иб-кжнитѣ — а не ико члѣк.

Въ К. иан рабъ иан скободъ; въ Сл. аще рабъ аще ли скободъ; въ Хв. аще рабъ.

Въ К. и камъ и тѣмъ искъмо гѣи есть на ѿиесѣхъ; въ Хв. на ѿиесы; въ Сл. и тѣмъ и камъ;

Въ К. липса, а въ Хв. и другитѣ илни се намира: проче же братые мокъ

Въ К. ибма първото и.. ико мочин стати камъ противъ ѿиблону; въ Хилф. 1. 2. 3. да възможете; въ Сл. противнити ся противъ къзнемъ непримѣнниномъ;

11. ТОЖІ МЫСЛАНТЕ

ШІ. ТОЖДЕ МОУДРСТВОУНТЕ,
тò аўтò фроуеіте

12. ЛОБІЗАННЕМъ СТЫМЪ

ШІ. ЦЕЛОВАННЕМъ СВІТЫМЪ
энь ўгліф філіпрати

Гал. I. I. въскрнешымъ ёго изъ мрктыхъ.

Шиш. (113) въскрѣшымъ и.

тоб ёграітас аўтòу ёх увэршы,

8. БЛАГОЕСТАВА ВАМъ

Шиш. камъ благовѣстны

10. АПІЕ БО Н ІДНІАЧЕ БИМЪ ЧАВКОМЪ БГАЖ-
ДАЛЪ. ХОУ РАБК НЕ БИМЪ СКАК.

Шиш. Апіе бо ідніаче бымъ... не быхъ быль
Ел үзар ёті ануфровіс ўрвожу, Христоў доўлос
оўх ѿн юту.

11. НУГАНЕ БЛАГОЕІШЕНОЕ Ш МЕНЕ. ИКО НЕСТЬ ПО
ЧАВКОУ

Шиш. и́ма: ико нёстъ по чаўкоу.
то ёнажгелюс тò ёнажгелюсітэу н'я' ёмоў ёті
оўх ёстъ каштъ ануфровіон.

12. ПРИАХІ ИГО

Шиш. приеҳк сніе. парадлаўсун аўтò..

13. СЛЫШАСТЕ БО МОІЕ ЖИТНЕ ИНОГДА ВЪ ЖИ-
ДОВСТВІ

Шиш. когда въ
"Нхойсате үзар тілүн ёміжу анастросіжу поте ён
тәр "Іоудаїсмө,

14. И ПРЕКІПІКАХІ ВЪ ЖИДОВСТВІ.. КРОДК
МОНИА.

Шиш. въ жидовственні. родк моніа
хай проехоптоу ёу тәр "Іоудаїсм.. ёу тәр
т'янеи роу,

16. да БЛАГОЕІРЖ И КА ЖАЗЫЦХ.

Шиш. БЛАГОЕІРЖ И КА...

Бы ёнажгелісіорык аўтод ёу толі ёнчесиу:

17. КА ДРЕВНИМЪ МЕНЕ АПЛМК. ИЖ ШЕК ВЪ
АРАКНА

Шиш. ка прѣжнімъ... ня идк въ.

20. А ЕЖЕ ПИШЖ КАМЪ

Шиш. а иже

"А дё үрэшф үрэу,

21. ПОТОМЖЕ ПРИШЕЙ ВЪ КАИМАТА

Шиш. прида въ каймата

ёпвіта юлбун віс та хлімата

22. ЕТХ ЖЕ

ШІ. ЕТКАХ ЖЕ

23. ТЪЧИК СЛЫШАШІ ЕТХЖ.. БЛАГОЕІРІАІСТЬ

Шиш. тъкмо же... БЛАГОЕІСТВОУІСТЬ
іонюс дё юкоюнте юзан.. ёнажгелісітаі.

ШІ. I. ПО ТОМУ ПО ЧЕТЫРЯХ НА ДЕСЯТЫЕ АЛТІХ.
ПАКЫ ВЪШЕЙ... ПОЕМЪ СЪ СОВОМЪ ТИТА.

Шиш. по ді. АЛТІХ. ВЪЗНІДК.. и поемъ
"Епетек діа зекате созіриму ётаму падін ануфрн..
суртаралярдын хай Тітоу.

2. ИЖЕ ПРИШЕДАХ КА ЖАЗЫЦХ. ИДНІОМ
ЖЕ МИАЦІМЪ.

Шиш. пропокедаю. ідніо же миці-
шемъ се,

3. ХУРДІССО ёу толі ёнчеси, хат' юлак ёті
зокійс

4. ЗА ПРИШЕДШЕИ ЖЕ АЛЖЕМ БРАТИИ. ИЖЕ
ПРИНДЖ СЪГЛАДАТИ

Шиш. братии, иже приндоу съга..

Да дё толіс пареізактоус ғенуда бэлғоус ойті-
неч пареізгліхуу катасхоптуси

Въ К. СЪМЫШАЛІТЕ; въ Сл. МОУДР-
СТВОУЕСТЕ

Въ К. ЛОБІЗАННЕМъ; въ Сл. и Хв. сажо

Въ К. въскрѣшішымъ; въ Хв. въскрьшымъ

Въ К. БЛАГОЕСТАВА ВАМъ;

Въ К. АПІЕ БО Н ІЦІЕ БЫХъ... НЕ БЫХЪ БЫЛЬ; въ
Хв. и ідніаче. не бы быль; въ Панд. Ант. и
ідніаче бымъ быль

Въ К. ИМА ИКО... СЖО И ВЪ СИЧКИТЪ
ДРУГИ

Въ К. ИГО; въ Хв. И́МА ИГО

Въ К. ПРѢЖЕ ВЪ ЖИД.. ВЪ Хв. ИНОГДА СЖО
И ВЪ Хилв. I. 2. 3.

Въ К. ВЪ ЖИДОВСТВІ.. ВЪ РОДК МОЕМЪ; въ
Хв. много прѣкъ моніа

Въ К. да БЛАГОЕІСТВОУЖ ВЪ; въ Хв.
БЛАГОКЫШТОУ;

Въ К. ПРѢДКИМЪ..., ИДОХъ; въ Хв. дрѣк-
нимъ

Въ К. АШЕ ЖЕ ПИШЖ; въ Хв. А ЕЖЕ;

Въ К. ПРИДА ВЪ КАИМАТИ; въ Хв. КАИМЕНКТА

Въ К. ЕТХ ЖЕ

Въ К. ТЪКМО ЖЕ.. БЛАГОЖ КІРОЖ ВЪ Хв.
ТАЧЧУЮ ЖЕ.. БЛАГОКЫШТАСТЬ

Въ К. ЧЕТЫРННАДЕСАТІ... ВЪЗДОХъ

Въ К. ПРОПОКЕДАХъ.. ИДНІКМЪ ЖЕ МИАЦІМЪ
ВЪ Хв. ИДНІМЪ ЖЕ МИАШТІМЪ; въ Ап. XV. В.
№ 32 пропокедаю

Въ К. ПРИСТАКАША ДѢЛАМ АЛЖЕМ БРАТИА АЛЖЕ
ПРОВНІДЖ; въ Сл. и за ПРИШЕДШОУЖ АЛЖА БРА-
ТИА; въ Хв. прѣкашадьши... прѣканидоу

5. НАМЪ ЖЕ НИ КЪ ЧЕСОУ ПОКНОУХОМСА.
ПОКОРИЕННЕ. ДА ИСТИНА БУЛНА ПРЕБЕДЖДТЬ ВЪ ЕД.

Шиш. ЧЕСОМОУ ВЪ ПОКОРИЕННИЕ. ПРЕБЕД-
ДЕТЬ ВЪ НАСА

ОБС СУДЪ ПРОДЪ ѡЩАУ СЛѢДАЮН ТѢ ѡПОТАГУ, ЕНА
ЖѢ АЛДѢВА СОУ ѡЩАУГРДЛОУ ѡЩАУЕЛУ ПРОДЪ ІНДС.

Гал. II. 6. ШИНАЦИХ ЖІ СМ БЫТИ ЧТО, ИКОН
ИИОГДА ЕЩѢ ЖѢ. НИЧТО ЖІ МИНЕ НЕ РАЗНІСТВОУЧЕТ..
НИЧЕС ЖЕ ПРЕВЪЗЛОЖИШ

Шиш. (115) МІКНІРІХЪ ЖЕ СЕ ЕМЪ ЧТО
ИИОГДА ЕЩѢ..,.. РАЗНІСТВОУЧЕТ.., ПРИВЪЗЛОЖИШ
‘АПО ёДЕ ТОУ ѡХОЮНТУН ЕЛНАЛ ТІ, ‘ОГОЛО ПОТЕ
ѲІСАН ѡДДЕН МЮС ДІАФАРЕ.., ѡДДЕН ПРОВАНАВІЧУТО,

7.. икоу екіровано ми бы інглн. акроистні

Шиш. ми істк. акроистні
БЫ ПЕПІСТУМЫА ТО ѡІАГРДЛОУ ТІС АХРОВІСТІА;

8. та апістество ѿрѣзанія. поспѣка

Шиш. ѿрѣзанію поспѣхъствова
елс апостолыу тїс перітомулж єнніртус

9. десна мік даш

Шиш. десна даши мік
щезідас ѻшаху ёрол..

10. ТЪЧНА ИНШАМ ДА ПОМНІЕ

Шиш. тақкмо
мбону тобу птѡхшун єна мутуроуеўшлеу,

12. дрекле бо прѣжде даже не приидж
стері Ш икога. съ языки юдѣши.., и ѿ-
блѣши са

Шиш. (116) дрѣкли оғбо даже не придоути.
юдѣши.., и ѿслами сеге

троб тоу үар ёлѳиен тиаң ‘апо Іакобоу мета
тѡн ётнѹн сунѓюшев.., хал афѡрсїен ёсауты

13. ико и карнакѣ престати лицемѣрк-
стѣк их.

Шиш. лицемѣрно их.

Бѣте хал Варнаѳас сунатѣхѣт ѿйтѹн тї ѡто-
хріс.

16. Ш дѣлъ закона. аще не екіроу Ѹкоа.
и мы въ ісѧ вѣрокахомк... а не Ш дѣлъ
закона

Шиш. Шт дѣлъ законоу.., екіроу Ісоу
Христою. въ Інсугса Христета вѣрою.., законоу
єрѓюн нѣмou ёлан між діа пістаси ‘Ісюоб Хри-
стою. хал юмѣтс віс Христоу ‘Ісюобу ёпістаси-
мев.., хал оіх ёз єрѓюн нѣмou,

17. Оєрѣтохомс и ми

Шиш. (144) ѿрѣтимъ се
сирѣтїщев хал

19. съ Ѹмъ распать всмъ

Шиш. пропітк

20. не живж же азъ..

Шиш. не живоу юже азъ.

Зѣ ѿх єти єшъ..,

21. Не ѿмтам са єагти сїмъ. аще бо зако-
номъ правда. бо Ѧ тѣ: слѣдва загубень листъ,
които съдѣржа остатака отъ този стихъ и отъ
слѣдующата глава до думата иднномъ въ 16-й
стихъ; слѣдующият листъ наченва съ думитѣ:
и сїмни ти, ижк...

оіх ѿстѣт тїн Ѿарын тоу ѿвоу. ел үар ѿк
нѣмou ѿхакисону, ѿрх Христоу ѿреаън ѿпѣтвев.

Гал. Глава III.

17... сїкы по .А. риҳ стѣхъ .и. л. лѣт

Шиш. (117) по А стѣхъ и Г-хъ лѣтѣхъ
о мѣтѣ тетрахѣста хал тріаконта єти

18. аще бо Ш закона

Шиш. ико бо

Ел үар єк нѣмou

Въ К. въ ческ. поработиҳомса ... бжаджъ
въ каск; въ Сл. ни къ часоу поинноуҳомса;
въ Хв. ни ка часоу; въ Сл. и Хв. въ васъ-

Въ К. же быти чесомоу .. сѣшж...
мик не разлжѣст..,..ничесоже не покѣдаш;
въ Хв. быти что; въ Сл. приказложиша

Въ К. естк. ѿрѣзанік. въ Хв. акроист-
ствѣк въ Сл. быстк. акроисти

Въ К. ѿрѣзанію, поспѣхъствовак; въ Сл.
поспѣхова; въ Хв. ѿрѣзаник. поспѣхова Хилф.
1. поспѣхъствова;

Въ К. даш са мік; въ Сл. даша мік.

Въ К. тъчим. помнамъ; въ Хв. тачью въ
Сл. помнѣк;

Въ прѣжде бо даже не придош жїци.., ск..
странники юдѣши... и Шлжѣш бо са; въ Хв.
прѣжде; въ Сл. дрекле. не придж.

Въ К. лицемѣрно их; въ Сл. лицемѣркстк.
въ Хв. лицемѣркстки; въ Хилф. 1 лицемѣркстки

Въ К. закона... ис Ѹкој.., екіроа-
хомъ.., Ш дѣлъ законыхъ; въ Хв. закона
и на двѣтѣ мѣста, кырокахомъ; въ Сл. Ш дѣлъ
закона.

Въ К. ѿрѣтомъса; въ Охр. и Хв. ѿрѣ-
томъса ѿрѣтомъса.

Въ К. распать сїшо и въ Хв. Св. и Охр.

Въ К. не живж же; въ Хв. живоу же
юже; въ Охр. Сл. не живж же жже (юже)

Въ ап. Хилф. 1. сїшо; въ К. липсва

Въ К. по четырїхъ стѣхъ и трехъ лѣтѣхъ; въ
Сл. по четырестѣхъ и тридесаты лѣтѣхъ; въ
Хв. по четырїхъ стыхъ и трехъ десетыхъ

Въ К. аще бо. сїшо и въ Хв., Охр. и Сл.

19. ПОКЛЮЧИЕ АГГЛОВОМЪ

Шиш. АРХАНЬГЕЛОВОМЪ

ДАТАУЫС ЫЛ АГГЕЛШУ.

20. ХОДАТАН ЖЕ ИДИНОМОУ ЫК

Шиш. ИДИНА НЕСТА.

О бѣ месітіс єніс сіх єстіу,

21. ЗАКОНЪ АН ДО НА ШЕКТОВАНИЕ СІИ.

Шиш. ШЕКТОВАНИЕ БОЖИИ;

О оын номъс хаттѣ тюй шағаршылу тоб ФАОУ;

24. ТЕМЪ ЖЕ ЗАКОНЪ КАЗАТЕЛЬ НАМЪ ЕМ.

Шиш. (118) ТЕМЪ БО ЗАКОНЫ ПЕДАГОГИКЪ

“Әсте ө номъс пайдашшыгыс үмдін тұғонуы

25. ЖЕ НЕ ПОД ЗАКОНОМЪ ЕСМЫ

Шиш. ЮЖЕ НЕ ПОДЪ ПЕДАГОГИКА НІСМЫ

ОЫХ ӘТИ ӨПДЕ ПАЙДАШШЫГЫН ӘСРЕУ.

26. ЕСН БО СНОВЕ ЕМІ ВСТЕ

Шиш. СЫНЫ

28. ЕСН БО КЫ ВСТЕ ИДИНО Ш ҲЕ СЕТ

Шиш. ИДИНО ИСТЕ

29. Н ПО ШЕКТОВАНИЮ НАСЛЕДНИЦИ

Шиш. НЕМА: Н

ХАЛ ХАС’ ЕПАГРЭЛДАУ ХЛДРОУБЫС.

Гал. IV. 1. НАЛЕДНИКЪ МЛАДА ІБ

Шиш. (118) ЖИНЕ ИСТЬ

“О хлдруонымос нүрпіс єстіу,

3. ПОДА СТУХИА ЕТКЕДА МИРЯ ПОРАБЕФШИ.

Шиш. ПОРАБЕФШИ ЕКСЕМОУ МИРФУ

НПД ТА СТАСІХЕІА ТОУ ХОБМОУ ҮМІНУ ДЕДОУ-

ЛӘМЕҮОУ

6. ИКО ЖЕ ИСТЕ СНОВЕ. ПОСЛА ЕЫ АХА СНА

СВОЕГО КЪ СРДА КАША. БАПНА

Шиш. СЫНЫ. СРДАЦА НАША. БАЗОГНН.

“ОП әттє үлөі, езаптестелену ө ФАОД ТО

ПНЕДІА ТОУ үлөі аүтой віс тақ хардіас үмдін.

ХРДОН

7. И НАСЛЕДНИКЪ ЕМІ ГЕХМЫ.

Шиш. БОЖИН ХРИСТОМЪ.

ХАЛ ХЛДРОУБЫС [ФАОД БІЛА ХРИСТОБ].

8. СЛОГЖИСТЕ НЕ СЖИМЫ РОДОМЪ ЕГОМЪ.

Шиш. НИ СОЖИМЫ ФИСИ

‘ЕДОУЛВОСАС ТОІС ФІСЕІ МІЛ ОДА ФАОД.

11. ИДА КАКО БЕЗОГУМА ТРОУДИХ СА КЪ БАС.

Шиш. КАКО АШОУТЬ

МУПАС ӘЛХА ЖЕХОПІАХА ВІС ӨМІДАС

12. ЕРАА МЛА СЕ БАМ.

Шиш. МОЛЮ ЖЕ СЕ

АДЕДЕЛФОЛ, ӘСЕМАС ӨМІДАУ.

13. ЕКСТЕ ЖЕ ЗА НЕМОШЫ ПАЛТИ. БАГДЕКСТИХ

ПРЫЕТІ БАМЫ.

Шиш. ЕКСТЕ ЖЕ ИКО. БАМЪ ПРЫЕТІ

СІДАТЕ ӘТІ ӨЛ АСНДЕУЕІАУ ТІС САРХОД БҰРГЕ-

ЛІСАМЫН ӨМІЛ ТО ПРЫТВОР.

15. ДАЛН МИ БИСТЕ

Шиш. ДАЛН МИ МИ БИСТЕ

АУ ӘДӘХАСТЕ РОС

16. ТЕМЪ ЖЕ КРАГК БАМЪ ЕМХ. ИСТИНГ ГЛАМ

ВАМ

Шиш. ЕМХ КАМК. БАМЪ ГЛАГОЛЮ.

ӘСТЕ ӘХДРӨС ӨМІДАУ ТҰҒОНУА АЛТІФЕШЫН ӨМІЛ;

Гал. IV. 17. ЗАВИДАТЬ БО БАМЪ НЕ ДОЕРК

Шиш. ДОЕР

ҔЛДОБАС ӨМІДАС ОУ ХАЛДІС;

18. И НЕ ТЪЧНА ПРИХОДИТИ МИ К БАМЪ

Шиш. ТАКАМО ЕК НІЕГДА ПРИХОД..

ХАЛ МІЛ МОНУН ӘН ТӘПАРЕНУАІМЕ ПРДС ӨМІДАС.

19. ДОНДЕЖЕ ЕҰШЕРАЗНТ СА ҲЕ КЪ БАС

Шиш. ЕҰШЕРАЗНТ СІ

АРХІС ОУ МОРФАФДЫ ХРИСТОД ӘН ӨМІЛ.

ВЪ К. АНГЛАСКЫМЪ; ВЪ ХВ. АНГЛАСКЫМЪ

ВЪ К. ИДИНОМОУ, ВЪ ХВ. СЫЩО ТЫЙ.

ВЪ К. ШЕКТОВАНИЕ СІЖІК;

ВЪ К. ТЕМЪ ЖЕ КАЗАТЕЛЬ; ВЪ ХВ. ЖЕ ПРЫСТОУЫ НАМЫ;

ВЪ К. ПОДА КАЗАТЕЛЬЕМЪ; ВЪ ХВ. ПЕДА ГОДІСМЪ

ВЪ К. СНОБЕ; СЫЩО И ВЪ СЛ.

ВЪ К. ИДИНО ИСТЕ;

ВЪ К. НИ ШЕКТОВАНИЕ; ВЪ ХВ. Н ПО..

ВЪ К. МЛАДА; ВЪ ХВ. СЫЩО, ТОЖЕ И ВЪ ДРУГИЙ

ВЪ К. МИРОУ СЕМОУ ПОРАБЕФШИ; ВЪ ХВ. МІРДА ПОРАБЕФШИ ЕМХОМЪ; ВЪ АП. ГР. Т. И XV В. 32, 42 ЕСЕМОУ МИРОУ

ВЪ К. СНОБЕ; ЕАША; ВЪ ХВ. ЕАША

ВЪ К. НЕС ҲӨМЫ; ВЪ ХВ. ИСОУСОМЫ ХР.

ВЪ К. НЕМА РОДОМЪ НИТО ФИСИ; ВЪ СЛ. РОДОМЪ; ВЪ ХВ. СЫЩО РОДОМЪ

ВЪ К. БЕЗОГУМА; ВЪ СЛ. АШЮТЬ; ВЪ ХВ. ЕШЮТЬ.

ВЪ К. МЛА КЫ СА; ВЪ ХВ. МОЛЮ СЕ; ВЪ СЛ. МАЛА СА

ВЪ К. ИКО БАМЪ ПРЫЕТІ;

ВЪ К. ДАЛН МИ БИСТЕ

ВЪ К. ГЕН (ВМ. БАМЪ) ЕМХЪ; ВЪ СЛ. И ХВ. БАМЪ ЕМХЪ

ВЪ К. БАМЪ ГЛАМ; ВЪ ХВ. ГЛАГОЛЕ БАМ

ВЪ К. ДОЕРК; ВЪ ХВ. СЫЩО

ВЪ К. ТАКМО ПРИХОДИТИ

ВЪ К. ШЕРАЗНТ СА; ВЪ ХВ. КІОБРАЗНТ СІ

ЗЫТЫ СЕ; ВЪ СЛ. ДОНДЕЖЕ РОДИТЬСА

21. ГАНТЕ МИ

ШИШ. ГАГФОЛІСТЕ МИ

ЛЭГУТЕ РОЛ

22. ПИСАНО ЕО ІСКО АУРДАМЬ ДЕВ СНЯ ИМКЕ.
ИДИНЫ Ш РАБЫ. А ДРОУГЫ Ш СЕОБОДНЫМ.

ШИШ. НЁМА: ПИСАНО ЕО ІСКО...; ИДИН-
НОГО. СЕОБОДЫ

Гéγραπται γάρ έτι Ἀβραάμ δύο ιδίους ἔσχεν
ενα ἐκ τῆς παιδόσκης καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἀλευθέρως.

23. А ИЖ Ш СЕОБОДНЫМ ШЕКТОВАННИМЬ
ШИШ. ПО ШЕКТОВАННИМ.

б δὲ ἐκ τῆς ἀλευθέρως διά τῆς ἀπαγγελίας.

24. ИДИНЫ БЕО Ш ГОРЫ СИНИСКЫМ

ШИШ... БЕО ИСТЬ ШТЬ...

μα рев апъ броус Зиуа

26. ЕШНИН ИРДЫ

ШИШ. ЕШНИН

30. ИЖДИН РАБЫ (?) И СНЬ ЕА. НЕ МОЖЕТЬ
БО НАСАДДОКАТИ СНЯ РАСМННН

ШИШ. РАБОУ.. НЕ ИМАТЬ БО НАСАДДОКАТИ
“Εκφέλε τήν παιδόσκη καὶ τὸν ιδίον αὐτήρ-
ού γάρ μὴ χληρονομήσῃ διὰδικτύως τῆς παιδόσκης.

Гал. V. I. СЕОБОДЫ БО НЫ ХЬ СЕОБОДИ...
РАБОТЫ

ШИШ. (121) СЕОБОДЮ ОУБО, ИЮЖЕ НЫ...
РАБОТЫ

Τῇ ἀλευθερίᾳ ἡμᾶς Χριστὸς ἤλευθέρωσε...
БОУЛСИАС

8. ИСКО ДАЛЬЖИНС ІВ ВІСС ВАКОН ТЕВОРНТ

ШИШ. ДАЛЬЖИНСКИ ИСТЬ

би ὄφελέτης ἀπὸν διοὺν τὸν νόμον ποιῆσαι.

5. Ш ЕКРЫ. НАДЕЖДЖ ПРАДЫ ЧІКМЫ

ШИШ. ЕКРЫ ФУГЛЬЕАННИ

éх пісташв ёлпіда віхасоонүң апакедвхымда.

10. АЗЫ НАДІКА СМ В ЕА В ГІ. ИСКО ИНЧЕСО ЖІ
МНОГО МЫСАНТЕ. СЪМЖШАМН ЕЫ ДА ПОНІСТЬ ГРІХ

ШИШ. НАДІКО СЕ ЕАСЬ.. ИНФ СЪМЖШАЛН
СЪМЖШАСИ ЖІ ЕАСА.

“Еγώ πέποιθα εἰς ὅμᾶς ἐν κυρίῳ, δια σύδεν
ἄλλο φρονήσατε. δὲ ταράσσων ὅμᾶς βαστάσει
τὸ κρίμα,

11. АЗЫ ЖІ БРАТНЕ АШЕ ШЕРКЕЗАННЕ ПРОПО-
ЕДАМ.. БЕО ПРІКСТА СЪБЛАЗН СРІТЫНИ

ШИШ. НЕДА Н АД..
‘Οφελον καὶ ἀποκόφονται.

13. ТАЧІА ДА НЕ СЕОБОДА ЕАША ВЪ ЕННХ
ВАЛТН. НЖ...

ШИШ. ТАКЬМО... ПАЛТН СОУДЕТЬ, НЫ...
мόнон мѣр тѣу ἀλευθερίαν εἰς ἀφορμήν τῇ

сархи, ἀλλ...

14. ЕВЛАЮШНИ ИСКРЫНГО СЕОБОДЫ САМЬ
СИЕ.

Гал. V. 14.

ШИШ. ИСКРЫНГО ИСКО СЕЕБ

“Ἄγαπήσας τὸν πλησίον σου ὡς οὐαυτόν”.

17. СНЯ ЖІ СІСКІ ПРОТНЕНСТА СА.

ШИШ. ПРОТНЕНСТА СЕ

таўта δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις

19. ИЖЕ СКТЬ ЛЮБОДѢМНН. ПРѢЛЮСО-
ДѢМНН. НЕЧИСТОТА. СТОУДОЛОЖСТКІМ.

ШИШ. ЛЮБОДѢМНН, ПРѢЛЮБОДѢМНН
СТОУДОЛОЖСТВІЕ.

Бауна ёсті ынхеіа, тарула, ақадарса,
ааслығаса

• ВЪ К. ГАЙТЕ МИ; ВЪ ХВ. ГААГФАМТЕ; ВЪ СЛ.
ГАЙТЕ

ВЪ К. ЛИСВА СЖЩО ДО ИСКО; ЕДИНАГО,
СЕОБОДЫНЫМ; ВЪ ХВ. КАКТО ВЪ НАШИЯ.

ВЪ К. ИМА ВС; ВЪ СЛ. И ХВ. НАПРОТИВЪ НЁМА

ВЪ К. ИСТЬ; ВЪ ХВ. НЁМА ИСТЬ.

ВЪ К. ЕМШАНИ; ВЪ ХВ. СЖЩО.

ВЪ К. РАБЖ. НЕ ПРИЧМСТИТЬ БО СМ; ВЪ
СЛ. НЕ ИМАТЬ; ВЪ ХВ. НЕ МОЖЕТЬ

ВЪ К. БО НЫ... РАБОТЖ; ВЪ ХВ. ИЮЖЕ
Христосъ наск; въ СЛ. КАКТО ВЪ НАШИЯ БО НЫ..
РАБОТЫ

ВЪ К. ДАЛЬЖИН ИСТЬ; ВЪ ХВ. ДАЛЬЖАНЬ; ВЪ
СЛ. ДАЛЬЖИН ИСТЬ.

ВЪ К. НАДЕЖЖ; ВЪ ХВ. НАДЕЖДЕ; ВЪ Т.
(1220 г.) ФУПОВАННИ;

ВЪ К. АЗЫ БЛОКАХ ВАМН О ГІ ИСКО ИНГО ИН-
ЧЕСФЕ МЫСАНТЕ. ИЖ СМЖШАЖ ЕАСС; ВЪ ХВ. О ЕАСС.
ИНГО МЫСАНТЕ. ЖЕ ЕЫ; ВЪ Т. И ХИЛФ. 1. 2.
О ЕАСС

ВЪ К. НЁМА АЗЫ ЖІ.. ОУБО. СЪБЛАЗННА;
ВЪ ХВ. АЗЫ ЖІ.. ОУБО; ВЪ СЛ. СЪ КАДИМЪ

ВЪ К. БНЕ ДА; ВЪ СЛ. И ЕДА Н ДА

ВЪ К. ТАЧИА; НЁМА БОУДЕТЬ; ВЪ ХВ. ТОЖЕ
КАКТО И ВЪ НАШИЯ.

ВЪ К. БЛИЖНЕГО СВОИГО ИСКО И СМЫ СМ; ВЪ
ХВ. СВОИГО ТЕКО САМЬ СИЕ;

ВЪ К. ПРОТНЕНСТА СА

ВЪ К. ЛЮБОДѢМНН И Б҃ЖЖНН НЕЧИСТОТА
ПРѢЛАЖНН; ВЪ СЛ. КАКТО И ВЪ НАШИЯ; ВЪ
ХВ. СТОУДОЛОЖСТВІЕ.

20. идолотрѣни. вражды
Шиш. идололатрии, кражда
вѣдѡлодатреіа, єхъраі
21. ненакисти фѣонос
Шиш. липсва.
22. Й плодъ
Шиш. нѣма 4.
'Оде' харѣс..
23. на такоемъ їѣ закона
Шиш. законъ
катѣ тѣу толобтѹ сихъ єота урою.
24. пльть скоя распаш
Шиш. пльть пропеши
тѣу сархса єостауршас
VI. 1. Братнѣ аще и прѣжде вѣпадетъ
члекъ ... кы же дѣбнн
Шиш. вѣпадъ .. кын дѹгховыны
'Адѣлфои, єанъ хал пролїфѹ ѿнѹршас ..
бретс ои пневматико.
2. дроуѓа дроуѓа тѣготы носите
Шиш. дроуѓа дроуѓа
'Аллѣлѡн тѣ вѣрѣ вѣстѣзаете
3. аще ео мнит са кто что єыты. ннчто
жи сын 8момъ лѣстнти сеє
Ет юар дохеї тис енай ти, мудрѣн ѿн, єаутон
чреваплат.
Гал. VI.
4. дѣло же свое да искѹшасть къждо. и
тѣгда 8 сиє тѣчна похѣленне имат а не къ
дроуѓа.
Шиш. липсватъ послѣднитъ 2 стиха.
тѣ дѣ єргои єаутоб єохимацѣтѡ єхасто; хал
тѣтѣ виc єаутон мону тѣ ханхумиа єїе; хал сихъ
виc тѣу єтерон.
6. да ѿещастъ же сиј. бчан си словесы
бчашмои и.
Шиш. да ѿещають си... огчишоимои юго
коиновеитѡ дѣ б хатухоуїевос тѣу лбѹон тѣ
катаюбута.
7. не лѣстнти сеє
Шиш. не лѣстнти се
мѣ плакнѣсбе.
8. ико вѣстѣкъи вѣ пѣ скоя. Ш пльти
может исталѣни.
Шиш. сѣкъи. исталѣни
бы б спеірѡн виc тѣу сархса єаутоб єх тѣ
сархоб єерісев ффорау,
9. добро же дѣламише да не стужаем си.
са врѣма со своею пожилеми не вслабѣши
Шиш. добреое же дѣюши... пожилеми
иенстлѣюши.
то дѣ халѣн посюнтас мѣ єххахбмев хайрѣ
јар ѡдѣр єерїсюен мѣ єхлиюбену.
12. (148) вѣдѣать кы ѿерѣзати си.
тѣчна да не кѣтому ѿеомъ гонатса.
Шиш. (148). ѿерѣзати се, тѣкъио.
иисѹ христовомъ
обтас ѿнагжакъион 旣мѣс перитѣмѹсодас мону
їна тѣ стаурѣ тоб христои мѣ дїѡхнютас.
13. ии ѿерѣзалии бо са сами закона
хранат. иж хотять кы ѿерѣзати. да кѣ вашен
пльти похѣлатс
Шиш. закона. хотеть вакъ. хвалетъ се.
Гал. VI.
Оудѣ юар ои сїперїтвигѹмевос аутои урою
ѹиляссону, алла ѿелонион 旣мѣс перитѣмѹсодас,
їна єн тѣ 旣мѣтѣрѣ сархѣ ханхѹснтуас.

Въ К. слѹжба кумиромъ. враждѣ; въ Сл.
Хилф. 1. 2. идолотрѣсно; въ Хв. идолотрѣсно.
вражды.

Въ К. јакиды ви. ненак... въ Сл. занисти;
въ Хв. ненакисти;

Въ К. нѣма 4, въ Хв. 4 плодъ;

Въ К. закона; въ Хв. закона

Въ К. пльть распаш; въ Хв. пльтию распаше

Въ К. вѣпадетъ.. нѣма же; въ Хв. сѫщо

Въ К. дроуѓа

Въ К. липсва този стихъ; въ Хв. єыты что

Въ К. тѣчню к сеєк; въ Хв. ои сеєк тачью
похѣленные да имать

Въ К. да прнчнтасть же си.. бчаромоу и;
въ Хв. както вѣ нашия.

Въ К. не прѣльшантес; въ Хв. не ластнти
себе; въ Сл. не ластнтися

Въ К. аще сѣкѣтѣ пѣ скож... истилене; въ
Хв. ико вѣснѣкъ; въ Сл. ико сѣкъиен вѣ пѣ.

Въ К. добрѣтѣ же тѣламише.. не расла-
сѣкши си; въ Хв. ибо слаблюще; въ Сл. и
Хилф. 1. 2. добреое же дѣюши

Въ К. ѿерѣзати си. тѣкмо искѹкомъ; въ
Охр. ѿерѣзати; въ Хв. ѿерѣзати се, тачью..
крестомъ христокомъ

Въ К. ии ѿерѣзажть бо са сами. и ти
законъ хранат. на вакъ ѿерѣзати.. похѣланъ
си; въ Сл. ѿерѣзалии са сами законъ хр..
кы.. хвалетъса; въ Хв. закона, хотеть кы
похѣлатъ са.

14. **Ми́к же да не сядитъ халити са...**
иже иже ми́к миръ распятъ са. и азъ мироки.
Шиш. халити.. иже иже киса миръ
пропеть си и азъ кисемоу мироу
'Ерос да ри ти усюко хахадти.. да' си ёроу
хороу востаююта хахадти ти хороу
16. на изли сий.
Шиш. Израил.
éπι τόν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.
18. съ ахомъ вашимъ братны. аминъ.
Шиш. и́мъ: братни
матоу тоб пневматос юмру, адеалфо. Ариу.
Еоф. I. 2. Ш са юца и́миго и га ісха.
Шиш. (123) и́мма сафь нашиго: и
апо щеоу патрое юмру хал хироу 'Иисоу
Христу.
4. прѣжде сложенни ми́ра ..
Шиш. въсего ми́ра
прѣ хатаюлъсъ хорою,
5. нарече ии вспоминни
Шиш. прѣжде наркы ии въ огъснинии
проросаса юмдъ въс ибофоу.
6. въ похвал славы елгти ѿго.
Шиш. слакъ
въс єпакуону ббенъс тиес Христу айтоб,
Еоф. I.
7. и Шданне прѣгрѣшии ии. по братствоу.
брати ѿго
Шиш. и́мъ: и; братство
тиу афесиу тиу паратпомътю, хатъ тиу
плодоту тиес харитос айтоб
8. Нже изыбытъстюа намъ.
Шиш. Юже изыбытъстюа въ вакъ.
ти єперссеуен въс юмдъ
10. въ съмогрении кончныи ерѣмиии,
Шиш. конъчнъ
11. дѣмюомуу въс та панта
Шиш. въса
12. быти намъ въ похвалине славы ѿго.
Шиш. и́мъ: въ похваление славы ѿго.
въс ти єпакуону юмдъ єпакуону ббенъс айтоб,
13. сълышакши слово истины. иѣдни спенни
ишиго... ахомъ шеткотания сѣтых.
Шиш. истинъ.. спасеню нашемоу скетымъ,
ахоюантъс тиу лбюс тиес алхедеахъ, ти
евагрѣюону тиес оштариас юмру.. ти пневмияти
ти єпагрѣлюс ти єръс.
14. иже ие... въ похвал славы ѿго.
Шиш. иже.. слакъ
ди єстю.. въс єпакуону тиес єбенъс айтоб.
16. помноканне вакъ твора
Шиш. помноканне
мнѣчу юмру посюльевоу
17. юца славы
Шиш. слакъ.
'О патър тиес єбенъс
18. и что братство славы
Шиш. братство
хал ти ѕ плодоту тиес єбенъс
Еоф. I. 19. и что прѣспѣи и величество
славы ѿго
Шиш. величество и слакъ
хал ти ѕ плодоту тиес єбенъс
20. и посадъ шаденжа
Шиш. и́мъ: и
хал єхадиоу єу єбенъс

Въ К. халити.. по мирѣ распять са..
кисемоу мироу; въ Хв. похвалты са..
ми́к миръ распеть си и азъ мироки; въ Охр.
киса миръ..

Въ К. изли сий; въ Хв. изракиы сожиѣ.

Въ К. и́мъ братни; въ Хв. сажо — браты

Въ К. и́мма и, напротивъ въ Сл. и́мма,
сажо и въ Хв.

Въ К. съткоринъ киса твари; въ Сл. сло-
женію ми́ра; въ Хв. тоже и́мма въсего

Въ К. прѣжде не нарекы ии въснокле-
ниемъ; въ Сл. п. Хоф. I. нарече ии въ
огъснине; въ Хв. нарече

Въ К. слакъ;

Въ К. штакленне грѣхомъ по мнозѣ
благодати ѿго; въ Сл. братство; въ
Хв. сажо както въ нашия.

Въ К. еже изоблаговамъ; въ Сл.
иже; въ Хв. июже

Въ К. концоу

Въ К. садѣкамаго въ вакъ; въ Сл. дѣю-
щемуу въс; въ Хв. въсе

Въ К. быти намъ похвалению слакъ ѿго.
Въ Сл. въ похваление славы, сажо и въ Хв.

Въ К. истинъ. слагоѣство искавшего
спаснинъ.. стымъ; въ Сл. спасеню нашего;
въ Хв. ресноты. спаснинъ нашого.

Въ К. иже.. въ похваление слакъ; въ
Сл. похвалу; въ Хв. иже.

Въ К. память вакъ твора; въ Сл. по-
мноканне; въ Хв. помноканне

Въ К. славы

Въ К. и Хв. братство,

Въ К. прѣспѣям величество сиам;
въ Сл. прѣспѣюще

Въ К. и посади; въ Сл. и посадка

21. властн влчества и силы... и всѣкого
имени.. не тѣчна
III. владнчествен.. именн.. ни таکъмо.
хал єзюсаас.. хал паутбс днѹматаос об мѹон..
II. 2. по власти ахъ днєрнааго дѣнствую-
щему ииѣк
III. по кинеозу власти аѹхѹу.. дѣюши-
умѹу
хатак. тѹи архонта тїс єзюсаас тоб дѣрос
тоб пнѹматаос тоб уѹи єнергѹбнтос
3. творашн вол. пльти помышленю
III. и творци.. помышленни
посиѹтас та ѡблѹжата тїс саржас хал тѹи
доказову,
5. саргна исте спинн..
III. (152) салюдѣтню б ф исте.
харти єстас освашенѹу
6. и посади синима на нѣсехъ
III. небесныи хъ
хал сунвадиову єн този єпокураинис
7. прѣнимашен ератество
III. прѣспѣшиен еог..
тѹи-нѣтербллюнта пльситов
9. ии Ш дѣлъ
III. ии отъ..
оѹи аѣз б҃ргову
10. създанн w ځѣ ڪ
III. и създанн
хтисиѳентас єн Христоф Тигсий
Еф. II. 11. тѣм же поминните
III. иѣма; тѣм же
дію доказовиѹтас
12. ико ексте.. и тогуди засѣтома ше-
теванни.. и везвожани езъ мирѣ
III. ико.. ше-теваннию.. везвожани
васема мирѣ.
быть ѳте.. хал єзнои тѹи дасиѳухон тїс єпазу-
гелас.. хал єзбои єн тѹи хасири.
13. глизы быти
III. быти глизы єг҃ынс єг҃енїтета
14. тѣн бо ії мирѣ наша
III. Христосъ исти.
Айтбс ځар єстас Ѳ вирѹнг ѻмѹн
16. кражди пльтина сююм
III. краждоу..
тѹи ځархан, єн тїи сарж аѣтоб
18. иеое ви ѹдинно тѣло къ ишоу.
III. иеомишка штыцѹи ви ѹдинно доѹхъ
би амфотерои єн єнл пнѹмата прѣс тѹи патеро.
19. Тѣм же бро иѣстес странныи и пришлыци.
иже естес съграждане
III.. оғо юже иѣстес.. ии соуѓраждане
“Ара ойи ѿнѣтѣ єстес єзнои хал пароихо, алл’
єстес сюмполитас
21. ѿ ним же екко създанн съставлѧса
III. зданн съставлѧиета ся,
ен ѿ паса Ѳ оқодори єндармодолоѹмнену
III. 1. Сего ради азы..
III. (126).. и азы..
Тоитои ځарен єг҃ы..
3. ико же по ивлнню
III. ико по..
быти хатак апохадиѹи..
5. сказана сююи члвческымъ. ико же ииѣк
III. члвческому, иже
єг҃унорости този ииѣк тѹи аѹтэршюу, ѿи уѹи

Въ К. снлати и властн и гѣста.. имены;
тѣчна; въ Сл. властн и владнства и гѣста
въ Хв. владнчества

Въ К. ииѣз властн въздушнааго ахъ дѣла-
щему; въ Сл. и Хилф. 2. ахъ дѣрьнааго;
въ Хв. дѹхъ днєрнааго. дѣнствующему

Въ К. иѣма и прѣдъ твор., пльти фумомъ
Въ Хв. помышленнѣк; въ Сл. помышленнѹ;
Хилф. 3. и побѣжнитѣ помышленні

Въ К. иѣма бо;

Въ К. на нѣсехъ, въ Хв. иесскыхъ

Въ К. прѣнимашен; въ Хв. прнемлоѹшти

Въ К. ии; въ Хв. не

Въ К. създанн

Въ К. иѣма тѣм же; въ Хв. и Гр. Т.
тѣмъ же

Въ К. егда ексте.. и ше-ѣшан.. вез-
вожани къ мирѣ; въ Хв. иѣма ии прѣдъ
ико... ше-теванни.. езъ мѣръ въ Сл. ико
ексте... засѣта оѣтеванни

Въ К. глизы быти;

Въ К. Хѣ исти; въ Хв. та бо иесте; въ
Хилф. 1. 2. 3. тѣн бо, тон бо

Въ К. кражж

Въ К. ѿон къ ѿинно тѣло къ ишоу;
въ Хв. оғо къ ѿинно дѹхъ; въ Т. (1220)
иеомишка къ ѿинномъ дѣк; въ Охр. къ ѿинно
тѣло,

Въ К. иѣма юже... иже естес съграж.. Въ
Охр. оғо оѓже... ии ѿи съграж.

Въ К. съграждение съставлѧета ся;
въ Хв. създанн; въ Охр. къ създанн; въ
Т. (1220) създанн

Въ К. иѣма и прѣдъ азы; въ Хв. сѫщо.

Въ К. иѣма же; въ Хв. и Гр. Т. тѣкоже
ико же

Въ К. члвческомъ. єко же; въ Сл. єже; въ
Хв. члвческымъ. єко же;

Еф. III. 6. съ наслѣдникомъ
III. наследникомъ
сущлупоронбма
7. по данию снамъ иго ..
III. по дѣянію ..
катѣ тѣхъ єнврѣгаси тѣхъ дунамбеси аутоб.
11. по предложению вѣка
III. вѣкомъ
катѣ пребываніи тѣхъ алѣону,..
13. не стражати си въ пичѣле монхъ за
емъ иже...
III. въ печалеъ въ ясль, иже..
иѣ єхахахенъ єн таїс ѡліфеси иоу ѿпѣр ѿмѹ,
16. снаомъ и крѣпостниа бѣверидти са
Шиш. иѣма: и крѣпостниа
дунамбаси храсташвѣтъас
21. въ всѧ роды вѣка вѣка
III. вѣкоу вѣкомъ
єиц пасас таѣ геневас тоу алѣону тѣхъ алѣону
IV. 1. Млаа ѹбо въ язники
Шиш. (161) молю ѹбо въ. ѿженики.
Парахалъ обнъ ѿмѣд... єдѣсмис
3. въ сказѣ мири
Шиш. мириу
I. єу. тѣ сундѣсмиф тѣхъ вѣрѣнїе.
4. въ единно блокании
Шиш. въ идниномъ ѿгнѣкании
иѣ иѣ єлпѣд
5. иѣма: иднинъ ѿгла
вѣс хуррос
7. идниномоу комоу же ѩа
Шиш. идниномоу же
'Ен єе єхасотѣ Ѩмѹ.
Еф. IV. 8. и пакинна юсн пакин
Шиш. (246) иѣма: и
ѹхмалѣтвоуыи алѣхмалѡсіан
9. аще не тѣчна ико.... въ нижнам
частини земли
Шиш. не таکмо... нижниниен
иѣ иѣ єт... вѣс таѣ кататвѣра мѣрѹ
10. прѣквиши нѣ
Шиш. вѣсѣхъ ииеск
ундерануо пакитвоу тѣхъ ѿдренану
11. и тѣ. да шен апѣи. шен же прѣокы
Шиш. шен же апостолы, шен пророкы.
хай автѣд єдѡже тойс мѣнграпостольоус, тойс
зѣ прорѣтѧс
12. въ дѣло слѹженїи
Шиш. слѹженїю
вѣс єзрого діаконіас,
13. дондѣже съѣтакин са въ иднинене вѣроы.
и разоумъ сна бѣи. и въ мажка съѣршена.
III. съѣтакинема се вѣси въ.. вѣроѣи разоумъ... въ мажка
мѣхри катантї/самен сі пакитвоу вѣс тѣхъ єнотута
тѣхъ пакитвоу хай тѣхъ єпигуѡсеси тоу ѿиоу тоу
иоуд, вѣс ѕндроа тѣлевоу
14. Да не сжадимъ.. въ лажи чѣркѣсциѣ
Ш. єоудесте.. чаосѣчи
'Іна хирбеті ѡщен.. єн тѣ хирбеті тѣхъ 'анхрѡпѡу
15. истина же въ любви глѣаше
Ш. истиноу глабоглюше въ любви
алѣтмѣнуете єе єн агапу ѿицїсмару
Еф. IV. 16. и съѣтакиено. кѣмъ шелн-
чѣмъ. дѣяніи
Шиш. вѣсакои иѣчѣ не данию
ши сирибѣзбененуо дѣа пакитвоу ѿфїс тѣхъ єпигуѡсас

Въ К. причастънкомъ; въ Хв. съна-
слѣдникомъ

Въ К. по съзанню; въ Сл. даннѣему; въ ап. Гр. Т. по садѣнню; Хилф. I. по даннию; въ Т. по дѣянню
Въ К. вѣкъ; въ Хв. сѫшо вѣкъ.

Въ К. є печѣлѣхъ многы за вѣ; въ Сл. Хилф. № 1. 2. 3. вѣма менхъ; иначе както нашия.

Въ К. има крѣпости

Въ К.¹ вѣкѣ вѣкомъ; въ Сл. вѣка, а вѣкомъ нѣма; въ Хв. вѣка вѣкъ.

Въ К. мѣа въ фуко; въ Хв. молоу же
фуко касъ; въ Охр. нѣма фуко; въ К. ажнинъ,
въ Хв. ажнинки.

Въ К. ми^{ра}; въ Охр. Сл. и Хв. тоже
ми^{ра} (мѣра)

Въ К. единожъ надеждна; въ Охр. и Сл. въ единомъ оупованн; въ Хв. въ единъ оупоканы

Въ К. единъ гѣ, сѫщо и въ Хв.

Въ К. единомоу се

Въ К. има и

Въ К. тъкмо . . нижнанаш; въ Хв. тачю . .
нинашиа; въ Охр. нижнеш

Въ К. вѣкѣ нѣсъ; въ ап. Хилф. 1. нѣма
вѣкѣ

Въ К нѣма же ни въ едини ни въ другия случай; въ Хв. овнъ же пророцы

Въ К. слѹженикъ; въ Хв. слѹженикъ

Въ К. еси въ единнине вѣрѣ и разбои нѣма
и слѣдъ сїи; въ Охр. къ единнѣ вѣрѣ, а кен
нѣма; въ Сл. къ единнине вѣры

Въ К. съдѣте... члвчѣти; въ Хв. соу-
демъ.. члвчѣцы; въ ап. Гр. Т. и XV в.
32 42 сокамъ нашескихъ

Въ К. же глашатъ любен; въ Хв. рѣк-
нотоу глаголоуште въ лоуеавъ

Въ К. и есть же шлиническіе дани; въ
Хв. въ сакою тѣснѣ датыѣ; въ Сл. ичайж

18. за шкаменение сръцъ ихъ
Шиш. сръдъца ихъ
дес тѣу първаси тѣс кардіахъ автѣу,
19. прѣдашъ себѣ стоудоложествоу..
лихоманка
Шиш. прѣдаше себѣ стоудоложствию..
лихоманикъ (эн пльбоусъ)
21. аще бѣо съмъсте въ немъ.. въ неѣѣ
Ш. аще и оубо... и въ немъ.. въ Христѣ
Иисусъ.
вѣбѣ автѣу тѣхъсате халѣ єн автѣу... єн тѣу
Іїсоу.
22. тлѣшиааго по похотовъ лѣстниимъ.
Ш. тлѣшиааго похотовъ лѣстниимъ
чѣвиромъеновъ хатѣ тѣс єпїфумъахъ тѣс апѣтизъ
Слѣдующитѣ стихоре до думата: гнѣвъ
сожинъ... отъ 6-й стихъ на V глава се загубени.
Глава V. 7. не сѣдѣте прѣчастници
Шиш. не соудѣте оубо
Мѣ обѹ гнѣвомъ сунмѣтохъ
Еф. V. 12. быкамъ тан. въ нѣ же срамъ
16. глати
Шиш. быкамъ бѣ тан. въ нихъ срамъ есть
и глаголати
та чарѣ хрюфѣ гнѣвомъ ѿ'автѣу аїсюхрѹнъ
еста халѣ лѣтъиу
13. всѣко же иеленне скѣть іб
Ш. икламемои
пакъ чарѣ тѣ фанеромъеновъ тѣс єстъ.
15. блюдѣте бѣо шпасно како ходитъ.
и ико мѣдри. ижъ ико прѣмѣдри
блѣтете обѹ пакъ аїсюхрѹнъ перипатеите, мѣ ѿсъ
хзофои аллѣ ѿсъ созои,
16. искомуплѣлии врѣмѧ ико днѣи злни сжѣ.
ѣхъгораѣбмевои тѣу хасиронъ, єти аї ѡмѣрои позъ
нрояи ела.
17. ико ради не быкантѣ бивоумни ижъ разоу-
мѣши что іб волѣ гнѣ.
дес тѣуто мѣ ѿвомъ аїфронеи, аллѣ суніеуте
ти тѣ щѣлѣриа тѣу хурѣои.
18. и ииыкантѣ са виномъ венм же іб блажъ.
иак паче испланѣнти са дхомъ. Каи мѣ ѿвомъ
хесеи ѿиу, єн тѣ єстъи аїтѣи, аллѣ пѣтреои се
ен пакѣмъти
19. глагоме сеѣкъ въ псаамѣ и пѣнни. и пѣнни
ахомни. помири и прѣпомири. въ срѣнукъ вашъ гнѣ.
лахомънтеи єхътии фальмъи халѣ ѿмнои халѣ
фальмъи пакѣмътии, єхътии халѣ сеи тѣу тѣ
хасирди ѿмън тѡ хурѣи
20. хѣлмиин венгда въ вѣтхъ. въ иима га гнѣхъ
са и аїца. иестомои аїхъ
сунхаристотеи пакътсе ѿпѣр пакътсе єн ѿу-
мати тѣу хурѣои ѿмън Іїсоу Христоу тѣу щѣлѣ
халѣ пакѣри,
Еф. V. 21. покиногаше са дроугъ дроугъ въ
страстѣ хѣтѣ.
ѹпогаосбмевои аллѣлъиис єн фбрф Христоу.
22. жены скони мѣжемъ да покиногашт
са иако гнѣ.
Аї гнѣвихъ, тоеи ѿмъи ѿндрати [ѹпогаосбмевои]
ѡс тѣу хурѣи,
23. за не мѣжъ глагава іб женѣ. ико и хѣ
глагава іб цѣкви. и тан іб списель тѣлоу.
ети аїнѣи єстъ хасирди тѣс гнѣвихъ, ѿс халѣ
и Христоу хасирди тѣс єхълїгаси, автѣс созѣи
тѣу саѣмъто.

въ К. сръцъ; въ Хилф. З. сръца; № 1. сръца

Въ прѣдашъ са въ нечинстотж.. лихоманкъ; въ Хв. прѣдашъ стоудоложствоу.. лихоманикъ.

Въ К. аще оубо.. и въ немъ... и въ ісѣ; въ
Хв. аще лы оубо о Иисусъ;

Въ К. помысломъ лѣстниимъ; въ Хв. по
похотовъ лѣстниимъ.

Въ К. не быкантѣ оубо пр..; въ Сл. Охр. и
Хилф. 1. 2. 3. блудѣте гевр. соудѣте

Въ К. оубо тан въ нихъ срамъ есть глати;
въ Сл. стан Ш нихъ

Въ К. икламене; въ Сл. икламемои; въ
Хв. щѣлѣмо.

Въ К. и Хв. сѫщо; въ ап. Гр. Т. блудете
са оубо истокоги како ходитъ, не акты иамѣри

Въ Хилф. 1 и Хв. сѫщо тѣи;

Въ Хилф. 1 както въ нашии; въ Хв. ра-
зоглѣмъюи

Въ Хилф. 1. и Хв. сѫщо;

Въ Хилф. 1. нѣма и пѣнни; въ Хв. както
въ нашии; въ ап. Гр. Т. въ пѣнни и въ
хѣлми и въ глагѣхъ; хѣлми и поюице
и срѣци ванемъ

Въ Хилф. 1. ѿда и сѣ; нѣма истомои аїхъ;
въ Хв. както въ К.; въ Гр. Т. вѣ и оци; въ
нѣкои нѣма истомои аїхъ

Въ Хилф. 1. и Хв. сѫщо тѣи; въ ап. Гр. Т.
покармлюися.. страхомъ гнѣмъ

Въ Хилф. 1. жены покиногаштеси мо-
жемъ са., въ Хв. жены скони м... поки-
ногаштеси са въ ап. Гр. Т. покармлюи са

Въ Хилф. 1. есть глагава.. иакже; въ Хв.
както въ нашии;

24. ижко цркви починочут ся гри. тако и жини сворни мажимъ и всимъ.

алл' ѿс пеър и єххлгсіа ѿпогасетаи тѣ Христѣ, сїтв хал аі гунаіхе з тол ідіюз аудрâсив єн пачї.

25. мажини любите... възлюби цркви.

III. (131) Братни, мою въ, люб.. црквокъ. Ои ѿдбес, ѡгапате таі гунаіхе єсаутон, кадъс хал б Христѣ ѿгаптус тѣн єххлгсіаи хал єсаутон паредшакен ѿпѣр аутѣс.

27. и иже лиши

III. и мѹшюфо. (мѹ єххузаан)

28. люби ио ском женж себє любите III. липсва; 'О агапоту тѣн єсаутоб гунаіхе єсаутон агапоту.

29. николи же ском пальти възнигавидѣ. иж питаетъ я и грѣтиш я. ижко и ѿ цркви.

Оудес таір поте тѣн єсаутон сарака ємисъсъ, алл' єхтрефет хал ѩаілпес аутѣн, кадъс хал б хуриос тѣн єххлгсіаи,

Еф. V. 30. ижко ѕди исемъ тѣлеси иго. Ш пальти иго и Ш кости иго.

"Отъ мѣлѣ єсмев тоб ѿгматос аутоб хал єн тѣн єстѣшю аутоб.

31. сего ради штагите члвки. ѿца и мѣръ ском. и притѣпнит ся женѣ ском. и бжедета ѿба въ пальти иднин.

"Анде тойтои хатхлѣш: ѿнѳршпос тѣн пактѣра аутоб хал тѣн мїтѣра, хал пристхллгѣшетаи прѣс тѣн гунаіхе аутоб, хал єсочтаи ои ѿбо ѿса сарака міан".

32. Танна си велка је. азъ же гла въ ѿ цркви

тѣ мистеріюн тобтои мѣтга єстин, єтъ єд лѣгъ ѿиц Христѣон хал вѣс тѣн єххлгсіаи.

33. ѿбачи и вън

Шиш. (131) иѣма: ѿбачи и вън

Плѣн хал ѿбачи.

VI. 2. и мѣръ ском

Шиш. (131) иѣма: ском

хал тѣн мїтѣра

4. иж питантен и ѿ въ наказании и въ ѿчини гни

III. питантен и... и ѿчини

алл' єхтрефет хутѣ єн пактѣш хал ѿсущестѣх хуриос.

5. и съ трапитомъ

III. и трапитомъ.

(хал трапитоу)

6. и не прѣдъ ѿчима тѣчія работами.

III. тѣчімо работаюти

7. ижко ген. а не члвкомъ

Шиш. а не ижко чл.

ѡс тѣ хуриос хал ѿи ѿнѳршпос,

8. аще рабъ аще ли скободъ.

III. аще ли рабъ аще ли господинъ

єсте ѿзлодъ, єсте єлѣнѣгеръ.

Еф. VI. 9. ижко и камъ и тѣмъ гѣ и на иенъ

III. и тѣмъ и камъ. на иесеѣхъ

єти хал ѿмѣн аутѣн б хуриос єстин єн ѿрхансъ

10. Прочен же братни моя.

III. (170) липсва.

Тѣ лоіспон, єзелѣтъ моу

11. и ѿблѣкти са... да възможимъ

протиже стати къзимъ неприманнънамъ.

III. иѣма: и... да възможите стати протиже... неприманнънамъ.

"Ендузасъ... прѣс тѣ дунасъ: ѿтъа отѣнъ прѣс тѣкъ меѳодѣзъ тоб ѿзбрѣлоу,

Въ Хилф. I. ѿзи, и въ Хв. Христоғы; въ ап. Гр. Т. иѣма иж (иѣ); покараетъ... такоже

Въ Е. и мажин... възлюби ском цркви; въ Хв. мѹжы любите; въ другитѣ ап. иѣма и въ началото;

Въ Е. имажираж

Въ Хилф. I. и въ Хв. има люб...; въ К. липсва

Въ К. липсва; и въ Хилф. I. никто же во иколиче свое пальти иѣма и прѣдъ грѣти

Въ Хилф. I. оудъ; въ Хв. есамъ тѣлесе. шты кость; въ др. оуди — доке;

Въ Хилф. I. сиго ио ради штагите; въ др. иѣма ио; въ Хв. както въ нашия.

Въ Хилф. си; въ другитѣ си или сиа; въ Хв. както въ нашия.

Въ Хв. и другитѣ освѣнъ въ К. има

Въ Е. иѣма ском; въ Хилф. I. мѣръ скомъ

Въ К. кормите я; въ Хв. пѣтъните

Въ К. иѣма съ; въ Хв. с трапитомъ

Въ К. тѣчімо работажи; въ Сл. и Хв. тѣчю — тачио.

Въ К. а не члвкомъ; въ по-кжините — а не ижко члвкомъ.

Въ К. иан рабъ иан скободъ; въ Сл. аще рабъ аще ли скободъ; въ Хв. аще рабъ.

Въ К. и камъ и тѣмъ ѿѣмъ гѣ есть на иесеѣхъ; въ Хв. на иесеїы; въ Сл. и тѣмъ и камъ.

Въ К. липсва, а въ Хв. и другитѣ пълни се намира: проче же братни моя

Въ К. иѣма първото и... ижко мочин стати камъ противъ юдохъисткоу днѣклю; въ Хилф. I. 2. 3. да възможите; въ Сл. противнити ся противъ къзимъ неприманнънъмъ;

12. и къ вѣчествомъ. къ миродержителемъ

тѣмъ

III. и владычествомъ... тѣмъ
прѣс тѣс єсѹса, прѣс тоїс хоромохраторас
тої скотоус...

Отъ 18-и стихъ е остало до думата: съ-
дѣлкиш, останалитѣ стихове отъ тази глава,
първата глава къ Филип. и до 4-и стихъ отъ
втората сѫ загубени, именно слѣдватъ 2 скж-
сани листа

Фил. II. 7. и зракъ раба пріемъ. въ подоби
члѣкомъ бысть

IIIищ. (255). нѣма: и; рабын.. чловѣчъсци
морфу бояло лаѣбѹн, єнъ б҃коѡмата ауѳрѹ-
пову генѹрѹвус;

8. и бысть послѹшанкъ.. съмѣрти же и рас-
платнио

III. нѣма: и; и пропетнио
гевѹменос ѿтѣхоос.: ѡтѹатоу Ѱе стаироѣ.

9. тѣмъ же Ѱе

III. тѣмъ же и богъ

Дѣдъ хад Ѹ Ѹвѣс

11. и кѣкъ мзыка исповѣсть и ико

III. исповѣсть се

хад пѣса ѣзборологѹсата Ѹта...

Ф. II. 12. тѣмъ же братни мон.. и ико
въ пріищстнио мое тѣчна. иж нѣк.. ское
спине съдѣланте

III. Братни, тѣмъ же.. пріищстнио ми
тѣклмо, ныны.. съдѣланте

"Осте, аграптотою ио.. мѣ ѿс єнъ тѣ пароусаѣ
ио монѹн, аллѣ вѹн.. тѣгу єсавтѹн ѿтѹрѹа
хатерѹзѣсѹе.

13. еи ѿ ѻ дѣжн еи ѻ. и еже хотѣ
и съдѣлати

III. съдѣлен.. хотѣти и съдѣвати

'о Ѹвѣс ѹѣсту ѿ єнѹрѹу єу ѿмѹ хад тѣ
ѿѣльи хад тѣ єнѹрѹу

15... посрѣдѣ рода стрѣпѣтина.. въ мирѣ
Шиш.. стрѣпѣтина.. въ вѣсемъ мирѣ
'и ѿ хоромъ.

17. иж аще и.. кѣрѣ кашен радоѹт сѫ
III. иж аще и.. въ кѣрѣ.. радоѹтє се
'Алл' єи хад.. тѣс пістевс ѿмѹн ҳаїро

19. ѿпокам же и гѣ ѻк

III. Христѣ Исоѹс

'Елпїѡ дѣ хироф Іоѹс

20. иже приснѣв попечетсѧ ѿ каск.

III. приснѣв ѿ каск попечеть се.

22. исквишн же иго знаете ико..

III. знаите, ико же

Тѣу дожику ѿтѹт ѹиѹожете Ѹта ѿс

23. сего словоа послати..

III. сего же ѿгбо оупъваю..

Тѣстѹи ии ѿгбо єлпїѡ пѣрѹаи

25. и съпокорника ика мнѣ. и съвониинка
мнѣ. кам же ѻпла и слоѹжителѣ. трѣбован-
нию моемѹ

III. и съпокорника мнѣ линсва; и скон-
ника мн.. и слоѹгѹу трѣбованню мн
хад сѹверѹи хад сѹстратиѹи ио ѿмѹ дѣ
апостолон хад лаїтоѹи тѣс хреѧс иоу,

27. ии того же тѣчна.

III. тѣклмо.

29. пріимѣте ѿс

III. пріимѣти и ѿс

Проеѣхѹсѹи оду

Въ Сл. въ владычествомъ.. тѣмъ;
въ К. старѣшинаствомъ; въ Хв. въ влады-
чествомъ

Въ К. ѿобразъ раба.. чловѣчѣкъ; Хилф. I. 2.
риенн въ Хв. раба. подобыи чловѣкомъ.

Въ К. и бысть.. пропатнио; въ Хв. рас-
петнио

Въ К. и ѻ; въ ап. Гр. Т. нѣма и прѣдъ ѻ

Въ К. исповѣсть; въ нѣкой побѣжни
исповѣсть ся

Въ К. тѣмъ же възлюбленни мон... мос
тѣклмо иж... съдѣланте; въ Сл. нѣма тѣмъ же
възлюблен.; въ Хилф. I. браты мон; въ Хв.
тѣмъ же браты мое.. пріищстни моями тачью
на ныны. съдѣланте

Въ К. есть поснѣшажи.. иже хотѣниe и
съткорениe; въ Сл. дѣжн.. хотѣти и еже съдѣ-
вати, тѣй и въ Хилф. I. 2.; въ Хв. дѣжн

Въ К. рода лжакамаго.. нѣма въсемъ въ;
Сл. стрѣпотна; въ Хилф. I. стрѣпѣтина; Хилф.
2. 3. и побѣжнѣтъ стрѣпѣтика; въ Хв. стрѣ-
пѣтина. къ мѣрь

Въ К. иж аще.. нѣма ѻ; радоѹт Ѹта;
въ Сл. радоѹюс; въ Хв. на аште. нѣма ѻ
прѣдъ ѻ

Въ К. ѿ гї ис ѻк; въ Сл. ѿ гї ѻк; въ
Хв. о господы Исоѹсы

Въ К. еже приснѣв ѿгбо ѿ каск почестьсѧ; въ
Сл. иже приснѣв;

Въ К. знаете. за не иако; въ Хилф.
I. 2. 3. нѣма знае

Въ К. сего ѿс надѣмѹи и пустити; въ Сл.
оупокоа послати;

Въ К. и поспѣшишника вонна съ множ. кашно
же ѻпла и слоѹгѹ. трѣбованнѣ моего; въ Сл.
съвониинка.. вонна же.. слоѹжителѣ трѣбово-
ниу ѿгбо моемѹ; въ Хв. сконника мнѣ. слоѹ-
житела трѣбованню моемѹ

Въ К. тѣклмо; въ Хв. тачью

Въ К. нѣма и прѣдъ ѻс; въ Хв. сѫпо
нѣма

30. ноуждъ съ съ дшм
Шиш. ноуждъ съ душю
παραβολεισαμένος τῷ φυχῇ
III. 1. Прочеи братни моя възлюбленыи
III. (189) само: Братни моя
То логитъ, ἀδελφοὶ μου
2. блюдѣти съ песь. блюдѣти съ змы
дѣлаетъ..
III. блюдѣти песь, блюдѣти змы
Влѣпватъ тойс хунас, влѣпватъ тойс хакоус
брѣгатас
3. исмы.. и не съ пальти
Ш. исмы.. съ пальта
и сарх..
4. имѣа надѣянти съ съ пальти. аще ины
минти надѣянти съ съ пальти
III... надѣянни и съ. останялото липса
ხუս πεποθეთъ хал и сарх
6. по рѣкению гонан цркви.
III. гони цркви..
хатѣ ցղլուն ծախս тѣу էххлդյան
7. иж иже прншерѣтнніа տѣх.. тышетж
быти
Ш. տեհօս մի պրնշերէտնні... նѣма: быти
'Алл' ձտա դու քերդ,.. դրյամ նյումաу
Фил. III. 8. и тѣмъ бео мна тышетж быти.
за պրտկամ բազօմա
III. ի տѣмъ.. եւս տышетг.. բազօմ
'Алл' բեւ օնу խա դրյամ պանտ նյումաу
ենս ծիւ դու ներքին տѣս յահան
9. иж сжш Ш съ правда. եւրօն չեօմ
Ш. соүшю.. Ինսօ Հրիստօս
ալла տѣу ծիւ պետաս
10. разоумѣти снах
III. и снау
той յանак անծու խա տѣу ծնամաւ.
11. аще како съть կынж съ էскрѣшиնе иго.
и աքиине մжкы եց
III. липса
ալտօս խանդյան ալс տѣу էխանտасиу տու
վաхրѣн
12. гона же аще и постнгн.. Ш եց ից.
III. гони же, иже аще.. Հրիստա Ինսօս
ծախս ծիւ ալ խա խանդյան.. ետ Հրիտօս.
14. идино же, ձանка զանի.. գона երկն
III. ձանկ գոյօ զա.. պրакն
Եւ ծիւ, տա բեւ ծիւն էվլամանքւս,.. ծախս
էլ դո բրաբօն
15. илник Յбо съврѣшиенне се мѣдрѣство-
чемъ.
Шиш. սъврѣшиенни.. մուգրѣствоւմъ.
"Օօս օն թելաւ, տօբո քրօնմւ
16. աեաւ ի նիշ.. տօմի դ պրենի
III. ի նիշ.. ե տօմի ժ
պլիւ ալс ծ.. տբ աբդ տօւխն խան,
Фил. III. 18. Ցի մոնգան լահъ եմъ.
III. ի նիշ մոջիւ
օնս ոլլահս ելեցու իրւ
19. илже չրѣко ե. и слава ստուдомъ иխ
III. օօց չրѣко. и слава ե ստուдомъ иխ.
IV. 1. եւзлюбленна и любима
III. и любка
աշալուտ խա! էվլամենտ

Въ К. прѣшеноңдѣкъ дшм; въ Сл. нѣма съ;
въ Хв. съ душю

Въ К. եր մօկ; въ Хв. и պալուտ ապ.
прочеи же, прочеи; въ ап. Гр. Т. прочеи же

Въ К. ելուդէти съ и на ճѣтѣ մѣста; въ
Сл., Խիլֆ. 2. Гр. Т. ալ. XV в. 32 ելուդէти;
въ Хв. պս

Въ К. իсмы.. ե պальти; въ Хв. պալտы

Въ К. իմամ օսկованне օ պալти ափ եօ մինтьս
надѣятися ա պալти; въ Сл. ի գա ձա իմ. նադѣ-
մնнис ե; въ Хв. կакто въ Сл.

Въ К. գոն ցրկը

Въ К. տէյ մի պրնշերէտնի, նѣма быти;

Въ К. ի տѣмъ.. ի էս.. բազօմա; въ
Խիլֆ. 3 և լլ. XV. վ. նѣма տѣмъ; въ Хв. ի էս

Въ К. սուփօյո.. եւրօն չեօյ

Въ К. ի ժ բա.. եց. ի սնախ

Въ К. ա ներ կաко նայ. էքքшнնի Շ
մրտեր; въ Сл. и Խիլֆ. 1. 2. 3. աще կաко
սъть կուս. въ Хв. աште տա սъть կուս ս կա
կաքքшнны.

Въ К. գոն ա և պոտ.. Խա ից; въ Сл.
ու ի պոտ.. ի գոն յի, աште. և պոտնին

Въ К. զին յի ձանկ զանի գոն կъ
значенни; въ Сл. и Խիլֆ. 3. երկն, въ Хв.
ձանեա. երեաս.

Въ К. սъврѣшиնых. ս սմышլիմъ; въ Сл.
ս մուգրѣствоւմъ; въ Хв. սъврѣшины. մու-
գրѣствоւմъ

Въ К. ե սիյ նѣма ե; въ Сл. և նիշ..
և տօմի յի; въ Хв. ե սիյ օ տօմի յի

Въ К. ի նիշ մոջիւ; въ Сл. ի նիշ..
գոնи, въ Хв. է յի մոջանի

Въ К. ե չրѣко և սлава ե ստուդի; въ Сл.
ստուդомъ; въ Хв. չրѣко եօց, նѣма ե քրѣ-
ստուդомъ;

Въ К. և լիբմակ; въ Օքր., Сл., Խիլֆ. 2.
լիբմ և Խв. լուղնեակ.

2. иу́годны мѣж. и синътихній мѣж. тожде
помышлѣти въ гѣ.

III. икъдокни.. сунътихнію тожде моя-
драстровати и господи.

Еюѣху парахалѣ хал сунтыхніу парахалѣ
тѣ аѣтѣ фроуенѣ єнъ хирѣр.

3. мѣж и тѣбе.. приемли вже и прочими
поспѣшниками монмы

III. мюю и тѣ.. приемли иже и прочими по-
спѣшниками монмы,
хал єротѣ хал сѣ,.. хал тѣу ласитоу. сиуер-
тѹу мюу

4. и пакы рикж

III. иѣма: и
пакы єрѡ

5. смотрѣликое каше да разоумно

III. смотрѣликое камы
тѣ єпекихѣ брѣбу

6. ничим же пцате са.. нѣ ксегда... съ
похвалом

III. ии въ чесомъ же.. ии въ съдѣ.. съ
хкалою.

иудѣн мериимдѣт, алл' єнъ пазут.. петѣ вѣх-
ристас

Фил. IV. 8. бра моиа... и еанко праведнаа.
и еанко прѣнѣтаа. и еанко прѣлюленнаа. и еанко
похваленаа... и аще что похѣла.

III. иѣма: моиа, прѣдъ никне еанко иѣма
и; что похваленаа
аѣделси,.. бга вѣхака, бга аѣгза, бга етс..
хал сїти єпакио

9. ии же наѹчиште са.. и бъ мири

III. ииже и наѹчиште са.. мири
хал ємѣдѣт.. хал въѣдѣ тѣу вѣрѣнїс

10. Европаках ж са въ гѣ вѣми. яко иѣ-
коли иѣкъда шенрѣтє. въ миѣ мѣдрѣство-
вати. иже и мѣдрѣствебите. вези вѣтѣмнѣ въ таже.

'Ехарѣу ѳѣ єнъ хирѣр петѣлѡс, ѳѣ ѹѣ потѣ
аневѣлѣт тѣ ѻпѣр єрой фроуенѣ єр' хал єфро-
уенѣт, ѡжакреисоѣт ѳѣ.

11. не яко по лишишно гѣм. азъ бо наꙗкъ
о иї же сама іесмь доколенъ быти.

Оуѣ ѡти хад' ѻстѣрѣхъ лѣгъ. єрѡ ѹѣрѣ-
фуо, єнъ сїи, аїтаркыс вѣхак.

12. кѣдѣ и смѣрти са.. кѣдѣ и накъ тѣч-
етровати. везде и въ ксемъ. наꙗкъ наѹшти са..
и алати. избѣтѣчестровати. и лишишти са..

(Ода хал таپенуомѣт, сїда хал перисовеуен-
тии хал єнъ пасъ мериимдїи, хал ѿртѣзѣдѣ
хал пасън, хал перисовеуен хал ѻстѣрѣсѣдѣ.

Ф. IV. 13. и кѣкъ могж въ Скѣпакѣлвиимъ
ма хѣ.

пазут ісюхомъ єнъ тѣу єндууагиисиути ии.

14. шбачи добрѣ съткористе са.. мюол. шб-
ачиши са.. петкли мюн.

Плѣту халдѣ єпсїйжате сиурусюмуу єжутѣс юи
тѣ ѩлїфес.

15. кѣтє же въ Филиппини. яко въ начало
іѣглии. иида изыдѣ въ Македониа. ии іединна же
ми црквиша шенрїка са въ дѣло-слѹженїю. въ
слого дѣмнїю и прнатию. тѣчна ки вдинн.

(Ода ѡти хад' ѡиет, Феліппїсю, ѡти єнъ аѣрѣ
тѣ єнагрѣлѡс, ѡти єнѣлнъ алл' Македониа.
сїибемія ии єхаклїтіа єхолюнїюс єи лѣгъ
бїссею хал лїгїфес, ии мїи ѡиет, мюн.

Въ К. иѣгодни. ёнтихна. мѣдрѣствоати;
въ Охр. иѣгодни; Хилф. 3. и по-ѣжнѣ
иѣодю; въ Охр. ёнтихю; въ Сл. тоже помыш-
шлати; въ Хв. тожде помышлати

Въ К. иѣма нито тѣс, нито тѣ; въ Охр
май тѣс; въ Сл. маю и тѣс; въ К. єже.. и съ
прочими поспѣшниками монмы; въ Сл. и Хилф. 1.
и съ прочими способѣшниками монмы; въ Хв.
тѣс.. съ прочими поспѣшниками монмы

Въ К. и паки; въ Хилф. 2. 3. иѣма и
прѣдъ паки

Въ К. смотрѣликое камы; въ Хв. смотрѣ-
ликое каше; Хилф. 3. кротостное камы; въ
ап. Гр. Т. кротость камы

Въ К. ни о чемъ же.. нѣ ксегда са похвалом;
въ Панд. Ант. ничимъ же. нѣ касъжде; въ Сл.
хвалом; въ Хв. ничимъже касъгда

Въ К. иѣма моя, напротивъ и еанко п на-
тритѣ мѣста, похвалиа; въ вп. Хилф. 2. брати
моя; въ Хилф. 1 и Сл. похвалиа, въ Хв. брати
моя. и еанко па всѣждѣ чаго похвалиа

Въ К. иѣма и прѣдъ наѹчиште са.. мири;
въ Сл. и наѹчиште са

Въ К. липсва до края на главата; въ
Хилф. 1. ииога.. иже мѣдрѣство.. иѣма и
прѣдъ штеже; въ ап. Гр. Т. когда шенр..; въ
Хв. иѣкомигда.. стеже.

Въ Хилф. 1. иѣль самодоволи быти; въ
Хв. іасмъ самъ докол...

Въ Хилф. 3. кѣдѣ и кѣ ксѣль наꙗко и на-
снити се.. дѣвѣльвать и лишишти се въ ап.
Гр. Т. кѣдѣ избнаовать везде и о ксемъ...
избнакати и недостаточнѣ быти; въ Хв. на-
ꙗкъ, и наѹшти се

Въ Хилф. 1. и ѿкѣплѣюри, въ Хв.
Христоу;

Въ Хилф. 1. шбакрѣплѣюри, въ ап. Гр. Т.
принципъиас; въ Хв. обашть се

Въ Хилф. 1. иилїини.. измѣ.. же цркви
шакрии ми се къ слово дѣмнїи и прнатии; въ
Хв. кѣтє же и ви, пылнныи.. іанѣблїи, Мѣ-
дѣони. цркви осьштава се къ слово данию;
въ ап. Гр. Т. кѣтє бо и ви; въ Хилф. 2.
и Гр. Т. изыдохъ;

16. яко и въ солоунѣ едином и двоини. тѣк-
бованіе мн посласте
бы хал єн Ѹвссаоленіху хал апакъ хал діс віс
тѣн хреіану рои єпѣрфате.

17. не яко и възыскам лѣянія. иж възыскам
плода множира ся въ славѣ башж.

Одѣхъ єти вѣнчани тѣ бѣзъ, аллъ єпѣнгутѣ тон
харпон тон плаваціонта віс лѣгчон Ѹмѣн.

18. прияж же ви и изѣмътъкоукоу. и ис-
пльни ся. приемъ Ш спофродитъ иже Ш въ вона
егомъханія. жртвѣж приемнія. бгодицъ бѣн.

'Апѣхъ дѣ пакута хал періссею, пеплѣрѡмъи
зевѣмъенъ парѣ' Епародитъ тѣ парѣ' Ѹмѣн, ѡспірѣ
зішадіас ѿсіахъ бехтѣн, віаэрестон тѣ Ѹвѣ.

Фил. IV. 19. бѣ же мон да испльните екѣко
трѣбованіе баше. по багратъствоу скоемоу. въ
славѣ въ хѣтѣ.

'О дѣ Ѹвѣсъ мон плупрѡсъ: пакута хреіану Ѹмѣн
катѣ тон плодотон аѣтои єн Ѹбѣхъ єн Христоѣ' Іїссоѣ

20. бѣн же ѿциен ишемѣв славѣ въ вѣкѣ вѣкѣ
амнине.

тѣ єн Ѹвѣсъ хал пакута Ѹмѣн Ѵ єбѣхъ віс тон
зішадіас тон аїшю, аїшю.

21. Цѣлоути естка сѣа въ хѣтѣ. Цѣлоути
кы сѫмъа ся мифа въ хѣтѣ братни.

'Аспаасафъ пакута аїшю єн Христоѣ' Іїссоѣ.
'Аспаасонта Ѹмѣсъ ся ѿциен єріо ѿзелѣсъ.

22. Цѣлоути ви ви ст. стїи. паче сѫмъи Ш
кисарика дома.

'Аспаасонта Ѹмѣсъ пакута ся ѿциен, мѣліста
ѣа ся єхъ тїлъ халасарос сіхлає.

23. ЕЛРІА га ѿширо ѿхъ съ дхомъ башим.
амнине.

'Н хѣрдъ тоб хиріо' Іїссоѣ Христоѣ ретѣ тоб
пакута Ѹмѣн. 'Амѣн.

Кол. I. 2. въ коласен.

III. (141) коласанхъ

5. въ словеси истиннѣи іеулии

III. (188) иуғанъ гелю

єн-тѣ лѣгчъ тїлъ дѣлнѣзас тоб ѿдакърѣлou

6. сѫшнааго въ бѣ ѿко же и въ всемъ
мири іи

III. сощноумоу.. икоже въ

тоб пакутогъ віс Ѹмѣсъ, хадѣсъ хал єн пакут
тѣ хѣрмъ

7. ѿко же єтѣдѣсте.. иже іи вѣренъ по бѣ
III. икоже и огѣкѣ.. въ вѣсъ

хадѣсъ хал ємѣдѣсте.. ѕе єстѣ пакутогъ Ѹпѣр
ѹмѣн.

9. не прѣстаемъ въ вѣсъ мѣніи ся за ви..
да испльните ся кола разоумна

Въ Хилф. 1. соулоунѣ и идиною.. мн прі-
несосте въ Панд. Ант. тесалоникъ.. и двонциж.
посласте мн требованіе; въ ап. Гр. Т. и к се-
луни.. въ требованіе мое пустисте мн. въ Хв.
Тесалоники не единю.. требованію моему

Въ Хилф. 1. множира се; въ ап. Гр. Т.
оумножающасъ; въ Хв. къ слово баше

Въ Хилф. 1. както въ нашия; въ Хилф. 3.
кромѣ же исмъ єтѣ; въ ап. Гр. Т. ѿудалю же
са всего избеняю. наполинхъ же ся.. же Ш
весь ог҃ханне. багбонику требу примиу. ог҃г..; въ
Панд. Ант. приемля всм и изѣмътъкоу, испль-
нихъ.. воних багоу.. боя..; въ Хв. присекъ..
ог҃ожданоу богоны.

Въ Хилф. 1. бѣ же мон.. всако прошеніе,
въ ап. Гр. Т. нѣма мон.. кс требованіе.. по
бог.. его славкою; въ Хилф. 2 ислко трѣбо-
ваніе; въ Хв. скоемоу славоу

Въ Хилф. 1. и ѿциен нѣма вѣком амнинъ;
въ ап. Гр. Т. въ вѣкѣ амнинъ; въ Хв. богоны
и отацки

Въ Хилф. 1. со мною браты; въ Хв. сѫшо
тѣй ся мною братыѣ

Въ Хилф. 1. свѣти вѣни; въ Хв. ви свѣты.
домоу; Хилф. 3. паче же иже Ш кисарика дома

Въ Хилф. 1. багодѣть га бѣа спаса нашего;
въ ап. Гр. Т. га іса хѣ; въ Хв. както въ наш.

Въ К. въ коласнѣхъ; въ Хв. коласынхъ

Въ К. благовѣствованіѣ; въ ап. Гр. Т.
іангламъ; въ Хв. словеси рѣкнотики;

Въ К. сѫшноумоу.. и въ; въ Охр. сощноаго;
въ Хв. сощнаго.. и въ;

Въ К. икоже и наѹчиностисъ.. по вѣсъ;
въ Хв. по вѣсъ.

Въ К. не прѣстаемъ мѣніи ся за ви.. да
испльните ся разоумна и кола разоумна.

(Слѣдва).

Студия върху нашето персонално съпружествено право.¹⁾

Отъ Д-ръ В. Т. Балджиевъ.

Отдѣлъ IV.

Прѣкратяване на съпружественния съжътъ.

Понятие: Прѣкратяване на съпружественния съжътъ е онзи актъ, който унищожава съществуващи съпружественъ съжътъ. Отъ тука следва, че, за да стане такова прѣкратяване, тръба да е съществувалъ съпружественъ съжътъ. Въ обширна смисъл това понятие се отнася и за държанството, т. е. и за противозаконните съчетания, както и за противоканоническите съпружествени съжъти; въ тъсна смисъл горното понятие се отнася само за законно съществуващи съпружественъ съжътъ. Въ този отдѣлъ ние ще разгледаме специално само дисциплините, въ тъсната смисъл на понятието, т. е. само прѣкратяванието на законно съществуващи съпружественъ съжътъ; а ще минемъ само на кратко прѣкратяванието въ обширната смисълъ:

1. За прѣкратяванието на противоканоническите съпружествени съжъти ние говорихме въ отдѣлъ II-и и III-и; сега да ги видимъ отъ процесуално-каноническа точка зренение. Когато прѣди встѫпванието въ съпружественъ съжътъ е съществувало нѣкое каноническо „прѣятствие“, като кръвно родство и пр., то такова съчетание е нѣценно само по себе си и става разлѣчване ex officio отъ Църквата. А когато съжътъ е станалъ, безъ да е земено прѣдъ видъ нѣкое каноническо изискване, като напр. законната възрастъ, то разлѣчването става по исканието на заинтересованата страна. Така щото Църквата въ такива случаи разлѣчва ex officio или по оплакванието на заинтересованите страни. Църквата разлѣчва сѫщо и цивилно-неваконните съчетания, т. е. държанствата ex officio, съгласно окръжното подъ № 3074 отъ 22-и Мартъ 1890 г. отъ Министерството на

¹⁾ Продължение отъ кн. VII.

Вътрешните Работи, при сичко че тъзи съчетания интересуват само държавата днес.

За правните отношения, които произтичат отъ подобни съчетания — канонически незаконни или цивилно-незаконни, ние говорихме вече на надлежните имъ места.

2. Пръвратяванието, вътъната смисъль, т. е. свършванието на законния съпружествен съжъвъ.

Пръвратяванието на съпружествен съжъвъ може да почива върху двъ основания: то става или независимо отъ волята на съпругите, или пъкъ зависимо отъ нещ.

A. Независимо отъ волята става:

a) Чръвъ смърть.

Съпружествениятъ съжъвъ, който почива на взаимни индивидуални отношения между двъ физически лица, които, като също физическо същество, се разрушаватъ отъ връбмето, се пръкосява по необходимост отъ смъртъта, щомъ тя покоси живота на нъкого отъ тъхъ — щомъ единътъ субектъ на съжъза пръстане да съществува.

Но вътървите въкове църковниятъ мистицизъмъ и тукъ по аналогия пръснълъ свое особено учение. Църковните учени, като приемали, че съпружествениятъ съжъвъ е чисто духовно съчетание (забравяли, че материята на Брачното таинство е плътското съединение), пръснъли едно своеобразно учение, че съпружествениятъ съжъвъ трае и слѣдъ смъртъта на единия съпругъ. На това основание като се опирали, тѣ считали повторното оженяване за грѣшно, осърбително за умрълия съпругъ и даже считали, че такова повторно оженяване е нищо друго освѣнъ прълюбодѣяніе.¹⁾

Това спиритуалистическо учение обаче не хванжало здрави корени и изчезнало полека-лека изъ църковните опрѣдѣлени. Пръживѣлиятъ съпругъ билъ вече свободенъ да встъпи въ новъ браченъ съжъвъ, както е и днесъ.²⁾

У старите славяни по тъхните етически обичаи и вѣрвания се забѣлѣзва сѫщата идея: че съпружествениятъ съжъвъ трае слѣдъ смъртъта на мѫжа.³⁾

Трупътъ на умрълия съпругъ теглилъ слѣдъ себе си сичките пръживѣли съпруги: женитѣ му били живи изгорвани, за да могжатъ да го послѣдоватъ и задъ гроба му.

¹⁾ Zhishman S. 96 fg. — Учение на Монтанистите, прието отъ Тертулиана (Zhiss. S. 403 fg).

²⁾ Но само до трето вѣнчане. Църквата не е могла да се отърве отъ старото си учение и е запрѣтила четвъртото вѣнчане. Въ началото тя е считала също повторно оженяване за полигамия (Zhiss. s. 435 fg.).

³⁾ Консеквентно на възрението къмъ жената въ обществено и морално отношение „жената е животно;“ слѣдователно тя не свързва мѫжа, а мѫжъ — нещ.

По-късно, когато се посмекчили суроритъ нрави, обичаять, по чисто нравственни мотиви, опрѣдѣлиъ дългогодишно жаление — трауръ. Жената била дължна, за да не омаца паметъта на покойния си мѫжъ, да жали прѣвъ цѣлия си животъ и да не встѣпва въ втори съпружественъ съзвѣзъ.

Християнството по сѫщите морални основания, нѣ като издига жената наравно съ мѫжа, безъ да прави разница между мѫжа и жената, изисква и отъ двамата съпрузи жалението, като знакъ на пиятъ.

Българската църква прѣписва за съпругата една година, за съпруга половинъ година жалебно врѣме, слѣдъ изтичанието на което, прѣживѣлиятъ е свободенъ да се ожени.¹⁾ Обаче отстѣплението отъ това опрѣдѣление не влачи подиръ си никаква цивилна загуба. Едно опрѣдѣление, безъ санкция и заради това не се пази.

b) Чрѣвъ обстоятелства, подобни на смъртъта.

Такива обстоятелства въ варварскиятъ врѣмена сѫ били: пропадание въ робство или безслѣдно изчезване. Въ послѣдния случай изчезнѣлиятъ войникъ се е считалъ за умрѣлъ или пъкъ взетъ въ плѣнъ.

Подъ турското владичество, въ анархическитѣ врѣмена, подобни разлѣчвания сѫ ставали често: при насилиенно отвличане и закарвание въ робство една или и двамата съпрузи. А понѣкога насилиственни разлѣчвания сѫ ставали съ посрѣдството на гръцкото духовенство за постигане на нѣкоя цѣль.²⁾

Къмъ този пунктъ се припада и обстоятелството: липсването на пощенски и телеграфически съобщения. Отдалечената съпруга, когато мѫжътъ ѝ е билъ надалеко за дълго врѣме, като го не е разбирала ни дѣ е, ни какво прави, слѣдъ изтичанието на нѣколко години, като е мислила, или като е достигвала до неїкъ невѣренъ слухъ, че е умрѣлъ, оженвала се е повторно (сравни Отд. I).

Или пъкъ, ако заключаваме отъ народнитѣ умотворения, такова разлѣчване е могло да стане, когато мѫжътъ, принуденъ да остави жена си за дълго врѣме и знайки, че може за винаги се раздѣля отъ неїкъ, позволявалъ на жена си да се ожени за другого, ако той слѣдъ изтичанието на нѣколко години не се завѣрне.³⁾

¹⁾ За траура сравни въ Отдѣлъ III.

²⁾ Въ едно свое описание на Бѣлоградчишкото вѣстание, Л. Каравеловъ разправя, че гръцкиятъ владика, съ помощта на турската властъ, прѣдъ която наклеветива съпруга на една млада жена въ прѣдателство, откарва го насилиенно въ мънастири съ единственна цѣль, да има възможностъ да удовлетвори пътскитѣ си страсти съ хубавата му съпруга (Л. Каравелови съчинения, издадени отъ З. Столиновъ, Руссе 1887 т. IV).

³⁾ Милад. пѣс. 111: на Стояна ферманъ довтасаль, да иде на царя слуга да стане. Булчето му набрало китка и му ѝ дало:

„Турви ѹ въ бяла пазуха,
Сутрина, вечеръ поливай,

Но понеже мъжътъ на основание на своята мъжова власт е можалъ да си отнеме назадъ пакъ оженената си жена отъ ръцътъ на новия ѝ мъжъ, то въ подобни случаи съз се на-мъсвали старейшините и съз могли да се противопоставятъ на волята му въ извѣстни случаи.

Така: ако жената не е имала никаква лоша воля при новото си оженивание, или пъкъ, ако е имала дѣца отъ втория, а отъ първия мъжъ не е имала.

Въ извѣстни случаи старейшините съз давали право на мъжа и жената била дължна и противъ волята си да напустне настоящия си мъжъ и да се завърне при първия.

Така новиятъ съпружественъ съзъ билъ унищожаванъ и двамата съпрузи се раздѣляли (сравни Отд. I).

Днесъ обаче за изчезнанието е опредѣленъ отъ Църквата единъ срокъ, слѣдъ истичанието на който, на жената е дадено право на разводъ. Така щото разводътъ е поставенъ въ зависимостъ отъ волята; заради това ние ще разгледаме този видъ разводъ подъ Lit. B.

с) Църквата е създала още едно обстоятелство, произтекающе отъ духовното родство.

Като счита Църквата духовното родство по-горѣ отъ плътското (кръвното), тя го приема не само като женидбенно прѣпятствие, но и основание за разводъ, ако подиръ сключванието на съпружествения съзъ се появи между двамата съпрузи. Въ такъвъ случай разводътъ става ex officio — независимо отъ волята на съпругите.

Така: разводно основание съществува, ако единътъ или двамата съпрузи сами кръстиятъ кръвното си дѣте. Слѣдъ та-къвъ единъ актъ мъжътъ и жената се считатъ отъ Църквата

Кога си китка повяни,
Тогава ще се позгоди,
Когато китка изсѫхни,
Тогава ще се оженя.⁴

Минжло се деветъ години и китката повяняла. — №с. 572 : Майката оженила сина си младъ, но щомъ го оженила, дошли яничари, та го „писале на войска“, и то

„Двашъ с кинисало, тришъ е повърнжало,
На млада неғѣста она наръчало:
— Млада да ме чакашъ до деветъ години,
До деветъ години, до десетъ пролети.
Ако я не дойдамъ до десетъ пролети,
Юнакъ да си бараши, юнакъ спроти мене,
Юнакъ спроти мене, юнакъ зараде мене.“

Dozon, №с. 35: . . .

„Тебе си, либе, млада оставямъ,
И щжъ ти, либе, заржчамъ,
Да ме чакашъ и да се надѣшъ
Тъкмо деветъ години,
Ща тогазъ, либе, да се оженишъ,
Но да си дираши, либе, прилика,
Прилика на моето име.“

Обаче мъжътъ не държалъ думата си и жестоко ѝ отмъщава, дѣто се е оженила.

като братъ и сестра; духовното родство поражда братски връзвки и тъ сѫ дължни да се распустятъ.

Българската църква, като се опира на Кормчието, освѣнъ горния случай, познава още единъ, именно: ако мжжътъ започне въ една фамилия, като кръстникъ, да ѝ кръщава дѣцата, то жена му не трѣба да кръщава въ сѫщата фамилия. Стане ли обаче това, т. е. намѣсихъ ли се и двамата съпрузи, като кърстници, то тъ се сродяватъ, като братъ и сестра и сѫ дължни да се напуснатъ (извѣчение отъ Кормчието).

В. Зависимо отъ волята:

Тъзи разводи, които ставатъ въ зависимостъ отъ волята, ние ще разгледаме отъ двѣ страни:

I. Разводи, споредъ народния обичай;

II. Разводи,¹⁾ споредъ църковните опрѣдѣления, дѣто по принципъ произволътъ на съпрузите е изключенъ.

I. Споредъ народния обичай.

При сичко че обичайното право относително тази материя днесъ е погълнѣто отъ каноническото право и въпроситъ по разводите днесъ се регулиратъ отъ каноническото, т. е. по църковните постановления, при все това туй наше обичайно право е упражнило едно давление върху църковната практика и по тозъ начинъ каноническото право *tacite* се е съобразявало съ нашето обичайно право, безъ да отмѣнява формално обаче своята буква.

При това обичайното ни право, ако и недѣйствуващо днесъ формално, има не само исторически интересъ за нась, но отъ него се обясняватъ и много проявления въ практическото приложение на каноническите правила относително разводите. Заради това и ние тукъ ще разгледаме обичайните разводни форми, които до сега сме могли да откриемъ отъ обичая и отъ народните умотворения.

Тъзи форми за прѣкратяване на съпружествения съюзъ по волята на единия или на двамата отъ съпрузите сѫ:

а) Извѣждане (gerudium).

Въ най-древните врѣмена, когато мжжътъ е притежавалъ неограничена власть надъ жена си, можалъ е да прави съ неї произволно, каквото си е щѣлъ. Волята на жещата е просто на просто била исклучена. Мжжътъ е можалъ не само да из-

¹⁾ Въ Екзар. уставъ отъ 4 Февруарий 1883 год. е употребенъ терминътъ „разторжение“, еднакво, както и за „разложването“, за което говорихме въ Отдѣлъ II. Терминътъ „разторжение“ би билъ по-намѣсто употребенъ при разводите, които ставатъ независимо отъ волята на съпрузите (подъ А по-горѣ), или при размѣжванията, съ една дума, дѣто ех officio се прѣкратява съпружествиятъ съюзъ.

пъди жена си отъ къщата си, но е ималъ право да иж убие, да иж продаде, заложи, подари: ималъ право на животъ и смърть. Съ една дума мажът е ималъ такова право надъ жена си, както днесъ притехателятъ надъ едно свое домашно животно. Това ясно се съглежда въ народнитъ ни умотворения.¹⁾

А Богомилитъ (въ IX—XIV вѣкъ) сж се женили подъ условие, щото жената да имъ остане върна и добра, като си задържали освѣнъ това правото да напушташ женитъ си, когато имъ скимне.²⁾

¹⁾ Въ народнитъ пѣсни: Милад. пѣс. 169: Мажът напушта жена си Яна и отива да се жени за друга, а на брата си казва, да убие Яна:

„Брату, мили брату, колай да и найдешт,
На убава Яна, ти да я удавишъ“

Пѣс. 16: Сънцето се оженва за Яна, но Яна не говори, като нѣма; за това то иж махва да иде да пасе гъските, а се оженва за друга. — Пѣс. 17: Млада Момира се стигнала деветъ дѣца се момичета, мажъ и Момиръ, бегъ войвода, и казва:

„А невесто, млада Момира се!
Ако стигнешъ десета момичка,
Ке ти истамъ подзе отъ колена,
Ке ти истамъ ръце отъ рамена,
Ке ти отвѣртамъ очи отъ глобои,
Ке т оставамъ млада темничарка,
Ке т оставамъ млада улогарка!“³⁾

II. Бончевъ, пѣс. 4: Рада се карала съ мажа си, а той и казвалъ:

„Иди си, Радо, не щж та!
Ни ми си вече хубава;
Или каква си мъничка,
Мъничка като маймунка,
Шатрана като мадика,
Черна си като циганка,
Рохава като чумата!
Каква щешъ къща да държишъ,
Какъвъ щешъ домъ да събирашъ,
Камо ли рожба да хранишъ!“

Раздорът билъ за рожба, че Рада не му родила рожба. А братът на мажа и Никола билъ касапинъ, та колиът крави ялави; той билъ откупенъ да заколи Рада и иж заклалъ — „Стоянъ и глава отрязъ.“ — Пѣс. 96: Стоянъ казва на жена си Добрена, че ще иж остави, защото не му дала рожба отъ сърдце; а тя е готова и да иж заколи. — Dozon. пѣс. 35: Мажът дава на жена си разрешение да се ожени за други, но се връща, когато тя се оженела; той иж убива, като невѣрница. — Пѣс. 40: Боленъ Георги сѫщо дава на жена си разрешение да се ожени, но още тя се тъкляла за женидба, той отива при нея:

„Ела тука, Герговице,
Да ти кажа какъ се женишъ,
Какъ се женишъ при живъ мажъ!
Отрѣза и руса глава.“

Пѣс. 43: Свекрвата наклеветила снаха си прѣдъ сина си, че снахата цѣла ноќь играла съ неговитъ чираки, и Стоянъ се разсърдилъ; та „извадилъ ножче чиренче, че си Божанка прободе.“ — Пѣс. 66: Мажът се оплаква на жена си, че му сичко по зло вървяло, а тя му казва, че той може да иж продаде за дванайсесети, но прибавя, че като земе паригътъ, въ „пазухъ да ги тури, тѣ нѣма да му продуматъ и прѣхрнатъ.“ Пѣс. 88: По поръчка отъ мажа, братъ му заколва снаха си, че била безплодна. — Ат. Илиевъ, пѣс. 251: мажът намазва жена си съ катранъ и ѝ запалва да му свѣти. — Наука 1882, Пловдивъ, стр. 564: Прѣсната на Хвайна и др.

²⁾ Konst. Jreček Gesch. d. Bulg. Prag 1876 стр. 187: „ . . . Обикновенниятъ върующъ (обикновенниятъ Богомилъ) — па него бракътъ не бѣше забраненъ, и той зимаше жената подъ условие, че тя ще биде добра и вѣрна и задържаше си правото да може да иж напусне по свое благоусмотрение.“

По-късно подъ влиянието на християнството мъжътъ изгубилъ полека-лека своята власть и сила надъ жената; а днесъ работата е дошла до тамъ, че въ извѣстни случаи жената упражнява надъ мъжка правото на изпъждание, а именно, ако мъжътъ е приведенъ (дома зетъ) въ дома на жена си, тази, на основание на своето право на собственность надъ кѫщата, може да изпъди и по законенъ редъ мъжка си изъ кѫщи.¹⁾

Тази сила жената с придобила покрай правата, които народниятъ обичай ѝ е далъ върху нейните имоти, а на мъжка е отнѣлъ или съвсѣмъ ограничилъ правото надъ женините му имоти. Женините имоти сѫ си женини; тя може да прави сътвъхъ каквото иска, мъжътъ нѣма право да се интерпозира; тя може даже по произволъ да отнеме на мъжка си ползванието отъ имотите ѝ, ако, разумѣва се, нѣма върху това прѣдварително условие, понеже, по обичай, мъжътъ нѣма *jus utendi frumenti (ususfructus)*, нито пъкъ по законъ. Съ една дума мъжътъ материално е раздѣленъ отъ жена си: имотите ѝ сѫ неприкосновенни. Той нито може да се ползва отъ имотите ѝ противъ волята ѝ, нито може да ѝ прѣставлява.

Днесъ, при сичко че обичайната форма, „изпъжданието“, е изключена отъ Църквата de jure, но въ дѣйствителностъ тази форма постоянно съществува у народа. При сичко че прѣкратяванието на съпружествения съюзъ става чрезъ формаленъ църковенъ разводъ, но въпрѣки това ние имаме примѣри, че и безъ такъвъ прѣдварителенъ разводъ, нашето духовенство, по опущение или по необходимостъ, е допускало ново вѣнчанie.²⁾

Този затвърдѣлъ обичай е принудилъ Грѣцката църква (за да може да прокара канонически разводъ т. е. формалния), да приеме мълчаливо западния институтъ: „раздѣла отъ трапеза и легло“ (*Trennung von Tisch und Bett — Separatio quoad thorum et mensam*), който институтъ Грѣцката църква по принципъ не припознава и отхвърля.

По този начинъ Църквата допушта разводъ, но съдѣдъ изтичанието на извѣстенъ срокъ, ако двамата раздѣлени съпрузи въ течението на този срокъ не се сговорятъ и събержатъ наедно.

За постиганието на своята целъ, т. е. въвеждането „формалния разводъ“, Църквата е приела изобщо народната мистическа цифра 7 — седемъ години трѣбalo да чакатъ раздѣлените съпрузи, за да могатъ да се разведдятъ формално.

¹⁾ Има примѣри, ако и рѣдко, че жената е напъхдала мъжка си отъ собственната му кѫща (съобщение отъ с. Мирково, Пирдопско). Обаче твърдѣ начесто се случва че мъжътъ припише (символично прѣпродаване) кѫщата върху жена си, а тази пъкъ го изпъди изъ неї.

²⁾ Примѣръ отъ Етрополе. Това се е случило прѣдъ 5—6 години. Вѣнчанието е извѣршено скришомъ въ Пирдопъ отъ единъ Златишки попъ, за който актъ попътъ биде наказанъ, ако не се лъжемъ; но ново-сключениятъ бракъ отъ този свещеникъ остана въ сила.

Но тази практика на Гръцката църква само тукът тамъ е била приложена, дъто тя най-дъятелно се е потрудила да прокара своитѣ опрѣдѣлениа.¹⁾

Споредъ опрѣдѣлението на Българската църква, днесъ може да стане формаленъ разводъ и въ по-късъ срокъ; но правното основание не лежи въ смисъльта на народния институтъ, а е дадено право на жената да иска разводъ слѣдъ пять години, ако мѫжътъ отсѫтствува и не се грижи за нейната прѣхрана.²⁾ Така щото обикновенното Separatio, споредъ нашата Църква, не би било основание за разводъ, което е въ противорѣчие съ понятието на съпружествения съюзъ.

Ако се водимъ буквально по Екзар. уставъ, то мѫжътъ нѣма право да иска разводъ. Обаче Църквата не може да отрѣче развода, ако земе прѣдъ видъ сѫщността на съпружествения съюзъ, „общия животъ“, който не се реализирва, понеже се презумира, че съпрутитѣ не искатъ да се събергатъ по вжтрѣшно непрѣодолимо отврѣщение. Обаче въ такъвъ случай Църквата ще трѣба да приеме гръцката практика, което е и народно оби-

¹⁾ Обикновено въ по-голѣмитѣ градове: въ Болградъ, споредъ разказването на Родопски — Сериод. Спис. София, 1885, к. XVII, стр. 423; въ Търново (съобщение отъ Н. Висковски), въ Шуменъ, Разградъ, Русе и пр.

²⁾ Допълн. къмъ Екзар. уставъ отъ 4-и Февр. 1883, частъ V, гл. XVII, чл. 9. Но въобще, както членътъ, така и цѣлата глава е заѣдно редактирана, а затѣвъ е тѣмна и противорѣчива. Така: озаглавено е: „За разторжение на брака послѣдствие на осаждане или на отсѫтствие на единого отъ съпрузитѣ“, а въ тази глава има само три члена, които постановватъ за „изчезнаване на единъ отъ съпрузитѣ“ (чл. 8): за отсѫтствие на мѫжъ, който не прѣхрана на жена си (чл. 9) и за женитѣ на воиницѣ (чл. 10). — Нѣма нищо казано за „осаждането“. За правилното разбиране на цѣлата глава изобщо не остава, освѣтъ да ѝ анализираме по здравъ разумъ: чл. 8 дава разводно право и на двамата съпрузи, въ случай че единото съпружествено лице изчезне четири години: изчезне ли мѫжътъ, жената има право на разводъ; изчезне ли жената, мѫжътъ има право. За възможнитѣ шикани, които могатъ да се упражняватъ отъ едно съпружествено недобросъвестно лице, не е нищо прѣвидено. За това ини ще говоримъ въ този ни отдѣлъ на надлежното място. Относително чл. 9: споредъ нась, този членъ съвмѣща два идеи; въ него се казва: „Ако единъ мѫжъ отиде на чужбина и не се грижи да испраща на жена си срѣдства за прѣхрана, жената има право, пять години подиръ заминуването на мѫжа ѝ, да иска разводъ отъ него.“ (Но не се говори за отсѫтствие!) — Споредъ сѫщността на съпружествения съюзъ, Църквата трѣба да допушта разводъ и за двамата съпрузи, когато единиятъ отъ съпрузитѣ „не иска или по негова вина не може да живѣ съвмѣстно съ съпружествения си другаръ; и трѣба да дава разводно право на жената когато мѫжътъ ѝ се не грижи за прѣхраната ѝ, въ случай че жената е въ бѣдно положение“. Така щото, ако едно отъ съпружествените лица отсѫтствува или излежава затворъ по нѣкое прѣстъпление, или най-послѣ, ако и да живѣ въ сѫщия градъ или село, но не иска да се събере заедно съ съпружествения си другаръ, то този му другаръ има право на разводъ слѣдъ изтичанието на пять годишнъ срокъ. Мене ми е чудно, защо този членъ (9) дава разводно право само на жената. Немѣ жена се може да лежи въ затвора, немѣ ти не може да отсѫтствува, или най-послѣ да избѣга отъ мѫжа си? Отъ друга страна пощеже мѫжътъ е задълженъ да се грижи за прѣхраната на жена си, то е справедливо, щото сама жената да се ползува отъ това разводно основание, но само въ такаѣ случаи, ако жената не е въ състояние. Било бы смѣшно, ако една богата жена поискъ разводъ отъ мѫжа си, че той не се грижи за прѣхраната ѝ. Отъ друга страна не е необходимо, че мѫжътъ да отсѫтствува: той може даже да живѣ заедно съ жена си, но да не внася нищо за неї въ кѣщи. И въ такъвъ случаи тя има право на разводъ. За възможнитѣ шикани по този членъ ще говоримъ по-послѣ. Относително чл. 10, който постановява за женитѣ на воиницѣ, и въ този случаи не може да се откаже разводното право на жената, ако мѫжъ ѝ служи „свѣрхсрочна служба“ и не иска да се събере съ жена си или нѣкътѣ ѝ не доставя срѣдства за прѣхрана.

чайно право, т. е. да допушта разводъ следъ седемгодишна съпружественна раздѣла.

b) Избѣгване (Quasi desertion). Въ извѣстни случаи жената по обичай има право да напустне мѫжа си, за да се отърве отъ неговата властъ. Въ такавъ случаи, ако жената постоянно съжъзъ се счита за раскъсанъ. Този правенъ обичай, по съка въроятностъ, е едно по-късно явление въ народния битъ — когато неограничената властъ на мѫжа е изчезнла и жената вече прѣстанжла да бѫде подхвърлена току тъй на произволъ на мѫжа си; но при все това жената не може по произволъ, безъ съкакви основания да упражни това свое право: изисква се съществуванието на извѣстни правни основания, изискватъ се такива обстоятелства, които да поставятъ мѫжа абсолютно нетърпимъ за съпружествено съжитие, — и въобще такива причини, които да противостоятъ съ идеята, съ същността на съпружественъ съжъзъ, така напримѣръ, грубо малтретиране на жената, содомия,¹⁾ подлагане жената на други мѫжъ (Verkupperlung), импотенция (невредность за съвокупление).

До неодавна тѣзи въпроси сѫ се разрѣшавали отъ селските старейшини по селата. Ако тѣ намирали, че жената е въ правото си, та е избѣгала отъ мѫжа си, то съпружествениятъ съжъзъ се е считалъ за прѣкратенъ; ако ли намирали, че жената произволно, безъ правни основания е напустнла мѫжа си, то тя била длъжна да се завърне обратно при съпруга си; въ противенъ случаи, мѫжътъ е можалъ да употреби сила и никой не е ималъ право да му се съпротивлява.²⁾

Разумѣва се, днесъ Църквата не счита съпружествения съжъзъ за прѣкратенъ, до дѣто тя формално не рѣши развода.

Нѣкои отъ горнитѣ разводни обичайни причини сѫ приети и въ нашето каноническо право, напримѣръ пияниството, грубо малтретиране, импотенцията и др., които даватъ право на жената да иска разводъ; но „содомията“, „подлагане жената на чуждъ мѫжъ“ при всичко че въ гръцкото каноническо право сѫ опрѣдѣлени, като разводни причини, отъ напата Църква не сѫ прѣвидени. Обаче тя, като има прѣдъ видъ „значението на съпружеството, като мораленъ институтъ“ и като се води за непрѣвиденитѣ случаи по гръцкото каноническо право, не може да откаже развода при подобни основания. Жената има право да иска разводъ на основание на горнитѣ причини, а

¹⁾ Противонатурално съединение. И въ „Наука“ 1883—1884 стр. 359.

²⁾ Съобщения отъ с. Смоляско (Пирдопско). Една жена, подъ прѣдлогъ, че мѫжътъ ѝ е импотентъ, та не можалъ да ѝ удовлетворява, побѣгнла при баща си. Старейшинитѣ направили опитъ: затворили ги въ една стаячка и наблюдавали прѣзъ дупка. Указало се, че мѫжътъ не е импотентъ. Обаче жената не искала да се завърне доброволно, заради което мѫжътъ съ бой ѝ земалъ отъ дома ѝ и си ѹ завелъ въ къщи.

мъжътъ може да го поиска едва слѣдъ петъ години, предъ видъ че жената нарушила принципа на съпружеството, „съвмѣстното съжитие.“

с) Равоставяне по взаимно съгласие (*Separatio ex consensu*).

Намѣсто мъжътъ да напърежда жена си или да ѝ прѣсолява живота така, щото да ѝ принуди да упражни своето право, т. е. да избѣга, то той може по доброволенъ начинъ, да ѝ убѣди и съ нейно съгласие да се равостави къмъ двамата.

Споредъ народното убѣждение, което съвираме въ народните умотворения, или извлечаме отъ обичая, такива основания за равоставяне лежатъ вънъ отъ волята на единия или двамата съпрузи. Тъзи основания сѫ повечето естествени недостатъци. Тъзи, тѣй да ги нарѣчемъ, „равставителни причини,“ сѫ приети отъ обичайното право, но сѫ предоставени като право на мъжа, така напримѣръ, ако жената е неплодна,¹⁾ или пъкъ прѣстарѣла,²⁾ ако е постоянно болна,³⁾ ако ѝ вонеятъ устата отъ стомаха,⁴⁾ или ако страда отъ *incontinentia urinæ* (и въроятно и за *fluor albus*⁵⁾, отъ сомнамбулизъмъ,⁶⁾ или поради нѣмота, слѣпота,⁷⁾ и даже за гровата и нечистота.⁸⁾ Въ една приказка намираме такова равставяне и безъ причина.⁹⁾

Но, както казахме, отъ тъзи причини може да се ползува само мъжътъ; споредъ обичая, на жената не оставя друго, освѣнъ да склони.¹⁰⁾ По право, съгласието на жената е формално само, защото въ сѫщностъ то е изтъргнато.

¹⁾ Отъ народните пѣсни съглеждаме, че мъжътъ е можалъ да убие бесплодната си жена, ако тя слѣдъ седемъ или деветъ години не роди: Сборникъ на Й. Бончевъ, пѣс. 4: „Стоянъ отрязва на буля си главата, по поръчка на брата си, че ти не била родила деветъ мѣсяци; пѣс. 96: жената предлага на мъжа си да ѝ заколи, понеже той ѝ надумва, че му не родила.“

Dozon, пѣс. 88: Понеже Тодорка не родила слѣдъ деветъ години, братът на мъжа ѝ јз заколва по поръчка. — Милад. пѣс. 169: Мъжътъ оставя жена си по бесплодие и зарѣча на брата си да ѝ удави. — Даже се съглежда това право, и ако жената не роди мъжко дѣте, при всичко че женски е народила нѣколко: Милад. пѣс. 17: Мъжътъ се заканва на жена си, че ще ѝ отрѣже нозетъ и ще ѝ извади очитъ, ако му не роди мъжко дѣте.

²⁾ Примѣри у Родопски — Период. Списание, София, 1885, кн. XVIII.

³⁾ Авторът е извѣстенъ за живи примѣри отъ с. Мирково, с. Буново (Пирдопско). Жената болна, като не става дълго врѣме отъ леглото, отива си у дома и така, ако се продължи болестта, тя си остава за винаги у дома и не се завръща при мъжа си, ако той не ѝ поиска.

⁴⁾ Примѣри отъ собственни сбирки.

⁵⁾ Примѣри отъ Пирдопъ.

⁶⁾ Отъ сѫщите сбирки.

⁷⁾ Съглеждаме въ народните пѣсни: пѣс. 16 у Милад. и др.

⁸⁾ Примѣри у Родопски: — Пер. Списание, София, 1885, кн. XVIII.

⁹⁾ Шапкаровъ Сборникъ отъ приказки, т. III. 1885, Пловдивъ, приказка № 34:... Единъ денъ бабата рѣче на дѣво: „дѣдо, хайде да се раздѣлимъ, да си подѣлимъ и имота!“ И се оставиха, като си подѣлиха и имота — котарака и пѣтела. Котаракътъ се падна на дѣво, а пѣтътъ на бабата.

¹⁰⁾ Въ народните пѣсни се съглежда, че понѣкога и жената се стреми да се възползува и упражнява това право на мъжа, но за своята дѣрзост заплаща съ живота си. За самата ѝ мисълъ даже, че иска да остави мъжа си, той ѝ наказва, като прѣлюбдѣйница. Вече цитирахме по-горѣ подобни народни пѣсни: Dozon, пѣс. 40: Разболѣлъ се Георги и лежалъ деветъ години; жена му иска да го остави, за да се ожени за други мъжъ и си отива да се тѣкли за женидба, но боленъ Георги ѝ отрѣза русата глава. — Ат. Илиевъ, пѣс. 251 (вариация). Друга вариация у „Наука“, 1882, стр. 564 — пѣсень на Хвойна. И др.

Мъжътъ си е създалъ както причинитъ, така и правото, защото, споредъ древното убъждение, само жената е съществото, отъ което зависи щастието или нещастието на мъжка. Мъжътъ търси щастието, жената тръба да го устрои. И заради това, ако въ нѣкоя фамилия се породи търса раздори, то Българинътъ мисли, че жената е причина на това.

Църквата, при сичко че не припознава канонически нито една отъ горните причини за разводно основание, нѣ въ практиката си е приемала тъзи причини и е допушчала разводи, ако жената се е съгласяваля.¹⁾ Въ подобни случаи обаче мъжътъ е билъ задължаванъ да гледа останената си жена или да ѝ даде едно парично възнаграждение.²⁾

Днес въ нѣкои държави, дъто съпружественитъ въпроси сѫ ревандикирани отъ държавата, законодателството е признало нѣкои отъ наведенитъ ни по-горѣ причини за разводно основание.³⁾

Нашата Църква е приемла отъ гръцкото каноническо право само конкретни причини, но нищо отъ практиката на гръцкото духовенство. И по този начинъ тя се е спрѣла тамъ, отъ дъто Гръцката църква одавна е тръгнѣла по-напрѣдъ. Каноническото право, като съко право, върви заедно съ човѣка и обществото.

Неужели нашата Църква нѣма да допустне разводъ, ако съжитието или съвокуплението е невъзможно поради нѣкоя гнусна, прѣхватлива болѣсть на половитъ органи или поради такава болѣсть, която възпрѣятствува изобщо на съвокуплението, като напр. *incontinentia urinæ, fluor albus*, или въобще такива недостатъци, които прави търса съпружественото съжитие невъзможно, като напр. гнусни кожни болести, миризъ на устата.

Църквата отхвърля съвѣршенно разоставянието по взаимно съгласие на съпрузитъ, но прави изключение въ случаѣ на встѣпване въ монашески животъ и приемане епископски чинъ: ако мъжътъ или жената поискатъ да се посвѣти въ монашески животъ, тръба да земе предварително съгласието на съпружествения си другаръ; или ако мъжътъ иска да встѣпи въ епископски чинъ, то жена му тръба да се съгласи и да отиде и тя да живѣе въ монашески чинъ.⁴⁾

¹⁾ Dozon непрѣувеличено забѣлѣза: Le divorce n'est ni difficile ni rare chez les Chrétiens orientaux, surtout dans le peuple etc. (Chansons bulgares стр. 260 № 1).

²⁾ Живи приимири изъ собственната ми сбирка. Напр. въ Пирдопъ подобенъ случаѣ за „*incontinentia urinæ*“; сѫщо и въ Родопски (сравни у Пер. Син. София 1885 кн. XVIII).

³⁾ Прусското законодателство, Ниуренбергското, Готайското, Шварценбергското, Саксонското сѫ приемли за разводни основания: гнусните болести, които прѣятствуватъ на съвокуплението, а така сѫщо и прѣхватливите гнусни болести. Прусското законодателство е приемло освѣтъ това: содомията, отказването за испълнение на *debitum conjugale*; грубото обиждане на честта и персоналната свобода; многократното устно обиждане; наклонността за кавга; прѣстъпления, които влечатъ затворъ въ окови или затворъ въ крѣностъ; лъжливо свидѣтелствуване въ съда срѣчу другия съпругъ за тежко прѣстъпление (Dr. Friedberg, Kirchenrecht, Leipzig. 1884 S. 370).

⁴⁾ Zhishman S. 773—783.

II. Споредъ църковните опрѣдѣления.

Принципътъ стои твърдо: само Църквата може да съединява двама младоженци въ съпружественъ съжътъ, само тя има сила и власть да ги разедини, т. е. да прѣкрати съжъза при живота имъ. Този принципъ е прокаранъ напълно днесъ. Господарството се подчинява на този принципъ и не успорява това право на Църквата.

Въ първите врѣмена на християнството Църквата е имала други възгледъ: тъй като съпружественниятъ съжътъ е едно божествено съединение, то никаква човѣшка сила не е могла да си присвои право да развали този светъ съжътъ. Така щото съпружественниятъ съжътъ, като се земе прѣдъ видъ, че и слѣдъ смъртъта е траялъ, е билъ вѣченъ. Никакъвъ разводъ не се е допушталъ, което начало и днесъ е въ сила у Римокатолическата църква.

Но полека-лека се развива възрението, че въ интереса на самия съпружественъ съжътъ или поради богоугодни цѣли, трѣба да се допустне разводътъ. И тъй, Църквата е захванжла да допушта развода, нъ само при извѣстни важни причини, които въ началото сѫ биле съвсѣмъ малко, но посль се поумножили. Първа причина за разводъ е прѣлюбодѣянieto (*adulterium*).¹⁾

Допуштанитѣ разводни основания, които въ практиката полека-лека, основайки се на обичая, получили сила, сѫ биле окончателно приети формално отъ Църквата и господарството и получили сила на канони.

Тѣзи канони Църквата е прокарвала и у насъ, бевъ да обрѣща внимание на народния обичай; но народното убѣждение въ много отношения е въстържествувало и църковната сѫдебна практика най-посль е била принудена да не обрѣща внимание на буквата на канона, а да се съобразява съ народния обичай. Така: тя е приела нѣкои обичайни разводни причини, като *fluor albus, continentia urinæ*.

Гръцкото каноническо право различава два вида разводни причини: които влажтъ подирѣ си нѣкаква загуба и които не влажтъ. Въ първия случай виновникътъ прѣтърпява имотна загуба въ полза на невинния; въ втория случай не търпи никой загуба. Обаче тѣзи канонически опрѣдѣления, за съжа-

1) Въ първите врѣмена, както вече споменяхме, распущане не се е допуштало; нъ църковнитѣ учители признали, че разводъ трѣба да се допустне за прѣлюбодѣяние, понеже и светото писание допуштало въ такавъ случай (Матея V; 31, 32. XIX; 9. Марко X; 11. Лука XVI; 18). Но исходната точка на разводнитѣ причини е 117 Новела на Йустиниана отъ 542 год. А окончателното сключване на разводнитѣ причини става въ 1187 год. чрѣзъ Новела на императоръ Исаакъ II Ангелусъ. Така щото господарственото законодателство е утвърдило разводнитѣ основания, които сѫ биле приети и удобрени отъ Църквата, или пъкъ по побуждението на Църквата господарството ги е узаконивало (Zlis. s. 729 f.).

ление, надали нѣкога сѫ били прокарани у нась: виновникътъ прибира имота си (вестрата, вѣното и други собственности) и зима пѫтя си.

У нась е прокаранъ само принципътъ: въ извѣстни случаи мѫжътъ се задължава да поддържа разведената си жена или да ѝ даде една известна сумма. (За това ще говоримъ въ „прибавката“ по-послѣ).

Ние ще разгледаме разводните основания по нашия Екзарх. уставъ отъ 4-и Февруарий 1883 г.

Такива сѫ:

а) Прѣлюбодѣянieto (adulterium). Споредъ народния вѣзгледъ, само прѣлюбодѣянieto на жената може да докара унищожението на сѫществуващия съпружественъ сънжътъ.¹⁾

Жената е длѣжна да бѫде вѣрна на мѫжа си, а на мѫжа е дадено повече свобода, понеже „той е мѫжъ“; само жената може да развали съпружественото щастие и миръ, за това тя трѣба строго да ги пази.

Но въ това правило не се съглежда никакво практическо значение: мѫжътъ може да изневѣрява, защото е мѫжъ, както казватъ, а не — защото неговото изневѣряване не влачи подирѣ си съмнѣние относително патернитета на дѣцата му.

Обаче прѣстѣпникътъ мѫжъ, както и жената, като нарушитель на обществената нравственность, прѣтърпява известно позорно наказание отъ страна на селянитѣ.²⁾

Отъ народните ни умотворения се вижда, че ако жената измѣни на мѫжа си, той е ималъ право да ји убие по най-суронъ начинъ.³⁾ Само тукъ тамъ извѣстните умотворения съглеждаме, че мѫжътъ, прѣди да наложи смъртното наказание

¹⁾ Въ Копривщица жената не трѣба да напустне никога прѣлюбодѣеща си мѫжъ, понеже това е позорно за жената. Въ с. Смолско — сѫщото. И ако нѣкоя жена избѣга даже по такава причина отъ мѫжа си, тя става прѣзрѣна отъ сички. Така мисли и Родопски (Пер. Спис. София, 1885, к. XVIII). Въ народните умотворения съглеждаме сѫщето: Милад. пѣс. 105: Момчиль войвода люби двѣ моми — едната въ Солунъ, а другата въ Бѣлградъ. Жена му знае това и не може да упражни никакво свое право. Ти се опитва да си отмѣти, че той ю изгорва жива. — Ат. Илиевъ, пѣс. 174: Колюкова отива да търси мѫжа си на механата и го гълчи; защо пие на механата, като има у дома си вино и ракия, а той явно казва, че ходи за трите млади кръчмарки. Пѣс. 259: Петър отива на ловъ за яребици, намѣсто яребици уловилъ Яна. Завожда ји у дома си при жена си Тодора и тази не може да му противостои. И др.

²⁾ Мѫжъ или жена щомъ се уловиътъ въ измѣна, качватъ се на магаре гжанешкомъ т. е. съ лицето обрънати къмъ задницата на магарето. Понѣкога магарето укиватъ съ вѣнци и музиката напредъ. Така ги развоздатъ прѣзъ срѣдъ село. На нѣкоя мѣста освѣтиятъ това има и тѣлесни наказания. Расправихъ ми въ с. Смолско, че прѣди десетъ години била уловена една жена съ комшия си еп Margaret délit, когато мѫжътъ на жената не билъ въ село. Селянитѣ искаратъ прѣлюбодѣщите на магарета, докарватъ ги на мегдана, завързватъ ги по отхѣли за вѣрбите, единъ срѣчу други и сѣкой ги плюятъ и билъ съ пленѣници и ритания. Подиръ туй биле пустнѣти на свобода. Когато се върналъ измамениятъ мѫжъ, прибраялъ измѣнницата си жена, понеже за грѣха си тя била вече наказана.

³⁾ Бончевъ, пѣс. 98: Димо отрѣзва главата на жена си Тодорка само за една клевета, че му била измѣнила. — Dozon. пѣс. 43: сѫщиятъ варинитъ. Пѣс. 35: При сичко че мѫжътъ е даль воля на жена си да се ожени за другого, ако той се не върне слѣдъ деветъ години, но когато ти се оженила, той се върналъ, та ји намазалъ съ катранъ и ји запалилъ. Пѣс. 40:

надъ жена си, свиква роднините ѝ и имъ излага прѣстъплението¹⁾ но това явление трѣба да се счита за по-късно.

Абсолютното извѣршване на съвокуплението не се изисква, за да се счита, че жената е измѣнила на мѫжа си — безразлично е, дали е извѣршено съвокуплението или не; стига само жената да е имала намѣрене да измѣни и това си намѣрене да е изразила съ нѣкакви свои постежки или любовни знаци, като намигвание, прозяване, подоврително усмихване на чуждъ мѫжъ, или пѣкъ присѫтствие на подозрително място.²⁾

Щомъ мѫжътъ забѣлѣжи това поведение на жена си, той има вече право да ѝ третира като прѣлюбодѣйница, при сичко че тя, може би, не е успѣла да извѣрши съвокуплението.

Отоманскиятъ наказателенъ законъ отъ 2 Декември 1860 г., който още е въ сила сега у насъ, чреѣтъ чл. 188 като че привава правото на мѫжа да умърти жена си; но само тогава, когато улови жена си *enflagrant dѣlit* на прѣлюбодѣянieto и въ сѫщия моментъ ги убие и двамата.³⁾

Обаче това право на мѫжа върху жена си изобщо давна е изчезнало и е запрѣтено.

За умекчаванието на тѣзи сурови нрави, въ съки случай се дѣлжи на християнството.

Още въ IX-то столѣтие, ако заключаваме отъ Царь-Борисовътъ въпроси, отправени до папа Николай I-и (866 г.), тази

Георговица съ позволението на болния си мѫжъ се тѣкли да се жени за другъ мѫжъ; но при се това мѫжътъ ѝ наказва като измѣница — отрѣзва ѝ русата глава. — Милад. пѣс. 150: Мѫжътъ наизмѣва съ катранъ измѣницата си жена и ѝ запалва. Пѣс. 163: Марко изгаря живи измѣницата си жена. — Ат. Илиевъ, пѣс. 258: Мѫжътъ отива на война и заръчва на жена си да се не бити, за да ѝ не рѣче войводата зла дума; тя го не послушва и даже позволява на войводата да дойди при неї прѣзъ нощта. Мѫжътъ ѝ се връща, сварва ги заедно; на войводата нищо не чини, но жена си изгаря живи, като ѝ наизмѣва съ лой и катранъ. — И др.

¹⁾ Милица съ мѫжа си Искрена минували прѣзъ гората. Кандукъ Първанъ ги нападна. Милица намѣсто да помогне на мѫжа си, помогнала на Първана, вързали Искрена. Подиръ това тя легнала да спи съ Първана. Слѣдъ като се освободиъ Искрентъ, земалъ жена си, завелъ ѝ у дома, та ѝ убиль, слѣдъ което викналъ родителите ѝ и изложилъ сичко на книга и го представилъ (Doroz. пѣс. 34). Въ други пѣсни срѣщаме, че свикването на роднините става преди убиванието: такава пѣсень се пѣе въ г. Пирдопъ „за Гургула;“ ако се не лъжа, тя е печатана въ единъ отъ бройовете на Период. Списание.

²⁾ На ума ми е една народна приказка, дѣто наскъкло мѫжътъ щѣль да обѣси жена си на едно дърво, че била се прозиняла срѣщо единъ мѫжъ неволно.

³⁾ Чл. 188: Когато нѣкой завари и хване жена си, че блудствува съ нѣкого и убие и двамата изедно, пакъ е извинителенъ прѣдъ закона. Спорно е: дали убиецътъ мѫжъ не се наказва просто защото е упражнилъ своето право или защото неговиятъ актъ е извинителенъ по психически основания. Ако основата на това законоположение лежи въ правото на мѫжа, тогава мѫжътъ трѣбаше да има право да убие жена си за измѣна, когато си иска, а не изключително при акта на прѣстъпленето. Ако ли убиецътъ се извинява по психически основания, то трѣбаше да се остави на съдията да обсъди, дали мѫжътъ има достатъчни основания да убие жена си, т. е. дали въ момента на убийството мѫжътъ е действувалъ по бѣлтрѣшни давления, или просто хладнокръвно и обсъдено е убилъ жена си. — Споредъ мене, този членъ заключава и едното и другото: мѫжътъ има право да убие жена си, но това негово право е ограничено — може да го упражни само въ момента, когато тя блудствува; това негово право произтича отъ душевната натура на човѣка или по-добре на измамения мѫжъ, който въ такъвъ моментъ е разтревоженъ въ цѣлата си вътрѣшна натура. Отъ друга страна, азъ мисля, че не е абсолютно необходимо, чото измамениятъ мѫжъ да сполучи да избие и чуждия мѫжъ: защото този може да избѣга.

безгранична властъ е отнета на мъжка отъ господарството и наказанието на измънициата жена или мъжъ е представено на свѣтската господарственна властъ.¹⁾

Но както се съглежда въ въпросите и отговорите, също и въ Душановото законодателство, понятието на прѣлюбодѣянието е римо-византийско, а не днешното, което нашата Църква е приела.²⁾

Отоманскиятъ наказателенъ законъ отъ 2-и Декемврий 1860 г. чрѣзъ чл. 201 разбира понятието на прѣлюбодѣянието споредъ французкия „*code pénal*,“ който исхожда отъ принципа на римо-византийското понятие.³⁾

Църквата допуска развода, когато има прѣлюбодѣяние. Обаче споредъ дефинициите на прѣлюбодѣянието у насъ, до единъ известенъ периодъ, разводътъ е билъ допущанъ по понятието, което е приела Гръцката църква, — именно до 1883 година (до създаванието на Екз. уставъ), а отъ тази дата насамъ разводъ се допуска споредъ дефиницията, която е приела Българската църква, т. е. евангелския принципъ.⁴⁾ Така щото, споредъ Гръцката църква, разводъ не се допуска на жената, ако мъжътъ измѣни; а споредъ Българската църква се допуска разводъ и на двамата съпрузи, ако искай отъ тѣхъ измѣни.

¹⁾ A. Hilferding. *Gesch. der Serben und Bulgaren Bautzen* 1855 S. 61: Тѣзи въпроси се касаятъ до църковни и свѣтски работи. Папата е далъ на сѣки въпросъ и отговоръ. Така, въпросъ 28 на Бориса: „какъ трѣба да сѫдимъ оногова, който се памѣри съ чужда жена?“ Отговоръ на папата: „Споредъ законитѣ.“ — Въпросъ 96: „какво трѣба да правимъ съ една жена, която замислюва, прави или говори ибъцо лошо противъ мъжа си?“ — Отговоръ: Трѣба да й се прощава, само въ случаи на прѣлюбодѣяние трѣба да се разведѣтъ.“ — Сръбското законодателство въ XIV-и вѣкъ вече има опредѣлены положения относително прѣлюбодѣянието: чл. 160 отъ Законикъ Стефанъ Душана опредѣлява: „Ишти човѣкъ бѣдѣ сътворитъ са женою, комъ иматъ мъжка свояго, и то бѣдѣтъ и тонъ човѣкъ ижиниенъ да платитъ. в. париеръ. Но чо срамотъ и искрѣстъ саткори дѣбгъ своимъ, та жина да прѣмнѣтъ казнь, и да се мѣчицъ ико бѣдница. Ишти ли човѣкъ не бѣдѣтъ ижиниенъ и той сътворитъ са хотеніемъ жени тое, да платитъ. а. париеръ, а тѣ всѣи книжъ да подлежитъ та жина, та бо имѣтъ ико и прочие бѣдницы и тай мъжка да ю не прѣмнѣтъ въ домаъ свои.“

²⁾ Zhishman. S. 578: Първата дефиниция на прѣлюбодѣянието споредъ *lex Julia* е „съко съвокупление между мъжко и женско, безразлично, дали сѫ женини или не.“ — Втората дефиниция е по-ограничена и разбира „съвокупление на едно съружествено лице съ чуждо лице.“ Тази дефиниция е извѣтчона отъ св. писание (Матея V; 28. XIX; 9). Тази дефиниция дава еднакви права и задължения и на двамата съпрузи. Обаче този принципъ не е билъ приетъ отъ Гръцката църква. — Третиятъ дефиниция на прѣлюбодѣянието е още по-ограничена; тя е произлѣзла отъ принципа, че само на мъжа се припада *ius thori*, т. е. само мъжътъ има право да претендира съврежественна вѣрностъ. Така щото, споредъ тази дефиниция, „прѣлюбодѣянието е съвокупление на съпругата съ чуждъ мъжъ;“ ако мъжътъ се съвокупи съ една свободна или неженена жена, то това му дѣлнине не е прѣлюбодѣяние, понеже той не нарушава никакви женини права — тя вѣма *ius thori*. Тази дефиниция е римо-византийска и Църквата ѝ е присъла и канонизирана. Нашата Църква е приела втората дефиниция, т. е. евангелския принципъ.

³⁾ Чл. 201 отъ Отом. наказ. законъ предвижда за прѣлюбодѣйницата съпруга отъ 3 – 6 мѣсечи затворъ, а за мъжа само тогава има наказание, ако е прибраъ конкубината си въ къщи — при жена си. — Art. 337 и Art. на 339 *code pénal* постановяватъ сѫщото; разликата е само въ размѣра на наказанието.

⁴⁾ Допълн. къмъ Екз. уставъ, частъ пета, чл. XVIII, чл. 12: „Когато едното отъ бракосъчетаниетѣ лица наруши светостта на брака чрѣзъ прѣлюбодѣяние, другото лице има право да иска расторжението на брака, и, ако обвинението се докаже, духовното началство удовлетворява просбата на просителя, а виновниятъ се наказва отъ гражданския власти.“

Гръцкото каноническо право признава още, като разводни причини, и други обстоятелства, които по характера си при-
дружаватъ прълюбодяванието, или пъкъсто южътъ въ близки отно-
шения съ него, за които нашата Църква не се е произнесла и
тръба да се приеме, че тя се съгласява съ гръцките поста-
новления, понеже ако бъдеше противното, то би се указано явно
противоречие съ същността на съпружествения институтъ.
Такива причини за разводъ сѫ, които даватъ право на мѫжа
да го иска: когато съпругата противъ волята на мѫжа си отива
въ събрания и угощения, дѣто присъствуватъ чужди мѫже;
ако съпругата се намѣри на нѣкое подозирателно мѣсто; ако
противъ волята на мѫжа си съпругата отива да прѣбивава въ
чужди кѫща, освѣнъ ако тя е изпъдена отъ мѫжа си, или пъкъ
нейното присъствие при него ѝ е станжало невъзможно и ко-
гато е отишла въ кѫщата на родителите си. А причини за
разводъ, които даватъ право на жената да го иска, сѫ: ако
мѫжътъ обижда и осквернява честъта, цѣломѣдритето, религи-
озното и моралното чувство на жената, като напр. ако мѫжътъ
подлага жена си на чужди мѫже, или ако той си позволи противо-
естествени удовлетворения на страститъ съ неї (содомия).

Нашата Църква въ практиката си прави голѣми спѣнки
относително подобни причини, като, види се, тѣлкува много
ограничено буквата на Екзархийския уставъ, понеже въ него
се говори за абсолютно прълюбодѣяніе. Обаче онѣзи канони-
чески опрѣдѣлени сѫ още въ сила, които тя изрично не е от-
мѣнила, и които сѫ осветени отъ обичая и практиката на Гръц-
ката църква. Слѣдствията на тѣзи спѣнки сѫ, че обичайното
право е изходътъ въ подобни случаи: мѫжътъ може да напѣди
жена си, жената може да избѣга отъ мѫжа си.

b) *Импотенция* (некадѣрностъ за испълнение на съпружес-
твенната обязанностъ — debitum conjugale). — Споредъ обичая,
жената има право да претендира отъ мѫжа си да испълнява
debitum conjugale. Ако мѫжътъ е некадѣренъ (импотентенъ), то
жената има право да избѣга отъ мѫжа си. Обаче некадѣр-
ностъта на мѫжа тръба да е натураленъ недостатъкъ, па ако
ще би този недостатъкъ да е съществувалъ прѣди, или да се
е появилъ слѣдъ вѣнчанието. Така щото, ако мѫжътъ по соб-
ствено желание не е искалъ да испълнява честитъ непристойни
прищѣвки на жена си, то това още не дава на жената право
да напустне мѫжа си. Процедурата за констатиране на импо-
тенцията сѫ извѣршвали по обичай старейшините.¹⁾

¹⁾ Затварятъ мѫжа и жената въ една стая, дѣто тръба двамата да извѣршатъ
съвкупление, а въ това време прѣзъ една дупчица наблюдаватъ: ако мѫжътъ извѣрши съв-
куплението, той може да земе назадъ жена си, ако тя и да не желае; но ако се укаже против-
ното, то се признава правото на жената и се счита, че съпружествениятъ съюзъ е унищоженъ.

Ако се укаже, че мъжътъ може да извърши съвокуплението, то той има право съ сила да си земе назадъ избъгната жена, понеже жената нѣма право по каприсъ да изиска отъ мъжа, да удовлетворява нейните плътски прищѣвки. А мъжътъ, на противъ, има право, споредъ общая, да изиска отъ жена си да удовлетворява неговите плътски влѣчения, иначе той може да ѝ напѣди. Да, споредъ общая, той може да ѝ напустне и да застерилиятъ (безплодие).¹⁾

Споредъ гръцкото каноническо право, разводъ не се допушта поради импотенцията: и двамата съпрузи сѫ дължни да прѣносятъ това си съружествено нещастие; обаче допушта се „разлъчване“, ако импотенцията е съществувала, като женидбено прѣ пятствие, прѣди вѣнчанието, и такова разлъчване се допушта едва слѣдъ три години отъ вѣнчанието.²⁾ Цѣльта на това законоположение е, че може въ три годишенъ съружественъ животъ импотенцията да изчезне, или пъкъ жената да се примиря съ нещастието си.

Българската автономна църква прави нѣкакви измѣнения отъ гръцкото каноническо право. Чрѣзъ чл. 14 отъ Допълн. на Екзар. уставъ, частъ пета, гл. XVIII, тя не прави никаква разлика, дали импотенцията е съществувала прѣди или се е появила слѣдъ вѣнчанието: тя допушта развода. Обаче въ по-слѣдния случай, т. е. ако импотенцията се е появила слѣдъ вѣнчанието, тя разрѣшава разводния въпросъ едва слѣдъ истичанието на тригодишенъ срокъ отъ подаванието заявление отъ съпругата (чл. 15 отъ сѫщата глава на Екзар. уставъ). При това за констатирание на импотенцията тя изиска медицинско прѣглеждане.

с) *Пиянство.* Абсолютното пиянство, по общай, само по себе си не е разводна причина; само ако пиянството е достигло до такава степень, че домътъ, ступанството и въобще фамилията се разоряватъ, съсипватъ и взаимниятъ животъ става невъзможенъ. Признаванието на тази степень пиянство лежи върху съвѣтства на духовнитѣ сѫдии. И Българската църква чрѣзъ чл. 13 отъ Допълнението на Екзар. уставъ, частъ пета, гл. XVIII приема пиянството, като разводна причина, въ този смисълъ.

Гръцкото каноническо право не знае нищо за пиянството, като разводна причина; обаче Гръцката църква въ практиката

¹⁾ Сравни пѣ-горѣ цитираниятѣ народни пѣсни у Бончева, пѣс. 4; 10: свекрвата търси билки, дано синъ ѝ намрази жена си да ѝ напустне: че „какъ сѫ се двамата събрали, тъкмо ми деветъ години, нѣматъ си рожба никаква.“ Пѣс. 96. — Dozon. пѣс. 35 (вариантъ на пѣс. 4 у Бончева), пѣс. 88 (вариантъ на пѣс. 96 у Бончева). — Милад. пѣс. 169: мъжътъ е напустилъ жена си и се жени за друга; но като се научава, че жена му е родила, той си ѝ пакъ зама, а оставя новата невѣста.

²⁾ Zihlmann S. 759.

си е допушдала разводъ не само за подобно пиянство, но и за домашна кражба.¹⁾

Понеже съсипванието на домакинството може да послъдва не само отъ постоянното пиянство, но и отъ постоянното пръскане, измичание на имота, то това, споредъ народния възгледъ, може да направи само жената.

d). Побой (малтретиране) и заплашване живота. — Побой, който за живота и здравието не е опасенъ, не е разводна причина. Мужътъ, по обичай, има надъжената си и дъщерята си право да замени исправителни мърки. Но опитът за лишаване живота чрезъ каквито и да било сръдства е въобще разводна причина. Не е важно, дали сръдствата също способни да лишатъ отъ животъ. Тези двъи основания също приета норма въ гръцкото каноническо право

У народа, споредъ обичая, тежкиятъ побой, неистърпимиятъ, дава право на жената да побъгне отъ мужа си.

И Българската църква чрезъ чл. 13 отъ Доп. на Ез. уставъ, частъ пета, глава XVIII е постановила за побоя вътъ тази смисъл; а относително лишаванието живота, тя е приела справедливо не само опита, но и заплашванието — заканванието, като разводно основание.²⁾

И действително, когато въ съпружествения съжътъ се хвърли идеята за покушение живота, то съжътъ се лишава отъ фундаментъ за съществуване: търпящето лице има право да иска разводъ.

e) Религиозно различие. — Само по себе си религиозното различие не е разводно основание. То става такова, ако следствие на това различие се появява нетърпими диференции помежду съпругите, или пъкъ ако невѣруещиятъ resp. апостатъ пръпятствува на вѣруещия да испълнява религиозните си длъжности.³⁾

Върху този пунктъ нашата Църква не се е произнесла.

Върху други чисто църковни постановления, които също приети като разводни причини, говорихме поборъ (подъ lit. A. с. B. I. с.).

f) Отсътствие и изчезване.

Ако земемъ прѣдъ видъ ивобщо каква е била мужовата властъ надъжената, то нито отсътствието, нито изчезванието на мужа не би били разводни основания за жената. И действително, на нѣкои места (партикуларно право, напр. въ Пир-

¹⁾ Отъ собствените ми изследвания: такъв примеръ отъ г. Пирдопъ, съобщенъ отъ Генчо Владиковъ.

²⁾ Чл. 13: Когато едно отъ бракосъчетанините лица бие немилостиво и заплашва съ убийство или прави съ каквито сръдства и да е посегателство за убийство на другаря си, страждущето лице има право да иска расторжението на брака.

³⁾ Ibid. B. 754 fg.

допълнение, Копривщица) въ подобенъ случай жената нѣма абсолютно право на разводъ; тя е дължна да чака. А това обстоятелство не произтича нѣкакъ отъ сѫщността на съпружествения съюзъ, като неразлъченъ, но просто отъ значението на мѫжовата власть. Жената трѣба да чака и да не встѫпва въ другъ съпружественъ съюзъ до тогава, додѣто не умре дѣйствително мѫжъ ѝ или додѣто ѝ не дойде сигурно извѣстие, че е умрѣлъ, защото когато и да се вѣрне изчезналъ мѫжъ, той има право да земе назадъ жена си отъ рѣцѣтъ на другия ѝ мѫжъ, съ когото се е оженила.¹⁾

Но на нѣкои мѣста на тази мѫжова власть сѫ поставени граници, а именно: ако отсѫтствующиятъ мѫжъ не се е обадилъ седемъ или деветъ години дѣлъ е и що е, или пѣкъ, ако прѣзъ това време не е проводилъ на жена си ни една пара за прѣхрана, то той е изгубвалъ властъта си надъ неї и не можалъ да ѹз земе пакъ, ако тя била оженена за други.

За прилаганието на тѣзи обичайни правни положения сѫ се старали старейшините.

При сичко че канонически Грѣцката църква не е признавала отсѫтствието и изчезванието за разводни основания, освѣтънъ когато е ставало извѣстно умирането, при все това въ практиката си тя не е могла да противостои на обичая — и е допушкала развода.

Българската автономна църква справедливо е приела практиката на Грѣцката църква. Тя чрѣзъ чл. чл. 8 и 9 отъ Доп. на Екз. уст., часть пета, глава XVII е приела отсѫтствието и изчезванието за разводни основания. Чл. 8 гласи: „Ако единъ отъ съпрузите отсѫтствува четири години, безъ да се знае кждѣ се намира, другиятъ може да иска отъ Екзархийското Началство позволение да встѫпи въ другъ бракъ.“

Въ такъвъ случай става распитване за отсѫтствующия и ако не се узнае мѣстопрѣбиванието му, публикува се въ Държавния вѣстникъ за издирванието, и ако въ растояние на три мѣсяци подирь публикуванието не се обади отсѫтствующиятъ, испѣлнява се просбата. Чл. 9 гласи: „Ако единъ мѫжъ отиде на чужбина и не се грижи да испраща на жена си срѣдства за прѣхрана, жената има право, петь години подирь заминуванието на мѫжа ѝ, да иска разводъ отъ него.“ — Чл. 10 прави исключение само за женитѣ на войниците — тѣ сѫ дължни да чакатъ мѫжетъ си, които сѫ на военна служба.

Анализираме ли двата члена — 8 и 9, то съглеждаме едно противорѣчие: ако изчезналъ мѫжъ е оставилъ прѣхрана на

¹⁾ Азъ вече споменяхъ този примеръ. Въ Пирдопъ прѣди 40 г. нѣщо, слѣдъ 20-годишно изчезвание се прѣсналъ слухъ, че мѫжътъ на една жена умрѣлъ. Та се оженила. Но се връща пакъ умрѣлътъ и зима назадъ жена си.

жената, може ли тя да иска разводъ слѣдъ опрѣдѣления четиригодишнъ срокъ? Ако отсѫтствующиятъ доставя прѣхрана на жена си, то отсѫтствието не би било причина за разводъ, споредъ положението на чл. 9. Отъ друга страна по аналогия слѣдва, че сѫществува и въ такъвъ случай разводно основание, ако присѫтствующиятъ не доставя прѣхрана на жена си.

Въпросътъ е твърдѣ тѣнъкъ, но трѣба да се признае, че самата редакция не е добрѣ схванжла сѫщественото нѣщо, а отъ тука произтича и противорѣчието.

По понятието и сѫществото на съпружеството, трѣба да се приеме, че сѣко безпричинно отсѫтствие до опрѣдѣленъ срокъ, макаръ и жената да не е лишена отъ прѣхрана, е разводно основание, понеже съпружествениятъ съжъзъ е общо съжитие на мѫжъ и жена, а не институтъ за прѣхрана на жената. Въ съпружествения животъ въпросътъ често не е за прѣхрана, а за лицето: мѫжътъ иска жена си при него, а тази иска мѫжа си при неї. Задължението на мѫжа да прѣхранва жена си е слѣдствие отъ съжъза, но не цѣль за съдѣржание. Обаче и това задължение може да стане разводна причина въ известни случаи, но това не е абсолютна причина, ако жената е имотна.

Ако жената е бѣдна, прочее, то мѫжътъ е дълженъ или редовно да ѝ доставя прѣхрана, или пъкъ тя има право на разводъ, билъ мѫжътъ отсѫтствующъ, присѫтствующъ, или пъкъ пропадналъ за нѣкое прѣстѣпление въ затвора. Обаче и тукъ понѣкога въпросътъ е щекотливъ, когато има недобросъвѣтностъ отъ страна на мѫжа: напр. доставя нередовно на жена си прѣхрана, чака напр. да се изминятъ четири години и единадесетъ мѣсеки и тогава ѝ проважда нѣкоя пара; мѫжътъ отсѫтствува безпричинно четири години и единадесетъ мѣсеки, доажда за нѣколко дни да види жена си и пакъ се отдалечава, безъ да ѝ земе, или пъкъ е изчезналъ прѣди четири години, търси се чрѣзъ Държавния вѣстникъ, обажда се, доажда и пакъ изчезва.¹⁾

Азъ мислѫ, че когато се вижда такава недобросъвѣтностъ отъ страна на съпружественото лице, то на пострадавшия трѣба да се допустне разводъ, понеже въ подобни случаи на недобросъвѣтния се допрощава да шиканира съ правото безнаказано, а на невинния се отнема правото; а Църквата, като мораленъ, божественъ институтъ, не може да дава безнравствени права.

d) Умствени побѣрквания и епилепсия. Излишно е да споменемъ, че у народа, сѣко умствено побѣркване или сѣка душевна болесть на жената, дава право на мѫжа да напустне

¹⁾ Бѣхъ свидѣтель на единъ подобенъ случай въ Пирдопъ прѣди двѣ години.

жена си и безъ разлика, дали това душевно побъркване се е появило прѣди, или послѣ вѣнчанието. На жената по обичай не е дадено това право, ако мжжътъ страда отъ умственна поврѣда.

Грѣцкото каноническо право допуска само тогава развода, когато умственото поврѣждане на съпружественото лице дохажда до такава степень на лудостъ, че общиятъ съпружественъ животъ става невъзможенъ; така щото обикновенно умоповрѣждение, безъ луди върлувания, не е разводна причина. Но ако умоповрѣжданието е съществувало прѣди вѣнчанието, като женидбено прѣпятствие, то се допуска „разлъчване“ (*Separatio*).¹⁾

Българската църква допуска разводъ не само за умоповрѣжданието изобщо, но и за епилепсия; обаче ако тѣ сѫ съществували прѣди вѣнчанието. Ако болестта се е появила слѣдъ вѣнчанието, то разводъ не се допуска, освѣнъ въ краенъ случай, т. е. ако умоповрѣжданието достигне до такава степень, та общиятъ съпружественъ съжътъ стане невъзможенъ.²⁾

Грѣцкото каноническо право е приело, като разводни причини, още и господарственната измѣна, умишленното помятание, робството и паданието въ плѣнъ.

Обаче първите двѣ разводни причини: господарственната измѣна и умишленното помятание не сѫ прокарани у насъ въ практиката, и Българската църква не е споменжла нищо за тѣхъ. Но понеже тѣ никога не сѫ биле прокарани у насъ, то трѣба да се приеме, че тѣ и днесъ сѫ безасилни и неприложими: народното убѣждение не ги е счело за правно положение. Относително другитѣ двѣ: робството и паданието въ плѣнъ, тѣ не сѫ вече практични днесъ.

Прибавка.

Отъ сключванието на съпружествения съжътъ се поражда едно задължение на мжжа спрямо жената: да се грижи за прѣхраната ѝ. Това задължение трае не само прѣзъ трайнието на съжъза, но се простира и слѣдъ прѣкратяванието му чрѣзъ разводъ. Тази идея е прокарана отъ Църквата и е приета отъ нея не само като право, но и като канонъ.

Обаче Църквата е направила нѣкои справедливи изключения: ако вината за развода лежи въ жената, то мжжътъ се освобождава отъ задължението спрямо жена си слѣдъ развода, като напр. за прѣлюбодѣяніе, пиянство. Сѫщото нѣщо е, ако

¹⁾ Zhis. S. 769.

²⁾ Чл. 7 отъ Допъл. на Екзар. уставъ, частъ пета, глава XVI: Когато единото отъ двѣтѣ бракосъчетавши лица надие въ лудостъ или въ епилепсия слѣдъ бракосъчетанието и се докаже, че до тогава лицето не е страдало отъ такава болестъ, бракътъ не се расторгава, освѣнъ въ краенъ случай.

вината за развода не лежи у мъжка и жената поиска такъвъз: напр. за умствено повръщдане на мъжка. Въ съки други случай, било, че вината лежи у мъжка, или той поиска разводъ на законни основания за нѣкои причини, които не зависятъ отъ волята на жената, то мъжътъ е дълженъ да доставя нужната прѣхрана на жена си.

Паушалната сума, която мъжътъ трѣба да даде на жена си изведенъкъ или периодически, зависи отъ благоусмотрението на съда, като земе прѣдъ видъ материалното състояние на мъжка, нуждите на жената и нейното материално състояние. Ако жената е състоятелна или ако стане състоятелна, то мъжътъ се освобождава отъ задължението, макаръ и рѣшението да е влѣзло въ сила, понеже съпружествениятъ съюзъ не е институтъ за експлоатирание.¹⁾

Компетенция.

Дѣлата по разводите се разглеждатъ и решаватъ у насъ днес отъ епархиалния духовенъ съвѣтъ въ първа инстанция, въ втора отъ св. Синодъ. Но св. Синодъ не разглежда по сѫщество, а провѣрява производството на епар. съвѣтъ и ако има нарушение, прѣпраща назадъ дѣлото на ново разглеждане (чл. 83, lit. е отъ Екзар. уставъ и чл. 23, lit. ж. отъ Допъл. на Екзар. уставъ, частъ първа, глава V).²⁾ Дѣлата по цивилните задължения на съпрузите сѫ компетенция днес у насъ на гражданските сѫдилища, споредъ компетенцията имъ (чл. 1 отъ Гражд. сѫдопроизводство).

(Слѣдва).

¹⁾ Практиката на сѫдилищата днес е, че щомъ едно рѣшение е влѣзло въ сила, то е вече res judicata, не подлежи на измѣнение. Тази практика почива на законни основания; обаче не така трѣба да биде по съпружественни дѣла. Ако гражданските сѫдилища сѫ днес компетентни да разглеждатъ гражданските искове, произлѣзли отъ съпружествъ съюзъ, тѣ сѫ дължни да се подчиняватъ и на каноническите принципи, които регулиратъ съпружеството, понеже буквата на закона въ подобни случаи ще се отзове съ вълиюща несправедливост и ще удари противъ идеята на съпружествения институтъ. Така: ако единъ мъжъ е осъденъ да плаща ежемѣсячно или годишно на разведената или разлъжепата жена една сума за прѣхрана, то това рѣшение пѣма характеръ на обикновено гражданско рѣшение; такова рѣшение трѣба да подлежи на измѣнение, щомъ мъжътъ докаже, че жената е станала състоятелна. Споредъ наст., ако процедурата е непълна и не прѣвръща нищо за подобни дѣла, то трѣба поне да се счита, че има въ подобенъ случай основание за ревизия.

²⁾ При сичко че чл. 2 отъ Допъл. на Екз. уставъ, частъ третя, е казано, че дѣлата на епар. съвѣтъ се разглеждатъ по аппелативенъ редъ въ св. Синодъ, но така не се практикува, а споредъ както изложихме въ текста. Слѣдователно практиката на духовните сѫдилища отъ процесуална точка е противозаконна.

Свадбарскитъ обреди на славянските народи.*)

отъ Е. Н. Волковъ.

II.

Българските свадбарски обреди.

Като наченжхме своя прѣгледъ върху свадбарските обреди на славянските народи отъ Украйна, ние ще прѣминемъ слѣдъ това не къмъ Бѣлорусия и Великорусия, както би приличало, може би, възвъ основа на сегашното групуванье на славянските племена, но къмъ най-близките, по съка вѣроятностъ, роднини на украинците по въсходеща линия, къмъ южните славяни — българи и сърби.

Въпросътъ за Дунава, като място на първоначалното заселванье на славяните въ Европа и тѣхното по-нататъшно разселванье на разни страни, разумѣва се, далеко не трѣба да се брои още за рѣшенъ напълно. Ала при все това сичките издиранія, както археологически (*Шафарикъ*), тѣй и филологически (*Надеждинъ* и др.) довеждатъ къмъ това, че захваща да печели повече и повече вѣроятностъ и да намира такива компетентни привърженици, като проф. Ягичъ,¹⁾ дѣлго врѣме оспорваното свидѣтелство на началния руски лѣтописъ върху това, че по мнозѣхъ временахъ (слѣдъ Потопа) сѣли суть словѣнн по Дунави, гдѣ есть нынѣ Угорска земля и Болгарска. Безъ да имаме, разумѣва се, прѣдъ очи да влизаме тукъ въ подробното разгледдане този въпросъ, ние все пакъ считаме за вѣроятно, да обѣрнемъ внимание върху това, че въ обсажддането му сѫ се приемали до сега сички данни, освѣнъ едни само, струва ни се, етнографически, когато отъ друга страна тѣзи данни, вѣроятно, повече отъ сички други могатъ да послужатъ като основа за неговото разрѣщение. Разумѣва се, това разрѣщение е работа на бѫдѫщето, когато малко-много научната етнография

*.) Продължение отъ книга V.

¹⁾) Jagic, Archiv für Slawische Philologie, I. B. S. 330 (Dunav -- Dunaj in der slawischen Volkspoesie).

на славянския свътъ ще биде въ състояние, да събере за тази цѣлъ достатъчно количество материали и особено, когато бѫдѫтъ изучени етнографически планинските племена на Стара-Планина и Карпатите. Ала и въ сегашно врѣме това налага вече дължностъ на съкиго изслѣдователя, да не оставя този въпросъ безъ внимание, при съка сравнително-етнографическа расправа, която се досъга до дунавските славяни изобщо, и въ съки случаи оправдава нашето рѣшене, слѣдъ разгледванье украинските свадбарски обреди, да се обѣрнемъ къмъ южните славяни, толкови повече, че въ въпроса, който ни занимава, ние повече отъ сичко се надѣваме, да срѣщнемъ архаични елементи тѣкмо у тѣзи народи.

Въ социалогията е станжло отдавна още установенъ фактъ това, че първобитните жители на равнините и широките долини, прѣди сичко, сѫ били подхвърлени на нападения отъ новите завоеватели и изблъскувани отъ тамъ къмто планинските мѣстности, па остатъците отъ тѣхъ сѫ се запазвали дълго врѣме, а нерѣдко и до сега си стоятъ, и пазятъ токурѣчи съсъмъ непокътнити своите архаични битови черти. Таквото явление прѣставята отъ себе си остатъците отъ меланезийските племена въ Индийските планини, планинските племена въ Кавказъ, баските въ Пиринеите и др. т. Такова нѣщо трѣба да прѣставята отъ себе си въ отношение къмъ старорѣмските дунавски славяни и планинските жители въ Балканите и Карпатите, които сѫ упазили въ себе си старинната форма на фамилията — задругата и много други не по-малко старорѣмски особности. Като разгледваме свадбарските обичаи на българите, а особено на македонските българи, ще видимъ, че безъ да гледаме многото всевъзможни етнографически и културни влияния, които сѫ развалили цѣлността и чистотата на обреда, въ тѣхъ все пакъ сѫ се запазили такива етнографически черти, които твърдѣ отколѣ сѫ се изгубили въ равнините, включително и въ Украйна.

Ала ако отъ една страна етнографията на южните славяни, а особено на българите, прѣставя за насъ особенъ интересъ, за това пъкъ отъ друга страна тя прѣставя и най-голѣми мѫжнотии за издирване. Понеже въ антропологическо отношение българите сѫ смысъ отъ двѣ съсъмъ различни раси — желта монголотюркска и бѣла арийска, тѣ сѫ прѣтърпѣли толкова много и такива разнородни влияния, каквито не е прѣтърпѣлъ, струва ни се, нито единъ отъ славянските народи. Слѣдъ римското влияние върху населението на Мизия, прѣди прѣселванието въ неї на волжските българи, захватжло се византийското влияние, и подиръ него напоконъ турското, безъ да говоримъ за поб-второстепенните влияния. Съко отъ тѣзи

влияния тръбalo да остави своите слѣди въ понятията и въ обредитѣ, та на изслѣдователя, който тръба да си пробие путь въ сичко това, прѣдстои, разумѣва се, твърдѣ нелесна задача, — толкози повече нелека, че за врѣмена малко-много отдалечени не се намиратъ току-рѣчи никакви источници и за издирването остава едничкиятъ путь на сравнения и съпоставления.

За най-старитѣ жители на сегашна България — арийцитѣ и за тѣхнитѣ брачни обреди, нашитѣ свѣдѣния сѫ твърдѣ малобройни. *Херодотъ* казва за тѣхъ само, че „тѣ не пазятъ своите дѣщери и ги оставятъ свободни, да се прѣдаватъ сѣкиму, който имъ се хареса, ала женитѣ си тѣ строго вардїйтъ и купуватъ ги отъ родителите имъ за много пари.“¹⁾ Пѣ-интересно и по-подробно е извѣстието на *Помпоний Мела*: „родителите даватъ момитѣ, които искатъ да се омжжатъ, на момци или за пари или по този начинъ, че ги изваждатъ публично да ги разгледватъ. Правијтъ и едното и другото споредъ мѣстния обичай. Добритѣ и хубавитѣ дѣвойки се цѣнятъ твърдѣ скажо.“²⁾ И тѣй може да се прѣдполага, че у старитѣ тракийци е билъ станжалъ вече прѣходътъ отъ ограбването на дѣвойките къмъ купуването имъ.

За славянитѣ, които сѫ смѣнили тракийцитѣ и вѣроятно сѫ се смѣсили съ тѣхъ, до колкото намъ е извѣстно, ясни свѣдѣния до сущъ нѣма. Опититѣ за отъждествение тѣзи мизийски славяни съ тракийцитѣ за сега не могатъ още да се признаютъ като научно доказани. Послѣднитѣ отъ тѣзи опити, направенъ отъ г. *Партицкий*,³⁾ е основанъ току-рѣчи изцѣло върху сравнението на свадбарскитѣ и погрѣбалнитѣ обичаи, ако не еднакви, поне твърдѣ близки не само у сичките арийски, но и у такива народи, които сѫ още повече отдѣлени единъ отъ други и послѣ върху крайно плъзгавата и неопрѣдѣлена почва на митологията.

Сѫщето тръба да се каже и за гетитѣ и за дакитѣ, които *Хаздeу* счита като да принадлежатъ къмъ едно трако-илирийско племе,⁴⁾ а нѣкои писатели (*Müllenhoff*) — къмъ славянското.⁵⁾

До колко силно е било римското влияние, особено върху населението въ покрайдунавските мѣстности на Мизия, мѣжно е за сега да се каже; ала на сѣки случай тръбalo е да го има въ по-голѣма или въ по-малка степень. Римските легионери, които сѫ завзимали дунавските провинции, не сѫ могли да се

¹⁾ *Херодотъ*, Lib. V, cap. 6.

²⁾ *Nupturae virginis non a parentibus viris traduntur, sed publice aut locantur ducendae, aut veneunt. Utrum fiat ex specie et moribus causa est. Probae formosaeque in pretio sunt: ceteres qui habent, mercatoe quaeruntur* (*Pomponius Mela, De situ orbis*, lib. II, cap. 2).

³⁾ *О.и. Партицкий*, Де була европейська правотчина славянъ? Дѣло, 1891, № 127—139.

⁴⁾ *Hăsdeu, Istoria critica a Romanilor*, Bucur. 1874, I, p. 292.

⁵⁾ *Ab. Hovelaque, La Linguistique*, p. 394.

женъжтъ, защото римските моми не съ били пущани свободно въ лагера, а съ перегрините римски граждани нямали право да сключватъ истински бракове (*connubium*); ала за това толкози повече тръба да съ ставали многообразни женидби отъ незаконенъ характеръ. А пъкъ лицата, които съ служили въ спомагателните войски не като римски граждани, но като перегрини, съ имали право, разумѣва се, да се женъжтъ и за мѣстни дѣвойки¹⁾ и следователно могли съ и да внасятъ своите обреди въ мѣстните свадбарски церемонии. Въ по-нататъшното изложение ще видимъ, че нѣкои черти отъ римските брачни обичаи наистина съ се упазили и до днес въ българския свадбарски ритуалъ. Ала, струва ни се, твърдѣ мѣжно ще може тѣкмо да се опрѣдѣли, дали тѣзи обреди съ се промъкнали въ врѣме на римското господство на Дунава или малко по-подиръ прѣвъ Византия.

Колкото за волжските българи, за тѣхъ имаме по вѣпроса, който ни тукъ занимава, само посочвания отъ нѣкои арабски писатели; тѣзи посочвания съ твърдѣ откъслячни и при това се отнасятъ къмъ онова вече врѣме, когато една частъ отъ волжските българи успѣли да се отдѣлѣтъ и прѣселѣтъ въ Мизия. *Ибнъ-Фоцланъ*, който се намиралъ у българите следъ като били вече приели мохамеданството, казва, че „у тѣхъ мжжье и жени се кѫпижтъ заедно голи въ рѣката, безъ да се закриватъ съ нѣщо единъ отъ другъ“, ала прилага, че това не докарва у тѣхъ нѣкои прѣдосаждителни сѣтнини. Прѣлюбодѣйството, споредъ неговите думи, твърдѣ строго се наказвало у българите: „ако нѣкой се улови въ това прѣстъжиление, който и да билъ той, привързатъ го за рѣкѣтъ и за краката о четири стълба, забити въ земята и послѣ разсичатъ тѣлото му съ топоръ отъ тила до бедрата; следъ това двѣтѣ половини отъ тѣлото обѣсватъ на дѣрво. Такава сѫдба постига и виновната жена.“ „Азъ много се трудихъ, казва той по-нататъкъ, да убѣдѫ мжжетъ и женитъ да се криижтъ единъ отъ другъ, ала нѣмахъ голѣма сполучка.“²⁾ Възъ основа на това свидѣтелство отъ Ибнъ-Фоцланъ и на други факти *Френз* дошелъ до заключение, че у старите волжски българи женитъ съ имали сравнително

¹⁾ *Матв. Соколовъ*, Изъ древней исторіи болгаръ, СПбт. 1879, стр. 12.

²⁾ „Um sich zu baden steigen Männern und Weib r zusammen in einen Fluss, nacktend ohne sich gegenseitig mit irgend etwas zu bedecken. Doch treiben sie dabei auf keinerlei Weise unerlaubten Umgang mit einander. Hat aber jemand dieseu getrieben, sey er, wer er auch wolle, sie binden ihn mit Händen und Füssen an vier Pfl cke die sie in die Erde geschlagen und spalten mit einem Beile seinen Leib vom genicke bis an die Lende. Ebenso verfahren sie mit dem schuldigen Weibe. Darauf h ngten sie von beiden die St cke an einen Baum auf. Ich habe mir viele M h e gegeben sie dahin zu bringen dass sich die Weiber beim Baden vor den Männern verschleierten, habe jedoch nichts bei ihnen ausgerichtet.“ *Fraehn, Die aeltesten arabischen Nachrichten, ueber die Wolga-Bulgaren. Ibn-Foszlan's Nachricht von den Bulgaren. (Mémoires de l'Academie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg, 6 ser. t. I, p. 576).*

голъма свобода.¹⁾ Къмъ това сочжтъ и свидѣтелствата на другого, ако и побѣтнѣшъ арабски писателъ, *Андалузи*, който ни съобщава едно твърдѣ цѣнно и дали не едничкото извѣстие за брачнитѣ обичаи на волжските българи. „Тѣхнитѣ дѣвойки, казва той, дордѣ сѫ още дѣственни, излавятъ изъ кѫщи съ непокрити глави, тѣй че сѣки може да ги види. Който осѣща наклонностъ къмъ нѣкоя отъ тѣхъ, хвърля ѹ на главата една забрадка и тя му става жена, безъ сѣки отказъ отъ нейна страна. По този начинъ се живѣтъ за двадесетъ и за повече лица.“²⁾ Най-послѣ още единъ сѫщо арабски писателъ, *Ибнъ-Дастъ*, съобщава, че „отъ сѣкиго (волжски българинъ), който се жени, царятъ зема за себе си по единъ конь за ъзденье.“³⁾

Доста мѣжно е тѣй сѫщо да се събержтъ свидѣтелства за характеристика на първоначалния члененъ строй на тюрските българи, прѣселени въ Мизия, понеже главнитѣ имъ источници — отговорътъ отъ папа Николая I на българските питанія и нѣкои бѣлѣжки отъ византийските писатели, като описватъ българските нападения — говорятъ за българитѣ, когато тѣ сѫ живѣли заедно съ славянитѣ.⁴⁾ Сичко, което можемъ да исчерпемъ отъ тѣзи свидѣтелства, се свежда къмъ това, че у българитѣ е сѫществувало многоженство, сѣки отъ тѣхъ е ималъ не побѣзко отъ двѣ жени. Българските князе имали обичай да возижтъ съ себе си цѣлъ хaremъ. На невѣститѣ давали въ видъ на вѣно злато, сребро, волове, коне и пр.⁵⁾

И това е сичко, което знаемъ за брачнитѣ обичаи на собственно тюрските българи. А това, разумѣва се, е твърдѣ малко, за да додемъ до какво-годѣ опрѣдѣлено заключение върху тѣхъ; ала все пакъ приведенитѣ отъ насъ данни съдѣржатъ въ себе си извѣстни насоки, които даватъ право за нѣкои предположения. Фактътъ за кѫпаньето на мѣжъ и жени заедно голи, привежданъ отъ Ибнъ-Фоцлана, самъ по себе не дава още никакъвъ поводъ да се прави заключение за свободнитѣ нрави на волжските българи, понеже този фактъ се срѣща и до сега въ твърдѣ много мѣстности въ Великорусия, Румжния и други страни, безъ да е свързанъ съ свободата на половитѣ отношения дору до брака. По сѣка вѣроятностъ и самъ Френъ

¹⁾ „Letzteren Umstand. . . zeugt zugleich von einer weit grôssern Freiheit des weiblichen Geschlechtes bei den alten Bulgaren, als demselben bei dem gleichzeitigen Russen zustand.“ *Fraehn.* op. cit. p. 536.

²⁾ . . . Leurs filles, encore vierges, sortent de leur maisons la tete dÃ©couverte, de sorte que chacun peut les voir: celui qui se sent de l'inclination pour l'une d'elles lui jette une coiffe sur la tete et elle devient son épouse, sans qu'il éprouve aucun refus. Il en épouse vingt et mème d'avantage.“ *Charmois*, Relation de Mas'oudy, dans les Mémoires de l'Academie Imp. de Sc. di St.-Pétersb. 6 ser. t. II, p. 47.

³⁾ *Хеъльсонъ*, Извѣстія Ибнъ-Даста и др. гл. III, пар. 6.

⁴⁾ *Соколовъ*, Изъ древней исторіи Болгаръ, стр. 91.

⁵⁾ *Иречекъ*, Исторія Болгаръ, Одесса, стр. 162.

говори въ този случай за свобода само въ смисълъ, че отсъствува затворничество. Много по-вече говори въ това отношение свидетелството на Андалузи. Закриване главата на женитъ у повечето народи е значило и значи подчинението имъ на мжътъ и встъпване въ бракъ; ала въ първите степени на обществения развой и особно у источните народи то е могло да означава просто изборъ или прѣдочитане, което се прави на нѣкоя жена. „У арабите, казва компетентниятъ изследовател на брачните обреди *Edelstand du Meril*, доста е да се даде едно покривало на робинята, за да стане тя конкубина, призната отъ закона, и кърпата, която султанътъ хвърля на своите жени, за да покаже по този начинъ своя изборъ, по съка вѣроятностъ, има сѫщия происходъ.“¹⁾ И изборътъ, исказанъ по този начинъ, както разказва Андалузи, е могълъ да става у българите само въ три случаи: ако работата се отнася за жени отъ завладѣнъ народъ, когато сѫществува общински (коммуналенъ) бракъ и съки мжъ отъ единъ кланъ може да има право върху съка жена отъ другия, или, напоконъ, когато владѣне полова свобода на двойките, прѣди да бѫдатъ тѣ омеждени, както се случва у много първобитни народи. Отъ сичките тѣни случаи първиятъ ни се струва доста вѣроятенъ за да се прѣдположи, понеже общинскиятъ бракъ наадали ще е могълъ да се упази у българите, като е сѫществувала вече патриархална челядь. Послѣдната се доказва съ строгите наказания за нарушение съпружеската вѣрност и съ факта на многоженството; ала ние не знаемъ, до колко е могло да се прилага този фактъ на българите въ това време, когато ги е видѣлъ Андалузи. Колкото до подирния случай, и той не е лишенъ отъ вѣроятностъ, толкоzi повече, че строгостъта на нравите въ съпружеството съвсѣмъ не исключва половата свобода на двойките. Това можемъ напр. да видимъ у нѣкои африкански народи, у които двойките, прѣди да се омеждатъ, ходиха съвсѣмъ незакрити и се ползвуватъ съ пълна свобода,²⁾ или както е било у карабите, у които картина на брачните отношения въ главните

¹⁾ *Ed. Du Meril, Des formes du mariage et des usages populaires qui s'y rattachaient въ les Etudes sur quelques points d'Archéologie.* Paris, 1862 стр. 18. Ако не закриване главата, то „пуштане кърпата или пръстена отъ рѣжата на момата у оренбургските казаци е равносилно съ прѣдложението, да се омажи; момата, отъ която тѣзи нѣща сѫ взети, се брои завладѣнъ и чака сватове въ бащина си домъ. *Поморецъ*, Обрядовътъ обычай (Съверни Вѣстникъ, 1890, Юни, стр. 71). Споредъ мнѣнието на *M. M. Ковалевскій*, тѣзи обичаи се явяватъ солидарни съ онѣзи принципи, о които се придържатъ мусулманските законовѣдци отъ школата на Шафай: тѣ запрещаватъ на чуждите мжъ да дигатъ покривката отъ лицето на жена и изравняватъ досъгането до рѣжата ѝ или тѣлото къмъ числото на недозволените дѣйствия, а поради това броятъ за дѣйствия, равносилни на насилствено отвличане, тѣзи случаи, когато нѣкой младъ човѣкъ си позволи да хване двойка за рѣжата или да тури прѣститъ си върху гардите ѝ Случва се, че нѣкой момъкъ нападне нѣкоя двойка и грабне кърпата ѝ, улови ѝ за рѣжата или за гардите ѝ и послѣ се отдалечи. Това се зове: „да се вземе мома“ и има равносилно значение съ грабването (*Макс. Ковалевскій*, Законъ и обичай на Кавказъ, II, стр. 168).

²⁾ *Gaya, Cérémonies nuptiales*, стр. 108.

черти твърдѣ близко напомня това, което можемъ да извлѣчимъ отъ приведенитѣ отъ настъ данни, относително българитѣ, особено прѣди да се утвърди напълно мухамеданството у тѣхъ. Ето какво се казва за карашибитѣ: „цѣломѣждрието на дѣвойките у тѣхъ не особно се пазило, тѣ не носили дрѣхи прѣди да се омежжатъ; многоженството било всеобщо и съки мѣжъ е могълъ да се жени за сичките сестри, които принадлежатъ на една и сѫща челядъ, обаче нарушението на съпружеската вѣрностъ у тѣхъ твърдѣ строго се е наказвало.“¹⁾

Като нѣмаме по този начинъ на свое расположение току-рѣчи нищо, което би могло да ни посочи къмъ прѣживѣлици (*survivals*) отъ старитѣ българско-турски обреди въ свадбар-ските обреди на съвременниятѣ българи, можемъ до нѣйдѣ да се обрѣщаме за подобни насоки къмъ нѣкои народи, които и до сега живѣятъ и на които твърдѣ близкото сродство съ старитѣ турски българи може да се брои малко-много за доказано. Такива сѫ напр. чувашитѣ, за които Г.-нъ *Иречекъ* казва: „за чувашитѣ около Казанъ се полага, че сѫ остатъци отъ волжските българи.“²⁾ Послѣ г. г. *Вс. Ф. Мюллеръ* и *М. М. Ковалевскій* считатъ като уцѣлѣло българско племе и кавказските *балкари*, които живѣятъ на съверния склонъ отъ Кавказските планини между Урухъ, притокъ на Терекъ, и Сяборусъ, по върховетѣ на рѣкитѣ: Черенъ, Чейтъ и Боксанъ. Още въ своята статия „Въ горскихъ обществахъ кобарди“³⁾ тѣзи учени мѣжъ иска-захъ прѣдположение, че названието *балкаръ* е може би единъ отъ видоветѣ на името *болгаръ*, което, както се види отъ Географията, приписана на *Моисея Хоренскій*, било известно въ разни форми въ съверния Кавказъ. Въ форма *Болхары* се привежда това име отъ руските пратеници Никифоръ Толочановъ и дяконъ Алексей Невлевъ, които въ 1650 год. ходили отъ царя Алексея Михайловичъ при имеретинския царь Александра и минали прѣзъ балкарските земи (*Боневскій*, известія о Кавказѣ и пр. II, стр. 221). Освѣнъ това въ наскоро излѣзлата книга на г. *М. М. Ковалевскій* ето какво четемъ за сѫщите балкари: „Професоръ Миллеръ (Осетинскіе Этюди, ч. III, стр. 60, 61, 104) казва, че по думитѣ на Прокопия южната граница на българитѣ съставлявало устието на Кубанъ, че Норнандъ, съвременникътъ на Прокопия, говори за жилищата на българитѣ надъ Понта и че Теофанъ поставя старата или велика България между Меотийското езеро и рѣката Куфисъ (Кубанъ). У Константина Багренородни и въ договора на Игоря съ гърцитѣ България се зове: Черна. Г. г. Ламбинъ и Иловайскій, като се

¹⁾ A. Réville, *Les religions des peuples non civilisés*. Paris, 1883, I, стр. 336.

²⁾ *Иречекъ*, Исторія Болгаръ, Одес. изд. стр. 160.

³⁾ *Вѣстникъ Европы*, 1884, Апр. стр. 554.

отказватъ отъ възгледите на поб-напрѣжните историци и въ това число на Карамзина,турятъ тази Черна-България не на Дунавските брѣгове, но на брѣговете на Азовско море тѣкмо до Кубань. Въ неотдавна намѣрения новъ прѣписъ отъ арменската география на Моисея Хоренски (отъ края на VII стол.) разни български колъна сѫ отнесени тъй сѫщо къмъ съверъ отъ Кубань. Сичкитъ тѣзи колъна Моисей Хоренски наброява до четири. Названието на кавказските българи се срѣща у съставителя на географията въ разни форми: *булгаръ, булкаръ, блкаръ, болкаръ*. Профессоръ Миллеръ исказва въ видъ на прѣдположение една мисъль, че въ названието на тюрското общество, което живѣе въ долината на Чорекъ, *Балкари* — се е упазило, едно отъ обозначенията на кавказските болгари. Тюрската народность на балкарците и близостта на тѣхното име съ една отъ формите на името болгаръ (болкаръ), споменжто въ арменската география отъ VII в., неволно ни кара да прѣдполагаме, казва проф. Миллеръ, дали не се криятъ въ балкарците послѣдните потомци на една отъ вѣтките на кавказските болгари.¹⁾

Най-послѣ въ свѣрзка съ възгледите, че чуващите сѫ потомци на старите българи, излязятъ отъ наше гладище твърдѣ интересни етнографическите данни за народа, който е приелъ сичката си култура пакъ отъ волжските българи и отъ тѣхните потомци — чуваши, а именно за черемисите. „Да се говори за културното влияние на чуващите върху черемисите, пише авторътъ на отличната монография за черемисите, профес. на Казанския университетъ И. Н. Сбирновъ, въ сегашно врѣме може да се покаже странно: чуващите въ нищо не сѫ поб-културни отъ черемисите, планинските черемиси дору сѫ поб-развити отъ тѣхъ и ги гледатъ съ прѣзрѣніе. Ала чуващите не сѫ били винажи такъвзи дивъ народъ, както сѫ сега. Има една твърдѣ основателна хипотеза, че това племе прѣдетава отъ себе потомците на българите, които сѫ създали цивилизацията въ срѣдната частъ на мѣстността по край Волга. Като разгледаме думите, които черемисите сѫ засели отъ чуващите, казва той поб-нататъкъ, виждаме, че културното въздѣйствие на тюрските народи върху черемисите било грамадно. Подъ тюрското влияние се е създалъ у черемисите прѣходътъ отъ ловчийския животъ къмъ скотовъдство и земедѣлие, сложилъ се е осѣдълъ и домашенъ битъ, костюмъ, появила се търговия и свѣрзаната съ неї економическа дифференциация, поникнали сѣмената на общественната организация, вѣрванията приели поб-нататъшнъ развой... Подъ българско влияние е прѣми-

¹⁾ *Макс. Ковалевский*, Законъ и обычай на Кавказъ. I, стр. 190—191.

ижла историята по развой на черемиското жилище: появила се къща със огнище и димникъ (коминъ), установениетъ на едно място черемисъ си завъдилъ домашни животни; следъ скотоводството той се обучавалъ отъ българитъ и на земедѣлие...; подъ българско влияние около черемиския дворъ се появила градина (пахча = бахча); чрѣзъ българитъ той се запозналъ съ колата (араба); подъ българско влияние се е въвель и домашния уредъ на черемисина; като сѫ живѣли редомъ съ българитъ, при които сѫ дохождали търговци отъ далечните азиатски страни, черемисите приели понятията върху търговията, върху мястата, дѣто правиже размѣна съ вещи (пазарь), върху паритетъ, върху кредита, върху господаритъ и работниците, върху домашния комфортъ, дрѣхи, украшения напизани съ монети, върху Бога, ангелитъ и пр. Съсѣдите имъ знаели тѣзи нѣща по-добре отъ тѣхъ... арабските мисионери ги просвѣтили и научили... Отношенията къмъ жените у съсѣдите тѣй сѫщо другояче сѫ се слагали... Нередовните сношения между половете сѫ се признавали тута за порокъ и имъ се е удрялъ печатътъ на името развратъ, съка двойка съ своите дѣца е правила особна група, която се е наричала челядъ (йешъ); жена, която е свързвала своя животъ съ живота на мѫжа, се е зовѣла негова другарка, спѣтница (йолдашъ); съжителството на мѫжътъ и жените се е установявало отъ съгласието на родителите на послѣднята, която е взимала за него откупъ (калжъмъ); жена, чийто мѫжъ е умрѣлъ, се е зовѣла вдовица (тулукъ). Сичките тѣзи нови явления малко-по-малко влѣзвали и въ черемиския челяденъ строй.¹⁾ По този начинъ и въ обичаите на черемисите може би ще бѫдемъ въ състояние да намѣримъ обяснения на сичко непонятно за насъ въ свадбарските обреди на съврѣменните българи, които сѫ се подчинили, както ще видимъ по-нататъкъ, напълно на славянското влияние, ала се пакъ сѫ запазили въ себе по нѣкои черти и своето далечно минжло.

Християнството, въведено въ България въ IX вѣкъ, както се вижда, неизведенѣе е внесло сѫществени измѣненія въ строя на челядъта на смѣсените помежду си българи и славяни. У самите византийци бракътъ до VI вѣкъ още е билъ, както е известно, наредба чисто гражданска и само въ врѣмето на Юстиниана е приелъ характеръ на черковно таинство и на обредъ.²⁾ Въ първото врѣме слѣдъ приеманье християнството не само грѣцките духовни власти, но и самите византийски императори гледали прѣзъ прѣсти на многоженството, а по-

¹⁾ Смирновъ, Черемис. Казанъ, 1889, стр. 24—29.

²⁾ Балджиевъ, Студия върху нашето персонално съпружествено право (Сборникъ на Мин. кн. IV, стр. 160).

нѣкога дору го покровителствуvalи,¹⁾ особно ако то се е явявало въ смекчената форма на лесния разводъ. При все това Фотий въ своето послание до царя Бориса дава вече твърдѣ енергични наставления да се избѣгва многоженството, което у бѣлгаритѣ (както у сичкитѣ други народи) се е практикувало, както се знае, само въ високите съсловия. „Правителятъ, пише той, не трѣба да се подчинява подъ влиянието на женитѣ и да бѫде робъ на страститѣ си; не грѣши този, който живѣе съ една законна жена, а пъкъ многоженството е *срамно и гнусно* и свойствено на необузданността и нечистотата на безсловесните.“²⁾ Твърдѣ е възможно, че извѣстните въпроси на царъ Бориса до Николая I сѫ били прѣдизвикани до нѣйдѣ, както мисли г. *Соколовъ*, отъ надѣждитѣ, за нѣкакви отстѣжки отъ страна на римската черква откъмъ многоженството: „Въпросътъ върху това, казва този учень, на какво мнѣніе е билъ папата върху грѣцкия обичай на брачното съживителство, е могълъ да се породи у бѣлгаритѣ и самостоятелно, понеже тѣмъ е било мѣжно да се откажатѣ отъ многоженството и тѣ сѫ могли да очакватъ отъ Римъ единъ побѣдителъ строгъ законъ.“³⁾ Тѣзи въпроси и знаменитите имъ отговори отъ паша Николая I, къмъ които неведнажъ ще се обрѣщаме въ тази статия, показватъ между другото, че тогавашните бѣлгари сѫ били твърдѣ заинтересувани не само, тѣй да се каже, съ юридическата страна на брака, но и съ въпроса за брачните обреди,⁴⁾ което е и много естественно, понеже християнството, очевидно, не е могло да показва най-послѣ особна тѣрпимостъ къмъ езическите славянски и бѣлгарски обреди. „Книжовниците отъ това време, казва г. *Пыпинъ*, сѫ гледали извисоко върху безкнижността на народната масса, . . . проповѣдниците на аскетическата нравственность сѫ броили изобщо нравите и обичаите на народа за бѣсовски и грѣшни.“⁵⁾ При все това обаче народните възгледи и обичаи сѫ се държалли яко и дору въ царуваньето на Симеона дохождало на Иоанна Екзарха да се оплаква отъ еретиците и езичниците, които още сѫ продължавали да сѫществуватъ и които сѫ били побѣчето славяни. Да срамнатся чбо, писалъ той, **всѣ пошибени и скверни манихи и вси поганн** (т. е. езичници) **словени и вси езыци зловрени.**⁶⁾ „Официалниятъ грѣцки клиръ, който се е отнасялъ съ прѣзрѣние и вражда къмъ народния животъ и неговия патриалхално-битовъ обичай, както

¹⁾ Ibid. стр. 175.

²⁾ Соколовъ, op. cit. стр. 181.

³⁾ Ibid. стр. 183.

⁴⁾ Responsa ad consulta Bulgarorum (*Migne*, Patrologiae cursus compl. S. II, t. CXIX, p. 979—980).

⁵⁾ Пыпинъ и Спасовичъ, Исторія славян. литературы, изд. 1879, I, стр. 60.

⁶⁾ Ibid. стр. 65.

е било и у българитѣ, и у сърбитѣ, и у руситѣ, не е могълъ, разумѣва се, да истрѣби „бѣсовскитѣ пѣсни“; поетичната потребност на народа не е могла да се истрѣби и народдѣтъ... е пазилъ и създавалъ своя особна областъ отъ поетични прѣдания.¹⁾ Отъ друга страна народдѣтъ е ималъ да брами брака съ неговата езическа обредность и отъ богомилството. Една отъ най-сѫщественитѣ точки на това учение е било, както се знае, пълното отричанье на брака, вѣроятно въ свѣррака съ това, че Адамъ и Ева били научени на плѣтеския грѣхъ отъ дявола. Пресвитеръ Косма казва, че споредъ мнѣнието на богомилите того (т. е. на дявола) *покелтие жени понмати*. — *женатцалася уловѣни и живуща въ мѣръ мамоннны слуги зовутъ.*²⁾ Богомилите сѫ ненавиждали дѣцата и сѫ ги зовѣли *мамоничища и диаволичища*. Този послѣденъ прѣдразсѫдъкъ, прибавя г. Пыпинъ, и до днесъ живѣе въ срѣбския народъ, споредъ чийто понятия бракътъ е грѣшенъ, и въ епичния езикъ синътъ обикновенно зове баща си родителъ *по гриежу*, т. е. чрѣзъ грѣхъ.³⁾ Въ понататъшното изложение ще ни дойде редъ, да се срѣщнемъ съ остатъци отъ подобни идеи и въ България.

Ала безъ да се гледатъ отъ друга страна сичкитѣ изброени отъ насъ влияния и обстоятелства, които е трѣбало да изгладятъ въ България народнитѣ възгледи върху брака и стариннитѣ свадбарски обреди, тѣ все пакъ сѫ се удѣржали, ако не отъ пълна чистота и непокътнатостъ, както у украинците, то съ не пѣ-малка сила и стойкостъ, отколкото у тѣхъ. При това славянскиятѣ елементъ, както ще видимъ пѣ-нататъкъ, рѣшително е взелъ връхъ тукъ надъ тюркскитѣ и другитѣ, които сѫ оставили подирѣ си само неособно ясни черти. Както и прилича да се очаква отъ сѣка планинска страна, въ която твърдѣ мѫжни и рѣдки сѫ съобщенията между жителитѣ отъ различнитѣ долини, въ която току-рѣчи сѣки окрѣгъ си има рѣзки отличителни черти, исказвани въ отсѣнкитѣ на езика, въ разнитѣ носии и всевъзможни обичаи, въ различнитѣ български краища — въ источна и западна покрайдунавска България, въ балканскитѣ клисури, въ много части отъ тракийската равнина, въ южнитѣ поли на Родопскитѣ планини, въ южна и западна Македония⁴⁾ — свадбарскитѣ обреди сѫ твърдѣ различни, ала въ основнитѣ черти тѣ иматъ напълно сроденъ, съвсѣмъ общъ ха-

¹⁾ Ibid. стр. 75.

²⁾ Впрочемъ, споредъ мнѣнието на г. Дриновъ, богомилите съвсѣмъ не сѫ били такви аскети въ отношение къмъ женитѣ, както ги обикновено прѣдставяятъ (Дриновъ, Южные Славяне и Византия въ Х вѣкъ. Москва, 1876, стр. 76). Ала при сичко това въ тѣхнитѣ паметници, както сѫ стигнали до насъ и сѫ напечатани напр. отъ г. Ягича, се говори: „Горѣко ко естъ богомилскаго учени, брати! меса велѣть не єсти, вина не пити, жени не понмати... глаголюющо вино и жена отъ дѣвола естъ“ (Ibid. стр. 75).

³⁾ Пыпинъ, оп. cit. стр. 77—78.

⁴⁾ Боевъ, Къ брачному праву Болгаръ, стр. 2—3.

рактеръ и носиже, както вече казахме, отпечатъкъ на твърдъ джлбока старина.

Между тъзи самъ тамъ распъсножти остатъци отъ старината първо място тръба да се пада, разумѣва се, на примитивните форми отъ брака, запазени до наше време — *завличане и купуване дѣвойкитѣ*.

Обичаятъ на *завличането*, който отговаря на *умыканіе* въ старите руски лѣтописи и на *отмица* у сърбите, по думите на г. Боевъ, го има още току-рѣчи на всѣдѣ въ България: Болградско, Русенско, Котленско, Сливенско, Драмско, Прилѣпско, и ако и да захваща да исчезнува въ покрайдунавска България, отъ друга страна се дѣржи още съ все сила въ Македония. Грабваньето на дѣвойкитѣ става твърдѣ често дору въ таквизи случаи, кога никаква нужда не се осъща отъ него, кога нѣма никакви прѣчки за брака нито отъ страна на невѣстата, нито отъ страна на родителитѣ.¹⁾ Въ такъвъ видъ това грабваніе просто прѣставя отъ себе си фактъ на прѣживѣлица, сѫщиятъ този обред, който ние видимъ както въ българската, тѣй и въ другите славянски свадби, ала само въ неговата най-запазена форма. При това по-често отъ сѣки други пжть грабиже дѣвойката, когато нейните родители не скланятъ на брака; тогава твърдѣ не се избѣгватъ неприятности: вдига се *потеря*, за да гони грабителя и дору ставатъ кръвнини.²⁾ Твърдѣ е възможно, че такова несъгласие отъ страна на родителитѣ бива по нѣкога само прѣсторено и грабваньето става съ тѣхното знание, за да се избѣгнатъ разноситѣ по свадбата,³⁾ както се прави въ покрайволжските губерни въ Великорусия.⁴⁾ Напоконъ най-първобитнъ характеръ има съвсѣмъ насиленовото грабваніе на дѣвойкитѣ, противъ тѣхната воля. Ако нѣкой момъкъ желае да завладѣе нѣкоя мома, която не отговаря на чувствата му и не иска да го вземе за мажъ, той привиква нѣколко другаря, завардя съ тѣхъ момата и като избере сгодния моментъ, грабва ѝ на сила; по този случай запушватъ ѝ устата да не може да вика, завличатъ ѝ нѣдѣ въ планината и държатъ ѝ тамъ нѣколко дни, дордѣ най-послѣ не ѝ принудијтъ да се прѣдаде на своя грабителъ, който незабавно „разваля дѣвството ѝ.“⁵⁾ Слѣдъ това

¹⁾ Ibid. стр. 6—7.

²⁾ *Бобчевъ*, Наука, г. III. кн. II. стр. 34.

³⁾ Споредъ мнѣнието на г. П. Р. Славейковъ, изказано въ неговата статия *Български пословици* (Периодическо Списание II, 1883), причината е тая, че момъкъ не можалъ да заплати *баба-хакъ* (обуща) и пр. *Бобчевъ*, оп. cit. стр. 34.

⁴⁾ Женидбитѣ съ *убѣгай* ставатъ, за да се избѣгнатъ на гледъ свадбарските разноски, което се случва у православните селяни отъ сичките народности. Такива женидби ставатъ и у расколници, когато даватъ дѣщеритѣ си на православни, съ цѣль, да не показаватъ студентина къмъ своите вѣрвания. Ев. Соловьевъ, Очерки народного юридического быта, Казанъ 1888 (отдѣлъ отпечатъкъ отъ Казан. губернск. Вѣдомости, докаранъ само до 72 стр., понеже по-нататъшното печатанье било прѣкъснато по распорѣжданѣе на мѣстния губернаторъ) стр. 27.

⁵⁾ *Любеновъ*, Баба Ега, стр. 74; *Бобчевъ*, оп. cit. С. С.; *Bogisic*, Sbornik sadašnjich pravnih običaja i južnih slovena, стр. 193.

отиватъ при духовното началство, което, както казва г. Боевъ, никога току-рѣчи не отказва да благослови брака, ако и направенъ противъ волята на родителитѣ. Съвсѣмъ подобни нрави намираме и у черемисите въ Казанска губерния. Въ XVIII вѣкъ у тѣхъ момъкъ съ другаритѣ си насила се вмѣквали въ дома на момата, грабвалъ и бѣрзали да влѣзе съ неї въ фактиченъ бракъ още на пътя за кѫщата и прѣдъ свидѣтели. Въ Малмижския уѣздъ и до сега още грабятъ момата на хорото или въ гората..... и ако тя не скланя съ добра воля да върви слѣдъ грабителитѣ, бинжть и безъ да гледатъ отчаяното противене, закарватъ и въ кѫщата на младоженеца.¹⁾

Като описва подобните нрави на дагестанските планински жители, у които тѣй сѫщо „отхвѣрлениетъ момъкъ завардя обичаната отъ него мома и заедно съ нѣколко свои другари насила икъ улавя, завлича икъ въ побѣнѣ приготвеното място и незабавно икъ обеачестява“, г-нъ М. М. Ковалевский прибавя, че „това се прави съ цѣль, щото нито момата, нито родителитѣ ѝ да не могатъ да откажатъ на грабителя.“²⁾ „По учението на законовѣдците отъ мусулманската школа Шафои, говори побнататъкъ сѫщиятъ авторъ, бащата има право да се распорежда съ своята дѣщера, ако тя е дѣственница; изгуби ли се цѣломѣдрието, прѣкратява се свободата на бащата да избира мажъ за дѣщера си.“³⁾ Ние не мислимъ, че е възможно да се прѣдполага въ българския обичай влиянието на шериата; нѣма съмнѣние, че този обичай е много по-старовѣмски и при това общечовѣшки и, по съка вѣроятностъ, у мусулманските народи той е билъ само осветенъ отъ шериата, по силата на едновѣрѣмешенъ обичай, прѣминжълъ въ законъ.

Сичкитѣ источници, отъ които ние черпимъ свѣдения за свадбарските обичаи на българите, на редъ съ разните видове грабение поставятъ обикновенно и пристанкитѣ. Този оригиналъ видъ женидба състои въ това, че момата, като се говори понѣкога отъ побѣнѣ приготвеното място, събере въ единъ него-лѣмъ вързопъ дрехитѣ си и каквото може да вземе отъ своите спечелени нѣща, сама отива при момъка въ кѫщата на родителитѣ му. Като дойде, тя се приближава до огнището на огъня и го разбѣрква, като показва съ това, както казва г. Богишичъ, че е дошла подъ защита на жилището. Послѣ тя цѣлува ржка на домашните и като замине въ кѫста, стои тамъ и чака отговоръ отъ главата на челядъта — домакина. Нейното пристанване се исказва, по думитѣ на *Каница* и *Чолакова*, съ това, че икъ поканватъ да седне при огъня. Като се направи бракътъ по този

¹⁾ Смирновъ, Черемиси, стр. 129.

²⁾ Макс. Ковалевский, Законъ и обычай на Кавказъ I, стр. 176.

³⁾ Ibid. стр. 175.

начинъ, младоженецътъ не плаща *агарлъкъ* на невѣстинитѣ родители и не купува дарове на тѣхнитѣ роднини; ней тѣй сѫщо не се дава никаква прися. На свадбата не дохожда никой отъ роднинитѣ, ала за това, ако слѣдъ първата нощъ невѣстата не излѣзе дѣвственна, не може да се повърне назадъ при родителитѣ ѝ, както бива въ такива случаи при обикновенната свадба.¹⁾

Споредъ обяснението на авторитѣ, които ни съобщаватъ тѣзи подробности, този видъ бракъ се практикува въ случаите, когато невѣстинитѣ родители по никакъвъ начинъ не се съгласяватъ за нейното омѣжванье съ избрания отъ неї момъкъ, а пъкъ грабваньето ѝ не може да се отстрани или по неудобство, или че този обичай е излѣзъль изъ употребление (Боеvъ), или пъкъ просто отъ икономия, когато момъкътъ и фамилията му нѣматъ достатъчно срѣдство, за да заплатятъ агарлъкъ и да купятъ дарове (Любеновъ, Чолаковъ, Славейковъ). Послѣдната отъ тѣзи причини ще да има, вѣроятно, вече побѣденъшенъ происходъ. Първата има характеръ побѣстественъ и побстароврѣмски, като сѫдимъ споредъ онази роля, която играе въ неї огънятъ на домашното огнище и досѣганьето до него на доведената въ чуждия родъ мома. Като извѣршва този актъ, дѣвойката отъ една страна туря родителитѣ на своя мажъ въ невѣзможностъ да ѿ испѣждѣтъ,²⁾ а съ това сѫщето снима отъ тѣхъ и отъ младоженеца, както и отъ сичкия неговъ родъ, сѣка отговорностъ прѣдъ своя родъ; а отъ друга страна, като се е турила подъ защитата на огнището на новата фамилия, тя скъсва врѣзката съ своята фамилия и ѿ лишава отъ правото, да ѿ извлѣче съ насила. Въ това отношение интересно е обстоятелството, че нѣкои автори, както напр. г. Бобчевъ, вове *пристанки* изобщо съки видъ грабванье мома *съ неинъ съгласие* и даватъ име *пристануша* на сѣка дѣвойка, която се е съгласила да се грабне или въобще да се омѣжи противъ волята на своите родители и бѣзъ да пази поне приличие за едно противене на младоженеца.³⁾ Ала възможно е тѣй сѫщо, че въ происхода на този обичай да е играло роля и онова право, което се признава отъ практиката на дагестанските сѫдилища за сѣка обезчес-

¹⁾ Любеновъ, Баба-Ега, стр. 73; Чолаковъ, оп. сіт. стр. 27; Богданъ, оп. сіт. стр. 193; Боеvъ, оп. сіт. стр. 9. Обичаъть, споредъ който дѣвойките сами отиватъ при момъка, се срѣща както се вижда и у нѣкои първобитни народи. Тѣй въ Гвиана „une fille apporte son hamac à côté de celui de l'eroe qu'elle a accepté, l'attache, et tout est fini (Laumier, Cérémonies nuptiales, стр. 328).

²⁾ Г. Боеvъ казва, впрочемъ, че ако момковитѣ родители не склонятъ да стане таквазъ свадбата на сина имъ, или изобщо не желаятъ да носятъ на себе си отговорността прѣдъ моминитѣ родители, въ такъвъ случай момата отива въ дома на нѣкого отъ момковитѣ роднини и си остава тамъ, докѣдъ не отихне повдигната се распиря по тази причина (Ibid стр. 9). Ала и тука дѣвойката се пакъ остава подъ защита на фамилиярното огнище въ дома на момковия роднини, дѣто очевидно не бива да се прѣслѣдава или назадъ да се повърне.

³⁾ Бобчевъ, Наука III, стр. 34.

стена и останжла трудна дѣвойка или дору вдовица, правото да се вмѣкне съ сила въ кѫщата на своя съблазнителъ, да роди тамъ дѣте и съ това да го принуди да ѝ вземе за жена.¹⁾ Върху туй загатва донѣйдѣ подобниятъ украински обичай, за който имахме вече случай да споменемъ въ първата часть на тази расправа. По думитѣ на Боплена, въ староврѣмска Украина дѣвойката тѣй сѫщо отивала въ дома на момъка и поискала да се ожени за неїж, а пѣкъ родителитѣ му не смѣяли да попрѣчятъ, че се бояли отъ божия гнѣвъ или отъ нѣкое си нещастие, понеже да се испѣди дѣвойката ще бѫде въ подобенъ случай доказание за сичката ѹ рода и може да повлѣче разни неприятности; отъ друга страна тѣ сѫ се бояли отъ гнѣва и наказанието на Църквата, която е бивала твърдѣ строга въ такива случаи, па е прѣдписала покаяние, налагала е голѣми наказания и съ това покривала е съ безчестие цѣлия домъ.²⁾ По съка вѣроятностъ, тази намѣса на Църквата въ Украина и крайно синходителното нейно отношение къмъ подобнитѣ случаи въ България може да има само такова обяснение.

Колкото се отнася къмъ другия първобитенъ видъ бракъ — купуванье невѣстата, и той се е запазилъ на Балканския полуостровъ, подобно на грабваньето, несравненно побче, отколкото у сичкитѣ останжли славянски народи. Въ България той прѣставя голѣмъ теоретиченъ интересъ, понеже е запазилъ въ себе си черти както отъ *откуна на невѣстата*, въ смисъль на удовлетворение нейната рода за докараната ѹ морална и економическа щета отъ грабваньето дѣвойката, тѣй и отъ *наградата* на родата въ лицето на нейния прѣставителъ — домакинъ или невѣстинъ баща за правото, което се е падало нему, като такъвъ прѣставителъ на невѣстината дѣвственность. Тѣзи двѣ значения на заплатата за дѣвойката, които се исказватъ въ два рода платежи — *обуша* и *агарлзкъ*, твърдѣ често съвсѣмъ се раздѣлятъ помежду си и юридически се различаватъ единъ отъ други; тѣ ще ни даджтъ възможность, да прослѣдимъ и да разберемъ остатъците отъ подобнитъ обичаи у останжлитѣ славяни, а тѣй сѫщо да изяснимъ нѣкои твърдѣ заплетени

¹⁾ М. Ковалевскій, Законъ и обичай II, стр. 168.

²⁾ . . . Et voila de quelle facon les filles amoureuses ne peuvent manquer d'estre bien tost pourrues, car elles controignent (dans la perseverance) le père, la mère et leurs serviteurs à ce qu'elles desirent et comme je disois cydesus crointe d'encourir le courroux de Dieu, et qu'il leur en arrivast quelque sinistre malheur: car de mettre hors la fille ce seroit offenser toute sa race, qui en auroit du ressentiment, et aussi mesme ils n'ont pas pour ce sujet le pouvoir d'user la voie de fait et de violence, sans encourir comme je disois l'ire et la punition de l'Eglise qui est rigoureuse en ce cas ordonnant quand cela arrive des pénitences et des grandes amendes et notant leurs maisons d'infamie, tellement qu'estant intimidés de ces fausses superstitions, ils evitent tant qu'ils peuvent les infortunes qu'ils croient comme articles de foy leur devoir arriver par le refus de leurs enfans aux filles qui les demandent. *Beauplon. Description de l'Ukraine*, p. 118, 119.

сторани на премитивните брачни отношения. Понеже тъй не съществува отдавно отъ свръменните свадбарски обреди, а напротивъ тъсно сѫ свързани съ тѣхъ и понеже въ тѣзи обреди се надяваме да намѣримъ твърдѣ много ище за тѣхното обяснение, ние оставяме разгледването имъ до този моментъ, когато се явяватъ въ нормалния ходъ на прѣговорите, които вървятъ прѣди свадбата и самитѣ свадбарски церемонии.

По този начинъ виждаме, че българскиятъ народъ е запазилъ въ клисуритѣ на Балкана, въ състояние на пълна жизненостъ, онѣзи първобитни форми на брака, които сѫ останжли у другите славяни само като прѣживѣлици въ свадбарските обреди. Благодарение на географическото положение на страната, тѣзи форми не сѫ исчезнали, безъ да се гледатъ многото сложни културни влияния и дору безъ да се гледа, че дълго време е дѣйствуvalо въ България византийското (особено духовното) законодателство, което е гонило тѣзи форми, особено пъкъ грабенето дѣвойкитѣ, съ най-дива жестокостъ, за което е била тѣй способна Византия.¹⁾

Обаче може би най-рельефното доказателство на забѣлѣжителната стойкостъ на староврѣмските обичаи у българите нарираме въ общето основно понятие на българския народъ за свадбата съ сичкитѣ нейни обреди, като главенъ актъ, който единствено рѣшава и спира брачното съжителство, прѣко църковния бракъ, който и у българите се брои само като изисквана отъ закона формалностъ. Подобно на украинците,²⁾ великорусите,³⁾ ромжнитѣ⁴⁾ и други народи,⁵⁾ и българите сматратъ обреда на

¹⁾ За строгостта на тѣзи закони и вѣобще за жестокостта въ прѣслѣданье грабенето, дору въ форма чисто ритуална, можемъ да си съставимъ понятие по византийските закони, които сѫ били въ сила и въ стара Русия. Тѣй 24 ст. отъ тѣй нарѣченитѣ „Законни книги“ гласи слѣдното:

„Бѣсѣднишнъ женоу, или Шроучиниоу или иибручиноу или вдовоу аще благородна соудить или вада наи шлобожина,... аще же кто и свою Шроучиниоу вѣсѣдити; аще огеш съ Шроуцимъ и мечи и палицами вѣсѣднене створиша соудите, тѣковыи мечами казните соудите; а способелюши и моу и скѣдоуши хотѣніи прѣмши се, иже каково либо потишаніе створиша ѿ симъ, съими и штринжини, носы иихъ ог҃рѣзати. Ище ли же съзъ всѣкаго Шроужка вѣсѣднене створиша, иже огеш вѣсѣднене створиши, роукъ иго ог҃тѣчени да соудоута, спосѣкѣствовавши жи въ таковомъ вѣсѣдненіи или вѣдоушин и послоуживши и по волѣ приставши къ тѣму, иже какко либо потишаніе ѿ томъ створиши всѣми и штринжини, поточини, да соудоута.“ А. Павловъ „Баниги законнии“ (Сборникъ отдѣленіе русскаго яз. и словесн. Ими. Академіи Наукъ, т. XXXVIII, № 3) стр. 67.

²⁾ Сборникъ на мин. Науч. отд. кн. III, стр. 149.

³⁾ „Вѣничилото не ии (невѣстата) прави жена — тя, както по-напрѣдъ, се признава за дѣвойка и тя не е жена, тя е дѣвойка. . . . бракътъ се признава отъ сички само на втория денъ слѣдъ вѣнчането. Пономаревъ, Обрядовъи обичай (Сѣверний Вѣстникъ, 1890, Юний) стр. 71.

⁴⁾ „Вѣничилото, споредъ понятието на много молдовани, безъ да се гледа че сѫ православни, не се брои за таинство, а само за обредъ, и за това слушва се, че като се искаратъ свадбарските формалности, а понѣкога и безъ тѣхъ, безъ да е испълненъ обредътъ на вѣнчането, момъкътъ и момата живѣнѣтъ заедно и се зоватъ ижъ и жена. Защукъ, Бессарабска областъ (Материалы для географии и статистики Россіи -- Собр. офицерами генер. штаба) СПБ. 1862, I, стр. 482

⁵⁾ Черемисите неотдавна още „ако и да сѫ били вѣнчани въ църква, ала това вѣнчане не броили за нищо и прѣвѣнчавали младоженците у дома си по своему.“ Смирновъ, Черемисы, стр. 132.

народната свадба като актъ, който единствено дава право да се иматъ въичанитѣ за съирузи и да влизатъ въ съпружески отношения. „Свадбата е друго, а въичаньето друго,“ казва единъ отъ по-добрите изследователи на българската свадба, г. *Бобчевъ*: „Това нѣщо събирателитѣ на народните обичаи не трѣба да изгубватъ изъ прѣдъ очи, кога распитватъ. Въ старо време безъ свадба (съвъкуниността на обредитѣ) въичанието е било нѣщо немислимо. Свадбата е била по-главното и тя се е продължавала нѣколко дена; чрѣзъ неї се е разглашавало за събитието; чрѣзъ неї сж се правили домашнитѣ веселби; чрѣзъ неї се е давало да се разбере, че събитието има голѣма важност.“ — „Сега, продължава той, свадбата е изгубила старата си обредност и символизъмъ.“¹⁾ Ала безъ да се гледа, че староврѣмските обичаи сж ослабихли подъ влиянието на общеверопейската култура, основниятъ въвгледъ върху значението на свадбата се пакъ продължава, както се види, да си остава както напрѣжъ. Въ полза на това поне говори пълнотата на свадбарския обредъ, която се види отъ сичкитѣ му съвременни описания.

Отъ друга страна трѣба да кажемъ, че подобно отношение къмъ свадбарския обредъ, сравнително съ църковния обредъ, съвсѣмъ не е нѣкаква си особеност на славянските племена или на племената, близки до тѣхъ географически. Това отношение е излѣзо логически отъ самата сѫщина на брака и на своето време го е имало на всѣдѣ въ Европа, понеже се е признавало дору отъ самата християнска църква. „Бракътъ се е благославявъ въ езическите храмове, казва споменжтиятъ вече по-горѣ *Edelstand du Meril*, и по-строгата религия, която провъзгласи постоянството на брачнитѣ задължения, се е осъщала дваждъ задължена да очисти това, ито е било ильтеко въ тѣхъ, съ таинствено въздѣйствие на свещенния обредъ.“ „Ала бракътъ се влизалъ въ сила само когато бѫде фактично свѣршенъ, — продължава той нататъкъ, като цитува мнѣнието на *Gratianus-a*,²⁾ и самата Църква не е могла да го осветява напрѣдъ, докѣдъ той още не е съществувалъ въ дѣйствителностъ.“ Само въ XV вѣкъ Църквата е осътила нуждата, да тури логиката на страна и Салцбургскиятъ съборъ въ 1420 год. рѣшилъ, като задължително правило, да се извършива църковниятъ обредъ на въичаваньето не скѣдѣ фактичното влязанье на младоженците въ полово съжителство, *като го иска обичаятъ, по прѣди него.*³⁾

¹⁾ *Бобчевъ*, Материалъ за българското обичайно право (Хисарски окрѣгъ), Наука кн. 2, 1883, стр. 35.

²⁾ „Non est dubium illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse.“ *Gratianus*, De bigamis non ordinandis, ch. V (Ed. Du Merile, op. cit. стр. 36).

³⁾ „Matrimonia quoque quae benedicenda fuerint, non post, ut moris extitit, sed ante ipsorum carnalem consummationem ac solemnitatis nuptiarum, celebrationem, pro benedictionis ipsius reverentia benedicatur.“ *Hartzheim*, Concilia Germaniae, t. V. стр. 190 (Ed. du Meril, op. cit. стр. 36).

„Ала все пакъ за да се избѣгне непослѣдователността, било необходимо да се намѣри нѣкоя форма, която, безъ да досѣга цѣломѣждрието, да бѫде все пакъ материално съединение и като такави формула била въведена отъ Църквата ритуалната цѣлувка.¹⁾ Обаче върху това ще се говори по-нататъкъ — на своето място.

Ако имахме да се оплакваме отъ недостатъчни материали въ изучванье украинската свадба, когато бѫде за България, този недостатъкъ е още по-чувствителенъ. При сичкия дѣлбокъ патриотизмъ, който е турилъ изучваньето на своята народност между най-главните задачи на общественната дѣятелност, при сичката бѣлѣжита енергия, която излиза на явѣ въ българската литература и наука отъ врѣмето, когато се наченѣ политическото възражданіе на тази страна, при сичко че изучваньето на българския народъ е станжало едно отъ дѣржавните задачи на неговото правителство — все пакъ материали има твърдѣ малко и онѣзи, които сѫ събрани, сѫ твърдѣ малко удовлетворителни.²⁾ Направеното отъ напрѣжните изслѣдователи: *Раковски*, *Верковичъ*, братия *Миладиновци*, *Люб. Каравеловъ*, *Чолаковъ* и други, освѣнъ по своята краткост и беамѣрна свѣнливост, което ги кара да замълчаватъ сичко, което колко-годѣ е можало да се покаже непристойно, отличава се още и по това, че вниманието на авторитетъ е било обѣрнжто или исклучително къмъ обредите, като сѫ оставяли на страна пѣсните, или само върху пѣсните, безъ да се споменуватъ обредите. Въ резултатъ излазя, че нѣмаме на рѣка поне едно описание на свадбата, което да ни дава сичкия неинъ послѣдователенъ ходъ, нейното драматическо *scenario*, да ни дава възможностъ да се ползвуваме отъ пѣсните за обяснение обредите и т. н. Трудоветъ на по-новите издирвачи, тѣй сѫщо твърдѣ кратки, иматъ повече наученъ характеръ; ала понѣкога по неволя страдатъ отъ нѣкаква си еднострannostъ, както напр. твърдѣ почтенните трудове на г. г. *Боеv*, *Бобчевъ*, *свещеникъ Кожухаровъ*, *Христовъ* и др. или пѣкъ отъ нѣкаква откъслячностъ и излишна скромностъ, какъвто е напр. най-добриятъ отъ по-новите сборници, издаванъ отъ г. *Шапкаровъ*. Отъ чуждестранните учени, които сѫ писали за българските свадби, повече отъ сички е направено отъ проф. *Б. В. Богишичъ* и отъ г. г. *Краусъ* и *Дозонъ*. Обаче монументалниятъ трудъ на първия отъ тѣхъ се досѣга

¹⁾ Ed. du Meril, op. cit. стр. 36, 37.

²⁾ Подробна библиография на българските свадбарски обреди ще се помѣжимъ да дадемъ въ края на нашата расправа, като приложимъ при неї по възможностъ пълна програма за събираніе отъ този родъ етнографически свѣдѣния.

само до два български окръга отъ Южна България; твърдъ грижливо съставената глава за българските свадби въ книгата на Краусса прѣдставя само начало на научно обработване по-напрѣжъ издадените материали; а пъкъ книгата на Дозона има характеръ повече филологически, отколкото етнографически и не винажи се отличава съ достатъчно строга критика. Напоконъ и лично ний се опитахме да си набавимъ нѣкои свадбарски описания, съставени споредъ наша специална программа. За вла честь това бѣше точно въ врѣме на войната съ Сърбия и на събитията, дошли слѣдъ неї, които малко помагахъ за спокойното занимание съ такива прѣдмети, като етнографията и ние сполучихме да се снабдимъ само съ двѣ описания на българска свадба: едното, ако и кратко, ала съдѣржа нѣкои твърдъ драгоцѣнни подробности, отъ г. *Петра Радановъ* отъ Варна, и другото изъ Раевско въ Македония, отлично съставено, споредъ нашата программа, отъ нѣкое непознато намъ лице, проводено намъ отъ г. *Данаджиевъ*. И двѣтѣ тѣзи описания, за които ние се считаме задлъжени да отдадемъ на авторитетъ имъ своята дѣлбока благодарностъ,¹⁾ ще се прѣдадѫтъ отъ насъ за напечатание въ отдѣла за народните умотворения на този Сборникъ. Сичко това е твърдъ цѣнно, както сѫ цѣнни и материали, които сѫ били напечатани и постоянно продължаватъ да се печататъ въ този Сборникъ, ала при все това, сичко това е още твърдъ недостатъчно.

Тъкмо този недостатъкъ отъ свѣдѣния ни прѣчи, прѣди сичко, да опрѣдѣлимъ и това, дали сѫществува между българските младежи каква-годѣ постоянна организация, подобна на тави, която видѣхме въ Украина, въ видъ на *парубоцка и дівоцка громада?* Ала ако тя и да не сѫществува въ постояннѣ видъ, на сѣки случай отъ описанията, които имаме на рѣка, можемъ да заключимъ, че както момџитѣ, тѣй и момитѣ се пакъ групуватъ за своитѣ събрания и други общественни веселби и игри. Такива събрания, на които най-добро описание имаме въ *Показалецъ* на Раковски, сѫ известни подъ името *седѣнки, посѣденки, попрѣлки* и пр.²⁾ Тѣ се събиратъ обикновенно по есенъ на край селото около накладения голѣмъ огънь, а пъкъ зимѣ въ къщи. Сичката нощ се раздаватъ пѣсни въ цѣлото село и само на разсъмване се разотиватъ. „На есенъ, се казва въ

¹⁾ Не можемъ тѣй сѫщо да не споменемъ съ голѣма благодарностъ за онова любезно сѫдѣствие, което ни се направи отъ г. г. *Иванъ Арсентиевъ, Данаджиевъ, Хараламби Ангеловъ, Христовъ, Стояновъ* и др., които ни съобщихъ разни печатни и писменни материали, указания и т. н.

²⁾ Въ *Вѣрбица*, Шуменски окрѣгъ, събранията на младите, които ставатъ по улиците отъ Великденъ до Спасовденъ се зоватъ *вечерници*, току-рѣчи съсъмъ тѣй, както въ Украина (*Искра*, 1889, Юний, № 1, стр. 69.)

описанието на *Раковски*,¹⁾ додър връмното е още добро, дѣвойки и *млади жени*,²⁾ прѣмѣнени, натруфени и накичени съ любовни китки, отиватъ обикновенно на гумното или на нѣкое селско просторище (или на пѫтъ задъ селото, както казва *Чолаковъ*).³⁾ Най-напрѣдъ *наклаждатъ огньи и нареждатъ около огнила на кръгъ сѣдалища отъ дѣски*, насиѣдатъ по тѣхъ и почватъ да пѣштъ разни пѣсни, като преджтъ на фурките. Отъ друга страна селскитѣ момци прѣмѣнени и тѣ се събиратъ заедно, па се раздѣлятъ на нѣколко чети; тѣ биватъ обрѣжени съ ножоне на поясъ и криваци въ ръцѣ за сѣки противенъ случай (вѣроятно, това е имало смисъль въ врѣме на турското господство). Като чуяйтъ пѣснитѣ на момитѣ, тѣ отиватъ на седѣнкитѣ и сѣка чета води съ себе си и по единъ свирачъ на каваль, свирка или цигулка. Като дойдѣтъ на мѣстото, дѣто вече сѫ събрани момитѣ на седѣнки, момцитѣ ги поздравятъ, а момитѣ като отговарятъ на поздрава, ставатъ прави и стоїтъ тѣй до тогава, докѣдъ не насиѣдатъ сичкитѣ момци на една страна на кръглото сѣдалище и не поканиятъ и тѣхъ да седнатъ и да попѣштъ. Момитѣ насиѣдатъ на отсрѣщното полуокружие на сѣдалището, срѣдъ което непрѣкъснѫто огњенъ гори, та освѣтава цѣлото просторище и прѣставя весело зрелище.⁴⁾ Момитѣ тогава захващатъ да работятъ и да пѣштъ пѣсни, а пѣкъ момцитѣ седижатъ мирно и слушатъ пѣснитѣ, та се наслаждаватъ. Слѣдъ това момцитѣ отъ своя страна сички ставатъ и захващатъ хорото: сѣки момъкъ се хваща до своята любовница, тѣй че хорото се прави отъ момци и моми заедно. Като се наиграштъ хубаво, дѣвойкитѣ даватъ на своитѣ любовници въ

¹⁾ Статия на *Жинзифова*, съставена по книгата на *Раковски* и вмѣстена въ *Извѣстія И. Общ. любителей Естествознанія, Антропологии и Этнографии* (труды Этногр. отд. кн. III, вып. I, Москва, 1874, стр. 51—53); Г. С. *Раковски*, Показалецъ, Одесса, 1859, стр. 88—98.

²⁾ Твѣрдѣ съмнително ни се струва участието на *младимѣ жени* въ седѣнките, толкови повече че то не се споменувава въ никои отъ другитѣ источници (*Боеевъ*, оп. сїт., стр. 5; *Чолаковъ*, стр. 8 etc.). У *Раковски*, Показалецъ (стр. 88) не се казва *млади жени*, но *само жени*.

³⁾ *Чолаковъ*, оп. сїт. стр. 8.

⁴⁾ Не можемъ да не споменемъ бѣлѣжитото сходство на сичката тази картина, която се прѣставя отъ бѣлгарската седѣнка, споредъ описание на *Раковски*, съ това, което ни изобразява една извѣстна великоруска коледна пѣсня, турена въ сичкитѣ христоматии:

.Лѣса стоятъ дремучіе,
Въ тѣхъ лѣсахъ огни горятъ,
Огни горятъ великіе,
Вокругъ огней скамы стоятъ,
Скамы стоятъ дубовыя.
На тѣхъ скамыяхъ добры молодцы,
Добры молодцы, красны дѣвицы,
Покутъ пѣсни колѣдушки...
Въ срединѣ ихъ старичъ сидить,
Онъ точитъ свой булатный ножъ,
Котель кипитъ горючій,
Вослѣ котла козель стоятъ,
Хотять козла зарѣзати....

Впрочемъ послѣдне врѣме зехъ да се съмнѣватъ въ подлинността на тази колядка.

знакъ на любовъ смѣсени *китки*, обвити съ червенъ коприненъ конецъ. Момцитѣ, като земжтъ киткитѣ и поблагодарятъ за тѣхъ, както и за пѣснитѣ на момитѣ, прощаватъ се съ момитѣ и цѣлата чета отива на друга седѣнка... На разсъмванье сѣки момъкъ отива на онази седѣнка, дѣто е сестра му или любовницаата му, която нѣма братъ, и ги завеждатъ у дома имъ.“

Тлъката у българитѣ е видоизмѣнение на седѣнката. Тя е сѫщето, каквото е *толокá* въ Украина и *помочь* въ Великорусия, т. е. обичай, да се поканватъ роднини и познати за да извѣршатъ нѣкоя работа, която иска изведенжжъ голѣмо количество работни ржци; тази работа се испълня въ видъ на взаимно задължение и безплатно, а само съ една гощавка, която бива придружавана отъ свирни и пѣсни. Въ Украина, особено въ послѣдне врѣме, съ това често се ползуватъ и дори злоупотрѣбяватъ голѣмитѣ домакини, най-вече свещенниците и дребните земевладѣлци. Това става тѣй: два или три дни на редъ въ едно или дори въ нѣколко съсѣдни села ходи агентинътъ съ нѣколко музиканти и кани на тлъка (*толокá*) въ урѣчения денъ. На утрото дохождатъ момци и моми и работата се върши весь день, прѣкъсвана отъ врѣме на врѣме отъ гощавка и хора подъ звуковетѣ на музиката. Току-рѣчи сѫщата тлъка става и въ България, ала само че въ зимнитѣ работи, и при това пази характеръ на побѣрвобитна взаимна помощъ, съ присъединение още и сичкитѣ характерни особности на седѣнката. По сѣка въроятностъ, това не е друго нѣщо, но сливанье заедно на два обичая, което е станжало може би дору отъ само себе, естественно, поради обикновеннитѣ условия отъ селския животъ. Въ Великорусия, по думитѣ на г. Сумцовъ, побѣзаможнитѣ домакини не оставятъ да се събиратъ вечеринки въ кѣщитѣ имъ отъ страхъ, да не би да сполети жилището имъ нѣкоя нечиста сила за цѣли три години.¹⁾ Твърдѣ е възможно, че поради подобни обстоятелства или дору изобщо поради нежеланието на домакинитѣ да правятъ въ кѣщата си шумни сбирания отъ младежи, тѣзи събрания трѣбalo да потърсѫтъ прибѣжище и да се въсползвуватъ отъ тлъката, като най-сгоденъ начинъ, да се събира седѣнка съ чисто економически обичай на взаимна помощъ въ работата.

Вечеръта, прѣвъ деня опрѣдѣленъ за тлъка, сѣка отъ поканенитѣ моми, облѣчена въ най-хубавитѣ си и чисти дрѣхи, съ цвѣтя накичена и съ приготвена *китка*, взима фурката (прелицата) си, която бива тѣй сѫщо украсена, и заедно съ брата си или съ други нѣкого отъ своитѣ си отива въ кѣщата, дѣто сѫ ѝ поканили. Като се събержатъ сичкитѣ моми, захващатъ

¹⁾ Н. Сумцовъ, Досвѣтки и посидѣлки, Киевъ, 1886, стр. 5—6.

да работи и каквото имъ се предложи отъ домакина, най-често трошенье царевица или друга такава работа и въ време на работата, току-рѣчи непрѣкъснѫто, пѣхтъ нѣкои пѣсни, опрѣдѣлени за седѣнки (седѣнкярски). Отъ друга страна момцитѣ се събиратъ на по нѣколко чети и съ свирачите напрѣдъ отиватъ въ кѫщата, дѣто става тѣлка. Домакинътъ излиза да ги посрѣщне и ги кани да влѣзатъ въ стаята, дѣто се намиратъ момитѣ. Като влѣзатъ въ тази стая момцитѣ, най-напрѣдъ поздравяватъ момитѣ, които въ знакъ на почеть тозчасъ ставатъ отъ мѣстото си и стоїтъ прави до тогава, докѣ по тѣхна молба не седнатъ момцитѣ на противоположната страна. Слѣдъ това момцитѣ и тѣ канятъ момитѣ да седнатъ и ги молятъ да попѣхтѣ. Захваща се пакъ работата, придружена съ пѣсни и съ свирня на каваль или на нѣкой другъ инструментъ. Като поработи по този начинъ нѣкое си време, по нѣкога доста дѣлго, сички ставатъ заедно, излизатъ на двора, или ако времето не е добро, оставатъ въ сѫщата стая и се наляватъ да играятъ *хоро*; тука сѣки момъкъ се хваща да играе до своята любовница. Въ срѣдъ хорото стои самъ домакинътъ и съ свѣщи или съ борина въ ръцѣ свѣти на играчите. Слѣдъ това пакъ сички се заляватъ на работа. Хорото се подновява по този начинъ по нѣколко пѫти. Като се прѣбие нощъ, домовладиката имъ слага изобилна гозба да ядатъ, а вино съ котли. Момцитѣ ядатъ заедно съ дѣвойките и се канятъ единъ други, ала момитѣ се отнасятъ скромно и вино не пийкатъ никакъ, или тѣрдѣ по малко си кусватъ. Домовладиката и домашните шетатъ и принасятъ ястие и питие. Така като се наядатъ, излизатъ на двора и пакъ играятъ хоро. Слѣдъ като влѣзатъ въ стаята, момитѣ поискватъ решето съ дребъ (дребна вълна) и празни вретена, които незабавно принасятъ и слагатъ срѣдъ стаята. Тогава сѣки момъкъ вземе по единъ хватъ и по едно празно вретено, набожда вретеното на хвата и го подава на любовницата си (или на момата, съ която желае да се залюби), за да му запреде. Отъ това предложение никоя мома не може да се откаже, инакъ би доказала до най-голѣма степенъ момъка. За това дѣвойките на драго сърдце взиматъ подадените имъ вретена и като навиijатъ по нѣколко низки на тѣхъ, изново ги повръщатъ на момцитѣ. А пѣкъ момцитѣ, за да задовољатъ дѣвойките и да имъ покажатъ, че и тѣ почитатъ женските работи, понапредътъ нѣщо и слагатъ вретената въ решетото. Това показва, че е дошло време да се разотива тѣлката. Ала прѣди да се разотидатъ, дѣвойките припѣватъ задружно сѣкиго момка съ онази мома, която е ввела вретеното да му запреде и съ това му е дала знакъ, че приема любовта му. А дѣвойката, която припѣва, въ това време не

пъе, но се срами, гледа надолу, додъ почнжтъ да припъватъ друга, въ която припъвка и тя пъе. Тъзи припъвки съдържатъ обикновено загатвания за бъдното съединение на момата съ момъка:

Кърши, Тодоро, люляка,
Прави, Тодоро, мостове,
Че ще да мине, Тодоро,
Царь и царица, Тодоро;
Не минж царь и царица,
Най минж Стоянъ и Рада.

Слѣдъ като се свърши припъвката, останитъ моми и момци поздравятъ припъванитъ, като казватъ: „Да ти е честита, Стояне, или Драгане! Да ти е честитъ, Радо, или Златке!“ Слѣдъ припъването момитъ подаватъ смѣсните китки на любовниците си и почнжтъ да се разиждатъ, придружени отъ братята, отъ сродниците си, или отъ любовниците си. Ако момитъ на брой сѫ-малко отъ момците, и наопаки, тогава ставатъ припъвки на мома или на момъкъ съ малки момченца или момиченца куритани (т. е. които иматъ поболѣми братя или сестри), които се намиратъ на тлъката, ала не взиматъ участие въ момински или момковски работи, т. е. не се любиже още. Това се прави само за да се изравни броятъ на момците съ броя на момите и наопаки.¹⁾

Како разглеждаме немногото записани до днесъ пѣсни, които се пѣхтъ на тъзи събрания отъ млади хора, не намираме въ тѣхъ нито особно архаични черти, нито пъкъ посочвания къмъ първобитното значение на тъзи събрания. Тъзи пѣсни съдържатъ въ себе само черти чисто битови, подробности, които иматъ характеръ чисто описателенъ и много често твърдъ поетиченъ. Една такава пѣсня дава прѣвестна картичка, която изображава двама овчара, които сѫ седижели да вечеряжтъ и чули долу въ долината пѣсните на момите: овчарите бѣзатъ да довѣршатъ своето „печено ягне“, да слѣзватъ долу и да отиджтъ на седижената²⁾ Друга пѣсня ни изображава дѣвойка, чийто родители ѹж каратъ да растрѣбатъ стаята, да постила и да си лѣга да спи; тя извѣршва сичко това и не спи, но чака да васпиже родителите ѹ, па тихичко се измѣква и отива при своите дружки на улицата, дѣто пита за нея младиятъ ѹ приятель.³⁾ Третя пѣсня, твърдъ интересна, ни представя Дяка-калугерина, който чулъ близу до мънастиря моминската пѣсня и проклинжалъ сѫдбата си: ако побрано да билъ той чулъ нейната пѣсня,

Додѣ не бѣхъ се покалугерили,
Покалугерили, име прѣмѣнили,
Дрѣхи прѣдрѣшили, дума потонили....

¹⁾ Сравни: *Раковски*, оп. сіт. 98.-97.

²⁾ Сборникъ на Мин. кн. II, стр. 36, № 11.

³⁾ Ibid. стр. 35, № 10.

Мома Вела, впрочемъ, не се смущава отъ обѣта, направенъ отъ младия калугеринъ и го съвѣтва:

....Хвърли гунка на жълта дунка
И калимавка въ нова килия,
Та па си дойди кодъ мома Вела!¹)

Споредъ думите на поб-старите описатели на българските нрави, момитѣ и момцитѣ, които ги придружаватъ отъ седѣнките, се разотиватъ по кѫщиците си и съ това сичко се свършва. Ала у поб-новите изследователи се споменува, че „въ нѣкои мѣста на седѣнките момчетата нощуватъ заедно съ момичетата“, което трѣба да приемемъ въ смисълъ, че се допушта полово съжителство, понеже слѣдъ това авторътъ (г. Боевъ), който съобщава това обстоятелство, говори: „Въ много мѣста, впрочемъ, половитѣ сношения вече не се допушкатъ. Тъй напр. въ много села около Руссе има обичай, да се остава онзи момъкъ, когото обича нѣкая мома, да нощува съ неї, ала само съ условие, да биде скроменъ; въ противенъ случай, който наруши правилото за цѣломѣдрите, каратъ го скоро да се жени.“²)

Това сѫ сичките данни, каквито сме могли да намѣримъ въ литературата по този въпросъ върху обществената организация на младежите отъ двата пола у българите и върху седѣнките. Ако не намираме въ тѣхъ подробні посочвания, къмъ това, че въ България е съществувала сѫщо такава правила организация на младежите, каквато видѣхме въ украинските *порубоцька* и *дівоцька* громада, все пакъ забѣлѣжваме ясни слѣди, че подобна организация е съществувала едно време. За такива слѣди броимъ, прѣди сичко, ясно исказаната групировка на момцитѣ и момитѣ отдељно единъ отъ други, появяването на едините и другите въ видъ на отдељни дружини, колективниятъ приемъ на момцитѣ отъ момитѣ и т. н. Въ сичко това както момцитѣ, тѣй и момитѣ се явяватъ като групса, а не като случаено събрание на младите хора, ако и да нѣма у тѣхъ, както въ Украина, нито расхвърлянѣ, нито вносове въ дружествената касса, нито особни представители, като украинските *отаманъ* и *отаманка* и т. н. Още въ поб-сгрупуванъ видъ и въ поб-ясна форма, отколкото въ Украина, се явяватъ тѣзи группи на младежите, кога взиматъ участие въ свадбарския церемонии: въ тѣхъ твърдѣ често тѣ носятъ извѣнредно характерни названия на *побратими* и *посестрици* и по този начинъ прѣмо ни прѣнасятъ въ онзи периодъ, когато сичките момци отъ клана били помежду си братя, а момитѣ сестри. Ала върху туй ще говориме поб-нататъкъ, а за сега ще обѣрнемъ вниманието си върху друга, вѣроятно, още поб-архаична и поб-важна отъ къмъ култур-

¹⁾ Ibid. стр. 36 № 12.

²⁾ *Боевъ. Къ брачному праву Болгаръ*, стр. 5.

ната история, особност на българските седѣнки — допущение на полови сношения между момцитѣ и момитѣ, което въ Украина, както и въ голѣма част мѣстности въ България, се е прѣобърнуло вече въ приста обичайна прѣживѣлица, т. е. спѣкътъ заедно безъ сѣкака интимностъ, която фактично да нарушила цѣломѣдрието.

„Обичаятъ на свободните полови отношения е билъ забѣлѣженъ отъ изслѣдователитѣ“ — както казахме вече по думитѣ на г. Боевъ — „и на седѣнките, дѣто момци и моми нощуватъ заедно по пѣри.“ Да си припомнимъ при това споменжтия вече отъ нась поб-горѣ фактъ, че въ врѣмето, кога слѣдъ тѣлъката момци и моми се разотиватъ по кѫщицѣ си, обрѣща се особно внимание върху това: числото на момцитѣ да е равно съ числлото на момитѣ, тѣй щото сѣки момъкъ и сѣка мома да си има пѣра и че въ случаѣ на непарностъ замѣстятъ празните мѣста малолѣтни, които не се мѣснатъ и не могатъ да се мѣснатъ въ играта. Отъ тѣзи факти, струва ни се, можемъ да извадимъ заключение, че тѣзи обичаи прѣставлятъ отъ себе си нѣщо поб-вече отъ обикновени събрания на младежи за веселба и имать нужда отъ поб-обстоятелни издиранія, толкоzi поб-вече, дѣто на гледъ тѣ не се съвсѣмъ спогаждатъ съ общераспространените понятия за половата нравственостъ у българитѣ.

За жалостъ, както поб-напрѣжнитѣ, тѣй и поб-новитѣ писатели, като говорятъ за цѣломѣдрието на българските жени, никога не прѣкарватъ една колко-годѣ рѣзка черта между поведението на женитѣ, прѣди да се омѣжжатъ и слѣдъ като се омѣжжатъ. Като нѣмаме въ литературата рѣшително нито единъ фактъ, който прѣмо да посочва къмъ лекото поведение на омѣжжените жени, ние сме наклонни да мислимъ, че общераспространеното мнѣніе за тѣхната бѣлѣжита вѣрностъ на мѣжътѣ не може да се оспорва. Колкото за цѣломѣдрието на момитѣ, ние имаме отани доста противорѣчиви. Най-напрѣдъ сѫщите писатели, които твърдятъ, че нарушеніето на цѣломѣдрието у момитѣ е нѣщо до най-висока степень рѣдко и исклучително, заедно съ това посочватъ къмъ разни обичаи и обреди, които се пазятъ, когато се случи невѣстата да не излѣзе дѣвственна. Освѣнъ това въ свѣдѣнната на поб-новитѣ писатели намѣраме вече прѣми насоки къмъ това, че въ нѣкои поне мѣстности въ България дѣвството твърдѣ малко се цѣни и неговото нарушение става доста често. Тѣй, по думата на г. Боевъ, свободата на половитѣ отношения прѣди омѣжваньето се срѣща въ Бѣлоградчикско и послѣ въ Македония, около Прилѣпъ, дѣто тя се прикрива подъ това, че момъкътъ и момата сѫ свързани съ побратимство и посестримство. Момъкътъ съ момата отиватъ нѣкой празникъ на литургия; кога се чете евангелието, стоятъ

заедно около свещениника, и слѣдъ службата цѣлуватъ се и се даряватъ. Подиръ този обредъ общението на подобни побратими съ своите посестрици става, както на мѫжа съ жената, и се различава само въ това, че тѣ живѣятъ раздѣлно и не влизатъ въ църковенъ бракъ. Цѣломѣдринето въ тѣзи мѣста не е за момата необходимо условие при влизанье въ бракъ, ала слѣдъ омѫжваньето сѫщите посестрици строго пазятъ съпружеската вѣрност.¹⁾ Сѫщо тѣй тѣко въ Бѣлоградчишко, по думитѣ на споменѫтия авторъ, нецѣломѣдринето на невѣстата влѣче подиръ си само това, че иж кѫнѫгъ въ най-близката рѣка на другия денъ, слѣдъ като се е обявила вината ѝ. Още по-интересни, ако и да се не отличаватъ съ желателна опрѣдѣленостъ, сѫ свѣдѣнната, съобщени отъ г. Верковичъ, върху копановцитѣ и пиянцитѣ въ Македония. За първите, които живѣятъ въ Скопско, Кумановско и Вранско, той прѣмо говори, че „женскиятъ полъ у тѣхъ е развратенъ, и че развратътъ у тѣхъ „се счита прѣдимство.“²⁾ За вторите, които живѣятъ въ пространството между планините: Смокъ, Кочановско, Малешевско — до Витоша и Рилските планини, се говори тѣй сѫщо по поводъ на обичая, да се показватъ доказателствата за дѣвствеността на невѣстата, че този обичай е излѣзълъ, вѣроятно, „отъ иерѣдката развратностъ на женския полъ“ (значи *прѣди омѫжваньето*). „Пиянечътъ, казва г. Верковичъ, лесно тѣрпи безчестието на жената . . .; изискванията на нравствеността нѣматъ никакво влияние върху тѣхъ: поради това тѣ съвсѣмъ не се докачатъ, като виждатъ често безчестието (на невѣстата), ако и да сѫ пъвнредно отмѣстителни.“³⁾ Тѣзи твърдѣ интересни сами по себе данни, които установяватъ, заедно съ горѣприведените свѣдѣния отъ г. Боевъ, факта, че въ иѣкой бѣлгарски мѣстности сѫществува свобода на половитѣ отношения до брака, се допълня у г. Верковича отъ двѣ още по-главни легенди, които може би сѫ въ състояние да хвърлятъ иѣкоя свѣтлина върху сѫществуванието на такива нрави у бѣлгарите, които сѫ имали вече индивидуаленъ бракъ, по сѣка вѣроятностъ, много по-рано отъ своето прѣселение задъ Дунава. Легендата за происхода на копановцитѣ казва, че това племе, като се размножило, „достигнало границитѣ на нечистите хора, отъ сношенията съ които нарушили Божиите заповѣди“, и Богъ за това ги проклелъ, „да бѫдатъ слуги на развратъ и петрѣбление.“ Другата легенда за пиянцитѣ съдѣржа току-рѣчи това сѫщето: „Богъ . . . пуснjalъ на тѣхъ

¹⁾ *Боеев*, оп. сїт. стр. 3—4.

²⁾ *Труды Этнографич. отд. общества Естествознанія, Антропологии и Этнографии*, кн. III, вып. I, Москва 1874, стр. 8, 9. Статията на г. Верковичъ е прѣведена отъ г. Колушевски на бѣлгарски и издадена отдельно подъ заглавие: *Описание битъта на Македонските бѣлгари. Кюстендилъ* (годината не означена).

³⁾ *Ibid.* стр. 9.

нѣкое си свирѣто поколѣние хора . . . и съвсѣмъ ги напуснѣлъ . . . въ безбройнитѣ боеве съ дивитѣ народи и съ мечкитѣ; тѣ . . . се прѣснѣли по разни мѣста и взели да живѣнѣтъ като скотове.¹⁾

Ако си припомнимъ приведенитѣ поборъ отъ настъ оплаквания на Иоанна Екзархъ Български поради сѫществуваньето въ България на „погани словѣни“, то съка вѣроятностъ, отъ наша страна не ще бѫде много рисковано да прѣдположимъ, че „нечиститѣ и свирѣпи людѣ“ отъ тѣзи легенди, съ които се случвало да се сблѣскватъ българитѣ и благодарение на сблѣскваньето съ които, тѣзи послѣднитѣ станжли „развратни“, т. е. взели равнодушно да гледатъ върху увлѣчението на момитѣ прѣди брака, — че тѣзи людѣ не сѫ никои други, освѣнъ славянскитѣ племена, които сѫ насеявали старата Мизия, прѣди да дойдѫтъ българитѣ, и чрѣзъ смѣсваніе съ тѣхъ послѣ имъ прѣдали онѣзи нрави, каквито намираме въ сѫщата епоха и у днѣпровските славяни, дошли, както казва лѣтописътъ, тѣй сѫщо отъ Дунава.

Като разгледва горѣзложениетѣ факти, читателятъ е обѣрнѣлъ вѣроятно внимание върху това на първи погледъ странно обстоятелство, че момъкътъ и момата, които живѣнѣтъ въ съюзъ помежду си, понѣкога носятъ название *побратими* и *посестрици* и извѣршватъ дору въ църквата нѣщо като обредъ, близъкъ къмъ този „чинъ на братотворение“, който и до сега не е излѣзълъ изъ употреба въ Сърбия, кога се заключва побратимство. Макаръ г. Боевъ, който съобщава този фактъ, и да има право, като говори, че „не трѣба да се гледа този обичай като *съзнателна* експлоатация на распространения между южните славяни обичай на побратимство и посестристество въ полза на разврата,²⁾ все пакъ ако не происходѣтъ, поне близката връзка на този обичай съ побратимството, намъ се струва, че не подлежи на съмнѣние. „Докждъ е въ сила матриархатътъ, казва М. М. Ковалевский, родственото отношение на брата и сестрата се явява особно тѣсно; ако нѣма на лице физическо братство, гледатъ да го замѣнѣтъ съ искусственно братство и съ тази цѣль се обрѣщатъ къмъ тѣй нарѣченото посестристство.“ „Такова посестристство, продължава той, ни прѣдставя обичая, въ сила на който пипавската дѣвойка си избира нѣкого отъ момичитѣ за „цацала“ или за нарѣченъ братъ. Този цацала не само придружава на всѣдѣ своята тѣй нарѣчена сестра, но съ знанието на родителите спи съ нея въ една постелка. Впрочемъ, твърдѣ рѣдко тѣзи отношения на искусственно сроденитѣ помежду си млади се израждатъ въ отношения на любовникъ съ

¹⁾ Ibid. стр. 10.

²⁾ *Боеvъ*, op. cit. стр. 4.

любовница.¹⁾ Това е съвсъмъ естественно, понеже нищо до такава степень не противорѣчи на съпружеското съжителство, както отношението на брата и сестрата, макаръ били и искусственни. Ала ако отпослѣ, поради исчезваньето на матриархата, значението на тѣзи отношения се намалява, толкози повече се намалява, разумѣва се, и значението на искусственното родство, което понѣкога продължава да се пази като прѣдане. Твърдѣ е интересно, че подобно посестримство въ Сърбия, безъ да е прѣминжло още въ любовни отношения, е приело отъ обредова страна тъй сѫщо форма на брака, ако и общинско-езически. По думитѣ на Вука Ст. Карадића, въ Неготинъ и Рипава, въ втория понедѣлникъ слѣдъ Великденъ — день, който носи характерното име *дружичало* — момцитѣ и момитѣ се събиратъ наедно, образуватъ пари, плетжатъ вѣнци отъ вѣрбови вѣйки, цѣлуватъ се прѣвъ тѣзи вѣнци и, като се размѣнятъ въ това врѣме съ велиденски яйца, сключватъ помежду си побратимство и посестримство, което се продължава цѣла година, до идущето дружичало и което, тъй както у пшавитѣ, не прѣкарва границите на чисто-братските отношения.²⁾ Подобна прѣживѣлица, ала въ още побѣзѣнъ видъ, срѣщаме въ Великорусия, дѣто напр. въ Аткарския уѣздъ, Саратовска Губерния, станжалитѣ за мѣжене дѣвойки се събиратъ въ празника на Петдесетницата, играятъ хора, правятъ отъ зелени вѣйки вѣнци, цѣлуватъ се прѣвъ тѣхъ и сключватъ помежду си нѣщо като съюзъ на дружба, нарѣченъ *кумство*. Вѣнцитѣ слѣдъ това хвѣрлятъ въ водата.³⁾ За това въ други мѣста въ Русия, а именно въ Псовската губерния и въ Сибиръ, посестримството се е изродило, както и въ Бѣлгария, въ отношения много поблизки, както можемъ да видимъ отъ това, че въ Псовската губерния думитѣ *побратимъ* и *побратимка* значатъ любовникъ и любовница, а въ Сибиръ думата *братаничиз* значи човѣкъ, чийто родители сѫ отъ различни народности, напр. баща русинъ, а майка татарка и наопаки.⁴⁾

Като се поврѣщаме къмъ въпроса за свободата на нравитѣ у бѣлгарските дѣвойки до омѣжваньето и въ частностъ за половата свобода, допущана подиръ седѣнкитѣ, въ свѣрвка съ въпроса за значението на тѣзи седѣнки изобщо, ние трѣба да се обѣрнемъ къмъ мнѣнието, исказано отъ нась въ първата часть отъ тази расправа и надѣваме се, че фактитѣ, представяни отъ

¹⁾ *Мак. Ковалевскій*, Законъ и обычай на Кавказъ, Москва, 1890, I, стр. 21.

²⁾ *Вук*, Живот и обычай, стр. 274, цит. у *Bojišić*, *Правни обичаји и Slovena*, Zagreb, 1867, стр. 150 и *Krauss*, *Sitte und Branch der Südsloven*, стр. 618.

³⁾ *Минхе*, Народные обычай, обряды и пр. у Крестьян Саратов. губерніи, 1890, стр. 104.

⁴⁾ *Даль*, Толковый словарь живаго велико-русскаго языка, I, 127. Изобщо за това, както и разнитѣ видове побратимство, вижъ нашата статия: *La fraternation en Ukraine* (*Мелузине*, V, *Март-Април*, 1890, № 8).

насъ чрѣзъ българскитѣ обичаи, ще ни дадѣтъ възможность да се исказемъ побѣутвърдително. Обичаятъ да спѣхтъ заедно момцитѣ съ момитѣ слѣдъ вечерницитѣ въ Украина, както казахме, се явява, вѣроятно, като прѣживѣлица на постаринния и много побѣмалко цѣломѣдренния първобитенъ обичай. Въ България, дѣто не се е упазила до толкови ясно, както въ Украина, общественната организация на младите хора, но все пакъ сѫ се упазили явни слѣди отъ неї, ние намираме този обичай въ форма побѣархаиченъ, който допушта не само заедно спанье, но и полови отношения. Това обстоятелство на редъ съ фактитѣ за половата свобода до омѣжваньето, изобщо, дава ни право да мислимъ съ побѣгольмаувѣренность, че седѣнкитѣ и вечерницитѣ прѣставятъ остатъкъ на една отъ първобитнитѣ форми бракъ, толкови повече, дѣто българскитѣ обичаи отъ този родъ посочватъ ни къмъ извѣстна религиозна тържественность на тѣзи събрания, която се исказва въ расположението на онѣзи, които участвуватъ въ неї, около огъня, въ хоровото пѣнне, което, както неведнѣжъ вече говорихме, може да служи за доста надѣжденъ признакъ на церемония отъ религиозенъ смисълъ. Въ своето специално издирванье върху досвиткитѣ и вечерницитѣ проф. Сумцовъ исказва мнѣніе, че вечерницитѣ не съдѣржатъ въ себе си нищо религиозно-митическо, понеже не сѫ свѣрзани съ никакви староврѣмски, съ езически колоритъ пѣсни, нито съ употребление обредово ядене, и ги брои за прѣживѣлица на тѣй нарѣчения пробенъ бракъ или побѣправилно казано, на извѣстна свобода въ половитѣ отношения, които идѣтъ прѣди брака съ цѣль, да се убѣди момъкътъ въ способността на дѣвойката да ражда дѣца.¹⁾ Ние ще си позволимъ да исказемъ прѣдположение, че г. Сумцовъ не е провелъ достатъчна разница между обичая, да се позволява на момъка да прѣкарва нощта съ момата прѣди свадбата и съвмѣстното спанье на младите хора слѣдъ вечерницитѣ. Първиятъ отъ тѣзи обичаи дѣйствително прѣставя остатъкъ отъ „пробнитѣ нощи“, ала той се отнася къмъ епохата на индивидуалния бракъ, т. е. къмъ значително побѣсетнѣшна епоха, когато вечерницитѣ, които се свѣршватъ съ съвмѣстно спанье, никакъ не могатъ да съдѣржатъ въ себе елементи отъ индивидуалния бракъ и като иматъ характеръ несравненно побѣстароврѣмски, отнасятъ се несъмѣнно къмъ епохата на общинния бракъ или побѣточно да се исказемъ, на колективния бракъ по групни. Не ще прѣпирня, че въ украинскитѣ обичаи архаично обредовиятъ елементъ току-рѣчи съвсѣмъ отежтствува; ала, както казахме вече, въ огъня, около

¹⁾ Н. Ф. Сумцовъ, Досвѣтки и посидѣлки, Киевъ, 1886 (отпечатъкъ отъ „Киевская Старина“, 1886, кн. III) стр. 10—11. Това мнѣніе се повтаря послѣ въ побѣсетнѣшата книга отъ сѫщия авторъ: Культурнѣя переживанія, Киевъ, 1890, стр. 188—189).

който се събира българската седънка, въ пънието на хоръ и пр. не може да се не признае известна обредност; напоконъ задружната гощавка съществува въ Украйна, а може би тъй също и въ България, и ако тя не състои отъ нѣкои ритуални ястия, трѣба да забѣлѣжимъ, че и кръглиятъ свадбарски хлѣбъ (кравай), за който говори г. Сумцовъ, като посочва къмъ него, като къмъ характеренъ признакъ за религиозното значение на свадбата, е вече току-рѣчи съвсѣмъ исчезналъ въ Великорусия и Полша и е останжалъ въ видъ само на едваамъ забѣлѣжени слѣди у горнитѣ и западни словѣни, като се е замѣнилъ съ най-обикновенно ястие. По този начинъ, споредъ нашето мнѣніе, от-сѫтствието на черти чисто архаично-религиозни въ вечерниците и посидѣнките не може още да се брои за съществено отличие на тѣзи събрания отъ свадбитѣ напр. и не може да имъ се не признае известно и дору твърдѣ едро историко-културно значение, ала само, разумѣва се, не въ смисълъ на пробни бракове, както мисли г. Сумцовъ, а въ смисълъ на коммуналенъ бракъ, който е съществувалъ прѣди индивидуалния.

Въ първата част отъ тази расправа, като говорихме върху украинските досвидки, споменажхме вече върху организацията на неженените млади хора у първобитните народи, върху отдѣлните жилища за онѣзи момци и дѣвойки, които сѫ стигнали на брачна възрастъ, върху тѣхните събрания и проч., което тѣй напомня и обяснява украинските *парубецька* и *дівоцька* *громада*. Ала тамъ нищо не казахме върху регулираната на брачните отношения у първобитните народи и отложихме това до излаганьето отъ насъ българските обичаи, които ни даватъ ваедно съ украинските току-рѣчи именъ материяль, за да можемъ да съпоставяваме и да изследваме сравнително. У австралийските племена, както изобщо у пѣвчето диващи, се е упазилъ току-рѣчи въ пълна чистота матриархатъ и майчината филиация, която проистича отъ него. Тѣй у толкови известното слѣдѣ трудоветѣ на Fison-a и Howitt-a племе *Kamilaroi* сѣка отъ двѣтѣ негови части се раздѣля на два класса, които се подраздѣлятъ често на второстепенни групии, които се отличаватъ съ своите тотеми. Споредъ своя происходъ по майка, едни отъ тѣзи класове или тѣхните подраздѣления сѫ сродни помежду си и членовете имъ, като се броиатъ взаимно за братя и сестри, нѣматъ права да вливатъ едни съ други въ полови сношения; а пъкъ членовете отъ другите класове или групии, наопаки, се броиатъ, тѣй да се каже, за естественни съпрузи: сичките отъ мажески полъ въ едина класъ се считатъ за мажье на сичките отъ женски полъ въ другия и наопаки. Сѫщето намираме у племето *Dieri* и пр. Обаче у сичките тѣзи племена малко-много е взело да се явява начало на индивиду-

ализация на брака, макаръ и бракътъ по группи все пакъ продължава да го има въ посочените предѣли на сродството, като се подчинява въ поб-голѣмъ или въ поб-малъкъ степенъ на известни обичаи, които регулуватъ половитъ отношения. Обикновенно момчетата на възрастъ 14-15 год., а момичетата около 10 год. иматъ вече право на полово съжителство помежду си. Това влизане въ правата на порасълъ човѣкъ става малкомного тържествено: въ урѣчени дни, опрѣдѣлени за това, се устрояватъ полови оргии, при което на младите хора отъ двата пола се дава дору сигналъ, съ който имъ се извѣстява свободата на отношенията; случва се тукъ, че двѣ дѣвойки се прѣпиратъ помежду си за нѣкой момъкъ и твърдѣтъ често по този поводъ тѣ се и сбиватъ помежду си. У племето Диери това е още побрегулувано: бѫдните съпрузи — *piraїrû* — се избиратъ отъ съвѣта на старѣйтѣ въ племето и послѣ имената имъ тържествено се провъзгласяватъ въ народното събрание вечеръта, когато става церемонията на обрѣзанието. Послѣ въ назначеното за свадбарския празникъ врѣме се устроява оргия и на младите хора се дава свобода да влизатъ помежду си въ съжътъ. По този начинъ сѣки момъкъ, комуто се прави обрѣзание — церемония, съ която тѣко се захваща брачниятъ сезонъ и която носи твърдѣтъ характерното название *Mindraї* т. е. *мирѣ*, (понеже, вѣроятно, поради това тържество се прѣкъсватъ сичкитъ не-приятелски отношения между съсѣдните племена) — може да има *piraїrû*. Прѣзъ врѣмето на сѣка слѣдня подобна церемония той може да си намѣри още една съпруга и т. н. и да ги има по нѣколко. И дѣвойките отъ своя страна могатъ да иматъ по нѣколко мжжье. Ако два мжжа иматъ една и сѫща съпруга, въ случай че се не намира въ даденото място нѣкоя друга жена отъ сѫщия кланъ, — тя се пада по право на поб-стария по възрастъ.¹⁾ Въ изслѣдванietо върху украинската свадба видѣхме вече, токурѣчи, досущъ аналогични на тѣзи нрави у африканските зулуси и др. т. Сичкитъ тѣзи примѣри ни показватъ, че у първо-битните народи, на известна степенъ културно развитие и известно стремление да се регулуватъ половитъ отношения, събинанията на младите хора, чийто остатъкъ виждаме въ сегашните вечерици и седѣнки, иматъ характеръ отъ общинско-брачна наредба. Такъвъ сѫщо значение трѣбало да иматъ, следователно и напитъ словѣнски седѣнки и вечерици; тѣ сѫ го имали още прѣди нѣколко столѣтия и дори въ минжлото столѣтие, когато се въоржжавали срѣщу тѣхъ представителите на християнската църква, като срѣчу „Богу и человѣкомъ ненавистнаго бѣснованія“ и „мераскаго беззаконія“, за което спо-

¹⁾ Georges Raynand, La femme, le mariage et la famille en Australie. Bulletin de la Soc. d'Ethnographie, Août, 1890, № 42, стр. 143, 147.

менжхме поб-горѣ. Характернитѣ черти на българските седѣнки, които се заключаватъ въ това, че въ тѣхъ могжтъ да участвуваатъ само момци и моми, станжли за женене, и не влизали още въ бракъ, че въ тѣхъ съвсѣмъ се исключаватъ сички женени, че момитѣ отъ сѣка частъ на селото се събиратъ на отдѣлна седѣнка, че момцитѣ отдѣлно събрани ходжтъ отъ една седѣнка на друга, че тѣзи събрания ставатъ съ извѣстна тържественность, лѣтѣ вѣнъ отъ селото, около огъня, и се придрожаватъ отъ пѣсни, че тѣ се свършватъ, поне въ нѣкои мѣста, съ задружно спанье и че напоконъ, като си отиватъ отъ тѣхъ дома, обръща се особно внимание върху това, дѣто никой да не остава безъ пѣра и недостигътъ отъ възрастни момци или моми за образуване пари се замѣстя отъ дѣца, отъ което се види ритуалността на този обичай, — сичкитѣ тѣзи черти, черти несъмнѣнно твърдѣ архаични, ни даватъ, струва ни се, право да прѣдположимъ, че тѣзи събрания не сѫ нищо друго освѣнъ прѣживѣлици и дору остатъкъ отъ описанитѣ отъ настъ първобитни обичаи, сѫществували на врѣмето си и у словѣнитѣ, които по думитѣ на лѣтописа „брацы не имеху, но игрища межю селы“ — и именно *межю селы*, понеже селата тогава сѫ били още неголѣми поселения отъ отдѣлни родове, ако не просто голѣми матриархално-челядни общини. Туй не сѫ били събрания на млади хора само за да си прѣкаратъ врѣмето и да се сгледватъ за да се женжтъ послѣ — туй сѫ били прѣмо брачни тържества, колективни свадби — тѣзи игрища сѫ били именно брачна наредба, която се замѣнила послѣ съ индивидуаленъ бракъ и съ патриархална челядь, излѣзла отъ него.

Като описвахме женидбата на австралийските и африкански диващи, ние гледахме да отбѣлѣжимъ обстоятелството, че встѣжваньето на нараслитѣ млади хора въ новитѣ имъ права и функции се придрожава у тѣхъ съ извѣстна тържественность и се извѣршва въ едно извѣстно опрѣдѣлено врѣме. По аналогия трѣбало би да се прѣдполага, че черти отъ такава опрѣдѣленность ще да сѫ се упазили и въ обичая на седѣнкитѣ и вечернициитѣ. Ала при все това не забѣлѣжваме това въ колко-годѣ ясна форма нито въ България, нито въ Украйна, нито въ другитѣ словѣнски страни. Обикновенно тѣзи младежски събрания се продължаватъ повече или поб-малко прѣзъ цѣлата година: като захватътъ отъ есенъта, т. е. откакъ се свършатъ селските работи, тѣ се прѣкъсватъ за нѣколко врѣме прѣзъ врѣме на поститѣ и се подновяватъ послѣ на пролѣтъ въ видъ на събрания по улицитѣ или задъ селото и се продължаватъ побече или поб-малко сичкото лѣто.¹⁾ Само въ твърдѣ малко

¹⁾ *H. Сумчовъ*, Досвѣтки и вечерница, стр. 2, 3 и слѣд.

мъстности се забълъжватъ нѣкакви признания отъ опрѣдѣлennostъ. Тѣй напр., както вече казахме, въ Вѣрица вечерницитѣ се продължаватъ отъ Великденъ до Спасовденъ, въ Украйна вечерницитѣ се захващатъ отъ деня на Св. Симеона Лѣтопроводца, въ Оренбургската губерния отъ Успѣніе, въ Олонецката отъ Рождество и т. н.¹⁾) Както началото на зимнитѣ или лѣтнитѣ събрания, тѣй и краятъ имъ не се означаватъ съ никакви особни тѣржества, и изобщо, както казахме, не сѫ привързани къмъ никакъвъ празникъ, а зависятъ най-вече отъ чисто економични и битови причини. По сѣка вѣроятностъ това е станжало отъ обстоятелството, че като сѫ изгубили сѣко значение на брачна наредба, тѣзи младежски събрания сѫ се обърнжли на сборища, лишени отъ сѣки ритуаленъ характеръ и чисто увеселителни, запазили въ себе си само слѣди отъ старинното си значение, споредъ което едвамъ можемъ да възстановимъ тѣхния напрѣженъ смисълъ.

Съвсѣмъ друго виждаме, като прѣминемъ собственно къмъ свадбите и обърнемъ вниманието си върху обичното врѣме на тѣхното извѣршванье. Още въ украинската свадба забълъжихме нѣкои черти, които сочжатъ къмъ това, че брачнитѣ тѣржества въ старо врѣме сѫ се извѣршвали по сѣка вѣроятностъ въ пазѣтни годишни врѣмена. Върху това по-напрѣдъ още бѣж обърнжли внимание *Кавелинъ* и г. *Сумцовъ*; като се основаватъ върху чисто соларния характеръ на свадбарскитѣ религиозни церемонии и върху сходството имъ съ обредовата страна на пролѣтнитѣ и купальски игри, тѣ исказватъ възможностъ да се прѣположи, че таквии годишни врѣмена сѫ могли да бѫдятъ тѣкмо сълнечнитѣ празници. Таквии черти, които сочжатъ къмъ сѫществуванietо на едноврѣмени опрѣдѣлени брачни сезони собственно въ украинските свадбарски обичаи, обреди и пѣсни сѫ твърдѣ малобройни; тѣ състоятъ най-вече въ упазения въ нѣкои свадбарски пѣсни споменъ върху ярмаркитѣ (панаиритѣ) на невѣститѣ и въ факта за сѫществуванietо на такива ярмарки не твърдѣ отдавна между Карпатските Руси. А сичкитѣ заключения или, по добрѣ да кажемъ, догатки и прѣдположения, които се отнасятъ тукъ, сѫ направени както отъ насъ, тѣй и отъ по-напрѣжнитѣ изслѣдователи по прѣдимство върху основа на брачния смисълъ на сичкитѣ токо-рѣчи пролѣтни и лѣтни игри и празници, които съвпадатъ съ празниците на сълнечния култъ. Между това твърдѣ голъмата теоретическа важностъ на тѣзи прѣдположения за сѫществуванietо на едно опрѣдѣлено врѣме за сключванье бракове у старитѣ словѣни има нужда отъ по-фактическо подтвърдение, което и напираме въ етнографията на българитѣ.

¹⁾ Ibid. op. cit. et. loc. cit.

Обикновенно въ сегашно връме въ България, както и въ другите страни, малко-много вече цивилизиувани, свадбите ставатъ прѣвъ цѣлата година, като се извадиѣтъ само поститѣ, когато вѣнчаваньето не е възможно, поради чисто религиозни причини. Високосните години, споредъ думитѣ на г. Шапкарева, не се бројтѣ честити за прявене свадби: „... въ високосна година не се женятъ, защото вѣрватъ, че които се женятъ въ такава година, не траяли, т. е. умиralъ единий или другий членъ отъ това съпружество.“¹⁾ Освѣнъ това въ распредѣленietо на свадбите споредъ годишните връмена въ България, както токорѣчи въ всичките страни, играятъ роля повече отъ сичко економически причини, поради които най-многото свадби се падатъ на есенъ. Въ нѣкои мѣста въ България тѣ се захващатъ отъ Голѣма Богородица (15 Августъ,²⁾ или като се поченятъ отъ края на Юлия, биватъ по Августъ и Септемврий. Освѣнъ това твърдѣ често ставатъ свадби отъ Богоявление до началото на Великитѣ пости.³⁾ Обаче въ една отъ мѣстноститѣ, впрочемъ доста обширна, а именно въ Дебърско, Македония, срѣщаме единъ твърдѣ оригиналъ обичай и на гледъ съвсѣмъ исклучителенъ — да ставатъ свадбите само въ опредѣлено годишно връме, ако не въ единъ опредѣленъ день. Споредъ думитѣ на г. Ястребова, „въ селата отъ Дебърско сватуванието става на Петровденъ (29 Юний), тѣкмо тъй както и свадбите биватъ въ сѫщия день. Който си е испросилъ нѣкоя дѣвойка на 29 Юний, трѣба да чака цѣла година за да се ожени на този сѫщи день.“⁴⁾ Едно по-подробно разяснение на този обичай намираме въ свадбарските обичаи и пѣсни отъ Дебърско, записани отъ г. Цѣпенковъ: „Свѣршуачките въ Дебърските села Река и свадбите се праатъ во єден месец на сведенъ (светъ день) што си го имаат: Илигден, Петровден или Богородица, чунки Рекалиите сет поеке по тугина, по работа, по маисторлук, да тогаи си идат по дома. Тие што се за свѣршуанье, ке се свѣршат, и тие што сет за жѣненъе, ке се жѣнат; да колку свадби што ке се праат во єдно село, сїте во єден ден ке и праат. Кои во кои ден ке се свѣршият, пѣрви до последнио, попо со ред ке си и запишат и до годината кога ке и венчае, секого пак според свѣршуачката: кои по-напред се свѣрши, и тои понапред ке се венчат.“⁵⁾ Напоконъ най- подробно описание на този въ най-висока степень интересенъ обичай имаме въ познатата статия отъ г. Верковичъ: Единъ отъ най-главнитѣ обичаи, споредъ който тѣ (Мияцитѣ) рѣзко се отличаватъ отъ

¹⁾ Шапкаревъ, Сборникъ отъ български народни умотворения, ч. III. кн. VII, стр. 8.

²⁾ Каравеловъ, Паметники народ. быта Болгаръ, I. стр. 251.

³⁾ Верковичъ, пр. сїт. стр. 12.

⁴⁾ Ястребовъ, Обичай и пѣсни турецкихъ сербовъ, стр. 408.

⁵⁾ Сбор. на Мин. т. III, стр. 56.

другитъ македонски българи, състои въ това, че у тъхъ годежъ и женидбата ставатъ въ известно време и денъ прѣвъ годината за сички безъ исключение; въ друго време, а тъй сѫщо и въ нѣкой други денъ, не може да стане никакъвъ годежъ, нито женидба: който отъ Мияците се осмѣли да се годи или да се жени, въ каквото и да е друго време прѣвъ годината, него общината строго наказва и го счита за нечестенъ човѣкъ. Такова срочно време сѫ назначените и осветени отъ обичая сички дни отъ 20 Юлий (Илинден) до 15 Августа (Успѣние на Св. Богородица). Прѣвъ този мѣсяцъ сѣки, който пожелае, трѣба да се годи или да се жени; въ противенъ случай той трѣба да чака сѫщото това време на идущата година“ Откриваньето на този свадбарски периодъ става по този начинъ: „На Илинденъ, слѣдъ като се свърши литургията, най-стариятъ отъ селяните излязя срѣдъ село, забиколенъ отъ народа и има отъ дѣсна страна свещенникътъ и отъ лѣва селския кметъ (челникъ, коджабашия), слѣдъ които и отъ двѣтъ страни слѣдватъ други старци; като се запре срѣдъ селото, този бѣлобръдъ почтенъ старецъ поканва при себе си младите, облечени въ празнична прѣмѣна и обявява имъ, че по Божа воля свадбите се захващатъ.“ Младите му се покланятъ, колѣничатъ прѣдъ свещенника подъ благословията му и цѣлуватъ му рѣка, послѣ сички ставатъ и грѣзватъ нѣколко пѫти съ пушки за знакъ, че свадбите вече захващатъ. Слѣдъ нѣколко минути развѣватъ се знамена (препоре) надъ стрѣхитъ на тѣзи къщи, дѣто трѣба да бѫде свадбата или годежъ: знамето бива червено, шито съ злато и съ поплатена ябълка на върха му, ако домакинътъ довежда въ дома си снаха, а ако той само годи сина си, поплатена ябълка не се туря на знамето.“¹⁾

Читателятъ ще ни извини за този длѣжекъ изводъ, който става необходимъ, понеже е единственъ документъ относително това етнографично явление, тъй малко издирено още, ала което има важно теоретично значение. За да се обясни това явление и свѣрката му съ другите явления отъ развой на брака и челядъта, въпросътъ за него трѣба да бѫде туренъ най-главно върху гледище антропологично. Както токо що се каза по-горѣ, распредѣлението на браковете, споредъ годишните времена, което се наблюдава въ сегашно време у сичките колко-годѣ културни народи, зависи безъ съмѣнение отъ твърдѣ много причини, между които главна роля играятъ причини религиозни и економични въ широкия смисълъ на тази дума. Ала въ по-отколѣшни времена върху това сѫ могли да влияятъ причини по-естественни и прѣди сичко, разумѣва се, тѣзи които

¹⁾ Верковичъ, оп. cit. стр. 5. За свадбарското значение на ябълката ще се поговори по-долу.

влияяжтъ върху периодитъ на съвъкуплението у животните. Отъ това гледище въпросътъ за свадбарските периоди или сезони е билъ за първи пътъ изнесенъ и до значителна степенъ рѣшенъ отъ Финландския ученъ г. Вестермаркъ въ българското негово съчинение *The History of Human Marriage*. Като посвещава на този въпросъ цѣла глава отъ своя обширенъ трудъ (Chapt. II A Human pairing season in primitive times) авторътъ прѣди сичко разглежда данните, които сѫществуватъ въ науката, относително разхождането у животните и въ частностъ у антропоидните маймуни и като взима подъ внимание сѫществуванието на известния законъ, общъ за сичкото животно царство и тѣсното биологично сходство между човѣка и антропоидните маймуни, дохожда до заключение, че периодътъ за схождането у най-старите хора или у тѣхните човѣкоподобни предѣди трѣбalo да бѫде привързанъ къмъ известно годишно време.¹⁾ Действително остатъци отъ това намираме и до сега у най-дивите народи. У калифорнийските индийци, у туземците въ западна Австралия, у нѣкои дравидийски племена на Индия, у много африкански племена, споредъ думите на Oldfield's за австралийците: „Дивакътъ, сѫщо като полския звѣрь, има само едно време за съвъкупление прѣзъ годината.“²⁾ У много отъ тѣзи народи, каквото напр. у зулусите, както рассказахме въ първия отдѣлъ отъ тази расправа,³⁾ това време се празнува съ особна тържественостъ и има вече доста общо съ нашите „игрища между сели.“ У индийското племе Госи, по думите на пълковника Далтона, „всѣка година по Януарий, когато житниците биватъ напълнени съ храна и народътъ — по собственото негово изражение — прѣпълненъ съ дяволщина, става голѣмъ правдникъ, който твърдѣ напомня на сатурналиите и въ време на който става пълно полово съзванье, безъ да се гледатъ роднинските отношения.“⁴⁾ Въ правите на старите монархии въ Америка и въ Азия намираме нѣколко посочвания върху сѫществуванието на сѫщо такива обичаи и на всѣки случай върху това, че бракътъ е ималъ свое опредѣлено време прѣзъ годината. Въ Перу напримѣръ бракътъ е билъ съвсѣмъ държавна наредба и ималъ тѣй сѫщо своето опредѣлено време: всѣка година въ цѣлата държава сичките момци и дѣвойки, станали за женене, сѫ били длъжни да идватъ на мегдана въ своя градъ или село въ уръчения за това денъ. Въ Куско самъ Инка събиралъ въ браченъ съжвязъ членовете отъ своята чета на публичния мегданъ. Въ друг-

¹⁾ Westermarck, *The History of Human Marriage*, London, 1891, стр. 27.

²⁾ „Like the beasts of the field the savage has but one time for copulation in the year“ (*Ibid.* стр. 28).

³⁾ Сбор. на Мин. кн. V, стр. 222, бѣл.

⁴⁾ *Ibid.* стр. 28—29.

гитъ градица окръжните управители правили същото относително лицата отъ под-високите и под-долните класове. Всъки бракъ вънъ отъ своята административна групка билъ строго запретенъ. Общината на всъки градъ или село е била длъжна да съгради къща за младоженците, а роднините и другите граждани ги снабдявали съ сичките необходимости за къщовничество.¹⁾ Мендози, който е пътувалъ въ Средня-Азия и въ Китай, разказва, че въ Китайските провинции, съпредделни съ Манджурия, въ единъ уръченъ за това денъ сички, които съ желали да се оженятъ и да се омъжатъ, събирили се въ единъ определенъ за това градъ въ всяка провинция и тамъ се записвали отъ особни чиновници. Ако момците излъзвали повече отъ дъвойките, или наопаки, хвърляли жребий и онѣви, които оставали, били длъжни да чакатъ до идущата година, когато съ ги турили на първи редъ. Освенъ това, каваните чиновници разделяли момците и момите на три категории, споредъ състоянието и хубостта имъ, и женили под-богатите младежи за под-хубавите моми, като зимали отъ първите под-голема заплата, която се давала като зестра на под-малко хубавите моми. Следъ тези брачни церемонии слѣдвали големи празнувания въ особни къщи, нарочно за това съградени въ всъки градъ и снабдени въ достатъчно за сички количество постелки, буфети и други домакински потръби, необходими за младоженците прѣзъ връмто на сичките тези празници, които съ се продължавали до 50 дни. Послѣ сички съ се прибирили по къщите си.²⁾ Споредъ думите на Плано-Карпини, монголскиятъ Ханъ „ако поискаш отъ нѣкого неомъжената му дъщеря или сестра, прѣдаваш му се безъ никакво противянье. Всъка година или прѣзъ нѣколко години той събира дъвойките отъ сичките татарски владѣния и отъ тѣхъ остава за себе си, които си избере, а другите раздава на своите хора, както му скимне.³⁾ Въ стария Римъ съка година на Априлий съ ставали празници на Венера, а у Манхардта и Кулишера⁴⁾ можтъ да се намѣрятъ цѣлъ редъ посочвания върху това, че въ Германия, Англия, Естония и пр. съ се упазили много обичаи, които свидѣтелствуватъ, че браковете съ били привързани къмъ едно уръчено годишно връме, най-често къмъ пролѣтъ и къмъ началото на лѣтото. Въ стара Русия свадбите съ имали тъй сѫщо, както се види, свой опредѣленъ периодъ, поне отъ

¹⁾ *Garcilasso, Histoire des Yncas*, L. IV, chap. 8; *Letourneau, L'Evolution du mariage et de la famille*, p. 216; *Laumier, Cérémonies nuptiales*, p. 336.

²⁾ *Gaya, Cérémonies nuptiales de toutes les nations*, 1680, reimpr. 100—102.

³⁾ *Бесстужевъ — Рюминъ*, Русская история, I, стр. 280.

⁴⁾ *Manhardt, Wald und Feldkulte* I, стр. 449, 450, 469, 480 и др.; *Kulischer, Die geschlechtliche Zuchtwahl bei den Menschen in der Urzeit* (*Zeitschrift für Ethnologie*, t. VIII, стр. 152—156) цит. *Westermarck*, op. cit. стр. 29.

дъвъ мѣста отъ текста на Псовския лѣтописъ можемъ да заключаваме, че извѣстно годишно врѣме, а именно краятъ на Януарий и началото на Февруарий, е било познато подъ името *свадби* и това изражение се е употребявало очевидно въ езика като съвсѣмъ опрѣдѣленъ терминъ за да се означи този периодъ отъ врѣмето.¹⁾

Тъй нарѣченитѣ момински панаири, които се отнасятъ очевидно къмъ тази категория на явленията, представляватъ не побомалко важенъ фактъ въ това отношение. Съкогодишнитѣ брачни събори на младежите, тѣзи „игрища между селы“, сѫ били побѣска вѣроятностъ не само празници, които сѫ причинявали да се прѣкратяватъ съкаквитѣ военни дѣйствия между племената, които често сѫ се намирали въ взаимна вражда,²⁾ но сѫ давали тъй сѫщо възможностъ заедно съ това да правятъ размѣна съ своитѣ произведения и да сключватъ търговски работи; а това заедно съ сключване браковетѣ, които съ врѣме сѫ взели характеръ на купуванье и продаванье невѣсти, е дало поводъ за този родъ название. Такживи момински панаири е имало въ сичката сѣверна страна отъ Балканския полуостровъ и неволно ни каратъ да си спомнимъ за извѣстното на Помпония Мела относително тракийцитѣ, приведено отъ насъ побгорѣ. Въ старитѣ писатели намираме извѣстия, че въ Венеция дѣвойкитѣ, станжли за мѣжене, били събиращи и изваждани на мегданъ, дѣто ги заграждала цѣла тѣлна отъ мѣжъ и глашатай ги продаватъ на публиченъ тръгъ.³⁾ Въ румънска Трансильвания сѫществувалитѣ едно врѣме момински панаири се видоизмѣнили въ селски празници, които се продължаватъ и до сега въ възвишеността *Gaina* и на тѣхното интересно описание е посветена цѣла глава въ неотдавна излѣзлото подобно съчинение отъ г. Мариану за румънските свадби.⁴⁾ Въ друга мѣстностъ — Halmágы — сѫществува и до сега тъй нарѣчениятъ пазаръ на цѣлевукитѣ: всичкитѣ омежжени прѣзъ годината млади невѣсти се събиратъ въ урѣченъ день на пазаръ, облѣчени въ вѣнчанитѣ си дрѣхи и цѣлуватъ сичкитѣ мѣжъ, които имъ се случжатъ на срѣща; за смѣтка на това сѣки имъ дава нѣкой малъкъ подаръкъ или нѣколко мѣдни монети.⁵⁾ У русняцитѣ въ Угорска Русия до края на минжлото, а може би и до началото на сегашното столѣтие е имало момински панаири

¹⁾ Въ Псовския лѣтописъ подъ година 6910 (1402): „явися звѣзда хвостатая на западной странѣ и вѣсюжаще съ прочими звѣздами отъ свадбѣ“ (Февруарий мѣсецъ) до Вербной субботы²⁾ и подолѣ подъ 1460: „Генваря 22, 0 свадбахъ бысть пожаръ въ Псковѣ. П. (Карамзинъ, Исторія Госуд. Російск. Бѣлѣжка къмъ томъ V, №№ 222 и 386).

²⁾ Въ австралийското племе *Dieri* церемонията на обрѣзането, следъ които иде съкогодишниятъ общино-брачнъ празникъ, се зове *Mindraї*, т. е. миръ. *G. Raynod*, op. cit. стр. 147.

³⁾ *De Colièrës, la foreste nuptiales*, стр. 1600, reimpr. Bruxelles, 1863, стр. 27.

⁴⁾ *J. H. Marianu, Nunta la Români*, Bucuresci, 1890, гл. X: *Târgulul de fete*, стр. 70 - 80.

⁵⁾ *R. Chelard, la Hongrie contemporaine*, Р. 1891, стр. 66.

въ Красенъ Бродъ; тъхното описание може да се намъри въ *Annales des voyages* отъ Malte-Brun въ изводъ изъ статията на Rohrer, вмѣстена въ *Vaterlaendische Blaetter*, 1810—11 г.,¹⁾ а тъй сжъто въ *Casopis Českého Musea* (1859, I, 101.²⁾ Напоконъ въ първата часть отъ тази расправа споменѫхме вече върху посочванията, които се намиратъ въ Украинскитѣ свадбарски пѣсни, относително сѫществуванието на такива сжъто момински панамири въ Межибожъ и Крупина.³⁾

По този начинъ виждаме, че сѫществуванието на опредѣлено веднажъ въ годината врѣме за сключванье бракове у македонскитѣ българи съвсѣмъ не е нѣкое явление случайно или исклучително. Редътъ отъ приведенитѣ тукъ отъ настъ факти показватъ, струва ни се, съ достатъчна ясность, че това явление е остатъкъ отъ безмѣрно старъ и вѣроятно новсемѣстенъ обичай, който има своето начало въ чисто физиологични основи за сѫществуванието и размножението на първобитния човѣкъ, — основи, прѣминжли отпослѣ въ обичай, дѣлго врѣме запазенъ, ала сега измѣненъ или токорѣчи изгубенъ, поради появенъето на новитѣ условия на живота и на тѣхните осложненія.

Като се повърнемъ къмъ самия обредъ, който състои въ захвашаньето на свадбата въ Дебърско, Македония, трѣба да обрѣнемъ вниманието на читателя още и върху това, на гледъ твърдѣ важно обстоятелство, че въ сѫщия този денъ, когато се отваря свадбарскиятъ сезонъ, а именно на Илинденъ, въ нѣкои мѣста, именно въ Велешко, ако и да не влиза въ състава на Дебърската областъ, ала заселено съ Мияци, населени и въ Дебъръ,⁴⁾ споредъ думитѣ на г. Шапкаревъ „става единъ общеселски или общински курбанъ, служба: Сичкитѣ селяни изливатъ вънъ отъ селото на едно опредѣлено място, вѣроятно на оброшище. Тамъ колицтъ единъ волъ, варѣтъ го въ общи казанъ. Отъ свареното месо расподѣлятъ по частъ на сѣкое сѣмѣйство, испосѣднжли сѣкое на особни трапези. Курбанъ става съ нѣкои обреди и молитви отъ страна на селския свещенникъ.“⁵⁾

¹⁾ *Annales des Voyages*, t. XVI (1811) p. 109—111. Самъ Rohrer е излагатѣлъ своята свѣдѣнія изъ *Szirmai, Notitia topographica incliti comitatus Zempleniensis et Bartholomaei, Memorabilia provinciae Czechie*, Neusold, 1789.

²⁾ Свѣдѣніята изъ *Čas. čes. muzea* сѫ били съобщени въ съкратенъ впрочемъ видъ въ книгата на г. Сумчевъ: О свадбовыхъ обрядовъ и, струва ни се, по погрѣшка сѫ отнесени къ Ческо (стр. 22). Пѣнко сѫ приведени въ нашата статия *Rites et usages nuptiaux en Ukraine* (*L'Anthropologie*, 1892).

³⁾ Сбор. на Мин. кн. IV, стр. 197. Насочвания къмъ подобни момински панамири намираме можеби тѣй сжъто и въ една българска пѣсня:

— Да дойдешь, Нено, да дойдешь,
На хубави денъ, Велиденъ:
Голѣмъ се соборъ собира
Отъ деветъ села момитѣ,
Десето село — нашето

(Чолаковъ стр. 103).

⁴⁾ *Бѣрковичъ*, оп. cit. стр. 4.

⁵⁾ Шапкаревъ, Сборникъ г. III, кн. VII, стр. 185.

Такива също курбани и празнувания се правят и въ много други места въ Македония и съверна България. Въ Неврокопско (село Скребатно) „на Илинден съка къща си закала единъ бравъ (овенъ) за курбанъ. Курбанитъ обикновенно въ други дни трябва да се готви на надробени въ харания, а на тоя денъ се пекатъ на шишъ овните въ пещта.“¹⁾ Курбанътъ изобщо се прави на сегашно време въ България въ видъ на домашенъ, селски или общински празникъ, обикновено на деня, въ който се празнува светецътъ, комуто е посветена местната черква или който служи за патронъ на челядъта. Ала нá-дали е възможно да се съмняваме въ това, че тъзи празнувания иматъ характеръ напълно предхристиянски. Тъ съ били първоначално празници на домашните и местни божества, само отпослѣ съ се привързали къмъ празнуването паметта на християнските светци, като съ си упазили впрочемъ напълно сичката си езическа обредност, захвани съ принасянъ кървава жертва, както е известно, съвсъмъ недопускана отъ християнството. Въ Юстендилския окръгъ, когато жертвенното животно се вече свари и сложи въ паници за ядене, никой не захваща да яде, докато не биде благословена трапезата. Ала „*поптът сега не може да благослови; тукъ въ този случай ще благославят най-старият отъ селяните,*“ а свещеникътъ благославя само отпослѣ.²⁾ Нъкои обстоятелства посочватъ като къмъ сълнечния характеръ на тъзи празници и даватъ поводъ за да ги сближаваме съ единъ отъ главните религиозни обреди на свадбата, а именно съ приготвянето и тържественото ядене кравая. На другия денъ отъ частно-челядния курбанъ у македонските българи, който се продължава „цѣли три дни, като на свадба,“ приготвятъ особенъ хлѣбъ (просфора) и „свещеникътъ посвещава съко отъ празнуващите домакинства и прочетва на трапезата единъ приносъ (просфора) който, разрѣзанъ послѣ на малки късчета, раздава го на всичъ присъствуващи, домашни и гости.... Това се нарича: *креванъе хлѣбъ*, а понѣгдѣ „предсвѣта.“³⁾ Сичко туй, разумѣва се, е твърдѣ недостатъчно още за окончателно сближение курбанитъ съ сълнечните, а послѣ и съ свадбарските годишни празници, ала ние намираме все пакъ за умѣстно да споменемъ върху това поне само за туй, за да обърнемъ внимание върху този фактъ отъ известно глядище.⁴⁾

¹⁾ Чолаковъ, Народенъ Сборникъ, стр. 110.

²⁾ Шапкаровъ, оп. cit. стр. 187.

³⁾ Ibid. стр. 188.

⁴⁾ Трудно е, разумѣва се, да се предполага, че курбанътъ, като единъ отъ видовете на жертвоприношението, представлява особеност на нѣкоя огдѣдна раса или отдаленъ народъ — подобно отъ сичко е, че този обичай е една отъ общечовѣческите форми. Обаче споредъ своята особеностъ българскиятъ курбанъ има най-голѣмо сходство съ подобния обредъ у *черемисите* (за черемисите и за тѣхното отношение къмъ българите ние говорихме по-горѣ) съ

На съeki случай фактът за съществуване до днесъ особно брачно годишно врѣме у българитѣ дава ни ново и до висока степенъ важно подтвърдение на теорията за опрѣдѣлени брачни периоди, началото на която е било положено съ прѣположенията на Кавелина и на Сумцова и отваря слѣдъ това пътя както къмъ напълно научното установление на свадбарското значение на „игрица между селы“ у старитѣ славяни, тѣй и къмъ по-подробното и фактично изучаване въпроса за происхождението на свадбарските обреди изобщо или поне на онѣзи отъ тѣхъ, които искарватъ на явѣ таквози биеще въ очи сходство съ извѣстните езически пролѣтни и лѣтни сълнечни празници. Тукъ, разумѣва се, ние не можемъ да се отадаемъ на това изучванье и, като оставаме това за прѣдметъ на една отъ нашите бѫдни расправи, да прѣминемъ сега къмъ изложение обичаите и обредите, които правятъ въвежданьето къмъ *годежа* — първиятъ актъ отъ българската свадбарска драма.

(Слѣдва).

тази само разлика, че черемискиятъ обредъ, като още напълно езически, е упазилъ у себе си много повече първобитно-архаически чѣти и разни подробности, които вече не съществуватъ въ българския курбанъ. Тѣй у черемиситѣ жертвоприношението става обикновено въ гората, въ свещенната дѣбрава, които държи мястото на храмъ (*кърсистъ*), и се отнася къмъ иѣкое дѣрво, като къмъ божество (*Смирновъ*, Черемисы, стр. 199—202); обредътъ се извѣршива отъ едно цѣло общество (*Ibid.* стр. 205); главното божество, на което принасятъ жертва се явява богъ на небето, богъ на изобилието; можатъ се, като се обрѣщатъ на истокъ къмъ сънцето; ставатъ игри по двами, като се държи за правило, щото иѣжътъ да не играе съ жена си; напоконъ отъ името на боговетѣ се благославятъ младите невѣсти, омажени отъ врѣмето на *минжогодинния* празникъ. Тържественото принасяние жертва на боговетѣ никога не извѣршива самъ жертвувателятъ (макаръ биѣ той и единъ): той си избира по-срѣдникъ — иѣкой старецъ, който знае добре да чете молитвѣ (*Ibid.* стр. 202). Тѣкмо тѣй, както у българитѣ, и у черемиситѣ кървалиятѣ жертви често вече се замѣнятъ съ хлѣбъ, който иоиѣкога по своята форма представлява подобие на жертвенното животно, напр. колачета направени на подобие на кончета (*Ibid.* стр. 196) и т. н. Твърдѣ голѣмо сходство съ тѣзи черемиски и български обреди представляватъ и подобните *всѧко-руски* обреди, които се извѣршватъ на Илинденъ, тѣкмо както на Петровденъ и други. Въ Вологодската губерния още неособено отдавна по Петровденъ водили въ църквата воль, клали го, варили го тамъ въ котли и сичкото село заедно отговаряло съ месото му на гробищата. Сичкитѣ села отъ епопията отъ година на година строго назили помежду си реда за доставяне и принасяние въ църквата обрѣченото на жертва животно, частъ отъ което се отдѣляла и въ полза на църквата, както и въ България. (*Нива*, 1883, № 18 стр. 410). Извѣстните патешественици отъ минѣлого стаѣтие *Лепехинъ* видѣли въ Пермската губерния, че иѣконъ отъ селянинъ по селско разхвърлияване водили съ себе си на Илинденъ воль, други — теле и изядали сичко селски. (*Сахаровъ*, сказаний русскаго народа, изд. 1885 г. 15, стр. 101). Въ Тулската губерния въ старо врѣме селянитѣ некли по селско разхвърлияване хлѣбъ отъ нова ръжъ, носили го за благословеніе въ църквата и раздавали на сиромасите отъ цѣлото село (*Ibid.* стр. 101). Въ Архангелската губерния на Илинденъ колята по сѫщия начинъ овли (*Сумцовъ*, О свад. обр. 107). Сходството между описанитѣ обреди на тѣзи три народа по сѣка вѣроятностъ далеко не е случаично и обяснението му трѣба да се търси въ тѣхнитѣ исторически отношения. Въ Украйна твърдѣ отдалечено загатванье на иѣщо такова представлява обичаите да се запазватъ свѣща на рогата на воловетѣ въ врѣме на църковния празникъ въ Криница (*Записки Юозап. Отдѣл. II. Рус. Геогр. общ.*, II, стр. 130 и слѣд.). ала това принадлежи очевидно къмъ съсѣмъ друга категория на подобните явления. За чисто свадбарските жертвопринасяния ние ще говоримъ по-нататъкъ.

Забължки върху славянските религиозно-етически легенди.

отъ М. Драгомановъ.

II.

Дуалистическото миротворение.

I.

Два български варианта отъ рассказа за сътворението на свѣта. — Тѣхниятъ украински вариантъ. — Двѣ украински коледни пѣсни за мироизданието. — Распространението на расскази, подобни на българските, по Европа и Азия. — Прѣдишните опити за обяснение произхождението на тия расскази: Ербенъ, Аѳанасіевъ и др.; г. г. Александър Веселовскій, Сумцовъ и др.; забължките на г. Леже и брошурата на г-нъ de Charenceу; нашиятъ опитъ въ журнала *Melusine*. — Най-новите монографии на г. Веселовскій. — Необходима е една по-строга метода: трѣба да се внимава не само на приликите, но и на разликите между сказанията, а тѣ сѫщо и на битовите условия, начинайки отъ географическите. — Съвършената отлика на космогоническите сказания въ финската Калевала и въ митическите американски и океански раскази отъ главната масса на европейските и азиатските дуалистически раскази. Океаническиятъ характеръ на послѣдните и невъзможността да се е образувала тѣхната основа въ славянската и тюркската области.

Една отъ най-интересните български легенди, по своята основа и по своите подробности, е легендата за сътворението на свѣта, наедно отъ Бога и отъ дявола. — Извѣстни сѫ въ печата два варианта отъ тая легенда. Единиятъ, много пъленъ, биде напечатанъ най-напрѣдъ въ изданието „*Обитѣ трудъ*“ 1868, т. II. 73—78,— слѣдъ това биде прѣпечатанъ като притурка къмъ нашия Сборникъ „Малорусскія народныя преданія и расказы“ — и най-сѣтнѣ въ „Българската христоматия“, на Вазова и Величкова стр. 46—49.

Ний ще бждемъ принудени, да се обращаме не единократно къмъ тоя бѣлѣжитъ расказъ, който съдѣржа въ себе си цѣлата книга на битието въ апокрифенъ видъ, а отъ части и евангелието, за това ще го въспроизведемъ тукъ изцѣло:

„Испървенъ земіа и хора нѣмало. На сѣкадѣ било вода. Имало само Господъ и дяволъ, които живѣвали тогава наедно.

Единъ пѣтъ Господъ рекълъ дїаволу:

„Хайде да направимъ земѣ и хора.“

„Да направимъ, отговорилъ дїаволътъ, ами отъ дѣ да земемъ прѣсть?“

„Подъ водата има пръстъ, рекълъ Господъ. — Влѣзъ та извади малко.“

„Добрѣ“, отговорилъ діаволатъ.

„Прѣди да се пуснешъ ама, казалъ Господъ діаволу, кажи: *съ Божиј силј и съ мој!* Тогава ти ще стигнешъ дѣно и ще намѣришъ пръстъ.“

„Діаволътъ се пуснѣлъ, но не рекълъ първо: *съ Божиј силј и съ мој!* ами: „*съ мој силј и съ Божиј силј!*“ За това не стигнѣлъ дѣно. На вториа пѣтъ пакъ тѣй направилъ и пакъ дѣно не стигнѣлъ. На третиа пѣтъ вече казалъ: *съ Божиј силј и съ мој!* И тогава стигнѣлъ дѣно и съ нокти си закачилъ малко пръстъ.

„Нејз пръстъ Господъ ѝ турилъ на водата и станжло малко земя.

„Діавола, като видѣлъ това, намислилъ хитростъ такъва: поканилъ Господа да спѣхтъ, та като заспи Господъ, да го бутне въ водата, че да остане самъ той и да се прослави, какво той ужъ да е направилъ земіата. Господъ знаіалъ това, но легнѣлъ и се престорилъ че спи. Тогава діаволътъ става, зима Господа на рѣцѣ и тръгва кждѣ водата, за да го хвърли; той вжрви кждѣ водата, а земята расте. Като не стигнѣлъ водата, обѣрнѣлъ се къмъ другата страна, но пакъ до водата не стигнѣлъ. Тогава се обѣрнѣлъ и на третя страна, и като не стигнѣлъ пакъ водата, турилъ Господа на земіата на легнѣлъ и той. Като поспалъ малко, румнѣло му, че останала още и четвърта страна; земя Господа и го поносилъ кждѣ водата, но се пакъ не стигнѣлъ до нејз.

„Тогава діаволътъ разбужда Господа: „Стани, Господи, да благословимъ земіата; вижъ, колко тя порасте, додѣ ние спахме!“

„Когато ти ма носи на всѣ четири страни, за да ме хвърлишъ въ водата, и направи кръсть съ мене, азъ благословихъ земята“, казалъ Господъ.

„Діаволътъ се разсърдилъ за това, оставилъ Господа и побѣгнѣлъ отъ него.

„Като останжълъ Господъ самичъкъ и като пораснѣла земіата тѣй много, штото слѣнце не можало да ѩ покрий, той сътворилъ въ духъ ангели и проводилъ ангела война, за да новика діавола, да го попита, какво да стори, за да прѣстане земіата да расте.

„Въ това врѣме діаволътъ сътворилъ козжтѣ, и, като идѣлъ при Господіа, осѣдлалъ пърчътъ, комуто направилъ юздж отъ прасж: отъ тогава и до сега козитѣ имѣтъ бради.

„Ангелитѣ, като видѣли діаволътъ да ъзи на пърча, присѣмѣли му се, а той се разсърдилъ и върнѣлъ се назадъ,

„Господъ тось сътворилъ пчелж и казалъ ѝ: „иди скоро, та кацни даїволу на рамо и слушай, какво ште приказва, че доди да ми обадиш.“

„Пчелата отишла, кацнжла дїаволу на рамо, а той приказвалъ: „Ехъ, глупавъ Господъ! Не знай да земе единъ пржть, па да кръстоса на сѣ четири страни и да каже: *стига толкова земіа*, ами се чуди, какво да прави! „Пчелата като чюла това, избрънчала и хвръкнжла отъ рамото му. Дїаволътъ се обържалъ, та ѿ видѣлъ и рекълъ: „Да ти ёде.... онъзи, който та испратилъ.“

„Като дошла при Господія, пчелата му обадила, че дїаволътъ приказвалъ: „Ехъ, глупавъ Господъ! Не знаилъ да земе единъ пржть, па да кръстоса земјтж на всѣ четири страни и да каже: стига толко съ земіа! али са чуди, какво да прави!!“ — А заради мене, рекла пчелата, каза: „да ти ёде... онъзи, който тя проводи.“

„Господъ направилъ това и земята прѣстанжла да расте, На пчелжтж казалъ: „отъ твойтъ... да нѣма отъ сега на татакъ по-сладки!“

„Слѣдъ това Господъ направилъ отъ калъ челѣкъ, отъ когото се размножили по земјтж много хора; а като захванжли да умирятъ, Господъ повикалъ дїавола и го поканилъ, да живѣйтъ наедно. Дїаволътъ се съгласилъ подъ такъвъговоръ: живити хора да бѫдѫтъ на Господія, а умрѣлити негови. Господъ се съгласилъ на това, а за да умирятъ хората скоро, направилъ да живѣйтъ по 200 и по 300 години.

„Слѣдъ много врѣме, като видѣлъ Господъ, че умрѣлити станжли по вече отъ живити, а дїаволътъ има по много хора отъ него, той поискалъ да развали сѣ него говорѣтъ, а не знаialъ какъ. Заради това питалъ нѣкои отъ своито хора, като Авраама, Мойсея и Юзупа — питалъ и ангелити, нѣ никой не могълъ да му обади, какъ да развали тось говорѣ. Зели да испитувжътъ за това дїавола и веднъшъ единъ отъ Господевити хора го попиталъ: Дѣкато сте направили говорѣ съ Господія, живити хора да сѫ негови, а умрѣлити твои, може ли Господъ развали тось говорѣ?“ — „Самъ Господъ не може, отговорилъ дїаволътъ, а неговѣтъ синъ може, ако само направи, да му се роди синъ отъ духътъ му, а нѣ какъто се раждѫтъ и другити хора.“

„Като обадили това на Господія, той зель да мисли: „какъ може, само сѣ духътъ мой да ми се роди синъ на земјтж прѣдъ сички свѣтъ!“ Мислилъ, мислилъ и не можалъ да намисли. Споради това той самъ единъ пжть попиталъ дїаволътъ: „какъ можж да направѣш, да ми се роди синъ само отъ духътъ ми?“ Твърдѣ лесно, отговорилъ му дїаволътъ: „Земи, че направи отъ босиліакъ цвѣте една китка, тури ѿ въ пазухъ, и да прѣсипиш съ неї ѹедна ношти, като си намислиш, че желаешъ

да ти се роди синъ отъ духъ божи, и, щомъ като станешъ, да иж проводишъ на благочестивж, цѣломѣдрж Мария, сестрj Юдановж, за да иж подуши, и тя ште стане непразна. Господъ направилъ тъй, какъто му казалъ дяволътъ, и проводилъ съ ангела Гавраила босилавжк киткж на цѣломѣдреннж Мария, който иж казалъ: „носиж ти отъ Бога дарбж отъ хубаво цвѣтъ киткж; подуши иж, че да видишъ, какво хубаво мериши!“ Тя зела киткжтж и иж помирисала. Слѣдъ два три дена Мария станжла лжфуска.

„Веднъшъ тръгнжла Мария заедно съ брата си Юдана да иде въ черковж, и като приближили до църковжтж, Юдану му румнжло, какво ще му се смѣйтъ хората, като върви съ сестра си, тъй като тя още е мома, а е лжфуска, и той иж казалъ: „Почекай, сестро, тукъ малко: азъ ще се върнж до дома, и сега ще додж пакъ.“ Отишжалъ дома, възвѣднжъ коня си и зель си сулица въ ржка, па като пристигнжъ до сестра си Мария, мушнжълъ иж съ сулицата надъ мамжтж. Тя му уловила съ ржка сулицата, измъкнжла иж изъ грѣдитъ си и му казала: „Почекай, братко, да ти утришъ сулицата, за да не та набедиътъ хората, че си ме ти мушнжълъ“, и съ скута на дрѣхата си иж утрила отъ кръвъта.

„Юданъ забѣгнжълъ тогава, а отъ раната Марийна, чо се откри надъ мамата и отъ сулицата на брата иж, роди се Иисусъ Христосъ по духъ Божи, а Мария си останж пакъ цѣломѣдренна.

„Като чулъ Господъ, че се родилъ Иисусъ Христосъ, поржчалъ подиръ 33 годинъ да го кръстїжть.

„Юданъ забѣгнжълъ въ далечни страни, и подиръ много врѣме, като чулъ отъ хората, какво чудо Божиево станжло съ сестра му Мария, завѣрнжълъ се дома и молилъ сестра си да го прости. Тя му казала: „Като се познавашъ, че си сгрѣшилъ, отрѣжи си ржката, съ която ме прободе, — тогасъ ще те прости.“ Той си отрѣвалъ ржката, за това се и посветилъ.

„Иисусъ Христосъ застѫпалъ мѣстото на Бога и казалъ дїаволу: „Азъ ще ти отнема умрѣлитъ хора, за да станжтъ сичкитъ мои.“ — „Какъ ще ги отнемешъ“ — отговорилъ му дїавола — „когато азъ имамъ словоръ съ баща ти, живитъ да сж негови, а умрѣлитъ мои.“ — „Ти имашъ словоръ за това съ баща ми, а не съ мене“ — казалъ му Иисусъ. Дїаволътъ нѣмало какво да стори — самъ се излъгалъ.

„И тъй се развалило вече съвсѣмъ другарството на Бога съ дїавола, което другарство траило по между имъ осемстотинъ хиліади години отъ сътворението на свѣта до ражданietо Иисусъ-Христово.

„Като му отнелъ Христосъ умрѣлии хора дїаволътъ тогава наговорилъ пакъ Евреити, да не го вѣрвятъ въ нищто. Евреити

послушали діаволътъ и вели да търсижътъ Христа да го убијштъ. Като не могли да го намѣрятъ, заштото го не познавали, подканили едного отъ неговити служители — Йуда, да имъ го прѣдаде. Йуда имъ казалъ: додѣти іеди на коie-си мѣсто съ мене, дѣто ште бѫде и Христосъ, и азъ штж земж да черпиж съ вино апостолити заiedно съ него, штж сж искашлиж, и обжриж кждѣ васъ: вий ште познаите, че това е Христосъ, пуснѣте са, та го уловѣте.

„Йуда прѣдалъ Христа, но знаилъ, какво той ште въскръсне; за това отишълъ та се обѣсильъ, че като доде Христосъ да избави изъ адътъ мрътвiti, съ тѣхъ заiedно и него да избави. Но додѣ Йуда се обѣсиль и отишълъ въ пъклoto, Христосъ въскръсналъ и избавилъ умрѣлити изъ него, а Йуда не достигналъ, — и тѣй той си останжалъ тамъ въ пъклoto.“

Единъ не толковъ пъленъ вариантъ отъ тоя разказъ напечата г-нъ Дриновъ въ *Периодическо Списание на Българското Книжовно Дружество*, 1884, кн. VIII, по записките на Неша Бончова, стр. 124—126. За жалост цѣлиятъ рассказъ е записанъ не съвсѣмъ сполучливо отъ устата на нѣкого, който очевидно не е владѣялъ добръ съдѣржанието му, но въ него намѣрваме нѣкои интересни подробности, които сж важни особито за опреѣдѣление отношенietо на българския разказъ къмъ другоземнитъ.

Ето тоя вариантъ: „Според както приказват стари люде, дявола имал, смал ня, равна сила съ Бога, защото Бог се допитвал до него за много работи. А отде се е зел дявола, за това ето как ми сж приказвале. Дядо Господ си са расхождалъ по гори и по полени, и радвалъ са наистина, но се му било криво, като си немал другарец да се разговаря съ него и да прекарва времето си весело. Веднаж като са разхождал, мернжла му са сянката и той я викнал: „стани, друже!“ И сянката са исправила прѣд него, като чивяк: но то не било чивяк ами дявол. Оттугава Господ са подружил с него и дявола му станжал приятел. На Господа било яко драго от приятелството на той другар и за това искал да награди дявола, с каквото си той поиска. Дявола поискал да си разделят свeta на половина: „земята да е моя, каже дявола, а небето нека си е твое, — па да си разделим и чивеите: ти земи живите, а мене дай мрътвите.“ — „Нека бѫде така; каквото ти рече“ — отговорил Господ. „Харно рекал дявола, но дай ми запис, та да е оздравена работата.“ — Запис бил написан и даден на дявола. — Кога дядо Адам бил изгонен из рая, Бог му дал и земјж, та да си я работи слободно. Дявола веднаж, като се покачил на един голям камик да си обгледа около връс земјжта, сазрѣл Адама и баба Ева, че оржт. Той се спуснал кам тях и извикал кблак му глас: „как смеете вие да орете тая земјж без да питате стопа-

нина? — „Та ние с негова воля ореме,“ рекле те. „Стопанин съм аз! А, вие мен не сте питали; оставете земята мирна, и отсенова никой от вас да не смее да я закача!“ Кога Бог се научил за това, то му станжало яко мъчно и тогава се попишманил, защо е дал дяволу запис. . . . Кога хората се размино-жиле, то дявола, заедно с грешните, мъчили и праведните. По тая причина Бог намислил да отнеме на дявола властъ. Викнал Ангела, приказал му, какво мисли да прави и после го попитал, да ли може той да отнеме от дявола записката. Ангела помислил и после отговорил, че може. И така, Ангела отишъл у дявола, като чивяк, и удумал са да му слугува няколко годин, а тайно си имал намерение да отнеме записката. Дявола още изпражво полюбил Ангела, но, колко да бил пред него открит, се си крил записа. Веднаж те се расходили край езеро, а Ангела попитал: „мож ли, да ми извадиш шапка пясак от дънното на езерото? Ти си и по силен и по хитар от мене, и не можеш, а аз мόга.“ — Е, ха да видим, рекал дявола.

„Ангела се саблякал, отведенъж се хвърлил в водата и тос час се показвал отгоре с пясак в ръка. Дявола, за да се покаже, че не е по долен, саблякал са, ниржал в водът, но досетил са, че записа му остал в пазухарника, та може да падне на ръка на другаря му, за това се върнал от половин път, гледал, — нема нищо такова! Пак ниржал, и пак назад, до три пъти. Най-после като се увърли, че другаря му нема работа с записа, отишъл слободно до самото дъно. Лесно било на дявола да потъне, но да исплува мъчиничко малко, всъщото той е дявол, а дявола е тежак: кадя може той да се бори в пръгавинката с Ангела? И доде са той бавил в водъта, Ангела измъкнал записа и хвърлил на небото. Дявола го погидал и догонил, когато той влизал в небото, сграбчил го с нофтите за кракъ, отравал му от стапалото къс мясо, но се не можал да върне Ангела, защо той бил вече при Бога. Дявола са върнал назад, власт му прощаднала и той оттогава станжал враг Богу. Кога Ангела пристъпил с записа пред Бога, той куцал с левия крак и оплакал са Богу, че дявола му обезобразил ногъта. „Нема нищо, рекал дядо Господ, аз щъ да направа на сичките хора така и теб не ще да е срамота. От онова време е остало да ни съм стапалата вдълбнати.“

Още прѣди да се появиха горѣприведените български раскази, бѣхъ известни нѣкои тѣхни подобия въ устната словесност на равните источноевропейски народи — на Русите, Фините и на нѣкои тюркски племена. За да може българскиятъ читателъ да ги сравни съ известните до сега български варианти, ипъ ще приведемъ за сега само единъ расказъ — единъ *украински*, който е напечатанъ въ списанието *Основа* 1861, VI.

59—60 и въ нашите „Малоруски прѣдания и раскази“ 88—92. (прѣвед. на нѣмски въ *Zeitschrift für deutsche Mythologie* IV. 157—158).

Сътворението и благословението на свѣта (оть Бога и Сатанаила).

Когато Господъ намислилъ да сътвори свѣта, рѣкълъ на най-стария ангелъ Сатанаила:

„Е, какъ е, архангеле мой, да отидемъ да сътворимъ свѣта!“
— „Да идеме, Боже, рѣкълъ Сатанаилъ.“

И ето ти отишли на морето; а морето едно мрачно, дѣто рѣкли, безъ дъно. Тогава Господъ рѣкълъ на Сатанаила:

Виждашъ ли, каже, тая бездна?

— Виждамъ, Боже.

— Иди, каже, въ тая бездна на самото дъно, та ми донеси една шепа пѣсъкъ. Гледай само, като го земешъ, да кажешъ за себе си: земамъ те, земльо, во име Господне.

— Добрѣ, Боже.

Сатанаилъ се мурнжлъ въ бездната чакъ надъ пѣсъка, но се разядосаълъ.

„Не, каже, Боже, азъ ще прибавиъ и своето име: нека бѫде изведеніжъ и за твоето и за моето!“ — Зелъ пѣсъка и рѣкълъ: Земамъ та, земльо, во име Господне и мое. Рѣкълъ та рѣкълъ. Дошло врѣме да извади пѣсъка, но глѣй че водата му го измила; стиска си той шепата. — но дѣ можашъ Бога да излъжешъ! Щомъ излъзвълъ изъ водата, като че нѣмало пѣсъкъ въ шепата му; водата го измила.

„Не хитрувай, Сатанаиле, каже Господъ. Иди пакъ, но не прибавяй и своето име!“ — Сатанаилъ пакъ отишелъ, но дявола си е сѣ дяволъ, пакъ продумалъ: „Земамъ та, земльо, во име Господне и свое!“ и пакъ пѣсъкъ не останжло въ шепата му.

На третия пѫтъ вече Сатанаилъ рѣкълъ: „Земамъ те, земльо, во име Господне!“ И тогава чакъ можалъ да иж понесе, безъ да си стиска шепата: тѣй си иж носи на дланита, дано му иж измие водата, но направно! както си напълнилъ ржката, тѣй иж занесълъ до Бога.

Господъ зелъ тоя пѣсъкъ, трѣгнжлъ по морето и го разсвѣялъ, а Сатанаилъ си облизалъ ржката: баремъ трошичка да си учувамъ, мисли си той, а послѣ, и земя пѣ си направиъ. А Господъ разсвѣялъ пѣсъка.

— Е, какво, каже, Сатанаиле, нѣма ли вече пѣсъкъ?

— Та нѣма, Боже!

— „Тогава тръба да се благослови!“ ръкълъ Господъ, и благословилъ земята на четиритъ страни, и като иж благословилъ, тя захванжла да расте.

Расте земята, но и оная въ устата на дявола и тя расте и пораснжла толкова, щото и устата на дявола зела да се расчеква.

Богъ казалъ тогава: „Плювай, Сатанаиле.“ Той захванжль да плюва и да храчи; и дъто плювалъ тамъ ияраснжли планини, а дъто хракалъ, тамъ — скали. Ето защо и не е равна земята. Караватъ още, че кой знае до кога тия скали и планини щъли да растятъ, да не ги били заклели Петъръ и Павелъ, та затова не растятъ.

Господъ казалъ послѣ на Сатанаила: „Сега, казалъ, Сатанаиле, остава още да осветимъ земята; но нека да си расте, а ний да си починеме.

— „Добръ, Боже,“ ръкълъ Сатанаилъ.

И лъгнжли да си починжтъ. Господъ спи, а Сатанаилъ мисли само какъ да удави Бога, за да заграби земята. Ето ти, че го грабва и се затичва съ него къдѣ морето. Половинъ денъ тичалъ, но море нѣма, та нѣма; полунощъ станжло — и се нѣма море. — Тичалъ по четиретъ части на свѣта — нийдѣ море не намѣрилъ; разбира се, земята вече толковъ порасла, щото съ крайцата си допрѣла небето, та какво ти тамъ море! Гледа той, че не може нищо да направи, занася пакъ Бога на сѫщото място и самъ лѣга при него. Полежалъ малцѣ и разбудилъ Бога:

— „Стани, каже, Боже, да осветимъ земята!“

А Богъ му казалъ!

— Не дѣй се какъри, Сатанаиле! моята земя е осветена: азъ иж осветихъ тѣзи ноќи на сички четири страни.“

Пѣ-голѣмата част отъ извѣстнитѣ до сега раскази съ подобно съдѣржание, записани у разнитѣ славянски и неславянски народи, отъ Адриатическо море до Якутската областъ, приличатъ доволно близу на бѣлгарскитѣ и украинскитѣ варианти. Пѣ-рѣзки отлики забѣлѣзваме само въ малорускитѣ коледни пѣсни, които разказватъ тѣй сѫщо за сътворението на свѣта. Въ една отъ тѣхъ като създатели на свѣта се явяватъ Господъ и апостолитѣ Петъръ и Павелъ, които замѣняватъ тукъ дявола на горѣприведенитѣ раскази:

Jak то було спрѣдѣ вїка,
Зачатѣе свїта;
Вигравало синеje море;
На синю му морі
Стояло три јавори,
На тих јаворах три крислечки.
На першому крислі
Сам Господъ сидит,

На другим крислі
 Святій Петро,
 На третим крислі
 Святій Павло.
 Рече Господ до святого Петра:
 — Порни, Петре, на дно в море,
 Достань, Петре, жовтого піску,
 Та посій по всему світу,
 Створи, Петре,
 Небо і землю
 Небо з звездами
 Землю с квітами.“ —
 Петро порнув и дна недостав
 І письку не вважав
 І світа не сіяв
 Не створив Петро
 Ні неба, ні землі,
 Ні неба з звездами,
 Ні землі з квітами,

Сжшото се повтаря и съ апостола Павла.

Порнув сам Господъ на дно в море,
 Достав Господъ жовтого піску,
 Та посіяв по всьому світу,
 Створив сам Господъ
 Небо і землю
 Небо з звездами
 Землю з квітами.

(A. Nowosielski, Lud Ukrainski I, 103—104). Въ друга една коледна пѣсень, записана въ Галиция, ролята на Твореца играятъ три гълъбъ:

Коли не було начало світа,
 Тогді ве було неба ні землі,
 Анолем було синеje море
 А серед моря зелениj явор,
 На явороньку три голобонькі,
 Три голобоньки радоньку радъят
 Радоньку радъят, як світ (о) сновати.
 — „То спустимось ми на дно до моря,
 Та достанемо дрібного піску ;
 Дрібний пісочок посіємо ми,
 То станесъ нам чорна землица.
 То достанемо мы золотиj камень,
 Золотиj камень посиємо ми,
 То станесъ намъ яснеje небонько
 Ясне небонько, свіtle соненько
 Свіtle соненько, ясниj місьачик
 Ясен місьачик, ясна зірница,
 Ясна зірница, дрібні звіздоньки.¹⁾)

¹⁾ Ний привеждаме тази коледка споредъ единъ вариантъ, който биде напечатанъ най-напрѣдъ отъ Новоселскій въ Dziennik Warszawski 1854, № 99, а послѣ прѣпечатанъ отъ Кол-Берга въ „Рокусie“ I 348—349, съ забѣлѣжка, че тоя вариантъ е записанъ отъ Вагилевича

Текстът на тая коледна пъсень биде прѣведенъ на француски отъ Ходако въ „Contes des paysans et des pâtres slaves.“ (Paris 1864, 374).

Тоя родъ славянски раскази отдавна сѫ обѣрнжли на себе си вниманието на славянскитѣ учени и съгласно мнѣнията, които господствувахѫ между тѣхъ до скоро, тѣ (расказитѣ) се обяснявахѫ като остатъци отъ дрѣвния славянски религиозенъ дуализъ — отъ вѣрата въ Бѣлбога и Чернобога (ср. особенно Erben, *Báje slovanské o stvoření světa vъ Časopise Musea Království českého* 1866, 35 и слѣд. и Аѳанасіевъ, *Поэтическая возврѣнія Славянъ на природу*, 1868, т. II 458 и слѣд.).

Нѣкои сходства на горѣ приведенитѣ раскази съ славянскитѣ писани апокрифи се считахѫ за потвърждение на тия мнѣния, понеже и на самитѣ апокрифи славянскитѣ учени гле-дахѫ едно врѣме, като на плодъ отъ *двоебѣрието* — като на смѣсица отъ християнството съ славянскитѣ национални вѣрвания. Че подобни раскази сѫществуватъ у финскитѣ и тюркскитѣ народи, това ни най-малко не смущаваше славянскитѣ учени, които сматряхѫ расказитѣ на своите съплеменници за остатъци отъ първобитната славянска митология.

Съ приложението на сравнителното изучване въ народните вѣрвания и сказания и съ появата на „теорията за взаимствуванието“ и въ славянската наука трѣбаше най-сѣтнѣ и мнѣнията на Ербена, Аѳанасіева и др. да срѣщнатъ възражение. Новитѣ учени захванахѫ да търсятъ други инострани извори за славянскитѣ дуалистически раскази за сътворението на свѣта.

Въ тоя духъ най-напрѣдъ се изказа Проф. Александъ Веселовскій, който въ своето съчинение „Славянскія сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ“ (1872) пажтемъ забѣлѣжи, че „записанитѣ въ Русия и Бѣлгария народни раскази за дуалистическото миrotворение происичатъ отъ книжнитѣ богоилски апокрифи, въ които сѫ се отразили источнитѣ религиозни прѣдставления“ (оп. cit. 164).

Това мнѣние за гностическото-иранско-сирийско происхождение на славянскитѣ дуалистически раскази за сътворението на свѣта, чрѣзъ посрѣдството на Богоилитѣ, биде ис-

надъ Днѣстръ. Въ другитѣ варианти има нѣкои отлики: *два гълъба*, а не три; *два джба*, на-мѣсто яворитѣ; *синъ камъкъ* на-мѣсто злато и др. (Ср. Головацкій, Пѣсни Галицкой и Угорской Руси II. 5, изъ Сяноцкаго окрѣгъ; Потебня, Объясненіе Малорусскихъ народныхъ пѣсень II, 738—739). Желателно би било да се провѣрятъ грижливо и критично разлитѣ варианти, за да се отдалѣнятъ народнитѣ имъ особици отъ поправкитѣ на издателитѣ. Най-старитѣ печатни текстове на тая коледна пѣсень намѣрваме у Шафарика „Slovanskij Narodopis“ 1842, 117 (съ указание на записаната отъ Вагилевича колядка, макарь и съ нѣкои отклонения отъ текста на Новоселскій, послѣ въ „Малъкъ“ XI, 56, у Костомарова „Объ историч. значеніе русской нар. поэзіи“, 1843, 66. Споредъ Головацкій слѣдъ сѣки стихъ па коледкитѣ иде следниятъ пригѣвъ:

Подуї же, подуї, Господи,
Ј з духомъ свiatим по землї.

казано и отъ г. Сумцова въ неговите „Очерки исторіи южно-русскихъ апокрифическихъ сказаний и пѣсень“ (Киевска Старина 1887, Юний и Юлий 255 и слѣд.). Но г. Сумцовъ не изслѣдува подробно прѣдмета и не отхвърля въ рассказитѣ, които ни занимаватъ, древне-славянския религиозно-митически елементъ. Освѣнъ това г. Сумцовъ привежда въ началото на статията си (по указанията на *Reville-a*, „Les religions des peuples non civilisés I. 282“) единъ съвероамерикански разказъ: какъ разнитѣ животни по заповѣдъ на „великия духъ“ извадили отъ водата частицитѣ на земята. — Г. Сумцовъ съглежда въ тоя рассказъ прилики съ украинските подобни истории, но не се натоварва съ трудната задача, да сравни обширно славянските истории отъ тоя родъ съ иноплеменните; той се ограничава само въ това, дѣто исказва „очувдание прѣдъ факта, че сѫществували толкова сходни сказания у народи, раздѣлени единъ отъ други съ грамадни пространства и които не сѫ влѣзвали никога въ взаимно сношение.“

Отъ неславянските учени най-напрѣдъ г. Лежѣ се докосня до нашите дуалистически истории въ своята кратка, но цѣнна статия за славянската митология, напечатана най-напрѣдъ въ *Revue historique des religions*, а послѣ въ *Nouvelles études slaves 2-me serie*.

Г. Лежѣ въобще не е съгласенъ съ идеите на Ербена за първобитния славянски дуализъмъ, който билъ се ужъ отразилъ, споредъ мнѣнието на ческия ученъ, между друго и въ занимающитѣ настъ сказания. — По поводъ на тия послѣднитѣ Г. Лежѣ казва слѣдното: „Учениятъ ориенталистъ, г. Joseph Deremberg, ме увѣрява, че по-голямата част отъ тоя рассказъ трѣба да се търси въ *Мидраша*, т. е. въ легендарните тълкувания, които народното (?) въображение е придавало къмъ свещенния текстъ (на библията). За жалостъ текстътъ на *Мидраша* е достѣпенъ поне за сега само на хебреистите по професия. Извѣзва по такъвъ начинъ, че легендите, на които се основава Ербенъ, сѫ отъ семитическо, християнско или манихейско произходение, а никакъ не славянско.“ (op. cit. 200—201).

За жалостъ г. Дерамбергъ и до сега още не е указанъ въ печата, кои сѫ тия истории въ *Мидраша*, паралелни на нашите, при сичко, че ний го прѣдизвикахме прѣмо въ *Melusine* 1888, № 10. Въ прѣводите изъ талмудската книжнина, (въ това число е и *Мидрашъ*), които се явяватъ на по-достѣпните евзици, ний не срѣщаме нищо подобно на нашите легенди.

Слѣдъ г. Лежѣ на славянските истории за сътворението на свѣта обръна внимание францускиятъ американистъ *De Charencey* въ своята брошюра: „Une légende cosmogonique“ (Havre, imprimerie Lepelletier, 1884). Оказва се, че на този ученъ сѫ били

известни горѣ приведената галицка коледна пѣсень за гължитѣ, галицкиятъ вариантъ на дуалистическата легенда и откъслекъ отъ славянската апокрифна книга за Бога и Сатана на Тивериадското езеро, приведена отъ г. Пышина въ неговата „История на Славянските литератури“, въ главата за Българитѣ, по която причина г. De Charencey ѝ нарича „*българска легенда*.“ Тия славянски сказания френскиятъ американистъ ги съпоставя съ доста значително число легенди отъ стария и новия свѣтъ, като се установява особено на vogulските и американските ръкописи.

Г. De Charencey раздѣля сички тия сказания на три кръгла

1) континентална версия, распространена както по стария, тѣй и по новия свѣтъ и въ която се представя земята, като извадена изъ морето отъ нѣкое въодушевено сѫщество (четвероного или птица);

2) островна версия, свойствена на Япония и на Полинезките острови, въ която Богъ самъ изважда свѣта изъ водата, като нѣкоя риба, съ рибарски уредъ или съ тояжка;

3) Индийска или смѣсена версия, която се е образувала отъ спояването на двѣтѣ предидущи.

Г. De Charencey счита островната версия за най-стара.¹⁾

Славянските ръкописи той причислява къмъ континенталните. Въ 1888 г. ний помѣстихме въ френското фолклорно списание „*Méusine*“ (№ № 9 и 10) първата тукъ приведена българска легенда, и ѝ придружихме съ нѣколко обяснения, въ които се опитахме, да разгледаме подробно, макаръ и стѣгнжто, състава на българската дуалистическа легенда, като се потрудихме да покажемъ както нейната прилика съ други подобни ръкописи, тѣй сѫщо и нейните различия. Ний предполагахме, че основата ѝ е произлѣзла въ Азия, на брѣговете на Индийския океанъ, че послѣ се е измѣнила въ Вавилонската и Иранската срѣда, до като е приела съ малки видоизмѣнения този видъ, подъ който тя се е разпространявала посредствомъ манихействующите проповѣдници по съверна Азия и источна Европа.

Въ 1889 г. Мочульский напечата въ „*Русский филологический вѣстникъ*“ една интересна въ много отношения статия: „За мнимия дуализъ въ славянската митология“, дѣто подложи на скептическа критика общите положения за сѫществуванието на дуализма въ славянската племенна митология. Дуалистичните елементи, които се съглеждатъ въ разните срѣдневѣковни славянски повѣрици и въ сегашната устна словесностъ, г. Мочулскій ги изважда отъ иноплеменни извори, преимущественно

¹⁾ Главата за тая версия е слабо обработена въ брошурата на френския ученъ.

ирански. За жалост г. Мочульский малко се е спрѣль, да изучи самостойно источнитѣ племенни вѣри и гностицизма и въ разрѣзъ съ основнитѣ общи положения, които ни дава сравнително-историческото изслѣдване на религиите, приписва на първобитнитѣ Славяни на място дуализъмъ — монотеизъмъ. — При сичко това отрицателната критика на г. Мочульский и неговитѣ съображения за происхождението на устнитѣ славянски дуалистически легенди отъ писаниетѣ, напити съ ирански идеи апокрифи, сѫ по нашето мнѣние слабо основани.¹⁾

Въ послѣдне врѣме г. Александръ Веселовскій посвети на нашитѣ легенди двѣ специални монографии: „Дуалистической поэтической міровоззрѣїї о мірозданії“ (Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха XI—XVII, 1889, XI, 1—116) и „Еще по вопросу о дуалистическихъ космогоніяхъ“ (Разысканія и проч. XVIII—XXIV, 1891, XX, 105—136; най-напрѣдъ въ „Этнографическое обозрѣніе“).

Въ първата отъ тѣзи монографии г. Веселовскій сильно отстѣжва отъ своето прѣдишно мнѣние за иранско-гностическия происходъ на славянските дуалистични легенди и се приближава къмъ мнѣнието на финландския ученъ Юлиянъ Кронъ (I. Kron, Finska litteraturens historia), именно, че основата на тия сказания е била изработена отъ фино-маджарскитѣ или урало-алтайскитѣ племена. (Разысканія XI, 4). Г. Веселовскій не е съгласенъ съ г. Кронъ само въ подробнотитѣ, но напоконъ допушта, че е възможно, гностицизъмъ да е повлиялъ на тия фински легенди по пътя имъ къмъ югъ, значи къмъ Славянитѣ, и обратно — отъ югъ къмъ сѣверъ, отъ Славянитѣ къмъ Финитѣ и Урало-Алтайцитѣ.

За жалост г. Веселовскій исказва послѣдното прѣдположение малко тѣмно.²⁾ Освѣнъ това той не се е опиталъ да покаже, колкото и да е нагледно, слѣдитѣ отъ това двойно дви-

¹⁾ Една отъ най-слабитѣ страни на науката въ Русия е въобще отсѫтствието на надлежното внимание къмъ най-новитѣ изслѣдвания на западнитѣ учени въ областта на религиозната еволюция.

²⁾ Като указва на дрѣтѣ теории за обяснението на приликитѣ въ повѣриците и сказанията на разнитѣ народи — теорията на общитѣ основи и теорията на заеманието, и съдѣ като забѣлѣза, че ни една отъ тѣхъ не е приложима „въ отдѣлности“, г. Веселовскій казава: „теорията на „заеманието“ прѣдизвиква теорията на основитѣ и наопаки; анализътъ на сѣкий фактъ отъ областта на Folklor-а трѣба да се обраща единакво и на тая и на онай страна на въпроса, понеже е възможно, взаимното обращение на митоветѣ, сказкитѣ, пѣснитѣ да се е повторяло не веднажъ, а сѣки пътъ подъ нови условия, както въ срѣдата, която ги усвоява, тѣй и въ усвоения материалъ.“

„Германските епически мотиви сѫ влѣзали въ основата на французските chansons de geste, а сѫ прѣминали рѣката Райнъ, като рицарски и феодални поеми. Намѣсто тая окраска (каква?) азъ прѣдполагамъ християнско-богомилска въ тия легенди, които сѫ ни дошли на югъ отъ сѣверъ, и такъ отъ ново сѫ се обѣржалъ къмъ сѣверъ, като сѫ извѣршили единъ отъ тия кръговрътежи, които тукъ е можично да се прослѣдятъ, но които изслѣдватъ е длѣженъ да има винажи наоко, като възможни.“ (Разысканіе XI, 115—116).

жение споредъ варианти^{тѣ}, които имаме на лице, слѣди които би трѣбalo да се видѣтъ, ако бѣ самото движение сѫществувало.

Изслѣдването на г. Веселовскій прѣдизвика между другото и слѣдната забѣлѣжка отъ страна на рецензента на „Русская мысль“ (1890, Юлий), именно, че може би въ дуалистическите легенди на разните народи да имаме работа съ самостоятелно зачевание на едно и сѫщо представление въ разни отдѣлени една отъ друга етнически сфери, и че, може би, дуализмътъ да е едно отъ стжпалата на религиозния развой у много народи.¹⁾

Тая забѣлѣжка и набраниятъ, кое новъ и неизвѣстенъ, кое пропуснатъ въ първото му изслѣдование материалъ, заставихъ г. Веселовскій да напише втората си монография по нашия прѣдметъ: „Еще о дуалистическихъ космогоніяхъ,“ дѣто между другото е обѣрижто внимание и на космогоническите легенди на американските народи, които споредъ г. Веселовскій може да се земйтъ за дуалистически и да се сравнятъ съ старосвѣтските легенди, що съставяятъ прѣдмета на първата му студия. Въ това си ново изслѣдвание учениятъ Петербургски академикъ се отказва почти отъ „Финската теория“, къмъ която той бѣ се присъединилъ въ първата си монография.

Като излага една задкавказка, сванетска легенда (ще забѣлѣжимъ тукъ α пророцъ, че тя е поразително сходна съ българската), г. Веселовскій казва: „сванетската космогоническа легенда не ни искарва изъ границите на нейното отъ насъ прѣдположено географическо распространение въ Европа; нейните християнски мотиви не принасятъ нищичко ново за рѣшението на въпроса: кое етническо-религиозно вѣрвание е влѣзло въ основата на сказанietо за двамата братия — творци, Бога и Сатанаила.²⁾ Азъ прѣдполагахъ, че то не е арийско, а тюркско-финско; това възврѣние бихъ могъ да укрѣпя съ финските (въ широка смисълъ) и тюркските варианти на космогоническата легенда, къмъ които още не се съглежда влиянието на християнството (богомилството). Такива варианти азъ не знамъ; моятъ опитъ, да раскриj (?) дуалистическите течения въ космогонията на Калевала бѣхъ внушени отъ убѣждението, че ду-

¹⁾ Ний по-нататъкъ ще говоримъ доста обширно по този въпросъ; тукъ ще забѣлѣжимъ само, че дуализмътъ не само е *можалъ* да бѣде, а е *бѣль* дѣйствително такова прѣходно стапало навредъ; но въпросътъ е за качеството и количеството на дуализма. Друго нѣщо съ напр. дуалистическите черти, които се срѣщатъ въ сичките митологии, дѣто се рассказва за борбата на боговете и пакъ друго е — катехизуваніята, послѣдователно и въ най-малките дребулии прокараниятъ дуализъмъ на Зендавеста и др. ирански книги.

²⁾ Ний ще покажемъ по-надолу, до колко задкавказките варианти отъ легендата за дуалистичното миротворение могатъ да прѣснатъ свѣтлина върху въпроса за областта, дѣто тая легенда е приела формитъ, съ които тя е прѣминяла между славяните.

Впрочемъ г. Веселовскому не бѣ извѣстенъ вториятъ български варианти, напечатанъ отъ г. Дринова.

ализмът на известните намъ легенди за сътворението на свѣта не бива да се обяснява исклучително съ иранскиятъ прѣставления, които сѫ се обявили въ историческите форми на богомилството.¹⁾

Г. Веселовский намѣрва „косвенно потвърждение на това мнѣние въ прѣставленията на сѣверо-американските Хурони, Ирокези и Алгонкини за двамата братя — демиураи, прѣстителитъ на доброто и злото начало,“ и слѣдъ това излага американскиятъ легенди, които той счита почти за тѣждественни съ финските, тюркските и славянските.

Нашиятъ авторъ вирочемъ не прави отъ това прѣдположено сходство никакво рѣшително заключение, а само заявява, че неговото „обяснение на славянския, финско-турския и американския дуалистически митъ често го е докарвало до мисълъта, която исказва и рецензентътъ на „Русская мысль,“ — именно, че ний имаме, може би, тукъ работа съ самостоятелно зарождение на едно и сѫщо прѣставление въ разни етнически сфери, които не сѫ се допирали никога.... Да се докаже това въ отношение на анализувания отъ настъ космогонически митъ — това е работа на нѣкой бѣджицъ изслѣдователъ; до сега азъ не се рѣшихъ да искажа това прѣдположение, едно, защото най-напрѣдъ въпросътъ за самозараждането може да се постави само въ той случай, когато бѫде рѣшенъ отрицателно другиятъ: че е невъзможно, да сѫ съобщавали помежду си още много отъ рано, въ прѣисторическо време, тия човѣшки масси, които сѫ занесли напр. въ Мексико издѣлия отъ нефритъ, който не се намѣрва въ Америка; защо не и откъслѣци отъ мита?“ и т. н. (Разыскания XX, 123).

По такъвъ начинъ г. Веселовский се отказва собственно отъ опита, да обясни теоретически еволюцията на дуалистическиятъ повѣрия, които сѫ го занимавали, — макаръ и да е наструпалъ едно огромно количество материали, въ което количества, за пълнота липсватъ само индустанскиятъ и сиро-месопотамскиятъ, наистина много важни сказания, както ний ще се помѣжчимъ, да докажемъ по-нататъкъ.

Ний мислимъ обаче, че той отрицателенъ въ теоретическо отношение резултатъ на г. Веселовсковото изслѣдване се дѣлжи освѣнъ на липсванието на току що поменжтитъ индустански и сиро-месопотамски легенди, още и на недостатъчната строгость въ неговата метода.

Сравнителното изслѣдване на сказанията трѣба да има прѣдъ видъ не само сходството на основните имъ, а и сходството и различието на подробностите имъ.

¹⁾ Развыскания и пр. XX. 117.

Освѣнъ това въ въпроса за първоначалната родина на нѣкое известно сказание и за видоизмѣненията, които то е получило въ своето движение по разните страни, трѣба да се обрнє особено внимание и на разните битови условия, като начнемъ отъ географическитѣ. Само по такъвъ начинъ ний можемъ да опрѣдѣлимъ генезиса на сказанията, които намѣрваме у разните народи, и да докажемъ тѣхното истинско роднинство, а тъй сѫщо и да отдѣлимъ туземните въ известна страна сказания отъ заститѣ.

Ако съ такива методически приеми ний се обрнемъ къмъ рассказитѣ на финската Калевала и къмъ американскитѣ, които г. Веселовскій е разглеждалъ, то ний ще видимъ, че тия ръкази трѣба да се отдѣлътъ съвършенно отъ дуалистическитѣ легенди, които — като захванемъ съ българскитѣ, та свършимъ съ сибирскитѣ, турскитѣ и якутскитѣ, — представятъ наистина една челядь, която трѣба непрѣменно да е произлѣзла отъ единъ общъ праотецъ.

Общата основа въ рассказитѣ отъ това семейство е тая: *съперничеството на двѣ божествени лица при мироиздаванието, отъ които едното изважда другото въ водата, да донесе частъ отъ материјата за създаванието на сушата.*

Въ рассказитѣ на Калевала нѣма собственно такава фабула.¹⁾ Въ рассказитѣ за творчеството на Вейнемайнена и Илмеринена нѣма съперничество, и послѣ тѣ създаватъ една чудесна воденица (Самно), а не суша, при което Илмериненъ работи по заповѣдъ на Вейнемайнена честно и безъ да мисли, да го излїже нѣкакъ, както напр. Сатанаилъ въ българскитѣ, украинскитѣ и пр. ръкази.

Въ 37-та руна, която г. Веселовскій сближава съ една алтайска приказка, прилична по сѫщество съ славянскитѣ, има само едно сходство съ тия: дѣто Илмериненъ изважда отъ *мопето* веществото за творението, но това вещество е злато и сребро, а прѣдметътъ на самото творение е една *жена*, която Илмериненъ иска да си има на мястото на друга една, която билъ изгубилъ, т. е. съвсѣмъ различенъ отъ прѣдмета на тюрскитѣ и славянскитѣ приказки.

Процесътъ на творението — (*кованie*) е тъй сѫщо съвсѣмъ други.

„Мурганието“ (ныряніе) на морското дъно, въ други единъ епизодъ на Калевала, на което „мургание“ г. Веселовскій настоява, тъй сѫщо нѣма нищо общо съ творението на Сатанаила. Въ Калевала „една синя патка, по заповѣдъ на Вейнемайнена, се

¹⁾ Считаме за нужно да прѣдупрѣдимъ, че една строго научна операция съ Калевалата е невъзможна понеже тая финска поема не е нѣкакътъ цѣненъ суръвъ материалъ, а е сборникъ отъ разни отдѣлни сказания, събрани на разни мѣста и съставена отъ Льонрота.

спушка въ морето, за да донесе отъ тамъ сълзите на въщия пъвецъ и демиургъ.“ (Разысканія XI 108—109).

Такива „мургания“ може да се намържтъ съ десетки въ разни приказки, които нѣматъ нищо общо съ дуалистическите легенди за сътворението на свѣта.

Макаръ стрѣлението на разногледия Лапландецъ върху Вейнимейнена и да прѣставя даже въ обработката на Лёнрота останътъ отъ космогонически дуализъмъ, то това сѣ пакъ си остава безъ аналогия съ подробностите на славянските ръкописи за Бога и Сатанаила.

Примѣри отъ подобни стрѣлби сѫ тѣй сѫщо многобройни въ съкакви, съвършенно различни една отъ друга приказки и митологии.

Въ нѣколко сѣвероамерикански прѣдания за сътворението на свѣта има повечко сходство съ славянските дуалистични легенди, но сѣ пакъ и тия прѣдания трѣба да се поставятъ въ реда на съвсѣмъ независимите ръкописи.

Въ други нѣкои отъ сѣвероамериканските прѣдания наистина се говори за сътворението на свѣта отъ вещество, получено чрѣзъ „мургание“, но собственно и тукъ нѣма нищо дуалистическо. Тѣй напр. Такулий въ английска Колумбия ръкописи, че най-напрѣдъ на свѣта сѫществували само водата и мускусната мишка. Послѣдната се пущала на дъното на водата да си тѣрси храна и напъзвала тамъ устата си съ тиня. Животното исплювало тая тиня и така, малко по малко, се образувалъ единъ островъ, който, като се расширилъ, образувалъ земята, т. е. *сушата*.¹⁾

Тукъ, разбира се, ние намърваме нѣкои черти, познати намъ отъ славянските легенди, но самата легенда, а особено дуалистическото съперничество на демиурзите — това не намърваме.

Тѣй сѫщо трѣба да се признае отдељността на славянските и другите тѣмъ подобни американски ръкописи и легенди отъ тия, които г. De Charencey нарича *островни*. Тия послѣдните, въ които Богъ изважда земята (готовитъ острови) изъ водата, като риба съ вѣдица,²⁾ нѣматъ въ себе си нищо дуалистично и нито по фабулата си, нито по подробностите си не прѣставятъ нѣщо подобно на познатите намъ славянски легенди.

Пѣ-голѣмата част отъ американските легенди не съдѣржатъ тѣй сѫщо никакъвъ дуализъмъ, особито въ смисълъ на съперничество между демиурзите, — и фабулите имъ сѫвършенно различни отъ фабулите на славянските ръкописи, тѣй што тѣ собствено иматъ само слѣдните двѣ черти общи

¹⁾ Andrew Lang, *Myth, ritual and religion* I. 191—192; idem *La Mythologie*, trad. p. L. Parmentier 164.

²⁾ De Charencey, op. cit. 36—42.

съ славянските: мурганието на известно същество въ водата и добиванието на частиците от тамъ, отъ които се образува посълъ сушата; т. е. черти, които съ съвсъмъ недостатъчни за установлението на генетическата свързка между американския и славянския раскази.

Американскиятъ легенди, които резюмираятъ Вайтцъ, Ревилъ и Лангъ споредъ материалите, които съ имъ били доставени отъ разни пътешественици, се свеждатъ на следното: въ началото на свѣта, когато творецътъ (който различно се представя въ разните племена) се намѣрвалъ надъ водата, заповѣдалъ на разните животни (значи, които съществували съвсъмъ съ него), да донесатъ отъ дъното на водата частиците на земята. Бобърътъ се спуска на дъното, но не сполучва. Мускусната мишка напротивъ донася едно зърно земя, отъ което творецътъ съ духание направя сушата.¹⁾

De Charencey привежда нѣколко по-развити легенди, събрани отъ разните племена на Канада и брѣговете на река Лаврентий. Споредъ тия легенди прѣди създаванието на земята (сушата) сичко било покрито съ вода. Творецътъ (когото нѣкои племена считатъ за свой прайтецъ и го наричатъ Великъ Заякъ, макаръ и да си го представляватъ въ човѣшки видъ)²⁾ плавалъ по водата заедно съ разни животни на единъ голѣмъ салъ. Великиятъ Заякъ искалъ да спре сала на нѣщо твърдо, но не съгледалъ на водата нищо друго освенъ лебеди и други птици, и напоконъ проводилъ единъ бобъръ на дъното на водата, да донесе отъ тамъ земя. Бобърътъ се подвоумилъ, но посълъ се съгласилъ, муркълъ се въ водата и дълго време не се явилъ, най-сетне исплавалъ почти мъртвътъ, безъ движение.

Другите животни прѣтърсили опашката му, но не намѣрили нищо. Сѫщото се повторило и съ видрата. Тогава прѣложила мускусната мишка своите услуги. Три пъти се мургала безуспешно, но подиръ четвъртия опитъ животните намѣрили между ноктите ѝ едно дребно зърнице пъсъкъ. Великиятъ Заякъ хвърлилъ това зърно на сала и то захванжало да расте. Когато станжало колкото една планина, Великиятъ Заякъ рекълъ да го обиколи, но планината сѣ растѣла и растѣла. Тогава той заповѣдалъ на лесицата да исходи сушата. Лесицата отишла, върната се и казала, че сушата е доста голяма вече, за да може да храни и държи сичките животни. Великиятъ Заякъ намѣрилъ обаче, че сушата не е още доста

¹⁾ Waiz, *Anthropologie der Naturvölker* III. 183—184. Rerille. *Les religions des peuples non civilisés* I. 282. A. Lang, *Myth, Ritual and Religion* I. 182.

²⁾ De Charencey казва, че името на този Великъ Заякъ: *Manibojo, Nanabojon, Michabo, Messon* значато: Великъ-бѣлъ, Великъ-блѣскавъ. Това обяснение дава и *Brinton* (*The myths of the new world* 165, New-York 1868), отъ когото се е водилъ De Charencey.

голъма и захванжълъ пакъ да ѝж обикаля, за да ѝж увеличи, та и до днес се ѝж обикаля. И до сега когато Алгоквинцитъ чуялъ звукове въ гората, казватъ че Великиятъ Заякъ уго-лъмява земята.¹⁾

Въ тия раскази тъй също нѣма нищо подобно на дуализма въ славянскитѣ и тюркскитѣ космогонически легенди, даже дѣтѣ дѣйствующи лица не сѫ представени въ тѣхъ.

Ний притежаваме още една сѣвероамериканска (ирокево-хуронска) космогоническа легенда, на която г. Веселовски спешно се остановява, като ѝж туря въ свѣрзка съ славянскитѣ и тюркскитѣ дуалистически легенди за сътворението на свѣта.²⁾ Въ тая легенда, напечатана въ *The Journal of american folk-lore I* (1888) 180—183 (въ сказанията на Horatio Hale — Huron Folklore) ний срѣщаме и епизода за добиванието на земнитѣ частици отъ водата, но той е вмѣстенъ въ фабулата на една съвѣршенно особита тема:

Отъ небето иде една божественна жена и двѣ птици ѝж държатъ надъ водата. Тия двѣ птици послѣ викатъ на помошъ разни други животни, отъ които костенурката се съгласява да земе богинята на гърба си и послѣ испраща разни животни на дѣното на водата, да донесатъ отъ тамъ земя. Отъ тая земя, която богинята разложила около костенурката, се образувала сушата. Слѣдъ туй жената родила два близнака — единиятъ добръ, другиятъ зълъ, отъ които послѣдниятъ прѣбилъ слабинитѣ на майка си и станжълъ така причина на нейната смърть. Отъ тѣлото на жената израсли полезнитѣ за човѣка растения, а слѣдъ туй единиятъ отъ близнаците съдалъ полезнитѣ за човѣка прѣдмети, а другиятъ — врѣднитѣ.

Очевидно е, че мурганието въ водата за земя е тукъ епизодъ притуренъ. Самата основа на легендата, макаръ и краятъ ѝ да е дуалистиченъ, нѣма нищо общо съ славянскитѣ и другитѣ тѣмъ подобни легенди за Бога и Сатанаила.

Ако за прѣходнитѣ американски легенди може да се каже, че въ тѣхъ има мургание за суша но *нѣма дуализъмъ*, то за тая може да се каже, че въ неї има дуализъмъ, но той е изразенъ и поставенъ съвсѣмъ иначъ, а не като въ дуалистическитѣ легенди на стария свѣтъ — и за това сичкитѣ тия американски легенди не могатъ да иматъ никаква генетическа сврѣзка съ тия послѣднитѣ.

Ако съпоставимъ разнитѣ горѣзложени космогонически легенди съ битовата обстановка на племената, между които тѣ

¹⁾ De Charencey, op. 1. 10—12 изъ Nicolas Perrot, *mémoire sur les mousirs costumes et religions des sauvages de l'Amérique septentrionale*, publié par le R. P. Tailhan (Leipzig et Paris, 1864) ch. I. p. 3 et 5.

Другитѣ варианти отъ това сказание у De Charencey, 20—21, 24—25.

²⁾ Веселовски, Разысканія XX, 118—120.

съ записани, ний ще видимъ, че океаническиятъ характеръ въ легендите на островните жители отъ Тихия океанъ, на Япония и Полинезия напълно отговаря на океаническата география на мѣстожителствата на тия народи и за това тия легенди съ могли напълно да възникнатъ между самите тѣхъ.

Сѫщото трѣба да се каже и за легендите на съвероамериканските племена, които несѫмнѣнно съ живѣли на бръговете на океана, а и до сега живѣятъ въ една богата съ води областъ — между великиятъ езеро и Худсоновия заливъ. Съвсѣмъ отъ други видъ е географическата обстановка на Славяните и тюркските племена, — които образуватъ континентални народи. — Океаническиятъ космогонии, които се срѣщатъ у тѣхъ, трѣба да бѫдатъ непрѣмѣнно отъ чуждо потекло, а напротивъ приликата на тия космогонии — не само въ основата, но и въ подробностите, говори въ полза на предположението, че дуалистическите легенди на Славяните и Турците — отъ България до Якутската областъ — трѣба да съ произлѣзвали отъ единъ изворъ.

Нека се опитаме да опрѣдѣлимъ тоя изворъ.

II.

Въ древния Иранъ лисватъ фабули за сътворението на свѣта, подобни на славянските и тюркските. — Континенталниятъ характеръ на иранските космогонии. — Възможно е да съ прѣминати отъ Иранците у Славяните и Турците само нѣкои общи дуалистически идеи и раскази за сътворението на свѣта. — Възможностъ на иранско-дуалистическата окраска на океанически космогонически расказ, който е възникналъ отвъд Ирана. Примѣри отъ такива раскази въ индийската книжнина и народна словесностъ. — Възможно е, подобенъ нѣкой расказъ да е прѣминалъ отъ Индия въ областта на иранското влияние чрѣзъ посрѣдството на Халдейцѣ: океанизъмъ въ халдейско-семитическите космогонии. — Отъ симѣсването на иранския дуализъмъ съ халдейския океанизъмъ се е образувала фабулата въ славянските и тюркските дуалистични раскази за сътворението на свѣта. Увеличеното значение на Аримана въ ирано-халдейската система на Цервантите. — Обработката на ирано-халдейските космогонически представления въ ученията на Гностиците и Манихеите. — Антропо-зооморфически раскази въ новите религиозни учения отъ III—VI вѣкъ подиръ Р. Хр.

Ний видѣхме че нѣкои изслѣдващи обясняватъ славянските дуалистически легенди за сътворението на свѣта отъ влиянието на иранските представления. Това мнѣние бѣше изразено обаче само на това основание, че Иранъ е класическата страна на религиозния дуализъмъ, а тѣй сѫщо и за това, че славянското богоилство, чието влияние върху народните легенди е мѣжно да не се признае, е било въ генетическа свръзка съ ерменското павликянство, а това послѣдното съ иранското манихейство.

Обаче свещенната книжнина на предмюсюлманския Иранъ не ни представя нищо подобно на фабулата въ славянските или тюркските раскази за сътворението на земята отъ Бога и Сатанаила, макаръ и да съдържа разни дуалистически идеи и образи, които съ прѣминали и въ устната словесностъ даже на нѣкои поб-западни отъ Славяните европейски народи. Освѣнъ

това Иранъ е континентална страна, особито съверо-источниятъ Иранъ, дъто се е образувала основата на свещената иранска книжнина, та по тая причина тамъ не е можало да се родиятъ легенди съ океанически характеръ.

Зендавестата се е упазила въ много непъленъ видъ и въроятно за това ний не намърваме въ нещ ни единъ свързанъ космогонически рассказъ, а само откъслечни спомени за сътворението на разните прѣдмети ту отъ Ормуздъ, ту отъ Аримана.

Най-много такива спомени съдържатъ първите глави отъ запазените до сега части на *Авестата* — познати подъ името *Вендидадъ*: тъй напр. въ първата глава на тая книга Ормуздъ (собствено Ахура-Мазда) изброява тия страни, които билъ създавалъ за прѣбиване на тѣлесния миръ, и противниците на тия страни, които създавалъ послѣдователно Ариманъ (Ангро-Майнюсъ). Между тия противници срѣщаме както природни явления: като зима и студъ въобще, градъ, опасна жега, тъй и животни, истински и баснословни: като рѣченъ змей, насъкоми врѣдни за биковете, грабливи звѣрове и гризливи насъкоми, а най-сетне и грѣхове: невѣрни смѣтки, поклонение на лъжовни богове, погребване на мъртвите въ земята, невѣрие, изгаряние на мъртвите и пр.¹⁾

Освѣнъ тоя рассказъ въ *Зендавеста* срѣщаме само откъслечни показалци: мимоходомъ Ормуздъ се нарича творецъ на звѣздите и мѣсца,²⁾ на водата и растенията,³⁾ на хората,⁴⁾ кучетата,⁵⁾ на разни сѫщества, които живѣятъ на земята и надъ земята, въ водата, въадуха и пр.⁶⁾

Наредъ съ славословията, въ които Ормуздъ блѣщи като творецъ на разните божествени и благодѣтелни за човѣка сѫщества, се описва въ *Зендавеста* Ариманъ, като творецъ на злите демони, носителите на материалните и нравствено-религиозните бѣди.⁷⁾

Въ пъ-новата иранска свещенна книга — *Бундехешъ* (творение), редакцията на която принадлежи вече на Сасанидските времена, срѣщаме единъ свързанъ рассказъ за сътворението на свѣта.

Макаръ и да сѫ очевидни въ нещ слѣдите отъ влиянието на халдейските океанически истории, космогонията на *Бундехешъ* е запазила въ основата си континенталния характеръ много повече, отъ колкото напр. библейската космогония. Но при

¹⁾ *Vendidad, Fargard I Avesta*, trad. par C. de Harlez, 7—12.

²⁾ *Yaçna*, I. XI—34.

³⁾ *Yaçna*, IV. XXI—48.

⁴⁾ *Vispered XIII, 11.*

⁵⁾ *Vendidad XIII, 6.*

⁶⁾ *Khorda Avesta, Yesht XV.*

⁷⁾ *Yaçna IX. 8, Vendidad III, XXII, 72—74 и пр. и пр.*

това съхранение на стария ирански характеръ, космогонията на Бундехешъ вече е видоизмѣнила прѣдишния ирански дуализъмъ, като е дала на Аримана по-подчинено положение. Злиятъ Богъ толкова създава самостоятелно, колкото и разваля (и то само въ извѣстно врѣме) създанията на добрия Ормуздъ.

Споредъ Бундехешъ Ормуздъ и Ариманъ сѫществували раздѣлени единъ отъ други съ едно пусто пространство, което нѣкои наричатъ въздухъ.

Ормуздъ, като всевѣдущъ, знаеълъ, че Ариманъ сѫществува и че той измисля само пакости, та за това си създалъ невидими сѫщества, които могжть да му бѫджтъ полезни. И 3000 години живѣли тѣ безъ материално проявление. Ариманъ, по невѣдение, не знаеълъ нищо за сѫществуванието на Ормузда, и като иалѣзвълъ изъ длъбочинитѣ, отишълъ въ свѣта. Като съгледалъ Ормузовия свѣтъ, той се затекълъ да убие твореца му, отъ желание да убива. Като видѣлъ обаче храбростъта, побѣдоностъта и силата на създаденитѣ отъ Ормузда духове, той пакъ побѣгнѣлъ въ мрака и създалъ много демони, (Daeva и Druja), жедни за смъртъ сѫщества, и иалѣзвълъ да се бие. Когато Ормуздъ видѣлъ създанията на Аримана, ужасни, воиѣщи, грозни — тѣ му се сторили, че сѫ недостойни за похвала; напротивъ, когато Ариманъ съврѣль творенията на Ормузда, той ги намѣрилъ достойни за похвала, и похвалилъ творчеството на Ормузда.

Макаръ Ормуздъ и да знаеълъ, какъвъ ще бѫде резултатъ на неговите дѣйствия, се пакъ отишълъ да посрѣдни Аримана, прѣдложилъ му да се примирѣтъ и му рѣкълъ: „Аримане, помагай на моите създания, въсъхвалявай ги, и за награда на това и твоите създания ще бѫджтъ безсмъртни, неизмѣнни, безъ гласъ и безъ зловоние.“ Ариманъ отговаря отрицателно на Ормузовите прѣложения и обявява вѣчна война на създанията му. Той постъпалъ тѣй, защото мислялъ, че Ормуздъ е бессиленъ и че само по тая причина му прѣдлага миръ. А всевѣдущиятъ Ормуздъ знаеълъ сичко: ако азъ не опрѣдѣлъ врѣмето, кога да се сбiemъ, той може да зароби моите създания и да ги усвои. За това Ормуздъ рѣкълъ на Аримана: „опрѣдѣли врѣмето за борбата, нека бѫде 9000 години;“ той знаеълъ именно, че като се опрѣдѣли врѣмето, Ариманъ ще се обезсили. Ариманъ, не знаещъ бѫджщето, останжълъ доволенъ отъ тоя договоръ. Всевѣдущиятъ Ормуздъ знаеълъ, че отъ тия 9000 години 3000 ще изминjтъ по неговата воля, други 3000 — смѣсено по волята на Ормузда и Аримана, а послѣднитѣ 3000 години Ариманъ ще бѫде бессиленъ и ще се дѣржи на страна отъ творенията на Ормузда. Слѣдъ това Ормуздъ казалъ една молитва (Ahuna vairya — и пр. „както Господъ рѣче“ и пр.), която се състои отъ 21 думи и показалъ на Аримана края на своята побѣда, Ари-

мановото безсилие, упадъка на Демонитѣ, въскръсванието (на мъртвитѣ) и бѫдящия животъ, прѣкратяванието на сѣка борба противъ доброто творение.

Аrimанъ, като узналъ своята немощь и съсианията на демонитѣ, много се нажалилъ и паднжлъ назадъ въ мрака. . . . Ормуздъ сътворилъ въ врѣмето на Arimanovата тѣга много създанія; най-напрѣдъ сътворилъ Воху-мано (единъ духъ), който гледа да се распространяватъ Ормузовитѣ създанія. — Arimanъ създалъ отъ начало Митаохта и послѣ Акомано (демонъ). Ормуздъ сътворилъ отъ свѣтовнитѣ творения най-напрѣдъ небото, послѣ Воху-Мано, и за да вървижъ работитѣ добрѣ, свѣтовната свѣтлина. . . . Слѣдъ това създалъ още нѣколко свети сѫщества, а Arimanъ сътворилъ отъ свѣтовната тѣмнина още нѣколко демони.

„Ormuздъ създалъ отъ сичкитѣ свѣтовни създанія най-напрѣдъ небото, послѣ водата, слѣдъ това земята, на четвърто място растенията, на пето животнитѣ и на шесто — човѣка“¹⁾.

Такъвъ е основниятъ расказъ на Бундехеша, въ който моно-теистичниятъ елементъ прѣобладава сега надъ дуалистичния. Въ по-нататъшнитѣ глави се расказва подробно, какъ били сътворени небеснитѣ и земнитѣ прѣдмети, но нѣкакъ си въ дихармония съ основния расказъ, понеже въ тѣхъ се отдава въ сътворяванието на нѣщата по-голѣмо участие на Arimana. — Както вече казахме и по-горѣ, това участие не се състои само въ самостоятелно създаванie, а и въ развалияне на Ормузовигъ твари.

3000 години наредъ Arimanъ билъ поразяванъ отъ Ормузовитѣ творения, въ числото на които е и човѣкътъ. Най-сѣтнѣ, по подтикваніе на своите демони, Arimanъ се рѣшава на активна борба съ създаніята на Ормузда и създалъ за това прѣди сичко отъ тѣлото на една жаба единъ особенъ човѣкъ за женския демонъ *Джаги*. Arimanъ съ своите демони хвръкнжлъ въ свѣта и заелъ третята част отъ небето, но се уплашилъ скоро и паднжлъ на земята въ видъ на змия. — Тогава се приближилъ до водата и захванжлъ да се рови подъ земята; заровилъ се, послѣ пристѣпалъ къмъ растенията, бика и човѣка (*Gaya Meratan*) и къмъ огъня. . . . За полвингъ денъ той помрачилъ свѣта, като че потънжлъ въ мрачна нощъ. Засипалъ земята съ врѣдни хапливи и отровни животни, скорпиони, гущерици, жаби, змии и др., растенията покрилъ. . . . така щото тѣ изсъхнжли; слѣдъ това нападнжлъ човѣка и бика и ги убилъ.

Най-сетнѣ пристѣпилъ къмъ огъня и го размѣсилъ съ димъ и мракъ. Планетитѣ захванжли да се бијатъ съ земята

¹⁾ Der Bundehesch, übers. von Justi. Гл. I (стр. 1—3).

и се смѣсили съ неподвижнитѣ звѣзди и цѣлото творение почернѣло. Но Ормуздъ пропъдилъ Аримана и демонитѣ му и сичкитѣ падиѫши въ ада, който се намѣрвалъ тамъ, дѣто Ариманъ изровилъ земята... Тѣй се смѣсили въ свѣта доброто съ злото.

Пѣ-нататъкъ Бундехешъ разказва подробно какъ станжла тая смѣса, какъ станжли моретата подиръ потопа, който се образувалъ, когато се сбило свѣтилото Тистрия (Сириусъ) съ демонитѣ, подиръ като Ариманъ нападиѫшъ водата; морската вода станжла солена, защото се размѣсила съ частици отъ разложенитѣ животни на Аримана, удавени отъ Тистрия (гл. VII); какъ се образували планинитѣ, слѣдъ като Ариманъ изровилъ земята; планинитѣ расли 18 години (гл. VIII)¹⁾. Растеніята изсъхнали подъ влиянието на Аримана, но единъ отъ Ормуздовите духове ги измилъ въ водата на Тистрия и тѣй се явили 10,000 лѣковити билки противъ 10,000 болести, които създалъ Ариманъ. Послѣ отъ тѣхъ се образували 120,000 вида растения. (гл. IX). Освѣнъ това, отъ земята, която била уплодотворена отъ члена на убития отъ Аримана бикъ, израсли 55 вида хлѣбни растения и 12 рода лѣковити растения. Въ сѫщото туй врѣме отъ семето на тоя първобитенъ бикъ се образували бикътъ и кравата и сенъ 272 вида животни (гл. X), пърчътъ и овцата, камилата и свинята и пр. (гл. XIV). Сегашнитѣ хора сѫ произльзели отъ тая двойка, която се образувала на вѣйкитѣ на дѣрвото *Rheum ribes*. Това дѣрво било израсло отъ семето, което истекло отъ първия убитъ отъ Аримана човѣкъ.

Отъ най-напрѣдъ тая двойка признавала за творецъ Ормузда, но послѣ помислила, че свѣтътъ е дѣло на Аримана и извѣршила по внушението на дяволитѣ цѣлъ редъ грѣхове: яла плодове, които имъ донесли демонитѣ, убила и яла животни, сѣкала дѣрвета, смѣсила се плътно. — Отъ тая двойка произльзели други — родоначалницитѣ на разнитѣ народи (гл. XV. Ср. началото на XXXI гл.²⁾)

¹⁾ Споредъ авторитетъ на Бундехешъ нормалната земя трѣба да бѫде равна, плоска; такава ще стане тя пакъ подиръ окончателното поражение на Аримана. (Ср. Бундехешъ, прѣв. отъ Юсти, гл. XXXI.)

²⁾ Глава XV, струва ни се, съставена е не съвсѣмъ гладко отъ два варианта. Нѣкои нейни противорѣчия съ даннитѣ на Зендавеста и нѣкои съпадения съ прѣданията на Семититѣ (у Никиниянитѣ се научва да яде плодове Еокъ — Havath — Ева), ни даватъ основание да прѣдположимъ, че материализъ на тая глава е зеть отъ вавилонскитѣ прѣдания. Въ сѣки случай не може да не се забѣлѣжи спиритуалистичното и слѣдователно побѣжното жреческо-философско прѣстасленіе за грѣхопадането на първите хора въ този разказъ: грѣхътъ се сѣстои въ храната, убиванието на живи сѫщества, въ половото съединение. (Ср. въ гл. XXX, какъ прѣди идването на Месия Саошяната хората прѣстанали да ядатъ месо, послѣ плодове и млѣко, още пѣ-нататъкъ вода и най-сѣнтѣ съвсѣмъ безъ храна минаватъ). — Дѣто намѣрваме откъслечи отъ този разказъ и у народи побѣжно развити отъ Вавилониянитѣ, това говори въ полза на прѣдположението, че тия народи сѫ засили даннитѣ на разказъ направо или косвенно отъ Вавилониянитѣ.

У Евреите епизодътъ за първия грѣхъ (издването на плода) е зесь характера на единъ апологъ (наказание за непослушностъ) и се е смѣсилъ съ черти отъ повѣстта за Бога,

Такива сѫ космогоническитѣ прѣдставления въ религиознитѣ книги на Иранцитѣ. Като ги сравнимъ съ славянскитѣ космогонически легенди, съ фино-уралскитѣ и тюркскитѣ, събрани въ грамаденъ брой въ изслѣдванията на г. Веселовский, трѣба да дойдемъ до заключение, че тѣ сѫ сходни съ иранскитѣ, само въ общата дуалистическа идея и до нѣкѫдѣ въ постановката на рассказа за сътворението на ангелитѣ и демонитѣ, полезнитѣ и вреднитѣ за човѣка животни. — Може да се прѣдположи, безъ особено прѣсильванie, че послѣдниятъ видъ легенди (зоогоническитѣ и фитогоническитѣ), които срѣщаме отъ Сибирь до Бретань (ср. между др. у г. Веселовский, Разысканія VIII 328—332, 458—459, XI, 94—96) сѫ се образували подъ влиянието на иранскитѣ прѣдставления, но разбира се, до нѣкѫдѣ и съ участието на мѣстнитѣ материали и прѣправки. Обаче съ това се и свѣршватъ сходствата между иранските космогонически расскази, индо-европейскитѣ и сѣверно-азиятскитѣ. Въ иранскитѣ свещенни книги ний не намѣрваме нищо подобно на онай океаническа дуалистическа легенда за Бога и Сатана, която е записана съ толкова малко отлики въ разни страни на Источна Европа и Сѣверна Азия, отъ България до Якутската областъ.

Ний вече забѣлѣзахме, че необикновенно близкото сходство на варианти тѣ отъ тая легенда, отъ българскитѣ до якутскитѣ, ни заставя да прѣдположимъ, че сички тия варианти трѣба да сѫ произлѣзли отъ единъ общъ изворъ и че сѫ се распространили подъ дѣйствието на нѣкое силно културно влияние. Тоя изворъ трѣба да се търси въ Азия, понеже особито обширното развитие на занимающата насъ легенда между сибирскитѣ Турци исключва съюз прѣдположение, че може тя да се е распространила тамъ подъ влиянието на християнските апокрифни легенди, занесени въ Сибирия съ руската колонизация, която е сравнително нова и още слаба въ областта на Горния Иртишъ и на Лена.

Освѣнъ указанитѣ отъ г. Charencey японски расскази, които сѫ съвсѣмъ далечъ отъ славянскитѣ и тюркскитѣ, други азиатски космогонически легенди, (въ които земята да се изважда отъ водата), сѫ ни познати само едни: индийскитѣ. Най-простата и вѣроятно най-старата форма отъ тия расскази намѣрваме въ *Satapatha Brahmana* (XIV, 1. г. 11): „въ началото земята била широка колкото една длань. Единъ глиганъ на име Емуша ѝ подигнжлъ. Господарятъ му Праджапати му далъ за това една другарка.“

Споредъ други индийски книги тоя глиганъ е въплъщение на самия Праджапати-Брахма.

кого завижа на човѣка (отъ рода на Прометеевия митъ). — Отражения отъ прѣдставленията, които сѫ легнжли въ основата на XV гл. на Бундехешъ, ще срѣщнемъ иб-нататъкъ въ расказитѣ на алтайските племена.

Въ *Taittirya Sanhita* (VII, 1. 5. 1 и слѣд.) Праджапати става най-напрѣдъ вѣтъръ и вълнува първобитния океанъ; той забѣлѣжва въ дълбочината на океана земята; прѣобразява се на глиганъ и извлича земята нагорѣ. *Taittirya Brahmana* расказва: „това (вселенната) била най-напрѣдъ вода, течност. Праджапати си рѣкъль: „какъ може това да се развие.“ Той забѣлѣзalъ единъ лотусовъ листъ, който плувалъ по водата и си помислилъ: „трѣба да има нѣщо, на което това се опира.“ Въ видъ на глиганъ той се спуснялъ въ водата при лотусовия листъ. Той намѣрилъ долу земя. Като отчупилъ отъ неї една частъ, върнжълъ се на повръхнината на водата и ѝ разложилъ на лотусовия листъ. Колкото той ѝ разложилъ, толковъ голѣмо е и пространството на тоя обширенъ прѣдметъ.¹⁾

Тая тема е разработена съ подробности въ *Пуранитѣ*, дѣто глиганятъ се явява или прѣмо като въплъщение на Браhma, или на проистеклия отъ него Вишну.²⁾

Расказътъ на Вишну-Пурана е любопитенъ за настъ въ това отношение, че срѣщаме въ него още една подробность отъ славянскитѣ и тюркскитѣ космогонически раскази, а именно че божествениятъ глиганъ, като извадилъ земята отъ водата, устроилъ на неї планина.

Споредъ мнѣнието на Лайела (*Lyall, études sur les moeurs religieuses et morales de l'extrême orient*, франц. прѣв. 80) прѣдставлението за бога-глиганъ индийскитѣ Арийци сѫ го засели отъ старото население на полуострова, та за това и цѣлата основа на историята за истеглената отъ глиганя земя трѣба да се припише на това неарийско население. Въ сѣки случай тая история е прѣдставена въ индийскитѣ свещенни книги въ смисъла на по-подирѣшното унитарно, пантейстично-месиянското мировъзврѣние на брахминитѣ. Само въ *Satapatha Brahmana* виждаме, че глиганятъ е отдѣленъ отъ върховния Богъ, и това напомня дуализма на славянскитѣ и тѣмъ подобнитѣ раскази. Въ Пуранитѣ Богъ въ видъ на глиганъ извлича извъ океана цѣлата земя: това трѣба да се счита за по-послѣпна прѣправка на темата.

Въ *Satapatha Brahmana* и въ *Taittirya Brahmana* сѫ се запазили нѣкои подробности, които трѣба да се смѣтатъ за постари: споредъ първата, земята като била извлѣчена отъ океана, била колкото една длани, споредъ втората само частички отъ земята били откъртени отъ дѣното, и послѣ тия частички творецъ ги расширилъ.

¹⁾ И трите расказа у *Muir, Original Sanscrit texts*, 2 издание I 52—53.

²⁾ *Muir*, op. cit. 50—51. *Wilson, Vishnu Purana I*, ch. IV. *Le Bhagavata Purana*, trad. p. Eug. Burnouf I. I. ch. 3. I. III. ch. XIII.

Сичкитъ тия три подробности показватъ, че индийскитъ раскази се родясватъ съ славянскитъ и тюркскитъ и позволяватъ да се прѣдположи, че има генетическо отношение между тѣхъ. Понеже индийскитъ раскази сѫ записани въ една океаническа страна, а славянскитъ и тюркскитъ въ страна континентална, то първите трѣба да се считатъ за оригинални, а вторите за заети отъ тѣхъ.

Въ съки случай това заемание никога не е можало да бѫде непосрѣдствено. Въ индийскитъ раскази липса това, което е най сѫщественно въ славянскитъ и тюркскитъ: съперничеството между двамата създатели. Нѣкои аналогии на това съперничество се съгледватъ въ космогоническия расказъ на *Taittirya Areyaka* (I, 23), дѣто се расказва, какъ най-напрѣдъ сичко било вода, какъ Праджапати се родилъ на лотуса, и какъ отъ водата, която била на тѣлото му, се образувала костенурката. Тая послѣдната захватка се прѣпира съ Праджапати, който рѣкъль: „ти си произлѣзла отъ моята кожа и моята плътъ.“ — „Не, отговорила желката, азъ бѣхъ тукъ по-рано“ и прочее.¹⁾

Въ сегашната индуистанска устна словесностъ е отбѣлѣзанъ единъ расказъ, въ който срѣщаме една черта отъ фабулата на занимающитъ на създанията — а именно спущанието на Бога на морското дѣно и антагонизъмъ на боговете. Тоя расказъ, както се вижда, се примича къмъ онъя крѣгъ легенди, който расправя за въплощението на Вишну въ видъ на глиганъ. Споредъ тоя расказъ веднажъ Браhma, който се намѣрвалъ върху единъ лотусъ верѣдъ океана и като не виждалъ нищо друго въ вселената, помислилъ си че е най-първъ отъ сичките създания. Той се спусналъ по стѣблото на лотуса и срѣщналъ *Нараяна* (Вишну), който спѣлъ. Браhma го попиталъ: „кой си ти?“ — „Азъ съмъ първородениятъ!“ — отговорилъ Вишну. Браhma захватилъ да се прѣпира и даже нападналъ Вишну. Но въ врѣмето на борбата имъ, Махадева (Сива) се спусналъ да ги растрѣрве и извикалъ: „Азъ съмъ първородениятъ, но азъ ще признаамъ за пѣ-старъ оногова, който бѫде въ състояние да види върхчеца на моята глава и стѣпалото на крака ми!“

Вишну се въплотилъ въ глиганъ, изровилъ земята и проникналъ въ прѣисподните области, дѣто видѣлъ крака на Махадева, който призналъ Вишну, слѣдъ възвращанието му, за най-старъ измежду боговете. (*Burnouf, L'Inde Francaise* и *De Gubernatis, Mythologie Zoologique*, II, 89, забѣлѣжка.

¹⁾ *Muir*, I, op. cit. 32—39. Костенурката, както е известно, се явява като подпорка на земята въ много индийски космографии, а тѣй сѫщо и като въплощението на божеството въ много религиозни индийски раскази.

Тука има нѣкои аналогии съ славянските раскази, а тѣй сѫщо и съ езидските, задкавказските и циганските, които ще изложимъ по-долу.

Но сичко тия сходства между горѣпоменжтите индийски раскази и славянските и тюркските космогонически легенди не сѫ достатъчни, за да може да се поставятъ тия послѣдните въ прѣма генетическа сврѣзка съ първите, та и не е възможна подобна сврѣзка, когато дадените племена не сѫ географически съсѣдни.

Славянските и тюркските раскази бихъ могли да происътъчатъ направо отъ индийските само подъ едно условие: именно, ако индийските легенди да бѣхъ били усвоени отъ посрѣдните народи и ако тия легенди бѣхъ били прѣправени тѣй, щото да се приближатъ повече до ония, които намѣрваме сега отъ България до Якутската областъ.

Въ тая посрѣдна областъ би трѣбalo индийската тема да земе дуалистична окраска.

Такава една прѣправка трѣбаше да се извѣрши подъ влиянието на иранските космогонически представления, които изложихме по-горѣ.

Впрочемъ между собственно иранските космогонии и индийските разликата е толкова голѣма, — (това сътвѣтствува между друго и на географическите условия на Иранъ и Индустанъ), щото съвсѣмъ би било невъзможно, Иранците да усвоijтъ направо под-горѣизложения индийски расказъ. Асимилацията на различните космогонически представления трѣбаше да се извѣрши въ една благоприятна за това областъ, като Халдея, която е имала свои океански космогонии и свой дуализъмъ, а въ сѫщото врѣме, въ слѣдствие на отдавнашните ѹ отношения и принадлежността ѹ къмъ персийското царство на Ахеменидите и по-послѣ на Партиите и Сасанидите, е била подвъргната на иранското влияние и отъ своя страна е влияла на Иранците и подчинениите имъ народи. Халдея или Вавилиония е крайморска страна. Нейното население още 3000—4000 години прѣди Рождество Христово е имало сношение по море съ различните страни — най-малко до Синайския Полуостровъ, слѣдователно то е познавало добрѣ и Индийския океанъ.¹⁾

Освѣнъ това тая страна отъ делти, подложени на разливите на такива голѣми реки, като Ефратъ и Тигръ, е въ сѫщото врѣме страна на каналите. Поради сичко туй култътъ

¹⁾ Отдавнашните сношения на Халдея съ Синайския полуостровъ се доказватъ отъ надписа на една статуя, намѣрена въ Тель-Лохъ и изваяна отъ единъ видъ камъкъ, който се намѣрва около Синая. Извѣстниятъ асиrolогъ Сейсъ изкарва изъ Индия и муселина, който Вавилоняните наричали *Sindhu* (*satin* евр., *суджу* гръцки). A. H. Sayce, lectures on the origin and growth of religion as illustrated by the religion of the ancient Babylonians, 2 ed. 188.

на водата и водниятъ характеръ съ работи съвсъмъ естествени въ Халдея. Рибовидниятъ воденъ богъ *Ea* (Оаннесъ на Бероза) се явява въ Халдея като демиургъ и просветител. Специално въ града Вавилонъ личността на той воденъ богъ — риба се е слъяла съ личността на Бела Меродаха, а въ Асирия съ Бела-Асура, въ основата на които тръба да се търси нѣкое слънчево божество. Споредъ откъслепитѣ отъ вавилоно-асирийските космогонии, които съ се запазили за жалостъ въ силно разваленитѣ плочи съ клинообразни асирийски надписи, най-напрѣдъ съществували безкрайната бездна (*apsu*) и хоатичното море (*Mummu Tiamat*) и отъ тѣхъ послѣ произлѣзли богочетвъ и създателитѣ. Въ единъ отъ тия надписи Асуръ създава земята надъ морето и на морето суша.¹⁾

Такава космогония е влѣала въ основата на космогоническите прѣставления на сички митически народи — на Финикияните²⁾ и даже на Евреите съ тѣхния първоначаленъ мракъ, който билъ надъ бездната, и съ вѣтъра (*roah'* — най-напрѣдъ вѣтръ, а послѣ духъ Божи), който се носялъ надъ водата. Въ тая космогония има дуалистични елементи, въ тая смисъль, че се прѣполагатъ истински космически начала и божественни личности, отъ които послѣдните се явяватъ и дѣйствуватъ двама по двама. Но дуализъмъ въ смисъль на борба, тукъ още го нѣма. Впрочемъ, тѣй като подобенъ дуализъмъ съществува въ по-голѣмъ или по-малъкъ размѣръ въ сичките митологии и религии, то той не е можалъ да не се вмѣкне и въ космогоните на Халдейтѣ.

Споредъ единъ отъ асирийските надписи между Меродаха и Тиямата имало прѣма война. Тая борба се прѣставя тукъ въ антропоморфически образи,³⁾ а въ извѣстния откъслекъ отъ Бероза се казва, че първоначалните хаотически същества, които били съ смѣсени стави (бикъ съ човѣшка глава и пр.), били създадени отъ една жена *Tavatъ* (*Tiemat*), т. е. отъ морето, и че послѣ чакъ Белъ (Белъ-Меродахъ) поправилъ свѣта, като захванжълъ съ туй, че разпѣпилъ тая жена на два къса и направилъ отъ едната ѝ половина небето, а отъ другата земята.⁴⁾

¹⁾ *Lenormant*, les origines de l'histoire d'aprѣs la Bible et les traditions des peuples orientaux. 2 ed. I. 496—497.

²⁾ *Lenormant*, op. cit 507 и слѣд.

³⁾ Ний видѣхме първоначалността на вѣтъра въ Индийската космогония, дѣто Богъ, по-диръ появата си въ видъ на вѣтъръ, се прѣобрѣща зъ глиганъ. У Евреите Богъ и вѣтъръ — духъ земята образа на птица: *Wünsche*, Der Midrasch — Bereschit Rabba, 10. Както и въ други космогонии (въ това число спадатъ и нѣкои индийски) като първоначаленъ създалъ се явява една божественна птица, които синса на водата едно космическо яйце. Това яйце впрочемъ въ очистенитѣ отъ равинитѣ еврейски прѣставления не се срѣща. Въ понататъшния развой на еврейските религиозни прѣставления птицата — демиургъ се е прѣобразила въ гълъбъ, толкова любимъ на семитическите прѣдания отъ Тигъръ до Средиземното Море. За растежа на еврейските прѣставления за *roah'* а отъ *etntr* до Божия духъ (*roah' Elohim*) сравни статията на *Sabatier* — Notion h braique de l'Esprit въ изданието La faculté de théologie protestante de Paris а M. Edouard Reuss. Paris 1879, 5 и слѣд.

⁴⁾ *Lenormant*, op. cit. 506—507.

Подобни расскази съдържатъ явно дуализъмъ и то такъвъ видъ дуализъмъ, който приписва сътворението на свѣта на влажното начало, отъждествено съ тѣмнината, а не на вѣтъра и на свѣтлината. Ний виждаме вече тукъ основата на този дуализъмъ, който въ първите вѣкове отъ християнството биде изложенъ отъ гностицитетъ и който е указалъ силно влияние и въ образуванието на дуалистическите легенди на разните азиатски и европейски народи. Тая халдейска основа на дуализма съ океаническата обстановка на космогонията трѣба да е била много благоприятна срѣда за въсприеманието и на чужди космогонически расскази, като индийските океанически и иранските дуалистически. Индийските океанически расскази, като горѣпредведенитѣ, въ които се расказва, какъ Богъ извадилъ частички отъ земята изъ морето, сѫ можали да прѣминжтъ изъ Индустанъ въ Халдея тѣй леко, както халдейскиятъ расказъ за потопа е прѣминжлъ въ Индийската свещенна книжнина. Колкото за взаимодѣйствието на халдейските и иранските религиозни представления, то е нѣщо отдавна доказано. Иранцитѣ сѫ веали отъ Халдейтѣ богинята Анаити, а Халдейтѣ сѫ усилили вародишитѣ на своя дуализъмъ съ ирански представления.

Гърцитѣ и даже извѣстна часть отъ Иранцитѣ отъждествявали иранските Маги и халдеовавилонските жреци. Въ гръко-авилонската книжнина Зороастъръ даже се турялъ въ числото на старите халдейски царе. Халдейските представления сѫ помогнали да се смекчи рѣзкостта на иранския дуализъмъ, като сѫ способствували, да се изработи прѣставленията за първоначалния принципъ — безконечното време (*Zrvana Akarani*), отъ който принципъ сѫ произлѣзи Ормуздъ и Ариманъ.¹⁾ При това макаръ старите представления за прѣимущество на Ормузда и да сѫ се усилили отъ идеализма, се пакъ и значението на Аримана, като прѣставител на материията, повече се е подигнжало, а не паднало.

Споредъ нѣкои *церванитски* расскази, които сѫ дошли до насъ чрѣвъ Арменитѣ и нѣкои мюсюлмански сподвижници, Ариманъ билъ се родилъ прѣди Ормузда.²⁾ Отъ тукъ не е далечъ до тия идеи, които сѫ легножли въ основата на расказите и които сѫ били распространени въ врѣмето на Сасанидите даже между

¹⁾ James Darmesteter, *Ormazd et Ahriman, leurs origines, leur histoire* (Bibliothèque de l'École des hautes études; Sciences philologiques et historiques XXIX) 314 слѣд.

²⁾ Darmesteter, op. cit. 1. 324—325.

Uléma i Islam казва, че Церванъ създалъ най-напрѣдъ водата и огъня, и отъ тѣхната смѣсь се родилъ Ормуздъ, който съглеждалъ въ дѣлъчината на бездната Аримана. Арменитѣ книжовници (Есихъ и Елисей) сѫ ни очували единъ официаленъ манифестъ отъ сасанидската епоха (У вѣкъ под. рожд. Христово), въ който се казва че Ариманъ се е явилъ на свѣта иб-рано отъ Ормузда (Darmesteter, op. cit. 324—327). *Elisée Vartabed, Soulèvement national de l'arménie chrétienne au V-e siècle contre la loi de Zoroastre* (Paris 1844) 26—27 311—313.

ортодоксалнитъ Иранци, споредъ които раскази Ормуздъ създалъ свѣтлината (слънцето мъсеса) по съвѣта на Аримана;¹⁾ не е далечъ и до расказа, който се е вмѣкналъ и въ *Бундехеша*: именно че Ариманъ е създалъ и човѣка, макаръ въ Бундехеша да не се настоящва на това и да се прѣставя човѣкътъ собствено като създание за демонката Джаки, отдѣлно отъ създавания отъ Ормузда човѣчески типъ.

Подобна прѣправка на стария ирански дуализъмъ върху основа на халдейскитъ океанически прѣставления и съ подигание значението на това, което, споредъ древнитъ ирански прѣставления, било само злобенъ врагъ на добрия съзадателъ — тая прѣправка е съставяла, както се вижда, особеността на халдейскитъ космогонически идеи въ епохата на появата на християнскитъ сеекти.

Авторътъ на бѣлѣжитото съчинение *Philosophumena*, което ни дава много данни относително вѣрванията на разните религиозни общества на Прѣдня Азия въ III вѣкъ подиръ Рождество Христово, тъй ни говори за космогонията на Халдейтъ, която авторътъ приписва Зороастру (*Zaratas*):

„Основнитъ причини на сички сѫщества сѫ двѣ: бащата и майката; бащата е свѣтлината, а майката — мракътъ. Частитъ на свѣтлината сѫ топлината, сухостъта, лекостъта, бѣрзината; а частитъ на тѣмнината сѫ: хладътъ, влагата, тежестъта и медленностъта. Отъ сичко това е съставенъ свѣтътъ, отъ комбинацията на двата принципа: мжжкия и женския и колкото се отнася до потеклото на нѣщата, които намѣрваме на земята и въ цѣлия свѣтъ, ето какво казва Заратасъ: има двѣ божества, едно небесно другото земно. На земното божество принадлежи произвеждането на сичко, което ражда земята, то е — водата. Небесниятъ Богъ е огънятъ, който има свойствата на въздуха и въ едно и сѫщо врѣме е и студъ и топлина...“²⁾

Гностицитъ сѫ развили тия вече достатъчно синкретически прѣставления и още повече сѫ размѣсили градивото на разните космогонии, начинайки отъ иранскитъ до египетскитъ, но сѫ се придѣржали се пакъ най-главно о основитъ на семитическитъ космогонии.

Гностицитъ сѫ имали двѣ задачи: една *философска*: да обяснятъ дуализма на материята и духа и друга една — историко-религиозна: да съгласиатъ специално еврейскитъ прѣставления, както тѣ сѫ изложени въ библията съ идеите на универсалната синкретическа теософия, която се изработвала въ умоветъ

¹⁾ Споредъ Езника забѣл. къмъ франц. прѣводъ на Елисея, 313.

²⁾ *Philosophumena*, ed. Miller, I. z. *Lenormant* op. cit. 530. На друго едно място авторътъ на *Philosophumena* нарича Зороастра учителъ на Питагора, мжжкия принципъ — монада, а женския (земята) диада и т. н.

на разни лица въ Александрийската и римската епоха отъ сближенето на разните религии на стария свѣтъ съ гръцката философия. Къмъ тая втора задача се присъединявала третя една: да обяснятъ различието на сичкитъ завѣтни представления за Бога съ идеитъ за Христа, личността на когото се слѣла въ представленията на Християните отъ II-III вѣкъ съ идеитъ на всемирния разумъ — словото (*λόγος*) на Александрийските и малоазийските платоници.

Сичкитъ тия задачи гностиците се опитали да ги решатъ, като обявили духа (идеята, разума, свѣтлината) и материата (тъмнината и пр.) за сѫществуващи, а сегашния свѣтъ за продуктъ отъ тѣхната борба и отъ смѣшението имъ; — еврейскиятъ националенъ и старозавѣтенъ богъ споредъ гностиците се отличава отъ универсалния богъ, който се билъ проявилъ въ лицето на Иисуса Христа, и заема ролята на създателъ на материалния миръ; въ това отношение той се отождествява съ противника на Христа — Сатана.¹⁾

Харнакъ много релиефно съпоставя стрѣмежа къмъ една универсална религия, който се проявява — слѣдъ опитите на гностиците, — у неоплатонизма, католицизма и манихейството. Сичкитъ тия, макаръ и да иматъ въ много отношения обща основа, се отличаватъ пакъ по слѣдующето: неоплатонизътъ се придѣржа повече о почвата на натурализътъ политеистически религии въ духа на пантеизма, католицизътъ се опира на еврейските религиозни предания, които сѫ приели въ по-нататъшното свое развитие характера на монотеизма, а манихейството излѣзвава отъ иранския дуализъмъ съ сирохалдейските му примѣсици.²⁾

Кждъ половината на IV вѣкъ католицизътъ вече одолѣва на неоплатонизма, но тогава захваща борбата му съ манихейството, която борба, (ако се земе въ внимание распространението на манихейството подъ видъ на армянското павликянство, гръко-славянскиятъ катаризъмъ и богоискитътъ съ неговите западни издѣнки: албигойството и прочее,) се продължава почти до края на срѣдните вѣкове.

Иранецътъ Мани или Манасъ развиъл въ III вѣкъ подиръ Рождество Христово синкретическия ирано-халдейски дуализъмъ въ строго послѣдователна теокосмософия съ съответственна аске-

¹⁾ За Гностиците виждъ освѣнъ старото съчинение на Matter-a, (но което е запазило своето значение): *Histoire critique du gnosticisme* (1828), *Hilgenfeld, Die Ketzergeschichte des Urchristenthums* (1884) и Koffman, *Die Gnosis nach ihrer Tendenz und Organisation*. За общата характеристика и оценка на Гностицизма въ неговото значение за развитието на християнството отъ апостолско христианство въ черковно или католическо, виждъ Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, 2 издание I. (1888).

²⁾ Harnack, op. cit. 731—738.

тическа етика.¹⁾ Споредъ учението на Мани, Богъ т. е. свѣтлината и „областьта на мрака“ сѫ вѣчни.

Отъ послѣдния е произвѣзълъ Сатана и захванжлъ да напада свѣтлината. Тогава свѣтлиятъ богъ създалъ, заедно съ своята *сизигия*, „духа на своята правда“, първия човѣкъ, който поделъ борбата съ дявола. Но Сатаната надвилъ тогава човѣка и грабижалъ отъ него нѣколко частички отъ свѣтлината. Като смѣсиъ тия частици съ елементи отъ мрака, дяволътъ създалъ видимия свѣтъ и въ него сѫщия човѣкъ — Адама. Първоначалнътъ човѣкъ се явилъ въ видъ на непострадалия Христа (*Jesus impatibilis*), и проповѣдвалъ на хората истината въ туй врѣме, когато създадениятъ отъ Сатана Иисусъ проповѣдалъ лъжата.

Ний намѣрваме по такъвъ начинъ въ Манихейството материали, каквите намѣрваме и въ славянските легенди и въ апокрифите за създаванието на земята и човѣка отъ Сатанаила, а тъй сѫщо и за антагонизма между Христа и владѣтеля на свѣта прѣди него, макаръ, разбира се, тия материали инакъ да сѫ расположени у Манихейтѣ и инакъ въ славянските раскази.

Манихейството много се распространило. Самъ Мани проповѣдалъ своето учение въ Иранъ, въ Туркестанъ и въ западния Китай (Китайския Туркестанъ), дѣто Манихейството било припознато за официална религия на едно турско племе още въ X вѣкъ подиръ Рождество Христово.

Послѣдователитѣ на Мани разнесли учението му на западъ до Карthagенската областъ и Испания включително. Манихейтѣ искали да привлечутъ масата на народа и проповѣдавали за това съ образни раскази. За историята на народните сказания много важно е това обстоятелство, дѣто Манихейството се е появило и разрасло въ такава една епоха, когато въобще въ сичкитѣ религиозни системи на прѣдня Азия изново настѫпалъ единъ периодъ на образностъ, антропоморфизъмъ въ слѣдствие на туй, че тия религиозни системи излѣвали изъ по-тѣснитѣ жреческо-философски крѣгове и захванжли да се разпространяватъ между простолюдието. Въ това врѣме именно въ Християнството се образуvalи антропоморфическите легенди за Св. Тройца и Богородица, символизацията на Св. Духъ и на апостолитѣ въ видъ на животни. Въ сѫщото това врѣме въ халдейско-иранския свѣтъ наредъ съ официалния и литературния авастизъмъ, церванизъмъ

¹⁾ Отъ най-новото специално съчинение на *Kessler*-а за Манихейството (*Mani*, I, 1888) е излѣзла до сега само първата частъ, която е посветена на разбора на изворитѣ. За сега *Kessler* излага своятѣ вѣзгеди, въ които той настоява особито върху присѫтствието на халдейски елементи въ Манихейството, въ своята статия *Mani und Manichäer* въ Херцоговата „Realencyclopädie für protestantische Theologie“ 2 издание. Тая статия е резюмирана въ *Lehrbuch der Religionsgeschichte* отъ *Chantepré de la Souza*, и въ *Lehrbuch der Dogmengeschichte* отъ *Hartack*. — Най-пълното до днесъ изложение на Манихейството ни дава трудътъ на *Flügel*-а „*Mani, seine Lehre und seine Schriften*“ 1862 и *Spiegel*, *Eranische Alterthumskunde* (глава II).

и пр. се разпространявали напр. легенди за Ормузда и Аримана: какъ се родили, какъ последният се разговарял съ Цервана и поучавалъ Ормузда, да създаде сичкитъ тѣла, какъ двамата богонѣ съ дѣцата си обѣдвали наедно и т. н.¹⁾

Подобни раскази вървѣли навредъ съ Манихейскитъ учения и създали цѣлъ кръгъ отъ легенди, които се отнасятъ къмъ ученietо на Мани, както католическитъ легенди, особено апокрифнитъ, къмъ евангелскитъ учения.

Въ числото на тия легенди — може да се каже въ числото на тия *Манихейски апокрифи*, трѣба да сѫ се намѣрвали и основитъ на дуалистическитъ раскази за миротворението, които ни занимаватъ тукъ и които трѣба да сѫ се образували въ ирано-халдейската областъ по указания по-горѣ начинъ. Ний-намѣрваме сега отражения отъ тия легенди навредъ тамъ, дѣто прѣмо или косвенно е проникналъ Манихейската проповѣдь.

III.

Отражения отъ ирано-халдейските космогонически раскази въ областта на Алтайскитъ Турци и Монголи. — Остатъци отъ тия раскази въ Месопотамия, Армения и Задкаавазия: космогоническитъ прѣставления на Мандайтъ (Сабентъ) и Йездигитъ; грузинските легенди. — Общитъ чѣти въ езидскитъ и украинскитъ прѣданія, особито въ коледнитѣ пѣсни за тритѣ гълъба. — Легендитъ за създаванietо на свѣта у Маджарските Цигани; остатъци отъ ирано-халдейски прѣставления въ тѣхъ. — Притурка: изобразяванietо на слѣтовното дърво и свързанитѣ съ него богове въ вавилоно-асирискитъ и езидските паметници.

Въ сѣвероисточния край на тая областъ, въ която Манихейството се разпространявало, намѣрваме сега космогонически раскази съ дуалистически характеръ, които трѣба да се смятатъ за най-близки подобия на прѣдполаганиитѣ отъ настъ халдейско-ирански легенди — прѣмиятъ изворъ на подобнитѣ легенди въ народната словесност на Источна Европа и Сѣверна Азия.

Ний разбираме тукъ расказътъ на Алтайскитъ Турци и на тѣхнитѣ съсѣди Монголитъ.

Най-характеристиченъ е расказътъ, който е напечатанъ у Радлофа „*Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Südsibiriens* I. 175—184. Ето най-важнитѣ части отъ тоя расказъ:

„Прѣди да била създадена земята, сичко било вода; земя съвсѣмъ нѣмало, небе нѣмало, и слънцето и мѣсецъ не сѫществували. Богъ летѣлъ (надъ водата) съ още единъ човѣкъ и двамата въ видъ на черни гжеки. Богъ на нико не мислѣлъ; онъ човѣкъ подигнжълъ вихъра, развѣлнувалъ водата и напрѣскалъ Божието лице. Онъ човѣкъ искалъ да се подигне по-високо отъ Бога, но паднжълъ долу и паднжълъ въ водата. Като се струполилъ, той извикалъ: „ахъ Боже мой, спаси ме.“ Тогава той исплуvalъ пакъ изъ водата. Богъ рѣкълъ: „Да излѣзе

¹⁾ *Elisée Vartabed*, op. cit. 313.

твърдиятъ камъкъ“ и изъ морскитъ длъбочини искочилъ твърдиятъ камъкъ. На него отгорѣ съднжалъ човѣкътъ и живувалъ тамъ съ Бога наедно. Богъ рѣкълъ: „Спусни се на морското дъно и донеси земя.“ Човѣкътъ се спуснжалъ на дъното, на грабалъ съ рѣката си пръстъ и ѝ далъ Богу. Богъ расхвърлилъ тая земя по гладчината на морето и рѣкълъ: „Спусни се пакъ и донеси още земя.“ Човѣкътъ си помислилъ: „ако се спуснж, ще донесж тоя пажъ и за себе си земя.“ — Спуснжалъ се на дъното на водата и зграбилъ съ двѣтъ си шепи пръстъ — както размишилявалъ. Едната шепа пръстъ занесълъ Богу, а другата скрилъ въ устата си и исплуvalъ съ намѣрение да си направи земя скришомъ отъ Бога. Едната шепа далъ Богу; Богъ ѝ велъ, распилелъ ѝ и земята станжла дебела. А онъ човѣкъ скрилъ другата шепа въ устата си, но пръстъта захванжла да расте и човѣкътъ безъ малко Ѣѣль да се задави.

Тогава той захванжалъ да бѣга отъ Бога и помислилъ вече, че е далечъ отъ него, но когато се огледалъ — Богъ пакъ при него. Човѣкътъ вече се задушилъ съвсѣмъ, нѣмало қакво да прави и извикалъ: ахъ Боже, истинний Боже, спаси ме.“ Богъ рѣкълъ: „Какво мислѣше ти? Ти мислѣле, че можешъ да земешъ земя въ устата си и да ѝ скриешъ. Защо скри онай шепа пръстъ? — Човѣкътъ рѣкълъ: „скрихъ земя въ устата си, за да си съзdamъ суша.“ Богъ рѣкълъ: „исплюй ѝ!“ Когато човѣкътъ ѝ исплюялъ — то се образували малки блатни могилки (*Sumpfhügelchen*). Тогава Богъ рѣкълъ: „Ти сгрѣши. Ти искаше да ми направишъ зло, — за това и помислите на народа, когото ще сътворишъ, ще бѫдѫтъ зли, а помислите на подчинения менъ народъ ще бѫдѫтъ свети. Тѣ ще виждатъ слѣнцето, ще виждатъ свѣтлината и азъ ще бѫда нарѣченъ истински *Kурбусту* (споредъ обяснението на Академика Шифнера *Kurbistu* = *Churmistu Ormazd*). Твоето име ще бѫде *Ерликъ*. Съки човѣкъ, който скрие грѣховетъ си отъ мене, ще бѫде твой, Ерликовъ човѣкъ, а съки, който се пази отъ твоите грѣхове — ще бѫде мой.“

„Израснжло едно дърво безъ клонье. Господъ го съгледалъ.¹⁾ „Само стъблото безъ клонъетъ е грозно на гледъ, рѣкълъ Богъ: да израстгътъ на него деветъ вѣйки!“ И наистина деветъ вѣйки израсли.

„Въ дѣнцето на деветтѣ клончета да израстгътъ деветъ човѣка и отъ тѣхъ да се образуватъ деветъ народа,“ рѣкълъ Господъ.

Когато Ерликъ дошелъ и чулъ шума отъ многобройнитѣ сѫщества, попиталъ Бога: „Отъ дѣ иде тоя шумъ?“ — Богъ рѣкълъ: „И ти си князъ и азъ съмъ князъ.“

¹⁾ Въ Бундехенъ плодоветъ на дървото Райза представлява 10 човѣчки рода.

„Това е моятъ народъ.“ — Ерликъ отговорилъ: „Ахъ, дай ми го мене.“ Богъ рѣкълъ: „Не, не ти го давамъ, ти почакай.“ Тогава Ерликъ помислилъ: „Чакай, да отидж да видж тоя божи народъ.“ Ерликъ отишелъ и като се доближилъ до дървото и погледнжлъ, видѣлъ сичко: хора, звѣрове, птици и сѣкашки живини. Ерликъ рѣкълъ: какъ ли Господъ е направилъ сичко туй? Ще ми се да го грабни. Но какъ ли да направи? Па и съ какво ли се храни тоя народъ?

„Когато видѣлъ Ерликъ, че народътъ се хранѣлъ само отъ едната страна на едничкото дърво, а другата не бута, той попиталъ: „защо вий ядете само отъ туха?“

Единъ човѣкъ му рѣкълъ: „Това е храната, която Богъ ни е опредѣлилъ.“

Богъ билъ казалъ на хората: „не ежте отъ тия четири вѣйки, а вижте тамъ на источната страна има петъ вѣйки — отъ тѣхните плодове ежте.“ — Като рѣкълъ тѣй, Господъ се извисилъ въ небесата, а при дѣнеря на дръвото оставилъ едно куче и му рѣкълъ: „Ако дойде дяволътъ, хапи го!“ — И слѣдъ туй Богъ рѣкълъ на кучето и на вмѣя: „Ако доде нѣкой човѣкъ да яде отъ тия вѣйки, които лежатъ кѣмъ истокъ, дайте му да яде, а ако поиска да яде отъ тия четири вѣйки, не го пуштайте.“

Слѣдъ това расказвѣтъ на дѣлъго и на широко расправя, какъ дяволътъ (Ерликъ) влѣзвѣлъ въ заспалия змей, какъ се покачилъ на дървото, какъ ялъ отъ запрѣтенитѣ плодове и далъ и на една дѣвойка *Еджи*, която живѣяла съ човѣка *Теренгей*, какъ дѣвойката накарала и мѣжа да кусне, слѣдъ което власътъ паднжлъ отъ тѣлото на грѣшниците; какъ отъ срамъ се скрили на дървото; какъ Богъ се явилъ и изгѣлчалъ дявола, змията, която отождествилъ съ дявола; какъ укорилъ и хората и имъ рѣкълъ, че щѣли да станатъ подобни нему, ако да били го слушали. При това той имъ заявилъ, че занапрѣдъ нѣма самъ да създава хората, а тѣ самички трѣба да си се раждатъ.

По нататъкъ Богъ се обѣрнжлъ кѣмъ дявола и го попиталъ: „Защо ти излѣга моите хора?“ Ерликъ рѣкълъ: „Когато азъ те молихъ, да ми ги дадешъ, ти ми ги не даде — за това азъ ти ги откраднжхъ; кога ездѣхъ на конь, азъ ще ги свалямъ отъ коня; кога пижътъ ракия, ще ги сваждамъ единъ съ други, ще ги карамъ да се бињатъ, ще ги учж да се тупатъ съ тояги; кога влѣзватъ въ водата, ще ги повалямъ; кога се качжъ по дѣрветата, азъ ще гледамъ, да падатъ на земята и пр.“

Тогава Богъ рѣкълъ (на дявола): „подъ тритѣ зелени пласта лежи областъта на мрака, дѣто нѣма ни слѣнце, ни мѣсецъ; тамъ ще те хвѣрля.“ (А на хората казалъ): „Отъ сега нататъкъ нѣма да ви давамъ вече храна, хранете се, както можете, и нѣма вече да дохаждамъ да се разговарямъ съ васъ а ще ви пратѣж

Май-Терè (Майтрея будийска божественна личност), той ще ви научи на сичко.“

Но дяволътъ склонилъ Май-Терè да ходатайствува предъ Бога, да му позволи, да се издигне въ небесата. Дяволътъ почналъ тогава да моли Бога: „Дай ми благословението си, да довърша небето.“ Богъ го благословилъ и Ерликъ сътворилъ небето, дъто неговите дяволи се развъдили въ голъмъ брой.

Тогава живъялъ божиятъ човѣкъ Манди-Ширé (Mandschuçri у будистите), който си помислилъ: „Нашиятъ хора живѣятъ на земята, а Ерликовите на небето; това е много лошо.“ Манди-Ширé подигналъ за това война противъ Ерлика, но Ерликъ го победилъ. Манди-Ширé отишель да се оплаче Богу, но Богъ му отговорилъ: „Нѣма поб-сilenъ отъ мене, но Ерликъ е поб-сilenъ отъ тебе; неговото врѣме още не е дошло; когато врѣмето му дойде, азъ ще ти кажж. Сега иди, и ако въ сѫщия този денъ потеглишъ, то ти ще бѫдешъ поб-сilenъ.“

Когато дошло врѣмето, Богъ далъ на Манди-Ширé едно копие, съ косто разбилъ небото на Ерлика и отъ развалините на това небе изникнали скалитѣ, камънитѣ, планинитѣ. Ерликъ тогава отишель да моли Бога, да му даде въ замѣна на разрушеното небе известно пространство отъ земята.

Богъ му позволява да завладѣе толкова място, колкото лови тоягата му. На тая ширина Ерликъ захваща да гради небето, но Богъ го праща въ мрачната прѣисподня и казва, че ще го сѫди, когато дойде краятъ на свѣта: „ако се отнасяшъ добре, азъ пакъ ще те въведж въ моята свѣтла областъ, а ако бѫдешъ зъль, пакъ ще те отложж.“ — Ерликъ отговаря: „Азъ съмъ рѣкъль, да прибирамъ сичкитѣ умрѣли хора.“ Богъ на това не се съгласява, но позволява на Ерлика самъ да си създава хора. — Ерликъ си направя ковачница съ духало, тури единъ желѣзенъ пъртъ и захваща да го кове съ чука. Слѣдъ вски ударъ наискачатъ единъ подиръ други: жабата, змията, мечката, глиганятъ, два демона и камилата. Богъ хвърля съчивата на Ерлика въ огнья — отъ мѣха се образува жената, а отъ желѣзния пъртъ и чука — мѫжътъ. Богъ плюнжълъ на тѣхъ и тутакси тѣ се прѣобразили на жеравъ и плъхъ.

Слѣдъ това Господъ си отива на небето и оставя нѣколко светеца, да се грижатъ за хората.

Имената на още двама отъ тия светци, освѣнъ Манди-Ширé, не сѫ нищо друго освѣнъ имена на будийски учители; а Шалъ-Джисиме е очевидно Ішма-Кишаста, Джемшидъ въ свещенниятъ ирански прѣдания.

Тюркските и монголските варианти отъ това интересно въ много отношения сказание сѫ показани и отчасти приведени *in extenso* въ трудовете на г. Веселовскій (Разысканія

XI, 23 и слѣд. XX, 107 и слѣд.). Ний нѣмаме причина да се спираме на тѣхъ и ще се ограничимъ само съ нѣколко епизоди отъ тѣхъ. Тъй напр. въ сказанията на алтайскитѣ Татари и Монголи, които г. Потанинъ е събрали, срѣщаме една интересна подробностъ: именно, че инициативата за изважданието на земята отъ дъното на водата и за оживяванието на човѣшкото тѣло принадлежи Ерлику, а не Богу. Други единъ варианти отъ сѫщия разказъ заключава въ себе си една подробностъ, която срѣщнѫхме въ украинската легенда, а именно: когато двамата демиурги задрѣмали на новосъздадената земя, то Шулумусъ (двойникъ, дяволъ) намислилъ да ги хвърли въ водата, но колкото той ги носялъ, толкова земята се расшириочавала. Отъ подробностите на приволжскитѣ фино-турски разкази заслужва да се забѣлѣжи епизодътъ, че дяволътъ — демиургъ се обрavувалъ отъ плюнката, която Господъ исплюль въ първобитното море (Веселовскій, Развѣканія XI, 8). Тая подробностъ ни напомня една подобна чърта въ българския разказъ (на г. Дринова) и въ единъ грузински варианти (както ще видимъ по-долу).

Като излага турко-алтайскитѣ и монголскитѣ варианти отъ занимающитѣ настъ легенди, г. Веселовскій прѣлага слѣдующето: „Расколнишката (руската) колонизация може да е внесла (тая повѣсть) по краищата на руската земя, дѣто тя е могла да бѫде приета и усвоена отъ инородците; но възможно е и друго прѣположение, както ний вече загатнѫхме: може напр. черемиската, мордовската и пр. и южнославянската легенда да сѫ принадлежали първично на една и сѫща областъ по своето развитие и на едно и сѫщо религиозно мироѣзердане; Бого-милитѣ може да сѫ внесли въ крѣга на своите дуалистически прѣданія, може би, нѣкои неславянски прѣданія, които сѫ отговаряли на цѣлитѣ имъ, а Черемиситѣ и Алтайцитѣ да сѫ получили обратно своя старъ космогонически митъ, освѣтенъ отъ християнската ересъ и апокрифитѣ. (Развѣканія XI, 32).

За несъстоятелността на финнотюрската хипотеза за про-исхождението на занимающитѣ настъ разкази — отъ която хипотеза собственно и самъ г. Веселовскій се отказва — ний вече говорихме.

Остава да кажемъ нѣколко думи за прѣположението, че алтайскитѣ Турци и тѣхните съсѣди, Монголитѣ, сѫ усвоили дуалистическитѣ разкази отъ рускитѣ расколници, които сѫ ги заели пакъ отъ Богомилитѣ. Струва ни се, че г. Веселовскій грѣши, дѣто туря на единъ редъ разказитѣ на приволжскитѣ и уралскитѣ Финни и Тюрки съ разказитѣ на сибирските Турци и Монголи и на тѣхните китайски съсѣди. Първите сѫ често толкова прилични на руските разкази, щото тѣ наистина могатъ да се признаютъ за ваети отъ руските, макаръ и да е възможно

да се прѣдположи и обратно заемание. Тая близостъ е съвършено естественна, — като се земе въ внимание отдавнашното взаимодѣйствие между Русия и туземците въ югоуралската областъ, иначе е въ областъта на Горния Енисей и въ Монголия. Тукъ руската колонизация съвсѣмъ малко е проникнала въ областъта на другородците, а въ китайска Монголия нѣма иж никаква. Тукъ и дуалистическите раскази не сѫ толкова тъждественни съ руските, като напримѣръ черемиските или мордовските.¹⁾ Тия раскази иматъ понече будийско-ламайска и иранска окраска, отъ колкото християнска.²⁾ Името на върховния Богъ въ алтайско-турскиятъ раскази е явно иранско. Епизодътъ за появяванието на хората напомня сѫщия епизодъ въ Бундешепа. Макаръ нѣкои подробности въ тоя расказъ и да ни напомнятъ историята на Адама, както ни иж расказва библията, то сѣ пакъ нѣма нужда, да се прѣдполага, че тя е заета отъ руски християнски извори; понеже ония подробности сѫ можали да проникнатъ въ Средня Азия по още по-правъ пътъ. Прѣди сичко еврейските прѣдания по своята си основа се приближаватъ къмъ халдейските и даже иранските прѣдания, които трѣба да сѫ се разпространявали на истокъ, сѫщо както и къмъ западъ, а послѣ това не трѣба да се испушта отъ очи, че библейските сказания, даже въ най-подирѣшните християнско-гностическите си комбинации, сѫ можали да проникнатъ въ Средня и Съверна Азия много по-рано отъ руското влияние: именно посрѣдствомъ Манихеитъ и сирийските Несторияни, които сѫ ни оставили нѣкои надписи въ сирийско-енисейската областъ и сѫ положили началото на уйгурско-турската и на монголската азбука.

Частно расказвѣтъ за змията, какъ искусила хората, да ядатъ отъ плода на известното свещенно дѣрво, трѣба да е сѫществувалъ и у Халдеитъ, както се вижда отъ едно изображеніе върху единъ вавилонски цилиндръ, който се намѣрва сега въ Британския музей: подъ едно плодоносно дѣрво стоятъ единъ мажъ и една жена, а задъ жената една змия.³⁾ Като земемъ въ внимание съвъкупността на културата имъ, историческиятъ условия, напр. голѣмата височина на вавилонската култура въ сравнение съ еврейската, трѣба да прѣдположимъ, че Халдеитъ не

¹⁾ Послѣднитѣ сѫ изложени въ съчинението на г. Веселовскій съ пълнота, която не оставя нищо повече да се желае. Като нѣмаме възможнѣстъ да влѣземъ въ подробноти относително този материалъ, ний отправяме любопитния читателъ къмъ самия трудъ на поченния руски академикъ.

²⁾ Трѣба да забѣлѣжимъ, че още самиятъ Мани е познавалъ будизма, изъ който вавилоно-иранскиятъ теософъ е и засълъ нѣкои нѣща. *Kessler* въ *Real-Encyclopädie der prot. Theologie*. IX. 231.

³⁾ Тоя чиртежъ е въспроизведенъ въ атласа къмъ мемуара на Лажара „За култа на Митра“ (pl. XVI, № 4) и въ много други съчинения, между друго и у *Lenormant: Histoire ancienne des peuples de l'Orient*, IX ed. t. I.

съ заели тия раскази отъ Евреите; слѣдователно основата имъ е можала да се распространя на истокъ и отъ Халдея и съвсѣмъ независимо отъ влиянието на библията.

Освѣнъ това въ сибирско-турския расказъ цѣлата история за запрѣтения плодъ е расказана въ други духъ и съ други подробности, а не като въ библията. Тъй напр. въ турския расказъ запрѣщението, да не сѫ ядѣтъ извѣстни плодове е мотивирано съ съображения, които напълно отговарятъ на дуалистическите идеи: на хората се давалява да ядѣтъ отъ плодовете на источните вѣйки (отъ Ормуздовитѣ), а имъ се запрѣща да кусватъ отъ западните (Аримановитѣ).

Най-сѣти, споредъ библията, Богъ (Іавехъ, Елохимъ) не иска подиръ грѣхопадението хората да бѫдѫтъ нему подобни, а въ турските раскази напротивъ Ормуздъ казва, че ако хората бихѫ продължавали да му се покоряватъ, то тъ бихѫ се уподобили нему.

Тия и подобни на тѣхъ подробности ни даватъ основание да считаме горѣприведените алтайски раскази за съвсѣмъ независими отъ библейско-християнските извори и да съглеждаме въ тѣхъ остатъци отъ старите иранско-халдейски извори, които сѫ проникнали въ алтайската областъ много по-рано отъ руската колонизация, но съка вѣроятностъ, наедно съ манихейството.

Въ самата асирио-халдейска областъ прѣданията отъ рода на горѣизложените, трѣба да сѫ издържали силенъ натискъ отъ страна на християнските и мухамеданските представления, поддържани отъ книжнообразованото духовенство, и за това не сѫ могли и да се очуватъ колкото да е цѣличко. Но тѣхните елементи се пакъ се откриватъ въ устната словесностъ на прѣставителите на разните секти въ Месопотамия и въ съсѣдните ней страни отъ къмъ съверъ, а отчасти и въ тѣхните книжини, които сѫ впрочемъ още малко издирени.

Въ областта на сѫщата древна Халдея има една секта, сектата на *Мандеитѣ*, които се наричатъ (съвсѣмъ неточно) и *Сабеи*, *Християни на Ивана Кръстителя* и пр. Тѣхната свещенна книга е тъй названата *Liber Adami* или *Codex Nazareus*. Тя е известна въ Европа между друго и отъ Латинския прѣводъ на *Норберга* (1815 и слѣд.). Достатъчно количество отъ тѣхните устни раскази сѫ записани отъ французския вицеконсулъ въ Мосулъ, *N. Siouffi*, и издадени въ книгата *Etudes sur la religion des Soubas ou Sabéens, leur dogme, leurs moeurs*. (1880). Освѣнъ това тѣ сѫ предметъ на едно изслѣдване: *Les Mandaites, leur histoire et leurs doctrines religieuses* отъ *Babelon* въ *Annales de philosophie chrétienne* (1881) *Octobre et Novembre*. Въ най-послѣдне време се появи единъ нѣмски опитъ, за изслѣдване религията на Мандеитѣ, отъ *W. Brandt*: *Die Mandäische Religion, ihre Entwicklung und geschichtliche Bedeutung* (1889, Leipzig). Заслужва да се помене и

статията на *Kessler*-а: *Mandäer* въ IX. т. на *Herzog*-овата *Real-Encyclopaedie der protestantischen Theologie*.

Религиозните представления на Мандайтъ съдържатъ съществени елементи отъ политеистически, дуалистички и монотеистически идеи, които съдържатъ съществени елементи отъ халдейските и мусулманските религии. Но тъхните представления за сътворението на свѣта се отличаватъ съ свѣтлия дуалистички характеръ и съдържатъ именно елементи отъ онай съществени елементи, които говорихме по-горе, и специално съществени елементи, които възникватъ въ състава на славянските и тюркските дуалистички истории, макаръ и въ други комбинации.

Споредъ космографията на Мандейтъ земята лежи върху водата; а споредъ космогонията имъ, свѣтлиятъ богъ поражава сътворението на свѣта другиму, положението на когото е двойствено, но който излѣзва изъ областта на мрака и повече прилича на Аримана, отъ колкото на Ормузда (той носи разни имена и сега се отъждествява по нѣкога съ Архангела Гаврила) Споредъ нѣкои истории сътворението на свѣта се захваща съ потопяванието на свѣтлия духове въ водата или само на единого отъ тѣхъ въ тъмната влажна бездна (*Babelon*, octobre, 88).

Споредъ разни мандейски истории създаванието на свѣта се начева така: създателятъ сгъстява една частъ отъ мътната вода и хвърля това начало отъ суши въ океана (*Brandt*, 35, 53) или пъкъ изсушава влажната бездна и добива прахъ, който образува зародиша на земята. (*Babelon*, ibid. 88).

Човѣкътъ е създаленъ, споредъ ученията на Мандейтъ, съ участието на тъмните сили: представителката на мрака, Рухо (нѣщо подобно на халдейската Тилематъ) заедно съ своите 7 рожби предлага Богу да създаде човѣка и дѣйствително създаватъ тѣлото му (*Brandt* 36), или пъкъ създателятъ предлага самъ на седемтѣ планети, (които въ халдейско-иранската система се причисляватъ къмъ звѣздите) да създадѫтъ човѣка. (*Babelon* 93—94). Само че тия създатели не сѫ способни да дадѫтъ душа на направеното отъ тѣхъ човѣшко тѣло.

Душата се влага отъ чистия представител на свѣтлото начало сѫщо както въ ученията на Гностицитетъ и Манихейтъ. (*Brandt* 72, *Babelon* 94, *Matter II*, 143—144).¹⁾ Слѣдъ това седемтѣ

¹⁾ Авторътъ на „*Philosophumena*“ казва: „Халдейтъ наричатъ Адамъ човѣка, когото произвела земята. Той лежалъ безъ движение, безъ животъ и безъ дихане, подобенъ на небесния Адамъ, до като послѣдниятъ не му далъ душа.“ *Lenormant*, *Les origines de l'histoire* и пр. I. 41.

демонически същества създаватъ лъжовните религии и вредните животни (Brandt. 38).

Езидитѣ, които се наричатъ отъ Християните и Мухамеданите *поклонници на дявола*, принадлежатъ въ национално отношение къмъ *Курдитѣ* — иранско племе — и живѣятъ въ Гория Месопотамия и въ турска Армения.

Тѣ сѫ описвани отъ разни европейски споделители, напр. отъ *Лайарда* (въ книгата му *Neneveh and its remains* 270—309), отъ *Сиуффи* (*notice sur la secte des Yezides* въ N. Journal Asiatique 1882, Août, Septembre), отъ русско-арменския ученъ *Елиязаровъ*, съчинението на когото, за жалостъ, не ни сѫ на ръка, отъ г. *Елисеева* (Среди поклонниковъ дявола, въ Съвѣрни Вѣстникъ 1888 година Януарий и Февруарий) отъ г. *Ed. Kovalevskij*: *Les Kurdes et les Jésides* спорѣдъ г. г. Елиязаровъ, Елисеевъ и собственните имъ наблюдения въ *Bulletin de la Societé royale belge de géographie* 1890 № 2).

Малки забѣлѣжки за Езидитѣ намѣрваме сѫщо въ N. Journal Asiatique 1873, II. 393—395. *Notes sur les sectes dans le Kurdistan* отъ г. *Gilbert*; пакъ тамъ 1880 I. 78—83 — une courte conversation avec le chef de la secte des Yezides, ou les adorateurs du diable.

Трѣба да се помни въ сѣки случай, че вѣрванията на Езидитѣ още не сѫ достатъчно известни: книгите имъ още никой ученъ не е челъ, та и въ разговорите си, не обичатъ да приказватъ за религията си и спрѣмо чужденците не сѫ откровени.

Езидитѣ се наричатъ поклонници на дявола, защото се покланятъ освѣнъ на Бога още на едно лице — Малькъ Таусъ, — където напомня до нѣкѫдѣ еврейския Сатана, както се е образувалъ подиръ вавилонския плѣнъ, подъ иранско влияние, и Сатаната въ християнските и мухамеданските вѣрвания.¹⁾

Езидитѣ казватъ, че тѣхниятъ Сатана напистина е сгрѣшилъ прѣдъ Бога, като се е вѣзбунтувалъ противъ него, но той е исплатилъ своя грѣхъ съ дѣлгото си скитание по свѣта и пакъ е получилъ прѣдишното си място около Бога. (Gilbert, 394). Други казватъ, че Малькъ Таусъ още не е простенъ, но ще бѫде простенъ (както учѫтъ и нѣкои персийски книги), а за сега трѣба да му се покланяме, както напримѣръ сме длѣжни да уважаваме нѣкой царски любимецъ, който врѣменно само се е скаралъ съ царя.²⁾ (Ed. Kovalevsky 179—180.)

¹⁾ Езидитѣ избѣгватъ да наричатъ тоя Богъ по име. Малькъ Таусъ собственно е името на едно изображеніе, което тѣ носятъ въ време на своите религиозни шествия.

²⁾ Тия езидски представления за Сатана ни напомнятъ представленията въ вѣкови Перванити, които казватъ, че Ариманъ испървомъ билъ добъръ и служилъ Ормузду. *Spiegel, Alterthumskunde* II, 178.

Тоя родъ езидски вѣрвания сѫ развити вѣроятно отъ церваниитските раскази, които се отнасятъ уважително къмъ Аримана и му приписватъ значително участие въ сътворението на свѣта. Съгласно съ сегашнитѣ азиятски много по-унитарни понятия за миросътворението, началото на които съглеждаме още въ Церваназма, Езидитѣ твърдятъ, че Богъ създадъ най-напрѣдъ сичко прѣкрасно и свѣтло, населилъ свѣта съ хурии и безгрѣшни ангели и билъ рѣкъль вече да си почине, когато се явилъ отпредъ му Малькъ Таусъ и му рѣкъль: „Твоите създания не сѫ съвѣршени, понеже сичко въ тѣхъ е еднообразно, а па равновѣсие въ свѣта не може да бѫде безъ мракъ, тѣй сѫщо и денъ бевъ нощъ не може да сѫществува или благовоние безъ воня, Ангели безъ демони и тѣхнитѣ хурии. Доброто и хубостта могжатъ да се родятъ само отъ контраста.¹⁾

Богъ отговорилъ: „Иди и създавай!“

Малькъ Таусъ се спуснялъ отъ небето; съ сѣнката на своитѣ крилѣ той покрилъ земята и вселената и съ своя леденъ дъхъ създалъ злото въ противуположностъ на доброто, хлада — на топлината, бурята — на тишната. Отровни растения покрили земята, грабливи животни населили горите, чудовища се появили между хората, и грѣхътъ се развилъ много скоро. Тогава се явили и злитѣ духове и искуителитѣ демони.

Когато Господъ видѣлъ, че му развалили свѣта, разсърдилъ се и проклеръ Малькъ Тауса. Тоя побѣгнялъ на земята и захватялъ да се скита отъ една страна въ друга. Сѣки, който го узнавалъ, гълчалъ го, пиждѣлъ го и не искалъ да го види. Само езидския народъ го приелъ и за това ще бѫде своевременно награденъ.

Въ тия легенди очевидно сѫ развити ирански теми. Но има у Езидитѣ и други легенди, въ които се съглежда ясно, че сѫ смѣсени и съ халдейски аскетически прѣставления.

Такива легенди срѣщаме въ Сборника на г. Сиуффи.

Въ една отъ тѣхъ се расказва, че въ начало свѣтътъ билъ океанъ, посрѣдъ който се намѣрвало едно дѣрво, създано съ божеска сила.

Богъ си живѣялъ на това дѣрво въ видъ на птица --- неизвестно колко вѣка. Въ друга една областъ, далеко отъ онай, имало единъ триндафиловъ храстъ, обсипанъ съ цвѣтъ; на единъ отъ тия цвѣтове се намиралъ Шейкъ Синъ или Шейкъ Хасанъ елъ Басери, когото Господъ билъ извлѣкалъ отъ себе си.

Господъ създалъ послѣ отъ собственния си блѣсъкъ Архангела Гавриила сѫщо въ видъ на птица и го турилъ при

¹⁾ *Bg. Kovalevsky*, 174—175.

себе си на дръвото. Слѣдъ малко го попиталъ: „Кой си ти и кой съмъ азъ?“ Гавриилъ отговорилъ: „Ти си ти, а азъ съмъ азъ.“ Съ тоя гордъ отговоръ архангелътъ искалъ да даде Богу да разбере, че съкой отъ тѣхъ си има специална важност и че той, Гавриилъ, може да се счита за равенъ съ своя създателъ. Като чулъ отговора на Гавриила, Господъ се разгнѣвилъ, клъвнжълъ Архангела и го испѣдилъ отъ дървото. Гавриилъ литналъ и захванжълъ да цѣпи воздуха съ крилѣтъ си.

Той се скиталъ по сичките страни на свѣта. Цѣли нѣколко вѣка той лѣтѣлъ, но най-сѣтнѣ се уморилъ и се върнжълъ, да кацне пакъ на дървото. Богъ пакъ го попиталъ: „Кой си ти и кой съмъ азъ?“ Изгнаниникътъ пакъ отговорилъ сѫщото, каквото и поб-напрѣдъ и пакъ Господъ го клъвнжълъ и го испѣдилъ отъ дървото. Отново той пакъ се заскиталъ изъ пустото пространство, безъ възможность да си почине. Веднажъ съвсъмъ истощенъ той долѣтѣлъ, безъ да знае самъ, близу до триндафиловия храстъ на Шейкъ-Синна, който се провикнжълъ, като видѣлъ Архангела: „Кѫдѣ отивашъ? И защо се въртишъ така?“ — Птицата отговорила: „Далечъ отъ тукъ има едно дърво, а на дървото — една птица и колчимъ пжти се опитамъ да кацнж на това дърво, птицата ме испѣждада.“ — „Какво ти е рѣкла тя, попиталъ Шейкъ-Синнъ, и ти какво си ѹ отговорилъ, че пжстжпва тѣй съ тебе?“ — Гавриилъ му обадилъ тогава какво се разговарялъ съ Бога. — Шейкъ-Синнъ го научилъ тогава, какъ трѣба да се държи, ако иска да излѣзе отъ своето затруднение. „Върни се, му казалъ той, при дървото, и когато ти прѣложи (Богъ) прѣдишния въпросъ, отговори: „Ти си творецъ, а азъ съмъ твоя тварь. — Ти си по прѣимущество хранителъ, а азъ съмъ твой храненикъ.“ Тогава той ще те пусне, да сѣднешъ при него на дървото.

Архангелътъ се върнжълъ при Бога, който му прѣложилъ прѣдишния въпросъ. Отговорътъ билъ съгласенъ съ наставленията на Шейкъ-Синна и тогава Богъ попиталъ Гавриила, кой го научилъ тѣй да каже. Гавриилъ рѣкълъ: „едно лице, което намѣрихъ на единъ розовъ храстъ верѣдъ океана. — „А, рѣкълъ Богъ, като узналъ за кого е работата, то е нашиятъ Господъ Алъ-Уаркани.“ (Сиуффи обяснява, че това име е съставено отъ едно арабско сѫществително, което означава листъ и значи тоя, който живѣе въ шумата, листоветъ на триндафил).)

Гавриилъ си останжълъ тогава около Бога. Въ тоя расказъ старитѣ космогонически прѣставления сѫ се подложили на силно влияние отъ страна на мюсюлманските монотеистически идеи, но сѣ пакъ се виждатъ доста ясно.

Независимостта на Шейкъ-Синновото положение и почитанието, съ което говори Богъ за него, като го нарича „Господъ

нашъ,” показватъ че Шейкъ-Синнъ първоначално тръба да е билъ нѣкое божество, нѣщо като Щервана, а Богъ и Архангелъ Гавриилъ тръба да сѫ се смятали за негови рожби, като Ормуздъ и Ариманъ. Разговорътъ на тия двѣ божества въ видъ на птици ни напомня съперничеството на Иранските богове и особито разговоритъ между Бога и Сатаната въ нѣкои славянски и тюркски раскази.¹⁾

Отъ обясненията на г. Сиуффи се вижда, че Архангелъ Гавриилъ въ тоя расказъ замѣстя Малькъ-Тауса, Сатана — или шайтана, както наричатъ християните и турцитѣ дявола, когато говорятъ за вѣрванията на Езидитѣ.¹⁾

По-нататъкъ г. Сиуффи ни съобщава, като продължение на прѣдидущия, единъ расказъ, който вѣроятно е билъ самостоятеленъ, защото не се съгласява напълно съ по-горѣ приведения:

Богъ създалъ послѣ други лица, и голѣмо число ангели, повикалъ при себѣ си Шейкъ-Синна и направилъ една ладийка. Още три лица били създавани въ това време: едното носѣло ладията на главата си, другото ѝ управлявало, а третото ѝ тикало. Шестъ лица съднили въ ладията и ходили по морето много вѣкове. Въ течението на това дѣлго плаваніе тия шестъ лица се прѣпирали, защото съко отъ тѣхъ претендувало, че е всемогжущий Богъ. Това беззначалие безъ малко щѣло да стане причина на ежби. Тогава шестимата се посъзвѣтвали и видѣли, че не е възможно и шестимата да бѫдатъ еднакви по достойнство и по власть. Тѣ най-сѣтнѣ рѣшили, че тоя ще бѫде признатъ за всемогжущъ, който има сила да згѣсти водата, до като стане твърда, и който бѫде въ състояние да издигне небесния сводъ. Слѣдъ това рѣшеніе съки захванѣлъ да се опитва, да направи водата твърда. За тая цѣль тѣ плавали единъ подиръ други въ океана, но сичкитѣ имъ напрѣгания били напрасни. Дошелъ редъ и до Бога: той плонѣлъ въ свѣта и водата ту-такси се прѣобърнала въ суша. Въ туй време, когато се извѣршилъ тоя прѣвратъ, океанътъ силно се развѣлнувалъ. Огромно количество гѣстъ димъ излѣзло изъ недрата му и покрило цѣлото пространство, тѣй щото сичко било потжнало въ мракъ.

Тогава Господъ, за да избави свѣта отъ тая бѣда, създалъ двѣтѣ велики свѣтила, а тѣй сѫщо и звѣздитѣ и свѣта се

¹⁾ Въ единъ великоруски расказъ лукавицъ казава Господу: ха, да станемъ рожденни братя, ти ще бѫдешъ поб-малкиятъ братъ, а азъ поб-голѣмиятъ. — Господъ се усмихналъ. — Да бѫдемъ тогава, Господи, равни братия. — Господъ пакъ се усмихналъ. — Хубаво, Господи, ти бѫди поб-старицъ братъ, а азъ поб-малкиятъ. — Улови ме, рѣкъ Господъ, за раката поб-високо отъ лакъти; стисни ми сега раката съ сѣ сила. Лукавицъ хванѣлъ Господъ за раката поб-горѣ отъ лакъти, стисналъ го, колкото му сила ловица, но се уморилъ. А Господъ си стои и се усмихва. Слѣдъ това Господъ похванѣлъ самъ дявола за рака — и дяволътъ изѣвналъ. Господъ прѣкръстилъ дявола и той изѣгалъ въ ада. (*Буслаевъ*, Очерки и пр. I 457 спр. *Леонардъ*, Нар. руския легенди № 14) спр. по-нататъкъ въ циганския расказъ.

освѣтилъ. Слѣдъ тона Господь създалъ небето и произвелъ рая и ада.

И тоя расказъ има нѣкои общи точки съ славянскитѣ и турскитѣ дуаластични раскази (плаванието на боговетѣ по океана, плаванието въ водата), макаръ въ него и да не срѣщаме една сѫщественна подробностъ: мурганието въ водата.¹⁾ Дуалистическиятъ характеръ на тоя расказъ се въистъркалъ и може би само отъ подирѣ да се е въстановилъ, което е вѣроятно, ако обърнемъ внимание на забѣлѣжката на г. Сиуффи, именно че на това място, дѣто била паднѣла ужъ божата слюнка, Езидитѣ и до денъ днешенъ събиратъ свѣтия прахъ отъ земята, който прахъ наричатъ „прахъ на Шейка-Аади.“ Шейкъ-Аади, ако сега и да е мюсюлмански светецъ (на неговия гробъ ходѣтъ често Езидитѣ и дѣржатъ около него изображеніето на Малькъ Тауса въ видъ на птица), не е нищо друго, освѣнъ очевидно олицетворение на самия Малькъ Тауса.

Споредъ вѣрванията на Езидитѣ, когато Шейкъ Саади се явилъ въ видъ на мюсюлмански свѣтецъ, той рѣкълъ: „авъ сѫществувахъ и въ минжитѣ врѣмена и сега идѫ при васъ.“ (N. Journ. Asiatique 1880, II. 81). По такъвъ начинъ мироиздаването се явява въ горния расказъ като работа на Малькъ Тауса, Езидскиятъ дяволъ.

Въ слѣдующия езически расказъ, записанъ отъ г. Сиуффи, се казва това за сътворението на човѣка: Богъ рѣкълъ послѣ на своите другари: „ето сега направихме небе, земя, рай и адъ.²⁾ Сега ни трѣбатъ подданици. Азъ прѣдлагамъ да създадеме Адама, но за тая цѣлъ трѣба единъ отъ васъ да се съгласи, да се въплоти въ него. Кой отъ васъ се рѣшиava да стори това?“ Но никой не се съгласилъ.

Тогава Богъ рѣкълъ на Шейкъ Синна: „ти ще се въплотишъ въ Адама.“ Шейкъ се отрѣкълъ още веднѣжъ и помолилъ Господа да го избави отъ тая работа, като казвалъ, че не иска да живѣе въ такова едно сѫщество, което съ цѣлото си потомство ще бѫде подхвърлено на сѣкакви грѣхове и ще направи всевъзможни грѣшки. — „Тъй трѣба да стане!“

¹⁾ Трѣба вирочемъ да забѣлѣжимъ, че споредъ славянскитѣ и фино-турскитѣ раскази отъ плаванието въ водата не се явява сътворението на свѣта, а сътворението на Сатанаила като резултатъ. Тѣ напримѣръ въ единъ Мордовски расказъ (Веселовскій, Разысканія XI, 12) и въ единъ украински, Господъ намѣсто да плава, духа на пѣната (пакъ тамъ 59). Споредъ грузинскитѣ легенди, за които ще стане дума по-нататъкъ, ангелитѣ произлѣзватъ не отъ Божията слюнка, а отъ сълзите на Бога. Въ българския расказъ на г. Дранова дѣвълъ произлѣзва отъ Божията сѣнка.

²⁾ Тая фраза ни дава поводъ да прѣдполагаме, че спѣхтиците на Бога сѫ земали участие въ сътворението на свѣта сѫщо, както и въ Зенавестата върховнитѣ ангели, алтар-стандитѣ помагатъ на Ормузда, да създаде свѣта. Трѣба да припомнимъ, че въ расказа на библията не само името на Бога (Елохимъ) стои въ множествено число, а на нѣкои мяста сѫ поставени въ множественно число даже съответнитѣ глаголи и мястоименія при това име. (Бытие I. 26. III. 22).

настоявалъ Господъ. — „Ако това най сътнѣ е неизбѣжно, отговорилъ Синнъ, то азъ ще отстѫпѫ, но само съ едно условие: да ме придружишъ ти самъ до тѣлото, което ще създадешъ и да ме вкарашъ самъ вътре; освѣнъ това, да създадешъ рай за жилище на първия човѣкъ, въ когото азъ ще живѣмъ.“ Тия условия били приемани. Богъ замѣсилъ тогава тѣсто отъ четириетъ стихии: огъня, водата, въздуха и земята. Отъ това тѣсто направилъ една статуя въ видъ на човѣкъ и въвелъ въ нея Шейкъ-Синна. Адамъ въ сѫщия часъ захванжалъ да живѣе и влѣзалъ въ рая. Послѣ отъ остатъците на тѣстото Господъ създалъ Ева, която Адамъ прѣгърналъ, и момъ ѝ съзвѣлъ.¹⁾ Нѣщо подобно на тоя разказъ за сътворението на човѣкъ, ние виждаме въ вѣрванията на Мандайтите. По-нататъкъ ще срѣщнемъ сѫщия епизодъ въ българско-богомилското евангелие на Юсифа.

Като съпоставимъ тоя разказъ съ ученията на Гностиците и Манихеитѣ, ний можемъ да заключимъ, че въ първичния изворъ на Езидския разказъ създалелятъ на човѣка трѣба да е билъ дяволътъ. Душата на човѣка е частъ отъ основното божество, или оня първи Адамъ, който е произвѣзълъ отъ това божество и е испадналъ въ първобитната материя.

И тъй въ езидските разкази ний намѣрваме материали отъ иранските и халдейските космогонии, а тъй сѫщо и гностически и манихейски повѣрици, които сѫ влѣзвали и въ състава на славянските и фино-турските дуалистически разкази. Развира се, че Езидитѣ значително сѫ измѣнили тия материали и инъкъ сѫ ги комбинирали, подъ натиска на монотеистическите идеи, особито мюсюлманските.²⁾

Тоя натискъ, както се вижда, трѣба да е билъ по-слабъ въ по-съверните области, въ Задкаавказия — тамъ намѣрваме за това между Грузините и сродните тѣмъ Сванети нѣкои разкази, които заематъ срѣдно място между езидските и славянските.

Понеже грузинско-сванетските легенди въ много отношения поразително приличатъ на българските, то ний ще изложимъ тѣхното съдѣржание, колкото е възможно по-пълно.

Въ единъ грузински разказъ се говори слѣдующето: „Най напрѣдъ вселенната била покрита съ вода. Богъ, създалелятъ

¹⁾ Споредъ единъ украински разказъ Богъ направилъ отъ останалата глина дѣтовордния членъ на Адама, следъ което Адамъ поискъл да му се даде жена. (*Драгомановъ*, Малор. нар. предания и разкази, 91).

²⁾ Като напушчаме тукъ вечъ месопотамската областъ, нека отблѣжимъ единъ отъ слѣдните отъ халдейската океаническа космогония, който се срѣща въ устните предания на сирийските Араби. Въ изданието на *Прилика и Соунка Der neuhassanitische Dialect des Tur Abdin* (II Th. Uebersetzung 219) четемъ слѣдното: „цѣлиятъ свѣтъ билъ едно голѣмо море и Христосъ плавалъ по водата въ видъ на итица. Напоконъ той духналъ на морето и отъ това небето се издигнало надъ морето, та даже и многобройни риби се издигнали съ него. Христосъ прѣбръжалъ тия риби въ звѣзди.“

на свѣта, въ това врѣме се намѣрвалъ въ Самкарската канара. Веднажъ той излѣзълъ отъ неї и се хвѣрлилъ въ водата; въ водата му станжло студено; той въздѣхнѣлъ и двѣ сълзи покапали отъ очите му. Тия сълзи се прѣобразили въ Архангела Михаила и Гавриила, отъ които първиятъ постоянно стои отъ дѣна рѣка на Бога, а вториятъ отъ лѣвата.

Богъ сѣ по-ниско и по-ниско се спушталъ въ водата и потѣвалъ. Въ това врѣме архангелите Михаилъ и Гавриилъ го зели подъ рѣка и го извадили. И тримата трѣбalo какъ да е да унищожатъ водата и да откриятъ сушата.¹⁾ Съ тая цѣль тѣ захванжли да духватъ на водата и така достигнали до дъното на морето и стѫпили на пѣсъка. Тукъ тѣ забѣлѣзали слѣди отъ нѣкое неизвѣстно сѫщество. Богъ рѣкълъ: „Хай да тръгнемъ по тия слѣди; чии ли сѫ и кѫдѣ ли ще ни искаратъ?“

Архангелите се съгласили, тръгнали по дирята и така стигнали до единъ синь камъкъ. Като подигнали камъка, Самоель искочилъ и хванжълъ Бога за гърлото — бѣзъ малко щѣлъ да го одупши.²⁾ Богъ се нажалилъ и захванжълъ да иска помощъ отъ ангелите, но и тѣ не могли да освободятъ Бога. Нѣмало други край и Господъ захванжълъ да моли Самоела тъй: „Искай каквото обичашъ, само пустни ме!“ — Самоель отговорилъ: „Нищо друго не искамъ, само да се побратимимъ.“ — Богъ се съгласилъ. Самоель го пуснжълъ тогава и си отишель по пътя. Богъ съ двата ангела останжълъ на мястото си. Захванжли да лѣчжътъ водата отъ земята, но не можали нищо да извѣршатъ. Издигнали една стѣна между водата и сушата, но отъ налѣганието на водата стѣната сѣ се рутила и водата пакъ се съединявала съ сушата. И тримата се нажалили; видѣли тѣ, че трудътъ имъ напразно отива и вече не знали какво да правятъ. Архангелъ Михаилъ казалъ Богу: „Иди при брата си Самоела, може той да те научи, какво да правимъ.“ Богъ се съгласилъ. Ангелътъ отишель при Самоела и му рассказалъ цѣльта на своята мисия и Самоель дѣствително му далъ съветъ, какво да върши.

— „Каки на брата ми, Бога, рѣкълъ Самоель на Архангела, че трѣба, колкото можете, да дѣлате камъни и трима и да зидате стѣната, а послѣ пакъ да ѝ рутите. Карайте това иззижданie и разрушение до като ви омрѣзне; тогава пригответе двѣ тржби, турете ги една до друга и вий двама ангели надуйте ги, колкото ви е силата. Като се уморите, тогава самъ Богъ, колкото му позволяватъ силите, нека затржби громко и сушата ще се освободи отъ водата; първата ще си остане на мястото, а втората ще отиде на друга страна.

¹⁾ Ето до какви представления е дошло постоянното антропоморфизиране на старата космогоническа идея за значението на вѣтъра въ създаванието на свѣта.

²⁾ Самоель — ангелът на смѣртъта въ старозавѣтните еврейски апокрифи, тѣждественъ съ Сатана.

Архангелъ Михаилъ благодарилъ Самоелу за съвѣта му, върнжлъ се при Бога и му рассказалъ сичко. Богъ и Архангелите испълнили съвѣта на Самоела: — водата се дръпнѣла, и сушата се показала. Като се отдѣлила водата отъ земята, Богъ въ течение на 7 дена сътворилъ сичкитѣ животни и човѣка.

Първите хора били Адамъ и Ева. Богъ зель прѣстъ, вдѣхнѣлъ ѝ душа, и Адамъ и Ева се явили, но и двамата били слѣпи. Архангелъ Михаилъ имъ показалъ дѣ да живѣнѣтъ, рѣкълъ имъ да не слушатъ никого, до като не се завѣрне и си отишель. Адамъ и Ева останжли самички. Въ туй врѣме се приближилъ при тѣхъ Самоель въ видъ на пѣрчъ и имъ рѣкълъ: „вашо стойте тукъ? Ето около васъ има една яблочница, покачете се на неї и ежте отъ нейния плодъ, тогава ще прогледате.¹⁾ Ева послушала, покачила се на дѣрвото, откъснѣла една ябълка, хапнѣла и ѝ прѣдала Адаму. И двамата прогледали и се васрамили отъ своята голота. Слѣдъ нѣколко врѣме дошелъ Михаилъ, по-викалъ Адама и Ева, но тѣ не се показали, защото били голи. Ангелъ разбралъ, каква е работата, рѣкълъ имъ, че щѣше да биде поб-добрѣ, да бѣхъ почакали и си отишель.²⁾ Слѣдъ това потомството на Адама и Ева се размножило въ тоя видъ, въ който го виждаме сега.

Да не бѣхъ послушали Адамъ и Ева Самоела и да не бѣхъ яли отъ ябълката, потомството имъ щѣше да биде честито; щѣше да получава даромъ храна, питие и облѣкло, безъ да се труди, и женитѣ щѣхъ да раждатъ безъ болки.

Като се случило сичко това, Самоель отишель пакъ при Бога, и като братъ го помолилъ, да му отдѣли, каквото му се пада. Богъ не рачилъ. — „Е че тогава запо мѣ братими? рѣкълъ Самоель Богу: ако не щешъ да ми дадешъ нищичко друго, то поне дай ми саници. (Прѣводачътъ на тая легенда обяснява, че *саници* било нѣщо таквое, което правяло, щото сичко, каквото човѣкъ и да жертвува Богу или да дава за помана на мъртвите, да принадлежи на тогова, въ чинто рѫцѣ се намѣрва то).

¹⁾ Ний видѣхъме въ българския разказъ, че пѣрчътъ създание на дявола; вълсѣднитъ на него Сатана отива при Бога. Пѣрчътъ се смѣта за създание на дявола и въ прѣданията на много други народи (вижъ Украинското прѣданіе у Чубинскій, Трудъ Экспедиціи I, 79, великорусското у Сидовникова, Нар. сказки Самарскаго края, 251; нѣмското у Бр. Гриимъ, *Haus und Kindermärchen*. № 148, и др.) Въ Милюманските прѣданія антелътъ на съмъртната се явява Адаму въ видъ на козелъ (*Weil, Biblische Legenden der Museumsammlung*, 42). Може тия прѣдставления да иматъ нѣщо общо съ Халдейските прѣдставления за козата, която се смятала за неприятелка на лозата и на пазмата. Тия дѣятѣ Асиро-Вавилонянците ги отождестввали съ дѣрвото на живота. (Ср. Lenormant, *Les origines de l'histoire etc.* I. 75—83. V. Lajard, *Recherches sur le culte etc. de Venus, atlas pl. II.* има едно интересно изображеніе, копирано отъ единъ вавилонски цилиндръ, отъ което се вижда, какъ една коза напада дѣрвото на живота и едно куче, което ни се струва, че е поставено да защища дѣрвото. Ср. тамъ такъ pl. IV № 12).

²⁾ Тоя разказъ за грѣхопадането силено се отдалечава отъ библіическата и по своя характеръ се приближава повече къмъ рассказа въ Бундехешъ и къмъ турскоалтайския.

Богъ далъ Самоелу „сапицери“; Самоелъ го гълтижъл и си отишель въ ада. Минжло се много време и Христосъ се родилъ. Послѣдниятъ зель съ себе си сичко живо на свѣта, начинайки отъ човѣка та до влечугитѣ, и отишель въ ада. Щомъ видѣлъ Христосъ Самоела, зграбчилъ го за гърлото, стиснжълъ го и го накаралъ да исплюе сапицерито. Пѣ-нататъкъ слѣдва една доста оригинална подробностъ: какъ Самоелъ се опиталъ да задържи Христа въ ада, но Христосъ се пакъ сполучилъ да искочи. Ний испущаме обаче тая подробностъ, защото не се отнася до нашия прѣдметъ.

Други единъ вариантъ расправя малко запетлано, макаръ и съ нѣкои интересни подробности първата часть отъ легендата, но за това пъкъ по-пълно е рассказана историята за явленietо на Христа:

„Михаилъ и Гавриилъ ходѣли по свѣта. Земната кора въ това време била толкова мека, щото тѣ потъжвали въ неї до колѣни, макаръ и да имали на краката си единъ видъ шейни (дѣски за ходянье по снѣга). Прѣдъ тѣхъ по земята постоянно се търкалялъ единъ валчестъ камъкъ. Богъ рѣкълъ: „Тоя камъкъ ни омржанж, азъ ще го строшъ!“ Ангелитѣ се въспротивили: „Не дѣй, че ще се каемъ послѣ“ — казали тѣ. Богъ не ги послушалъ, ритижълъ камъка и го строшилъ. Отъ камъка искочилъ тогава Самоелъ, хванжълъ Бога за гърлото и щѣлъ да го одуши. Богъ се наскърбилъ и рѣкълъ: „Пусни ме само, и каквото искашъ, ще ти дамъ.“ Самоелъ му рѣкълъ: „Дай ми видимия свѣтъ или невидимия, вѣчния.“ Богъ му отстѫпалъ вѣчния свѣтъ. Самоелъ оставилъ Бога на мира и си отишель. Ангелитѣ рѣкли Богу: „Лошо направихме ний, отъ сега нататъкъ душата на сѣки човѣкъ ще бѫде въ рѣдѣтъ на Самоела; поменитѣ които се правиѣтъ за мъртвитѣ, ще бѫдѫтъ негови и когато хората узнаютъ това, ще ли тѣ да ни славиѣтъ? — Хайде, рѣкли Ангелитѣ, да прѣваримъ Сатанаила и да му кажемъ, когато Богу се роди синъ, да му отстѫпи вѣчния свѣтъ.“

— Хмъ, ако на Бога прилича да има синъ, нека най-сетне да бѫде неговъ вѣчниятъ свѣтъ, отговорилъ Самоелъ.

— Ангелитѣ се върнжли пакъ при Бога и сички си тръгнжли по работата. По пажтя си срѣщижли единъ потокъ, въ който Мария (Богородица) нѣщо си прала. Архангелътъ рѣкълъ Богу: „Духни душата си въ моята песница, а азъ ще отидж и ще ѵз пуснж въ устата на Мария.“ Богъ се съгласилъ. Ангелътъ зель Божата душа въ шената си, занесълъ ѵз Марии и пуснжълъ ѵз въ устата ї. Тя тосъ чашъ се усѣтила тежка. Като си отишла въ кѣщи, обадила сичко на майка си. Тая ѵз разпитала за сичко и като узнала каква е работата, казала ї да бѫде прѣдпазлина.

Мария станжла тежка и родила Христа... Подиръ распятието и смъртта си Христосъ съзвълъ въ Ада при Самоела и искаралъ отъ тамъ душите на сичките хора, освѣнъ душата на Мека¹⁾(?)

И въ двата варианта отъ грузинската легенда, особено въ втория се представя договорътъ съ дявола сѫщо, като въ българската народна легенда, т. е. договорътъ се сключва между Бога и Сатана, а не между Адама и дявола, като въ писаниетъ славянски апокрифи (*Тихонравовъ*, Памятники отреченной русской литературы I 16—17, *Пыпинъ*, *Ложныя и отреченные сказания о ветхозавѣтныхъ лицахъ и событияхъ по рукописямъ соловецкой библиотеки* 93, 211—212. *Русский Филологический Вѣстникъ* 1887, IV, 174; ср. Liber I. Joannis apocryphus у *Thilo*, Codex Apocryphus Novi Testamenti I 888).

Тая особенность на българските, грузинските и подобните тѣмъ славянски и фино-турски расскази ни дава право да ги смѣтаме за по-стари отъ писаниетъ славянски апокрифи и по-близки до иранските расскази за договора между Ормузда и Аримана. (*Bundehesh*, гл. I, *Minokhired* въ *Spiegel Die traditionelle Litteratur der Parzen*, 95—98, 143), отъ колкото до тия книжни апокрифи. Само въ третия намъ извѣстенъ грузински рассказъ²⁾ договорътъ става между Адама и Самоела.

Сванетскиятъ рассказъ³⁾ е запазилъ въ себе си нѣкои още чѣрти под-стари даже отъ подробностите на грузинските легенди. Тѣй напр. въ тѣхъ прѣмо се казва, че Богъ и Сатанайлъ сѫвѣчно сѫществували. „Имало е врѣме, казва сванетската легенда, когато нѣмало нито небето, нито земята, нито пъкъ това, което сега се намѣрва на тѣхъ. А сичко било покрито съ вода, съ море. Посрѣдъ това море се извишавала една висока канара и всрѣдъ тая скала билъ Господь. Богу се додѣяло да сѣди самичъкъ въ скалата, за това ѝ растворилъ на 12 версти разстояние и искочилъ. Тогава изсушилъ водата и смѣсилъ водата и земята, които били около скалата; слѣдъ това ги раздѣлилъ на двѣ: отъ едната част Господъ направилъ небото, а отъ другата създадъ земята за хората и животните. Но живи сѫщества още нѣмало, тогава Господъ отъ съклетъ заплакалъ, една сълза капнѣла отъ дѣсното му око и отъ неї произлѣзъль Архангелъ Михаилъ, послѣ капнѣла една сълза и отъ лѣвото му око и станжъль Архангелъ Гавриилъ. Минжло се много врѣме. По Божа заповѣдъ се създавали на земята много сѫщества и хора. Богъ и ангелитъ му ходѣли наедно по вселенната. Много врѣме ъздели тѣ по свѣта на своите чудесни

¹⁾ Каква е тая Мека, издателятъ на легендата не обяснява.

²⁾ Сички тия грузински расскази сѫ зети отъ *Сборникъ Матеріаловъ для списания мѣстностей и племенъ Кавказа* т. X. стр. LXXV—LXXX.

³⁾ *Сборникъ Матеріаловъ* и пр. X, отд. II 245—251.

коне, на съкъде изсушавали водата за хората и най-сътнѣ видѣли единъ огроменъ камъкъ, бѣлъ като снѣгъ и тръгнали по неговата посока; но третъ спътника не закарали Бога при онъ камъкъ, а го повели по други пъти. Върнали се пакъ назадъ, но ангелитъ пакъ не го завели на онъ камъкъ. Тогава Господъ казалъ на своите ангели: „Туй тръба да е отъ ваша хитростъ, дѣто не можахме да отидемъ на камъка, а то иначе щѣхме да го намѣримъ.“ Ангелитъ рѣкли: „Много хубаво, да те заведемъ на бѣлия камъкъ, но ний мислимъ, че това ще ни принесе само зло и щета, ако видимъ бѣлия камъкъ.“ — Дошли на камъка. Богъ удариъ съ камшика си камъкъ се строшилъ и отъ него искочилъ дяволътъ и изведножъ зграбчилъ коня на Господя. Богъ повикалъ ангелитъ на помощъ. Тогава тѣ обиколили сатана и зели да го питатъ кой е той, или чий е господарь. Дяволътъ рѣкълъ Богу: „Азъ и ти — и двамата бѣхме вътрѣ въ камъка; азъ и ти — и двамата сме отъ една рода (фамилия, происхождение, Гвариш); азъ съмъ сърцето на камъка, сѫщо като тебе, за това отдѣли ми нѣщо отъ вселенната.“ Богъ прѣложилъ на ангелитъ да обсѫдятъ просбата на дявола. Тѣ раздѣли сичко на три части: на една страна отдѣли сичкитъ живи хора, на другата — душитъ на мъртвите, а на третята — сичкитъ животни и птици.

Богъ си избралъ хората и животните, а дяволътъ — душата на човѣка; но ангелитъ прибавили при това едно условие; тѣ рѣкли на дявола: „Сатана, ти много не дѣй се радва. Да знаешъ, че душата на човѣка ще биде въ твоите рѣцѣ само до като се роди на Бога синъ, който ще избави отъ твоето царство душитъ на умрѣлите хора.“ Дяволътъ отговорилъ, че до като се роди на Бога синъ, много и много врѣме ще се мине, за това стига му и толкова, за да измами още много човѣшки души.

Дяволътъ направилъ ада и го заградилъ околоврѣстъ съ стѣна, само на едно място оставилъ една малка дупка, прѣвъ която влѣзвали душитъ на хората; въ пакъла имало много дяволи, които по покаянъ на най-стария дяволъ мѫчали съкакъ душитъ. Минжло се много врѣме и душата на човѣка еѣ тѣй се мѫчела въ пакъла; но дошло врѣме да се роди Синъ Божи. Богъ се смилилъ за душитъ на хората и поискалъ да испѣлни това условие, което било заключено между него и дявола, когато си дѣлъли свѣтътъ. Богъ и ангелитъ му се събрали на съвѣтъ; сички исказали мнѣнието си; единъ ангелъ рѣкълъ, че познава двама праведни съпруги, които иматъ една дѣщеря, на име Мария. Тогава Богъ зель една ябълка, духнжълъ въ неї душата си и ѝ далъ на ангелитъ. Тѣ зели ябълката и отипли въ Мариината къща. Мария била (много) пречиста дѣвица; по онова врѣме въ оная страна нѣмало друго такова, въ сички отношения добро момиче

като Мария. Ангелите отишли въ Мариина домъ, но нея нък нъмало: тя била съ пране на извора. — Ангелите отишли за това тамъ. Архангелъ Гавриилъ, безъ да се покаже, подхвърлилъ ябълката, която му билъ далъ Богъ. Мария зела ябълката и хапицла отъ нея три пъти, но на ябълката не останжли никакви слѣди отъ хапка. Напоконъ Мария нъ турила въ пазвата си. Въ това време Архангелъ Гавриилъ се явилъ Марии и рѣкълъ ѝ: „Радвай се, Марио, защото съ нахапванието на ябълката, въ тебе влѣзе Свѣтий Духъ. Ти ще значешъ и ще родишъ синъ; той ще бѫде Христосъ, за това бѫди света и пази се отъ сичко, що Богъ не обича.“ Мария се почудила отъ тия думи на ангела, но послѣ много прославяла Бога.

И наистина, както ангелътъ казалъ Марии, тъй се и случило: като му дошло времето, Мария родила синъ въ Витлеема града. Христосъ много скоро порасълъ, толковъ уменъ билъ, че сичкитъ му се чудѣли. Единъ денъ Христосъ се кръстилъ и захванжлъ да учи народа и сѣ на хубаво го училъ. Ясно направлялъ на народа, кой е истинския Богъ и кой сѫ неговите закони (желания). Два пъти въ проповѣдъта си Христосъ рѣкълъ на народа: „Ще теглимъ още голѣма мжка, до като прѣнесемъ пѣсъка.“ Но народа не разбрали тия думи. Тогава единъ юноша рѣкълъ: „Учителю, ний не разбрахме, какво значатъ твоите думи, за това ни направи хубаво и ний ще ти свършимъ работата.“ Тогава Христосъ рѣкълъ: „Вървете сички подирѣ ми.“ Народътъ тръгнжлъ подирѣ му. Христосъ ги завелъ сички въ ада, разрушилъ го, искасалъ отъ тамъ мъртвите и ги завелъ въ рая; рая Господъ билъ го приготвилъ по-отрано. По такъвъ начинъ Христосъ побѣдилъ дявола и разрушилъ царството му — ада. „О прѣславниятъ Христосе, какви работи ти си извѣршилъ!“

Като разгледаме по-горѣ приведените грузински ръкописи (които не е мяично да се въстановяжтъ изцѣло чрѣзъ съпоставление на различните имъ подробности) и като ги сравнимъ съ българските и алтайските, може да дойдемъ до слѣдното заключение:

Грузинско-сванетските ръкописи сѫ прѣмо популярно отражение отъ книжните дуалистически ръкописи: отъ халдейско-арабските и израснжлите на тѣхна почва учения на Гностиците, Маркионитите, Манихеитъ и т. н. Ний виждаме въ подробностъта за Божията слабостъ сѫщото, което орѣщаме и въ ототжничността на Ормузда предъ Аримана или на първия Еонъ (първия Адамъ) предъ Сатана. — Тия слѣди показватъ, че се е правяло равнище между върховния Богъ и твореца на видимия свѣтъ, (старозавѣтниятъ Богъ на Гностиците и пр.) тѣ доказватъ и сѫществуванието на представлението, че свѣтътъ е билъ отаденъ въ власть на дявола, до появата на върховния Богъ или на

първия Еонъ въ лицето на Христа и т. н. Само че съответствените на тия учения образи също се спълчкали въ нардните сказания, тъй щото, напримъръ ролята на върховния Богъ се явява раздѣлена тукъ между Бога и Самоела.

Въ съки случаи самото съществуване на подобни расскази въ Задкавказия, дъто не е можало да проникне ни славянско ни турско-алтайско влияние, говори ясно въ полза на това, че тия расскази не могатъ да бѫдатъ отъ съверно произходение — ни славянско, ни финско, ни тюркско, — а трѣба напротивъ да се възведатъ къмъ извори по-южни и при това по-стари отъ славянските апокрифи — прѣди сичко, къмъ ирано-халдейските извори.

А понеже задкавказките расскази въ много отношения съдо тъждественность сходни съ славянските — особито съ българските и тюркските, то ний имаме още едно основание повече да съмѣтаме и тия послѣдните за простиекли отъ ирано-халдейски извори.

Трѣба впрочемъ да забѣлѣжимъ, че въ задкавказките расскази отсѫтствува и най-малката дира отъ епизода за мурганието на твореца-дяволъ въ морето, съ цѣль да се земе отъ тамъ основата за сушата, епизодъ, който се срѣща въ Мандейските расскази. — Отдѣлението на водата отъ сушата по съвѣта на Самоела само отдалече ни напомня епизодъ въ славянските и тюркските расскази за участието на дявола въ сътворението на свѣта. Ний мислимъ, че тая разлика на задкавказките расскази отъ славянските и тюркските е произвѣла въ слѣдствие на атрофиранието на съответствующите епизоди въ Задкавказките легенди подъ влиянието на планинско-континенталната обстановка въ живота на Грузините и Сванетите.

Тая атрофия ний съглеждаме и въ втория български рассказъ (на г. Дринова), при сичко, че неговото сродство съ първия (Общъ Трудъ) не може да подлежи на никакво съмѣнѣние.

Понеже именно вториятъ български рассказъ включава въ края си подробности крайно сходни съ подробностите на първия и съ подробностите на задкавказките расскази, а въ сѫщо врѣме началото му е близко до задкавказките легенди — то ний имаме още повече право да прѣдположимъ, че въ първоначалния си видъ българските и задкавказките расскази съ били почти тождественни и слѣдователно трѣби да съ произвѣали отъ общи извори.

Пѣ-нататъкъ ний ще се опитаме да прослѣдимъ произходението на славянските расскази и специално на българските подъ влиянието на Задкавказките, а сега ще кажемъ само нѣколко думи за аналогиите, които иматъ Евидеките и Задкавказките

раскази съ нѣкои славянски прѣдставления, а особито съ галицката коледна пѣсень за гължбите творци.

Неможе да не се признае, че има сходство между тия гължи и птиците създатели въ езидския рассказ, а тъй също не трѣба да се испусне безъ внимание съвпадението на камъка отъ който (въ галицката коледна пѣсень) били сътворени небето и небесните свѣтила, съ камъка, въ който (споредъ грузиносванетските расскази) били живѣли първоначално Богъ и Сатана (сииятъ камъкъ на гал. коледка. *Lapis lazuli*, който тъй се е цѣнилъ въ Халдея). Пригѣвътъ въ галицката пѣсничка: „Подуй, Господи, духомъ твоимъ по земли“ съответствува на духанието Божие и на ангелите въ началото на първия грузински варианть и на Христовото дуздание на морето въ сирийския рассказъ въ сборника на Социна.

Напоконъ трѣба да съпоставимъ и езидския епизодъ за пребиванието на Шейкъ-Синна (за неговата върховна божественность ний говорихме вече по-горѣ) въ чашичката на единъ триадаfile съ украинските расскази, въ които се говори, че първоначално Господъ създалъ Адаму жена отъ единъ розовъ цвѣтъ, а когато Адамъ не се съгласилъ, да земе такава жена, Господъ му рѣкълъ: „Авъ ще ѝ дамъ за майка на сина си.“ (Чубинскій, Труды, Експедиціи и п. I. 145 и 146). Шейкъ-Синнъ напомня и царя на двуглавите исполини, къмъ когото Господъ се обрънжълъ за съвѣтъ, какъ да надвие на великаните. Царятъ съвѣтва, да ги истреби съ потопъ Revue internationale 1888. Juin, Mythes et croyances païennes de l'Ukraine, споредъ Руликовскій).

Сичко това сѫ дребулии, но тѣ показватъ, че месопотамските и задкарава斯基те понятия сѫ упражнявали нѣкакво влияние върху украинските, макаръ и да е трудно въ дадения случай да се опрѣдѣли пътят на това влияние.

По поводъ на дървото, на което сѣдяйтъ, въ галицката коледна пѣсень, гължбите-творци много съобразения сѫ искаzани до сега, между друго и отъ г. Веселовскій въ неговите работи за свѣтовното дърво.

Ний ще забѣлѣжимъ, че при съпоставянието на разните прѣдставления за свѣтовното дърво съ цѣль да се намѣри генетическата имъ връзка, трѣба да се прѣпочитатъ халдейските и иранските образи, защото тѣ сѫ по-стари и сѫ документално засвидѣтелствувани.¹⁾

¹⁾ Ср. вавилоно-асириските изображения по-нататъкъ въ притурката, а въ Бундехешъ осъвѣтъ горѣприведения пасажъ, гл. XXVII за дървото всрѣдъ морето Вурукаша, което съдържа семената на сички растения и на първобитното море. Старите Халдейски прѣдставления за свѣтовното дърво сѫ се очували у Мандейците, свещенната книга на които обяснява на праведните, че ще видятъ дървото *Cemarana* (сѣничестото) въ областта на висшия, животъ . . . Et qui abhie vindicaverit, ascendet, Vitam Summam in suo habitaculo visurus, vitam puram sam et starvan arborem, unde extitit, visurus, vitam Schor visurus, et in hujus

Между маджарските цигани е записанъ единъ разказъ за създаванието на свѣта, който прѣставя нѣкои чѣрти, сходни съ евидските и грузинските разкази, а тъй сѫщо съ алтайските. Той съдѣржа обаче нѣкои още по-стари, по съка вѣроятностъ ирански подробности:

Когато нѣмало нищо на земята и никадъ, освенъ едно огромно количество вода, Богъ намислилъ да направи свѣта, само че не знаилъ, какъ да захнане работата. — Като го било ядъ, че не може да намѣри начинъ и още повече, че нѣма братъ, съ когото да се посъвѣтва, той хвѣрлилъ въ водата тоягата, на която се опиралъ, като се расхождалъ по облаците. Щомъ паднѣла тоягата въ водата, тозъ часъ израсло на еѫщото място едно исполинско дръво, коренитѣ на което се спушчали въ морските глубини. На една отъ вѣйките на това дѣрво съдѣржалъ дяволътъ, който тогава билъ бѣлъ, като създадениетъ послѣ отъ Бога човѣкъ.

— „Милий Божичке, милий братко, завикалъ дяволътъ и се усмихналъ, — мене наистина ми е жаль за тебе! Ти нѣмашъ ни братецъ, ни другарь. Хубаво, азъ ще ти станѫ братъ и другарь.“

— „О, не може! Отговорилъ Богъ, ти не можешъ да ми бѫдешъ братъ, никой не може да ми бѫде братъ. Бѫди ми другарь.“

Деветъ дена слѣдъ тоя разговоръ, когато Господъ не билъ създалъ още свѣта, защото не знаилъ, какъ да залови работата, той забѣлѣжилъ се пакъ, като се расхождалъ веднажъ съ дявола, че тоя послѣдния не е твърдъ приятелски расположень къмъ него. Дяволътъ, който не билъ глупавъ, забѣлѣвалъ, че Господъ не му вѣрва и за това рѣкълъ: „Милий братко, ти не мислишъ ли, че ний не сме единъ за други? Заповѣдай, създай още едного, че да сме трима.“

— Лесно е то да кажешъ: създай другого, рѣкълъ Богъ много нажаленъ, — създай го ти, като си толкова уменъ.

— Да, но азъ не съмъ способенъ за тая работа, рѣкълъ дяволътъ, а то азъ бихъ отдавна създалъ прѣкрасния и широкия свѣтъ; каква полза отъ моето желание, като не вnamъ милий братко, какъ да се заловихъ за работа.

— Хубаво, рѣкълъ Богъ, като се замислилъ и се почесълъ по тила, като че си спомнилъ нѣщо: азъ ще създамъ свѣта, но ти трѣба да ми помогнешъ. Хайде по скоро, не губи време,

сacumine, tractu et celsitudinæ habitaturus“ (Norberg, Codex Nasaraeus III 68—69). Прѣвѣдътъ на Мандейската свещенна книга обяснява *Selarvan* — arbor umbrifera in sede Vitæ Summae vigens, а името на лозата *Sam Gufno* — vitis fragrans, in sede vite summae vigens (ср. cit. onomasticon 117, 111). Лозата, на която въ арийската традиция отговаря растението *хаома* (*asclepias acida*), е дръвото на религиозния екстаз и съответствува на дръвото за познаващето на доброто и злото. Мандейската традиция по-такъвъ начинъ е запазила ясно различната между дветѣ дървета, които сѫ до нѣкѣдѣ смѣсени въ еврейските прѣданія). (Ср. Битието II, 9—17. III 8—20).

спусни се въ водата и донеси ми отъ дъното една пъсъкъ, да направимъ отъ него земя.

— „Тъй ли, ръкълъ дяволътъ, като се приструваш на ахмакъ; ами че какъ ще тъг направишъ? Азъ не разбирамъ.“

— „Азъ ще произнеса името си и пъсъкътъ самичъкъ ще образува едно кълбо, отговорилъ Богъ; но по-скоро донеси пъсъка.“

Дяволътъ се мурналъ въ водата и си ръкълъ: „О, азъ не съмъ толкова глупавъ, да оставя другого, да сътвори свѣта Азъ самъ ще си го създамъ, като произнесъ името си.“

Като стигналъ дяволътъ на дъното на водата, загребалъ пъсъкъ и съ двѣтѣ си ръцѣ, но като произнесъ името си, той се видѣлъ принуденъ да хвърли пъсъка, защото му опарилъ ръцѣтѣ. Като се върналъ дяволътъ, ръкълъ Богу, че не може да намѣри пъсъкъ.

— „Иди, търси, но донеси, каквото ти заповѣдахъ.“

Въ течениѣ на деветъ дена се туй казвалъ, че не може да намѣри пъсъкъ; той лъгалъ, защото постоянно гледалъ да си създаде свѣтъ отъ пъсъка въ водата, та произнасялъ името си — но съки пжътъ той се опарвалъ; пъсъкътъ ставалъ се по-горещъ и по-горещъ и захванжалъ тъй да го изгаря, щото веднажъ той се върналъ черъ, като въгленъ.

Като видѣлъ Господъ дявола, ръкълъ му: „Ти си станалъ черъ както виждамъ, ти си ми билъ лошъ другаръ; бѣрзай сега и донеси ми пъсъкъ отъ водата, но не произнасяй пакъ твоито име, иначе пъсъкътъ ще те изгори съвсѣмъ.“

Дяволътъ се мурналъ въ водата и сторилъ, каквото му било заповѣдано.

Богъ зелъ пъсъка, произнесъ името си, свѣтътъ билъ създаленъ и дяволътъ много се зарадвалъ.

— „Тукъ, ръкълъ той, като сѣдналъ подъ едно сънчесто дърво, подъ това дърво азъ ще останѫ да живѣнѫ, а ти, милий братко, потърси си друго жилище.“

Това безобразие толкова разгнѣвило Боже, щото той ръкълъ: „Ахъ ти вагабонтино, почакай, азъ тебе ще та научѫ на умъ: вънъ отъ тука!“

Въ тоя мигъ единъ грамаденъ бикъ искочила отъ храсталака, набучила дявола на роговете си и затичала съ него по широкия свѣтъ.

Отъ страхъ и болки дяволътъ тъй грѣмко захванжалъ да вика, щото отъ дървото се защѣпили трѣсчици и се прѣобърнали въ хора.

„Тъй Господъ създалъ свѣта и въ него хората съ помощта на дявола.“¹⁾

Макаръ маджарскитѣ и трансильванскитѣ Цигани и да живѣятъ въ съсѣдство съ Славянитѣ и да сѫ даже обиколени отъ послѣднитѣ, сѣ пакъ трѣба да се исключи прѣдположението, че може Циганитѣ да сѫ заели горѣприведения расказъ отъ Славянитѣ, прѣдъ видъ на голѣмитѣ различия на тоя расказъ отъ славянскитѣ.

Въ сѫщото врѣме такива черти въ циганската легенда, като исплуванието на дявола отъ бездната (ср. грузинските раскази), прѣпиранието му съ Бога на дѣрвото, жаръта на водното дѣно (ср. езидскитѣ прѣданія) сближаватъ тая легенда съ месопотамскитѣ и задкаравказскитѣ, а происхождението на хората отъ дѣрвото и бика, който поразява дявола, (тоя бикъ е подобие на чудеснитѣ животни, въ това число и на биковетѣ, които побѣждаватъ сътворенията на Аримана въ Бундехешъ гл. XIX) ясно говорятъ за иранското влияние въ циганския расказъ.²⁾

Очевидно е, че маджарскитѣ и трансильванскитѣ Цигани сѫ донесли основата на горѣприведения расказъ отъ своето прѣбиване въ ирано-месопотамскитѣ страни.

Началото на циганския разказъ (съ свѣтовното дѣрво, което израсва отъ водата и дявола на вѣката) произвежда впечатление на нѣщо по цѣло и по-старо, отъ колкото съответствующи езидски расказъ: той ни напомня *лотуса* верѣдъ океана и сѣдящитѣ на него богове въ индийскитѣ прѣданія³⁾ — тъй щото тоя цигански расказъ може да ни покаже, какъ е проникнала основата на занимающитѣ насъ раскази отъ Индия въ иранско-халдейската областъ.

Въ съкрай случай тия данни, които се прѣставятъ въ изложенитѣ алтайски, мандейски, езидски, задкаравказки и цигански раскази, струва ни се, сѫ достатъчни да ни убѣдятъ, че основата на занимающитѣ насъ дуалистически раскази се е образувала окончателно именно въ ирано-халдейската частъ на прѣдня Азия.

(Слѣда).

¹⁾ Journal of the Gypsylore society, Vol. II № 2. April 1890, Gypzy anecdotes from Hungary by Wlad. Kornel, 67-68. Единъ вариантъ отъ тоя расказъ е помѣстенъ въ сборника на H. v. Wlislocky „Märchen und Sagen der transilvanischen Zigeuner“ Berlin, 1886 „№ 1. Die Erschaffung der Welt; този вариантъ е по-кратъкъ.“ Не можемъ при този случай да не изразимъ желание, дано се намѣри иѣкой да се занимае специално съ събиранитето на пѣсни и приказки между българскитѣ цигани.

²⁾ Това влияние не може да очуди никого подиръ многото фактове, които е събрали напр., г. Кунавинъ въ врѣме на своето изучване на Циганитѣ въ Европа, Азия и Африка (ср. въ Journal of Gypsylore society 1890, 2-4 Конспектъ, Materials for the study of the gypsies, by Dr. A. Elyseeff, отъ извѣстията на Имп. Руско Геогр. Общ. 1882). Въ циганскитѣ раскази се срѣща даже името на Аримана. *Anromori* (*Angrothaunius*). — Явни сѣди отъ иранската легенда за Вара (раа) и Джемшида и отъ иранохалдейскитѣ прѣставления за свѣтовното дѣрво се сглеждатъ въ расказа на трансильванските цигани: Wlislocky op. cit. № 7. Der Baum, den allerlei Jammer traf.

³⁾ Сравни и расказа за потопа у Wlislocky op. cit. № 3 Die Sündflut, които е явно отражение отъ индийския вариантъ на халдейския расказъ.

Емерихъ фонъ Фривалдски върху флората и фауната на България и на Балканския Полуостровъ.

Съобщава Адолфъ Штраусъ (Пеща).

Прѣди Фривалдски никой нѣмаше нѣкакво вѣрно понятие за фауната и флората на България. Той бѣше първиятъ, който внесе тал страна въ кръга на европейското природознание.

Прѣди 60 години Фривалдски за прѣвъ пътъ прѣдстави реферати и сказки за България и се домогваше да привлече вниманието на учения свѣтъ върху нейното природоиспитателно значение.

Фривалдски е починалъ прѣди 20 години, но неговитѣ дѣла за дѣлъ врѣме още ще живѣятъ и ще имать съврѣменно значение. Това, което е той изработилъ, е отъ голѣмъ интересъ за българските, а тѣ сѫщо и за другите природоиспитатели и тѣ сѫ въ състояние безпристрастно да цѣнятъ заслугите на покойния. Тѣ като много отъ трудовете на Фривалдски сѫ обнародвани на маджарски езикъ, то ние счехоме, споредъ желанието на нѣкои български учени, за умѣстно, да направиме едно кратко извлѣчение отъ трудовете, които покойниятъ е по-мѣстъ въ лѣтописите на Маджарската Академия на науките въ Пеща, като сѫщеврѣменно се надѣваме, че тѣ не ще останатъ безъ интересъ за българската интелигенция и че тѣ ще принесатъ извѣстна полза.

Прѣди обаче да изложиме това, което Фривалдски е прѣдприемалъ и извѣршилъ за България, считаме за неизлишно да запознаемъ българския читателъ съ биографията на Фривалдски, отъ която ще се види, при какви условия той е работилъ и каква заслуга той си е спечелилъ за изучаванието природнитѣ богатства на България.

Emerich von Frivaldszky.

Той се родилъ на 6-и Февруарий 1800 г. въ Бачко (Bácsko) при Калозечъ (Calozécs — Землински комитатъ въ Унгария) отъ високо уважавани родители. Неговиятъ баща билъ дѣлъ врѣме сѫденъ асесоръ и застѣпникъ на баронъ Фишеровото съмейство, къмъ което приналлежеше и майката на Емериха.

Първите свои училищни занятия Фривалдски свърши въ Sàtor-Alja Ujhely, но по-послѣ, поканенъ отъ Ерлауския архиепископъ баронъ Фишеръ, той отишелъ въ Ерлау а отъ тамо на 1814 г. пакъ се върналъ въ S. A. Ujhely, дѣто било мястоожителството на неговите родители. Тукъ наскоро той се запозналъ съ единъ младъ медикъ, на име Josef Sadler, който твърдѣ много е повлиялъ въ по-послѣшния животъ на Фривалдски. Отношенията на двамата младежи биле твърдѣ интимни, и слѣдъ като Sadler станалъ ревностенъ любителъ на природоиспитателните изслѣдвания, той възбудилъ и у младия Фривалдски едно неизбръкнатимо влечење къмъ изучаванието на естествените науки. Фривалдски придружавалъ своя приятелъ въ сичките негови екскурзии, които той прѣдприемалъ, за да може по-добре да се запознае съ околността. Ако и по него време природните науки за младежите да не откриваха никакъвъ изгледъ за нѣкаква материална облага, при все това Фривалдски се посвѣтилъ на тези науки, на които той останалъ вѣренъ дори до края на своя животъ.

Прѣзъ м. Августъ 1822 г. Фривалдски билъ промовиранъ за докторъ на медицината. Ако и лѣкарската практика тогава да е служила на сички като средство за обогатяване, младият лѣкаръ се отказалъ отъ практиката и се посвѣтилъ на научните занятия, вслѣдствие на което той прѣзъ м. Септемврий сѫщата година билъ назначенъ за адюнктъ въ природоиспитателното отдѣление на пародния музей въ Пеща.

Първото негово съчинение се появи въ Мартъ 1823 г. и то се отнася до растителността на Унгария. Този трудъ въ сѫщето време бѣше неговата писменна диссертация за постигане степента докторъ.

Въ първите десетъ години на своята дѣятельност Фривалдски посвѣтилъ занятията си исклучително върху изслѣдванието на своята родна земя. Той обиколилъ цѣла Унгария отъ Карпатите до Адриатическото море и съставилъ твърдѣ хербари.

Спѣнките, които младиятъ природоиспитателъ посрещналъ, никакъ не го обезсърчили, а напротивъ развили у него желание за борба. Слѣдъ дълга и упорна борба, напоконъ, той билъ въ състояние да закупи сбирките и библиотеката на покойния природоиспитателъ Tobias Коу и тогава у Фривалдски се породило желание, да разграничи своите изслѣдвания въ по-обширенъ районъ; той пожелалъ, щото прѣдметътъ на неговите студии да биде фауната на цѣла Европа.

Обаче колкото и да се домогвалъ къмто усъществяванието на своя планъ, при все това постоянно се проявявали тѣкмо тогава непреодолими спѣнки, тѣй щото едва мѣсяцъ прѣзъ 1833 г. на Фривалдски се даде възможность, да прѣдприеме една природоиспитателна експедиция въ съсѣдни Балкански Полуостровъ. Но понеже отчасти вслѣдствие на домашни причини, отчасти вслѣдствие на неговата служба той не билъ въ състояние самъ да земе участие въ една експедиция, които да се продължи нѣколко години, за това той се рѣшилъ, за тази цѣль да изпрати една експеди-

ция, състояща отъ нѣколко учени, които въ първото свое пътуванie трѣбаше да се заловятъ съ изслѣдванietо на Балкана.

Тази първа експедиция е водялъ Andreas Fule, едно лице, което нѣколко години наредъ служило при Фривалдски и добре изучило какъ трѣба да се изслѣдватъ растенията и настѣкомите. Фюле зель съ себе едно лице за помощникъ и се установилъ на южната страна на Балкана въ Сливенъ, за да може отъ тамо да прави научни екскурзии по планината. И наистина Фривалдски не се измамилъ съ своя човѣкъ, понеже посилките отъ Фюле до своя началникъ надминали сички очаквания на този послѣдния. Флората и фауната на Балканския-Полуостровъ почихъ отъ Фюле да се изследва много по-основателно, отколкото това до тогава бѣ извѣршено, и числото на събраниятѣ видове растения възлиза до 2000, между които фигурираха и много съвсѣмъ нови за науката видове.

Сѫщо така и сбирката отъ земноводнитѣ животни (амфибии) и настѣкомите бѣше значителна; тя съдѣржаше около 3000 вида, измежду които се намираха голѣми рѣдкости, а тѣй сѫщо и съвсѣмъ нови видове.

Систематизиранието и опрѣдѣлението на испрашанитѣ нови растения било свързано съ голѣми мѫжнотии и Фривалдски билъ заставенъ въ този случай, да се обѣрне за споразумение съ вѣщите по прѣдѣтата авторитети, живущи въ различни страни. По този начинъ Фривалдски влязе въ постоянна прѣписка съ повече отъ 200 иностранини учени, които му помагаха въ неговитѣ научни трудове.

Между това Фривалдски се сдружилъ съ прочутия ботаникъ Josef S ndor и наедно съ него се заловилъ за изучванието околността на Пеща и Будимъ. Честитѣ имъни екскурзии дадоха изобилни резултати. Но сѫщо и при опрѣдѣлението на събраниятѣ изъ Балканския Полуостровъ растения Шандоръ, въодушевенъ отъ самото дѣло, билъ въ много отношение твърдѣ важенъ помощникъ на Фривалдски. Това обстоятелство особено заслужва да се спомене, защото Шандоръ въ своето врѣме билъ единъ отъ най-виднитѣ ботаници, а вслѣдствие на това опрѣдѣлението и описание на растенията отъ Балкана сѫ били едни отъ най-сигурнитѣ и най-положителнитѣ.

Другиятъ сътрудникъ на Фривалдски, неуморимиятъ Фюле, между това, наедно съ съпровождащите го Бѣлгари загинялъ въ околността на Сливенъ, безъ да могатъ за това да се откриятъ нѣкакви слѣди.

Тази печална случка обаче не обезсырчила Фривалдски и той пратилъ друга втора експедиция подъ ржководството на Карлъ Хинке (Karl Hinke), родомъ отъ Берлинъ, придруженъ отъ едно младо ромѫнче Мануеску, което дълго врѣме служило при Фривалдски. Експедицията която трѣбало да пътува до 1834 год. обиколила южната частъ на Тракия и септиември на 1836 г. се отправила въ Македония, отъ кѫдето Хинке испратилъ до Фривалдски въ Пеща многобройни, твърдѣ цѣнни сбирки.

Хинке се установилъ въ Пловдивъ и отъ тамо прѣприемаль екскурзии въ Доспатъ, Родопите, Рилската-Иланица и въ живописното

Самоковско поле. Събраните от тези мѣстности растения съдържатъ около 1000 вида, между новите видове на които се намира и единъ особенъ видъ, който има извѣнредно голѣма научна важност. Този новъ видъ Фривалдски нарѣкъ *Haberlea Rhodopensis* (Родопска Хаберлея) въ честь и споменъ на своя високоуважаемъ професоръ въ Пештенския Университетъ Карлъ Хаберле (Karl Haberle).

Хинкъ вслѣдствие на една настинка се поминалъ въ Тракия и слѣдъ това Манулеску се върналъ въ Пеща, кѫдѣто той занесълъ съ себе събраните колекции.

Постигнатите до тогава резултати подбудили Фривалдски къмъ по-нататъшни изслѣдвания. За тази цѣлъ той се рѣшилъ да испрати една третя, до колкото се може, по-усилена експедиция за изучаването на южния Балкански Полуостровъ.

Началникътъ на тази трета експедиция билъ Стефанъ Ногель (Stefan Nogel), когото Фривалдски зълъ въ дома си още отъ младо момче и го изучилъ какъ трѣба да се съставятъ сбирки отъ животни и растения. Ногель тръгналъ на пътъ, минълъ прѣзъ Цариградъ за Мала-Азия и отъ тамо отишълъ въ Бруса, остановилъ се на брѣговете на Мраморно море, за да може да изучи тая въ природоиспитателно отношение твърдъ раскошна мѣстностъ. Тукъ Ногель се запозналъ съ прочутия пътувателъ Морицъ Вагнеръ (Moritz Wagner.) Наедно съ него той посѣтилъ Кавказъ и редовно отъ тамо испращалъ своите сбирки до Фривалдски.

Слѣдъ като отъ Кавказъ се завърналъ въ Цариградъ, той получилъ място въ градината на Султана, а по-послѣ станалъ управителъ на имуществата на Баронъ Вечера, посланикъ на единъ германски князъ.

Тогава Фривалдски испратилъ една нова, четвърта експедиция, на чело на която билъ Францъ Захъ (Franz Zach). Тя се отправила за островъ Критъ (Кандия) и отъ тамо приложно обиходила съсѣдните острови, за да ги изслѣдува въ природоиспитателно отношение.

Но резултатътъ не билъ особено благоприятенъ. Захъ въ продължение на цѣла година врѣме не испратилъ никакво извѣстие. Слѣдъ като сичките обявления и търсения останали безъ успѣхъ, рѣшилъ се Johann Frivaldszky, братовчедъ на Емериха, да се отправи въ Критъ, за да открие Заха. За тази цѣлъ придружили Ивана Фривалдски маджарскиятъ теологъ Терген изъ Кремница, и тѣ сполучили въ Критъ да намѣрятъ Zach. Оказалось се, че този послѣдниятъ нищо не направилъ за науката. Тогава Иванъ Фривалдски се заловилъ самъ да прави екскурзии въ Смирна и Бруса, отъ кѫдѣто той съставилъ твърдъ хубави сбирки и ги испратилъ за изучаване на Емериха Фривалдски и на други учени.

Така се свършили експедициите, които Емерихъ Фривалдски испратилъ и които, съ исключение на едно малко прѣкъсване, се продължавали отъ 1833—1845 год. т. е. цѣли 12 години.

Тези експедиции въ ботаническо и ентомологическо отношение дадоха извѣнредно богати резултати и снабдихъ Фривалдски съ такива интересни сбирки, щото въ късно врѣме неговото име навсѫдѣ се расчу.

У Фривалдски се породило страстно желание, щото той самъ сично да види и да проучи сичките мѣста, които бѣхъ обиколени отъ него-вите пратени лица и отъ кѫде тои притежаваше такова едно множе-ство отъ любопитни и съвсѣмъ нови видове. — Бѣрже Фривалдски по-стигналъ своя планъ и прѣзъ Априлий 1846 г., съпроводенъ отъ Иванъ Фривалдски, той тръгналъ отъ Пеща съ корабъ за Русе. Отъ тукъ тѣ потеглили къмъ южната страна на Стара-Планина дори до Сливенъ, кѫ-де тои първиятъ пратенъ отъ Фривалдски човѣкъ, ревностниятъ неговъ тру-женникъ Фуле, се изгубилъ, безъ да остави нѣкакви слѣди.

Отъ тукъ на коне се отправили къмъ Черноморскитѣ брѣгове, а именно къмъ Месемврия. Пѣ-нататъкъ съ корабъ тѣ отплтували за Варна и Цариградъ, между които градове постоянно работяли кораби; но на пътя между Месемврия и Варна се дигнѣла такава силна буря, щото малкиятъ корабъ, съ който тѣ пътували, билъ въ опасность да се потопи и това ги накарало да прѣкъснатъ пътуванietо по море и да търсятъ при-бѣжище въ единъ грѣцки мънастиръ на носъ Емине. Тукъ двамата при-роноиспитатели прѣстоили три дена, въ което врѣме се занимавали съ изучаване на мѣстото. Слѣдъ като бурята се утложила, тѣ продължили пътуванietо си за Варна, а отъ тамъ заминjли за Цариградъ. Отъ тукъ тѣ често прѣдприемали екскурзии въ Мала-Азия, Принципъ и Бруса, дѣто тѣ направили богати сбирки.

Пѣ-послѣ прѣзъ Дарданелитѣ заминjли за Смирна. Обаче тукъ Емерихъ Фривалдски вслѣдствие на силната жега, която въ срѣдата на м. Юний се появила, до такава степень се разболѣлъ, щото трѣбало да се върне назадъ въ Унгария. При завръщанието си Фривалдски се отправилъ за островъ Корфу и отъ тамъ за Сицилия, Сиракузъ и Ка-тания. Ако и Фривалдески още да не билъ съвсѣмъ оздравѣлъ, при все това пакъ се рѣшилъ да се искачи на Етна и да види кратера на огнедишащата планина.

Въ това му пътуванie много му помагалъ неговиятъ братовчедь Иванъ Фривалдски. Слѣдъ като двоицата се заврътиjли дома, тѣ пакъ двоица съ задружни сили се заловили за обработванието на огромния материалъ, който тѣ въ чуждите страни събрали.

Фривалдски бѣше прототипъ на ученъ човѣкъ: скроменъ, любезенъ и извѣнредно прѣдупрѣдителенъ. Той обичаше обмѣна на духовитѣ мисли, дори и бурнитѣ дебати, но той избрѣгаше, както повечето прироноиспитатели, многогушнитѣ общества. Свободното си врѣме най-раръ прѣкарваше въ кръга на своите приятели, отъ които той само въ интереса на науката се отдѣляше. Тъй въ своята напрѣднѣла старческа вече възрастъ — когато бѣше на 70 години — той се рѣши още веднѣжъ да прѣдприеме една експедиция на Балканския Полуостровъ и на 3-и Априлий 1870 г., придруженъ отъ единъ старъ служителъ, той тръгналъ на пътъ. Той прѣминj Цариградъ, Бруса и Гемликъ и отъ тамо се върналъ назадъ въ Унгария, дѣто на 19-и Октомвриj сѫщата година, изтѣмощенъ отъ старостъ, се поминj въ своето владѣние Jobbагyi.

**Съобщения отъ Емерихъ фонъ Фривалдски, представени въ 1834 г.
въ засѣданните на Академията на Науките въ Пеща, подъ пред-
сѣдателството на графа Йосифъ Телеки.**

Ако и въ посъдното десетилѣтие да сѫ направени голѣми напрѣ-
дъци въ областта на естествените науки, при все това може да се
констатира, че и за въ бѫдѫще е останало още много да се работи,
особено като се помисли, че тъкмо Естествената История е, която току-
рѣчи изглежда да е неисчерпаема. Това се види при първъ погледъ,
който ние бихме хвърлили върху досегашните открития въ тази наука.
Отъ когато Линей, този гениаленъ природоиспитателъ, положи основата
за систематизирането, съ колко видове вече отъ тогава се увеличи
числото на познатите форми? Насъкотъ отъ Линей насамъ се увели-
чихъ дори съ шест нови рода и сичките тѣзи напрѣдъци на изслѣ-
данията същеврѣменно оказахъ благотворно влияние върху цѣлия обще-
ственъ животъ.

Въ изучванието на природните явления, отъ Линей насамъ, най-
вече се отличихъ Англичаните и Френците, които въ съответствието
страни направихъ обширни и основателни студии. Но сѫщо тъй Испания
и Италия не останахъ много назадъ отъ великите нации, а осо-
бено у постѣдната могатъ се посочи най-прѣкрасни резултати въ тази
область.

Изглежда, като че развоите на естествените науки върви въ посока
отъ Съверо-Западъ къмъ Юго-Истокъ и въ това направление нашето
отечество се досѣга до границата, понеже до сега въ Турция и юго-
источната частъ на Европа изслѣдованията още не сѫ проникнали. Съ
исключение на ботаника Вихъант който въ 1720 год. събира растения
въ околността на Цариградъ, които сѫ описани въ истовото дѣло, и
на естествоиспитателя Marsigli, който въ 1743 год. разшири своите из-
слѣдования низъ р. Дунавъ дори до нейното устие въ Черно море, въ
тази частъ на Европа не се срѣщатъ дори и слѣди отъ природоиспи-
тателни студии.

За да се допълни този недостатъкъ, а именно за да бѫдѫтъ по-
ближи къмъ науката тѣзи извѣнрѣдно важни за изслѣдование области,
азъ се рѣшихъ да прѣдприемъ едно изѣтуване съ научна цѣль въ Ру-
мелия, Стара-Планина и Македония и на дѣло изгършихъ това рѣщеніе
въ началото на 1833 година.

**Проектъ за природоиспитателната експедиция, която трѣба да се
извѣрши въ областта на Балканския Полуостровъ.**

I. Най-напрѣдъ трѣба да се обрне внимание на физическото съ-
стояние на тази страна, а именно трѣба да се наблюдаватъ разните
видове отъ почвата, възвишеността и равнините, височината на плани-
ните и метеорологическите отношения. Сѫщо така трѣба да се обрне

особено внимание върху скадите, положението на напластяванието, застоеите води, текущите води, както и върху свойствата на изворите на планинските потоци и на пещерите. Общото нахождение на растителния миръ, както и видовете отъ дърветата тръба да се рисуватъ.

II. Въ животния миръ тръба да се земе за мъродавно правилото, щото онѣзи животни, които се срѣщатъ въ нашето отечество, както и въ други части на Европа, тръба само да се забѣлѣзватъ; а такива обаче, които би били интересни, или рѣдки, или дори съвсѣмъ нови, тръба съвѣтно да се събиратъ и въ сѫко едно отношение да се изслѣдватъ. И за сѫкой единъ прѣдмѣтъ тръба точно да се забѣлѣжи, дѣ той е намѣренъ, кога е събиранъ или полученъ, по възможностъ и начинътъ какъ той е придобитъ.

Отъ животните тръба да се събиратъ:

1. Понеже малко надѣжда има, че ще да се найдатъ нови видове отъ бозайниците (млѣкоизпитающите), да се обѣрие най-голѣмо внимание на дребните видове животни.

2. Майсторското и вѣщото препарирване на кожата на рѣдките види е неизбѣжно потребно.

3. Съ голѣма ревностъ тръба да се изучаватъ замноводните животни (амфибии), понеже тѣзи страни прѣдѣзываютъ нѣкои твърди интересни видове.

4. Рибите, а особено поб-дребните, отъ които твърди любопитни видове живѣятъ въ Алпийските езера и потоци, тръба, както и замноводните животни, да се запазятъ въ спиртъ.

5. Бублечки и насякоми тук се срѣщатъ въ голѣмо множество и тѣ тръба съ особено голѣмо усърдие да се дирятъ въ тѣхните свирвалища.

6. Отъ охлювите тръба да се събиратъ само сухоземните и сладководните.

III. Отъ растенията такива видове, които съвсѣмъ малко даже се различаватъ отъ обикновенниятъ познати форми, тръба грижливо да се събиратъ; до колкото се може, тѣ тръба да бѫдатъ съ цветове, изсушени и запазени. Тука принадлежатъ: растенията по полетата, въ блатишата, пѣсъците и планините и Алпийските мѣстности.

IV. Отъ минералите тръба да се събиратъ само такива екземпляри на планинските скали и каменисти пластове, които сѫ необходими, за да се характеризиратъ съответствените планини. Сѫщо тѣй тръба точно да се описватъ напластяваниета и нихното положение.

Отъ този планъ явно се види, че нашата експедиция обхваща нѣколько клона отъ естественниятъ науки и при все това тя е далечъ отъ да е тѣй пълна, въ какъвто размѣръ би трѣбало да бѫдатъ експедиции, които се прѣдприематъ на държавни разносчи. При все това, ако и членовете на експедицията трѣба да прѣставятъ поб-напрѣдъ довдателство за своите дѣятелности, у мене има твърда и непоколебима надѣжда, че моите трудове не ще останатъ безъ успехъ,

Отъ Бѣлградъ до Пловдивъ, прѣзъ Балкана до Сливенъ.

Природоиспитателната експедиция въ Бѣлградъ се присъедини съ единъ керванъ, испратенъ за Пловдивъ, и на 20 Февруария 1833 г. наедно съ него тя тръгна на пътъ. Отъ тукъ до Паланка пътятъ води прѣзъ големи лѣсове и малки планини. Врѣмето се показа доста напрѣдило. Бѣше сѫщинска пролѣтъ и на 22 Февруария термометра показваше 6—8 градуса надъ нула. Почвата отъ влажното топло врѣме бѣше нагизнѣла и доста неблагоприятна за пътуване. Мѫчнотията за пътуванietо се увеличаваше още и отъ това обстоятелство, че планинските потоци отъ растопяванието на снѣговете така бѣхъ придошли, щото бѣхъ наводнили мѣстността. Големитѣ планини и полетата, до колкото ние при прѣминуванието можахме да забѣлѣжимъ, сѫ покрити отъ исполински джбове и животнитѣ, които ние тукъ намѣрихме, твърдѣ не се отличаватъ отъ животнитѣ на Алпийските мѣстности на Унгария, а именно въ околността на Мехадия. Отъ насѣкомитѣ намѣрихме: *Platynus angusticollis* Fab.; сетнѣ *Diaperis violacea* Dej., *D. armata* Zieg., *Uloma chrisomelina* Meg., *Ciccius depressus* Fab. и *Neumida horomoidalis* Zieg.

Отъ Паланка потеглихме за Ягодина и Нишъ, дѣто големитѣ полета сѫ покрити съ малки буки и млади джбови дървета. Планинитѣ обаче се състоѧтъ повечето отъ голи скали, чито връхове сѫ покрити съ снѣгъ. При прѣминуванието на това пространство врѣмето бѣше неблагоприятно, нощниятъ вѣтъръ твърдѣ студенъ и причини мразъ. Този студъ се продължава нѣколко дена, тѣй щото на 7-и Мартъ сутрѣната термометрѣтъ показваше 6° подъ нула. Всѣдствие на това цѣлата околност на София бѣше като въ зимно врѣме, покрита съ снѣгъ, дебель отъ половина стѫпка нагорѣ, а на нѣкои мѣста дори цѣла стѫпка. Сѫщо и самиятъ градъ София бѣше въ зимна прѣмѣна. Отъ тука слѣдъ двудневна отпочивка нашиятъ керванъ продължи своя пътъ къмъ Юго-Истокъ за Еникой. Студътъ и мразътъ се продължавахъ и при пътуванietо до Еникой. Врѣмето бѣше мрачно и небото облачно, всѣдствие на което Македонските и Балканските Планини бѣхъ покрити съ мъгла и току-рѣчи не се виждахъ. Планинитѣ около Еникой сѫ отчасти отъ порфиръ, отчасти отъ пѣсъчливи пластове.

Наблизо до Татаръ-Пазарджикъ веднага климатътъ стана побѣмѣкъ, небото се изясни и едно приятно пролѣтно врѣме настѫпи намѣсто суровата зима. Намѣсто снѣгъ можеше да се види една раскошна растителност и млади израстъци радваха окото на пътника. Отъ Татаръ-Пазарджикъ нататъкъ мѣстността направи на експедицията най-добро впечатление, показа ѝ се, че та мѣгновенно е била обаяна отъ единъ съвсѣмъ другъ климатъ. При такива благоприятни условия, най-сетне, слѣдъ 20 дневно странствуванie, тя постигна цѣльта на своите желания, а именно Пловдивъ.

Пловдивъ е големъ и доста хубавъ градъ, юго-западната му част лежи при основите на единъ хълмъ, а съверо-источната се про-

стира въ полето. И тъй, една част отъ околността е обиколена отъ планини съ срѣдна височина, при полите на които вирѣе лозата; другата част отъ околността, като пѣсъчлива равнина, се растила надалечъ и въ много отношения прилича на голѣмата Маджарска Алфѣлдска равнина. По тази плодородна равнина твърдѣ начесто се обработва оризъ. По нея се намиратъ на нѣколко мѣста блата, обраснѣли съ трѣстелига, въ които се срѣщатъ различни растителни и животни видове, а особено водни птици. Привлѣкательността и плодородието на тази мѣстност най-вече се увеличава отъ рѣката Марица. Ако и живущите тукъ грѣцки тѣрговци, до които експедицията имаше прѣпоръжка, и да приеха пѣтниците съ голѣма услужливостъ и ги поканиха да останатъ, при все това пѣтниците тукъ дѣлго време не стояхаха, но слѣдъ къса отпочивка пакъ продължиха пѣтня си.

Отъ Пловдивъ потеглихъ на Сѣверо-Истокъ и слѣдъ като изминахъ нѣколко малки мѣста, прѣзъ Стара и Нова-Загора стигнахъ въ Сливенъ на 26 Мартъ.

Сливенъ е малъкъ градъ, на южното подножие на Балканъ. Експедицията избра това място за исходна точка на свои тѣ научни екскурзии. Сливенъ лѣжи при полите на Балканъ и отъ сѣверна страна е обиколенъ съ стрѣмни скалисти планини, а на Истокъ и Западъ се протакатъ хълмове отъ срѣдня височина, съ лозя; на Югъ се растила едно широко поле. Спиранието на експедицията въ този градъ се счете цѣлосъобразно още и вслѣдствие на това, защото той е расположенъ най-близо до Балканските Планини, чито изслѣдване бѣше задачата на дружината. Колкото за безопасността, руското, находяще се въ този градъ, консулство даде сигурни гаранции. Напоконъ, мястоположението на тази мѣстност се счете като най подходяща за цѣлата на експедицията, така щото имаше изглѣдъ за най-добри резултати.

Населението на Сливенъ се състои отчасти отъ Турци, но побѣлѣмата част съставяте Бѣлгаритѣ. Тѣхните езици може лесно да се научи отъ словациите и раиците. Бѣлгаритѣ сѫ миренъ, тихъ и работливъ народъ; напротивъ турските селяни сѫ повечето груби и надмѣнни. Сградите и улиците въобще сѫ малки и прозорците сѫ отъ книга. Въ Сливенъ сѣка година ставатъ два голѣми панаира, на които се намиратъ тѣрговци отъ сичките части на турското царство. Поминъкътъ тукъ е евтина и простъ. Доброто вино, здравата вода и вкусната хлѣбъ съставятъ немалко цѣнните особености на този градъ. Къмто най-обичните ястиета тукъ принадлежи една, тѣй нарѣчена, сливова мѣсть(?), но освѣнъ това се консумира много овчи и кози месо. Като обикновенни ястиета служатъ млѣкото, грахътъ и оризътъ, които тукъ сѫ много побѣтини, отколкото въ Унгария.

Слѣдъ като експедицията се останови тукъ, тя си постави за задача, да изслѣдува планините и долините па околността, въ който случай не

само руския консулъ, но също и даденитѣ отъ него водачи много помогнах.

Балканът тута е съ срѣдня височина, но има и поб-голѣми височини както при Казанлѣкъ и Шипка, особено при посѫднът мѣсто се издига до Алпийска височина. Флората тукъ споредъ мѣстността е различна. По варовитите скали на южната страна се намиратъ такива видове растения, които въобще се срѣщатъ по изложенитѣ на припѣкъ варовици. Много приятно впечатление на човѣка произвежда раскошното плодородие на полетата, дѣто окото на наблюдателя се привлича отъ сѣнчестите джбове и отъ ярките цвѣтове и въ сѫщето врѣме се открива една благодарна работа за научно изслѣдваніе. Лѣсоветъ на южната страна на Балкана сѫ повечето джбови, а на сѣверната букови, намиратъ се обаче също явори и ясени.

Отъ събраниятѣ растения се види, че вегетацията прѣзъ тази година наистина твърдѣ късно се е развила. Тѣй напр. ориенталскиятъ минзухаръ, отъ който тута се намиратъ два вида, цвѣтѣлъ много поб-късно отколкото прѣзъ предишните години. Коичето (*Galanthus nivalis*), което расте по сѣнчестите гори на Балкана, цвѣтѣло едва въ срѣдата на м. Априлия, когато прѣзъ другитѣ години по това врѣме то вече прѣцвѣтива и почва да увѣхнува. Това явление можеше да се констатира и на много други пролѣтни растения. Въобще фауната и флората на Балканската мѣстностъ е богата, но при все това не може да се твърди, че тази мѣстностъ, по отношение на видовете въ фауната и флората, би представила особенни бѣлѣзи.

Твърдѣ чудно е, че тукъ намираме такива видове растения и настѣкоми, които до сега, до колкото знаемъ, сѫ били намирани само въ Америка и южна Африка. Тѣй напр. между друго тукъ се намиратъ *Pausus* (видъ отъ буболечкитѣ), който живѣе въ горѣщата Сицилия, и растения, които се срѣщатъ въ сѣверна Русия. Считаме за умѣстно, това заключение да разяснимъ съ нѣкои географически сравненія.

A) Общността на Балкана съ Унгарския Банатъ.

a) *Растения*: *Achillea erythmifolia*. Waldst. Kit. *Alyssum rostratum*. St v. *Iris lutescens*. Lamark. *Scabiosa centauroides*. Teucrium Laxmanni. Linn. *Thesium elegans*. Rochl. *Campanula divergens*. Wald. Kit. *Campanula lingulata*. Wald. Kit.

b) *Насѣкоми*: *Carabus montivagus*. Palliard. *Myas chalȳbaeus*. Ziegler. *Boletophagus tuberculatus*. Dhl. *Antribus bissignatus*. Dhl. *Dorcadion Murs rayi*. Koll r. D. *bilineatum*. Illig. *Purpuricenus budensis*. Götz. *Dinode rufipes*. Bonel. *Cyprus semigranosus*. Dahl. *Tenebrio transversalis*. Duft. *Acantopus dentipes*. Pzer. *Cassida variabilis*. Dhl.

B) Общността на Балкана съ Кримъ.

a) *Растения*: *Ajuga salicifolia*. Linn. *Anthemis Iberica*. Marsch. Bieb. *Asphodelus luteus*. Linn. *Centaurea tatarica*. Linn. *Colchicum caucasicum*.

Spreng. *Geranium tuberosum*. Linn. *Gypsophila glomerata*. Mar. Bieb. *Plumbago europaea*. Linn. *Ranunculus oxyspermus*. Mar. Bieb. *Scabiosa centaurioides*. Silene compacta. Mars. Bieb. *Veronica orientalis*. Ait. *Vinoa herbacea*. Wald. Kit.

b) *Насъкоти*: *Cymindis lineata*. Schönh. C. *dorsalis*. Fisch. *Ditomus obscurus*. Stév. *Chlaenius aeneocephalus*. Dej. *Buprestis signaticollis*. Frivald. *Anisoplia lineolata*. Dej. *Anisoplia depressa*. Stév. *Amphicoma vulpes*. Fab. *Zonitis caucasica*. Gall. *Lyta erythrocephala*. Lyta collaris. F. I. *aenea*. *Brachycerus Besseri*. Warre. *Dorcadion cruciatum*. F. *Saperda praetextata*. Stév. *Callidium tataricum*.

С) Общността на Балкана съ Гърция.

a) *Растения*: *Ajuga chia*. Linn. *Crocus biflorus*. Mil.

b) *Насъкоти*: *Procrustes graecus*. Dej. *Acinopus scaritides*. Zig. Dej. *Trichodes gulo*. Parr. T. *obliquus*. Brül. *Trichodes 4 pustulatus*. Brül. *Amphicoma cincta*. Brül. *Anisoplia velutina*. Parr.

Д) Мала Азия.

a) *Растения*: *Lysimachia atropurpurea*.

b) *Насъкоти*: *Procerus Olivieri*. Dej.

Е) Франция и Италия.

a) *Растения*: *Hypocoum procumbens*. Lin. *Hypericum dentatum*. Loisl. *Jasminum fruticans*. Linn. *Iris lutescens*. Lam. *Lythospermum apulum*. Linn. *Orobus filiformis*. Lam. *Paeonia officinalis*. Linn. *Paliurus australis*. Gärtn. *Psoralia bituminosa*. Linn. *Rosmarinus officinalis*. Lin. *Scabiosa centauroides*. *Smilax aspera*. Lin. *Trifolium purpureum*. Loisl.

b) *Насъкоти*: *Brachinus nigricornis*. Dej. *Ditomus capito*. Illig. *Ditomus calydonius*. Rossi. *Acinopus megacephalus*. Ill. *Ophonus etruscus*. Schönh. *Hister maculatus*. Rossi. *Melolontha albida*. Dej. *Cetonia atomaria*. Dahl. *Akis amplicollis*. Dahl. *Helops rufescens*. Friv. *Helops obesus*. Friv.

Твърдѣ чудно е, че кожноедътъ (*Dermestes dimidiatus*), който живѣ въ Сибиръ, сѫщо и тукъ биде намѣренъ. Отъ сичко това излиза, че тази мѣстностъ, относително продуктитѣ е прилична на южна Русия а най-вече на Кримъ и на Таврическиятѣ планини. Сѫщо тя има много близки отношения и съ Гърция и Маджарския Банатъ.

Повечето отъ тукъ намѣренитѣ организми сѫ намирани въ други страни на Европа, или поне сѫщо и тамъ могжѣтъ да вирѣйтъ; при все това въ тази страна се срѣщатъ такива природни явления, които до сега никждѣ не сѫ откривани, и въ сегашно врѣме, съ шълно право могжѣтъ да се сматрятъ, като особенности на тази мѣстностъ.

Този материалъ, а тѣй сѫщо и резултатитѣ отъ други трудове на експедицията съставихъ предмѣта на тази моя студия.

Приятната околността на Сливенъ въ продължение на цѣла една година (1833) прѣстави интересна областъ за природоиспитателно изслѣдване. По тази плодородна земя пажутувателите открихъ нѣколко твърдѣ забѣлѣжителни европейски и ориенталски, дори често пажти съвсѣмъ нови видове растения. Най-раскошната вегетация е безъ съмнѣние по прѣлестната долина на р. Тунджа и гористите върхове на Балканската верига съ нейните на мѣста покрити съ лозя хълмове. Относително на сѣкомитѣ долината близо до града прѣставя твърдѣ интересно за изслѣдване място. Събраните тази година прѣдмети неповрѣдени ми пристигахъ прѣзъ м. Октомврий въ Пеща.

Въ слѣдующата година прѣдметъ на изслѣдване бѣше околността на Пловдивъ. Този голѣмъ градъ е построенъ при подножията на три остри хълма. Сѣверната частъ на града, посрѣдствомъ рѣката Марица, която има срѣдня голѣмина, е отдѣлена отъ вѫтрѣшния градъ; на Истокъ се простира една равнина дали до Едрене и Цариградъ. По неї голѣми пространства сѫ засѣти съ оризъ. По склоновете на планините се срѣщатъ лози, а по сѣверо-западните височини се намиратъ ели, които се издигатъ въ небесата и прѣставятъ добро свѣрталище за пустинята на паша домашенъ добитъкъ. Шотрѣбить за живота въ Пловдивъ по-лесно можѣтъ да се покриятъ, отколкото въ Сливенъ, дали този градъ прѣставя извѣстенъ комфортъ, а това главно трѣба да се благодари на управителя отъ Портата, който тукъ има своето седалище, и на гръцкиятъ и християнските търговци, които въ този градъ живѣятъ. Поминуванието тука е малко по-скъпо, отколкото при полите на Стара-Планина, но все пакъ по-евтино, отколкото у нази въ Унгария. Тука пажници имали възможностъ да наблюдаватъ първобитните обичаи на народа и точно да забѣлѣжатъ успѣхите, които той е направилъ въ земедѣлието, индустрията и организацията на войската. За очудвание е тука голѣмото число на гайтанджии, които иматъ въ околността на Карлово много фабрики. Тука могли да се прѣдприематъ екскурзии безъ никаква опасностъ, понеже, вслѣдствие на едно прѣпоръжително писмо на графа Szechenyi, ц. кр. посланникъ баронъ Styrzeg издѣйствува отъ турското правителство единъ фирмансъ за пажтующитѣ. Оригиналътъ отъ този фирмансъ е въ мои ръце. Той е написанъ на турски езикъ и биде прѣведенъ въ посолството на нѣмски.

Снабдени съ този фирмансъ, пажници могли по-свободно да пажтуватъ. Каждѣто тѣ се явявали, бивали всѣдѣ най-любезно приемани отъ властите, дори тѣмъ се давали водачи съ по-малка цѣна. Нашите пажници се въсползвали отъ този случай и не се ограничиха само съ изучванието околността на Пловдивъ, но разширили крѣга на своите изслѣдвания по-нататъкъ дали до Татаръ-Назарджикъ, Деспото, Рила и Дупница. Отъ начало тѣзи екскурзии биле свързани съ много приятности; отпослѣ обаче ужасната жега намалила удоволствието въ пажтуването за изслѣдвания.

Фауната и флората на тази мѣстностъ представлява богатъ материалъ за изучвание. Най-интересни резултати се получили отъ планинската верига между Родопите и Станимака, която е отдалечена отъ Пловдивъ около 4—6 часа. Тука между другите рѣдки и нови видове се намира и този видъ растение, което азъ въ годишните списания на това ученое общество прѣзъ 1835 г. нарѣхъ *Rhodopei Haberlea*, въ честъ на моя учителъ, отличния хербариистъ Карлъ Хаберле. Освѣнъ това, пѣтниците открили тука около 25 съвсѣмъ нови видове растения. Също тука бились открити и единъ особено хубавъ екземпляръ отъ една ноощна пеперуда, която господинъ Treitschke нарѣче на мое име. Тука биле открити и нѣколко вида отъ рѣдки птици, между друго и тъй нарѣчената *Otis tetrax*, която по едно време бѣше се явила у насъ въ Alföld. Тази птица тука била забѣлѣзана върху едно гнѣздо, въ което имало три яйца. Сетиѣ пѣтниците намѣрили една птица, нарѣчена *Carbo rugatus*, а тъй също *Alauda Calandra* и единъ новъ видъ гургурица, която твърдѣ много прилича на живущата въ Китай гургурица и се назвѣра тай-вече по чалтиците, когато озрева оризътъ. Но този видъ често се срѣща по гористите мѣста, ако и тя винаги да гнѣзи въ градовете, а именно подъ стрѣхите на къщите или въ кошнички, които за тази цѣлъ се прикачатъ по къщата. Тази гургурица почва дори въ Февруария да гука, при което се чуватъ звуковете гуръ-гуръ-гуръ, къмъ които се примѣсватъ звуковете дека-окто, дека-окто! Народътъ твърдѣ състрадателно се отнася къмъ тази порода отъ гължитѣ, а това трѣба да стои въ сврѣзка съ едно прѣдание, което се разказва за тая птица. Прѣданietо се състои въ слѣдующето: На едно бѣдно, но добродѣтелно момиче се паднало да слугува у една колкото невнимателна, толкова и склонница жена. Ако момичето и да работѣло по цѣлъ день, при все това не му се давало хлѣбъ да се нахрани, и въ замена на това, злочестото момиче още бивало онеправдано съ цѣло множество укорни думи. И сичко това момичето било длѣжно да прѣтърпи за една година плата отъ 18 пари. Огорчено отъ своята сѫдба, бѣдното момиче се обѣржало съ горѣща молитва къмъ божеството, вслѣдствие на което Зевсъ се смилилъ надъ него и го прѣвръжалъ въ гургурица, която съ гуканието си оплаква прѣдъ свѣта своята зла сѫдба.

Прѣзъ зимата на тая година пѣтниците прѣкарали въ Пловдивъ. Прѣзъ пролѣтта 1835 г. пѣтниците промѣнили своето мѣсто при подножието на Балканъ въ Карлово. Това мѣсто съставлява третата западна точка на той трижгълникъ, който тѣ въ време на своето дѣлго прѣбиване на Балканския Полуостровъ описахъ. Тука мѣстностъта е твърдѣ разнообразна. Планините сѫ много поб-многобойни, поб-високи, а долините сѫ поб-дѣлбоки и поб-сѣнчасти. Високиятъ Калоферъ е само два часа отдалеченъ отъ мѣсто прѣбиванието на нашите пѣтници. Тази планинска верига наедно съ нейните височини и долини много прилича на Djumbier-скитъ и Krivan-скитъ Алпи и съ долината на Waag. Мѣстностъта лежи отъ южната страна на Коджа-Балканъ на брѣговете на

рѣката съ същето име. Тази рѣка се начева въ алпийските височини и тече надолу съ голѣма бързина. Въ нейното течение тя има единъ водонадъ, високъ около 80 стъпки. Надолу тя кара нѣколко барутени мълници. Тука се намиратъ много глове, отъ които се получава всеобщо познатото гловово масло. Лозя и различни овощни дървета тука се намиратъ въ голѣмо множество. Самото Карлово има 8.000 жители, отъ които половината сѫ Турци, а другите Българи.

Врѣмето прѣзъ това лѣто за природолюбителните изслѣдвания не било твърдѣ благоприятно. Прѣзъ пролѣтъта студътъ траялъ твърдѣ дѣлго, прѣзъ лѣтото, особено по високите планини, дѣждовните дни и бурите биле твърдѣ на често; най-сетне, къмъ края на лѣтото имало току-рѣчи 5 седмици постоянни дѣждове, което обстоятелство направило екскурзиите току-рѣчи невѣзможни. При сичките тѣзи спѣнки пѣтниците твърдѣ прилежно правили екскурзии и въ този случай обѣрнали сериозно внимание върху фауната и флората на Турция или Источна Европа. Тѣ се искачвали често пакти по върховете на Коджа-Балканъ, надъ Калоферъ и Казанлѫкъ и сполучихъ да испратятъ прѣзъ м. Септемврий въ Пеща въ добро състояние сбирките отъ своите издирвания.

При точното изслѣдване съставните части на тамошните скали се намѣрило, че най-долните пластове на поб-малките планини и възвишения сѫ съставени отъ гранитъ; слѣдъ пластовете отъ гранитъ слѣдва варовикъ, а върху него лежатъ твърдѣ обикновенниятъ въ тази мѣстностъ лѣскари (шисти); най-сетне и тѣзи пластове сѫ покрити съ широко растилающи се варовити скали, и това геогностическо образуване се срѣща на всѣдѣ по Балканската верига.

Относително флората доказало се, че Алпитѣ, ако и да сѫ едни отъ други отдалечени, при все това пакъ сѫ запазили своите растителни образувания. Се пакъ напитѣ пѣтници открили нѣколко нови за Европа видове растенія. Тѣй напр. *Achilea grandifolia* (Frivaldzky), *Arenaria Saxifraga* (Friv.), *Bulbocoidium hastulatum* (Friv.), *Campanula lanata* (Friv.), *Campanula expansa* (Friv.), *Cerastium Moesiacum* (Friv.), *Cerastium rectum* (Friv.), *Euphorbia rupestris* (Friv.), *Heliotropium Turcicum* (Friv.), *Hieracium pilosissimum* (Friv.), *Hypericum Rhodopaeum* (Friv.), *Potentilla Beniczkyi* (Friv.), *Scabiosa ambigua* (Friv.), *Silene Rhoemeri* (Friv.), *Symphytum Ottomanum* (Friv.), *Thymus comptus* (Friv.), и *Verbascum Hinkeyi* (Friv.).

Отъ животните се срѣщатъ много видове риби, птици, земноводни и охлюви, отъ които нѣкои исклучително само въ тази мѣстностъ се намиратъ. Между тѣхъ се явяватъ и такива видове, които пѣ-прѣди не сѫ били познати. Отъ насъкомите пѣтниците сѫщо тѣй откриха нѣкои нови видове, а именно между друго: *Euprepia melana* (Friv.), *Ophiusa gentilis* (Friv.), *Lipparis undulata* (Friv.), *Symira tendinosa* (Friv.), *Buprestis scorzonerae* (Friv.), *Buprestis Ottomana* (Friv.), *Elater Hinkeyi* (Friv.), *Saperda atomaria* (Friv.), *Dorcadion Sturmii* (Friv.), *Carabus cavernosus* (Friv.), *Amphycoema cyanipennis* (Friv.), *Procrustes vicinus* (Friv.), *Pandarus Moesiacus* (Friv.),

Psephidium vittatum (Friv.), *Pterostichus fulgens* (Friv.), *Clerus toracicus* (Friv.) и пр.

Слѣдъ като моите пратеници въ продължение на 3 години врѣме изслѣдавахъ различни мѣста отъ Балкана и околността на Пловдивъ, тѣ прѣминахъ четвъртата година въ южнѣтъ мѣста на Турция въ Македония, а именно въ околността на Солунъ, наблизу до Срѣдиземно море, въ мѣстото Хортиятъ. Слѣдъ като пристигнали моите наредби по казаната работа, изслѣдователитѣ се отправили на коне прѣзъ Пловдивъ, Доспатъ, Мелнишкѣ Планини за Сересь и отъ тамо като продължили пътя си въ юго-западна посока, тѣ за 14 дена на 1-и Януарий 1836 г. стигнали въ Солунъ.

Солунъ е единъ многолюденъ търговски градъ; чрѣзъ своето морско пристанище той е твърдѣ подходящъ за да развие търговски сношения и съ най-отдалеченитѣ народности. Тукъ имать седалищата си прѣставителитѣ на нѣколко европейски сили, тукъ се намиратъ голѣмъ търговски къщи, тѣй също се срѣща и европейска раскошь (луксъ); животътъ е тука много поб-скажи, отколкото въ обикновеннитѣ до сега мѣстности. Изслѣдователитѣ избрали за постоянно свое живѣлище мѣстото Хортиятъ, което се намира въ планиста мѣстностъ, отдалечено на 4 часа растояние отъ Солунъ. Климатическата разлика веднага могла да се забѣлѣжи, а това се дѣлжи главно на морския вѣздухъ. Също и разликата между растенията и дребнитѣ животни лесно се съглеждала. Флората тука съвсѣмъ се отличавала отъ оная на Балкана; горитѣ се състоили главно отъ вѣчно-зеленитѣ джбове (*Quercus ilex* и *coccifera*); между букитѣ се намирали лаври, миртове, сетнѣ и *Tamarix gallica* и мн. др.; между растенията се намирали твърдѣ много трѣнисти видове, юго-западното произхождение на които бѣше очевидно, напр. *Astragalus*, *Sparagus*, *Asparagus*, които се срѣщатъ въ флората на Гърция и на южна Италия; маслината и *Sesamum* (анасонътъ) се намиратъ въ голѣмо множество.

Отъ тѣзи растения, които се намиратъ на морскитѣ брѣгове и по брѣговетѣ на Срѣдиземно море сѫ твърдѣ обикновенни, се срѣщатъ такива форми, които по-прѣди не бѣхъ познати. Норади това не ще е безинтересно да се споменѫтъ нѣкои отъ тѣзи видове:

<i>Berteroa luteoaa</i> (Friv.)	<i>Genista incerta</i> (Friv.)
<i>Anthemis contorsa</i> "	<i>Lactuca ramosissima</i> (Friv.)
<i>Asperula tubiflora</i> "	<i>Linum rigidum</i> "
<i>Avena glabrescens</i> "	<i>Sedum ferrugineum</i> "
<i>Ostrya cylindrica</i> "	<i>Stachys stellulata</i> "
<i>Centaurea Langii</i> "	<i>Thymus glaucus</i> "
<i>Euphorbia pubifera</i> "	<i>Tribulus albidus</i> "

Отъ животния свѣтъ тука съвсѣмъ изобилватъ насѣкомитѣ, но тѣ повечето сѫ познати отъ мѣстностите на Гърция или Византия. Прѣдки сѫ *Hesperia Tesselum* (Friv), които видъ до сега е познатъ само въ Южна Русия; *Carabus Graecus* (Dej.), сетнѣ, *Brachinus Bayardi* (Dej.), *Ditomus celureus* (Dej.). Видоветѣ отъ *Amphycoma*, които тука се

намѣрихъ, съ єднакви съ тия отъ Гърция. Отъ новите видове заслужва да се споменѫт Amphysoma bicolor (Friv.), сетнѣ Dorcadion fallax (Friv.), Lytta fabrata (Friv.), Eromis Paneri (Friv.), Akis alutacea (Friv.), Armidens fessor (Friv.) и т. н.

Отъ охлювите и земноводните (амфибии) тута се намиратъ любопитни видове.

Отъ птиците заслужва да се споменѫтъ слѣдните интересни видове: Falco Tinunculus, сетнѣ Strix dasypus.

Отъ бозайниците безъ съмнѣние се намиратъ чакали. Експедицията често пѫти слушала въ хортиатските първобитни лѣсове тѣхното висение, но тя не успѣла да се снабди съ никакъвъ екземпляръ. Околността на Хортията била основателно изследвана отъ експедицията; въ нея биле прѣдприети нѣколко екскурзии, а именно до езерото Седесъ при бръговете на Вардаръ, Корочко, Колакия и Лангаза, които мѣстности биле често пѫти изследвани; най-сетнѣ отъ тамо заминѣли за да правятъ ботанически екскурзии до нѣкоя Монте Санто, която е 3 дена отдалечена отъ Хортията.

На 12 Августъ експедицията оставила Хортията и отишла въ Солунъ, а отъ тамъ тя заминѣла съ корабъ, който билъ изложенъ на неблагоприятни морски вѣтрове, докато да стигне до единъ клонъ отъ Атонската Гора. Тука въ многообразните гръцки православни мънастири експедицията била много добре приета и нейните членове не могатъ да нахвалѣятъ приятността и любезността на калугерите и особено обрѣщатъ внимание на гостоприемството на архимандрията, който ги приема съ истинска радост. Отъ тука експедицията правила екскурзии въ различни посоки и слѣдъ 12 дневни изследвания съ една не малка плячка се завѣрѣла назадъ. Но когато тя искала да отиде въ Хортията, първата исходна точка на екскурзиите, тамо избухнала единъ видъ чума, вслѣдствие на което ней билъ заграденъ пѫтътъ за мѣстото и не могла да стигне до своето жилище. Вслѣдствие на това експедицията се завѣрѣла назадъ за Солунъ. Обаче тя била твърдѣ изненадана, като ѝ не изучали въ града, защото се съмнѣвали, че тя идѣ изъ Хортията и носи съ себе заразата отъ чума. Най-сетнѣ тя успѣла посредствомъ пѫти свидѣтелства, които имала отъ Монте Санто, да прѣмахне двоумѣнието и тѣй била допуснѣта въ града.

Слѣдъ като членовете на експедицията си опочинѣли тѣ направили екскурзии въ околността на Солунъ и съставили сбирки, което изисквало около 55 дена. Между това и Хортията билъ освободенъ отъ чумата и тогава експедицията могла да се завѣрне тамъ. Но понеже вече наблизила есенъта, то сичките събрани прѣдмети биле наредени за пѫтъ, както трѣба, и прѣзъ Априлий 1837 г. експедицията се завѣрїла Унгария.

Тѣзи четирагодишни изследвания показвахъ, че събраниятъ прѣдмети представляватъ не само богатъ, но рѣдъкъ и съвсѣмъ новъ материалъ отъ различни видове, а това отъ природоиспитателно гледище

е толкова по-важно, че сбирките происходят отъ местности, които представляватъ граничните линии на Европа.

Резултатите на четиригодишните природоиспитателни изследвания наедно съ всичките прѣдмети и рисунки, които се събрани, имамъ намѣрение, колкото се може побѣрже, да обнародвамъ; при това ще снабдя народния нашъ музей съ по единъ екземпляръ отъ всичките събрани видове, а останалите съмъ задържалъ за природоиспитателните институти въ странство.

I. Зоология.¹⁾

A. Птици.

Columba risoria Linn. var. *decaacto* Friv.

(Аналитъ на Унгарската Академия на Науките. Томъ III. 1837.
стр. 183. Табл. VIII).

Тѣлото отгорѣ ясно-сиво, отдолу сиво-червеникаво, крилата тъмно-сиви съ ясни крайща, крайните покривни пера синкаво-бѣлезникави, опашните пера тъмно-сиви, отдолу при основанието черни, къмъ върха бѣли; шийното пятно черно, отгорѣ съ бѣли, отдолу съ сиви крайща; горните покривни пера на опашката ясно-сиви, а долните наливени.

Дължината на цѣлата птица заедно съ опашката е 12—13 палеца, широчината при расперени крила — $20\frac{1}{2}$ пал.; дължината на опашката — $5\frac{1}{2}$ палеца, отъ която $1\frac{1}{2}$ пал. се закрива отъ крилата; дължината на закривената човка — 7 линии, отворътъ на устата надлъжъ — 10 линии, височината и широчината при основанието — 2 линии. Тибията и срѣдниятъ тарзъ, заедно съ ноктите — 1 пръстъ; външните и вътрешните тарзи заедно съ ноктите — 10 линии, задниятъ тарзъ — 9 линии.

Човката черна, на върха малко прикривена; глава малка; нозъ срѣдни, дебели, сиво-червеникави съ кафенични нокти. Главата сиво-червеникава, чело по-свѣтло, долната страна на главата бѣла; шията, гушата и гърдите сиво-пембеани съ свѣтли вълновидни пятна; отъ страните съ бѣли вълновидни пятна; полумъсечното пятно при основата на шията черно, отгорѣ съ бѣли, отдолу съ сиви крайща; тилътъ, рамената, цѣлиятъ гърбъ и основата на крилата сиво-жълтеникави, прѣдната страна на крилата синкава, голѣмите пера на крилата тъмно-сиви съ свѣтли крайща. Опашката дълга, широка, срѣдните голѣми пера, а тѣй сѫщо и покривните пера на опашката тъмно-сиви, външните голѣми пера на задната страна и къмъ върха бѣлезникави, отъ долната страна основата на опашката дори до срѣдата черна, а по-натамо дори до края съ бисеренъ цвѣтъ.

Женската едва ли се отличава отъ мѫжката, само че е нѣщо по-малка, гушата и другите части по-блѣдни, повече сиви, пятното на шията по-малко.

1) Прѣвель: Alexander Moesáry, адюнктъ на Народния Унгарски музей, членъ на Унгарската Академия на науките.

Тойзи вариетът се отличава отъ типическата форма по голъмната, по побългания цвѣтъ, а най-вече по своето гукане, при което се чуват звуковетъ „дека окто.“ Г-нъ Lichtenstein, при сравняването на тази гургурица съ екземпляритъ отъ Берлинския музей, нъ обяви почти за единаква съ екземпляритъ отъ местностите Нубия, Африка и Азия; г-нъ Naumann напротивъ, споредъ горѣказаниетъ доводи, предполага, че тази гургурица може да е дива порода отъ нашата *Turtus auritus* (обикновената гургурица).

В. Насѣкоми.

a) Твърдокрили насѣкоми (*Coleoptera*).

Cicindela rubens Friv. вариетът отъ **Cicindela campestris**. L. (Friv.).

(Аналитъ на Унгар. Акад. на Наук. Т. II. 1835. стр. 251. Табл. V, фиг. 1.).

Тѣло зелено, абдоменът отдолу синъ, гърдитъ, нозѣтъ, основитъ на пипалцата медно-червеникави, главата и гърбътъ червеникаво-зеленикави; елитритъ червеникаво-оливови съ посторанични бѣли точки и една шеста срѣдна голъма синя точка.

Дълж. $5\frac{1}{2}$ лин., широч. $2\frac{1}{2}$ лин.

Глава голъма, отгорѣ зелена, чело право, между очите едно мѣдно пятно, тиль испѣкнѣль, устенъ похлюпакъ голъмъ, не чисто жълтъ, основата на челоститъ бѣла (като слонова кость), върхътъ съ металически зеленъ цвѣтъ; челостнитъ пипалца (ралрас) власати, мѣдно-зеленикави. Пипалата дълги колкото половината тѣло, влакновидни, първите имъ четири членчета мѣдно-пурпурни, а останалите черни.

Тораксътъ (гърдитъ) къмъ главата расширенъ, отпредъ и отдирѣ врѣзанъ, дълбоко пристиснатъ, прѣзъ срѣдата пурпуренъ, испѣкнѣль, покраината съ синкавъ и мѣденъ цвѣтъ; дискитъ съ брѣзи; щитчето трижгъльно, съ остръ върхъ, синкаво-червеникаво.

Елитритъ (дебелитъ крила) овални, много поб-широки отъ торакса, нѣльскави, червеникаво-оливови, съ мѣдно-пурпурни крайща, и шестъ бѣли пятна: първото до рамото, второто едва видимо малко поб-назадъ, третото полумѣсечевидно още поб-назадъ, четвъртото и петото до закрѣгления край на елитрата, шестото най-голъмото току рѣчи въ срѣдата на елитрата, напрѣдъ и отдирѣ обиколени съ кафенияна сѣнка, къмъ торакса близко при шева (ставъ) прилѣгнѣли, у женската отбѣлѣзани съ кафенияно пятно. Абдоменътъ отдолу лѣскавъ, синкаво-зеленикавъ, у мажкитъ съставенъ отъ седемъ, у женскитъ отъ шестъ сегмента.

Крака високи, тѣнки, бѣлѣзникаво-власати, мѣдно-червеникави, тарзитъ тѣсни зеленикави, у мажкитъ поб-широки.

Забѣлѣжка. Шестътъ пятна на елитритъ сѫ твърдѣ непостоянни и на екземпляритъ отъ Балканскитъ мѣстности на прѣдната страна липсуватъ три дори и повече.

Найдена въ поб-нискитъ мѣстности на Балкана при брѣговетъ на рѣката Тунджа.

***Carabus thorosus* Friv.**

(Аналитъ на Унгарската Академия на Науките. Т. II. 1835. стр. 252.
Табл. V, фиг. 2.).

Тъло дългесто яйцевидно, испъкнало, черно, тораксъ сърдцевиденъ, елитри съ съвсъмъ дребни точици, едва мънчни, току-рѣчи лъскави.

Дълж. 1 палецъ и 1 линия, широч. 6 линии.

Глава черна, голъма, дългеста; чело по срѣдата лировидно испъкнато, отъ страни подъ очите сплостнато; челюстните пипалца (пални) черни, лъскави, челюсти голъми, ягки.

Четириятъ първи членчета на пипалата лъскави черни, останалите нелъскави, сиви, космати.

Тораксъ черенъ, сърцевиденъ, по срѣдата и къмто главата испъкнатъ, отпредъ вдлъбнатъ, отдиръ пристиснатъ, точковатъ, току-рѣчи право връзанъ, отъ страни съ вдлъбнати крайща, на задната страна образува двѣ тъпи, тъмно-зеленикави издатки, по срѣдата съ една тънка линия, която разделя цѣлото тѣло на части. Щитчето черно, лъскаво.

Елитритъ испъкнали, черни, застъгающи $1\frac{1}{2}$ отъ дълчината на торакса, заедно едва елиптични, слѣпени, усъвани съ наддължни точици и линии, които особено съ микроскопъ се видятъ. Крайщата вгънжати, тъмнозелени. Щитъ малко издигнатъ, гладъкъ. Тѣлото отдолу и краката черни, лъскави.

По южните части на Балканъ живѣе въ лозята.

***Carabus versicolor* Friv.**

(Анал. на Унг. Акад. на Наук. Т. II. 1835, стр. 253. Табл. V фиг. 3).
(Въ сегашно време той видъ се счита за *Carabus monilis* F. var. *versicolor* Friv.).

Тъло дългесто-яйцевидно, отгорѣ мѣдно, зелено или виолетово; елитритъ съ испъкнали линии и набрѣзди съ три реда вериги, които сѫ послѣдователни съ линиите.

Дълж. 1 палецъ, широч. $4\frac{1}{2}$ линии.

Глава дългеста, съ дребни точици и бръчки, които надъ пипалата се сливатъ и образуватъ отъ двѣтѣ страни наддължна трапчинка; палпитъ черни, послѣдното имъ членче връзано.

Пипалата сѫ побѣдъги, отколкото половината на цѣлото тѣло, първите имъ четири членчета черни лъскави, останалите космати, черно-сиви.

Тораксъ отгорѣ току-рѣчи четвъртитъ, отпредъ малко, отдиръ побѣдъги вдлъбнатъ, страните кръгли, вдлъбнати, продължени въ два тъпи клина и образуващи двѣ празнини; дискуть испъкнатъ съ тѣсна наддължна брѣзда; цѣлиятъ тораксъ усъвянъ съ дребни точици и бръчки, които единъ съ други се сливатъ. Щитчето трижгълно, черно, лъскаво.

Елитритъ само малко побѣдъги отъ торакса, яйцевидно-дългести, малко испъкнали, отъ страните съ ржбове, съка отъ тѣхъ има четири цѣли и три верижкорѣзовидни линии, които сѫ успоредни, послѣдователни;

голѣмината на верижкитѣ непостоянна и видна; съ микроскопъ цѣлата повърхнина е усъяна съ неправилни и сливающи се бръчки. Цвѣтъ непостояненъ: мѣдънъ, зеленъ или виолетенъ.

Тѣлото отдолу и нозете всѣдѣ черни, лѣскави. Заедно съ по-прѣдишното насѣкоомо наследява сѫщи мѣстности.

Buprestis stigmatica Schönh.

(Friv. Анал. на Унг. Акад. на Наук. Т. II. 1835. стр. 254. Табл. V. фиг. 4.). (Въ сегашното врѣме е = *Calcophora Stigmatica* Dam.).

Тѣло дългесто, нѣлѣскаво, червено-синкаво, тораксътѣ набрѣзденъ, елитритѣ пристиснати съ четири бѣлѣзникави ямици, на върха едва двоезажести.

Дълж. 1 палецъ, широч. 4 линии.

Главата закрѣглена, доста голѣма, и повечето скрита подъ торакса, набрѣздана, на челото и между очите едно дългесто мѣдно-червеникаво пятно, темето мѣдно-бѣлѣзникаво, нагъсто точковато.

Пипалата напилени, черно-виолетни, голи, дѣлги волкото торакса.

Тораксътѣ отпредъ стѣсненъ, надирѣ малко по-широкъ, двоеджговиденъ, странитѣ му отпредъ закрѣглени, по срѣдата малко прѣстиснати, отгорѣ металически тѣменъ, мѣдно-лѣскавъ, къмъ главата испѣкнѣлъ, точковатъ и неправилно набрѣчканъ, дикътъ ясно набрѣзденъ. Стерnumътъ набрѣзденъ. Щитчето малко, елиптично, черно, лѣскаво.

Елитритѣ дѣлги, къмъ върха стѣснени, двоезажести: къмъ тѣмно-синкавия шевъ издигнати, при основанието снабдени съ по две вдлѣжки; съ четири вдлѣжки бѣлонѣстинати ямици, отъ които съка елитра се раздѣля на четири току-рѣчи равни части; повърхнината имъ, особено подъ микроскопа, набрѣчана и нѣжно набрѣздана (точковато-набрѣздана), мѣдна, току-рѣчи лѣскава; странитѣ покрая и посрѣдата извити.

Тѣлото отдолу мѣдно-лѣскаво, усъяно съ точки и бѣлѣзникави влагънца; тарзитѣ цѣли и тибиитѣ по-голѣмата частъ черно-виолетни.

По южнитѣ склонове на Балканъ намѣренъ въ единъ само екземпляръ.

Buprestis pilosellaæ Bon.

(Friv. Анал. на Унг. Акад. на Наук. Т. II. 1735 стр. 255. Табл. V фиг. 5). (Сега — *Astaeodera pilosellaæ* Bon.).

Тѣло току-рѣчи цилиндрическо, червено-мѣдно, космато, тораксътѣ закрѣглени, набрѣзденъ; елеритрѣ бѣдно жълти, общиятъ надувъженъ шевъ дрипавъ, червено-мѣденъ.

Дълж. 4 лин., широч. $1\frac{1}{2}$ лин.

Глава подъ торакса скрита, чело точковато, мѣдно, бѣлѣзниво-космато, очи овални, голѣми. Палпитѣ и челоститѣ черни, лѣскави.

Пипала къси, навѣтрѣ нарѣбени, черни, нѣлѣскави.

Тораксътъ закръгленъ, испъкналъ, късъ, отпредъ съ слабо пръгнатъ край и стъсненъ, отдиръ по-широкъ отъ тълото и елитритъ, съ мъденъ цвѣтъ нагъсто точковатъ и косматъ.

Елитритъ по-слабо испъкнали, послѣ отъ рамената дори до върха малко издадени, надлъжъ точковато набрѣзди, съ десетъ реда точки и се толкова издадени послѣдователни линии, по срѣдата панделката покрай шъва червено-мъдна, дрипава, къмто основанието расширена, къмто върха стъснена, останалата частъ блѣдно жълта, нарѣдко космата, страните червено-мъдни, къмто върха нарѣбени (тъпо нарѣбени).

Тълото отдолу и нозете мъдно-льскави, точковати. Намѣрена въ околностите на Сливенъ и Пловдивъ.

Malachius flabellatus Friv.

(Анал. на Унгар. Акад. на Наук. Т. II. 1835. стр. 255. Табл. V, фиг. 6.).

Тѣло дългесто, зелено-мъдно, космато, уста глинава;¹⁾ елитритъ на върха червено-глинави, пипалата вѣтриловидни.

Дълж. 3 линии, широч. 1 линия.

Глава прѣко положена, широка, къса, между пипалата вдлѣбната, зелено-мъдна, льскава, грапава, уста глинава.

Пипалата вѣтриловидни, зелено-мъдни, първото членче конусовидно, 2—4 дебели, останалите плоски постепенно по-дълги.

Тораксътъ четириягъленъ съ закръглени жгли, испъкналъ, едвамъ рѣбресть, отпредъ повече, отдиръ по-малко дълговиденъ, страничниятъ край къмто върха пристиснатъ образува два заоблени жгли, нѣжно набрѣчканъ, зелено-мъденъ. Щитчето малко, триъгълно, зелено-мъдно.

Елитритъ дългести, не по-широки отъ торакса, страните рѣбести, власати, зелено-мъдни, не твърдъ льскави, на върха съ глинави пятна.

Тѣлото отдолу зелено-мъдно, власато, страните съ червени рѣбове; нозетъ тънки, власати.

Върху цвѣтоветъ по по-ниските мѣста на Балкана.

Xyletinus thoracicus Friv.

(Анал. на Унгар. Акад. на Наук. Т. II. 1835. стр. 256. Табл. V, фиг. 7.).

(Сера = *Xyletinus ruficollis* Gebl.).

Тѣло лайцевидно льскаво черно, тибинѣ, тарзитъ и тораксътъ съ червениковово-глинави страни; пипалата напилени, сиво-смолисти, елитритъ ясно набрѣзден.

Дълж. 2 лин., широч. 1 линия.

Глава испъкнала, прѣкоположена, нельскава черна, точковата, очи кръгли, кафенияни.

Пипала назѣбени, голи, послѣднитъ членчета сиво-червеникови, съ по-дълги площици.

¹⁾ Съ цвѣтъ като испечена глина или испечени тухли.

Тораксътъ прѣкъ, твърдъ испѣкнилъ, отпредъ полегатъ, отдиръ двоевдлѣбнѣтъ, странитъ рѣбести, дѣговидно закрѣглени, червеникавоглиняви, по-натамо отъ главата прѣдъ диска снабденъ съ черно сърцевидно пятно, надиръ твърдъ стѣснено и засъгнува задния край; подъ микроскопа твърдъ нагжсто точковатъ, понабрѣчканъ. Щитчето трижълно, черно, лѣскаво.

Елитритъ дѣлгнесто яйцевидни, странитъ испѣкнили, малко вдлѣбнѣти, рѣбести, по повърхината съ правилни десетъ точковати брѣзди и се съ толкова издадени надлѣжни съ брѣздитъ послѣдователни линии, които на върха на елитритъ по двѣ едни съ други се съединяватъ; въ останалите части лѣскави черни.

Тѣлото отдолу смолисто, точковато. Нозѣтъ дѣлгнести, глининоцѣѣтни, рамената смолисто черни.

По полетата отъ южната страна на Балкана твърдъ нарѣдко.

Trichodes obliquatus Brulle.

(Friv. Анал. на Унгар. Акад. на Наук. Т. II. 1835. стр. 257. Табл. V. фиг. 8).

Тѣлото дѣлгнесто, точковато, синакаво лѣскаво, бѣлизиаво и черно власисто, палпитъ и основата на пипалата рѣждави; елитритъ алени, съ два напрѣчни пояса и съ пятно на върха, които са сини. Първото поясче спѣмо шъза наредено.

Дѣлж. 7 лин., широч. $3\frac{1}{2}$ лин.

Глава голѣма, испѣкнила, точковата, лѣскава, черно или зелено-виолетна, сивовласиста, по срѣдата снабдена съ една издадена линия; очи бѣбрековидни; палпитъ и първите членчета на пипалата рѣждави, останалите копринено кафенияни.

Тораксътъ черно-виолетенъ, отпослѣ зелено-лѣскавъ, дѣлгнестъ, напрѣдъ расширенъ, дѣговиденъ, надиръ свитъ, рѣбести, странитъ испѣкнили; прѣдниятъ край къмто диска вдлѣбнѣтъ, съ многобойни точки и кафенияни влакна. Щитчето малко, по срѣдата черно-виолетно пятно, което се започва отъ елитритъ.

Материяли за изучвание българската фауна.*

Отъ Г. Н. Христович.

Insecta (насекоми).

Dytiscus marginalis, Sturm. Уловени ♂ и ♀ екземпляри въ гъюла при с. Ковачево. Мужкият се отличава, че има на пръдните си крака двѣ плоски подковки до $3\frac{1}{2}$ м. м. дълги, снабдени съ много смукалца и съ помошта на които се придвижва у ♀, женската пъкъ има по горната половина на търдите си крила по 9 вертикални дълбоки бръзди. Дълж. на ♂ ека. 32 м. м., на ♀ — 29 м. м. ширина, на ♂ 17 м. м., на ♀ 15 м. м. Ларви изобилно по „Калимана.“

Gyrinus natator, Linn. Калайджийче, семидъг, семиде. Пипалца къси; пръдните новъе най-дълги, останалите къси, широки и приспособени за плаване. Цвѣтъ черенъ съ бронзовото отражение. Живѣе въ многочислени дружини и има оригиналния способъ да се върти въ малки или голѣми пологрѣгове по повърхността на водата, подобно на напитъ калайджии, отъ което и името му калайджийче. Очите му иматъ чудесна организация, тѣ сѫ двойни и когато животното плава по повърхността на водата съ единитѣ очи гледа въ водата, а съ другите — нагорѣ въ въздуха; по този начинъ има възможностъ да се пази както отъ водните си неприятели тѣй и отъ въздушните. Въ голѣмо множество по „Студената вода“, „Бистрица“, „Банята“, „Калимана“, и „Врелото.“ Прѣдоочита бистратата вода.

Hydroporus erythrocephalus, Fabr. Глава и гърди червени. Дълж. 4—5 м. м. обикновенъ по „Калимана“, Ковачевския гъюль при р. Ели-дере.

Hydroporus picipes, Fabr. Живѣе наедно съ *H. erythrocephalus*.

Philonthus apodus, Rossi. Твърдъ обикновенъ изъ водораслитѣ при „Врелото.“ Дълж. 12 м. м.

Hydrophilus piceus L. Водолюбче. Намѣreno въ гъюла при Ковачево. Твърдъ обикновенъ.

*) Продължение отъ книга VII.

Сборникъ. Наученъ Отдѣлъ кн. VIII.

Geotrupes stercorarius, L. Цѣлото му тѣло, освѣнъ твърдите крила и торакса (гърба) покрито съ влаканца. Твърдите крила продълговато набрѣзди. Отгорѣ черъ съ зеленкаво-синьо отражение, отдолу съ синьо-виолетовъ и лъскавъ цвѣтъ; 26 м. м. дълж. Уловенъ при Саранево.

Silpha obscura, Fabr. Намѣренъ подъ гнилите листа по Калиманскитѣ трапчинки. Двѣ дълги единадесето-членясти пипалца.

Melolontha vulgaris, Fabr. *Майски брѣмбаръ*. Ларви въ голѣмо множество по ливадитѣ на Опи-Цвѣтъ.

Agabus agilis, Fabr. По мочора при разливите до с. Саранево. Дълж. 8 м. м.

Noterus strassicornis, Fabr. По „Калимана“ и разливите му. Дълж. 3 $\frac{1}{2}$ м. м.

Stenus biguttatus, L. При „Врелото.“

Paedorus riparius, L. Тѣло тѣнко и дълго. Глава, крила и краятѣ на опашката черно-синкави. Гжиди, коремче и новъе червеникави. Дълж. 7 м. м. Наедно съ него живѣе единъ побѣгъ видъ 12 м. м. дъл. *Paedorus*, който е побѣгъ-обикновенъ.

Donocia clavipes, Fabr. Обикновена. По мокритѣ и покрити съ суhi листа трапища при „Калимана“ и с. Ковачево.

Chlaenius vestitus, Fabr. Цвѣтъ мораво-зеленъ съ металическо отражение. Обикновенъ. По храсталаците при с. Ковачевскитѣ мочори.

Lampris rostiluca, Linn. *Свѣтулка, вѣщулка, свитка*. Ларви подъ шумата при „Банята.“

Limnabates stagnorum, Linn. Тѣло дълго и пристиснато, новъе и пипалца дълги. Тича свободно по повърхността на водата бевъ да потъва. По „Калимана.“

Nepa cinerea, L. *Водна щипелница. Воденъ скорпционъ*. По всички тѣ застояли и слаботекущи води, при Злокучене, Ковачево, „Банята“ и „Врелото“, хищно и лакомо насъкъмо. Смучи съ жадностъ моллюските, водните насъкъми и ларвите имъ.

Naucoris cimicoides, Linn. Тѣло плоско и широко. Пипалца четеро-членясти. Бедрата на прѣдните ноги дебели, а останалите части тѣнки и въ видъ на кука прѣкривени, които се сгъватъ къмъ бедрото като рѣзътъ на ножче. Дълж. 14 м. м., шир. 8 м. м. По „Калимана.“

Notonecta glauca, Linn. Кжси, едва видими, пипалца четеро-членясти. Очи голѣми, смукатъ силно и остро. Задни новъе

дълги и покрити съ дълги и гъсти влаканца, приспособени за плавки. Коремче малко, сплъскано и покрито теже съ влаканца. Очи и коремъ тъмно-кафяви, гърбъ и черепъ бъло-жълти. Твърдъ обикновенъ по сичките застояли води. Плава като лъгне по гърба си, отъ това и *Notonecta* (гърбоплавка). Дълж. 17 м. м.

Notonecta anisopria. Този видъ много прилича на *Notonecta glauca*. Отличава се по дебелото и тъжно смукалце, по много сплъснатото си къмъ края коремче и по голъмината си 12 м. м. Уловенъ само единъ ек. по „Калимана.“ По „Врелото“ пръ-обикновенъ.

Наедно съ тъзи два вида има още други два по-малки, 6 м. м. и 4 м. м., които се намиратъ по сичките застояли води въ голъми множества.

Phryganea varia, Linn. Водна муха (Злокучене) при „Банята.“ Извъ водните треви два пълно-развити (адюлтни) екземпляра. Множество ларви наедно съ построениетъ отъ тъхъ жилища съ дребенъ пъсъкъ и късчета отъ моллюски, въ форма на конусъ и въ които живѣе по едно животно отдельно.

Sialis lutaria, Linn. Единъ пълно-развитъ екземпл. при „Врелото.“

Libellula depressa, Linn. Твърдъ обикновена. Ларви изобилно по „Калимана“, Ковачевските гълове и „Врелото.“ Тъзи амфибиотични мръжокрили докъто пръмните двестъ си метаморфози (ларви и нимфи) живѣятъ исклучително въ водата, а въ пълното си развитие живѣятъ въ въздуха. Устройството на долната имъ бърна е чудесно, тя се распуска и сбира и служи за ловение на малки водни животинки. Ларвите много хищни и нападатъ на малките рибета и ядатъ хайверя имъ.

Perla bicaudata, L. Нимфи изобилно извъ камъните при изворите на „Банята“ и „Врелото.“

Ephemera vulgata, L. Ларви въ голъмо количество по пъсъчливите и обрасли съ тръстика бръгове на „Калимана.“ Къмъ края на Априлъ 1890 г. видяхъ по сѫщите места цѣли облаци отъ тъхъ и повърхността на водата бѣ покрита отъ тѣлата на умрѣлите.

Padura aquatica Deg. Югавици (Костен.). Пипалца както и коремните подскакалки къси, цвѣтъ черно-кафявъ. На 22 Февруари т. г. видяхме съ хиляди по водораслатъ и по повърхността на водата при „Врелото.“ На нѣкои места водата съвсѣмъ бѣ покрита отъ тъхъ. На 30 Декември 1890 г. сеѣгътъ на едно разстояние отъ два километра надлъжъ между с. Костенецъ и желѣзно-пътната станция Баня-Костенецъ бѣ почернялъ отъ този родъ на съкоти. Ловцитъ ги забѣлѣжили и по високите

гористи мъста „Св. Иванъ“ и „Шопските гарини.“ Тъзи животни съж познати на Костенчени подъ името Юговици, и щомъ се явява по снъга, ще ли да духатъ южните вѣтрове и ще валило много снѣгъ. Слѣдующиятъ случай га че ли иска да поколебае и нашите убѣждения. На 22 Февр. ний тръгнахме отъ София съ хубаво врѣме, въ което и барометрътъ се въскачваше. Къмъ 4 ч. п. пл. видяхме Юговиците при изворите на „Врелото“ и къмъ 8 часа задуха юго-западенъ вѣтъръ наедно съ лапавица отъ снѣгъ, сутринната земята бѣ покrita съ снѣгъ до 15 см. дебель.

Gryllotalpa vulgaris, Lart. Ручокъ, Рачецъ, Дивъ-ракъ, Конощинъ, Попово-прасте, Конопѣшница, Диво-прасте. При „Врелото“ останки отъ прѣднитъ му новье.

Gryllus campestris. Linn. Щурецъ. Твърдъ обикновенъ по моравата при „Банята.“

Camponotus marginatus. Ltr. По стъблото на една слива при М. Бѣльово.

Messor barbarus, L. Твърдъ обикновенъ въ Семчишевската кория. Тъзи два вида мравки опредѣлихъ споредъ мирмикологическата сбирка, подарена на Висшето ии училище отъ знаменития мирмикологъ D-r A. Forel, профессоръ по медицината при Цюрихския университетъ, който презъ лѣтната ваканция 1891 г. направи една зоологическа екскурзия съ цѣль да изучи мравките на страната ни. Въ екскурзиите си по Рила,¹⁾ Т.-Пазарджикъ, Станимака, Сливенъ, Айтосъ, Бургасъ, Созополъ и Анхиалъ той събра до 50 вида мравки, между които нѣколко нови видове и вариетети за България. Той е изучилъ вече материала си и скоро ще го публикува.

Myriapoda.

Lithobius forficatus, L. Подъ камъните при „Студената вода“ и „Врелото.“ Дълж. 25 м. м. Мораво-червено тѣло съ 15 сегменти (пръстена), отъ които 9 поб-голъми и 6 поб-малки; 16 чифта новье съ по 7 рѣзви, на опашните новье 2 куки. Обикновена.

Geophilus sp. (*Himantarium gabrielis*?). Дължина 13,5 см., шир. при главата 2 м. м. и въ срѣдата на тѣлото 3,6 м. м.; 150 чифта кѣси новье. Тѣло плоско и съ портокалиенъ цвѣтъ. Глава малка, челюсти тѣмно-черни. Пипалца на $2\frac{1}{2}$ поб-дълги отъ главата съ 16 рѣзви. Опашните пипала съ 6 рѣзви. Подъ камъните при „Врелото.“

¹⁾ Въ екскурзиите по Южна България азъ го придружавахъ.

Polydesmus complanatus, Linn. Цвѣтъ кафяво-чёрвенъкъвъ; пипалца съ 7 рѣзани. Връскитъ (пояситъ) на тѣлото ясно отдѣлни, отъ които прѣднитъ 5 съ по единъ чифтъ новье, а заднитъ 13 съ по 2 чифта — на всѣка връска. Дълж. 15 м. м. Подъ камъните при „Банята.“

Scutiger a coleoptrata, Linn. Тѣло сурб-зеленикаво; очи три-жгълни, черни и голъми; пипалца тѣнки и близо два-пъти по-дълги отъ тѣлото; новье 15 чифта, дълги и много крѣхки; осемъ грѣбни плочици, въ видъ на кермиди расположени, съ три успоредни линии, отъ които двѣтъ крайни и една грѣбна съставена отъ свѣтло-жълти точечи (при живо състояние). По влажните трапища при „Банята“ и по избитъ въ София. Дълж. 2—5 ст.

Iulus terrestris, Linn. Тѣло цилиндрическо, гладко. Прѣстените начертани съ тѣнки черти, 92 чиф. кжди новье. При „Студената вода.“

Iulus sabulosus, L. Попадиа. Отличава се главно по двѣтъ си грѣбни червеникави линии. Подъ камъните при „Врелото.“

Arachnoidea.

Scorpio europaicus, L. Подъ камъните при Бѣловската станция.

Drassus melanogaster, Lot. Обикновенъ подъ камъните при „Студената вода“ и „Врелото“, както и подъ сухите листья край брѣговетъ на „Калимана.“

Clubiona atrox, Deg. Осемъ очи, отъ които срѣднитъ най-голъми, цвѣтъ сурбъ. Подъ влажните листья при „Банитъ“, „Студената вода“ и „Врелото.“

Argyroneta aquatica, L. Срѣднитъ 4 очи расположени въ видъ на квадратъ. Останалите въ една права линия. Приготвлява си въ водата една мрѣжа въ видъ на звѣнецъ, която прикрѣпя о водораслитъ и му служи за ловъ и жилище. Трѣхнитъ апаратъ много развитъ, затова може да остане дѣлго врѣме въ водата. Твърдъ обикновенъ по сичкитъ експлиорирани отъ насъ води.

Tegenaria domestica. Домашенъ паякъ. ♀ еказ. 16 м. м. обикновенъ. По жилищата и по градините.

Pholcus phalangioides, Walck. Въ камъняка при кошарата до изворите на „Врелото.“

Tetragnatha extensa, Latr. Изъ шавара край брѣговетъ на „Калимана.“

Epeira fasciata, Walck. Дълж. 24 м. м. ♀ екземпляръ. Намѣренъ изъ водораслитъ при „Студената вода.“ Коремче жълтено-каво съ 11 тѣмно-кафяви хоризонтални линии.

Epeira diadema, Boes. По храсталаците при „Банята“ единъ ♀ екземп. измѣр. 22 м. м. дълж., коремче дебело и испъкнало съ тъмно-сивъ цвѣтъ и съ малки косми покрито. По гърба на коремчето тъмни пятна наредени въ видъ на кръстъ, отъ страните полукръстчета съ бѣли точки прошарени.

Thomisus onustus, Wolck. При Сараневската железопътна станция единъ ♀ екз.

Thomisus brevipes, Halun. Извъ камъните обрасли съ трева и покрити съ суhi листъ при „Банята.“

Dolomedes mirabilis, Wolck. Живѣе изъ храсталаците и шавара по брѣговете на реките и потоците. Тича съ голъма бързина по повърхността на водата и се потапя. При Топилата, „Калимана“ и „Студената вода.“

Grustacea.

Astacus fluviatilis, Pond. Ракъ, правъ ракъ. По „Калимана“ и по р. Брато въ голъмо изобилие. Въ р. Блато се намиратъ екземп., до 16 ст. дълги и до 200 грамма тежки.

Telphusa fluviatilis, L. Кризъ ракъ. По „Студената вода“ и при „Банята“; по р. Блато до сега не е забѣлѣжванъ. — Отечество Южна Европа.

Gammarus fluviatilis, Ros. Мраморецъ (М. Бѣльово), мраморецъ (Злокучене). Мъмарци. Въ голъмо изобилие въ „Студената вода“, „Банята“, „Врелото“ и особено въ „Калимана.“ На посъдъните три пръстена, къмъ края на тѣлото, има малки редове съ трънчета, които се виждатъ съ просто око. Нѣкои екземп. имахъ до 16 ст. дълж.

Въ „Врелото“ има още единъ видъ мраморецъ *G. rufex* (?), у който трънчетата сѫ съвсѣмъ атрофирани.

Asellus aquaticus, L. Вътрѣшни пипалца на $\frac{2}{3}$ по-къси отъ вънкашните. Глава къмъ дъното широка, а къмъ края изострена. Пипалцата (крачката) на опашката съ двѣ еднакво дълги ръбове. Цвѣтъ сиво-тъменъ. Обикновенъ по „Студената вода“, „Банята“, „Калимана“ и „Врелото.“

Oniscus murarius, Cuv. Мокрица. Подъ влажните камъни при „Врелото“ и „Студената вода“ Цвѣтъ на гърба мургавъ, съ два реда червеникави пятна по срѣдата и по страните двѣ бѣлевникави линии, дълж. 16 м. м.

Porcellio scaber, Latr. Пипалца шесточленясти, тѣло овално широко и покрито съ малки бѣрднички, които къмъ главата

съ по-големи. Последният членъ на коремчето продълговатъ. Цвѣтъ ржававъ. По край изворите на „Врелото“ и „Студената вода.“

Vermes.

Lumbricus agricola. Червекъ, земенъ глистъ. Обикновенъ. Въ големо изобилие по влажните почви, особено по черновесма.

Dendrocoelum lacteum (?), Oerst. По разливите на „Калимана“ и при „Банята.“ Като се извади изъ водата, има малъченъ цвѣтъ.

Clepsine complanata, Sav. Плоска пиявица. Отъ най-малкото дразнение свива се на кълбо. Обикновена по сичките извори и потоци експлорирани отъ насъ. Прилѣпя се по водните жълви.

Hirudo medicinalis, L. Пиявица, Пиявка, Пиовица (Панагюрище). Обикновена. Уловени нѣколко екземпляра по разливите на „Калимана“ и по Ковачевските гъолове до р. р. Марица и Елидерката.

Hirudo officinalis. Срѣща се по сѫщите води наедно съ *H. medicinalis*, и двѣтъ се употребяватъ за пущане на кръвь. Въ Софийско по-обикновена.

Забѣлѣжка. Търговци изъ Франция, прѣди 30—40 год., когато пиявиците играеха голѣма роля въ медицината, износяха съ хиляди оки пиявици изъ България. Въ Кримската война, с. с. Драгоманъ, Малово и Ярловци съ ввели 100.000 гроша за уловените пиявици отъ Драгоманското блато. Маже, жени и дѣца отъ споменутите села цѣли 4 месѣци съ занимавали съ ловенитето на пиявици.

Piscicola geometra L. Землемерка, рибова пиявица. Тѣло тѣнко продълговато, цвѣтъ блѣдо-сивъ. Като се движи, пригъва цѣлото си тѣло въ въздуха въ видъ на мѣрение съ аршинъ, отъ това и наименование и *geometra*. По „Студената вода.“

Gordius aquaticus, Duj. Живо влакно, гурия (?). Тѣлото тѣнко като влакно и бѣло. Споредъ сѫществуещето понятие у населението, живото влакно ставало отъ косъмъ, който е прѣстоилъ 40 дни въ вода.

Mollusca.

Vitrina semilimax, Moq. Черупка малка въ която лигавеца не може се побира. Събрано животното има 14 м. м. дѣлж; черупка дѣлга $4\frac{1}{2}$ м. м.; широка $3\frac{1}{2}$ м. и висока $1\frac{4}{5}$ м. м. Въ трапчинката подъ сухите листа близо до „Студената вода.“

Succinea putris, Ieffr. Черупка овално-продълговата, твърда тѣнка, крѣхка, прозрачна съ жълтовеленъ цвѣтъ. Витло съ $2\frac{1}{2}$

пояса, отъ които последниятъ извѣймѣрно голямъ. Височина 18 м. м.; шир. $10\frac{1}{2}$ м. м. Подъ сухите листа при „Врелото.“

Succinea Pfeifferi, Rosm. Черупка продълговата, малко испъкнжла къмъ срѣдата, рѣзни тѣнки; слабо прозрачна съ кехлибаровъ (янтаровъ) цвѣтъ. Въ витлото (spire) три пояса, отъ които последниятъ най-голямъ. Устието обема, повече отъ $\frac{2}{3}$ изъ цѣлата височина на черупката. Височ. 13 м. м.; шир. 6,5 м. м.

Zonites candidissimus, var. *microstomus*, Menke. Устие и пжпче (ombelic) прибрано, отъ което и наименованието Microstomus (съ малки уста). Черупка отъ горѣ испъкнжла, цвѣтъ блѣдо-жълтъ съ 5 успоредни тѣнки ивици, на последния поясъ, отъ които 3 тѣмни и двѣ блѣдо-кафяви. Витло съ $5\frac{1}{2}$ пояси. Височин. 16 м. м., шир. 23 м. м. Въ пукнотинитъ на скалитѣ при „Врелото.“

Zonites glaber, Noq. Черупка отгорѣ малко испъкнжла, отдолу сплоскана и вглажнжта въ центъра. Рѣзни слабо-видни, продълговати и неравни. Тѣнка, слаба, лѣскава, прозрачна и съ суро-вехтиниенъ цвѣтъ. Витло съ 5 пояса, които постепенно надебеляватъ къмъ края. Пжпче (Ombelic) твърдѣ отворено. Дълж. 12 м. м., височ. 6 м. м., подъ камънитѣ обрасли съ трева при „Студената вода.“

Zonites nitens, Noq. Черупка слабо-испъкнжла отгорѣ, сплѣскана и вглажнжта (къмъ центъра) отдолу. Рѣзни слабо-тѣнки и неправидни; нѣжна, слабо-лѣскава, прозрачна съ плаво-зеленикъвъ цвѣтъ. Витло съ 5 пояса, които постепенно надебеляватъ къмъ края. Пжпче (Ombelic) твърдѣ отворено. Дълж. $6\frac{1}{2}$ м. м., височ. $3\frac{1}{2}$ м. м. Изъ камънитѣ на Семчиновската дѣбрава.

Helix pomatia, Linn. *Лопей, баоръ, охлювъ*. Твърдѣ обикновенъ по лоята, градинитѣ и дѣбравитѣ. Въ Стара-Планина, при Шипка, намѣрихъ вариететитѣ: *brunnea* и *grandis*, отъ които последниятъ има 50 м. м. дълж.

Helix glabella, Drap. Черупка отгорѣ и отдолу испъкнжла, тѣнка, крѣхка, лѣскава, прозрачна и съ едва видими рѣзни. Цвѣтъ рогово-зеленикъвъ. Витло съ $5\frac{1}{2}$ пояса. Пжпче слабо-отворено. Крайщето на устието отвѣтре съ тѣнкъ бѣлезникъвъ поясъ. Подъ камънитѣ при Бѣльово.

Helix Pisana, Mѣll. var. *Vulgata*. Черупка жълтеникава съ 4 тѣмно-кафяви брѣзи въ последния поясъ, отъ които най-горната тѣсна и кулеста. Тѣзи брѣзи, въ втория и третия поясъ се губятъ (оставатъ въ вѣтрѣшността на черупката) и не личятъ освѣнъ двѣтѣ горни. Височ. 15 м. м. дълж. 19 м. м. Въ Витлото 5 пояса. По шубаркитѣ при Варвара — Семчиново.

Bulimus tridens, Hartm. По витлото 7 пояса съ ясни рѣзни, които къмъ устието надебеляватъ. Отличава се главно по трите зѣба (изданки) въ устието на черупката; дълж. 10 м. м., шир. $3\frac{1}{2}$ м. м. Въ пукнотините на скалите близо до „Врелото.“

Bulimus detritus, Besch. Обикновенъ на съкѫдѣ изъ тръната, особено по варовитите почви.

Bulimus subcylindricus, Poir. Черунка продълговата, тѣсно-овоидна, малко корместа и съ слабо-видими рѣзни; слаба, прозрачна, лѣскава и съ рѣждаво-суръ цвѣтъ. Витло съ 5 пояса — слабо испѣхли, отъ които послѣдниятъ обема повече отъ половината. Върхъ малкошилестъ. Височина 6 м. м., шир. 3 м. м. Подъ засажднати корени въ трапчинката при „Студената вода“ и при „Банята.“

Clausilia biplicata, Leach. Черупка витлообразна, корместа, съ тѣнки продълговати рѣзни. Витло съ 12 малко-много испѣхли пояси. Върхъ слабо заостренъ. Перистомъ бѣлезникавъ. Цвѣтъ суръ. Устие обло и въ дъното притиснато, съ два зѣба. Между пукнотините и изъ корените на храсталака въ скалите при „Врелото.“

Pupa avenacea, Moq. Витло съ 7 пояса. Устие твърдѣ много присълѣкано. Дълж. 6 м. м., ширина $2\frac{1}{4}$ м. м. По пукнотините на камъните при „Врелото.“

Planorbis carinatus, Mѣll. Обикновенъ по сичките води, особено по „Калимана.“ Цвѣтъ на черупката зависи отъ срѣдата, въ която живѣе — кафявъ, зеленикъвъ-суръ и пр.

Planorbis cornutus, Poir. По „Врелото“ обикновенъ.

Physa fontinalis, Drap. Черупка овоидна, корместа, гладка, твърдѣ тѣнка, крѣхка; лѣскава, прозрачна съ свѣтко-суръ или зеленкъвъ цвѣтъ. Витло съ $3\frac{1}{2}$ пояси, отъ които послѣдниятъ обема $\frac{3}{4}$ отъ цѣла височина. Шир. 7 м. м., дълж. 9 м. м. Въ водораслите при „Врелото“ и „Студената вода.“

Limnaea auricularia, Drap. Черупка ясно-суръ, лѣскава, прозрачна и отвѣтъ съ бисеренъ лѣскавъ пластъ. Устно отверстие твърдѣ широко и има форма на ухо. По изворите при „Врелото.“ По „Калимана“ и по разливите му намѣрихме *varg*, *canalis*, у който черупката има устие поб-сбано и поб-тѣсно отъ типичната форма. Цвѣтъ мѣрляво-кафявъ, черупка слабо прозрачна и много крѣхка съ тѣнки продълговати брѣзи ясно видими; поб-висока нежели широка.

Limnaea limosa, var. *thermalis*, Boub. Черупка малка, тънка, слабо прозрачна и побъдена отъ типичната *L. limosa*. Витло малко високо и слабо заострено. По изворите при „Банята.“

Limnaea stagnalis, Lam. Обикновена по „Калимана“, „Бистрица“, леглото на воденицата при Злокучене и р. Блато (Опи-Цвѣтъ.) По Ковачевския гърбъ при р. Марица хванахме var. *major*, който е значително побогатъ и покритъ съ рогово-бисеренъ пластъ. Дълж. 60 м. м., шир. 29 м. м.

Limnaea palustris, Flem. Въ голъмо множество изъ пръстъта на Картичанинъ по Опи-Цвѣтските ливади, които, споредъ думите на единъ старъ Опи-Цвѣтчанинъ, прѣди 100 години били дъно на грамадно блато. Витло съ 6 пояси, върхъ тъпъ, пънче никакъ. Дълж. 19 м. м., шир. $8\frac{1}{2}$ м. м.

Ancylus fluviatilis, Mfill. Черупка конусообразна въ видъ на връшникъ, тънка, крѣхка, слабо прозрачна съ мърляво-сивъ или сиво-кафявъ цвѣтъ. Върхъ прѣкривенъ на назадъ. Устие широко, овално. Вътрѣшностъ гладка, лъскава и съ бисерно отражение. Височина 3 м. м. голъмъ диам., на устието $6\frac{1}{2}$ м. м., мал. диам. — 5 м. м. — прилепена по потопените въ водата камъни при „Студената вода“, „Бистрица“ и „Врелото.“

Bythinia Leachii. Животно бѣлезникаво съ черни пятна и жълтеникави точки, които се виждатъ прѣзъ черупката. Черупка мътно-зелена или тъмно-руса съ тънки продълговати рѣзви. Витло съ 5 испъкнели пояса, отъ които послѣдниятъ найширокъ и обема $\frac{2}{3}$ отъ цѣлата дължина на черупката. Дълж. $5\frac{1}{2}$ м. м., шир. $3\frac{1}{2}$ м. м. Изобилно при изворите на „Врелото.“

Bythinia viridis, Dup. var. B. Moulinssii. Отличава се отъ типичния *B. viridis*, че устието му е сравнително побъдко окръжло — е много побъдъкъ. Въ голъмо множество по изворите на „Студената вода“ и „Баните.“ Витло съ $3\frac{1}{4}$ — 4 конвексни пояси, отъ които послѣдниятъ обема повече отъ половината.

Cyclas cornea, Lam. Лещообразна съ двѣ черупки, къмъ ключа корубеста, съ тънки нееднакви рѣзви. Цвѣтъ рогово-зеленикавъ, малко блѣдъ. Височина 7 м. м., шир. 10 м. м. и дълж. 13 м. м. по р. Калимана.

Въ леглото на изоставената воденица при с. Злокучене, въдига се единъ вариететъ *C. nucleus*, Stud., който е значително побъдко-рубестъ съ кафявъ цвѣтъ. Измѣр. вис. 9 м. м.; дълж. 11 м. м. и шир. 10 м. м.

Д-ръ Христо Даскаловъ.

Споменъ отъ Т. Н. Шишкова.

„Колко хбра и колко нѣща има, които
нѣтъ да тачимъ по невнимание, но които
заслужватъ най-голѣмо тачене“. Boiste.
„Животъ на много таквizi хбра е ос-
танълъ безъ биография, а падаше имъ се
да иматъ, поради тѣхния неизвестенъ,
но нѣленъ съ високо-благородна дѣятел-
ность животъ“, Самуилъ Смайлсъ.

1. Нѣщо за Трѣвна, отечеството на Хр. Даскалова.

Въ сѣверните поли на Балкана, не далечъ отъ Габрово къмъ истокъ и на пѣтия отъ село Енина и отъ с. Мъглишъ за В. Търново прѣзъ пла-
нината, въ една живописна долина се вижда расположено голѣмото село Трѣвна, прѣзъ което тече тиха една рѣка на сѫщото име. По туй ли,
дѣто рѣката едно време е носѣла златъ пѣсъкъ, както и Търновската
Янтра, или по природните богатства на селото Турцитъ сѫ се отзовавали
много добрѣ за Трѣвна, като ю наричали *Алжнг-Трѣвна*, както и гр. Ловечъ — *Алжнг-Ловча*. Трѣвна не е на вървулъкъ-пѣти, като
нейните съперници за първенството — Габрово и Дѣрево, пѣкъ и не
е толковъ известна; напротивъ, тя се пада много отстрана на главния
пѣти, и не само за чужденци, но и за много наши съотечественици е
още *terra incognita*.

Колкото пѣтици сѫ учебна цѣль сѫ кръстосвали изъ България и сѫ
и изучавали въ физическо, историческо, географическо, статистическо и по-
литическо отношения, никой нищо за Трѣвна не е споменялъ. Нѣкои
даже и карти на цѣли мѣстности сѫ начертавали въ подробности, а за
Трѣвна тѣ сѫ оставили на картите си празно поле! Таквази е, напри-
мѣръ, малката онази картичка, която покойниятъ франц. географъ, *M. G.
Lejean* бѣше начърталъ за една частъ отъ прѣдишния Търновски сан-
джакъ (у него — *Liva de Trnova*) и която издаде прѣзъ Октомврий

1857 въ Парижъ.¹⁾ Пакъ и до колкото помни, азъ не съмъ видѣлъ още нищо и въ нашите периодически списания за туй хубаво романтично място, освѣнъ колкото се споменува у Попъ-Йовчова лѣтописъ, отъ който г-нъ П. Р. Славейковъ въ последнъ врѣме съобщи нѣкои „извлѣчения“ въ *Сборника на Министерството*. Ето какво намѣрваме въ него за Трѣвна: Въ 12-та година отъ въцаряваньето на Султанъ Мехмеда IV (1648—87 г.), т. е. въ 1660-то лѣто, нѣкой-си именемъ *Димо, отъ области адрианополския, отъ село Дрича, родомъ Болгаринъ*, хдѣлъ за говеда по търновскитѣ села и, като дошелъ на Трѣвна, *намѣрилъ това село свободно и на тихо място*; пакъ и никакъвъ данъкъ нѣмало, но само стражи отъ *12-харбалии* пазили голѣмия путь, и *защото други родъ или другогествоци въ това село не е имало, каквото и до днесъ, но токмо христиане Болгари, и того ради този Диму рѣши да се засели на това място*. (Виж. тамъ кн. II, стр. 310, Срѣдецъ 1890). Дѣто ще рѣче — Трѣвна е доста отколѣшно село, като съществувало още въ 1660 г. и го е намѣрилъ въ цѣвтище състояние рѣчениятъ джелепинъ Димо отъ Дрича, одринско село, което, споредъ г. Славейковъ, било днесъ Демиръханлии. Туй е сичкото, което виждаме за Трѣвна писано, тъй щото и благосклонниятъ читателъ нѣма да иска много нѣщо отъ насъ, при тази обстановка — да представимъ въ едно врѣме и вида на едно село, и портрета на негова една рожба.

Туй голѣмо село, отскоро признато за градъ, както и близосъднитѣ нему Габрово, Дрѣново и Елена, съ врѣме и сега още брои до 150 колиби (малки селца отъ по нѣколко къщи), распрѣснати наоколо изъ планината и населени само отъ Българи.

Но да се спрѣмъ сега въ самата Трѣвна и да видимъ, какво е имало и какво има тамъ, което може да ни интересува малко-много.

Съ врѣме, а вѣрваме и сега, при новата си физиономия отъ освобождението насамъ Трѣвна се дѣли на седемъ махали: Шаковска, Косевска, Киселкова, Качаунска, Срѣдна, Джурлевъ-доль и Пладнешка или просто — Пладнището. Нѣкои отъ тѣзи наименования даватъ поводъ да помислимъ, че Трѣвненци може да сѫ замѣсени съ чуждо-племенна кръвъ.

Тъй било или инакъ, жителитѣ на Трѣвна и отъ двѣтѣ половини се славятъ за хора чисти, пъргави, работни, пестливи, хитри — та лукави и самонадѣянни — туй, което ги прави и малко прѣприемчиви. Тукъ ще намѣрите отъ сичкитѣ почти занаяти, заедно съ изящнитѣ искуства, като: архитектура, ваяние, живописъ и музика, които съ врѣме и сега още процъветяватъ. Отъ Трѣвна излизатъ най-добрите майстори-зидари, да не кажѫ — архитекти, каквъто бѣше и скорозагинклиятъ Уста-Генчо, който се слави съ своитѣ здрави и хубави постройки, като черкови, магазии, мостове и др. Но най-стари занаяти у тѣхъ сѫ били казаслѫкъ, марангозъ и живописъ или зография (иконописство), които отъ освобождението насамъ сѫ мал въ упадъкъ. Кой не знае хубавитѣ

¹⁾ Bulletin de la Société de Géographie (Mai et Juin 1858).

търъненски башлажци и гюслюди за коне, още онѣзи-ми-ти раскошни шоскули, кюстети подвръзки (воланчета) и други кошринени издѣлія — сичко съ вкусъ изработено. Единъ отъ тамошните майстори-марангози (името му не знамъ) самъ бѣше изработилъ и принесъль въ В. Търново много искусно издѣланъ въ марангозъ единъ хубавъ столъ, на който и съдѣхъ първиатъ български князъ Александър Батембергъ, когато се короняса въ старата столица (1879). Който пита за добри цигулари — пѣснопойци и сега ще ги намѣри въ Трѣвна. Отъ тѣхъ азъ съмъ запомнилъ: Стояна Кулата, Цаня и Васила Койчовини, дѣда Ивана Гергевъ и брата му Гергя Авлигата — прѣкоръ, който му е даденъ, защото пѣше хубаво, като авлига.¹⁾ А онѣзи, които сѫ прѣдадени на живописа — зографи (иконописци), били тѣ духовни или мирски, народѣтъ ги третира съ званието „даскали“. Отъ тѣзи даскали-зографи, които наследствено си прѣдаватъ занаята, още има въ Трѣвна; тѣ кръстосватъ изъ цѣла България и отъ дрѣтъ страни на Балкана, като прѣлагатъ своитѣ услуги не само по иконопиството, но и по изработване съ позлата олтарни украсения, каквито сѫ тѣй нарѣченитѣ темпи. Ето какъ единъ руски пътникъ, професоръ В. Григоровичъ, се обажда за единъ търъненски художникъ-живописецъ, съ когото се билъ срѣщенъ на заминуваньето си прѣзъ Търново въ 1845 г. „Тукъ сега има 6 черкви, казва той (на не ги е видѣлъ, вѣроятно, защото тогавъ тѣ сѫ били осемъ, а сега сѫ деветъ). Въ тѣхъ привлича вниманието ни българската зография, която, като самородна не можемъ да не признаемъ за тѣрдѣ забѣлѣжителна. Въ нея нѣма груби и дебели форми (тази му се видѣли — ще кажемъ ний — за добра наша честъ), и съ сѣнките на краските придава на изображенията едно тихо человѣколюбиво изражение. Да ли туй не е признакъ на българскиятъ характеръ? Тукъ за неизлишно считамъ да спомена името на художника Захария отъ Трѣвна, съ искусството на когото азъ се любувахъ въ черквата „Рождество пресвятая Богородица“. (Виж. *Очеркъ путешествія по Европейской Турціи Виктора Григоровича*, издание второе, Москва 1877 г.). Азъ ще добавя, че и сега още сѫ запазени въ рѣчената черква на Долня-махла въ Търново светитѣ изображения отъ рѣката на *Захария Иконописца*, за когото казавъ, че е билъ сродникъ на нашия Христо Даскаловъ — и отъ туй, види се, тоя послѣдниятъ е зель епитета „Даскаловъ“, който други никой въ неговъ родъ не е носилъ

¹⁾ Ето е пророкъ една народна пѣсень, която прѣди 30 години съмъ слушалъ и записалъ на една свадба въ Трѣвна отъ покойния Стояна Кулата:

„Авлига пѣ рагена,
Долу ми въ долни гробища;
Че тѣ не било авлига,
Алии булката Велика.
Булка драгинку думаше:
— Драгинко, драги Никола,
Ожени ли са бачо ти,
Раздаде ли ми дѣцата
По Турци и по Българи,
По трета вара Цигани?“

„Най-мъничкото, горкото!
Да ида въ гора зелена,
Люлчица да му посвѣржъ
На столовато гѣбрече.
Кога кошута пѣтъ mine,
Дѣтето да ми наѣрми;
Кога си дѣждецъ заиде,
Дѣтето да ми окъни;
Кога дакъ вѣтрецъ повѣе,
Дѣтето да ми заюѣй.“

Има много още да се каже за Алжинъ-Трѣвна въ индустриялно и културно отношения, но азъ ще свършъ съ туй до тукъ, колкото влязаше въ плана на статията ми, като приложъ: че туй село или градъ е извѣдиль нѣколко отлични мажье като покойния Даскаловъ, съ които наистина може да се гордѣе. Тукъ ще нарѣкъ само Петра Сапуновъ, единъ отъ благодѣтелѣ на Хр. Даскалова, като оставамъ на Трѣвненци да кажѫтъ по една благодарна дума за другите, които тѣ знайтъ и познаватъ. *Тий само се създаватъ хора съ голѣмъ талантъ, ако хвалимъ онѣзи, които не съществуватъ вече, казаль е единъ ученъ Французинъ¹⁾.*

II. Чѣрти изъ живота на Хр. Даскалова.

Ако нашитѣ срѣдѣни за Трѣвна бѣхъ твърдѣ скудни, то за живота на нейния отличенъ уроженецъ Даскалова ще бѫдѫтъ още по-скудни. Искамъ да кажѫ, че нѣмамъ подъ ръка други данни, освѣти колкото лично съмъ слушалъ отъ него самаго, отъ други познайници и туй още, което срѣщамъ въ неговите монографии изъ рускиятъ журнали отъ 1858 и 59 год., а именно: а) *Возрожденіе Болгаръ* или *Реакція въ Европейской Турциї* — статья первая, която е извлѣчена въ брошюра отъ единъ журналъ, печатанъ въ Москва 1858, който не е обозначенъ въ брошурата, но много прилича на съвременната „Русская бѣсѣда“, годъ III. кн. 15, Москва 1858 год. (Глед. за туй бѣлѣжи 18 и 20 въ прилож. подъ буква Г.). И пакъ въ *Открытие въ Тырновѣ, древнеболгарской столицѣ* — писъмо Даскалова къ О. М. Бодинскому, 1859 год.

Възраждането въ България още не било почнало, когато се е родилъ Христо К. Даскаловъ. Ний не знаемъ положително коя година е роденъ, но отъ възрастъта, въ която се е поминжалъ (40—41 годишенъ), съ увѣрение бихме казали, че той е дошелъ на свѣта въ 1820 или 21 година, забѣлѣжителна по избухването на грѣцката *застѣра*.

Нашъ Христо, прѣименованъ отпослѣ *Даскаловъ* по фамилия, произхожда отъ знатенъ родъ въ Трѣвна: Хаджи Христо X. Кѣнчевъ; дѣдо му по баща, е билъ на онуй врѣме гървиятъ въ селото и едно отъ поближителните лица въ цѣлъ Търновски окрѫгъ, а и майка му (името ѝ не знаѣ) била е тоже не отъ доленъ родъ. Този Хаджи Христо е сѫщиятъ, за когото пише Попъ Йовчо отъ Трѣвна въ своя Лѣтописъ: *Тогѡ же лѣта (1803) отиде за Нервасалимъ Христо X. Кѣнчевъ и сынъ его Кѣнчю, и отъ Терново X. Парашкевъ* А съ послѣдния дѣдо му X. Христо, на името на когото Даскаловъ е кръстенъ, и баща му X. Кѣнчо, били сѫ въ най-добри отношения, като раздѣляли съ него още и политическите си убѣждения, проявени тогазъ у много наши съотечественници за грѣцката кауза, а именно — да работятъ задружно съ Гърцитѣ, съ грѣцките апостоли за освобождането на сичките християни, които сѫ

¹⁾ L. P. Ségur siné: „Le moyen de cr閑r des hommes d'un grand talent, est de louer ceux qui n'existent plus“.

подъ Турцитѣ; а разбира се, че въ туй число сме били и ний Българи. И тукъ е споредъ мене, главната причина, дѣто названието „завѣра“ нашите и до сега отдаватъ само на гръцкото възстание, на гръцката борба за независимостъ (отъ 1821 — 29), а не и на съко друго възстание. Тъй наприм. за възстанието сръбско, въ което много наши единородци пакъ сѫ земали живо участие, ний не назваме завѣра, а просто *буни* или *размирица*. Туй се подтвърдява и отъ народната пѣсень, която още се пѣе по нась (въ Търново и Трѣвна) за влашка една размирица по врѣмето на *Михаилъ-Войвода* (у тѣхъ *Михаилъ-Витязо*) и която захваща тъй:

„Размирила са й влашката земя,
Влашката земя и богданската:
Стари колѣхъ, млади робѣхъ,
Малкитѣ дѣца подъ конь тѣлчахъ.
Съкий си билъ зель по йна робиня.
Михаилъ-войвода — до дѣвъ робини:
Едната бѣше Виша Гъркиня,
Виша Гъркиня, стара робиня,
Другата бѣше сама сестра му.“
• • • • •

(Туй било горѣ-долу къмъ края на 16-то столѣтие въ епохата, която много хубаво описва г-нъ Славейковъ въ Период. Списание на Б. К. Д. отъ 1888 г. кн. XXIII и XXIV, стр. 881 — 901).

И тъй азъ ще додж пакъ на думата си за Христо Х. Кънчовъ, внука на стария Х. Христа. Той рано изгубилъ баща си — и чичо му Никифоръ Х. Христовъ станаъ опекунъ неговъ и на сестра му Бонка, по-голяма отъ него. За туй Никифоръ се споменува у Попъ-Йовчова *Лѣтописъ*, че се билъ прѣставиль на 10 Юлий 1851 год. — И главното което привлича вниманието ни, туй сѫ ученическите години на младия Христа и най-много обстоятелствата, които спомогнали или пакъ попрѣчили на неговото възмужаванье тѣломъ и духомъ.

По онуй врѣме, прѣди и послѣ завѣрата, както се знае, много Българи бѣхъ избѣгали въ Влашко отъ турския ножъ и огнь; тъй щото незабравениятъ за нась Юрий Венелинъ само въ Букурещъ изброява до десетъ хиляди души Българи, по-вече търговци и занаятчии. И за по-отлични помежду първите той забѣлѣзаль Ивана Добревъ Бакалоглу, Братья Мустакови и Юрдана Геновича; а съ свободно занятие намѣрилъ само трима: единъ учитель и адвокатъ — Василь Неновичъ, и двама писатели — Анастасъ Стояновичъ Кипиловски (отъ с. Кипилово, при Котелъ) и Петръ Сапуновъ.¹⁾ За другите не ми е тукъ работа да издирвамъ кой отдѣ е и що е направилъ, но колкото за послѣдния трѣба да кажѫ нѣщо. — П. Сапуновъ е Трѣвненецъ, който малъкъ още билъ отишъ въ Влашко и тамъ е станаъ извѣстенъ като български писателъ съ издаването въ

¹⁾ Споредъ брошурата на Ю. В. „О Зародыѣ новоболгарской литературы“, Москва 1838, или въ прѣвода й отъ губернския секретарь — М. Кефаловъ Тетевенецъ, и проч. Букурещъ 1842.

1828 г. на български „*Новият Завѣтъ*“, или 4-тѣхъ Евангелиста — едно въ Букурещъ, въ лѣто 1828 и друго пакъ въ 1833 г.¹⁾). Дѣто ще рѣче — прѣводътъ на Новия Завѣтъ отъ П. Сапунова и Отца Серафима (изъ Стара-Загора, тамъ — *Искизахаренинъ*) билъ се явилъ 12 години прѣди да се отпечата Неофитова прѣводъ на цѣлъ „*Новият Завѣтъ Господа нашего Йисуса Христа*“ въ Смирна 1840 год.

Самъ Даскаловъ ми е рассказалъ едно врѣме въ Търново, че малката тази група отъ интелигентни Българи въ Букурещъ скоро слѣдъ Венелина замислили какъ би могло да се распространятъ просвѣщението и въ поробеното ни отечество, и дошли до туй заключение: че прѣди сичко трѣбатъ книги и писатели, училища и учители. „Колкото за книги, казвали тѣ, ще се списватъ и печататъ отвѣнъ, тѣй като въ Турско печатници още нѣма; за училища — българските общини ще могътъ да си построятъ сами или съ малка вѣнкашна помощъ, а за учители и писатели — тѣ трѣба съвършенно отвѣнъ да се пригответъ. За туй нека почнемъ отъ учителитѣ, като доведемъ съ тази цѣлъ нѣколко младежи и ги дадемъ на учение за сега тука, а побѣстнѣ видѣ-щемъ и за други мѣста, наприм. въ Одеса, за дѣто може да се испроси и помощъ отъ русското правителство чрѣзъ тукашното посолство“. Рѣченото скоро станало и дѣло.

Каждъ 1833 или 34-та година, П. Сапуновъ се рѣшилъ да посѣти родното си място, Трѣвна. Когато си дошелъ, той много нѣща тѣлкувалъ и расправялъ на свойтѣ Трѣвненци, за да ги свѣсти и упѫти къмъ народното съзнаніе — и сполучилъ наистина, както се вижда отъ собственните думи на Хр. Даскалова по този случай:

„Чрезъ нѣсколько дней, — пише той въ горѣпоменѣтата статия, — все село, наэлектризованное имъ (т. е. Сапуновымъ), поднялось на ноги; старинныя каменные башни, уцѣлѣвшія на его высотахъ, были разрушены; весь матеріалъ жители перенесли въ центръ его, для построенія болгарскаго народнаго училища вмѣсто кельи при церкви, гдѣ старый ионокъ училъ насть читать наустницу (часословъ) и псалтыръ. . . .

„Потомъ, Сапуновъ уѣхалъ и увезъ съ собою — неслыханное дѣло — пять юношей (для образованія) далеко за Дунай, въ Валахію, гдѣ не было болѣе фанаріотовъ. . . .

„Возрожденіе уже началось въ центрѣ Болгаріи (1834).

„Его первое движение описано Априловымъ, первымъ его двигателемъ, въ сочиненіи, подъ заглавиемъ: *Денница Ново-болгарского образования*, Одесса, 1841 год.“.

Дѣто ще рѣче — младиятъ Даскаловъ първоначалното си образование получилъ, както и сичкитѣ негови съвременници, като се училъ да чете

¹⁾ Любопитно е на тази книга заглавието, което читателятъ може да види цѣло подъ № 198 въ *Книгописа на ново-българската книжнини* (1806—1870), който събрали и издали Йосифъ Конст. Іиречекъ въ Виена 1872, а приложенъ е на кн. VII и VIII отъ *П. С. на Б. К. Дружество* въ Бранза 1873.

на *наустница и псалтирь* Но между 5-техъ момчета, които Сапуновъ зель съ себе си въ Влашко, билъ и нашъ Христо, който съ отличие свършилъ учението си въ най-доброто училище, каквото съ имали по онуй връме Власитъ въ Букурещъ. Недоволенъ съ него, той пожелалъ да продължава и въ Одеса, дѣто, благодарение на високо едно покровителство, сполучилъ да постижи тамъ въ Римелевския Лицей, като въспитаникъ на Императора Николаи. Туй било голѣмо благодѣяние за единъ Българинъ и особна милост за нашия Христо. Вжтре за малко връме, той много напрѣдилъ въ науките, щото зачудилъ не само своите другари въ Лицей (между които е билъ и Н. Геровъ отъ Копривщица), но и самитъ си професори. Освѣнъ туй съ доброто си сърце, живата натура и откровенния си характеръ, той придобилъ особено симпатията на инспектора на Лицей — Михневичъ, който отпослѣ, както ще видимъ, станаъ и неговъ ангель-хранителъ въ затвора.

Да — свършилъ, не свършилъ още курса на науките въ Лицей, възмажалиятъ Даскаловъ съ буйната си натура и вслѣдствие на нѣкакви доноси противъ него, падналъ въ немилост и билъ арестуванъ за година и половина въ една болница, дѣто го нагледвалъ само инспекто-рътъ Михневичъ, който и тайно му спомагалъ съ пари чрѣзъ една отъ служащите жени въ болницата. (За тази *garde-malade* ми е расправявъ покойниятъ Добри Чинтуловъ, че била родомъ Англичанка, която особни грижи полагала за арестантина Даскарова). Тамъ той съ стои-ческо хладокръвие изстоялъ ареста си, като изучилъ прѣвъходно и английския езикъ, тъй щото съ него той вече владѣялъ много добре още петъ езици: руски, гръцки, френски, италиянски и влашки. Истинската причина на негова арестъ не се знае още положително, едно само знаеме — че арестуването му въ болницата (а не въ тюрмата) било за туй, че, като Императорски въспитаникъ, не можали ужъ да постигнатъ съ него иначе, *безъ высочайше повелѣніе* или *разрешеніе* да биде арестуванъ въ тюрма, прѣди да се разгледа дѣлото му въ надлежния сѫдъ! — Туй било, както ме еувѣрявъ покойниятъ Калинжи, въ 1848 или 49 год., когато нашиятъ арестантъ се озовашъ въ Цариградъ, дѣто билъ изгоненъ отъ Русия за граница; а двама негови съми-сленици побѣзъ си истегли: тѣмъ било писано да се скапижтъ на заточение въ Сибиръ. Тъкмо тогазъ насъкоро и Александъ Стоиловъ Бойоглу *Екзархъ*, по фамилия, билъ зель да издава „Цариградскій вѣстникъ.“ Но като малко вѣцъ въ вѣстникарското дѣло, г-нъ Екзархъ поканилъ нашия Даскаловъ за сътрудникъ, и нѣколко връме той зель бѣше участие въ редакцията на *Ц. Вѣстникъ*: докато най-послѣ се скарали помеждъ си до толкозъ, щото младиятъ нашъ публицистъ оттамъ като стрѣла полетѣлъ пакъ въ Влашко. Тукъ на скоро тогазъ (1853 г.) се отваря Кримската война, и Даскаловъ сполучилъ пакъ да се сближи съ Руситъ въ Букурещъ (които забравили, види се, историите на свои изгнаниници) и нѣщо повече — той можашъ да постижи на служба въ тѣхния главенъ щабъ.

* * *

Прѣди да види злополучния край на тази война, Христо Даскаловъ сполучва да се приеме за студентъ по медицината въ Петербургския университетъ, дѣто и свършва съ успѣхъ медицинските науки, но се вижда въ крайно разстроено здравие. И за туй, въ 1858 год. той бѣлъ принуденъ да напусне пъшната руска столница въ мрачния още съверъ и да дойде за поправление здравието си тукъ, подъ хубавото и ведро небе на югъ, въ охризмената стара българска столница.

И туй, едвамъ слѣдъ 24 годишно лутанье по чужбина, той се завърши между своите си въ В. Търново, дѣто се и установи у зетя си Рада Маждраковъ, ожененъ за сестра му вдовицата Бонка. Туй бѣше току-рѣчи скоро слѣдъ Търновската размирица, която дойде и заминъ като буря, подигната отъ единъ простъ шевачъ на френски дрѣхи, който се бѣше наелъ да води бунтовническа чета „отъ петь, отъ шесть села.“ Думата ми е тукъ за въстанието, приготвено отъ шапкалията дѣдо Никола изъ Силистра, въ 1857 г., комуто е посветена и известната пѣсень:

„Повдигнжлъ ми са й, нано ле, капитанъ Никола,
Капитанъ Никола, нано-ле, капитанско чедо,
Съ млади волентири, нано-ле, се отборъ юнаци,
Се отборъ юнаци, нано-ле, отъ петь, отъ шесть села.“

.

И намѣсто да се радва, покойниятъ скърбѣше за тѣзи народни движения, като думаше: „тѣ само компрометиратъ народа прѣдъ Султанското правителство и, вмѣсто полза, принасятъ вреда, защото побѣркватъ на поб-серизозно опитванье народа съ врѣме да тръсне отъ себе си игото. А знаете ли, прилагаше, че намъ още прѣстои да се боримъ за нашата церковна независимостъ съ фанариотите, безъ която ние много още ще теглимъ подъ двойно иго — политическо и духовно?“ Ето защо, той бѣше се прѣдалъ исклучително на църковния въпросъ, за който много е говорилъ и поб-много още писалъ въ руските журнали, като се е мѣчилъ да склони на наша страна православна Русия, която по онова врѣме не даваше прахъ да падне върху главата на нѣкое гръцко прѣосвещенство, а камо ли на Всесвятѣйшия Константинополски Патриархъ.

Въ тази неуморима дѣятельность на покойния докторъ между руския народъ ще сеувѣри съкрай, който земе да прочете неговата статия: „Возрожденіе Болгаръ или реакція въ Европейской Турціи.“ Тукъ азъ мислѫ за неизлишно да посочѫ нѣкои мѣста отъ неѧ, като почни отъ самото ѝ начало.

„Броженіе умовъ въ Болгаріи, — пише Даскаловъ прѣди 32 години, — по поводу злоупотребенія Грековъ-фанаюотовъ, утихшее во время войни (1853—56), нынѣ съ новою силою опять закипѣло, заявлалась борбъ на жизнь и смерть между двумя противными партіями, греческой и славянской (т. е. болгарской — искалъ да каже). Она прѣставляеть столь любопытныя данниа, какъ по неравности силь обвихъ

тажущихся стороны, такъ и по неслыханности ея до сихъ поръ въ православномъ мірѣ, что мы рѣшились дать нѣкоторыя понятія о ней для тѣхъ, кто желаетъ знать судьбу христіанъ на Востокѣ. Русскіе, какъ народъ православный и соплемененный Болгарамъ, должны быть по нашему мнѣнію, въ высшей степени заинтересованы этою борьбою. Къ сожалѣнію, они мало еще знакомы съ южными своимъ собратіями, а о Грекахъ-фанаютахъ имѣютъ такое неправильное понятіе, что восхищаются ими, какъ героями Гомерическими, и почитаютъ ихъ блестителями и даже спасителями православія на Востокѣ! — Фанаріоты искусно поддерживаютъ это невѣдѣніе своею постояннouю системою представлять себя страждущими отъ турецкаго ига, бѣдными, живущими въ первобытной невинности, сражающимися за православіе. Русское золото ежегодно сыпется на Востокѣ для вспоможенія разоренныхъ церквамъ; а на самомъ дѣлѣ едва ли сотая часть попадаетъ туда; остальное же пополняетъ карманы невѣрныхъ, служить къ угнетенію Южныхъ Славянъ, къ поддержанію ислама. Пора, давно пора вникнуть въ дѣло поглубже, узнать поближе своихъ и чужихъ, гляди на дѣятельныя мѣры, какія принимаетъ Западъ, относительно жителей Балканскаго полуострова и Придунайскихъ княжествъ . . .“

Кой другъ иб-добръ, иб-рѣшително и иб-краснорѣчиво отъ него чрѣзъ европейскія печать е защищаваль нашия народъ, осажденъ по онова врѣме още да тѣрпи духовното иго на Цариградскія патриархъ?

Ето какъ той още се отзовава за насъ въ руския печать по цѣрковния вѣпросъ, който тѣкмо въ негово врѣме бѣше подигнѣтъ и доста бѣше озадачилъ не само грѣцката Патриаршия въ Цариградѣ, но и самата Висока Портა:

„Европейскіе писатели, казвѣ той въ статията си, прежде мало обращали на нихъ (на Фанаріотовъ) вниманіе и не вникали надлежащимъ образомъ во всѣ ихъ явныя и тайныя дѣйствія; а между тѣмъ, народы, которые подпали подъ ихъ свѣтское и духовное иго вонзили и вонзіютъ громогласно: въ Черногоріи подъ смертною казнью запрещенъ входъ Фанаріоту, и скорѣе допустятъ къ себѣ Турика; — Серби живыми зарывали ихъ въ землю и изгнали всѣхъ до единаго изъ своего княжества — Молдо-Влахи, современи Петра Великаго, за свою приверженность къ Русскимъ, подавшіе и подъ свѣтскую власть Фанаріотовъ, испили до дна чашу страданіи и проклятии ихъ многіе изъ Босняковъ и Герцеговинцевъ перемѣнили вѣру своихъ отцовъ, дабы освободиться отъ ихъ невыносимаго грабительства; — Албанцы находиться въ самомъ дыкомъ духовномъ невѣжествѣ и большая половина ихъ стала магометанами. Но никто не претерпѣлъ такого униженія, ничья кровь не милась въ такомъ изобилии, никто не подвергся такому неслыханному духовному игу, какъ народъ болгарскій. Бѣдные сироты! Вы, нѣкогда классический народъ между славянскими племенами, передавшіе имъ въ былые времена лучь истинной вѣры и просвѣщенія на родномъ языке, — вы принуждены были на дольга время снизойти

на степень стада животныхъ, отречься и забыть свой родной языкъ, и многіе изъ васъ даже принуждены были перемѣнить въру отцовъ! ! “

Отъ патетическата тази рѣч на Даскаловъ и отъ туй, що по-напрѣдъ прѣвдохме отъ неговата статия, — нека читателятъ самъ да си състави понятие за негова голѣмъ патриотизъмъ, за негова независимъ характеръ: — че той не се е никакъ стѣснявалъ, дору и подъ най-строга цензура, да каже туй щото е ималъ на сърцето си. Съ други думи — по Николаевското онуй време въ Русия, когато сичко се е писало подъ побѣстра гражданска доблестъ, да издигне своя гласъ въ защита на нашата кауза съ Цариградските Гърци, като въ сѫщото време явно е изобличилъ и осъдили руската политика въ недалновидность по нашето толѣозъ шумно дѣло. И негова гласъ не останъ „гласъ въпішщаго въ пустыни“; защото не се минъ много и Руситѣ зехъ инакъ да гледатъ на нашата борба съ фенерските Гърци по черковния въпросъ, който слѣдъ 11—14 години отъ онуй време зе рѣшение въ наша полза, съ издаваньето Високия Султански Ферманъ на 8 Зилхидже 1286 г. отъ Егира или 1869, и съ припознаваньето първия български Екзархъ въ лицето на Видинския Митрополитъ Блаженнѣйшаго *Антима* (1872).

Но не бѣ честитъ Даскаловъ да сподѣли съ насъ тази обща радостъ и да дочака освобождението на милото си отечество: защото прѣждеврѣменна смърть го граби, и не при своите му, помежду приятели и роднини, а въ дивашкия Анадоль, тамъ нѣйдѣ по Бейрутъ, дѣто бѣше отишелъ десетъ години по-напрѣдъ (въ 1861—62) на поправление изнуреното си здравье, и дѣто най-постѣ си оставилъ костите, като другъ Жилбертъ, да нѣма сирѣчъ кой да го испроводи до гроба! . . . Но тъй съвоку умирать сичките великолушни, сичките мѫжественни и честни хора. „На тѣхните гжрди, казва Самуилъ Смаилъ, не висѣтъ кръстове или други нѣкои отличия, нито пакъ се развѣватъ знамена надъ главите имъ. И когато въ пѫти на своя дѣлъ сложи въ гроба главата си такъвъ человѣкъ, той не сеувѣнчава съ лаври, неговите останки не се погребватъ тѣржественно, нито на гроба му се издигатъ паметници; но негова гробъ се поръсва, омира се съ тихи, мѫлчаливи сълзи отъ онѣзи, които го знаятъ и познаватъ.“

И азъ мисля, че испълнямъ единъ свещенъ дѣлъ отъ моя страна, като правя този споменъ въ честь на почившия български патриотъ, безъ да го величавамъ и да му плетж нѣкои хвалебни вѣнци, достойни за него.

* * *

Още съ дохожданьето си въ Тѣрново отъ Русия, Даскаловъ прѣговаряше да остане тамъ за градски докторъ, но отъ една страна слабото му здравье, отъ друга-лошото ни поминуванье съ нашите господари Турцитѣ, той се видѣ принуденъ да напустне родния си край

и да се върне пакъ въ Русия, дъто го чакало назначение — секретаръ при руския агентъ и генералъ-консулъ въ Бълградъ. А прѣди да си тръгне, той искаше, ако не остави, то баремъ да занесе съ себе си единъ поменъ: той се рѣши да влѣзе въ недостъпните тогава за настъ мѣста въ старата българска столнина, като наприм. потурчената черква Св.-40 мѫженици, за дѣто се приказваше, че имало стари нѣкои надписи и ръкописи, драгоценни за народната ни история. И наистина, само на чужденци изъ Европа, като консули и други протежирани лица, съ сultански ферманъ въ ръцѣ, се позволявало да проникнатъ вътре въ рѣчената джамия и дервишко теке. Но благодарение на неговото умѣніе и вежливото си обращение съ Турцитъ, и нашиятъ докторъ сполучи да влѣзе въ онази свещенна ограда, останала още отъ Царь Асен II, и да открие спазенинѣ въ нея паметници, които по-нататъкъ ще видимъ подробно описани. Не трѣба обаче да замълчимъ, че въ туй много му е помогналъ и покойниятъ д-ръ Поль-Марко бей, отъ Цариградската медицинска школа, който, при сичко че бѣше синъ на баща Гъркъ (стария хекиминъ Марко родомъ изъ Тессалія), но се счи-таше за природенъ Българинъ и добъръ патриотъ, ако и на турска служба — воененъ докторъ съ чинъ *каймакамъ*, подполковникъ.¹⁾ — За тѣзи и други паметници, които Даскаловъ откри въ В. Търново, послѣ ще говоримъ; сега да го послѣдуваме въ новата му, дипломатическа картиера.

Годината 1860 е паметна за съкиго отъ настъ по *прѣселваньето въ Русия*, което се бѣше усътило въ Бълградъ шестъ мѣсeci напрѣдъ, когато Д-ръ Христо Даскаловъ бѣше вече на поста си въ сръбската столнина, при руския генералъ-консулъ, отдѣто и слѣдеше туй безумно движение на Българитѣ въ Видинско и Търновско (Елена и Беброво), слѣдеше го той много зорко и търсеше срѣдства какъ да отрве заблуденитѣ си братя, да не напуштатъ бащинитѣ си огнища. Като не е можалъ да агитира явно противъ туй движение, той привиква едного²⁾ отъ редакторитѣ на „Дунавский Лебедь“, който се издаваше тогазъ въ Бълградъ, и му внушава идеята за извѣстната брошура подъ заглавие: „Прѣселинето въ Русия или руската убийственна политика за Бъл-гарыти.“ — Тукъ азъ имамъ да приложъ: че мнозина, между които и покойния З. Стояновъ³⁾ отдаватъ рѣчената брошура Раковскому, само

¹⁾ За него и самъ Даскаловъ подмѣта въ своето „письмо до О. М. Бодянскій“ отъ 1859 год., но безъ да споменува името му, отъ страхъ да го не компрометира прѣдъ Турското Правителство.

²⁾ Той билъ Теодосий Икономовъ отъ Свищовъ, студентъ отъ Пражския университетъ, по онукъ врѣме сътрудникъ на Раковски въ редактираньето на вѣстника *Д. Лебедъ* и послѣ учителъ по славен. филология въ Болград. Гимназия до 1873 година.

³⁾ Въ в. „Независимостъ“ отъ 1886 год. има едно издание на рѣчената брошура, придружено отъ негово прѣдисловие съ тази забѣлѣшка: „Ний прѣпечатваме буквально брошурата на Раковски, като спазваме и нейното оригинално правописание и язикъ“ (подпись) З. С. А не забѣлѣзалъ самъ, че въ нея езикътъ и правописанието не сѫ сѫхитѣ, които е употреблявалъ въ съчиненията си „великиятъ българ. мѫженикъ“, макаръ брошурата да е писана съ езика и правописанието на вѣстника му, въ който освѣънъ Т. И-овъ пишеши и единъ Французинъ — французската частъ, защото Р. не знаеше добре французски, за да пише.

и само защото поб-напрѣдъ бѣше печатана въ „Д. Лебедъ“ и защото самъ Р. бѣше противъ прѣселението. И г-нъ Мариновъ е на туй мнѣніе, както се вижда отъ неговата статия: „Политич. движения и въстания въ Западна България.“ (Гледай книга II отъ „Сборника“, който издава Министерството на Народното Просвѣщение). Но азъ мисля да съмъ увѣдоменъ поб-добрѣ отъ тѣзи господа за истинския авторъ на въпросната брошюра, отъ която държъ второто издание, прѣпечатано съ черковенъ шрифтъ, види се въ Букурещъ, безъ дата, нито подпись, както и първото. И за туй съ увѣрение казвамъ, че не е Раковски, а Теодосий Икономовъ е нейниятъ авторъ подъ редакцията на Хр. Д., който го и прѣпоръчва за учителъ въ Болградската гимназия, на скоро тогавъ основана съ одобреніето на князъ Николай Конаки-Вогориди, каймакамъ на Молдова.¹⁾ И дѣйствително Теодосий, скланъ съ любия Раковски, билъ принуденъ да бѣга отъ него въ Болградъ, дѣто и умръ учителъ, както мнозина има да го знаятъ.

Както Икономовъ съ Раковски, тъй и нашиятъ Даскаловъ се скварали съ негова генераль-консулъ, тъй щото едно по тази причина, и друго — за грѣдната му болѣсть, която го още усилила, той билъ принуденъ насокро тогавъ да напусне и служба и сичко. Отъ Бълградъ той се разпростиъ съ рода си въ Българско и тръгналъ поб-напрѣдъ за Бруса, а оттамъ за Бейрутъ. И тукъ, както видѣхме, било му писано да се прости съ свѣта и съ отечеството си. Туй било горѣ-долу по габровското въстание, което толкозъ сполучи, колкото и търновското съ Капитанъ-Никола. Но тѣ въ едно баримъ го надминува, че за него била стѣкмена поб-хубава пѣсень отъ Капитанъ-Николовата, ако и да не се споменува въ нея нищо за самото въстание или за въстанниците, нито пѣкъ има въ нея нѣщо поетическо, освѣнъ идеала на пѣснопоеца — свободата на отечеството. И този пѣснопоецъ е покойниятъ К. Ив. Поповъ отъ В. Търново (за туй — и *Търновски*, по фамилия), тогавъ български учителъ въ Браила, който приготвиъ рѣчената пѣсень, толкозъ обична на нашите подирѣши въстанници. — Съкой знае, че тогавъ хората не сѫ смѣяли да говорихъ, а не да пишатъ за таквизъ работи; но намѣрилъ се единъ поб-сърченъ, който пратилъ Даскалову чакъ въ Бейрутъ тази пѣсень, съ печалното извѣстие за несполуката и на туй въстание. На завръщането си отъ Ерусалимъ тойзи нашъ приятелъ Хаджия, като минълъ на Бейрутъ да нагледа доктора, отворилъ съ него разговоръ по „народните движения“ — и той тогавъ за габровското въстание се отзовалъ тъй, както поб-напрѣдъ и за търновското, като приложилъ и тѣзи знаменателни думи: „Слушай, Хаджи, какво ще ти кажѫ. Азъ вардѫ още пѣсеньта, която се пѣла по габровската размирица; тя отъ край до край дипъ кръвъ и отмъщение. Но трѣба да знаешъ, че таквизъ работи съ стихотворения и пѣсни не се вършатъ, а съ енергия и съ поб-голѣмо участие на народа.“

¹⁾ Виж. статутитѣ на туй „Централно въ Болградъ българско училище“, изложени цѣли въ „Българските книжици“ отъ 1858 год. и. Юлия, ч. II, кн. първа.

Ти виждашъ, братко, че нашият народъ не е озрълъ за революция; много му още тръба да се приготви за нещ — и пакъ самъ, безъ чужда помощъ, не може ѝ искара на глава. А когато стане съ външна помощъ, то ползата нѣма да биде само наша — ще тръба да ѝ раздѣлимъ; защото *никой никому не помага, безъ да чака и за себе си нѣкож облага!* . . . И когато пакъ дошло рѣчъ за стихотворението на Попова:

„Вѣтръ ечи, Балканъ стени,
Самъ юнакъ на коня.“

той си припомнилъ съ въздишка староврѣменната онази пѣсень за *Стояна и Патрика*, като казалъ: „И въ едната и въ другата пѣсень се говори за *башино наследство*, но Стояновата не знамъ какъ поб-тrogва човѣка, поб-дѣствува на душата му — и той се вижда готовъ на бой. Ей такива намъ герои трѣбатъ, като тогова Стояна, защото такива сѫ и сега нашите врагове, каквито били и на онуй време: Турците съ ятагана и патрикътъ до тѣхъ съ кръста! За туй отъ патрика трѣба поб-на-прѣдъ да се отвръвемъ, че сенкъ отъ Турците: *безъ народно духовенство нѣма и народна независимостъ.*“

Тъй е разсѫждавалъ на скоро прѣди смъртъта си болниятъ нашъ медикъ-философъ съ Хаджията, и, като не е можалъ да води поб-дѣлъгъ разговоръ съ него, той му показвалъ въ една книга да чете изнамѣрената отъ него самаго Стоянова пѣсень, която по съдѣржанието си струва да се цитира цѣла-цѣленничка тъй както ѝ намѣрваме приложена въ неговата статия!) И то поб-вече за туй, че нѣкое мисленѣ, между които първъ е г-нъ Стояновъ, че тя е отъ пѣсните на много-заслужените братия Миладиновци. Но азъ не съмъ на туй мнѣніе и поддържамъ, че пѣснъта „*Стоянъ и Патрикъ*“ е открита и записана за първи пътъ отъ покойния Д-ръ Хр. Даскаловъ, а не отъ Миладиновци⁴⁾, както г-нъ Стояновъ се мачи да докаже въ своя за тѣхъ Споменъ, който е печатанъ въ отблѣзаната книжка ХХІ и ХХІІ на Пер. Списание отъ 1887, стр. 578—602. — Въ подирѣщие на мнѣніето си, азъ нѣма да привеждамъ тукъ много доказателства — стига едно само обстоятелство: че Христо Даскаловъ три години прѣди Миладиновци е обнародвалъ въпросната народна пѣсень, и, по сѣка вѣроятностъ, тѣ сѫ ѝ отъ него заели, тъй като по онуй време (1858) Миладиновци се намѣрваха още въ Москва. А прѣпечатвамъ ѝ тукъ и по тази още причина — да види сѣкой колко е погрѣшно печатана тя въ показаната книжка на П. Списание, като ѝ сравни съ подлинника отъ Христа Даскалова.

За жалостъ туй сичко, което знамъ за този виденъ, а забравенъ дѣцъ по народното ни вѣражданье. Азъ споменяхъ само пѫтѣмъ и другите, съ които той отблизу се е познавалъ и задружно съ тѣхъ работилъ до

⁴⁾ Оставямъ на читателя самъ да сравни тукъ пѣснъта съ тази, която е въ Сборника на бр. Миладиновци: „Бългр. народни пѣсни“, издадени въ Загребъ на 1861 година, и пакъ Пер. Спис. на Б. К. Д. отъ 1887, кн. ХХІ и ХХІІ, стр. 595—97 съ една дълга забѣлѣжка отъ В. Стоянова върху тази пѣсень. — Въ приложението подъ буква Г. тукъ има друга бѣлѣжка, относително показаната книжка на Хаджията отъ Даскалова, дѣто се намѣрва Стояновата пѣсень.

послѣднѣо издиханіе, безъ да е тѣрсилъ въ туй личенъ интересъ или нѣкоя награда. Признавамъ, че много нѣща за него може да съмъ пропустнилъ, но написаното е вѣрно, споредъ събранитѣ ми свѣдѣния; въ едно само се съмнѣвамъ — въ името му по отечество, че може да не бѣде туй, което му съмъ далъ. Защото въ статията си той се е подписанъ само „Хр. Даскаловъ, уроженецъ Болгарій“, а писмото му до профессора Бодянскій носи подпись „Хр. С. Даскаловъ“, когато отъ много достовѣрни лица съмъ узналъ, и въ попъ Йовчова лѣтописъ видѣхъ, че той е внукъ на стария Х. Христа Х. Кѣнчевъ и, слѣдователно, синъ на Х. Кѣнча или пъкъ на другия Х. Христовъ синъ — С., че за туй въ писмото фигурира Хр. С. Д., вмѣсто Хр. К. Д.

Стоянъ и Патрикъ.¹⁾

(По Хр. Даскалова).

Мама си-й рожба родила
Име му-й было Стоене
Въ златна го-й люлка люляла,
Кат' го-й люляла, думала:
5 „Нани ми, сынко Стоене!
Нани ми — рѣсти, порѣсти!
Като си, сынко порастешъ,
Царството да си отървешъ
Отъ чужды ржцѣ погански,
10 Що ти е царство бащино —
Бащино йоще майчино.“
Стоянъ мами си думаше:
„Мамо-льо, стара майчице!
Много ма въ сърце нарани!
15 Имамъ ли сабя френгия
И дълга пушка бойлия,
И чифте кубурь-пищови,
И старъ ми бащинъ боздуганъ;
Царството да си отървж
20 Отъ чужды ржцѣ погански,
Що ми е царство бащино —
Бащино йоще майчино.“
Мама Стояну думаше:
„Стоене, сынко, Стоене!
25 Сичко, Стоене, ты имашъ,
Току си коню осѣдлай,
Че стани рано въ недѣля,
Вѣрно са Богу помоли —
Па войска, сынко, сѣбери.

¹⁾ Книжката, за която загатнѣхме поб-напрѣдъ, че покойниятъ Д-ловъ далъ на Търновския Хаджия да чете въ неї Стояновата пѣсенъ, е същата онази, която споменѣхме още въ начало подъ заглавие: „Возражденіе Болгаръ или реакция Европейской Турції.“ И друго заглавие тя не носи, освѣтъ на сѣка стр. отгорѣ думата „Смѣсь;“ а туй показва, че тя е извлѣчена отъ нѣкой журналъ, и този журналъ трѣбва да е *Русская бестѣда* отъ 1858 год. — Названната тукъ книжка азъ получихъ чрѣзъ нашия Хаджия на мой адресъ отъ покойни въ „знакъ памяти,“ безъ означение на дата и място. Тамъ намѣрихъ приложена въ 110 стиха пѣсенъта, за която доста се говори и писа, и неї тукъ предлагамъ сега.

- 30 Ал' щж ти, мама, заржчамъ:
 Като си, сынко, отидеш,
 Редомъ си войска нареди
 По бърда и по планины;
 Отъ никого са не бой,
 35 Току отъ Гърцы лукавы
 Лукавы йоще издатцы,
 Щото й бащат' издаохъ
 Въ Едрене града голѣма,
 Съсъ седѣмдесетъ-й двѣ хиляды —
 40 Тамъ сж го Турцы плѣнили,
 Войска му сичка йстурчили!“
 Като си Стоянъ отиде,
 Редомъ си войска нареди
 По бърда и по планины —
 45 Захванж сички боазы,
 Фтичка не пушта да фрѣкне.
 Че дѣ го-й зачулъ Патрика,
 Патрика отъ Цариграда —
 Право при царя отиде
 50 И на царя си говори:
 „Царю-ле, честитъ падишахъ!
 Честито да ти-й царството!
 Чулъ ли си, царю, разбрали ли
 За Стоянъ млада войвода,
 55 Отъ голяма града Търново,
 Що са е съ войска подигнжлъ,
 Царството да си отърве,
 Че му е било бащино —
 Бащино царство, майчино.“
 60 Царь си Патрики думаше:
 „Патрико, миллетъ-башио!
 Ави щж войска да пратък
 Срѣщу Стояна войвода —
 Седѣмдесетъ-й петь хиляди.“
 65 Войска си рано станжла,
 Патрика си я поведе.
 Вървѣли що сж вървѣли,
 Минжли поле широко
 Наставили горы зелени.
 70 Като си Стоянъ погледиж,
 Стоянъ ми млада войвода,
 Съ жълто са рогче провикнж,
 Събра си сички войводы¹⁾
 И на войводы думаше:
 75 „Войводы, млады юнаци,

¹⁾ Слѣдъ този стихъ, 73-й по редъ, азъ мисля, че трѣбва да е имало другъ между него и 74-и, а именно:

„Войводы съ отборъ войници“ —

и тогасъ Стоянъ се обѣржалъ къмъ сички да говори; иначе защо рѣчта му ще се относя само къмъ войводите, безъ войници? И ако приемемъ даже, че само къмъ единъ е говорилъ, то ще е било пакъ въ цѣлъ строй на дружината, която състояла отъ „отборъ войници,“ а не само отъ „войводи!“

- Съесь кървавытѣ байрады!
 Който е юнакъ надъ юнакъ —
 Мѣстото ще го покаже.“
 Сички войводы думахѫ:
- 80 „На драго сърце ще идемъ
 Турчина да си исколимъ,
 Патрика живъ да доведемъ.“
 Патрикъ излѣве по-хитъръ —
 Той са отъ войска измѣнѫ!
- 85 Сички ми Турцы изсѣкли;
 Ал' на ти яда голѣма
 Патрикъ съ арапы пристигнѫ...
 Стоянъ са назадъ повърдѫ,
 Скры ми са въ гѣсти планини.
- 90 Патрикъ са въ Стамбулъ озова¹⁾.
 И на Султана говори:
 „Царю-ле, честитъ Падишашъ!
 На ли ти, царю, азъ казахъ:
 „Колкото стары остали —
- 95 „Сичкитѣ да ги истурчишъ,
 „Дѣцата да имъ поробишъ,
 „Попове да имъ исколишъ,
 „Владыци да имъ избѣшишъ,
 „Черкови да имъ съборишъ.
- 100 „Тогаз-щѣшь, царю, починъ, —
 „Азъ щѫ изъ на'штѣ да пратиъ:
 „Тѣ ще ти бѫдѫтъ по-вѣрни!“
 Царь си Патрика послуша,
 Испрати та си изсѣче,
- 105 Извѣсъ сички попове
 Избѣсъ сички владыци,
 Истурчи млады юнацы,
 Събори сички черковы
 И много отъ тѣхъ потурчи —
- 110 Заплака мало-й голѣмо.²⁾
- * * * * *

¹⁾ Въ подлинника този стихъ (90) е тъй:

„Патрикъ са назадъ повърна“,

а отстрани съ моливъ написанъ оизи, който и прѣдпочетокъ отъ последния тука, като по-цѣлостнообразенъ и защото има единъ стихъ прѣди него (88) стои:

„Стоянъ са назадъ повърна“ . . .

Но Стояндото повръщане е — да се скрие отъ пѣтерата, която се очаквала, съѣдъ поражението изнесено на Турцитѣ въ првата съ тѣхъ битка. А на Патрика повръщането е съвѣтъ друго; той се е вѣрналъ за да извърши прѣдателство и да расположи Султана къмъ него си и неговитѣ, въ което и сподули, като се истреби бѣлгарското горно и долно духовенство. Тъй само е можаль грѣци. Патриархъ да тури вторично рѣка на Търновската патриаршия въ 1395 год. Туй съвѣршенно се съгласува съ прѣданietо, записано въ извѣстния рѣкописъ на Отца Паисий отъ минология вѣкъ (1762): „Послѣ же когда үзели и попрѣли Турци Бѣлгарію, тогдѣ патриарси Цароградски са насилни паки основанъ Търновската патриаршия подъ своя властъ и на пакостъ и злока що имають на Бѣлгарин, щи изъ перво времѧ не поставляютъ отъ Бѣлгарскаго изѣтика (искальв да каже — народа) Бѣлскопи Бѣлгаршъ . . .“ Също и въ съчин. на Раковскаго: *О Аѣбню първому, великому царю бѣлгарскому и сыну му Аѣбню второму, Бѣлградъ 1860.*

²⁾ Сичката тази история се отнася къмъ врата на XIV-то столѣтие, когато сирѣчъ въ 1398 г. столичниятъ градъ Търново билъ прѣтъ отъ Султанъ Баязитъ при последния Патриархъ Търновски Евтимий.

— Като прѣвежда на руски цѣлата пѣсень, Д-ловъ свѣршва съ туй заключение; „кровь полилась ручьями;¹⁾ дѣятельнѣйшими палачами были сами фанаріоты. Турокъ можно било обмануть, можно было отъ нихъ откупиться — упоминается въ друкой пѣсни; но отъ фанаріотовъ не было спасенія: *слънцето притъмнѣ, горитѣ ваплакаха, трѣватата са просълзи, полето плувнѣ въ кръви,*²⁾ не бяше бо такое избѣніе отъ сотвореніе мїра... Остатокъ пѣсни — *всеобщее ръданіе Болгарской земли.*“ (Подчертанитѣ тукъ български думи въ руския текстъ сѫзаати наедно съ текста отъ автора на *Возрожденіе Болгаръ*, стр. 8).

III. Археологически открития въ В. Търново (1858).

Motto: „Що заскрипѣхте, тронове митрополитски?
 Що зашумѣхте, пастири вси Византийски?
 Що вий така въспламенени
 Надъ синца ни сте вий станали?
 Или защото се яви въ насть
 Народенъ духъ — за това ли?
 Сберете си ума, спомните,
 Що сме правили зарадъ васть;
 Тогазъ езика си острете
 Да бращуеви срѣду насть.
 Или защото си отворихме очитѣ,
 Вий бѣрзате пакъ да на заслѣпите!
 Защо, да видимъ, я кажете —
 Да ли не ще да е това,
 Че сме си мокрили рѣцѣтѣ
 Въвъ кръвь за вашитѣ права?
 Или защото отъ години
 Вий сте намѣрвали покой
 У насть, при нашитѣ святыни,
 Като у башинъ си домъ свой?
 Така ли вий благодарите
 За хлѣба ни и за солта?
 Съ това ли ще да изѧвите
 Примѣръ на благодарността?
 Но я да видимъ, ще тѣрпи ли
 Балканския отчаяннъ левъ,
 Да стои все въ вашитѣ синджири
 И да реве съсъ силенъ ревъ! . . .
 Или на товъ благоразумний царь
 (Ако и чуждий той намъ господарь)

¹⁾ То ще рѣче: „порои кръвь потекли“ — и съ продълженитето до край цитата, види се, да е отъ друга народна пѣсень, както и самъ Д-ловъ заключава. А г-нъ Стояновъ на първата пѣсень съѣдѣ краини 110-й стихъ прилага още единъ:

„Какво е зло нападнало“¹⁴

Азъ нѣмахъ на тозъ часъ подъ рѣка Сборника на Миладиновци, за да провѣрѣ какъ свѣршва у тѣхъ пѣсенти, но ако има и 111-й стихъ, той ще е переразиранъ отъ заключението на другата народна пѣсень, за които споменува Даскаловъ, като казва: „остатъкъ пѣсни — Всеобщее ръданіе болгарской земли.“

²⁾ Въ текста е било поднапрѣдъ „поле налися съ кръвъ,“ а посль поправено както е тута.

Не ще му ревне, за да чуй
 И въвъ лице да ва заплой?
 Или и въ нашето морé
 Вълни не ще се разъиграятъ,
 Та сичкитъ ви синовé
 Съсь васъ въ минута да издавътъ —
 Такъвъ ли чакате конецъ?
 Такъвъ ли искате вънецъ?
 Но хж! да видимъ, пакъ гонете,
 Станете синца, ако щѣте!
 Стани ти, Всесвятѣйши Отче¹⁾!,
 Бжди на сички главатарь,
 Дигни безсромнитъ си очи,
 Вникни самъ въ нашия олтаръ:
 Отъ Бога ти си намъ заложникъ,
 А ний ужъ глупави дѣца —
 Люлѣйте нашия триножникъ;
 Да видимъ тогазъ чий правá
 Ще да излѣватъ на глава!“

(Неиздадено отъ 1844—45: „Къмъ българскиятъ клеветници“.)

Въ първата часть на статията си, при свършена, азъ счетохъ за нужно да приложъ двѣ стихотворения и една народна пѣсень, избродени отъ Даскалова, за които се говореше вътре. Сега започевамъ тази часть съ друго стихотворение, което държъ отъ покойния за споменъ на него-вигъ ученически години въ Одесса и на нашето добро познанство. За него той самъ ме е увѣрвалъ, като ми го даде, че тобъ е било първиятъ и послѣдниятъ му опитъ да пише стихове, като се мѫчилъ да подражае на Пушкиновото безсмѣртно стихотворение „Клеветникъ Rossii“ (1831—32). И започевамъ съ него именно за туй, че въ него, като въ огледало се отразява пламенната душа на покойника и неговата прѣданностъ къмъ народното дѣло — нашето възраждане чрѣзъ събaryaнитето гръцкитъ митрополитски седалища въ българскиятъ градища... За да може читателятъ да се запознае по-добре съ нашия докторъ, тукъ азъ ще прѣведъ собственното писмо на Даскалова (по въпросните открытия), писано на руски до профес. Бодянскаго въ 1859 год., като въ сѫщето врѣме направихъ и моятъ забѣлѣжки върху него и замѣстъкъ нѣкои негови снимки съ други, сравнително побѣточни, въ факсъ-симиле, както може да забѣлѣжи туй съвой, които е видѣлъ рѣченото писмо въ оригиналъ.²⁾

¹⁾ Цариградскиятъ гръцки патриархъ се титулира съ прилагателното въ прѣвъсход. степенъ „Всесвятѣйши“ (Παναγιοτάτος).

²⁾ Самъ авторътъ на туй писмо въ заключение исповѣдва за една надпись, която билъ съобщилъ на А. Ф. Гильфердинга, че била печатана съ погрѣшка въ петия отпускъ „Извѣстій Академіи Наукъ по отдѣленію Русскаго языка и Словесности“, томъ VII, стр. 374, Петербургъ 1859. — Тя е надписьта, която е печатана въ факсъ-симиле съ забѣлѣжка и отъ Раковски въ неговото списание „О Аѣтно първому“ и проч., Бѣлградъ 1860. И стариятъ Славейковъ е съобщилъ на Бѣл. Книжими отъ 1859 (стр. 410—14) „четыри паметника“, между които е и въпросната надпись, като казва: „Паметники-тѣ, що излагами иб-долу, има ги и до днесъ сѫществуватъ, но дѣ сѫ и отъ кого сѫ избродены — оставамъ за другъ ить да го кажемъ.“

„Скоропнитѣ въннения (пише Даскаловъ), които се случихъ въ България, Тракия и Македония по поводъ на черковнитѣ дѣла на южнитѣ славни, имахъ за центръ повечето гр. Търново, който нѣкогашъ е билъ столница на Великаго Асънѧ и на българскитѣ патриарси.¹⁾ Положително, може да се рѣче, че сичкитѣ погледи на жителитѣ отъ другитѣ български градове, като Пловдивъ, Одринъ, Срѣдецъ, Силистра, Видинъ и др., бѣхъ обѣрнати на него и дѣйствуваха съобразно съ неговата посока и опхтванье. И правителството (турско) тѣй сѫщо обѣрнахъ на него своето внимание и го зае съ войска, като се побоя отъ нѣкакви движения. Но не само отъ тази страна е важенъ градътъ Търново. Неговото мѣстоположение на стрѣмници, на едни обкопани скали, и хълмове, омивани отъ р. Янтра; неговите развалини, които сѫ биле едно врѣме царски дворове, черкови и твърдини; неговътъ страшенъ и величественъ видъ, който е докарвалъ въ вѣсторгъ Портинитѣ съюзници прѣзъ последния (Кримския) бой, — не пѣ-малко заслужватъ вниманието на пѣтника. Има прѣдание, че той води своето начало още отъ царь Крума, и билъ построенъ отъ исполини (гиганти), които сами се биле уплашили отъ мѫжнотитѣ на прѣдприетата имъ работа. И сега още показватъ съ прѣстъ грамадната онази канара, висока и дебела дестина, ако не и повече, аршина, която била прѣсъчена отъ тѣзи работници.²⁾

„Но ний ще оставимъ на страна расказитѣ за неговото происхождение, за неговитѣ царе, патриарси и др. за неговитѣ 40 черкви и цѣлъ крѣгъ мънастири, за неговото приземанье и за възстанията на жителитѣ му въ разни врѣмена, а ще погледнемъ само на туй, щото отъ старо врѣме е останжало до сега. А въ него е останжало току онуй, що мечть и огънть на свѣтскитѣ и духовни владици не сѫ могли да истрѣбятъ! Дору и за туй, що е уцѣлѣло отъ този разсадникъ на първобитната славянска писменностъ, ний сме задължени на прѣскърбни за вѣратата обстойтелства, като на обрѣщаньето черквитѣ въ мечети (джамии), бани, обори (аххри) и др. т. И наистина, сичко друго, щото не си присвоили турцитѣ, а го оставили на побѣденитѣ, то съ врѣме било отнето отъ рѣцѣтѣ на последнитѣ по кървавия пѣтъ на византийскитѣ торгashi, и било обѣрнато или въ вертепъ на съблазнъ, или прѣдадено на огънъ, или облѣчено въ гръцко облѣкло, или прѣпратено въ Цариградъ до ерменскитѣ банкери, или до фенерския дворъ направо, или пѣкъ, най-подиръ, е оставено нѣгдѣ по небрѣжение и забравяне . . .

¹⁾ Послѣднѣтъ отъ тѣхъ е билъ Евтимий, който е патриаршествувалъ до самото паданье на българското царство съ приземаньето столината Търново (17 Юлий 1393 год.) Неговиятъ светъ животъ и литературната му дѣятелностъ сѫ хубово описаны отъ Д-ръ Иречекъ (виж. неговата „Българ. История“ въ руски прѣводъ, Одеса 1878.)

²⁾ Туй, както вижда читателятъ, е противъ прѣданните, което записалъ г-нъ Славейковъ и вече е печатано въ кн. II отъ *Сборника* 1890, стр. 164, подъ забѣлѣжка за тѣй нарѣченитѣ у насъ „живове“ — еди и високи хбра — гиганти: че ужъ на приземаньето гр. Търново отъ турцитѣ билъ сѣченъ тази канара между Исаия и Калябашъ, слѣдъ като единъ живъ (евреинъ) направилъ прѣдателство на завоевателя. — Н азъ, като Търновчанинъ, съмъ слушалъ такзови прѣдание, но не за живъ (евреинъ), а за живовецъ — исполнъ или гигантъ.

„Въ Турско християните живѣятъ съ минѫто. И можемъ рѣ, че съка стапка тамъ е очервена отъ тѣхната кръвь, съка бучка земя напомня минѫлите врѣмена на тѣхната независимостъ, безъ да гледаме старанията на враговетъ да истрѣбятъ дору и най-малкитъ отъ нея дира.

„Туй се относя и за нашето В. Търново.

„Въ числото на неговитъ старини, скрити повечето вѫтре въ земята, ний ще споменемъ само за неговитъ черкви. Отъ тѣхъ е оцѣлѣла само една: тя е сегашната митрополитска черква *Свѧтыѧ Апостолъ*, достъпни за сичкитъ посѣтители, но въ която службата става само на гръцки езикъ.¹⁾ А сичкитъ други черкви сѫ ново произходение и неважни по отношение къмъ старината.

„Черквата *Светого Спаса* (или *Възнесение Господне*), въ славянскитѣ лѣтописи нарѣчена матерь всѣхъ българскихъ църкви (сегашната на сѫщето име, правото, много е стара, но види се да има друго произходение), сега никакъ не сѫществува и дору неизвестно е въ точностъ нейното място, макаръ споредъ нѣкои съображенія, да предполагатъ, че тя се намѣрала ужъ на *Трапевицѣ* (Търновския „Кремъ“ дѣто въ старо врѣме, казватъ, имало седемъ черкви; и руситѣ, види се по негова планъ сѫ направили своя Кремъ въ Москва), или подъ *Царевицѣ*, дѣто сега се хубавѣ голяма турска мечеть. Въ послѣдната, казватъ,²⁾ намѣрвать се славянски (старобългарски) надписи, но входътъ въ нея не е допуснятъ на ѿвѣти.

„Черквата Св. *Иоаннъ Рилский* стои въ развалини и нищо отъ нея не е останало, освѣнъ твърдѣ бѣдни остатки въ земята, а мощите на светеца биле прѣнесени съ врѣме въ Рилския мънастиръ, дѣто сѫ и сега.

„Черквата Св. *Димитрия*, въ която се коронявали българските царе, е тѣй сѫщо въ развалини, но отъ нея се е запазила стѣната на олтаря, която свидѣтелствува, както ще видимъ по-долу, за тази прѣхласната умраза и прѣзреніе къмъ черковно-славянския езикъ, съ които сѫ проникнати обитателитѣ на Фенеръ!

„Черквата Св. *40 мѫженици*, нарѣчена въ лѣтописитѣ „*Велика Лавра*“, дѣто сѫ се погрѣбвали българ. царе, е обърната днесъ въ джамия (известна подъ името *теке-джамииси*) и окичена съ фантастически разкази за привидѣния, чудеса и др. т.“ — Подробно описание

¹⁾ Тъй бѣше наистина до врѣмето, за което е тукъ дума: но скоро тогазъ при митрополита Григория се почна службата на два езика — черковнославянски и гръцки, докато послѣдниятъ съвършенно прѣстана съ прогонването на гърка — владиката въ Арбанаси (1867 или 68 година).

²⁾ Но не е истината туй, че казватъ. И азъ между многото посѣтители ималъ съмъ случай да стапна нѣколко пъти въ рѣчената джамия на Царевицъ (или, както турцитѣ го наречахъ, *Хисарь* — което значи укрѣпено място, твърдина), но никаква старобълг. или друга надпись тамъ не съмъ намѣрвалъ, освѣнъ една арабска — и тя надъ главния входъ, съ съдѣющето съдѣржание: *тисса въсаляссин' осъмайни мие (839) отъ Есире — Гази Феруз-бей*. Тази дата отговаря на 1435 отъ Христа, което показва, че джамията е била въздигната слѣдъ приземането на В. Търново и не отъ Балзита, но отъ тогози Феруз-бей. — Който обича, за него ще види въ моета „История на българ. народъ, Цариградъ 1878, стр. 262—64, подъ 24-та забѣлѣшка.

на този Божи храмъ, въздигнатъ отъ царя *Иоанна Асънля* въ лѣто 6738 отъ създ. мира, или въ 12-та година на неговото царуванье — 1230 отъ Христа, както е казано въ надписъта подъ горната ни забълъжка 2 стр. 364. Тукъ азъ имамъ да приложъ това, че храмътъ изново се освети веднъжъ съ тържественното отваряне на Първото учредително народно събрание въ Търново, 10 Февруарий 1879 год. и пакъ съ коронясваньето на първия българ. князъ въ лицето на Александра I Баттембергъ, 27 Юни с. г. Сичко туй е освидѣтелствувано, ако и не напълно, съ надписъта, издълбана върху една мраморна плоча, 80 сантим. дълга и 60 широка и турена при входа на черков. дворъ, щомъ руситѣ стъпиха въ града, 25 Юни 1877 год. Ето и самата надпись, която сѣки чете днесъ при входа въ Асъневската царска черква:

„Този храмъ е създаденъ во името на светыятъ четиридесетъ мъченици въ 1230 год. подиръ Р. Хр. отъ Българскія царь Иоанна Асънля II за споменъ на неговата побѣда надъ Гръците!“

„Обрнѫхъ въ джамія при заеманьето на Търново отъ Турци,²⁾ а освободенъ на 25 Юни 1877 год. при дохожданьето на нашите освободители Руситѣ.“

И продължавамъ пакъ писмото на Д.

„Черквата Св. *Параскева* (мощите на която оттукъ биле прѣнесени въ Яшъ) тъй също е обърната; тя, по своето положение, у подножието (вместо навръхъ) на пирамидалния мисъ Царевицъ (или Хисаръ), населенъ само отъ турци, съвсъмъ е недостъпна за изследователя.“ — И тукъ ще приложъ, че писмописецътъ е биль увлѣченъ отъ безосновното прѣдание на нашите съотечественици — че джамията на туй място е била ужъ черква „Света Петка“, а не „Св. Параскева“, както иж той бѣлѣжи, защото старата черква (която, по сѣка вѣроятностъ, е била храмъ *Светаго Спаса*) била съвършенно срутена и на нейно място е издигната тази джамия въ 1435 год. отъ нѣкого си *Гаази Ферузъ-бей*, както забѣлѣзахме и по-напрѣдъ. А на името *Св. Параскева* има храмъ, който и сега съществува въ края на табашката махла подъ *Трепевицъ*, както още единъ храмъ *Св. Георгия*, срѣщу моста на Янтра; но за тѣхъ Даскаловъ нищо не споменува.

„Сичкитѣ други черкви, обърнѣти, както рѣкохме, въ джамии, обори (яхъри), бани — досущъ сѫ неизвѣстни: въ Търновскитѣ бани се срѣщатъ мраморни плочи, на които искусно сѫ изсѣчени събития изъ Повозавѣтната черква, и въ туй число — прѣкрасно едно изванияе на христовото кръщенѣе (*Богоявление*).“

¹⁾ Туй било при село *Клокотница*, сега *Селище*, по турски, близу до р. Марица, между Хаскъю и Хаджи-Елесь, въ Ю. България.

²⁾ Споредъ мене, тукъ трѣбalo да се каже и самата дата (17 Юлий 1893), която по-напрѣдъ видѣхме подъ бѣз., 1 стр. 365,

* * *

„Входът въ турските джамии, както казахме, е недостъпенъ за християните, и който се осмѣли да прѣскочи прага на нѣкоя отъ тѣхъ, често е бивалъ убить съ камъни. Но-напрѣдъ не можало нито да се надникне въ двора на джамията и християните, обикновенно, съ наведена глава и съ очи свѣсени на земята, скоро-скоро сѫ прѣминавали покрай опаснитѣ тѣзи мѣста. Но слѣдъ Источния бой¹⁾ и слѣдъ подигнатитѣ партии гръцка и българска (у него — славянска), въ които и турските граждани зехъ участие, обстоятелствата се измѣниха: мнозина отъ турци, распалени отъ чувство на мъсть единъ къмъ други, и, каквото се види по сегашния редъ на работитѣ, до тамъ сѫ се сдружили съ тѣзи партии, щото кѫщата и светилищата имъ сѫ вече отворени за християните. За примѣръ стига да приведемъ сегашния (въ 1858) началникъ на теке-джамиси, *Шеихъ-ефенди*, за неговото съѣйтствие на гръцката партия и неговата братска привързаностъ къмъ фанариотите чрѣзъ протосингела на бившаго екзарха Всѧ Българи, Киръ Неофита.²⁾ Този Шеихъ-ефенди, забѣлѣжете, между мусулманите особено се има за голѣмъ прѣдсказателъ на бѫдѫщето, истълкувателъ на сънища и дълбокъ въ мохамеданска мѫдростъ. Той владѣе истинския дарь слова, лъскавъ въ обхождението си съ врагове, отличава се по своето радушие и строгъ животъ и необикновено влияние има надъ своите единовѣрици съграждані, на които почти съка сутрина разказва съ единъ надуть езикъ своите нощи бесѣдувания съ пророка! Шеихъ-ефенди се почита още, кой знай защо, за голѣмъ врачъ, и, когато онази година (1858) прѣзъ лѣтото жена му заболѣла, той ю цѣрилъ по рецепти, които самъ-си пророкъ Мохамедъ му ужъ продиктувалъ. Но врачебното искуство на импровизированія докторъ нищо не помогнало на бѣдната жена и съпруга; а за да не унижи своето достоинство и всевѣдение, не искать да повика градския докторъ, макаръ послѣдниятъ да му е билъ приятель. Туй обстоятелство ми докара на ума да му прѣложъ моите услуги и да се запознаю съ тази личностъ, която държи въ ръцѣ си ключовете отъ джамията, за която се прѣскахъ слухове толковъ загаточни и странни!

„Търновските жители, християни и турци и до днесъ още сѫ убѣдени, че въ тази джамия се крие нѣщо необикновено, нѣщо свърх-естествено, чудесно. Тъй напримѣръ, разказватъ, че ужъ съка година, като наближи есенъ, нощно врѣме излизатъ нѣкакви си бродящи сѣники на мъртваци, или зли духове въ гробищата на двора — и тежко и горко на тогози, който полюбопитствува да сеувѣри въ туй нѣщо самъ, очивѣстно! Притурятъ още, че на врѣхъ 9-и Марта (въ деня на Св. 40

¹⁾ Подъ него Даскаловъ разбира, види се, скорошната тогавъ кримска война (1853—56) за Источния вѣпросъ.

²⁾ Той е сѫщиятъ гъркъ — митрополитъ въ В. Търново, който вскоро тогавъ се опредѣли за Солунски, и при когото се подигна въ „Богохранимата“ му Епархия нашиятъ черковенъ вѣпросъ. А замѣстенъ бише за малко врѣме съ посаѣдния Свети-Търновски Григорий (изъ о-въ Митилини).

мъченици) една жена съ неописана хубостъ, облечена досущъ въ бъло и съ расчесана, позлатена коса, посрѣдъ нощъ излазяла на олтаря черковенъ¹⁾ и много врѣме стояла тамъ въ безмълвно съзерцание, като че се моли Богу; сетнѣ запала свѣтилникъ, обикаляла извѣтрѣ джамията, спирала се на много мяста и се моляла колѣнопрѣклонно; подиръ туй вратата сами се отваряли — и тя излазяла на двора, дѣто щомъ се покажела, подигалъ се страшенъ шумъ отъ удриене крилье, яростенъ смѣхъ, зѫбно скърданье, траканье надгробни плочи, плѣсканье вълни отъ съсѣдната рѣка и други таквизъ явления, които скоро исчезватъ и се замѣняватъ съ съвършена тишина. Въ туй врѣме *Бѣлата жена*²⁾ обикаляла извѣнъ джамията до три пъти и бодро отивала кждѣ гробищата; тамъ тя пакъ се спирала на много отъ гробовете, подигала плочинѣ, турени върху тѣхъ, влезяла вътре въ гроба и запала свѣщъ. По-нататъкъ, тя се спушчала къмъ брѣга на рѣката, дѣто си омивала лицето и рѣдѣтъ, а понѣкога се и окъпвала — при което косата ѝ получавала чуденъ, неизказанъ за очите блѣсъкъ, и, като свършвала този обредъ, тя се врѣщала пакъ вътре въ джамията, покачвала се горѣ на викалицата (минарето), обикаляла го три пъти, спирала се и втренчала очи на отсрѣщния брѣгъ на Янтра, на Трепевицъ — тамъ, дѣто нѣко-гашъ сѫ се дигали високо въ небеса златни кръстове върху кубетата на бѣлгарскиятъ царски черкви; и най-подиръ, щомъ се пукне зора, тя ставала невидима и се изгубвала за цѣла година. Ако нѣкой отъ христианинѣ види или съзре въ зори бѣлата фигура съ разрѣсаната коса на викалицата,³⁾ той го зема за небесно видение и казватъ — че бивалъ честитъ въ своите прѣдприятия и отъ него се махали сички душевни и тѣлесни страдания; болnavитъ нарочно пазили вѣстваньето на „Бѣлата жена“ нѣколко нощи наредъ, за да получатъ исцѣленіе. Но не бива сѫщето и съ правовѣрнитѣ (съ мусулманитѣ), или съ онѣзи, които не вѣрватъ, или отъ праздно едно любопитство, отъ гордостъ, дѣрзостъ и др. т. вѣчения влезатъ по онуй врѣме въ джамията и *тѣличкѣ* сѫ

¹⁾ Мѣсто на олтаря тогаъ бѣше заградено съ камъни отдолу до горѣ — и то, както увѣряватъ, се по този случай. А при отварянето ѝ, когато въ 1877 год. стъпихъ въ града единъ отрядъ казаци съ генералъ Гурко, олтарятъ не можеше да остане въ туй състояние: той се очисти отъ вѣковния прахъ и пепелъ съ камъните, които го ограждаха отъ поклонницитѣ на пророка, но още седи, както и цѣлото черковно здание, въ първобитния си видъ до онуй врѣме; само викалицата на джамията сега линсва! . . .

²⁾ У сѣки народъ почти има легенда за подобни прѣзраци и подъ сѫщето наименуваніе „Бѣла жена.“ Тъй, въ Германия се приказва, че когато нѣкой отъ Хохенцолернитѣ (парствъти пруски домъ) ще да умира, винаги една *Бѣла жена* се вѣствала въ палата на Потсдамъ — Берсали на Прусия. Франц. драматически писателъ, Евгений Скрибъ (1791—1861) е далъ текста на комическата опера „La Dame blanche“ — *Бѣлата жена*, а музиката ѝ отъ известниятъ композиторъ Boieldieu (1775—1834). Отъ неинъ азъ ще припомнѣ тукъ на любителитѣ балладата на „Dame blanche“, дѣто се повтаря тъй мелодически припѣвътъ (le refrain):

„Prenez garde, prenez garde!
La Dame blanche vous regarde,
La Dame blanche vous entend!“

³⁾ Станъ на нѣколко мяста споменувамъ тази дума вмѣсто турската „минаре.“ За да не кажатъ нѣкои, че е моя измислица, азъ ще забѣлѣжа, че съмъ ѝ чулъ прѣди 40 години отъ помаци въ Ловченско, и въ самото Търново побѣстрилъ хора, особено бабичките не казватъ никакъ на викалицата.

*крака свещенната ограда:*¹⁾ таквизито хора, казватъ, тозъ чист съ-се лишавали отъ нѣкой членъ — кое онѣмяватъ, кое подлудяватъ, кое оглушаватъ, или пѣтъ ослѣпяватъ и се осакащатъ.

„Прѣди нѣколко години слѣдующата случка е произвѣла панически страхъ между сувѣрнитѣ и отново искара на сцена сказанието за „Бѣлата жена.“ Протосингелътъ Дионисий билъ пратенъ веднѣжъ отъ Търнов. митрополитъ до тогавашния Шейхъ на теке-джамиси да испита за намѣренитѣ мощи на св. Илариона Меглинскаго и златъ единъ кръсть, корона и др. т. и, ако може, да прѣгледа въ този случай и расположението на бившата „царска“ черква, както и да издири, нѣма ли още нѣгдѣ закопани нѣкои съкровища. Пратениятъ, естественно страхливъ и сувѣрецъ, испытанъ отъ разни тѣлкования за привиденията и *вампиритѣ* (отъ *vampiriz* — *vampirige*), съ растреперано сърце стѫпилъ въ оградата на храма, извѣршилъ възложената на него поръчка, до колкото е можалъ; на дълго се разговорилъ съ Шейха, обѣдвали наедно, и се упѣтилъ къмъ митрополита да му изкаже щото е видѣлъ и чулъ тамъ и, може би, щото е било условено; но щомъ излѣзъ отъ черковната ограда, той тутакси страшно завикалъ, закришѣлъ и лудъ търтилъ да бѣга по улицитѣ, като махаль рѣдѣ и произнасялъ несвѣтни думи — Дионисий си изгубилъ ума и, въ туй жалостно състояние, той наскоро умрѣлъ. Недовѣрчивитѣ казватъ, че хитриятъ Шейхъ го билъ отровилъ отъ страхъ, да не би да разгласи за открыто количество „царски“ съкровища . . .

„Освѣнъ тѣзи и други чисто фантастически разкази въ духа на *Офмана*,²⁾ за вѣрно се знае, че викалницата на тази джамия много пѫти се е събирала, за голѣма радостъ на християнитѣ и за тежка жалостъ на турцитѣ. Сичкитѣ усилия на постѣднитѣ, сичкитѣ хитрувания въ прѣправянето — викалницата имаше форма на конусъ, съ широка, несъразмѣрна основа — сичкитѣ молби и кървави жертви (курбани) оставахъ празни: не се минуваше до три, най-много четири години — и викалницата се пакъ искривяваше и падаше! Най-послѣ мохамедовитѣ поклонници рѣшили, да направятъ викалницата *баталѣ*, т. е. досущъ да иж събориѣтъ и тѣй да прѣкратятъ народнитѣ тѣлкования (за тази джамия, нѣкогажъ черква), но правителството отъ Цариградъ нарочно испратило единъ кадия и архитекторъ съ заповѣдъ, да раскопаютъ около викалницата и отново да иж направятъ. Тогазъ при тази работа се указало, че подъ нейната основа, аршинъ и половина дѣлбоко, отдѣсно на олтаря — голѣма една гробница и подземенъ ходъ (то било въ видъ на *катакомба*, прилагамъ азъ, който прѣвеждамъ писмото на Д.). За съжаление, че освѣнъ фанариотитѣ (тѣзи отъ митрополията) и турцитѣ, никой отъ гражданитѣ бѣлгари нѣмалъ право да присѫтствува и да се научи за тѣзи драгоцѣнности, които биле тамъ намѣрени. Тѣй

¹⁾ Въ подлинника: „и тѣлчкѣтъ съ крака олтаря.“ Но какъ ще го тѣлчятъ, като е билъ заграденъ съ камъни! . . .

²⁾ Hoffmann (1776—1822) е едно отъ най-известните имена въ Германия. Музикантъ, рисовачъ, поетъ, той е прочутъ най-много по своитѣ „фантастически приказки“,

съ се открили и мощнитѣ на българския светителъ *Иларионъ Мъгленский . . .*¹ — Тукъ азъ прѣкратавамъ писмото, за да обясня нѣщо върху името на светеца и неговите заслуги. То у Даскалова стои *Мъгленский* (отъ *мгла* — *мъгла*), а у Пыпина и Спасовича — *Иларіонъ Мъглинский*, както и въ черковните Богомолни книги (*Минін, Слѣдованиемъ Чалтырь — Мъсъсловъ*), дѣто четемъ: *Мъцъ Октообрій ѝа (день) Прѣображеніе Г҃за нашеѧ Іларіона великаցъ: Й пренесеніе мошѣй иже во стыхъ Г҃за нашеѧ Іларіона, Епіскопа Мъглинскага*. Значи — двама светии на едно име: първиатъ, монахъ постникъ, родомъ гъркъ, който се прѣставилъ въ 325 год. по Р. Х., а другиятъ — българинъ, епископъ, който при и-ра визант. *Паисий* (1143—1180) страшно се борилъ съ еретиците богоимили въ *Могленъ* или *Мъгленъ*, дѣто и умрѣлъ отъ напрасна смърть, иако спл. (\dagger 1164). За този български иерархъ азъ намѣрвамъ и въ Отецъ-Паисиевата ръкописна История¹) нѣщо, а именно въ отдея подъ заглавие: *Здѣ събрано во кратцѣ имена стыхъ болгарскихъ, колико проснѣли ѿ болгарскаго рода и азыка въ послѣднія времена и лѣта*²). Тамъ отецъ Паисий го записа 15-и въ реда на българските светци, като казва: *Петнадесетътъ стѣй Іларіонъ, Епіскопъ мъглински велики.* — Той стѣй билъ великъ житиенъ и ченеиенъ и многа вранъ имѣлъ съсъ еретици монотелити и арменисти (тукъ се разбираятъ богоимили) и помощю Божиеню всѣхъ преодолѣлъ и посрѣмилъ и искоренилъ ихъ ѿ свое място — мъглинскада епархїя, таъко же написалъ житиѣ ѝго св. Евтимий, Патріархъ Терновскій въ то време (въ края на 14-то столѣтие). И свършила съ тѣзи думи: и мочи сегиѣ стагъ Іларіона пренесълъ цръ Іоанъ Аскенъ ѿ Мъглинъ въ Терновъ. — Тукъ *Могленъ*, *Мъгленъ* или *Паисиева Мъглинъ* дали не ще бѫде днешното село *Мъгленецъ* въ Прилепската кааза, съ 20 българ. кѫщи и 91 житель, дѣто наблизу има и планина *Моглена* или *Мъглена*, а въ старо време — и дворецъ на сѫщето име? — И пакъ да дойдемъ на писмото.

„Отъ тогази (сирѣчъ отъ като раскопавали) викалицата не е падала, ако и да се е навела на една страна отъ отвѣсната линия, и мнозина сѫ увѣрени, че съ нея ще се повтори пакъ сѫщата история.“ (Но излѣгани сѫ биле тѣзи, които вѣрвали тѣй съ покойния Д., защото викалицата падна и падна навсегда, както дочакахме ний да видимъ прѣди 13 години съ тази 14).

„Но най-занимателната част отъ разказите на тази чудесна джамия се относя къмъ нѣкои тайнственни, отъ никого още неразгледани, надписи, изсѣчени на камъни и които съвсѣмъ криво турцитѣ наричатъ дженевизъ, т. е. генуезски! Сичките мъдреци съ Шейха много врѣме

¹) Който е видѣлъ моята „История на българ. народъ“ (печатана въ Царградъ, 1878 год.), трѣба да е забѣлѣжилъ туй, дѣто съмъ казалъ въ прѣдисловието, че още отъ 1845 год. азъ държа вѣренъ единъ прѣписъ отъ Паисиевата История.

²) То е, кажи, сѫщето, което читателятъ вижда въ статията на г. М. Дриповъ — „Отецъ Паисий“ и проч. въ Браянското Пер. Списание на Б. К. Д. отъ 1871 год. книжка 4-та. Между другото интересно тамъ има и това: че освѣнъ Котленския прѣписъ отъ 1765 год., за който г-нъ Г. Кръстовичъ бѣше извѣстилъ въ 11 брой на „Читалище“, г-ну Д-нову, познати биле още три други ръкописа. Тѣй съ моя сичките ставатъ петь.

си бихтели главитѣ надъ тѣхъ — дано откриялъ нѣщо и най-подиръ дошли до туй заключение, че тѣ сѫ начертани отъ нѣкоя *нечиста* сила, а може би и отъ самия сатана (шайтанъ), толкозъ повече, тий като между редоветѣ на надписитѣ се намѣрватъ кръстове — символи на християнството, като да сѫ нарочно турени за искушение и съблазнъ на правовѣрните (мусулманите)! Тѣзи кръстове биле кое истрити, кое испълнили съ варь, но на самитѣ надписи никой отъ турцитѣ не е смѣялъ да тури рѣка.

„Ето сичкитѣ слухове, които се носятъ за тази *загаточна* джамия и които ме занимахъ до толкозъ, щото азъ се рѣшихъ, както-както, да проникна въ нея и да сеувѣря лично за сичко. Но какъ да направя? Да влѣзъ тамъ като простъ зрителъ — нека кажемъ, че то не е толкозъ мъжно нѣщо, но има друго: какъ да се копиратъ едвамъ видимите надписи, какъ да се разгледатъ потаените мѣста на джамията и най-вече гробищата, дѣто почиватъ нѣколко български царе, нѣколко патриарси и светители! Единъ отъ най-образованите жители,¹⁾ който е можалъ да влѣзе тамъ веднъжъ, каза ми, че на една изъ надписитѣ той прочелъ нѣщо по старобългарски — Богъ, царь; но за да се прѣпише, трѣба човѣкъ да остане въ джамията баримъ нѣколко часа и да те не види турчинъ. А туй инакъ не може се достигнѣ, освѣнъ ако се сприятелишь съ Шейха, да се кажешъ французинъ и да го одължишъ съ нѣкакви дарове. И тий останахъ съгласни съ него за тази работа, която той зе отгорѣ си да устрои, като отблизу познайникъ на Шейха. Нашитѣ прѣговори не се продължихъ много и надминахъ моите ожидания. На третия денъ азъ отидохъ съ мой приятелъ у Шейхъ-ефенди (на тегето), като французинъ врачъ-пажникъ, за да прѣгледамъ между другото и болната му жена. Шейхъ ни прие много любезно, съ улика на уста, довѣрчиво и, слѣдъ нѣколко вѣжливи думи отъ едната и другата страна, той ни заведе побнататъкъ прѣзъ двѣ стаи въ една третя, низка, тъмна, сиромашки постлана, дѣто на земята върху една рогозка лежеше и на врѣмени тежко охкаше и въздишаше едно сѫщество, отъ главата до краката обвито. Едно прозорче гледаше въ градината къмъ рѣката и то до полвина бѣше затулено съ дървена рѣшетка (кафесъ); друго — въ съсѣдната стая, отѣто се чуваше до насъ женско шепнякѣ . . . ; отлѣво на вратата имаше голѣмъ единъ дѣрвенъ и боядисанъ санджъ, който обикновено употребяватъ на истокъ вмѣсто шкаль или шкафъ (агтоїгѣ); нищо повече нѣмаше въ тази незавидна горница (appartement). Шейхъ-ефенди седи въ близу до обвитото туй сѫщество, посочи намъ мѣсто да седнемъ на санджка, искали се нѣколко пажи и се обѣрихъ къмъ моя другаръ, като къмъ прѣводчикъ (и въ туй наистинѣ имахъ нужда) съ тѣзи думи: „Прѣдай, молѣ ти се, на френгистанския приятелъ моето крайно

¹⁾ Той е Д-ръ Поль Марко-бей, инакъ — Д-ръ Павлъ Марковъ, за когото споменахъ на едно мѣсто въ първата част на статията си. Но пок-ниниятъ Даскаловъ не смѣялъ да му каже името отъ страхъ, да го не компрометира прѣдъ турското правительство, тий като рѣчениятъ докторъ бѣше на служба тогазъ при Търновския гарнизонъ, съ чинъ *каймакамъ* (подполковникъ).

„съжаление за туй, че нито азъ, долният робъ и служител на Аллаха и „на негова пророкъ (да бъде името му благословено во вѣки!), нито той, „най-мѫдриятъ отъ мѫдритѣ въ тайнствата на природата, създадена отъ „самаго Аллаха, — не можемъ да се разбираме словесно единъ другого „и да прѣѣдимъ отъ една душа въ друга този потокъ на сърдечни чув- „ствования, които кипищъ сега, като райските извори на седмото подне- „бесие, въ моята и, както ми се струва, като гледамъ отъ чѣртите на „лицето му — извилинитѣ, които ми обясняватъ най-съкровенниятѣ „рудници на негова мозъкъ, — въ неговите утроби, струйнитѣ потоци „на които бихъ достатъчни да потушатъ, да угасятъ сичката прѣисподния „на злитѣ духове, създадени отъ Аллаха за искушение на нась грѣши; „и сега особенно е видѣть какъ ме тѣ искушаватъ съ ниспосилаемата „болесть надъ туй мило на моята душа и тѣло сѫщество, което ме е „гледало, ето двадесетъ години вече минихъ, и ми слугува (съ гордость „се признавамъ въ туй) вѣрно и работѣно, както прилича на свой „господарь и владѣтель! И правото — продължаваше Шейхътъ, като си „гладеше брадата и си снишаше гласа, — не е голѣма бѣда, ако пророкътъ „(както често ми е казвалъ), който посвещава между другото и въ тай- „нитѣ на цѣлителната сила на създаденитѣ билки; ако той, като потърпква „злитѣ духове, които искать съ съблазнъ на живота да опятнатъ душата „и, поискан да ѝ прибере при себе си, може ёти, и така още да възна- „гради моето ничтожнѣйше служение тукъ долу, независимо отъ небес- „нитѣ, вѣчномладите, чернооките *хурии*, съ друга по-млада съжителница, „необходима — и туй да рѣкъ — за възстановление на моитѣ отпаднали „сили, за удовлетворение на прикованото съ гвоздей търпение, и за про- „дължение на живота въ слава на неговото служение; — наистина, по- „втарямъ, не е голѣма бѣда. Но съгласете се, ефендилеръ, че азъ, безъ „съмнѣние, научихъ се вече съ нещ и не бихъ щѣль да се раздѣлимъ — „което зависи и отъ нещ, ако тя редовно приема тазъ вода отъ цѣлеб- „ната сила (показва на едно лѣкарство, което ѝ той давалъ), опрѣдѣлена „за нещ, по моята смиренна молба, отъ самаго пророка, което два пъти „на денъ поднасямъ до прѣблѣднѣлите ѝ устни, а понѣкога — и два „морски бисера! — Прѣдай сичко туй на моя *френгистански досътъ*, „и му кажи още, че въ знакъ на особната ми любовь и отъ довѣрие „къмъ неговото искуство, азъ ще му покажъ туй повѣхнѣло цвѣте „(жена си) и ще му откриъ мѣстото, дѣто се гнѣзи болѣзненното начало „— мѣсто, отъ което синца ний много или малко теглимъ прѣзъ живота „си“ Тукъ Шейхъ-ефенди мълкна, замахна съ ръка да се приближъ до обвитото онуй сѫщество, отви лѣвата страна на гърдите на болната, зе ми рѣката и ѝ тури на сърцето ѝ, което тушаше много силно и неправилно, но не толкозъ отъ болѣзnenno състояние, колкото отъ смущение за нечута довѣрчивостъ къмъ чуждестранецъ! Въ сичкото туй врѣме лицето на болната бѣше закрито съ покривало и обърнато малко къмъ мѫжа. Азъ прѣдадохъ на Шейха моето дѣлбоко уважение къмъ неговата на сички известна мѫдростъ, за която много

съмъ чувалъ отъ другаря си и отъ другите граждани; благодарихъ му за неговата довърчивостъ къмъ мене и приложихъ, не безъ умиление, че азъ особено се радвамъ на познанството ми, ако и въ късо време, съ такъвзи човѣкъ, когото сичките, въ туй число и азъ, почитатъ за най-голѣмо украшение на источникът мѫдреци — бисера (маргаритъ), който съѣти посрѣдъ тъмния кръгъ на Търновските жители. А колкото за болестъта, която досега няла неговата любима и благоуханна роза, то азъ напълно раздѣлямъ неговото мнѣние и съвършенно одобрявамъ способа на неговото лѣкуванье болната си другарка, толкозъ побче, че и азъ самъ не бихъ измислилъ нѣщо по-добро и по-енергично. — Споредъ сладката физиономия на Шейха, последниятъ мой отзивъ бѣше на място и трѣба да го е възвишилъ на недосягаемата височина въ мнѣнието на неговите единовѣрци, като искусенъ медикъ!

* * *

„Посѣщението се свърши; ний излѣзохме отъ женското отдѣление (харема), и, когато стѫпихме въ стаята на Шейха, азъ се обѣрнахъ назадъ и се срѣщахъ съ двѣ, като искри, точки, вперени на непознайника, който, вѣроятно, за първъ пътъ сега посѣща недостѫпното убѣжище на дервишкия харемъ. Увѣряватъ, че дъщерята на Шейха била хубавица и твърдѣ набожна, но туй и нему подобно, ако има, не се относа до нашия предмѣтъ.

„Тукъ азъ помолихъ Шейхъ-ефенди да ми разкаже, при кой султанъ е построена джамията, на която той е началникъ, хубава ли е отвѣтрѣ, съдѣржа ли нѣкакви рѣдкости и др.? И той отговори: че турцитѣ рѣдко правятъ джамии въ земите, които сѫ призели, и че тази е била едно време български мънастиръ (*теке*), въ което и самъ можда се убѣдихъ, ако желаѣ да влѣзъ и да го разгледамъ. Предложенietо се прие наrado сърце — и Шейхъ поhortува нѣщо съ моя другар, погледи на улицата да нѣма нѣкой, тръгнѫ къмъ дворните врати, които и заключи отвѣтрѣ — и ний се озовахме на една тераса, постлана съ дребни камъни и ограничена отъ издигнато отъ неї и оградено отвѣтрѣ съ зидъ широко едно пространство, упъстрено съ *чалми* и *кауци* (искуствени, разумѣва се, отъ камъкъ, каквито турцитѣ си турятъ на гробовете). Туй бѣше оградата на джамията, то е и гробища, както е било и въ старо време; но трѣба да отличимъ тѣхъ отъ други едни гробища, въ двора на сѫщата джамия къмъ югъ, значи — отъна на терасата, до самия Шейховъ домъ, дѣто, посрѣдъ дървета и зеленчуци, стърчи спрѣтнѣтъ единъ мавзолей, съ едри турски надписи. Послѣдниятъ гробища сѫ на пространство четири пѫти по-малко отъ първите и въ старо време тѣ съставляли частъ отъ мънастирската стѣна, която вече не сѫществува. Отпредъ, терасата е обкопана и стига до самата река, покрай която лежи и самото здание; отлево, терасата зема видъ на черковно предверие и се ограничава отъ викалницата, отъ джамията и

Шейхова домъ.“ — Нашата извѣстна двойца не забѣлѣзала, види се, че Шейховътъ домъ съ хaremлика му бѣхъ малкиятъ одаи, които не сѫ, както мислили, особна постройка, приливена о старото здание — черквата, но сѫ часть отъ неї, именно тази черковна часть, която се назава *нартика* (*Ναρτίκη*), дѣто въ първите християнски врѣмена сѫ стояли оглашенитѣ, а относилъ — женитѣ, ако е нѣмало друго отдѣление за тѣхъ отгорѣ, както насетилъ сѫ зели да правятъ. А тукъ Шейхътъ отъ нартиката черковна си направилъ живѣлице, като ѝ раздѣлилъ на два ката. Туй се подтвърдява отъ фрескитѣ по стѣнитѣ и тавана, който не бѣше покътнѣтъ (*прѣводъ*). „А като се спуснихме надолу по терасата, продължава писмото, ний стъпихме съ другаря си въ прѣверието, изухме се и, подиръ Шейха, който отвори вратата, влязохме вътрѣ въ джамията:

N. B. — Г-нъ Хр. Даскаловъ е направилъ въ 1858 год. и снимка отъ черквата *Свѧтыи й Мъченикъ*, само че той не означава добре мѣстата. Освѣнъ туй, въ снимката му отъ джамията, мѣстата не сѫ означени право: тамъ, дѣто е било читалня и приемна на Шейха, показано е Шейховъ домъ, когато той е билъ не тамъ, а въ малкиятъ одаи. Таквизи сѫ почти сичкитъ негови снимки, които сѫ напечатани въ неговата брошура, т. е. писмото му отъ 1859, въ което той излага свойтъ открития побче въ форма белетристическа, а не като стариаръ (археологъ), въ строгъ смисъль. — Но нека го изслушаме докрай и да видимъ сичко, чо е той открилъ тута и по другитѣ стари черкви на прѣстолния български градъ.

1. — „Мично е, пише нашиятъ докторъ, човѣкъ да си обясни тѣзи чувствования, които обзематъ христианина при стъпваньето въ тази джамия, която нѣкогашъ е била *Велика Лавра на православието и палладиумъ* на българския народъ! Нѣ-долу ний ще видимъ, кога и при какви обстоятелства тя е получила своето начало. — Въ житието на св. Феодосия Търновскаго се споменува, че на Търновския съборъ въ 1360 г., при царя Александра и патриарха Феодосия (на който съборъ се осжи учението на богомолитъ и други още еретици), тази Велика Лавра е имала за прѣставителъ, въ лицето на своя архимандритъ, *Иоанникий*. Не се знае тѣкмо, кога тази царска черква е била обръната въ джамия и по какъвъ случай е съборена една част отъ неї. Сега-за-сега тя е най-сиромашката джамия въ града и състои сичко отъ двѣ одаи: едната прилича на *килеръ* (буфетъ), а другата прѣставя доста обширна стая, съ дървена турска работа; *таванъ* съ варосани, малко наведени стѣни, на които тукъ-тамъ виждашъ покачени книжени таблици въ рамки (черчевета) съ извлѣчения отъ Корана, и съ *патома* (земленъ подъ), постлана съ единъ кърпенъ *килимъ*. Но срѣдъ тази сиромашия и мръсотия вий бивате поразени отъ 6-тѣхъ мраморни колони, изящна обработка, безмълвни свидѣтели на бивше великолѣпие и слава. ,

Тъзи колони съ расположени на два реда, по три въ съки редъ и двъ отъ тъхъ, отъ лѣвата страна на входа, най-крайнитѣ — съ цѣли отъ червенъ мраморъ. Послѣднитѣ носиѣтъ на себѣ си оптечателька на дълбока старина; тъхната полировка (polissure) много или малко е истрита; изобщо, тѣ изглеждват като да сѫ стояли дълго време въ вода. На едната отъ тъхъ, която се намѣрва до вратата на джамията, има издѣлбана една гръцка надпись, която започева още отъ тавана (направенъ отсетнѣ) и се продължава безъ малко до долната част на колоната.

Тази надпись обема въ околностъ $\frac{2}{3}$ отъ колоната и до три аршина надлъжъ; редоветѣ не сѫ прави на съкѫдѣ — тѣ вървиѣтъ кое по счупена линия, кое не стигатъ до горния редъ; буквите начъртани неправилно; тѣй: горнитѣ (т. е. отгорѣ на колоната) сѫ само 5, подиръ — по-много и надолу постепенно се увеличаватъ до 25, и пакъ тѣй се умаляватъ; но нигдѣ по тъхъ нѣма загладено и замазано съ варъ или съ прѣстъ. Тя може да се чете тѣй съ прѣвода насрѣща:¹⁾

Г҃ωμ (ο) Μορταγ, εις τον παλεον
υκον (-σίκον) αὐτου μενον, επιησεν
υπερθυμον υκον εις τον Δανουβην,
κ(ε) ανα μεσα τον διο υκα τον
πανθυμον. Καταμετρησας ις (-εις) την
μεσιν επικιса τουμβαν, κε απо την
αυтюн меси тиу археан исин оргиес(5)
μυριадес :β: κ(ε) επι τον Δανουβи
исин оргиес μυριадес :β: То де ауто
тоубе естин пантиумон, метрите (ι)ς
тиν γιν (-γῆν), επικις та γраиата
таута о антропос ж(?) алакон апоѳи-
ниски κε алос (ἄλλος) γенате (-γεν-
νᾶται) κе ина о есчакатон γηноменос.
Таута Ѹеорон упомиужокете тоу пис-
санта ауто, то де онома тоу архонтос
естин Ωμορτаг жанн асубибъ, о Θεс
(-Θедс) аноси ауто. Ζιссет(ε). Н: Р:

Июмъ Мортагъ, като оставамъ въ стария си домъ, направихъ единъ великолѣпенъ домъ на Дунава, и между тѣзи два дома (другий) най-славенъ. Като измѣрихъ разстоянието помежду имъ, азъ издигнахъ една могила и отъ срѣдата на тази могила до стария мой домъ намѣрихъ 60 хиляди аршина, а надлъжъ по Дунава — пакъ 60 хиляди; вториятъ домъ е най-славенъ. Вий ще измѣрите земята. — Тази надпись (иж) правилъ човѣкъ, който е подхърленъ на тлѣние, и едни умиратъ, а други се раждатъ, и (дай Боже!) да бѫдатъ по-много послѣднитѣ. Като разглеждате това, спомните за тогова, който го е правилъ. А името на архондата (началника) е *Мортагъ*, комуто Богъ да прости съгрѣшенията! Останете съ здравье! И. Р. (Име и фамилия на работника).

¹⁾ Б. *Енциклопеди* отъ 1859 год. като печататъ тази надпись по съобщението на П. Р. С. (блѣж. 2 стр. 364) прилагатъ: „Този паметникъ заслужава (?) най-много да ни каже: че името на Българския онъ Кралъ (Крумъ) сънъ и наследникъ, когото Византийцитѣ именуватъ *Мортагъ*, *Μορτάγъ*, *Κροτάγъ*, а Теофилактъ въ Тивериопол. мъченици — *Ομρατάγος* било наче *Омортагъ*. И тѣй наистина го именуватъ и френ. лѣтописи. (Виж. Annal. Fuld. herm. cont et Eginh an. 824.)“

Азъ давамъ горната надпись въ Fac-simile, съ прочитаньето и прѣвода на Даскаловъ, който прилага и слѣдното за нещ разсѫдение: „Безъ да говоримъ за безграмотността на тогози, който дълбалъ тази надпись, забѣлѣжително е туй обстоятелство, че нийдѣ нѣма указано лѣточисление (дата), народъ и религия. Самото измѣрване между домоветъ (за които е тукъ дума) е непонятно, и изражението „надълъжъ Дунава“ показва, че могилата не може да биде насыпана на друго място освѣнъ близу до Дунава. Върху могилата била издигнѣта една колона, и отъ сегашния неинъ видъ се познава, че тя много време е стояла въ вода. Ако прѣположимъ, че надписътъ е била издѣлбана въ царуваньето на Мортагона (816—843), българския Диоклитианъ за христианинъ, търдѣ е за върванье, че българитѣ христиани нарочно принесли тази колона въ черквата (въ Търново), за да показва побѣдата на християнството надъ езичеството. Но азъ не можъ напълно да подтвѣрдѣ това и, може би, други по-вѣщи да прочетятъ тази надпись иначе.“

При сичко че нѣмамъ претенция да съмъ по-вѣдѣ въ тѣзи работи отъ нашия Даскаловъ и отъ г-на Иречекъ, който засъръ отъ него сѫщата надпись (глед. Исторія Болгаръ стр. 181), азъ съмъ при особно мнѣніе относително първия редъ и първата дума на втория редъ, а именно: че тукъ думата ГНОМО погрѣшно е зета у тѣхъ за собственно имѣ Гиомъ = съ френското ижико имѣ Guillaume (Вилхелмъ), когато търдѣ е възможно тя да биде вмѣсто Гуфрю (р. пад.-ово)=показателъ (indicateur), още — инспекторъ, нагледникъ. А подкрѣпамъ мнѣніето си едно съ туй — че българ. краль Мортагонъ или Омортағъ, споредъ Б. Книжици, не можѣ да носи френско имѣ Гильомъ (което му прикачать съ Гиомъ), и друго — че може да се земе за показателъ (Гуфрю), по назначението на въпросната колона, тъй както и въ други гръцки надписи се срѣщатъ думи, които просто указватъ за какво е издигнѣть извѣстенъ единъ паметникъ. — Тукъ, по аналогия, можемъ да земемъ въ съображеніе нѣкои отъ надписите въ „Археологическите издирвания на г. Добрушки“, които започеватъ съ АГАӨНІТУХНІ=Αγαθη τόχη (на добро щастие! както го той прѣвежда, и пакъ ΣИМА=Σήμα, паметникъ (глед. за туй въ Сборника отъ 1890, стр. 4+7.)

Колкото за първия редъ съ двата знака, почти стѣни (II), надъ думата ГНОМО (вм. ГНОМО отъ гл. γεγράψω — γράψειαι и γράψαι, неоконч. аор. 2-и, и които изглеждватъ наопаки (I+I), — тъй щото II може да се земе за лѣточисление, по старогръцка нумерация, като подходящъ знакъ на буквата коппа: Λ или С = 90, скратено отъ 890; а до него I-та, види се, да държи мястото на знака () надъ С, както въ старобълг. нумерация титлата (—) надъ букви, които броятъ отъ десетки и соти, или пъкъ — гръцки правопис. знакъ, нарѣченъ υπογεγραμµένη, който намѣсто отдолу буквата тури се наредъ съ послѣдната окончат. буква въ думитѣ. И най-подиръ, ако не земемъ рѣчения знакъ за коппа (Λ = С) то може да се оприличи на ΠI = 6 пакъ по сѫщата нумерация. Положително не можъ да кажъ, но тъй или инакъ, рѣчениятъ

знакъ въ началото на надписъта би се зели за дъвъ дати: едната 90 за 890, която показва, че надписъта е дълбана по зържи на нѣкого отъ Мортагоновитѣ наследници; другата 6 за 36 или 836 — дата на Мортагоновата смърть, която историците полагатъ въ нея година, и то е настѣдилъ билъ най-малкиятъ отъ тримата му синове — Владимиръ или Маломиръ,¹⁾ който не е билъ гонителъ на християните, като баща си.

2. „Другитѣ четири колони отъ бѣлъ мраморъ съка особно прѣставлява отдѣлни краски, които доганятъ на бѣло и съ едни прѣливи на джгата (инакъ — зоната); тѣхната обработка и полировка е още прѣсна и съ прѣвъсходно изящество. На една отъ тѣхъ, съразмѣрна съ прѣдидущата червена колона, намѣрва се старобългарска надпись, изсѣчена съ едри букви, около сичката колона, като започева отъ най-горната ѝ частъ, отдѣлена отъ самия таванъ, на разстояние два фута (по 0,30 с. м. = 0,60), до срѣдата; редоветѣ (сичките 15) сѫ равни, и при свѣршена имъ, види се, имало е кръстове на подобие (+), които отсетенѣ биле истрити, тѣй щото тази колона сега прѣставя едно на-длъжъ дълбанье, което не се забѣлѣжва въ долната ѝ частъ, дѣто нѣма надписи. Ето въпросната надпись върху бѣлата мраморна колона:

Кл: . . юїгдзышадасстѣвъхътаваѣѣрныцирнисамодръжецъблъгарамъ
състѣрагодѣнѣцъръсъздѣшвачало:нписаніеѣкрасѣдоконца:прѣцѣтижсѣлицъръ
квѣнѣмасѣ: лъмѣнъкъ. нѣжепомошнѣ. вѣлѣцърѣтвамоєговънѣжелѣтписааше
сахрѣмъсъизлѣзотнабранъвърманнѣразбѣнкѣжгръ цкж: исамогоцрѣкюр
додшракоминнѣнѣсъвѣми болѣтыего. азѣма всампѣлѣшѣдриниido драчѣ
гръ цкжнѣщѣдерванаскжисръ ескжжтькмосжшыградовоокрѣтъцрѣградисамо
готогограддѣржажжфржзи. нѣитѣпбржкж црѣтвамоєгоповиннѣаѣжспонѣже
ниогоцрѣнѣнѣмѣжразвмене. нѣмъновѣрадиднѣ своїжиспровождѧющѣеѣжбута
кѣпо ке лѣвьшв. нѣвобезнегонидѣлонислобостиръшастьсатомоѹславаѣкѣкъ
аминъ::

Старобългар. надпись въ черквата Св. 40 мѫченици, споредъ Хр. Даскаловъ въ 1858 год., сега изново възпроизведена въ *факс-симилие*.

Върху тази надпись Даскаловъ бѣлѣжи това, което азъ позагатихъ въ началото на писмото му подъ забѣлѣжка, като казва: „Въ V-и отпускъ отъ *Извѣстіи Академіи Наукъ по отдѣленію Русскаго языка и Словесности* (томуъ VII, стр., 374, С.-Петерб. 1859 год.) тази надпись е печатана съ погрѣшки, именно въ писмото до редактора А. О. Гилфердинга, комуто ѝ бѣхъ пратилъ тутакси слѣдъ като се върнахъ отъ пътуваньето си по България минулата година (1858). Тя не ще никакви обяснения.“ И продължава нататъкъ своето писмо до Боданска.

¹⁾ Този бѣлгар. крал у Гилфердинга се назива *Прѣсиамъ*. И Шафарикъ, основанъ на К. Багрянородний, го нарича съ сѫщето име, макаръ Лъвъ, грамматикъ и Георгий Мономахъ да го наричатъ *Владимиръ*; а бѣлгар. архиеп. Теофилактъ го именува *Маломиръ*. Името на голѣмия Мортагоновъ синъ е било *Енработъ*, а на срѣдния — *Звиница* (глед. моите „История на бѣлгарския народъ“, стр. 181 и срав. съ Б. *Книж.* отъ 1859, стр. 508—507).

„Въ тази пъкъ одая, при самия входъ на джамията, отдъсно, на мърва се единъ четвърти гробъ, ограденъ съ дървени прѣчки, отъ съка страна по три аршина, и високъ два аршина, съ *кобуръ* (кивотъ), който насрѣдъ е подъ жгъль, покритъ съ зелено сукно, и на едина му край, обѣрнатъ къмъ Истокъ, стърчи една *чалма*! Шейхъ-ефенди ни увѣрява, че въ този гробъ почивали мощитъ на единъ турски светецъ, но ний отсетнѣ се увѣрихме въ противното. Въ този гробъ наистина нищо нѣма и може да се усъмнишъ още, че тукъ е погрѣбенъ турски светия; а напротивъ — именно въ туй място турцигъ биле принесли мощитъ на св. Илариона Мъгленскаго, които, както казахме по-напрѣдъ, биле намѣрени подъ основата на викалницата, и, за да не ги тѣпче никой, турили надъ тѣхъ този празенъ кобуръ въ видъ на ковчегъ съ чалма, на който мусулманитъ гледатъ съ благоговение и страхъ. Тукъ още намъ се удае случай да се убѣдимъ въ туй: ний открихме малко измѣнѣтъ отъ влагата дъски и нищо не намѣрихме, освѣнъ голи пакъ дъски на земята, а да раскопаемъ тамъ — нѣмаше възможностъ.

„Отлѣво на входа до вратата на джамията има дървенъ единъ балконъ, въ видъ на амвонъ, който служи за проповѣдъ. Шейхътъ тукъ отвори малка една вратичка и ни показа единъ трапъ, дълбокъ около единъ аршинъ и толкозъ пакъ широкъ, но досущъ празенъ; тамъ се търкалятъ строшени гърнета, свѣтилници, угарки отъ свѣщи и други подобни вещи. Външната страна на трапа отговаря на стара основа отъ черковна стѣна и е нашарена съ краски, добре запазени; дъното ѝ мокро и стариятъ подъ (дюшеме) на черквата виждаше се още небутнатъ, защото падналитъ черковни куполи (coupoles) го засипали отгорѣ около единъ аршинъ — и отъ тогаъ, види се, никой не помислилъ да очисти оттамъ този сметъ.

„Нищо друго забѣлѣжително въ тази одая. Сега прѣминуваме въ друга, по-малка одая. Въ тази послѣдната, споредъ прѣдната страна на олтаря до *антимиша* (прѣстолътъ е досущъ засипанъ и затрупанъ съ камъни), виждашъ пакъ такъвъ землянъ подъ — патомътъ, толкозъ влаженъ, щото краката ти измрѣзватъ, ако си съ единъ чивтъ чорапи; подътъ е $\frac{1}{2}$ аршинъ по-нисъкъ отъ първия (въ голѣмата одая), а туй показва, че тукъ сѫ раскопавани стѣнитъ на одаята, нови, мокри и досущъ нечисти. На туй място лежи надгробенъ единъ камъкъ,¹⁾ намѣренъ въ доскорашната раскопка, съ старобългарска надпись, изъ букви не много едри, но правилно издѣлбани; тѣ се четятъ твърдѣ лесно, съдѣржанието имъ обаче е непонятно. Причината — че редовете и отдѣсно, при сѣко окончание, не стигатъ до края на камъка (дѣто, както се вижда, редътъ трѣба да минува на други камъкъ) на разстояние до единъ палецъ, а сичките букви, пакъ отдѣсно, идѣтъ надлѣжъ камъка съвсѣмъ по право линия.

„Отъ тази надпись се заключава туй, че рѣчената черква *Св. 40 мъченици* не е била потурчена тутакси слѣдъ приземаньето на В.

¹⁾ Азъ зная положително, че Шейхътъ отсетнѣ бѣше турилъ камъка прѣдъ самия входъ на джамията и парояцо, види се, за да се истригнатъ буквитъ отъ него, като постоянно се тѣпче.

Търново; че българските първенци биле истръбени отсетнѣ, безъ съмѣни, слѣдъ уничтожението на Търновското патриаршество; че въ тази черква именно биле погребени българските царе; че нашата писменност не е била още удавена отъ фанариотите, и че, най-послѣ, самата надпись е била правена въ врѣмето на турското владичество. Но за голѣма жалостъ, тя не е пълна до край."

При четенето горния епитафъ, Даскаловъ кани да помнимъ една негова бѣлѣшка, която се отнася не за черквата, нито за надписите, а за истрѣбената отсетнѣ (въ наше врѣме) стара библиотека. Ето тази бѣлѣшка:

„Освѣнъ тѣзи паметници, изсѣчени на мермеръ камъкъ, и за туй, може би, единственни въ славянския свѣтъ по своята древность, тукъ едно врѣме имало стара една библиотека, пазена отъ Дервиши-Шейхи въ продължение на нѣколко вѣкове, докато неожиданъ единъ случай ѝ открилъ на фанариотите, които, както е известно, сѫ непрѣмиими врагове на славянското слово. Прѣди нѣколко години учителятъ Е. В.,¹⁾ който е биль любимецъ на тогавашния *Екзархъ Всѧ Бѣлгарии*, въ врѣмето на българското движение въ Търново, запозналъ се биль съ Шейха на джамията, у когото намѣрилъ двѣ пергаментни черковни ръкописи и ги купилъ. Шейхъ билъ склонилъ тайно да му продаде и другите ръкописи, колкото оставали тамъ; но понеже г-нъ Е. В. нѣмалъ повече пари, той се обѣрналъ къмъ своя силенъ благодѣтель, разказалъ му за своето издирванье и съ вѣсторгъ му забѣлѣжилъ, че *Бѣлгаритѣ, най-подиръ ще иматъ и своята История!* На зла честь, даскалътъ не разбиралъ тогазъ значението на фанариотите изъ България. (А туй — защото той самъ е биль грѣкоманинъ, като учителъ *еллино-греческого сицковскаго училища!* (както се е подписвалъ въ издаваемите отъ него книги на тогавашния „славяноболгарски“ езикъ. *Приложено*). Екзархътъ — той билъ митрополитъ Иларионъ — на другия денъ испратилъ своя любимецъ — гостъ за Свищовъ; влѣзълъ въ сношение съ Шейха, и, кое съ пари, кое съ заплашванье сполучилъ да събере сичката библиотека и ѝ прѣдалъ на огъня²⁾ Напразно слѣдъ смъртта на екзарха г-нъ Е. В. прѣдлагалъ злато и сребро Шейху; послѣдниятъ се кълнѣлъ прѣдъ него, че сичките ръкописи биле събрани и нищо не останжало у него. Мѣстото на библиотеката и сега още личи, но нито единъ къмъ, нѣщо отъ старо-врѣменните пергаменти, не сѫществува вече въ неї.

„Азъ трѣба да прѣминѫ съ мѣлченіе, продѣлжава писмописецътъ, способитѣ и срѣдствата, които употребихъ наедно съ другаря си, за да

¹⁾ Той билъ еллино-греческиятъ даскалъ въ Свищовъ — Емануилъ Василовъ, както и негова колега, Христаки Павловичъ Дунничанинъ, учителъ славено-болгарскій! Тий сѫ се подписвали и двамата, както се вижда отъ тѣхните съвременни издания.

²⁾ До колкото азъ знамъ, като съвременникъ, митрополитът самъ не е извѣршилъ туй *Ауто-да-фа* надъ старобългарските книги, а неговиятъ протосингелъ — архимандриятъ Неофитъ Хилендарецъ, родомъ гъръкъ, който е билъ пратенъ отъ Цариград. гъръцка патриаршия въ Търново намѣсто известниятъ нашъ патриотъ О-цъ Неофитъ Бозвелъ, тоже архимандриятъ и отъ Хилендарския мънастиръ, българинъ изъ Котелъ. Защото и по-стари отъ мене Търновци помнятъ, че по онуй врѣме Иларionъ, владиката (при когото покойниятъ Кюстендилски митрополитъ, на сѫщето име, е билъ архиепископъ) е отожествувалъ отъ Търново — пратенъ на заточение,

придумамъ Шейха, да ни остави тукъ сами и да снемемъ надписите отъ мраморните колони и отъ надгробния камъкъ. Веднъжъ останяли сами, безъ него, ний можахме да прѣтърсимъ сичкия му домъ — банята (въ малкитѣ одаи), нѣколко гробници, кътихме се дору и на тавана, но нищо не намѣрихме. Да направимъ нѣкакви разкопки — то не бѣше възможно, за да не възбудимъ подозрение у жителите на текето, а най-много у Шейха; но за първи пътъ и туй стига.

„Съ туй ний свършваме описание на тази джамия, едно време черква на Свети 40 мѫженици. Въ неѫ се криятъ много още паметници — и нека си останятъ въ нейните нѣди! Тамъ тѣ нѣма да погинятъ за потомството, а, рано или късно, ще видятъ своя денъ. Ний се раздѣлихме съ неѫ повечето радостни нежели печални.“

* * *

3. „Остава сега да прѣминемъ къмъ описание на другите паметници отъ българското царство въ Търново. Трѣбаше още отъ начало да захванемъ отъ описание на черквите, задържани съ време отъ православните; но читателятъ видѣ вече, дѣто ний не сторихме това и се признаваме, че съ тѣга на сърцето ний пристъпваме сега къмъ туй задължение.

„Пътятъ отъ джамията (дѣто бѣхме до сега) право отива къмъ сегашната митрополия, която е опѣтла отъ мюхамеданския разгръмъ. Както е видѣть отъ нашата снимка, черквата се намира до самата река Янтра подъ Царевица, и има голѣмо сходство съ прѣди описаната черква Св. 40 мѫженици, а различава само въ туй, че въ първата живѣятъ другоземци — християни изъ Византия, а въ втората — пакъ другоземци, но мюхамедани! И тука ний ще се държимъ за тази исходна точка, както и при описание на черквата *Св. Четиридесетъ*.

„И тѣй, по-правото на едновѣрецъ (не схизматикъ — прилагамъ азъ), безъ никакви споменения, ний влизаме въ черковните врати *Свѧтыхъ Апостоли*.¹⁾ Още по-мѫжно е да се изобразятъ тѣзи чувствования, които обладаватъ съвѣтия славянинъ (особено българина) при стъпването въ оградата на тази черква, и които съвсѣмъ сѫ отлични отъ чувствованията при стъпването въ оградата на другата черква — сега джамия. Въ тази послѣдната сѫ погребени свѣтската властъ, граждансътъ на българ. народъ, а въ първата — духовната властъ, просвѣщението, душата на този народъ но на работата си! Отдѣсно на вратата на двора се простира камена една тераса, посрѣдъ която се подава единъ кладенецъ, най-зnamенитъ отъ сичките кладенци на стария и новия

¹⁾ Мнозина мислятъ и самъ Даскаловъ е билъ тѣй убѣденъ, че черквата е храмъ на светите апостоли *Петра* и *Павла*, когато тя е Съборъ ѹ скътѣ 'апостоли', както се вижда отъ самата икона на храма, отлѣво на Богородичната Икона, до която азъ помни, като бившъ писарь по български въ митрополията при удивника митрополитъ Атанасия — тогаъ азъ още ученикъ на Елинското училище въ Търново (1847).

свѣтъ и незабравенъ въ паметъта на Търновските граждани.“ — Такъ писмописецъ подмѣта, види се, онази случка съ митрополита Атанасия, който на 1848 год. се удави въ тоаи кладенецъ — обстоятелство, за което Д. споменува на друго място, а именно въ своята статия „Возрожденіе Болгартъ“, стр. 36. И продължава пакъ: „Отъ лѣва страна на кладенца (като гледашъ къмъ истокъ) терасата е ограничена съ стѣнитѣ на черковната ограда. Отпредъ, продълженето на тази тераса, която образува черковното прѣдверие, не по-малко отъ кладенца е знаменито въ българската писменностъ: тукъ, на туй място е станало тъй нарѣченото Търновско *ауто-да-бе*. Задъ прѣдверието слѣдува *конакътъ* на екзархъ Всѧ Българии съ тѣхния *причтъ*; той самъ държи на полукургъ сичката тераса отлѣво на входа отъ пѣтнитѣ врата до самитѣ тѣзи врата, тъй сѫщо не по-малко отъ кладенца и отъ черковното прѣдверие, знаменити въ живота на българските свещенници: защото собственно отъ тѣзи врата сѫ се обрѣщали къмъ тѣхъ, както едно врѣме волинскиятъ князъ¹⁾ Романъ Мстиславичъ († 1205) съ литвинитѣ. Азъ вѣрвамъ, че щѫше да бѫде твърдъ поучително да се опише конакътъ на сегашнитѣ екзархи, намѣстници на българските патриарси; но, уви! при сичкото наше горещо желание, това е невъзможно въ сегашното, дѣтински раздразнително врѣме; и за туй, като го заминуваме, ний ст҃пваме право въ черковното прѣдверие, като изваждаме прѣдварително нѣ обущата, а шапката си.

„Прѣдъ нась има три врата, отъ които двѣтѣ крайни, споредъ срѣднята, сѫ расположени съразмѣрно. Но за чуденѣе едно нѣщо, че крайната врата, отдѣсно, води въ нартиката, а крайната, отлѣво — право въ избата (подница) на обитателитѣ митрополитски. Срѣднята, голѣмата врата води въ малъкъ единъ коридоръ, прѣзъ който може да се иде право до самата вѣтрѣшность на женското отдѣление; а налѣво, — коридорътъ стига до една стѣна, нова работа, на която стѣна, съ аршинъ отъ земята, се издава до два прѣста мермеръ-камъкъ, дебель 8 сантиметра и нѣщо, широкъ единъ аршинъ, безмѣленъ свидѣтель на Ако се приземѣ внимателно, ще видимъ, че надъ вѣтрѣшната срѣдна врата, направена цѣла отъ бронзъ (пиринчъ), най-нова фабрикация, стѣннитѣ фрески (живопись) сѫ отнети, откъртени и нѣма обикновенната надпись на строителитѣ на този храмъ. Сѫщето можемъ рѣ и за другата стѣна на коридора, съ тази разлика само, че българските надписи на неї сѫ замѣнени съ грѣцки, тъй щото отъ първъ пѣтъ ви се струва, че сте влѣзли въ нѣкоя грѣцка черква! Тъй, ако ви занимаватъ само български старини (древности), а не грѣцки, лесно може да приемете чѣрквата за грѣцка — и ще си идите. Тази забѣлѣжка се аресва на пѣтешествениците по Европейска Турция, които обикалятъ ужъ съ учена славянска цѣль. По-долу ний ще подтвърдимъ това съ фактъ.

¹⁾ Той билъ и бѣ-напрѣдъ князъ Новгородски, който въ 1196 год. завладѣлъ галицкия прѣстолъ, много свирепо убивалъ галицките първенци, духовни и мирски, и съ жестокостта си ображилъ противъ себе си и народа и руските князе; той сѫщиятъ билъ вѣренъ съюзникъ на византийския импер. Алексия Комнена II противъ нахлуването на половците въ Тракия.

„Като отворите бронзовитѣ врата, вий стъпвате собственно въ туй малъко място на черквата, което е отдѣлено отъ останжалото съ една голъма камена арка. Сичко тукъ напомня старобългарското происхождение на черквата; образитѣ на стѣната (или фрескитѣ) запазени добре, само трѣба да ги омиешъ отъ многото прахъ и да запалишъ свѣщъ, съ която да си свѣтишъ, като ще четешъ; горната частъ на стѣните, малко по-долу отъ тавана, околовръсъ цѣла е исписана съ славянски букви и заключава кратко изложение на Седемтѣхъ Вселенски Събори. Сичкитѣ тѣзи надписи сѫ важни за българския езикъ; а за да дадемъ едно малко понятие за тѣхъ, ний туриаме тукъ една само, която се намѣрва при образа на света Иолита и на сина ѝ Кирика:

сты. курникъ
зрѣ що ми съдѣкъ мж
чителъ слове ви
диши ли ми
главъ како ыж
е съкроуши
ль.

(Тукъ е видно, че думата сты е скратена отъ склонътъ, безъ скратителния знакъ (‐); още на втория и третия редъ думитѣ мжчитель и видиши сѫ прѣкъснати отъ първите имъ слогове безъ съединителната (-), и най-послѣ е видна неграмотността на писача отъ прѣкъсваньето крайния слогъ лъ отъ съкроушиль. *Прилож.*)

„По-натакъкъ, до арка, ний стъпваме въ срѣдната черковна часть и на очитѣ ни отведенѣкъ се прѣставятъ четири колони отъ бѣлъ мраморъ, расположени въ два реда и които приличатъ на колонитѣ въ Лаврата Гѣтъ ѡ Мъженикъ, само че сѫ малко по-тѣнки отъ тѣхъ. Сичкитѣ колони се виждатъ отъ единъ родъ, размѣръ, цвѣтъ, форма и безъ никакви надписи; но една отъ тѣхъ, която е тутакси на дѣсно отъ входа, въ горната си частъ нѣма полировка и половината на мраморния рельефъ е отсѣчена. Като се призре човѣкъ хубаво и като пошипа съ прѣсти, открива туй, че отъ отрѣзания рельефъ долу, на разстояние до единъ аршинъ, окръжността на тази колона е много по-малка отъ долната нейна частъ и отъ другите колони; че въ туй място тя е равномѣрно огладена или изсѣчена; че въ нѣкои мяста се намѣрватъ явни давления на исчезнали букви, съ една рѣчъ — бившата на неї надпись е унищожена отъ прѣселенците изъ брѣговете на Златният Рекъ Нѣма що да правимъ! Не е дошелъ, види се, още частъ да се испълне словото на Спасителя: зѣлѣ зѣлѣ погоукить іхъ, и виноградъ прѣдастъ йнъмъ дѣлателемъ, иже въздаадатъ імоу плоды во врѣмена скѣ (Мат. гл. 6, ст. 41).

„А между това Шейхъ-ефевди като ми показваше таквазъ една колона съ надпись въ неговото теке (Св. 40 мжченици), умисленъ думаше: „Ний наричаме тази надпись джиневизз (т. е. генуvezска); но мене

ми се струва, че тя е *ески-булгаръ* (старобългарска), и азъ ѝ гледамъ като свещенъ остатъкъ на днешната *рал*, която, може би, пакъ ще си ѝ присвои, когато намитъ отстъпления отъ духа и отъ словото на Корана прѣпълниятъ чашата на пророка!“

„Тукъ пакъ на дървенитъ греди се намѣрватъ старобългарски надписи, но до толкозъ истрити, види се, отъ врѣмето, щото можно се распознаватъ. Сичкитъ стѣни сѫ покрити съ изображения на светци или пъкъ на събития изъ Вехтия и Новия Завѣтъ, и отъ дѣсна страна, дѣто е сега митрополитскиятъ тронъ, добре сѫ запазени фрескитъ съ изображенията на Иисуса Христа, св. Богородица и Ионна Кръстителя, които изображения свидѣтелствуваатъ за искусствата рѣка на художника-живописецъ. Забѣлжително е едно нѣщо — че св. Иоанъ държи въ рѣка свитъкъ съ надпись, послѣдната частъ на която съвсѣмъ е непонятна за мене.“

„Ето рѣчената надпись (прѣписана тѣй, както си е, и съ указание на редоветъ черни и червени, сичкитъ 14):

	{	ѓи прїймлє
червени		нїе мѣtre тѣ
		ое. и крти
черни	{	тела тко
		его . циѣ
червени	{	дрѣ прї
		хъ:
"	{	ѣлфнзард
		ѣрь . фамо
	{	лофо. кѣ
		мн дѣнс.
черни	{	ѣлисо адо
		не . евнѣна
		вело:

„Червенитъ и чернитъ букви отиватъ само до точката; въ втората частъ на надписътъ една само буква — първата — е червена, а другите сѫ черни.

„Оставямъ на езиковедците да рѣшатъ: на кой езикъ се относил послѣдната частъ отъ тази надпись.“

„Отъ староврѣменнитъ черковни утвари, като сѫдове и други вещи — нищо не останжало въ тази черква на *Св. Апостоли*. Само една митрополитска тояга (патерица), отъ сребро, е уцѣлѣла тукъ, и тя нова. На нея видѣхъ издѣлбана ей тази надпись:

извѣничили ѿ и поспешничили сна и съвѣршили сѣтаго дѣа искова се сина патерица въ градъ враца искова ю маѣсторъ никола и костадинъ ѿ място кидровци въ лето 13 тисѧчно и ѩ і ѹ-то месецда декемврия при цара сълтанъ ахмета митрополитъ трѣновскому кири гаврилъ многа мѣя лета и приложисе въ стѣю митрополию трѣновскю храмъ стихъ

славни^{хъ} и връховни^{хъ} апостолъ Петра и Павла щ се мъ настонникъ би смрени киръ Павълъ.

(Тукъ датата, споредъ мене, тръба да се чете: 1770 - 7120 отъ създ. мира или 1772 год. отъ Христа. — *Прилож.*).

,Други остатки отъ старо връме въ тази част на черквата нѣма, освѣнъ ако споменемъ полилея (льострѣ), отъ сѫщия материалъ и тази пакъ фабрикация, като перинченитѣ врата на черквата. — Ний бихме го заминжли съ мълчание, ако гръцката надпись на него и лѣточисленето 1767 не ни напомняхж тази рокова година, въ която окончателно се уничтожихж българскиятъ и срѣбъскиятъ независими патриаршески прѣстола

,Черквата Стъхъ Апостолъ принаадлежи къмъ най-сиромашките черкви въ Търново и почти отъ никого не се посвѣща. Олтарятъ ѝ съ нищо не е украсенъ и не се е упазилъ напълно. Тукъ азъ намѣрихъ и една *анаграма*.

,И най-сети^{хъ}, отъ дѣсната страна на олтаря има отъ желѣзна рѣшетка едни врата, които водятъ въ малка една стаичка съ камененъ сводъ, дѣто до 1837 год. се е пазила старата библиотека, изгорена, както се знае, отъ фанариотите по българското движение въ митрополитския градъ. — Колко азъ распитвахъ, но нищо върно не можихъ да научж за тѣзи два човѣшки скелетя (костника), които намѣрихъ въ тази стаичка! Сѫщето бихъ рѣкълъ и за мощитѣ на светого Лъва война. Едно се знае, че тѣ по-напрѣдъ биле на онуй място, дѣто сега стърчи единъ мраморенъ камъкъ и съ прѣнесени скришомъ, не отколъ, въ Цариградъ, дѣто тамшнитѣ българи падижли на пеша имъ да ги дирѣтъ и разбрали, че рѣченитѣ мощи носијте вече гръцко наименование. . . .

,Ний ще избавимъ читателя отъ описанietо на подницата (изба) и сайданта, както и отъ описанietо на подземнитѣ ходове (единъ видъ лахъми), дѣто сега сѫ обори (яхъри) и дѣто още тукъ-тамъ се подаватъ нѣкои мраморни касове

4. „Като описахме до колкото можахме намѣренитѣ паметници както въ джамията *Св. Четиредесетъ*, тѣй и въ митрополската черква, сега да прѣминемъ прѣзъ рѣката Янтра и да погледнемъ малко на развалините отъ черквата *Св. Димитрий*, дѣто едно връме се вѣнчавахж (коронявахж) българските владѣтели съ царски вѣнецъ. Тя била до-сущъ запустѣла, но сега скоро Търновските граждани се осѣтили да заградятъ мястото, и тѣй упазили за потомството едвамъ една отъ стѣните на олтаря. Тази стѣна има 7—8 арш. и свидѣтелствува по-добре отъ съка история за отношението на Фенеръ къмъ българския народъ. Като јж гледате, вий виждате подъ откритото небе злѣ упазени фрески съ изображения на светци и още съ гръцки надписи, и, може би, да кажете, че туй тръба да е гръцки паметникъ. Но не е тѣй, любезний читателю! Попитайте вашия водачъ (стига да е грамотенъ нѣкой българинъ) и сами съ ржката си снемете частъ отъ единъ фрескъ — и ще се смааете, като ви се представи отдолу други фрескъ, по-добре

упазенъ, съ изображения пакъ на светецъ, и, о чудо! съ старобългарски надписи. Тези прѣвръщания, споредъ мене, не щажтъ никакви коментарии. Ето, напримѣръ, една надпись отъ единъ кѣсъ, който се намѣрва на стѣната черковна подъ грѣцкия кѣсъ, който го покривалъ:

ГИ ЪЕ НАШЪ
ПРИЛЕЖНИ
А СИ Ж МЛ
ТВѢ ПРИН
МИ Ш СИ
РАБЪ ИСК

„Като се прощавамъ тозъ пътъ съ В. Търново, азъ повтарямъ още веднъжъ, че освѣнъ остатките на древността, които горѣ описахъ, азъ нѣмахъ щастия да намѣрятъ въ него други. И прилагамъ за историческа вѣрностъ, че единъ изъ тамошните ми познайници ми подари за споменъ шестъ книжни листа, които по съдѣржанието си принадлежатъ на нѣкой Сборникъ¹⁾. На една страница нѣма пѣ-много отъ 20 реда подвинутавно писмо, вече пожълтѣло. Езика и правописанието — отъ последне врѣме; но безъ да гледаме измѣняването на едното и другото, има нѣколко указания доста забѣлѣжителни, които оставяме за друго място.“

* * *

Тъй приключва Хр. К. Д. писмото си, безъ дата, безъ нищо друго — и азъ гледахъ да го прѣдамъ, до колкото можахъ, въ вѣренъ прѣводъ, като го придружихъ тукъ-тамъ съ нѣкои коментарии отъ моя страна за пѣ-голѣма ясность и разбиранье. — Коментариите, които азъ правихъ въ текста на писмото, отбѣлѣзани сѫ съ недовършените думи: „прѣводъ“ или „прилож.“ въ скобки и отдолу въ забѣлѣжки. Тѣ бѣхъ нужни, споредъ мене, защото на много място Д. не само е тѣменъ или пѣкъ заминава нѣщо мѣлчишката, но и погрѣши мѣста има. Тъй, напримѣръ, редовете въ една надпись той ги искарва 13, когато тѣ сѫ 15 и словомъ петнадесетъ. И пакъ: на едно място като подмѣта името на Волинския князъ Романа, той го нарича просто *Романъ Волинский*, отъ което читателятъ би помислилъ, че тъй се е зовель този князъ — „Волинский.“ За туй азъ направихъ онази забѣлѣжка (1 стр. 382) като приложихъ въ текста и датата на смъртта му († 1205).

Както вижда читателятъ, азъ не съмъ оставилъ нищо необяснено въ писмото на Д. и, може да се каже — прѣдавамъ го тукъ съ единъ видъ рецензия, която обаче ни най-малко не намалява неговото достоинство;

¹⁾ Тѣ сѫ листоветѣ, за които споменува г-нъ Славейковъ въ статията си „Дѣѣ бѣлгарски рѣкописи“, печатана въ „Бѣлгар. Книжици“ отъ 1859, кн. 9-та, стр. 259—269. Но у него стои, че въпросните книжни листове отъ едната рѣкопис (именно отъ Бѣлѣковската) биле не шестъ, както казва Даскаловъ, а четири, които сѫ се намѣрили у г-на П. Г. Кисимова и биле врѣчени нему, Д-ву.

напротивъ — тази моя рецензия още раскрива характеристиката на поченния авторъ, туй което ми е било присърце да покажъ още отъ начало на този мой за него *споменъ*.

Отъ необяснениетѣ пъща въ писмото му остава само *анаграммата* (стр. 385), която се намърва въ митрополитската черква на 12-тѣ Апостоли, и която никой до сега отъ учениците посъбители не е можалъ или не е щѣсть да разчете и отгадае. — Азъ намървамъ у д-ръ Иречекъ,¹⁾ че най-стариятъ посъбител на града Търново биль нѣкой си Петър Богданъ *Бакшичъ* отъ с. Чипровци (Ломско) — нѣ-сетни католически епископъ въ Сръдецъ — който въ пътуваньето си по съверо-источна България биль описанъ своите впечатления за старата наша столница. Отъ по-новите той изброява нѣколко, като: генералъ *Молтке*, който въ 1836 год. биль въ Търново и начърталъ първия му планъ; известниятъ русинъ славистъ — *V. Григоровичъ*, който въ 1845 год. издирвалъ старобългарски паметници изъ България, Тракия и Македония, като починалъ отъ Цариградъ, Солунъ и Света-Гора;²⁾ *Даскаловъ*, който събрали надписите въ Търново (1858); Нѣмецътъ *Barth* допълнилъ илана на генералъ Молтке; Френецътъ *Lejean* (1868) направилъ първата картина на града (но г-нъ Иречекъ не е знаялъ, види се, като пише за него, че и азъ му съмъ спомагалъ въ туй); а г-нъ Каницъ е описанъ и илюстриралъ стария прѣстоленъ градъ. Този последниятъ, като археологъ съ авторитетъ, занималъ се е особено съ старите постройки на града и въ околността му, именно по мънастирите — прилагамъ азъ за г-на Каница. Но туй да се не земе за дѣрзостъ отъ моя страна, защото и него съмъ придръжавалъ навредъ въ обиколките му тукъ прѣзъ 1871 год., както и самъ той пише за мене и за инженера г-на Гавроиский въ своето съчинение *Donau-Bulgarien und der Balkan.*³⁾ — А симпатичниятъ нашъ бивш министъ на просвѣщението г-нъ Иречекъ, самъ за себе си исповѣдува: „Азъ самичакъ тукъ (въ Търново) твърдѣ много видѣхъ, което може би другите да сѫ забравили. . . .“ П професоръ Дриновъ прѣзъ окупацията (въ 1878) откри на Трепевицъ въ Търново основите на двѣ черкви съ гръцки надписи отъ Никополи (село Никюпъ). И, като припомнъ прѣданието на гражданитѣ, че тукъ въ старо време имало седемъ черкви, казва, че споредъ старите български паметници, тукъ (т. е. на Трепевицъ) имало съ една черква *Св. Иоанъ Рилски* (която Даскаловъ прѣполага до самата митрополия на Истокъ, прилагамъ азъ) и друга на *Св. Апостоли* (?) съ мощите на светого *Гавриила Лесновский* (— да не бѫде *Лъсковский?*)

¹⁾ K. Jireček: *Cesty po Bulharsku*. Praha 1888, стр. 164.

²⁾ Г-нъ Иречекъ не ни казва за него — памѣрилъ ли е или не въ Търново паметници, но Григоровичъ самъ исповѣдува: „Въ Търновѣ (я) пашъ (только) одну надпись, но списать се не могъ!“ А каква е била тази надпись и дѣ именно я билъ памѣрилъ — не казва: едно само бѣлѣжи право за митрополитската черква, че тя е храмъ на 12-тѣ Апостоли, съ кубе и четири колони — здание *необширно и теперь дажъ въ иконагъ совершенно измѣнено*, като прилага: „Я напрасно искалъ надписей на стѣнахъ и Куполъномъ обводѣ, и никакихъ признаковъ прежняго издания сего храма не нашелъ“ (виж. негова *Очеркъ путешествия по Европейской Турциi*. — Изданіе второе, Москва 1877 год.)

³⁾ Глед. второто му издание въ Лайпцигъ 1882 год. стр. 156, 165, 174, 178 и проче.

Но никой отъ горѣщоменжтитѣ стари и нови писатели-пътешественици и въ панагонъ — археолози, никой казвамъ не е исхабилъ нито една дума за въпросната анаграма въ митрополията, а не и да ѝм прочете, или отгадае и растълкува. Тъй щото при тѣхъ пакъ нашиятъ д-ръ Хр. Даскаловъ е забѣлѣзаль и записалъ нѣщо по-сѫщественно отъ сичкитѣ прѣди и подиръ него знаменити посѣтители на нашето В. Търново. — И това е именно, което го най-добре характеризира.

Варна, 1891 год.

Тиквешки ръкописъ.

Отъ Н. А. Начовъ.

А. Текстъ.

(Слово великаго Василіа, како (избаки ч)ѣвка ѿ диявола. ѿ.

(Е)е моужъ въ кесарійской¹⁾ стради(и). имене твоу вѣше синклити(и)и. и имаше именія много. (их)же несть числа. села и люди (ко)и не и камиле много. имаше (дъще)рь едино чедноу, име въ и вѣше (кор)асити. и ѿврѣвъль ю вѣше (бог?) бжыта бене ѿврѣчница. (да) примиши за млада калюгерствъ. (да) посложити богъ до старости. (въси и)оци сна не имаше. непрѣста(и)и съложаше богъ. да то е ради сїсе(и)и ѿвѣць имати, и много въсela . . ѿ неи. имаше синклитианъ (еди)ого раба имене еладий. (много)го моудръ и книжевънъ. ега (кид)е гжю свою корасию. же(ла)ше и глаше ѿ како да възвѣль (ко)расио жено севѣ. мене и(и)кто (не может събрать съ нею тѣкмо дѣ | таволь. азъ елади(е) (прѣдамъ се) ве дигаволоу. и дига(е) в(оль) помо)жетъ мне. азъ възмоу ж(ен)е севѣ. корасию. и въръ иде на р(асп)ѣтъ. и възва дигавола ед(но)щъ. дигаволь тависе емоу. и рече ч(то въ)иши елади. елади и(сповѣда) емоу. дигаволь ре немошъ (если) азъ прѣстѣпти къ той д(ѣвиц)ѣ, и послоу теге къ великомоу (гн)и. наше м(е)дъ фаръмакио. и и(аче?)емоу дигавольска словеса(а) чити егд. и про- ве(а) на ве... слоквса. и чоу вели дига(воль) фаръмаки. и посла д. с(лоуги,) пристехъ къ елади. поем(ши ела)дига съ радостю великоу. (и въведо)ше къ фармакио. и видѣ ег(и) (съдлата на) столъ висоцѣ. и множест(во) (слуги?) прѣстогахоу емъ. и въпро(сивъ ела)дига. рече что трѣбоу²⁾ ѿ м(ен)е илъ что ме ищеши. елади ре (да)ми сътвориши да възмоу корасио за жоу³⁾ севѣ и боудъ гнъ домоу/(еи.) азъ твой богъ довѣка. (фарма)ки ре ви хрѣтъ и много лъжете. егда въ вами невола (тог)дл мене ищете. а иега вами ѿ(слв)жит тогда хдъ послѣдоете. (за)небо въ хъ мѣтіи такови при(м)ает. тако мене лъжете, ноу (и)апишъ мѣтъ рѣкописаніе своє. (что е) си мой. азъ теге сътвороу. ела(ди)е записа рѣкописаніе своё, (и да)стъ

1) Въ рѣкописа написано: -ско истра-.

2) Вм. трѣбоуши.

3) женоу.

въ рѣкѣ фармакий. и по(сл)а фармакий слѹгти свої. и ѵе имъ (иди)те и ѿбнімите дѣвицоу. и ѿби(ми)те ю. и наставите ю на любовъ (адама) и іевоу. и доше и ѿвидоше ю (ко)расни. и іединъ днъ видѣк ела(д)ига и граюша. и въ драгостъ . . . о(б)иетъ ю. и въ ноции вѣстоужи (ве)лико, и вѣзметесе. чоу(sic) ѿпъ и ма(ти) е)и ѵз ни(х)ної палати. ¹⁾ (и рѣ)шѣ что такои стенеши и іечиши чедо. ти все имаше еже хощешъ въ рѣкоу.

⁴⁾ чимъ скрѣбѣ и тако стенеши. ѿна ѿкешавъ | и рѣ, ѿчѣ, ѿчѣ и мати моу(жа) трѣкоуешь срѣце мои. іако(о) смиша сиклнтианъ такои рѣчи (вѣск)рѣбѣ мльвеини. и сиюшъ въ лѣце (свои) глаше съ женою своюю. ѿ кто (оу)га)и свѣтлю свѣтлю въ домоу м(о)емоу. ѿ кто ѿбори ламъбадоу (цѣ)квноу. кто оуго разроушъ ц(р)квь на земли ѿною. корасийа (рѣ) ѿчѣ ѿчѣ моужа трѣкоуїе срѣце мои. помилоуи ме въ тѣгахъ вели(цѣ)хъ оумрѣ). дай мнѣк мвжа елади. сикли(тиганъ) ѵе ѿ чедо да азъ на- дѣяхсе (тебе) ради ѿбрѣтоу сїсеніе. ноу (опо)менисе и вѣзвратисе къ бѹ. (кора)ста ѵе аще недаси мнѣк елади(а) моужа горюкоу смртю 8мрѣ. сикли- тианъ ѵе ѿ чедо да аще²⁾ (лю)бить срѣце твои моужа. д(а) ѿбрѣцъ иамъ прилична члвк(а), понеже є елади. намъ рабъ. га(ко) смиша корасийа за елади. 8(иетъ) сегѣ за грѣло и кличе. помилуй ме ѿчѣ елади. моужа хоу(8.) | (сиклит)ианъ прѣбра вѣсе боларй. (и) дастъ елади. моужа. и прѣ(д)астъ вѣсе именіе своє. и побѣть (ж)еноу свою и вѣнѣ въ манастиръ. (е)лади живеше съ женою своею. и непрѣходеше въ црквь. ега глаше емоу ѿнъ ю про- кажаше лжами. енѣк дѣ оукориши ю болѣркъ. реще почто неприходитъ елади въ црквь. и іако приде корасийа рѣ къ елади. ѿ аще непридеш наутрии въ цѣкѣ. и вѣзнеши чнне дари азъ сегѣ смрти прѣдамъ. елади неима ію (отвѣщати) ноу ісповѣде всоу істину. іако смиша кора(с)ийа кличе съ великий глѣсомъ. (и вѣ)зидае, ѿ горѣ мнѣк єе мой . . . на³⁾ ли ѿбрѣтохсе вражи дѣла твореци. іаже нѣгдѣ творециесе. ѿ горѣ мнѣк єе мой. азъ не послушаш родите мой азъ сама сегѣ прѣда врагоу. и вѣста 5) клиочији | и плачвири въ лице свои. и кр и вѣнидѣ въ кападокю къ вел(икомоу) василию гле помилоуи ме вѣ(ко.) азъ сама сегѣ врагоу прѣда. и д(иако)ъ тело мои ѿдрѣжит. и. лѣт. помил(оу)и ме вѣко непо- слѹшаш родите сво(и) въ тѣмнѣ поут заидохъ. ісповѣдаю мою всоу істину. василие послал за елади. и вѣпроси іего и рѣ, прахо ли кажет жена твоиа. елади рѣ приклонивъ главоу право кажет жена моя. василие просклзивс(е рѣ ченоу) такои прѣблазниль се еси члвче. еже еще вѣпрошу тѣбѣ. хощеши ли да вѣзвратишисе къ хѹ бѹ нашею. вѣко хотелѣ иоу записалъ іе(съмъ)⁴⁾ роукописание свои ѿ прѣдахъ фармакиу. василие ѵе. сико глѹ ти ч(лѣ)чес любитли срѣце твои да вѣзвр(ати)шише къ хѹ бѹ. елади ѵе м(ного) любить вѣко млюсе егда⁵⁾ како(о) мо)жешь. ѿ мѣ⁶⁾

¹⁾ Въ рѣкоп. написано: полати иго.

²⁾ Въ рѣкоп.: дачи.

³⁾ Прѣдполагаме и тута по погрѣшка да е написано вм. и, а на мястото на точкитѣ да е било да така, што да се чете: да и асли.

⁴⁾ Отъ думата искумъ въ рѣкописа остало само и, написано надъ реда.

⁵⁾ Вм.: еда.

⁶⁾ Вм. штими отъ етимати, отъимати, отънимати.

Ме Ги. поиетъ ва(си)лиѣ за десноу роукѹ еладиа и в(ы)веде его въ келію свою. и затвори. (и прѣбїй .Г. дни. василие непрѣстай (8 прѣстола въ цркви стої млашесе. (б)ѹ за еладиа. корасниа ѿ живь бъ неизидоу ѿ цркве. дождеже¹⁾ невиждоу моужа моего камо се хощеть ѿбратити. то ни хлебъ ни водѣ въкоусь по .Г. хъ днѣхъ. и приде василие и ѿвори іего. и впросить ѿ. что стройши еладиа. ѿвь ѿвца зле єсъ влко приходит (sic) дигавольи гиютме. и стрѣлаютме. василие даде емѣ мало гастї. и паки затвори іего и прѣбїй .б. днъ. и приде его и паки впроси. како іеси еладиа. ѿвь ѿвцавъ емоу и ѿ. влко надалече мене стоиетъ. караютъ мене, ив неприближаютсѧ. и даде емѣ мало гастї. и затвори іего и паки при(б)и .Г. дни. василие непрѣста(н)о молаше се в прѣстола. съ корасниою женою іего. и паки огроси іего. ѿвь ѿвцавъ ѿ. влко гла имъ чою ноу ихъ невижоу. и възрадовасе василие. и призыва все | хори и гради и попи в цркви. и вѣ люди ѕ тисоуци. сти василие (ре) къ людемъ ѿ дрѣзи и братїа, една ѿвца ѿ стада хва заблудела ів. помозите ми братїа, еда како ѿтимемъ ю ѿ ѿвка. и покѣда и истиноу. и даде имъ свѣщеннѣ въ рѣцѣ. и поиетъ іеладиа за роукв. и бедоше іего въ црквь. и вси лоуди въпніахоу ги помилууй. и въэрѣ(въ) елади и вѣдѣ дигавола тако ѿрла летвци. да похватить іего. еладиа кличе ѿ влко ѹдржиме ѹнесеме дигаволь. василие виетъ его по пазоукоу. и ѿ ѿ проклети дигаволе како смикиши ти иконоу вѣжю и кріеніиѣ вѣжнѣ из роукв моего да пониешай. дигаволь великий гласомъ въпніаше несилюиме ѿ василие несилюйме, ѿвь мене іе (ис)каль а не азъ того. чоухоу людие вси(и) велии гласо дигавола глаца. страхомъ ѿдржими вѣхоу. ѿви крѣс | (те)хъ лице свое гиующе ѿ камени. дроузи биующе глаамъ свойни ѿ землю. къ боу въпніахоу помилуй ги твореніе рѣкв свою непрѣчоу мене рака своєго. и си моужи (sic) тогда дигаволь разроушисе. испаде рѣкописаніе еладиево. и падѣ въ рѣцѣ василию. василие приетъ рѣкописаніе. и дастъ еладио и ѿ познаеши ли си. еладиа ѿ: то є рѣкописаніе моє. еже записа азъ дигаволъ. и въвѣде василие еладиа въ црковь. и ѿсвети іего: и прѣдастъ²⁾ жене іего и бѣви ихъ. и възетъ все дари цркви. и въниде въ домъ и. и лигоургиса въ домѣ и. и кѣвни биходу въ вѣкѣ бѹ нашемоу слава въ вѣки іамъ: † †

Слово ѿ ишана златоустаго како є женъ всъ свѣтъ ѿгъвише.

(А)дама ева из рая изъгна. и далита³⁾ самона сльзами изоу ма извѣде и погуби. и вельзакела пророка йлию посвѣтоу прогна. | и родилада ишан(а).⁷ (ѡбезглаби?). тевфана крѣмарин(а). (погоу)ки фокоу звратиш (ѡсмори?). цама въ единѣ ноющ. сл(ово ѿ) сампсонѣ.

Бѣше моужъ маноиѣ въ землѣ ѿхиской. и не имаше чедъ. въсѣда желаше ѿ чедѣ. въ единѣ днъ приде члвкъ къ жене іего гле.

¹⁾ Вм. дондже.

²⁾ Въ рѣкописа — прѣдастъ.

³⁾ Прѣдѣ тих думи съжѣзть и както и началнитѣ букви въ слѣднитѣ собственни имена: иродилада и тевфана, сѫ написани съ червено мастило.

възвѣсти¹⁾ моужкоу своемоу. та́ко хощеши родити чедо ѿ срѣца своюго. и́ боудетъ бѣомъ изъбранны. жена ѹе ги кто еси ти. ѿнь же ѹе аз же есьмъ аггъ посланъ ѿ ба. възвестити вами ѿ томже. ѹе жена не вѣрю тога да не съблажнена боудв. та́ко же прѣжде прѣбала наша е.га.²⁾ ноу аще истину глаши. прииди егда вѣдеть моужъ мой. аггъ ѹе въистину глаши. и ѿтиде на вчѣрк,³⁾ и прииде маної. и покѣда емоу все. шни рѣе егда паки, придетъ възгла(си) мене. є. днъ прїв⁴⁾ паки, жена ѹе ги аще истина є гль твой. седи тоуи. дондѣже призовоч (моужка моюг). ѿнь ѹе призовѣ (его. и призо)ка манога. и прииде аггъ маної ѹе къ агглоу ти (ли при)ходилъ еси въ домъ мой. (агглъ) ѹе є и глю тебѣ. посланъ есьмъ възвѣстити тебѣ. зачнешъ и родиши сна. иже въселеною ѿбладаиствъ. и срѣжитъ рѣкою своїб. ни желѣзнив рани прикосноутсѧ ємв. да вароуетсѧ ѿ вина и медоїна питий. до въѣки живетъ. маною ѹе ги поседи тв. дондѣже принесоу козлици. и сътвору тебѣ іастї. и иадъ поидѣи. и принесе маної козлица и постави срѣкъ дворѣ на камикъ ге ѹе емоу аггъ. и въздвиже жъзвъ свой аггъ и възложи на козлица. изгорѣ козлице въскоре. видѣ маної и оужасе се. аггъ иевидимъ бї, маної зачеть и родить сна. и нарѣе имѣ емоу сампонъ, егда бї с. го-⁵ дина прѣдаде моу ѿцъ егдѣ лиради блюстї. и придоше сара | кинѣ и па- доше въ лигадѣ. (самсо) икъ приди караشه ѹи. ѿни та́ко млада за ѿхъ. сампонъ ма дрѣво. ноу ѿбрѣкъ кости⁵⁾ ѿ(линоу) и конкоу и изви т.⁶⁾ воиѣ до съмрти. и въжедасе ѿ трада, и не ѿбрѣте водоу. и потисноу костъ въ землю и посмѣра землю изетъ водоу и н(а)пой все людї. и многици саракиниѣ прихождахъ по пизмѣ. ѿ разбиваше ѹи. и. краткъ. и подаҳъ. сестрѣ за него, имѣ ей далитѣ. и вѣкъ лѣпота вѣлия зело. и много искаху како да погоубят югдѣ. и немогоше нищо сътворити емоу. дондѣже се вароваше ѿдъ вина и меда. ѿбладаше всею землюю. и въси црнъ томоу работахоу. такожде прѣбѣгохоч саракиниѣ. т. великихъ боларь, и живѣхочу въ него та́ко да изоудетъ егдѣ. еда како погоубетъ егдѣ. и единъ днъ постави къ нимъ рѣчъ. и рѣе⁷⁾ ѿ аще ми ѿгодите чо ви рекв дамъ вами всемъ | (по ко)нв и по златоу роутцишоу, и рѣе⁸⁾ имѣ (чио е) ѿ ѿ найлюта найблѣдо изѣдѣ. постави имъ рѣ. ако ли не ѿгатате. паки азъ вами тоже възмѣ. шни възъмъвши велико. и преходехъ къ жене егове далиде. глахъ погибаешь изоупрашай югдѣ да намъ повѣси. понеже ми есмо ѿ рода твоего да непогоубить ѩа. ѿна съ слезами пи- таше сампона. сампонъ ѹе є и, азъ повѣмъ тебѣ, вѣй лъва въ єдино

¹⁾ Послѣднитѣ букви т и и написани свѣрзано една съ друга.

²⁾ Въ тая дума подирь буквати *и*, тамъ дѣто ний туряме точка, въ рѣкописа е написана по-дребна буква, прилична новече на *и* и по-малко на *и* и прѣсъчена съ рѣзница, като да е задраскана. Така щото думата могла би да се чете *ига*, *ига* или, ако рѣчепата буква се взема за задраскана, *ига*.

³⁾ Ви. вчѣрк.

⁴⁾ Ви. приде.

⁵⁾ Въ рѣкоп. върху крайната буква е написана неясно друга буква *и*.

⁶⁾ 300.

⁷⁾ Ви.: рѣче.

⁸⁾ Буквати *и* въ тал рѣчъ е написана подъ реда.

врѣмѣ.¹⁾ и паки въ дрѣго врѣмѣ миноў и ѿбрѣтѣ пчели въ глауѣ еї²⁾ и зехъ медъ и тадохъ. ѿна повѣда имъ. и ѿнъ вгодиша, и взехоу ѿ сампона. т. конь и рѣхъ. почоудисе сампонъ како взнахъ. лѣти его глаше ѿ сноу мой жена твоа повѣдѣютъ. ѿ глаше ѿ³⁾ мати мої како хощешъ жена мої пронести мене. гдѣ хощет по добра ѿ мене ѿбрѣстї, и паки начиша вино пити и медъ. и ѿпойхоу югъ и приковахоу его | къ пиръгъ о грѣ. ега провѣди се (ѡнъ) зеть пиръгъ на сеke и ѿднесе его на гору. и постави его право, н(а)учиходу его женоу да испраша за силоу іего. ѿна катя вечеръ(ы) плакаше велико. сампонъ глаше къ неї, ѿ жено что плачешин, что є тескъ малъ, ти еси всемъ црѣль црнца. цю хощеши ѿ мене. ѿна глаше каки ми гне где є твоа сила. и азъ да знаю твою силу. ѿнъ же поведа єй на пень периволю ѡе то ізвѣсна сила мої. ѿна възложи на пень злато и бисеръ. каменіе злато и бисеръ. виде сампонъ и наслегасе и ѡе ѿ лѣда жено чемоу влагниши. ѿна паки плакаше се. и ѿ истиноу повѣда єй. ѡе. с. вѣдь имамъ въ главе своеї златехъ. то є сила мої, ѿна поведа съпрѣникоу его. ѿнъ ѿпениходу и ѿстрогоше его власи и загоубить моць свою. и бистъ яко дете. г. лѣтно, и емшѣ | (и ѿ) лѣтиши юго изыгнаше. и възетъ (в)ождъ и заведе въ гороу и хранише его и бѣ. с. лѣтъ. и порастоше власи юго и бистъ моць такоже и прѣждѣ. и ѡе вождоу приведи ме гдѣ вешилтсе далита на стльпѣ сампоновѣ. съ неѣрніюми, токъ бо ѡе жалостъ дма моего снесме. и потрѣбсе стльпъ. и ѿнъ сепѣ. бѣгъ \div

Слово ѿ стѣ или(и) како вѣжа ѿ женіѣ. ѿ че блви.

Бѣше црѣй йгоръ вѣлей зело. повеле и събра вѣсъ землю свою и сътвориша. каминѣ. велию за. г. лѣт. камина имаше троа врати. ега хотѣаше вжеци каминѣ. тогда бѣ вѣра велия зѣло понеже камина иснѣль се води. събра вѣсъ жрыце своє. с.⁴⁾ и неима цю да сътворитъ. и приде тезвітенинъ йлиѧ. и ѡе жрыцемъ. аще исвѣшетъ ваши бговѣ⁵⁾ каминѣ. и запалите ѿ да ѿколете. | главъ мою. аще ли єй мой ис(вши)ть и запал(и)ть¹⁰ каминѣ. азъ (васъ) да заколъ. тога црѣ и вѣси (жрьци) такоже реше и ѿтвѣдиша слово, чѣждахъ се ге можетъ камина въ единъ днъ исхнѣть. и запалисе ѹзгорнишъ, йлиѧ помоили ёд. и (п)ости ге ѿгњъ снвѣесь, и запалисе ѹзгорѣ. тогда йлиѧ закла всѣ. с. жрыцъ црекехъ. проклетаа вѣзвавела црца виде йлиѧ яко шетъ ѿтвѣрити всѣ. и помаза лице свое смрадомъ телеснѣ. и приде къ йлиѧ, егда видѣ илиѧ ѿтвѣже дѣлъ стѣ ѹзнегъ. и бѣ яко прость чловекъ. и неима гдѣ съхранити сеke. ѿна хощаше его ѿбити. ѿнъ вѣжа въ пѣстиню и бистъ. м. днѣ ега совѣта седе попочинити. ѿзвѣсь и виде дреко колѣблѣтсѧ⁶⁾ на следъ, и мнеше вѣзвавела

1) Въ рѣкоп.: вѣмъ.

2) Ви. іго.

3) Таа буква едваамъ зичи.

4) 200.

5) Ви.: когакъ.

6) Буквата о въ тая дума е написана надъ реда.

ѣ. ѿнъ же побѣжжа (и)кличе ѵ ср҃ца.¹⁾ гї изми дїшоу мою да невиждоу
вельзавелоу. ѵ ѿтиде въ поустиню. и вѣ. є. мѣць. ѵ паки приде дѣхъ сти
къ йлии^(ю). вѣгуже: + |

(Слов)о ѿ цр҃ю²⁾ фоуцѣ и ѿ брати(и его) како погоуви ёдина
(ж)ена крѣмчца³⁾ въ ёдї днѣ.⁴⁾

(Б)ѣше цр҃къ фоука. ѻмаше. ѹ. братіе. вѣхоу во вси храбрї, гдѣ
чоулахоу рати несъбирахоу войскоу свою. ноу къждо ѿ братиевъ самъ си
хождаше. ѵ разбивахоу цр҃и ѵ войскї, ѵ опхожахоу всоу землю. егда
бито хитростю. или злобомъ наель се на нї. и желахоу да ви се наси-
тили ратї. ѵ нешбрѣткоу ѵ. ѵ, така почиваше вса земля. при цр҃и фоуцѣ
ї не вѣ въ неговѣ цр҃ствѣ. ни севаста ни прахтора. ни войске. ни које
войске⁵⁾ цр҃еке. ноу жївеше вса земля безъмѣвно. съправшимъсе боларемъ
(ї кнеземъ ѵ вельможа. спикоуппї ѵ патрїтарсї, ѵ сътворише съвѣтъ.
ї рѣше си цр҃и ѿ сѹтъ. жени не поимоутъ. даби наимъ въсегда
цр҃тво било ѿ того семене. да въсегда съвѣтъ сико почиваётъ. безъмѣвно.
ѡни йжи | ветъ свое житиѣ. ѵ паки настан(ть) цр҃и ѿакоже и прѣжѣ. ѵ
вѣдетъ м(ироу)всиле. нѣ съверете се⁶⁾ братї(ю да) йдемъ къ цр҃в. да по-
молимъсе цр҃в да поиметь се же. и сътворить плодъ. ѵ коудетъ наимъ
блїочтиво цр҃тво въ вѣки. ѵ прибрале вса земля и придоше къ цр҃ю и
рѣшие помилой. наскї гнє цр҃ю ѿдино проиженїе⁷⁾ просимо въ тѣгѣ. дай на
проиженіе наше. тако виде ѵ цр҃ь съ радостю просеце ѵ. и рѣ таоми
сътворшаго цр҃в и въсou въскленоу. дамъ камъ прошеніе ваше. ѿни
рѣшие гї по(им)и сеукъ женоу. ѵ сътвори чеда сїо(ве) и дъщери. да въсегда
цр҃тво твоє до вѣка коудетъ. тако слиша цр҃къ чесо прошахоу вѣоласе за-
клетнїа. ѵ сътвори калиге мале ѵ рече⁸⁾ поимите калиге да егда примоутсе
на ногоу. приведите ми той коудетъ мнѣ цр҃ица. прнемише калигє ѿбиди-
допе все хори. ѵ градовѣ ѵ нїгдѣ неприехоусе. калигє. югда придоше
къ н(и)комидию ѿбрѣтесе дыци въ ѿдиной крѣмнїцѣ ѵме єй тѣшфана. и⁹⁾
(т)ви приеху калиги. ѵ скнидоше се кнези и патриарсї. и вси люднї
съ радостю велию. ѵ приведоша тѣшфаноу къ цр҃ю. цр҃ь вѣнчасе люди
ради съ нею. нѣ не прѣтн се съ неї. цр҃къ ѻмаше наоу въ полатѣ своїей
чташе фалтиръ. егда хотѣташе починогутї ѻмаше въ полатѣ своїй ка-
менїе ѿстрѣ тако ѵ ножевѣ. ѵ на тѣ почиваше. а постела цр҃ка стогаше
люди рѣ. възврасте тѣшфана. ѵ вѣ вѣлига лѣпота зѣлѣ. ѵ въ ѿдинъ днѣ
ре къ цр҃ю гнє таблани тѣой¹⁰⁾ доспели соутъ. ѵ цр҃кїннѣ твоѧ 8зрѣла є.
врѣмѣ ѿ тѣгѣ тѣ братї. цр҃къ ре мѣчай тѣшфана мѣчай. пожи мало

1) Вм. изъ ср҃ца.

2) Така дума въ рѣкѣ. е много истрита и едвамъ се съзира.

3) И тая дума е много истрита.

4) Вм.: дѣнк.

5) У Сирку вм. тая рѣчи стои: власти.

6) Отъ тая дума повторомъ написана частъта: бретисе, и задраскана.

7) Вм.: прошеніе.

8) рѣчи.

9) Така буква е неясна въ рѣкописа; написахме іж по уприличаваніе.

10) Въ рѣкѣ. тѣй.

Дондеже юдъ на еросалимъ. ю помолюс за себе ю за тесѣкъ. ю іегда юъзъ | врашоусе сътвору¹⁾ сеъкъ югъмена а тесѣкъ югоуменицъ ю(спо)въдшие нашѣ.¹² ю томъ что боуд(ет)ъ намъ. ю²⁾ того чѣ проклеста тешпана. помисли помисль зъль въ срѣци свой. ю възиска сеъкъ мужа. ю въбъша 8 цѣра чѣвъкъ 8 мѣти велицеи юме емоу чимиски. ю приде къ немъ тешфана ю юе въди съ мною. юнъ юбъгаше ю глаше юесътвору то глаше моемоу. юнаже красецинсе глаше прѣходе на ложи ю блажнаше югъ. ю тако сълежеше (sic) съ нею. тогда чимиски таико ю сна въспренвссе. ю въсплакасе ю юе ю горе мн(к. ка)мо деноу сеъкъ и тешфаноу. тешфана юе мѣчи мачи чимискине аза³⁾ тесѣкъ приведъ.⁴⁾ и ти погоубниши цѣкъ ю ти въдеши цѣкъ. ю прииде югъ въ полатъ цѣвъ где чташе фалтиръ. ю прииде съзади ю възветь мъчъ цѣвъ. юже плаваше мъчъ⁵⁾ таико вода. ю дадъкъ чимискию. ю юе въдри небой се. и ю | зади въдри юго. и прѣсече югъ на дѣоѣ юго цѣкъ же расечено врѣже псалятире ю въдри егъ въ главу тѣи юга въмрѣстъ. беше во пропастъ велика въ полатѣ цѣвъ.⁶⁾ закопана. юна съ дѣма дѣцама юврѣзе пропастъ ю въврѣже цѣкъ ю чимиски юндъкъ съкрѣ. ю покри пропастъ. ю призывае братию. когождо поиудинѣ глаше приди цѣкъ зовѣте. юнъ мнѣще некои є гла ю прѣходѣхоу. юна срѣцаша ю съ срѣцамъ, и прѣилюше ю любкъ. ю прѣвождаше ю на пропастъ. юнъ стоялахоу мнѣиже таико ростръто іє. ю въпадаахоу се въ пропастъ. ю тако до срѣкта въсѣ погубъ. ю юбрѣте сеъкъ мужа. ю на оутрѣйа поѣти по ксемъ граофъ. ю прибрашесе вѣлицы и малъ вѣльмоужжіе юпинскоупиѣ. ю юе юмъ послѹшайти боларе малъ ю вѣлици. ванѣ юнъ цѣкъ а тѣи мужъ, съ кратишикъ свѣнішъ. ютиде на юрлими а сего мужа постави на столъ.¹³⁾ да є вами цѣкъ а мнѣкъ мужъ. боларе вѣси съ плаче ю съ риданиемъ вѣлицемъ. спено пустиние (се) по морѣ ю по сѣхоу. да пише югъ възвратили. идоше юго (sic) въ врѣль, ю не юбрѣтоше ю. възвратише се. покѣжъ намъ цѣще камо дѣкоу цѣра нашегъ ю кратию югъ. исхожданіе въговѣханіе ю телѣ. ю покривае всѣ града. ю чѣждаахоу людіе ю коудоу исходитъ благовѣханіе. іедини дѣца покѣда. ю придоше ю юврѣзоу пропастъ. ю видѣши сѣа телеса. хотехо изети сѣа телеса. нѣ нехотехо изѣйтъ. ю проклестой юшѣлане чрѣка расточишие по градъ. Гїоу же нашемъ сѣа въ кѣкѣи талии.:

Словъ прѣока дѣда ю цѣра како зачесе ик.⁷⁾

Бѣшѣ юсей⁸⁾ мужъ сильнъ. ю крепъкъ зѣло. въ срѣци своеи дрѣжаше. ю ювѣлъ сѣяша велико. ю съ женою своею. | закѣлою юмаше. ю. сїовъ своиҳъ.

¹⁾ Тая рѣчь два пакти написана едно подиръ друго и първото ю написваніе зачѣртано прѣзъ срѣдата.

²⁾ Вм.: ю.

³⁾ Вм.: азъ.

⁴⁾ Слѣдъ тая рѣчь написано по погрѣшка и сенѣ зачѣртано: ю погубниши цѣкъ.

⁵⁾ Вм.: мъчъ или мъчъ; у Сирку: жалѣа ю.

⁶⁾ Въ р. цѣвъ.

⁷⁾ Така стоѧтъ и въ рѣкописа тия дѣвѣ букви, види се, написани по погрѣшка или по недописваніе, а незаличени, защото слѣдъ нихъ иде вѣче празно място до края на реда.

⁸⁾ Второто е въ тая дума е написано надъ реда.

и рѣста дрѹгъ къ дрѹгѹ. ѩрѣкостасе. и непрѣкоснемсѧ дрѹгъ къ дрѹгоу. походи пльтъскію рѣ езевела жена югѹ. възеть ѩрока югоже имаше сей въ мѣтї. и глаше юмоу езавель. аще съхраниши гна своюго добрѣ. дамъ тевѣ именни многа: аще пойшетъ женѣ себѣ повѣждь мнѣ. никакоже не скри ѩ мене. и велико заклесе и вѣтвѣдї. юндрѣи¹⁾ рѣ боуди по гла²⁾ твоюмоу. и тако съблѣдохѹ се. кї лѣт. въ єдинъ днѣ рѣ иссей къ рабѣ своюмѣ идрею³⁾ ѩбреїй женѣ хощетъ бо ср҃це мое женѣ. єндринѣи⁴⁾ рѣ гї знайо женѣ добрѹ надалече ѩ дома своєго (sic) и рѣ пойдї приведи ми семо. и да ему злато. ѩнъ идѣ къ езавелѣ гопожде своїй и повѣда ії. ѩна приде ноцию и смиѣспсе съ нею. и непознастъ⁵⁾ юже є жена 14 іеговы. и твѣ приими ѩроч юго, и родитъ. | и наре имене ємѹ давї. ѹврѣйки въраденъ и незнасє ѩ томъ, въ тайнѣ въхрани юго. іегда єи въ. з. лтгѣ приведе юго къ ѩвцамъ. и прѣдаше югѹ ѩвчимъ пастиро. ѩ немъ незѣдеше иито. възрасте ви кроткѣ и смиѣрнъ. и ѩ вма югѹ изоучи въсквѣ свирнѹ. и тїшанъ. и кс скотѣ играхѹ. и послѣ гъ пррока своєго. да възлеютъ ѩлѣи на главоу его. ѩти въциртсѧ сeme аѣрамле. пррока надана приде въ дш иусея(а) и рѣ ємѹ приведи сми свої. единого трѣкоуїт гъ⁶⁾, дамъ юмоу скрагидоу. иесей приведе. и. сновъ свой. пррка наданъ рѣ несть зде сиѣ твой іегоже трѣкоуїт гъ⁷⁾. иусей рѣ гї иниѣ чеда иимамъ толиквѣ пррка велико глише. иесей къ немѹ рече: не имай вене сїа.⁸⁾ ната рѣ имашь приведи. иесей скрыбеше велико езавѣ приде и повѣда⁹⁾ | моужоу своюмоу. рѣ то є сиѣ нашъ ноу ие смиѣхъ повѣдати. да не приложиши рѣчи лоукавї. послѣ иусей привѣсти дѣда. юга видѣ пррка дѣда възрадова се зело. и възлии ѩлѣи на главѣ югѹ. и дасть ємѹ скрагидѣ. и рѣ юмоу єи бѣви те. и бѣви боудетъ имене твої. не погибнёши въ вѣкѣ. ѩ пла¹⁰⁾ твоєго прѣстѣ херувимо сквортитсѧ. и дыци твога чнѣйши херувимъ вѣдет. и възикъ твой слачеши мѣда боудетъ. иусей чоуждаше се глаше гдѣ добро то ѩбрѣкитетъ. ѩнъ пастирѣстоу вчилъсѧ ії. и тѣко ѩтиде проро.: + .: + ..+

Сао¹¹⁾ цркъ црѣваніе⁹⁾ по вси землї и ѩвладаше всею тварїю и вълкѣ дѣ нечить въ сауле цркъ и пакость твораше юмоу. недадеше юмоу спати. и не имаше покоя въсегда. юдинъ члвкъ повѣда саоулу, рѣ є 15 члвѣкъ въ мадиамѣкъ землї. именемъ иесей | имать въ ѩвцѣ пастирѣника. вѣликїе¹²⁾ свирнѣ и пїцали прѣчудне творитъ скотѣ и все вѣщи играють. юда како и тевѣ напокой послѣ саоу и приведоша дѣда. іегда үди въ скврали дѣ нечти үтѣхноу въ савли за. ѕ. дїи. єїда дѣдъ ѩнде. паки

1) Андрей.

2) Въ р. гл8.

3) Крайната буква въ тая дума написана първень а и сетнѣ поправена на к.

4) Буквитѣ р и а въ тая рѣчь написани надъ реда.

5) Тая запетая, поставена въ р. прѣдъ думата гѣ, ний туряме слѣдъ думата.

6) Думитѣ слѣдъ постановено отъ насъ двоеточие сж написани на полето на страницата, напрѣкъ на редоветѣ.

7) повѣда два пѣти написана въ рѣкоп.

8) пода.

9) Титлата надъ думата е турена отъ насъ.

днѧко⁶ пакость твораше ємъ. совѣтъ съткори⁷ савль нъ подастъ єму дъ-
щерь свою. тако да въсегда свиритъ да покойтсѧ савль ѿ дѣа нечѣта. нъ
и ѹгда ѿвръже се голиадъ ѿ б҃ца своевг҃о саули црѣ. възеть ҳадѣаній.
нъ приютѣ все землю сауловъ. понеже вѣ мати голиадова ҳадѣанікѧ, нъ
приде на ѿца своевг҃о въ юросалій. нъ рѣ савль дѣдоу что не рѣше срѣ
твою. О семь. видиши ли синъ мой тесе ради ѿвръжесе ѿ менѣ нъ възет
все земли мої. нъ па(ки) хощеть ербълъ приетъ. ти дѣде что ѿвръжеси. на-
втръпа приде голиадъ прѣ юросалмъ. дводъ ѿблѣче троё ѿвръжіе⁸ на
секѣ. нъ подъпрѣс(е) дѣбъма кониама искочи лї⁹ лакътъ. нъ видѣше людій
нъ дикншесе. нъ изидѣ же на голиадѣ. савлеви любѣхоу голиада нъ подаше
два тако да погубитъ ѹгъ голиадъ егда виде дѣдъ наивсти кона своєго
свѣрепо. дѣдъ мѣткъ тѣраше. Ѵе прѣведни свѣтлъ, нъ всехвалнъ. голиадѣ
конъ прѣврънесе ѿвръжие въ срѣ ѹгъ. нъ дѣдъ нзвади мѣ изъ
втроби¹⁰ н ѿвръжѣ глагъ н възврати се къ црѣ саулоу тако ѿтиде дѣа не-
чѣст ѿ савль. нъ смисли¹¹ н свѣща¹²) како да погубитъ дѣда. нъ приведе
юдиного вельможа ѿ земле ҳадѣанскій. имѣ юмоу вастрала. тако да по-
губить дѣда, нъ да дастъ вастралъ женоу дѣдвѣ. нъ прииде вастрала прѣ-
вкашенъ, на втрія хотехоу всеки8ти ѹгъ. нъ женоу подати вастралъ. на
ложи жена ѹгъ скрѣбѣше. дѣдъ | рѣ что сико скрѣбншъ како никогда.¹³
ѡна рѣ аще би знѣ како з(ы)клъ съкѣтъ ѿ тевѣ¹⁴ є. дѣдъ рече почто не-
погубиши¹⁵ мѣнѣ, ѿна погуби юмоу. рѣ къ ней: можетли вѣра твоа права
бнти къ мѣнѣ. ѿна рѣ тако мѣ съткоршаго нбо и земъ. иного моужа
непознаю. дѣдъ възеть юдине ѿвроче н ѿвраде се въніиде въ пещеру на-
рицаївмоу ємъхлѣ, нъ прибѣ тѣ. з. лѣць. тоу глаше помени ги дѣда н
всоч крот(о)стъ ѹгъ. црѣ сауфъ искаше всеки8ти. нъ вѣсти по¹⁶ всен земли
искати. видиша гори н врѣтѣй н ломїе и нешбреши. приходехоу н прѣ
пещерѣ гдѣ лежаше дѣдъ. нъ видѣхоу пещерѣ спауучинами зарослѣ¹⁷) н
възвѣрашаоу се. жена ѹгъ ѿвръжаше се къ стѣднии ровти. къ земли при-
легъ плачаши. яви се аггль гнѣ да видоу. нъ рѣ изиди н стани на мѣсто
рѣкоме соухи н тоу гѣ въ стовою. изидъ (дѣдъ) | съ страхомъ и еста на
мѣстѣ рѣ юмоу гѣ н мѣткоу твораше. Ѵе сти нна¹⁸) вѣко нѣн цроу.
призри съ висотѣ безъмрїиѣ свою, видѣхъ дѣда вси люднѣ. юдиноглно
въпніахъ. сауфъ чоу свѣрѣю въседе н погна на дѣда. ѿна възеть камъ
въ пращоу. нъ възвѣвъ на нбо. нъ врѣже се въдари саула въ ѿко. нъ паде
цирь, дѣдъ извлѣй мѣцъ н свѣчию, нъ въніиде въ славѣ. нъ вѣсть црѣ на
прѣстолѣ сауловъ. и роди съ женою¹⁹ свою²⁰) соломона крѣнъ глаша. нъ прѣ-
стависе жена ѹгъ. нъ потомъ кѣ крѣвавъ немилостивъ. нъ блудникъ диш-
губъ. бѣши мѣжъ пращоу н великъ имѣ юмоу врѣдъ. имаше жена вел-
лѣпнїе. нъ блажншесе дѣдъ ѿ савль. ѿна не хотеташе вѣ вѣрна. боу н

¹⁾ 30.²⁾ Вѣ.: съкѣща се.³⁾ Вѣ тази д. вѣ написано надъ реда.⁴⁾ Прѣдлогътъ по написанъ надъ реда.⁵⁾ За написано надъ реда.⁶⁾ Нынѣ.⁷⁾ Тука ѿ е написано надъ реда.

моужоу своемоу. дѣдъ послал югъ на рать. яко да погубетъ югъ. и 17 8више и прогнѣвасе ѿ томъ єк. и послал агга | и прорка натана, яко да покароите югъ проркъ. аще не пок(а)тсе да 8виетъ югъ аггль немилостиво. и приде прорѣ прѣк дѣа глѣ. сяди мнѣ ги сяди ми. црѣ рѣ гли еже имаши. рѣ проркъ неки члвкъ имаше. с. и. с.¹⁾ ѿ вѣцъ азъ имехъ ѹднѣ. ѿнъ 8ви мене и съмѣти прѣдастъ мене. и вѣзеть мою ѿ вѣцъ. и сомона ѿ нею роди вѣк. дѣдъ рѣ вѣстинъ тѣ²⁾ члвкъ подобенъ е любей смѣтн. прорѣ рѣ той юсіи ти. дѣдъ паде на землю и ѿзвесе и видѣ аїла яко ратникъ. сорофеш дръжеца. дѣдъ кличе, помилуй ме єе по велициѣ мѣти твоиѣ. и соломонъ показа и рѣ грѣхъ мон прѣк мню(ю) ізъ вѣни. такожде ѿнетъ аггль со рофею ѿ него: Гиъ юго прѣвенъ вѣрастѣ. и ѿвръже се ѿ него и вѣси воларѣ. и привѣтъ вѣ хори и градовѣ. и вѣлѣзе дѣдъ и затвори се, и 8ви затвѣренъ г. лѣта(и).м(ног) зла трѣпѣше ѿ сна своевоѧ ависалома. съхе кости дръжаше и гризеше. вѣми вараше ависаломъ про-сепе соломона глѣше. дай мнѣ копилѣ а тѣ сѣди на стольѣ коуди црѣ вѣсленей. дѣдъ неима ѿ сѣткориѣ, и 8проси соломонъ ѿца своево по-вѣкъ ѿчѣ коите ѿвѣжнѣ юси 8чиликъ ѿ млада дѣдъ рѣ ѿ сноу никою ѿвѣжнѣ незнаю тѣкмо працъ рѣчнѣю. соломонъ рѣ ѿчѣ (ѡчѣ) този ѿвѣ-жнѣ твоиѣ сѣнимъ погѣдиль юсіи голїада. и сауле страшнаго цра. темъ ѿвѣжнѣ ти вѣнидѣк вѣ цѣсткѣ. и такиѣ помоли єда. іегоже юсіи приизвали погѣжѣ. юда како и нѣа избавите. дѣдъ вѣзеть. г: камене и вѣложи вѣ працъ. и рѣ вѣ имѣ ѿца и сѣтаго дѣа. и ѿвръже вѣ войскѣ и тѣкци гъ войскоу и порази нѣнди. и разви се войска. тогда погнаше³⁾ 18 є. т. мѹф⁴⁾. а. тисци. ависалому⁵⁾ вѣзвиже | вѣтѣ косе іего. и заивсе за црѣшиоу и повисе. и придѣ соломонъ. и ѿстѣчѣ емоу глѣвѣ, и принесе дѣдоу. дѣдъ видѣвъ юго вѣсплака. соломонъ рѣ ѿчѣ како ти пла-чаш. невѣси ли колико ти зла сѣтвѣри. ѿнъ рѣ ѿ сїи плачю рожденіе моє. понеже добрѣже не есть: + єоу же.: +

Словъ како юсписа дѣдъ и(салти)ръ.

Ико клетссе дѣдъ гѣи. ѿбѣщаша се євѣ таюю. да югда вѣцюнсе дѣдъ. вѣзиска да ѿбрѣщетъ мѣсто гѣи. и сѣде писати палтиръ. и нѣ(к)ѣдеше ѿ коудѣ и про пишетъ. (бѣ е)дѣ вѣлможа име гѣмъ вишръ. (х)о)тегаше вѣ тайнѣ глѣтѣ къ црѣ. црѣ рѣ приди ноцию, юсповѣжъ мнѣ. вишръ вчѣрѣ⁶⁾ приидѣ. и видѣ юношѣ вѣ шыїте глѣше къ црѣ. вишръ неависе⁷⁾ и вѣзиде вѣнь. наютрия изиде и рѣ юмоу црѣ почтъ неприде вѣ тайнѣ и не юсповѣда мнѣ. и вѣ паки придѣ вчѣрѣ юсповѣждь мнѣ. паки приидѣ

¹⁾ Вѣ туй число, което ний четемъ 206, буквата с има отдолу прѣчица теглена како опашчица, която обаче не прилича на знака, показвающъ хилядитѣ; и — вѣ срѣдата — безъ съмѣнѣе е съязъ, защото е написана отдалечено отъ с, не е подъ титла, при това и по-следнната буква ѕ е отдална отъ него съ двѣ точки.

²⁾ Вм. тѣ(тѣ) или той

³⁾ Вм. : погнанаш.

⁴⁾ тѣма 10 хиляди.

⁵⁾ Вѣ р. написано: юан се саломон.

⁶⁾ Вм.: вчѣрѣ.

⁷⁾ Се написано надъ реда.

вишъръ и видѣ та^{ко}же юношоу къ 8хоу шынташе цѣвъ и пѣ възвратисе вънъ. на оутрия¹⁾ цѣвъ рѣ съ гнѣвомъ рѣ юмоу почтъ непрнде та^{ко} же рѣхъ тесѣ. вишъръ рѣ ги. г. придо. ни єдноуци ѿбрѣтохъ тесѣ сама. цѣвъ рѣ и прорадзлиѣ прѣ вчерь егда приде дѣдъ впроси іего. естъ члвкъ та^{ко} въсега. вишъръ рѣ въ ги. тѣ разоме дѣдъ та^{ко} агѣль не мѣ кажетъ писатъ. и паки бѣше блато при тъмницѣ цѣвѣ. и жаги крѣчахъ егда писаше. възложи ѿтроки забиваше жабами (sic). саждамъ и сламоу та^{ко} да не крѣчть. и единоу не видѣ дѣдъ жабоу великъ распаленоу па писанію югъ. и ѿнь ѿвръже ю. и паки вътороу придо и покала²⁾ іему писаніе. и почвдисе дѣдъ велико. и паки третийю ѿбрѣте ю на писанію. и рѣ ѿ катарѣ сочувствъ дигаволе. что тако пакостъ твориши ми. тогда жаба къ дѣдѣ проговори. не дамъ азъ тесѣ ба славитъ. та^{ко}же 19 ти мнѣ не даси. тогда повѣле дѣдъ ѿтити ѿтрокомъ ѿ блата. и проглаше жаби. тога дѣдъ рѣ въсако диханиѣ да хвалить га. и списа палтиръ и би всѣхъ фалшъ тѣбѣ.³⁾ и залога и дѣдъ ѿловъ. и въвръже и въ морѣ и рѣ аще въ слово се право да изидетъ измора. и прѣвѣтъ палтиръ въ мори. б.)⁴⁾ лѣтъ. и по смрти ддвѣ тѣ въвръже саломъ мрѣжоу. извлече ѿл(о)во. и ѿбрѣте палтиръ фалшъ рїгъ.⁵⁾ тога проповѣда ми(ро)вій. и наплѣнише свѣтъ писанія палтирии. та^{ко} гъ ѹкъ на искъ хъ. въ послѣдна врѣмена въ томъ мѣсте въвръже мрѣжъ и есть рибъ. рїгъ. та^{ко} соломъ напльни всѣ свѣтъ палтиръ. та^{ко} дѣли напльнише въ свѣтъ бжва. праавъ вѣръ. риби бѣхоу нови завѣтъ и крѣщеніе хъво. євъ нашеи вѣ(ки)аминъ.

(Словъ како) сѣ о єўлїв исписасѣ, ѿчъ.

Цо възнесению га ба нашего. Ѣс хъ: поиѣть ишанъ пѣвъ въ съюасій, и тѣ хранить ю. д. лѣтъ. наспѣци⁶⁾ прѣ люци въ македонію. и маркъ въ александрию. матей въ иверской стране. и рѣше идемъ въ ѹрлъмъ поклонимсѧ прѣтой бѣ. и видимъ что творитъ. и вси съвраше се въ дѣ ишановъ вѣсавца. и припадоше поклонишесе. и вси съвѣща(се) и рѣше. како прославимъ гжъ нашъ. сътворише прѣкѣтъ велей, и сѣде прѣтъ на прѣкѣтолѣ. и рѣше рѣгъ⁷⁾ мати свѣтътъ да вѣцъ. рѣгъ⁷⁾ всемъ миръ просвѣщенію, рѣгъ⁷⁾ грѣшникъ прѣкѣжице. тогда вси. д. ѿгъльхноуши. и ѿнемехъ. тъкмо ѿ искъ гла смишаю. възлише хартию и дахоу имъ. ѿни смишаю гла ѿнѣкъ и писахоу. ѿга прочиходоу гла съ искъ прѣкѣста. прине(с)е свакъ своё писаніе. и⁸⁾ (с)ъставише сѣ ѹецилїе євъ же: + |

1) И написано надъ реда.

2) Въ р. написано най-напрѣдъ покарѣ, а сеитѣ ри зачъртано и отторѣ написано а, та станжало покала (покала).

3) 356.

4) 70.

5) 153.

6) Тукъ трѣба да има испустнѣти думи.

7) И и г написани свързано (като лигатуръ).

8) Тая буква слабо личи, и предъ неї има написана и сеитѣ заличена друга буква,

20

Слов како въздики(ж)есе¹⁾ (прѣтама вѣда).

Еда бѣ 8спѣнію прѣтю вѣде. агга(и) и апѣлѣ на ѿблацѣхъ съвирахѹс. тома нарицаюмъ близници. всѣ индиноу²⁾ вѣбрїши вѣ тѣ часе. г. тисоцше людѣй. и не хотеше прѣти донднеке вѣбрїти всѹг глотову. вѣзетк ѿ (sic) юго ѿблакъ сѣвѣтъ и принесе іего и срѣтте сѣвѹ на ѿблаци носимоу. и вѣ рай вѣводимоу. сѣти апли ѿправиши вѣдъ и сѣвѣща(се) тако да ѿриниоутъ томоу ѿ сеъѣ. и да ѿбрѣтсе (ире) тигъ.³⁾ іегда съсрѣтте тома прѣтъ кличе гласѡ великий. помилѹиме прѣбѣтад. мене дрѹзи мои хощеть ѿриниоутъ. ѿ сеъѣ. ноу даждь мне знаменіе своё да примоутъ мене дрѹзи мои. сѣта вѣда даде юмоу зоницѣ свою. и приде къ апли, ѿни къ немоу не проглѣш, дондеже ѿправетъ жалостъ прѣбѣтени. и сѣдоше на снѣдь, томъ неи . . .⁴⁾ гдѣ емоу вѣшне мѣсто. тамо седѣ накран всѣ. ре петръ како да почтѣ прѣбѣтогу вѣтоу. рїше⁵⁾ вси поединомоу, и ни юдине изъбраше. и томѣ рѣшне рїци тѣ тѣмо. ѿнь ре ви мене ѿлоучи-стѣ ѿ сеъѣ како азъ да рекоу. петръ ре рїци юда вѣдетъ речъ твоѧ прилична. а ѿ томъ дело твоє. ѿлчите ѿ на. тома вѣставъ и прѣреза хлебъ на трої, и поклонише всемъ и ре. простете ме и блѣтѣнѣ, да вѣз-дигиѣ прѣтю. рїше апли єкъ да те прости и блѣйтъ. ѿнь ре велико имѣ прѣтииѣ троицѣ. тома вѣзъмъ хлебъ на рѣкѣ свою и прѣкрѣсти сеъѣ и ре прѣта вѣде помагай намъ, изъть зоницѣ и пададе иль, видѣхъ зоницоу и познаше и вѣжасошесе, и поклонише зоницѣ. и приеше томоу съ собою. петръ ре томо блѣвъ (ес) и вѣки ами, вѣ же нашемъ: + |

21

Слов како мар(та) (таки се?) прѣк црѣ и к(е)сафѣ (августъ).

По вѣзненіи⁶⁾ га ба нашего ёс Ѿа. вѣставъшѣ⁷⁾ маркта идѣ вѣ римъ: къ црѣ августъ кесарѣ. и прѣпадѣ съ плаченьи ре помилви вѣко да вижду ѿобразъ твой. и да проглав рѣчи мои къ тѣкѣ. тогдѣа прѣказаше ю црѣ. и повеле црь. и вѣведоше ю къ немъ. ре августъ. повѣжъ жено чѣо вѣпиши. ѿна ре. ги има ти казати⁸⁾ ѿ велиені истиинѣ да настави бѣ тѣкѣ да ѿ правѣ вѣлишиши. црь ре ѿ кас земле пришла еси. марта ре ѿ земле мадитамъскесемъ придохъ ѿ правѣ глати ктѣвѣ. црь ре гли еже хощеши. ѿна ре ги таки мѣжъ крѣпъкъ и сильнъ. его же землъни никтоже и зрѣши мѫжетъ ѿнь марктве вѣскрѣшасть (sic). и слепиѣ про-свѣщаше. прокажение ѿчициаше. и дѣхъ нечисти прогонаше. и пилатъ его

¹⁾ Подирнитѣ букви вѣ тая рѣчъ сѫ много истрити и съвѣмъ слабо личатъ.²⁾ Ви.: индю?³⁾ Заградениитѣ отъ настъ съ скоби три букви вѣ тая рѣчъ сѫ написани отъ сетнѣшна рѣка и съ ново мастило.⁴⁾ Частъта отъ тая рѣчъ, показана съ точки, е истрита и прѣзъ срѣдата съдрана. Отдолу има написано отъ сетнѣшна рѣка и съ ново мастило дума, отъ която личатъ буквитѣ: ион, а отгорѣ вѣ самия рѣдъ — ша (ш-то цѣло не личи). По смисъла дума трѣба да е: непрѣгласиѣ, не пренеши или непноши.⁵⁾ Ви. рѣше.⁶⁾ Буквитѣ се написани надъ рѣда.⁷⁾ Отъ сетнѣшна рѣка и съ друго мастило сѫ повторени първите б букви отъ той. рѣдъ и при това написано вѣс-; иий оставихме вѣс.⁸⁾ Вѣ р. написано кадати, и надъ слога да написано отъ втора рѣка за като поправка.

прѣдастъ и вѣщмѣкъ. й распене и (sic). и логинъ едъ | сътнїй прѣводѣкъ рѣбра югѣ и зидѣ крѣвъ и вода югѣ. и то кидѣ¹⁾ и свѣдетѣствова. чоу авгоустъ такови рѣчи и слатко вѣпрашае. вѣстиноу гаши тао такови вѣч члвкъ. може ли кто ииѣ изреци тао тако юс. мартъ ре гнѣ братъ мой 8мрклъ вѣкъ. и вѣ гробѣ лежа д. днн. и того вѣскри д. днегнаго мртвица. и вѣсій прокаженіи и слѣни и хроміи еже иисцѣли вѣ мирѣ ходетъ. царь ре вѣстинѣ послю вѣ юрлімъ и приведоутъ мінѣ ѿ недѣжніх іеже иисцѣли. и послы слѣгоу своюга кансофа. а мартъ ре поиди и приведи къ мінѣ истинахъ свѣдетель. азъ вѣроу. тао познаше ерѣлѣне истино є кесароко посланіе. съшдѣшесе вѣси іединоглѣно написаніе писаніе. глаху вѣстиноу прао глетѣ мартъ. и послаше логина и лазара, скъ марто(ю) вѣ рѣмѣкъ. и іегда вѣнидошѣ | къ црв вѣ палатѣ. палата 22 потрѣсесе вѣмій. августъ 8жаскъ бы велико. и ре си вѣлегъ іеже творитсѣ чвдо вѣ велико. рѣши коларѣ къ црв ги да сико рѣ людемъ сихъ творитсѣ. юже придоши ѿ ѿросалимъ. глатѣ ѿ хѣ распетомъ. авгоустъ царь ре изидете вси вѣни и с полате. изидоху и ре вѣнидѣте вси поюдиномъ вѣ палатѣ. і вѣнидошѣ. югда хотеша логинъ вѣнити вѣстре піята полата и вси людіи съ стражѣ вѣлию. ѿдрѣжими вѣхой, ѿ стражѣ не могехоу зреѣти къ логиноу. царь ре къ логиноу. члвче тіко²⁾ юсъ иже сико погибаюмъ. ѿвѣща логинъ и ре юга несть мене рѣ на ха ба моюго распетаго іегоже азъ прѣводѣ. вѣ рѣбра на крѣ. изидѣ вода и крѣвъ. и санце смѣре се каменіе распадаше се. и зде є члвкъ лазарь югоже вѣкъсъ³⁾ | мртви изгроба; царь рече вѣстиноу вѣроу. тао квѣ. ноу шогъ рѣ домъ мой сико тресетсѣ. и мѣ вси стражомъ ѿдрѣжими есмі. логинъ ре риза негова на мінѣ є. царь рече изиди вѣни и сними⁴⁾ ю севѣкъ. изидѣ и сними ю севѣкъ ризоу по тканоу. юга вѣниде не⁵⁾ бы трепет, ни страда. царь измаше къ носе своѧ жкиниоу. и много пакость іемѣ твораше. и не могахоу юмѣ ни вращене иисцѣлити. и ре аще бы той съга бы азъ ѿ сиу бѣ колѣзни иисцѣли. мартъ ре ти аще на икѣхъ вѣ нарци име іего. ѿнъ именемъ свой иисцѣли⁶⁾ те. црв ре како да нарекоу. мартъ⁷⁾ ре, прѣкѣрти⁸⁾ колестъ скво и рѣци вѣ име ѿцѣ и сна и стаго дѣа: царь тао сътвори. тогда испадѣ на трапезѣ прѣкѣ нега. югда то видѣ авгоустъ прѣспе срѣде югѣ скъ | прѣнетѣ. 23 и прѣпаде къ лазарѣ и логиноу. и крѣтише іего. и събра все кои свої и сънидошесе⁹⁾ вѣ ѿросалимъ и събра вси юдени. и архіиерей. и книжники. прочеиѣ кнези і власти. и повеле сеири и. и секоше и дондѣже паде па

¹⁾ Тукъ е била написана и сегиѣ заличена и вѣстита дума, като погрѣшена; до самата края буква (ѣ) на рѣчъта видѣ има написано съ друго мастило буквата и, която ний исхвърляме.

²⁾ Вмѣсто кѣ.

³⁾ Отъ втората рѣка поправена послѣдната буква отъ и на и и прибавено буква 4, така що споредъ поправката се чете: вѣкъсна.

⁴⁾ Отъ втората рѣка послѣдната буква направена 1.

⁵⁾ Вѣ рѣкописа: ии.

⁶⁾ Вмѣсто: —антъ.

⁷⁾ Вѣ рѣкописа: мрѣ.

⁸⁾ є и второто вѣ тая рѣчъ написани надъ реда.

⁹⁾ На място мѣстоим. се вѣ рѣкоп. отъ втората рѣка написано ю.

и^{хъ} тъмъ. и по домовехъ (sic) моужи жени и дѣти исекошъ. на койжо
наде тъмъ цркъ рѣ прѣстанетѣ ѿ сѣча. тогда тъмъ ѿтатъ ѿ нѣ. пречѣта
и цркъ и ѿбрете всѣ .г. тисоуїе. іеже . . .¹⁾ іетъ. и тей даде цркъ като
града по два расе и. а пилата ѿкати. кайтаза вѣжѣ въ поустиниоу.
и скри²⁾ въ пециеръ. пилатъ млаше се гле. ги не ѿсекни ме³⁾ бръзо. ноу
дајдѣ мнѣ моученіе юда како и азъ причтенъ боудъ. въ стадо изъбранои.
августъ моучи юго велико. пилатъ възираю на ибо млаше⁴⁾ се. поми-
лоуиме євъ вселеніе. прими м(е)н(е) | съ сокою да и азъ рабъ твой юскъ.
не ѿстави мене. тога же гасъ съ ибо сиестъ къ немоу гле. рѣшилъ
възлюблениче мой. въ престола ѿца моевъ. прѣстоиши. югда ѿсѣкоуши
юго. агъли главъ възеше пилатовъ на ибо. іегда по .й. дѣй изидѣ цркъ
на ловъ. въздвиже ѹлѣна ск'шгари своимъ. и ста ѹлѣ пре пециеръ. гдѣ
къ скрилъ се кайтаза.⁵⁾ цркъ стрѣливъ ѹлена. и кайтазоу ѿстрѣли⁶⁾ въ
срѣцъ. и поидѣ ѿрбъ ѿревъ за стрѣлоу. и ѿбрѣте кайтазоу лежециа. и по-
вѣда иоръ. видѣ цркъ и рѣ слава тебѣ ѿе єе. вѣлія и чудна сѣть дѣла
твоага. прими матвоя мою. іеже не вѣдевъ вѣрю. тебе юдинаго сна
вѣжія. (г)оу же нашемоу. слава въ вѣки амъ.

(Р)азоумній ѿ всѣ въпросе ѿ.

Екъ илоу сътвори єкъ ибо и землю. Екъ⁷⁾ поилъ сънце и мѣцъ
и всѧ иѣнаа. Екъ⁷⁾ торній насади | рай. Екъ⁷⁾ срѣ въстакъ води въ морѣ.⁸⁾
Екъ⁷⁾ ѿтъкъ повѣле и създашесе вси скоти и гади. Екъ⁷⁾ петъ създа адама.
Екъ⁷⁾ съботъ въдаде юмоу дишоу. Екъпрѣ. ѿша сътвори єкъ сънце и мѣцъ.
Овѣтъ. Иегда сътвори єкъ ибо и землю. и югда помисли како да сътворитъ.
члвка. и како да се родитъ ѿ него. и како хоте распети(се) и смрти
прѣдати(се). И югда ѿ смрти помисли ѿкъ. тогда сльза испадѣ изъ ѿка
гна. то во сльзе нарче ѿ сънце. мѣцъ ѿ петрахила гна ѿ. Екъпрѣ.
ѿ кого сътвори єкъ адама. Овѣтъ. (О) .з. честій .д. тело иего ѿ земѣ
.в. костъ югъ ѿ камена .г. крквъ югъ ѿ роси юго и ѿ сънца .д. дин-
(а)ніе юго ѿ вѣтра. дишоу югъ ѿ дѣя вѣжія .е. разоумъ юго ѿ шклака
.з.⁹⁾ ѿчи юго ѿ морѣ .з. помискъ ѿ бръзости юго аглакин. Екъпрѣ како
дигавола сътвори єкъ. Овѣтъ югда сътвори єкъ ибо | и землю видѣ сень
свою въ водѣ и рѣ врате изиди и коуди съ мѣною. изидѣ члвка
и нарче имене юмоу сатанаиль. Екъпрѣ како испадѣ. Овѣтъ югда сади ѿ
рай. тогда повѣлегаше садитъ. сатанаиль крадѣше ѿ всѣгъ. и шдк¹⁰⁾

1) На мѣсто точките тукъ въ рѣкописа стоятъ буквитѣ: иамѣ, написани съ друго
мастило отъ втората рѣка.

2) Вместо: скрилъ.

3) Вм. е въ рѣкописа написано отъ втората рѣка .е.

4) Титлата надъ думата липсува въ рѣкописа.

5) и въ тая рѣчь написани надъ реда.

6) к написано надъ реда.

7) Началитѣ тукъ букви, както и тия на сѣки въпросъ и отвѣтъ по-надолу, съ напи-
саніи въ рѣкописа съ червено мастило; за отличие ние ги пишемъ главни.

8) к написано надъ реда.

9) Това число написано надъ реда.

10) Вместо: шдкъ.

єлико ѿ него зачендсе. Ікнр ламів како ви слікік і како встгѣли кайнà. (І)вѣт. Ико вѣ гнїкв їжы на кайнѣк, свллѣксе хождаше глава юмоу при ногоу. колѣваше трѣстїе. вожъ ламеховъ мнѣци звѣрь ів и направи рвкв ламехв и стрѣлитъ. Ікнрѡ. звѣзды ѿ ща сътвори єк. (І)вѣт. ѿ пота гна такоже и аггли сътвори. Ікнрѣ. Голѣмо лі ів санце или мѣк или звезды. (І)вѣт. Сланце ів голѣмеи ѿ ѿсе земле. 3⁴. пкпры. Мѣк ів 8 половина земле. Звѣзда. еї. дїе хода. Ікнрѡ. Далечѣ ли ю сланце ѿ мїца. (І)вѣт. Елико ѿ земле до мїца толико ѿ мїца до санца и до звѣзды. Звѣзды на нби 8твръждени съть. Мѣк и дѣк дкници на нїврѣ плаваютъ. Ікнрѣ. Како звѣзды ходетъ. (І)вѣт.

Къпр. Како заходит сънце или како исходит. (Щвѣт. Егда заиде сънце.²⁶ понимоутъ га агѣли и несочутъ га на прѣстолъ гнѣ. и полагаютъ га на крило гнѣ. и поють пѣк немилчною и на. б. пѣк ѿ връзетъ прѣсто. и понимоутъ сънце и несочутъ на вѣстѣ. и поставятъ на прѣсто. того рѣ на големъ дѣнь вѣсходитъ. Къпр. како не вѣсмѣдесе или како не скгнисе. (Щвѣт. Не веше рчено. ни мѣхамъ ни чръвш да юдоутъ. Къпр. Како вѣздѣижоутсе силини вѣтѣри. (Щвѣт. ѹегда кайнъ плач(е)тъ тогда вѣздѣи-

¹⁾ И двѣтъ бѣжи въ таи рѣчъ полуисторити и неясни.

²⁾ На мястото, дъто сме турили точките, въ ръкописа написано: Адамо^т и Задраскано; трябва да е: Аврамо^т.

5) ѿ написано надъ реда.

4) 60.

жоутсъ силни (вѣтри). Екпрѣ. Како пѣтли въ ноци по(ютъ). Сѣвѣт. Іногда понмоутъ агѣли сл(ѣнц)е съ прѣстола гна и понесоутъ на в(ѣстокъ) оударетъ хервими кріли, тогда на земли всяка штица потрепеи(етъ) тогда ради пѣтли проповѣдоуетъ мираки. Екпрѣ. Кто кане и . . . толико ѿгнъне исходитъ. Сѣвѣт. Земля на каде стонт и вод(а) . . . гни ѿгъдъ воде по жиламъ и дѣть. ѿбаче аще не би тол(ико) | талкототъ земльнъ проходила не би могъ ѿгорчине¹⁾ ни гледати ѿ²⁾ члвкъ. Екпрѣ велика ли е земля. Сѣвѣт. Елико ѿ земле до нека толико є земля дебела. Екпрѣ что ю земля да ю пълна воде. Сѣвѣт. Ико тело пълно кръви, тако и земля воде. Екпрѣ. Камо море дегауетъ води юже идугъ въ море. Сѣвѣт. Иакоже звѣръ храна ю мръша тако морѣ води. Екпрѣ. Что ю соль мръ. Сѣвѣт. Иакоже телъ тъ³⁾ тако морѣ солк. Екпрѣ. Где вѣзимлвть ѿблаци коди юже толико много извносетъ. Сѣвѣт. Есакоиѣ диханиѣ тоу нес(е)тъ где ю та када понеже въ ве(зд)нѣ ю. Екпрѣ. Како виножауетъ (вода да)къ-девна. Сѣвѣт. Мало вѣзимают ѿблаци югда⁴⁾ видет свѣтъ виножетъ. Рѣ ко прѣоръ въ космѣ рѣно рачешъ. Екпрѣ. Како вивают соуша или дъждево. Сѣвѣт. Есть цркь водени и свини. да югда пои(тъ) въ гльбину поидутъ все коди по нѣ (то)го ра вивают соуша. Егда паки (цркь) водени двигнетъ извѣльбине (веси) ко(д)и поидутъ прѣдъ нї. тогда (и)звирит вода из дрѣвниа⁵⁾ (и)искаменїа. | и ѿблаци готово вѣзимлютъ. (Екп)рѣ ѿ ѿгнъ зачесе. Сѣвѣт. ѿ зенице гнѣ вижеже ко агнѣ гнѣ. и снесе адамъ. Екпрѣ. Шо не сътвори ѿкъ женоу ѿ (sic) земле тако и чайка. и ѿ ѿбра сътвори ю. Сѣвѣт виноросише агѣли ѿ⁶⁾ тѣ ѿкъ ре тако сътвори(хъ) да болит дрѣгъ за дрѣга. Екпрѣ. Кто⁷⁾ живъ въ грекъ вълезе. Сѣвѣт. Иафаръ югда изѣде .р. пеци хлека. е оужасенъ бѣ д. . . .⁸⁾ (съг)кори мѣтвъ къ єв и зинъ земля. и пожрѣть аспиниа ифара. Екпрѣ. Шо гори сътвори єв. Сѣвѣт. Горами єв землю вѣтрѣди да стѣтъ а не колѣбкетъ на водѣ. Екпрѣ. Что ю лотъ аврамоу є толико и колит за нега. Сѣвѣт⁹⁾ ѿ брата ю лотъ аврамоу. Екпрѣ. Кто напрѣже сътвори жртвъ коу. Сѣвѣт. Нои югда изидѣ исковчега. Екпрѣ. где седит адѣ. Сѣвѣт на д. ибоу проваждаает прѣкѣднїе въ рай. а грѣшии въ мокуо. Екпрѣ. Чи гла бѣ чутъ ѿ вѣстока до запада. Сѣвѣт ежи¹⁰⁾ гла югда ѿсвди ю звѣръ горгони. Тогда плачаше велико. Екпрѣ. Кто¹¹⁾ нарече єоу имѣ єому єв. Сѣвѣт. | (Ди)иавлъ нарѣ югда рече юкѣ: что ре єв гасти или не гасти. Екпрѣ. Колико лѣт бѣ адамъ въ раѣ дон(д)е же съгрѣши. Сѣвѣт.¹²⁾ л. лѣт. Екпрѣ. Кто¹³⁾ пѣхон

¹⁾ Вм. горещина.

²⁾ Таа буква написана надъ реда.

³⁾ Старб. тѹкъ; в. тал дума.

⁴⁾ Д въ той р. написано надъ реда.

⁵⁾ Въ ржкоп.: ѿ.

⁶⁾ Вм. истритата биква к отъ тая рѣчъ въ ржкоп. написано отъ втората ржка: ѿ, та становло ѿто вм. кто.

⁷⁾ Подиръ д въ ржкоп. слѣдва неясна буква, прилична на а, слѣдъ която иде буква и върху нея надъ реда д, а по-нататъкъ мястото е истрито; тъй щото думата изглежда: да ѹ. Прилича да е: ѹфа.

⁸⁾ Въ ржкописа: Екпрѣ.

⁹⁾ Б въ тая рѣчъ е писано въ ржкописа отъ втората ржка.

¹⁰⁾ Въ ржкоп.: тто.

¹¹⁾ Поради типографски мячинотии тази дума остана тукъ-тамъ безъ титла надъ 60. Ред.

¹²⁾ о напис. надъ реда.

сновѣ члвчци (иже) възехоу жени севѣ, не пътѣю плодехоу се ноу по-
мислш. **Ѥвѣт.** Сновѣ силви възехоу сестри свои и не прѣкосноуше се къ
ни. Кыпрѣ. Почто єкъ кріенїе сътвори въ ишрани. **Ѥвѣт.** Гдѣ дадамъ
поката се тѣ ѹка крестисе. Кыпрѣ. Кто продада честь за єчтїе. **Ѥвѣт.**
Наскь продадѣ честь за єчтїе. таковоу братѣ сконемоу исправл(е)нїе. Ш
новѣмъ закѣт^{е1)} сѣаго иша въпросе.

(Кыпрѣ. Кого наи много пожали єкъ. **Ѥвѣт.** Ико юдоу такои и дриню.
Кыпрѣ. Кто не въ зле срїсе на свѣтѣ. **Ѥвѣт.** Ісъ наки. Кыпрѣ. Кто дѣк-
стъвни²⁾ бы на сѣтѣ. Ісъ наки. Кыпрѣ. Кто сългва сїсесе. **Ѥвѣт.** петръ.
Кыпрѣ. Кто истинѣ рѣ и погибѣ. Июда. Кыпрѣ. Кто видѣ добро и ѿ-
връжесе ѿ него. **Ѥвѣт.** Июда и аріа безъмини. Кыпрѣ. Зацю рѣ єкъ сама-
ранинѣ є. моу имѣла юси. **Ѥвѣт.** Самаранина имаше вѣлию моудростъ.
Хранаше дѣвъ | сѣто своє и є. пррока имаше пророчство въ сѣци свої³⁾ ²⁸ пррока дѣда. и исаю. и юзекио. и амбакоума. и наоула. тѣ пррка дръжаше
въ сѣци си. а моужа югоже имаше оучаше га вѣтвоу. тѣх пррка дръжаше
въ сѣци си. а моужа югоже имаше оучаше го вѣтвоу. а не примѣшаше
се къ немоу. и видѣкъ чистотоу іе. и прида къ неи на єгочнѣй и тави
иши чвдеса своѧ. Кыпрѣ. **Ѥ**къдоу више срѣбрнїц іеже даше юдѣ за прѣданїе.
Ѥкѣтъ. Людини въже вѣровахоу въ дрѣкоу и тои даše юдѣ. Кыпрѣ. Почто принесошѣ
вѣхни хѹу злато и лика и змрни. **Ѥвѣт.** Злато тако црв. и лика тако єв.
измироно тако мрткїв. Кыпрѣ. Что рѣ єкъ примите и тадите и пѣ рѣ пите
и не ю си се ю крѣя моа. **Ѥвѣт.** Ега прѣломи хлебъ и да оученикѡ,
тогда юд(a) не гасть того ради да пити. и рѣ пите ѿ неи въси. Кыпрѣ.
Бѣжитли аїгъ ѿ телеснаго смрада. **Ѥвѣт.** Не вѣжит ѿ телеснаго смрада⁴⁾
и ѿ дишевнаго. Кыпрѣ. Коюго грѣха наинекма вѣжит аїгла. **Ѥвѣт.**
чиждѣ | га блюда. и. пѣприца вѣжит аїгъ плачвнї се. Кыпрѣ. Зацю съ-
створи єкъ дигию дрѣвне. **Ѥвѣт.** Да ю питомо мило члвкоу. Кыпрѣ. Иже
примичет ѿ севѣ посты кои добро иматъ. **Ѥвѣтъ.** Иже примичет ѿ
севѣ посты тки члвкъ ѿбрѣщетсѧ на соудиши по кровомъ стѣнѣ вѣе.
Кыпрѣ. Кто живъ възиде на нба. **Ѥвѣт.** Илиа на ѿг(не)ней колесницѣ.
Кыпрѣ. Кои добро имат члвкъ кои почитоють сѣти. **Ѥвѣт.** Кои члвкъ по-
читоють євѣ(т)ицѣ. десеткоуют моу грѣхи прѣдъ кого. и ѿпросет га.
Кыпрѣ. Зацю назика(т)гсе таковъ братъ гнк. **Ѥвѣт.** Срѣбкоуд се ѿ да снове
и ѿсифови. и рѣши юкъ нашъ братъ, не дамъ⁵⁾ іемоу чѣть ѿ ѿчинѣта.
Екъ рѣ братъ мои юстѣ азъ немѣ честь мою раздѣлю. въпрѣ. Како при-
ходит аїгъ къ праведнику на смѣть. или къ грѣшинку. **Ѥвѣт.** Ягг.
приходит къ грѣшинкѣ лъвовѣ ѿразомъ. чрнозрачнї ѿразо. а. правед-
нику приходит тихолюбнї ѿразомъ. съ велию лѣпнотою. Кыпрѣ. Како
да избавитсѧ⁶⁾ члвкъ ѿ дигавола. **Ѥвѣт.** постои и млитвою. избавитсѧ
члвкъ ѿ дигавола: . +

¹⁾ Първите три букви отъ тая рѣчь слабо се распознаватъ и съ увеличительно стѣкло.

²⁾ Вториять и съ написанъ надъ реда.

³⁾ Вместо точката въ ръкописа турихме тукъ двоеточие.

⁴⁾ Въ ръкописа: смрада.

⁵⁾ Ви.: недами.

⁶⁾ Екъ въ тая рѣчь написано надъ реда.

29

Слово ѿ аврамъ и ѿ заррѣ.¹⁾

Аврамъ роди се въ третїю тисоуцв. и въ третїе .р. 3²⁾ лѣт имаше
ко сїа юдиного вѣкроющааго къ идоли. Штицъ ѹего ѿзываютсѧ³⁾ ерлї. мати
їегѡ ҳавѣ. югда роди ҳавелї аврама р҃че къ моужоу свое(м8) сиѣ ѿтроче
вѣдет всемъ мирѣ оутвръжденїе. Штицъ ѹего дѣлаше вїовѣкъ и нарицаше именъ
именѧ. аврамъ продаваше й. югда бѣ еї. лѣт аврамоу ѿ рожъствва. вѣеръ
възлеже аврамъ и видѣкъ нба и звѣзды. и р҃че ѿ дивное чоудо сїи когови
иже сътвори ѿцъ тако ти не сътвориши нбо ни земле ни звѣзды. ни
слнїца. ни късѹ въскленоу. ноу кѣстъ єкъ, и въси людни неслисет. тако.
їе прилично вѣр(огати) въ сътворившаго нбо и землѧ и въсѹ въскленв.
и р҃е къ шїоу своемоу. ѿче ѿчѣ вси людни лѣди соутъ. юже вѣрвотъ
въ сиевъ вїовѣкъ. тако с(ин) вїовѣкъ⁴⁾ не сътвориши ни нбо ни зем(ли) ни море
ни въселенв. ѿцъ ѹего ѿг҃о ѿнъ⁵⁾ сектъ и р҃че не тако сиоу мон въ нецио в. . . .
іеси. аврамъ нечта ѿзашрѣкалис(ю)їе. гдѣ видено ѩ на сѣтє да хоул(етъ)
вїовѣкъ. и въси чоуждахоу се | людни⁶⁾ мати ѹего 8мръла бѣкъ. р҃че емв ѿцъ
мастїв ѹего творити. и прѣложи ѹего грѣхъ къ ѿгнв съ мѣко. и по-
стави юдиного ба и р҃че ѿмоу аще истини іеси єкъ. съхрани съи грѣхъ.
да не искипит ѿгнъ. ѹога придѣкъ аврамъ видѣкъ мѣко пролито и бѣу
глава ѿгрѣка. аврамъ настїга се велико и р҃е къ шїоу своемоу. въистиноу
си вези не докри соутъ. сектъ несъклодаютъ. на како хотетъ съблю-
дите. тогда ѿсле въглье въ каль. ѿнъ възетъ коговѣкъ. и повитицъ. и въз-
врати се къ шїоу своемоу. и р҃че ѿче въистиноу рѣхъ тевѣ зли вїовѣкъ
си соутъ. и азъ иакъ зловѣздахъ. тогда ѿцъ ѹего връже нбо въ нъ иако да
заколѣтъ ѹего. вѣстакъ и поиѣ въ землю ҳанашнкою. и тави мон се архаггль
оуръиль. тако юдинъ потни. чрношдѣканїе носеци. и р҃че къ немоу аврамъ.
штицоудоу | и камо йдеши. ѿнъ же р҃че идоу въ землѧ ҳанашъ. аврамъ р҃че
идоу и маствою. грѣдѣши же видеше велика ѿрла⁷⁾ такои гора стоящи
чрѣна страшна зѣло. на аврама прозекаше се, и главою на помаваше.
аврамъ криташе се за дрѹгѧ своєго. югда мимо иоша и рѣши дроуցъ къ
дроуցоу за ѿрла⁷⁾. юже видѣста. архаггль рѣ авраме азъ юсмъ архаггль
оуръиль. посланъ юсмъ ѿ ба ѹоже ти нарѣ. да прокедоу тевѣ ѿ дига-
вала тогъ грѣдааго. юже сътворилъ ѩ севѣкъ ѿрломъ.⁷⁾ а ти греди въ

¹⁾ Освѣтъ първата буква отъ тая рѣчъ, сичкитѣ други въ рѣкописа слабо личкатъ и подъ увеличительного стъекло.

²⁾ .р.=100 д.=60.

³⁾ Между тая рѣчъ и послѣдуващата има написана, но съвсѣмъ истрита друга рѣчъ, началото на която прилича да е: пра. —

⁴⁾ Титлата поставена отъ нась.

⁵⁾ Х-то въ тая рѣчъ написано отъ втората рѣка, а и и слѣдъ него се повтаряни съ друго мастило отъ сѫщата рѣка; отъ гл. օհամի ժ, օհամ ժ?

⁶⁾ Прѣдъ тая дума въ рѣкописа има пакъ дума: լուդ (крайть и откъснатъ), която ний, считайки ѹож за повторение на една и сѫщата рѣчъ (լուդ(и) и людни) исхвърляме отъ текста.

⁷⁾ р въ тая рѣчъ написано надъ реда.

хороу нарицаемъ леѡск. тоу на поутів въ юдино ютре ѿбрѣщеши¹⁾ ѿтроковицъ прѣврашенъ. въ стомѣкъ водоу носеши. имъ въ сарра призови. и ѿна тегъ възглѣситъ именемъ твой. и то коудетъ тегъ жена. аврамъ рѣ ги ти глиши прѣврашена іѣ. азъ всего свѣта грѣда есъмъ. како Ѿшетъ мене възети. архангелъ рѣ тако ей изволи іѣ и тако вѣдетъ: + исправление (въ саррѣ).

Сара кеше дѣница, имаше лѣнотоу велию и моудро и Ѿрълостъ.²⁾ и р(е) ги е мой въсклененъ, еда даль іѣ(си) мнѣ вса добрада. азъ моужа³⁾ непоним(оу) | доидеже ти ги прѣпогостиши мѣкъ. и хранише дѣство своє. агїль ги поиде къ сиѣ къ саррѣ⁴⁾ и рѣ юнъ на оутрія, изиди съ сконделнико. водоу почрѣни и стой тоу на поутій доидеже възріши члвка дрѣхла и грѣда. и призови югъ авраме и не⁵⁾ оуплаши се юго ноу приими. тебе ко рѣ ги съ аврамо къ цѣтво иѣно въскелиши се. на оутрія изидѣ сарра где рѣ ей агїль. и видѣ члвка гредоуща. вѣке всего свѣта грѣда. и рѣ сарро даждъ ми водоу пити. ѿна поювиши аврама въскоясі. и прѣбѣгъ тоу .и. мѣкъ. и въстѣвше поидошѣ въ месопотамію. и гредоуща къ неи рѣ аврамъ. нефїнъ азъ моужъ твой юсъмъ. понеже тегъ рѣ Ѿшетъ мене оубити. ноу рѣи братъ мои іѣ. тако вънидоше въ месопотамію. и сѣдоше въскрай града по стрѣху. и видѣ юдини пендопоу хетея цѣл и повѣда цѣвъ рѣ. юдинъ члвкъ придѣ съ сестрою юврѣйнъ. ѿ земле Ѿанаш. прѣкѣна іѣ сестра⁶⁾ юго. поиѣ цѣвъ оу проиездоу и видѣ ю и рѣ оумните ю въ бани, и югда вѣ навчерь⁷⁾ повѣлѣ привести ю. и іѣгда приведо^(е) | сарроу къ цѣвъ: тогдѣ ахагїль михайлъ ависе къ цѣвъ страшны, зи мѣчь на тако ратни дрѣже. фонеръ гла рѣ юмоу неприкоснисе къ пра-кедничи жене. злѣ тако и съ градо твоимъ погиблъ юсі. и вѣса полата въстремѣтѣ, цѣвъ кѣличе възвратите женѣ же ко погибаю. югда възврати се сарра, прѣста тѣсти се полата. на оутрія цѣвъ рѣ призовиете ми аврама съ саррю. и вѣпроси и рѣ коуга ба имаши аврамъ рѣ юдиного ба милю юже сътвори иѣо и землю. Цѣвъ рѣ вѣлѣ вѣ твои іѣ. стрѣ вѣлѣ мене ѿвѣржит. аврамъ рѣ гдѣ ба моево видѣлъ юсі. цѣвъ рѣ къ мнѣ страшъ тако ратни гави се сорѣш приде вѣса земла трѣпето ѿрѣжима бѣ. аврамъ рѣ ги мои и ба мо(и) невидѣ естъ. а юже юси видѣлъ, то слѹга ба моево іѣ. цѣвъ рѣ вѣстинъ вѣлѣ ба твои іѣ, приведи и мене къ боу твоемоу. и прѣда юмъ вѣск доликъ свой, и бѣ гнъ долиу цѣевоу: +

Слово како въчаша сарра ав(ра)ма моужа своевго. ѿче бѣв(и).

Ико ѿбрѣте аврамъ даръ ѿ бїа, и прѣбив(а)хѹ⁸⁾ бесчедни. и скрѣвѣху велико ѿ чедѣ, и рѣ сарра къ аврамоу мѣж(оу) | своевмоу. поимъ

¹⁾ въ таи рѣчъ написанъ надъ реда.

²⁾ Стрѣ. Ѿрълостъ = умѣение, опитность, искусство (arts).

³⁾ въ таи рѣчъ написано надъ о.

⁴⁾ Първото р тукъ е написано въ рѣженица надъ реда и полегато.

⁵⁾ е написано надъ реда.

⁶⁾ Въ рѣженица: сестра.

⁷⁾ Вм.: вѣчиръ или вѣръ.

⁸⁾ въ написанъ надъ р и слѣто съ него (литатуръ).

юдинъ ѿ дѣцъ нашъ юда како родиши чедо и бoudetъ гївъ домоу твоимоу, аврамъ не хотеше. въсегда сарра¹⁾ глаше юмоу. тогда гави се аїгль гївъ къ аврамоу, (и рїе) иди въ таворкою гороу и стани на мѣстѣ рекоме юригонк. и възоги члѣка пїжытъ, да юга изидетъ къ тѣхъ не оустрашишъ ѿ него. и възоги члѣка и соу и вино. и побрѣжи юмоу власи и нокти. и вѣкисе ѿ него и ти него вѣви. и ти него нафци юренъ цръ въ таворѣ. и ѿ нарчегк теже патріархъ. Екста аврамъ и сътвори такоже рїе юмоу гїк. и югда изиде къ аврамоу мелхиседекъ. и въэрѣ аврамъ и оукогасе. видевъ власи глахи югъ до земле, и нокти югъ ѿри и рїе²⁾ аврамоу что въпниеши члѣче. аврамъ рїе посланъ юскъ ѿ ба ктебѣ да глю. и рїе конъ тѣ кѣ послалъ іе. и ѩе аврѣ євъ сътвори небо³⁾ и землю тѣ ме послала и рѣкъ тенѣ призвати.⁴⁾ мелхиседѣ⁵⁾ рїе како юсть мене имѣ, аврамъ рїе тѣ юси прѣкъ прѣкъ имѣнаго. мелхиседекъ. тогда рїе въистину право глаши | тогда даде юмъ члѣкъ и кино. рїе къ аврамоу велїе чюдо. и. лѣтъ имамъ въ таворѣ. члѣка некидѣхъ ни члѣка въкусїй. съги бихъ. аврамъ ѩе что твороу. твори ѩе еже ти ѩе вѣк. и подрѣза⁶⁾ юмоу власи. и ѿрѣза юмоу нокти. ѩе къ аврамоу бѣвенъ бoudetъ въ кѣки. и вѣвно сeme твои бoudetъ, аврѣ рїе неимамъ чеда. ѿнь ѩе юмоу виждоу. и. сїа имети хощеши. и въ непрѣкѹи женоу свою иже ти глет. аврамъ ѩе повѣждъ ми брате ѿ коиѣ земле зде приишъ юси. и како ли є твоиѣ пришлости въ зде. прѣокъ рїе ѿтицъ моиѣ вѣкше цръ въ юрлиме. и ѩе къ мнѣ иди въ витанию и привѣди ми. и. юнъ да сътвори жрѣтвъ вѣомъ моимъ хощоу во рать им(ѣт)и. тако да помогоутъ мнѣ. цръ имаше и. сїа. едини седекъ а дроуги мелхї. на оутрїа рано мнѣ грѣдоющи прѣжде зоре. и оуслишахъ гла съ нѣсъ къ мн(ѣ) глющъ. мелхї м(ѣ)лхї, ти възлюбленїй мои наречеши. оу прѣестола вишинаго прѣокъ прѣдъ стойши. и азъ възвратиhsе къ ѿци моюм(8). | и рѣхъ ги что соутъ бози твой, иоу вѣроуи євъ ѿ вишнаго. тогда цръ рїе мнѣ нѣ си ли привель юже ти рѣхъ. токомъ хоироу жрѣтвоу сътворити азъ. и 8ранн рано паки азъ, и пондѣ въ витанию. и възехъ скоти да прижененоу къ цѣ. цръ сътвори камину, юга придоу азъ да съжежетъ мене. мати моя црца 8сети и ѩе ѿ възлюбленаго ли сїа моего жрѣтвоу хощеши сътворит. въ тайнѣ послана брата моего къ мнѣ, юга чоухъ таковези рѣчи, съвленѣ ѿдѣланїе моиѣ и коне поустїи въ градѣ, и та ста противоу града, на мѣстѣ рѣкому маслина, и юга прикедѣкъ седекъ коне и ѿдѣланїе. ста плад и виї⁵⁾ въ граде ніурлимѣ. азъ чвхъ гла матере мої, и ста на мѣтвѣ и зиноу земла и пожрѣть црк и вѣлатофе. юга видехъ тако ёвша гъ мѣтвѣ мою. и вѣнидохъ въ таво: и тоу прѣкихъ и. лѣтъ. єга прииде аврамъ къ дѣ свой. и непрѣкѹи женъ свою саррѣ, и прѣмесисе къ ракѣ свой. агарѣ, и роди сїа и нарчє имѣ юмоу измайлъ: + |

¹⁾ Второго рѣ въ таи рѣчъ написано надъ реда и въ хоризонтално положение.

²⁾ Титлата с турена отъ насть.

³⁾ Първото и написано въ рѣкому надъ реда.

⁴⁾ тѣ написанъ надъ рѣ и слѣто съ него (лигатура).

⁵⁾ Вм.: вѣла.

Слово ѿ сѣй тройци, ѿ че вѣви.

33

Яврамъ вѣсѧ имаше наоукъ. вѣсѧ негадеше везъ гости, и вѣа
оудръжѫ вѣше пти вѣсе. да не придетъ къ аврамъ никтѹ. и приви авра-
мъ. дїе не гадъ. и видѣ бѣ тръпенїе югд, и приидѣ самъ гъ и архангель-
михailъ. и гавриль, сътворише се тако юдини поутници. грѣдоуше поутѣ.
аврамъ видѣвъ ихъ надалече, и възрадова се велико. и рѣ слава тегѣ ѕе
нѣ иже послалъ юси къ мнѣ гости. да и тазъ сиѣмъ хлѣбъ въ домъ
моиумъ. и сърѣте ихъ и поклонисе имъ. и рѣ имъ братниј приидѣ(те) къ
дѣ мои. да сиѣмъ хлѣбъ, ѿни рѣкоше емъ бръза въ наимъ работа нехориѣ
прит. авра молаше ихъ, скъ слѹзами велико, ѿни нехотехъ. аврамъ рѣ
тако ви вашиг҃о б(а) приидете въ домъ мои. понеже срѣце мою ѿледело въ
въ мнѣ гладш. и тога приидѣхъ(sic), ієга видѣ сарфа и пристави водѹ
къ ѿгоноу, іако да ѿмиштъ имъ | нозѣ. и ѿмишше ѕи нозѣ. и рѣ¹⁾ ѿ
вѣліе чюдѣ всемъ мимоходеци ѿмивахъ ноги сиївъ чѹи невидѣхъ. Изъ ихъ
ѡсезахъ ѿни изъ рѹкоу моюю изъѣгахъ. аврамъ рѣ принесете телца
ѹшитенѧ и принесоше и заклаше и сътворише тажъ. гадѹре въпросише
рѣше ѕе соутъ чеда вио. аврамъ рѣ неимамъ чеда. ѿни рѣше ѿ сели да
родиши сїа. сарфа ѹшитенѧ и рѣ ги ний стари есми како родим, еїа
хотехоу въстати ѿ трапезе, тога приидѣ крава ревѹци за телца, и гъ
влви кости телче и ѿживиутъ²⁾ и (наче) сати кракоу. и видѣ аврамъ и
жаль мѣ бѣ, и рѣ сарфа истину азъ рѣхъ еже видех, и разоумехъ.
аврамъ поклонисе и рѣ ги покѣдите мнѣ кто въ ки и камо ли идѣтию.
гъ рѣ не потаю азъ ѿ вѣзлюбленаго ми аврамъ, рѣ гъ идѣмъ въ содомъ
и гоморѣ, тоу члви суть грѣшии хощоу ихъ погоѹкити, азъ ѿсъмъ
твѣрьцъ. тога аврамъ рѣ ги аще поудетьтъ .л.³⁾ праведниихъ погоѹкиши(ли)
гра, гъ рѣ не | погоѹблъ⁴⁾ ни за .л.³⁾ ни за .л.³⁾ ни за .л.³⁾ то ни за
.л.³⁾ непогоѹблъ гра. вѣзвратисе аврамъ въ домъ скон. сїа троица
вѣниде въ содомъ и гомо. и вѣнидѣ въ домъ лотокъ. и видеше содомъ-
лане и събрашесе, и рѣшихау да ихъ поимоутъ и да ихъ поганетъ влюду.
лотъ даваше имъ дыщерь свою глаше им. поините дыщерь мою, ѿста-
ките сиихъ. г. моужке. ѿни не хотехоу ноу хотехоу коѹцио разорити: гъ рѣ
лотоу ѿстави ихъ⁵⁾ да придоутъ, и югд привлжишесе тога поусти гъ
пламенъ и ѿпалилит ихъ. и лотоу рѣ гъ вѣзми чеда скоя иди въ гороу
еже наречетсѧ игорѣ: и вѣстакъ лотъ идѣвѣшѣ таюожже рѣ гъ. жена югд
вѣзвраша се ѿ него и сътвори се мраморъ. и вѣскии земля ѿгненъ⁶⁾
и смолою. и с(а) нѣкъ градицъ ѿгненъ искри, и поаде ѿгнь ѿка града,
а лотъ ѿ(ста) въ горахъ. мнѣкии вѣсь скѣтъ погибли іѣ, и прикоснуше-
къ деярамъ скоймъ. и ги самъ себѣ зетъ | и тѣсть. югд видѣ и
разоумѣ вѣста плачуши, и виющи въ лице своє и идѣ къ аврамоу

¹⁾ Титлата е турепа отъ насть.²⁾ Еи въ тая рѣчъ написано надъ реда.³⁾ .л. = 50; .м. = 40; .л. = 30; .к. = 20; .л. = 10.⁴⁾ По въ тая рѣчъ написано два пти въ ръкописа; ний го оставихме само единажъ⁵⁾ Въ ръкописа: виҳъ.⁶⁾ Въ ръкописа: ѿгненъмъ.

и́сповѣда моу. аврамъ рече ѿ горѣ чедо моё. гдѣ таковъ грѣхъ имат прощеніе. и оуказа юмоу ѿгнъ въ рѣцѣ рекомѣ ило, тоуко ѿ ѿгасим є, и лоуты звѣрые стрѣгутъ юго. тамо послалъ юго тако да погинетъ юго ѿ звѣра люта, и приду лотъ и ѿбрѣте звѣра спеша. и вѣзеть .г. главне и принесе къ аврамоу. аврамъ видѣ и позна и почудисе и ре. иди и посади да юга прорастоутъ, тога юси прощеніе. ѿнъ посади надалечѣ ѿ води .г. на днѣ полѣваще и за .г. мѣе прорастоше. лотъ приде къ аврамоу и ре ѿче прорастоше главне. аврамъ рече ега плю сътворет тога прость юси. и паки лотъ ношаще водоу плачующи се крѣ(в)авеци лице своє. и видѣ бѣ из срца¹⁾ моленію, и процѣтеше главне и плю сътвориша. лотъ вѣзеть ѿ плода и принесе аврамоу, тога исакъ роди се: и тога аврамъ прослави ёа ѿ дѣлѣ радости, и рече, | слава тебѣ творче вѣсленій, дѣя дара добра даровѣ юси мнѣ дѣньсь.: +

(Слово) о ѿ измайлѣ. Ега родисе исакъ измантѣ вѣжаше. и ѿ раствеста юга и гараста измай оудараще исака. и видѣ сарфа и растрѣзасе за сна жалостію. и ре (къ аврамоу) живъ бѣ мой снів не боудет да биютъ рабъ гна своіе. ноу иждени рабоу съ чедомъ своимъ. аврамъ не хотѣаше. сарфа виноу скрѣно плакаше не хотѣаше жит. дондеже приде аггль къ аврамоу и ре. иждени рабоу юкоже ти глѣть сарфа. аврамъ вѣзьмѣ .л. камѣ товарь брана. и водѣ и ѿ горѣ²⁾ съ чедомъ вѣведе въ іустинуу синаискую. вѣшее во далечѣ ѿ мира .е. днѣ. и тѣ ѿстави ихъ³⁾ и тоу бѣ агара съ чедомъ своимъ. съврьшившоу же годиноу не ста водои. и не имаше що пит. искаше агара водо да принесет дететѣ своюмъ. и ѿвидѣ все горї и долови. и не ѿбрѣт(е) водои. и юга приде и видѣ чедо с(вою) оумирающе безъ водои. и неможа(ше) зрети. и зайде да не зритъ. и . . . вложноу землю плю дрѣбо. к . . . плачующи ридашѣ и копаше иг. лъжицѣ водои. и раскопа велико. и принесе чедоу своюмоу. воде мало. и ѿбрѣте юго іелма живѣ. и дастъ юмоу водои и ѿживѣ. и несе га ре ѿбрѣте водоу. и ѿбрѣте се воде много. и тоу жиста вѣсега. и звѣрію и всѣ вѣщи приходаста⁴⁾ водо. агара оучаше измайлѣ. и виаше птицы и звѣріи койми ѿладаше. ега бѣ .е. лѣтъ изманилъ ре къ матерѣ своимъ. повѣжъ ми мати мота что сико живѣ зде мати исповѣда юмоу все. и тако съмѣшише съ нею. и роди съ снімъ .иб.⁵⁾ дети. и тако новѣлѣ да поймоуть много жень. да оуможется. да побѣдѣть семе аврами. и ѿ нихъ зачехоусе. вси поганы юзиціи твари. татарѣ. аравити. саракини. ти наричноутсѧ вѣсїи и изманили.: +

ѿ исацѣ.

(Иса)къ растѣ въ домѣ ѿїа своего. ега вѣ въ .д. лѣтъ. приде ангель къ аврами и ре тако глѣть .г. аще лю(би)ши ме авраме заколи сна своего

¹⁾ Въ ржкоиса: серца.

²⁾ Вм.: агарту.

³⁾ Въ ржкоис.: — кни.

⁴⁾ Вм.: на или по.

⁵⁾ 56.

(и съ)твори мнѣ жрътв. и огказа¹⁾ (ю)моу мнѣсто. аврамъ не йспо-
вѣда | никомъ. възеть єдиного раба и сна своего исака. и идѣ на место зе
идеже ре емъ ѿ. исакъ въпраша ѿчѣ где идѣмъ. аврамъ ре ѿу жрътв
хощемъ сътворити. и шыше на мнѣсто принесоше дрѣва на шлестй. и
сътвори исакъ ѿгнъ и сътвори ражні. и ре къ ѿцоу своему ѿчѣ юже
ѡгнъ доїкъ и ражни ѿвчѣ гдѣ. аврамъ ре ѿвѣтъ ѿвчѣ. и ре рабъ пойми
ѡсле иди въ нѣкое мнѣсто. ѿтиду рабъ. аврамъ поеть исака и²⁾ побѣ его
на заколѣние. ега разуме исакъ ре къ ѿцоу своему. ѿчѣ ѿчѣ скажи рѣцѣ
и нозѣ мои да незакланъ оупраснѣ тѣ и хощи грѣхъ имети. ега въз-
врати его и приложи ножъ къ грѣлѣ его: тогда ангель гнъ ре. авраме:
авраме. не приложи никое зло снѣ своему. възри ѿдеснѣо себѣ и вижь
ѡна въ крѣмѣ садокове. садокъ лобода есть. възре аврамъ и пусты сна
своего. и възвратися въ домъ свой. исакъ ега привѣтъ: (ѡць) поемъ исака
прѣдѣть възлюблено(но)имъ рабоу своему андрею и ре. пон(ми) гна своего
и ѿжени въ ханаѡ(ны.) гдѣ есть материнное рождество исакоу. | андрен
поеть исака. и блви его аврамъ и сарра мати его. и блвить анъдрея.
и възеть андрея рабы много и скоты и камиле. и идѣ въ ханаѡ искасти
жене гноу своему. приде и ѿвидѣ много земле халдеске. не бы драго
срѣцоу его. приде въ саирѣ и ѿврѣкте народе многѣ дѣї и на ст҃денцѣоу.
едини дѣица³⁾ имающе лѣпотѣ велию. и несе водоу въ сретение и ре
любите ли⁴⁾ водѣ. андрѣи поемъ напитися съ дрѣжиною своею. и прослави
ба. тако и скоти имъ напой. андрен ре повѣдите мнѣ дѣї. гдѣ ѿврѣ-
циемъ намъ и скотомъ пристои вечерь си. паки тажде дѣа ре. оу ѿца
моего єсть шлегалище. и камилемъ храна. и поеть кѣхъ ревека и при-
кедѣ къ ѿцоу своему. ега вънидоше въ домъ ѿца ѿ. прѣдаше въсъ
катоунь ревеке. наутрие оукрасиша ре(в)е(к)в златомъ и бисеромъ. и поемъ ѿ
погѣдоше къ аврамоу. въ месопотамию. въ сретение ей изндоше. и
ревека ре повѣжъти ми ѿ(в)роучника моего. ега погѣда | ше ей. ревека и
поклонися исакоу и цѣлова его. и пришедеше ноши. идѣ аврамъ съ иса-
комъ къ мелхѣседекоу и блвитъ и.:+

Слово въ съмѣти и въ житіи аврамове.

Яврамъ живѣше въ домѣ своемъ. и желадше како да видитъ всѣ
стroeщасе на свѣтѣ. и стала молитве къ ѿу. послѣ ѿ архгла михайла.
да възмешъ емъ дію. въ то време аврамъ беше не талъ и. діи. понеже
врагъ ѿудрѣжалъ беше все гости. да не придетъ никто. архгль сътворисе.
такои пѣтникъ. виде его аврамъ нѣдалече. и възрадоваласе и ре. прїходитъ
и мнѣ гость. хощукоу и азъ снѣсти хлѣбъ. найде на путь и срете его.
и ре добре гредѣцѣ поутемъ твоимъ. ѿнъ тожде ѿмѹ ре. аврамъ ре
брата придемъ въ домъ мои на снѣдь. ѿнъ ре брьза есть мнѣ раб(ота).

¹⁾ Б написано надъ о.

²⁾ Толъ съжъ написанъ надъ реда.

³⁾ Въ раб.: дѣица.

⁴⁾ Въ раб.: лю.

аврамъ молѣши зовоѹще (ѓи) прѣ съ радостю. посла авра(мъ) оѹготовати¹⁾ трапезъ. и ѩе приведите коне да придемъ. (аїгль) ѩе легко пеше придемъ. гредв | шоѹ же ѿбѣма. придоше къ дѣвоу амбрискъ. дѣвъ листие глаше: сѣть сѣть праведникомъ. и вѣтие доѹкоѹ²⁾ поклонисе до землѣ. аврамъ мнѣши его ради таки дѣвъ творить. понеже не вѣдеши кто єть снимъ греден. и дойдоста въ домъ аврамовъ. и приеть сарра водв ѿмити нозъ его кое и пеше наѹка. еѓа ѿсеза нозъ ѩе велие чѣо сего члѣка сѣть нозъ тако и тѣмъ еже погубише содѣвъ и гоморвъ. аврамъ ротѣши сарроѹ съ гнѣвомъ гле. почто причитаешь сѣыхъ къ грѣшникъ. еѓа хотехъ гасти 38 йзыде архагль невидимо и виде³⁾ въ иїса⁴⁾ | и оѹ прѣстола ѩе. ѓи велиши ли ми глати прѣславою свою: Ѣк ѩе михайл гли. ѩе ѓи аврамъ мнѣ месо прѣдѣставляеть. Ѣк ѩе еже видишъ того гадѣша и ти тажъ. въ то же чѣ сѣдше гадѣша. еѓа єї на ложи възлеже аврамъ съ гостемъ такоже ймаше наѹкоѹ. и сарра въ инои храмини: иїсакъ съ ревекою. въ полвночи вѣставъ. иїсакъ велико плачаши и ридаши припадъ прѣдѣ храми къ ѿцѣ своему глаше. ѿче ѿре ѿвръзи ми да се течѣ нагледамъ. понеже не виждъ те посемъ. приде и сарра и ревека. сънидише множъсво⁵⁾ люден. аврамъ ѿвръзе ѹмъ. иїсакъ приемише аврама за вию. плаче и ридае цѣловаше лице его. вѣпрошахъ его что толико ридаиѣши. иїсакъ ѩе синъ видѣхъ. вѣнцы та旎и сїнци ми вѣкъ на главе и тыи гость еже єть възетъ ми ег(о) и ѿднесе его на небеса. да то и(озна)хъ тон есть архагль. хощетъ въз(е)ти дїш ѿца моего. и начетъ пла(а)кати и аврамъ съ нимъ и вси въсплакашесе. тога и архагль въсплак(асе). падоше сълзи михайлови и ви(ше) | камение бесцѣнное. и припадъ аврамъ полїнисе: повѣжъ ми ѓи кто еси ты. что ли пришль еси. ѿвѣща емъ и ѩе: азъ есмъ архагль михайл. посланъ есмъ ѿ ба притеты дїхъ твои. аврамъ вѣтосе велико. и помлїнисе къ єї: ѩе: ѓи: не помни мое дїшне иїса. ик ѿслаки ми вѣко. дажъ⁶⁾ ми да виждъ что творитсѧ по свѣтоту. тога ѿвѣсти Ѣк. и ѩе архагль да изидетъ. на ерь съ аврамомъ. и да покажетъ ему. да кѣтъ аврамъ вѣсъ строеніасе по вѣселенїи. и дастъ ему властъ. да еже хощетъ да творитъ. поеть его архагль⁷⁾ и изиде на ерь. ѿвръзе Ѣк аврамоѹ срдечнин ѿчи. и виде вѣсъ и разуме: на единомъ мѣстѣ. на четвртому икъ виде члѣка великолѣпia. и мало радоваши⁸⁾ а помнога плачещесе.⁹⁾ вѣпроси аврамъ архагль ѩе кто есть син члѣка (ч)то ли сико творитъ. архагль ѩе то есть прѣвѣзани адамъ. провѣжаєть праведніе въ рай. а грѣшніе въ мѣкъ. да еѓа идѣ(т)к грѣшни къ мѣкъ. тога паче(т)ъ. 39 а еѓа праведни въ рай то | ѓа рѣдетсѧ.¹⁰⁾ паки виде тоѹ¹¹⁾ единого члѣка

¹⁾ То въ тая д. написано надъ реда.

²⁾ Първото ў написано надъ ѿ.

³⁾ Вм.: идѣ, отидѣ.

⁴⁾ Тука въ ржкониса сѫ оставени 91/2 реда отъ страницата празни.

⁵⁾ Вм.: множъсво.

⁶⁾ Въ ржкониса: дажъ.

⁷⁾ Титлата е турена отъ нась.

⁸⁾ ка въ тол. р. написано надъ реда.

⁹⁾ Въ ржкон.: -чесшис.

¹⁰⁾ а и ў написани слѣто, като лигатура.

¹¹⁾ ў написано надъ ѿ.

стара ѕ юноше съ нимъ. распишеть всакомъ члкъ грѣхы ѕ видехъ двоиа врата. на десно велико тѣсна. а на лѣво велико широка.¹⁾ ѕ прииде²⁾ едина жена и ста. на срѣкъ окойхъ вратъ. ни въ единиа врата не³⁾ вѣхъ-деше. ѕ въпроси аврамъ архгла⁴⁾ ѩ: ги что єсть старъ члкъ. и юноша при немъ. что ли свѣтъ двоиа врата что ли естъ⁵⁾ жена еже не вѣлизитъ ни въ единиа врата. архгла ѩ тои есть енохъ юноша. и есть авель синь адамовъ.⁶⁾ проваждаєть дѣшъ коѧже въ своїа си того ради ѩ ѿ. да не ѿзвѣаетъ енохова црквь и крѣть на земли. а жена еже прииде на двоиа вратъ⁷⁾. та вѣкъ много добра дѣши свои сътворила. а единиы грѣхъ дѣхъ-номъ шїзъ не исповѣдала еже привела зета и сама съ нимъ с(мѣ)силасе. того ради ни въ единиа в(рата) вѣлизитъ. аврамъ ѩ ги коѧ (вра)та свѣтъ въ мѣшъ. кога ли въ ра(н). архгла ѩ. еже свѣтъ шїзъ⁸⁾ ш(и)рокиа ѹдѣтъ⁹⁾ въ мѣкоу. а е(же) велико тѣсна та ѹдѣтъ въ ра(н). (а)аврамъ ѩ ги азъ велико тѣло и(мамъ) | не цѣ моими вынити понеже тѣсна свѣтъ. архгла ѩ: ѿ авраме¹⁰⁾ тѣгѣ бѹть ширея вѣсехъ. ѕ тако женъ проводицъ въ широкага врата. ѕ паки съниде аврамъ на ерь съ архломъ. ѕ виде на единомъ¹¹⁾ мѣстѣ члкъ застѣдаючи: да е гы дрѣзи людие доидѣ: ѿни витахъ ихъ и въземахъ имъ еже имѣахъ. оупроси аврамъ ѕ ѩ. что свѣтъ сий что ли сико творетъ. архгла ѩ то свѣтъ хварие крѣвъ проливають. аврамъ ѩ да ихъ синъ пламы шпалитъ. тако и єй. ѕ паки на иномъ мѣстѣ¹²⁾. виде мѣжи ѕ жени блудеци. ѩ да зинеть земля ѕ пожрѣть ихъ. тако и єй. и паки на иномъ месте виде. прѣдакающа неіака въ рѣцѣ якомъ. ѕ немѣтко злотвореихъ имъ. и ѩ: да приидѣ вѣсни влыци да разрѣбес(т)ъ ихъ. и єй тако. видѣ єй како (не) мѣтетъ аврамъ. ѕ ѩ архгла вѣзврати аврама¹³⁾ въ домъ его. понеже ѿкъ вашъ тѣдѣ зато немѣтетъ его. а кто потрѣбетъ(се) той мѣтетъ. ѕ та(ко вѣниде аврамъ зъ домъ свой. и прѣжике и отомъ аврамъ лѣкъ л. е(га) | хотѣша¹⁴⁾ оурѣти. тога съниде єй велѣній ѿразомъ яко и гость. ѕ подаѣть юмоу габлькоу. ѕ голоуба лѣпа. вѣзлюби аврамъ. ѕ посегноу да приметъ. ѕ прѣдаѣть дѣхъ свой єю. лица марта .кѣ. днѣ. бѹ же нашемоу слак въ вѣки]. +

Слов прѣкраснаго ишенифа. ѿчъ.

Иаковъ вѣше въ земли ҳаденецѣй. ѿ маше. вѣ.¹²⁾ сїовъ свой. старей вѣше юда. наиладен вѣше ѿнѣфъ и кенеамъ. ѕ вѣси сїовъ скоти

¹⁾ ѿн написало надъ реда.

²⁾ Второто и написано надъ реда.

³⁾ Напис. надъ реда.

⁴⁾ Титлата е турена отъ настъ.

⁵⁾ естъ написано два пѣти.

⁶⁾ мо написано надъ реда.

⁷⁾ Послѣдната буква въ таи д. прилича и на и.

⁸⁾ Въ ржкон.: ш(и)рокиа аврамидѣтъ въ мѣкоу; ини пехвѣрихме отъ текста нogrѣшно написанитѣ: авра.

⁹⁾ ѿ напис. надъ реда.

¹⁰⁾ Прѣдлагъти на предъ той р. и първата буква е отъ неїж сж написани надъ реда.

¹¹⁾ Въ ржкон.: адама — написана тая р., както и послѣднитѣ слогъ ти отъ прѣдидѣщата, съ по-чёрно мастило, съ по-дребни букви и надъ реда.

¹²⁾ Точкитѣ отъ странитѣ линеватъ въ ржкониса.

1) въ тая р. написанъ надъ **р** и свързанъ съ него (лигатура).

2) Най-долу отъ лявата страна на полето на страницата стои отдеълно отъ текста написана думата: **помилуй ме.**

³⁾ Титлата надъ думата е турена отъ насъ.

4) Листътъ въ долнията си част е откъснатъ по диагоналъ, та означените съ точки места липсватъ.

ö) Вм.: хофиш.

Я́гель гн̄ ювисе въ снѣкѣ и́аковѣ и́ рѣ на ро́гкѣ и́шни́фовѣ хѣ́щешъ о́умрѣтъ. и́аковъ не имаше вѣри. глѣголаше ѿ аще вѣ и́шни́фа живъ би́ль гдѣ оутгнала бы се вѣ негова красота. и́ли толикей слаткї(а) рѣчъ неговѣ потдалисесе бы.

Ико въгръже ишнифа ҳарен въ (тъ)мнинецоу ѫ би въ ней .г. лѣт.
е(ѓа) въниде въ тъмнинецоу. ѩбрѣте | въ ней слоугоу црѣва. и столника.
и ѩна ѩба видѣше сонь". юдинъ пастро рѣко носеи а дрѹги вѣло рѣх
носе. и на ютрїа повѣдаше ишнифау. ишнифъ провме се сїоу ѫе единомъ
глѣвѹ ѩсекоутъ а дроугомъ великоу честъ прѣдадоутъ. ѫ тако бї. миноу-
ваше врѣменоу многъ. видѣ²⁾ цѣрь сонь фараѡ. велико стратицъ йска
члвка тѣко³⁾ проѹмеютсе. и повѣда славга цѣрь юже бї въ тъмнице ѫе ѹврѣкинъ
іегоже врѣже ҳарей въ тъмнице сноу провмети се може и сказа юмоу іеже
видѣ съ дрѹгомъ сонь въ тъмнице и ѩни провмесе ѫ тако бї. цѣрь по-
вѣле изети югъ ис тъмнице. и шканахъ га ѫ приий .б. дѣк ѫ при-
ведѣ⁴⁾ ѫ видѣ цѣрь юго вѣло ѩразна ѫ рѣ аще ми прорѣше сонь дамъ
тебѣ именнія многа. понеже велико стрѣ видѣ. ишнифъ ѫе покѣжъ ми азъ
проводмеօсе. фараѡ ѫе видѣ .б. воловъ чрѣнѣ и поіадопе все по свѣтъ. ишнифъ
ђе малъ стрѣ въ сне видѣль іеси. ноу патаке велико зло ҳшиеши видѣти.
понеже .б. воловъ чрѣнѣ юже юси ви | дель .б. годѣй поудеть глѣ крѣпъкъ⁵⁾ 43
по въселенѣй. цѣрь фараѡ възетъ зета юго за дышеръ свою. и прѣдастъ
юмоу все цѣрво своє. ѫ постаги юго црѣмъ. и ѫе юмоу како юси про-
рекъ сонь такой ѫ крѣпъ свѣтъ. а мене храни тако ѩца своєго. Ико
слиша ҳарен въцарисе ишнифъ. ѫе жени свойи что съкториї жене. ишнифъ
нашъ въцарисе. хоиуетъ памъ злобѣздати. жена юмоу покеда въсѣ истину.

¹⁾ Вм.: НИКТО или НИКОМ.

²⁾ Въ рѣкоп.: вѣдѣ. ³⁾ Вм.: кѣо.

⁴⁾ Всички думи от: и швагър до принефше включително съз написани отбъсно на по-длата на страницата, напръкни на редоветъ.

⁶⁾ Ъ написанъ въ ръкоп. на *ρ* и съединенъ съ него (лигатура).

харей приде къ црв юшнифоу рѣ полилоуї ме гнѣ скгрѣши тѣ послушавъ женвъ свою. и съга погѣда мене истинв. юшнифъ рѣ къ харею не злосрѣсе ѿ чобече рабъ ти юскъ бѣ. что ти іѣ вола тон си твори и прѣ¹⁾ юго.

Црв юшнифъ зададе злато по всен земли да все црв продавають жито тко хощет продати и събра .б. лѣт. жито. да югъ нас(та) гла дѣ ѹ годиноу 8дръжа ж(ито) на третио годиноу поче продавати. и при-
хожаю ѿ всехъ земль. такоже чвхоу сюов(е) иаковий. и рекоше пойдемъ и м(и) | къ црв фараїнв и принеси хранъ себѣ. иаковъ рѣ пойдете вси ки а вениамина ѿставите съмно да бѣдеть вожъ старости мои. вси сюове рекоше юмоу ми себѣ принеси а немъ то принесет хранъ. и тако вси пойдоше. юшнифъ юци и къ тѣмнице беше. и въсега за вениамина желаше и плакаше. и тако придоша сюогѣ иаковий. егъ и видѣ ишнифъ. и рѣ на сѣци євоѣ здрави укице мои. и видѣ вениамина брата ювого. и вънидѣкъ въ палатоу и плака велми. гдѣ ѿ блазе текѣ вениаминъ ере зриши ѿразъ ѿца ювого. и седѣкъ на трапези рѣ имъ ѿ које земле ки юсте. ѿни рѣши ѿ земле 8алдѣйскіи сюогѣ иаковий есмъ. ишнифъ рѣ всъ толикой ли іѣ юмѣ .д. ѿни рѣши вѣши и дрѣгъ нь звѣріе изедоше. рѣ како ми²⁾ іѣ име кило ѿни реше ишнифъ. иако синшав вениаминъ за юшнифа и възплака. црв рѣ почто тѣи плачешъ. ѿни реше млад іѣ и того ради плачетъ. црв рѣ имамъ паницъ всѣмене | кажет цю іѣ на скѣтѣ. да аије сюогѣ иаковий іѣ. казати миѣ хощет³⁾ все. и 8дари въ паницоу и рѣ вънистину сюове иаковели іѣ. и 8дараше⁴⁾ въ паницоу. и призикаше всѣ на име. и ѿни чвжжаю се како знаше и. и како паница кажетъ. 8адоне и пише и даде и жито. въ тайнѣ скри паницоу въ товарѣ вениаминов. и югъ пойдоша ѿтроци црви реше. станете понеже паницоу цвекоу оукрали є. и ѿвѣскане все товари. и ѿрѣктоше паницоу въ товарѣ вениаминовѣ. и възвратиши вѣ къ црв. и рѣши имъ црв. азъ синшъ юсьмъ за ѿца вашего и добро сктвори камъ. а ви менѣ крадете: ѿни емоу реше то є въ на золъ. такови и дроуги вѣши золъ. и злотвораше и зломоу даде єкъ. црв рѣши оудръжимъ югъ понеже мене кралъ іѣ. да бѫдетъ мене ре(ка) иуда рѣ гнѣ ѿци нашъ жалос(тень) и ѿ дрѣземъ сиѣ скрѣбит. а тон вѣши старости юго кожъ и р(а)зговорокъ. и 8тѣ.⁵⁾ ти приюмешъ социе въ гробъ прѣдаваши юго. | црв рѣ пойдѣте и рїете ѿци юшнифу вашемоу. да прииде къ ми. азъ проци сиа іѣмоу. и ви паки придите азъ вами дамъ жито и бескоупа. егъ придоша къ ѿци ювогу. въпроси ѿци за вениаминъ. ѿни въси зло ѿ немъ поведахоу. иаковъ възплакав глѣголаше. ѿ незаконици не ки ли вами дба въ юшнифоу. и вениамина ми погубише. ѿдѣда прииде и повѣдавъ юмъ како рѣ црв. да придетъ иаков ѿпогщю сиа⁶⁾ юго. иако ѿпогсти ишнифъ братио свою. и възетъ вениаминъ и възде къ тайнитоу. и рѣ не познаваши ли брата ювого. юшнифа. юмъше за

¹⁾ Прости.

²⁾ Въ: мѣ.

³⁾ Въ рѣжописа тута има запетая, която ний исхвѣряме.

⁴⁾ Ё написано надъ реда.

⁵⁾ Зтѣ.

⁶⁾ Титлата надъ тазъ рѣчъ е наша.

гъло. ѿва ѵъсплакаста. ѵъпѣда юмоу въсѹ ѹстинѹ. ѵъ ѿдѣ ѹгѹ ѵо поуѣти въ срѣтеніе ѿцѹ своемоу. івѓа ѿрѣте иаковъ братїа ѹго непознаше. івѓа повѣда вениамїй тако сиѣ твой ѿшнифъ цѹ ѵ. иаковъ ѵе къ сиомъ своймъ ѿ безаконицї тако ли старостї моюи сътворї ? ѿни рекоше¹⁾ а(щ)е не виХш такои сътворили не си ѿнъ цѹ виљ. пото приде иѡнфъ на срѣтеніе ѿцѹ своемоу. егда видѣ иаковъ сна своевго иѡнфа ⁴⁵ и чв глѣ ѹгѹ паде и виѣ тако мртвъ .г. ч. иаковъ жив съ иѡнфш .з. ²⁾ лѣт. въ ѹгиптѣ. ѵ братїю свою оукроти. ѵ прѣстїи дасть комоужжо землю³⁾ ѵ градовї. а венигаминѣ ѵ болше дасть. ѵ родїи иѡнфъ .б. сна ефрема и манасию. івѓа виѣ къ смрти⁴⁾ иаковоу. ѵ принесе иѡнфъ ѿва сна на блїнїю ѿцѹ своевм. иаковъ вѣ слѣпъ ѿсеза манасию. иѡнфъ ѵ ѿчє ѿчє то ѵ мѣши сиѣ мой манасиа. блїн ѵ ѹфрема. иаковъ ѵе аще и мѣши ѵ блїнїе кжїе на иѣ. ѵ блїнїе ѿца нашегѹ аврама. и исака. ѵ ѿ мене иакова блїнъ да ѵ. ѵ вса братїа ѿчека да воудятъ на послѹшанїе манасїй. ѵ ѿче велоу вѣ въси боудете моу на послѹшанїе. ѵ кто не чоуиетъ гїи мой проклет да ѵ въ вѣкї: .+

Ико смиша вениамїй. прииствъ манасиа⁵⁾ блїнїе. вънїде ненавистъ въ срѣце ѹгѹ. исквпльвае своє. ѵ пр(и)хождаше на иѡнфа ѵ манасию ѵ ратоуїаше ѵ пленеваше землии иѡнфове. ѵ въсе братїа хва къ манасиев. цѹ манасиа пращае въсѣ. ѵ г҃аше іемоу ѿ вениамине. | прѣ ѿци наши кръвь не пролѣташе. аврамъ исакъ ѵ иаков. ни азъ не шоу пролѣтати. ноу ѿпоменисе ѵ жикии съ братиїи своевш. ѿнь паки ѵдеше ѵ съвираше вониев. ѵ велика зла твораше. ѵ вѣса братїа. съвкоупнїесе. и оухватише вениамина. ѵ приведоше къ цѹ манасиин. ѵ сташе ѵ поставше ѹгѹ по(с)рѣ. ѵ ѵе июба къ братїи своевї. братїа моа что сътвороу братоу нашемоу. иже прѣстоупаетъ заповеди ѿца нашегѹ. авраѣ виѣ оугодникъ вжи. ѵ ѿбѣтованїе. родїи исака. исакъ роди иаковъ ѿца нашегѹ. ѵ тѣи блїни манасию ѵ дасть намъ гїа да есми на послѹшанїе іемоу сїи брата нашегѹ непослуѹшанивт. а ѿци наши кръви не пролѣташе. вса братїа реско(ш)е сътворї млѣвоу къ єв ѿци наши. ба єв ѵзкавитъ ни ѿ него. ѵ реше всї ѿпомени се вениаминѣ ѵ възвратисе. ѿнь ѵмаше .з. сновъ и тїи злѹ ѡчаше. ѵ такоже реше ёси єв ѿци наши аврамов. (ис)аков. иаковъ. еслиши на ѿ сїи брате нашей. тога вениамїй надвсє ѵ всї гїаю ѿпоменисе вениамїе |

46

6)

¹⁾ ѿ написано надъ реда.²⁾ 17.³⁾ Въ ржкон. тута има запетан.⁴⁾ Въ ржкон.: ѿрѣти.⁵⁾ Второго и написано надъ реда.⁶⁾ Отъ пѣннѣть 46-и листъ на ржкониса останалъ е единъ много малъкъ крайшникъ, въ който отъ прѣданата страница се четатъ една подъ друга тия нецѣли думи (начало на долнитѣ редове): аокц. кеноу; а отъ задната — (край на долнитѣ редове): ѹгка, ика; ыади, ыади, мнгѹ рндохѹ.

“**И** немогохѹ въздвигнѹти ієгѹ. И въси рицахѹ ієдино г҃но. И приде единъ слонъ малъ и въздингн. Былъ. Кто іє слонъ іеже се падів. **(С)вѣт.** **Я**дамъ. а кто би велиаки слѣ иже приде въздники. **М**оисіевъ. а кто¹⁾ би хѹ .д. слонови. .д. вѣлїтъ. **И** кто би вѣхѹ .б. слоновъ: .б. апль. **И** кто би малъ слонъ ихъже здвиже. . .²⁾ въздвиже адама.

(Слѣдва).

¹⁾ Т написано надъ реда.

²⁾ Мѣстото (началото) отъ тая рѣчъ, което ини означихме съ двѣ точки, е писано съ червено мастило, но до толкова изблѣло и истрито писмото, щото не можхме даже да распознаемъ дали една или двѣ букви е имало тука; исчез?

Материали за историята на българското възраждане.*)

1.

получено Априлия 17 1839

„Высокопреподобнѣйшему и Мудрословеснѣйшему моему учителю Господину Г. Неофиту Ц. П. величайшему ми Благодѣтелю. съ поклонен.
от Копривщица.

Вашему всепреподобномудрословескѹ ученически кланяся съ благоговѣніемъ пѣвлую его десницу.

†писмoto остана отвѣнъ.

„Приключавамъ ви писмoto, което получихъ заедно съ двата варзоба книги те, еще препѣдшаго Марта 30-ї отъ Сищовъ, за които и платихме киря 46 пары и отъ тука до Коприница 5 гроша: та стават 6 грош: и 6 п: обаче 6-те пары ги хващамъ за мои те за киря, и азъ щехъ да ги испроводимъ юще Апріллія 5-ї до калоферъ, но и въ тоя истыатъ день намери куръ Петко тоя человѣкъ, какво ще излѣзе априллія 12-ї сир: утрѣ, и ще иде право за копривщица, и азъ помыслихъ да ги испроводимъ, до калоферъ но рекохъ кой знае и отъ тамо кога ще ги испроводатъ, и може да се забаватъ повече, заради това се и забавиха до сега. — Азъ мнѣхъ да са само мои те книги малкю варзобъ каквото що писахте да ги испроводат башка, но като ги отворихъ излѣзоха артажъ 1 епист. 1 Алфав. и 1 Истор. Ер. които ги паки варзахъ и испроваждамъ ги, а мене си оставихъ 1 епист. 1 алфав. 1 катих. и 1 грам. тур. за които бѣхъ зарачалъ. — До тука като бѣхъ исписалъ писмoto си, аbie mi вручаватъ драгоцѣнѣйша та mi вещь на тоя свѣтъ почитаемѣйше то ти ваше писмо писаное текущаго априллія 3, което като прочетохъ и разумѣхъ вся внутрь начертанна, О! можемъ ли да ви опишемъ и начертаемъ коликѣя радости се исполнихъ за лексіконатъ, азъ оставямъ да возмечтаете виѣ сами радость та mi, о! дано Богъ ви продолжеше животъ да препливватъ презъ тоя океанъ Благополучно, та тогива ще познае еще повече Болгарската юность искренняго своего Благодѣтеля, и азъ почитаемѣйшій mi Учителю, макаръ и да се отдѣлихъ отъ васъ тѣломъ, обаче мыслю всегда самъ при васъ, и увѣдявамъ ви величайшій mi Благодѣтелю, какво, кога да е, гдѣ да е, и за какво да е да ме намѣрите достоинъ като за ленсіконатъ или за друго нѣщо, готовѣйшій есмъ да ви послужимъ.

Гдѣто mi писувате „и сомнѣніе то що имахъ, весма добре го согласихъ (сир: за лексіконатъ)“ азъ немогохъ да разумѣмъ за кое сомнѣніе. — Благодаримъ ви и заради гдѣто mi сте писали за словар. и парите mi са го-

* Продължение отъ книга VII.

тоги. — Станю П. Колюв е отишъл на анадолъ юще презъ февруар. — Извѣстную ви какво дойде Атанасъ Йоанновичъ Ескизахараліата за учение текущаго Априлліа 7-й, и той ми каза за лексіконатъ, каза ми еще и какво чулъ отъ момчетата, че щампали енглези те новиатъ завѣтъ, но и той не е твърде извѣстенъ пакъ и вѣя като ми не писувате, та незнамъ дали истинствува, и другъ единъ ученикъ ми дойде отъ котель еще марта 6-й и гречески знае почти колкото мене. — Аще и неприлично, обаче дерзнувамъ да ви се помолимъ да ми ептардишете едно чулче (сиджаде) като вашето, и колкото пары дадете, оставете си ги отъ Букорешките и азъ ще ги дадемъ отъ тука. — Куръ Аeanасъ се моли да му пратите кати-хисизатъ по тоя человѣкъ до Габрово. — Поминокъ ми е добъръ, и на никаде неходимъ, на воскресеніе само дохожда куръ Петко X Йоанновъ и денчо видинліата та ме зеха та ходихме на две три кѣщи а гдѣто ви казалъ куръ Аeanасъ че му реклъ нѣкои кираджіа, че самъ билъ момчата много, то быде така, азъ като бихъ едно момче, дойде баща му да се кара сось мене, и азъ го испѣдихъ но изрече нѣколко хораты, послѣ дойде при мене куръ Петко и школскю епітропъ стоянъ добревъ и имъ казахъ какво азъ безъ бой неможемъ да оправимъ тия развратени момчета, и 4 прѣчки рекохъ по рѣцете, това бой ли се выка; и зарань та се сопраха на метохътъ за друго нѣщо и прикара се и той лафъ, и най послѣ ми рекоха, даскале каквото ти писува законатъ и ты тако прави. послѣдни тѣ писма що испроводихте за Букорещъ куръ петко прія каршилжъ какво ги получили. принесохъ и поздравленіята ви на чорбаджіите които ви паки воспоздравляватъ. и сяя вамъ ко отвѣту азъ же остаю и есмъ

1839 Апріл. 11

Габрово.

величайшему ми Благодѣтелю
покорный рабъ

Калистъ Лука
учитель Габровскій

на кираджіята ще дадете 6: грш: 1: грош: за отъ свищовъ и 5: до копривициа. куръ петко ви испроводилъ едно писмо по единъ коприщанецъ преди 15—20 дни, незнамъ отъ букорещъ ли отъ сищовъ ли, защото го получилъ отъ сищовъ, пакъ като неписувате, незнамъ дали сте го получили. приносимъ чрезъ васъ поздравленія та си всѣмъ ученикомъ великимъ и малимъ, а именно Г Христу, Найдену, отцу Аeanасю и прочимъ за пѣсни та нищо ни неписувате.

К. Л.

2.

Получено Іуніа 13 1839.

„Высокопреподобному мудрости словеснѣйшему и высокопочитаемому ми учителю моему Г. Г. Неофиту П. П. со всенижайшыми поклоненіемъ.
оу Копривициа.

„Вашему высокопреподобному мудрости словесио оченически паки кланяся и съ благовѣніемъ цѣлую святыя его десницы.

Понеже намѣрихъ нечаянно днесъ оказіона обща го и пріятеля, Г. куръ Петра Генчовича, тога ради не облѣнихся да ви назначимъ, колкото е возможно, Лаконически за вопросыте ви, иже въ первомъ вапемъ писании, назначени мнѣ бѣша, ако и да ви ся отвѣтихъ отъ части въ по-

сланномъ ми къ вамъ моемъ худомъ писани, Чрѣзъ куръ Станя Батула, егоже и драгопоздравляю. И тако прочее безъ намѣренія начнувамъ, и пытахъ перво за драгоцѣнѣйшето ми ваше здравіе, которое да оумножить вамъ всесилный Богъ по крайнѣй міорѣ еще толикими лѣтими, Елизы до селъ произстекли сутъ къ просвѣщенію нашего народа бѣднаго, и ко оувеселенію подлинно и истинно въсѧ высокочитающихъ отъ которыхъ всѣхъ послѣднѣйшій есть б отаутонѣс боюлос сас За лексиконат що ми казувате защо сте оуже окончали а-та, и ще почнете прочите букви, като що кажете дрѹжъ ѡису паутѣс, дай то Боже! да бѫде единъ чашъ по напрещъ, защото ожидавамъ да чуемъ кой чашъ по напрещъ совершение то му. Молимъ, ако имате намѣреніе и способъ да писувате за одесса, да назначите за единъ Словарь церковный и За мене. за онъя книги що ви назначихъ въ преждното ми писмо, молимъ да но ми ги испратите единъ чашъ поскоро, защото ми са весма потребни. пакъ не ще да можемъ дави се отстриами за сичко щото ме пытате, защото прибѣрга Баи Петръ. Но ако е воля Божия трети пътъ щемъ ви назначи подробно и пространно, а сега молимъ да ме сподобите счиусхожденія за пъсните що ми преноносите, защото по настоящемъ не ми допушава времето и званіето, по време обаче оувѣдомищемъ ви, ако можемъ да ви послужимъ съ нихъ. сія въ борзови и. Лаконически къ въмъ писуя, остаю благонадежденъ на въмъ благий отвѣтъ и есмъ.

Почитаемѣйшаго ми вашего высокопреподобному дрословесія смиреннѣйшій и милѣйшій.

„39 Іуніа 10,

Софія.

Захаріа Ікономовичъ.

3.

Ваше Преподобие!

Казао ми е Г-нъ Марко Георгіевичъ, да сте вы ради овамо дохи, него да въмъ се издѣйствуе кодъ овдашнѣгъ правителства дозволенѣ, да можете у ово Княжество дохи. Изволите вы свободно дохи до границе влашке, а у влашку да пређете, то ќе быти брига Агенције Княжеско-Србске.

Као исто познатый въмъ Г-нъ Венелинъ труди се о исторії народа Бугарскогъ и нѣгова Књижества; исто тако и други учени Славяни почели су писати о бугарскомъ езику и о рукописама написанама у старіе времена на езику вашемъ. Кадъ овамо дођете моћићемо въмъ сообщити исто о томе.

Међутимъ ви, као познатий ученомъ свету списатель, заборављеногъ са свимъ бывшегъ народа бугарскогъ, не ќете пропустити да намъ овамо донесете какви рукописа, хрисовула, надписа древна или монета страри Кралѣве бугарскій. Издавши овекове древности на светъ, въ ќете вашемъ собственомъ нарому нѣгове старине показати и тимъ у нѣму распалити угашену бывшу ревностъ къ своій народности; а незнate, како сви остали Славяни изгледаје на васъ, да имъ што покажете одъ древности народа вашегъ.

Опростите, што се я овако къ вами обраћамъ. Я въсъ познаемъ и лично, кадъ сте у Цариграду выше пута у Конаку Србскомъ были и онде съ Депутатима ручали, кой самъ я онде био Секретарь. Но юшть выше заслужуете вы тог почитанія што сте се подватили, да радите да (за?) просвѣщеніе Јности бугарске.

Примите дакле истинито высокочитаніе мое, съ коимъ оставамъ

Вашегъ Преподобія

24 Февруари 1839

у Букурешту.

покорный слуга и почитатель

Іованъ Гавриловичъ

4.

Получено маia 27 1839

*Преподобнословеснѣйшему и чѣло почитаемому ми учителю Господину
Господ: Неофиту П: П: рълцу*

поклонно

въ Коприщца

Вашему Мудрословесію смиренno кланяся цѣлуваамъ Десницу.

на 1839 маia 18. Самоковъ.

Като ви бехъ проводилъ отъ 24 април: писмо-то ми чрезъ шурина моего чорбажи Сотиракія, кому-то се молихъ, ако найде оказіонина докле отиде на Філіббе, да го испрати той, ако ли не найде, а той да го даде Киръ Гавріилу, кому-то го бехъ рекомандарилъ. и като ожидавахъ вечъ да се научимъ дали сте го прияли: сподобувамсে сось отъ 7 Maia, и видохъ, защо още не сте го пріяли, и опечалихсе уздамсে обаче до сега да сте го пріяли, защо таковому оказіонину самъ го далъ, като кога си дойде живо и здраво, да му речемъ: що учини сось писмо-то ми; и ако сте го пріели требе да сте си извѣстили за сичко що ви пишехъ, само едно повтарямъ, защо после прия премѣненіе: като ви бехъ проводилъ писмо-то ми слѣдъ дватридни. викнаха ме чорбаци-те при владыка-та (утиняму...) и рекоха ми, защо са многу благодарни отъ мене, и сось добра воля дадоха ми 500 гроша, за ланска-та година, азъ же отъ многу наѧщо, що имахъ да имъ хуртувамъ, нищо друго имъ не рекохъ, но само, защо и азъ самъ благодаренъ отъ нихъ. и отъ многу-то благодарность и любовь що имаме помежду си, за-должихаме, та вчера имъ самъ давалъ пиръ при горна-та церква. влатыка-та будуки да обыча много пиршства-та, той ми рече, чорбациларъ зяфеть истеорларь, даскаль! не душунірсьнъ! пакъ не хапна, защо отиде на Дупница. не имъ друго веществво, ще ви прикажемъ едно неполезно: Дупничанъ некои отидаха на Нишъ да се плачатъ отъ Игемонатъ си, и той после ища да се отресе викна до 50 души, и даде имъ харашлъкъ и конъ и испрати ги да идатъ и да думатъ за добро-то му. но они като отидаха тамо, сички заедно сось онъя дава правиха отъ него, и за малку щеха дѣ го искаратъ ако небеше надвилъ сось пары, щеше и на владыка-та да се докара нещо, кое-то ако станеше, шехъ да се зарадувамъ, не за друго, но само за едно весма големо и достойно за у газетите да се напише безчиніе що е направилъ въ Самоковъ, и сега непрестанно що-го прави, що каже Сърбино, то сички владыци запопуватъ, но овай и волове запопува. Сега предмalo направи тричетворица, кои-то си продадоха волове-те та му платиха, но пакъ се не лишиха отъ нихъ, защо докле ги имаха, они не беха волове, а сега не попове но волове станаха, воистину голема ми е тягота!

Многу излазиме саипъ за утинямынѣ (цѣрны-те кравички) и често сакаме да отхождаме тамо (у биволарникатъ,) и когато отидеме сось големъ кіефъ стоиме, и често ги виками да ни плеватъ градина-та, и дилъ сладко повтараме: хадидина! а хадидина! споредъ мое-то познаніе, мутлакъ сме се сосновали и облажили, та друго нищо, само азъ не можемъ да стоимъ на літургія-та сось добра совѣсть, мысляя за священиката святаго Василія, що му е рекълъ „и мертвите воскрешавашъ, а літургія да служишъ не бива.“

Извѣствувамъ ви слѣдующе-то достопамятно: Сичкю свѣтъ се зарадува за пришествието пашино у Самоковъ, кой-то като дойде, аbie почна добро-то нареженіе градско, сичко измѣни по свое-то добро вѣдѣніе, олуците по сокаци-те, и сметлица да се нефѣрлятъ у вады-те возбрани, и воистину гома чистота! но скоро радостъ-та на сички-те гражданѣ премѣ-

нисе на скорбъ, защо му дойде маасъпъ да иде на Белиградъ паша. не добро за градатъ!

Споредъ у онова писмо що ви пишехъ, ако може и безъ петли да самне, пратете ми 10 - те грамматики Славянски, кой-то са дошли отъ Габрово, какво-то ми каза утияму.... деда Григория фотиничъ пречестнѣйшій Ексеръ и гуменъ и отпишете ми за цѣна-та да ви пратимъ пари-те. молимъ ви се отпишете да ми испрататъ и тръг географии съсъ антлан-тите наедно, за кои-то още повечъ ще ме задолжите, защо-то самъ за всегда и азъ.

вашего мудрословесія.
усерднѣйшій на повелѣнія та и нижайшій ученикъ.

Ніколай Христоевичъ.

у: С:

За 10 Грамматики Славянски дошли отъ Габрово, но азъ немамъ никое вѣдѣніе за нихъ и 3. географіи съ Атлантыте отъ Цари-градъ.

5.

Получено Марта 15 1839 отъ Х. Захарі.

„Мудрословеснѣйшии и почтеннѣйшии во учителѣхъ Господину: Г: иучиль неофиту мнѣ за отца почитаемыи цѣлуо святую вашу дѣсницу и желаемъ здравіе и благополучіетови.

Покорно придохъ вопросити овашеи далгоденствии за которои извѣстіе не самъ получилъ, но мыслимъ че причината не е друга токмо тая е щото человѣкъ се не случува, но молимъ ва да на незабравете никогда, каквото инстистена забравяле. Научихся отъ: Г. калиста че сте имали ожиданіе за коя причина и съ кой способъ оставихъ школата, ето ви обявлявамъ по тѣнку като надуховнаго отца, слушай душевніи отче, мъжихаме две години душмански за пари, и забрашно, защото хакоси така пріимахъ по 10, по 20, само единъ пътъ ми дадоха 200 гроша, тожде изабрашно пазарихме на времето съ едно момче да ми даватъ по 45 оки брашно итова беше такмо три пътя въ две години, послѣ го завана по 27 оки на мѣсяцъ пуща 4 оки трици оставя за двама сафи 23 оки на мѣсяцъ, ази итова терпѣхъ осаянныи, иса набра отъ хакъ да земамъ 1790: гроша земахъ да ги заставамъ за да си ги зема а те ми потърсихъ причина като да излезя съ нѣкой ризирликъ и да не можа вече да влеза въ Габрово отъ срамъ ида си по ища парите замъ да ги изядать обаче немахъ обичай да ходя по вѣнѣ, но живѣхъ одаята си като постникъ ите видѣха че отъ каде жена неможатъ да намерятъ причина ате намислиха заради содомски грѣхъ че самъ правилъ съсъ онъ дѣца що ми слугуватъ ивидигнаха жумуръ безъ да знае азъ, послѣ чухъ ази на недѣлята, иутидохъ на духовнія отецъ та исповѣдахъ какво немамъ хаберь отъ тая работа и те дорде да чуятъ ине испитали пишать ви чесамъ оставилъ школата послѣ се собираха на метоха викаха дѣцата иги испитоваха доволно и не намериха лесть въ дѣцата и станаха сичките зломисленници посрамлени и искаха да ги обявятъ на владиката, но пакъ ги простиха, защото гарванъ на гарвана очите не вади, анащи совѣтъ гледатъ да ихчоплятъ, послѣ като доде калиста земахме да гледаме хесапъ палеха смѣдеха едвамъ съ числиха да ми даватъ 405: гроша иза тѣхъ стоехъ две недѣли нахана за да ми ги дадатъ че неми ги дадоха ами като ще тржновамъ те ми ги донесоха, незная отъ де ги собраха такива пары хчупени. Калпави, иксикъ

желтици, и сторихъ толкози зааръ отъ техъ ими заплатиха за: 7: мѣсяца чунки калистъ дошель 22: Іаннуарія, губятъ ми Іаннуарія сичкія закогото имамъ правда да зема 183: гроша, изедохамиги като трицы, колко се мѫжчиха горкитъ да ма туратъ нарака еднима плашеха съ кадията, а други ма совѣтоваха нощемъ да побегня, ази не послошахъ, но токмо товамъ говорехъ. каквото знайте това правете, ази самъ готовъ за сичко що ми продложите дору и до мученически венецъ да пріема, та такаме оставиха, и ази съ божіемъ повѣленіемъ се настанихъ на терново нагабровскія ханъ на пецовото школо сега щого согради вѣtre въ хана по взаимноучителному способу иможе да собере до сто дѣца, но таблицы немаме имолим епиграфите да отъ пишатъ, набукурещъ ате са ленѣтъ, та седимъ иніе тасе маемъ така направдно, но молимта ако се случи да пишите въ букурещъ за ваша потреба, пишете иза нази да ни испратетъ едно тѣло таблицы до воскресеніе, като да си туриме иніе работата начинъ.

изъ терново

1839: мартъ 6:

Покорніи инезлобивыи вашъ ученикъ Хаджи Захарія петровичъ остаю въ надежди вашего отвѣта исамъ готовъ іако левъ готовъ на ловъ на всѣкое ваше послушаніе, ази се намирамъ на терново въ габровскія ханъ на пецата Хаджи Христовъ на школата

6.

Получено фефруари 27. 1839.

Пречестнѣйшему и чудруслеснейшему господину отцу Іеромонаху, и преизредному учителю Г. Неофиту, учителъ болгарсії.

Въ Коприщица.

Причестнѣйшіи во Іеромонасѣхъ; и словеснѣиши преизрядному учителю господину Г. Неофутъ П, П, первый просветитель болгарскій, намъ же охристъ любезнѣиши благодетель и молитвеннемъ.

Одостоихми се сось вашен Причестное писмо; мы недостойні; преяти, и сось велико благодареніе; и радостно прочитати; и сось не изреченная радость бидохми; ради вашата истинная любовь; и усердне еже кнамъ имѣти, всегда веселить сердцѣ наше исполняющи доковныя радости; и возвищаи мы вамъ; каквото съ благополучие дойде ученикъ вашъ; на минавши Іеноаръ 18 го сось выши поменути пречестное ваше писмо отъ 4 таго Іеноаръ писано; въ което разомехми за всехъ; и са зарадвахми завашъто благополучіе здравіи, и сось велики благодаренія, като видехми вашата искреая любовь; яже имети кнамъ отечеството наше; и крайне разомехми, чи и въ слдующее; ще будити да престоявати; и да ползовати, всегда перво родніи вашій садъ, които воистенно сось големити ваши трудове са насади, въ отечеството наши, и отъ вашето глубоко вежество е потекалъ источника гдето ще са напоява повреме и нашія бедныя родъ; однакожъ и мы много са благодарихми; като исполни нашети прозби; и тамо пригласихми негово словесie аbie щомъ доде кирь калистъ, и поставихми го въ училището учителъ, и почна дапридава учении отъ 20 Іеноаръ; и верни бехми отъ много места, заради негово словесie чи и сось зедето достоянъ; но като доде со вашен почетаемон писмо, и видехми гдете билъ; веренъ и любезенъ ученикъ; и смы попремного радостни; и са надявами каквото идокрай, нище на забравишъ; и смы верни гдето е много фарклія; отъ Хаджи Захарія което и са уверихми; което и такого имами и мо са радвами като е отъ ваша рока дошаль; като чи гладами всегда ваше учено

преподобиі; и споредъ реда упределихми заплата за една година две хиліади и триста гроша, и мо дадохми контратъ на роката както мо сми должны на годъ по толко гроша, и мо стана ихтиза сега; и му дадохми триста гроша тислимъ; и да харизи богъ здравіи убичами го, и ша на убикни; но и ваши мудрозвесій всегда награждаваити, и молими ви-наги да си имашъ къмто первіе твоя трудъ попеченение; и послучаи ко-гато имашъ да писовашъ на соотечествениците наши въ одеса и въ бокорешъ; молими принеси отъ наша страна покорно поздравление; понеже отъ тува скоро не има човекъ да утиди, и имъ яви за все що сми во-съпследовали прочее оставяя пречестности покорніи слуги, и всего благополучія усердни рабы.

1839 февроаріа 22 го габрово.

Вашъ доброжелателъ Іереміа Іеромонахъ: р: Соколски Архимандрит Іосифъ, Эпитропъ попъ Станчо, Андрея семовъ, Хаджи Иванъ Пе. Мановъ, Илчіо Цоню видимли и поздрави киръ салча отъ мене илъча нашъ, Хаджи Петаръ Хаджи Бакалъ, Стоянъ Добре, Димче Минчовъ, Петръ Родото, Станчо ія: Аргавутовъ.

*Мудрозвеснѣшему и преизрядному учителю господино Г. Неофигту
И. П. учителъ болгарскій, съ поклонениемъ ѹблую свѣтую вашу десницу.*

Освенъ общото, яже видется, вне писано; сега само отъ наша страна мы, покорно поздравление преносями; и ви отъ говорями какво получихми ваше пречестное писму, писаное отъ минавшеи Іоноаръ 4-го; ведно со общото; и са зарадвахми заради вашито благополучіи здравіи, иза вашата истинна любовъ, яже кънамъ имеити; благодарни оставами; къ ваше пречестности; навесь животъ нашъ и нещемъ дави забравимъ, никогда добри-нити; но молимъ ивы дамы ни забравяти; но дана имати всегда въ лю-бовать си; иовасъ тако радостно сличати желаемъ; и господа бога молими, да сподобить настъ външнѣшнімъ въцѣ добраго исладкаго видѣнія въ буду-щемъ же радости неизрѣченъ да сподобить настъ получити; и спорѣжъ желаніето наше, като токо доде него словесіи; ученикатъ вашъ куръ калистъ приемнахмиго исазарадвами; и не забавно го поставихми, въ учи-лището да придава учени, каквото удътатакъ въ общото ще прочетети, иша научити, каквото изаплатата мо определихми; и получихми аманеть наидно сось писмото гроша 163: инидадохми и оци (гдето са утакмива хисапатъ нашъ; . . гроша . . 134:) които станватъ сичкити 297: гроша, испоредъ вашія заповядъ, сось приключено то писмо въ 6-го февроаръ сось горнити пари наидно сось сигора указионъ испроводихми; икату са нинамери абіе сигора указионъ забависа некои день; но буди спокоенъ, каквото сигора испроводихми; причакахми да премнахми и отъ ветатъ, на-негова милость на киръ констадина станчо олу, (което идоваше словесіи, нарочно отъ говоря запрѣмванито, где иписмото ќегово притварямъ; имо-лимъ дана простишъ, гдето ниможахми скоро дави отговорими, заобщо (иособно; понеже отъ лошова време, човекъ ниса намери скоро нито да утвожда, за тамо) нито дадоди отъ тамо (каквото и техна милость отъ 10 или 15 дена; са пригответъ, даутидатъ; ато идватъ сига сториха; понежи зима тешка быде;) които станва 4: дни като падна снегъ големъ, та не-можаха балканатъ даминатъ иви, проваждами оная старата пѣсень, която бѣхъви, казалъ чи я имами гдето шая видити, притворяната въ него словесіи въ писмото, киръ калистово; (авъ отъ моя страна Пе Хаджи пе, я имахъ) понеже принождахго имо казвахъ задая исписа; както даса отъ

братъ, хортити, здраво въ право писани; и ази бѣхъ я сохранилъ тая пѣсень; отъ мало лѣтствотоси; можно быти отъ досега 25 години даса заминали; иеще 56 пѣсни бѣха при истата сребски, за падѣніто кнѣзъ лазарово на стихотворство, бѣха, асама, тази, явева дабуди болгарска; но какво востъ последоваха бѣдні песенки; нимогати, извести подробно; но напримеръ; (ваше пречестности можи дасти, известни; заради киръ лазара колоферницъ какво въ 7-го Йоноаръ; доди тува, изодеса, които принеси изиустно поздравление; отъ соотечествениците одески; имо назначили, като накаеологъ; докле доди въ габрово,) присъ които градове исела примини, при какви прѣятели даса яви; идаги позравява отъ нихна страна; (ивъ даръ даймъ дава отъ Г: венелиновите болгарски литератори; и отъ назначенетому прѣятели дапита се киго запѣсни и замонети, и утърновъ като доиди; да са научи за древното мо прибиване, санки даго описи икакто са види градатъ дамо земи ресиматъ икакви стари, развалини са намерять; иза трепезицата, иза железни врата ималоли; санки въ идии добъръ тѣфтеръ гдетомо писали, исамъ априловъ писалъ, изази го прочитохъ сичкото, нихно, нему записвані; понеже що рекохми като доди (идо габрово киръ лазарь; присиде една вечеръ;) които са разговоряхми, щотомо казано иписано изъ одеса отъ Г. априловъ идоди, запѣснити хорта; ани бѣхмиса постарали присъ празници то есъ поколада, и има да сми направили около 30 пѣсни вети нови; иги явихми нему сичкити; ала каквото казвашъ исквѣтияви нини аресовать толкози добре; каквото сидятъ и десиги;) чи свржъ това извадихми ионая старата пѣсень (за която бехми са пофалили; иния гледахми; после я установихъ въ школата со другити сербскити; ина скоро ни утидохъ дая зема, но сидяха докле доде киръ калистъ;) и като са изивестиихъ отъ ваше писмо, аbie утвождамъ въ школата, и искахъ я гдeto беши уставяна ниса намери, питамъ хаджи захаріа казва ние—самъ виждалъ; и като ся износа хаджи захаріа ись калабалатити гледахми нималя, иако востъ последоваха сосьъ сербскити, загубихаса; а другити новити и ветити песни сидятъ; но като бяхъ я прочиталъ чи я имахъ въ уматси, но низана, като дани будимъ изигубили некоя хората; икаквотоса види въ киръ калистовото писмо притворяна;

Друго зарадъ хаджи андрея нашиго имами намереніи даго довидемъ; но ша са молими, (като дави имами отъветъ изванана предъ, тамоли ша будити; и 4: тяхъ школскити книги приемнахми, инеймам закое дави продолжавами, прочие оставами ваше пречестности покорніи слуги ивсего благополучия усердни рачителы

**Хаджи Йоанъ, Пе, Мановъ
и синъ, его Петко Хаджи, Пе, Мановъ**

Друго паки молими ваше пречестности) нина за бравеити, иако имати скоро даписувати до Го, въ одеса, пренисети отъ насъ смерено поздравление; имамъ намереніи дапринождавамъ, негово словесіи, за дапринишими право, пѣснити, щоги писахми нови вети, отъ кеменчиціити; чи доноса случи указаъ за даги проводим, ала щели да станать макъбуль овдѣ, незнай; андакъ ако бива даги проводимъ до ваше словесіи чи изъ идно, со твоити ако сторятъ, даги проводишъ позаскоро яви на киръ калистъ, за даги припише, онъ нише кажи нищемъ но другое дамо кажишъ отъ ваша страна; ако има способи и кога писовашъ до априловъ; яви со некой (колай) и заради мени като даса; уведумими, то есъ даса запознаими; понежи смы сродници негови, идосега нимосамъ са явиль особно, (които исига ниме нарида; но понекои себепъ, всегда ма приноеждаватъ женити и миляятъ даймса отговори; понеже моята стопаница, на априловъ е племеница то есъ сестринамо дщеря; исинца покорно со домъ сосьъ домъ ичадамъ

нашихъ до бизаеши светую вашу десницу, и иванчо нашъ малкія винаги та поменува итицелуи десницата; друго явявами, за свищовъ иза елена писмата, гдете беха проводени, донеговословесіи, пріемнахъ ги исо сигора ги проводихъ, бжди нарахать.

Притварямъ и до ученикътъ писма : 2: до киръ атанаса, и го поздравлявамъ имо проваждамъ 132: гроши, и идинъ сахатъ, (които миги дади хаджи захарія писмата и сахатъ ипарити, еще въ 6 февроаръ; идаси ги пріемни отъ кераціата, иза приемнаванито дами отговори; изехъ ази три гроша, отнихъ заради атанасовата руба, щоя исъ проводехъ чрезъ, даскаль райна; които платихъ накераціата тогизи) имолими завсехъ дами отъ говорити.

Слѣдующитъ писма сѫ прѣпись отъ оригиналитъ, които се намѣрватъ у Отцитѣ Похомия, Іоасафъ, Лука Ксенофонть и които ни се прѣда до жъ съ специална цѣль да се напечататъ въ Сборника.

Ред.

1.

*Княжеско-Србскій Соѣтникъ
и Агентъ
№ 60.*

У Букурешту 8 Маія-836.

Господину Неофиту Йеремонаху, и учителю у училищу Габровскомъ.

Кадъ самъ зимусъ у Крагуевцу бъю, имао самъ са Свѣтлѣйшимъ Княземъ Србскимъ разговоръ о вами. Нѣгова Свѣтлость има о вами врло лепо мнѣніе, желіо бы, да вы дођете у Србю, примите се достоинства Архиерейскогъ и будете Епископъ Шабачкій.

Епископи у Србї получаваю годишнюю плату изъ народне азне, состоѧу се у 1200 талира Австрійски, или, по турскомъ теченю талире есапеїи, 24.000 гроша. Ово имъ се дае, да немараю иѣи по народу сами купити припадаю имъ мирю. Осимъ выше означене сумме, имаю Епископи годишнѣ приходе одъ Свѣщенства подручногъ, одъ Манастира, кои се налазе у нызовимъ Епархіама; кои приходи колки су у Епархії Шабачкї незнам. Узимаю такоће таксе, кадъ кога запопе, заѣаконе и кадъ чине, по зактеванию христіана, молитве, водосвященія и друге спомене за живе и мртве. Осимъ тога домъ Архиерею гради народъ, и обдржава га у добромъ станю о народномъ трошку.

Епархія Шабачка состои се изъ три окружія: Шабачкогъ, Валѣвскогъ и Подринскогъ. Ово су три наибогатія Окружія у Србї. Народонаселеніе Окружія овы есть до 100.000 душа. Шабацъ, еданъ отъ найвећи вароша у Србї, еданъ четвртъ часа одъ рѣке Саве и одъ границе Австрійске одстоѧа, есть пріятно место, у комъ се домъ Епископскій, скоро построенъ и прилично пространъ, налази. Жителы града овогъ су питоми, и имаючи свагдана съ Австрійцима сношенія, изображеніи люди.

Ово су користи, кое ћете имати, као Епископъ Шабачкій. Но юш выше, него што су ове—земне—користи, имате лепъ погледъ, вашимъ вѣжествама и Наукомъ быти полезанъ народу, кои се лишава Архиереа, као што князъ очекуе, да вы быти можете.

Имаючи устменый, и садъ отъ 14 Априла т. г. № 196, писменный, налогъ одъ Княза, да васъ позовемъ, да у Србї идете, долазимъ васъ писмомъ овымъ упѣтати: были се вы рѣшили оставити Габрово, у Србї отићи и тамо епископствовати? Ово, молимъ, да мы писменно и категор-

рическій явите: онетъ сирѣчъ или не? Ако онете иѣи, нужно е да ми явите, и да онете иѣи и кадъ пои можете отудъ. Вашъ одговоръ, какавъ буде, сообщиу после Свѣтлѣйшемъ Князу.

Княж. Срб. Совѣтникъ и Агентъ
Михаилъ Германъ.

2.

*Его преподобію Г-ну Іеромонаху Неофиту рымскою Манастирю и
учителю
въ Габрова.*

Княжескій Совѣтникъ и Агентъ

№ 81

15 Май 1836

у Букурешту

Преподобному Господину Неофиту у училищу Габровскому.

Я сать овде разумео, како е онай Книговезацъ у Самокову, купio крадомъ, одъ бывшегъ Типографіе Княжеско-Србске Директора Бертани, слова, коима оне реченой книговезацъ да печата книге у Самокову съ надписомъ да су шампане у типографії Србской, За ово самъ я явio Свѣтлѣйшемъ Княж. Нѣгово Свѣтлостъ заповѣдими предписаниемъ одъ 1-ог тек. № 199, да се постарамъ, сазнати болѣ о томъ дѣлу, и сазнавши што достаточно, учинить му тое извѣстie.

За овако дѣла, нико ме болѣ извѣстити неможе, ошть вы Молимъ васъ докле да ви распѣтате, но преко достовѣрни людій, ималъ Самоковскій книговезацъ какви слова и друга студія къ печатани книга нужна? и, ако ій имае, где ій е купio? — Ель одъ Чертана или одъ кога другогъ? — За ово све да ми после явите посредствомъ писма на мене овамо управлѣногъ.

Ако довольно усвѣдочи се умозже, да е въспоменутый книговезацъ крадомъ одъ Бертана слова купю, сида ѳу я стварь книгу явити, и онъ ѡе своимъ путемъ гледати, да се то дѣло изслѣди и томъ се книговезцу забрани книгопечатати.

Княжескій совѣтникъ и Агентъ
Михаилъ Германъ.

3.

Получено Априла 12—1838—

*Всепреподобнословеснѣйшему и зѣло почитаемому ми учителю, госпо-
дину господину Неофиту папа Петрову съ рукоцѣлованіемъ
въ Копривицица*

Вашему всепреподобнословесію смиренно кланяся, благоговѣйно цѣлую
десницы

На 10., Априла, 1838 из Самоков.

Седъмъдесетъ седмерицо еже аз согрѣшихъ, защо, не само ученическа-та должностъ не соторихъ, но и частыят вазем не испланихъ, кои-то подолжности требуваше съ лихвою да го вратимъ, а я нити главно-то дадох нещеях поне въ кір Димитракіови-те писма на един крайчец дѣвъ думы да пишемъ,

какво-то почитаемо-то ми ваше всепреподобнословесие, нити въ едно негово писмо не ме остави, за то исповѣдувам какъ сам повинен и просим прощеніе, и молимсе теплѣ да ме не изглади от отеческа-та си любовь, но пакъ да ме прѣма за искренни ученик и чадо. сега знам, защо чада-та му се умножиха, но и чадолюбietо още повечь, кое-то като един плод, колку-то се разноси, толку се умножава, макар и от едно-то зерно, друго едно да прорасте само, пакъ поне не се е изгубило. Ете и аз един клас сос едно зерно плод, приносим го вашему всепренодобнословесию, Ioanna Георгіевича папазогла, моего ученика, внука же вашего всепренодобнословесию, за кого-то немам нишо да му се молим, защо знам да е внуче-то полюбезно от чадото. пишем му и от кір Георгія папазоглу едно разашче сос негов подпись. и друго: понеже кір Захаріа ще му искаже сичко заради мене устно като сос мои уста, аз престанувам сега да му отягчавам честни-те слухове сос настояще-то ми, но само еще пакъ се теплѣ молим да ме незaborави, но и мене да ми отписува и да ме нареджа за да му послужвам на що сам возможен, понеже обѣщавам се за напредъ сос всякое усердие да радим колку-то можем на що ми повели, такожде и писмо често ще писувам, и без всякое забавленіе ще се отвѣствува на пржелаеми-те негови писма, и нельнико, кой-то и остаю у сичката си живот вашего всепренодобнословесия благопокорнѣйшій и усерднѣйшій ученик

Николай Христовичъ.

4.

Получено Іуліа 24 1838.

Всепренодобнѣйшему мудрозвеснѣйшему и зѣло почитаемому ми учителю господину Неофиту папа Петровичу поклонно

въ Копривицица

Вашемъ преподобномудрозвесию смиренno кланяся цѣлую десницу
Като заминуваше духовник Самуил неможех да стигнем да се отвѣстим на лаконіческо-то му писмо, но молихсе на негово вепреподобіе да ме извини пред Него, какво-то ми се и обѣща думая защо знам да лъжем, прочее незнам какво направи. Сега же намерив и време и оказионина истаго бачанакат ми кір Димитріа, кой-то слави до Пазарчик и от тамо лесно да испрати заедно съ негово-то и мое-то настояще, пишем му и аз лаконічески, но не малку слогове за многу разум, но слогове многу а разум малку. Писах чрез реченаго Духовника кір Захарію моему соученику довольно и несумнявамсѧ, защо требе да е прочело и ваше преподобномудрозвесие писмо-то ми въ което пишех, какъ ще се прилѣжим за песни да испитам и да препишем, за кое-то ще се прилѣжим да му испратим сос второ-то ми писмо, наедно и, ако му е потребна Исторіата разных Славянских Народов, найпаче Болгаров Хорватов и Сербов Ioанном Рачем произведенаѧ, ако ли я пакъ има нека ми пише да я непровождам, и сега без да го пытам щех да я проводим, но понеже мыслим едно убо негли я има: а друго: понекой пътъ увеселявамсѧ да я прочитам. весма бехие въ надежда съ кір Димитріа защо щеше да дойде въ монастырь за святым апостолов, но като го нема: познахме, защо не дойде от вѣдомото ни дѣло. и като бехме тамо случисе кога-то прияхме ожидаеми-те писма, и проигумен Пахоміа, кой-то ми зарачи кога-то пишем отвѣтат да му принесем и от негова страна братските му поздравленія. и въ монастырь какво бъдохме сос отцы святи, извѣствуваам му, защо подобре не може да быде, такожде и попѣтат и от какъ сме дошли благодатію божію, и съ молит-

вата му добре бъдохме даже и до той час. Анастасиматарят и Грамматика-та Славянска, що ги проводих Йоанчу Георгевичу требе да ги прия, аз се лишавам от нея за любоват му, но и имам церковната анастасиматар, а Грамматики, имам вѣсть от Каракояновича, защо слѣдъ 20, дни ще донесе сос пришествието му из Сербия.е мал е и още, незнам колку, псіфіи за тисненето. и кога-то дойде без забавление ще му отпишеме за сичко що донесе от тамо, пише же защо наидоволно и разны книги, и Славянски Грамматики на 25 парчета. За анастасиматарят и за Грамматика-та, молимсе на кір Захарія, да пише до кір Георгія Йоанчова отца колку им е цѣна-та за да ми ги плати, да не рече, защо му аз ищем многу, будуки да е господство му мало при скъпечок. и ще да ме задолжи. сія: и остаю за всегда.

вашего преподобнѹмудрословесія покорнѣйшій и усерднѣйшій ученик
на 12, Іуліа 1838^а въ Самоковъ.

Ніколай Христович у: С:

5.

*Преподобнѣйшему и мудрословеснѣйшему Господину Г: Неофиту П: П:
Въ Монастырь Рилскій*

Вашему Мудрословесію съ Христостъ воскресе кланяюся

Най перво проса прощеніе за долгото ми молчаніе, което не происходи отъ друго нищо, но токмо отъ много гайлета, които имахъ, доде да се тута на единъ постояненъ редъ. Сега като се облегчихъ отъ тия гайлета и матымите ми върватъ чинно нещо престана да Ви пиша. Сега немамъ нѣщо доста примиечателно да Ви пиша, но токмо да Ви извѣста какво самъ училъ до сега: знаж бо защо обычате като истинни ми доброжелетели да чуете добрыятъ ми успѣхъ. —

До сега най много се упражнявахъ въ членіе различныхъ книгъ, за да привикна на руското произношеніе, защото е весма мъжно да се научи човѣкъ да хортува по руски така, щото да се непознава че не е Русинъ. Упражнявамс съ въ преводъ отъ Латинскіатъ на Рускіатъ и сочинявамъ на Рускіатъ языкъ, а грамматиките и на двата языци прескарахъ, и като превождамъ сега и сочинявамъ пакъ повтарямъ и Грамматиките. Предадени Г: Априловъ Донніа скриптура заедно съ Г: Игната. До сега въ училище не ходехъ, освѣнь три пъти въ недѣлята подиръ обѣдъ въ греческото училище токмо на Рускіатъ класъ, а другото време се упражнявахъ дома при Г: Игната Стояновича, който сега си утива на Габрово. Тѣзи дни влезохъ въ лицеатъ воленъ безъ да се подписувамъ дѣйствителный ученикъ, защо сега не пріиматъ, понеже слѣдъ единъ мѣсяцъ начинатъ испитаніята и послѣ нихъ презъ Іунія и Августа сичките училища са затворени и на Септемвріа се отваратъ, тогава пріиматъ и ново-приходящи. До тогава азъ ще се упражнявамъ съ алгебра, съ Латинскіатъ и рускіатъ языкъ и ще холя при кіръ Димитраки Стефановъ Мутевъ и при брата му Христа и при кіръ Спиридона сынът на Г: Палаузова да ми показватъ, ще хода и при кіръ Николаки Вѣлковъ Чалики да ми показва француски. Молимъ Ви да ме посѣтите съ едно писмо и да ми пишете до дѣ сте стигнали на Лексиконатъ, имате ли намѣреніе сега скоро да печатате обявленіе за да печатате первыйятъ томъ. Г: Априловъ Ви пише да пращате тетрадите, дѣто ги исписвате за да туратъ и Рускіатъ языкъ, и нещо да знае че Ви са нуждни да гледате въ нихъ. Това твѣрдѣ добро нѣщо, но лѣсно е токмо да учимъ другого. Това нѣщо за да бѫде требуватъ харчове дебели, и лексиконатъ слѣдъ двѣ години нещо може да се даде

на типъ, защото нема кой да тури руският язикъ. Планът на Г: Априлова нема твердо основание. Така може, вместо да бъде по совершенъ, да се лишимъ и отъ малкото, каквото що знамъ че имахте намѣреніе да печатате обявленіе за да дадете да се печати первыятъ томъ, да направите така, най добре ще сторите, колкото може по скоро нека се напечата, ато нищо начално не быва совершенно, но на началото се отдава хвалата. Лексиконът доволно ще стане огроменъ и безъ руският язикъ. Ви сами го работите толкови години, и пакъ сега така мѣжно го пишете, та онѣ ли които незнайтъ совершенно нито елинскиятъ нито рускиятъ язикъ ще можатъ така скоро да го направаватъ? може слѣдъ нѣколко години. —

Есоповите басни дадохме на единъ учител даги види и още не сме ги зели. Още кога дойдохъ ходихме съ Г: Априлова, при едного отъ Английското общество членъ дѣто е тукъ, който ми каза че му писалъ Г: В: Баркиръ, защо преводатъ Ви на новыятъ завѣтъ слѣдъ три мѣсяци излавза отъ типатъ, и се печата одобрениетъ Терновскаго Митрополита Г: Илариона. Отъ тогава се минаха и шестъ месеци и още нищо повече не сме чули. По прошенію Графа Генераль-Губернатора Воронцова, който управлява три Губерніи, Г: Палаузовъ и Г: Априловъ, ме накараха та преписахъ христоволатъ царя Шишмана така, каквото що е первообразната, и като пришиха писаната отъ киръ Х: Пулека и пратена съ Г: Х: Кироглу вула, дадоха му го, за което се възблагодари. Сега Г: Палаузовъ и Г: Априловъ станаха прѣтели съ него. Като имаме такива прѣтели, то секога може да се надѣваме за добро отъ нихъ. За да Ви не отлагчавамъ много сега, оставамъ и за други пѣть и есмь Вашего мудрословесія

1840 Маія 9 Одесса

Покорнѣйшій ученикъ

Найденъ Х: Г: Мушкі..¹⁾

6.

Всепреподѣбнѣйшему и мудрословѣнѣйшему оучителю моему Г: Неофиту П. П. вѣлѣ ми почитаємо му — съ поклоненіе оу Монастырь рилски.

Вашему всепреподобію кланяяса съ благоговѣніемъ г҃влѹ Его деснїцу!

Почитаемото ми и драгоцѣнѣйше то ми отъ 12-го Іануар, вѣше писмѣ прѣяхъ съ не искаванна радостъ на 12-го Февруар, и возвращахсе за здравието ви, което да ви продолжи Богъ за мое вѣлико оутѣшѣніе. Согъ здравието самъ добрѣ, обаче сосѣ состояніето самъ среденъ, и каквото що ви каза дѣскalo пазарихсе пакъ за напредъ, обаче каквѣто що ме знаеете, нѣмамъ твѣрдѣ добры оупѣхи въ оученіето, и ме е все стрѣхъ да не подпаднемъ нѣкогашъ защото имамъ едно желаніе за това, и самъ се захваналя до сега, и макаръ що стана двѣ три години гѣбемъ че печалимъ, но што земамъ токо едвамъ стїга съ голѣма икономія да се изхранивамъ съ майка си и сосѣ сестрите си, пакъ и почти пристигнуватъ и момичетата за женинѣ (една се оженѣ когато бехъ юще на букорецъ) дѣто размышлявамъ че искать да се харчать пары, затова се жалимъ и неможемъ да се отпѫнимъ сосѣ гелірять, който прѣматъ отъ оучилището, пакъ отъ друѓа страна че мѣжно ще се качи отъ това що е, и не самъ твѣрде спокойнъ, затова желаемъ да ме посовѣтувате да ли да се даржимъ оу това или да се оставимъ като не ми са добри оупѣхите. днесъ да стане нѣжда да зема пары сосѣ файдѣ до двѣ и до три хиляди грѣша имамъ таковъ человѣкъ сосѣ една рѣчъ да ми ги читѣ ако бехъ искайлъ оу друѓо нѣщо да се оуловимъ но не знамъ коѣ да даржимъ. Разумѣхме че не е

¹⁾ Мушкѣ? — Б. р.

Г: Мárко вáшio братовчáть въ сищовъ, но другъ нéкoi Г: Márko Xаджи стоиловъ. Престаю и мóлимъ ви се да ме незаборáвяте и ёсмъ

вашъ Благоразумный ученикъ и покорный слуга
цвѣтно недювъ

1842: Февр. 25-го, изъ Гáброво

воздравлява ви дáдо Хаджи Манáфъ и киръ пéтко и киръ. Христо и Хаджи Андрáя кóйто ви цѣлúва десницата, а бáба златювица най много.

7.

получено Октомвр. 20—1842

Всепреподобнословеснѣйши му ми отцу Господину Господину Неофиту
П: П:

Въ Рила монастыръ.

Любороднѣйший учителю Господине Неофите П: П!

От петь години насамъ слагамъ какво несамъ ви писалъ (да зема честь) да прикажа состоянието си и какво самъ живо и здраво, нето въсъ самъ разбралъ какъ сте до днесъ, защо това смы и должны да пытаме за учителятъ си всегда гдѣ е, и щое. но на това мое молчание не е друга причината, токмо растоянието на мѣстото, що, нето отъ васъ нето отъ настъ человѣци дохождатъ често. днесъ обаче понеже намерохъ единого пріятеля Самоковля на име Михаилъ Йоанновъ, ида чрезъ покорното си писаніе да въ посѣтя и наумя какво имате единъ заборавенъ ученикъ вашъ що живѣе въ село Калоферъ. Послѣдно же глѣдамъ какво отъ денъ на денъ списателите пращатъ обявленія за спомоществуватели и секи денъ се пытамъ отъ ревнители ученія, кога ще излезе вашето обявление на рѣчниците, които ще се источникъ на сяка книга друга: того ради ви пытамъ да мя увѣдомите за да се зарадувамъ и азъ съсъ желателите онїя. глѣдамъ и друго защо моите соученици що отидоха въ одеса на ученіе превождатъ и тии книги и оставятъ името си вѣчно, и прославяватъ учителите си и настоятелите, а азъ оставямъ подтѣхъ доленъ. Глѣдамъ и друго, какво отъ денъ на денъ тичатъ юноши отъ Болгарія за въ одеса на ученіе, макаръ и дасе отъ мене по архаріи, каквото имамъ и въ кишново мои ученици едно карловче, а друго терновче, а азъ остановамъ за на предъ по доленъ и отъ тѣхъ, и това отъ денъ на денъ мя скорби и боли. но понеже нема отъ кого да се совѣтувамъ какво да стора и какъ да на права за да ида и азъ, съ това намереніе, и желаніе останахъ и до днесъ, и колкото самъ поучилъ въ Габрово при васъ, и отъ прочитаніе отъ самъ отъ тамъ, това е. А понеже и возрастъта ми е около: 28: години, това не знамъ ще ли можа да го истача. а друго що е най нуждното, сирѣчъ иждивѣнietо, и то понеже е у менъ оскудно, противни ся на желаніето ми тия причини. Мысла за пролятъ понеже ще дойдатъ отъ тамо учени, да са уча при тяхъ, оба и тии нови даскали, не знамъ какво ще бѫде ученіето имъ като на менъ.

Други едни мои соученици отидоха при терговцы и спичелиха иманіе, а едни се сопружиха и родиха чада. а други станаха монаси, и секи щото знаеше и желаете това фана, а азъ отъ любородіе останахъ до сега за да показвамъ ученіето си на малолѣтните дѣца спроти силата си, а то и азъ можахъ да се хвана или на лавка, или на друга търговія да се препитавамъ като и другитѣ человѣци, но се това отъ любородіе направихъ и до днесъ. каквото и ваше всепреподобие направи що изведе съ трудъ взаимно-учителното ученіе отъ Букурещъ въ болгарія, което се предава на мѣста

и до днесъ, но сичко това стана сось настоятели, каквото се одесските, Мутіевъ и Априловъ и прочии и прочии въ Букурещъ.

Господинъ Эвстафій Д: М: дохожда въ калоферъ, и пакъ си отиде за скоро, доде: 4: го Септемврія сего года и отиде 8: го:

Господинъ Василій А: иска гатанки, и пѣсни, други нѣкои стари книги, та му пратихме мало нещо, и отвѣща на какво се обрадувалъ зѣло за сичките.

имамъ пергаментово Эвангеліе намерено, не са знае от колко е години, понеже садрале се числното му, отписахме му, а той иска да му препишемъ нѣколко листа. иска и надписи стари, за които ми казаха какво се наперале около костеница и по оная епархія, тога ради ако можете от пишете тамо нѣкому вашему приятелю, дано бы да получимъ, защото много се труде човѣкъ за просвѣщението Болгарско безъ никакъ полза, но по-време иладите треба да му дагнатъ столпъ, ако сега старите не го познаватъ от тѣхно невѣжество. така и на другите учители и попечители болгарски треба да имъ се исправе *дѣлѣніе*, защото болгарията отъ тѣхъ процъфна, и прочая, и ще процъфни сї убо въ кратцѣ, остана же на вавшыят отвѣтъ

благонадеждный слуга
Брайко Георгиевъ у К:

(Въ срѣдата на горния печатъ, е нарисувана пчела.)

8: Октомвр. „1842 Калоферъ.

8.

Получено Октомвр. 24—1847

Его Высокопреподобію Отцу Неофиту П: II:

Въ Рилскій монастырь

Высокопреподобніейшій отецъ Неофитъ!

Съ поклонъ до земљата като Вы цалуна честната десница, пріемамъ удоволствиye чрезъ настоящето си да попытамъ и за Вашето драгоцѣнѣйше ми здравie, и да засвидѣтельствовамъ моето къ Вамъ высокопочитаніе и любовь, която имамъ къ Вашей особѣ. — Колкото за мене, ако желаете, ще ся извѣстите отъ отца Никифора, нашего Исповѣдника, какво самъ въ Габрово и прч. тѣй и за Г. Априлова какво дохожда въ Габрово. За други любопытни и любородни работи немамъ что да Ви пиша.

И тай прощавайте!

Вашего Высокопреподобія покорнѣйши слуга

Илія Т. Грудовъ

18-го Октября 1847 Габрово

Сборникъ. Наученъ Отдѣлъ ии. VIII.

9.

получено Октомвр. 18—1847
 всепреподобномудрословесному учителю Господину: Неофиту
 поклонно у монастыря

Вашему высокопреподобномудрословесию! понизинъ покланяюся и обожаю
 бижау святую вы Десницу

днесъ удостоихса да пріимамъ едно ване всепочитаемое ми което
 прочетохъ воврадовахъ се за отеческото ви посещение и молитви — книж-
 ката проваждамъ сос янаака гръчевъ — хаваджъ немамъ благовремие за
 да пишемъ пространно от вината пазарска обаче вкратцѣ за знатностъ малко
 нещо — стамболите декато ходиха на цариградъ врънаха се без дѣлни
 днесъ юtre ще си дойдатъ и водатъ мудуринъ а каймакамъ иесто тоестъ
 ясинъ Бей (С: язъкъ за изживеніето и за трудовете) а хаджи абдулю
 какво сочи азълъ и хаджи муҳти ефендю продолженіе времене на зато-
 ченіето това се научихме от единъ от истите щоходиха портаре (ланекъ
 харачіа мола аго) които оцутра доиде ся вкратцѣ за знатности а що пше
 да слѣдова хочеме после пространно да ви пишеме

вамъ покорніи слуга и чадо
 христо димитровъ

1847 октомвр: 14 вторникъ

10.

Софія 1861 Іан. 10

Ваше Высокопреподобіє Отець Неофіте!

Помните ча азъ Ви бѣхъ извѣстилъ да съмъ отписалъ гдѣто трѣба
 за Вашъ Словарь. Сега ми е мило че можж да Ви съобщъ какво рѣшеніе
 е въспослѣдовало на моето предложение.

Святѣшіи Русск. Сънодъ пріема на себе сички издаржки за напечатание словаря въ Россіи, а въ видѣ вознагражденія, ще даде Вамъ отъ
 това изданіе 500 экземпляра (сѫщата). Тѣ, что са относя до корректура и
 други нагледванія въ типографія, за да има словарь-тъ и по съдѣржаніе,
 планъ и външнѣ формж сички-тъ достоинства на едно учено и академи-
 ческо изданіе, това е възложено на попеченіе-то на единъ отъ Русски-тъ
 учены г. Безсонова.

За това рѣшеніе Вамъ пш се испрати и официално писмо отъ Академія-та
 Сега остава Вие единъ часъ поскоро да отговорите менъ — съгласни
 ли сте, задоволни ли сте съсъ това рѣшеніе? Ако сте съгласни трѣба
 непрѣмѣнно да прѣпишите на чисто първите началны-тъ тетрадки (рѣко-
 писи) и да ми гы испратите за да гы испратъ дѣто и чрѣзъ когото трѣба,
 а между това Вие да продължавате Вашъ трудъ до колко Ви позволява
 врѣме-то и кога колко поприготвувайте, ще гледате да испращате продол-
 женіе-то (тѣлъ сѫбѣхѣахъ) по частямъ — єхъ сѫтачѫмѣтъ, безъ да мыслите за
 нужно да го сврьшиште совсѣмъ, тата изведеніжъ да го пратите.

Азъ бѣхъ ходатайствовалъ, че додѣ Вие продължавате да работите
 надъ словарь-тъ да Ви са дава въ година-та въ видѣ пособія, около 1000
 или 1500 гроша. Въ горнѣ-то рѣшеніе, както видите, за таково пособіе
 нищо са не споменува. Нѣ ако бы Ваше Высокопреподобіє да желаете не-
 прѣмѣнно да добъете и това денежно пособіе, авъ съмъ готовъ да повторя
 пакъ свое-то предложение и имамъ причины да вѣрвамъ, че и това може
 да са сполучи. Ако ли бѣхъ имали снисхожденіе да чуете и мое-то мнѣніе
 върху това, азъ бѣхъ Ви казалъ да не тражате таюва пособіе, защо на-

место него узърент съмъ че Вие може да добъете нѣщо несравнено по велико, ио значително. Но пакъ и Ви си посъобразете, та каквото отсѫдите и решите, отговорете ми по скоро за да знамъ и азъ какъ да са владамъ. Кога Словарътъ бѫде напечатанъ онъ ще са продава отъ Академията по една умѣренна цѣна.

На заглавниятъ листъ на Словарътъ, то е знае, че стои Вашето име: собралъ, наредилъ и издалъ Йерем. О. Неофитъ рѣлскій.

Знамъ, че Вашето ново поприще Ви е наложило нови длъжности и Ви е отнело врѣме-то, което поопрѣди сте имали за тия кабинетни, учени занятия, — нѣ бѫдете подражатели на тримата Святители, на Кирила и Меодія, на Платона и Филарета и Инокентія, руски священоначалници, кои отъ какъ исполняватъ свои-тѣ обязанности по църковно-то управление, находдатъ врѣме и сочиняватъ и издаватъ ежегодно многотомни сочиненіа. Та за това колко и да сѫ многосложни сега Ваши-тѣ занятія, увѣрень съмъ че. Вие ще устроите сичко и ще продължавате това Ваше занятіе, кое ще увѣнчае сички прѣдидущи Ваши труды литературни.

Працамъ Ви Новинитѣ „Д. Лебедъ“ чрезъ Мушона у Дубница. Не знамъ приемате ли гы во врѣме. —

От. Харитонъ бѣше малко слабъ въ здравіе-то си, нѣ сега, слава Богу, е добре. Докторъ ма увѣрява, че до една недѣля ще бѫде съвършенно здравъ. Азъ го нагледвамъ съкъи день. Не е злѣ да отпишите до отче-то, що е при о. Харитона, да бѫде побѣслушно и да не ядосва старца си състъ свое-то твърдоглавство.

Прожж. Ваши-тѣ молитви и благословенія и съмъ Вашъ слуга

С. Филаретовъ

P. S. Сочинитель на приложената тутка брошурка г. А. Гилфердингъ и Видинскій консулъ г. Байдковъ сѫ представлявали мое-то прѣдложение за Словарътъ Вашъ предъ Академията.

истый

11.

Высокопреподобному мудрословеснѣйшему родолюбивѣйшему и зѣло наимъ вълюбленнѣому отцу и еѣдални му игумену Господину Г-ну Неофиту: и всеблагополучно

Въ монастиръ рѣлскии

„Ваще зѣло любимѣшее ми Высокопреподобно мудрословесіе вкупѣ же сос отца Архимандрита Гос-на Прокопія, отечески и вседушно молитствуемъ и сладцѣ привѣствуемъ.

„Сос: пѣрво като упѣтамъ за всепочтѣнното ми вѣше всеблагое здравіе, нарочно смиренно вѣс отеческїй молитвенно поздравляемъ, каквѣ и осталое Свещенное поприще Светыя четиредесѧтницы честыхъ и Светыхъ постѣвъ прѣдите радостно, вѣсело, и богоугодно, и дасе поклоните у взаимно здравіе на крестопоклонна недѣля честному кресту, таکоже и на честнія и Светыя страсти Господа Бога и Спас нашего Иисуса Христа, потомъ же и наслѣвное егъ измѣртиихъ триднѣвное Воскресеніе, и торжественно да прѣзднуете у любай друѓъ друѓа с цѣлованіе Братское, както сега, таќа исто и намѣнга Лѣта. Ако упѣтвате за насъ благодатию всемилостиваго Бога, добро се на мѣраме сос здравіето си до тоя истій час: а съвѣстю всема немѣрно. Слѣдователно вы извѣстуеме искренно о любезновозжделѣнній отцы и братіе, а найпаче Сос: жалос душевна тувашните слѣдствія, о фарісѣйските фенер: йнтриги, като употребѣха всяко лукаво срѣдство, изблевахъ своюси Аспідовъ ядъ, патріархъ сѣс нѣговио окружнїй фаріс: Синодъ, пощо пратиха

28*

отъ Синодо двама ф: калуѓери даны позвать Сос Макаріон: за дасій дадеѧсь слобо за поведанietо ны, ные, таковъ отвѣтъ дадохме, защо ные неможеме дайдеме у патріарш: но на кого има патріархъ повѣренось: иекаго проводи до нас да си изразииме и ные нашето мненіе, и така отидоха посланните, єстоги и вторицю паки тія істій кал: и ные имъ дадохме от наша Страна прилиčніо отвѣтъ, и тако трѣх пакъ дохаждатъ двама Діакони, тогай имъ рѣкохме от выше ест: вашето дохажданѣ, и после соборно така решіле верху нас двамата, и верху пловдивскій Митрополітъ

и заточеніе, Макаріон: на Сіная, анас: у трапезнутъ, а пловд: у Света Гора, потомъ се собра множе: нарбъ Болг: и аbie дадоха вѣсть на В: борта, и нѣгово В: Алі паша нарочно испрати нѣговіо мухурдаръ у патріаханата, за да вѣспре тая послана, обаче патріко му далъ тоя отговоръ маслаѧть бытті, потомъ дохаждатъ и принаас: мухударо, иные си изразииме що бѣхме дали отговоръ от наша страна, на патр: после това нѣгово В: Алі паша позвале чорбаціите и рѣкал имъ рагать да будатъ Владици ти вѣши това стана у субботата на 26: феф: у недѣлята ны прочетаха фаріс: афоресмѣ по церковите, а нарбъ се воспали и заповѣдаха та служїй Мак: и множество нарбъ се собра у церк: нарочно таны гълуваха рука, и ны утѣшаваха Говорѣкій наимъ защо това навас: небыдѣ, ионароду нашему Болг:, донедѣлята паные служихме, и собра се мног: нарбъ до 5000: душы и выше, и така поряду, сїчкія цѣлунаха десница, и никой немарі П: фаріс: афорос: посиха; же напечатаха това слобо от Гав: на патр: афорес: и заключаваме защо вы и спратииха вѣши собратия. Сега нарочно пишать отъ Тѣрново, защо испрѣтените от Патр: афор: и книгій неги прочитали, но саги изгориile, анарбънто отговоръ на афоресмoto прочитали, и вси се отрѣкли от патріка и Тернѣвскій Митроп: присобирали чуковете от Терн: у Силистра Владыката Сос: нарбу се держи, и онъ се от рѣкаль ф: фаріс: патр: като и Пловдивскію. заупазарчикъ за ключаваме да се стѣ научиле тѣмощното слѣдствie, тако исто и околній Градове, по онія страны С: Балканскій, Се слѣдовало велико распалѣніе народно, Само Самоковцы и Софіянци незнамъ що рѣдатъ? Войстинну братіе що попрѣже да опишемъ человѣкъ? тувашните Важній народный послы, ні пощо сос перо не саописуватъ. понастоящемъ кольку се продолжава време, тольку выше се распалива Болг: нарбъ. Европа днес: за днес занимава се сос Болг. нарбънти вопросъ сегае нарочно ожидаватъ нѣвни представители от Градовете отъ вѣнъ, и почеха да дохаждатъ и потомъ давидиме каковъ конецъ кевоспріиме нарбънти Болг. вопросъ: понеже многу непріятели имаме, и промыслъ Божія наднами Сиромаси. а закольку Сатири побти щосе лѣпать у патріаханата и подругай мѣстѣ щоги ні псы некабулать, нѣви пишемъ, защо може Г: пала Пантелеймонъ дави дополніява . . .

Посых научете от наша страна Слѣдующата новина, нашіо Діакон рафаѣль, като украднаха Сос едѣн дей верен наимъ 350: Мѣнца, и 23: жѣлти Мецдіета от сандуќто ны, потомъ бѣга и Стана праѣъ уніятин: етѣ вѣрен; Манастиръ: человѣкъ: потова се научаваме, защо нарочно писувавъ ина старца си Пахомія, зададбиде у Цариградъ да прїиме уніята, Акое таковъ шарлатан може и дапослѣдуе натова. Слѣдователно принесете от наша страна молитвенните отеческій поздравленія наши на вси братія коибы упѣтили завас: и ные вопрошаваме имъ и благощастното и всеблагое здрѣвие. Особно дохѣвнику Господину Серафиму и рѣчиому, понеже е: великъ постъ, може дажали защо неможе даисполнява своята си обикновенна должностъ и остане мѣртекому урѣченій неупотребимъ докапка, обаче повоскресеніе иекаго у согуби, итако тая жалос: вѣсма лѣко хоче дасе

заборави. прόчее здравствуйте согубо, сия въамъ вкратцѣ коизвѣстю, и оставамъ Сос искренна признательнос: іакоже и назначаюса.

„Вашего Высокопреподобномуудрословесія

„Вес въашъ искренній Доброжелателъ и теплый къ Богу молитвенникъ † Прѣжде бывший Вѣлескій

Ауксентія

861: Марта 21: Цари-град

12.

„Высокопреподобному мудрословеснѣйшему родолюбивѣйшему и зѣло наимъ возлюбленному Отцу и Сѣдальному игумену Господину Г-ну Неофиту: и Всеблагополучно

„Въ Манастиръ рилский: е

„Ваше родолюбивѣйшее ми В: П: м: словесіе отечески и вседушно молитствуемъ

„Воистину весма многу времѧ проидѣ, какво несме ви посѣтиле писменно, ако и да пріяхме едно ваше вселюбено намя писмо, и то бяше Іще наскоро що бехме доплы въ измѣтъ и понѣже небехме въ добро расположеніе, того ради несѧ отъ говорихме на истото време. Сега нарочно узимамъ перо и перво вопрошавамъ за Драгоцѣнното ми вѣше и всепочтенно здравіе, което всевишній промыслъ дано давиго Сохранива въ согубо здравіе, іакоже желаетъ вѣша Свѣщенномуученая душа. Ако любопитствуете и занас благодатію всевышнаго бѣца и молитвами Преподобнаго бѣца Іоана, дотѣй истий час добросе намѣраме въ здравіето си, обаче весма лоша кляма и въ тоя измѣтъ. Само промыслъ всевышнаго дани чува въ прѣчее. Следователно ны изражаватъ за нашите конѣ, защо несѧ въ первото состояніе, какво щоги оставихме, защо дасѧ текнѣфс, и хроміи, то е намъ завелико удивленіе? Толкова народъ що иде напоклоненіе С: отцу Іоану и прїима наразнія болести исцѣленіе; анашите конѣ дапострадатъ? видисе верху конето дайма нѣкоя конска проклетія, понѣже помнімъ, нѣкое си време проиг: Герасимъ Стар: нашъ, даде преданіе у Манастр: еден добаръ конѣ Алестъ рахван, обаче непоминаха петнадесѧтъ дена, стана текнѣфес щото му отъ биваше коремо, като циганскій тупан: затова помнімъ защо клѣтва конска у Манастр: конѣ да са сѣстая и тѣка прѣчее..... ако упътвате за нашіо народній вопрос: знайти защо отъ шестъ мѣсяци прѣжде сены писуваха отъ ц-град до десѧтъ дена хѣщи да се соверши нашъо вопрос: видиса защо са тія 10 дена измѣшаха се въ великите пости и сѫ изгубиха, Сега ны писувать много пройде малко остѧ, понеже Сос 10: дена ни владаха 6: мѣсяци, давидимъ и сега щое замало осталоещи кѣлку време ще пройде? вчера нарочно ны писаха защо нановата Смѣсна комиссія са подали имената на В: порта, обаче єщѣ ирадѣ нее излезнало задаподкачать засѣданіята си и давидиме що може да бѣде

Потомъ нарочно принеси отъ наша страна нашите молитвованія поздравленія навсы наши Собратя малии и великии конби упытали за нас: и ние нарочно вопрошаваме, за Драгоцѣнното имъ всепочтено здравіе, прѣчее като нѣмаме нещо вѣжно дави сообщиме отъ тѣка, оставеме желая вами отъ Господа бога всеблагополучно тови и добро здравіе и ограничиме съ великодушнное терпѣніе, и остаёмъ за всегда Сос искренна и добро-желателна отеч: признателнос и скончавамъ:

„Вашего В: П: м: словесія

„Вес въашъ искренній Доброжелателъ и за всегда теплени къ Богу молитвенникъ

† Прѣжде бывший Велескій Ауксентій;

1862: Mai 23: измѣтъ

Наблюдение въ Народна класическа и реална гимназия).

1892 година. 42° 41' 40".

Юни мъсецъ.

Ден (н. ср.)	Барометър				Темп. по но	З а б ъ л ъ ж и я										
	въ " ", редуц. на 0°					7°										
	7°	2°	9°	дневно срѣдне		7°										
1	714,6	713,4	713,6	713,8	19,8	— a; °, 12 h 2 m p — 3 h p interm.; 8 1/4 h p — n.										
2	15,0	14,7	15,9	15,2	19,2	— a; 4 1/4 h p — 5 1/2 p; NE, E 8 1/4 h p — 10 p.										
3	16,8	15,0	15,9	15,9	17,4	— a.										
4	16,2	14,8	14,1	14,8	18,7	— a; 4 1/4 h p — 5 h 10 m p; 5 h p.										
5	13,2	11,0	11,5	11,9	19,7	— a; 3 h — 3 1/4 h p; 4 h p; 6 1/4 h p — n.										
6	09,6	06,8	07,2	07,8	17,4	° 6 h 50 m p — 7 1/4 p; 8 p — 9 p; 9 h 10 m p — n.										
7	08,0	09,0	11,3	09,4	12,4	n — 1 h p.										
8	12,9	12,1	12,2	12,4	12,4	— a; NNW III — n.										
9	11,5	10,3	10,0	10,6	12,0	¹ a I; 11 h 25 m a — n interm.										
10	08,0	06,2	07,0	07,1	18,4	¹ 3 1/4 p — 4 1/2 p; 3 h 17 m p — 3 3/4 p; ¹ n.										
11	05,9	05,9	07,5	06,4	18,2	10 h a — 8 h 55 m p interm.										
12	09,4	10,8	12,2	10,8	14,4	¹ 1, 12 h — 6 h p interm.; 7 h p.										
13	13,4	12,5	12,9	16,2	15,4	2 1/2 h p — 4 h p.										
14	14,2	13,6	14,5	14,1	18,2	— a.										
15	14,7	12,9	12,7	13,4	19,6	— a.										
16	13,4	11,9	11,8	12,4	21,6	° a; N 7 1/2 h p — 11 h p.										
17	14,6	12,5	11,9	13,0	20,5	¹ a; N III — n.										
18	12,8	11,7	13,2	12,5	17,8	— a.										
19	13,0	11,6	11,7	12,1	18,6	— a.										
20	11,4	10,8	12,0	11,4	14,6	n; 7 1/2 — 10 1/2 a, 4 1/2 — 7 h p; NNE 4 h p.										
21	13,0	13,8	15,2	14,0	15,0	n — I; a & p interm.										
22	16,3	15,8	16,3	16,1	17,1	SW, W, NE 12 1/2 p — 2 h 50 m p interm.; 12 1/2 — 3 h p interm.										
23	16,7	15,6	16,0	16,2	18,3	¹ a.										
24	16,0	15,3	16,0	15,7	20,3	¹ a.										
25	17,0	15,6	14,5	15,7	21,3	¹ a.										
26	13,3	10,8	13,2	12,4	22,4	° NW, N, E 3 p — 6 p; 5 1/2 p — n interm.; 8 p — n interm.										
27	18,1	13,9	15,1	14,0	16,1	¹ a, p, n interm.										
28	16,5	17,2	18,9	17,5	17,8	— a.										
29	18,8	17,5	16,7	17,6	18,9	¹ a.										
30	15,6	13,4	12,8	13,9	17,6	¹ a.										
Максим. срѣдне	713,5	712,5	713,1	713,0	17,3											
Прѣвъ мъсесца					Прѣвъ мъсесца имало вѣтрове											
Най-голѣмъ дневенъ валежъ (въ снѣгъ, градушка, сугралица, мъгла, приземна мъгла, рѣжъ, поледица, вилица, ледни иглици, буенъ вѣтъръ, сълѣдица, гърмотевица, далечно свѣткане, кръгъ около сълѣцето, вѣнецъ)	E	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	тихо		
Число на ясните дни (срѣдни) (а гърмотевица, далечно свѣткане, кръгъ около сълѣцето, вѣнецъ)	1	6	3	8	—	3	1	2	—	14	3	8	—	36		
Число на мътните дни (срѣдни) (о. мъсесца, вѣнецъ о. мъсесца, неб. дъга, помето покрито съ снѣгъ)	0	4,3	3,3	3,1	—	2,7	20	8,0	—	4,3	40	5,0	2,0	0		
Число на дните съ много сили и новъ, N = съверъ, E = истокъ, S = югъ, W = западъ, a = часове																
Число на дните, на които малъкъ падне, n= часове прѣзъ нощта, C=Cirrus, CSt=Cirro-Stratus,																
Число на дните, на които мъгла = Alto-Cumulus (Cumulo-Cirrus), StC=Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu=																
Число на лѣтните дни (Maxim.) Cu=Cumulo-lus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St=Stratus, interm=прѣжножто.																

Завѣдующий станцията, С. Вацовъ.

Digitized by Google

Најата класическа и реална гимназия).

1892 година на 42° 41' 40".

Юлий мъсецъ.

Ден (н. ср.)	Варометър въ "м", редуц. на 0°				З а б ъ л ъ ж ъ ж											
	7°	2°	9°	дневно срѣдне												
1	714,2	714,8	716,0	715,0	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	16,7	16,4	17,7	16,9	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	18,7	17,5	18,5	18,2	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	19,9	19,3	20,0	19,7	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	20,5	18,1	17,0	18,5	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	15,2	13,7	13,2	14,0	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	13,0	14,3	16,0	14,4	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	16,9	16,5	16,8	16,7	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	17,5	16,6	16,0	16,7	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	15,2	13,2	12,3	13,6	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	11,4	08,9	08,8	09,7	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	08,6	06,9	09,4	08,8	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	10,0	09,3	09,1	09,5	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	09,9	08,4	08,3	08,9	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	09,5	08,8	11,6	10,0	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	11,9	11,9	13,9	12,6	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	13,6	12,7	12,8	13,0	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	13,4	10,9	10,2	11,5	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	12,4	11,5	10,7	11,5	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	09,5	06,1	07,2	07,6	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	07,7	07,1	08,6	07,8	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	08,2	06,1	06,8	07,0	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	07,1	07,5	08,2	07,6	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	08,6	09,0	10,7	09,4	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	10,4	10,5	11,6	10,8	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	12,0	11,6	18,1	12,2	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	13,6	14,5	16,7	14,9	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	18,2	17,6	18,7	18,2	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	19,5	18,7	17,5	18,6	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	18,3	17,4	17,8	17,8	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	17,1	15,3	14,8	15,7	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Мъсеч. срѣдне	713,5	712,6	713,2	713,1	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Пръвъ мъсесец | Пръвъ мъсесца имало вътрове

Налѣганіе на въздуха . .	ENE	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	тихо
Температура на въздуха . .	1	6	1	6	—	2	2	4	4	—	16	15	1	35
Абсолютна влажност . .	4,0	3,0	2,0	2,2	—	2,5	2,5	4,0	5,0	—	9,4	8,0	2	0
Относителна влажност . .														

Най-големъ дневенъ валежъ
 Число на ясните дни (срѣднечна гърмотевица, \triangle скрѣжъ, \odot поледица, \oplus виелица, \leftarrow ледни иглицы, \diagdown буенъ вѣтъръ, \times снѣгъ, \blacktriangle градушка, \triangle суграшица, \equiv мъгла, \equiv приземна мъгла, \square далечно свѣткане, \odot кръгъ около сънцето, \odot вѣнецъ).
 Число на мътните дни (срѣдн. мъсесца, \cup вѣнецъ о. мъсесца, \cap неб. дъга, \square полето покрито съ снѣгъ).
 Число на дните съ много сънъ или новъ, N = съверъ, E = истокъ, S = югъ, W = западъ, a = часове.
 Число на дните, на които не съдържатъ падне, n = часове прѣзъ нощта, C=Cirrus, CSt=Cirro-Stratus, StC=Alto-Cumulus (Cumulo-Cirrus), StC=Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu=Cumulus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St=Stratus, interm. = прѣкъснато.
 Число на лѣтните дни (Max.).

Завѣдующий станцията, С. Вацовъ.

Набът на класическа и реална гимназия).

1892 година.

a $42^{\circ}41'40''$.

Августъ мѣсецъ.

Прѣзъ мѣсѧца

Число на ясните дни (сръд), Число на мътните дни (сръд), Число на дните с много сълзки, Число на дните, на които се слъдъ пладне, Число на дните, на които се слъдъ пръстъ, Число на дните (Ма-

Завѣдующий станцията, С. Вацовъ.

Набл класическа и реална гимназия).

1892 година. $42^{\circ}41'40''$.

Септемврий мѣсецъ.

День (н. ст.)	Барометръ				Темп. по въ мм, редукц. на 0°	З а б т ъ л т ъ ж к и
	7 ^а	2 ^р	9 ^р	дневно срѣднє		
	7 ^а					
1	717,1	716,3	716,7	716,7	16,5	a.
2	16,9	15,9	16,7	16,5	16,7	a.
3	15,7	14,0	14,7	14,8	14,6	a.
4	14,5	12,7	15,4	14,2	16,3	a.
5	13,1	12,2	13,0	12,8	16,7	a; ↘ T p.
6	13,4	11,9	13,3	12,9	17,9	° a.
7	13,2	12,8	12,0	12,6	18,7	p.
8	12,7	12,2	13,1	12,6	15,1	
9	12,3	10,6	10,6	11,2	11,8	² a.
10	10,6	10,0	10,9	10,5	17,9	° a; ● ▲ ↘ II — 4 ¹ ₂ p, ⚡ p.
11	12,1	11,8	12,8	12,2	15,3	7 ¹ ₂ p — n.
12	15,4	16,3	18,1	16,6	16,1	↑ p.
13	19,6	19,3	19,9	19,6	14,9	n.
14	20,2	19,3	21,4	20,3	16,4	; ↑ ● ▲ ↘ p.
15	21,3	19,8	19,6	20,2	13,4	a & p, ● p.
16	20,4	18,9	19,4	19,6	14,8	¹ a.
17	19,5	18,0	18,2	18,6	15,3	¹ a.
18	17,9	16,3	16,4	16,9	13,0	a; T, ↘ p.
19	16,2	15,2	16,5	16,0	13,4	° a.
20	18,2	17,9	18,7	18,5	13,6	a.
21	19,3	20,0	20,5	19,9	11,2	' a.
22	21,8	20,0	20,2	20,7	12,4	° a.
23	20,0	17,7	16,9	18,2	10,9	° a.
24	16,1	14,6	14,5	15,1	11,0	' a.
25	15,5	15,0	16,1	15,5	13,0	' a.
26	17,7	17,3	17,8	17,6	12,1	a.
27	18,4	17,3	18,1	17,9	11,6	
28	18,7	17,7	18,2	18,2	9,9	a.
29	18,7	17,5	18,4	18,2	9,6	° a.
30	18,0	15,8	14,7	16,2	9,8	° a.
31	16,8	15,8	16,4	16,3	14,0	

Путь к успеху

зъ мѣсѣца имало вѣтрове

Завѣдующий станцията, С. Вацовъ.

зната класическа и реална гимназия).

1892 год днина 42°41'40".

Октомврий мъсецъ.

Пръвъ мъсед

Прѣвѣ мѣсяца имало вѣтрове

Налѣганіе на въздухъ	ENE	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	тихо
Температура на въздухъ	2	7	5	4	—	1	2	6	—	10	7	—	—	48
Абсолютна влажностъ	5,0	4,4	3,0	3,0	—	1,0	15,0	3,3	—	4,2	7,4	—	—	0

Най-голъмъ дневенъ въздухъ, \times снѣгъ, \blacktriangle градушка, \triangle суграцица, \equiv мъгла, \equiv приземна мъгла, \vee скрѣжъ, \odot поледица, \leftarrow виселица, \leftarrow ледни иглици, \square буенъ вѣтъръ, Число на ясните дни \square блечна гърмотевица, \swarrow далечно свѣткане, \oplus кръгъ около слънцето, \circlearrowleft вѣнецъ Число на мътните дни \circ мѣсецъ, \cup вѣнецъ о. мѣсeca, \curvearrowleft неб. дъга, \square полето покрито съ снѣгъ Число на дните съ мънъ или новъ, N = сѣверъ, E = истокъ, S = югъ, W = западъ, a = часове Число на дните, на кове създъ пладне, p=часове прѣвът нощта, C=Cirrus, CSt=Cirro-Stratus, Число на дните, на к. CuC=Alto-Cumulus (Cumulo-Cirrus), StC=Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu=Число на дните, Cu=Cumulus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St=Stratus, interm. = прѣкъснато.

Завѣдующий станции, С. Вацовъ.

Народна класическа и реална гимназия).

1892 година. на 42° 41' 40".

Ноемврий мъсецъ.

Ден (н. ср.)	Барометър				Темп. въ "" редуц. на 0° дневно срѣдн. п.	Валежъ въ мм. на 7-	З а б т л т ж к и									
	7*	2*	9*	15*			З а б т л т ж к и									
	7*	2*	9*	15*			З а б т л т ж к и									
1	718,1	716,1	716,4	716,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	15,7	13,6	13,7	14,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	13,3	12,7	14,1	13,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	14,0	13,8	15,8	14,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	17,7	17,4	17,8	17,6	8,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	16,3	15,6	16,2	16,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	15,1	15,9	18,0	16,3	2,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	21,0	22,3	23,1	22,1	6,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	23,0	20,9	21,0	21,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	19,7	18,5	19,4	19,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	18,5	18,0	18,7	18,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	19,3	18,3	18,7	18,8	6,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	18,6	17,1	17,9	17,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	17,7	17,3	18,8	17,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	18,7	17,7	18,0	18,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	17,1	15,9	15,8	16,3	1,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	16,3	16,0	16,3	16,2	11,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	16,7	15,6	16,0	16,1	1,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	15,7	15,4	17,4	16,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	18,5	18,1	18,8	18,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	17,5	18,6	20,5	18,7	2,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	21,2	20,1	21,6	21,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	20,5	19,3	19,2	19,7	—	2	0,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	19,0	18,1	17,6	18,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	15,0	13,2	13,8	14,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	16,4	19,4	23,4	19,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	25,4	26,3	28,8	26,8	3,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	27,9	26,6	27,0	27,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	25,6	22,9	22,4	23,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	19,9	17,0	16,8	17,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Излъч.	718,4	717,9	718,8	718,3	—	43,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Прѣзъ мъседа

Прѣзъ мъседа имало вѣтрове

Падѣгание на въздуха . . .	ENE	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	тихо
Температура на въздуха . . .	—	6	—	2	—	—	1	5	—	8	13	2	—	45
Абсолютна влажност . . .	—	3,0	—	2,5	—	—	1,0	2,8	—	5,3	6,5	6,0	—	0

Най-голѣмъ дневенъ валежъ

*, ✕ снѣгъ, ▲ градушка, △ суграшица, ≡ мъгла, — приземна мъгла, скрѣжъ, Ⓛ поледица, + виелица, ← ледни иглици, ↗ буенъ вѣтъръ,

Число на ясните дни (срѣднечна пърмотевича), ↙ далечно свѣткане, Ⓛ кръгъ около слънцето, Ⓛ вѣнецъ

Число на мътните дни (срѣдн. мѣседа), ↘ вѣнецъ о. мѣседа, ↘ неб. дѣга, ☐ полето покрито съ снѣгъ

Число на днитѣ съ много син или новъ, N — сѣверъ, E — истокъ, ю — югъ, W — западъ, а — часове

Число на днитѣ, на които ме слѣдъ падне, п — часове прѣзъ нощта, C Cirrus, CST Cirro-Stratus,

Число на днитѣ, на които me C Alto-Cumulus (Cumulo-Cirrus). StC Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu

Число на лѣтните дни (Maxibus, Cu= Cumulus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St= Stratus, interm.= прѣкъснато.

Завѣдующий станцията, С. Вацовъ.

Digitized by Google

ата класическа и реална гимназия).

а $42^{\circ}41'40''$.

Декемврий мъсецъ.

1892 годин

Ден (н. ср.)	Барометър въ **, редук. на О. милли мм				З а б ъ л ъ ж ъ к ъ													
	7*	2°	9°	дневни прѣвади														
1	716,0	715,3	717,3	716,4		≡ a, □.												
2	17,8	16,4	16,8	17,0		0,7 □.												
3	17,9	18,2	19,0	18,9		0,7 □; * p — n.												
4	16,0	12,9	09,0	12,9		0,7 □; ○ 4 p — 4 1/2 p, * 6 1/2 p — n.												
5	02,0	696,5	699,2	699,5		□, * a & p interm.												
6	01,8	701,7	702,6	702,3		□.												
7	06,2	09,3	12,8	09,		□, * n.												
8	16,0	16,7	15,3	15,6		□, * a & p.												
9	12,9	18,0	14,3	13,7		□, ○ * a & p.												
10	13,9	12,6	12,9	13,7		□, ○ a & p — n interm.												
11	10,3	06,9	09,3	08,		0,6 □.												
12	14,0	11,7	16,8	15,		0,5 □, ≡ ² √ a & p.												
13	17,4	15,2	14,8	15,		0,3 □, ≡ ² √ ² a.												
14	15,8	16,2	18,1	16,		0,3 □.												
15	17,2	16,0	16,2	16,		0,3 □.												
16	14,7	13,6	16,6	15,		0,2 □.												
17	21,3	22,5	25,8	23,		—												
18	14,0	22,0	21,6	22,		—												
19	19,6	17,7	17,3	18,		—												
20	15,2	14,0	14,0	14,		—												
21	15,3	15,1	15,7	15,		≡ ^o a.												
22	14,7	13,5	13,0	13,		≡ ^o a, ≡' p, ○ 11 a — n interm.												
23	11,2	10,0	09,8	10,		○ ^o 1, * 8 ^{1/2} a — n interm.												
24	08,0	07,9	09,5	08,		○ ^o 1, * 8 p — n.												
25	11,9	12,4	13,7	12,4		□, * a & p — n interm.												
26	11,8	10,4	10,9	11,4		□, * 1 p — 6 p.												
27	13,4	13,6	15,6	14,3		□, * a.												
28	17,0	17,7	18,2	11,1		□, ○ * ^o 1 — 8 a.												
29	15,8	13,6	12,5	14,0		□.												
30	09,3	07,8	06,7	01,0		○ ^o n.												
31	04,5	02,1	01,3	01,		66,9												
Изчисл.	713,6	712,8	713,4	71,														

Прѣзъ мъсесца имало вѣтрове

И прѣзъ мъсес	E	ENE	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NWW	тихо
Най-голямъ вѣтъ	2	—	3	4	6	—	1	—	2	6	3	13	10	— 43
Температура на вѣзд	5	—	2,0	4,0	2,3	—	1,0	—	2,5	13,5	1,0	4,4	7,7	— 0

жълъ, * спѣгъ, ▲ градушка, △ суграшица, ≡ мъгла, ≡ приземна мъгла, \checkmark скрѣжъ, ○ поледица, + виелица, ← ледни иглицы, \square буенъ вѣтъръ,

палечна гърмотевица, \triangleleft далечно свѣткане, \oplus кръгъ около слънцето, ○ вѣнецъ

о. мѣсеса, \cup вѣнецъ о. мѣсеса, \cap неб. дъга, \square полето покрито съ спѣгъ

Число на ясните дни \oplus съвѣръ, E = истокъ, ю = югъ, W = западъ, a = часове

Число на мътните дни \ominus часове спѣгъ пладие, n = часове прѣзъ пощта, C=Cirrus, CSt=Cirro-Stratus,

СиC=Alto-Cumulus (Cumulo-Cirrus), StC=Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu=

imbius, Cu=Cumulus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St=Stratus, interm. = прѣкъснато.

Завѣдующий станцпята, С. Вацовъ.

— N o m b r e d e s j o u r s a v e c

M (п чи в год)	Слана и скрѣжъ de la glace	Гирмотевна de l'orange	Алечна свѣт- каница de l'éclair	Снѣженъ по- крытие couche de neige	Облачность n�b�losit�	Облачность n�b�losit�	Максимална температура maxim. de la temp�rature	Минимална температура minim. de la temp�rature	Максимумъ 250 и по-зен� max. de 250 et plus	Сила на вѣтра force du vent	Mois (n. St.)
	Яну. Февр. Мар. Апр. Май Юни Юли. Авг. Сеп. Окто. Ноем. Дек.	4 5 6 6 9 7 7 6 6 2 9 4	1 — — — — — — — — — — 19	1 — — — — — — — — — — 1	22 17 7 7 5 8 8 11 13 8 7 20	3 1 3 7 7 5 2 3 3 7 16 9	13 13 16 11 7 9 5 2 — — — 20	8 4 3 — — — — — — 6 9	26 22 14 — — — — — — 16 19	— — — — — — — — — — — —	1 1 1 3 1 — — 2 1 2 2 2 1 2 — 4
За г. Pour	39	40	27	69	75	122	30	115	99	17	За година Pour l'ann�e

М. Е.

ивичъ $23^{\circ}19'39''$. — Гео-
— Височина на барометра
 $50^{\prime\prime}$, 83.

Ръ, 2, на дъждомѣра = 1^m, 0,
зонометра отъ Dr. Lender-a
Вилда.

тури за денонощи сѫ про-
Ини въ таблицата за сѫщия
нъ на 7 часа и е вписанъ
ъ отъ 0,1 е бѣльжъ 0,0.—
я, въ които заранъ полето

III

прѣсмѣтано по формулата
и дневните срѣдни сѫ арит-
мъ прѣзъ дена наблюдения.

ІVна влажностъ, както и за
ратнитѣ наблюдения прѣзъ
е това при температурата.

вация, Спасъ Вацовъ.

N o t e s .

$$\lambda = 23^{\circ}19'39'' \text{ E. Gr.}; \varphi = 42^{\circ}41'40'' \text{ N.}$$

Hauteur du baromètre au dessus du niveau de la mer = 550^m, 83.
La hauteur au dessus de la terre: des th rmom tres = 2^m, , du pluviomètre = 1^m, , de la girouette = 20^m, . — Les th rmom tres et l'ozonom tre
du Dr. Lender se trouvent dans un abri d'après le plan de M. Wild.

Les température extrêmes sont relevées   9 heures du soir; elles
sont inscrites au jour de la lecture.

La précipitation est mesur e  chaque matin   7^h a et est inscrit au
jour de la lecture. Précipitation plus faible que 0^{mm}, 1 est notée 0,0.—
Comme jours avec une couche de neige sont comptés ceux pendant les-
quels le matin le sol    t  couvert de neige au moins   moitié.

La température moyenne a été calculée au moyen de la formule

$$\frac{7^{\circ} + 2^{\circ} + 9^{\circ} + 9^{\circ}}{4}$$
.

Les pressions atmosphériques extrêmes ainsi que les extrêmes de la
humidité absolue et relative sont déduites des valeurs obtenues aux trois
observations diurnes.

Le gérant de la station central météorologique, S. Watzoff.

КНИЖОВЕНЪ ОТДѢЛЪ.

ената класическа и реална гимназия).

1892 година 42° 41' 40".

Октомврий мъсецъ.

День (н. ст.)	Барометръ				З а с ъ л ъ ж ъ и
	въ ***, редуц. на О	7*	9*	днеш. срѣд.	
	7*	9*	11*	Въ мин. на 7*	
1	715,2	713,2	712,7	713	—
2	14,2	13,2	13,4	13	—
3	13,2	11,9	13,4	12	1,4
4	14,9	14,7	15,9	15	5,2
5	15,4	14,3	14,4	14	—
6	15,8	14,6	15,6	15	—
7	15,8	14,1	14,0	14	—
8	14,0	13,5	14,0	13	1,7
9	15,2	14,1	15,1	15	—
10	16,3	15,8	16,7	16	—
11	16,2	16,0	15,4	15	—
12	16,1	15,1	16,8	16	6,6
13	17,0	15,8	16,8	16	—
14	16,5	14,8	14,2	15	—
15	13,4	12,1	12,0	12	—
16	11,7	10,5	11,7	11	—
17	12,0	11,2	10,7	11	6,8
18	11,0	08,2	07,3	08	—
19	10,7	12,3	14,3	12	9,5
20	14,5	13,2	13,4	13	—
21	15,0	12,7	07,9	11	3,7
22	04,2	03,2	06,9	04	5,6
23	09,7	11,4	14,1	11	4,0
24	16,4	14,4	12,9	14	—
25	13,4	17,0	15,5	15	—
26	13,8	10,6	10,9	11	—
27	15,6	18,1	21,7	18	—
28	22,2	22,9	23,5	22	—
29	22,7	20,4	19,9	21	—
30	19,4	17,3	18,1	18	—
31	19,1	17,8	18,0	18	—
Месеч. срѣдн.	714,9	714,0	714,4	714	3,9

Прѣзъ мъсецъ	Прѣзъ мъсецъ имало вѣтрове
--------------	----------------------------

Най-глагание на въздуха	ENE	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	тихо
Температура на въздухъ	2	7	5	4	—	1	2	6	—	10	7	—	—	48
Абсолютна влажностъ	5,0	4,4	3,0	3,0	—	1,0	15,0	3,3	—	4,2	7,4	—	—	0

Най-голѣмъ дневенъ вѣтъ, ✕ снѣгъ, ▲ градушка, △ суграшица, ≡ мъгла, ≡ приземна мъгла, ✓ скрѣжъ, ⓧ поледица, ↗ виелица, ← ледни иглици, ↘ буенъ вѣтъръ,

Число на ясните дни, ☀ солнечна гърмотевица, ↙ далечно свѣткане, ⊕ кръгъ около слънцето, ⊠ вѣнецъ

Число на мътните дни, ☁ о. мъсецъ, ☂ вѣнецъ о. мъсецъ, ☃ неб. дата, ☣ полето покрито съ снѣгъ

Число на днитѣ съ мъсъ или новъ, N = сѣверъ, E = истокъ, S = югъ, W = западъ, a = часове

Число на днитѣ, на коитѣ са съдѣдъ пладне, p=часове прѣзъ пощата, C=Cirrus, CSt=Cirro-Stratus,

Cu=Cumulus (Cumulo-Cirrus), StC=Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu=

CuNi=Cumulo-Nimbus, Cu=Cumulus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St=Stratus, interm. = прѣкъснато.

Завѣдующий станциата, С. Вацовъ.

Навта класическа и реална гимназия).

1892 година. на $42^{\circ}41'40''$.

Ноемврий мѣсецъ.

ІІртән мәсеси

Царь убесен имел въ троне

Напътание на въздуха . . .	ENE	E	ESE	SE	SSE	S	SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW	TIXO
Температура на въздуха . . .	—	6	—	2	—	—	1	5	—	8	13	2	—	45
Абсолютна влажност . . .	—	3,0	—	2,5	—	—	1,0	2,8	—	5,3	6,5	6,0	—	0

Най-голѣмъ дневенъ валежъ \circ , \times сиѣгъ, \blacktriangle градушка, \triangle суграща, \equiv мъгла, — приземна мъгла, скрѣпка \odot , полумѣсяцъ \uparrow , въздушна и южни излъчи, щбуна, рѣтъмъ

Число на ясните чии (срѣднина, гломотавица) скрѣжъ, $\frac{1}{2}$ поледица, $\frac{1}{2}$ виелка, $\frac{1}{2}$ леди илици, $\frac{1}{2}$ буенъ вѣтъръ, $\frac{1}{2}$ далечна сѣѣткане. $\frac{1}{2}$ бръгъ около слънчето. $\frac{1}{2}$ вѣнецъ

Число на дніть съ много си или новь N — съверь E, истокъ S югъ W западъ а часове

Число на днитѣ, на които се съдѣтъ паднене, пъ часове прѣзъ ноќьта, С Cirrus, CSt - Cirro-Stratus,

Число на дните, на които се дават падения, и на същите промени, StC, St-Cumulus, Cumulo-Cirrus, StC Alto-Stratus (Strato-Cirrus), StCu-

Число на лътните дни (*Maxibus, Cumulus, CuNi=Cumulo-Nimbus, St-Stratus, interm.*) = пръстенъто.

— *Zeta* (*Centauri*), *Sa* — *Canopus*, *Cirr.* — *Canis Minoris*, *Sc* — *Merak*, *Microm* — *Alpha Leonis*.

Задокументованість. С. Ванчур

Завѣдующий станцията, С. Вацовъ.

ата класическа и реална гимназия).

а $42^{\circ}41'40''$.

Декемврий мъсецъ.

1892 годин

Ден (н. ст.)	Барометър въ "м", редук. на О ^о				Време / час	З а б ъ л ъ ш к и											
	7°	2°	9°	дневни стълби													
1	716,0	715,3	717,3	716,4		≡ a, □.											
2	17,8	16,4	16,8	17,		0,7 □.											
3	17,9	18,2	19,0	18,2,9		0,7 □; * p — n.											
4	16,0	12,9	09,0	12,		0,7 □; ○ 4 p — 4½ p, * 6½ p — n.											
5	02,0	696,5	699,2	699,5,8		□, * a & p interm.											
6	01,8	701,7	702,6	702,3		□.											
7	06,2	09,3	12,8	09,3		□, * n.											
8	16,0	16,	15,3	15,6		□, * a & p.											
9	12,9	13,0	14,3	13,		□, ○ * a & p.											
10	13,9	12,6	12,9	13,7,6		□, ○ a & p — n interm.											
11	10,3	06,9	09,3	08,3		0,6 □.											
12	14,0	11,7	16,8	15,		0,5 □, ≡ V a & p.											
13	17,4	15,2	14,8	15,		0,3 □, ≡ V a.											
14	15,8	16,2	18,1	16,		0,3 □.											
15	17,2	16,0	16,2	16,		0,3 □.											
16	14,7	13,6	16,6	15,		0,2 □.											
17	21,3	22,5	25,8	23,		—											
18	4,0	22,0	21,6	22,		[]° a.											
19	19,6	17,7	17,3	18,		[]° a.											
20	15,2	14,0	14,0	14,		—											
21	15,3	15,1	15,7	15,		≡° a.											
22	14,7	13,5	13,0	13,		≡° a, ≡' p, ○ 11 a — n interm.											
23	11,2	10,0	09,8	10,6,4		○ I, * 8½ a — n interm.											
24	08,0	07,9	09,5	08,1,1		□, * 8 p — n.											
25	11,9	12,4	13,7	12,2,4		□, * a & p — n interm.											
26	11,8	10,4	10,9	11,6,4		□, * 1 p — 6 p.											
27	13,4	13,6	15,6	14,3,0		□, * a.											
28	17,0	17,7	18,2	17,1,3		□, * I — 8 a.											
29	15,8	13,6	12,5	14,0,0		□.											
30	09,3	07,8	06,7	08,0,7		○ ° n.											
31	04,5	02,1	01,3	00,6,9													
	713,6	712,8	713,4	71,													
Првъ мъсесца имало вътрове																	
Првъ мъсесца																	
Налѣгание на въздухъ																	
Температура на въздухъ																	
Абсолютна влажностъ																	
Относителна влажностъ																	
Най-голѣмъ дневенъ въетъ																	
Число на ясните дни																	
Число на мътните дни																	
Число на дните съ мътни падне																	
Число на дните, на																	
Число на дните, на																	
Число на лѣтните дни																	
Симоли за времето																	
ENE																	
2	—	3	4	6	—	1	—	2	6	3	13	10	—	43			
5	—	2,0	4,0	2,3	—	1,0	—	2,5	18,5	1,0	4,4	7,7	—	0			
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	
Симоли за времето																	

uaire

на Софийската que de Sophia (Bulgarie) pour l'année 1892.

Мъсецъ (по н. ст.)	Атмосферна влажност въ милиметри Humidité atmosphérique en mm									Mois (n. St.)
	7 ^a	2 ^p	2 ^p	9 ^p	Сръдне Moyennes	Максимумъ Maximum	День — jour	Минимумъ Minimum	День — jour	
Януарий . . .	712,2	714	4,2	3,8	3,8	7,2	8	0,7	23	Januarius
Февруарий . . .	11,6	16	4,1	3,9	3,8	6,5	29	1,7	15	Februarius
Мартъ . . .	12,4	14	5,0	4,9	4,8	8,7	30	1,6	7	Martius
Априлий . . .	12,3	11	6,4	6,4	6,3	9,6	30	3,4	10	Aprilis
Май . . .	13,3	18	8,5	8,9	8,7	12,4	30	4,8	3	Majus
Юний . . .	13,5	19	11,9	11,8	11,9	14,1	26	7,8	8	Junius
Юлий . . .	13,5	14	11,1	11,2	11,2	14,8	14	6,9	2	Julius
Августъ . . .	15,7	15	12,9	11,8	11,8	16,3	2	8,4	26	Augustus
Септемврий . . .	16,8	14	11,2	10,9	10,8	14,6	15	7,6	30	September
Октомврий . . .	14,9	18	9,0	8,4	8,4	12,4	8	3,2	30	October
Ноемврий . . .	18,4	14	5,1	4,7	4,7	9,3	4	1,0	28	November
Декемврий . . .	13,6	13	3,9	3,5	3,6	5,5	23	1,7	1	December
За година Pour l'année . . .	714,0	7142	7,8	7,5	7,5	16,3	2 Авг. Aug.	0,7	23 Ян. Jan.	За година Pour l'année
Мъсецъ (по н. ст.)	0ти (л.) — Direction du vent 3 fois par jour (7 ^a , 2 ^p , 9 ^p) (л.) — Направление на вятър 3 пъти дневно (7 ^a , 2 ^p , 9 ^p)									Mois (n. St.)
	7 ^a	2 ^p	10Ю3	Ю3	3Ю3	3С3	С3	СС3	Тихо — Calmes	
SSW	SW	WSW	W	WNW	NW	NNW				
Януарий . . .	88,5	79,0	—	9	1	7	4	8	—	41
Февруарий . . .	82,0	69,6	—	2	1	13	6	9	1	23
Мартъ . . .	85,6	63,3	—	1	—	7	2	17	1	31
Априлий . . .	79,6	51,6	—	7	2	1	—	18	—	31
Май . . .	77,2	49,7	—	7	—	4	2	14	1	36
Юний . . .	80,8	56,3	1	2	—	14	3	8	—	36
Юлий . . .	75,7	49,9	2	4	4	—	16	15	1	35
Августъ . . .	78,0	45,9	—	—	1	—	4	4	—	37
Септемврий . . .	86,6	45,0	—	4	—	1	2	2	—	48
Октомврий . . .	92,0	55,2	2	6	—	10	7	—	—	48
Ноемврий . . .	91,5	71,6	1	5	—	8	13	2	—	45
Декемврий . . .	91,7	75,9	—	2	6	3	13	10	—	43
За година Pour l'année . . .	84,1	59,8	6	49	14	68	72	107	4	454
										За година Pour l'année

N o m b r e d e s j o u r s a v e c

M (п от 1а гоно)	[, V Слана и срѣдѣ de la gelée	Гирометрика de l'orage	Далечна срѣдѣ кавала de l'éclair	Снѣженъ по- крытие couche de neige	Облачность по- дѣлоситѣ nébulosité	> 8 V ²	Облачность по- дѣлоситѣ nébulosité	Максималия температура наих. de la température	Минималия температура миним. de la température	Максимумъ и по-всег мак. de 25° et plus жегра de force du vent	Числа на жегра > 20 метровъ mètres	Mois (n. St.)
Яну. Февр. Мар. Апр. Май Юни Юли Август Септ. Октбр. Ноел Деке.	4 5 6 6 — 7 7 7 6 6 9 4	1 — 2 — 9 7 7 7 6 6 —	1 — — — 8 7 4 3 — — 19	22 17 7 7 5 8 8 8 13 11 1	3 1 3 7 11 7 5 2 3 — 20	13 13 16 11 7 9 5 2 3 — —	8 4 3 — — — — — — — 9	26 22 14 4 — — — — — — 29	10 19 19 — — — — — 27 23 1	1 1 1 3 1 19 2 2 — — 4	Januarius Februarius Martius Aprilis Majus Junius Julius Augustus September October November December	
За г. Pour	39	40	27	69	75	122	30	115	99	17	За година Pour l'année	

ИЗЛ.

ивичъ 23°19'39". — Гео-
— Височина на барометра
50^m, 83.

Рѣ, 2, на дъждомѣра = 1^m, 0,
зонометра отъ Dr. Lender-а
Вилда.

Гури за денонощие сѫ про-
I)ни въ таблицата за сѫщия
нъ на 7 часа и е вписанъ
ъ отъ 0,1 е бѣлѣженъ 0,0. —
я, въ които заранъ полето

III

прѣсмѣтано по формулата
и дневнитѣ срѣдни сѫ арит-
мѣ прѣзъ дена наблюдения.

I)Чна влажностъ, както и за-
ратнитѣ наблюдения прѣзъ
е това при температурата.

вция, Спасъ Вацовъ.

N o t e s .

$$\lambda = 23^{\circ}19'39'' \text{ E. Gr.}; \varphi = 42^{\circ}41'40'' \text{ N.}$$

Hauteur du baromètre au dessus du niveau de la mer = 550^m, 83.
La hauteur au dessus de la terre: des thérémomètres = 2^m, , du pluviomètre = 1^m, , de la girouette = 20^m, . — Les thérémomètres et l'ozonomètre du Dr. Lender se trouvent dans un abri d'après le plan de M. Wild.

Les température extrêmes sont relevées à 9 heures du soir; elles sont inscrites au jour de la lecture.

La précipitation est mesurée chaque matin à 7^h a et est inscrit au jour de la lecture. Précipitation plus faible que 0^m, 1 est notée 0,0. — Comme jours avec une couche de neige sont comptés ceux pendant lesquels le matin le sol a été couvert de neige au moins à moitié.

La température moyenne a été calculée au moyen de la formule

$$\frac{7p + 2p + 9p + 9p}{4}$$
.

Les pressions atmosphériques extrêmes ainsi que les extrêmes de la humidité absolue et relative sont déduites des valeurs obtenues aux trois observations diurnes.

Le gérant de la station central météorologique, S. Watzoff.

КНИЖОВЕНЪ ОТДѢЛЪ.

Въ недрата на Родопите.

Пътни сълъжки и впечатления.

Отъ Ивана Вазовъ.

Крила, крила да имахъ! та щяхъ да се избавя
Отъ тоя смрадъ и гълъчки, дѣ мои духъ истлява,
Съ верига отъ сумнѣнья овързанъ, като робъ;
Та щяхъ къмъ въстъ да хвърля, Родопи горделиви,
Съ грѣдѣ разшиrocени и съ погледи стремливи —
Опрѣни въ ваший лобъ.

Азъ щялъ бихъ да се стрѣлѫ, въ полета си чудесни,
Срѣдъ облакитѣ свѣти — селения небесни —
Кораби безъ кърмило, безъ шумъ, безъ капитанъ,
По волята на вѣтра оставени да плаватъ,
Катъ мислитѣ поетски, що часто обитаватъ
Ефирний океанъ!

Азъ щялъ бихъ, о грамади, о снѣжни пирамиди,
Върху кои орелътъ легло си волно зиди,
Полека да се нося изъ ваш'тѣ висоти,
Надъ прѣспитѣ ви бѣли простора да измирамъ
И сѣнката си будна съ любовъ да я съзирамъ
По тѣхъ като лети...

... Отъ ваш'та областъ свѣтла, тѣй близко до небето,
Азъ тайнитѣ бихъ лесно разбралъ на битието,
На врѣмето вървежа, на хаоса гласътъ,
Необяснимий смисълъ на тѣмнитѣ задачи,
Кои челякъ тукъ долу не сим'е да закачи —
По слабостъ на духътъ.

Тогава щялъ бихъ тихо въ ефирътъ да се вѣж
И нѣкаждѣ да срѣщи душата на Орфея,
Блудяща, като мене, изъ синитѣ зари;
Или да чухъ, смяянъ, въвъ стона на зефира
Звукъ нѣкой си останалъ отъ дивната му лира
Въ джлбокитѣ гори!...

Съ такива думи на 1882 г. февруария 18, въ Пловдивъ, азъ се
обрѣщахъ къмъ Родопите и къмъ оная далека снѣговита грамада, която
ги свѣрша на западъ, и която тогава азъ не знаехъ, че се нарича

Муссаллахъ — защото нашите географии ни учахъ за Лунните планини въ Африка и за езеро Коку-Норъ въ Тибетъ, а нашата земя не знаехъ — съ такива жедни чувства се обръщахъ къмъ Родопите, които така пленително мамехъ душата ми и оставахъ за мене тайнственъ свѣтъ.

А между това, съвсѣмъ не бѣхъ нужни крила — ако не да се надминжтъ, то да се посѣтятъ — тия приоблачни висоти, и онова, което стои задъ тѣхъ.

Трѣбаше просто малко воля и единъ кираджийски конь.

Истина, — и това трѣба да кажъ съ рисъ да ме укорижа за много животолюбивъ човѣкъ, — тогава бѣше още Румелия и свободното расхождане изъ Родопите на неукротимите рицари на Каракакиевата и Маламовата чети, плюсъ — непокорните соколи на Тъмбръшката республика, правяха въздуха имъ често много неигиенически.... за кожата на туристите...

Но това лѣто азъ бѣхъ честитъ да направихъ една обиколка изъ класическата планина на Орфея.

I.

Погледъ за Родопите. — Костено-Поле. — Момина-Клисура. — Две цивилизации.

Родопите — това грамадно кръстосване и сплитане безчисленни планински вериги, покрити съ борови гори или съ тлъсти паси, което захваща отъ долината на Марица и простира послѣдните си вълнения дори до Бѣло-Море, съ много слабо познати на науката въ по-голѣмата си частъ. Едно, тѣхната отстраненостъ и мъжнопроходимостъ, друго — мохамеданското имъ население, остало въ първобитно състояние, недовѣрчиво и фанатично, правяли съ изкуството изъ тѣхъ пълно съ трудности и примеждия, които съ отклонявали отъ тамъ туристи и посѣтители. Азъ разбирамъ — европейци. Колкото за настъ българите, тия зелени планини, които прѣпасватъ отъ югъ България, съ биле прѣзъ цѣли вѣкове за настъ една *terra incognita* въ сѫщото ни отечество и пълни съ страховита и враждебна тайнственостъ. Само нѣколцина търговци отъ индустриалните градове на Тракия въ турско врѣме, поради интересите си на македонския панапри, съ се прѣстрашавали да минуватъ страшния „Доспатски балканъ“, прѣзъ путь, насянъ съ опасности и съ въспоминания за кървави грабежи и убийства...

С.-Стеванскиятъ договоръ, заедно съ другите добрини, даде ни и Родопите и отвори тѣхната тайнственна вѫтрѣшностъ на нашето жедно любопитство; той ги внедри почти цѣли въ границите на Великата България, но само за единъ денъ: Берлинскиятъ трактатъ прѣзъ 1878 г., а по-послѣ — Турско-българскиятъ договоръ отъ 1885 г. измѣниха значително южната ни граница, която сега пълни повече по съверните височини на Родопите; тя прави силни зигзаги по водораздѣлните гребени и изъ доловете и съ единъ дълбокъ остьръ клинъ достига надъ Кричимъ дори до билото на главния родопски гребенъ, отъ дѣто се вижда Марица и Пловдивъ.

Тая игра на нашата южна граница въ Родопите, по една историческа фаталност, повтаря съдбата ѝ прѣз срѣднитѣ вѣкове, при старателното българско царство; тя и тогава никога не е била трайна и е правила голѣми или малки колебания по родопските гребени, споредъ измѣнливото щастие на орѫжието ни въ вѣчната ни борба съ Византия.

Днесъ, както явно става на картата, въ нашата граница спада само една третя часть отъ Родопите; осталата, и то най-плодородната и населена часть отъ тая планинска система, принадлежи на Турция; но тая малка часть, оставена намъ като милостиня отъ дипломацията, е най-грандиозната и поетическата: тя се възнаграждава съ обладанието на една рѣдка красота — Чепинската долина, и на една гордость — Муссаллахъ, единъ отъ първите великаніи въ цѣлия Балкански полуостровъ.

Но, въ пътя си. На 21 Юни по $12\frac{1}{2}$ часа азъ рѣгнхъ отъ столичната гара за Голѣмо-Бѣлово. Голѣмо-Бѣлово бѣхъ назначилъ за точка на тръгването ми изъ Родопите, на които то се намира скрито въ една дипла на политѣ; отъ тамъ щѣхъ да влѣзж и се потошъ въ тоя зеленъ планински хаосъ, пъленъ съ такава тайнственность и поезия за мене. Но още когато стигнхъ на станцията Баня-Костенецъ, отъ дѣто се видяхъ съѣжнитѣ още висове и чуки на Родопите, азъ се почувствувахъ тѣхънъ плѣнникъ, цѣль въ обятията на тѣхната атмосфера; тѣ ме обхващахъ властно съ своето величие, приковавахъ погледа ми и пълниахъ душата ми и мислитѣ ми всецѣло съ своя стихиенъ образъ. Великите планини упражняватъ възъ човѣка сѫщето чаровано влияние, както и морето. И азъ съ едно истинско сладострастно чувство поглъщахъ сладко въ гжердитѣ си свѣжия вѣтрецъ, що ми полъхваше отъ голитѣ чалове надъ Костенецъ; чинеше ми се, че поимахъ вече аромата на боровитѣ имъ гори, що се тъмнѣахъ подъ гладкитѣ имъ темета, и че схващахъ морския имъ шумъ въ кристалното шумолене на младата Марица, на която бистритѣ струи прѣди малко сѫ истичали отъ подоблачнитѣ езера на Муссаллахъ.

Азъ пращахъ и нему въсхотени погледи. Отъ тука гледанъ, въ едно косвено положение, каквото му дава завоятъ на планините, той стои нѣкакси-си сплѣскантъ и като че бѣга въ хоризонта; неговата величественность значително се губи при поб-насамнитѣ, гледани въ лице, родопски великаніи: Муста-Чалъ, Белмекенъ, Сиври-Чалъ, Четалъ-Чукуръ, които се редятъ високо надъ Костенецката долина, като нѣкакви чудовищни и безформенни гърбове. Въ гориститѣ шеметно стръмни хълбоци на посльдния, въ дълбокия доль отлѣво на Соколовецъ, се криятъ пѣниливитѣ скокове отъ гранитни скали на Костенецкия водопадъ. Сѣ татъкъ сѫ Плѣнница и Помочница, мѣстности свѣрзани съ прѣданието за падането на българското царство. Това жално прѣдание азъ нѣма да ви раскажъ сега; ние ще ги срѣщнемъ такива още на сѣка стѫпка въ планината и дори въ най-дълбокитѣ ѝ кѫтове. Азъ не искамъ да замрачавамъ картината на пътуването си съ зловѣщи чѣрти още въ самото начало; това не е ни въ плана ми, ни въ природата ми. Археологитѣ нека да ровятъ и да

четътъ въ съка развалина полузаличени редове отъ историята ни едно трагическо минъло. България е настъна съ подобни остатки; нейниятъ многостолѣтенъ политически животъ ни е оставилъ само жални следи отъ своето изгасване. Ето и долината, изъ която бѣга желязницата, носи въ народното прѣдане едно трагическо име: *Костено поле!* защото то е засипано отъ купища кости на последните борци на умираща България... Не, историческите спомени сѫ много злокобни и черни тукъ. Нека гледаме природата, се засмѣва, се привѣтива и въ животата, и въ величието си; тръсъкътъ на мировите катастрофи не е засегналъ нейния невъзмутимъ покой, нито е смущилъ вѣчната пъсень на рѣките, на горите, на птичките ѹ. Да, нека гледаме природата.

А тя тукъ е особено хубава...

Но желязницата се вмѣква въ Момина-Клисура. Стиснатата между последните гористи рѣтове на Срѣдни-Гора и разлатите поли на Родопите, Момина-Клисура не е нито като пролома на Рила-рѣка хубава, нито като Пещерския проломъ на Стара-рѣка, грандиозна съ провалната си дълбочина; но азъ винаги съ ново наслаждение съмъ минувалъ изъ красивите ѹ завои, въ които шуми и лъкътуши Марица изъ каменно легло. Отъ двѣтъ страни рѣтовете ту се снишаватъ и отдалечаватъ съ зелената си мантия отъ низъкъ габъръ, ту порасватъ и се приближаватъ и, съкапъ, стремятъ се да притиснатъ влака и рѣката, които се носятъ паралелно и смѣшатъ шума си въ единъ общъ екъ, пълнящъ усоата. Често, зелената къдрава пола на Родопите, доста бухната, та ми скрива главния имъ гребенъ, надниква въ самите прозорци на вагоните, като контролъръ, и хвърля вътре прохладна сънка; по-нататъкъ срѣднегорските рѣтове изведнъкъ настърхватъ съ диви и червеникави канари, които напразно искатъ да се огледатъ въ руйните вълни на Марица. Понѣкога зигзагитъ на клисурата отварятъ ти отпрыжъ въсхитителни и моментални гледки възъ Родопите и наумѣватъ нѣкой отъ най-хубавите швейцарски видове.

Заедно съ бѣга на влака — и растителността, и зеленината ставатъ се по-богати: лозата красиво вече се катериатъ по полегатите склонове, природата очигледно се измѣня; чувствовашъ добре сладострастно лжане отъ мекия и благодатенъ климатъ на Тракия, въ която извежда Момина-Клисура. Отъ тукъ дѣйствително се захваща Южна-България, тукъ е физическата ѹ граница. Тая разлика, това бързо измѣнение климата и природата се чувствува, особено прѣзъ марта, когато пътникътъ, подиръ заспалата още подъ снѣжна пелена Софийска котловина, дѣто пролѣтъта не буди още никакъвъ животъ, като прѣхвърли Вакарелските и Ихтиманските височини, изведнъкъ се озовава въ друга, разбудена, раззеленѣла и стоплена природа и поима въ гърдите си струи отъ нагрѣния и животворенъ въздухъ на долината на Тракия. Прѣходътъ е твърдѣ внесънъ отъ зимата въ пролѣтъта, като че по дѣйствието на нѣкой вълшебникъ си прѣнесенъ съсъмъ въ друга, южна широта.

Тая клисура сега е главниятъ друмъ, който съобщава цѣла западна България съ Тракия; едно време, прѣди направата на желязницата, за

такъвъ служеше Ихтиманскиятъ проходъ съ върлите си стръмни и спускове, между гъстаци, любимъ театръ на разбойничеството. Изъ Момина-Клисура боравяхъ само мѣстните селяни и хората на баронъ Хиршовата компания; тя бѣше глуха, затворена и безлюдна. И сега още стои тогавашниятъ путь; той извира долу, по лѣвия брѣгъ на Марица, по исхълменото подножие на урвите. Какъ жалки се видѣятъ тамъ, като пълнятъ съ бавността на желва, ония волски кола! Ето селякът се спира и съ запинхи уста и очудени очи взира се въ нашия влакъ, който като крилато черно чудовище, лети прѣзъ долове, прѣзъ брѣгове, прѣзъ ями и оставя сиви облаци димъ по себе си. Тоя селякъ се чуди на тоя влакъ, вѣроятно не първи путь, и додѣ умре нѣма да прѣстане да се чуди и нѣма да си го обясни... Какъвъ контрастъ между тия двѣ срѣдства за прѣвозъ: едното прѣдставляюще едно отъ най-чудните изражения на силата на човѣшкия духъ, другото — неговата първобитна убогостъ! Тоя братъ селякъ кара сѫщите ония кола сега, които прѣди единайсетъ столѣтия сѫ докарали отъ Волга въ Добруджа многобройните челяди на дѣдовата Аспарухова дружина. Тая парна желѣзнаца и тия волски кола, които едноврѣменно вървяха изъ тая клисура и се срѣщаха, като чужденци, безъ да се поздравяха и безъ да се разбираха, това сѫ двѣ съвсѣмъ отдалечени една отъ друга епохи, двѣ съвсѣмъ противоположни цивилизации: едната завладѣла вече гороломната мощъ на елементите, другата е — зѣтата дѣтинство на една замръзнала въ първите си стѫпки още култура. И мене неволно ми иде на ума Викторъ Хюговата фаталистическа фраза: „сесі тиега селà...“ Е добѣръ, азъ можъ да не благоговѣя прѣдъ едното, като се удивлявамъ на другото. Тая желѣзнаца, която ни сега носи съ невидимите си крила, е нѣщо величественно, но нейната благодать осталъ да чакамъ за напрѣдъ, а тоя селякъ и тия волски кола съ жебешкия си вървежъ сѫ изнесли до сега здрави и читави двайсетъ и петъ поколения изъ тѣмнината на вѣковетъ; гробото рало на тоя селянинъ е изобразило, както зефирътъ повръхността на едно езеро, българскиятъ полета отъ Дунава до Пиндъ, отгледало е, откърмило е тия двайсетъ и петъ поколения. Чини ми се, че сѫщето прави и съ насъ, гордитъ синове на вѣка на великите открития и прогреси, сичкиятъ бѣлскавъ сонъ на които не би ни спасилъ отъ гладна смрътъ, ако тоя селянинъ и неговото рало би ни поискали!

II.

Покрай Яденица. — Голѣмо-Бѣлово. — Гостомбие. — Заникъ-сланице въ Голѣмо-Бѣлово.

Локомотивътъ испишъ и напълни съ екотъ сичкия долъ на Момина-Клисура. Пътниците заставаха и засваляха багажите си отъ полиците въ вагона, защото стигахме на Бѣловската станция; тука става прѣмѣщане въ други влакъ — линията на българскиятъ държавни желѣзици се свърща и захваща Хиршовата.

Едвамъ спрѣхме прѣдъ станцията, нѣколко хамали нахълтахъ въ вагона да поиматъ веци. Азъ прѣдохъ моитѣ и порожчахъ да ме за-веджтъ къмъ „хотелитѣ“, натрупани надѣсно отъ станцията. Миняхъ покрай складове дѣски и дѣрвeta, които запълнятъ цѣлата площасть тамъ — както е извѣстно, Бѣловската станция е главно стоварище на градивото, що се изнася изъ недрата на Родопитѣ — и по дирата на хамалина си дойдохъ въ една кръчма. Бѣше тѣкмо $3\frac{1}{2}$ часа подиръ пладнѣ, най-голѣмия припекъ. Нѣколко минути постояхъ въ кръчмата да се прохладя и да съберѣ нужните свѣдѣнія за продължаване пътуването си изъ мѣстностъ, съвсѣмъ нова за мене. Двама жандарми, които се улучихъ тамъ, ми дадохъ необходимитѣ указания: до Голѣмо Бѣлово има-нѣма половина часъ; тамъ ще намѣрихъ конь или муле да ме занесе прѣзъ планината до Чепино, до дѣто има 4—5 часа... Тѣ разбрахъ, че азъ още днесъ ще тръгнѫ за Чепино, а азъ не счетохъ за нужно да имъ казвамъ, че ще прѣспѫ въ Бѣлово. Азъ рѣшихъ да тръгнѫ за него.

Но кола не се намѣрихъ, както сѣки други путь, по причина, че бѣше недѣля. Принудихъ се да дамъ вештѣ си на два хлапака и тръгнѫхъ подиръ тѣхъ. Веднага се озовахъ въ единъ планински долъ, изъ който шумеше Яденица. Тая рѣка, която се излива въ Марица при станцията, иде отъ вѫтрѣшността на Родопитѣ, изъ високата котловина Юндоль, и минува прѣзъ най-гориститѣ мѣстности, главната областъ на експлоатацията лѣсоветѣ отъ баронъ Хиршовия трионъ. Голѣми върби и джбове покрай брѣговетѣ хвърлятъ дебелата си сѣнка възвѣ бистритѣ пѣнисти вълни. Отъ дѣтѣ страни се издигатъ рѣтове, покрити съ нисъкъ габракъ; тѣ вървижтъ паралелно на югъ поб-зелени и поб-високи и опиратъ въ главната верига на Родопитѣ, цѣла облѣчена съ гори; дѣбе и борики се катерятъ отъ полите до самия гребенъ, дѣто красиво открояватъ набрѣденитѣ си върхове въ лазурното небе. Азъ поседихъ малко на гредитѣ на една изоставена бичкийница, подъ сѣнката на дѣба и при шума на рѣката, която бучеше подъ мене. Тукъ вече напѣнно съзнавахъ, че съмъ въ „недрата на Родопитѣ“: отъ сѣкаждѣ диви върхове, шума, скали, вълни, пустота. Отзади ми пѣпли бѣлиятъ прашенъ путь, който иде отъ Бѣлово. Нѣколко селяни, конници и пѣщащи, минуватъ за къмъ станцията; вѣроятно, тѣ гонятъ влака, който се бави около половина часъ тамъ. Минуватъ и нѣколко феслии — азъ ги мисля, че сѫ турци, но хлапакътъ ми казва, че сѫ бѣлгари, които идатъ отъ Македония.

Слѣдъ малко влѣзохъ въ Бѣлово. Голѣмо село, притиснато отъ голи ярове, загнѣздено надлѣжъ по дѣсния брѣгъ на Яденица. Изъ единственната тѣсна улица, съ лошъ калдъръмъ, между два реда ниски къщи, — съ насѣдали на праговетѣ купчини жени, — ханица и кръчми, азъ слѣдвахъ доста врѣме хлапацитѣ, които ме завождатъ най-послѣ въ една отъ послѣднитѣ. Тя е пълна. Бѣловски селяни, отъ които нѣкои носехъ полуугражданско рухо, черпихъ се, викатъ, пазаряватъ се нѣщо; дружина италиянци — работници, около една маса, покрита съ винени чепи,

пъкът дружно и се дърлехъ до Бога: цѣлата кръчма е заглушена отъ тоя пиянъ концертъ и улицата ехти. Кръчмарът е така занять съ сичкия този шуменъ народъ, щото чакахъ дълго врѣме за да обърне внимание и на мене. Най-послѣ се удостоявамъ съ тая честь. Искамъ му една стачка да прѣнощувамъ само тая ноќь. Казва ми, че нѣма стая. Хлапаците се растичватъ да дирятъ по другите ханища, азъ стојъ да пазъ вешитъ си. Врѣщатъ се — нѣма пакъ. Кръчмарът вече не ме поглежда. Азъ го просъж да ми отдѣли нѣкое кѫтче, но той отговаря отрицателно. Молъкъ го тогава да има надзоръ на вешитъ ми и азъ самъ отивамъ да търсъкъ прибѣжище. На съкѫдѣ ми казватъ, че нѣматъ място за спане. Моето удивление е голѣмо, какъ въ такъвъ важенъ и оживенъ пунктъ да нѣма място за прѣнощуване на случайно закъснѣлите пѫтници! На моето недоумѣние ми отговарятъ и бѣловци съ недоумѣние: защо не съмъ осталъ да спѣкъ въ хотелите при станцията, които сѫ толкова многочисленни и удобни? Пѫтниците, като ваша милостъ, казватъ ми тѣ, що идятъ отъ станцията или отъ планината, гонятъ тамъ; никой не остава тука. — И съвѣтватъ ме да се върнѫ назадъ, па утрѣ да дойдѫ на госте въ Бѣлово. Но за такова нѣщо азъ не желаю да мислѫ даже: въ тоя пекъ пакъ да изтувамъ за станцията, да плащамъ на хора да ми врѣщатъ вешитъ и утрѣ пакъ да дохаждамъ на Бѣлово и типърва да хващамъ добитъкъ, варди ми се и досадно, и глупаво. Въ една друга механа, пакъ набита съ гости, дѣто втори пътъ отивамъ, ступанинътъ, подиръ като направямъ трогателенъ апель на неговото християнско чувство, се омилиостиви и ми обявява, че ималъ горѣ на *диванината* праздно място; тамъ можд да прѣнощувамъ, но той постелка и завивка нѣма. Азъ съ благодарностъ приемамъ предложението му, заржчамъ да ми донесжтъ вешитъ и се качвамъ на горния катъ, по него. Той ми посочва голитъ дѣски на одъра, който заграждатъ отлѣво и дѣсно стаи, а къмъ улицата стѣна съ два прозорци и врата, която излазя на балконъ. Азъ изглеждамъ пола, дѣто смѣтамъ да си постелъкъ леката покривка и на неї, облѣченъ, да стојъ прѣзъ ноќта, за щастие, кратка.

Между това, ступанинъ седнахъ на столче и ме распитва любопитно и втори пътъ отъ дѣ идѣ, какъвъ съмъ и каква ми е цѣльта. Мойте обстоятелни обяснения, а може би и друго нѣщо въ мене, му вдъхнѣхъ повече довѣrie, или съжаление: той станѫ, отвори вратата на едната стая и ми ѝ посочи:

— Можешъ, ваша милостъ, ако щешъ и тука да лежишъ.

Азъ изгледахъ стаята, която бѣше праздна, широка, видела. Тя бѣше гола; на миндеритъ имаше само прашни кеневиреви сламеници. Въ единъ кѫтъ бѣхъ наслагани голѣмъ купъ черги, килими и възглавници. Очевидно, това бѣше гостината стая, която се постилаше само въ празнични дни. По стѣните имаше налѣпени руски лубочни картини. Двѣ зайчета плашливо се гушехъ до миндеритъ и виряха очудено дългите си ушици.

Азъ обявихъ, че съ благодарение прѣпочитамъ стаята, която притехаваше и сламеници.

— Да кажъ да изваджътъ зайчетата и да пометжътъ, каза той.

Ние седнахме пакъ на столчета на одъра. Ступанинътъ залови съ мене новъ разговоръ, който приличаше на учтиво изслѣдане: Ами какъ тъй самъ съмъ тръгналъ прѣзъ Балкана, инженеринъ ли съмъ, пръвъ пътъ ли ходих по тия мѣста... Но азъ виждахъ, че сичките мои отговори, колкото положителни и ясни да бъхъ, не удовлетворяваха любознанието на моя гостоприемливъ бѣловчанинъ. На устата му висеше другъ въпросъ, който той се свѣняваше да ми направи, а вмѣсто него, той ме засипваше съ купъ косвенни питанета, които се въртяха съ около по-точното установление моята личност. Азъ сътихъ, че сичката работа бѣше да научи моето име, и за да избавихъ и него и мене отъ стѣснително положение, азъ се назвахъ. Моето име му каза толкова нѣщо, колкото и неговото на мене; но той ме изгледа съ удовлетворението на човѣкъ, който е научилъ нѣщо, което му оставаше да знае. Поприказвахме още за пътя до Чепино, за въпроса на добитъка, който той любезно се обѣща да ми намѣри, въ кое село тамъ и въ коя гостилиница да спрѣ, па си слѣзихъ въ кръчмата пакъ.

Азъ останахъ и разгърнахъ картата, за да се запознаѫ съ топографията на мѣстностите, прѣзъ които бѣше пътятъ ми сутрѣната. Той излазяше по едно бѣрдо отдѣсно на Яденица и се прѣмѣташе прѣзъ самия гребенъ на Родопите на една висота около хилядо и петстотинъ метра надъ морето и отъ тамъ се спускаше по хълбоците на стръмни урви при рѣката Ели-Дере, при Корово, и по неї отиваше въ Лъджене, селото, което гоняхъ въ Чепенската долина. Азъ избирахъ прочеенай-върлия пътъ до Чепино. Пѣ-постъ узнахъ, че съществували още два пѣ-годни пътища, които тръгвали отъ Баткунъ прѣзъ Каркария, и отъ Шазарджикъ прѣзъ Пещера, но азъ и сега не жалъ тая погрѣшка, защото тя ми даде възможностъ да видѣ удивително хубави и грандиозни картини на родопската природа.

Слънцето залазяше вече задъ високия рѣтъ, испрѣченъ като стѣна надъ Бѣлово, отвѣдъ рѣката. Това врѣме тукъ се нарича: „занѣцъ-слънце“, прѣкрасенъ бѣлгарски терминъ, както и „изгрѣвъ слънце“, който другадѣ чухъ; но пишущите братия никога не имъ даватъ достojътъ въ литературния езикъ, а ги замѣни учено съ километрически и чужди на духа на бѣлгарския езикъ: „изгрѣванието на слънцето“ и „захожданието на слънцето.“ Единъ господинъ, който прѣвождаше въ единъ бѣлгарски вѣстникъ романа „На Разсвѣтѣ“ отъ Ежа, бѣше велемѣдро прѣдалъ това название съ „При пукнуване на зората!“

Нѣма съмѣнѣние, че това се дѣлжи колкото на безвкусието, толкова и на голѣмата имъ убогостъ въ знанието езика, който тъй добре знае народътъ. Вѣобще, той не обича проточеностите и грижливо ги избѣгва. Той особено избѣгва глаголните сѫществителни, като горните, и вмѣсто захожданието и изгрѣванието казва: *зѣходъ* или *зѣникъ-слънце*,

и *изгрѣхъ-слънце*; вмѣсто пукнуване на зората — *пры-зори*; *напизъ* вмѣсто напъване, *тѣтенѣ* вмѣсто тѣтнение, *рѣвотѣ* вмѣсто ревание, *почивѣ* вмѣсто почиване, *валежѣ* вмѣсто валение и пр. и пр.; а когато не е намѣрилъ подобни кратки форми за изражението на подобни дѣйствия, той на драго сърдце ги замѣни съ глаголи. Той казва, напримѣръ: *пукаше зора*, кога тръгнахъ, или: тръгнахъ, *току припукваше зората*, което му иде много по-лесно и естественно, нежели: тръгнахъ при пукванието на зората! Това е една характерна чърта въ нашия езикъ, която граматицитетъ и филологизътъ ни още къснѣятъ да отбѣлѣжатъ.

Употрѣбява народътъ и глаголното сѫществително, но въ таѣвъ видъ: даване, връщане, спанѣ, тръгване, ходене, казване; никога обаче той не завърша тия рѣчи съ нашето книжовно *иē*: връщанie, мръквание, ходение, спанie и пр. което е руска или славянска форма. Отъ петь почти милиона Българи ни единъ до днес не е произнесълъ така тия думи. Даже въ множествено число той остана послѣдователъ и казва: даванета, ходенета и пр. Нашето правописание е на половина фонетическо: защо се не съобразимъ въ този случай съ народния говоръ, чрѣзъ което писменниятъ ни езикъ, като остана близъкъ на говоримия, печели още въ късота и благозвучие?

Г-нъ Н. пакъ дойде, но сега съ твърдѣ дружелюбна усмивка на лицето; прѣдишната сухостъ и студена учтивостъ се смѣниха съ една добродушна развѣзностъ и топлота, на които азъ не можахъ да отгатнѫ причинитѣ. На поканата му излѣзохме на балкона, дѣто цѣвтахъ саксийтѣ съ свѣтлочървени букети, съ молохи, стамболичѣта и други раскошно разцѣвѣли стрѣкчета.

— Докатъ растрѣбътъ стаята, да постоимъ тута на хладничко, тута най-хубаво е по заницъ-слънце, каза ми бай Н.

И наистина, вечерната картина бѣше хубава. Високиятъ зеленъ рѣтъ прѣдъ насъ, по който мирно пасяха нѣколко прѣснѣти коне и волове, хвърляше голѣмата си сѣнка възъ дола, възъ овошките и дѣрветата, които нѣжно зашумѣха; отъ планината вѣше оня тихъ, хладенъ и сладо-страстенъ вѣтрецъ, който въ Станимака гърцитѣ наричатъ „вечерникось“; скритото задъ връха слънце издаваше златни, сияющи спонове луци, които заливаха високите гористи бърда, тѣпи чуки и красиви хълбоци на планината, въ падините на които останахъ голѣми петна отъ сѣнка. Въ дѣното на тая сѣнка бучеше буйната Яденица. Там горска картина имаше чудна прѣлестъ подъ играта на вечерното освѣтление. Бай Н. поржча на едно момче, въ френски шаечеви дрѣхи, което току що бѣ свѣршило да мете стаята ми, да донесе ракия. Той ми обади, че това момче е синъ ми, който свѣнливо се ржкува съ мене, кога донесе блюдото съ стъкленце ракия и дѣвъ чапки. Малко подиръ това дойде и едно момиче, тѣнкулясто и мършавичко, но съ приятно лице, донесе мезенце и се ржкува съ мене тоже; то бѣше дѣщера на гостолюбивия ступанинъ. Тя се послѣдва скоро и отъ дѣвъ други невѣсти, съ които мълчишкомъ си стиснахме рѣщи. Бай Н. не ми ги отрекомандува, но азъ разбрахъ, че той ми стори честь

да ми представи цѣлото си сѣмейство. Азъ не можахъ да не бѫдѫ трогнатъ отъ тия дружески и тепли отношения. Лошото мнѣніе, което отначало добихъ за гостолюбието на българина, се измѣни. Излазаше, че добритѣ славянски чѣрти не сѫ исчезнали до сущъ изъ правите на нашия селски народъ. Трѣба само да умѣешъ, да побѣдишъ недовѣрието му, резултатъ на негова исторически животъ, прѣзъ много вѣкове угнетяванѣ и злоупотѣбяванѣ въ сичкитѣ си добри проявления.

Бай Н., както го разбрахъ, бѣ единъ отъ заможнитѣ бѣловчани; освѣнъ кѫщата и хана въ Бѣлово, той притежава единъ ханъ и при станцията. Но главното му занятие е търговия съ дѣрвенъ материалъ; тя е и главнитѣ поминъкъ на селянитѣ. По околнитѣ страни и рѣтица твърдѣ малко сгодно място има за земледѣлие; лозарство не може сѫщо да вирѣе, защото мястностъта е висока и на усой. Бѣлово е турено въ твърдѣ по-лопе положение. Истинско място за заселение е била широчината при станцията, — то тамъ е и било най-напрѣдъ, но въ минжилѣ смутни врѣмена селото се е прѣмѣстило и задънило навжтрѣ въ глухата, тѣсна и мѣчнодостѣпна клисура; сѫщето явление прѣставляватъ стотина още села и паланки изъ нашето отечество. Както ни расправя историята, Бѣлово е било едно отъ укрѣпенитѣ мяста, които сѫ оказали храбро съпротивление на Турцитѣ при завоеванието. И подиръ него, то, заедно съ други планински паланки, като Копривщица, Панагюрище, Котель, Жеравна, Градецъ, Ямболъ, Сливенъ, Чепинско, сѫ се ползвали съ едно привилегировано положение, което е приличало на полуnezависимостъ. Тия села сѫ биле задължени да даватъ *войници* на Султана, по нѣколко хиляди души годишно. Тѣ не получавали никакво съдѣржание и, въоружени само съ копия и будогани, придружавали военнитѣ обози, ровяли окопи, гледали конетѣ, сѣкли дрѣве и испълнявали други работи, а частъ отъ тѣхъ пасали при Цариградъ султанскитѣ коне. Срѣщу това задължение тѣ сѫ живѣли независимо, управлявани отъ свои *войводи* и *кнезове*; биле освободени отъ данъкъ и отъ други тегоби и имали право да носиѣтъ, както Турцитѣ, разноцвѣтни дрѣхи. Хиледи отъ тѣхъ сѫ биле подъ стѣнитѣ на Будинъ и Виена, дори въ Египетъ, заедно съ турскитѣ войски. Това любопитно учреждение на „войнишки села“ е траяло близо 300 години, дори до началото на нашия вѣкъ.

На това обстоятелство се дѣлжатъ и извѣстни морални качества у жителитѣ въ поменжитѣ села, като храбростъ, вироглавицна, любовъ къмъ свободенъ животъ, които дадохъ на историята ни — най-напрѣдъ хайдуцитѣ, а постѣ бунтоветѣ до 1876 г. Разбойническиятѣ духъ и до постѣднѣ врѣме тлѣше въ тия диви и горски усой на Родопитѣ; тѣ и до днесъ сѫ главното прибѣжище на харамии, които почти сѣка пролѣть, съ ластовицитетъ заедно, се вѣствяватъ тукъ.

Азъ и сега гледамъ отъ балкона си селянитѣ, които минуватъ на улицата. Какви испечени и груби лица, какви жилисти членове, какви едри измѣршавѣли, силни станове! Ето единъ бѣловчанинъ, високъ като единъ

букъ, съ овча плитка, озобена шапка, съ физиономия почернѣла отъ слънцето и отъ вѣтроветѣ, твърдѣ дрипавъ, дори страшенъ.

Бай Н. го извика и той дигна глава и впери въ насть голѣми очи, съ насмихнато-упоритъ и безпеченъ погледъ. При сичкитѣ си дрипи, той ни изглеждаше съ надмѣнността на единъ испански хидалго и хвърли къмъ балкона, заедно съ една струя отъ чеснова миризма, гороломното:

- Що вешъ?
- Атанасе, нѣкое муле тука имашъ ли?
- Ха, има, има . . . Защо?
- Да закарашъ утрѣ той господарь за Лѫджене. Щепъ ли?
- Хокю, хокю! Ке дойдемъ послѣ малко . . .

И Атанасъ отмина нататъкъ съ едри и бавни крачки. Той бѣше отъ рѣдко осталитѣ бѣловчани, които още употребяватъ своеобразенъ езикъ.

— Не го гледай, той така си приказва, аджаипъ; но Атанасъ е добъръ. Знае пѫтеките и планината. За което го попиташи, ще ти даде отговоръ. . . Той ще и да ви пѣе изъ пѫтя, каза ми Н., като ми подаваше чашката.

На калната и тѣсна улица вече попрѣтъмняваше, и въ дола се въздаваше единъ ранъ полумракъ, който правеше контрастъ съ близкитѣ връхове на планината, ясно озарени отъ постѣдните златорумени пламъци на западния кръгозоръ. Бай Н. стана и каза ми сбогомъ, като ме попита, желашъ ли да ми сгответъшъ нѣщо за вечеря. Понеже азъ си носяхъ, приехъ само прѣложението му да ми прати вино. Когато влязохъ въ „пометената“ си стая, азъ останахъ смалът: вмѣсто да ѝ найдѫ гола, само съ сламеницитѣ, тя бѣше послана цѣла и прѣмънена съ новитѣ постелки и възглавници. Единъ чистъ юрганъ бѣше туренъ на расположението ми. Сякани, че тя очакваше да приеме нѣкой министъ. Тя бѣше добила ненадѣйно за мене той гостолюбивъ и празниченъ видъ чрѣзъ ржѣтѣ на невѣститѣ, които ми се мѣркаха, че пѣтакъ тамъ. Това бѣше приятна и много ласкателна изненада, на която азъ само по-послѣ, мислѣ, че отгатнажъ причината: Бай Н. . . виятъ синъ, който е свѣршилъ втория класъ и вѣроятно е запомнилъ отъ нѣкоя читанка името ми, бѣше ме повдигналъ, кой знай колко, въ очитъ на баща си, та ми се правеше такъвъ ласканъ приемъ. Не напразно тая планина е била отечество на Орфея: дѣ ще музитѣ намѣрятъ приемъ въ нашия желѣзенъ вѣкъ, ако не тука? Това живо момче (то вече е изстояло солдатъка си), ми пѣтакъ и при вечерята съ голѣма прѣупрѣдителностъ и до късно се разговаряхме съ сърдечность, като стари приятели.

III.

Утро. — Пѫтуване изъ планината. — Родопски видове. — Пѣсни.

Сънятъ ми бѣше приятъ, но кратъкъ прѣзъ нощта. Азъ още по единъ часа се разбудихъ и вече не заспахъ — това става винаги съ мене, когато ще пѫтувамъ. Дори до изгрѣвъ слънце мислитѣ ми, подъ

глухия гърмежъ на водата, се скитахъ по родопският връхове и ми се мерджелъяхъ очарователни картини, които не можа да кажа, че надминахъ ония, които послѣ видѣхъ въ дѣйствителността. Понеже прозорците бѣхъ обѣрнти къмъ западъ, бавно и полека влизаше утренната дрезгавина въ стаята ми. Още въ мрака азъ дръпнахъ завѣсата отъ единия и дълго се взирахъ въ задрѣмалата природа навънъ, въ срѣщния високъ брѣгъ, чийто тъменъ връхъ, съ набрездени скали, се открояваше вече доста ясно въ блѣдо-синето утренно небе. — Подиръ пѣтлитѣ, заобаждахъ се и рѣдки кучешки лаеве, а слѣдъ тѣхъ и тропотенето на конски подкови изъ улицата, и скърцането на кола, и хлопотъ на врати — първият шумъ на пробуждащето се село.

При сичкия ни наговоръ съ Атанаса, да дойде два часа прѣди да се сѣмне, за да искараме повечето пѫтъ по хладовина, той не пожела съ голѣмата си точностъ да напъръби репутацията на ориенталния човѣкъ: той се яви съ три ти си мулета, когато слѣнцето хубавоувѣничаваше сичкитѣ околни връхове и чуки. На моята приятелска забѣлѣжка, той ми отговори:

— Господине, не се бой, додѣто се искачимъ на Алабакъ, се изъ сѣнка кю шетаме. Гора такава е . . И той направи движение съ рѣцѣтѣ си отдолу нагорѣ, за да изобрази гора.

На 5 часа се распостихъ съ бай Н. и съ сѣмейството му и ги благодарихъ за гостолюбието имъ, па се мѣтнахъ на едното муле — на другото се натоварихъ венцитѣ ми, а третето яхнѣ водачтъ. — Още при ягъла на сѫщата къща, вмѣсто да слѣдваме главната улица, Атанаѣ внезапно зави изъ една тѣсна уличка налѣво и ударихме възъ стрѣмнината, която съставлява хълбока на бѣрдото. Отъ тамъ селото ми се откри цѣло, загнѣздено въ камънилвия си долъ, който се оглашаваше сега още побѣрѣмливо отъ Яденица. Зелената прѣмѣна на плѣщитѣ и рамената на планината на голѣми талази се освѣцавахъ отъ источното слѣнце, невидимо сега за мене. Небесната синева добиваше на сѣка минута златиста и мека лазурностъ; ни единъ облакъ не плаваше изъ небосвода, отъ сѣкѫдѣ стѣсненъ и подпрѣнъ отъ зелени планински върхове на сѣверъ; отъ югъ, задъ родопският ниски клонове, оттатъ Момина Клисура, продължавахъ се, като че слѣни съ тѣхъ, върховете Срѣдня-Гора — чудесно живописни и пѣстри въ своята отдалеченостъ,

Но хълбока на планината, по който се искачвахме, бѣше невесель. голь, както и срѣщнитѣ. Близостта на селото ни обяснява тая голота. Лѣсьтъ е истрѣбенъ и замѣстенъ съ храсталакъ. Тука, както и на сѣкѫдѣ, дѣто е изсѣчена гората, може да се види, какъ природата се старае да поправи опустошенията, които прави човѣкътъ. За жалостъ, не ѹжъ оставята на мира да върши своята работа. Ние вървимъ по пѫтя, който е направила компанията на желѣзницата. Пѫтятъ е доволно широкъ и може по него да се върви съ кола. Той минува, разбира се, по ония мѣста, които сѫ пострадали най-много отъ топора и огъня. Печално стѣрчатъ чернитѣ дѣнери на отсѣчените дѣрвета, загубени между младите фиданки,

които съ изникнали наоколо, или зарити въ земята, която ги отрупва полека лека, като че иска да ги заличи отъ погледите на пътниците. Понъкъде цѣли дървета лежатъ тъй, както сѫ биле отсечени, или ония, които сѫ ги сѣкли, отнесли сѫщото имъ е трѣбало, а другото сѫ оставили да гние, затрупано съ трески. Не по тоя путь трѣба да върви онзи, който мечтае да види непроходими лѣсове.

Но поб-навжтѣрь гората е повечко съхранена. Пътятъ върви на извивки между рѣдки, но исполински габъри, букове, бѣли дѣбове съ дънери мховити отъ съверна страна; изъ самотиитѣ на тоя зеленъ прохладенъ лѣсъ заехтива гласа на славея; той се дроби и се рони на кристални звукове. Колко е хубаво! Кукувицата отъ врѣме на врѣме се обажда въ листака, който балканскиятъ вѣтрецъ прави да шумоли и да трепери надъ главите ни. Пътятъ се извива като змия изъ планината, слиза, искачва се съ хилядо забикалки, тука по нѣкой връхъ, тамъ край нѣкой долъ. Човѣшката рѣка най-малко е могла да посѣгне на дърветата, които растѣтъ по стрѣмнитѣ урви на доловетѣ. А какъ хубаво изглеждаватъ тия дървета, израснали едно до друго, прави по стрѣмнината, които спиратъ окото ви и ви представяватъ дола, като нѣкоя бездѣлна пропасть! Вѣтърътъ шумоли въ листата имъ, вглеждая се надолу изъ урвата и чини ви се, че слушате да тече на дъното на доля нѣкоя рѣка. Панорамата се мѣнява постоянно предъ очите ни. Нѣкой рѣтъ се простенялъ надлѣжъ, покрить съ гъстъ лѣсъ, надъ него други се възвишаватъ амфитеатрално единъ надъ други. На мѣста дърветата се разрѣдили и видите отдалече, като да се отваря нѣкое тѣмно подземие въ лѣса. Нѣколко рѣта подпрѣли гърбовете си на една страна и образували една мила долина, която приятното примамва очите ви, покрита се зелена морава. Единъ бистръ потокъ слиза изъ една тѣснина и сладко рѣмули покрай нея. Много отъ тия долини сѫ прѣобърнати въ ливади, трѣбата на които стои още неокосена и ярко зелена.

Водачтъ, седналъ женски на мулето, така щото и двата крака му висятъ отъ едната страна, като истински водачъ, расправя постоянно — той силно желае да завърже съ мене продължителенъ разговоръ, но безуспешно: азъ му отговарямъ съ къси: да и не; картинитѣ, дѣто ме окръжаватъ, поглъщатъ цѣлото ми внимание — тѣ занимаватъ и очите ми и душата ми; въсхотителнитѣ декорации, нови на сѣка минута, шарове, красота, мълчаливи сцени на единъ тайнственъ и непрѣсущимъ животъ на тая горска природа, държатъ ме въ единъ видъ екстазъ и благоговѣйно удивление. На такива мѣста човѣкъ нѣма нужда отъ събесѣдникъ; разговорътъ му би билъ неумѣстенъ и досаденъ, както прѣдъ сцената на операта, когато дигнитата завѣса ти открива едно феерическо великолѣпие: твоятъ омаянъ погледъ цѣлъ е прикованъ въ чудното зрѣлище, а слухътъ ти схваща и гълта жадно сѣкаnota на музиката. Дружескитѣ бесѣди и разговори сѫ приятни, когато искашъ да скратишъ врѣмето на една скуча, или да незабължашъ отегчителната правота и монотонностъ на едно шоссе въ голо поле. Тука човѣкъ не чувствува естественната потрѣбностъ за

размѣна и сподѣляне впечатлениета; той като че се усъща двойно по-щастливъ, че може да се прѣдава egoистически и сладострастно цѣль на мълчеливо съзерцание, да не пропушта ни една подробност, ни една хубостъ, ни единъ звучецъ, ни една чаровностъ отъ сцената, която Господъ е турилъ прѣдъ него!

Пътятъ на мѣста се оживява отъ срѣщата на юруци, които каратъ на коля и мулета дѣски отъ Балкана за Бѣловската станция. Атанасъ съ сѣкиго се здрависва и размѣня по една приятелска дума, като съ познайници. Тоя пътъ възлазя до връха на планината, доста широкъ е и стodenъ за кола. По него сж се свалили сичкитѣ изсѣчени отъ компанията на баронъ Хирша гори въ Родопите; компанията е взела сичкитѣ тия лѣсове отъ турското правителство, за да ги експлоатира за траперси и дърва за горене въ продължение на трийсетъ и пять години. Бѣловци и околнитѣ села заявили веднага, че тия лѣсове сж тѣхни общински владѣния, за които иматъ документи, и незаконно сж отстѫпени на компанията. Правителството изслушало прѣставителитѣ, които били испратени да изложатъ оплакванията, и, въ отговоръ на заявлениета имъ, чисто и просто ги хвѣрлило въ затворъ, съ което и успѣло да имъ прѣбѣче охотата за поб-нататъшни реклами. Онеправданитѣ села чакахъ да дойде освобождението и подновихъ своите заявления. Работата се протака дѣлго време и се свърши съ единъ компромисъ. Компанията се отказа да сѣче направо съ свои работници въ планината, съ условие, че селянитѣ ще извѣршватъ сичкитѣ порѣчки, които имъ даде за своите потреби. Компанията и селянитѣ взаимно се бѣдѣятъ сега въ немилостиво съчене на планината.

Ние възлазяме повече и повече. Стигаме до една полянка. Отъ нея прѣвъ пътъ зървамъ сънцето, което виси надъ вършето на оттатъшнитѣ гори. Растваря се хоризонтъ широкъ. На истокъ се види частъ отъ долината на Марица и отъ веригата на Стара-Планина въ далечния кръгозоръ, застлани сега цѣли отъ сива, димлива вѣдрина, та нищо ясно се не различава въ тѣхъ; на сѣверъ и западъ е безконечното напластване на върхове, бърда и гърбове отъ срѣднегорскитѣ, ихтиманскитѣ и родопскитѣ балкани. Въ купа на послѣднитѣ се издига високата чука на Балабаница, около 2300 метра надъ морето. Пѣ-насамъ е Крушумъ-Тепе, свързано съ прѣдание за нѣкогашнитѣ хайдуци. Когато правимъ новъ завой по слѣдующето бърдо, между джбоветѣ испѣкъ въ хоризонта новъ пѣ-високъ разлать връхъ, по който се бѣлѣятъ снѣжни прѣспи. Мислѣ, че той е онъ гигантъ, който стърчи като кубе надъ Костенецъ. — Трѣба да е Чаталь-Чукуръ. Азъ дѣлго не свалимъ очите се отъ тая величественна височина. — Отъ друго едно мѣсто на тоя Балканъ се види други единъ връхъ, като яйце бѣль, казва ми Атанасъ. Вѣроятно, думата е за Мусалла или за нѣкоя пирамида на Пиринъ. Но тѣ поб-оттатъшни ще се видѣятъ, а сега и Чаталь-Чукуръ и Балабаница исчезватъ задъ вършето: ния се изгубуваме между двѣ стѣни отъ джбове и букове, които посль се смѣняватъ съ борове; прѣзъ самотиитѣ имъ стигатъ до насъ викове, които нѣкакъ си глухо зън-

тихътъ въ тишината. То съюруци, нѣкаждъ по чаловетѣ пасъхътъ стадата си... Азъ гълтамъ съ цѣли гърди въздуха, насиленъ съ боровъ дыхъ. Раскошни сѣнки закриватъ пѫтя, който като гигантска алея се вие въ най-картина обстановка; не ще ми се да се свърши скоро. Атанасъ дойде въ щастливо настроение и разбуди ековетѣ на гората съ слѣдующата пѣсня, испѣна на единъ жаленъ и провлѣченъ гласъ, какъвто е създала българската планина:

Запяла мома въ гора зелена,
Въ гора зелена, въ темно усое.
Ка' я е зачуль младъ калугеринъ,
Той си момата люто кълнеше:
— Убилъ те Господъ, бре малка моме,
Че що не запя отъ отзарана,
Дордѣ не бѣхъ се покалугерилъ?
Пусто остало черното рухо,
Огънъ да гори калиниявката,
Вода да носи бѣлата книга!

И пѣсента далеко се разнасяше изъ гората.

Охъ, какъ бѣ тя тѣжна, какъ свиваше тя сърдцето и будеше въ него тиха и горчива скрѣбъ... Какъ много парливи съжаления извикваше въ страдната душа тия прости излияния на тоя неизвѣстенъ „младъ калугеринъ“? Не е ли той символътъ на скрѣбящтѣ душѣ, които, испускатъ тоя викъ отъ съжаление при вида на цвѣтущия животъ и свѣтлата младостъ, пропуснящи отъ тѣхъ, неуствени всрѣдъ горчивата борба за съществование, или въ високи ламтения погльщащи цѣлото битие! Охъ тая пѣсень, тая пѣсень!.. Въ нея реве човѣшка скрѣбъ, траурътъ на живота въ нея ечи, и моли, и вѣзиша, и безплодно проклина!..

Ние вече вървѣхме по равно. Атанасъ ми казва, че Алабакъ е близко. Гигантската алея на боровата гора парисувана съ причудливъ шарки на сѣнките, красivo извиваше своята крива линия изъ строгия, величаво-покоенъ лабиринтъ на дѣравата. Въ дѣлбочинитѣ и нѣкаждѣ славеятъ ронеще своите сладки и тѣжни ноти... Подъ единъ бѣлъ боръ край пѫтя шумна дружина цигани и циганки настѣдали. Атанасъ, който се познава съ сичкия свѣтъ, излѣзе приятель тѣхенъ и се спрѣ да приказва, до дѣто си запалвамъ цигарото.

Додѣто той приказваше съ циганките, азъ продължавахъ да ги изгледвамъ и да изучвамъ тѣхните бѣрzi движения, живи умни изражения на тѣмно-мургавитѣ лица и черни очи, звѣнки гласове, които искачахъ нагло, заедно съ смѣхътѣ, изъ между два реда бѣли като маргаритъ зѣби, и природната свобода, нестѣснителностъ и безгрижностъ, които придаватъ винаги нѣкаква си дива поетичностъ на тия отритнати отъ обществото парии. Азъ си обяснявамъ добрѣ прищявката на единъ руски поетъ — Пушкина — да се присъедини къмъ една подобна дружина въ бессарабските степи и да вкуси неизвѣстното наслаждение отъ единъ воленъ животъ. Чели ли сте поемата му *Цигани?*.. Послѣ, ми-сълъта ми отива по-нататъкъ, минува вѣкове и епохи и намира първо-

битното човѣческо общество, чергарскиятъ миръ, който е живѣлъ така, както живѣхѣтъ сега тие чада на природата — безъ гнѣзда, безъ честолюбия, безъ закони и безъ нужди... Щастливо ли е било повече човѣчеството тогава, въ първобитното си състояние или сега — когато има за слуги царата, електричеството и усилията на гениятъ? Отговорът не е тъй лесенъ, както се чини отъ пръвъ пътъ. Философитъ — Руссо, Толстой, велики и парадоксални умове, казватъ на човѣчеството: върни се назадъ, за да бѫдешъ по-малко нещастно! Има ли истина въ това? Нужно ли е това свѣтовно дръпане назадъ, за да се намѣри залогътъ на щастието, за да се отиде въ обѣтованната земя на жадното човѣческо ламтение? Нужно е, и възможно ли е? Вѣчниятъ природенъ законъ за движението на човѣческия духъ на напрѣдъ прави немислими даже такива въпроси. А между това тѣ се прави!.. Тѣ се прави отъ цивилизацията, която още търси Колхидата на златното руно на човѣшкото щастие... Любопитно е, задава ли си ги и мирътъ на тие първобитни хора, и кой може увѣри, че тѣ отъ своя страна прѣпочитатъ да смѣскатъ своите дрипи и своята свобода съ облагите на нашата цивилизация! Една голѣма загадка. Да бѣхъ билъ въ тѣхната интимность, като бай Атанаса, а още по-добре, да ми бѣше познатъ тайнствениетъ имъ диалектъ азъ непрѣменно бихъ се съблазнилъ да ги прѣдизвикамъ на излияния, да разбержъ тѣхното наивно мировѣрѣние и да измѣрѣ вѣроятно бездната между него и нашето.

Впрочемъ, да ли ще има у тѣхъ думата, която изражава понятие за щастие? Тоя въ дѣтиство замръзналъ и неискусенъ езикъ на да ли е създадълъ още термини за такива отвлѣчени прѣдмѣти. Това не значи обаче, че нѣщата отсѫтствуваха, щомъ думите не сѫ още изнамѣрени. Нашите бащи и дѣди въ продължение на четери вѣка нѣмаха дума за отечеството и за свободата, което не имъ бѣркаше да люби едното и да ламтїтъ за другото.

Азъ още бѣхъ занять съ подобни мисли когато прѣзъ дѣнеритѣ на боровете весело се прозрѣ една зелена поляна.

— Ето ти и Алабакъ! извика Атанасъ, отъ тука сега ще се на гледате, господине!

IV.

Алабакъ. — Изгледи. — При Бѣлата вода. — Орфей.

Алабакъ е точката на билото на планината прѣзъ дѣто се прѣхвърля Бѣловскиятъ пътъ по южния склонъ, та слазя въ Чепинската долина. Това място служи и за скеля на дървения материалъ, що свалятъ отъ околните борови гори; много складове отъ нарѣзани дъски се бѣлѣятъ на поляната, дѣто стои и една стражарска колиба. По тая причина тута бива оживлено обикновенно. Сега обаче, освѣнъ тримата стражари, нѣмаше други.

Алабакъ — Аллахъ-бакъ!

Турцитѣ казватъ, че отъ тука се виждалъ Богъ.

Ако не видѣхъ Бога, то видѣхъ най-въсихителната панорама въ вътрешните Родопи. Непрѣкъснати вериги гористи планини, надилени живописно една задъ друга, подпиратъ отъ вси страни кръгозора. Между тѣхните многобръдости клонове, въ една голѣма дълбочина прѣдъ мене, простира се отъ сѣверъ къмъ югъ райски хубавата Чепинска долина. Рѣката Ели-Дере, като единъ смокъ извила изъ нея и се губи насамъ въ единъ дълбокъ проломъ. Четири селца, хубавички и кичести, нѣкои съ бѣли минарета, се редятъ по права линия въ тая зелена долина: Кораво, Ладжане, Каменица, Баня. Послѣдното се ниши съ минаретата си въ южниятъ кантъ на долината, на мѣста златоруса, на мѣста ясновелена, отъ нивата и ливадитѣ си и набрѣздана отъ редове дръвеса, които обтакатъ рѣчкитѣ ѝ. Трѣба да кажѫ че това е само част отъ Чепинската долина: двѣ широки бърчини на лѣво, една отъ сѣверъ, друга отъ югъ — Стражата и Бусакътѣ — които се стремятъ една къмъ друга безъ да се сберѣтъ, пазатъ на истокъ друга една подобна ивица съ три села: Дорково, Костандово и Ракитово, отъ които само двѣтѣ послѣдни се съглеждатъ. Тя се съединява съ отсамнината чрѣзъ дългата равнина, останала между казанитѣ бърчини. Благодарение на тая игра на окръжащите планини Чепинската долина изображава причудлива форма, която много прилича на растегнато Н. Това личи добре и на картата.

Но мене особено ме радваше и зрѣлището на околните планини, грандиозната рамка на тая чудна долина, единственната въ Родопить. Тоя планински вѣнецъ, който почти цѣль съвпада въ чепинското землище, е нѣщо достойно за любуване. Нѣма нищо по-живописно отъ хармоничното групиране на бърдата, чукаритѣ, гребенитѣ, горделивите висове въ кръгозора, почти всички облѣчени въ гори и въ черни лѣсове. Какъ сладостно и артистически се открояватъ вършето на горитѣ въ лазурната синева на небето! Бѣли стада отъ облаци по хоризонта тихо се рѣжатъ и пушчатъ острови отъ сѣнки по мантината на планините. На лѣво отъ мене се издига съ страшнитѣ си карпи Милева-скала, надъ дълбоката провала на пролома на Ели-Дере. Оттаткъ него, протава се черния гребенъ на Каркарія, чиито поли падатъ въ вѣсточната Чепинска долина. Тоя могущественъ гребенъ се събира на югъ съ планината Пашино-Бърдо, покрита цѣла съ дѣствени елови гори; на западъ отъ неѣ се подава величественната Сютка (2187 м.) съ своя широкъ гръбъ високо испъканъ въ небето, съ малка тѣсма полянка на него и съ шеметно стрѣмни склонове, настрѣхнали съ черни борови лѣсове. Тамъ Бѣловските разбойници бѣхъ отвлѣкли прѣдъ нѣколко години Хиршовите чиновници — Лендера и Биндера... Сума по-малки рѣтове въ разни красави форми и изрѣзи се лѣпятъ до плѣщите на тия голѣми гребени. Задъ югоисточния, въ дѣното на хоризонта, синѣ се растегната пирамида, съ остъръ връхъ. То е Баташкиятъ Карлъкъ (2082 м.). Зрелището на той връхъ хвърля мрачностъ въ моите мисли и въ цѣлата весела картина прѣдъ мене. Той, съкапъ и сега бѣ настрѣхналъ отъ кървавата и страшна

драма, на която е билъ свидѣтель, и прѣдава на душата ми трепета на мрачния си споменъ. Още по-задъ него, отъ страната му, на истокъ, синеѣ се, като щръкнала грива на единъ левъ, другъ врѣхъ. Азъ познавамъ въ него Пересенкъ (2080 м.) — голѣмиятъ планински вѣзель въ вихрѣнността на Родопитѣ.

Отъ дѣсната ми страна билото се повдига окично съ гора; а отъ него едно гористо бѣрдо се простира на югъ та ми закрива гледките къмъ западъ, сирѣчъ величественните вѣрхове на Рила и Пиринъ. Но онова, което ми остало прѣдъ очитѣ е доста да дѣржи много минути сичките ми чувства въ омаянъ захласъ. Азъ чувствовалъ нѣкакво щастие и лекостъ въ цѣлото си сѫщество, нѣкаква неизразима драгостъ, чиста и свѣтла като лазурното пространство, въ което се кѫпяха, и оная извѣнредна ясность на мислите, която сѫ способни да даватъ ефирните височини.

Това е цѣла празнична феерия! Азъ виждамъ даже и бай Атанаса, който е минувалъ отъ тука безброй пѫти, и двама отъ стражарите, че заедно съ мене гледатъ захласнати на картина, като че първи пѫть се мѣрка прѣдъ очитѣ имъ. Тѣ въ сѫщото врѣме ми и наименуватъ мѣстностите, за които ги питамъ, или подтвѣрждаватъ названията, които азъ имъ давамъ, като се водятъ отъ картата. Това послѣдното не ги очудва, както други нѣкои безграмотни и прости хора; виждамъ, че и водачътъ ми и стражарите иматъ харно понятие за картата: тѣ сѫ давали свѣдѣния тута на много вече туристи и инженери, за какъвто зиматъ и мене, и сѫ запознати вече съ назначението на карти и бинокли. Бай Атанасъ даже твѣрдѣ любопитно надъ картата и съ голѣмиятъ си попуканъ прѣстъ натиска линията на Ели-Дере и ми казва:

— Това тута като черъ конецъ дѣто е, на ли е то рѣката... Ели-Дере? Азъ му подтвѣрждавамъ очуденъ отъ налучването му, защото знамъ, че той е съвсѣмъ безграмотенъ. Но той ме очудва още повече когато туя прѣста си на онова мѣсто, дѣто рѣката вѣзвива нагло на истокъ и прави твѣрдѣ остьръ лакътъ — Ето тута е „Лакътъ!“ На, ето го тамъ дѣлъ дѣкако вѣзвива исподъ него Ели-Дере, казва Атанасъ, като ми посочва единъ силно заостренъ цѣлъ обрасътъ съ гора чукъръ, който се издига долу, опасванъ отъ кривулека на рѣката. На русската карта той е забѣлѣженъ „Локатъ“ и съставлява съверния край на Стражата.

Тукъ имахъ вѣзможностъ да видя голѣмата разлика, която сѫществува между формите и направата на Рила и Родопитѣ. Ако по своето геологическо устройство и по флората тѣ си приличатъ, то въ топографията си тѣ вѣобще прѣставляватъ голѣми противоположности. Тукъ се не виждатъ оние остри голи уединени конически вѣрхове, на които скалните чела изронени, изрѣзани, озбени, стърчѫтъ надъ страховити пропасти съ езера на дѣното. Такива сърдити чуки могатъ още да се видятъ въ съсѣдството на Мусала, на неустановената още граница на дѣвѣтъ велики планини.¹⁾ Родопитѣ, въ широкий си распливъ и голѣмо

¹⁾ Географитѣ и туристите — чужденци и наши — които сѫ писали за Рила и Родопитѣ, разнорѣчѫтъ въ опредѣлението граничната чърта между дѣвѣтъ планини. Единъ я теглиятъ на

расклонение, иматъ въобще побѣди очертания на върховетъ си, обикновено облечени до горѣ съ гора. Купенитъ и пирамидитъ на Рила тукъ не стрѣскатъ погледа съ дивашкото си и тайно величие. Родопитъ, нѣматъ строгия и гордъ видъ на Рила, но за това представляватъ много побѣдители и красими изгледи съ веселитѣ си долини, живописни клисури и диви проломи, както и безкрайни мантии отъ дѣственни лѣсове, които намѣтатъ раскошно цѣли вериги. Рила е една величава и монотонна поема, Родопитъ сж една Шекспирова драмма, оживвена отъ перинетии и постоянно мѣнливи декорации.

Около половина часъ се бавихъ на Алабакъ. Помислихъ даже да обѣдвамъ прѣдъ тая панорама, но частътъ бѣше още осемъ и половина, сирѣть рано. Атанасъ, който точно пази правилата на пътуването за чепинската долина, ми казва, че трѣбва да обѣдваме долу, при „Бѣлата вода.“ Тамъ има, казва ми той, хубава полянка срѣдъ гората, и тѣсти треви и изворъ, всичко каквото е нужно за почивка на хората и животнитѣ.

Отъ тука коларскиятъ пътъ се продължава и слази по южния склонъ на планината къмъ Чепино, но вече само за добитъкъ сгоденъ. Но ние го оставихме да слѣдва своятъ безчисленни зигзаги по стрѣмнището, и ударихме пѣшъ напрѣко низъ урвата, обрасла съ стара джобова рѣдка гора. Спускането отъ най-напрѣдъ отиваше доста лесно по зелената наклонностъ, пъстрена отъ голѣмитъ сѣнки на джобоветъ, но полека лека краката ми хванахъ да се уморяватъ, коленетъ да се подвиватъ. Атанасъ съ тритъ мулета вървеше напрѣдъ, като забикаляше често нѣкакви мочурливи бари, които прѣпрѣвхахъ вървежа ни. Отъ тука видѣтъ ми се закриваше, сегисъ тогисъ, само между клонацитъ отваряше ми се мигновенно частъ отъ долината; прохладенъ вѣтрецъ люшаше тихо листата, въ лекиятъ шумъ на които се смѣяше глухия стонъ на Ели-Дере, нѣкаждъ долу въ провалата, което не виждахъ.

Това слазяне отъ Алабакъ произвожда една промѣна въ състоянието на душата ми... Испитвамъ, безъ добрѣ да си обясня защо, единъ видъ тѣжностъ. Такава тѣжностъ спомнямъ си, че усъщахъ и при спущанетата ми отъ Рилскитъ върхове. Отъ горѣ на тѣхъ човѣкъ диша побѣдно, циркуляцията е силна, всичкитъ органи прѣдаватъ побѣдно на душата впечатленията на чувствата, щото всичко ти доставя удоволствие и най-мъжчинитъ задачи, сякашъ, че тука ги разрѣшавашъ мигновенно, и умората, както и разнитъ тѣлесни слабости се прѣнасятъ съ куражъ, даже весело. Часто сѫмъ испитвалъ, че на планините въобще човѣкъ е побѣдприемчивъ, побѣденъ, побѣдъ малко боязливъ и душата му дохожда въ съзвучие съ голѣмитъ прѣдѣти, що я обикалятъ. Спомнямъ си, че не Рилскитъ

истокъ отъ масивъ Мусала, та по тоя начинъ го причисляватъ къмъ върховетъ на Рила, а други го симѣтъ за връхъ на Родопитъ, съ който тѣ се захващатъ на западъ. Самото мѣстно население нѣма ясно попятие за гранична чѣрта; често то нарича Рила гребенътъ отсамъ Мусала, та, види се, по тая причина и Захарисъ погрѣшно докарва Рила до Пещерския проломъ, успоредъ съ Пазарджикъ. Споредъ нась, Мусала географически принадлежи на родопската верига, съ която е непрѣкъснато свързанъ и най-естественна гранична чѣрта може да се земе най-горното течение на Бѣлий Искъръ, както и другадѣ споменувахме, („Великата Рилска пустиня“).

връхове внезапно ми дохождаха идеи и чувства, които бихъ могълъ може-би да изразя тогава, но които сега съмъ неспособенъ не само да изразя, но и да си ги възсъздамъ въ ума. Тък съмъ се разсъли изъ необозримите пространства, които ги бѣхъ родили. Заедно съ напущанието небесната област и постепенното приближаване къмъ земята, съжалявъ, че на гърба ми пакъ лѣгаше товара на грижитѣ и безпокойствата ѝ; мъглите на житейските смутове полека-лека изгоняха изъ душата тихата и прозрачна ясность на надземното — прѣходът е почти тѣй неприятно ощущителенъ, както отъ сладките блѣнове на съня въ действителността... И въ въображението ми се мѣркаха пакъ пирамидите на Кадинъ и Еленинъ връхъ и безлюдните и непристъпни пустотии на вѣчно мълчащи хълмове, по които азъ се скитахъ, като привидѣние, ту обиколенъ отъ вѣнецъ облаци, ту исчезнахъ въ тѣхните сиви безмълвни талази...

По едно странно съпадение, по единъ тайнственъ афинитетъ на душите, закона на който психологията се чувствува въ цѣлна невъзможност да проникне и обясни, и бай Атанасъ въ това сѫщо врѣме мислеше за Рила. Защото той ме възчака подъ единъ дѣбъ и ме попита, като отвори табакерата да си увие цигаро:

— Господине, ти ходилъ ли си въ Рила?

Азъ му отговорихъ утвѣрдително. — Защо питалишъ?

— Оти и ази съмъ ходилъ тамъ. Прѣди петнайсетъ години. Ходихъ да попътвамъ.

— Ратай ли си биль тамъ?

— Не, така, ходихъ да попътвамъ на свети Ивана, ливадите помагнахме да се покоснатъ...

На моите запитвания, Атанасъ ми расправи, че първото му дѣте чезнило отъ нѣкаква непозната болест, която ни бабички, ни ходжи не могле да прѣмахнатъ. Тогава той отишълъ да послужи на мънастира, като безплатенъ работникъ, за да умилистиви чудотвореца, та да прати здраве на дѣтето му.

— Искѣлъ ли дѣтето ти?

— Неможѣ, господине. Прибра го Господъ... Челащи сме, знаймъ ли какви грѣхове сме имали?

Атанасовото чело се позатъмни отъ нѣкаква вътрѣшна тѣга.

— Имашъ ли други дѣчица? попитахъ азъ.

— Имаме си: двѣ момченца и едно момиченце. Жената много плаче да иде да запали свѣцъ на свети Ивана... За дѣцата каже. Сега тоя мѣсяцъ ще ги заведж. Ти какво мислишъ, господине, нали не е затѣ? Виждъ, повече за дѣцата ние мислимъ, да сѫ живи...

Азъ отговорихъ на Атанаса, че е добре да идже на св. Ивана. Ако да бѣше просвѣтенъ човѣкъ, азъ му бихъ посъвѣтвалъ това пътешествие главно да се расходи до сърдцето на най-хубавата ни планина, за да се освѣжатъ чувствата му, да се възвиси душата му надъ житейското блато при съзерцанието на великите картини на природата. Но на бай Атанасъ азъ го посъвѣтвахъ именно за цѣльта, която той

ми исказа. Азъ не се счетохъ въ право да хварлямъ съмнѣнието въ неговата вѣра, постоянна и нерасклатена дори и подиръ смъртъта на първото му дѣте. Такъ вѣра бѣше въ неговата тъмна душа една заря и една благодѣтелна сила, която го поддържа въ тежкия му, и мъжчънъ животъ. Защо да убивамъ и едното, и другото, когато немогъ да ги замѣстя съ друго? Подобна вѣра е въодушевляла толкова поколѣния до днесъ, и тя нито нравственото чувство, нито душевната тишина и ясность е напъръбяvalа. Скептицизъмъ на новото ни поколение много ли е спомогналъ за укрѣпването и на едното и на другото? Като вселява въ насъ невѣрието и измита и послѣдната слѣда отъ религиозното чувство, той разбива, заедно съ веригите, които сплитатъ разума, и прѣградите, които обезпечаватъ на душата довѣрие въ неизвѣстната сила и сладкиятъ балзамъ на упованието. А уви, нашите растревожени души, нашите обезвѣрени сърдца, нашите бѣдни размѣтени умове иматъ такава силна потрѣба отъ утѣшениe и просвѣтление, лучи, на които изворътъ за винаги е прѣсущенъ! Нашите доктори по медицината не могатъ съ рецепти да ни прѣдадатъ и душевното здраве и миръ, които дира и намира благочестието въ вѣрата. Черковата и мънастирътъ сѫчасто благодѣтелни санаториуми за човѣшките скърби, страхове и разочарования. Всичките оние хиледи прости поклонници, които като бай Атанасъ, отиватъ на мънастиръ, отъ далечни място, съ трудове и не малки жертви, повечето пѣши, се движатъ отъ една вѫтрѣшна сила, много поб-серийзна и поб-уважаема отъ колкото всичките естетически и деликатни мотиви на поклонниците-туристи. Всякой единъ отъ тие бѣдни хорица носи въ себе си една болка, физическа или душевна, или едно сумнѣниe, или една тежка скрѣбъ, или едно угрizение, или една гореща молба, и винаги една сияюща надежда за намиране отговоръ и лѣкъ, когато приближаватъ свещенната ограда... О нека оплакваме слабостите на човѣка и невѣжеството му, но нека уважаваме най-малките отъ надеждите му!

Излѣзохме пакъ на пътя. Той продължава да кривули по хълбока на бѣрдото, което тръгва отъ Алабакъ на югъ. Тука ходътъ стана още поб-труденъ; скалистите прагове и стрѣмнината не ми позволяватъ да бѣдъ мулето, макаръ, че Атанасъ ме наಸърдчава. Азъ прѣпочитамъ да се морж и съсирамъ физически, нежели да треперя при всѣка опасна стъпка на животното. Съ подкюсени крака азъ храбро продължавамъ. Охрабрява ме надеждата, че скоро ще стигнемъ Бѣлата вода, за да си починемъ и подкрепимъ. Азъ мисля, че я стигамъ при всѣка една полянка, която се отваря въ гората, при всѣка една планинска ручейка, що бѣрбчи край пътя. Не, Бѣла вода е поб-нататъкъ. Направяме още нѣколко завоя — друга полянка се мѣрва — и тя не е. Нови завои, нови полянки — пакъ сѫщото. Слѣнцето пече силно. А Бѣла вода не се намира. Долѣтъ на Ели-Дере, сяканъ, че потъва поб-дълбоко, колкото слазяме. Отъ една височина, Атанасъ ми посочва широка зелена поляна, на единъ хвърлей съ камъкъ. То е Бѣлата вода! Напрѣдъ! Но

дълбоките гърки на склона, които карат пътя да се чупи ту на дъсно ту на лъво, съз бесконечни и увеселителни растоянието до завършната поляна.

Най-послѣдните слѣдъ два часа умбрень спускъ отъ Алабакъ, ний я стигаме.

Тукъ бѣхъ великудно възнаಗраденъ за мжката си. Подъ джобовите сѣнки, при шуртенето на студения изворъ, дѣто турихъ стъклото съ виното да истива, обѣдътъ и почивката бѣха твърдѣ приятни. Гледката отъ тука, ако и измѣнена, останаше пакъ твърдѣ величава. Откриваше ми се сега видъ на Алабакъ, съ бѣлѣющитѣ се, като сламки, складове дъски на поляната му, отъ двѣ страни съ кичести чушки; отъ тамъ до мене стига глухиятъ трясъкъ на топора въ гората, дѣто се свалатъ бороветѣ; виждамъ Милева скала, Лакътъ и отъ части страшния скалистъ проломъ на Ели-Дере. Великанските камъни на Милева скала страховито висятъ, буквально висятъ надъ бездната на дола, който исчезва отъ погледа ми въ тъмните гори и завои на Каракарийския балканъ. При гребена ѝ, на малките рудини, отворени срѣдъ лѣсовете, пасътъ юрушки стада; планински орли величаво се виждатъ на пропастта; нѣ-насамъ изъ листака на джбравата пѣхътъ славеятъ, цвѣрчата пискливо други горски пилета, мулетата апетитно зарупали сочната висока трѣва и вече не вдигатъ муциуни отъ неї.

Липсуватъ само нѣкои фавни и голи дриади да се показватъ изъ дръволяка. Тука е истинска идилия. Жалишъ, че нѣма хора да се наслаждаватъ отъ божественната хубостъ на този горски край. Цѣли вѣкове е цѣвтѣла тая природа, още по-хубава и още по-раскошна, неизвѣстна и недостатънна за интелигентния човѣкъ. Какво голѣмо съкровище отъ духовни наслаждения е остало скрито за човѣчеството! Старите гърци, колкото естетици, толкова и неуморими шѣстачи, знали съ този затуленъ отъ високи върхове свѣтъ и често поети имъ ни споменуватъ за Родопитѣ на Орфей. Орфей! Най-поетическиятъ образъ на гръцката древностъ е туренъ въ нашите Родопи. Това чаровно име хвърля една пелена отъ поетичностъ въ нея. Синъ на Аполлона и на Клио, той обладавалъ чудесното искуство да плѣнява съ свирката си не само човѣците, но и горите, и камъните, и звѣровете! Първите играли при звука на свирката на славния маestro, послѣдните — покорно идвали при краката му, упоени и поробени отъ неотразимата сила на звуковете му. Орфей ималъ случай да упражни въздѣйствието имъ даже възъ адските божества, когато отишълъ въ ада да види жена си Евридика, умрѣла напрасно още прѣвъзъ първия денъ на свадбата. Упѣненитѣ отъ мелодията му пѣкленни божества допуснали му да се види съ жена си, но съ условие да се не обрѣща назадъ да гледа прѣди да излѣзе изъ прѣдѣлите на мрачното царство. Но Орфей, като поетъ, не бидѣ въ сила да противостои на напора на чувството си, и се обрѣналъ за послѣднъ пътъ да види обожаемата си съпруга. Тогава боговетъ го осъдили да стане мраченъ и нечувствителенъ и да свѣрши най-трагически живота си: въ една минута на бѣсна ярость родопските вакханки-Менади го нападнали и го раскъсали на части. Това се случило въ полите на Родопитѣ,

при самите брегове на Марица. Ръката отнесла към Егейско море окървавените късове на бъломраморното тяло на злощастния поетъ. Главата му била исхвърлена чакъ при островъ Лесбосъ, заедно съ лирата му. Въ свойтъ *Георгики* Виргилий е въсигъль много поетически тая кървава драма. А и бъжният Овидий съ какъвъ патосъ се обръща къмъ Марица!

Caput, Hebre, lyramque
 Exipis et, mirum, medio dum labitur amne,
 Flebile nescio quid queritur lyra, flebile lingua
 Murmurat exanimis; respondent, flebile ripæ.

Тогава горделивите върхове на Родопите, които толкова пъти сладостно съ се растрептявали отъ вълшебната му музика, заридали:

Flerunt Rhodopeiæ arces!

Тоя пъвецъ на древността, по съка въроятностъ, не е досушъ митологическа личност. Кой знае, дали не съ ехъли звуковетъ на лирата му въ същата тая долина, надъ мелодичните струи на Ели-Дере? Дали тоя шумакъ не е прокарвалъ прѣзъ листето си сладките ноти на свирката му? Въренъ или измисленъ, но тоя поетически ликъ сега ми се мережелъ въ ума неотвязно, и азъ като че чувствувамъ въ околното фъфлене на листака и въ звънливото шуртение на ручейчето още да се повтаряте, като нѣжни въздишки, отзивите на неговите пѣсни... Не, човѣшката душа въ Родопите не може да избѣгне поетическото настроение; тя го въсприима заедно съ струите на чистия живителенъ въздухъ, заедно съ тайнствения шумъ, заедно съ жизнерадостната типина на окръжащия го миръ отъ диви нержкотворни, божествени красоти!

Дойдохъ ни и двама нови другари, двѣ момчета Каменчета налбанти, които оставихъ за Алабакъ да подковаватъ воловетъ, тѣ носатъ съчивата си въ торбитъ на гърба. Тѣ съднахъ до настъ на дебелата тръва и на поканата ми зехъ, макаръ и слабо, участие въ обѣда ни. Тѣхъ ги повече интересуваше бинокълътъ и картата, на която скоро намѣрихъ съ викове отъ въсторгъ родното си село. Тѣ и двѣтъ бѣхъ грамотни и доста развитички. Бай Атанасъ току подаваше чашата на мене, послѣ на себе си. Великодушното питие го оживи и развърза още повече езика му. Тукъ той ми направи нова изненада, както поб-прѣди на Алабакъ. Кой ще да повѣрва? Атанасъ бѣше и политикъ! Той разсѫждава съ най-серизенъ видъ по външната политика, той принадлежи също на партия, на която горещо е прѣгърналъ страстиетъ и интересите. Подиръ това, малко могътъ да ме очудятъ, когато ми казватъ, че швейцарските и белгийските селени държатъ политически рѣчи на съборищата. Моятъ кираджия, ако не може да говори като тѣхъ искусно, не поб-малко добре може да разбира своята българска политика. Азъ бихъ прѣпочель обаче да знаеше поб-добре да чете, отъ колкото да политикува. Но Атанасъ ме само изненада съ тая си нова способностъ; той не ми причини удоволствие. Какъвъ дяволъ и тука политиката да се промуша, заедно съ мулетата на бай Атанаса! Тя всѣкаждъ би била на мястото си, но въ тия Родопски тайни

усои, тя е съвсѣмъ чужда, досадителна гостянка. Тя дихармонира и гложде, както закачената по джбоветъ тука телеграфна жица, която прѣнася прозата на административнитѣ распореждания прѣзъ замисленитѣ самотии на Орфеевата планина! Долу политиката въ Орфеевата планина! Вразуми се, бай Атанасе!

Но ме задоволихъ массата свѣдѣния, които ми дадохъ другаритѣ ми за тая покрайнина. Разбрахъ, че тая полянка съ сичкитѣ околни гори, принадлежатъ на селото Корова. Това е голѣмо богатство. Но самото село не е богато и има поминъкъ мѫченъ. Гори много, но по стрѣмница и мѫчи за експлоатация. И, щѫ кажѫ азъ, слава Богу! Природата, сякашъ, сама се е потрудила да запази съкровищата си отъ неразбрания топоръ на селенитѣ. Коровскитѣ помаци минуватъ за юнаци и въ румелийско врѣме сѫ даже правили важни услуги на властта въ истрѣблението на „комититѣ.“ Комити тука се наричатъ харамиитѣ отъ разни народности, що периодически забикалятъ изъ Родопите. Единъ коровски бабаитинъ извѣршилъ въ това отношение единъ подвигъ, който, ако прави честь на неговото вѣрно стрѣлецко око, не вѣсхїцава много нашето българско чувство. На урвата подъ Милева скала, въ гората, той съзрѣлъ една нощь огнецъ. Става, зима пушката си и отива тамъ. Прѣзъ дѣнеритѣ той забѣлѣжилъ трима хора, които се грѣвали, които разбраль, че сѫ трима харамии, и ги зима на нишанъ. Съ едно грѣмване поваля двамата, третиятъ избѣгва. Зараньта той занася главитѣ на убититѣ на българската власт, която го възнаграждава за услугата. Двамата убити разбойници биле българи.

Тоя расказъ ми докарва на ума онова врѣме, когато козмополитическитѣ чети отъ разбойници свободно се растѣпкваха изъ Родопите, въпрѣки знаменититѣ походи на англичанина генерала Бекера, началникъ на румелийската жандармерия. Тия походи противъ разбойничеството, поради своята безплодностъ, бѣхъ станали единъ прѣдметъ за смѣхъ и шего-бийство. Когато генералътъ ги тѣрсеше въ джлочинитѣ на планината, при Арда, арамиитѣ слазахъ въ полѣтѣ и прѣдъ Пазарджикъ, за да се изгубятъ въ Чепинскитѣ гори, когато Бекеръ се завѣрнеше въ долината на Марица. Това бѣше игра на куже-миже. Една нощь бѣхъ обсадили мънастирътъ св. Петръ, два часа на югъ отъ Пазарджикъ. Мънастирътъ бѣше пъленъ съ гости граждане, между тѣхъ и Пазарджикския префектъ, тръгналъ сѫщо да ги гони. Префектътъ, възмутенъ, имъ прати... нѣколко самуния хлѣбъ! Тогава дигнѣхъ арамиитѣ обсадата и се отдалечихъ. На вѣжливостъ тѣ отплатиха съ вѣжливостъ...

Изъ пѫтя се зачува шумъ. Подаватъ се отдолу турци, отъ които нѣкой на мулета. Каменчетата ми обаждатъ, че тѣ сѫ коровчани-помаци.

— Бей, тука е и Вранчовъ Мутю, каза Атанасъ порастревоженъ.

Азъ погледнахъ къмъ дружината на помаците, но никой българинъ христиенинъ не видѣхъ.

— Дѣ е той? попитахъ.

Атанасъ ми посочи единъ едъръ помакъ, съ голъма шарена гъжва, яхнълъ на муле.

— Той е сайбиятъ на това място и сега ще ме нарюка, прибави Атанасъ и се озърна къмъ мулетата си, които пасяха сочната тръва по полянката. Той очакване съмърване отъ помака, за дъто опустошава тръвата му.

— Добъръ часъ, добъръ часъ! на къдѣ? — извика храбро Атанасъ, съ едно лукаво и прѣсторено спокойствие.

— Далъ ти Богъ добро, Атанасъ, на сѣнка, на сѣнка ли? — отговорихъ нѣколцина отъ помацитѣ; но ступаньтъ на Бѣлата вода не отговори нищо. Той изгледа къмъ насъ вторачено, като че щѣше да ни каже нѣщо, но не каза нищо и замина. Види се, въздържа се, като ме зе за нѣкое официално лице.

Но мене ме заинтригува чисто българското му име, както ми се показа.

— Абе, тъй се викатъ тука: Мустафа — та Мутю... Мутю Вранчовъ: Шомацитѣ, иматъ и Манчовци, и Поповци, и Крапчовци — нали сѫ биле нѣкога българи?... обясни ми Атанасъ.

Планътъ ми бѣше най-напрѣдъ и да поспѣхъ тука, високата тръва даваше раскошенъ дюшекъ. Но бай Атанасъ и Каменчетата ме развлѣкохъ и отмахнахъ желанието ми за дрѣмка, нѣщо естественно подиръ умората и сития обѣдъ. Па тука е и грѣхота да се дрѣме, когато такива гледки прѣвъ пѣтъ, може би и послѣденъ, стоѣтъ прѣдъ очите ти, и когато ощущенията, които душата ти испитва въ единъ сладостенъ трепетъ, сѫ така нови и жизнерадостни.

V.

При Ели-Дере. — Корова. — „Фатана.“

Тукъ постояхме около единъ и половина часъ. Слѣдъ единъ часъ още спущане прѣзъ джбова гора и сѣ немилостиво придружавани отъ телеграфната жица, озовахме се въ самия долъ на Ели-Дере. Тая рѣка, сега многоводна, влечеше бѣрзо мятнитѣ си вълни къмъ пролома. По мокрицата на брѣговетѣ и, облѣпени съ пѣсъчна тина, познаваше се, че тя прѣди денъ или два, е била още по-голъма. Тукъ тамъ по тѣхъ и по островитѣ сѫ распрѣснати множество дрѣвета — рѣзани парчета отъ букови стебла и дънери — исхвърляни отъ течението, на което сѫ биле повѣрени да ги изнесе отъ вѫтрѣшността на чепинскитѣ гори въ долината на Марица. Тия дрѣвета ще бѫдатъ пакъ бутнати въ вълнитѣ, за да продължаватъ пѫтуването си. Ели-Дере има матка джлбока и лишена отъ камъникъ, та прѣставлява най-сгодно и единичко прѣвозно срѣдство за търговцитѣ-дѣрвари. Тя е една отъ главнитѣ родопски рѣки и е съставена отъ множество рѣкички и потоци, идущи отъ Доспатъ, Сютка, Пашино-Бѣрдо, Баташкото блато и Карвария, които оросяватъ въ сички направления развѣтлената чепинска долина; тѣ се сбиратъ въ дѣлъ пѣ-

едри, за да се слѣдът на далеко на югъ отъ Корова въ едно течение, което носи името Ели-Дере, до самия Пазарджикъ. Забѣлѣжителна е тая рѣка и по голѣмите криволичения, които е принудена да прави, додѣто излѣзе на широко въ долината на Марица. Тя става така три пъти побѣлга, откълкото ако течеше на право. Устието ѝ състои на 34 километра отъ изворът ѝ, а дълчината ѝ е 96 километра.

Пътът върви се покрай неї и слѣдва красавицѣ и лѣкатушки, които тя прави въ полите на голия рѣтъ Стражата, който е продължение на Лакъта. Тукъ тамъ тая каменита висота, отдавна изсѣчена, се зеленѣ съ ленови ниви, които немогатъ да развеселятъ нейното голо еднообразие. Тя се вдава джлбоко въ долината, въ която хъръля единъ тѣженъ дисонансъ и стои, като вѣченъ обвинител на неразбраниата опустошителност на тукашното население. Пѣ-послѣ азъ се искачвахъ на тоя рѣтъ, който се протега вълнообразенъ до самото Дорково, и го намѣрихъ се тъй голъ и запустѣлъ, съ suma прѣсъхнали легла на поточета и негоденъ за обработване. На съвероисточния му край се мѣркать още развалините на прочутата стара крѣпост „Чепино.“ Тия исторически останки мѣстното население нарича „Метоятъ.“

Пѫтуването тукъ по краи рѣката е твърдѣ приятно. Тя постоянно мами погледа съ своите глухо шумящи мѣтни вълни, които приематъ най-разнообразни извики между брѣгове повечето обрасли съ голѣми върби. Често тѣ ѹъ съвсѣмъ покриватъ съ сѣнката си и тогава тя става тѣмна. Нѣкаждѣ тя се раздвоюва и пакъ събира, та образува прѣкрасни островчета; на едно отъ тѣхъ азъ очуденъ съзирамъ нѣколко вола. Недоумѣвамъ какво ги е заставило да прѣплуватъ джлбоките вълни и да се заточятъ тамъ. Но скоро отгатвамъ това: нѣколко воловарчета отъ тоя брѣгъ съ викове и съ камъни ги принуждаватъ пакъ да напустятъ острова и да заплуватъ по другия рѣкавъ къмъ отатъшния брѣгъ. Отъ тамъ пакъ други хлапаци, се по сѫщия начинъ, ги отгласватъ пакъ въ водата и бѣдните животни се повръщатъ насамъ. Пропадни и отъ острова тѣ заплуватъ по отсамия рѣкавъ. Само главитѣ и частъ отъ гърба имъ се видатъ срѣдъ мѣтния бѣрзей... А помачетата отъ самъ съ нови викове и маханета обаждатъ имъ да се върнатъ. Дѣтинско, и доста идиотско, развлѣчение на послободнѣлите хлапетии.

Тука дваждѣ срѣщамъ дружини македонци, които отиватъ пѣнѣ за Бѣлово. Тѣ носатъ различни облѣкли, съкъи споредъ мѣстността отъ дѣто е. Азъ ги распитвамъ и узнавамъ, че идятъ отъ разни краища на Македония — сички дюлгери, варджии, тувлари. Има нѣкои и отъ Солунско. Повечето сѫ селени. Сичкиятъ тоя народъ отива за Бѣлгария да тѣрси работа и печала. Бѣлгария е Колхидата на нашите македонци братя, които единъ тиранически режимъ заставя да дирѣтъ прѣхрана вънъ отъ родната си земя, една отъ най-благодатните, но мащиха за тѣхъ. Какви скъсани, одрипавѣли, омършавѣли хора! Лицата имъ носятъ печатъ на трудове и лишения, на животъ окаяненъ. Но съвсѣмъ не виждашъ тѣлостъ въ тѣхните физиономии съ буденъ погледъ, каквато има шоптѣ.

Въобще македонецът рѣзко се различава отъ другите българи. Македонците, съединяватъ въ себе чѣрти отъ прѣсмѣтливостта на куцовлака, отъ якоглавината на албанеца и тѣнкостта на гърка... Съкапъ, зели сѫ отъ основните свойства чѣрти на сичките елементи съ които живѣятъ съсѣдски или се борятъ за съществуванието си. Тѣ сѫ една естественна интелигентна, бихъ казалъ културна, раса. Даже нашите тракийски населенини, известни по своята развитост и побѣгъ процентъ грамотностъ, отстѫпватъ прѣдъ ловкостта на македонеца.

Показва се Корова. То е първото село, което пътникътъ отъ Бѣлово срѣща въ Чепинската долина. Това село, лѣпнато на отсрѣщний брѣгъ на реката, има амфитеатрално положение. То изглежда доста красивично съ своите здрави, покрити съ плочи кѣщи, накацали стройно по ярътъ на Стражата, отъ дѣто се спушта поточе Сетни-Долъ. Има само недостатъчна растителностъ.

Корово е доста обидено отъ природата. То е побѣдено отъ другите Чепински села; почвата му сгодна за ниви е твърдѣ малка, тя е брѣговита и слабородна. То и отъ горите си малко се ползува, защото около него не се вижда ни една бичкийница.

До съединението тукъ доста е успѣвалъ агаджилъкътъ, но отъ тогава тая индустрия съвсѣмъ западна, понеже митата намалихъ износа на абитетъ за Турция и Мала-Азия, както и на много други произведения въ страната.

Другите села въ Чепино сѫ побѣдрѣ. Поминъкътъ имъ състои въ земедѣлие, скотовъдство, дърводѣлство, кираджилъкъ и по нѣщо въ търговия. Чепинската долина, макаръ и висока планинска котловина (700 м.) е богата не само съ гори, но и съ една доста плодородна почва. Тукъ се сѣе рѣжъ, пшеница, царевица, тютюнъ, ленъ — въ голѣми количества — изреденъ вкусенъ фасуль, бобъ, тики, барабой. Ливадиците даватъ прѣвъходно ситно сѣно. Отъ овоощията ставатъ: череши, сливи, аблки и круши. Зеленчукуть слабо става и късно фтасва.

Тая благословена котловина, заградена отъ съкаждѣ съ високи планински гребени, има и въздухъ здравъ, мякъ и животворенъ. Анейните обилни минерални извори повдигатъ още повече значението ѝ. Жално, че ние твърдѣ малко се ползваме отъ нашите чудесни планински кѣтове, като тоя, прѣдъ които нѣма защо много да завиждаме, на расходките и курортите въ чужбина.

Единъ дѣлъ дървенъ мостъ е прѣхвърленъ прѣзъ реката. На поляната отсамъ него нѣколко полуоголи дѣца помачета — момчета и момичета — играятъ. Като ни виждатъ тѣ опиратъ въ насъ зачудени и недовѣрчиви очи. Азъ викамъ нѣкои отъ тѣхъ, за да поприказвамъ съ тие българчета, назначени да бѫдатъ изгубени за общото българско семейство; но тѣ се дивятъ и отбѣгватъ, въпрѣки заявлението ми да имъ дамъ по двайсетъ пари, ако дойдатъ.

— Я бстави ги, каза ми сериозно Атанасъ, като шибна силно мулето и потегли напрѣдъ. Азъ веднага разбрахъ причината на тая

бългъжка. По моста се подаде една дъвойка помакиня, съ ~~снага~~ стройна, до колкото можеше да се угади прѣзъ маячевното ѹ сине фередже. Тя държеше нѣкакътъ вързопъ въ дѣсна ръка и отиваше въроятно на ли-
вадите, дѣто имаше косачи. Когато помакината слѣзна отъ моста и възви
насамъ, тя съвсѣмъ си закри лицето съ яшмака отъ бѣль пешкиръ мет-
натъ възъ главата ѹ, за да не допусна на погледа на „кауритѣ“ нито
едно кѫтче да му оскверниятъ съ нечистото си прикосновение.

Долината се порастваря, ние минуваме край подгизали съ вода
ливади. Сѣка отъ тѣхъ си има дървена заграда. Пѣ-нататъкъ видѣхъ,
че и нивитѣ и леновитѣ посѣви сѫ сѣ така заградени, което ти науѣва
австрийскиятѣ алпийски долини. Сега е косидба. Виждамъ помаци съ
лъскави коси, като работъкъ, и помакинитѣ — добре наметнати и прѣ-
булени, че стѣлъкътъ съ вилитѣ си зеленото сѣно. Атанасъ познава нѣкои
отъ мѫжетѣ и ги поздравлява. Тѣ му отговарятъ добродушно.

Коровчане, фанатици, както и сичкитѣ останали помаци въ Чепинско,
имать това симпатично прѣимущество прѣдъ тѣхъ, че само тѣхното село
не е зimalо участие въ Баташкото клане прѣзъ 1876 год. Нека да кажемъ
обаче, че това въздържание не е се дължало на хуманностъ или друго нрав-
ствено побуждение, а е произлѣзло отъ неволя: тѣ сѫ биле натоварени
съ пазенето пѫти, който слазя отъ Бѣлово, понеже имало страхъ отъ
нападанието на Бѣлювчани възъ Чепинско. По той начинъ рѫдѣтѣ имъ
сѫ останали, чисти и неопетнени отъ братска кръвь и душитѣ по-спокойни.
Въ прѣме на освобождението, тѣ въ общата паника, избѣгнали въ Бабеш-
китѣ колиби и въ Македония заедно съ другитѣ помаци, но съдѣлъ нѣколко
дена се завърнали въ селото си свободно, безъ да ги закача нѣкой, и си
намѣрили имота непокътнатъ. При сичко, че поминъкътъ имъ е мѫ-
ченъ, Коровчане най-много сѫ привързани къмъ гнѣздото си (Корово
исключително е заселено съ помаци), тѣ едни между сичкитѣ чепенски
българо-мохамеданци не се изселятъ и нежелаютъ да се изселятъ. Тукъ
нѣма ни единъ още емигриралъ помакъ, когато отъ друдитѣ села вече
сѫ исчезнали десетки семейства.

Цариградското правителство не забравя тѣхнитѣ единородци въ Че-
пинско и сѣка година, прѣзъ рамазана, праща мolla и тука, за да имъ
проповѣдва и да укрѣпява въ тѣхъ мохамеданското религиозно чувство.
А до войната и софтитѣ сѫ обикаляли тѣдѣва, за да подклаждатъ фана-
тизма и враждата имъ противъ „кауритѣ.“ Софтитѣ особенно сѫ залѣгали
да изгладятъ изъ душата имъ сѣки споменъ за тѣхната българщина.
Съ тая цѣль тѣ обяснили на Коровчене, че названието на селото имъ е
турско и происхожда отъ *Kuru-ova* (Сухо-поле). Несолучена фило-
логическа хитростъ, защото землището на Корова е стрѣмнище, а ивич-
ната равнище, занято съ ливади, е мочурливо. Официално то се пише
„Корово“, а българитѣ го произнасятъ „Курвѣ“ и „Корвѣ;“ но и едното
и другото става, за да се заглуши истинскиятъ коренъ на името, циниз-
мътъ на който силно шокира не само еднитѣ цѣломудренни помакини...

Уви, извѣстната българска цапнатостъ малко ли мѣстности е кръстила въ отечеството ни съ имена; които г. Дановъ дълго врѣме се е двоумилъ да ги тури ли, или не, на новата си карта!

Тукъ се случава едно неочеквано произшествие, нелишено отъ романтическа подплата. Помаците, що косяхѫ въ ливадата, се развикахѫ. Ние се озърнахме, дали не къмъ нась се отнася тоя викотъ и какво може да му е дало причина. Атанасъ помисли, че е паднало нѣщо отъ натовареното муле. Но тутакси разбрахме, че вниманието имъ бѣ обърнато не къмъ нась, а къмъ дѣвойката помакиня, що идеше къмъ ливадата, и сега спрѣла се тамъ, като вкамънѣна, съ испуснатъ на земята вързопъ. Единъ помакъ тичишката отиваше по моста въ селото. Помаците продължавахѫ да викатъ, женитѣ имъ сѫщо гълчахѫ твърдѣ възбудено, гласоветѣ се кръстосвахѫ и сливахѫ въ една неразбрана мълва. Ние се спрѣхме въ недоумение. Нѣколко жени вече обиколихѫ дѣвойката и нѣщо ѝ распитвахѫ и се щурахѫ около неї. Атанасъ помисли, че змия трѣбва да е охапала уплашеното момиче, и потикнатъ отъ инстинктивно чувство на състрадание, смѣсено на половина съ любопитство, припна къмъ мажетѣ въ ливадата.

Той скоро се върна, но по лицето му вмѣсто трагическо изражение, играеше една усмивка, полувесела, полулукава.

- Какво е станало? питамъ.
- Нищо лошо не е станало, ами свадба ще стане скоро.
- Защо тамъ наобиколихѫ момата? какво ѝ се е случило? питамъ пакъ азъ.

— Карай, карай, да се незапирате... ѩж ти расправя. Отъ обясненията на Атанасъ, азъ разбрахъ, че сме присъствали на една любовна сцена, която илюструва една много любопитна отъ битовитъ чѣти на чепинските помаци.

Дѣвойката, която привлѣче общото внимание, се наричала отъ сега „фатана.“ Такава станала вече, защото току-що ѝ хванаъ единъ момакъ ергенъ за рѣката, предъ очитѣ на косачите — сѫщия она, когото видяхме, че бѣгаше прѣзъ моста! До такава рѣшителна и дѣрзка постежка прибѣгвалъ она ергенъ, който билъ обиденъ или прѣнебрѣгнатъ отъ дѣвойката, въ която се е билъ влюбилъ. Единъ путь хваиѣ ли ѝ само за рѣката, предъ свидѣтели, па ѝ пустне, гордата мома изгубва своето прежно достойнство и престижъ. Тя е осквернена. Поклонниците се отстраняватъ отъ „фатаната.“ Тя мѣжно може вече да се ожени и по неволя съгласява се да стане жена на прѣнебрѣгнатия си обожитель, който единъ може да ѝ земе съ достолѣпие.

Атанасъ сключи приказката си съ една духовита и много рѣзка епиграмма на смѣтка на българскиятъ селенки моми, на невозмутимостта, съ която посрѣщатъ и дори прѣдизвикватъ посегателства, много поб-серийни отъ онова, на което стана жертва Айша...

Ако да познаваше тайните отъ закулисния живот на столицата, бай Атанасъ навѣрно би се отнесъл повече снисходително къмъ лекомислието на селенките си...

Видѣть възъ долината се повече се разширява. Но на тоя ежът той не е тъй хубавъ, както ми се представяше отъ височината на Алабакъ: отъ двѣ страни се издигатъ оголѣлите склонове на Стражата и Илинъ-връхъ. Долината и нататъкъ значително ще си измѣни вида и ще изгуби феерическата си хубостъ, негледана вече прѣзъ вълшебната призма на растоянието и перспективата. Природата, и тя като хубавите жени и като художествените картини, печели въ живостъ и въ красота гледана само поб-отдалечко. Странно очарование има растоянието. Колко осѫществени мечти, колко постигнати въжделания сѫ изгубвали обайната си прѣлестъ която сѫ имали, когато сѫ служили още за цѣль на жедното ламтение! Това особено е истина съ пейзажите. Викторъ Хюго казва, че Мойсей е билъ най-щастливиятъ човѣкъ, че е умрълъ, прѣди да успѣе да стъпи въ Ханаанската земя, която му се мѣрнала само отъ далеко въ своя раскошенъ видъ. Отъ дѣсно ни, на една гола поляна въ полите на Илинъ-връхъ, се показва частъ отъ Каменица, а отъ едно надпухване на почвата зърваме и Лѫжане, красива каца на равницето съ минарето си, окръжено отъ веселъ шумалакъ на редовете върби, що обтакатъ двѣтъ му рѣки и водятъ имъ прѣзъ ливадица. Поб-отсамъ усамотено стои една каменна сграда, мѣжката баня.

Бай Атанасъ ми показва побѣдоносно селото, крайната цѣль на нашето пѫтешествие. Той става твърдъ веселъ и пакъ запѣва, макаръ, че слѣнцето силно пече надъ главитъ ни. Пѣсенъта му е единъ вариантъ на извѣстната пѣсень: „юнакъ на гора говори: оставай сбогомъ, прощавай, горо ле Рило-Планино!“ Той замѣни послѣдната съ „Стара-Планино.“

Минахме край банита. Тя е на могилка, до рѣка Луквица, стотина раскрака отъ селото. До нея се испарява откритъ горещъ виръ, дѣто се пержатъ цигани. Изъ въздуха мирише на сѣра. Малко поб-нататъкъ, срѣдъ една зелена полянка, е женската баня, на която прѣзъ отворените врата единъ нескроменъ спонъ лучи проникваше и освѣтляваше купъ бѣлизниви или мургави бюстове и чѣрвени пещемали...

Бѣхме прѣдъ самото Лѫжане.

Отъ Коровѣ до тука има единъ часъ.

Слѣзинжхме въ хана на дѣда Даскала.

VI.

Лѫжане.

И така, азъ бѣхъ срѣдъ Чепинската долина.

Лѫжане, което ни даваше гостоприемство, както казахъ, се радва на едно живописно положение, срѣдъ една плодовита и цвѣтуща равнина, съ много шумалакъ и сѣнка и прохладждавано отъ двѣ рѣки: Луквица и Бистрица или Стара-рѣка, текущи отъ двѣ околни клисури. На сѣверъ

хоризонта му се затваря отъ величествения гребенъ на Алабакъ и Милева-скала; на западъ и съверозападъ — отъ засмъния хълмъ, Илийнъ-връхъ, съ китка борова гора на самото си теме, и отъ по-високите — Арагъ-чалъ и Острецъ, цѣли почернѣли отъ сѫщата гора, отъ подножията на които иде Луковица. Отъ осталите страни го обикаля сѫщиятъ пакъ вѣнецъ плавини, които видѣхме отъ Алабакъ. Отъ Лѫджане се види цѣлата срѣдна Чепинска долина, пристисната отъ двѣтѣ бърда, какъ се протака къмъ Каркария, за да скопчѣе источната съ западната. На югъ, прѣзъ узрѣлите ниви, въ сѣнчестата клисура, бѣлѣ се голѣмото село Баня, а въ полите на Илийнъ-връхъ показва се надъ нивите Каменица, съ своята бѣла звѣнница, високо издигната надъ червените покриви на селото. Отъ Лѫджане до тия двѣ села разстоянието е по двайсетина минути. Прѣзъ Лѫджане минува и пътятъ за Македония, за Разлогъ, по долината на Луковица. Затова то е и митнически пунктъ.

Това хубаво селце, прѣди освобождението населено само съ помаци и цигани, отъ нѣколко години насамъ хванѣ да добива повече и повече българска физиономия, заедно съ признаците на извѣстна културност. Значителна частъ отъ прѣжните му жители сѫ се изселили въ Азия и мѣстата имъ сѫ закупени отъ българите. Тѣ сѫ построили вече нѣколко гостилиници, дѣто посѣтителятъ може да намѣри доста удобства. Двѣтѣ бани до самото село и присѫтствието на телеграфо-пощенска станция даватъ му други сгодности и прѣимущество надъ сички казани села въ долината и затова Лѫджане е главното мѣсто, дѣто се стремїтъ гости за вѣпане и за почивка отъ Пещера и Пазарджикъ. Нѣколко нови гостилиници на два ката, съ традиционните дългани балкони, се бѣлѣятъ привѣтливо тамъ и очакватъ да се напълнятъ лѣтосъ съ градски сѣмейства. Единъ голѣмъ хотелъ, на който само скелетътъ още сѫществува, е заложенъ на полянката до женската баня. Лѫджане ще има бѫдже.

Но то има два силни съперника въ своите съсѣдки: Каменица и Баня, съ които се намира въ натежнати отношения. И трите водятъ постоянна борба помежду си за първенство; също има претенция да бѫде центръ на господарствените учреждения, като ѵъ подкрепа — Каменица съ своята по-висока културност,¹⁾ историческо минжло и чисто българско население, Баня — съ своеото по-голѣмо население, економически напрѣдъкъ и прѣкрасно горско мѣстоположение. И трите единакво иматъ минерални води, но за сега Лѫджанските сѫ най-добре устроени. Централното правителство отъ постоянните имъ просби и главоболия се е видѣло въ чудо и, за да задоволи сичките, отредило е на също едно село да бѫде сѣдалище на нѣкоя власт или учреждение: Баня — на пограниченъ полицейски приставъ, на надзирателя на помашките училища и на намѣстника на Пазарджишкия мюфтия; Каменица — на централното българско-мохамеданско училище, дѣто до скоро ходихъ и Лѫджанчета да

¹⁾ Тя има едно голѣмо училище, посѣщавано отъ двѣстемина ученици — момчета и момичета.

се учжть, и кметъ, който управлява и Лъджане;¹⁾ Лъджане — на митническия пунктъ и телеграфо-пощенската станция и на ветеринарния околовръстки врачъ.

При все това, антагонизъмът не прѣстал, и съко село гледа съ заистливо око на съсѣда си и маневрира съкашъ, да привлече въ себе си сичките учреждения, въ което вижда условие за по-бързо въздигане. Административно и сѫдебно сичките Чепински села зависятъ отъ Пещера, околовръстки градъ на Пазарджишкия окръгъ. Нѣма съмѣни, че и трите села щѣхъ да бѫдатъ, благодарение на водите си и на естествените имъ красоти, любими и цвѣтущи мяста за расходки, да бѣха по-лесно достъпни. Сега само съ конь може да се дойде до тѣхъ отъ долината на Марица, прѣзъ върли и мъчно проходими мяста. Но също, което е рѣшила отскоро Пазарджишката окръжна комисия да направи изъ пролома на Ели-дере, надлъжъ по рѣката до тукъ, ще отвори на цѣла България тая райска долина, а за самата неї — нова ера на процъвътаване и опитомяване.

Въ врѣмето, когато азъ пристигнахъ, заварихъ твърдъ малко гости — по-голямата масса очаквахъ прѣзъ юлия и августъ. По тая причина и азъ не намѣрихъ ожидаемите удобства, за които бѣхъ слушалъ: енергията и прѣдприимчивия духъ у човѣците, отъ които зависеше сѫдбата ми, подиръ дълготрайната дрѣмка на бездѣйствието, не бѣхъ се още добрѣ разбудили. Въ гостилницата не намѣрихъ ни легло човѣшко, ни прислуга, ни храна. Единственниятъ сега локантаджия, цинциаринъ Героолу, ми готвеше еднообразни яхни, като огньъ пеперливи; той нѣмаше поне какъвъ годѣ запасъ отъ зеленчуци, и ме поеше съ кисело вино, замирисало на мухъль, когато близката Пещера има такива славни вина. Хлѣбътъ недопеченъ — сурово тесто. Пращахъ сѣки денъ човѣкъ да ми лови пѣстърва отъ Стара-рѣка, но само два пъти бѣхъ честитъ да видѣ тоя роскошъ на трапезата си. Рѣката бѣше постоянно мѫтина, а съчените парчета дърва, които влажеше, моряха или прокуждаха рибата. Въобще, мене ми се видѣ отъ тая страна живота тежъкъ, даже за единъ непридиричъвъ човѣкъ. Това бѣше единственото разочарование отъ Чепинската долина прѣзъ десетодневното ми прѣбиване въ неї.

Вечеръта отъ пристигането ми, счетохъ за първа обязаностъ да посѣтѣмъ банитѣ, една отъ славитѣ на това достойно Лъджане. Извѣнь него минѣхъ близо до женската баня, здание каменно, четвероъглено, съ шестоъгленъ сводъ, и петдесетина раскрача по-нагорѣ, стигнахъ при мѫжката, заложена на една височинка, до рѣка Луковица, отвѣнъ съ сѫщата форма на направата. Близу до неї, стърчеше нѣкакво здание, недоправено. Въ сѫщия моментъ вратата ѝ се отвори и заедно съ единъ смѣсенъ гльчъ и смѣхове извѣтрѣ искоки и нѣколцина голи и мокри помаци, само съ гащи, на полянката. Тѣ захванахъ да се борятъ, или да се упражняватъ на борба, като си панасяха звѣнливи плѣсници по

¹⁾ Въ Лъджане живѣе само помощникъ на кмета, мястенъ помакъ.

почернѣлѣтъ и мускулести вратове и силни плещи, безъ да обрѣщатъ внимание на свѣжия вѣтъръ, който сега вѣше възъ голитѣ имъ, току що излѣзнили изъ горещата баня тѣла. За тия испечени организми не сѫществуваше никаква опасностъ отъ тая прохлада, която би докарала по двайсетъ пневмонии на сѣки единъ отъ насъ. Вътрѣ, на терасата, около зидоветъ на банята, се облачахъ други помаци, съ парциаливи дрини, или си изстисквахъ пещемалитъ въ бассейна! Той бѣше оттиканѣтъ прѣди малко, за да се истече, и пакъ затикинѣтъ. Водата изново се повдигаше и стигаше вече до три педи; тя се лѣеше отъ два мраморни чучура. Тя е лѣчебна, но още неанализувана; температурата ѝ е умѣренна и е твърдѣ приятна за кѣпане. Но азъ забѣлѣжихъ съ очудване, че най-горнето стѣжало около бассейна е твърдѣ тѣсно и нѣма място на него да се сапуниса и мие човѣкъ, каквото се прѣвижда въ сѣка турска баня. Заради това сапуняне и сичката помия се изливатъ пакъ въ бассейна, за да се кѣпятъ другите изъ тѣхъ! Часто водата става гъста и почернява отъ множеството мръсотии!.. Okаза се, че банята, и тая и женската, не се намиратъ подъ никакъвъ надзоръ и сѫ оставени въ пълна и възмутителна нечистота. Самитѣ по-разбрани Лѣджанчани негодуватъ на това, но се признаватъ бессилни да туриятъ какво-годѣ улучшение. Опитвали сѫ се, казватъ, много пажи да направятъ на свои разносчи една отдална ванна за миене и да плащатъ на нарочитъ човѣкъ да чисти и наглежда баните, което би повдигнало престига имъ, но това било невъзможно за сега.

— Защо, питамъ очуденъ, щомъ имате добрата воля и срѣдствата?

— Банитѣ сѫ общински, и за да се прави нѣщо въ тѣхъ, трѣба да позволи кметътъ. А нашиятъ кметъ е Каменишкиятъ, и не позволява.

— Защо?

— Отъ чиста завистъ... Каменица и тя има бани, и не искатъ да напрѣдватъ нашите. Показахъ ми недовършеното здание:

— Нѣ, тука мисляхме да станатъ нѣколко станчки за събличале, на по-добри хора, но пакъ не даде кметътъ!

Ето още дѣ и въ каква противна форма тѣсниятъ антагонизъмъ между двѣтѣ села е намѣрилъ да се прояви! При такива условия властът би трѣбало да се намѣси и даже да земе подъ своя опека тия богати води, тѣй глупо обезщѣнявали отъ неразбранищината.

За сега, желающитѣ чиста баня гости, карать нѣкого да јж очисти и като се налье колкото до коленѣ, безъ да чакатъ да се напълни, влизатъ въ водата и стоятъ вътрѣ лежишкомъ — така и азъ правяхъ.

Въ цѣлата долина Лѣджане е най-щедро надарено съ топли минерални извори. Освѣнъ споменутите до тука, на западъ изъ долината на Луковица бликатъ още десетина голѣми и малки топли извори, нѣкои отъ тѣхъ съ останки отъ стари заградини, а нѣкои съвсѣмъ остали открыти. Пѣ-важниятъ отъ тия извори е Велюва баня; тя е проста сграда съ керамиденъ покривъ, издигната не прѣди много години отъ единъ калугеръ. Названието си дѣлжи на нѣкой си Родопски голѣмецъ, банъ

Велю, който пръвъ билъ построилъ тука баня, разсипана вече прѣди вѣкове. Ней било запазено само водовѣстилището и поменжтиятъ калугеръ е доправилъ осталото.

И тука дохождатъ много сѣмейства да се каниятъ; послѣ обѣдватъ и се тѣркалятъ на зелено подъ сѣнкитѣ на върбите, до шуртащата рѣка.

Изъ тая хубава долина далеко навѣтре се продължаватъ нивите и ливадитѣ на Лѣджене. Послѣднитѣ се зеленѣятъ между Луковица, обрасла съ дървеса, и друма, който води въ дѣното на долината, за да се искачи на водораздѣла на Доспатъ и да се прѣхвърли въ Македония. Сега ливадитѣ бѣхъ твърдъ оживѣни, защото бѣ сѣнокось. Българи и помаци и отъ двата пола работихъ пъргаво и събирахъ сѣното, отъ което миришеше въздуха. Тукъ тамъ чувахъ се пѣсни на невѣсти и дѣвойки. Нѣкъде и нивата бѣхъ поченжти, но всеобща жътва настая отъ Петровъденъ. Тая година тя е необикновенно богата: нивата въ тая част на долината бѣхъ великолѣпни — азъ се закривахъ отъ тѣхнитѣ талазливи класове, когато минувахъ край дърената ограда, каквито иматъ тукъ сичкитѣ ниви и лажи. Тия имущества постоянно минуватъ въ рѣцѣ на българи, защото отъ това село най-много се изселятъ помацитѣ. — Българската вълна нахлува тука отъ своя страна и завоевава почвата. Не слѣдъ дълго врѣме тука ще остане само споменъ отъ помацитѣ... Отъ економическа точка може това да е скрѣбно, но отъ културна и политическа това исчезване на единъ враждебно настроенъ и неподвиженъ елементъ представлява се не до тамъ голѣма бѣда. Азъ ще се спрѣнататъ по-длѣжко на помацитѣ въ Чепинско.

VIII.

На Манговъ-Лъонъ. — Родопските гори. — Чепинското езеро и китътъ му. — Прѣданія.

Прѣвѣтъ дни на гостуването си въ Лѣджене посветихъ повече на расходки изъ околностите му, край сѣнчаститѣ брѣгове на Ели-дере (то тука носи още името Бистрица и други още имена), изъ веселата плодовита долина на Луковица, се по-тѣсна и по-дива въ вѣтрѣността си. Катерихъ се сѣ една книга въ рѣката на западния отъ Лѣджене врѣхъ, Манговъ-Лъонъ (лентъ), и подъ младитѣ елови гори на темето му нѣколко часа съдяхъ оглѫбенъ въ съзерцание дивата природа, като морски вълни шумящитѣ черни гори около мене, разбърканото натрупване на гористи чуки на лѣво, отъ които най-близко стърчи, съ двѣтѣ си остри бърда, Острецъ; ту пѣкъ чакахъ да минятъ вълнуващи се облаци въ дѣното на западния хоризонтъ задъ Доспатския гребенъ, та да ми отвориѣтъ отъ врѣме на врѣме нѣкой зѣбъ, нѣкая пирамида отъ Пиринъ, нацапана съ голѣми прѣспи сиѣгъ по плѣщитѣ; или пѣкъ — отъ тая велика книга на естеството сваляхъ очи на искусственната, човѣшката книга, прѣдъ мене си, но въ която думитѣ и мислитѣ ми се видяхъ сега така дребни, до смѣшность дребни, пусти, безъ значение и безъ смисълъ прѣдъ живата и поразяюще горда и дъл-

бока философска рѣчъ на божията книга, а едно лъхване отъ вѣтреща дебнишкомъ се промъкваше между борикитѣ и ми обръщаше капризно листата, като едно дяволито и немирно дѣте, което не иска да те остави да се занимавашъ; сякалъ, че ми казваше: „затвори, затвори книгата, чети ѝ въ стаята си, а тука имашъ друга храна за очитъ си и за духа си!“ И наистина, таково върховно място е най-несгодно за съсрѣдоточаване вниманието въ прочитъ, както е една покойна ливада въ сѣнката на долината; тука сѣкашъ хоризонтитѣ, съ всичко онова, що ги оживѣва, пълни: сиѣжни върхове, голи гребени, остри и мрачни чуки, покрити съ черъ лѣсъ, вълнущи се облаци, лазуръ и румени или златни прѣливи на слънчовитѣ луци и безкрайността на свободните простори — оплѣняватъ те съ своята стихийност, обхващатъ те, поглъщатъ те въ тайнственния океанъ на своята неодолима мощь... Двѣ очи и една душа и едно сърдце сѫ малко тогава, за да схванешъ безграничността, да се напиешъ отъ невидимата струя на вѣчното, на тоя миръ величественъ и да го поберешъ въ себе си.

Послѣ, има друго едно чувство, което вълнува душата ти въ тия Родопски планински пустини, чувство сладостно-трепетно — чувството на усамотението и страха. Да, страхътъ. Въ тия гори, обиколени отъ жестоко и полудиво население, можешъ да очаквашъ опасността на сѣка минута и отъ сѣкой кѫтъ. Тукъ е областта на тъмните скитници и на разбойничеството. Никой градски житель, по работа или за расходка, не се прѣстрашава да иде на такива глухи върхове, безъ другарството на единъ два стражара. Азъ намирахъ сега, не знамъ подъ какво исключително настроение, извѣстно наслаждение въ тревогата на това безпокойно чувство, прилично много на онова, което испитвашъ отъ викалото на едно минаре, дѣто чувствовашъ, че почвата подъ краката ти виси и трепери надъ бездната. Разликата е само, че викалото никога не пада, а тука опасността е възможна на сѣки часъ. Хайтитѣ отъ Бабешките колиби и приграниците турски балкани нѣматъ друго пристанище, кога се проврѣтъ между цѣпъта на нашите погранични постове.

Но колко е хубаво да се луташъ, да се изгубвашъ изъ тия гори! Не знамъ, дали природно влѣчение, или голотата отъ гори на мястата въ България, които съмъ обитавалъ до днесъ, сѫ пробудили въ мене тая жажда за тѣхъ, и добиватъ таквази чаровностъ, когато ги видѣхъ у насъ — голѣми, дѣственни, величественни. Подиръ Рила, ето Родопите ми даватъ гора. Но Рила ѝ има по хълбоците само на своите исполински гребени, които сѫ назѣбени съ скали и покрити съ безкрайни паши, а Родопите ми представляватъ цѣли вериги, гребени, върхове, облѣчени, отъ темето до полите съ гѣсти високи лѣсове, въ които яйце да хвърлишъ нѣма дѣ да падне — да си послужимъ съ народната фигура. И азъ усъщамъ истински вѣсторгъ при мисълта да се намѣрѣ самъ въ тѣхната глуха пазва, да се промушъ изъ мрачната имъ дивотия и непристижностъ, да видѣ тайните на горския миръ и да се слѣкъ съ мѣлчанието му между мѫховитите дънери на буковете, въ тайнственната гѣстота на

чернитѣ борики. Ето, прѣдъ мене си видѣх върха Арапъ-чалъ. Името му го показва: той е черъ отъ своите борове. Още отъ прѣвия денъ той ме страшно искушаваше съ тия мрачни лѣсове, покривающи отвѣснитѣ му, като стѣни, диви склонове и двѣтѣ му бърда. Ходилъ ли е нѣкой до тѣхъ — *само да ги види?* — Съмнѣвамъ се. А азъ ходихъ.

Хубавъ е той Манговъ-льонъ, защото е леснодостѣпенъ и ти отваря широки крѣгозори. Ето на истокъ видѣх по-голѣмата частъ отъ Чепинската долина. Като гледамъ сега това зелено равно дѣно между планинитѣ, прѣнасямъ се мисленно въ онай далечна епоха, когато него го покривало едно езеро. Прѣставлявамъ си блѣстящитѣ, гладки и тихи, като повърхността на огледало, вълни, какъ сѫ отражавали въ себе надвиснѣлите черни клони на борикитѣ, които сѫ покривали сега оголенитѣ брѣгове на Стражата. Никоя лодка не е порила вълнитѣ му и не е се лутала изъ тѣснитѣ му, дѣлбоко вдадени въ сушата заливи; еленитѣ, сърнитѣ, мечкитѣ спокойно сѫ идили да пижтѣ на бруѣга му вода, която е правила широки вълнения около муциунитѣ имъ, а прѣпрѣдѣлѣ на най-древнитѣ тракийци, обрасли въ козина, съ коси паднѣли до петитѣ, или окълцани съ остъръ камъкъ, овiti въ звѣрски кожи и съ каменни ножове и копия въ рѣцѣтѣ, прѣхвърляли сѫ се отъ скала на скала, за да издѣбватъ нѣкое животно, за да насищатъ съ неговото суроно и не-посолено мясо, вѣчния гладъ на своите черни, мѣршави корми. Каква страшна картина е прѣставлявало това мѣлчеливо езеро, задънено въ дѣлбокитѣ завои на тия купове планини, надъ които е лѣгълъ Духътъ на вѣчната пустота и на мѣлчанието! Кога се е расцукнѣлъ процѣпътъ между Милюва-скала и Каркария, та се е истекло езерото въ полето? Каква страшна геологическа сила е отпушила, хлиснѣла, като една чаша вода, водитѣ на това езеро, въ което сѫ се отражавали сѣнкитѣ на чудовищни птици, отъ изродени потомци на ихтиозаврите, подиръ първите хицедни вѣкове отъ мирозданието? ! . .

Народното прѣданіе, съ което и науката се съгласява, разказва само факта безъ никакво пояснение. Това прѣданіе за езерото и за истиchanето му прѣзъ пролома на сегашното Ели-дере е мѣстно; то се е прѣдавало прѣзъ течението на дѣлга верига вѣкове, отъ поколения на поколения. Единъ епизодъ отъ него, който се види да му е пришълъ по-послѣ, обяснява чрѣзъ тоя катаклизъмъ названietо на планината Каркария. Езерната вода, като рукила изъ отворения процѣпъ, извлѣкла съ себе си и единъ исполински воденъ звѣръ, който приличалъ на китъ, (по грѣцки: архариархъ). Тоя звѣръ, откакъ се исцѣдila водата, осталъ на сухо между селата Ели-дере и Кюсе-Муратлиево и умрѣлъ. Три мѣсeca се събириали кучетата отъ околнитѣ села, та ъли месата му. Отъ тогава онова място се нарѣкло „Песъе-поле“, а планинското бърдо, остало на истокъ отъ пролома, се нарѣкло „Хархария“, което послѣ турцитѣ го искривили на „Каркария“, както се парича и до днесъ.

Това прѣдание днесъ е тѣй популярно въ Чепино, щото и дѣцата го расказватъ. Прѣвъ обяви за него печатно покойниятъ Захариевъ.¹⁾

IX.

Баня село. — Жителитѣ му. — Клисурата. — Баните. — Банинки — Тепавиците.

Азъ посѣтихъ и село Баня. Села съ подобни названия може да има около двайсетина въ отечеството ни, та за отлиchie това село го наричатъ още *Баня-Чепино* или *Чепинска-Баня*. Двайсетъ минути пѫтуване прѣзъ пивя, надлъжъ по источната пола на Манговъ-льонъ — и стига се тамъ. То е сгушено въ входа или въ гърлото на клисурата, изъ която излазя шумната Ябланица. Тая рѣка, минжла Баня, добива до Лѣджане три нови имена: Бистрица, Стара-рѣка и Василя,²⁾ а оттъкъ него, при сливането ѝ съ Мѣтница — четвърто Ели-дере. Помѣдно явление прѣставята още много рѣки или мѣстности въ България, та озадачватъ доста картографитѣ и пѫтиците.

Още при прѣвъ погледъ се убѣдихъ, че Баня има мѣстоположение твърдѣ хубаво, далеко по-хубаво отъ Лѣджане. Поставена въ дѣното на южния заливъ, който прави западната Чепинска долина, до гористите поли на околните бърда, край рѣката, и прохладявана отъ вадите ѹ, тя е кипнжла въ буйна растителностъ, отъ елхи и тополи, срѣдъ която весело се истакатъ бѣлитѣ ѹ здания и острото минаре. Изъ клисурата вѣ постоинно хладецъ, та прави лѣтуването тута отъ най-приятните. Човѣкъ, кѫдето да погледне, съ исключение на съверъ, вижда прѣдъ себе си зелени балкани, прѣвъходни мѣста за расходка и за ловъ. Двѣ офицерски семейства гостувахѫ за сега въ селото. То има поб-хубави гостилини и поб-добри здания отъ Лѣджане, както и поб-голѣмо оживление — сичко това му дава физиономията на градецъ. То съ и най-голѣмото отъ Чепинските села (около 450 кѫщи), и както тѣхъ, намира поминъка си главно въ земедѣлие, дърводѣлство и индустрия (абаджилъкъ), отъ части и въ търговия. Тука живѣятъ и най-влиятелните голѣмци помаци.

Но Баня има голѣмъ грѣхъ прѣдъ Чепинските българи: въ неї е билъ сборния пунктъ на Чепинските помаци въ 1876 г. отъ дѣто сѫ потеглили за Батакъ. Тукъ се е билъ раздухалъ тѣхниятъ фанатизъ и станжалъ наговорътъ съ другите мохамеданци за истрѣблението на Батакъ. Мнозина Банински първенци, познати, като водачи на кръвоожадната тѣлпа, сега си живѣятъ спокойно, обезпечени отъ имотите си, и даже се радватъ на първата си почеть. Но ни единъ отъ тѣхъ не признава да е ходилъ на Батакъ: сички се отказватъ категорически, кога ги попитатъ, безъ да могатъ да скриятъ една прѣдателска чѣрвенина на лицето. Това

¹⁾ Географико-историко-статистическо описание на Татаръ-Пазарджишката кааз. Виена. 1870.

²⁾ Подъ първото название ѹ е записалъ Захариевъ, подъ второто Хр. Константиновъ, подъ третото Д-ръ Иречекъ. Лѣджанци ѹъ ѹ наричатъ: Банинската рѣка.

съзнание и тая гузност, като крушумъ тежкът на съвѣстта имъ и въ това трѣба да се търси една отъ причините на постоянното изселяне на помацитѣ. Баня сѫ оставили до сто сѣмейства отъ тѣхъ и на мястата имъ прииждатъ българи отъ пограничните мястности, та градътъ подобри жилища, дюкани и ханове. До сега сѫ се набрали до 50 къщи български. Въ непродължителни години и Баня ще добие българска физиономия. Тя има условия за най-привлѣкателенъ курортъ. Лекиятъ климатъ, горитѣ, рѣкитѣ, студенитѣ и горещи извори, градинитѣ и прохладата, икъ правиътъ едно райче, каквите се таикътъ само въ най-цвѣтущите долини на Щирия и Крайна, въ Австрия. Само и сѫ необходими полесни съобщения съ другия свѣтъ. Но-по-лани тукъ е имало тоже телеграфна станция, но е била дигнита, за голѣмо тѣржество на Лѣджане.

Тука отъ къщика надъ една бистра вада, засѣянъ отъ голѣми върби, бѣхъ повиканъ отъ единъ помакъ, облѣченъ въ гражданска дрѣхи отъ синьо сукно: той ме канеше да се отбий да пишъ едно кафе на хладовината. Азъ бѣхъ тръгналъ да видѣшъ банитъ къмъ селото въ клисурата, та се отказахъ, но той удвои настоятелно просбитъ си, като прибави, че дълженъ съмъ да приемъ „топракъ бастожъ ичинъ“, и азъ отидохъ на къщчето. Тамъ бѣхъ още двама помаци, отъ които единиятъ въ френски дрѣхи, и единъ български офицеръ, въ бѣль китенъ, отъ жандармерията. Като се запознахме, оказа се, че азъ се намирамъ въ присъствието на синклила на най-висшите господарствени и религиозни власти въ селото: главния погранични полицейски приставъ, намѣстника на Пазарджишкия мюфтия (той ме повика), помощника му и надзирателя на помаликите училища въ Чепинско. Съ тия послѣдните излѣзе, че сме стари познайници още отъ Пловдивъ, прѣзъ румелийското врѣме. Тѣ бѣхъ едни отъ помаликите младежи, които румелийското правителство въспитаваше въ Пловдивската гимназия. То правеше това съ цѣль да приготви отъ тѣхъ апостоли на разбуждането националното съзнание у едновѣрците имъ, както и на въдворяването сърдечни и братствени отношения между тѣхъ и съжителите имъ българи христиени...

Мюфтийскиятъ намѣстникъ се оказа вѣжливъ и доста развить човѣкъ; той говори даже единъ книжовенъ български езикъ. Той се плаща отъ правителството, но длѣжността му състои въ едно приятно бездѣйствие и пушене цигаро на къщчето подъ сѣнката на клонястата върба...

Отъ южния край на селото се излазя въ клисурата му. Единъ четвъртъ навѣтрѣ въ нещъ сѫ банитъ. По единъ дървенъ мостъ минахъ рѣката, която иде край голитѣ поли на бърдото Габеръ. Клисурата се стѣсняваше и добиваше твърдѣ дивъ и горски видъ. Гѣсти гори отъ дѣбъ и габъръ обличахъ склоновете на южните стрѣмни урви. Дѣното на клисурата, прохладявано отъ рѣката и расклоненията ѝ, задрѣстени съ гѣста гора отъ върбалаци и лѣщаци, дава въ прохладните си сѣнки най-усамотена расходка. Гърмежътъ на водите заглушаваше сичката усоя.

Изъ пѣтеките между лѣщака срѣщенія ме или ме прѣваряха съ вързопи въ рѫцѣ, облѣчени въ сини сукmani, съ гайтанени пражгове

по странитѣ, купове, купове помакини; тѣ идихъ за или отъ банята и бѣхъ повечето млади и хубави. Ако имамъ възможность да имъ отдамъ тая справедливостъ, то е, че тѣ се не крияхъ до тамъ строго, както тѣхнитѣ сестри отъ другитѣ Чепински села. Пѣ-послѣ узнахъ, че тия Чепински хубавици се славили съ извѣстна либералностъ въ нравите, обстоятелство, което, ужъ, увеличавало за гостите привлѣкателната страна на това и тъй романтическо кѫтче... Това обаче чухъ отъ Лѣджанци, та много е възможно да бѫде проста клюка, дѣлъжима на взаимния антагонизъмъ, нежели на дѣйствителността. Такъ отъ тѣхъ чухъ, че въ Баня владѣѧлъ отдавна врѣме сифилисътъ, който се прѣдавалъ по наследство, понеже докторъ се не допушталъ въ помашките съмейства. Това се подтвърждава впрочемъ и отъ други страни. Твърдѣ за вѣрване е, че тая болѣсть е донесена още отъ едноврѣмешнитѣ *войници* — Чепинци отъ Австрия и Маджарско, дѣто сѫ придвижавали турските войски.

Мѣжката баня се подава съ своя високъ сводъ изъ шумалака и изъ прѣвъ пѣхъ прилича на селска черковка въ гора. Съ импозантенъ видъ отвѣнъ, тя е голѣма и широка извѣтрѣ; надъ обширнѣтъ басейнъ съ шестъ мраморни улея се издига прѣкрасно извито кубе, отъ дѣто прѣзъ нѣколко вглѣбнѣти отвори пада обилна видѣлина по широкитѣ съ бѣлъ мраморъ послани подове. Сега банята не работеше; нѣколко майстори ѝ поправяха извѣтрѣ: въ едната стѣна бѣхъ отворени двѣ отдѣлни кабини за миене, а отвѣнъ се подновяваше лѣпката на облегнатата до съверната стѣна постройка съ нѣколко стаи, служащи за кафене, за събличане и почивка — едно врѣме на бейските ханѣмки, а сега на кѫпающите се „каури.“ Това показва, че Баненци разбираятъ интереса си. Снабдена съ тия удобства, тѣхната баня, при красивото си мѣстоположение, не ще има съперници въ Чепинско. Пѣ-нататъкъ малко, съвсѣмъ скрита въ листака, е женската баня. Разбира се, азъ не отидохъ до нея. Бликътъ тѣдѣва на групи още двайсетина горещи извора, нѣкои съ останки на стари заграднини, но сега неоползотворени; четири отъ тѣхъ служатъ за перачини на Чепинки. Единъ другъ изворъ е забѣлѣжителенъ по това, че горещата му вода извира подъ вадата на една воденична вада.

Азъ се скитахъ съ наслаждение половина часъ изъ кичастите джбравки отъ вѣрби, лѣщакъ, букове, тополи, трепетлика, прорѣзвани отъ хладни ручейки, образуващи сънчести островчета. Прѣзъ рѣката, въ полите на рунтавата букова гора, срѣдъ вѣсхителна поляна, извира изобиленъ студенъ изворъ, називаемъ *Клентузътъ*, съ който Банянци особено се гордѣятъ. Но азъ не можахъ да го посѣтъ.

Тука съществуватъ нѣколко тепавици за тепане шаяци и черни аби, главната индустрия на Баня. Фабриката съ грѣмливите и тежки удари на чуканетѣ си растрѣска околния въздухъ и заглушаваше шума на пѣнящата се подъ нея рѣка. Странно нарушава поезията на мѣстото присѫтствието на тия груби машини. Тепавичарите-помаци, съ въспрѣти рѣцѣ, добросъвестно шѣтатъ около тѣхъ. Но човѣкъ неволно пожа-

лъва, че не вижда въ това омайно кътче вместо това, нѣкоя дружина отъ русалки, които да сушатъ зелените си коси на влажния брѣгъ...

X.

Единъ брѣзъ погледъ къмъ миналото на Родопите. — Лѣтописъ на попъ Методия Драгиновъ. — Кръвяга вода става.

Както сѫ отстранени тия области въ планините, както сѫ и до днесъ полуедини и почти непроходими, и оскудни, би се мислило че тѣ сѫ биле оставени да гълъхнатъ въ вѣчно затишье, биле сѫ отминати и не-засѣгнати отъ вѣлните на историческия животъ на народите въ балканския полуостровъ.

Въ дѣйствителностъ обаче не е така. Отъ най-старото, отъ легендарно време, отъ времето когато Родопските Менади убиха Орфея и му хвѣриха главата въ Марица, прѣзъ времената на гръцкия миръ и римското вседѣржавие, и по-постѣ — на византийската империя, та до XVI вѣкъ, този планински край е билъ театръ на безпрѣстанни международни сблѣсквания, войните сѫ оставили на всѣка крачка своя споменъ, кръвopolитията сѫ напоявали периодически планините и долините на Родопите. Хиледи главатари и вожди на диви орди отъ Атила на 485 г. до Тъмржилиятъ Ахмедъ-ага на 1876 г., сѫ разнасяли пожарите и опустошението изъ тѣхъ. Родопите сѫ биле настѫни съ замъци и съ яки укрѣпления; рѣдко ще найдете стратегическа клисура или врѣхъ безъ нѣкакви остатки отъ стара крѣпость или „градище.“ Тукъ е билъ театръ на нѣколко войни между българските царе, отъ династията на Асеновци, или отъ наследниците имъ, съ Византия. Границата между двѣте дѣржави постоянно е играла и се мѣстила по разните сѣверни гребени на Родопите заедно съ напрѣдъка или несполуката на тѣхното оражие. Спомените за Петра, Симеоновъ синъ (*непобѣдимаго и велико-дѣржавнаго царѣ нашего кр. Петра Симеонова*,)¹⁾ на Асеновци, на Калимана II, на Александра се съхраняватъ и днесъ въ надписите, рѣкописите и образите на черковите и мънастирите родопски. Масса самостоятелни велможи и войводи сѫ имали тута свои ефимерни княжества. додѣто сѫ ги истиквали изъ орловите имъ гнѣзда по-силни похитители. Иванку, убиещъ на Асен I, войводата Славъ, Момчилъ, контовете на латинската цариградска империя, Шарбанъ, влахътъ, кърджалиецъ КараФеизъ, Инже войвода, цѣлъ роякъ още исторически авантюристи пролитатъ прѣзъ напето въображение. . . . Значението на нѣкои отъ тѣхъ е било силно и обаянието имъ е траяло дѣлго време изъ населението. Така, войвода Славъ: прѣзъ XV и VI вѣкове даже Родопите сѫ помнили името му и родопските планинци сѫ наричали тие планини „Славиеви гори.“

Това население, славянско отъ джлбока древность, испечено въ посто-

¹⁾ Изъ надписъ на една мраморна плоча, Захариевъ, стр. 65.

янна борба за съществуване съ природата и съ човѣка, е окказало геройско съпротивление на завоевателите турци, особено при Куртово (село 6 часа на югъ отъ Голѣмо-Бѣлово), при Ракитово и другадѣ (1345 г.). Но най-послѣ, като се видѣли оградени и насилини отъ вси страни, едини отъ четитѣ побѣгнѣли при родопския Деспотъ, а другитѣ испратили посланици до Лалашахинъ пана въ Пловдивъ и му се подчинили.

Между условията на тая капитулация, любопитно е онова, чрѣзъ което се отмѣняватъ Чепинци отъ плащане харачъ и други данъци, а срѣщу това се задължили всѣки мѫжъ отъ 20 до 35 години да отиватъ съ турските войски въ походите имъ. Отъ тамъ и названието помаци, произлѣзо отъ „помагачи.“ Съ това е било положено при Мурада начало на образоването на войската отъ *войниците*, състояща отъ българи христиани, имащи главна задача да пазятъ обоза. Друго любопитно условие е било — запазването на Чипинско пълна автономия въ черковнитѣ му дѣла.

Тия условия биле строго съблюдавани до половината на XVII столѣтие. Но настапала сѫбоносна минута за тия полунезависими планинци и тѣхни исторически животъ взелъ съвсѣмъ друга посока. На 1659 г. тѣ биле потурчени. Това потурчване произлѣзо по единъ много бръзъ и нечаканъ начинъ: Прѣзъ нея година, въ която върлуваха и гладъ изъ Родопите, Султанъ Мохамедъ IV се стѣгаль за война въ Критъ противъ венецианците. Шестъ папи тръгнали отъ Пловдивъ прѣзъ Пещера за Македония. Внезапно великий везиръ Мохамедъ Кюпрюлю нахълтаха съ много еничере въ Чепинско, поставиха лагеръ до село Костандово, въ долината, повикахъ при себе сичкитѣ попове и кметове, та ги туриха въ вериги и имъ викнаха:¹⁾

„— Бре хайнларъ! Васть падишахътъ милува, та недавате царство, а само кога трѣба помагате на нашата войска и ние ви милуваме като нашитѣ еничере, а вие сте искали да дигате глава на вашията царь!

„Тогава Банъ Велю и протопопъ Константинъ му отговорили:

„— Честити Визиро! Напитѣ момчета до скоро сѫ биле съ царските войски по Тунусъ, по Траболусъ и Мисиръ.²⁾ Че що видѣхте грозно отъ настѣ?

„Но визирътъ казалъ:

„— Вие лъжете. Мене ми обади карабашътъ³⁾ въ Филибе! (Пловдивски Митрополитъ проклетъ Гавриилъ).

„— Той намъ не заповѣда (отговорили Чепинци), та че оти му недаваме веримъ, та ни клевети.

„Тогава пашата казалъ сърдито:

„— Ели сте и вие каури⁴⁾ оти да не давате? Ето че сте аский.⁵⁾

¹⁾ Ние почти излагаме дословно цѣлия рассказъ за потурчването на чепинските българи, намѣренъ на единъ кожанъ требникъ. И язикътъ оставяме сѫщия.

²⁾ Тунизъ, Триполисъ и Егинетъ.

³⁾ Владака.

⁴⁾ Гивури.

⁵⁾ Непокорни.

„И заповѣдалъ на еничеритѣ да ги исколѣтъ сичкитѣ. Тогава нѣкой си Кара Имамъ Халилъ Ходжа умолилъ визира да ги прости, ако се рѣшатъ да се истурчятъ.

„И на Гергювденъ се потурчихъ Банъ Велю, протопопъ Константинъ, попъ Гюрге, попъ Димитаръ въ Костандово, и сите кметове и попове отъ другитѣ села. И като бѣше много гладия, пашата остави още четири ходжи да ни турчятъ и кои се потурчятъ, да имъ дадѫтъ жито за ѓдene. И онъ отиде прѣзъ Разлога въ Солунъ. Нашитѣ се турчихъ до Богородица (Августа). Които се неистурчихъ, един исклахъ, други бѣгахъ по гората и тѣмъ имъ изгорихъ кѫщитѣ, и Хасанъ Ходжа пустяк много кола во градътъ (Т. Пазарджикъ), та докарахъ жито отъ Бегликъ-ханъ и стовари го въ църквите Св. Петка и Св. Апостолъ Андрея въ Костандово. И раздаде на потурченитѣ кѫщи по двѣ мѣри ръжъ и двѣ мѣри просо. Та че на Петковденъ дойде ферманъ отъ царятъ да се събержатъ бѣлгаритѣ и да станатъ рая, да даватъ харачъ и вериа, да ходятъ на ангара, и само турцитѣ да отиватъ на войска. И събрахъ се бѣжанцитѣ, та съградихъ кѫщи въ Каменица и Ракитово. Тогасъ повечето бѣжанци отъ страхотъ отидоха при Стара-рѣка, та съградихъ ново селище — Батьово.¹⁾ Хасанъ Ходжа за кащмеръ натере потурняцитѣ, та разсипахъ сите църкви отъ Костенецъ до Станимака: 33 мънастира и 218 църкви. И така, Божието попущение, разсипахъ се бѣлгаретѣ въ Цѣпино. Помени, Господи, грѣшнаго и недостойнаго раба твоего попъ Методия Драгиновъ, отъ село Корава. Записа се въ лѣто „ах.“

Ние не можемъ безъ потресение да прочетемъ тая жална история за потурчванието на Чепинските бѣлгари, записана на 1657 год. отъ бѣдния попъ Методия Драгиновъ, самъ вече, може-би, мохамеданецъ! Такова бѣрзо отказване отъ прародителската вѣра е за чудене у Челенци, както и горещото усърдие, съ което сѫ успѣли въ кратко време да разсипатъ изъ Родопите 250 християнски храмове!

Захариевъ, който е намѣрилъ и извадилъ на бѣль свѣтъ тоя скъпоцѣненъ рѣкописъ, както и г. Иречекъ, обясняватъ това легко обрѣщене въ мохамеданство чрѣзъ дѣлговрѣменното, непрѣстанно сношение на Чепинци съ турските войски, благодарение на което въсприели много турски навици, както и чрѣзъ сѫществуващи тогава гладъ и страхъ отъ немилостивия турски ятаганъ. Христианското чувство и вѣрвания обаче дѣлго време сѫ оставали живи у потурнатите. Дори до 1817 год. тѣ вардяли нѣкои християнски обичаи, както на свадбите си, така и на погребенията и при други случаи; тѣ помняли и тачали роднините си въ Батакъ. Намирамъ една помашка пѣсень, записана отъ помачето г. Мехмедъ Тумбевъ въ село Корова,²⁾ доста любопитна въ това отношение:

Аманъ вѣке, мале мила, отъ сеймене,
Отъ сеймене, мале мила, хаджииови,
Хаджииови, мале мила, бинбашови:

¹⁾ То ще да е Батакъ, само съ поизмѣнено име; друго село Батьово на Стара-рѣка нѣма.

²⁾ Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина.

Единъ седне, мале мила, други стане.
 Останахме, мале мила, безъ работа,
 Безъ работа, мале мила, безъ дарове.
 — Не грижи се, Вахо¹⁾ мари, не тѣжи се,
 Не тѣжи се, Вахо мари, за дарове:
 Да съ живи, Вахо мари, твойтѣ лели,
 Твойтѣ лели, Вахо мари, Каменченки,
 Каменченки, Вахо мари, Бѣлювченки;²⁾
 Ша напредатъ, Вахо мари, дароветѣ,
 Ша истѣжкатъ, Вахо мари, тѣнки кѣрпи,
 Ша одаримъ, Вахо мари, сватоветѣ,
 Сватоветѣ, Вахо мари, деверитѣ.

Пѣ-прѣди споменъхъ за грижитѣ на бившето румелийско правителство за националното свѣстяване на помаците. Нека се поспрѣ на тоя прѣдмѣтъ.

Тая блага и патриотическа мисъль още отъ 1881 г. намѣри силна подкрепа въ Пловдивъ. Правителството откри нѣколко стипендии за помачета, постѣживши въ реалната гимназия, отпусна суми за отваряне въ Чепинско училище за бѣлгартета отъ христианско и мюхамеданско вѣроисповѣданіе, за поддържане учители отъ двѣтѣ вѣроисповѣданія. Цѣлъта бѣше, като се не докача въ нищо религиозната свѣсть на помачетата, да имъ се вдъхнѣ, заедно съ заритѣ на просвѣщеніето, и съзнанието на тѣхната еднокрѣвност и еднакво минѫло съ християнитѣ имъ братя; да се образува младо помашко поколение, безъ фанатизма на старото, съ духъ и стремления общебѣлгарски. Това би било една велика придобивка за дѣлото на бѣлгарското господарствено и национално единство: стохилядното здраво и силно помашко население, въ нашите Родопи щѣше да бѣде спечелено за настъ и да прѣстане да бѣде единъ недовѣрчивъ и враждебенъ елементъ, който прави тъй несигурна нашата южна граница. Бѣлгаритѣ младежи въ самото Чепино развивахѫ силна дѣятелност за сполучката на тая идея; основа се тамъ подъ прѣдсѣдателството на г-на Докумова, най-горещия поборникъ нейнъ, комитетъ подъ название: „Дружество за светата идея.“

Първите крачки бѣхѫ сполучливи. Въ голѣмото ново училище въ Каменица се стекохѫ помачета отъ Лѫджане, Баня, Костандово и Ракитово, за да се учатъ бѣлгарска книга; за тая цѣлъ се основа и пансионъ за тия бѣдниши пионери за свѣстяването на помаците, което трѣбаше да ги възроди за новъ животъ. Каменскиятъ свещенникъ, учителитѣ и учителката не щадихѫ трудъ да хвърлятъ добри сѣмена въ тия малки мозъчета. На 1887 год. въ Каменица вече се брояхѫ до 150 ученика — въ които значителна часть помачета, и 20 ученички. На слѣдующата година, впрочемъ, поради мѣстни раздори, както и поради домогванията на Лѫджанчене, бѣлгаро-мюхамеданското отдѣление на училището се прѣѣсти въ селото на тия послѣднитѣ. При сичкото ми желание, азъ не можахъ да го

1) Умалително име отъ Вахиде.

2) Извѣстно е, че въ Каменица и Бѣлово нѣма никакъ мюхамеданци.

посѣтих (сега бѣше распустъ) и да погледамъ, какъ малкитѣ Алювци, Мусювци, Медювци чуруликатъ български по читанкитѣ и по Манчо-витѣ „Бащини язици.“

Но успѣхътъ на пропагандата се ограничи до тука. Числото на учащите се помачета намалѣ, особено на посѣдне врѣме. При това, оказа се мѣжно, дори невѣзможно, да се противодействува съ каквътъ-годѣ успѣхъ на влиянието на домашното въспитание, което още отъ лулка отравяше душитѣ на помачетата съ умраза и прѣзрение противъ „кауритѣ.“ Малочисленната помашка интелигенция, образувана въ Пловдивъ и София, не отговори на назначението си и прѣдпочете по-износи кариери, отколкото учителствуване въ родното си място. Единъ отъ тия интелигентни помаци, засегнатъ вече отъ новия европейски духъ, даже земѣ дѣ жени! Вѣковниятъ навикъ и традицията побѣдихъ. Илавостта на сичкитѣ залѣгания да се възроди помака е очевидна; за искоренението или поне ослабването религиознитѣ прѣдразсѫдки и фанатизма ---които отварятъ тая страшна пропастъ между два братя отъ една сѫща майка — може още много да се работи, безъ да се получи резултатъ. Може-би на бѫдѫщето е сѫдено да направи това чудо. Но малко е за вѣрване. Не ставатъ така лесно революции въ съвѣстите на единъ народъ, както въ политическия му животъ. Родопските помаци още дѣлги вѣкове ще да говоратъ на сѫщия чистъ български язикъ, ще да пѣятъ сѫщите свадбарски поетически пѣсни, ще пазатъ своите стари български обичаи, по български духъ нѣма да иматъ. Мухамеданския свѣтъ не е далъ още примѣръ на подобно надмошie на хуманното и националното чувство падъ религиозното. Захариевъ расправя, че дори до 1869 г. чепинските помаци милѣали и тачили своите роднини българи въ Батаќъ. Но слѣдъ десетина години, тѣ се не подвоумихъ да ги исколатъ безжалостно! Нѣкои отъ виднитѣ българи, живущи въ Чепинско, исказватъ даже беспокойствие за вѣзможността, при забѣрканите обстоятелства, на опасни избухвания отъ страна на чепинските помаци. Доста силно мърдане се било появило по врѣмето на Съединението... Както е известно, помацитѣ сѫ всичкитѣ въоружени още. Духътъ на непокорство и на затѣ потулената вражда и сега се проявяватъ въ частни случаи на стълкновения съ властта. Прѣди петнайсетъ дена двама помаци подирватъ единъ стражаринъ българинъ отъ Баня и въ нивята между това село и Лѣжане, хващатъ го, повалятъ го въ една отъ тѣхъ, връзватъ му рѣцѣтѣ и избѣгватъ съ пушката му къмъ балкана, която скоро се принудили да хвърлятъ, защото ги спогнали нѣкои си. Тие дни пѣкъ нѣколко стражари отиватъ въ Корово съ цѣль да извѣршатъ нѣкакво правителствено распореждане. То не угодило на коравчане, сбира се станъ околь стражаритѣ, и ги връзватъ! Единъ отъ тѣхъ сполучилъ да избѣгне и да обади въ Баня за станалото. Когато дошла помощъ отъ нѣколцина конни стражари, вързанитѣ биле вече освободени, и кметътъ чакалъ едничъкъ, та искала извинение за станалото въ селото му.

По свойственната на ренегатите чърта, помаците също распалени мюхамеданци и от турцити. Туркините не употребяват толкова старание да се прикрият от погледа на българинъ, колкото помакините. Помакините даже кътят, гърбомъ къмъ сръдната, и навождат глава къмъ земята. Можетъ имъ пъкъ незнайкъ по-голяма обида от колкото да ги наречатъ българинъ. По-разумните скриватъ и сдържатъ възмущението си, но притворството имъ излази много явно по измъненото имъ лице; както и другите турци, тъй може да забравятъ миньлото си господство и да се помирятъ със сегашното си, споредъ тяхъ, унищено положение. И ето защо продаватъ и отиватъ въ Азия. Емиграцията тук зема доста сериозни размѣри: нито мирния сносенъ животъ, който имъ е обезпеченъ, нито отстъпчивостта на правителството къмъ тяхните просби или домогвания, която стига до галбъ и слабостъ дори, няма да задържи това стремление. Уверяватъ, че периодическото изселване на помаците се причинява още отъ подобуждането на първенците имъ; тъй съ паритъ, получени отъ проданъта на имотите имъ могатъ да си устроятъ пакъ единъ охоленъ животъ задъ границата. Но сиромасите помаци съ осаждени на най-нещастно окаянство щомъ напустятъ родното си пепелище.

Това сѫщото става и съ турцити въ другите места въ княжеството. Окото имъ е съ къмъ Азия, въпрѣки грижите на правителството да ги прикове къмъ земята на бащите имъ и дѣдите имъ. Г. Гастонъ Дешанъ, който не прѣди много, е пътувалъ изъ Гърция, съ тѣга расправи, какъ намѣрилъ тесалийските полета запустѣли, поради купното изселение на турцити. Но за тяхъ не е мило отечеството, дѣто се не развѣва зеленото пророково знаме, като господствуващо надъ всички други. Турцитъ нѣматъ нашата любовъ къмъ земята, джлобата привързаностъ къмъ родните крѣзови. За тяхъ отечеството не е едно материално, осезателно нѣщо; то състои собственно въ религиозната общностъ, въ сбора на правовѣрните, въ съзерцанието на минарето, отдѣто ходжата високо призовава Ислама на молба къмъ Аллаха, и въ спокойното и лѣниво сѫществуване на смѣтка на пота на гяурите. — Съсѣството имъ съ гяурите само при такова условие е тѣрпимо за тяхъ. Но слѣдъ, помадскиятъ животъ не е ново нѣщо за тяхното скитническо племе. Както нѣкога въ родните степи на Туркестанъ, мюхамеданецъ и днесъ безъ много двоумене се рѣшава на прѣмѣщане жилището си въ други прѣдѣли. Страстита къмъ прѣселенчески животъ и днесъ живѣе въ кръвята му. Ето защо турцитъ така лесно напушта мястата, въ които прѣстаятъ да властуватъ, и бѣгатъ отъ Кавказъ, Ромъния, Гърция, България, за да идватъ да прѣкарватъ нещастенъ животъ въ Азия.

При всичката му несимпатичностъ и невададливостъ на културенъ животъ, купното изѣѣгане на това население никакъ не е желателно, — отъ икономическа точка зреене. Пространните планини родопски съ населени, съ нищожни исклучения, само отъ помаци. Безъ тяхъ тая областъ ще опустѣе и съ това ще се накърниятъ огромни икономически интереси на

страната ни. Да се замѣстать съ българи неможе и да се мисли: такава масса българи нѣма отъ дѣ да дойдатъ: много прѣродливи мѣста на България оставатъ рѣдко населени.

XI.

Гюрешъ. -- Физиономия на помаците. -- Свадбарски обичаи. -- Общественъ битъ.

Но като оставимъ тая раздражителна почва на нашите лични национални отношения и погледнемъ на помаците обективно, като на отдѣлна личность, съ своя самостоятелна култура и битие, тѣ представляват доста рѣзки и оригинални чѣрти и възбуджатъ симпатиченъ интересъ.

Азъ съ особено внимание се вслушвахъ въ говора имъ, вгледвахъ се въ физиономията имъ, слѣдѣхъ проявленията на общественниятъ имъ битъ, и колко любопитностъ и оригиналностъ въ всичко!

Ето, напримѣръ, гюреша имъ, на който присѫтствувахъ нѣколко вечери. Сега сѫ днитѣ на байрама и тѣ го празнуватъ съ тѣлани и зурли изъ улиците, съ пушканета, съ гюреши, развлѣчения, на които властъта не тури никаква прѣчка. Ако първите ме не оставяха да спѫ мирно, то послѣдните ми доставяха удоволствие, като единъ характеренъ на вѣстокъ обичай, отдавна исчезналъ изъ българските нрави. На западния край на селото, на полянката, срѣдъ голѣмо тѣркало настѣдвали помаци, захваща гюреша при гърмежа на даула отъ икиндия и трае до подиръ заходъ-слънце. -- Двамата борци, голи до кръстовете, напиняха своите жилави мишици въ всевъзможни ловки и трудни движения, каквито имъ налага на сѣки мигъ изискването на пехливанското изкуство. Единиятъ отъ пехливаните, сухъ въ лицето, малко гърбавъ и съ широки гжиди и рамена. Той е башъ пехливанътъ и героятъ на сѣки единъ гюрешъ. Викатъ го Юсуфъ пехливанъ. Той непрѣмѣнно поваля противниците; но понеже борбата става не толкова за юнашко състезание, колкото да се заварди стария обичай, безъ който байрамътъ не е цѣлъ байрамъ, Юсуфъ пехливанъ великолушно щади вече отъ позоръ противниците си и умишленно симулира, че му е трудно да ги надвие, -- за да се продължи борбата пѣ-дѣлго врѣме, за голѣмо удоволствие на присѫтствующите. Но нѣкога Юсуфътъ нарочно прави опасно пехливанско падане на колене или на хълбокъ и дава надмощие на противника си, който бѣрза да се въсползува отъ благоприятния мигъ да обѣрне на грѣбъ Юсуфътъ. Но всичките му усилия сѫ безплодни. Юсуфътъ се прѣобрѣща на една скала побита въ земята и не се покланя. Послѣ, внезапно се измѣква, като змия отъ заграбките на другия, и врѣхлетява отъ горѣ му, при всеобщото исказване на съчувствие и удобрение. Борбата се свѣрша, или по-добрѣ, прѣкращава най-послѣ, безъ да има ни побѣдителъ ни побѣденъ. Двамата борци се прѣгрѣщатъ и повдигатъ дѣла педи отъ земята, и рѣка подъ рѣка, обикалятъ изъ трѣкалото на зрителите за бакшишъ.

Юсуфъ Шехливанъ е прочутъ като такъвъ не само въ Чепинско, но и въ Рупчосъ и Ахъ¹⁾-Челеби; прѣди двѣ години обаче той ималъ нещастието, незнамъ при какъвъ случай, да обиди нѣкой приставъ при испълнение дѣлъността му, и за той грѣхъ попадналъ въ пещерския затворъ, дѣто прѣкаралъ седемъ мѣсечи. Отъ той затворъ Юсуфъ Шехливанъ излѣзъ, казвать, малко „сандардисанъ“ и не е вече първиятъ.

Но за менъ не малъкъ интересъ прѣставлява и купътъ на зрителитѣ. Както казахъ, тѣ праватъ едно тръкало, като харманъ, около бордитѣ. На срѣщення край, дѣто поляната се поиздува, сѣди купътъ на по-първите и по-старите лѫжанци помаци, съ цигари и чибучки въ рѫцѣ, съ напрѣгнато устремени очи въ борбата, на която не пропуштали ни една перипетия. Сичкитѣ тие физиономии иматъ нѣщо типично и общо; не казвамъ българско. Днешниятъ българинъ е едно амалгамиране на разни народи и племена, на които вълната е заливала прѣзъ тринаесетъ вѣкове Балканский Полуостровъ. Сега ще намѣришъ въ българитѣ отъ една и сѫща мѣстностъ чѣрти принадлежащи на народи разни и отъ разни широти. Чужденцитѣ, които притезяватъ, че сѫ схванжли характеритѣ външни чѣрти на българитѣ и ги рисуватъ магистрално, — или обобщаватъ частности, или сѫ жертва на самоизлѣгване. За помаците обаче може да се каже това само, че у тѣхъ общий сборъ на физиономията прѣставлява несравненно по-голѣмо еднообразие, отъ колкото у българитѣ христиени по другите покрайнини. Общността и еднаквостта на чѣртите, които даватъ на помаците собственно племенна, или по-право, родова типичностъ, сѫ: правата, некждравата коса, дѣлгчесто мурго лице съ умѣрено издадени бузни кости (скули), прѣимуществено слѣпнато въ долната частъ, малко, право чело, едричка правъ носъ, уста повече голѣми, безъ развити бѣрни, и снага обикновенно висока и едра, съ правилни размѣри и силни мускули — за косата не казвамъ нищо: тя е и черна, и кестенева, и съвсѣмъ руса. Азъ правъ съ извѣстна боязливостъ това очертание на помаката, по причини, които горѣ прѣставихъ.

При сичко това, ако не можахъ да откриѫ една явна осъзаема господствующа чѣрта въ физиономията на присѫтствующите помаци, то намирамъ въ тѣхъ много такива, които иматъ физиономията на други познати менъ българи; нѣкои лица тукъ така силно наумѣватъ други видени другадѣ, така поразително пазатъ собрани въ едно тебе познати чѣрти, изражения, изрѣзи, глобѣ, щото неволно си задавашъ въпроса да ли нѣматъ притежателитѣ имъ нѣкоя далечна родственна сврѣзка, която нѣколко вѣка не сѫ успѣли да истириятъ. Ето, напримѣръ, въ куна на първенците видѣ единъ съ достопочтенна фигура съ дѣлгиста и тѣсна форма, съ тѣмна брада, съ носъ голѣмъ, остроисточенъ и гърбавъ, очи зеленикави близко едно до друго, съ погледъ благодушенъ, но хитъръ,

¹⁾ Неправилно го пишать у насъ: Аскъръ-Челеби, което е безсмислено, вмѣсто Ахъ-Челеби. Ахъ е турско име.

малко мечтателенъ... Е, тая фигура поразително, непобъдимо повтаря фигурана на единъ мой приятель и азъ дълго врѣме вливамъ ненаситни очи въ неї и почти чакамъ да ме погледне и да ме поздрави! Ако да не бѣше гжжата на главата, турското облѣкло, подстриганата, а не оставена на пъленъ произволъ и свобода да расте брада, азъ безъ друго бихъ се спуснялъ къмъ купа и бихъ стиснялъ дружески рѣката на г-на Д. В. Манчева, познатия български книжаръ. Непрѣмѣнно той ще има между лѫженските помаци нѣкои сродници, защото г. Манчевъ е родомъ отъ близкий Батаќъ, както е известно на цѣлий български народъ. Читателът помни, че значителна част отъ чепинските българи, които се спасили съ бѣгство отъ потурчването, като се завърнали подиръ нѣколко врѣме, заселили се не далеко отъ първите си жилища, остали вече на потурчените имъ съжители и роднини, та основали село Батево, (Батаќъ) при Стара-Рѣка.

На страна отъ тръкалото стои отдѣленъ купъ помакини. Тѣ по-глеждатъ прѣзъ тѣсния отворъ на яшмака си отъ голѣмъ бѣлъ пешкиръ, като се обръщатъ на сѣки мигъ, било да размѣнятъ нѣкоя дума съ съсѣдките си, било да избѣгнатъ нѣкой купидоновски погледъ стрѣлнатъ отъ нѣкои дели-канлии изъ тръкалото.

На първия или на втория денъ на байрамътъ обаче, по единъ обичай осветенъ отъ вѣковетѣ, дѣвойките изиграватъ моминско хоро, отбулени, съ открыти лица! Такъвъ денъ е велиденътъ, тържеството на лѫжанска помашка младежъ и на хубавиците. Сѣки ергенинъ тогава успѣва да си хареса бѫдящата съпруга въ нѣкоя дѣвойка, защото ностѣ тя, сирѣчъ лицето ѝ, вече става невидимо за него. — Вѣобще, такава сгледа се послѣдва скоро отъ нѣколко годежи.

Единъ пѫть залибѫхъ ли се момата и момъкътъ — често тѣ се залибватъ много млади, — отъ 12 до 15-та си година — започватъ да се *задирятъ* нагорѣ надолу. Помачето я слѣди на вода, кога отива ти да налѣе, на рѣката, — кога отива за пранѣ, или я изварди кога отива по махалата на гости — та да може да ѝ продума двѣ три любовни думици.

Ако я види нейдѣ на самѣ, па макаръ и прѣзъ прозорецъ и прѣзъ илеть, Ромео каже на своята Жулиета:

— Марі, ша та зема!

Момата, ако го обича, отговаря му:

— Ако ма земешъ и есть ша та зема!

Това е тѣхното *déclaration d'amour*. Отъ тогава почватъ да си пращатъ дребни подаръци.

Не слѣдѣ много врѣме момъкътъ праща у момини годежници („дѣвиснопове“). Тѣ пристѫпать къмъ испѣлнение на мисията си съ забикалки, съ много прѣдразливостъ и хитрина додѣ разберѣтъ ще намѣри ли добѣръ приемъ предложението имъ. Отъ прѣвъ пѫть момините родители никога не дававатъ отговоръ. Дѣвисноповетъ трѣба да ходѣтъ, до три пѫти до четири

пъти, дори до седем пъти, за да получатъ съгласие. Ако ли нѣкъ и на седмия пътъ получатъ уклончивъ отговоръ, значи, мисията имъ е не-сподучила.

Въ случай на съгласие и годежъ, родителите на младите пристъпват този часъ, съ посредството на ходжата, към опредѣление дена на свадбата, стойността на никяха, даровете и церемонията при обряда.

Вечеръта прѣди свадбата става *каносването* на момата, което отговаря на заплитането ѝ у настъ, въ присъствие на дружките и роднините ѝ. Ергените състоят се на двора. Когато биде каносана момата, тя се исправи, за да ѝ се любуват. Дружките ѝ пѣхат пѣсни, съ която ѝ се дават наставления за отнасянето ѝ прѣзъ първобрачната ноќь, и дѣто подъ простиране на ръце, се таи такава поетическа нѣга:

Мари да не си се уплашила,
Гелино, гелино!')

Мари да не си се засрамила,
Гелино, гелино!

Кога дойде лудо младо
При тебе, при тебе:
Да съблъчешъ моръ фереджа,
Гелино, гелино,

Да разбулишъ дюлберъ яшмакъ
Отъ тебе, отъ тебе,
Да съблъчешъ тель-ярмагажъ,
Гелино, гелино,

Да се лъскатъ теловетѣ,
Гелино, гелино,
Да съблъчешъ херилъ риза
Отъ тебе, отъ тебе,

Да събуешъ жълти места
За двѣсте, за триста

Мила ми е майка ти
Гелино, гелино?

Тая пѣсень се пѣе отъ дружкитѣ и на слѣдующия день подирь
вѣнчаването вечеръта, когато се разотидат свадбаритѣ и младоженците
влазятъ въ брачната стая.

За забълъжване е една симпатична чърта въ отношението на помака къмъ невѣстата му, чърта, която се не вижда въ нашите селски нрави. Въ много случаи помакътъ е деликатъ и вѣжливъ къмъ жена си, въпрѣки тираническото въззрѣние на мюхамеданитъ къмъ жената. Така напримѣръ, той донася вода въ кѫщи, нѣщо неизвѣстно между нашите селене; кога отиватъ по байрама въ друго село на гости, помакинята ъзди коня, а мажътъ ѝ го води, а на лоши мѣста той я не свали, ами я въздържа и подпира за да не падне.

1) Булка.

Както свадбата, така и байрямътъ, така и сюнетътъ на дъщата се отпразнуватъ съ прѣпускане на коне, гюреши, тѣпани, зурли, пушкапета и въ тия тържества зима участие цѣлото село.

Предѣнкитѣ-седѣнкитѣ сѫ главния театръ на *задиряната*, на любовните срѣщи на дѣвойкитѣ и момцитѣ.¹⁾

Една христианска чърта силно отпечатана въ нравите на помацитѣ е още и единоженството. У тѣхъ почти не сѫществуватъ примѣри на полигамия. Едно поползвование за двоженство се е случило прѣди 7—8 години въ Ракитово, и то произведе твърдѣ голѣмъ смутъ въ цѣлите Родопи, особено по своя трагически епизодъ. Това приключение е и инакъ интересно, като чудата чърта въ вѣсточните нрави, по своята романтическа подплата. Азъ щѫ го раскажѫ: Нѣкой си младежъ, Хасанъ, се залибиль съ една Ракитовска дѣвойка, твърдѣ хубава и привлѣкательна помакиня. Кога я довель у тѣхъ, за да го вѣнчайтъ, баща му забѣлѣжилъ булката, харесала му се и рѣшава той да я земе. — Хасане, казалъ бащата на сина си безъ никаква забикалка: — „Гелината азъ ще я земѣ за мене, ти си търси друга!“ Като чула това, Хасановата майка се уплашила и пратила Хасана побѣско да доведе имамина, за да го вѣничѣ. Но сластолюбивиятъ старецъ наддѣлилъ и се вѣнчалъ съ доведената за сина си невѣста! Отчаянъ отъ бащината си постжика нещастниятъ Хасанъ се въоржилъ сутренята, отишълъ въ близкната гора, съблѣкълъ се по риза, окачилъ си дрѣхитѣ на еловите клони, па се грѣмнѣлъ въ устата. Въ стѣдствие на това бащата биль виканъ на сѫдъ въ Пещера, но ракитовските аги се наговорили да потушатъ работата, и дали пристрастни показания, чрѣзъ които виновниятъ билъ освободенъ, стѣдъ като прѣстоялъ прѣдварителенъ затворъ три четири мѣсяца.²⁾

Помакинитѣ сѫ увѣковѣчили тая смрѣть съ една пѣсень.

XII.

Чепински говоръ. — Шѣнитѣ. — Измѣнение на едно родопско нарѣчие — Нѣколко думи за сегашния български езикъ.

Нарѣчието на чепинските помаци е много близко до нарѣчието на осталитѣ помашки прѣдѣли въ Разлошко, Неврокопско, Рупчоѣ, Ахъ-Челеби. Забѣлѣжихъ тая особенность въ чепинското, дѣто числата произнасятъ пакъ по български, а не по турски, както другите помаци. Главната му фонетическа разлика отъ тракийското нарѣчие състои въ замѣнението звуковете тъ, ж, а и е (кога пада на тѣхъ ударение) на о, ѿ, ѿ. Казватъ: *троса, потъ, моча се, калъ, лъонъ, чосто, горото*, вмѣсто: трѣж, пѣтъ, мѣчъ се, калѣ, ленъ, често, гората. По твърдия си изговоръ това нарѣчие е спрѣмо общебългарския язикъ, както баварското спрѣмо общегерманския. Много прѣчжътъ на чистотата му и го-

¹⁾ Г. Хр. Константиновъ е далъ доста любопитни свѣдѣнія за семейния животъ на чепинските помаци въ „Сборника за народни умотворения, наука и книжнина,“ книга IV.

²⁾ „Чепино“ отъ Хр. Константиновъ, въ „Сборника нар. умотв., наука и книжнина.“

лъгомото множество турски думи, вмъкнати благодарение на близкият сношения и симпатия съ турците. При сичко това, то представлява голъмъ филологически интересъ, по своята оригинална особеност отъ другите.

Помакинитѣ въ Чепино на свадби, на тълки, на сбогище пѣхатъ български пѣсни. До сега това сѣки знаеше, но какви сѫ тия пѣсни, съ какъвъ духъ, съдържание и творческа сила — слабо бѣше известно — ни една не бѣше печатана — поради мъжнотията на записването имъ отъ българинъ. Пръвъ пътъ се появиха въ печать женски пѣсни отъ Чепинско на 1890 г., слушани отъ устата на помакини и прѣдадени отъ двѣ помачета: Мехмедъ Тумбейъ и Юсуфъ Синаповъ.¹⁾ Тия нѣколко случаини пѣсни, крадицкомъ истеглени отъ богатото и скрито още за насъ съкровище отъ народна поезия въ прѣкрасната Чепинска долина, сѫ повечето лирически, главната имъ тема е любовта и женидбата. По фантазия, по фигураностъ тѣ не падатъ нѣ-долу отъ другите ни лирически пѣсни. Азъ нѣма да отегчя читателя, ако му приведа тукъ при нѣ-напрѣжнитѣ двѣ, още три кратки отъ тѣхъ, безъ да се боимъ, че щѫ му дамъ само варианти на известни вече пѣсни:²⁾

I.

Дѣвойче, моме, дѣвойче,
Дѣвойче, жива раздѣла,
Какъ щемъ се ние раздѣлимъ?
На сърдце ми си лѣгнало,
Като двѣ могли³⁾ на поле,
Като двѣ чешми на дервенкъ,
Като двѣ звѣзды на небо.
Дѣвойче, моме, дѣвойче,
Излѣзни вонка на двора,
Да думамъ да се надумамъ,
Да гледамъ да се нягледамъ

II.

Три овна давамъ, моме лс,
.Лю⁴⁾ да те срѣщнѫ, моме лс,
Долу подъ село, моме лс,
Въ тѣсни сукаци, моме лс.
— И да ме срѣщнишъ, аго лс,
Що ще ми сторишъ, аго лс?
Не съмъ азъ китка, аго лс,
Да ме затѣкнешъ, аго лс,
Не съмъ чаша вино, аго лс,
Да ме испиешъ, аго лс

¹⁾ „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина,“ книга II.

²⁾ Тукъ освобождавамъ тие пѣсли отъ фонетическите имъ особености, за да облегча прочитането имъ, тѣй като цѣлта ми е да ги представя само отъ поетическа страна, не и отъ язиковата.

³⁾ Могили.

⁴⁾ Токо, само.

III.

„Мехмеде ле, мили синко,
Камо ти е дълъгъ чибукъ,
Дълъгъ чибукъ, аленъ бенишъ?“
— Не питай ме, майко,¹⁾ за чубука,
За чубука, за бениша,
‘Ми ме питай за войската:
Отишълъ съмъ съсъ шестстотинъ,
Та съмъ дошълъ съсъ шестина!
И тие сѫ яралие,
Яралие, болни лежатъ;
И ази съмъ яралия,
Яралия, боленъ лежж,
Боленъ лежж, щѫ да умрж.
Яне, Яне, стара майко,
Ела, ела да те питамъ,
Колко годинъ ще ме жалишъ?
Ще ме жалишъ, ще ме тжжинъ?
Па тя си му отговаря:
‘Иой ми сино, мили сино,
Щѫ те жалимъ, щѫ те тжж,
Дордъ дойдж при тебе-ка,
При тебе-ка въ черна земя!“
‘Дойде буба да ме види.
Не кайдисахъ да го питамъ,
Колко годинъ ще ме жали.. .
А баща ми отговаря:
‘Щѫ те жалж, щѫ те тжж,
Дордъ гарванъ побѣлѣв,
Дордъ сухаръ филизъ пустне!“
Дойде сестра да ме види,
Не кайдисахъ да я питамъ,
Колко годинъ ще ме жали.
Па сестра ми отговаря:
‘Щѫ те жалж, братко мили,
До три годинъ дордъ родж,
Дордъ родж мажжко дѣте,
Да го зовж на тебе-ка,
На тебе-ка — Мехмедъ Али.“
Дойде либе да ме види,
Не кайдисахъ да я питамъ,
Колко годинъ ще ме жали,
Ще ме жали, ще ме тжжи.
Па либето отговаря:
‘Щѫ те жалж, щѫ те тжж,
Щѫ те тжж день до пладнѣ,
Дордъ влѣзж въ градината,
Да наберж росна китка,

¹⁾ Така дума: майко, се повтаря въ срѣдата на сѣквой стихъ; ние я изоставихме за краткости.

Да завърка на двѣ бузи,
 Да излѣзж на двѣ порти,
 Да залиж друго либе,
 Друго либе по-хубаво,
 По-хубаво, иб-гиздаво!

Нѣма съмѣнение, че въ чепинскитѣ села се нази богатъ складъ отъ произведения на народно творчество. Българската етнография и филология иматъ много интересенъ материалъ още да исчерпватъ. Помашкиятъ битъ, язикъ сѫ се запазили и днесъ такива, каквите сѫ биле прѣди вѣкове; сума важни национални чѣрти, изчезнали, или които исчезватъ веке отъ другитѣ мѣстности на отечеството ни, тукъ останатъ неначети. Духътъ на нашето врѣме и на напрѣдъка, който се изражава главно въ смѣнение старото съ ново, най-малко е проникналъ въ тие затънти мѣстности. Не казвамъ — никакъ. Въ турско врѣме тѣ бѣха съвѣршенно затворени за българския свѣтъ, той нѣмале съ тѣхъ никакво непосредствено съприкосновение, за да може да упражни каквогодѣ влияние. Но отъ освобождението пасамъ, благодарение на свободата и на несравненно по-голѣмата сигурностъ на съобщенията, тѣ отворихъ вратата си на нахлувътъ на една вѣнкашина вълна. Сега помашкото Чепинско е полугляурско. Съсѣдството съ новъ елементъ, при сичката имъ упорита самозатвореностъ и фанатическа нетърпимостъ, внесе въ умственния миръ на помаците значителна промѣна. Влиянието е очевидно, макаръ, че то е въ ущърбъ на тѣхната запазена оригиналностъ. Ако то още не е се коснжало до по-вѣтрешните сфери на тѣхниятъ животъ, до домашните прости, до религиозната съвѣсть и до политическото имъ и социално мировѣзнѣніе, то се е отразило вече доста силно на язика имъ. Помашкия диалектъ въ Чепинско сега вече по-рѣдко ще го срѣщнешъ въ неговата прѣдина цѣлостъ и неначетостъ. Той е доста измѣненъ, и съки денъ се измѣнява при постоянните сношения съ новите пришълци и гости бѣлгаре — той се приближава несъзнателно къмъ обще-бѣлгарски говоръ, чисто вѣздѣйствие става не-отразимо ввредъ дѣто проникне. Въ Лаждане туристътъ напраздно би искалъ да чуе първия помашки диалектъ въ устата на осталите помаци и на помощника на кмета. Двамата лажденски помаци, които ми служехъ за водачи изъ Родопите, и съ които имахъ дѣлъ разговори, рѣдко, и като по погрѣшка, произнасяхъ ибкои думи по помашкия изговоръ. Единиятъ, особено, кехаята, употребляваше по-често това произношение. Но азъ съ очудване забѣлѣжихъ, че кждѣ края на пѫтуването ни той вече произнасяше думитѣ така, както ги бѣше чулъ отъ мене случайно прѣзъ разговора. Очевидно, той се стараеше да приравни язика си къмъ моя, и несъзнателно. Тая подражателностъ, забѣлѣжена и у неговите тукъ единовѣрци, не подиръ много години ще вѣдвори въ чепинската долина нарѣчието, което владѣе въ долината на Марица, и образци отъ помашкий диалектъ, филологите трѣбва да търсатъ въ другитѣ родопски покрайнини.

Впрочемъ, и селяните българохристияне, които тук съмъсъ и пришълци отъ разни крайща на България и Македония, приближават диалектите си къмъ общобългарския. Това е фактъ безпрѣкословенъ. Втората стаичка, дѣто ме постави дѣдо Даскаль, е тъкмо надъ бакалницата му, и польть ѝ обладава същата тънкостъ и прозрачность, както и польть на прѣжната ми стала — надъ фуриата. Така щото, азъ можа да шпионувамъ добре бакалницата и да не пропущамъ нито една нейна думица. Въ часоветъ до полунощъ, когато адската ѹрѣвка не ме оставя да заспѫ, азъ намирамъ едничко и неволно развлѣчение да се вслушвамъ въ нея. Е харно, азъ съ удивление чухъ въ устата на полупияните или скарани селяни suma думи и фрази, кой знае какъ прилетѣли до тоя планински жгъль и добили вече право на гражданство. За мене бѣше голѣма изненада да чуј: „заявление“, „правителство“, „подадохъ апелативна жалба“, „партия“ и кунѣ още термини отъ съдебно-административно-политическия язикъ. Въобще администрацията е силенъ проводникъ и въ най-заглъхнатите крайща на общеприетия господарственъ, и ако щенъ, литературенъ язикъ. Администрацията, заедно съ училищата, съ главните цивилизаторски агенти въ селската масса — заедно съ новите работи, съ новите понятия, се внасятъ и новите думи въ нея, фамилиарни вече на побълтурната част отъ народа. Но тоя начинъ съ намаляването мѣстните диалектически разности, усилия се духовната сврѣзка на селото и града, което е единъ прогрѣсъ.

Може да се сърдїтъ господа пуристите, че тая духовна сврѣзка е сплетена отъ думи, които не съ съществували въ язика ни, но тѣ не могатъ да ни дадатъ други, нито тия пѣкъ могатъ да унищожатъ. Вмѣжването новизните и чуждиците въ държавния и литературенъ езикъ, не съ резултатъ на една прищявка, или случайностъ, а на силата на работите, на една историческа необходимостъ. Но тѣзи новизни и чуждици съ такива, до когато врѣмето имъ даде право на гражданство. А врѣмето съ съвѣкупното сътрудничество на опита, критиката, трѣбователността на просвѣтения умъ и на добрия вкусъ, ще исхвърли на купището много непотрѣбни заимствования, но ще задържи настойчиво много други отъ тѣхъ, необходими, и ще ги наложи. Минжли прѣвъ това сито, тѣ съ вече свещенни и неприкосновенни. Кой ще се помжчи днесъ да употреби филологическата си лопата на думи, като: свобода, отечество, правителство, конституции, политика, история и хиляда още подобни, чрѣзъ които ни се откри цѣлъ миръ отъ нови понятия, неизвѣстни на язика ни и на съзнанието ни? Да, имаше едно врѣме такива распалени чистители, но школата на г. Богорова успѣ да даде само нѣколко смѣхури на разговорите ни, но внесе много малко свое въ естественното развитие и формация на язика ни. Г. Богоровъ ограничаваше се да замѣня една дума, приета вече, съ друга, подъ прѣдлогъ, че послѣдната е побългарска отъ първата. Знаемъ, колко малко успѣ. Днесъ, при другото, намъ трѣбатъ още въ язика ни думи-нюанси, думи-полутонове, нѣмотията отъ които прави

така гола, сиромашка, лищена отъ деликатни движения нашата поетическа рѣчъ. Има нужда езикътъ ни отъ доктори, които да излѣчътъ нѣкои негови органически кусури, като липсата отъ неонрѣдѣлено наклонение, причастия, форми, безъ които стилътъ ни има неприятна тежчина. Но ако първото остане да сполучимъ съ врѣмето, за второто дали не е късно? И езиците иматъ свои периоди на нагли и рѣшителни нововедения, по тия периоди сѫ въ началото на тѣхното литературно развитие. Нашиятъ книжовенъ езикъ за радикални измѣнения е ималъ такива благоприятни периоди отъ Софрония до Славейкова. Дѣлото обаче на неговото *облагородяване* — забѣлѣжете, че не казвамъ — *пручистване* — прѣчистването е често осиромашяване — типърва прѣстои, като важна задача на нашата писателска интелигенция.

XIII.

Къмъ Арабъ-Чалъ. — Каменица. — Една автономна черкова въ Родопите.

На врѣхъ Петровдень, по 6 частъ заранята, тръгнахъ за Арапъ-Чалъ.

Арапъ-Чалъ е стрѣмния гористъ врѣхъ, що се издига на сѣверо-западъ отъ Лѣджане. Той, заедно съ поблизкия рѣтъ, Илийнъ-Врѣхъ, поб-насамъ отъ него, завършиши широкия гористъ родопски клонъ, който отъ Алабакъ тръгва право на югъ, та пълни сичкото пространство между Яденница, Ела-Дере и Луковица. Той е и главната областъ на експлоатацията на баронъ Хиршовата компания прѣди, и сега — на нашите търговци съ дърва, които го замѣстихъ. Той прѣставлява най-голѣма сгодностъ за експлоатация, както по богатството си съ борове, така и по сравнителната леснотия на прѣвоза имъ до Алабакъ. Това значи, че този клонъ до нѣ-колко години съвсѣмъ ще оголѣе, както Каркария, вопрѣки надзора за редовността на съченето, надзоръ впрочемъ твърдѣ недостатъченъ; защото една гора, която постоянно се сѣче безъ да се сади съ нови дръвета, най-послѣ трѣбва да оголѣе.

Пѣтъти ми удари къмъ Каменица. Нѣщо двайсетина минути ходъ има до Каменица. Срѣщахъ ме купове лѣжанчене — жени и маже, сички прѣменени, и ме поздравлявахъ съ добра срѣща и съ добъръ часъ. Тѣ идехъ отъ Каменица, дѣто се бѣхъ черкували, защото въ Лѣджане черкова още нѣма. Нѣкои отъ тѣхъ позалитвахъ любопитно водача ми, кехая Алю, който идеше задъ мене, за цѣльта на пѣтуването ни. Кехаята, като сѣки уменъ водачъ, отговаряще уклончиво: нѣмание нужда да знаѣтъ хората, че отиваме тамъ въ дивите гори, дѣто поб-често се вѣствуватъ хайти, отколкото почтенни хора.

Каменица не прави добро впечатление на пѣтника, тя нѣма сгодното мястоположение ни на Лѣжане, ни на Баня. Расположена въ гъвката на една висока гола поляна, по двата каменисти брѣга на една мала рѣчка, която често прѣсъхва лѣтѣ, тя е лищена отъ сѣкаква сѣнка и зеленище и прохлада. Чушмитъ, що се срѣща тукъ тамъ, изливатъ

гореща вода, такива текът и въ двороветѣ. Дървенитѣ къщи, повечето на два ката, и некрасиво натрупани по неравната почва на стръмнината, нѣматъ никакво живописно грунируване съ каквото лѣжатъ очите много други села изъ нашиенско. Едничката сграда, що спира погледа на себе си, е черквата, или иб-добрѣ, високата ѝ бѣла, като сиѣженъ стълпъ, звѣнарица.

Но Каменица е симпатична за настъ: тя е населена отъ оние чепински българе, които прѣди два вѣка и половина останахъ здрави на вѣрата си и прѣдпочетеожъ съвѣренното разорение и бѣгството отъ потурчването. Тѣхнитѣ имоти и къщи въ чепинскитѣ села били усвоени отъ потурченитѣ имъ брати, а тѣхнитѣ глави обрѣчени на сабѣ. Когато потурчването се извѣрило и врѣмето поутихъло, чрѣзъ единъ султански ферманъ позволявало се на бѣжанцитѣ да се завѣрнатъ и да си съградятъ нови къщи, и да бѫдатъ за напрѣдъ рая, равна съ сичкитѣ други християни. Една частъ отъ бѣжанцитѣ се заселили въ Ракитово, други си основале село Батиево, при Стара-Рѣка (сегашний Батакъ), а други основали Каменица на тая негостоприемна рѣтлина. Прѣданието за основанието на Каменица се въспроизвежда и отъ народната поезия на помацитетѣ. Една пѣсень, слушана отъ старата 70 годишна помакиня, Фатиме Тутарова, казва слѣдующето:

Та зачоха¹⁾ Милке моме, нова динъ²⁾
 Та основахъ³⁾ Милке моме, ново село,
 Ново село, Милке моме, подъ Каменецъ
 Потъ Каменецъ, Милке моме, потъ Батиево . . .

Състояща най-напрѣдъ отъ 15 — 20 къщи, споредъ прѣданието, Каменица днесъ има до 280 къщи, и една е остала чисто българско село между чепинскитѣ. Тя е прѣтърпѣла обаче голѣми пакости прѣзъ бурнитѣ врѣмена въ края на миналия вѣкъ и началото на настоящия отъ нападенията на кърджалии, хайти и арнаути, за което често жителитѣ сѫ избѣгвали въ Баня, дѣто задружно съ помацитетѣ сѫ отблъсвали тие разбойнически чети. На 1850 г. помацитетѣ отъ Бабенскитѣ колиби запалили селото, съ което нѣщо ги разсърдили. Прѣзъ ужаснитѣ събития на 1876 г. когато чепинскитѣ помаци се бѣхъ разбѣсували и нападижаха Батакъ, Каменица не биде никакъ закачена, макаръ, че дала, казватъ, по-водъ за тѣхната подозрителност. За това тѣхно поведение на добри съсѣди Каменица имъ отплати прѣзъ руско-турската война, като се въздържа отъ сѣко враждебно и мстително дѣйствие противъ тѣхъ. Тя не посѣгна на никому на стоката или покъщнината въ опустѣлите имъ за кратко врѣме села, нито покътна осталите тамъ стари помаци. Въобщѣ, забѣлѣжва се още отъ дълго врѣме нѣкаква дружественостъ въ отношениета, едно кокетничане между Каменица и помацитетѣ въ Чепино, извѣстни по своята особенна религиозна нетърпимостъ и ненавистъ къмъ

1) Зачехъ, заченахъ.

2) Дюня, турска рѣчъ -- съѣтъ.

3) Чини ми се, че тая дума ще принадлежи на записвачата, а не на пѣвачката.

христианитѣ, тъй добръ илюстровани съ Баташкото клане. Така, Каменица винаги е имала своята черква и клепалниятъ звънъ далеко се е разнасялъ изъ помашката долина, безъ да раздражава помацитѣ. Виковетѣ отъ минаретата мирно сѫ се сливали въ въздуха съ екътъ на клепалото. Турската религиозно-политическа поговорка: „чанъ чальмазъ, азанъ окунуръ“ не е памирала приспособление тука.

Отъ освобождението насамъ Каменица зе на себе честната роля на разсадникъ на просвѣщението и на българското национално чувство между помацитѣ. За тая цѣль е било издигнато съ помощта на румелийското правителство зданието на едно голямо училище. То стърчи на западъ на едно високо място, отъ дѣто гордо гледа на южната долина. Въ него е билъ пръвъ учитель г. Докумовъ, развитъ и енергиченъ человѣкъ, основателът на „Дружеството на светата идея.“ Ако пъргавата дѣятелност на тая цивилизираща пропаганда се ограничи съ скроменъ резултатъ, то причинитѣ на това се заключаватъ въ стихийнитѣ противодѣйствия, които споменахъ по-прѣди...

При рѣката, срѣдъ селото, азъ спрѣхъ, за да си купж нѣщо отъ бакалницата на единъ ханъ. Прѣдъ мене шуртеше топлата чушма, дѣто се пержътъ. Горѣ на балкона стояхъ нѣколко стражари, отъ които единъ, старшиятъ, ми бѣше познатъ отъ Лѣджане. Той ме поздрави съ добъръ часъ и попита, за на кѫдѣ отиваме. Алю поизлъга и каза, че отиваме на близко, кѫдѣ Илийнъ-врѣхъ, да се расходимъ.

Азъ счетохъ за нужно да обадж истината: не бѣше злѣ да знае властьта. Алю прѣкаляваше въ своята скритностъ.

— На Арабъ-Чалъ? че да ви дадемъ другари още, каза съ внезапно осериозенъ видъ старшиятъ. Той прѣложи самъ да ме придружи, и скокна да стѣга коня си. Но азъ го поблагодарихъ и отминжхъ нататъкъ.

— Кога ще се завѣрнете? попита той отъ чардака.

— Довечера, ще слѣземъ отъ Арапъ-Чалъ въ Юндоль и отъ тамъ по Луковица ще се завѣрна въ Лѣджене, ако бѫде рѣкътъ Господъ... Въ това подробно излагане маршрутата ми се криеше една зловѣща мисълъ, която сѣки би ималъ на мое място...

— Че не бѣше злѣ повечко да бѣхте, чухъ послѣднитѣ му думи, когато конътъ ми нацапваше въ затоплената отъ горещитѣ извори вода на Каменишката рѣка.

Изъ тѣсната вѣрла улица, която уловихме, виждахме по вратнитѣ прѣмѣнени въ прости, но хубава носия, булки. Въобщѣ, чепинките сѫ прилични жени, кърската работа, тежкиятъ и оскуденъ животъ сѫ загрубили чѣртитѣ на омургавѣлите имъ лица, безъ да имъ отнематъ печата на нѣкаква естественна, мека красота. Но единъ старъ, завѣщенъ отъ вѣковетѣ обичай, чепинки се женатъ само за чепинецъ; тѣ никога не приематъ да земятъ мажъ отъ друго крайще, а и полченка не приема да дойде въ планинитѣ. А поради малочисленността на българитѣ въ Чепинско, тѣ отдавана сѫ се сродили сичкитѣ. Съ тая малочисленностъ

се обяснява и странната и единствена привилегия, на която се радватъ чепинските българи отъ памти вѣка: да се зиматъ роднина до втори братовчеди. Тоя обичай, търгънъ по силата на работитѣ, и отъ гръцката патриаршия прѣтъ турско врѣме, показа се черковенъ скандалъ обаче на Екзархията. Пловдивската митрополия, по настояването на печата, строго смѣмѣ каменски свещенникъ попъ Илия, дѣто вѣничавалъ роднини, съ което правялъ грубо нарушение на единъ отъ важните черковни канони. Попъ Илия се опита да отблъсне тая намѣса на митрополията, като се опираше, първо: на давността на обичая на подобни бракове, извиканъ и поддържанъ отъ необходимостта, а второ: на черковната автономия, на която се радва Чепинско, още отъ врѣмето на турското завоевание.

Тая привилегия до скоро бѣше ревниво охранявана отъ каменските свещенници, които прѣдаваха защитата ѝ отъ баща на синъ. Само чепинските българи отъ цѣлъ български народъ, никога не сѫ се подчинявали на вѣдомството на гръцкия патриархъ и не сѫ плащали владичнина! Тая невинна и безъ голѣмо значение привилегия стана обаче причина за сѫбоносни исторически произшествия. На 1656 година пловдивскиятъ митрополитъ Гавриилъ, въ озлоблението си, наклеветилъ прѣдъ турската власть чепинските българи, че иматъ намѣрене да дигатъ бунтъ. Фанариотите самъ трѣба да се е смяялъ постѣ, когато е видѣлъ страшното слѣдствие на своята интрига: принудителното истурчване на Чепинско. Тая ужасна жертва правеше още по-скжна за Каменци едничката почти оцѣлѣла отъ потопа на ислялизмътъ, историческа правдина, завѣщана тѣмъ отъ дѣдите имъ... Но най-послѣ, туренъ подъ силния натискъ на българската митрополия въ Пловдивъ, попъ Илия се принуди да се отрѣче отъ вѣковната черковна автономия, на която бѣше наследствено пазителъ, и да се покори на заповѣдите на митрополита. Правдата за издаване вули минѣ въ нейни рѣчи. Сега чепинската автономия осталъ само единъ споментъ, но обичая, който тя бѣше узаконила: жененето между роднини — не така лесно може да се искорени. Роднини пакъ се зематъ, защото инакъ нѣма възможностъ да се женятъ хората. Въ Ракитово двама млади, безъ да обѣрнатъ внимание на новото положение, се зели. Митрополията имъ отказва позволителенъ билетъ за вѣничане — обаче тѣ и днесъ си живѣятъ невѣничани. Азъ мислѫ, че черковата грѣши, като не зима въ внимание историческите мѣстни условия на чепинските българи; нейната строгость би била полезна другадѣ, но въ тоя случай, тя само ще послужи да докаже безсилието ѝ. Никоя държавна, нито черковна властъ не сѫ въ състояние да накаратъ полчанките да се женятъ за чепинци, или пѣкъ чепинци да зиматъ за жени полчанки. Съществуватъ обичаи, които законътъ не може да отмѣни безъ да направи едно насилие на общественната съвѣтъ.

XIV.

Илинъ връхъ. — Закуска. — Алю. — Аранъ-Чалъ. — Прѣзъ Кладакътъ. — Котловината Юндолъ.

Единъ четвъртъ часъ нѣщо на сѣверъ отъ селото, стигнахме въ подножието на Илийнъ връхъ. — Въскачването по тая гола могила отиваше мѣжно поради твърдѣ върлия и изрить отъ пороитѣ пѣти. — Отъ първото, пѣ-низко, бѣдо мене ми се откри широкъ видъ на чепинската долина и на планинския ѹ вѣнецъ. Но хоризонтитѣ ми се още пѣ-разшириха когато се озовахме по 9 часътъ подъ самия връхъ, недалеко отъ китката борики, която го увѣнчаваше. Подъ сѣнката на тая горица, която тъй съблазнително привлича погледа отъ долината, се криятъ развалини отъ стара пѣкаква черква, посветена на св. Илия. Прѣди години Каменчане сѫ излизали редовно тукъ на Илинъ-день да се черкуватъ и да ядатъ курбани. Сега черковището е съвсѣмъ запустѣло; само овчаръ може-би нѣкога се истѣга подъ сѣнката на китката. Китки паричатъ въ родопските планини сичките подобни усамотени джбрави по върхищата, обикновенно съ оброцище въ тѣхъ.

Подъ гостолюбивий покровъ на една отъ бѣлитѣ борики, уединено израсли по стрѣмнината, и прѣдъ чудната диорама на чепинския миръ, пие се подкрѣпихме съ лека закуска. Алю подиръ нѣколко присторени уврѣтки на поканата ми, прие да испие съ гоѣмо наслаждение двѣ чеши отъ прѣвъходното шварцово вино, което си носяхъ отъ София. Той и пѣ-на прѣдъ, въ Каменица, по сѫщия начинъ испи и двайсетъ и петь драма ракия при една крѣчма. Както види читательтъ, Алю се е еманцириалъ вече. Но много ще се излѣже, ако прави по това пѣ-нататъшни заключения за неговото свободомислие. Мохамеданцитѣ, които си разрѣшаватъ спиртни питиета, като за искупление грѣха си, удвояватъ въ сички други случаи своето фанатическо усердие и нетърпимостъ. — Винопиенето у тѣхъ рѣдко може да служи за доказателство на либерални уѣждения. Моя водачъ е човѣчеъ крѣтъ, добъръ и приказливъ; ние си говоримъ, като стари другари; но азъ искахъ да знамъ, подъ тая външна кора какво се крие, и когато улучихъ минута, въ която Алю се намираше въ най-благодушното настроение, и ми расправяше прѣданитето за миналото на Чепинско, азъ внезапно го попитахъ ужъ невинно: — „Алю, и ти си бѣлгаринъ, нали?“ той ми отговори съ едно глухо утвѣрдително „ой“ и лицето му се промѣни. Па тутакси захванѣ други прикаски . . . Подиръ това кратко, сухо „ой“, което приличаше на едно изрѣмжаване, вече не рискувахъ подобни питанета къмъ водача си.

И каква полза? Тоя добъръ Алю е прѣкрасенъ човѣкъ, нарича езика на турцитѣ „свински езикъ“, ходжата си „попъ“, пие шварцовото вино, може-би, би яль и сланина, допушта въ съвѣстъта си, че е бѣлгаринъ, но никога нѣма да допусне, да му кажатъ това — противорѣчие безъ смислено въ една тѣмна душа, сграбчен въ удушителнитѣ стиски на фанатизъма. Фанатизъмъ абсурденъ, на който се дѣлжи Батаќъ. Азъ

гледахъ сега къмъ синиковия въ хоризонта Карлъжъ и мислено виждахъ черните стълнове димъ, като се вияхъ надъ окървавените вълни на Стара-Рѣка . . . Този Алю не бѣ ни поб-добъръ, ни поб-кротъкъ отъ тогавашните Аловци, които тамъ съчахъ на дръвникъ вратоветъ на своите роднини. Азъ гледамъ като съка огънь за цигарето ми, съ такъвъ ресигниранъ и невиненъ видъ, и тайно благодаря провидѣнието, че настахъ врѣмена, въ които Алю може да прави услуги на българина, безъ да се искушава да му прѣрѣже гърлото . . .

Една неприятна изненада ми направи Алю, когато му прѣложихъ да грѣмне пушката си — едничкото оржие, което бѣ зель съ себе си.

— Йокъ, не е полна.

— Какъ, защо я не напълни? Нѣмашъ ли патрони?

— Мойата пушка и патроните ми, сѣто оста въ кощата.

И той ми обясни, че отъ вечеръта не му било съобщено, както се бѣхъ распоредилъ, че ще ме води изъ балкана, така щото, когато тая сутренъ допиѣль въ кръчмата на дѣда Даскала и узналъ, че азъ го очаквамъ, той се затекълъ до единъ българинъ и зель неговата празна пушка, — да я носи, колкото за очи.

И той щракна оржиието, което слабо иззвѣка.

— Разваленъ е мамецътъ, каза той като ѝ гледаше машината.

— Какво е това „мамецъ“?

— Яйо. У настъ таковъ прикоръ има.

— Ами защо не зема своята пушка и патроните? Забрави ли?

— Не забурихъ есть, ами буйбата бѣше отишила на лйонотъ, па земала ключо састь себе си . . . Па лйоно си е далечко . . . Другадѣ нѣмаше врѣме да троса . . . Ама не бой се . . . Въ гората нѣма нищо сегио . . .

— Альо, какво е това тамъ? попитахъ бѣрзо, като видѣхъ нѣщо, което шаваше изъ трѣвата.

— Койб? . . . А! зойме! извика той, като надникна близко; но послѣ се завѣрна и съдна при мене.

— Защо я не прѣбийшъ?

— Зойме върви ли си изъ пижийотъ — не закачи я, каза сентенциозно Алю.

Малката влѣчуга полека лека си отмина нататъкъ, безъ да подозира, че дължи живота си на милосърдното сърдце на единъ може-би участникъ въ баташкото кланѣ . . .

Голѣмитѣ линии на планините рѣзко се источваха въ меки очѣрти на лазурните хоризонти. На югоистокъ тѣ красиво завивахъ и се свързахъ съ черната верига на Каркария, задъ която, като едно далечно море, се мережелѣше Пловдивската равнина, подъ булото на маранята. Въ джното на това море се синѣше нѣщо дѣлго, то бѣ Стара-Планина. Право отъ югъ гигантската голотеместа Сютка, издигаше високо и мрачно гориститѣ си хълбоци, и се сливаше поб-нататъкъ съ сплѣскана и по-

лугола планина, пасъяна съ колибакъ, по билото на която пълзи гравицата съ Македония. Това награмадяване на мрачни и недостъпни планини съставлява ефектенъ контрастъ съ кротко-идилическата между тяхъ долина, расхубавѣла и засмѣна, като една въсхитителна градина. Съ исключение на Дорково сичкитѣ и села се видѣтъ, потънели въ кичестъ шумакъ, съ красиво источени въ въздуха бѣли минарета. Навредъ — зеленище, гори, върхове, лазуръ. А пъкъ тамъ, въ дъното на западния хоризонтъ, дига се като облакъ, нѣкакъвъ си нашаренъ съ бѣли прѣспи купенъ на Ширинъ. Картината е достойна за въхищение. Четката на художника се растреперва отъ нетърпѣние тукъ да улови на платното съ нѣколко творчески движения тая магически свѣтъ. Дѣ сѫ криѣтъ нашите живописци?

Дѣйствително, за да се види въ сичката си хубостъ Чепинската долина, нѣма по-добра точка отъ Илийнъ връхъ. Той не е толкъсъ далеко отъ нея, щото да се смѣсатъ въ единъ общъ тонъ краскитѣ и релефитѣ и, а е доста високо надъ нея, за да отнеме грубоститѣ и некрасивитѣ гранавини, свойствени па сѣка почва, и което развали иллюзията за пѣтника, който я гледа твърдъ отъ близо.

Ние продължихме пѫти си по една пѫтека на стрѣмнината, между дънеритѣ на разреденитѣ бѣли борики. Скоро завихме на съверъ да минемъ прѣзъ една сѣдовина на Илийнъ връхъ, която ни въведе въ гѣста борова гора, дѣто се изгубихме, а подиръ нѣколко завоя изъ нея пѫтеката излѣзе на открита полянка, „Бѣлата Скала“, отъ дѣто пакъ ни се лъсна гледката на Сютка и Доспатскитѣ колибаци. Тая полянка отъ югъ се увѣнчаваше отъ причудливъ стълпъ канара, който сѣкашъ пазеше входа въ Арапъ-Чалъ.

На западъ отъ полянката вече се захващаше Арапъ-Чалъ. Подиръ малка почивка ний се гурнихме въ горитѣ му, които изведенѣжъ станахъ много гѣсти, пусти и мрачни. Пѫтеката ни заведе прѣзъ нѣкакви мочурливи бари, съ тина черна, като мастило, въ нѣкакъвъ глухъ и стрѣменъ пущинакъ, и тамъ се изгуби. Озърнихме се на съкѫдѣ — на кѫдѣ да хванемъ, на тръгнахме на посока, право прѣдъ себе си, по възвишението, за да се искачимъ на гърба на Арапъ-Чалъ. Купното опустошление на Бѣловската гора още не бѣше дошло до тукъ; но въ многото прѣсъчени единъ метъръ високо надъ земята борове, и постелката отъ трески около тие убити тѣла, бѣхѫ като едни зловѣщи прѣдтечи на истрѣблението, на което близостъта прѣдвѣщавахъ... Нашето възлазяне на сѣки мигъ ставаше по-мѣжно. Попаднихме въ областта на испадалитѣ борове и ели. Хиледи изгнили трупове, накръстосани по сѣка посока, прѣпрѣчвахъ вървежа ни и туряхъ спънка на сѣка наша крачка. Повечето трупове не можахѫ да се прѣскокнатъ, а трѣбаше да ги избикалиме. — често да се повръщаме по стѫпкитѣ си, поврънати отъ непроходима мрѣжа отъ сухи клони, прѣплетена съ жилава паяжина отъ пълзящи растения, които задръстяха на сѣка минута пѫти ни. Правитѣ борове, остарѣли и осърнали, сѣкашъ поразени отъ ужаса на смрѣт-

ностъта, що ги забикаля, печално отпушахъ уморенитѣ си клоне, облѣпени дрипаво и обвѣсени съ рѣсистъ мъхъ. — Очевидно, задушени въ тоя затворенъ въздухъ, заразенъ отъ миазмитѣ на стихийната гнилостъ, и недостжденъ за освѣжающия лъхъ на балканския вѣтъръ, тѣ неможахъ да вирѣятъ и клюмахъ, като немощни и маложизнени старци, които очакватъ най-малкия ударъ на сѫдбата, за да се повалятъ при другите. Тия безчислени трунове, патръкаляни единъ на другъ, често образуващи купове, наумѣвахъ бойното поле на едно велико сражение, или азиатски градъ, изъ който е минжъ истрѣбителни бичъ на холерата. Макаръ че се искачихме доста високо на тая урва, ние видѣхме на горѣ подъ увиснали тежки вѣти на бороветъ, че урвата отива още много на високо и потъва въ дива гора, но сѣ така гъсто напрѣчена съ нападали дѣнери и настърхнали съ изгнилъ клонакъ. Пажешествието при такива условия ставаше отвратително. Ние спирахме прѣдъ сѣки легнжъ дѣнеръ който ни се испрѣчаше, като една крѣпость, която трѣбаше или да щурмуваме, или да избиколимъ. Ние се сломихме и прѣгънахме одвѣ. Особено конътъ се измѣчи, цѣлъ издрасканъ отъ остритѣ стърчащи клонове, прѣзъ които си проправяше путь. Изъ такива място, очевидно, никой не е минувалъ безъ крайна и неотвратима необходимостъ; никаждъ слѣда човѣшка или на добитъшки кракъ по върлата, влажна и лъзгава стрѣмнина засипана съ изгнилѣтѣ борови игли и ишишалки.

— Това място му збвашъ „Кладакъ“ каза Алю при едно ново спиране, като поимахме и двама силно, сѣкашъ дѣвъ духала.

— Защо го викатъ Кладакъ?

— Прикоръ таковъ му дали людете... заради че дровѣто са много накладени тузї — отъ бурята.

Алю се огледваше на около.

— Какво диришъ, Алю? попитахъ го азъ.

— Трѣса пижкотъ — безъ потъ мочно ще излѣзвнеме на ворхъ.

Дѣйствително, ние отдавна бѣхме изгубили една познаваемата пажетка, принудени отъ срѣщнатитѣ прѣпятствия да се отклонимъ далеко отъ нея и да се скитаме на посока.

— Измѣчи се!¹⁾ каза ми той.

— А ти неумори ли се?

— Езъ самъ привикналъ. Ние сме люде балканџии — Тузї, изъ тая горѣ съмъ правилъ четири години овчарджъкъ.

— Та ти познавашъ добре тие място?

— Ой. Нататока е дори товно, оти така често горбото... Тузї ония се крияха... Есть дваждъ самъ давалъ хлѣбъ хайтимъ-тѣмъ за да ъдотъ.

И той ми расправи животъ на хайдутитѣ въ тая гора и нѣколко срѣщи съ тѣхъ. Хайдутитѣ никога не палили огньъ пощѣ, спали въ тѣмнината и въ мокрежа, и получавали хлѣбъ отъ овчаритѣ, които никога не смѣяли да имъ откажатъ, даже оставали винаги единъ самунъ въ

¹⁾ Измѣчи се.

запасъ за такива гости. Разумѣва се, че сѫ се пазили да обадятъ на властъта. До прѣди двѣ години е било опасно много по тие балкани; защото границата съ Турско била близко на два часа нѣщо. Но отъ какъ българската войска я тласна още два часа на вѣтрѣ, хайтитѣ изъ Македония се страхуватъ толкова на вѣтрѣ да приближаватъ. Послѣ, сега има и стражарски постове на гъсто на вредъ по границата.

Високо надъ главитѣ ни, но блиско нѣкаждѣ, изехтѣ глухо гръмотевицата.

— Дождъ пада задъ ворхътъ... Да крепаме! каза Алю и поведе коня.

Тая дума Алю винаги употребляваше като една команда, когато искаше да тури край на почивката. Тя значеше: да вървимъ!

Ние уловихме нова посока, на лѣво, като слѣзохме въ дола на едно поточе, на което стоплената вода не можа да ни расхлади, и съ голѣма мяка се проврѣхме изъ нальгалитѣ въ него дървета, та подхванахме урвата на друго бѣрдо на Арапъ-Чалъ. Тука кладакътъ понамалъ, но него замѣсти непроницаемъ лабиринтъ отъ низки многостъблести борики, прилични, като голѣмъ храсталакъ, които ни бодѣхъ безжалостно лицата съ остритѣ си игли и ни обливахъ съ мокрота: прѣди малко тукъ бѣ валъло дъждъ — Излѣзохме на полянката на една сѣдовина. Отъ тукъ вече изгледътъ на гората съвсѣмъ се промѣни. Кладакътъ прѣстана да я загрозява; хубави, здрави и прѣкрасни борове отъ сѣкъдѣ се издигахъ като зелена стѣна, изъ която ни долитахъ пѣсни отъ славей — и приятенъ дъхъ отъ бориките и отъ чубриката, силно размиризали отъ току що минѣлия дъждецъ. Хоризонтътъ ни бѣше отъ сѣкъдѣ затворенъ отъ раскошното вѣрше на тѣмнитѣ гори, но картината оставаше очарователно идилическа; чистата и весела поляна, покрита съ росна трѣва, заблѣстяла съ милионитѣ си ялмази на слѣнцето, радваща, нѣжеше сладко душата съ своятъ свѣтъ покой и райска уединеностъ. Една пѣтека, като златна корделка, измѣкваше се отъ едно място на гората, на дѣсно отъ насъ, и просичаше съ една сладка линия зеленището, за да потъне пакъ въ черната гора отсрѣща. Тая пѣтека, направена отъ стадата, даваше радостниятъ печатъ на живота на тая затънтенна самотия.

— Това го викатъ „Локвата“, тузъ е имало гйоль прѣди, каза Алю, като ми сочеше едно петно отъ по-тѣмнозелена трева, каквато означава присѫтствието на мочуръ.

Срѣщната гора обличаше единъ новъ поб-високъ врхъ. Азъ го попитахъ дали отъ тоя врхъ ще слѣзнемъ въ Юндоль.

— Ха, има още два три боруна такива.

— Какво наричашъ борунъ?

— Борунъ — барчина,¹⁾ като тази-хе.

Азъ го поканихъ съ още една цигара.

— Иокъ, нехтѣ вече . . . Да крепаме!

¹⁾ Врхъ, — трѣба да произхожда или отъ бѣрдо — бѣрдчина, или отъ турското баиръ — баирчина.

Ние втѣзохме въ гората, дѣто влазяше и пѫтеката. Тукъ ни се отвори широкъ и правъ, но съвсѣмъ отвѣсенъ пѫть, който стигаше чакъ до самий врѣхъ, дѣто единъ отворъ го допираше до самото небе: той приличаше на стълбата на Якова. Отъ тая висота ние се спустнахме въ друга една падина съ опожарена гора; подиръ още много възлази и стрѣмни спускове прѣзъ безкрайни борови и джобови лѣсове, ту по пѫтеки съ голѣми и причудливи завои, ту безъ тѣхъ, прѣзъ непроходими гѣстаци отъ млади и стройни борики. Послѣдната подобна гора, прѣзъ която се спуснахме се нарича „Старата Мандра.“ Когато се озовахме на края ѝ, поздравихъ ни кучешки лаеве отъ нѣкое каракачанско стадо. Прѣдъ насъ се яви прѣкрасна планинска долина. То бѣше Юндоль.

Тая дѣлъгнеста котловина на ширъ петнайсетъ минути ходъ, а на дѣлъжина — единъ часъ, се протака отъ югъ къмъ сѣверъ. Подиръ изминѣтий лабиринтъ отъ гори, върхове и стрѣмнини, видѣтъ на тая покойна, гладка и засмѣна долина радва погледа, успокоюва душата. Дѣлъгото ѝ дѣно, равно въ срѣдата, къмъ крайщата се издига постепенно и неусѣтно, за да се слѣе чрѣзъ една приятна крива линия съ политетъ на окрѣщащи височини: това дава на долината форма на корито. Нѣколко малки локви се лѣщѣятъ срѣдъ зелената трѣва: тукъ е главата на Бѣловската рѣка Яденица, която побѣгорѣ си пробива тѣсния и дѣлъгъ проломъ прѣзъ планините, та на безчисленни водоскоци, увеличаема отъ многобройни горски потоци, отива да се влѣе въ Марица. Нѣколко мандри се лѣпятъ по вѣсточния склонъ, що пада въ котловината, която живописно пѣстрѣятъ чѣрди и стада юрушки. Срѣщния склонъ, както и този, е покритъ съ млада елова гора. Той се нарича „Женската Бѣрдчина.“ Надъ него се подава, сѣкашъ, че е залѣпена задъ гърба му, голата чука на величественната Балабаница. Южната бѣрдчина на Юндоль носи название „Шейтанка.“ Всички тия бѣрда на около, раскошно облечени съ гора, запазватъ хубаво Юндоль отъ вѣтроветѣ, праватъ вѣздуха му мекъ и напоенъ обилно съ борова миризма. Поради тия му благоприятни условия Юндоль е една отъ точките, които не прѣди много нарочита докторска комисия бѣ избирала за бѣдѣщи лѣчебни станции за слабо-гражднитѣ. Това впрочемъ ще остане само мечта, като се земе прѣдъ видъ отстранеността и мѣчнодостѣпността на тая висока планинска котловина, въ близко съсѣдство още съ хайдушките крайща на Доспатъ. Но тя заслужва да бѣде посѣтена отъ сѣки туристъ въ Родопите, който желае да се наслади отъ сичкото разнообразие на тѣхната неначета природа. На русската карта долината е записана Юнъ-Долъ (р. Юнъ-Долъ) и азъ мисляхъ, че това славянско название е настоящето ѝ, измѣнено отъ турците на Юндала, както го употребляватъ въ Чепинско. Но Алю унищожи това ми приятното прѣдположение, като ми обади, че въ Родопите има и друга мѣстностъ съ име Юндала. (*Юнъ-дала*, означава място дѣто става пазаръ на вълна). Едно чѫчурче при южния исходъ на долината, отъ дѣто се отваря хубавъ видъ на плоския и голъ грѣбъ на Куртовския Доспатъ, а задъ него на Ширинъ, весело изливаше срѣбри-

стата си струя въ дългото дървено корито. При него обядвахме. Послѣ, додѣто Алю дрѣмѣа около единъ часъ, азъ се посчитахъ нататъкъ изъ долината и сѣдахъ на разни точки, за да ѝ се налюбувамъ съкакъ. Усъщахъ неописана драгостъ, че се намирамъ въ лоното на тая родопска котловина, тъй повойна, тъй цвѣтуща и забравена отъ свѣтъ. Въ подножието на источната бърдчина забѣлѣхихъ и признаци отъ културностъ: нѣколко бразди съ зеленчука и една нивица около мандрата.

XV.

Юрукитѣ. — Едно свободно Родопско княжество. — По течението на Лукавица. — Камената була.

Току що се готвехме да трѣгваме зададохъ се отъ къмъ мандритѣ троица конници каракачани. Тѣ приблизихъ до нась и се взрѣхъ съ любопитство на тия двама гости на Юндоль. Тѣ бѣхъ прѣмѣнено облечени съ нови черни козени гунета, съ червени фесове на глава, прѣпасани съ черни кѣри. Селяхитѣ имъ бѣхъ набучени съ оржие.

Юрукитѣ се спрѣхъ, попитахъ ни, какво диримъ туха, посбѣражихъ се нѣщо, съ видъ на недоумѣніе, както ми се стори, па потеглихъ изъ пѣти си.

— Хайде да крепаме заедно нѣзбраздно!¹⁾ каза помакътъ, като ми хвана стрѣмето на коня.

Но юрукитѣ тозъ часъ потънхъ въ гората.

Отъ той мигъ видѣхъ, че Алю изгуби спокойствието си. Посбѣбрюването на юрукитѣ му се видѣ злокобно. Ние бѣрзо трѣгнахме по дирите имъ, но тѣ бѣхъ успѣли да исчезнатъ изъ завоите на планината съ своите неуморени и силни коне. Спускахме се по южния склонъ на Арапъ-Чаль, по много стрѣменъ каменистъ пѣтъ, който поб-надолу ще се сбере съ друма, що иде отъ Македония. Слынцето приличаше много. Прѣдъ нась се растваше широка картина отъ Доспатъ, — дивъ, вълнистъ, плоскъ планински гребенъ, съ опожарени гори, съ печално голи стрѣмнини, прорѣзани отъ многочисленни поточни сухи легла, дѣто се тѣмнѣятъ бѣдни ивици гора, прилични на нѣкакви петна по безкрайната голина на водораздѣла.

Ако се взрѣшь хубаво ще видишъ други поб-малки разсипани неправилно и на разни разстояния петна тамъ: то сѫ часть отъ колибите на Бабекъ, или: „Колибакътъ“ както се наричатъ съ общо име. Само на една точка тѣ сѫ се сбрали повечко и наумѣватъ село. То е Фролаово, столицата сега на Бабешкия колибакъ. Задъ него, на една могилка, се бѣлѣ стражарницата на единъ нашъ пограниченъ постъ. Далеко въ хоризонта картината се завѣнчава отъ синикови и страшно набрѣзденъ силуетъ на Пиринъ.

¹⁾ Надолу.

Бабекъ има своята история. Собствено Бабекъ, е дивата планинска покраина, която захваща билото и на двата склона на Доспатъ, между Чепинската област и Рааложко.

Тая помашка покраина, която едва би се забиколила за 35 часа ходъ, има до нейдѣ сѫдбата на много срѣдноафрикански мѣстности, които нѣ-матъ нито ясни граници, нито опрѣдѣленъ господарь, и се ползвуватъ съ една двусмислена, но пълна независимостъ. По постановлението на берлинския трактать, Бабекъ биде раздѣленъ на двѣ части; главното му село, което сѫщо носи названието Бабекъ, и колибацитѣ отвѣдъ водораздѣла на Марица и Места, бидохѫ оставени на Турция; а колибацитѣ отсамъ той вододѣль бидохѫ дадени на бившата Источна-Румелия. Но дори до 1886 г. тие двѣ части на Бабекъ, раздѣлени на картата отъ берлинските дипломати, въ сѫщностъ си останахѫ нераздѣлни и не принадлежащи никому: Турция бавеше да стѫпи въ владѣніе на дѣлътъ си, Источна-Румелия не смѣеше да земе своятъ, защото, за да го земе трѣбваше да го прѣвземе, а тя съ своята слаба жандармерия, нито мислеше да прави такъвъ рискованъ опитъ въ дѣлъчинитѣ на Родопитѣ, когато поб-насамъ, подъ носътъ на столицата ѝ, Тѣмржилиятъ Ахмедъ-ага управляващъ независимо своята *республика*, безъ да обрѣща внимание на безбройнитѣ покани и безсилни внушения на Румелийското правителство. На прѣдложението му да се прѣдадѣтъ, Ахмедъ-ага отговаряше гордо, като Темистокъ на Ксерксъ: — Заповѣдай при насъ!... На тая слабостъ на румелийското правителство се дѣлѣжи главно изгубването за нашата дѣржава на срѣдулека на Родопитѣ, великолѣпното корито на река Вѣча. Когато избухна 6-и септемврий, тая мѣстностъ се оказа въ турски рѣцѣ. Въ послѣдвалия въ Цариградъ турско-бѣлгарски договоръ нашата дипломация не можеше да не уважи принципа на „fait accompli“, на който тя обѣгаше притязанията си по съединението на Румелия съ Бѣлгария, и биде принудена да узакони онова, което вече сѫществуваше.

Подиръ Съединението, положението на нашите колибаци не се измѣни: въ турско-бѣлгарската спогодба нищо не бѣше споменято за тѣхъ. Когато една година слѣдъ това, турското правителство введе своето управление въ колибацитѣ, които спадахѫ въ границата му, нашиятѣ колибаци съвсѣмъ се еманципирахѫ отъ властта на главатаря си въ село Бабекъ, и се прѣбърнѣхѫ на независима дѣржавица, въ западнитѣ Родопи. Тѣ станахѫ сборно мѣсто, безбѣдно пристанище на разбойниците и на дезертиритѣ и контрабандистите на барутъ и тютюнъ, както и за укривателитѣ на овце прѣзъ прѣброяването беглика. Като се видѣхѫ въ пълна сигурностъ и безнаказанностъ, колибаритѣ захванахѫ да върлуватъ по единъ обезпокойтелентъ начинъ. Двама чепенски помаци, дезертири, организувахѫ една разбойническа чета и чрѣзъ обири и убийства распространихѫ ужасътъ далеко отъ прѣдѣлитѣ на хайдушкото си гнѣздо. Сѫщеврѣменно тѣ тласкахѫ границите му насамъ, въ ущърбъ на чепинскитѣ села Баня и Лѣджане, и разширявахѫ независимия поясъ земя, надъ който се прогласихѫ властители. Тѣ още разрушихѫ една погра-

нична колиба и пропадиха нѣколко митнически стражари отъ постовете имъ на Юндолъ, дѣто бѣше тогава нашата *принудителна* граница. Путуването по Арапъ-Чаль и по тие загъхнили мѣста, отъ които азъ сега даже безгрижно се любувахъ на неопитомената Родопска природа, бѣше станало невъзможно, и главния друмъ, що води отъ Чепинско за Македония, замрѣженъ съ опасности.

Трѣбаше да се тури край на това буйствуване. Лани, тракийскиятъ полкъ иенадвѣно нападна на непокорните колибаци, и ги завзе безъ да срѣщне почти съпротивление. Главатаритѣ на разбойническата чета, братя Руневи, избѣгаха въ Турция, а главния подбудителъ, Теберюолу, биде утрѣпанъ въ минутата когато командуваше на помаците да пушкатъ срѣщу войската. При помазването въоруженото съпротивление на три колибака, единъ отъ тѣхъ стана жертва на пламъците... Подиръ това, трийсетъ и четири колибака бидоха фактически присъединени на България, на която територията се угольми съ едно пространство отъ нѣколко десетки квадратни километра. Такая рѣшителна военна операция привлече вниманието на Портата. Послѣдваха прѣговори между нась и ия и една турско-българска военна комиссия на самото място констатира, че българитѣ сѫ дѣйствували въ своите законни граници. Въ сила на дадената амнистия, повечето избѣгали колибари се завърнаха на родните си мѣста и ужъ минуватъ сега за мирни хорица. За жалостъ, прѣвъ краткия периодъ на своето независимо и безконтролно съществование, тая покрайна успѣ да добие много скрѣбна физиономия: хубавитѣ и лѣсове се опустошиха и тя сега представлява една безутѣшна голота и сиромашност. Покоряването ѝ, макаръ и късно, ще запази поне осталите рѣдки лѣсове отъ варварскиятъ топоръ на доспатските катранджии.

Но съ това южната ни граница тамъ още не е управена, именно юдѣ Фотентъ. Турско-българската демаркационна комиссия, която я опредѣляше поб-ланни, биде безщеременно прогонена отъ тамошните помащи, които успоряватъ българското землище, като очакватъ, види се, да имъ се прати и тѣмъ единъ полкъ гости, за да ги накара да се вразумятъ, както братята имъ Бабечане.

Прѣвъ ужасно вратоломенъ путь ние се спустихме въ долътъ на Луковица, като оставихме на дѣсно отъ нась рѣта, на който стои важниятъ помашки колибакъ Свети Петръ. Отъ тукъ вече путьъ ни вървеше сѣ право на истокъ, въ подножието на Арапъ-Чаль и край рѣката, засѣяни тутъ отъ прѣкрасни високи джбове, ту отъ низки, гъсти габради, що обтачаха брѣговетѣ ѝ. Ние постоянно слушахме отъ дѣсно екли-вото шумтене на рѣката, която бълскаше вълните си въ джбоката каменна матка, дѣто многовѣковни джбове топяхъ дебелитѣ си дѣнери. Нататъкъ, путьъ ни потъваше сѣ въ поб-страшна гора, която го притискаше до скалистите стѣни и криеше на всѣка крачка невидими пусии. Глухотата и пущинакътъ ставаха страшни. Азъ забѣлѣхихъ, че Алю бѣше съсрѣдоченъ, безспокоенъ... Два часа държи такъвъ путь. На едно място край него, въ шумата, видѣхме нѣкакви наසъдали човѣци. Отъ прѣвъ

пътъ ни се видѣхъ подозрителни, но тозъ-чашъ познахме въ тѣхъ нѣкои цигани чергари. Присѫтствието имъ въ тоя пущинакъ зарадва Аля, той ми предложи да ги въсчакаме и да вървимъ съ тѣхъ дружина. И азъ не желаехъ по-добро нѣщо, но оказа се, че пътниците отиваха за Якуруда въ Македония. Ние продължихме пакъ сами, мълчаливо. Луковица гърмеше закрита отъ гъстака, твърдѣ глухо и зловѣщо. При единъ завой на скалата, дѣто се образуваше малка полянка, заварихме друга дружина наасѣдала на трѣвата. Бѣхъ юруцитѣ, отсѣдняли да имъ починатъ и попасятъ конетѣ. За общо задоволение ние отъ тука вече тръгнахме на едно. Тие юруци отиваха за Ракитово на свадба, за това бѣхъ така прѣмѣнени.

Пътътъ нататъкъ още повече се оживи отъ срѣщата съ нова дружина юруци и македонци. При всичко, че пътувахъ прѣзъ една страшна мѣстностъ тие добри христиени не забравяха, че е Петровденъ днесъ и бѣхъ твърдѣ весели, защото скоро скоро цѣлата усоя екиж отъ пѣсни. Азъ вървамъ, че тая хармоническа излиятелностъ се дѣлжи на пещерското вино въ кръчмитѣ на Лѫджане; моите другари юруци, въ качеството си и на свадбари, имахъ още по-голѣмо право да бѫдѫтъ весели — и на гласихъ една отъ оние провлѣчени, монотонни и безнадежно меланхолически пѣсни на грѣцкия народъ, въ които, както и въ нашите, се съединява воздихъта на страдалческиятѣ вѣкове съ юнашкия тътенъ на плачинитѣ. Азъ се вслушвахъ съ голѣмо внимание и съ тѣга въ тая скрѣбна мелодия, тъй свойственна на Истокъ. Заедно съ тая пѣсень, сѣкашъ и самотата стана по-ясна и по-питомна. Пазяхме се добре обаче да не истървемъ дружината. Тя съ своите силни коне твърдѣ напрѣдаваше и често задъ нѣкоя издадена стѣна исчезваха предъ насъ червенитѣ фесове, и азъ бояхъ нервно пакъ коня.

Ние се напълно отпуснахме, когато клисурата хвана да се разширява и доста далеко по хълбоцитетѣ на склоновете да се жълтѣятъ усамотени нивици, признания на близостъта на Лѫджане и на питомния свѣтъ.

Скоро се озовахме въ цвѣтущата разлата долина на Луковица. Слънцето, трептяще задъ черната чука на Острецъ, хвърляше златни вълни отъ свѣтлина въ долината, армонизъно прошарвана отъ голѣми петна сѣнка, падающи по зеленината и килимъ отъ групите дървета отъ дѣсно, що се отдѣляха отъ горите на Острецъ и слазихъ до самия пътъ. Отъ лѣво задъ рѣката продължавахъ да стърчѫтъ голитѣ рѣтове, що съставляватъ подножието на Арашъ-Чалъ, често набучени съ вѣнецъ заѣчата скали. На едно място вниманието ми привлѣче една каменна фигура между тѣхъ. Тя имаше формата на права каджна съ яшмакъ и фердже, съ такъвъ вѣренъ и артистически изрѣзъ на формитѣ, щото ще кажемъ, че това е една искусственна статуя, закрѣпена на рѣта. Алю забѣлѣжи вниманието ми и ми обясни:

— Буйлото, тоя каменъ такъвъ прикоръ има . . .

Дали тая каменна буля е свързана съ нѣкое поетическо предание, както каменната майка съ дѣтето при Искъра, срѣщу Урвичъ, това не

можахъ да узнаю отъ водача си. Но непрѣмѣнно народната фантазия ще е поработила надъ тоя чудатъ камъкъ, което може би да ни обади другъ побѣстливъ туристъ.

XVI.

Г. Верковичъ въ Лѣджане. — *Habent sua fata libeli.* — Единъ нашиенски Омиръ.

Една хубава бания подиръ цѣлъ денъ уморително пѫтуване изъ балкана, бѣше най-доброто нѣщо, което мѫжахъ да направи, за да успокои и освѣжъ разнебитений си до крайность организъмъ.

Когато се завѣрихъ отъ банията, току по занікъ сънцето, при кафенето на дѣда Даскала ми обадихъ, че дошълъ господинъ Верковичъ, и че ми е съсѣдъ въ хана.

Името на тоя почтенъ български труженикъ веднага извика въ мисълта ми едно друго име, или побѣдрѣ, назование, което върви съвѣрзано съ неговото: *Веда Словена. Веда Словенѣ!* Грамадна сбирка български простонародни пѣсни, намѣрени отъ г. Верковича прѣди нѣколко години въ Родопите, отъ части — въ самата долина, дѣто азъ отъ нѣколко врѣме се навѣртахъ! Пѣсни, които раскривятъ за настъ цѣлъ новъ миръ въ прѣдхристиянското и прѣдисторическото врѣме, които освѣтяватъ такива дѣлбочини отъ славянската древность, за каквите науката никога не се бѣ догадила да прѣдполага. Това странно и отъ никого неочекано произведение на славянското най-старовѣковно творчество въ Родопските планини, произведе смаиване у специалистите слависти; единъ общъ викъ отъ вѣсхищене, отъ очудване, отъ невѣрие, процѣпи тихата и безшумна до тогава атмосфера въ мира на филологите. Часть отъ славитския печатъ грѣмко и съ горещи думи поздрави великото откритие; Гайтлеръ и нѣмецъ Ханъ, ржкошлѣскахъ; въ парижката катедра на славенските езици, учений профессоръ Ходзко обяви, че народътъ който е създадъ такива пѣсни, е единъ най-поетически народъ; че *Веда Словена* влася една революция въ историческата наука за Истокъ, въ която освѣщава нова ера. Едноврѣменно съ тие вѣсторожени заявления, други противорѣчиви гласове изъ Петербургъ, изъ Харковъ, изъ Прага се раздавахъ. Тие гласове, сѫщо така силни, расхладихъ ентузиазмътъ, като исказахъ съмнѣние въ сѫществуванието на пѣсните въ *Веда Словена* и въ устата на родопските българи-помаци. Дриновъ, Иричекъ, Пилинъ, Славейковъ чисто и просто ги нарѣкохъ подложни. Споредъ нихъ, противъ пѣсните вѣставаше здравата критическа наука и сичко онова, което до сега се знае за родопските българи-помаци, за тѣхния бить, мироизъзерцание и творчество. Не, казахъ тѣ, до сега има стотини пѣсни събрани отъ разни крайща на Родопите, и ни въ едни отъ тѣхъ не се срѣща митологическото име Орфей (Орфенъ), и на индийски и други божества; още побѣзко може да се вѣрва уძѣяването и запазването въ устата на народа петдесетина хиляди стихове отъ най-отдалечените вѣкове на старината; при това, между тие пѣсни

само една има — *Орбеновата пъсень* — съ повече отъ 2.000 стиха! Когато всичките извѣстни родопски — сѫ кратки... Самостоятеленъ редъ. Думата мистификация биде произнесена!

Издательть на Веда Словена се слиса. Всѣки день растящето недовѣрие въ учения миръ подкопаваше кредитъта на неговата намѣра, която считаше за гордость и вѣнецъ на своето дълго подвизаване и самопожертвуване на попрището на българската фолклора. За единъ ученъ, който се самоуважава, това констатиране бѣше морално убийство. Но въпроса при все това останаше още нерѣшенъ. Г. Верковичъ питаше блага надежда, че врѣмето самб ще му дойде на помощъ и ще убѣди противниците на Веда Словена въ пълната нейна неподложность и истинностъ, за честь на българския народъ, равно и на самия издателъ. Неизвѣстностъта по тая работа се траеше. За да се прѣмахнеше тя, имаше само едно срѣдство, най-вѣрно, най-рационално, най-лесно: да се провѣрѣтъ пѣснитѣ на нѣкои отъ мѣстата, дѣто сѫ събирані, пѣ-скоро, додѣто сѫ още живи нѣкои отъ пѣвцитѣ, забѣлѣжени въ Веда Словена. Чепинско бѣше едно отъ тие достаѣни мѣста, не бозна колко далечъ: четире-пять часа отъ Пловдивъ, столицата на Источна Румелия. Тая провѣрка, направена сполучно, щѣше да тури край на недоразумѣнието, точка на полемикитѣ. А не бѣше нищо пѣ-лесно. По прѣложение на пишущия тия редове, Постоянний Комитетъ въ Пловдивъ рѣши да испрати г. Петка Славейковъ съ тая важна мисия и за тая цѣль му отпусна нуждната сумма. Пѣ-компетентно лице за тая работа не можеше да се намѣри. Той незабавно тръгна за Родопитѣ, дѣто прѣстоѧ цѣль мѣсеца. Нѣколко твърдѣ интересни и които привлѣкоха врѣмето вниманието на филозозитѣ статии, напечатани въ *Наука*, за рупчоското нарѣчие, бѣхъ резултата на неговата забиколка изъ Родопитѣ. Но за Веда Словена почтенниятъ дѣятель не донесе никакво освѣтление, по простата причина, че не бѣше ходилъ въ Чепинско, а въ другъ Родопски край — Рупчось! Неизвѣстностъта прочее върху естеството на Веда Словена си остана. Румелийското правительство не намѣри вече врѣме или охота да мисли за нова повѣрка подиръ несполуката на първата.

Общото мнѣніе обаче отдавна зе страната на партията на скептицитѣ. Веда Словена бѣше осъдена безъ сѫдъ, като мистификация. Единъ пътъ стало това, съки забрави Веда Словена, небрѣжното равнодушно замѣсти и послѣдния косъмъ интересъ къмъ нея. Не това сѫщото обаче стори и издателя ѝ: той не можеше малодушно да капитулира противъ такава присъда, която лесно можеше да бѫде едно прѣдубѣждение, споредъ него. И его единъ день скоква, и отъ брѣговетѣ на Нева дохожда право на брѣговетѣ на Елидере, въ дѣлоччинитѣ на Родопитѣ, за да намѣри истинската защита на Веда Словена.

Ето защо и азъ съ такъвъ напрѣгнатъ интересъ слѣдяхъ резултатътъ отъ личнитѣ издирванета на г. Верковича въ Чепинско.

Тъграхъ нѣколко дена. Азъ можа сега да обадя на читателите си, какво се получи отъ тѣхъ.

Най-напрѣдъ г. Верковичъ, придруженъ отъ г. Хр. Константинова, вѣщицъ познавачъ на Чепинско, отъ чиито интересни свѣдѣния за тая покрайнина азъ допълнихъ моите, отидохъ въ чисто помашкото село Коровѣ, за да диратъ едного отъ пѣвците, забѣлѣженъ отъ прѣговора на Веда Словена, като тамошень жителъ, нѣкой си Сюлейманъ Алиевъ. Коровскиятъ кметъ оказва най-любезна срѣща на стария филологъ и при пленето горчивото кафе до вѣлнитѣ на Ели-Дере, расказва му много любопитни нѣща за селото си. Но за Сюлейманъ Алиевъ кметътъ нищо не знае, не зналъ нищо и другитѣ распитани старци коровски, не знаятъ даже да е сѫществувалъ въ селото имъ помакъ познатъ като пѣвецъ.

Г. Верковичъ се завѣрня съ празни рѣчи.

Второто распитване въ помашкото село Дорково нѣма по-положителенъ резултатъ. И тамъ не сѫществува, нито е сѫществувалъ помакъ, не само пѣвецъ, но и съ име, подъ каквото го дирахъ.

Бутнахъ и въ Баня, и тамъ сѫщото. Г. Верковичъ не се обезсърдчи. Той мисли, той е увѣренъ, че помаките, подъ влиянието на нѣкаквъ страхъ или друго съображение, тајтъ. Невѣжественното наше селско население не пръвъ пътъ се е отнасяло недовѣрчиво къмъ филолозите, които сѫ го посѣщавали. Той се надѣва съ врѣмето да се доводи до тържествующата истина; както всичките изобрѣтатели и откривачи, той ще биде послѣдниятъ да се осъмни въ сериозността на дѣлото си. Не, той протестува противъ всѣко загатване за мистификация отъ негова страна.

Такова подозрѣніе не може и да сѫществува у оногова който лично се запознае съ него. Г. Верковичъ е правдивъ и добросъвестенъ, и като човѣкъ, и като ученъ. Това е той доказалъ чрезъ многогодишната си дѣятелност и борба за правотата на нашата кауза въ Македония. Па той и не владѣе до тамъ бѣлгарски, той още се изразява на половина по срѣбски. За подлогъ прочее не може да става дума. Той и не се нарича право събирателъ на пѣсните, — тѣхъ ги е събиралъ другъ, нѣкой си Г—новъ.

Има вече една утвѣрдена легенда за тоя Г—новъ, който му приписва авторството на пѣсните въ Веда Словена. Тая легенда има твърдѣ голѣма правдоподобностъ, и чини ми се, че тя е набутала самата истина. Онова, което разбрахъ за този Г—новъ отъ г. Верковичъ, както и отъ други лица, които сѫ се поб-рано отъ мене заинтересували за него, не остави никакво съмнение, че авторътъ на Веда Словена не сѫ родопските бѣлгари-мохамедани, не е г. Верковичъ, а е г. Г—новъ. Той е авторътъ на двайсетината хиледи стихове, напечатани до сега, и на петдесетъ хиледи още ненапечатани!

Каквъ и кждѣ е сега, прочее, този чудовищно плодовитъ Омиръ?

Г. Гологановъ живѣе сега въ градецъ , въ Демиръ-Хисарската кааза, въ Македония. Въ турско врѣме, когато г. Верковичъ е живѣлъ въ Сересь и събиралъ материалъ по народното творчество на македонските

българи, този господинъ, учитель татъкъ, донесълъ му нѣколко народни пѣсни, доста вѣщо записани. Подиръ поблизко запознаване, г. Верковичъ, като виждалъ, че може да има единъ полезенъ и интелигентенъ помощникъ въ свойте филологически работи, предложилъ му да се посвети исключително на събиране пѣсни изъ страната, срѣщу една заплата отъ триста гроша мѣсяечно. Г. Г.—новъ драговолно приелъ това, дава си оставката отъ учителството и тръгва по работа. Въ растояние на двѣ години той просто помазва г. Верковичъ съ народни пѣсни, едни отъ други поблагождани, поб-необикновенни, поб-невѣроятни, и всичките събрани отъ помагатъ въ Неврокопско въ Чепинско и други покрайни на Родопите *когато дохождали на македонските панаири, дѣто ги каралъ да му пѣштатъ!*

Г. Верковичъ зашеметенъ отъ откритието на такова неисчерпаемо съкровище отъ славянското творчество, може-би, и не проникналъ добре въ духът на това послѣдното, поради слабото познаване български язикъ, не се досѣтилъ да се отнесе критически къмъ богатитѣ приноси на помощника си. Че той се не е ни най-малко съмнявалъ върху истинността имъ, това се види въ прѣговорите, пълни съ ентузиазъмъ и вѣра въ Веда Словена. „Азъ не се надѣвахъ, пише той въ прѣговора на втория томъ, че, като издавахъ първата книга отъ древните български народни пѣсни подъ заглавие Веда Словена щѫ имамъ щастието поб-послѣ да откриѫ и съберѫ въ Родопските планини още поб-богато съкровище отъ паметници на древната славянска народна култура отъ неизвѣстни автори, въ неизвѣстната страна Македония и още поб-малко извѣстни врѣмена.“ Г. Верковичъ, прочее е вѣрвалъ въ подлинността на всѣко стихче, което му е донасялъ Г.—новъ, въ чиято искренность той не се е додадилъ нито на мигъ да се подвоуми. Резултатъ на това прискърбно довѣрие е появяването въ филологически миръ най-чудовищната мистификация, която се нарича Веда Словена!

Има нѣкои които и днесъ казватъ: да приемемъ, че Г.—новъ е авторътъ на пѣсните, но тогава трѣбва да приемемъ, че Г.—новъ е единъ новъ Омиръ! За да се съчинятъ сичките тия пѣсни и поеми, изиска се силата на единъ гений! Веда Словена е едно море отъ посия!

Има тута едно недоразумѣніе.

Г. Г.—новъ, който, казватъ, е приелъ грѣцко образование и, следователно, не е невѣжественъ човѣкъ, съ доста срѣчность е успѣлъ да напише една безконечна върволица пѣсни, горѣ-долу подведени подъ размѣра на нашите народни пѣсни, и ги е прошарилъ съ имена отъ индийската митология и други чудати и непонятни фрази и думи, чрѣзъ което имъ е предадълъ характеръ на произведение отъ джалобочайша древность, примка въ която тѣл лесно падна г. Верковичъ. Възможно е, въ побужденията на г. Г.—нова да е имало и малко патриотизъмъ: желание да се прослави и България съ своя Илиада, която да не отстѫпва на грѣцката, поне по множеството на митологическите сѫщества. Между тѣхъ — *Орфенъ*, сирѣчъ Орфей — което ловкията г. Г.—новъ оставя на читателя самъ да се сѣти, като си припомни, че грѣцката легенда дава на Орфея за

отечество Родопитъ, пославянени вече оть автора. Това е сичкото. Колкото за вътръшната стойност на тия произведения, то я нѣма никаква; оть поезия ни сѣнка не може се намѣри, даже и смисъль много малко ще уловишъ тукъ-тамъ, и то при много добра воля. Въ сичките тии хиледи стихове не може се набра нито толкова поезия, колкото има въ коя да е истинска народна пѣсень, или оть чепенскитѣ, които по-напрѣдъ напечатахме тукъ! Веда Словена не е друго освѣнъ една безкрайна галиматия, които благодарение на своите митологически имена и думи индийски,¹⁾ можала за една минута да хипнотизира много умове. Въ това отношение може би г. Г—новъ е истински Омиръ.

Този нашенски Омиръ е още живъ. При сичките молби на г. Верковича да даде разяснения, той отговаря само онova, което стои въ предговорите на Веда Словена именно: че той е чулъ сичките тии пѣсни оть помацитѣ, които сѫ дохождали на македонските панаири, и ги е записвашъ тозъ часъ! Казватъ, че и Министерството на Народното Просвѣщение го е канило да дойде въ София за тая цѣлъ, като му е обѣщавало едро възнаграждение, но той не е пожелалъ да дойде; задоволилъ се е само да протестува противъ г. Верковича, че несправедливо събираше лаврите на неговия трудъ!.. Но най-чудното е друго едно нѣщо: Г—новъ и днесъ продължава, при сичко, че не получава триста гроша, по привичка или по инерция, да съчинява своите родопски пѣсни, пакъ по сѫщия калъпъ, които се пѣватъ само въ Родопитъ на неговата фантазия, а не въ географическите тии. Той вече е испратилъ до Министерството още нѣколко голѣми сбирки оть тѣхъ, въ които вече излази и името на царь Крума! Щастливъ г. Г—новъ!

За добра честь, г. Верковичевитъ заслуги лежатъ на много по-здрави основи, и той нѣма защо твърдѣ да се съкрушава за испарението на Веда Словена. Прѣди нея и послѣ нея той е издалъ трудове по българската фолклора и отечествовѣденіе, които му обезпечаватъ за винаги едно почтенно място въ народната признателност. Тия цѣнни трудове нека ги наименуваме: „Песмѣ македонскихъ бугара“, „Етнографическа и топографическа статистика на Македония“ и цѣлъ редъ други хубави членове по Македония, обнародвани въ разни руски журнали. Той прочес, може да прѣжалъ напечатаните вече, и да хвърли въ огъния ненапечатаните още купове пѣсни — лесенъ продуктъ на твърдѣ распасаната фантазия на г. Г—нова.

XVII.

Расходки. — Напушдане Лѣджане. — Къмъ южния край на дѣсната вертикална черта на чепинското Н. — Медю. — Иванчо. — Една Троянска война въ Чепинско. — Бусакътъ.

Дванайсетъ дена гостувахъ въ Лѣджане. Тоя срокъ ще се види малко дѣлъгъ, като се земѣтъ прѣдъ видъ несгодите на живота тамъ въ сѣко отношение, както и отсѫтствието на общество. Дѣдо Даскаль и

¹⁾ Каквите се намиратъ и въ Рамаяна. По това се види, че авторътъ на тие пѣсни е ималъ тая книга на рѣцѣ.

моятъ хранителъ, Героолту, се оплаквахъ, че тая година ще бѫде съвсѣмъ ялава за тѣхъ. Бѣдъхъ най-много Изложението въ Пловдивъ, което щѣше да се отвори на 2 Августъ, че то ще имъ земе това лѣто обикновенниятъ гости отъ Пазарджикъ и Пещера, които пестяха свободното си врѣме и паритѣ си за тамъ. Не съки може да си допустне луксътъ на двѣ расходки въ едно лѣто. Азъ бѣхъ вече изгледалъ чепинската природа и бѣхъ посѣтилъ сички мѣста, които заслужавахъ да се посѣтятъ. Когато се не скитахъ по върховете, азъ отивахъ въ ливадите на Луковица, и тамъ, до нейните вълни, подъ сѣнката на върбите, четѣхъ послѣдните руски журнали — азъ се бѣхъ досѣтилъ да земя съ себе си нѣколко отъ тѣхъ. — Любимо място за прочетъ ми бѣше още една височка моравка, на источния край на селото, засъняна отъ голъма върба и прохладждана отъ грѣмливата воденична вада, която чрѣзъ единъ хълбоченъ улей храни и една дръста. Задъ тѣхъ е бичкийницата на дѣда Даскала съ своето ухораздирателно тръкане. Концертътъ на сичките тия шумове: на вадата, на улентѣ, на воденичните камъни, на бичкийския трионъ е заглушителенъ, но и той си имаше една своя мелодия — далеко по-приятна отъ онай на Героолувата лантерна . . .

Вечеръ, като притрепереше слѣнцето надъ Арабъ-Чалъ, прѣзъ мрѣжата на върбовите клони отсрѣща ми, азъ напушахъ това място и влязахъ въ съсѣдната четвъртита ливада, отъ сѣкаждѣ заградена съ жива стѣна отъ върби. Тамъ се расхождахъ около половина часть, въ пълна самотия и тишина, додѣто съвсѣмъ не отлиташе отъ источните планини послѣдния багренозлатистъ блѣсъкъ на слѣнцето. Тогава завѣваше зефирътъ, смѣсенъ съ дыхътъ на косеното сено, и отъ околните лѣжи идеихъ гласоветъ на косачите, които се прибирахъ съ сгънати боси на рамо. Звѣнците на стада, нѣкаждѣ задъ шумака, задрънкватъ и полека-лека замиратъ . . . Сѣкашъ, че присѫтствовашъ въ нѣкоя пасторала на Теокрита и Мосхуса. Възъ цѣлата природа падаше мека синкова сѣнка, гъститѣ клонаци ставахъ под-спъстени и под-непрозирни, а пѣсните на птиците постепенно замъквахъ и вълшебенъ миръ зацаруващъ въ небето.

Небето! Азъ почти нищо не говорихъ до сега за родопското небе, — фондътъ на сичките тия прѣвестни или грандиозни картини на тухашната природа. Не сторихъ това, защото трѣбаше много да говоря и нищо да не кажѫ. Нашиятъ езикъ е бѣденъ съ живописни срѣдства. Азъ нѣмамъ думи, нито символи, за да дамъ понятие, макаръ най-далечно, за играта на краските на това раскошно поетично небе на Родопите, за безконечните блѣсъки и феерически ефекти отъ свѣтлината въ неговия лазуръ, облаци, утрѣни, вечери; дѣто нѣжните полусѣнки и тонове на цвѣтовете и най-ярките отблѣски на пламика и на срѣброто се съчетаватъ хармонически въ ежеминутно мѣняющи се картини. Това чудно божие небе, на сѣкаждѣ прѣкрасно, тука е живописно до омайностъ, благодарение на гористите планини — богати хранилища на пари, — отъ които си приготвя краските за декорацията за земята, тоя величайши Рафаело — Слѣнцето.

Сутренъта на 3-и юлий оставихъ Лъджене и се запътихъ къмъ долината на Марица, та отъ Пазарджикъ по желъзницата да се върнѫ въ София. Прѣди да тръгнѫ, мене ми посочихъ два пътя за тамъ: единиятъ, който — по-напрѣдъ на истокъ, а по-послѣ, отъ Костандово на съверъ изъ чепинската долина, — минува прѣзъ Дорково, дѣто е дъното на съверния заливъ на въсточната част на долината, покатерва се тозъ часъ по Каркария и пъпли на истокъ по гребена ѝ додѣто се спустне по съверниятъ и склонъ при Пещера, отъ дѣто едно шоссе въ два часа вътрѣ завожда въ Пазарджикъ: тоя пътъ е конски пътъ само и е по-късиятъ; другиятъ тоже тръгва на истокъ по долината, а подиръ малко възвива на югоистокъ, за да се прѣхвърли прѣзъ една незначителна възвишеностъ въ селото Ракитово, сирѣть въ дъното на южния заливъ на сѫщата част отъ долината, а отъ тамъ право на югъ се покачва по високото бърдо Бусакъ, което раздѣля чепинската долина отъ Баташкото поле, минува прѣзъ това поле и прѣзъ Батаакъ и отъ тамъ удря право на съверъ по течението на Баташката Стара-Рѣка до Пещера. Той пътъ е ужъ приспособенъ за кола, но е възможенъ само за конъ. Той е дваждъ по-дълъгъ, понеже прави голѣма обиколка.

Но азъ избрахъ него.

Искахъ да видѣ Батаакъ. Имахъ неодолимо желание да видѣ мѣстността съ това страшно име, което буди въ нашето въображение такива кървави кошими, и хвърля въ нашата история зловѣщата заѣ на единъ пожаръ. Много страдания и тежки дни е прѣкарало нашето поколение, но понесено отъ пороя на новия ни политически животъ, то успѣ въ кратко време да забрави минжлото. Само едно въспоминание то не може още да забрави, и нѣма право да забрави: Батаакъ. Поне азъ не могѫ безъ потръпване да произнесѫ това име.

Искахъ — и не ми се щѣше. Не ми се щѣше, по причина, лежаща цовече въ едно свойство, лежаща въ темперамента на повечето люде, а специално на днешното българско поколение. Страшнитѣ и проклетитѣ въспоминания за тегла, плашать душата на щастливия и на оногова, комуто тѣ сѫ чужди; мѫчать я безполезно — на други, който лично ги е испиталъ и носи недозаваренитѣ рани отъ тѣхъ. Ние българитѣ (позволете да кажѫ: тракийскитѣ), сме въ той случай. Рѣдко ще има тракиецъ, който да не носи една рана въ душата си, една загуба въ живота си, една незалѣчима слѣда отъ нѣколко катастрофи и побреси въ разни форми и размѣри, които спомнятъ стрраната му въ продължение на петнайсетина години. Априлското въстание прѣзъ 1876 година опустоши западната част на Тракия; русско-турската война на слѣдующата — испепели най-цвѣтущи мѣстности на съверната. Самиятъ прѣломъ, докаранъ отъ Съединението, великъ исторически актъ и чреватъ съ такива важни послѣдствия за нашето политическо бѫдѫщие, наложи на Тракия нова, при толкова други искупителни жертви, които тя геройски поднесе на олтари на отечеството. Батаакъ е страшенъ въ 1876 г.; на 1877 г. той не поразява вече тол-

кова, той не е самъ, той има вече подобострастници: има вече Стара-Загора, има вече Сопотъ, има вече Калоферъ, има вече Карлово.¹⁾ Истина че тамъ рѣдко бashiбозуците набучваха на ножове дѣцата, но човѣшките салхани не бѣха по-малко кървави отъ Баташката, но пожарите не испепелиха побѣзако тие градове, далеко стоящи по богатство, индустрия и развитие отъ Батаакъ. Ако тѣхното унищожение не прѣдизвика почти никакъвъ екъ въ свѣта, то е че гърмътъ на войната бѣше заглушилъ сички други ревове, а България отъ 1876 година не бѣше вече интересантна прѣзъ 1877 . . . Великото превъходство на Батаакъ прѣдъ Стара-Загора, Сопотъ, Карлово, Калоферъ, Клисура състои не въ голѣмината на жертвите му, а въ неговото историческо значение: неговата жертвата прѣдизвика войната за освобождението, жертвата на другите — остана безполезна. И ето защо само Батаакъ запазва правото най-силно да поразява нашите души съ името си и да има престижа на нѣщо, като българска Голгота.

Г-нъ Д. В. Манчевъ не прѣди много ми испрати една новонапечатана своя книжка съ насловие: *Въстанието и клането въ Батаакъ*, на корици съ радостенъ яснозеленъ цвѣтъ, неприятенъ и нехармониченъ контрастъ, който свидѣтелствува за отсѫтствие на вѣренъ вкусъ у нашите печатари.

Книгата си остана тѣй и не разрѣзана на масата ми. Когато се видѣхме, той ме попита какъ ми се харесва тя.

- Не можа да ви кажа, отговорихъ му.
- Защо?
- Азъ не съмъ я чель още.
- Защо? Нѣмате вѣме?
- Не, нѣмамъ куражъ.

Когато г. Манчевъ изслуша психологическите мотиви, които ми правяха толкова труденъ прочетъ на книгата му, той ли намѣри уважителни и има добрината да се съгласи съ мене. Послѣ клюмна съ глава и прибави меланхолически:

— Прѣставете си, три мѣсеца какъ съмъ напечаталъ „Клането въ Батаакъ“, а само седемъ книги съмъ продадъ!

Кога тръгнахъ за Родопите, азъ зехъ книгата съ мене и намѣрихъ я написана доста вѣщо и проникнѣта на сѣкъдѣ отъ топло чувство и искрена патриотическа скрѣбъ. Значи, не е лошо написана, и не за това не се купува. Признанието на г. Манчева прочее, дава мѣрката на психическото енервирано състояние, въ което още продължава да се намира българската публика — при нѣкои спомени . . .

Да, никой нѣма куражъ да чете за Батаакъ!

Както и да е, азъ вече тръгвахъ къмъ него.

Тозъ, частъ па вѣнь отъ Лѣджане, пътятъ заложатуши между нива отъ зелени ленове и царевици. Вървѣхме сега изъ напрѣчната хоризон-

¹⁾ Карлово не биде изгорѣно, само изжегътъ му бидоха избѣсни.

тала линия на Н-то, която съединява двѣтѣ вертикални. Тая ивица, дълга два часа нѣщо, се оросава отъ рѣчката Мжтнїца, която два пъти минувахме и твърдѣ заслужено носи името си. Тя иде отъ Баташкото блато, като си намира пътъ прѣзъ единъ раздѣлъ на Каркария. Сутренното слънце, високо излѣзло надъ чернитѣ силуети на Каркария, озаряваше съ нѣкаква пролѣтна свѣжестъ живописните съ борикитѣ си хълмове на дѣсно отъ мене; по трѣвитѣ и билкитѣ трептяха още капчици отъ розата. Денътѣ бѣ прекрасенъ, небето чудно сине. Медю, (Мехмедъ), кираджиътъ, който е рѣчовитъ, ми постоянно сочи нивата на дѣда Даскала, моятъ лѫджански ханджия. Той се оказва богатъ землевладѣлецъ, защото недвижимите му имущества възлизатъ на стотина уврати спорна и плодовита земя. Медю ми посочва една нива, до която печално стърчи щръкелътъ на единъ прѣсъхналъ кладенецъ.

— Виждъ, казва ми той, тая нива по-напредъ, въ турското, бѣше селска ливада, и селото оставиши да коси сѣното ѹ само единъ човѣкъ. А пакъ тоя човѣкъ бѣше борчлия да пази и чисти тоя кладенецъ, да нагледва и чисти баните. За хаирать бѣше...

— А защо е сега прѣсъхналъ кладенецъ и баните мръсни?

— Селото за да спечели ючъ дъртъ лира продаде ливадата на дѣда Даскала. И отъ тогава, както видишъ, запустѣ сичко.

Тие думи на Медя не ми казвахъ нищо ново за осаждителната наша чърта да се отнасяме съ прѣзрително немарение къмъ запазването обще-полезни постройки. Само турцитѣ бѣха способни да ги цѣнятъ и праватъ жертви за подобни нѣща. Обичаятъ на *хайратътъ* е една отъ първите тѣхни граждански добродѣтели. Безбройни и великолѣпни обществени постройки: джамии, мостове, чешми, които вредъ у насъ наумяватъ за прѣбиванието на турцитѣ, свидѣтелствуващи за тая истинно хуманна чърта въ тѣхните нрави. Самите христиани оставатъ безпечно да се разсипватъ тие постройки, тамъ дѣто турцитѣ отсѫтствуватъ, или по бѣдностъ, не могатъ да ги поддържатъ.

На Ракитово стигнахме по $8\frac{1}{2}$ часътъ. То е голѣмо, населено отъ помаци и христиани, и е живописно расположено между хълмите и бѣрдото, що заграждатъ южниятъ заливъ на тая част отъ долината. Близо до него къмъ пасъ се присъедини и едно момче яхнало на муле, което отиваше за Ясъ-Кория, село отвѣдъ Батаакъ. Най-напредъ мълчаливо и свѣнливо, то най-послѣ продума и тутакси, както става въ врѣме на пѫтуването, завърза се безъ никакво запознаване, живъ разговоръ между нази. Иванчо е естественно развито селенче, грамотно, защото намѣри Ракитово на картата, но много силно се интересува за София. Тя стои въ въображениата му, като единъ чудесенъ и вълшебенъ градъ, за който е слушало отъ нѣкои селяни солдати. Особено той е любопитенъ да знае, колко ли струватъ златните левове на Шарений Мостъ. Распитванията му се учестяваха, и се дѣтински и бanalни; подосади ми, и азъ незабѣдимо въдворихъ разговора между него и Медя, и разговорътъ съ голѣмо увлѣчене се прѣнесе на почва на мѣстните земедѣлско-ступански

въпроси. Съ очуване азъ пакъ слушахъ водача си да приказва на единъ езикъ съвсѣмъ отличенъ отъ язика на първия ми водачъ по Арапъ-Чалъ. Тоя язикъ бѣ сѫщиятъ, който се говори въ Пазарджишко. Обяснявамъ си това съ честото Медюво посъщаване Пещера и други полски мѣста, въ качеството си на кираджия.

Прѣзъ срѣдъ Ракитово нагазихме една рѣчка. Тая рѣчка е станала причина на единъ видъ троянска война и смрътна умраза между Ракитово и съсѣдното село Костандово. Медю ми расказа подробно тая распра, която бѣше застрастила пѣлото Чепинско. Тая рѣка отъ стари още години истичала изъ Баташкото поле, и вливалася въ Голѣма-Мѣтница, като минувала, отдолу подъ Ракитово, прѣзъ Костандово. Но по разрѣщението на нѣкой си богатъ турчинъ подрядчикъ на хаби за турската войска, ракитовчане отбили рѣката на Баташкото поле въ самата Ракитовска рѣка, за да иматъ достаточна вода да извалятъ хабитъ, както имъ наложилъ турчинъ да работатъ ангария, както и на другите чепински села. Слѣдъ изработването на хабитъ ракитовци усвоили водата, която бѣше увеличила тѣхната рѣка, и не допуснали костандовци да я отбиятъ вече на Баташкото поле въ своята Голѣма-Мѣтница. Три скъпи и продължителни процесии въ турско врѣме, и единъ въ българско, поради нея, паднаха като тежко брѣме и на двѣтѣ села, но Ракитово най-послѣ остана побѣдителъ: то спечели сѫдбата. Но сѫдбата прѣди да я рѣши сѫдилището, бѣше вече рѣщена отъ самата природа: спорната вода, привикнала единъ пѫтъ да се влива въ Ракитовската рѣка, неможала вече да се повърне изъ стария си пѫтъ и да се влѣе въ Мѣтница, при всички усилия на костандовци да я измамятъ.

Медю ме увличаше така въ интересите на Чепинско, когато ние поехме урвата на югъ отъ Ракитово, по коята чрѣзъ много лоши зигзаги се искачваме на връха на бърдото Бусакъ. Отъ тука още по-хубаво видѣхме величествения гребенъ на Родопитѣ, Алабакъ, Милева-Скала, проломътъ на Ели-Дере и цѣлата вѣсточна частъ на долината, райски хубава отъ тука, съ Дорково въ съверниятъ ѹ кѫтъ, Костандово въ срѣдата, бѣлнало радостно свойтъ стройни минарета, и съ Ракитово, расположено съ мозаична прѣлестъ подъ насть. Далеко на съверозападъ се мережелѣятъ, като бѣли облаци, нѣкои сиѣжни връхове на Рила или на Родопитѣ, които отъ тука мѣжно могатъ да се опрѣдѣлятъ. На югъ отъ насть, се протакаше веригата на Пашино-Бърдо, която гъста дѣвственна борова гора обличаше отъ полите до връха, безъ да остави нито една педица зелена рудинка на тѣмната си покривка. Ние продължавахме да въртимъ по обраслитѣ съ рѣдки, но великански ели, рѣтове на бърдото, пѫтът ни завожда сѣ повече въ дѣлбочината на неисходенъ горски хаосъ, който не се свърши. Подиръ обѣдане и почивка подъ сѣнката на елите, при веселото шуртене на едно планинско чучурче, на самия пѫтъ, който расквася съ водицата си, ние продължихме пѫтуването си, отъ сѣкѫдѣ заградени отъ зеления зидъ на гората. Но нѣкога пѫтът ни извождаше на нѣкой връхъ, отъ дѣто пакъ виждахме още по-добре Рила и сиѣжните

висоти на Родопите. Азъ познахъ вече и Мусалла, и отъ тука му се поклонихъ. Азъ му даже казахъ: добро видѣние! защото планът ми бѣше, подиръ Чепино, нему да бѫдѫ гостъ. Но сѫдбата недопусна и тая година да направѫ това поклонение на родопското величество. Когато излѣзохме на най-високия хълмъ, прѣдъ насъ на истокъ между дънерите се лъсна чуднозелениятъ и безкраенъ килимъ на равното Баташко поле.

Азъ се спрѣхъ съ вѣхищие прѣдъ тая рѣдка картина.

XVIII.

Баташкото поле. — Блатото. — Единъ хамакъ въ Баташкото блато. — Любовта въ Родопите.

Първата ми мисъль, като хвърлихъ погледъ на Баташкото поле бѣше да видѫ, съгласно ли бѣше съ действителността моето досегашно представление за това поле. Защото въ сичкитъ си пѫтувания къмъ нови мѣста азъ имамъ привичка, която ми доставя твърдѣ голѣмо наслаждение, прѣварително да си възсъздавамъ въ въображението, основанъ само на произволни и фантастически догадки, най-опрѣдѣленъ образъ за тѣхъ и при виждането имъ да сравня, до какъвъ размѣръ, въ каква степень съмъ се измамилъ въ моето духовно прозрѣние. Слѣдъ като даденъ така на мисъльта си усърдно да поработи, първиятъ сюрпризъ става много обприятенъ... Азъ прѣпорожчвамъ това правило на туристътъ. Напрѣгнатото ожидание и тревожно любопитство създаватъ ти като едно прѣдкушение на удоволствието, което ти обѣщава новата, никога невидена картина.

Баташкото поле, което само по едно име знаехъ, азъ си представлявахъ горѣ долу една тѣжна, камънилива котловина, прошарена съ рѣдки дървета, стѣснена между планини, съ високия Карлъжъ отъ югъ, въ видъ на твърдѣ испъкналъ и заостренъ конусъ, съ село Батаќъ на единия край, а противоположния състоящъ отъ една обширна локва задрѣмала въ тѣга и пустошь, въ която се огледва небесниятъ сводъ съ своите облаци. Въобще, представлението бѣше нехубаво. Чини ми се, че на това прѣдубѣждение много спомагаше и самото име „Батаќъ“, защото имената, каквото и да говорятъ нѣкои, хвърлятъ нѣкакво тайнствено обаяние или грозота въз нѣщата, не само които още не знаемъ, но и които познаваме...

Е добре, никакъ, не: азъ имахъ прѣдъ себе си една широка равна долина, божественно хубава съ своя неначетъ яснозеленъ смарагдовъ килимъ. Нито едно дръвче, нито едно храстче, нито камъче, нито тъмна точка не нарушаваше армонията на зеления цвѣтъ по тая чиста и гладка, като едно езеро, равнина... А блатото? Нищо ненаумѣваше за неговото присъствие. Батаќъ? Той се не видеше никадъ! Защото блатото бѣше именно тая зелена равнина, а Батаќъ се съвсѣмъ тулеше на истокъ задъ единъ рѣтъ. Склоновете на околнитъ планини бѣха гористи горѣ, а хълбоците имъ пришарени съ голѣми или малки групи борики, които се разхождаха живописно по гладките стрѣмнини; само отъ южна страна горите слазяха доста низко по полите на Пашино-Бърдо, Семиза и Семер-Аланъ.

Карлъкът се издигаше прѣль голъ на югоистокъ, въ дъното на хоризонта, но не като остръ конусъ, а повече като една растѣгната, правилна пирамида. Отъ странитѣ му се редѣхъ други разлати висове, които отнимахъ релефността на неговата височина. Съ една рѣчъ, картината много малко приличаше на въображаемата.

Измамата бѣше пълна, но затова Баташкото поле бѣше много хубаво.

Трѣба да ви кажж, че потулеността на Батакъ, даваше ми възможность да се отдавамъ свободно на въсхищението си отъ тая великолѣпна Родопска долина, чини ми се — побѣхубава и отъ Чепинската, — безъ да се намѣща въ вѣстрога ми сѣнката на мрачния споменъ, който би ми пращало присѫтствието на Батакъ. Той се е скрилъ, като нарочно, въ долътъ си, съ своите развалини, съ своите грозни съсишни и дири отъ ужасната катастрофа, и голянятъ зеленъ хълмъ отсамъ него запазва хармоничността на невинната идилическа прѣлест на тая родопска природа.

Когато се спустнахме въ самото поле, азъ пакъ потърсихъ да видѣ отъ близко какъвъ-годѣ признакъ отъ обширното Баташко блато. Но нищо нѣма. Пътътъ минува по южниятъ край на полето, а то се простира далеко на сѣверъ, сѣ гладко, широко, покрито съ висока зелена сочна паша. Нѣкадѣ се забѣлѣжватъ малки петна отъ побѣрѣсна зеленина, каквито дава мократа почва на трѣвата, или ивици отъ побѣлизнявъ буренъ, който, при вторачено взиране, се оказва низки пълзящи върболации. Минуваме двѣ рѣчици, които идкатъ отъ южните урви и се втичатъ въ полето, дѣто този часъ исчезватъ. Тѣ, и други още, хранятъ блатото, което именно съставлява дъното на това поле. Тоя широкъ зеленъ килимъ крие непроходими тѣрсавища, застоели гниющи локви, бездѣнни водни провали, които отъ тука се не подозиратъ. Надъ блатото, при което иматъ вѣчните си жилища, се виждатъ, като безмѣлни сѣнки, усамотенитѣ групи на дивитѣ патки, диви гѣски и тежки жерави, за които тѣрсавището пази богата пица отъ разни риби, смрадливото мясо на които не може да блазни човѣка. Въ тѣмните прибрѣжни бурени иматъ легловищата си зайци, лисици, дори вѣлци. Коварството на кашавата почва ги обезпечава отъ беспокойството на хората. Тая страховита мочурлива равнина, която погльща като бездѣнна делва потоцитетъ на всичките околни планини,¹⁾ коварно скрива голѣми опасности за не-прѣдазливия пѣтникъ или животно. Всѣка година почти тя погльща нѣкоя жертва. Медю ми расправя истории за страшни потъзвания, отъ които настѣръхва човѣкъ... Особено въ мъгла или зимни нощи, когато сънѣжна пелена закрива и тѣрсавището и пѣтектѣ, които го забикалятъ, подобни катастрофи ставатъ най-лесно за неопитния пѣтникъ. Заблуди ли се веднажъ въ тѣрсавището, той е изгубенъ: всяко движение да се повърне го заджлбочава повече, всѣкой напънъ да си извади крака, повече го повлича надолу въ тинястата гибелна пропастъ. Въ романа си „les Misérables“ Викторъ Хюго, за да изобрази отчаянето, ни е далъ една

¹⁾ Блатото само на севѣро-западниятъ си край има единъ отокъ, отъ който се образува рѣката, що минува прѣзъ Дорково.

страховита аллегорическа картина на едно затъване и исчезване на живъ човекъ въ нѣкои крайбрѣжни прѣсъчили тѣми на французските ланди. Азъ си спомнихъ сега това описание. Има ли смртъ побуждасна? Едно бавно, очевидно, неизбѣжно, неотвратимо, като сѫбата, пропадане на човека, безъ да му е позволено да расчита на никаква човѣческа помощъ! Поблани единъ помакъ отъ Костандово затъналъ съ коня си, на самия край на тѣрсавището, и тамъ издъхналъ смазанъ подъ тѣлото на животното.

Лѣтно врѣме, при голѣма суша, тѣрсавището на значително ипространство прѣежхва; тогава една пѣтека просича по на сѣверъ и съединява побѣръко чепинските села съ Баташъ.

Сега, ние дѣржахме пѣта който минува по южния край на полето изъ полузастьхнѣло, съ подозрителъ видъ, тѣрсавище; но въ дъждовно врѣме и той е непроходимъ: тѣрсавището пакъ наумѣва за своето сѫществоование и гони пѣтниците да избиратъ още побѣженъ пѣть, по самитѣ поли на планината. Многобройни батаци и тини обаче и сега на много място затруднявахъ вървежа ни; минуваме планински рѣчки, които на нѣкое разстояние отъ насъ потъватъ въ почвата.

Това Баташко блато ми докара на ума една историйка, която се бѣ разиграла прѣди десетина години въ единъ Пловдивски хамамъ, който днесъ е прѣвърнатъ въ архивъ, а тогава играеше ролята на with Hall на Источна Румелия. Баташкото блато биде намѣсено въ прѣниятъ на областните прѣставители по единъ съвѣршенно нечаканъ начинъ. По поводъ едно обвинение, че владѣе неправилно воденичната вада, която истича изъ единъ обиленъ изворъ край Марица, между Пловдивъ и Пазарджикъ, депутатътъ Х. обяви, че той изворъ не черпи водата си отъ Марица, както увѣрявахъ противниците му, а отъ Баташкото блато! Въ подтвѣрждение на той фактъ той расказа историята на една овчарска тояга, която, испустната въ Баташкото блато, излѣзла подиръ врѣме изъ споменѫтий изворъ! Тая наивна легенда, стара като свѣта, разсмѣ цѣлото Областно Сѣбрание.

Това Сѣбрание, впрочемъ, имаше често причини да се смѣе. Него-
вите хетерогенни, отъ разенъ умственъ калибръ и формация елементи,
отнимахъ еднообразието почти на всѣко едно засѣданіе, чрѣзъ нѣкоя
цикантна дума, чрѣзъ нѣкоя оригинална, смѣшна и даже цинична острота,
или . . . плоскостъ.

Членоветъ на това законодателно тѣло и днесъ още си спомнятъ
съ ухилване, първите думи, които паднаха отъ устата на приврѣменния
прѣдѣдатель на Сѣбранието,¹⁾ което той отваряше:

„Господа Членове на О блѣснѣтото Сѣбрание.“²⁾

¹⁾ Приврѣменъ прѣдѣдатель на Областното Сѣбрание до избирането постоянно бюро, ставаше по право, най-стариятъ между членовете му. Обикновено такъвъ биваше католишъ владика, Monseigneur **. Като не бъгаринъ, той накараше да му напишатъ нѣколкото български думи, съ които трѣбаше да се отвори сесията, съ латински букви. Понеже тие по-съдѣднѣ не всегда изражаватъ точно българските звукове, то произнасянето имъ биваше неправило.

²⁾ Вместо: Господа Членове на Областното Сѣбрание.

Единъ директоръ — тъй се наричахъ румелийските министри — се оправдаваше отъ едно обвинение въ непрѣвидливостъ.

— Не съмъ пророкъ, казваше той, за да прѣвидж бѫдѫщето.

— Ния ви плащаме, да прѣвидждате, отговори му обвиняващиятъ вития.

Сѫщиятъ ораторъ еднажъ остро укори за нѣщо началниците на вѣроисповѣданіята, що засѣдавахъ по право въ Събранието.

— Не нападайте духовните пастири, отговори му единъ отъ тѣхъ, защото сички сме овце въ нѣкое паство...

— Ти си овца, господине! искрѣска му ораторътъ.¹⁾

Единъ депутатъ доста ограниченичъкъ, който винаги се поздравляваше отъ весели шушуканета и хиленета, когато станеше да говори, при едно разискване законопроекта за даждията, въ горещото си рвение да ги намали на своята избирателна колегия, каза:

— Знайте, господа, че на моите рамене стоятъ 40.000 земедѣлци, съ воловетѣ си и съ магаретата си!

Сѫщиятъ бѣше захваналъ вѣднажъ една трагическа рѣчъ съ тие думи:

— Господа, жално ми е, дори и *печално!*...

Въ камарата нѣкой затънаника стихътъ отъ известната пѣсень на г. Петра Ивановъ:

Жално ѝ туй нѣщо,
Жално, печално! ...

Всеобщи хохотъ.

Тоя сѫщи, имаше слабостъ да употреблява думи чужди или литературни бѣлгарски, на които значението често прѣвратно разбираще, за голѣмо удоволствие на готовитъ да кискатъ. Така, напримѣръ, почтенниятъ този депутатъ и до край врѣме не можа да разбере разликата между *прѣждебивши* и *прѣждеврѣмени*, които той употреблявале, като синоними. Това даде поводъ за голѣмо сконфузване на единъ току-що назначенъ директоръ, отъ неговата партия. Ораторътъ, дѣрзъкъ тол-

¹⁾ Любопитниятъ може да найде и други хумористически епизоди отъ источно-румелийския парламентаренъ животъ въ духовития разказъ: *Слабикъ на денътъ*, отъ г. Ев. Гешовъ, напечатанъ въ „Библиотека Свети Климентъ.“ Позволявамъ си да приведъ въ цѣлостъ слѣдующия: „Въ сѫщото „бѣлънато“ събрание, рассказва г. Гешовъ, другъ директоръ, други пять, повдигна хомерически смѣхъ стъ одно свое тѣврѣ оригинално обяснение. Разискваше се законопроектъ за гражданското състояние — l'etat civil. Той законопроектъ бѣше съставенъ отъ единъ чехъ юристъ, а посѣтъ прѣведенъ на бѣлгарски. Въ едно място той гласѣше, че когато нѣкой умре, кметството на она градъ или на нова село бѣше длѣжно да издаде за по-гребението на мъртвеца едно свидѣтелство, „безъ платно и безъ ковчегъ.“ Стана единъ прѣставителъ и поискъ обяснение отъ директора върху тие думи. Високий сановникъ се исправи, тури очилата си, и откакъ прочете два-три пяти въпросния пасажъ, заяви, че смисълъ му била явна, че той ималъ за цѣлъ да дозволи да се закопаватъ безъ платно и безъ ковчегъ умрѣлътъ. Жертвата бѣ подпала въ примката. Скокна искусствий ловецъ, който бѣ поставилъ тая примка, и заяви, че ноб-груба грѣшка не може да биде. Г. директорътъ нѣмалъ, освѣти да попита своя чехъ чиновникъ и щѣль да узнае, че когато е писалъ законопроекта, той е искалъ да постанови що свидѣтелството за погребение да се издава „бесплатно“ и безъ „гербова марка“, тъй като *коччагъ* (написанъ погрѣшно: *кочагъ*), по чешки значило гербова марка.

Това тѣковане бѣше правото, и единъ концертъ отъ смѣхове, кикотения и хилене поздрави посраний директоръ.“

кова колкото и недалекъ, нападаше за нѣщо паднилия директоръ и замъняваше името му, по ораторски приемъ, съ „прѣждебившия директоръ“, но казваше *прѣждевременнил*, срѣдъ гръмливъ смѣхъ и ржкоплѣскане на Събранието, вперило погледи въ новия директоръ, цѣлъ почървенѣлъ отъ смущение.

А депутатътъ отъ Z по сѫщия случай обяви, че неговата колегия, (отъ която самъ бѣше родомъ), трѣбва да се освободи отъ даждие, защото ражда само дрѣнки и мулета — понеже е планиниста.

При разискването данъкътъ „серчимъ-парасжъ“, който се налага на свинетѣ, земахъ живо участие почти всичките депутати, застрастени силно въ той въпросъ. Затова прението се проточи досадително много.

— Прѣдлагамъ да се прочласи исчерпанъ въпроса; камарата замираша на свинцина! извика единъ депутатъ.

Остротитъ и каламбуритъ, често отъ лошъ вкусъ, идяжъ обикновено отъ нѣколцина само депутати, глумци по природа, и зимането отъ тѣхъ думата винаги се послѣдоваше отъ любопитно мълчане... Ала по нѣкогажъ и съвсѣмъ сериознѣтъ давахъ причина на веселостъ. Така, депутатътъ дѣдо *** гиѣвно изтѣмра случайно обѣрнѣтия къмъ него ораторъ **, който говореше по филоксерата и често повтаряше тая дума, още нова у насъ.

— Гледай тамъ на друга страна, като приказвашъ!... извика му той.

Бѣдниятъ старецъ схващаше въ тая дума съвсѣмъ неприличенъ смисълъ.

Подиръ половина часъ газене прѣзъ тѣрсавището, пѣтътъ хвана да се издига по хълма, който ни затуляше Батакъ. На самия врѣхъ на той хълмъ се подава единственната сградица, която наумява за близостъта му: то е плочниятъ покривъ на митническата стража. Отъ дѣсно се издигатъ постепенно омайно хубавитъ поли на Семералантъ, накичени съ отдѣлни групи борови гори отъ една неизразима дивота и прѣлестъ. О каква природа тука, раскошна, почти неначета и поетическа! Тая картина ме прави да забравя много други, които считахъ безподобно хубави. Рѣшително, Родопитъ, едни, по своята ширина и безкрайно разнообразие на направата си, могатъ да се гордѣятъ съ богатството на подобни изненади отъ раскошни видове. Погледътъ ми постоянно бѣгаше по гладките силуести на Семералантъ и на Карлъкъ и на по-въсточните височини, изъ една дипла на които се ниши твърдѣ красаво турското село Ени-Махала, половина часъ на истокъ отъ Батакъ. Единъ часъ оттатъкъ бѣрдото, на което е залѣпено това село, се намира Яск-Кория, село бѣлгарско, отечеството на другаря ми Иванча, който ми дава дѣлги свѣдения за бита на земляците си.

Който помисли, че въ недрата на Родопитъ животътъ е глухъ, еднообразенъ, лишенъ отъ онъ драматизъмъ, който е способенъ да даде само стълкновението на силийтъ страсти на любовта или честолюбието въ

по-слободното и интелигентно общество на градоветъ, много ще се изльже. Иванчо ми расказа сцени поразително романтични... Охъ, и въ Ясъ-Кория сърдцата любятъ, мразятъ, страдатъ; мъжнинът планински животъ, ако е затъпилъ изнѣжената имъ чувствителностъ, не е никакъ за-съгнѫлъ светия пламикъ, който гори въ тайнника на всѣка човѣшка душа. Само, че той пламикъ се потая дълго, както онъ на вулканитъ, за да избухне, когато фаталността рѣче, съ неодолимо груба сила. Иванчо ми расказа за кървави отмѣщания, за съдбоносни рѣшения произлизали отъ любовна ревность, която въ София би дала само зрѣлище на противни и смѣшни скандали или на постидни компромиси. Родопчанитъ съ малко поб-грубъ народъ въ исказването своите чувства на ревность, и азъ не съвѣтвамъ на Алфонситъ да ходятъ въ Ясъ-Кория. Жителът С. отъ това село, напримѣръ, узнава, че едно солдатче е нарушило чистотата на неговото съпружеско легло. Той го присрѣща късно въ единъ доль на планината Санджацъ, когато се връщало отъ Фотинъ, и го пробожда въ корема, за щастие, не смъртоносно. Шестъ мѣсeца пролѣжало бѣдното момче отъ тая рана и двѣ години се протакала съдбата на С., която най-послѣ се свърши съ оневиняването му, по недостатъкъ на доказателства. Хитриятъ мстителъ успѣлъ да си устрои alibi.

Най-послѣдното и още свѣжо въ умоветъ отмѣщение на наранената любовъ е особено романтично и наумѣва малко италианскитъ сюжети на Чиямполи. Кметът Д. въ Ясъ-Кория се влюбва въ годеницата на единъ съ-селянинъ — мома твърдѣ хубава и богата — което не ѝ прѣчело да пасе башинитъ си стада. Подиръ настойчиви задиряната интересната овчарка, кметът успѣлъ да ѝ спечели сърдцето, въ ущърбъ на годеника, и рѣшава съвръшенно да му я отнеме. Планът се скроява отъ двамата. Единъ денъ, когато овчарката пасла стадото на поляната при една гора, Д. дохожда съ коня си, грабва я, ужъ насила, мѣта я на коня си и прѣпуска съ драгоцѣнната си плячка, както легендата изображава въ нашитъ черкови св. Георгия. Но къде прѣпуска героятъ? Къмъ самата Ясъ-Кория, прѣзъ улицитъ и, та въ къщата си... Отъ тоя чиста овчарката била жена на кмета, който още сутрѣнта си далъ оставката отъ тая длѣжностъ, рѣшенъ да посвети всичкитъ си минути на щастието си... Отритихтиятъ годеникъ, за общо смайване, се отнесълъ много хладнокръвно къмъ позора си. Той продължавалъ да си гледа работата. Всѣки помислилъ, че той философски прѣжалъ загубата на годеницата си, която сега давала галбите си и цалувките си на бивния кметъ. Но една вечеръ, когато този се заврѣща въ дома си отъ полскитъ си занятия, гръмва пушка и крушумътъ писва край самото му ухо. На заранита отритихтиятъ годеникъ не се намѣрилъ въ селото. Нѣма го и до днесъ.

— Той е сега въ Райково, задъ границата, завѣрши Иванчо, като ми сочи къмъ Семераланъ; — когато научилъ, че не билъ ударилъ Д-щѣлъ самъ да се опушне отъ ядъ... Д. го обади на турското правительство и то го хванѫло, но послѣ го пакъ пустило... Не намѣрили избахътъ... Това се вика рѣзъ... И азъ да бѣхъ, и азъ щѣхъ да пушкамъ

— То за него лафъ не ще, подтвърди и Медю, който заедно съ мене слуша внимателно историята.

— Какво прави бъжанецът сега въ Райково? попитахъ.

— Тамъ се е заселилъ, отишла е и майка му... Търговия прави, че е забогатъл... Ама никога нъма да се жени веке, така ще си умре ергенъ.

— Така, първо либе веднажъ бива, добави Медю.

— Ама като се изминята седемъ години, той ще се завърне въ село, каза Иванчо съ самодоволствие.

— Какъ ще се върне? Нали ще го даджът подъ съдъ?

— Не, като се изминята седемъ години и не хванята нѣкого, ма-каръ и да е убиль, то законът го опрощава.

— Кой законъ?

— Нашия, българския законъ, отговори Иванчо самоувѣрено.

Оставямъ на грижата на правовѣдците да провѣрятъ истинността на Иванчовото юридическо открытие въ нашия наказателенъ кодексъ... Но мене тогава ми дойде на ума друго скорошно, много по-трагическо събитие, което току що бѣхъ научилъ въ Лаждане: самоубийството на младия офицеринъ Бѣлопитовъ на Марицинин островъ при Пазарджикъ, следъ нараняването любовницата си и баща ѝ, въ минута на едно исступление на джлбоко оязвеното чувство на любовта и на самолюбието... Рѣшително, много се лъжатъ ония, които продължаватъ да увѣряватъ, че у насъ романътъ не може да се роди, защото му липсва въ битът ни главниятъ елементъ: трагически перипетии на любовната страсть. Вълната на живота у насъ постоянно разлива и разширява своите талази до най-мирните и пълсени сали екторове въ народната душа. Любовта зима господствуваща роля въ нашето битие. Има ли голѣма бѣда въ това? Не мислѣ. Това чувство до сега е интименъ двигателъ само на рѣши-телности черни или грозни; утрѣ може да стане — на възвишени и благородни...

XIX.

Една българска Голгота. — Старото Гробе. — Епопеята на една исчезнала къща и на единъ отвѣтченъ мостъ. —

Кога стигнахме на върха на голата могила, при митната стража, на истокъ се отвори единъ джлбокъ, дългнестъ долъ, съ рѣка въ дъното а по урвите му се лѣпяхъ бѣдни сиви дървени колиби, покрити съ плочи, а отгорѣ надъ тѣхъ — зеленчукови градини и ленища.

Прѣдъ мене стоеше Батакъ.

Не е имало мѣстностъ, която да съмъ виждалъ прѣвъ пътъ съ такова вълнение и стискане на сърдцето, както тоя градецъ. Чини ми се, че сѫщото тревожно чувство испитва всѣки българинъ, който знае своята история. Батакъ! Ето Батакъ — изгубений въ джлбочинитъ на Родопитѣ градецъ, който на 1876 г. внезапно придоби свѣтовна знаменитостъ,

каквато никой български градъ до тогава не бѣ ималъ, нито на една стотна частъ. Батаќъ бѣше нашето Мисолунги, ако не по героизма, то по ужаситѣ на клането си, и още повече, — по последствията си. Както Мисолунги потресе цѣла Европа, вдъхнови поетитѣ ѝ, доведе флотитѣ ѝ при Наваринъ, така и Батаќъ испълни съ страшния си екъ двата свѣта, прѣобърна цѣла Англия на митингъ, въспламени величайшиятъ трибунъ на вѣка, Гладстона, и величайшиятъ му поетъ — Викторъ Хюго. Първиятъ въ своите *Български ужаси* направи България симпатична пръвъ пѣть на свѣта; втория — пръвъ пѣть има случай да си спомни, че сѫществува на свѣта България и да направи за балканскитѣ славяни извѣстниятъ си пророчески въззвивъ къмъ Европа.¹⁾ Истина, че като сѫщи французинъ — въ война съ географията, той бѣше турилъ Батаќъ въ Сърбия! До него денъ французскиятъ поетъ въ огромната си и дълговръеменна писателска дѣятелност само веднажъ и неволно бѣ споменадъ *bulgares*, (за ритма на *cigares*), дума хвърлена, като ругателенъ епитетъ на съдбѣците на Наполеона III по държавниятъ му прѣвратъ въ 1852 година.²⁾ Излишно е да прибавимъ, че безъ Батаќъ нѣмаше свободна България! Ние въздигаме величественни паметници на юнациите въ борбата за българската свобода. Хеопсовата пирамида би била малка за паметника на Батаќъ, комуто се дѣлжи освободителната война.

Азъ се спускамъ по полегатий склонъ на хълма къмъ дола, който ни затуля още по-голѣмата частъ отъ селото Карлѫкъ, по-рѣзко ми откроява своята растѣгнѣта пирамида въ недосѣгаемата си висота. Цвѣтущите му зелени поли царствено се спущатъ дори до самия Батаќъ, като една мантия на императрица. Не може да повѣрва човѣкъ, че въ такова красно място е могло да се извѣрши такова грозно нѣщо; въображението, готово да вижда всѣка страхота въ страшна обстановка — защото потребността отъ хармония вредомъ се чувствова — охотно си представя Батаќъ съвсѣмъ въ по-малко живописна картина. Истина, че тук всичката красота е Карлѫкъ. Самиятъ Батаќъ, кога се озовахме въ него, ми се представи много по-грозенъ и по-тѣженъ, стиснатъ, почти задушенъ, отъ голи камъниливи ярове. Рѣдко има градъ по-нещастно расположенъ. Може-би отегчителното впечатление се увеличава отъ зрѣлището на голѣмата сиромашия, мизерия и безшомощность, която отвредъ ме окрѣжаваше. Тия кѫщици, набѣрзо съградени на пепелището на първите, сѫ сърдцераздирателни по своя нещастенъ видъ; тѣ изглеждатъ не само печални и глухи, но и глупави. Зданията могатъ да иматъ сѫщо глупави физиономии, както човѣците. Сѫщия безжизненъ печатъ на единъ тегловенъ животъ, мрътвило и затѣпление носиже и жителитѣ. — Който не може да иде на Батаќъ да види това, вѣроятно да го е видѣлъ въ други разорени градове въ Тракия: Сопотъ, Клисура,

¹⁾ Подиръ Баташкото клане и сърбско-турската война на 1876 г.

²⁾ Въ сбирката „les Châtiments“ стихотворение: „Cette nuit-là:“

Les chefs attendaient l'aube en fumant leurs cigarettes.
O Cosaques! chauffeurs! routiers! bulgares!

Балоферъ и пр. Оцѣлѣлите отъ огъния и отъ ножа нещастници, които сѫ прѣдошли да си заровятъ сѫществуванието въ пещерището и гробищата на своите близни, приличатъ на повѣхналите бурени, които развалините сѫ пропуснали на свѣтъ божий, за глухо, охтичаво сѫществуване. Сѣкашъ, върху тѣзи блѣдни, иссити, уплашени лица още стоятъ отвратителната маска, лѣпната тѣмъ отъ страха и ужаситѣ на катастрофата. Тия хора, отъ които всѣкой е изгубилъ най-много единъ члѣнъ отъ семейството си, приличатъ на хора остави живи, подиръ тежка ампутация. Питашъ се, кое ги привлича въ това място, какви сгоди, какви въспоминания, какви надежди? Послѣдните не никнатъ вече надъ едно пешелище, както радостта не никне изъ единъ гробъ. Прѣзъ всичките тие разорени градове на отечеството е минжло проклятието, вѣчното нещастие е намѣрило легловището си. Запустѣнието, почнѫто фатално, пакъ тъй фатално се продължава, расте, чумоносната сиромашия обезобразява тѣлата, изуродва душитѣ, понизява человѣчината. Който иска да види най-лошитѣ, най-озлобенитѣ, най-антрапатичните хора, нека да поживѣе въ разсипаните мяста на Тракия. Вѣчното съзерцание на дрипите, на развалините, на неизлѣчимите язви, чужди и свои, не смирява, а раздражава духа. Умразните инстинкти подаватъ се на явѣ; призракътъ на гладътъ, вѣчния другаръ на тия съсиципни, не извиква никакви добри чувства. Мизерията не по-малко отъ луксусътъ на богатството е единъ изворъ на нравственни грозоти и падения...

Батачанки, впрочемъ, по-изглеждватъ бодри и здрави съ своите мажки лица и едри снаги, цѣли облѣчени въ черно, по мястния памтивѣченъ обичай. Тоя трауренъ цвѣтъ напълно хармонира съ трагедията на родното имъ село. При една чешма до главната улица, що върви надлѣжъ по Стара-Рѣка, купъ отъ тѣхъ любопитно ме изглеждатъ и шѣлнишкомъ ми казватъ добрѣ дошли. Има нѣкои и по-възрастни. Азъ се взираамъ въ тѣхъ и питамъ се, дали не сѫ биле свидѣтелки на клането? Да, не-прѣмѣнно. Какъ сѫ остави живи? По едно чудо, види се. Може-би сѫ биле истрѣгнати изъ хaremитѣ, дѣто сѫ биле отведені.... Азъ посрѣщамъ тѣхните скърбни погледи и мислѫ си, че съзираамъ въ тѣхъ отблъскътъ на нѣкакъвъ пламътъ, може-би онъ, който испепели Батакъ...

Иванчо се прощава съ насъ и отива на друга посока — къмъ селото си. Ние възвиваме задъ единъ жгътъ и слазяме при гостилиницата „Македония“ или „Москва“ — не помнѫ добрѣ. Въ кафенето азъ распивамъ ханджиятъ, дѣто е старата Баташка черква, — черквата на клането, която знамъ, че е съхранена. Азъ имамъ на расположение само единъ и половина часъ за почивка, за това искамъ да се въсползвувамъ отъ нея, за да видѫ знаменитите паметници на Батакъ. Ханджиятъ, който ми се чини, че е цѣнцаринъ, разбира моето любопитство и ми дава купъ свѣдѣния за клането, срѣдъ заглушителния викъ на роякъ саполиви дѣца, на които той е баща, и които му се мѣтатъ по рамото, по гърба, по коленетъ, или го дръпнатъ, или си нанасятъ удари и ревжть, като

бѣсни. При тая несносна врѣва на мръснитѣ маймунчета струва ми се, че се намирамъ въ Солунска улица въ София...

— А вие какъ оцѣлѣхте? попитахъ ханджиятъ.

— Азъ бѣхъ дѣте, мене ми завихъ чалма и ме заведохъ въ Баня. Сетне-ка, като се научихъ консулитѣ, извадихъ ме отъ тамъ...

Той ми посочва на кждѣ е черквата. Азъ бѣрзо излѣзохъ.

Чувствовахъ, че съмъ силно развлнуванъ кога тръгнахъ по показаната ми посока. Споменитѣ за страховититѣ сцени на които тая сѫща улица е била свидѣтель, ми турятъ мравки подъ кожата. За да се не заблудж, обрѣщамъ се къмъ единъ жандаринъ когото срѣщамъ, да ми посочи поб-добрѣ черквата. Той е толкова любезенъ, щото самъ ме повежда къмъ него. Той е Пещерецъ и за щастие, оказва се, че е дохождалъ въ Батакъ тозъ-часъ подиръ клането, на което знае сичкитѣ ужа-сающи подробности. Безъ освѣтлението на тоя чичероне много нѣща щѣхъ да ми останатъ неизвѣстни или тѣмни. Ние държимъ улицата, по тече-нието на рѣката. Недалеко прѣдъ насъ, надъ жалкитѣ кѫщурки съ плочни покриви, възвишава се голя рѣтъ съ каменни гробища на връха. Мислѣ, че тамъ се покоятъ останкитѣ на мѫченицитѣ. Питамъ за това водача си.

— Това го викатъ „Гробето“, тѣ сѫ стари гробища, обажда ми той; Отъ тамъ въстанниците сѫ грѣмнigli четири пѫти съ черешовия топъ противъ турцитѣ, още когато не си прѣдали орѫжието! Битки сѫ станали нѣколко около селото, прѣди да измамяха батачане да си сложатъ орѫ-жието... Паднigli сѫ повече отъ стотина турци.

За битки около Батакъ, малцина може-би да знаѣтъ у насъ. И азъ, признавамъ се, не подозирахъ такова нѣщо, прѣди да прочетѣ книгата на г. Манчова. Макъ-Гаханъ и Скайлъръ, едничкитѣ, които сѫ писали за баташката катастрофа ни расправятъ въ кореспонденциитѣ си само онова, което сѫ видѣли и заварили отъ слѣдитѣ й, два мѣсеца поб-послѣ. Зна-еше се само за приготовление за бунтъ, но за битки и за черешови топове — не. А въ горната книга намирамъ сѫщитѣ тие фактове, и още много други, които ни доказватъ, че полудата на бунта не е била тука поб-малка отъ колкото другадѣ, и тука сѫ го прѣдшествували войнишки обучения, левове на калпацитетѣ, ексцентрични униформи на въстанниците,¹⁾

¹⁾ Авторътъ на „Въстанието и клането въ Батакъ“ охотно и не безъ хуморъ се про-стира върху тоя прѣдмѣтъ (стр. 57). Ние приводдаме цѣлия касъ, за да дадемъ поб-ясно понятие за възбужденността на една епоха, въ която е ставало нужно аксесуарнитѣ, или бананнитѣ нѣща, да излязатъ на първия планъ, безъ да се е чувствувалъ отъ никого коми-зъмътъ имъ, който сега тѣй бие въ очитѣ ни:

„Вънкашната форма, казва авторътъ на горната книга, е първата слабостъ на човѣ-чество. Тя се видѣла, като първа необходимостъ въ очитѣ на всѣки, който могълъ да носи пушка на рамо — като задължено прѣобразование въ новия животъ. Наредъ съ пушкиятѣ, пищовитѣ, захватнѣлъ да се вѣччатъ бѣрзо по улицитѣ ягнешки, ярешки, овчи и кози кожи, които съ неимовѣрна скоростъ сѫ се прѣбрѣщали на високи, макаръ и прости калпаци, много поб-страшни отъ най-страшнитѣ казашки — и сѫ се натквали на главитѣ. Но това само не стигало. Всѣки виждалъ, че за новия войнишки животъ турскитѣ потури не сѫ сгодни, — пѣкъ и за самото тѣржество — неприлични. Случайно тие нужди и нови желания намѣ-рили до нѣдѣ удовлетворението си. Въ селото имало нѣколко склади отъ шарени власки чо-вали, които се отворили, разграбили и раздали на женитѣ да ги прѣбрѣщатъ на панталони,

испрашаний борците за позициите съ сълзи, съ китки и пъсни от страна на въсхитените моми и невѣсти, и „честито ти“ и ликувания и всеобщо пиянство от безумен ентузиазъмъ!

Както и при разбунтуването на другите мѣста, турското население въ пръвия мигъ истрѣпихло, охването отъ нѣкакъвъ панически уплахъ, за да се смѣни тутакси съ самоувѣренность и съ фанатически бѣсъ и жажда за безщадно истрѣбление бѣлгари. Свирилътъ инстинкти особено оживѣли въ дивото и природно звѣрско мохамеданско население въ Родопите. Тукъ сѫ биле сбрани прѣдъ Батаќъ, въ многохилядна дрипава и обрѣжена стая турците отъ Ени-Махале, отъ Барутина, отъ Бегликъ, отъ Чепинско, подъ главното началство на Барутински Ахмеда, полицејския началникъ на всичките доспатски села. Както узнаваме отъ книгата на г. Манчова — двѣ господствующи и еднакво силни чувства сѫгласнили тая полуразбойническа стая къмъ опустошението на Батаќъ: ненавистта противъ гявурите и лакомията за грабежъ и обиръ. Послѣдното ясно се види отъ онова, което е ставало прѣди истрѣблението на батачане: прѣдварително биле имъ сѫ обирани или чрѣзъ мѣки истеглени всичките пари и нанизи, биле имъ сѫ свалени всичките дрехи отъ гърба, най-напрѣдъ сѫ щадили срамежливостта на жените и имъ сѫ оставяли ризите, но скоро и тѣхъ ги карали да събличатъ и да лѣгатъ съвсѣмъ голи на дрѣвника. Униженietо е надминувало ужаса. Страшната погрѣшка на прѣдаване оръжието си, безъ да спаси Батаќъ, направила е агонията му поб-зла и е отнела на гибелта му онъ печатъ на героизъмъ, който прослави Перуница.

На едно мѣсто стражартъ ме спира.

— Тука бѣше мостътъ, дѣто турците коляха на дрѣвникъ батачане... Около триста души мѫже и жени сѫ посѣкли тука съ топоръ. Поб-напрѣдъ сѫ ги събличали до голо да се не опрѣскатъ дрѣхите. А джелатите се прѣврѣзвали съ червени прѣстилки, зети отъ батачанки, и тѣхъ да ги не омаца кръвта.... Триста глави сѫ паднали тука, рѣката се зачървила и чакъ въ Пещера я видѣли какъ е кървава...

Азъ съ трепетъ си спомнямъ, че тоя ужасенъ мостъ ще е сѫщиятъ, за който говори Макъ-Гаханъ. Той би трѣбвало да се запази сѫщо, за да прѣдава поб-нагледно на потомството споменътъ за единъ отъ най-кървавите актове на Баташката трагедия. Питамъ, какво е станало.

— Отвѣтъ го поб-лани рѣката... Ето тука сѫ пѣкъ трапищата — тѣ още личатъ — дѣто сѫ били заровени главите и труповете... А тамъ при Богдановата кѫща има други дупки... Когато дохождаха англичаните подиръ два мѣсеса, да испитватъ, конетъ имъ потънѣли до колените въ мѣса и трупове.¹⁾ Единъ граби една китка руси косми отъ главата на

прилични на шопските, — като чиста народна форма. Още въ сѫщия денъ мнозина излѣзли на назначениетъ позиции съ тие дрѣхи, шарени като дъждовници, съ калпаци отъ цѣла овча или козя кожа! Тая вънкашна прѣмѣна се счела отъ самите селене за такава необходима, че единъ сиромахъ, който най-напрѣдъ си билъ продалъолововете, за да си купи пушка, като нѣмалъ съ какво да си промѣни формата, и като неможалъ да свари влашките складове, зель да си закълъ единичното свинче, одралъ му кожата, обшилъ я съ шила и я надѣналъ на главата си²⁾!

¹⁾ Макъ Гаханъ.

дѣте и една дѣтинска ржичка и ги скри въ джеба си... Той плачеше, като дѣте... Той по-послѣ въ Смѣсената Комисия когато турцитѣ искали да увѣряватъ, че убитигѣ сѫ само бунтовници, той извадилъ косицата и ржаката, турилъ ги на масата и викалъ разяренъ: „На бунтовникъ ли сѫ тие? А? кажете, на бунтовници ли сѫ тие?“

Азъ се спрѣхъ и мисленно виждахъ моста, подъ който Стара-Рѣка влачи плачевно шумящи вълни, спомняхъ си сички потресающи ужаси, нѣми страдания, безмълвни и покорни уминалки подъ топора на нѣколкото стотини батачани. Тука се е извѣршилъ послѣдният актъ на баташката кървава драма; първият ѝ е ималъ театръ Богдановата кѫща, мѣстото на която водачътъ ми посочва прѣзъ рѣката. И тамъ и тука страдалцитѣ доброволно, покорно, мълчаливо сѫ слагали главитѣ си подъ топоритѣ; нито плачъ, нито молби, нито съжаления за живота! Нечеловѣческия ужасъ е билъ скованъ устата, затъпилъ чувствителността, унищожилъ съзнанието за нѣщата; ужасна хипнотизация на смрътта възъ жертвите си, които я чакали и приемали съ нѣкакво тѣло и съниливо хладнокръвие, което би било сюблименъ героизъмъ, ако да не извираше изъ паниката. При Богдановата кѫща, напримѣръ. Тамъ, топорътъ се непрѣстанно дига и сваля, главитѣ отхвѣрватъ сподирени отъ горещъ чучуръ кръвь, и други глави се намѣщатъ на дръвника. Нѣкои го даже прѣгъръщатъ съ двѣ рѣщи, като любовници, и прилѣпватъ по-добре вратоветѣ си, за да улекчятъ работата на острилото... Сѣки е чакалъ съ безсмилено спокойство и съ мрътвешко лице реда си. Като му додалъ, бѣрзо се съблазналъ, хвърлялъ дрѣхитѣ и паритѣ си на баптизовущите, нѣмъ и блѣдъ като стѣна, самъ е оттеглилъ обезглавения трупъ къмъ грамадата други и му е лѣгалъ на мѣстото, подъ удара на топора. Тая страшна, нечувана и хипнотическа готовностъ за смрътъ сѫ сподѣлили на равно и мажетѣ и женитѣ, които си имали особенни дръвници. А тука -- дръвникъ е служилъ самия мостъ, и когато главата падала въ рѣката, трупътъ падалъ въ нея отъ другата страна.

Тукъ обаче страхотата на сценитѣ се е освѣтявала отъ неизразима, ужасающа трогателностъ въ раздѣлата на майкитѣ отъ дѣцата имъ. Често тие мѣнички създания сѫ обхващали майкитѣ си на самия дръвникъ съ сърдцераздирателни викове — „мамо, мамо!“ като сѫ искали съ ржичитѣ си и съ тѣлото си да запазятъ отъ топора нещастните жени, които имъ сѫ отговаряли само съ сухия и безсмисленъ погледъ на отчаянето... Но имало е майки, у които материнската любовь е наддѣявала надъ вѣденението отъ ужаса, и единъ пътъ сграбчили дѣцата си, като съ желѣзни рѣщи, не ги испуштали вече и издѣхвали заедно подъ ударитѣ на касапина. Други, които дѣцата сѫ прѣварили, спущали се обезумѣли къмъ окървавените имъ останки, грабвали имъ главитѣ, и подобно тигрици кръволовни, смучали имъ горещата кръвь... Настрѣхнѣлъ джелати тѣхъ не сѫ чакали да лѣгнатъ на дръвника, а сѫ ги насичали тозъ часъ! Отчаянето, което е вѣденявало едни жени, придавало е неимовѣрна енергия на други; тая енергия се е пробуждала особенно, когато

се е касаяло предъ самия дръвникъ да защитятъ честта си. Защото, уви, на тие страховити касапници, не липсвало нищо, което би могло да ги направи и омерзително гнусни. Имало е опити за изнасиливане побухаватъ, напримѣръ, при Богдановата кѫща... Но тогава тие жени, които на дръвника сѫ чакали, като полузаспали агнета топора, сѫ се прѣбръщали на левици и сѫ се борили съ злодѣйцитъ отчаянно, юдѣто сѫ ги заставали да ги съсѣчатъ, за да имъ оставатъ само безжизнѣнъ трупъ.... Но не всичкитъ млади жени сѫ биле така щастливи.... Много сѫ биле закаляни, подиръ изнасиливането... А suma хубави невѣсти и моми биле откарани по хaremите. Една отъ жертвите Райка II... ва слѣдъ нѣколко мѣсеки, като се почувствовала майка, вслѣдствие на такова насилие, нѣма куражъ да посрѣщне неволния си позоръ, и се убѣси на една ела по политъ на Карлъкътъ!

XX.

Училището. — Черквата. — Има имена, които трѣба да споменемъ. — Те Deum. — Два момента отъ българската история въ Пловдивското Изложение.

Моятъ ходъ изъ тая улица стана кръстенъ ходъ за моята страдающа българска душа. Нѣколко крачки отъ мѣстото на отвлѣчения мостъ, стражарѣтъ ми посочи една нова още двокатна сграда, бѣлата мазилка на която огровявахъ и брѣздяхъ дълги кални ивици, слѣди отъ дъждовни води. Сѣкашъ, това здание бѣше пласало съ мѫти сълзи. То е училището. То е построено на мѣстото на изгорѣлото училище „Св. Кирилъ и Методий....“ Това сега е затворено — дѣцата сѫ въ распуть. То сѣди така глухо и печално съ плакалитѣ си стѣни, съ зѣпнѣлѣ си, като отъ ужасъ прозорци, съ усамотението си въ пустасялата мѣстностъ, щото произвожда тежкото впечатление на единъ гробъ издигнатъ надъ една смъртъ. Азъ се питамъ, какви страшни призраци трѣба да заоблачаватъ сѣки часъ иснитѣ души на тие дѣца, събрани да се учятъ възъ мѣстото на една човѣшка касапница, възъ шепелището на единъ пожаръ, изяль двѣстѣ живи хора? Какво ще бѫде въспитателното влияние възъ тѣхъ на това зловѣщо мѣсто: да ли малодушието и трепетътъ ще всели въ душите имъ, или нравственна сила, бодростъ, и готовностъ да се борятъ и жертвоватъ за свободата — чрѣзъ спомена на страшните жертви принесени ней отъ бащите имъ и майките имъ? Да ли тая идея е ръководила батачани при избора мѣстото за новото училище, или това е работа на нуждата или случая? Въ всѣки случай, голѣма недогадливостъ. Горѣлото училище Батакъ трѣбаше да запази, като една своя слава, каквато му е и черквата. Нека то да стоеше въ своите развалини, да го бижтъ вѣтрове и дъждове, нека съвѣмъ се сипняхъ одименитѣ му останки, но тѣхния прахъ щѣше да бѫде прахъ за поклонение... Каквито успѣхи умственни и економически (уви, твърдѣ проблематично нѣщо!) и да направи Батакъ, неговото значение за насъ, неговото право за почитъ и благоговѣніе отъ пѣтниците ще

лежи не въ новите му сгради, а въ останките, въ развалините, на прѣжните, въ следите на кръвта и на пушака по тѣхъ и въ спомените, които живѣятъ въ тѣхъ. Намъ не стига, че сме разрушавали старите си паметници — ние драговолно чистимъ и новите си исторически паметници... Колко по би говорило на душата ни вакъвъ-годъ обогрѣлъ остатъкъ отъ стъна тука, нежели това бездушно ново здание!

Първото училище било също двукатно, но здраво, красиво, обширно. Четирестотинъ дѣца сѫ го посещавали, а въ единъ отъ първите дни на май 1876 г., въ оградата му се тъпкали не само ученици, а и старци, и млади маже, и булки, и моми, и дѣца, едвамъ избѣгали отъ потъналите си въ пламъкъ къщи и отъ ножовите на пощръклѣлите и прѣпълнили селото тѣлши бashiбозуци. Когато тие послѣдните не оставили ни единъ живъ човѣкъ по махалите и улиците, тѣ се събрали на горѣми и шумни пълчища около тая сграда — прибѣжище и гробница тѣхна.

Ужасна била обсадата на това неприспособено за защита място, още по-ужасна била гибелта на беззащитните му затворници. Цѣли дни и цѣли нощи, заглушавани отъ псууните и заканите на хилядната стая, трепени единъ по единъ отъ крушумите имъ, които имъ пращали прѣзъ прозорците, тѣ гледали съ настърхнели коси пожарите около тѣхъ и страшните огненни язици, придружавани съ зловѣщи прѣщания, които се издигали въ небето и освѣтливали гибелта на Батаќ, и тѣхната. Тя наблизавала неотвратима, съ всяка часъ, съ всяка минута. Никаква надежда не могла да съществува ни за спасение, ни за борба. Обсадителите, обезпечени противъ каквото и да било съпротивление, катерали се по прозорците и кълкали съ ножовете си ония, които могле да застигнатъ. Най-послѣ направили юрюшъ на вратата, която извѣтрѣ подпирали съ рамената си клетите защитници. Тя отстъпила на напънна и имъ дала входъ въ училището. Първите, които имъ сѫ се испрѣчили биле учителъ и свещеникъ... Въ продължение на нѣколко часа тука е произходжало, при единъ адски викъ и ревъ, немилостивъ съчъ. Грамади тѣла, заляни въ блато кръвь, повечето въ конвултивни гърчове на мѫките и смъртъта, сѫ се валили по пола, тъпкали отъ убийците и отъ правите още жертви въ безполезното имъ бѣгане отъ ударите на първите. Това е било адъ!

Кога бashiбозуците по мръкнajo оставили школото, придружени само съ нѣколко жени — да ги изнасилватъ, и отъ нѣколко дѣца — да ги потурчватъ, тамъ не оставало вече ни едно живо същество. Но не! Двѣста души хора още оставали живи тамъ, скрити подъ пола, (въ празнината на дюшемето). Тие нещастници, нѣколко часа биле нѣми слушатели на писъците и демонската врѣва на клането надъ тѣхъ и около тѣхъ. Може ли да си представи човѣкъ по-нетърпимо положение, по-звѣрско напрежение на нервите? Когато усѣтили, че бashiбозуците си излѣзали, сладъкъ лутъ надеждица изгрѣлъ въ душите имъ; тѣ помислили, че провидѣнието ги е спасило. Това било само лутъ и той траялъ единъ мигъ. Бashiбозуците знаяли присѫтствието на тие хора подъ

цела, а това имъ дало идея и желание да внесатъ разнообразие въ дългото си: тъ тозъ-часъ се върнали съ сандъци газъ, разлъви го по дъските и го запалили. Въ една минута руиницата цълото училище. Съ исключение на нѣколко, които искъртили джаски за да избѣгнатъ пламъкъ — та да паднатъ тутакси подъ ножа и крушума, — сички скрити изгорѣли живи!

Цѣла нощъ пожарътъ на училището пращаъ въ небесното пространство, дори до прѣстола на Бога, заедно съ своите страшни огнени язици и вонълътъ за мщение на нѣколко стотинъ человѣчески жертви — живи и мрътви — които продължаваше да испепелява...

О, и Господъ чу тоя пажъ!...

Срѣщу това място се издигатъ основите отъ дѣланъ камъкъ на недовършената нова черква, на която кроежътъ и размѣрътъ се предвиждатъ да бѫдатъ доста величественни. Това бѣше недоправената нова черква на Батакъ, напусната въ тозъ видъ поради прѣвръщането паричнѣтъ срѣдства, събрани отъ самоволни пожертвования. Селяните сега се черкуватъ въ едно дървено здание, което до нейдѣ си е историческо: то е онова, което благородната леди Странгфордъ бѣше направила за болница въ 1876 г.

Това ново здание на черква, съ такъ претензия на блѣскавостъ е сѫщо единъ присмѣхъ на окръжащата мизерия, единъ глаждливъ дисонансъ, туренъ отъ човѣшката суeta срѣдъ тие слѣди и паметници на ужасни нещастия. Единъ отъ тѣхъ е до самото него. Говори за старата черква — черквата на кланѣто. Заградена съ невисокъ, но здравъ камененъ зидъ, съ зловѣщи дупки, пробити отъ башивозуцитъ, който за нѣколко врѣме е служилъ за яка защита на обсадените въ черковната ограда батаchanе, стои старата черква, низка, дебела сграда съ кубе низко надъ покрива, покрити съ плочи. Влизаме въ двора, обрасъль съ буренякъ, изъ който надничатъ ниски повалени гробища; нѣколко унили дрѣвчета тѣжно спущатъ клоните си прѣдъ мълчаливо зѣющите прозорци, безъ прѣчки, дѣлбоки, тѣмни, като очните дупки на единъ черепъ. Когато влизамъ въ самата черква, лъхва ми въ лицето единъ хладенъ, задушливъ и гробенъ дѣхъ; съмнителна, скрѣбна видѣлина пада възъ голитѣ, издраскані и опушени стѣни, които подпиратъ влаженъ и тѣменъ сводъ, тежко надвѣсенъ надъ главата ми. Тие стѣни на сѣкѫдѣ иматъ искъртенна мазилката си на единъ човѣшки рѣстъ височина. Стражарътъ ми обяснява това, както и опушването имъ: турската властъ, встревожена сама отъ голѣмината на прѣстѣплението, което бѣ допустнѣла и на сърдцила, бѣше поискала колко-годѣ да заличи диритъ му. Слѣдъ изгарянето посрѣдствомъ огънъ и варъ тѣлата, распоредила се за остьргването кръвята отъ стѣните, които е показвала височината, до която сѫ биле дошли напластенитѣ трупове на страдалците.

При недогорѣлите остатки на олтаря сѫ сложени на полички купове черепи; разнитѣ дупки и широки цѣпнатини по тѣхъ свидѣтел-

ствувать за мъченическата смърть на нещастниците. Единъ видъ епитафия въ блудкови стихове, е закачена надъ черепитѣ, които сами сѫ достатъчно краснорѣчни, за да пробудатъ въ душата най-раздирателна скръбъ и ужасъ.

Но скръбта и ужасътъ ще бѫдатъ тогава пълни, когато узнаемъ сичката безкрайност на тая дълга агония на нѣколко стотинъ беззащитни мѫже, жени и дѣца. Тука е търсило прибѣжище отъ пламъците и ятаганя на бацибозуцицѣ друга голѣма навалица хора отъ всѣки полъ и възрастъ. Черковата, чрѣзъ своите яки видове — външни и вътрѣшни — е била най-здравото място въ цѣлото село, за това била привлѣкла въ недрата си петъ и пътъ повече свѣты, отъ колкото е била въ състояние да побере. Тая гѣста навалица се тѣпкала вътре и въ двора. Най-напрѣдъ, бацибозуцицѣ, подиръ отчаянна защита отъ обсаденитѣ — съ камъне и дърве — понеже нѣмали оржия, нахълтали въ двора (на 2-и май). Прѣвъ деня и до полунощъ, срѣдъ писъци, молби и ревове, турцитѣ сѣкли немилостиво. При-зори, цѣлия черковенъ дворъ билъ вече настланъ съ кървави тѣла на убити и умиращи!... Тогава насталъ редъ за навалицата въ черковата. Тамъ, повече отъ хилядо мѫже, жени, дѣца, заглушавани отъ врѣвата на клането въ двора, сѫ се тласкали, мачкали, тѣпчали и задушавали до смърть отъ отровения съ нетърпимъ смрадъ въздухъ... Въображението се потресва отъ страховитостта на картина. Сѣки нещастникъ е умираль не една смърть, а сто смърти — отъ непрѣносими физически и нравственни страдания. Бацибозуцицѣ, за да ги заставятъ да отворятъ черковата, не сѫ се задоволили само да морятъ съ гладъ, жажда,¹⁾ и крушуми натрупанитѣ единъ възъ други мрѣзви и живи, обезумѣли отъ страхъ и отчаянне батачане. Тие взвѣрсали фанатици, съ свойствената на жестокостта изобрѣтателностъ, хвѣрлили отъ прозорците копери съ пчели, и хиледи отровни жила заставили клетитѣ пленници да издаватъ неистови викове. Когато брѣмчащите роеве разсърдени пчели, като парливъ облакъ падали възъ лицата, шийтѣ, рѣдѣтѣ, то, натопени въ газъ и запалени стиски слама, хвѣргани въ черковата, въ видъ на огнени язици пържили, горили тѣлата, задушвали съ ядовития си димъ устата и гърлата, заслѣпвали очитѣ, трояли въздуха. Тие нови инструменти за мѫчение произвождали въ навалицата, заедно съ ужаса, луди безредни движения, нови притѣпкования, смазвания и одушвания на мѫже, жени и дѣца!

Подиръ тие страдания, смъртъта остала вечъ нищо. Вратата се отворила. Захванжло се отвратително, звѣрско, нечутко въ историята кланѣ, придружено съ луксусътъ на истинчени прѣварителни мѫчителства: рѣзане членове, извѣртяване очи, игране съ ножа по трептищите човѣшки меса, распаряне живи трудни жени, нарѣгване дѣцата имъ на врѣха на ятаганитѣ... Азъ прѣобрѣщамъ листа и отминувамъ. Куражътъ ми липсва. Любопитнитѣ или храбритѣ, нека сами прочетятъ

¹⁾ За да намѣратъ водица, батачане съ каквото могле ископали въ черковата дупка два метра дълбока, но вода не излѣзла.

описанието на клането въ първоменхата книга, която г. Манчовъ е ималъ немалосърдието да ни даде въ ръцѣтѣ!¹⁾

Да, азъ бѣгамъ отъ това най-ужасно зрѣлище на човѣческо страдание, на българското унижение. И сега, като възсъздавамъ въ нѣколко бѣрзо написани редове, съ бездушни, блѣдavi и банални слова, тая дивашка, кървава, канибалска епопея, азъ въ ума си я виждамъ въ всичката ѝ ужасна реалност, въображението ми рисува напълно картина, която слабото перо се чувствува неспособно нито въ хиляндната ѝ частъ да прѣдаде. Ужаси, каквито сѫ баташките не могатъ да се прѣставятъ съ никакви материални срѣдства; тѣхъ трѣбва или да ги видишъ или да си ги въобразишъ, а най-желателното е да не можешъ да сторишъ ни едното, ни другото, най-желателното е да могатъ съвсѣмъ да се забравятъ — защото тѣ опозоряватъ човѣчеството и удриятъ раскалений си жигъ на нашия деветнайсети вѣкъ и на цивилизацията му, които сѫ могле да ги допустятъ.

Уви, защото тѣ ги допустихъ, и не само допустихъ, но и удрбихъ, чрѣзъ устата на единъ отъ най-просвѣтените си прѣставители, прѣдъ лицето на най-хуманната нация, която има славата да се възмутї.²⁾

И така, азъ прѣвръщамъ листото, уморенъ, униженъ отъ тие въспоминания, съ сърдце облѣно съ крѣвъ... Но не, щѫ се спрѣ още малко! Искамъ да се спрѣ и на нѣколко скудни лучи срѣдъ безпрѣблната нощъ отъ позоръ. Защото, охъ, имало е, имало е и чѣрти отъ доблестъ, рожби на отчаянието, — утѣшающи и възвищающи, и тѣ не трѣбва да останатъ въ забрава, и азъ се считамъ длѣженъ да ги извадя на свѣтъ, за да озаржъ поне едно кѣтче въ чернотата на картина си, както и на собственната си душа сега. Имало е, казвамъ, жертви, у които отчаянието е булило сюблигно прѣзрѣние къмъ смртъта, мрачни избухвания на беззавѣтъ куражъ и умраза, на величественна безстрашливост и на горда смртъ...

Имало е, напримѣръ, *Колю Лазинъ*, който, исплденъ отъ пожара изъ къщата си, дѣто се криялъ, нападналъ съ голъ ножъ бashiбозуката тѣлца, свалилъ нѣколцина, и спонжалъ другите, които хванали да бѣгатъ, додѣто билъ окрѣженъ отъ друга тѣлца и съсѣченъ на парчета. Имало е *Стоянъ Цвѣтановъ*: току що изваждалъ изъ земята, скритата си тамъ при прѣдаването пушка, ненадѣйно го заградилъ купъ бashiбозуци, хванали пушката за жѣлѣзото и му извикали да я прѣдаде. — „Когато умржъ тогава ще я земете!“ отговорилъ той, грѣмнѣлъ едного въ челото, пробилъ си пѣтъ, между тѣхъ и побѣрзаль да я напълни изново. Но крушумитѣ имъ не го оставили да довѣрши това и той падналъ

¹⁾ Читателитѣ ще прочетатъ подробно за Баташкото клане и въ 3-та частъ на З. Столиновитѣ *Записки за българските въстани*, която скоро излази отъ печать. Като се съглашаватъ въ главните факти на това събитие, двата рассказа обаче си разнорѣчатъ въ много съществени подобности. Но това не прѣчи на общото впечатление, което и отъ двата се получава подтресно и настърхвателно.

²⁾ Английски прѣвъ министъ Дизраели (Биконсфилдъ по-послѣ), като отричаше нагло прѣдъ парламента звѣрствата на турците, произнесе тия пинически думи: „Впрочемъ, иб-добрѣ да измирятъ сто хиляди българи, за да се запазятъ британските интереси!“

смъртно ударенъ съ думитѣ: „зимайте я сега, кръвопийци!“ Въ черквата, Христо Станковъ сполучилъ да откърти едно дърво отъ троиноветѣ, убилъ двама души, и съ ножа на единия нападналъ на другите и се борилъ додѣто падналъ мрътъвъ. Имало е Ангелина Митрова Станкова — защото имало е и жени-героини — слаби създания съ тигровска яростъ — като видѣла мѫжа си убить отъ нахлупитѣ въ двора башибозуци, грабнѫла имъ една брадва и расположила главата на мѫжовия си убиецъ и паднала мрътва подъ ударитѣ на другите; така и Вѣника Стойчева, извѣршила сѫщото съ убиеща на мѫжа си, прогонила осталитѣ злодѣйци съ една брадва и сполучила да остане жива! Имало е Лаза Богданова, сюблимина героиня на честта. Тая най-хубава батачанка умрѣла съ най-хубава смърть — „Каурке, оставямъ те жива, — ела въ харема ми!“ казалъ ѝ убиещъ на мѫжътъ ѝ, въ най-голѣмия разгаръ на клането. И той, съ пламналъ отъ сладострастие погледъ очаквалъ отговора ѝ. И тя отговорила: забила въ гжрдитѣ му единъ домашенъ ножъ-захлупачъ, който измъкнала изъ дрѣхитѣ си. Тя била скълцана тутакси. Въ пожаритѣ по кѫщата, други жени, на които името не можахъ да научъ, хвърляли главни възъ други. Имало е и такива жени, които, като нѣмали ни ножъ, ни главни на расположение, хвърляли се възъ башибозуцитѣ и ятаганитѣ имъ съ голи ръцѣ и съ проклятия!...

Но тие рѣдки пламванета на куражъ се губатъ срѣдъ всеобщото исплашване и безуменъ стаденъ страхъ на батачане, който се е равнявалъ само съ безумно-звѣрски-стадната кръвожадностъ, която е прихванила тѣлпата на башибозуцитѣ...

Когато излѣзохме изъ черковата, стражарътъ ми посочи едно дърво въ двора: отъ него единъ ходжа подиръ сѣча въ черковата е испѣлъ тържественъ *намазъ*¹⁾ въ благодарность Богу, че помогналъ за истрѣблението на „кауритѣ!“

Нѣщо прѣди четири вѣка (на 1572 г.) единъ други ходжа въ Римъ, единъ Папа, при извѣстните за Вартоломейската нощ, бъше отслужилъ благодарственъ *Te Deum* за искалянето хугенотитѣ въ Франция.

Всемилостивиятъ, вседобриятъ, всеблагиятъ Богъ, религията го правеше главенъ участникъ въ най-звѣрски злодѣяния, които сѫ опозорили човѣческия родъ!

Уви, трѣбаше ли историята съ тая омерзителна точность да се поѣтаря подиръ четири столѣтия?!

Другъ единъ ходжа на Беглишкитѣ хармані, (височина надъ Батаќъ отъ дѣто Ахмедъ-ага е ржководилъ истрѣблението му), отъ една дървена кошара, подиръ сѣча, прогласилъ прѣдъ плѣненитѣ жени и башибозуцитѣ, „че каурското се вече свѣршило, че по всичката земля на девелетя не останалъ ни единъ кауринъ и че полината отъ бившето село Батаќъ ще се посбѣ съ ечемикъ за конетѣ на правовѣрнитѣ!“

¹⁾ Молитвата, която пѣятъ отъ *миналото* на *минаретата*.

Тъжпоумният фанатикъ не знаеше, че отъ това кърваво непелище щъло да изникне съвсъмъ друго растение: отмъстителната сабля, която подсъчъ на вѣки живота на отоманска империя...

Въ Пловдивското Изложение азъ видяхъ великолѣпната картина на г. Пътровски: *Клането и пожаркът на Батакъ*. Азъ провѣрихъ свойствъ представления за тѣхъ съ ония, които ни е дало на платно творчеството на живописца и още единъ пътъ имахъ случай да се поклоня въ захлъстъ прѣдъ магията на искуството. Освѣщението на нощний мракъ отъ пламъците въ трепливи петна отразявани отъ вълните на Стара-Рѣка, куповетъ голи и полуоголи тѣла край нея съ замръзли отъ ужасъ лица и кървавитъ рани, които нощта прави черни, групата на убийците съ лица покойно-звѣрски, на половина и зловѣщо озарени отъ пожаритъ, които си дѣлжатъ плачката — всичко това е поразително живо, изразително, блестяще по съвършенството на замисъла и на испълнението. То възбужда адмирация, заедно съ едно безпрѣдѣлно чувство отъ жалостъ, скърбъ, негодование... Но ужасъ — не. Ужасътъ се получава тамъ, въ самия Батакъ, когато стѫпашъ на земята и подъ краката ти се чини, че пръщътъ кокали, когато гледашъ черковните стѣни до дѣка сѫ искъртени и знаешъ, че до тамъ е сѣ било трупове и кръви, и когато, като се запрещъ надъ Стара-Рѣка, помислишъ си, че тя е нѣкога текла съвсъмъ чѣрвена и е лъскала нощъ отъ пламъците, които сѫ изядвали два раскрача отъ тебе двѣста живи хора, срѣдъ адски пръщенета и вийнета... О тамъ е ужасътъ, тамъ настърхватъ космитъ и чело-вѣкъ чувствова че е унизиенъ отъ това чувство на ужасъ, че е деградиранъ отъ него, че е лошъ, че става звѣръ...

О, искуството нѣма това призвание, то облагородява ощущенията, като идеализира живота. Благословено да бѫде то!

До тая картина, и като pendant неинъ, виси друго едно платно, на г. Холарека, което изображава ослѣпената Самуилова войска слѣдъ Бѣласица. Художественното достойнство и на тая картина стои вѣнъ отъ сѣка критика, тя е произведение образцово на чешкия артистъ.¹⁾ Азъ и нѣма да се спирамъ на това. Щѫ какъ само, че виждамъ нѣкаква недогадливостъ, ако не коравина на сърдцето, въ избора на тая картина, изражающа най-трагически грозния моментъ въ нашата стара история. — Каква идея е ржководила Комисията на Изложението по снабдяването картина му отдалъ съ тая ужасна картина? Защото тая картина само *ужасъ* може да вдъхне на зрителитъ. За щастие сега, малцина отъ тѣхъ знаѣтъ значението ѝ, за да могатъ да пропъплютъ мравки

¹⁾ Чии ми се, че може да се направи само една забѣлѣшка: шестнинето на ослѣпенният отрядъ става зимно врѣме, въ сиѣжна фуртуна. Като усиљва ефекта, това обаче е една историческа несъобразностъ: изѣнението отъ Василий II Самуилова войска е станжало прѣз Юлия 1015 г., а испрашането ѝ ослѣпена при Самуила въ Приѣлъ е станжало въ *първите дни на септемврия*, сѫщата година, когато е още лѣто, и никога, а особено въ една южна страна, като Македония, не може да падне сиѣгъ така рано.

подъ кожата имъ¹⁾) И поб-добрѣ. Азъ не разбирамъ какво хуманно и благо чувство, какво облагородяще усъщане могътъ да събудатъ въ душата на българина подобни зрѣлища на човѣшката звѣрщина, освѣнъ безплодно настърхване, инстинкти за мъсть и умраза и слѣпо национално озлобление! Трѣбваше ли отъ толкова далеко да се докара тая картина, която, ако въ Прага служи да порази на мигъ равнодушното любопитство на чужденца, въ Пловдивъ прави да се облива съ кръвь сърдцето на българина? Каква полза да възсъздаваме въ живи образи средневѣковнитѣ безчовѣчни свирѣпости? Каква необходимостъ въ нашето първо Изложение, най- капиталната картина, която виси тамъ, да прѣставлява единъ нашъ националенъ позоръ, който е позоръ и за човѣчеството? Не стига ли дѣто сме нещастни да го имаме въ историята си, ами още да го гледаме съ любовь въпроизвожданъ отъ искуството?

Укорѣтъ ми се отнася еднакво къмъ Комисията на Изложението както и къмъ г. Холарека. Талантливиятъ художникъ е ималъ да си избере безброй сюжети изъ нашата стара история, която не е лишена отъ свѣти или покъртителни страници, но той прѣдпочелъ най-черната и отвратителната. Защо? Човѣкъ неволно дири моралното или идеиното побуждение на артиста, но може да го улови въ ужаса на сюжета, и неволно му хрумва несправедливата мисъль, да ли то не трѣба да се дири главно въ желанието на артиста да спекулира на нервите на зрителя? Ако би случайно това да е съблазнило художника, жъденъ за ефекти чрѣзъ ужасъ, азъ му бихъ посочилъ и други сюжети отъ историята на Истокъ за картини, напр. ниршество на влашкия войвода Радъ Дракулъ, оглашавано отъ ревоветѣ на триста плѣнници маджари натъкнати на колове около пирующитѣ, или актътъ на одирането въ Цариградъ молдавски князъ Бранковяна! или пѣкъ опичането живъ, нанизанъ на ръженъ, като прасе, злочестия старецъ Трандафиль Тошевъ Кереловъ, при клането на Батакъ, отъ Барутинския Ахмедъ-ага! „Нѣжнитѣ“ средни вѣкове, та и деветнайсети, пазятъ богато съкровище за г. Холарека!

И платното на Пйоторовски прѣставлява най-грозната страница на новата ни история. Но впечатлението, което произвежда неговите освѣтени отъ пожара трупове, на които смртъта е благодѣтелно прѣкратила страданията, е съвсѣмъ друго, отъ онова на Холарековата картина, която изважда въ ума ти образа на 15.000 българи въ момента на най-лютиятъ мжки... Въображението ти се вледенява и душата се парализува отъ ужасъ! Тамъ е дѣлбоко възмущение и тѣга — тукъ е потгнущие и настърхъ, каквъто усъщаши въ Винтеровия музей на инквизицията въ Петербургъ!.. Зрителътъ отминува съ чувство на отвращение отъ ниската жестокость на човѣшката природа и съ досада противъ художника, който е посветилъ толкова талантъ, сила, искуство и вдъхновение, за да я обезсмѣти на това платно!..

¹⁾ Пѣ-послѣ се запълни този пробѣлъ, чрѣзъ прилепяне подъ картината хартийка съ обяснението ѹ: Compelle intrare!

Азъ исказвамъ тук лично мнѣніе на единъ профанъ. А познавачитѣ отъ искусството могатъ да се въсторгаватъ колкото щѣтъ отъ сюжета на г. Холарека, като го гледатъ прѣзъ очите на специалиста; азъ го гледамъ прѣзъ душата на българина...

XIX.

Къмъ долината на Марица.

Единъ четверть часъ на сѣверъ отъ Батакъ Стара-Рѣка се завира въ пролома, който разсича до дъно Родопската верига, и тутакси се скрива изъ неговитѣ усойни завои. Само когато се озовахъ въ нихъ, ограденъ отъ всѣкаждѣ между тѣхнитѣ високи стѣни, азъ почувствувахъ повечко олгчение; зловѣщиятъ призракъ на окървавенія Батакъ оставаше задъ мене, като че спрѣнъ отъ невидимъ вардачъ при портата на пролома. Той затуленъ проломъ дѣйствуващъ успокоително на нервите ми. Може би, и той знаеше нѣкои кървави сцени отъ Баташката драма, но за мене тѣ бѣхъ неизвѣстни и нищо не го свързваше съ Батакъ, освѣнъ рѣката, която сега вѣчеше безгрижно шумяща си бистри, като сълза вълни, къмъ свободната долина на Марица.

Не знай проломъ побѣдъ и побѣдителъ отъ този.

Подъ дѣйтѣ пшеметно високи, прави, почти надвиснали урви, цѣли покрити съ борики, които стърчятъ една надъ друга, едва мъ закрѣпени на отвѣсните стѣни — тукъ тамъ озбъбени съ страшни канари, шуми лж-катушно и съ безбройни пѣнисти водопади изъ джлобокото си гранитно легло Стара-Рѣка. Погледътъ въсхитенъ хвърчи по зелените стѣни, чито рунтави връхове се потапятъ нѣжно въ небесната синина, поразяванъ отъ новитѣ, сѣ разни и сѣ величави картини, що на всѣки завой му представя пролома, цѣль ехтящъ отъ ручението на рѣката.

Шоссето върви хълмообразно край нея, като я минува на много място по добри мостове, но самъ то е ужасно лошо на повечето си пространство. Върлитѣ му спускове и стрѣмнини, изровени отъ пороите и наострени съ канари, открити пакъ отъ тѣхъ, правътъ вървежа на коня твърдѣ мѫченъ, а на фаетонъ невъзможенъ. Само волските кола — едните за които не съществува прѣпятствие, защото азъ видѣхъ диругите имъ дори до върховете на сичките родопски бѣрда, по които минухъ — могатъ свободно да пълзятъ по тоя путь, който има претенцията на шоссе. Застигнахъ нѣкои, които влачахъ, съ едно адско скърцане, прѣдълги греди — по една или по двѣ; човѣкъ не знаеше отъ какво имъ е душата на бѣдните волове, расчекнати и мартиризирани подъ тежестта на тоя товаръ, устроянъ отъ лошотата на пътя.

Вървѣхме около три часа и половина сѣ така. Нѣкаждѣ прѣзъ пролуките на пролома виждахъ на сѣверъ Пазарджишкото поле и задъ него върхове отъ Срѣдня-Гора. Когато заприближавахъ къмъ сѣверни мѣ

край скалите отъ сивожълтъ граничъ зачастихъ да шаркътъ стръмнините по твърдъ живописни начини. Никъдъ тъ изображавахъ нѣкакви дълги зидове на криви линии, или терраси правилно подизидани стотина метра високо надъ пропастта, по които се притискахъ групи отъ кичести борики; тъмни дупки изведнажъ се отваряха въ нѣкои стѣни, съкашъ че бѣхъ легловища на нѣкои хвъркати чудовища; имаше нѣкои съвсѣмъ съ форма на врати. Тие дупки се повече се намножавахъ по урвите и зловѣщо гледахъ отъ непристѫпните си височини. Това сѫ прочутитѣ пещери на градътъ Пещера, комуто сѫ дали името си. Любопитно е че това архибългарско название е дало възможност на гръци и турци да го прѣиначатъ — всѣки въ полза на своята националност: гърците сѫ го промѣнили въ *Перистеріа* (гълъбъ) а турцитѣ — въ *Бешз-дере* (петъ-рѣки). Тие многобройни пещери, които мѣстното население нарича просто *дупки*, (Ушатови дупки, Бакържийски дупки, Шантова дупка, Страшинова дупка), сѫ богати съ чудесни сталактити, резултатъ на многовѣковната работа на водата, която капе отъ сводовете имъ. До самия градъ въ планината има една искусствена дупка, ископана въ скалата въ видъ на килийка, дѣто извира лѣковита вода, която въ петъкъ привлича болни отвредъ и отъ сички народности. Тя е свързана съ едно прѣданie не лишено отъ мистическа поезия. Споредъ него, тамъ живѣли нѣкога двама калугери постници, свети хора, които нѣкои злодѣйци убили, и като се смѣсила кръвта имъ съ водата, направили я отъ тогава лѣковита. Който и днесъ иде твърдъ рано въ тая дупка, може да чуе тайнственни гласове, които пѣятъ черковно пѣнне, и звукътъ на клепало...

На едно по-голѣмо разстояние отъ града има рѣтъ, називаемъ *Костена могила*. Тя изобилва съ человѣчески кости, и происходението имъ се обяснява както и на оние на Костено-Поле, при Костенецъ, чрѣзъ битките на българите съ турцитѣ при завоеванието. И тукъ, както въ мъжнодостѣпния проломъ на Искъра, (при Урвичъ), Момина-Клисурата и други горски усой, трѣбва да сѫ имали мѣсто послѣдните епизоди отъ агонията на погибащето Шишманово царство. Тие горски тѣснини не сѫ биле вече надежни убѣжища на дребните уломки отъ политическата ни независимостъ, исчезнала най-напрѣдъ отъ равнините. Природните твърдини сѫ биле слаби да защитятъ едини борци, които вече не се надѣвали на силата на меча си, сломенъ отъ стихийната напоръ на неодържимий азиатски нахлувъ...

Надвечеръ влѣзохъ въ тѣснинѣ, кални, послани съ лошъ калдърѣмъ улици на Пещера, инакъ така живописно и спокойно разложена между полите на Родопите и ниски гористи хълмове отъ сѣверъ, които я правятъ съвръшенно планински градъ. Бѣше пазаренъ денъ и едвамъ си пробивахъ путь между навалицата граждане и селени — българи, турци, цынци, карақачани, що се тласкаше по улиците. Съвсѣмъ другъ видъ има този градецъ отъ она, който оставилъ прѣди петъ часа въ недрата на планината — Батакъ. Тукъ видишъ на сѣкѫдѣ признания отъ благосъстояние, интензивенъ животъ и напрѣдъкъ. Никъдъ слѣди отъ опустошение.

Пещера не е била ни най-малко покътната прѣз врѣмената на борбите и кланетата: тя е миравала и живувала добре съ турците. Тя е видѣла кръв само когато Стара-Рѣка я докара отъ баташката касанница....

Слѣзниятъ въ гостилница „Чепино.“ Гостилница доста прибрана и весела. Постелки, завивки чистички. Шумъ голѣмъ нѣма. Видъ — къмъ пленината. Азъ я прѣпорожчавъ на сѣки туристъ, комуто падне пътъ прѣзъ Пещера. Едваъ се намѣрихъ въ стаята си, изгладнѣлъ като влъкъ, прѣмалѣлъ и разбитъ отъ самара и вървежа на помашкия конь, азъ се търтихъ на леглото и спахъ три часа непробудно. Гладътъ можеше да чака, но сънътъ не. Разбудихъ се подъ шума на пороенъ дъждъ, който съ бѣсъ тупаше по покрива и въ прозорците, срѣдъ нощната тѣмнина. Понеже полудата за сънътъ не ми даде врѣме да се распоредя побрано за вечеря, азъ я приехъ каквато се намѣри въ гостилницата, на която дъждътъ сега бѣ прѣсъкълъ всѣко съобщение съ града.

Сутренъта първата фигура, която се показа на вратата ми, бѣше Медю, водачътъ ми. Той идеше да му брои осемътъ лева кирия отъ Батакъ до тука. Току подиръ него се яви другъ турчинъ — пайтанджия, и ми прѣдложи да ме закара до пазарджишката станция. Като си обезпечихъ кола, порасходихъ се изъ града. Мислѫ, че щѫ ви кажѫ сичко, като ви кажѫ че Пещера е турски градъ, както всичкитѣ турски градове. Тѣ сѫ неизмѣнни и се сѫщи — било, че се викатъ Пещера, било — Стамбулъ, било Коня — въ Анадоль, било Казанъ — при Волга, било Бахче-Сарай, въ Кримъ. Можешъ да земешъ чаршията на този послѣдния и да я туришъ на място чаршията на Пещера, безъ да измѣнишъ нито на косъмъ типичната физиономия на града, безъ да се познае размѣната.

Въ Бахче-Сарай, срѣдъ тѣсните му криви калдъръмлии улици, съ низки отъ два метра дюкенчета, съ кюпенци прилепени на стрѣхата, съ апатично спокойни мюсулмани коленичили прѣдъ столицата си, — сарачи, сѣдлари, табаци, сапунджии, люледжии халваджии, дребни бакали, или — насядали на рогозки на пажа съ чабучки въ ръцѣ; съ струпани кѫщички и мръсни ханчета, задъ които се истака високо и се бѣлѣ тѣнката форма на излупено минаре — съ сичкий той въсточенъ колоритъ — азъ си помислихъ на минута, че нѣкой вълшебникъ ме е прѣнесълъ въ карловската чаршия — каквато я знаехъ въ турско врѣме. И трѣбва да си признаѫ: странно мило и добре ми бѣше въ тая обстановка, съ която така близко сѫ свикнѫти очите ни и сродени душите ни. Първи пътъ въ они далеченъ прѣдѣлъ, толкова чуждъ по сичкия свой битови строй, наредби, стиъль, форми на живота за българина, азъ се почувствувахъ сякашъ въ една своя, родна атмосфера, замириса ми на България при тия дюкенчета съ кюпенци, при тия аги насядали на рогозки на улицата, съ изути емении при тѣхъ, които справяха важно сѫщото онова, което тѣхните дѣди прѣди четири вѣка пакъ сѫ расправяли на подобни рогозки — тукъ, или при Златний-Рогъ — се едно...

По 9 часътъ волата ме носехъ прѣзъ зелената гориста байрчина, отъ съверъ, къмъ равнината на Марица. Когато възлѣзохъ на върха на бърдото, азъ се обръхъ назадъ. Веригата на Родопитѣ грандиозна и лъскава отъ зеленина подъ блѣсъка на утренното слънце, затвараше кръгозора отъ югъ; проломътъ и той бѣше затворенъ сега отъ единъ рѣтъ на планината, така щото мѣжно би отгадалъ човѣкъ, че тамъ я просича дълбокъ каналъ до самите недра на Родопитѣ.

И азъ чувствувахъ добре, че вече съмъ вънъ отъ тѣхъ, отъ тѣхните картини, поезия, тѣмни борове и мрачни въспоминания, виждахъ, че е врѣме да имъ какъ сбогомъ, както е врѣме сега да го какъ и на читателя.

София, 11 Октомври 1892.

НАРОДНИ УМОТВОРЕНІЯ.

I.

Пъсни периодически и религиозни.

а) Коледни обичаи, пъсни и благословии.

Отъ Новоселска околия, Софийско.¹⁾

Записъл В. Ивановъ, учителъ.

Игнат. На тоia ден заранта, преди да изгрее слънцето, в сека кашта месат леп. Жената, коjато го месе, първ пат зема дарака, дето си влачат въжна, бодне с иглите му тестото и отегъль малко, па направи краваиче (колаче), което оставя на едно място де стои и сахне цала година. Такова се държи за лек: некого от домашните ако заболи корем, или усешта бодеш по телото си, дават му да гриае от краваичето, та да оздравее. Такова краваиче се държи от година, до година. Подир това на секокога в кашти умесват по едно особно краваиче, и, като са опече, секи си го апнова сам и с това се почева коледа.

Малка коледа (24 Дек.). За малка коледа секо дете си приготвя нова дренова тояга. Заранта на същия ден се сабират по неколко момчета, в куп тръгноват с тоягите си из каштите, дето като влезат ватре удрат по земята и казоват: „Бог са роди — коледа!“ „Бог са роди — коледа!“ Така продължават да викат, до като излезе домакината из собата, та ги подари по едно краваиче. Същото се повтаря в сека кашта.

Бадни вечар. Вечерта готовят разни ястиета, от които непременно има счукан чесан с ореi, смесени с вода; от таia госта секи треба да гребнес наi напред, па после от другото. Преди да вечерят, един от домашните зима секирата, отива в градината с опте некои i, като доближи до секо дръжво, замахнова три пати каде дръжвото, уж, да го отсече; другия му се моли да го не сече и казова: не дей го сече! То ште роди нагодина (ще върже много плодъ). Така продължават да запланиват дръжветата, до като ги изредат сичките; после си отиват в кашти успокоени, че ште ги послушат дръжветата и ште дадат плодове на идущата година.

¹⁾ Говорътъ въ с. Байлово (Новоселска околия), дъто съ записани пъснитѣ, с газер-тичъ прѣходъ отъ юонското къмъ источно-българското нарѣчие. Близнитѣ на Западъ и Югъ отъ него села клонятъ повече къмъ юонския говоръ, а пъкъ селата на Истокъ — къмъ источно-българския.

По-важни особености въ говора сѫ слѣднитѣ: тъ=ж и а (връхъ, плъхъ, взглянь, сабирамъ и пр.); ь=ѣ (кръсть); ѧ=ѧ (патъ, рака, гаска, мажъ, каща и пр.); Ѳ=с (дедо, дете, река, прекоръ и пр.). Мекостъта въ края на думитѣ, означени съ ь, тукъ не е позната. Личното иѣстомиене азъ=ѧ.

Под трапезата постилат слама, слагат отгоре сичкото ѹадене; донасат от ралото ремиска и палешника, та и них слагат там. Преди това е умесена турта, в којато е турено паро и којато е расплескана нај убавија кошар (ако има такав). Таја турта изнасат ванка прет вратата, расчупват ја и викат облака да вечерва, та летоска да не дохажда с грат и да вали. После изедат туртата на вечерата. Којто најде парата, казват му, че има кјесмет в пари и штел да стане чорбаджија. Това прават, като зафннат да вечерат. А преди да ѹадат, като са наследили сички, жините земат вълна, та попредат малко; сжитото прават и мажете и децата, т. е. предат, криво-лево по малко. От напреденија конец увишат венец, та заранта го турат на кошера. Това е да са увишат пчелите сè наоколо — да не бегат. После един от домашните зема палешника, на когото има оган и темън, запали свещи и, като прекади тръпезата, оставя палешника с огъня пот водника. След като са навечерат, гледат да ли е останал жив вагълан, или е изгаснал. Ако са станале вагъланите на пепел, на добро било; ако ли са изгаснале и станале черни, на зло било; но какво добро, или зло? — неизвесно. Почекноват да вечерат.

Първи залак секи очупи и оставил прет себе си, та заранта ги дават на добитака. Мома којато е тъя скрива залага и спи през ношта с него. Ако санува, че го ѹаде с некое момче, тогава това момче штела да земе за маш.

До като ѹадат, никој не става от тръпезата, а като са најадат, сички заедно стават. Не стават, за да не са пржскат пчелите, кокошките и пилетата им. В исклучителни случаи става само домакина, но и това ставане не е без причина, запитото тоја, којто стане, ходи наведан почти доземи, та класовете на нивето да бадат през летото наведени и пълни с жито. Слет като са навечерат, дигат садовете и месалете, та децата дират из постланата слама житени върна и колкото напр. најдат, толкова кила жито штели да навършват на арман (тукъ килото е 600 оки). Тия върна се пазат и се турат в семето, когато орат и сеят на нивата, та по много жито штело да се роди; други ги опушчат в армана, кога вржват, се за същата цел.

На сламата постилат една постилка, дето през ношта спат сичките, или само домакина. Заранта от неја увишат венци, които покачат на плодовитите дръжета, а останалата чуват до Гергьовден. Вечерта пред Гергьовден неколко души земат сламата, та ја носат на едно високо място, дето са засеани нивето и от дето са види на далече. Там ја запалват, та изгори. От това вероват, че до дето са е видел огъня от запалената слама, до там през летото не штело да бие грат.

На бадни вечер целата нош не гасат огъня, като турат големо дърво, което да гори през ношта, запитото света Богородица искала да е видело. Заранта колкото остане от дървото изгасат го и от него си прават заглавки на ралото, та с това рало дето орат, да не вали грат.

Голема коледа. Заранта на коледа секи гледа да му доде у дома в кашти нај напрет момиче, или млада жена, та ѹагнетата му да бадат се женски; ако ли доде и влезе в кашти нај-напрет момче, тогава ич го не обичат, запитото ѹагнетата им сè машки штели да бадат.

Слет черкнија отпускат дома си, дето ѹадат, пијат и са веселат. На бро са пеали старите така:

1.

1 Свѣт Никоља бро вѣди,
А до него мѣлка мома
С тѣнка рѣза копринена;
Проговори свѣт Никоља:

5 — Фѣла тѣбе, мѣлка мѣме,
Кој та дари таја рѣза?
Таја рѣза копринена!
Проговори мѣлка мома;

— Фáла Бóже, свéт Никóла,
10 Нали пýташ, шта ти кáжа:
Бавíла сám мláда Бóга,
Дарíла ма Бóжкá маíкья

Таíа рýза копрýнена;
На гráди ѝ iáсен мéсец,
15 На плéшти ѝ слjнце греe,
На поли ѝ сýтни звéзди.

2.

- 1 Стár старéа óвци пасé
По крái дру́ми, на раздрúми;
Поминаа две кушúти,
Две кушúти, сур елéна,
5 Потплáшиа сивó стáдо,
А овчáр ги лýто проклé:
Еí ви, вáзе, две кушúти,

Слушани отъ Иона Тодарица 72 година отъ с. Байлово.

На коледа и близо прéдъ коледа сж пýжки и сж пýжть слéднитѣ коледни пýсни, които съмъ записалъ отъ Боне Митровъ отъ с. Байлово 65 годишнъ.

1. Рáбро юнакъ.

- 1 Сабráле са сабóр мóмци,
Сабóр мóмци, бтбор мóмци,
Трýста мóмци коледáре,
Сабráле са на Вýтуша,
5 Да си мéтат, брé, бел кáмик,
Да го мéтат от Вýтуша,
От Вýтуша на Перýна,
Па не могlé да го мéтнат.
Ка си доíде Рáбро iунák,
10 Тоí си метná, бре, бел кáмик
От Вýтуша на Перýна,
Та си падná вов градíна,
Вов градíна самодíвска;
Потróши и полóмии,
15 Полóмии ран босýлек.
Расéрди са самодíва,
Расéрди са, разльúти са,
Та си фанá сур елéна,
Оседлá го, обьúзда го,
20 Восéдна си сур елéна,
Па отíде от Перýна,
От Перýна на Вýтуша,
На iунáци отговара:
— Сláва Бóгу, трýста мóмци,
25 Трýста мóмци коледáре,
Што ви пýтам, кажéте ми.
Коí си метná, брé, бел кáмик
От Вýтуша на Перýна,
Та ми падná вов градíна,
30 Вов градíна самодíвска?
Полóми ми, потróши ми,
Потróши ми ран босýлек.
Отговара́т трýста мóмци,

Трýста мóмци коледáре:
35 — Нали пýташ, да ти кáжам.
Товá бéше Рáбро iунák,
Што си метná, брé, бел кáмик
От Вýтуша на Перýна.
А Рáбро са сас своia кон,
40 Сас своia кон подíгрова
По плáнина, по рúдина
Самодиви на iадове.
Расéрди са самодíва,
Расéрди са, разльúти са,
45 Па си Рáбру отговара:
— Држá са, држá са, Рáбро iунák.
Да ти предáм тánка стрéлкъ,
Коia ми е мнóго души,
Мнóго дýши изгúбила,
50 А за тéбе — што Бог дадé.
Па си метná тánка стрéлкъ
Да удáри Рáбро iунák;
Тоí си метná штит на сéбе,
Заштити си кон и сéбе;
55 Улóви ѝ тánка стрéлкъ,
Потróши ia, полóми ia,
Па си кónья подíгрова
По плáнина, по рúдина
Самодиви на iадове.
60 Пукná, тресná самодíva,
Пукná, тресná от iадове,
Па си дýма самодíva:
— Држá са, држá са, Рáбро iунák.
Да ти предáм втóра стрéлкъ,
65 Втóра стрéлкъ двоíбстрéлка,
И тъя ми е мнóго жени

Остáвила сé вдовици;
 Да ти предáм и трéта стрéлкъа,
 Трéта стрéлкъа троíострелка,
 70 И тъа ми е мнóго маíки,
 Мнóго маíки распláкала,
 А за твоíта — што Бог даде.
 Фжрлý стре́лъ кадé Рáбро;
 Тоí си метнá штит на сéбе,
 75 Зашпítти си кон и сéбе;

Улóви ѝ тáнки стрéлкý,
 Полóми ги, потróши ги
 И разигrá добrá конъа,
 И развáртé буйно копье,
 80 Развáртé си буйно копье,
 Та удари самодíва
 Мéжду двéте чернý очи —
 Накара ia в чернá земъа.

2. Реда река и малка мома самодива.

1 Сабрáле са саббрó мómци,
 Саббрó мómци, отбрó мómци,
 Отбор мómци коледáре;
 Сабрáле са в Рéдо селó,¹⁾
 5 Сабрáле са на меанá,
 Та си пíят рúино вíно,
 Рúино вíно, бáши ракиа.
 Дотéкла е Рéда рекá
 И си носи дрéбни плавýт,
 10 Вов плавýта мálка момá;
 Ка ги виде, тъа извíка:
 — Што стé старí, бáпти да стé,
 Што стé срédни, бáтъя да стé,
 Што стé мláди, либе да стé;
 15 Коí налáзи в Рéда рекá
 Да извáди мálка момá,
 Тъа е нéму пáрво лíбе.
 Ка зачúа трíста мómци,
 Трíста мómци коледáре,
 20 Нарíпaa в Рéда рекá
 Рéда рекá ги отnéсе,
 Отnéсе ги сé на плавýт.
 Два са бáтъя преплúвали;
 Улóвия мálка момá,
 25 Па са двама тъе скарáле,
 Коí да зéме мálка момá.
 Отговáра по старíа:
 — Ia нагáзих по напréде.
 Отговáра по младíа:
 30 — Ia нагáзих по напóкон,
 Ia си фанáх мálка момá.
 Скарáле са двáма бáтъя,
 Скарáле са мéжду сéбе.
 Па си маанá по младíа,
 35 Та утрéпа по старíа,
 Та си зимá мálка мома;
 Повéде ia из дрúмове,
 Вов дрúмове, по пáтишта.
 Ка вжрвéа с мálка момá,

40 На дрúм седи сúро орлé,
 Та си клечí на къутúче;
 Обéсило дéсно крилце
 И рóни си дрéбни слáзи.
 Ка го видé дóbар iунáк,
 45 На орлé си отговáра:
 — Сláва Бóгу, сúро орлé,
 Што си клечíши на къутúче,
 Обéсило дéсно крилце
 И рóниши си дрéбни слáзи?
 50 Отговáра сúро орлé:
 — Сláва Бóгу, дóbар iунáк,
 На ли пíташ, да ти кáжа.
 Ниа бéхме до двá бáтъя,
 До двá бáтъя сúри брли,
 55 Па фржáхме по планинá,
 По планинá, по рúдине,
 По камени, синеáци;
 Де са зéа Новосéлци,
 Новосéлци новострéлци,
 60 Туфекчии бáши ловджий;
 Излéзоа по планинé,
 По планинé, по рúдине
 Да си лóват дрéбна лóва
 И пуштиа, удáриа,
 65 Удáриа мóia бáтъя,
 Мóia бáтъя в клетó срáце,
 А мénека в дéсно крилó.
 Жáла мéне и не жáла,
 А си жáла мýла бáтъя.
 70 Отговáра дóbар iунáк:
 — Мýли Бóже, фáла Бóже!
 Ништо гáвет сúро орлé,
 То си жáли мýли бáтъя,
 А iазе го сам утрéпах,
 75 Сам утрéпах моia бáтъя!
 Тогáва се тоí повáрна
 Прí умрéли своíа бáтъя;
 Извáди си свбé ножé

¹⁾ Думата „Редо село“ да ли е собствено име, или е „врéдъ отъ селата“ т. е. отъ сичкитѣ села, казвачъть не може да ни разясни.

Та са в срѣдце тої прободѣ
 80 И с іазік си отговори: ·
 — Лéжи, брате, да лежíме,
 Катó не смé умеіали
 Да утрéпем мálка момá,
 На са двáма утрéпахме.
 85 Остáна си мálка момá,
 Па си тржнá вов дрўмове,

В рáвни дрўми и запéа:
 — Два са браты утрéпаа,
 Триста іунáка удáвия,
 90 Удáвия в Рéда рекá,
 Зарát една мálка момá;
 А тъя да е барéм момá,
 Ами ми е самодýва.

3. Ноічо чобанъ.

1 Та што ми са глáс исчúва
 Вов двá дёла, вов двá дола:
 Дали ми са рабаджíи,
 Рабаджíи с нóви колá,
 5 Нóви колá — руіно вýно?
 Или ми са кираджíи,
 Кираджíи с вráни конé,
 С вráни конé — баш ракнá?
 Нýто ми са рабаджíи,
 10 Рабаджíи с нóви колá,
 Нóви колá — руіно вýно,
 Нýто ми са кираджíи,
 Кираджíи с вráни конé,
 Вráни конé — баш ракнá;
 15 Товá ми е Ноічо чобан,
 Та си иде с дéвет ильят,
 С дéвет ильят маторйни,
 Оште дéвет дрéбни шýлци;
 Та си юде Ноічо чобан
 20 Из двá дёла, из двá дола
 И вóди си сто овчáре:
 Вáкли бvни подбéгуват,
 Дрéбни шýлци подíграват,
 Сто овчáре надвýкуват,
 25 И шта слéзат дóле, дóле,
 Дóле, дóле пот селóто;
 Ште да поіат стúдна вóда
 На клáденец калíньовец.
 Ка ги видé мálка момá,
 30 Къя си влéзев вов градíна,
 Та си набrá рóсно цвéте,
 Та си увý рóсни кýтки,

Па си зимá кобýличка,
 Кобýличка с бéли кóтли
 35 И отíде на клáденец,
 На клáденец калíньовец.
 Ка си видé мálка момá,
 Ка си видé Ноічо чобан,
 Тъя си Ноічу отговáра:
 40 — Іала, іала, Ноічо чобан,
 Та си зéми рóсна кýтка,
 Рóсна кýтка босýлкова.
 А Ноічо Ѳ отговáра:
 — Назáт, назáт, мálка мóме!
 45 Да бý Ноічо цвéте зимáл,
 Цвéте зимáл, кýтки носýл,
 Кýтки носýл, момý либýл,
 Не бý водýл Ноічо чобан,
 Не бý водýл сто овчáре,
 50 Не бý имáл дéвет ильят,
 Дéвет ильят маторйни,
 Оште дéвет дрéбни шýлци.
 Назáт, назáт, мálка мóме,
 Не дразнý ми сто овчáре,
 55 Че вýдиши ли кóван кривáк,
 Удáрам те мéжду двéте,
 Мéжду двéте чернý очи.
 Расжрди са мálка момá,
 Расжрди са и заплáка,
 60 И на цвéте отговáра:
 — Бог та убýл, мóбе цвéте,
 Заптó сам та полýвала,
 Поливáла и садýла?

4. Троица братя и самодива.

1 Сговáрат са до тройца братъя,
 Дéка да юдат да летýват.
 Отговáра наі стариа:
 — Да си юдем на Перýна,
 5 Че е Перýн наі висóка,
 Там штем стáдо да испасéм
 И макsúл штем да си зéмем.
 Отговáра по средниа:

— А да юдем на Рýлуша,
 10 Че е Рýла наі висóка,
 Там штем стáдо да испасéм.
 Отговáра наі малкýя:
 — А да юдем на Вýтуша.
 Послúшаа до три братъя,
 15 Отíдоа на Вýтуша,
 Напráвия вýти раскóл;

Одлачина шилетйни,
Шилетйни, изеджйни,
Изеджйни, сагмалици.
20 Наі старіа си закáра
Сагмалици на Періна,
По средниа си закáра
Изеджйни на Рйлуша,
А малкія си остáна
25 На Вýтуша с шилетйни.
Па седéле, што седéле,
Исседéле цáло лéто.
Дошлó врéме да си сýдат.
Как си тржгнá наі старіа,
30 Потéгли си сагмалици;
Подíр нéго по средниа
Си потéгли изеджини,
Потéгли ги от Рйлуша;
Наі малкія от Вýтуша,
35 От Вýтуша с шилетйни.
Ка ги стигнá самодíва,
Ка си стигнá наі старіа:
— Фáла Бóже, сагмалджиа,
Като стоіа на Періна,
40 Платí ли си трéвнината,
Трéвнината, отлáака?
Отговáра наі старіа:
— Самодíво, самоіудо,
Іа са вжрни на назаде;
45 Озат иде средни братा,
Средни брата с изеджйни,
Тоі ште пла́ти трéвнината,

Трéвнината, отлáака.
Повéрна се самодíва;
50 Срешнала е срёден братá,
Срёден братá с изеджйни,
Па си нéму отговáра:
— Катó седé, ти, на Рýла,
Платí ли си трéвнината,
55 Трéвнината, отлáака?
Отговáра по средниа:
— Ozát иди мóia братá,
Мóia братá наі малкія,
Наі малкія с шилетйни,
60 Toi ште пла́ти трéвнината,
Трéвнината, отлáака.
Повéрна са самодíва,
Та срещнала наі малкія,
Па си нéму отговáра:
65 — Катó седé на Вýтуша,
Платí ли си трéвнината,
Трéвнината, отлáака?
Отговáра наі малкія,
Наі малкія, шилегáрче:
70 — Іáла, іала, самодíво,
Да ти пла́та трéвнината,
Трéвнината, отлáака.
Придé близо самодíва.
Шилегáрче си издýгна,
75 Издýгна си кóван кривак,
Та удáри самодíва
Мéжду двéте чéрни óчи;
Накара іа в чернá земья.

Слушани отъ Боне Митровъ въ с. Вайлово.

Отъ Варненско.

Записаль *Д. С. Стаменовъ.*

Въ селото Крумово,¹⁾ Варненско, съка година се коладва. Сички, които коладватъ, се казватъ коладници. Тѣ трѣба да бѫдятъ момци, но ако не знахтъ коладекитѣ пѣсни, коладватъ и женети хора. Между коладниците има избрани: стананикъ, благословникъ, магаре и котка. При уготовлението се захваща една недѣля прѣди Коледа. Първата и най-голѣма грижа на момцитѣ е да намѣрятъ стананикъ. Той трѣба да бѫде женетъ човѣкъ. Избранниятъ стананикъ ходи да коладва съ коладниците три години наредъ, затова, ако нѣматъ, тръсятъ новъ. Като намѣрятъ нѣкого, отиватъ нѣколцина съ бѫклица да го канятъ. Той, ако приеме да бѫде такъвъ, пие вино, а ако не приема, не пие и захване да се извинява,

¹⁾ Селото Крумово се намира на 30 километра разстояние отъ града Варна, край шоссето Варна-Добричъ. Отъ шоссето до самото село има около 3 километра. Околинѣ му села са: Долна-Кумруджа, Суджаст-Къой, Татаръ-Махле, Сарж-Гъоль, Кујуджука, Еин-Махле, Балладжа и Ерменлиятъ. Мѣстото, гдѣто е расположено селото, е открыто за вѣтроветъ, затова има добъръ въздухъ. Въ дола, който минава прѣзъ селото и отдѣла една малка част отъ него, има повече шестъ чешми, отъ които жителите и добитъкътъ пишатъ чиста изворна вода. Тѣзи чешми образуватъ началото на една малка рѣка, която се събира съ рѣка Юшениздере и прави тѣ рѣката Каяджикъ-дере. Тази послѣдната се събира съ Ак-куюн-дере и тѣ

като излага разни причини. Не приема съкрай да бъде стананикъ, защото той и цълото му семейство не ще бъдат спокойни отъ коладниците, които денъ и нощъ, до когато трае коладванието, ще пъхат и играят въ неговия домъ. Избере ли се такъвъ, момците няматъ вече друга грижа освенъ пъсните.

Стананикът е домакинъ на коладниците. Той проважда единъ момъкъ съ бъклица да кани благословникъ, отъ когото се изисква да знае само благословията. Котка и магаре става съкрай отъ по-маловъзрастните коладници, които споредъ нуждата се увеличават и промъняватъ. Магарето носи дисаги, въ които турятъ крава и други подаръци, а котката мяучи да се събуджда чората. Между другите има, които приготвя стананикът, приготвя и каниска. Тази каниска се прави отъ кравай, който въ сръдата има четверожълна или кръгобразна дупка. Около нея съ забодени стъбла отъ босилекъ, върху които турятъ вънецъ. Този вънецъ, както и другите вънци, които носятъ коладниците, се прави отъ пукани мамули и сухо грозде (страфиди) нанизани на конецъ.

Стананикът забожда пара (5, 10, 20 или 50 стот.) на краная за каниската.

Така приготвена каниската се туря въ една кърпа. Срещо Рождество вечерята съкрай отъ коладниците се прѣмънява въ новите си дрѣхи, обува се въ бѣли навои, завити съ черни върви и завива вънеша около шапката или прѣзъ рамото си. На годените коладници и на тѣзи, които иматъ любовници, вънците имъ правятъ тѣхните годеници и любовници и имъ ги даватъ, когато отиджатъ да коладватъ у тѣхъ. Отъ старо врѣме коладниците съм се обуввали въ ботушки. Така приготвени сички се събиратъ въ дома на стананика. Ако вижда стананикътъ, че, до когато се съмне, не ще могътъ да исколадватъ цълото село, назначава и подстананици, които трѣбва да му бъдатъ роднина, и раздѣля коладниците на кути (тайфи). Като се мине срѣднощъ, почнатъ вече да коладватъ и то най-напрѣдъ отъ дома

образуватъ една по-голяма рѣка, която се губи къмъ Дунава, както се губятъ и други Дели-Ормански рѣки. Не далечъ отъ селото се намира и гората. Населението е чисто българско и се занимава съ земедѣлие и скотовъдство. Има около 90 къщи съ черква и училище. До 1884 година 14 Юлий селото се е наречало Горна-Кумлуджа, а тогава е прѣименовано на с. Крумово.

По заселването на това село, ето що рассказва дѣдо Стойко Георговъ, старецъ на 60 години: „Бѣхъ на 24 години, когато дойдохъ войските на цар Николай. Тѣ стояхъ въ България около десетъ мѣсеци, а когато потеглихъ прѣзъ пролѣтта за Русия, тръгнахъ съ тѣхъ много Българи отъ Сливенско, Ямболско и отъ други мѣста. Ний въ село Конопаранъ (Ахиалска Околия) бѣхме 60 къщи, отъ които излѣзохме само 40 и стигнахме въ Русия (въ Басарабия). Тамъ се заселихме между селата: Александровка (съ гагаузи), Евмененово, Чомлекъй, Довлетверци и Нѣмските села, и образувахме ново село, което нарѣхоме пакъ Конопаранъ, както бѣхъ нарвчени и нѣкои други села на старото си име. Макаръ Русиятъ и да ни прѣдумвахъ цѣли три години, въ разстояние на което ѝрбъмъ ни се даваше тайнъ по 18 очи брашно за мѣсецъ на луша, но ний сички се изселихме и тръгнахме пакъ за старото си село, защото двѣ години наредъ не се роди житото. Случайно се спрѣхахме на отпочивка въ днешното село Крумово, и когато поискахме да вървимъ, турцитъ ни поискахъ „конакъ-парасъ.“ Оплакахме се въ градъ Варна, отъ гдѣто освѣти че ни закрилиха, но даже ни позволихъ да се заселимъ гдѣто обичаме. Ний удобрихме това село и се заселихме тукъ. Тогава то имаше три турска къщи, които бѣхъ дошли отъ село Гермово. Другите околни села бѣха: Долна-Кумлуджа съ шестъ къщи, Юшени съ 20 къщи (турци и гагаузи), Суржастъ-Къй съ шестъ къщи, Карабашлии съ петъ къщи, Ерменлии бѣше къща на единъ Арваутинъ, Ново-Куюджукъ бѣше къща на Рушудъ-бей. Сички бѣха заселени отъ турци. Въ тѣзи и други села се заселиха Българи, отъ които единъ бѣхъ отведенъ въ Русия както насъ, а други се бѣха спирли въ пактуването си. Ний дойдохме есенята и цѣлата зима се прѣхранихме съ продаване на дърва и кюмуръ (въглища). Градътъ Варна имаше около сто къщи, покрити съ слама, а съ керемиди имаше три дукина въ „Балъкъ-наезъ.“ Градътъ бѣше много съсипанъ отъ войната. Азъ самъ видѣхъ, когато падахъ големата депъ и нощъ. На пролѣтта захванахме да оремъ земята, а турцитъ, които до тогава правеха кюмуръ, ни послѣдаваха. Както вий, така и тѣ бѣха много бѣдни, но живѣхехме добре. Даждното ни бѣше по 4 гроша на къща, а десетъкъ се зимаше само на житото.“

на стананика. Щомъ коладватъ въ неговия домъ, той зема каниската, една бжклица пълна съ вино и повежда коладниците, които запѣватъ една отъ тѣзи хороводни пѣсни и играятъ:

1.

(Пѣхтъ и играятъ коладниците, когато минаватъ между къщите).

1 Добинната маіка
Тъя на Добина дұма:
<i>Доіне ле, добро ле,</i> ¹⁾
Добро коладе ле,	Че ше доідат, Добине ле,
Добрый гости, Добине ле,
Коладники, Добине ле,
Че ше рекат, Добине ле,
5 — Станй, станй, Добине ле,
Станй, станй, къажи,
Да прометеш, Добине ле,
Баштино си добри,
Да наредиш, Добине ле,	15 Барем мома,
Барем чудо,
Размѣла си,
Баштино си добри, Добине ле,
Наредила, Добине ле,
10 Баштино си столи,	20 Баштино си столи, Добине ле.

2.

(Както първата).

1 Сношти ютидох іо Станине,
<i>Стано, Страно, гул-фидамо</i> ²⁾
Че похлопах, че почуках:
— Станй, станй, бѣала Стano,	Стана лежи заиснала;
15 Главата ѝ іов трендафил,
Рацете ѝ ф ран босилек,
Драга ми бе да іа глѣдам,
Мѣла ми бе да іа бѣда.
5 Станй, Стano, іотори ми.
Не си стана бѣала Стана,
Наї си стана Станин бўлья,
Че попитах Станин бўлья:
— Каде і, бўлью, бѣала Стана?	Че юткержих стржк босилек,
20 Ударих іа ф бѣло лицѣ.
Като стана бѣала Стана,
Да бе мѣне пристанала,
Като мѣне сурумаха,
10 Іотговаръя Станин бўлья:
— Стана ютидох на бостана.
Іас ютидох на бостана,
Стана лежи іо бостана,	Сурумаха гуведара
25 Съе паница, съе лажица.

3.

(Иде се, когато минаватъ отъ една къща до друга, но не се играе).

Стар стананик куда іоди,
*Стананине господине*²⁾
Кудата му отбор мѣмци,
Отбор мѣмци коладници.

А когато стигнатъ въ двора на къщата, въ която ще коладватъ, пѣхтъ тази пѣсень:

4.

1 Ко си сѫнен, бўден бжди,
<i>Стана, стананине,</i> ¹⁾
<i>Младе ле господине,</i> ¹⁾
По-добжр ти абер нѣсим,	Че ти ѹдат добрый гости,
Добрый гости коладници.
5	

¹⁾ Повтарятъ се подиръ сѣки два стиха.

²⁾ Повтаря се подиръ сѣки стихъ.

Домакинътъ става, отваря къщните врата и ги поканва да влѣзнатъ. Сички влизатъ (ако не сѫ много) и поздравляватъ домакина съ „добро утро.“ Поканва ги той да сѣднатъ и тѣ сички насѣдатъ. Стананикътъ сѣда до домакина, отваря каниската и му подава съ бѣклицата вино, като казва: „Заповѣдаи, от стананика много здрѣвѣ! Пи от нашето вино, едно вино!“ Домакинътъ зема бѣклицата и казва: „Е, а добре дошли! За много години! Ката година да дочакваме по живо и по здрѣво! Съака година да ни дохаждатъ коладници! На здрѣвѣ!“ Домакинътъ пие вино и подиръ подава бѣклицата на стананика, който му казва: „Да ти е сладко!“ Домакинътъ отговаря: „Сладко ти здрѣвѣ!“ Можтъ да пиштъ и други отъ дома на домакина. Прѣзъ това време пѣвцитъ коладници пѣхтъ слѣднитѣ пѣсни:

5.

(Пѣсна на кѣща).

Префрѣкнала, Божне ле, пѣстра птичка
През горица, Божне ле, през зелена, |₁)
Над юдица, Божне ле, над студена; |₁)
 Не ми било, Божне ле, пѣстра птичка,
 Наи ми било, Божне ле, Божья Майка,
 Да си крѣе, Божне ле, млада Бога.
 Че си качна, Божне ле, сред горица,
 Че си качна, Божне ле, на едно дрѣфце,
 На едно дрѣфце, Божне ле, єлхово си.
 Кат си качна, Божне ле, закачи си,
 Закачи си, Божне ле, златна лѣулка,
 Че си гуди, Божне ле, млада Бога.
 Кат го гуди, Божне ле, зальулья го,
 Зальулья го, Божне ле, приспѣва го,
 Приспѣва го, Божне ле, запѣва му.
 Закукува, Божне ле, кукевичка,
 Закукува, Божне ле, сабуди го.
 Прокълна ia, Божне ле, Божья Майка:
 — Ои та тебѣ, Божне ле, кукевичке,
 Тжи да хѣдиш, Божне ле, да кукуваш,
 Да не виеш, Божне ле, вито гнѣздо,
 Наи да снесеш, Божне ле, ф чуждо гнѣздо,
 Ф чуждо гнѣздо, Божне ле, пѣстро iaице,
 Да го изведѣ, Божне ле, пѣстра птичка,
 Да го изведѣ, Божне ле, да го ютрани.

Слѣдъ испѣванието на тази пѣсень веднага се пѣхтъ тѣзи два стиха:

Колкото сме, Божне ле, реч отрѣкли,
 Толков здрѣвье, Божне ле, в тѣзи кѣшта.

6.

(Пѣсна на кѣща).

Замачи се Божья майка в града Русулена,
Рише ле, Божне ле, коладе ле, |₁)
Чистом мир ф Ангеле.

¹⁾ Повтаря се подиръ сѣки стихъ.

Іод Инајден до Коладе в града Русулена,
 Че си доби на свѣт дена " " "
 На свѣт дена на Коладе. " " "
 Іотговарья Божья маіка : " " "
 — Напълните злат бѣжличка, " " "
 Кальасаите поп Никола, " " "
 Да си вери млада Бога. " " "
 Іотговарья поп Никола : " " "
 — Іас не мога Бога вери, " " "
 Бога пари като югжи, " " "
 Веште тежи като камък. " " "
 Іотговарья Божья маіка : " " "
 — Кальасаите свет Ивана, " " "
 Да си вери млада Бога. " " "
 Кальасаха свет Ивана, " " "
 Че си вери млада Бога. " " "

Веднага се пъкътъ тъзи два стиха :

Колкото сме реч отрекли в града Русулена
 Толкоз здраве в тази къщта. " " "

7.

(Ще се дѣто има двама или повече братя).

1	Дане ле, делили се,
Дане ле, двама братя,
<i>Дане ле, Дан воївудо,</i> ¹⁾
<i>Брайно ле, мои коладе.</i>	20	Дане ле, по-стар братец,
Дане ле, че каидиса ²⁾
Дане ле, стара маіка.
Дане ле, протекло е
Дане ле, дор три реки:
5	Дане ле, събрали се,
Дане ле, съльяните,
Дане ле, да си дѣльят,
Дане ле, двама братя.
Дане ле, не можели,	25	Дане ле, една река
Дане ле, жълто жито,
Дане ле, фтора река,
Дане ле, роено вино,
Дане ле, трета река
10	Дане ле, да раздѣлят,
Дане ле, да раздѣлят,
Дане ле, двама братя.
Дане ле, раздѣли ги
Дане ле, стара маіка.	30	Дане ле, мет и масло.
Дане ле, първа река,
Дане ле, по чифчии,
Дане ле, фтора река,
Дане ле, по копачи,
15	Дане ле, паднало се і,
Дане ле, малком братец,
Дане ле, две юденички,
Дане ле, три тжпавички.
Дане ле, расжрди се	35	Дане ле, трета река,
Дане ле, по кравици,
Дане ле, по кравици,
Дане ле, по пчелинци.

8.

(Ще се на търговецъ, на мома, на момъкъ и на младоженци).

1	Пофаила се Станина маіка:
<i>Стано ле, Станчице, коладе ле,</i> ³⁾	Де їа зачуло момче латинче,
Че натовари шеика гемийка
Секаква купъя, моминска труфъя,	
5	— Станина убост ниде їа нѣма:
Ни в Дренополе бѣли кокони,
Ни в Сезополе бѣли гжркйни,
Ни в Цариграда бѣли каджни.	10	Че си покара шеика гемийка
По Бело море, по Черно море,
Че їа искара на Станин село,

¹⁾ Повтаря се подиръ съки два стиха.

²⁾ Уби.

³⁾ Повтаря се подиръ съки стихъ.

- Че си напрѣви нѣва чаршія,
Че си натруфи нѣви дукъані
15 Съакаква купъа, мѣминска труфъа.
Вѣрвѣли ми са мѣло і гольамо,
Мѣло і гольамо, и мѣлкі мѣми,
И мѣлкі мѣми, и мѣлди бѣлки,
Задала ми се і бѣала Стана.
20 Как іа видѣа мѣмче латинче,
Че си стана право на крака,
Че ютговѣра на бѣала Стана:
— Прѣвѣльз, прѣвѣльз, бѣала
Стано,
Та пазаруваі съакаква купъа,
25 Съакаква купъа, мѣминска труфъа.
- Че прѣвѣльз бѣала Стана,
Да си купува съакаква купъа,
Съакаква купъа, мѣминска труфъа.
Как прѣвѣльз бѣала Стана,
30 Че затворило мѣмче латинче,
Че затворило нѣви дукъані,
Че покарало шеїка гемїка,
Че викнала і бѣала Стана,
Че викнала і дор до Бѣга:
35 — Каквѣ стбрих, стбрих напрѣвих,
Стбрих напрѣвих, та се излѣгах,
Та ме излѣгах мѣмче латинче,
Та ме излѣгах и ме занѣсе.

9.

(Шѣ се на момъкъ или на мома).

- 1 Гѣре седѣ дѣбжр іунак,
*Нада ѹода Іордана,*¹⁾
Гѣре седѣ на чердаци,
Долу глѣда в Чѣрно мѣре,
5 Че си видѣ в Чѣрно мѣре,
Мрѣянка рѣба в Чѣрно мѣре;
Не ми билѣ мрѣянка рѣба,
Наи ми билѣ мѣлка мома.
Че си кўпи дѣбжр іунак,
- 10 Че си кўпи тѣнка мрѣжа,
Че премрѣжи Чѣрно мѣре,
Че улоби мрѣянка рѣба;
Не ми билѣ мрѣянка рѣба,
Наи ми билѣ мѣлка мома,
15 Мѣлка мома джлгопола,
Джлгопола, пжстропола,
Пжстропола, джлгокоса,
Джлгокоса мене сбса (прилича).

10.

(Шѣ се на момъкъ или на мома).

- 1 Пофалила се е, момне ле, мѣлка мома,
*Среде ми виме, момне ле, по коладе.*¹⁾
Де си има, мѣмне ле, дѣвет рѣски,
Дѣвет рѣски, мѣмне ле, копрѣнени,
5 Десѣтата, мѣмне ле, сирмо злѣто.
Де іа зачу, мѣмне ле, Иван чобан,
Ютговѣра, мѣмне ле, Иван чобан:
— Ше си стана, мѣмне ле, дрѣбен молѣц,
Ше си спаса, мѣмне ле, дѣвет рѣски
- 10 Дѣвет рѣски, мѣмне ле, копрѣнени,
Десѣтата, мѣмне ле, сирмо злѣто.
Ютговѣра, мѣмне ле, мѣлка мома:
— Ше растжрса, мѣмне ле, дѣвет рѣски,
Дѣвет рѣски, мѣмне ле, копрѣнени,
- 15 Десѣтата, мѣмне ле, сирмо злѣто,
Ше улова, мѣмне ле, дрѣбен молѣц.
Ютговѣра, мѣмне ле, Иван чобан:
— Кат ги спаса, мѣмне ле, ше избегна.
Пофали се, мѣмне ле, Иван чобан,
- 20 Де си има, мѣмне ле, дѣвет стада,
Дѣвет стада, мѣмне ле, бѣли руди,

¹⁾ Повтаря се подиръ сѣки стихъ.

- Десётото, мёмне ле, вакли ѿвни.
 Йотговáрья, мёмне ле, малка момá:
 — Ше припадна, мёмне ле, ювчом чаир,
 25 йóвчар чаир, мёмне ле, дрёбен метíл,
 Ше измýта, мёмне ле, дéвет стадá,
 Дéвет стадá, мёмне ле, бéли рúди,
 Десётото, мёмне ле, вакли ѿвни.
 Йотговáрья, мёмне ле, Иван чбáн:
 30 — Ше си дúхна, мёмне ле, тéнак въатжр,
 Ше ораньа, мёмне ле, дрёбен метíл,
 Ше напаса, мёмне ле, дéвет стадá,
 Дéвет стадá, мёмне ле, бéли рúди,
 Десётото, мёмне ле, вакли ѿвни.
 35 Йотговáрья, мёмне ле, малка момá:
 — Ше си стана, мёмне ле, мръянка рýба,
 Ше припадна, мёмне ле, ювчом совáт,
 Ше разижтьа, мёмне ле, ювчом совáт,
 Ше измора, мёмне ле, дéвет стадá,
 40 Дévet стадá, мёмне ле, бéли рúди,
 Десётото, мёмне ле, вакли ѿвни.
 Йотговáрья, мёмне ле, Иван чбáн:
 — Ше напрáвъа, мёмне ле, тенка мрежа,
 Ше премрежа, мёмне ле, ювчом совáт
 45 Ше улова, мёмне ле, мръянка рýба.
 Че премрежи, мёмне ле, ювчом совáт,
 Че улови, мёмне ле, мръянка рýба;
 Не ми било, мёмне ле, мръянка рýба,
 Но ми било, мёмне ле, малка момá.

11.

(Ше се на момъкъ или на мома).

- 1 Задало се ѹáсно збре
*Нис ѹбава Гъўркум-граðа;*¹⁾
 Не ми било ѹáсно збре,
 5 Hai ми било добжр iунák,
 Добжр iунák с добра конъа,
 Кон си збде, кон вжэдйшe,
 Кон вжэдйшe син быал плáмак,
 Да си пали Гъўргъум-граðа.
 Излезли сж Гъўргъуръанци
 10 Гъўргъуръанци стари хора,
 Да са мбику молбá мольят:
 — Oi та тебе, добжр iунák,
 Не ни пали Гъўргъум-граðа,
 Ша та дárim добра дáра,
 15 Добра дáра дор три твара,
 Дор три твара жжлти жжлтици.
 Не пофáина добжр iунák,
- Кон си збде, кон вжэдйшe,
 Кон вжэдйшe син быал плáмак,
 20 Да си пали Гъўргъум-граðа.
 Излезли са Гъўргъуръанки,
 Гъўргъуръанки стари бáби,
 Да са мόмку молбá мольят:
 — Oi та тéбе, добжр iунák,
 25 Не ни пали Гъўргъум-граðа,
 Ша та дárim добра дáра,
 Добра дáра малка момá.
 Че пофáина добжр iунák,
 Добжр iунák с добра конъа,
 30 Кон си збде, кон вжэдйшe,
 Кон вжэдйшe, тéмна моглá,
 Тéмна моглá, сítна росá,
 Да си гáси Гъўргъум-граðа.

¹⁾ Повтаря се подиръ съки стихъ.

12.

(Пѣве се на мома).

- 1 Вѣда мома двори метѣ,
Видо лъо, момне лъо, коладе м.;¹⁾
Двори метѣ баштино си,
Двори метѣ, стѣли рѣди,
5 Стѣли рѣди, сѣлзи рбни.
Де ѹа сїзърѣа Вѣдин братѣцъ:
Иотговарьа Вѣдин братѣцъ:
— Ои та тѣбе, Вѣдо, сестро,
Ia сам видел мѣлка мома,
10 Мѣлка мома двори метѣ,
Двори метѣ баштино си,
Двори метѣ, стѣли рѣди,
Стѣли рѣди, пѣсен пѣе;
Пакъ ти, Вѣдо, двори метѣшъ,
15 Двори метѣшъ баштино си,
Двори метѣшъ, стѣли рѣдишъ,
Стѣли рѣдишъ, сѣлзи рбнишъ.

Послѣдниятъ стихъ се пѣве за благословия на момата, на която се пѣве пѣсеньта.

13.

(Пѣве се на кѫща).

- 1 Трѣгнѣл ми е Свети Герги
Рбно ми сутром на Гергьовден; ²⁾
Да обихѣди нѣвен сйнор,
Нѣвен сйнор, зелен чайр.
5 На пѣт срещтна стара іода,
Тъа си іодѣ дор три синджир:
Един синджир се чифчай,
Фтори синджир се ювчари,
Трети синджир се копачи.
10 Чифчите му се мѣльятъ:
— Іотамнї ни, свети Герги,
Ша та дарим добра дара,
Добра дара, стадо іовци!
Не ште Герги стадо іовци,
На иште Герги шаро іагне,
Шаро іагне в пешт пѣчене,
25 И то да ми преди слѣнце,
Преди слѣнце с право сѣрце.
Копачите му се мѣльятъ:
— Іотамнї ни, свети Герги,
Ша та дарим добра дара,
Добра дара, варѣл вино!
30 Не ште Герги варѣл вино,
На иште Герги крондир³⁾ вино,
И то да ми проди слѣнце,
Преди слѣнце с право сѣрце.—
15 На иште Герги вит, превйт краваи,
И то да ми преди слѣнце,
Преди слѣнце с право сѣрце.
Ювчарите му се мѣльятъ:

- Іотамнї ни, свети Герги,
Ша та дарим добра дара,
Добра дара, стадо іовци!
Не ште Герги стадо іовци,
На иште Герги шаро іагне,
Шаро іагне в пешт пѣчене,
25 И то да ми преди слѣнце,
Преди слѣнце с право сѣрце.
Копачите му се мѣльятъ:
— Іотамнї ни, свети Герги,
Ша та дарим добра дара,
Добра дара, варѣл вино!
30 Не ште Герги варѣл вино,
На иште Герги крондир³⁾ вино,
И то да ми проди слѣнце,
Преди слѣнце с право сѣрце.—
35 Колькото сме реч отрѣкли,
Толкос здрѣве в тази кѫшта.

14.

(Пѣве се на кѫща).

- 1 Изгрѣало е, коладе ле,
Іасно слѣнце, „
Че огryало „

- До едно дрѣфце, коладе ле,
5 До едно дрѣфце „
Столовато, „

¹⁾ Повтаря се подиръ сѣки стихъ.

²⁾ Вториятъ стихъ се повтаря подиръ сѣки стихъ.

³⁾ Крондиръ е глиненъ саждъ, който събира отъ $\frac{1}{4}$ до 6 оки течностъ; приличенъ е на турски ябликъ и е гладъмъсанъ.

Столова́то, кола́де ле	Фтóрата ми кола́де ле
Вжрхова́то; " "	Да венчáват, " "
Под држфцéто " "	Да венчáват " "
10 Една́ ўбост, " "	Млáди мóмци, " "
Една́ ўбост, " "	25 Млáди мóмци " "
Три черкóфки " "	С млáди булки; " "
Белисани, " "	Трéтьата ми " "
Испíсаны:	Да кржштáват, " "
15 Еднáта ми " "	Да кржштáват " "
По веселбá, " "	30 Дрéбни дечá, " "
По веселбá, " "	Дрéбни дечá " "
По Іовáнов-ден, " "	Іовréичета, " "
По Іовáнов-ден, " "	Да ги стрúват " "
20 Іодбржшти; " "	Ристъáнчета. " "

15.

(Ше се на мома).

1 Рáно рáни, кола́де ле, Мáлка момá, кола́де ле, Рáно, рáно, кола́де ле, ¹⁾ Та ф недéлья, кола́де ле;	Ис пáтичка По калджáм, Назлáм, назлáм, 30 По калджáм.
5 Іомýла са i, Іоплéла са i, Пременý се, Пребелý се, Прывальязла i	Сjэрéли ia Дукъанджái — Сбъркали са Дráмовете: 35 Дéто i билó
10 В градýнчица, Накичила i Дор три кýтки: Пjэрва кýтка За іерлýia,	За трý парý, Далý са го За парýца. Сjэрéли ia 40 Терзýите —
15 Фтóра кýтка За терзýia, Трéтья кýтка За іабанджýia. Закачýла i	Забжркали Концýте си, Сръázали са, Сукиáта си. 45 Сjэрéли ia
20 Бéли кóтли, Тржгна́ла i Ис пáтичка, Да си хóди За юди́ца,	Чифчýите, Сjэрéли ia, Кýтка ѹ зели, Кýтка ѹ зели 50 И неia зели. —
25 Тржгна́ла i Ис пáтичка,	И наздрáви, Мáлка момá.

16.

(Ше се на мома).

1 Префржнáла i, Дóине ле, кола́де ле, Пáистра птичка, Дó добро ле, " " Че качнáла, Дóине ле, " " В мóмини двóри, Дó добро ле, " "
--

¹⁾ Трети и четвърти стихове се повтарятъ подиръ съки два стиха.

- 5 В градінчица, Дбіне ле, коладе ле,
В ран босилек, Добро ле. " "
- Де іа сжэрэ, Дбіне ле, " "
Малка мома, Добро ле; " "
С краком тропна, Дбіне ле, " "
- 10 С ржком чопна, Добро ле:
— Хжшым, кжшым, Дбіне ле, " "
Пжстра птичка, Добро ле, " "
Не ми рбни, Дбіне ле, " "
Не ми кржти, Добро ле, " "
- 15 Не ми кржти, Дбіне ле,
Ран босилек! Добро ле. " "
Іотговарья, Дбіне ле,
Пжстра птичка, Добро ле:
— Не ме пжди, Дбіне ле, " "
- 20 Не ме плаши, Добро ле;
Іа ша извїя, Дбіне ле, " "
В ран босилек, Добро ле, " "
Ше си извїя, Дбіне ле, " "
Вйто гньядзо, Добро ле; " "
- 25 Ше си свеса, Дбіне ле,
Дрбни іаіца, Добро ле; " "
Ше си извѣда, Дбіне ле, " "
Дрбни пйлци, Добро ле, " "
Да си пеіат, Дбіне ле, " "
- 30 Сутром вечер, Добро ле,
Сутром вечер, Дбіне ле, " "
По вратата, Добро ле.
Кога дбідат, Дбіне ле,
Женіхлите, Добро ле, " "
- 35 Че ше рекат, Дбіне ле:
Барем мома, Добро ле, " "
Барем мома, Дбіне ле, " "
Барем чудо, Добро ле, " "
Че си извѣла, Дбіне ле, " "
- 40 Пжстри пйлци, Добро ле,
Да й пеіат, Дбіне ле, " "
Сутром вечер, Добро ле, " "
Сутром вечер, Дбіне ле, " "
По вратата, Добро ле! " "
- 45 И на здраве, Дбіне ле,
Малка мома, Добро ле. " "

17.

(Пѣсне на мома).

- 1 Попело ми, Мйлчо льо, сйво славеіче
В градінчица, Мйлчо льо, на лйльака,¹⁾)
Че ми пело, Мйлчо льо, два дни, три дни.
Де го зачу, " " малка мома,
- 5 Че излѣзе, " " малка мома,
Іотговарья, " " малка мома:

¹⁾ Тоя стихъ се повтаря подиръ сѣкой стихъ.

— Ои та тёбе, Милчо лъо, съво славе́че,
 Да се фанем, " " гольам зало́к:
 Иа ти мёне, " " ко надпееш,
 10 В пазвата ми, " " ше зимуваш,
 В ракавж ми, " " ше летуваш,
 В косата ми, " " ше извиеш,
 Ше извиеш, " " вито гньяздо,
 Ше си снесеш, " " пъстри яйца,
 15 Ше си изведеш " " пъстри пылци;
 Иа яс тёбе, " " ко надпейа,
 Ше ти режа " " десно крилце.
 Че са пели, " " два дни, три дни,
 Че го надпей, " " малка мома.
 20 Подгони си " " малка мома,
 Подгони си " " съво славе́че,
 Да му реже " " десно крилце.
 Славе́чи пишти " " и се мбили:
 — Ои та тёбе " " малка мома,
 25 Не ми режи " " десно крилце.
 В пазвата ти " " ше зимувам,
 В ражавж ти " " ше летувам,
 В косата ти " " ше извиа,
 Ше извиа " " вито гньяздо;
 30 Ше си снеса " " дребни яйца,
 Ше си изведа " " пъстри пылци;
 Ше си ходят " " по вратата,
 Да си пеят " " сутром вечер.
 Кога доидат " " женихлите,
 35 Че ше рекат: " " барем мома,
 Барем мома " " барем чудо,
 Че си извела " " пъстри пылци,
 Да я пеят " " сутром вечер!
 И на здрave " " малка мома.

18.

(Пъе се на овчарь).

- 1 Побльала ми бъалата руда,
 Рудо ле, ройно ле, рогущке ле,¹⁾
 В тёмно ноште, в полуноште.
 Иотговаря Иван чобан:
- 5 — Ои та тёбе, бъала рушке,
 Што си бльеши в тёмно ношье,
 Нема ли ти шаро ягне?
 Иотговаря бъалата руда:
 — Тука ми е шаро ягне.
- 10 Иотговаря Иван чобан:
 — Зашто бльеши, бъала руда?
 Зашто бльеши в тёмно ношье,
 В тёмно ношье, в полуношье,
 Гладна ле си, жадна ле си?
- 15 Иотговаря бъалата руда:

¹⁾ Повтари се подирь съвой стихъ.

— Хем сам глѣдна, хем сам жѣдна.
 Че ти хѣдиши по валѣнки,
 По валѣнки, по седѣнки,
 Че ни стойм краи плетѣшта;
 20 Хем сам глѣдна, хем сам жѣдна.

19.

(Пѣе се на момъкъ или на мома.)

1 Дѣнь лежи ю синджири,
Хеи, Дѣнь ле, коладе ле,
На Дѣньово равно двѣре, ¹⁾
Мои дѣбре ле, коладе ле, | 5 Хем си лежї, хем се моли:
— Много здрѣвье на мои баштѣ;
Тои си има дор три градѣ,
Нека даде една градѣ,
Да ютплѣти Даньса синка. | 10 Иотговарыа Даньсов баштѣ:
— Іас не давам една градѣ;
Іас ште синка пак да видѣа,
Іала градѣ не шта видѣа.
Дѣнь лежи ю синджири, | 15 Хем си лежї, хем се моли:
— Много здрѣвье на мои маїка;
Тыа си има дор две градѣ, | 20 Иотговарыа Даньова маїка:
— Іас не давам една градѣ;
Іас ште синка пак да видѣа,
Іала градѣ не шта видѣа.
Дѣнь лежї ю синджири, | 25 Хем си лежї, хем се моли:
— Много здрѣвье на мои лѣубе;
То си има една градѣ,
Нека даде една градѣ,
Да ютплѣти Дань лѣубе. | 30 Иотговарыа Даньово лѣубе:
— Іа шта градѣ пак да видѣа,
Іала лѣубе не шта видѣа.
То си даде една градѣ,
Че юткупи Дань лѣубе. |
|--|--|--|--|--|---|---|

20.

(Пѣе се на мома.)

1 Малка мома градъяла,
Колѣдо коладе ле, ²⁾
Нова градъя Тирадйна;
Градъя градъяла іот грошобѣ, | 5 Доградъяла іот алѣжне,
Нѣва градъя сѧ три порти:
Пѣрва порта кѣмто исток,
Фтѣрва порта кѣмто плѣдне, | 10 Дѣто порта кѣмто исток,
Там ште флазыят женихлите;
Дѣто порта кѣмто плѣдне,
Там ште флазыя свадбата и. | 15 Там ште флазыя лѣубето и.
Седна мома среди градъя,
Да си шиѣ шуپен ракаф. | 20 Иотори си чемшир порти—
То е билѣ женихлите.
Седна мома да си шиѣ,
Да си шиѣ шуپен ракаф. | 25 Станѣ мома іотори си,
Иотори си чемшир порти—
То е билѣ свадбата и.
Седна мома да си шиѣ,
Да си шиѣ шуپен ракаф. | 30 Хлопнѣ порта кѣмто запад,
Станѣ мома іотори си,
Иотори си чемшир порти—
То е билѣ пѣрво лѣубе.—
И на здрѣвѣ, малка мома. |
|--|---|--|--|---|---|---|

21.

(Пѣе се на вѣща.)

1 Слугувал е, коладе ле,
Свети Иван; | Слуга му бѣа, коладе ле,
Свети Георги. |
|---|---|

¹⁾ Послѣднитѣ три стиха се повтарятъ подиръ сѣки стихъ.²⁾ Воријатъ стихъ се повтаря подиръ сѣки стихъ.

5	Іотговáръа,	коладе ле,	Іотговáръа,	коладе ле,
	Светý Ивáн:	" "	Светý Ивáн:	" "
	— Ioи та тéбе,	" "	— Ioи та тéбе,	" "
	Светý Гéрги!	" "	50 Светý Гéрги,	" "
	Тóлкос ми си,	" "	Катó мина	" "
10	Бре, слугúвал,	" "	Прес rái Бóжи,	" "
	Слугúва ми	" "	Каквó бéше	" "
	Вéште мáлко,	" "	Hai хúбаво?	" "
	Дордé дóдат	" "	55 Іотговáръа	" "
	Двáта дéна:	" "	Светý Гéрги:	" "
15	Іодокráпти,	" "	— Ioи та тéбе,	" "
	Ивáнов-ден,	" "	Светý Ивáне,	" "
	Че шe идем	" "	Сíчко бéше	" "
	С тéбе двáма,	" "	60 Се хúбаво;	" "
	С тéбе двáма,	" "	Едно бéше	" "
20	В ráia Бóжи.	" "	Твáрде стрáшно,	" "
	Слугúвал му	" "	Твáрде стрáшно,	" "
	Светý Гéрги,	" "	Твáрде грóзно:	" "
	Дордé дóдат	" "	65 Сред rái Бóжи	" "
	Двáта дéна:	" "	Огjн горí,	" "
25	Іодокráпти,	" "	До три млади	" "
	Ивáнов-ден.	" "	В огjн горьát.	" "
	Трáгнали са	" "	Іотговáръа	" "
	Двáма светцí	" "	70 Светý Ивáн:	" "
	Да си идат	" "	— Ioи та тéбе,	" "
30	В ráia Бóжи;	" "	Светý Гéрги!	" "
	Че ютишлí	" "	Дéто младо	" "
	На rái Бóжи,	" "	С ióчом горí,	" "
	Ráia Бóжи	" "	75 Не почéло	" "
	Затóрена,	" "	Свет Недéлья;	" "
35	Затóрена,	" "	Дéто младо	" "
	Закльúчена.	" "	С кráком горí,	" "
	Облéгна са	" "	Не почéло	" "
	Светý Ивáн,	" "	80 Крáсника си,	" "
	Та извáди	" "	Не почéло,	" "
40	Злáти кльúчи,	" "	Пáкти минало;	" "
	Та юткльúчи	" "	Дéто младо	" "
	Ráia Бóжи,	" "	Сжéсьам горí,	" "
	Та си фléзли	" "	85 Не почéло	" "
	В ráia Бóжи,	" "	Мáика, баштá.—	" "
45	Че минали,	" "	И на здрáве	" "
	Прес rai Бóжи.	" "	Тéбе(името на домакина), колáде ле.	"

22.

(Пъе се на въща и на грамотенъ човекъ)

- 1 Де се е чуло и видело, коладе,
Среди зýме по колáде¹⁾, " "
Сúхо држво лист да пусне, "
Лист да пусне, цвáт да цáфне, "
5 Иа цвáтá иу — бýало книже, "
Бýало книжé, чéрно слóво, "
- Чéрно слóво и чéрвéно. коладе,
Іотговáръа цар Костадíн " "
На нéгови бáрзи слугý:
10 — Ioи ви вáзи, бáрзи слугý,
Повéкаите трýста попа,
Да расчертат бýало книже,

¹⁾ Тоя стихъ се повтаря подиръ съкой стихъ,

Бъяло кни́же, чёрно слóво, коладе,	Iотговáрья поп Никóла: коладе,
Чёрно слóво и червéно!	— Ioi та тéбе, цар Костадíн, "
15 Та са дошли трýста пóпа,	Iei ти сáбъя, iei ми глáва!
Та са чели бъяло кни́же,	"
Бъяло кни́же, чёрно слóво,	Цáрство ти са і достоіáло
Чёрно слóво и червéно;	"
Не можéли да расчetaт	40 И на мéне пóпство нéма,
20 Бъяло книжé, чёрно слóво,	Че си юдат трýста тýрка,
Чёрно слóво и червéно.	Трýста тýрка Анаdóлка!
Iотговáрья цар Костадíн	Iотговáрья цар Костадíн
На нéгови бáрзи слугý:	На нéгови бáрзи слугý:
— Ioi ви вáзи, бáрзи слугý,	45 — Затвáраите, закльúчаите,
25 Напjлните злат бáкличка,	Закльúчаите с дéвет кльúча!
Повýкаите поп Никóла	Iотговáрья поп Никóла:
Да расчete бъяло книжé,	— Ioi та тéбе, цар Костадíн,
Бъяло книжé, чёрно слóво,	И затвáраi, и закльúчваi,
Чёрно слóво и червéно!	50 Самси Гóспод напрéd вжрý:
30 Че е дошел поп Никóла.	Де похлóпа отвáрья са,
Поп Никóла кни́же чете,	Де повýка, бре, чúва са.
Кни́же чете, сáлзи рóни.	Iотговáрья цар Костадíн
Попита го цар Костадíн:	На нéгови бáрзи слуги:
— Ioi та тéбе, поп Никóла,	55 — Повýкаите налбáнчето
35 Што си четец, сáлзи рóниш?	Да си кóне подковéме,
	Пéталите наbпаки!

23.

(Пъе се на къща, дъто има единъ малъкъ синъ).

- 1 Нії сме чу́ли, чу́ли, та сме дошлі́,
Стáром станані́не, мла́де ле гос-
поді́не.¹⁾

Ти си имаш едногó сýнка,
Едногó сýнка златокрýлка,

5 Среброрéжка, златоу́ста:
Дет пофа́не, посребрьава,
Дет продúма, позлатъ́ва.
Нії сме дошли цар да го стóрим.

— Іас го имам, бжж не го фáштам ;

10 Іала і мáлак, мáлак та і глúпаф.
Тоі не може кон да седлái,
Тоі не може лéфе да дели́,
Лéфе да дели́, юїскá да реди.

— Там си има три робýнки :

15 Еднáта ше му кон да седлái,
Фтóра ше му лéфе да дели́,
Трéтьата ше му юїска да реди.

Слушана отъ Никола Стойковъ 40 год. синъ на Стойко Лечовъ.

24.

(Пъе се на къща, дъто домакина е младъ или е момъкъ).

1	Прочүл ми са і, Филибе ле,	Задрачена.	Филибе ле,
	Добжр іунак;	Де го зачү	" "
	" "	Кралий Марко,	" "
	Град е градайл		
5	Се ют глави,	15 Та ютиде	" "
	" "	Кралий Марко	" "
	Се ют глави,	Да си тажреи	" "
	" "	Филип іунак.	" "
	Іот іунашки,		
	" "	Та ютиде	" "
	Доградайл го		
10	Іот момийски;	20 На Филибе,	" "
	" "	Та попита	" "
	Подпёрки му	Стáри хóра,	" "
	" "		
	Млади булки,		
	" "		
	С дрёбни дечá		
	" "		

¹⁾ Тоя стихъ се повтаря подиръ съкрай стихъ.

Де си седі,	Филибе ле,	Іотговáръа,	Филибе ле,
Фýлип iунáк.	" "	Кралý Мárко:	" "
25 Іотговáръат	" "	— Ioi та téбе,	" "
Стáри хóра:	" "	80 Фýлибице,	" "
— Ioi та téбе,	" "	На каде i	" "
Кралý Мárко,	" "	Фýлип iунáк?	" "
Вешт повéрви	" "	Іотговáръа	" "
30 По надóлу,	" "	Фýлибица:	" "
Ше намéриш	" "	85 — Ioi та téбе,	" "
Нóва гráда	" "	Кралý Мárко,	" "
Се ют глáви,	" "	Тоi отíде	" "
Іот iунáшки,	" "	В дрéбна шúма,	" "
35 Догráдена	" "	Да си лóви	" "
Сжс момýнски;	" "	90 Дрéбна лóва,	" "
Подпóрки му	" "	Дрéбна лóва	" "
Млáди бýлки,	" "	Ёребичка.	" "
Задráчена	" "	Расéрди се	" "
40 С дрéбни дечá;	" "	Кралý Мárко,	" "
На пóртите	" "	95 Че Ѵ обзé	" "
До два змéя,	" "	Кáдра кýтка;	" "
До два змéя	" "	Издýгна си	" "
Обéсени.	" "	Дéсна рýка,	" "
45 Іотíде си	" "	Та удáри	" "
Кралý Мárко,	" "	100 Фýлибица	" "
Кралý Мárко	" "	С малкото си	" "
По надóлу,	" "	Пржстенче,	" "
Та намéри	" "	Та Ѵ избí	" "
50 Нóва гráда,	" "	До два зáбба,	" "
Загráдена	" "	105 До два зáбба,	" "
Се ют глáви,	" "	Прéдни зáбба.	" "
Се ют глáви,	" "	Іотговáръа	" "
Іот iунáшки,	" "	Кралý Мárко:	" "
55 Догráдена	" "	— Ioi та téбе,	" "
Сжс момýнски;	" "	110 Фýлибице,	" "
Подпóрки му	" "	Нéка дóide	" "
Млáди бýлки,	" "	Фýлип iунáк,	" "
Задráчена	" "	Нéка дóide	" "
60 С дрéбни дечá;	" "	На кржчmáта,	" "
На пóрти му	" "	115 Да пíемe	" "
До два змéя,	" "	Рóино вýно.	" "
До два змéя	" "	Іотíде си	" "
Обéсени.	" "	Кралý Мárко,	" "
65 Че повýка,	" "	Кралý Мárко	" "
Че похлóпа:	" "	120 На кржчmáта.	" "
— Изльáс, изльáс,	" "	До де сéдне	" "
Фýлип iунáк!	" "	Кралý Мárко,	" "
Не излéзе	" "	Задáде се	" "
70 Фýлип iунáк,	" "	Фýлип iунáк.	" "
Наi излéзе	" "	125 Іотговáръа	" "
Фýлибица;	" "	Кралý Мárко:	" "
На рацé Ѵ	" "	— Ioi ви вáзи,	" "
Мáшка рожбá,	" "	Се кржчmáри,	" "
75 На странá Ѵ	" "	Іот де Ѵде	" "
Кáдра кýтка.	" "	130 Фýлип iунáк?	" "

Toi не юде,	Филибе ле,	Сборыха са,	Филибе ле,
Да пиёме,	" "	Расъяди са	" "
Да пиёме	" "	Крали Марко,	" "
Роено вино,	" "	145 Извади си	" "
135 Hai си юде	" "	Тежак топус,	" "
Да са бори,	" "	Тежак топус	" "
Да са бори	" "	Девет бки,	" "
Да са кара.	" "	Та удари	" "
Та си стана	" "	150 Филип иунак,	" "
140 Крали Марко:	" "	Та удари	" "
Скараха са,	" "	И го уби.	" "

25.

(Пѣснѣ на момъкъ).

1 Што ми са белѣ татак долу?	— Oi та тѣбе, старата юда,
Стананине, господине ¹⁾	20 Iас си юмам помайчима.
Да ли ми і било бѣло лѣбеде,	Подир му вика старата юда:
Или било тѣшко снѣже?	— Iа стої, постої, рабро иуначе,
5 Не ми і било бѣло лѣбеде,	Ше ти стана посестрима.
Нито било тѣшко снѣже,	Iотговаръя рабро иуначе:
Hai ми било стара юда;	25 — Oi та тѣбе, старата юда,
Тъа си перѣ бѣлата рѣкла.	Iас си юмам посестрима.
Опрала ia i, прострѣала ia i	Подир му вика старата юда:
10 Да си сажне бѣлата рѣкла.	— Iа стої, постої, рабро иуначе,
Де ю сажрѣ рабро иуначе;	Ше ти стана пѣрво лѣбѣ.
Дѣбом ми дѣбаба, штѣпом ми штѣпапа; 30	Обжрна се рабро иуначе:
Предѣбабна си старата юда,	То не било старата юда,
Открѣдна и бѣлата рѣкла.	Hai ми било малка мома,
15 Подир му вика старата юда:	Малка мома, пѣрво лѣбѣ.
— Iа стої, постої, рабро иуначе,	Повѣде ia, завѣде ia
Ше ти стана помайчима.	35 На сої маїка, на сої башта.
Iотговаръя рабро иуначе:	

26.

(Пѣснѣ на малко момиче).

1 Шѣтом шѣта, коладе ле,	Чи ше додат, коладе ле,
Малка мома,	Добрый гости,
" "	" "
Шѣтом шѣта	Добрый гости
" "	10 Кбладницы.
Дѣри метѣ,	И на здрѣве
" "	Малка мома.
5 Дѣри метѣ,	
Столи редѣ,	
" "	

27.

(Пѣснѣ на кѫща).

1 Нарѣд седат, коладе, коладе ле,	Диван стой, коладе, коладе ле,
Іотбор момчи,	Залива им
" "	" "
Нарѣд седат,	Роено вино,
" "	Залива им
Іадат, пийат;	10 Запыава им —
5 Божъя маїка	" "
" "	" "

¹⁾ Тоя стихъ се повторя подиръ сѣкой стихъ.

	Кои де бёше, коладе, коладе ле,	25 — Ои та тебе, коладе, коладе ле,
	Там се запрё	Едно држфцé,
	Да си слуша	Едно држфцé,
	Божья маіка:	Маждрáново,
15	Горá, вода	Да са рáждаш
	И тъя стой,	30 По бреги́шта,
	И тъя стой,	По бреги́шта,
	И тъя слуша;	По канарý,
	Едно држфцé	Да та секат
20	Нито стой,	35 Овчárчета,
	Нито стой,	Да та гризат
	Нито слуша.	Еренцата! —
	Прокжлнá го	И на здраве
	Божья маіка:	Тебе (името на домакина).

28.

(Пѣс се на кѫща, дѣто домакинътъ е младъ).

1	Сношт ми дошлй	Да кржштавам,
	Три бжклички,	10 Третата ми і
	Тодоро ле, младо кумчé, ¹⁾	По веселбá,
	Три бжклички	По веселбá,
5	Калеснички:	По Ивáнов-ден,
	Една́та ми і	По Ивáнов-ден,
	Да венчавам,	15 По Іодóкружти.
	Фтбрата ми і	

Слушани отъ Стойко Лечевъ, 72 години.

29.

(Пѣс се на събрание отъ много хора — обща).

1	Тржгнали са ётбур мómци,	Нóва пéсен: коладе ле.
	Стананиньо, нйньо господине, ²⁾	20 Чи са запрё горá і водá,
	Тржгнали са да кулáдват.	Из горáта и птичките,
	Де ги сжэръя Божья маіка,	Из водата и рýбите,
5	Пукани ги на трепéза,	Да си слушат нóва пéсен,
	Чи им дўма Божья маіка:	Нóва пéсен: коладе ле.
	— Іаште, пйите, кóладници,	25 Ни са запрё едно джрво,
	Та станéте, чи запéите,	То е джрво триперúшка ³⁾ ,
	Чи запéите нóва пéсен,	Та гу пруклé Божья маіка:
10	10 Нóва пéсен: коладе ле,	— Ои та тебе, триперúшко,
	Да ви слуша горá і водá,	Ти ни слушаш нóва пéсен,
	Из горáта и птичките,	30 Нóва пéсен: коладе ле;
	Из водата и рýбите.	И от нйне дор до вéка
	Седнали са млади мómци,	Да трипéреш и сжес вýатар,
15	Млади мómци кóладници,	И сжес вýатар и без вýатар.
	Ели, пйли млади мómци,	За туї триптий триперúшка
	Чи станали и запéли,	35 И сжес вýатар и без вýатар.
	Чи запéли нóва пéсен,	

¹⁾ Тоя стихъ се повтаря подиръ сбъки два стиха.²⁾ Тоя стихъ се повтаря подиръ всѣкой стихъ.³⁾ Триперушка = топола, кавакъ.

30.

(Пѣе се на мома).

1	Пуфали са Видина маіка,
Відо льо, мόмньо льо, коладе ле; ¹⁾	Не в Цариграда — бѣли кукони.
	Наша е Віда наі хубава:	Не в Дренополе — бѣли гаракіни,
	Видините кбси — чёрни ўгари,	10 Коі ште се наё, хем наемна,
5	Видините очи — чёрни чиреши;	Да си зёме наша Віда?
	Наша е Віда наі хубава;	Коіто пусеे сред мори лбзи,
	Видинта хубост ниіде іа нѣма:	Тоі ште си зёме хубава Віда.

31.

(Пѣе се на овчарь).

1	Бог са роді, коладе ле.	15	Божья маіка, коладе ле,
	Тази вачер	"	Сжс овчари;
	В Русулена,	"	Та им дўма
	Чи гу пувій	"	Божья маіка:
5	Божья маіка	"	—Ои ви вази,
	В бѣли книги,	"	20 Бре овчари,
	Та гу турій	"	Іа тржнёте,
	В златна лъулка,	"	Та запеіте
	Та си дўма	"	Нова песен
10	Божья Маіка:	"	За колада;
	Коі шти Богда	"	25 Ште ви дарі
	Наі зальулé?	"	Оште стадо,
	Нима нікоі.	"	Оште стадо
	Наі гу зальулья	"	До Гургбов-ден.

Слушани отъ Николина Иванова Добрева.

32.

(Пѣе се на мома).

1	Че фржнаха, Доіне ле, коладе ле,		
	Два гаљба, Добро	"	"
	Два гаљба, Доіне	"	"
	Три паўна, Добро	"	"
5	Чи кайднаха, Доіне	"	"
	В мбмин двори, Добро	"	"
	Да си рбнат, Доіне	"	"
	Ран босйлек; Добро	"	"
	Чи излэзе, Доіне	"	"
10	Малка мумя; Добро	"	"
	Чепна рабце, Доіне	"	"
	Подплашій ги: Добро	"	"
	Хжшым, кжшим, Доіне	"	"
	Два гаљба, Добро	"	"
15	Два гаљба, Доіне	"	"
	Три паўна! Добро	"	"

¹⁾ Вториятъ стихъ се повторя подиръ сїкой стихъ.

33.

(Пъе се на малка мома).

1 Двáма се млáди надумáли,
Мóмне ле, малка ле, колáде ле: ¹⁾	10 — Хат да идем в нашта корýка;
Іас ше си стáна тáнка елхá
— Хат да идем в нашта градýнка;
Іа ше си стáна ран бусýлек	Ити при мéне — тáнка топóла.
5 Ити при мéне — жéлтата рúжа,
Де ги зачúла мóмина маíка,
Іотговáрьа мóмина маíка:
— Іас ше си скýсам ран бусýлек.	Де ги зачúла мóмина маíка;
Поржчáла по джрвáри
15 Да ютсекáт тáнка топóлка
И при неia тáнка ёлха.

34.

(Пъе се на мома).

1 Рáсла і мумá и порáсла
Под бýал трендáфилчеп, ¹⁾
Станá мумá за годéне,
За годéне, за женéне.	Да и ма дáва таз годíна,
Таз годíна і до годíна;
5 Задали се женихлите —
Тýча мумá до бýлья си:
— Тýча бýльо до маíка ми,	10 Да насíпем жéлто жítо,
Да налéиме рóйно вýно,
Да истýчём тáнки дáри,
Да дáриме свéкýр, свéкýрва,
Свéкýр, срекýрва, зáлви, дéвери.

35.

(Пъе се на момъкъ).

1 Седí іунáк на трепéза
По хýбаво рáвно Дренóполе, ¹⁾
Седí іунáк, іаде, пíе,
Среш му седí малка мумá;	10 Йобзéли ти мýлна сестrá,
Мýлна сестrá Енгелýнка.
Скочí іунáк ют трепéза,
5 Залива му, запýтва го:
— Оі та тéбе, дóбжр іунак,
Катó седíш, іадéши, пíеш,
Та на сéрце пáда ле ти?
Іотговáрьа малка мумá:	15 Препáса си тéнка сáбъа,
Вжссéдна си врáна кóньа,
Че достýгна зурбá тýрци,
Зурбá тýрци бостанджий;
10 — Снош минáха зурбá тýрци,
Зурбá тýрци бостанджий,
Слушана отъ Истръ Вълковъ, 18 годишень.	20 Че си юбзé мýлна сестrá,
Мýлна сестrá Енгелýнка.

36.

(Пъе се на овчаръ).

1 Дзвéнalo ми, коладе, коладе ле,
Іáсно дзвéничé.
Не ми билó
Іáсно дзвéничé,
5 Hai mi билó
Малка момá;
Тъа си бýди
Нáнка чобáн:
— Стáдото ти	10 Развльакáло, (2) коладе, оладе ле
Превльакáло;
Превльакáло
Девет рáста,
Девет рáста,
15 Калинчuvи
И десето,
Босýлково.
Іотговáрьа
" " "	" " "
" " "	" " "
" " "	" " "
" " "	" " "
" " "	" " "
" " "	" " "
" " "	" " "

¹⁾ Вториятъ стихъ се повтаря подиръ съкой стихъ.

Нанко чобан, коладе, коладе ле:	25	Засвирва им, коладе, коладе ле,
20 — Нéка влечé	"	Засвирва им
Да провлечé.	"	С мéден кавáл.—"
Напрéд вжрвý	"	И на здрáве
Сам си Гóспод:	"	Тебе(името на дом.)"
Распíрва ги,	"	" "

Слушана отъ Алекси Боявъ.

Като испъхтъ по една отъ слѣдуемитъ се пѣсни (на кѫща, на момъкъ, на овчаръ, на търговецъ и пр.), домакинката подава кравая на домакина, който му забожда една пара и го подава на стананика, а този послѣдниятъ го дава на благославника. Благославникъ зема кравая, отива прѣдъ светицата (иконата) или се само обърне къмъ неї, образува съ движение на кравая кръстъ¹⁾ и захвате да казва тази благословия:

„Слáвате ле, дружíна, слáвате ле! Нai сме дошлé на тоз стар ста-
неникъ, домомнíкъ, на равно дóре, на чемшир бóрте — амин дружина (сички
казватъ аминъ²⁾). Сáкахме го един скрдйт, би чильák, тои бил един добър
чильák. Скóчи да ни се рáдва, обráдва, да ни дари сýрмо, злáто, кръст
дукáто — амин дружина (сички — аминъ); ком се е лъяло, прельяло, през
прак прельяло сýрмо, злáто, кръст дукáто — амин дружина (сички — аминъ);
сéрес (лиси) бýволи, чéрни югари, малка нíвичка честокръстца, голъама
нíвичка кладнíчка, сред нíвичка крúшичка, под крúшичка злáтна лъýл-
чица, в лъýлчица син синчéц, като злат кончéц — амин дружина (сички
— аминъ); мýнат, замýнат нéговата маíцица, баштá, да го лъулéят, зальулеят:
„Да растéш, сýнко, да порастéш, да идеш по пáтишта, друмишта, да пасéш
белобóки кóзи, да виéш вйтъ гради, да доиш бýяло мльáко, да сýриш бýяло
сýрене, да хрáниш пáтници, друмници, на бñзи свъят маíка ти и баштá ти
мъasto да иматъ — амин дружина (сички казватъ аминъ). Тои, клéтия му
син, не отишел поди́р белобóки кóзи да си виé вйтъ гради по пáтишта,
по друмишта, да дои бýяло мльáко, да сýри бýяло сýрене, да хрáни пáт-
ници, друмници, на бñзи свет маíка му, баштá му мъasto да имат — амин
дружина (сички — аминъ); наi е отишёл поди́р чернобóки момí, дéто момí
шитьá шијат, дéто млáди бўлки платнá бéльят, да си малко посвирнáл,
да си много потропнали, да си шитьá забжркали, да си платнá засушíли.
Скóчили да ги скрдъят тéхните маíки, тéхните бáшти; да ги скрдъят, да
ги гжлчъят: „Марý, джште, клéта джште! заштó сте шитьá забжркали, платнá
засушíли? — Стоi, марý маlé, стáра маlé! не ни скрди, не ни гжлчи!
Днес мина едно лúдо млáдо: с кжсо пáле, с чугúр магáре; на главá му
гúглица, на рамо му гéгица, на кръста му свíрчица, да си малко посвирнá,
много потропнахме, каквото вие на младо врéме с нашите маíки, с нашите
бáшти.“ — Амин дружíна (сички казватъ аминъ).

Благословникътъ се обръща къмъ присъствующитъ и казва тази
прикаска:

„Задáло се ден, Велик-ден. Една сиромашнка нéма рýза да облечé,
нéма чукмáн да облечé, нéма и престíлка. Една друшка рýза далá, друга
друшка чукмáн далá, друга пак престíлка. Да знае да се натруфí, джан-
на миллéт, амí не знае. Една друшка прéднъа полá тéгли, друга — заднъа,
скжали прéднъата полá до пáжа и — амин дружина.

„Тржгнáла от тук нагóре кáмто хорóто; от тук са занíкне, от там
са занíкне, като кóкувица в джлбинé, като сокбл в планинá. Сáка, като
нéя нáма, пак то сичките като нéя и по билé — амин дружина.“ Поди́р

¹⁾ Съ движение на кравая благославникътъ прави кръстъ сръщу иконата съкога, когато
се казва „аминъ.“

²⁾ Когато казватъ „аминъ,“ сички тропатъ съ крака и ръцѣ.

приказката казва: „тос краваі пέчен, недопéчен, на нас нарéчен; трит, претрýт, в магáрешката торбá скрит; магáрето да юде в ловъята да юдé трóскот, да го убíе Гóспод. -- Стојан (казва имено на домакина) да сéе 8 килá, да извáди 800 килá — амíн дружина (сички — аминъ). На тъз кáшта, кóito мýсли зло, да му стáне на дólнията джúна една пжпка кóлкото шумненски шинíк, да му е лéсно налéто водá да пиé, на крáстник рáка да цалúва — амíн дружина (сички — аминъ).“

Или тази:

„Славате ле, дружýна, слáвате ле!

„Тéмино нóште престжпкали, кáлно дру́ме затжпкале, да сме хлопnáле, тропnáле на тоз стар стананик, домомníк, на рáвно дóре, на чемши́р порте на демíр капú — амíн дружýна (сички казватъ аминъ).

„Нíи сáкахме едýн сжрдít, биí чильák, пак тоí бил едýн Божý чильачец. Да си скóкна гол на главá, бос на кракá, та си жéгна в златни джéбове, та си извáди златни кльúчове, та си юткльúчи чемши́р порте, чемши́р порте, демíр капú — амíн дружýна (сички казватъ аминъ); да ни кáни, приканни на Божъя маíка на трапéзата, дето Божъя маíка мрýанка рýба юадé, рóино вýно пиé — амíн дружýна (сички — аминъ). Да си стáна Божъя маíка, да си дарí сýчки бráтья по лажýчка, по паничка. Да се излжга Божъя маíка, да дарí наш стár стананик, домомníк, с кíло, кíло и половýна тéжко имáне, дéто на ржка не са дýга, на грýб не са нóси — амíн дружýна (сички казватъ аминъ); пак наш стар станеник, домомníк, тоí се мжчи на ржка да го дýга и на грýб да го нóси. Бре, оi та téбе, наш стар стананик, домомníк, што си губиши тжí умá? Иди си фпрéгни два вóла áнгелица в колá колисáрка, да си натовáриш кíло, кíло и половýна тéшко имáне — амíн дружýна (сички казватъ аминъ); да си шáпчице накривиши и свýрчица засвириши; да си двóрите посребриши, кóлето позлатиши — амíн дружýна“ (сички казватъ аминъ).

Благославникътъ се обръща къмъ присъствующитъ и казва тази приказка:

„Един дъáдо и една бáба имáли дéвет сýнковци голокóрмовци и една джштерьá. Дéтето напáлнило един масýр (шéвъ) лúдо прóбо, та обржна кóвана колá, натовáри един масýр лúдо прóбо, та извéло сéрес бýволи с копрýнени чувáли, с позлáтени капи́стри (синджири), с чемши́рени хомóти. Отíде на воденица, та го самéл, та го донéл на бáбата, та го внесжл в кáшти. Да си стала бáбата, та се опретнáла до лахтéте, та се закжшенила до нихтéте, та си месила една чурéйна, кóлкото една мýшева чýна (око), та го фржлила в óгjна, та се пéкжл, препéкжл, та го извадила, та го расчупила на софратá; та са седнали дéвет сýнковци голокóрмовци и една джштерьá, да са ѫели, да се преиёли, да се полудéли: коi му са бег забéгало, коi му са борбá забори́ло, коi му са камжк занадфржльяло. Та са намери́ли едно кóмарско ребró, та са го дигáли, та са го слагáли, та са го истжрвáли, та изгjрмъяло, кóлкото шумненски топ — амíн дружýна“ (сички — аминъ).

Благославникътъ продължава: (тука има една благословия отъ два реда, която не писахъ по не доброто ѝ съдържание). „Тоз краваі пέчен, недопéчен, на нас нарéчен. Трит, претрýт в магáрешката торбá скрит; магáрето да юде в ловъята да юдé трóскот, да го убíе Гóспод. Пак тоз чильák да юде да сéе 5 килá житó, да извáди 500 килá — амíн дружýна“ (сички — аминъ).

Слéдъ свýршванието на благословията и приказката, която слéдва слéдъ неýк, благославникътъ зема паритъ и вýнена, ако има, и ги подава на стананика, а краваі подава на магарето, като казва: „мучи, мучи, мучи!“ Магарето, ако не го е срамъ, може да си покаже гласа. Котката, когато

намъри връме, мяучи, за да даватъ и други подаръци (сланина, лукъ, пиперъ, сирине и пр.). Сега вече казватъ на домакина „с' богом“ и наченжтъ да излизатъ, като запъхнатъ тази пъсень:

Іа ні́ка іот тұ́ка,
Іа Господ — тұ́ка,
Еи кола́де ле,
Мои кола́де ле.

Тя се повтаря, до когато излъзватъ сички и се отдалечватъ отъ къщата. Щомъ се отдалечатъ, почнатъ пакъ да пъхатъ отъ хороводните пъсни и да играятъ. Стананикътъ води хорото; той носи прѣзъ рамо или около шапката си вѣнцитъ на тѣзи коладници, които не сѫ ги още получили отъ него. Тѣй се коладва въ свѣка къща на селото.

Не отиватъ да коладватъ само въ тази къща, дѣто има умрѣлъ човѣкъ, или не се е изминжло най-малко шестъ мѣсеки отъ смъртта му.

Свърши ли се коладванието въ цълото село, сичките куди се събираят на едно място и стананикът ги повежда към дома си, като пълният отъ хороводните пѣсни и играятъ сички. Отъ дома на стананика посрещатъ коладниците съ топло вино и имъ казватъ „добрѣ дошли.“ Момцитѣ, които не сѫ си земали вѣнци отъ стананика, сега ги зематъ, но ги заплащатъ съ нѣкоя ока вино. Въ дома на стананика е наготовено сичко за ядене, затова коладниците, като си пригответъ и виното, почникатъ да ядатъ, пийкатъ и да се веселятъ. Това се продължава до когато се свърши сичко за ядене и пиење.

б) Лазарски.

Отъ Охридъ.

Записалъ Спострановъ.

1.

- 1 А детенце, детенце, ю Лазаре,
Често пери кошулья; " " " " " " " "
На бел Дунав перено, " " " " " " " "
На мрамор камен чукано, " " " " " " " "

- 1 И в година, и в година, Лазаре, да дочекаш, да дочекаш,
И со татка, и со татка, Лазаре, и со маіка, и со маіка,
И со маіка, и со маіка, Лазаре, и со бракъа, и со бракъа,
И со бракъа, и со братка, Лазаре, и со сестри, и со сестри,
5 И со сестри, и со сестри, Лазаре, — род роднина, род роднина¹⁾).

21

- 1 Брака мома (2), Лазаре, зеленика (2)
 Во два скута каваени,
 Ми увило зелен венец,
 На венецот девет китки,
 5 Девет китки босилькови,

¹⁾ Този припѣвъ се нѣ туку-рѣчи послѣ сѣкоя лазарска пѣсень и сѣ така, както е написанъ.

Десетата Лазаре, подлескова;
Си и кладе Лазаре, на главата.
Седит юнак, Лазаре, сеир чинит,
Та се спушчи Лазаре, ie го грабна.

10 Лъто моме „ лъто колнит:
— Да би дал Бог „ да общеташ,
Да общеташ „ си градища,
Опет назад „ да се вратиш,
Пак да доидиш „ во мои дворье,

15 Да ми речиш: „ „ подай, моме,
Подаи, моме, „ къльчоите,
Да откълучам „ Пирга-града,
Да си видам „ шо имат натре“.
Натре имат „ две девина,

20 Две девина, „ лопка игрет,
Два юнака, „ камен фжрлет,
Две девоіки, „ гъргев везат,
Две невести, Лазаре, хоро игрет,
Две вдоици, „ разбои ткает,

25 Две влаинки, „ чорап плетет,
Две гжркини, „ сърма точет,
Две сельянки, „ платно белет,
Два стареца, „ чубук пиет,
Две старици, „ цжрков одет,

30 Цжрков одет, „ збор зборвае:
Што къе праиме „ за велиден?—
За девина, „ фидалчина,
За юнаци, „ чиста свита,
За девоіки, „ бела басма,

35 За невести, „ шам кутниа,
За вдоици, „ шам аладжа,
За влаинки, „ ресачките,
За гжркини, „ еледжина,
За сельянки, „ убрусите,

40 За старите, „ чубуците,
За старици, „ гжрне вино.

Отъ Тиквешко (Македония).

Записалъ А. Добревъ.

1.

1 На вѣа кўкъя бѣгата —
Пѣлна рамна доката,
Пѣтстотин бѣце
И шарени яганица,
5 Шарени со рогбви,
Да пасле на ниви,

Да порасте вѣликъе.
Кѣлку трѣва на пѣле,
Тѣлку здрѣви на кукъя;
10 Да дочѣка жибо, здрѣво на кукъя
Да сѣ живи домакѣйни,
Домакѣйни чорбаджѣи.

2.

1 Мор Тодбру єбава,
Мѣти, мѣти двѣрови,
Рѣди, рѣди столови,

Да дочѣкаш сватови,
5 Сватови, джанам, кумови,
Да даруваш сватови;

На свѣкорот чѣрапи,
На свекрѣва кѣшула,
На дѣверот шарен поас.—
10 А дарѣца што чѣнеше? —
Машко дѣте дрѣжеше,
Кѣпица му шиеше
Со срѣбренна ѹглица,

Позлатена кончица. —
15 До година со здрѣвие.
Да сѫ жїви домакыни,
Домакыни чорбаджии,
Да дочѣка Лавара
До година со здрѣвие.

3.

1 Што вай мѣмче трѣгофче
Зѣлен конѧ іахнула:
Сѣдло мѹ е срѣбreno,
Іуза му е свѣлена!
5 Нати, нати іабжлко,
Ти да змамиш нѣвеста.
За рачѣца фанула

Бѣло лѣце бакнува.—
И до година со здрѣвие.
10 Да сѫ жїви домакыни,
Домакыни чорбаджии
Да дочѣка Лазара
До година со здрѣвие.

Слушани отъ лазарка Полекенія въ с. Клисурѣ.

2. ПѢСНИ ИЗЪ ЛИЧНИЯ ЖИВОТЪ.

Отъ Мелничко (Македония).

Записалъ С. К. Чапкъновъ.

1.

1 Заарѣно мбри, малай мбме!
Заарѣна фув градина,
Уф градина вѣза визѣ,
Вѣза визѣ, пѣсна пѣе,
5 И на пѣсна нарѣчова:
— Блазѣ, блазѣ, кои ме ѵма,
Тѣшко гбрко, кои ме глѣда!
На плет стой лудо млѣдо,
Та ѵ слуша збровете,
10 И на Заарѣна говорѣше:
— Заарѣно, малай мбме,
Закопчаи си питѣльките,
Питѣльките на илѣко,
И си врѣзи алтѣнито,
15 Алтѣнито на гржлѣто,

Да се гржло ни билѣе,
Да ми душа ни припада.
Іа Заара мо говорѣше:
— Преиди, лудо, закопчаи ги,
20 И ми врѣзи алтѣнито,
Алтѣнито на гржлѣто,
Да ти душа ни припада.
Іа лудо ѵ, говорѣше:
— Заарѣно, малай мбме,
25 Да бех вѣда, притѣкал бих,
Да бех змѣя, прилазил бих,
Да бех пѣле, прилитнал бих,
Амѣ си сам пусти човѣк,
Та ни мѣга, што да чина.

Слушана отъ Стоя Данова въ с. Хотово.

2.

1 Помѣноваш, мбме, замѣноваш,
Та сус мѣне, мбме, ни продумоваш.
Изгорѣ ме, мбме, упалї ме,
Направї ме, мбме, сѹо дрѣво,
5 Сѹо дрѣво, мбме, іаворово;

Земи балтак, мбме, развали ме,
Развали ме, мбме, на два дрѹпа,
Навали ме сїлен бген,
Нека гбра, мбри, да изгора,
10 Да се чина прах и пепел,

Да ме збýрат ма́ли мόми,
 Ма́ли мόми ф скýтове,
 Да ме фрýльят на бунýште,
 Да ме нóсат ф сапунджии,
 15 Да ме вáрат ракýи сапун,
 Слушана отъ Дафина.

Да купúват ма́ли мόми,
 Да си мýят бело лýце,
 Да си пирát бели сай
 И кушýли, бурунджéуци¹⁾

Отъ Драмско (Македония).

Записалъ Андрея Глурозвъ.

1.

1 Ди́мчице ле, мома Ди́мко!
 Ди́мка бъалý бýало плáтно
 На рýакана на юдáна (лжана).
 От тám мýнжт киражái.
 5 Киражái Разлóжени,
 На Ди́мка си отромóне:
 — Мари Ди́мке, мόма Ди́мке,
 Да ми дадéш от плáтното,
 От плáтното пулвýната,
 10 Ста ти дадéм рóйно вýно,
 Рóйно вýно и ракýia.
 — Киражái Разлóжени,
 Іа ви не штýж рóйно вýно,
 Рóйно вýно и ракýia,

15 Іа ви шéтам бýнва мόиче,
 Дéто варвí наї напréди,
 Дéто кáра дéвъят кóнья,
 Дéвет кóнья рóйно вýно,
 Десетоно бáш ракýia.
 20 — Марí Ди́мке, мόма Ди́мке,
 Тoi си нý е углавéно,
 За свáдба му вýно кáраме.
 — Киражái Разлóжени,
 Ако сý е углавéно,
 25 Здráво, жýу да са жéни;
 Лýа ко нý е углавéно,
 Ваз пýт да му дýша берé,
 Сас нóжъуве гроб копáите.

2.

1 Злáто льо, ма́ри златéна,
 Хóди ли гнéска за ióда?
 Вýдъя ли мóма за мéне,
 За мéне, Злáто, за тéбе?
 5 — Бáне ле, бáине Стоiáне,
 Не хóдих гнéска за ióда,
 Не вýдъах мóма за тéбе,
 За тéбе, бáне, за мене.
 10 — Злáто льо, ма́ри златéна,
 Агá си iдиш за ióда,
 Да си налеéш стомнýте,
 Да ги опréш на камине,
 Да се оглéдаш на стóмните,
 Сте вýдиш мóма за мéне,
 15 За мéне, Злáто, за тéбе.

— Бáне ле, бáине Стоiáне,
 Ни си сме сжс теб роднýна:
 Пáрви, втóри братовчéда
 И повторни калтáтовци!
 20 — Злáто льо, марí златéна,
 Хýбава мóма рóд нéма,
 Дрéбно камáни броi нéма,
 Сýгарж iáгне роi нéма,
 Длéгата пýтъ ход нéма,
 25 Ширóко поле краi нéма,
 Длýбока iода блýг нéма,
 Висóко дýрво сýак нéма,
 Йáлова крáва гryáх нéма,
 Хýбава мóма рóд нéма.

3.

1 — Сýну льо, бре, Стоiáне,
 Брé што мý си, сýну,
 Глáвата сý вýрзal,
 Вýрзal и повáрзal?

5 Дали та глáвa болý,
 Или та сýрце коли?
 — Máio, мýла máio,
 Нý ма глáвa болý,

¹⁾ Понеже тая дума не се употреблява въ настояще връме. за това не ѝ знаѣтъ значението.

- Нѣт ма сѣрце юбили!
 10 Хабѣр ми е дошѣл
От главеніцата:
За друѣг сж і главыла,
За друѣг ста са жёни.
— Сину лъо, брѣ, Стбіане,
 15 Пѣтай, распѣтуваї
Дано сж пусті лжфѣ.
- Máiо, мѣла máiо,
Нѣ сж лжфѣ, máiо,
Ни чуиш ли, máiо,
 20 На момини двори
Двѣа си сфирыки сфирыат,
Три тѣпани думкат,
Нивѣаста завѣдат.

4.

1 Сыала і мома есеню грѣзди,	деі гиди де,
И гу-е сыала и сж і фатило,	" " "
Та е родйло есеню грѣзде,	" " "
Та і напрѣвила рбнничко вѣно,	" " "
5 Рбнничко вѣно, лъута ракийя.	" " "
Научило сж і млѣдото турче	" " "
Гнѣска е пйло, утре е пйло,	" " "
Испѣло си е тѣнката пушка.	" " "
— Остани сбогом, мэр мѣлка мѣме,	" " "
10 Бис рбіно вѣно и бис ракийя.	" " "
— Бѣгом сас здрѣви, бре млѣдо турче,	" " "
Бис тѣнка пушка.	" " "
Пак ми е пйло, пак ми е пйло,	" " "
Испѣло си е чѣфтѣ пиштоли.	" " "
15 — Остани сбогом, бис рбіно вѣно,	" " "
Бис рбіно вѣно и бис ракийя,	" " "
Мар мѣлка мѣме.	" " "
— Бѣгом сас здрѣви, бре млѣдо турче,	" " "
Бис чѣфтѣ пиштоли.	" " "
20 Пак ми е пйло, пак ми е пйло,	" " "
Испѣло си е бжрзата конѧ.	" " "
— Остани сбогом, бис рбіно вѣно,	" " "
Бис рбіно вѣно и бис ракийя,	" " "
Мар мѣлка мѣме.	" " "
25 — Бѣгом сас здрѣви, бре млѣдо турче,	" " "
Бес бжрза конѧ.	" " "

5.

1 Іано марі, хубава си, Іано!	Дадахж ѹ бисер да ми реди;
Іана шёта Іулвана юнака,	Редиля го, наредиля го бе.
Тъа го шёта и Іулван іа шёта.	15 Та че рука, рука и подрукна:
Іана има деветиная братъ,	— Гжрини, Боже, прольятна
5 Те си Іана на нѣк ни давахж.	гжрма,
Изградих висока кулия,	И залити прольятна джѣда,
Висока кулия, вратѣ железени,	Да сахориш висока кулия,
Затворих хубава си Іана,	Висока кулия вратѣ железени,
Дадохж ѹ ржави да вѣза;	20 Да излезам на бѣла іаснина,
10 Вѣзала ги і, навѣзала ги бе.	Да си вѣдья Іулвана юнака,
Дадахж ѹ чорап да ми плетѣ;	Да му вѣдья широка кошулья,
Плѣла гу е, уплела гу бе.	Де му іа сж скришом напра-
	вѣла.

6.

- 1 Патрўно, пыле шарено,
Дос гиди ягне галено,
Запито си только хубава?
Дал си от зёме никнжла,
5 Ил си от небе паднжла?
— Еи, бре лудо, та младо,
Нё скэм от зёме никнжла,
Нё скэм от небе паднжла,
И мен мажи маика родила

- 10 На дён Веліден Гергивден,
Ф тэнка мажи книга завила,
С бяло мажи млыако забицьала,
С ройно мажи винце запойла,
И с чёрно мажи грозди захранила:
15 Кат книгата скэм теничка,
Кат млыакото скэм бяличка,
Кат винцето скэм червеничка,
Като гроздито чернобока.

7.

- 1 Сльагналж и ряка Дуналия,
На ряката кована гимия,
Ф гимия мёма Ангелина,
Там ми вёза клабодоньува авлия.
5 Де зачухж Босненски делии,
Босненски делии, Босненски конари
Изъахахж кёни аджами,
Объасихж саби колакли,
Отидохж на краи бывал Дунава,
10 Там наидохж Ангелинин братя,

- Ангелинин брата премлада Стояна,
Та му вёльят, вёльят отромбоне:
— Абрэ Стояне, бре млад Стояне,
Бярка ли са ряка Дуналия
15 Сече ли се кована гимия,
Любви ли са мёма Ангелина?
— Ни са бярка ряка Дуналия
Ни са сече кована гимия,
Нито са любви мёма Ангелина.

8.

- 1 Чирьяшница рёд родила,
От рёда са и потрошила.
Нёма падар да ю чува,
Та кладахж два падарья,
5 Два падарья два другарья.
Чували скэм мало мнёго,
Мало мнёго три години,
Три години и полвина.
Вёке ми скэм и додеяло,
10 Един друг си отромбоне:
— Хать да бирём, да убирём,
Да убирём чирьяшница,
Та да идем ф чуздо сёло,
В чуздо сёло надалечно:
15 Ты да бждеш ичкадиа

- Іа да бждж пак сядиа,
Да чиниме скжпотиа,
Скжпотиа по мёмите:
Сама мёма за хильда;
20 Да чиниме ефтиниа,
Ефтиниа по мёмчёта:
Двяа мёмчёта за іабжка,
Барём да е и іабжка,
Ами тъя ми и елбеница;
25 Да чиниме ефтиниа
Ефтиниа по гжрците:
До двяа гжрка, за двяа хжрта,
Барём да скэм и хжртова,
Ам си май са загарета.

9.

- 1 Маро, Мариио,
Карагъозлио,
Кёлко си мала,
Тёлко си драга¹⁾,
5 Как мнёго си знала
Мёмче да лажиш!
Ты ма излжга, Маро,
Ты ма измами,

- Та си ми обзё, Маро,
10 Бярзата кёнья;
Брат ты го яха, Маро,
Іа си го гледам,
Ала не мёгж, Маро,
Што да му стбъра.
15 Маро, Мариио, мари,
Карагъозлио,

¹⁾ Споредъ други „толко си врага“.

Кѣлко си мѣла, Мѣро,
Тѣлко си вѣра!
Ти ма излѣга, Мѣро,
20 Ти ма измѣми,
Та си ми обзѣ, Мѣро,

Тѣнката пушка;
Братъ ти я носи Мѣро,
Я си го глѣдам,
25 Ала не мѣгж, Мѣро,
Штѣ да му стѣрья.

10.

- 1 Богъ да убїе питѣла, (2)
Чи разбудїй бѣбата, „
Да растобчи зѣлника: „
От трї хамбарьа брашното, (2)
5 От трї чѣши одѣта, (2)
От трї мѣандри мѣаслото, (2)
От трї бахчї зѣлита. (2)
Зѣ да тѣчи листата: (2)
Тѣнки, тѣнки, тѣнички,
10 Като нашта вратата;

Зѣ да вѣе краишта, (2)
Тѣнки, тѣнки, тѣнички (2)
Като наште гредите; (2)
Зѣ да клѣчи зѣлита, (2)
15 Като жаба фѣф мѣре „
Фсѣчкы рѣкохж жаба е „
Попа рѣче мѣчка е; (2)
Фсѣчкы бѣагат фѣф сѣло, (2)
Попа бѣага аф гѣра. (2)

11.

- 1 Мар Нивѣнку, джан Нивѣнку¹⁾
Хаи гиди кѣтка нѣвѣнава (2)
Нѣвѣнава стратурова (2)
От Цариграда і дунисѣна, (2)
5 Ф жѣлта і книга завѣена, „
На мѣомчета і поклонена, (2)
Да ни пѣштат фѣф нидѣлья, (2)
Чи ста са болни разбулет, (2)
Пушкине ми пѣсти ста стует, (2)
10 Лѣю пѣлнити, ни фѣрлети. (2)

Мар Нивѣнку, джан Нивѣнку,
Хеи гиди кѣтка Нѣвѣнава,
Нѣвѣнава стратурова,
От Цариграда і дунисена,
15 Ф синѧ і книга завиена,
На момите і поклонена,
Да ни везат фѣф нидѣлья,
Чи ста са болни разбульет,
Гиргѣфене пѣсти ста стует,
20 Лѣю завѣзани, не дувѣзани.

12.

- 1 Наварвѣла і вакла жѣлва,
Тѣри, ни, ни,
Да ми иди на пазаре,
Дамбур, дѣмбур, ду,
5 Де я срещна ежко, плѣжко,
Тѣри ни ни,
Та я фѣти и польуби,
Дамбур, дѣмбур ду,
Между двѣаѣ чѣрни очи,
10 Тѣри ни ни.

Жѣлва му са закаинала,
Дамбур, дѣмбур ду:
— Я ста йда у дѣма си,
Тѣри ни ни!
15 И ста кѣжа на маїка си,
Дамбур, дѣмбур ду,
Да та фатъят, да та вѣржат,
Тѣри ни ни,
Да та вѣржат и єубѣсьят,
20 Дамбур, дѣмбур ду.

13.

- 1 Иване, мѣре Иване!
Иван ми лѣжи умѣра
На маїчини си скѣтове,
На тѣткови си чардаки.
5 Маїка му сѣади над глаꙑа,

Рѣси си кѣси мѣжнеше,
На Ивана ги фѣрлеше,
И си му вѣли ромбне:
— Иване, сину, Иване,
10 Брѣ, пѣзигни си главата,

1) Тази пѣсень се пѣе на хоро вечеръта на сирни заговѣзни.

Тá ми пóгледни, Ивáне,
И на гóре, и на дóлу,
Нíз срьадú сéло хорýшти:
Три́ ми са хорá вýиахж,
15 Пýрвоно хóро, Ивáне,
Се iунáци до iунáци;
Двëтвоно хóро, Ивáне,
Се дибóки до дибóки;
Тритьоно хóро, Ивáне,
20 Се нивъáсти до нивъáсти;

Твóе сж i лíбе фáнало
Мéжду двá млáди iунáка,
Быáли iй рáки кáршехж,
Пýрстенено iй кáпехж,
25 Пúсти ги дру́шки берьяхж,
И хí са óште смеiахж:
— Мар, нéка, нéка, Тодóро,
На ли ште Ивáн да стáне,
Мáр, ни нéму штéм кáжем.

14.

1 Закáрал Ивáн, закáрал
Сíвичко стáдо гулья́мо,
Тá го откáрал, откарál
На нýази вýшж бýрчини,
5 Гла́се му сж се прочу́ли,
Ивáн се чьúдом чьúдеше:
Далíй е iágne сугáре,
Иlliй е iáre биз্যáле,
Или е змíя ф гармáди?
10 Не бýло iágne сугáре,

Не бýло iáre биз্যáле,
Не бýло змíя ф гармáди,
Ам бýла мома вýрзана
За двá бúка, за двá бráта,
15 Дé гу i видъяла момáта,
Та си му рúкна подрúкна:
— Ивáне, мóре, Ивáне,
Ела ма, Ивáне, бтвýзи,
Тýка и гóре бráт да ми си.

15.

1 — Засвýрил гúштер за хóро,
Фрут жáбите са сжбрáли,
Сжбрáли и заигрáли,
Лью ёдна жáба ним्यáши.
5 — Чи óти ia ним्यáши?
— Маíка iй ia мийáши,
Дréбни iй плýтки плитъáши,

И си ia мáдро учáши:
— Тодóро, керо Тодóро,
10 Когá ми iдиш на хóро,
Да са ни фáтиш до кúма,
Хем да са фáтиш до свáта.

16.

1 Отдóлу иди, малé, тýмпа-пашалиá,
На ráмо нóси, малé, пúшка седефлиá,
На пúшка нóси, малé, зелéна доламá,
На доламá ýма, малé, до два ми джóба,
5 До два ми джóба, малé, пжлни iáбалки.
Прéз сéло мина, малé, на сýчки дáде,
На сýчки дáде, по една iáбалка,
На наша Кáлья, малé, до две iáбалки,
Оти е Кáлья, малé, iáко хýбава,
10 Iáко хýбава, малé, iáко гýздава;
Гáрлото iй е, малé, чáша фикíя,
Чáша фикíя, пжлна ракíя.

17.

1 Зáпали Кáльо борýна, Кáльо мари,
Да ти ни фльáза ф тжмíна, Кáльо мари,
Да ти ни стáптам дъушéка, Кáльо мáри,
Да ти ни стрóша гердáно, Кáльо мари,

5 — Кóга го строшíш, строшí го, лúдо млáдо,
 Иа ѫмам братъя куемжíи, лúдо млáдо,
 Стa гo напрáвъят по хúбavичск, лúдо млáдо,
 По хúбavичек и по шáрен, лúдо млáдо.

18.

1 Калíце бýала, хúбava!	На бáш гемíя iáхаše,
Калíца Дýнав пýташе:	На срéбарнана седъáше,
— Дýнава бýала, хúбava,	На маламена iадъáше,
От как сж петлý попъáли,	И мéден кавáл свíреше:
5 Кóлко гемíи минáхж?	На кавáлж наричаше:
— Минáли ми сж, минáли,	— Калíце бýала, хúбava,
Трýста гемíи минáхж,	15 Дé да си, тý тук да добíдеш!
Hai напрéш Стбíан вжрвéше,	

Слушани въ с. Плѣвни.

3. ПѢСНИ ИЗЪ ЧЕЛЯДНИЯ ЖИВОТЪ.

Отъ Разложко (Македония).

Записаль Н. Нехтѣнинъ.

Седѣнка, попрелка. Отъ втората половина на мѣсецъ Септемврий, когато нощта е доста понаякнѣла, започватъ се седѣнкитѣ. Онази мома, която е наимисила да събере седѣнка, тя гледа да ѿж събере тогава, когато отъ мжжетѣ нѣма никой дома. Тя съобщава на дружките си отъ ма-халата и на роднините си (разбира се, че това става съ позволението на домашните ѹ). Момитѣ дохаждатъ съ „урки“ или съ кошнички на ржка, въ които сж турени разноцвѣтни кълбета отъ вълнена прежда за чорапи и мостри. Домакинката наклажда буенъ огънь на огнището съ суhi буковици и борове и седѣнката се захваща съ пѣсни.

Момитѣ дошли рано, рано отъ работа, оставятъ добитъка на до- машните, прѣобличатъ се чистичко съ суhi дрѣхи и тръгватъ да питатъ, дѣ ще има тази вечеръ седѣнка, или събератъ се на нѣкоя кръстопъжть и вардъжтѣ нѣкоя мома, дѣ ще влѣзе съ „урката“ или кошничката, или пъкъ иматъ си нѣкое дѣте за шпионинъ, подкупено съ малко алва или другъ емишъ, което да варди само тая работа отвечеръ. Понѣкога ерген-нитѣ, не можли по-отрано да узнаютъ, тръгватъ, щомъ се стѣмни, да слушатъ дѣто се пѣе, тамъ да влѣзнатъ.

Въ сѣкой случай, ергенитѣ вардъжтѣ, щомъ се стѣмни и хората се разотиджтѣ по дома си отъ кръчиштѣ, излизатъ по седѣнки. Щомъ чукнѣтъ на портитѣ, момитѣ запѣватъ:

1 Іанче ле, козум убаво,	Девет кантáра жжлтици
Іела ми, мори, отвори	10 И други девет — ильада.
Шимшировите вратици,	Никои се іунак не наѣ,
Ке се сж болен поболел;	Наѣ се еден суримах,
5 Вес ден сжм било на пазар,	Наѣ се и ю прекупи.
Голем сжм саир гледало:	А тъя му вели, говори:
Малка се мома продава,	15 — Не мої ме, байно, не могж,
Цаната ѹ яко скапа:	Вес ден сжм било на бане,

Товар съм дреше истрила,
Калжп съм сапун испрала,
Бели съм раце протрила.
20 Стани си, байно, иди си
Пре мома Йанка ўбава;
Вез ден іе шила и плела.
Тои стана, та си отиде.

Товари пушка шарене
25 И па пушка вели, говори:
— О! пушко, пушко убава.
Фного си іако убава,
Ама си пусто железо,
Та ми горешто не джриш.

Момцитъ не чакатъ момитъ да си доискаратъ пъсеньта, а викатъ и ядосватъ кучетата. Не слизатъ ли пакъ да имъ отворятъ, тогава тъ прѣзъ дувари, дъщеници, плетища се озоваватъ на коридора прѣдъ самата врата на стаята. И старата домакина, отъ страхъ да не би да направи тъ нѣкоя пакостъ или пъкъ нѣкоя смѣшна игра,¹⁾ става та имъ отвори, и тъ навлизатъ вътре и казватъ „добр вечер.“

Момитъ стоїтъ прави, додѣ момцитъ настѣдатъ, послѣ и тъ, по покана на момцитъ съ нѣкоя шеговита дума, настѣдатъ насрѣща имъ и се започватъ разговори и шаги между домашните и момцитъ, а момитъ не разговарятъ; тъ говорятъ само когато момцитъ испуснятъ нѣкоя шега по никенъ адресъ. Слѣдъ шагите започватъ се нѣкои смѣшни анегдоти, приказки и историйки изъ кириджийския животъ. Случва се често, щото да се прѣпръжатъ мома и момче върху нѣкаква работа. Момата не вѣрва, а момчето иска да утвѣрждава настоятелно и прѣдлага прѣстъ за облогъ, но момата се пази, не дава рѣка. Това става тогава, когато момчето се хване въ нѣкоя лъжа, която се разбие отъ всеобщия смѣхъ на седѣнката. Момчето, засрамено, избѣрбори: „ако искате, вѣрувайте, ако не — петь пари сермия нѣмамъ въ тая лъжа. Лъжа купувамъ, лъжа продавамъ.“

Когато ставатъ тия разговори, шаги и прѣпирни, незабѣлѣжено се прѣхвѣрлятъ погледи и намигвания между двата лагера — момчешкия и моминския. Тогава момцитъ се заставява за тамбуриятъ или кавалитъ. Първите отстѣпватъ на вторите. Обажда се нѣкой кавалъ и момитъ запѣватъ; огънятъ пращи, пущатъ се шагите и смѣховете и еква цѣлата седѣнка отъ веселба.

Извѣднѣжъ свирачътъ или кавалътъ засвирва на хоро и момцитъ наставатъ на крака, заставява се за пояситъ; хорото се почва.

Една отъ момитъ се хваша до нѣкого отъ ергенитъ, но който ѝ е роднина, а послѣ и другите моми се заставява до нея. Стаята, която обикновенно бива широка, е достатъчно освѣтлена отъ буйния огънь и нѣкоя стѣнна лампа, та домакината цвръсто може да слѣди върху постѣпенитъ на ергенитъ, щото тъ да се дѣржатъ въ границите на приличието. Па и момитъ слѣдятъ съко движение на ергенитъ, което би било насочено къмъ тѣхъ съблазнителна цѣль.

Хорото си слѣдва вито и стройно, момцитъ се провикватъ просто-душно и весело. Домакината на седѣнката не се стѣрпява; улавя се и тя при момитъ и захваща да друса хорото. Ако е стара нѣкоя, момцитъ ѝ

¹⁾ Такива игри съставали съ поразителна изобрѣтателностъ, отъ които нека ни бѫде позволено да кажемъ тая. На една седѣнка не искали да отворятъ на нѣколко момци, защото между тѣхъ имало единъ, който е произвождалъ скандали помежду момцитъ и не седѣлъ никакъ миленъ. Тъ усѣтилъ това и отиватъ на друга седѣнка, и тамъ единъ по единъ се скриватъ отъ тогово, и се озоваватъ пакъ на първата седѣнка; но домашните не хващатъ вѣра, че немирискътъ го нѣма и не отварятъ. Тогава единъ пошипналъ на другите нѣщо и се растѣршува изъ коридора да намѣри нѣкои нѣща, които му трѣбатъ, за да отвори. Тукъ-тамъ, той намѣрилъ единъ масуръ и едно гърне и се спуща надолу съ тѣхъ къмъ двора. Влизатъ въ обора, гура масуря въ гърнето и се изревава като говедо кокътъ може. Домакината хранила, запалила борина и като бура заминяла прѣзъ коридора, та слизат при добитъка да видятъ, що е този ревъ. Нѣмало нищо. Говедата си прѣживяли лежишкомъ. Изѣзла горѣ, вижда сичкитъ момци въ кѫщата около огнището заливи отъ смѣхъ.

хващатъ помежду нихъ и не ѥж испущатъ съ цѣль да ѥж заморъжтъ, за да ѹсе приспи побѣрже. Като се поумори, захваща да се оттеглюва, нѣ момцитѣ и казватъ: „Де играї де, да не едеш држвото. Дала си парѣ да се фанеш, се даваи и две, па те не пуштаме.“ И така хорото е весело съ такива шеги.

Като се поумори свирачътъ съ кавала, захваща нѣкой отъ ергенитѣ съ тамбураста. Хорото продължава, докато се поуморяятъ момцитѣ и момитѣ; распушчатъ го и си насѣдватъ. Момитѣ си захващатъ работата, а момцитѣ разговарятъ, но тамбураста си слѣдва пронизителното дѣнкане по гласа на нѣкоя юнашка пѣсень, или нѣкоя турска хорѣ, които сѫ тоже прѣлестни; но за забѣлѣзвание е, че не сѫ свойственни на бѣлгарския каваль. Послѣдниятъ, като че е нарочно създаденъ само за бѣлгарскитѣ пѣсни и хорѣ.

— По едно врѣме домакината почне да кани момцитѣ да си идѣтъ вече, че сѫ иѣли втори пѣти и трѣба да се спи.

— Не може, не може, обажда се нѣкой ергенъ, оште има работа. Напели ле не сѫ момите?

— Дури не не напеѧ и дури не дада китки, тога ке си идеме! обажда се другъ.

— Аїда оставете, и момите ке сѫ уморени, друг пак ке ве напеѧа, отговаря домакината.

— Не е това така, като кѣ велиш ти, отговаря нѣкой отъ ергенитѣ нѣкакъ настмѣшливо и опнѣто. Ага си била пуста мома царинева така ле си работила, да не напеваш момчетата? Нема да излезем иште, што ке работиш? Тука ке седим цала нош и нема да мрѣднем од мешката си, дури не не напеѧа момите от таа попрелка.

— И дури ни не дада китчици, прибавя другъ.

— Аї да ве вера види и момчетата, зло да ве не види, бре цржнилчета. Шке се работи с вас, кату сте толкова немириници? Аїда, моми, напеѧе ѹ, да си идаа.

— Не знаем кої коіа иска, та да му напеем, отговаря срамежливо нѣкоя мома.

— А, да ли не знаеш? Кої те научи така да лажеш? обажда се нѣкой дяволитъ момъкъ. Еми іа тебе не искаам ле те, а? Оти лажеш? Не ле си броила колко патеве сѫм пил вода от твоите стовни? — стаята се напѣлня съ шушукане и смѣхъ.

— Ни еднаш, отговаря засрамената мома, и почервенѣла отъ срамъ и смѣхъ, покрива си очитѣ и искокнува бѣрзо въ другото отдѣление.

— Каде, моме? Седи, болан, не мои бегаиш. Ела да ме напееш, та да си идѣ, казва ѹ сѫщиятъ момъкъ.

— Аїда, моми, аїда напевайте не. Ем тука от таа попрелка искаам моми, та кому коіа се падне, да си іа фане за раката, та дома, казватъ момцитѣ.

Момитѣ захванѣтъ изниско, но прѣдварително каже нѣкоя, кого съ коя ще напѣвѣтъ, и започватъ.

1.

— Коїа моміца ке ми дадете,
Да доїда, моми, да доїда? (2)

— Ке ти дадеме дилбер ми Венка.
Ти іела, Петре, сам доїди, (2)

5 Ке си сте лика, лика прилика,
Кату два страка иглика. (2)

На напѣтитѣ Петрѣ и Венка се честити отъ момцитѣ. Петрѣ отговаря съ благодарение, а Венка се усмихва. Така напѣватъ сичкитѣ момци и моми на собственитѣ имъ имена.

Други:

2.

Киселичето капеше, капеше,
 Ванде Еленка апеше.
 Цржвена ружа алена,
 Ката на Минко галена.

3.

Летна се, метна се блага ѹабука (мома)
 Кому? на кадѣ? — на Лине на скuto.

И слѣдъ напѣването подарѣтъ на момичѣ и китки. Момичѣ нарочно се противиѣтъ и не даватъ китки, за да ядосватъ момчетата, но най-сетнѣ сѣкоя дава китката си томува, който ѝ ю поиска. Момичѣ, задоволни отъ седѣнката, че желанията имъ се испълнили (напѣвките и китки), отиватъ си безъ втора покана. Нѣкои, които сѫ по-дяволити, изреждатъ купъ благословии къмъ домакината и за добро състояние на дома, въ който сѫ били пристети на седѣнка.

— Прощаю, како . . . онаака . . . ка тѣ вика, фногу ти залисувахме в главата таа вечер, да ѡде Госпок се така и таквна да ти залисугаа в каштата; на синовето ти, на старецо ти да дадѣ Госпок сѫ да фанаа, зелено да стане. Берекъят верски, добре поминахме на вашата по-прелка. Установаите си су здраве.

Момичѣ и другите домашни отговарятъ: су здраве и виа си идете.

Сговаряне. Момчето е имало възможность по седѣнките да разбере, дали нѣкоя мома е съгласна да му стане съпруга или не. Отъ даване китка, вода, тихъ и любезенъ отговоръ на нѣкое момково запитване, а най-главно, намигванието и цѣлувката сѫ достаточни фактове да утвърдятъ въ ергенина надѣждата, че тази мома не би му отказала рѣката си.

Ергентъ почне по-често да заминува покрай момина домъ, ужъ, по нѣкаква работа, и да погледва изъ подъ вѣжди къмъ портата или прозореца. Гледа да се срѣщне съ нѣкого отъ роднините на момата и не се отдѣля лесно отъ него, ако роднината е нѣкой хитъръ лъстецъ. Дома почне да се не свръща яко рано. Ходи, обикаля да намѣри момата на самъ и да ѝ исприкаже сичко, което той храни къмъ нея. Сѫщо и момата. Послѣдната му говори, че тоя дохажда, она дохажда да ѿ просижътъ, но тя не приемала, за това той трѣба да прибърза, колкото си може по-скоро да стане годяванието (главежъ). Тия думи накарватъ момъка да настърхне и да не осъща какъ ходи, при сичко че той е размѣнилъ съ момата въ нѣкое тайно кюшенце нѣкои любезности, далъ ѝ е нѣщичко и зелъ е за увѣрение, но и твърдо е увѣренъ, че ако не прибърза, тя ще отиде за другого. И тогава той не би истърпѣлъ мъжчините, които би го налѣгали при сѣка срѣща съ тая, съ която сѫ мечтали заедно, разговаряли сѫ се вечеръ въ градината, или на рѣката, едвамъ ненаситно сѫ гледали единъ другъ, а сега се раздѣлятъ на вѣчностъ. Какъ би се срѣщали на улицата и да си не продуматъ или усмихнатъ единъ на другъ, като че ли сѫ непознати, защото сѫ чужди помежду си, между тѣхъ има вече цѣла пропастъ! Това е тежко; той не може го истърпѣ докрай, нито пѣкъ забрави. — Такива и други подобни мисли се прѣхвърлятъ прѣзъ ума на момъка и въ нѣколко врѣме той заприлича на сѣнка. Яде и не дояда, спи и не доспива, работи, но често спира и се замислюва. Понѣкога му се спи, но не може да заспи.

Това нѣщо майката забѣлѣзва и разбира болката на момчето си; тя ѿ съобщава съ прѣговоръ на бащата и поставя заключение, че момчето е вече стигнало за жаницба и трѣба да се погрижатъ да му приведатъ другарка.

— Не знам, дедо, не знам, па што кѣ знам, ама каквото гледам, момчето ни е фного уилно, требува да му е тешко нещо: гледам ни едѣ, ни пис. Накуси троо и па стане, тжгува — не седи. Сара му е веке на ергенлѫко, та мене ми се чини, да не би да е за некоа момица. Іа не къу чедото ми да е уилно; да се стегнем веке за снаа в кашти и на синчето млада невеста. Нека се шетна и ю на работа с снаа, што е тава се сама, се сама. Нека и ю да седи ж рaat, на сбор да се насборувам, а каштата да има куму да бставе, а, што ке речеш ти?

— И іазека таа работа понасештам троо, ама не сам разбрал докрай. Добре е да си проженим момчето, бабо, ама виш, ке не сме сгодни за чуждо чедо в кашти да доведам; може да ни не ареса дузене каштата, па и несме чурбаджии. Па Госпок ка е рекjl, така ке баде. Белки ке е касмет, да стане и това.

— Касмето е готов.

— Демек, ке речеш ти, бабо, момата е уgotвена. Така ле?

— Така, така, єм е убава и работница. С нашето момче сж като раштапена ѹабука; фногу ке си прелегаа, оти си се искаа и двата. Знаеш ле чия? — К вата мома.

— БРЕЕ, така ли е? Зати ния с бай К. отдавна сме искали да се осватиме. Ния сме рекли на шага гьое, а па Госпок рекjl: „Амин!“ Хаирлия, хаирлия нека е. Кам сино? — нека доиде.

— На орото е; тои ке доиде.

— Ех, бабо, нека си направим кефо на сино. Ке му доведем невеста, а на тебе и мене снаа, макар ке не сме чурбаджии, ама добжр е Госпок. До сега ния с тебе не поминааме ле добре? Неле немаме борч, имаме си сичку. Парици си имаме да уженим момчето. Наї-сетне тиа пари с него и спечелих, с неговите плешти. Той има право, моо син, а ю будалата, та се не досештам. Днескъа што є? — Свети Іуван. Утро на — Бабин ден, не може; днескъа ке свржшим таа работа. Свети Іуван помощник! казва бащата, прѣкръства се и се приготвува.

— Бабо, продължава стариятъ, нека доиде синчету да чуа неговата дума. По напред ке ми налееш іузлучето ракша и ке идѣ сам, кадето ме прати сино, знаеш, кадето си е тои уговорил.

— Ти стануваш на стари години кату дете аджамиа. Пó напрещ ке пратим некои от наша или нийна рода да ни разчисти пак, па тога ния. Не мои да идем и се вржнем като прани петли, ако не би да даваа момата. Виа се сте сватили без време, ама сжде един Милостивен седи на еден карар.

Тъй разсаждава простата, но практична Българка.

Пристигнjlата, а още повече залюбената мома такожде се намира въ сѫщето душевно състояние, както и ергенътъ. Въ нѣкои отношения тя е много нервно въбудена, защото мнозина ѹ и прѣдлагатъ ржката си, отъ които трѣба едного да избере. Често се случва, ѩото майката и бащата да ѹж не даватъ на тоя момъкъ, когото тя иска, или, по просто казано, комуто е дала дума, защото билъ сиромахъ и не знамъ какви други причини. Да бѣга (да прѣстане), не се рѣшава, понеже ѹѣла да стане за смѣхъ любовъта ѹ, ако бащата е нѣкой лютъ острѣкъ. Пъкъ и любовната раздѣла е тежка. Тѣзи до възможностъ прѣвидени обстоятелства каратъ момата да бѫде много нервозна. Лесно заплаква отъ нѣкоя макаръ и незначителна дума или каква да е друга причина. Пѣе, и работи, прѣскокнува често навънка и погледва къмъ улицата да види кой минува и пакъ се врѣтнува назадъ. Гледа нѣкакъ да страни отъ баща си и майка си, седи се въ друга стая и само на трапезата се явява прѣдъ баща си.

Най-после и момините родители насъщатъ това настроение на щерка си и прѣзъ зимнитѣ дѣлги нощи и весели празници се съвѣтватъ кадѣ да даджатъ момата и кому.

— Оi, бабо, каже стариятъ, готову ле ѝ е сичко; тава покривки, тава постелки, взглавници, дреше, дарове, а, готову ле е?

— Готову е сичко, деду, момата ни е окатана добре, туку да видим какъв ле ке ѝ е касмето от каде момчето.

— Е, тъя си знае, бабо, декато иска, там ка а дадеме. Ние сме дѣлжни кату башта и маікъ да ѝ найдем добра мешка, ама неа ке слушаме повече, што ке каже тъя.

— Мене ако питаш, деду, мене ми се иска да а дадеме на II . . . вото момче, па и тъя поцрѣненката го иска.

— Маре, нам се иска и царския син, ама да видим, па тої иска ле не. Тава момче е мунасиш, спрути нашиа кудрет е, што кажуваш ти? — ама тої може да иде за друга мома.

— Маре, да видиш цржнилнеку неколко патеве ми е кужувал: „Бабу..... момата да не отиде некаде, ке живи ке ве издера сичките!“ Гледам го често обикалья тадеве и вечер варди като каракол окол портата.

— Неле е така, бабу, ако доїдаа от них — добре дошли, нинина е.

Момината майка веднага съобщава това на такъвъ човѣкъ, обикновено жена, щото да иде до ушитѣ на момковитѣ родители известието, че момата е готова отъ страна на родителите.

Обаче ставатъ и такива случаи, че любовъта на момата се насили отъ домашнитѣ, като їх даджатъ противъ нейната воля на другъ нѣкой богаташъ, по нѣкакви економически интереси. Такива женидби обикновенно се послѣдватъ отъ нещастия, понеже оженената по такъвъ начинъ не може да се примири лесно съ това си положение: често си натягватъ единъ другому, посбиватъ се и хайде най-послѣ заведе се бракоразводенъ процесъ, и бащата и майката сѫ принудени да їх земѣтъ пакъ въ кѫщата си.

Ставатъ причини за бракоразводнане и отъ това, че тѣй оженената мома е готова въ сѣки сгоденъ случай да се прѣдаде въ обятията на първия си любовникъ. Обаче, въ Якоруда има едно вѣрване, че любовници, които сполучатъ да се земѣтъ, щастливо имъ не ще отиде за дѣлго: или ще умре единъ отъ тѣхъ младъ и зеленъ, или ще се намразътъ съ такава умраза, съ каквато любовъ сѫ се зели. „Не е на убаво таа толкова голема севда“ — ще чуете да говорятъ Якорудчени, когато се разисква за любовъта на двама млади.

Но има и такива момци и моми, които като че не знаятъ що е то любовъ. Момъкътъ поиска нѣкоя мома, като му се откаже отъ момата (зашото въ такъвъ случай нейното мнѣнне се иска), отива при друга и тя като му откаже рѣката си, той отива при третя, при четвърта и т. н. та „декато е касмет.“

Момата пѣкъ гледа какъвъ да е момъкъ, стига той да е работникъ, пе-челникъ и честенъ поне въ селото, а по Загорето (ако е катранджия) тя знае какъвъ трѣба да е. Гледа и това, щото да ходи стегнатъ и чисто въ селото прѣдъ храта. Такива бракове обикновено биватъ честити. Но най-тежко и ограничено е душевното положение на ония моми, на които родителите мислятъ да приведжатъ зетъове въ кѫщите си. Тѣзи моми не сѫ свободни да си избиратъ бѫдѫщия съпругъ. Избиране съпругъ тукъ е право на родителите ї. Бащата хареса нѣкое момче, но пакъ гледа да е отъ добъръ и състоятеленъ родъ, приписва му сичко движимо и недвижимо имущество прѣдъ църковнитѣ и административно-сѫдебнитѣ власти съ това условие, да гледа баба си и дѣда си до послѣдния часъ, и слѣдъ това става главѣше.

Г л а в е ж тъ.

Малук глашеши. Като земе бащата думата на сина си, той повика нѣкой мжжъ, който да му е роднина или близенъ приятель, когото стъкмявашъ за просѣтик. Просѣтикътъ самъ поисква заповѣдъ отъ ергенина, като го питашъ: — да ида ле, Джого, Петре или Ванце? както му е вече името.

— Ке идеши, еми ка! зашто те сѫм викал? — таа работа да врѣшиш.

Просѣтикътъ го питашъ: — на коia мешка ке ме пратиш, за коia мома?

Момчето му казва дѣ и за коя. Тогава давашъ на просѣтика въ едно юзлуче ракия. Пийнхтъ по малко, нарѣкътъ за лека и сполучна работа и просѣтикътъ тръгва.

Щомъ пристигне послѣдниятъ при портитъ и чукне, веднага слиза нѣкой отъ домашнитъ, отваря и любезно посрѣща госта и върви по него дори до горния коридоръ. Гостътъ веднага забѣлѣва има ли мома за даванье въ тоя домъ или не, ако прѣвъ тия дни кучето стои все затворено или вързано. Днитъ за главежитъ трахтъ отъ 26-й Декемврий до 8-й Януарий. Тоя периодъ го каззвашъ въ Якоруда: „къровата неделе за младите.“

Гостътъ излиза на коридора, похвалива на височко, че коридорътъ е добре изметенъ, сичко е натурено на редъ. „Іа не сам бил іанлѫш, бѣллие ке тука има мома,“ казва гостътъ. Слѣдъ това, той събува общата (посталѣте) на коридора (софата) прѣдъ вратата на стаята, дѣто го посрѣщашъ снахитъ, старата и нѣкой отъ братята, освѣнъ момата, съ добрѣ дошелъ, а стариетъ стои въ къщи прѣдъ огнището. Той постане, като влѣзе гостътъ, ржкува се съ него и го поканва да седне. Поприказватъ си това, онова и се почерпуватъ съ ракия или винце; опекътъ нѣкоя свинска мръвчица (дробенъ) и си захващашъ моабета отъ сладъкъ по-сладъкъ.

Въ това врѣме, додѣ гостътъ и домашнитъ си приказватъ, една отъ снахитъ или нѣкое махленско момиче се испраща да повика момата отъ хорото или да ѝ обади, ако е на вода, да бѣрза, да се намѣри дома тая минута. Може да се случи пѣкъ да си е въ това врѣме дома. Просѣтикътъ не забравя мисията си; съ нѣкой малъкъ прѣдговоръ той си каже цѣльта на дохажданието.

— Баи Гьорги, лаф се не довржшува, еми іа ке си кажа пред вас зашто сѫм дошел у вас. Неле сте на таа сарѣ дошли, ке тражпите канени и не-канени гости, и ке искаам да ми кажете.... Челед нека е жива секому, ке и тѣрпим и іадовето и добрината.

— Сакън, братко, това не думаі. Ние се радуваме, ке ни си дошел, добре ни дошел. Ниа имаме човек за даване: кои не милува, тои ке ни доиде; виа сте милували, дошли ни сте, сполаі ви, казва домакинътъ.

— Сполаі ви, сполаі ви, приповтаря синоветъ и старата.

— Сполаі ви за таа лакардїа, казва просѣтикътъ и си слага кротко дѣсната ржка на грѣдитъ. Іа сѫм испратен, продѣлжава той, от тава и тава момче (отъ когото е испратенъ вече), приемате ле не, ели не?

— Ние не знаем ка да ти кажем, отговаря стариетъ. Ако питаш нас, ния милуваме, благодарим; ама нас момчето не иска, а иска момата: да си питаме момата, думата е в неа, сичката работа е в неа.

Повикватъ момата, която стои въ друга стая или горѣ на патона, отъ дѣто тя може да чуе сичко, що се говори. Тя влизаш при просѣтика и домашнитъ въ стаята, забрадена съ шамия, на която горниятъ край е ниско спусняжъ надъ челото, тѣй щото само очитѣ, носътъ и бѣрнитъ да се виждатъ. Тя се исправя до стѣната срѣщу огнището и чака да отговаря. Просѣтикътъ нѣкакъ съ трогнѣтъ гласъ ѹкъ пита, а другитъ мълчашъ.

— Моме, іа сѫм испратен от тава и тава момче за тебе да те питам, ке го земеш ле, какво ке кажеш? Кажи тука пред макъ, пред бащта,

бракъ и сестри и снахи, тава не е срамота; ти си стигнала веке за таа сарà, ке заминеш през тоо пак, през когото сме и ния заминали. Аку го земеш, да знам; аку го не земеш, да му кажа, та и тои да си траси и ти ка си гледаш за когото ти се кё. Кажи, моме, не мои се срамувá.

— Ке го земж, отговаря момата, на която на очитъ се исписва една кротка сериозност. Просътникътъ пита до три пъти момата високо съ запитанието: „Зé ле кеш го?“ Като отговори момата утвърдително и на тритъ запитвания, просътникътъ става и извиква: — Ерлиа! ерлиа! Честито нека е! Ако е моминъ роднина, просътникътъ се разцълува по уста съ домашните, а момата цълева ръка поб-напрѣдъ на родителите си, посль на просътника и подиръ на другите домашни наредъ по възрастъ. Слѣдътъ тоя утвърдителенътъ отговоръ на момата, пакъ си попийнжътъ и се разговори съ весело и сладко, понеже работата се вече свършила. И на излизане просътникътъ казва на момините домашни, че ще съобщи това у момкови, да вършатъ тъ поб-нататъкъ оная работа, която зависи отъ нихъ.¹⁾

Момините родители разсмѣни и обрадвани поражчватъ на просътника да поздрави сватовете и зетя и да дойдатъ момковите родители да свършатъ тази работа, т. е. даване малъкъ нишанъ.

Така извършена до тука работа се нарича „втасване.“

Просътникътъ отива у момкови, дѣто го очакватъ родителите и момъкътъ, и, обрадванъ и засмѣнъ, отъ вратата още извиква: — Нека е честито, работата се свръжи отъ моиа страна сполучно, хайде готовете, какво ке готовите и връщате си вашата работа! Тогава пиштъ по нѣщо, зарадвани отъ щастие, домашните на момъка. Тъ сѫ честити, защото момата, която е общала момъка и приела да имъ стане снаха, тъженъ вече човѣкъ, ще остави бащиния си домъ и ще дойде въ тѣхния; тя се исправя въ сърцата имъ като ангелъ.

Родителите приготвили: бащата — ракия, нѣкоя златна стамболка (жълтица), а майката — варакосана китка отъ ченмиръ и прѣвързува на нея съ цървенъ конецъ златната стамболка и още нѣкои ситни бѣли пари. Испроважда се нѣкоя жена или момче у момини да каже, че момковите родители ще дойдатъ.

Тутакси у момини туриятъ трапеза на срѣдъ кѫщата; наклаждатъ огнья, слагатъ на трапезата ракия въ едни калаени юзове, стафиди, смокини или подпърженъ киселъ чукундуръ за мезе, и испрѣржуватъ свинско мясо за подхапка. Моминътъ баща седи въ рожката и командува по приготовлението. За дѣцата се наклаждатъ огньи въ друга стая, за да не правятъ калъбалъкъ прѣдъ гостите. Съ една рѣчъ, гледатъ да покажатъ прѣдъ бѫдѫщите си сватове благоприлиchie и редъ. Ето че се задаватъ и сватовете на улицата. Снахитъ и братята момини се растичатъ да ги посрѣщнатъ на двора, а старата стои при вратата на стаята. Гостите се качватъ на коридора,

1) На едно мое запитване: ако се случи за една и съща мома да се яви въ един и същи часъ много просътци, какъ постъпватъ въ този случай, за да се избѣгне конфликтътъ? — Оставя се на волита на момата да си избере дѣто ще. За доказателство, казахъ и съдѣщо: една мома, като дошла къровата неѣдъла, дала дума на нѣколко момчи. Въ единъ празникъ дохажда единъ просътникъ, и дѣто той отвори дума за намѣренето си, дохажда другъ, та и двамата единъ другъ се гледатъ да взмѣне единъ отъ тѣхъ, но нито единиятъ чито другиятъ излиза, пъкъ и дума не отваряте. Дохажда трети, дохажда и четвърти. Най-сетне тѣзи хора рѣшили да пристъпятъ къмъ работа, а не да мълчатъ. Распита ли се кой отъ дѣ иде, туриятъ нишани въ пари на единъ столъ и упълномощаватъ единого отъ тѣхъ да пита момата. Повиква се момата и казва упълномощнятъ, кой отъ дѣ е дошелъ, за това тя трѣба да си избере, кой нишанъ ще земе, като и казватъ и нишанитъ, кой чий е. Момата като запомнила добре нишанитъ, прихожда и зима единъ, на когото аресва момчето, и работата била свършена. Другите се разотишатъ веднага.

— Но съ какво око гледа обществото на такава мома? — Съ каквото гледа и на такъвъ момъкъ, който е лъгалъ съ честна дума, ужъ, нѣколко моми. Такивато яко не се ползватъ съ симпатията на обществото.

бабата ги посръща съ добръ ми дошли, свате, сево, и ги въвожда въ стаята при стария, който става на крака, ржкуватъ се помежду си и въ това връме дойде момата отъ другата стая.

Момата дохожда простищко облъчена, но чисто и спрѣтнъто, също така покрита, както се яви при просъстника; прихожда смиренно при свекъра, цѣлува му ржка, послѣ на свекървата, която ѝ натъкнува на главата китката съ жълтицата и каже: „нека ти е честито снахо;“ тя пакъ цѣлува ржка на свекъра, на баща си, на свекърва си, на майка си и на сичкитъ присъствуващи, които ѝ честитяватъ съ горните думи. Тази минута е трогателна. На сичкитъ очитъ се напълватъ съ радостни сълзи; заминува нѣкоя и друга минута въ мълчание. Единъ отъ сватовете наруши тишината, като покани да се пие вече. Сѣдатъ. Момата, която отъ сега е вече *углазница*, си излиза веднага, слѣдъ като цѣлува на сичкитъ ржка.

Захващатъ се сладки разговори, излуциятъ си обикалятъ отъ ржка на ржка и се исправняватъ. Подиръ малко вдигнатъ блюдата съ мезето и се донася въ една панерка нарѣзанъ хлѣбъ, който нареждатъ по трапезата; нѣкоя отъ снахитъ носи ястие въ саханъ; слагатъ сичко снахитъ, и поканиятъ се да ядатъ, що Господъ далъ.

Додѣто тѣ поядатъ, попийтъ и поразговорятъ, момата стъкмива една китка, която да блѣщи отъ варакъ и коприна, прѣвързува на нея съ конецъ, такожде червенъ, рубие или цѣль цванчикъ и ѝ испраща по нѣкое братче, братово дѣте или момиче на момчето съ много здраве. Момчето е вече *углазникъ*. Подиръ яденъе момковитъ родители си пойдатъ. Момата дойде да ги испрати съ по една китка цвѣтенце варакосано; тя натъкнува киткитъ на свекърва си и свекъра, а свахата дарува момковитъ родители съ по една кърпа, издѣлие на момата. Углавницата цѣлува ржка на свекъра и свекървата и ги испраща до стълбата на коридора; а братята и майка ѝ ги испращатъ до пътните врати.

Домашнитъ честитятъ на момата китката и ѝ пожелаватъ щастие и благоденствие. Тя се прѣоблѣче въ хубавитъ си дрѣхи и тръгва на хоро съ китката на глава, но не вече сама, а съ нѣкоя отъ снахитъ или нѣкоя близка родния.

Момчето, слѣдъ като земе китката, забучва ѝ на шапката си съ една игла. Съ нѣкой отъ другаритъ си и той отива на хорото; тамъ се честити и на момата и на момчето. Свѣтътъ скоро се научава за станжалото.

Тоя нишанъ Якорудчени го казватъ: „Малук нишан.“ Голѣмиятъ ще бѫде или на Великденъ или на Петровденъ. Той се казва голѣмъ нишанъ затова, защото тогава се дава пъленъ нанизъ на момата.

Веднага слѣдъ главежа момата подарява на момъка една накичена съ коприна, отъ неяна ржка, липеска кърпа, по която всѣду, на около блѣщатъ между коприненитъ пискюли аспри и стъклени разноцвѣтни бурилца, нашити съ коприна.

Оглавникъ и оглавница. Момъкътъ, който се оглави, се казва *оглавникъ* и неговата свобода е вече ограничена. Той не може вече да говори съ друга мома, нито да иска отъ нея нѣщо като китка, вода и пр.; той вече нѣма право и да ѝ продума, като на мома странна, освѣнъ да зе отнася съ нея като съ сестра; той трѣба да познава само оглавницата си. Свободата, която имаше когато бѣ ергенъ да влиза свободно по къщитъ на седѣнки, на тѣлки, се прѣманянува. Ако би нарушилъ това, веднага му забѣлѣзватъ да си иде при оглавницата. Но това му ограничение се възнаграждава пѣкъ съ друго прѣимущество: той става прѣдмѣтъ на най-голѣми симпатии отъ страна на моминитъ домашни и близнитъ ѝ роднини. Майката особено се отличава въ това отношение. Колчимъ направи нѣкое

вкусно ядене, като мекици (тиганици), баница, шупла,¹⁾ пържени яйца и пр. поканва зетя си и го гощава; тя не може да му се нарадва, когато го види и все, кога дойде дома имъ, прѣгръща го майчински. Когато зетятъ се забави, или не дойде въ нѣкой празникъ, както момата, тъй и майката се хвъргатъ въ голѣмъ меракъ — съмняватъ се да не би да имъ се е расърдилъ; прѣмѣтатъ си за това разни причини, като напр. дали защото е било забравено да му се направиътъ и най-малкитѣ пригоди и се разскайватъ за тая своя немарливостъ. Понѣкога си испашатъ снахитѣ отъ укоритѣ на момината майка, че тѣ не забѣлѣзвали тия опущения около скажния зеть.

Нѣкой оглавници нарочно не отиватъ у бабини си, за да порожчватъ за тѣхъ все по-често. Оглавникътъ подхвърля по нѣкоя причина прѣдъ нѣкоя жена, ближна момина родница, че оглавницата му еди какъ и еди какъ продумала нѣкаждѣ за него, баба му еди какъ и тя думала, и подирь многократно викане, чрѣвъ посрѣдството на момичета или жени, той отива у оглавницата си. Постелѫтъ му най-хубава вълнена черга, турятъ му по-висока вѣзглавница, а слѣдъ многократното прѣгръщане и радостни изражения на баба му, той сѣда на пригответеното място и баба му до него. Тукъ се започнѣтъ сега искренниятѣ оправдания, че нищо лошо не е продумвано, а напротивъ му се радвали като на ангелъ небесентъ, че имъ се е исправилъ въ сърцата на сичките въ кѣщи и го очаквали съ нетърпение да имъ дойде и да си го видѣтъ въ кѣщи. Разбира се, че сичките тия ласкави комплименти текѫтъ изъ устата на бабата и се заливватъ като майска роса по сърцето на зетя, който юз гледа усмихнатъ въ очите. Либето му седи малко по-настрана и често, често поглежда къмъ него. Блаженни минути! Погледитѣ имъ се срѣщатъ вече свободно, макаръ и прѣдъ старата; не сѫ вече крадишкаомъ. Двата оглавника свободно си се разговарятъ, смѣхътъ се, питатъ се, отговарятъ си. Бабата се поразшета изъ кѣщи: забѣрка чисто тесто, стопи въ единъ тиганъ масло, па опържи мекици, и ги поръси съ шикеръ въ единъ саханъ; испроводи нѣкое отъ дѣцата съ чутурата за вино, накара оглавницата да испече свинско, за да се нагости зетя отъ сичко това.

Подирь яденietо бабата нѣкакъ излѣзе повѣнь на сборъ, или пѣкъ заспива, и съ това нарочно дава случай на двамата млади да си размѣнѣтъ по нѣколко свои думи.

Доѣто момъкътъ е оглавникъ, той може да се събира съ оглавницата на разговоръ сѣкога не само у майчини ѹ, но и у роднинитѣ ѹ, които по негово желание и покана юз повикватъ прѣзъ зимнитѣ дѣлги нощи, като на седѣнка.

Оглавница. Момата като се оглави и тя вече има сѫщите ограничения и дѣлжности, по отношение къмъ момичитѣ, както оглавникътъ къмъ другитѣ моми: тя вече не е свободна да ходи по улиците сама. На вода трѣба да юз приджушава никно или махленско момиче съ стомнитѣ си или котлитѣ. Съ доброоко гледать селянитѣ на оная оглавница, която даже хичъ се не явява на улицата. Ако ли много шета по улиците, ней се смѣе сѣкой наредъ и юз не гледатъ никакъ съ доброоко. Пророкуватъ, че „инсан не ќе стане и тава, да завржти кашта и дом;“ щѣла да стане вжрла магесница и мн. др. Ако би излѣзала и на работа, то съ когото се срѣщне или стигне да бѣде учтива и кротка въ привѣтствованията си съ него, не обаче и да влиза въ дѣлъгъ разговоръ и да се смѣе. Строго да се варди въ думитѣ си, които ще продума. „Трип іа премисли,

¹⁾ Рѣдко тесто отъ чисто брашно, испечено на жаръ въ тепсия въ свинска масъ или овча масло.

еднаш ѹа продумай!“ казватъ Якурудчени. Ако би нѣкой си позволи и налети да посѣгне на неяк съ нечиста цѣль, тя трѣба геройски да запази честта си, иначе за неяк пѣсень въ Якуруда нѣма вече: или сама ще посѣгне на живота си, или ще се затвори въ кѫщи и никога не ще излѣзе вече. Впрочемъ такива случаи на посѣганія не сѫ ставали, защото хората високо цѣнѣятъ женската честностъ¹⁾.

Оглавената мома почне да храни голѣма почетъ къмъ момковитѣ роднини; гледа да имъ прислужи понѣкога съ сърдечна готовностъ, когато се яви случай да ѝ се поисква услугата, и тя е нравствено възнаградена послѣ това, като почели безпрѣдѣлната симпатия на ония хора, които ще ѹа заобиколятъ слѣдъ женидбата ѝ, като момкови роднини, и съ които ще дѣли до гробъ скърби и радости.

Много работа се отваря на оглавената мома. При сичко че тя е на-
готвила дарове още додѣ не била оглавена, тя по плетениците²⁾ знае на
колко домове ще трѣба да готви още дарове, ако ония сѫ недостатъчни.
На сѣкой членъ отъ тоя домъ оглавницата ще приготви дарове, които ще
ги раздаде слѣдъ свадбата на втория денъ. Майката и снахитѣ прибѣр-
зватъ съ приготвяние чеиза на момата, като гледатъ да бѫде богатъ,
макаръ и да била тя най-сиромашка. Чеизтъ е приготвенъ още когато
момата не била оглавена, но моминтѣ родители се съобразяватъ съ състо-
телността на момкови и гледатъ да не останатъ долни. Все гледатъ да
прибавятъ повече и побѣхуватъ. А на момата работата е да плете, везе и
шие. Чорапитѣ шари и везе съ клабоданъ и разноцвѣтна вълнена прежда.
Везе ржкави, поли, яки и др. накити.

Голѣмъ главежъ. Макаръ и да е станжалъ малкиятъ главежъ, когато
се е даль малъкъ нишанъ, но работата се счита за не до тамъ оздравена.
Малкиятъ главежъ се извѣршва само отъ момковитѣ родители. Трѣба гла-
вежътъ да стане официаленъ, виденъ отъ обществото, което момъкътъ
свика, като за свидѣтель на тоя актъ.

Често пакти по завистъ ли, по що ли, нѣкои хора се мѫжатъ съ ниски
интриги да растѣргатъ двата бѫджщи съпрузи. Турятъ се въ ходъ ма-
гиитѣ, на които въ силата се вѣрва, подпушать се отъ тукъ отъ тамъ,
отъ устата на заинтересовани въ тоя бракъ хора неприятни думи ту за
момата, ту за момчето, и полека-лека се докарва работата до тамъ, щото
да се разведѣтъ.

За да не стане това, двѣтѣ страни още при малкия главежъ си угово-
рятъ въ кой денъ ще бѫде голѣмиятъ, който като се извѣрши, раздѣ-
лата е вече невъзможна.

Като дойде опредѣлениятъ денъ, момковитѣ родители свикватъ родни-
нитѣ и приятелитѣ си, жени и мѫже, които самиятъ момъкъ е поканилъ
дома си. Женитѣ помогнатъ на свекървата да приготви наниза, който се
състои отъ стари жълтици махмудии, рубиета, стамболки, костадинки и пр.
нанизани на цръвенъ конецъ и прикачен на една виенска шамия. Въ-
обще се гледа, щото нанизътъ да не е по-доленъ отъ 100 гр. а нагорѣ,
споредъ доброто състояние на момъка.

¹⁾ Слушаль съмъ за 2—3 случая на посѣганіе върху оглавени моми, но вътѣхъ пакъ беззащитните дѣвици сѫ излизали герои и сѫ пропаждали посѣгателитѣ съ камъни или съ викове.

²⁾ Близнитѣ момкови роднини (сѣкой отъ дома си) веднага слѣдъ главежа омѣватъ хлѣбове отъ чисто брашно, испечени въ тепсии, носкатъ ги на момата. Отгорѣ възъ сѣкой хлѣбъ ще има и варакосана китка. Момковитѣ родители като се върнатъ отъ главежа, веднага приготвуватъ такъвъ хлѣбъ съ китка варакосана, на която прѣвързватъ нѣкоя срѣбрьна монета (обикновенно цванцикъ) и го испращатъ у момини. Тия хлѣбове ги казватъ *плетеници*. На сѣкой голѣмъ празникъ роднинитѣ носкатъ плетеници, така сѫщо и родителитѣ момкови, но на китката сѣкога ще има нѣщо прѣвързано — не по долу отъ 3 гроша срѣбрьни.

Нанизътъ съ шамията се окачва на стъната въ къщи така, щото сичките поканени да иматъ възможность да го видятъ. Въ друга стая двѣ-три моми пригатватъ китката, по която налагватъ баракъ и привързватъ и на нея една жълтичка. Додъ се пригответъ тия работи, гостите полека-лека прииждатъ, прегледватъ наниза и съдатъ на една дълга трапеза, дѣто има сложени юзлуци съ ракия, блюда съ стафиди, леблебии, смокини, правенъ захаръ, кисело зеле и пр. за мезета. Поканва се и махленскиятъ свещенникъ и нѣкои отъ поближните стари хора въ селото.

Като стане сичко готово, поканените тръгватъ на чело съ свещенника и свекъра, който носи чутура съ вино и крондиръ съ една ока ракия. Жените съдватъ подиръ мажетъ на чело съ свекървата, която носи въ ръцътъ си шамията съ наниза и китката, но така щото дръжката на китката е турена при наниза и шамията свита. Сичко това тя държи съ двѣтъ си ръцъ отпредъ при пояса. Хората ги сръщатъ по улицата и честитътъ на свекъра и свекървата радостъта. Момини, известени за тръгването на момкови, отварятъ големите двойни врати, прѣзъ които се гледа внимателно изметениятъ дворъ, пригответъ въ единъ край на двора кола, врадуни, влаци и други земедѣлчески и прѣвозни оръдия. Отъ момини единъ се приготви при портите за посрещане главежниците, други при стълбата на двора, мажъ или жена. Главежниците при влизане въ вратата казватъ: „добрутру, ерлия и честито“; ржкуватъ се единъ по единъ съ посрещачите и излизатъ горѣ; нареждатъ се въ къщи, като се ржкуватъ съ моминия баща прѣдварително. На първо място стои свещенникътъ, до него моминиятъ баща, съдѣдъ него свекърътъ и другите съдѣватъ нататъкъ, кой дѣ си сване място случайно. Жените съ свекървата момината майка ги въвожда въ друга постлана стая и ги поканва да седнатъ, като прѣдварително свахитъ се цѣлунжъ по уста. Слагатъ имъ трапеза и ракия съ мезета.

Мажетъ не съдатъ, додъ не дойде момата. Свекърътъ, който е зель наниза, китката и шамията отъ свекървата, пристигва при моминия баща съ думите: „да ни е честито, свате!“ ржкуватъ се сърдечно, цѣлуватъ се по уста и му подава казаните венци, и послѣ това той си заема пакъ мястото. Другите мълчатъ. Съдѣдъ това, момата, облечена въ най-хубавите си дрѣхи, забрадена съ кошакъ тѣй, щото само носи и че лото ѝ се видятъ, прихожда при свещенника, цѣлува му ръка, послѣ на свекъра и послѣ отива при баща си, комуто като цѣлува ръка, получава отъ него наниза, китката и шамията. Бащата като ѝ дава главежниците вещи, съ просълзени очи благославя и ѝ честити; пожелава ѝ щастие, взимна любовъ съ юнака ѝ и плодородие въ ниви, градини, добитъкъ, злато, сребро и пр. И додѣто той говори, тя стои прѣдъ него съ наведени очи и съ нишана на гръденъ си, държейки го съ двѣтъ си ръцъ. Послѣ тя изрежда и другите главежници съ цѣлуване ръка, които ѝ же благославятъ и честитъ нишана. Ако се случи въ главежниците нѣкой старецъ ораторъ, той е свободенъ да ѝ повика при него, прѣди ти да си излѣзе, и като пристъпи напрѣде му, той захваща да ѝ благославя съ прости, но избрани думи, да ѝ дава съвети, съ които да се упътва въ съмейния животъ. — Ние се случихме на такъвъ главежъ единъ пътъ въ Якоруда и тамъ единъ старецъ спрѣ момата, когато тя цѣлува ръка; тя застана прѣдъ него смиренно съ наведени очи и той започна една рѣч, която ние си позволяваме по важността ѝ, простотата ѝ да ѝ поставимъ тукъ въ тия редове, като ѝ резюмираме така:

— Моме, ти си цвете, което е доживело до крае на пролетта, и ке влезеш въ летото, когато цветенцата ке зафанаа да даваа плод. Проблѣт-

ните бели и цржвени листенца окапаа веке и полека-лека ке земаа да се подаваа маненки зржница отъ плод. Ти си в тава време, моме: днеска влезе в летото и от тебе, които ке те има, ке се нада за фного нещо през векови.

Бог да ве дарува с сичките земни добрини, ништо лошо да не доожда до вас; ама ния, като човеци не дал Бог, до нас доожда и убавото и нефелното. Не моите да мислите, ке и след женидбата ке бидете слѣбодни от грижите? Като туриш венецо на главата, туреш като Иисус Ристос кръстъ на плещтите. Грижите тога ке потека, тога ке доша напасти, болести, нужди, които ке те срештаа на сека стапка. От сичко това да ве закрила Бог с ржката си! Па ако е на него угодно, тои ке ви испрати и некои таксират, викаите па *сполай му!* не се утчиваите! Богу е било угодно да ве сбере и двата, и с него заедно да делите ѹадове и радости, да си помагате и да се чувате един другиго. Ке ве благослови Бог и с челет, ке станеш ты макъ, тава е наї-големата добрина, којато Госпок дава на двамина млади уженени. Ти ке си джжна да го израниш и управъаш на страх Божи. Повече Госпок да те научи, моме, и да те управе! Госпок да ти даде сила и здраве и ум да преносиш сичките трудове и ѹадове в тоо лжжовен свет, от ка туриш венецо на главата. Сега нека ти е честит нишен, да дочекаме живо-здраво и на свадбата ти, и Бог да те поживи да достигнеш до дубока старост! Иди си сега, моме, свърши ста-рецътъ просьлзвенъ и подаде ржката си да ѹж цѣлува момата, която цѣлува и си излъзе къмъ коридора.

Картина, колкото простишка, дважъ повече величественна и трогателна!

Не останж око непросълзено и душа непокъртена отъ нејж. Тукъ се не говорѣше отъ трибуна, ораторътъ не бѣ свършилъ нѣкоя школа, той не е и видѣлъ въ дѣтинството си на кѫдѣ се отваря училищната врата, но прѣвъзъ неговитъ уста говорѣше народътъ на бѫдѫщата майка.

Слѣдъ това по поканата на моминия баща гоститъ на сѣдватъ, сѣкой на място си, обрадвани, че актътъ се свърши благополучно. Веднага се простира една дълга трапеза, по която слагатъ ненарѣзанъ хлѣбъ, мезета и ракия. Прѣдъ сѣки гостъ се туря и вилица. Дѣдо попъ благославя съ юзлука въ ржката и запива. — Винжги се гледа щото юзлукътъ или бѣклицата да вървижъ надѣсно. — Гоститъ се разговаряятъ и попийватъ нѣколко минути, а прѣвъзъ това врѣме момата отива съ нишана при женитъ, цѣлува ржка най-напрѣдъ на свекърва си, послѣ на майка си и на другитъ жени, които ѝ теже честитътъ, и слѣдъ това качва се на потона, дѣто стојатъ нѣколко нейни дружки. Тамъ приготви китка на огла-вника си, облѣпва ѹж съ варакъ, навързва копринени пискюлчета по нејж, прилѣпва ѹж една вързка лъскавъ бѣль телъ, привързва ѹж една жълтичка съ цървенъ конецъ и ѹж испраща по нѣкое дѣте или момиче на момъка си, който за това дава бакшишъ на дѣтето или момичето 3 или 5 гроша и пр.

Слѣдъ като испрати момку си китката, тя приготвува въ едно рѣшето или панерка, постлана съ памученъ, чистъ месалъ, за главежниците китки, сичкитъ прѣвързани съ цървени конци. Разбира се, че това става съ по-мощта на дружките ѹи. Щомъ като ги приготви, една отъ снахите ѹи зима рѣшетото съ китките и влиза заедно съ момата при гоститъ. Момата пристъпля до свещенника съ варакосана китка, цѣлува му ржка и подава китката въ ржката му, и той ѹж благославя. Така тя прави дори до по-слѣдния гостъ. Снахата ѹи подава само китките, вървейки слѣдъ нејж, и честити на гоститъ китките. Слѣдъ това, момата, придруженна отъ цвѣто-носячката си, отива въ другата стая при женитъ да даде и на тѣхъ китки.

Най-напрѣдъ цѣлува на свекървата рѣка и ѝ натѣкнува на главата хубава китка, а свекървата става и ѿ цѣлува по челото. Послѣ цѣлува на майка си рѣка, тозе и ней забожда китка, а послѣ това на другите жени, момичета, дѣца, домашнитѣ и пр. Момковитѣ братчета, сестри и роднинскитѣ му дѣца тя цѣлува по бузитѣ и имъ натѣкнува китки.

Слѣдъ това момата се оттегля при дружкитѣ си и майка ѝ дохожда при гоститѣ, слѣдвана съ една отъ снахитѣ си, или ако нѣма таквазъ, то въ сичкитѣ случаи, дѣто трѣба снаха, тя се замѣстя отъ нѣкоя близжна млада роднина или комшийка. Послѣдната носи рѣшето съ дарове, купени отъ нѣкоя проматаринъ въ селото. Най-напрѣдъ започватъ отъ свещенника и слѣдватъ по редъ. Майката развива кърпата и ѿ слага на дѣсното рамо на госта, като му честити (на момковия баща се дава голѣмъ месаль отъ синя и бѣла памучна прѣжа, а на другите кърпа). Сѫщо така ще даруватъ и женитѣ, но свахата, слѣдъ като дарува свекървата съ голѣмъ, хубавъ кошакъ, цѣлуватъ се и двѣтѣ свахи по уста. Слѣдъ тази церемония работата е вече сврѣшена. Моминиятъ баща честити киткитѣ и дароветѣ на мажетѣ, а майката на женитѣ, иставатъ вече гоститѣ да си иджеятѣ; мажетѣ тръгнѣтѣ. Момата съ дружкитѣ си слиза отъ потона и се спира при горния край на стълбата за да испрати гоститѣ. Гоститѣ ѝ подаватъ рѣка за сбогомъ съ по нѣкоя монета между прѣститѣ. Тя се рѣкува, цѣлува рѣка на сѣкого, който замине по реда си, и зина проводякъ (пратеникъ) отъ сѣкого отъ гоститѣ, който обича да ѝ даде. Между гоститѣ има и нѣкои шагаджини, които при даване проводяка, пуштатъ нѣкоя новина, шега, нарочно да разсмѣятъ момата, но тя се удържа, като даде място на смиха само на бѣрнитѣ. Гоститѣ вече не отиватъ у момкови, а се разиждатъ по дома си, като си зиматъ сбогомъ отъ момковитѣ родители. Щомъ си отиджатъ дома, момкови повикатъ нѣкоя млада комшийка, ако нѣматъ снаха или нѣкоя роднина, и се залавятъ за приготвяне една баница и една плетеница, които като се испекатъ, сѫщата, заедно съ нѣкоя друга мома или невѣста, занася това у момини. Момата засмѣно ги посрѣща на двора и ги извожда въ кѫщата, дѣто ги посрѣща и майката и ги почерпята съ нѣщо; поразговарятъ се съ момата и си тръгватъ; момата ги испраща.

Но ние рассказахме за голѣмия главежъ, за тържественното му извѣршване, а не знаеме, че момъкътъ, натѣкнѣлъ китката на глава, промъква се незабѣлѣзано до потона изъ други страни у момини, още кога сѫ гоститѣ на мястото си. Това го правятъ хитритѣ и нетърпеливи и извѣнредно пъргави момци, а други нѣкои си отиватъ, слѣдъ разотиванието на главежниците, свободно и нѣкакъ официално у бабини си. Тукъ го посрѣщатъ ласкато и захващатъ да го гончаватъ съ хубави госби, както описахме въ побѣдната глава.¹⁾

На голѣмия главежъ вечеръта момкови отиватъ съ вечеря у момини. Момкови носъкъ сичко даже и лъжицитѣ. Тамъ се веселѣтъ до срѣдъ ноќь и играятъ хоро. Това полека-лека се изгубва, защото тази вечеря става много скжпа, а още повече отъ това, че хората почнѫхѫ да съзнат-

¹⁾ За главежитѣ азъ нарочно распитвахъ майка си, да ли сѫществува и даване прийтѣ за момата, а сѫщо и други стари хора съмъ питалъ, но ми сѫ отговаряли отрицателно, че таквоя нѣщо не сѫществува въ Якоруда отъ никога и че подобно условие въ главежитѣ не се тури, понеже човѣкъ не може да се купува като добитъкъ макаръ и съ най-голѣма цѣна. Колкото за нѣкои подаръци, като обуща и друго на моминитѣ родители, братя, сестри и снахи, оставя се на честта и състоянието на момкови, но никакъ не е задължително да се набавяятъ тия работи.

Сѫщо така не се туриятъ условия и за моминитѣ дарове и ченза, колко и какво ще донесе момата и какво ще даруватъ и двѣтѣ страни. Това се оставя на честта и състоянието на момини.

вать излишността на такива разноски и че слѣдъ съка такава веселба явяватъ се и неудоволствия. Днешнитѣ Якурудчени станѫхѫ много разчетливи, та избѣгватъ подобни разноски.

С в а д б а .

Свадбитѣ въ Якоруда ставатъ прѣвъ есеньта отъ Малка Богородица (8 Септемврий) до Митровдень, тѣй щото ергенѣтъ и момата ходѣтъ оглавници повече отъ 8 мѣсеки. Нѣкои, принудени отъ домашни обстоятелства, се оженватъ веднага слѣдъ Великденската недѣля.

Една седмица прѣди свадбата, когато момковитѣ дѣятелно се приготвяватъ за тоя обредъ, извѣстява се на момини деня на свадбата, за да бѫдатъ готови за той денъ. У момкови се докарва вино, купува се нѣкой воль или крава, ако въ случай че нѣматъ такива. Събиратъ се отъ комшии и роднини лѣжици, паници, сахани, кѣрпи, трапези, и пр. потрѣби. Купува се единъ чохенъ кюркъ, подплатенъ съ лисичи кожи, единъ фестъ съ коприна, папуци, тюлбенъ и кошакъ; тѣзи нѣща се зиматъ за невѣстата, съ които тя ще се вѣничее. За башата купуватъ фесъ или обуща, а на майката папуци. Като се набавяжтъ тия нѣща, купуватъ се голии, зелки, пиперъ, цвѣцло, ако отъ собственнитѣ имъ градини сѫ недостатъчни, и съ врѣме се отрежда нѣкой за стари-сватъ, обикновенно момковъ братъ, чича, или зеть. Стари-сватътъ има сѫщето значение въ свадбата, както нѣкой артелчикъ въ войската, безъ платя. Той ще дава на готвачкитѣ сичкитѣ провизии, като оризъ, фасуль, месо, голии, зелки отъ повѣрения нему складъ; ще пълни испразненитѣ бѣклици, юзове и ще ги раздава по трапезата. Съ една дума, подъ неговъ надзоръ ще се повѣри сичко. Хубавиятъ редъ, който сѫществува въ една свадба, се отдава на опитността и умѣнието на стари-свата. Ако послѣдниятъ се улути нѣкой хитъръ и смѣхурливъ, свадбата е безкрайно весела, защото той най-често се явява прѣдъ гостите и имъ истрѣжва по нѣкоя смѣхория. Това е значението на стари-свата, който за тая работа да бѫде отворенъ и веселъ, да казватъ гостите и захвалятъ: — С думи не нарами.

Калесваніе кума¹⁾ въ четвъртъкъ прѣдъ свадбата. Отъ момкови приготвяжтъ единъ рибникъ, единъ хлѣбъ голѣмъ колкото тепсията, въ която е опеченъ, една бѣклица съ вино и юзлукъ съ ракия. Около 2 или 3 часа по турски, сутренъта, момковата майка прикрива това съ чистъ, хубавъ месалъ, прѣмѣнява се съ празнични дрѣхи, и башата тоже прѣмѣненъ, зима питаитетата и трѣгватъ у кума. Като стигнатъ тамъ, кумътъ и кумата ги посрѣщатъ, честитѣтъ си помежду си и казватъ: „ерли да е, што сме зарадили!“ и много други, и подиръ кратъкъ разговоръ обѣдватъ. Останѫлото отъ занесеното питие и храна не се поврѣща, но се изсипва въ нѣкой сесѣдъ и остава у момови, а кумата туря въ тепсията единъ коматъ хлѣбъ. Слѣдъ кратъкъ разговоръ момковитѣ родители си трѣгватъ. Отъ това посѣщеніе кумътъ знае, че трѣба да бѫде готовъ за въ недѣля. Той си приготвува дѣлъгъ прѣтъ за Феруглица,²⁾ на която ще прикачи хубава червена кѣрпа, близу единъ аршинъ въ квадратъ и нашарена съ цвѣти и звѣзди.

Калесваніе момата. Сѫщиятъ денъ, когато се калеса кумътъ, калесва се и момата по сѫщия начинъ на вечеръта. Момковитѣ родители приготвяжтъ сѫщето, както и за кумови, и около 12 часа по турски отиватъ у момини, дѣто ги посрѣщатъ ласкато.

¹⁾ Въ Якоруда освѣнь че казватъ кумъ и кумица, казватъ още: батлѣ и батинаа на сѫщите; съ членъ: батлето и батинаата. зват. п.: батлѣ, батина,

²⁾ Отпреди 50 год. близу, феруглица не е имало.

— Добър вечер, свате, свао. айде ерлия нека е, што сме зарадили!

— Аминъ, отговарять моминитѣ родители, заповедаите внетре.

Додъто сватоветъ и свахитъ се поразговорихъ и вечерята, момата стои въ друга стая; често пакти плаче, понеже денятъ на раздѣлата съ тоя домъ, дѣто е порасла, е на прага вече. Тя приготвя само 2 китки и когато тръгнхътъ момковитъ родители, тя излиза да ги испрати до стълбата и имъ дава по една китка, като знакъ, че тя не е измѣнила любовта си къмъ момъка и момковото сѣмейство.

Приготвяне момчето. Отъ 10 часа по турски въ събота вечеръ се натъкняватъ на огнището у момкови казанъ, котли, гърнета и пр; един трѣбът оризъ, други бѣлътъ и рѣжатъ голии, други чистятъ фасуль, бѣлътъ цвѣкло; стари-сватътъ съ други нѣкого сѣче и дроби месо, а нѣкои го замѣрятъ въ сѫдоветъ. За да се пригответъ яденетата редовно, има отредена стара жена, подъ чийто надзоръ да бѫдатъ работитѣ въ кухните; неяк ѝ казватъ „изметчийка.“

Гайдарджаия, нѣкой Циганинъ или Българинъ отъ Белица, нагласява гайдата и се захваща хоро отъ махленските момичета и момчета.

Момковите роднини прихождатъ съ по една тенсия рибникъ, хлѣбъ и единъ саханъ подпърженъ бобъ, които нѣца обикновено жената ги носи, а бѣклицата съ виното и юзлука съ ракията — мажътъ. Отъ сѣка момкова роднина дохождатъ по двама, обикновенно, мажъ и жена: или свекръ и снаха, или синъ и майка, споредъ както се случи, па може и нѣкое отъ дѣцата, но трима възрастни отъ единъ домъ не присъствуватъ на вечерята. Обаче слѣдъ вечерята е свободно, или да кажемъ не е срамота да дойдатъ и други отъ домашните на роднините на хоро и веселба. Нарежда се една трапеза на коридора, на чело на която стои свекрътъ съ нѣкой компания старецъ. Пригостниците вълизатъ на коридора, като казватъ: „добър вечер, да е ерила, да е честита радост!“ и пр. Стари-сватът и др. прислужници ги посрѣщатъ и имъ благодарятъ за привѣтствията, поематъ отъ тѣхъ „поклоне“ и го занасятъ въ кухнята.

Като прѣдаджѣтъ пригостниците принесеното, отиватъ на трапезата и се ржкуватъ съ свекъра, като му честитѣтъ радостъта. Ако пригостини-
ците сѫ млади, цѣлуватъ и ржка на свекъра, а той ги благославя съ на-
дѣждата, да дочакатъ и тѣ такава радостъ. Слѣдъ това мажжѣтъ сѣда при-
мажжетъ, а жената при женитѣ. Като се събержатъ сичките роднини,
ближни приятели и съсѣди, пущатъ юалетата съ ракия отъ ржка на ржка
между гостите. На трапезата има сложени мезета: кисель, подпърженъ
чукундуръ (чакане) или други подхапки. Пиющите наричатъ и благо-
славявятъ, като гледатъ къмъ свекъра, а той имъ отговаря: „сполаі ви, амин;
да даде Милостивниа и на вас скоро и бржки тѣквaa радос да си имате!“

Прислужниците (изметчиците) починят да вдигат юзоветъ и праздните съждове и вместо тяхъ принасятъ хлѣбоветъ отъ гостите, нарѣзватъ ги и положватъ по трапезата; втори принасятъ рибниците и бобоветъ и ги разреждатъ предъ гостите.

Ако се случи тамъ и свещеникътъ, поканва се отъ свекъра да благослови вечерята; ако ли нѣма свещеникъ, свекърътъ поканва гостите съ нѣколко приветливи думи и тѣ си по подигнатъ гуглитѣ, фесовете, или чалмитѣ отъ челото, прѣкърѣстятъ се и започнатъ да ядатъ.

Изметчиитъ само принасятъ пълни паници и сахани, и вдигатъ празнитъ. Приносятъ се вкусни варива отъ зеленчукъ, особенно отъ прѣсно цвѣкло, зеле, което Якорудчени най-обичатъ да ядатъ поради сладостта и доброто му приготвяне. Якорудченки въслужаватъ честь, че много добре знаютъ да готвятъ на домашнитъ си, или дѣто да е. Ето че се за-

дава меризмата на голиитѣ, които Якорудчени иматъ на първо място, на каквото и да е угощение. Голиитѣ, пригответи съ говеждо месо, както е обикновенно въ Якоруда, сѫ любимото ястие на Якорудчени. Главежъ, свадба или поменъ не сѫ безъ голии съ месо.

Нѣколко минути слѣдъ започване яденето, подаватъ се бѣклицитѣ, нѣкои отъ принесенитѣ, нѣкои отъ свадбата, и починжтъ да обикалятъ изъ рѣка въ рѣка. Обикновено „дедо попо ке а благослови на!-напрещ,“ или ако нѣма него, то свекрътъ ще ѹк земе въ рѣка, ще ѹк вдигне височко и ще поздрави гоститѣ съ високъ гласъ: „добрѣ ми дошли! да ни е честита радос, съ вас заедно, секому Господъ да даде тѣквата радос, които си нема!“ нарича свекрътъ, прѣкъръсти се и напива. Слѣдъ него бѣклицата се подава да върви къмъ дѣсно. Гоститѣ пакъ по сѫщия начинъ наричатъ и благославяятъ, както казахме и при запиванието на ракията.

Гайдарджията, който са е навечерялъ пѣ-рано, излиза при гоститѣ и започва да свири по гласа на нѣкои стари, народни пѣсни.

Въ една стая е турена друга трапеза, дѣто момъкътъ вечеря съ приятелитѣ и другаритѣ си. На тази трапеза вечерята и момитѣ, които сѫ поканени отъ маҳалата да пѣхтѣ при бръснаньето на зетя. Тукъ сѫ отредени за прислужници млади жени.

Като посвири достатъчно гайдарджията на голѣмата трапеза, отива да свири и на малката, дѣто е момъкътъ съ приятелитѣ си и момитѣ. Тукъ гайдарджията се сили да покаже сичкото си искуство въ музикалната способностъ прѣдъ младите, които лѣщатъ въ прѣмѣна, както момци, тѣй и моми. Той не е простъ въ тия работи; знае че тѣзи млади сѫ се събрали на тази трапеза да раздѣлятъ съ другаря си радостта му и заедно съ него като бесѣдватъ, да испратятъ весело послѣдната вечеръ на ергенството му.

Скоро подиръ вечерята се приготвя въ единъ кѣтъ на стаята единъ столъ, на който ще седне момъкътъ да го бръснатъ.

Бричѣн зете.¹⁾ Бричането зетя става тѣй: избирать (ако нѣма братя) нѣкой младъ роднина или комшия, на който родителите да сѫ живи и двета, той да обрича зетя. Зетятъ сѣда на приготвения столъ, а момитѣ, отъ които една свѣти, запѣватъ слѣдната пѣсень:

Чѣша плива пу мбрѣ.

Та кои ми е въ чешата?

— Рада (името на невѣстата) ми е въ чешата,

Стоян (името на зетя) ми їа ловеше.

— Лови, лови, ловачъ, тава ти е дадену.

Като се обричи зетятъ, момитѣ и момцитѣ се приготвиха за хоро и слѣдъ раздиганието на голѣмата трапеза, гоститѣ, момитѣ и момцитѣ се залявятъ и се заниша онова ми ти дѣлъ, стройно хоро, което обширниятъ коридоръ не може да събере; то трае до сутринята.

Пригощаване момата. Сѫщата вечеръ, по сѫщия начинъ се събиратъ и момините роднини у момата, за да ѹк пригостятъ. Момата прѣдъ роднините си е свободна да седне на трапезата съ нихъ и да вечеря, като прислужва и тя заедно съ тѣхъ. Тази свобода е, види се, дадена на момата, че тази вечеръ е послѣдната ѝ, въ която ще яде хлѣбъ между родители, братя, сестри и близки роднини. На вечерата тя поканва и близните си дружки.

Слѣдъ вечерята пригостниците се разиждатъ по домовете си, а нѣкои отъ момините дружки оставатъ при неї да прѣкарятъ нощта.

¹⁾ Отъ нѣколко години насамъ зеха да ги женятъ малолѣтни, тѣй щото бръснарътъ нѣма що да откаже съ бръснача отъ зетя. Бръсначътъ си заминва като по ремика, съ който го заглашдатъ.

Замъсване. Въ недълъг, рано, поканва се у момини една отъ момите, която да има майка и баща живи (ръжденни майка и баща), да замъси тъстото, отъ което ще се направятъ три кравала (кулака, кулаци, якор) и испекатъ.

Избраната мома за тая цѣль сѣда на срѣдъ стаята на колѣнѣ прѣдъ нощвитъ и почне да сѣ брашно, а другитѣ моми пѣхтѣ:

Крадум, крадум, девόке —
Украдуіа девόкъа
Ут баштини дворове,
Ут маичини столове.

Тия колаци като се испекатъ въ подница, турятъ ги на момата въ пазухата, когато дойдатъ момкови да ѝ изведатъ.

Отъ сѫщето тесто момата измѣсва и единъ питар (пештник, куспита), който се туря въ една нова напъстрена садилка и се окача на коня, който ще се товари съ моминия чеизъ.

У момкови приготовление, тръгване и извеждане момата. Сутринъта, рано, момъкътъ се облѣче въ приготвенитѣ за вѣнчане дрѣхи, осуква му майка му една свѣщъ и той отива въ църква, дѣто ще чака и слѣдъ отпътъ на църква, додѣ доведатъ невѣстата. На феса си зетятъ има прикачена хубава китка, между която има и едно стрѣлъче лобода.

Сутринъта дѣверътъ зима единъ юзлукъ съ ракия и съ гайдарджията напрѣдъ отива у кумови, дѣто като ги поздрави съ „добруто,“ подава ракията на кума; той напие, напицѣтъ и сичкитѣ други въ кѫщата, и подиръ това дѣверътъ си тръгва за у тѣхъ. Като налѣзе сѫщия юзлукъ съ ракия, или земе другъ, тръгва пакъ съ гайдата и отива у момини, дѣто като поздрави домашнитѣ на момата, поканва баща ѝ съ ракия и му цѣлува рѣка, теже и на момината майка. Подиръ това, послѣдната овива около шията на дѣвера едно красиво джевре, накичено по краищата съ купринени пискюлчета, аспри, бурилца и пр.¹⁾ и слѣдъ това дѣверътъ си тръгва; отива дома, зема налѣтъ юзлукъ и отива у кумови. Кумътъ е нагласилъ феруглицата на дълъгъ, лѣсковъ прѣть, обѣленъ; на горния край има крѣсть съ заострени краища, на които има затъкнатъ по една варакосана, червена ябълка.

Щомъ се яви дѣверътъ съ гайдата, кумътъ се приготви за походъ, като зима въ дѣсната си рѣка бѣклицата, а въ лѣвата феруглицата и — слѣдъ гайдата, и дѣверътъ върви за у момкови. Кумътъ се прѣмѣнилъ съ праздничнитѣ си дрѣхи, върви нѣкакъ напето и засмѣнъ и отговаря по улицата съкиму, който му честити кумството. А кумата, и тя, ако е млада, хубавичко се прѣмѣни и накичи, зима приготвенитѣ отъ цвѣти вѣнци, прѣвързани единъ за други съ прѣсуканъ червенъ и бѣлъ конецъ. Приготви и 5 свѣщи за вѣнчанието, и тѣзи нѣща ги туря въ едно рѣшето, въ което има смѣсено по малко пшеница, ичумикъ и рѣжъ, покрива ги съ единъ хубавъ месалъ и отива въ църквата, дѣто ще чака и тя. Додѣ се съберѣтъ момковитѣ роднини, слага се трапеза на коридора съ ракия и мадета. Слѣдъ като дойде и кумътъ, който сѣда на чело на трапезата, прислужниците трѣба да сѫ приготвили вече сичко, което ще се носи у момини. Въ една бохча свѣрзатъ опрѣдѣленитѣ за невѣстата единъ чохенъ кюркъ, подплатенъ богато, едни влашки папуци, червени и накичени съ клабоданъ, единъ цилиндрически алентъ, висъкъ фесъ, на когото по дъното отвѣнъ има нашита конрина, алено голѣмо джевре за *прекроев* (на невѣстата). Въ една тепсия се туря една ока оризъ и три глави червенъ лукъ,

¹⁾ Въ старо време дѣверитѣ сѫ посили и вѣнци, но днесъ това не сѫществува.

въ друга — болгуръ и три голии, въ третя — фасуль и баница, пленница и рибникъ. Пригответъ още въ едно котле 3—5 оки вино, въ единъ крондиръ една ока ракия, една яловица (овца) и единъ якъ конь, на когото ще товарицтъ чеиза на момата.

Въ сѣкой случай, тѣзи работи бѣрзатъ да ги пригответъ прѣди дохожданието на кума. — Готову ле е сичку, пита кумътъ стари-сватъ, да вржвим, ке време за седене не е? — Сичку е готову, куме, отговаря стари-сватътъ; заповеда! уд наша страна азжр сме. — Аїде да вржвим! заповѣда кумътъ и става да си земе феруглицата и бѣклициата, които му се подаватъ отъ прислужниците. Нѣколко моми и невѣсти задигнатъ пригответните вещи, другъ задига яловицата на врата си, трети вдига виното и ракията, четвърти повежда коня, свекрътъ зима въ рѫцѣ подаръците, като обуща, папуци за момините родители, а една отъ прислужниците зима единъ котелъ съ вода, отваря портите и прѣлива прѣдъ прага, дѣто ще минята сватоветъ. Двѣ три моми и невѣсти ще вървятъ въ редъ паралелно и ще пѣхатъ. Най-напрѣдъ крачи гайдарджията, послѣ кумътъ, свекрътъ, дѣверътъ и другите може, послѣ женитѣ. Въ шествието до момини пѣхатъ:

Брата сестра пратила
В дрѹгу село за мумѧ:
— Скóру, сестру, д идеш
В дрѹгу село за мумѧ,
Мума да ми доведёш.

Подиръ сѣкой стихъ пѣвачките се провикватъ и-и-и! Като дойдатъ сватоветъ до момината порта, нѣкой отъ момините братя отваря портите и посрѣща сватоветъ съ „добре дошли“ и имъ подава юзлукъ съ ракия. Другъ отъ братята похваща и сваля овцата, която туря въ плѣвната или обора, а другото изниса горѣ, дѣто момините снахи зиматъ донесениетъ вещи отъ момите и невѣстите. Послѣдните влизатъ при момата, дѣто една отъ момковите снахи или сестри (етърва или зълва) ще влѣзе да облѣчи невѣстата съ кожуха, да ѝ покрие, да ѝ обуе съ папуци, да ѝ накити. Нека оставимъ сватоветъ вънъ на приготвената трапеза съ ракия и мезета, а ние да се позанимаемъ съ обличанието на невѣстата. Момата е облѣчена съ моравъ или аленъ, широкъ, вълненъ фустанъ, богато обшивъ по растворените пазухи съ черъ калоферски гайтанъ, искусно направенъ на наплитки и между наплитките се лѣщи жълтъ или бѣлъ, синъ гайтанъ. Тя се исправя при чеиза си и момковите роднини — жени, като дойдатъ, веднага ѝ обсаждатъ, като роятъ пчели. Прихожда момковата сестра (зълвата) съ дрѣхите и развръже бохчата; тя облича момата най-напрѣдъ съ кожуха (кюрка), изважда коситѣ и ги спушта вънъ кожуха отгорѣ на плещите. Подиръ това, туря феса на главата ѝ, когото покрива съ кошакъ и въ кошака прикача съ игла една край на *тулбене* (бѣло, прозрачно платно). Отпрѣдъ на лицето за *прекровки* прикачватъ на кошака красиво, алено джевре, което се затъкнува такожде съ игли отъ дѣсна и лѣва страна на главата, а отгорѣ се гужда вѣнецъ, исплетенъ отъ цвѣти. Подиръ даватъ ѝ се папуци, които тя обува веднага. Крѣстътъ, момата, си е прѣпасала съ дѣлга, шарена лашници и отъ прѣдъ една престелка (запрешка), която трѣба да е копринена или отъ друга красива басма, бива и алена, вълнена. Съ една дума, момата се облича великолѣпно; тя лѣщи въ булската си прѣмѣна. Когато ѝ обличатъ, пѣхатъ този напѣвъ:

Наноси ми се, мари девоќе, жѣта къурдїа —
Іунак купува и се радува.

Настъпва трогателната минута на раздълата. Влиза бащата, по него и майката и подаватъ ръка на дъщеря си да ѝх цѣлува. Подиръ това, бащата ѝх хваща за ръка и ѝх извежда вънъ, дѣто ѝх похваща (повежда) дѣверът съ една дълга кърпа прѣзъ рѣцѣ и се построюва прѣдъ неї. Загѣвашъ тогава:

Излези ми, іасно сѫнце,
Ту да видиш, ке се краде
Чеду уд макъ.
Елѣ се свива, превива,
Гбра се с листа станува,
Мума се с рода пруштава:
— Пруштаваі, роду гулема,
И ти муїа стара маке.

Когато се извръшва тази трогателна сцена, на която не оставя око непросълзено, вънъ на коридора, при чеиза става цѣлъ пазарлъкъ. Тамъ единъ отъ моминитѣ братя е седналъ на чеиза и иска голѣма цѣна за него (5 гр.)! Водачътъ на коня, който е обикновенно момковъ по-голѣмъ братъ или чичо или зеть или братовчедъ, не прѣстанва на 5 гр., а дава 5 пари. Моминиятъ братъ сваля феса си и обръща дѣното му нагорѣ. Хвърлятъ му 5 пари; той не прѣстанва, а казва: „пжни, пжни капата, с толкува не бива.“ Водачътъ спуща още едно петаче и най-послѣ работата се свършва съ 1 грошъ, и веднага вдигатъ чеиза и го сниматъ долу на двора. Тамъ другъ моминъ братъ или роднина се прѣхвърля два пѣти прѣзъ коня и на третия пѣтъ не слиза, а сваля шапка и иска пари. Хвърля се и на него нѣщо да слѣзе и слѣдъ това веднага товаряжъ чеиза. Отъ една страна голѣмъ, шаренъ ковчегъ, напълненъ добре съ ризи, чорапи, фустани, забуни, прѣтелки и други дребулии, а отъ друга — пѣстри, хубави, вълнени черги 2 или 3, отъ шестъ до 12 възглавници, 2—3 ямбола малки и единъ голѣмъ, истъкани отъ козина (малките обикновенно биватъ напъстрени) и 2—3 отъ ленена кълчица черги, тоже пѣстри. Съ една дума, чеизътъ се дава богатъ, та и най-сиромашкиятъ не отсича по-малко отъ 30 лири турски. Като натоваряжъ коня, качватъ едно дѣто отъ моминитѣ роднини отгорѣ надъ чеиза. Сичко това се обажда на кума, че е нагласено и той става на крака; подаватъ му бѣклицата и феруглицата и той поканва сватовете да ставатъ, да вървятъ къмъ цѣрквата на вѣнчанье.

Сички наставатъ.

Гайдата запиши нѣкакъ жално; едни слизатъ, други възлизатъ изъ стълбата; хайде, чува се викъ: гайдата слиза долу, слиза кумътъ, слизатъ сватовете и най-послѣ дѣверътъ повежда и невѣстата. Очите на майката, на бащата, на по-малките братчета и сестри се просълзяватъ, и запѣватъ пакъ свадбарските моми:

Излези ми, іасну сѫнчице,
Ту да видиш ка се краде и пр.

Съ тази пѣсень тръгватъ къмъ портите, които сѫ си отворени. Щомъ като излѣзнатъ на улицата и се насочатъ къмъ цѣрквата, запѣватъ:

Двѣ се млади венчуваа
В нови цркви Тѣдурови.

Ду се пржкви наближїа,
Пуповету унемѣа,
Дъакувету услепеа,
Пржквите се затвурїа.

Като дойдѣтъ при църквата, гайдата отива на хорото, а невѣстата въвожда въ прѣдверието на храма, дѣто дохожда момчето и застава отъ дѣната страна на невѣстата. Тукъ присъствуватъ сичкитѣ момкови домашни и роднини, сѫщо така и моминитѣ. Дружкитѣ сѫщо не оставятъ бившата си другарка и при вѣнчанието. Свещенникътъ пристъпва къмъ армоса, а момината майка овива около шията на зетя си едно хубаво, наличено отъ ржката на момата, джевренце.

Слѣдъ като се ариосатъ, прихожда въ близу до олтаря прѣдъ прѣстола и се захваща вѣнчанието по църковния редъ. Когато наблизи минутата да обикалятъ около прѣстола, кумата прихожда, дава вѣнцитѣ и свещенникътъ, по правилото, благославя ги и ги слага на младоженцитѣ. Като приготви сичко свещенникътъ за обикалянието около прѣстола, което с най сѫщественната часть на вѣнчанието, запѣва се вѣнчалниятъ химнъ исай ликуй и кумата слѣдва слѣдъ младоженцитѣ и хвърля върху имъ смѣсенитѣ жита, което значи изобилие въ живота на вѣнчающитѣ се.

Слѣдъ вѣнчанието почниятъ да се изреждатъ прѣдъ младоженцитѣ, за да имъ честитѣтъ вѣнцитѣ: кумътъ, кумицата, свекърътъ, свекървата, майката и бащата момини, братята и сестрите на младоженцитѣ, послѣ роднинитѣ и приятелитѣ, а младоженцитѣ имъ цѣлуватъ ржка. Послѣ това, свещенникътъ ги завожда да цѣлуватъ иконитѣ по редъ и си излизатъ.

Момчето тръгва съ сватоветѣ, а невѣстата съ женитѣ и момитѣ, водима отъ дѣвера, слѣдва слѣдъ мажетѣ. Сватоветѣ сега изглеждатъ нѣкакъ поб-весели и горди. Кумътъ вдига феруглицата поб-височко и надмѣнно стъпя напрѣдъ слѣдъ гайдата, а пѣвачкитѣ пѣвкатъ слѣдъ невѣстата:

Полѣка вѣди, дѣвере,
Тѣа млаꙗ невѣста.

Ага за Магда тѣкнаа,
Виши черёши цѣфтѣа
И петровките іабуки;
Ага се с нѣа вѣрнаа,
Виши черёши капеа
И петровките іабуки.

Като дойдѣтъ на половинъ пѣтъ, единъ или двама момци¹⁾) се спушчатъ да идѫтъ у момкови да кажѫтъ, че свадбата съ невѣстата иде благополучно, и тамъ ги послужватъ и даруватъ съ по една кърпа. Свадбата се позабавя, защото тя бавно шествува, и ето, че най-сетнѣ се задаватъ нѣколко дѣца; ето и гайдата, ето кума, единъ по единъ, та — сички.

Свекървата си е дошла дома, току що се е свѣршило вѣнчилото, нарочно да се намѣри въ тоя моментъ дома, за да посрѣдни снахата. Като навлѣзатъ въ двора сватоветѣ и невѣстата, свекървата излиза и по нея — една отъ снахитѣ или дѣщеритѣ ѝ съ два питара хлѣбъ, хубава китка и двѣ бѣли котлета съ вода.

¹⁾ Путешници.

Пъвачкитѣ пължатъ подходящата за той случай пъсень:

Излези ми, момко́ва маке,
Ванка на двори,
Ту да видиш какво ти дубро
На двори стой.

Сватоветъ ѝ (свекървата) поздравляватъ и честитътъ, а тя засмѣно ги привѣтствува. Сватоветъ ѝ се хвалиятъ, че сѫ дошли живо, здраво, извѣршили работата благополучно и си идже вече съ новия човѣкъ (невѣстата). Прихожда зълвата или етървата съ питарѣту, китката и водата и ги подава на невѣстата, която поема сичкитѣ тия нѣща и ги понесе до стълбата. Момчето върви възъ стълбата напрѣдъ, а невѣстата слѣдъ него, водима отъ дѣвера.¹⁾ Като се искачи на коридора, подава ѝ се една лъжица съ масло и медъ и тя се спира прѣдъ вратата на стаята и замазва на горния прагъ отъ тия нѣща — да се не лишава къщата отъ тия дарби въ плодородието. Подиръ това привеждатъ се при нея 3 мажки дѣца, на които подава по единъ колакъ — да ражда мажки дѣца. И слѣдъ това се извежда горѣ на потона.

Додѣ се извѣршватъ тия работи, долу водачътъ на коня съ чеиза се спазарява пакъ съ дѣтето, което е на коня. То не иска да слѣзе, дори му не даджатъ „пана капа с пари,“ като държи капата извѣрната нагорѣ. Водачътъ му спушта нѣколко пъти по 5 пари и работа се свѣршува. Веднага разтоварватъ и изнасятъ чеиза на потона при невѣстата.

Прѣди да дойдатъ отъ вѣнчанѣе, простираятъ се дѣвѣ трапези: една кумова и една момкова. На кумовата наಸѣдатъ възрастните сватове: маже и жени, а на момковата, младите роднини и приятели: момци, моми, невѣсти и момчетата имъ. Тукъ до зетя е седнахъ отъ лѣва страна моминиятъ братъ, който е единственниятъ прѣставителъ на момината роднина въ свадбата и на дѣтѣ трапези. (Другитѣ се разиждатъ слѣдъ вѣнчанието).

Слѣдъ яденiето, гостите му дръпватъ едно хоро и се разиждатъ, а кумътъ и кумата си отиватъ съ гайдата и дѣвера, послѣ гайдата се връща, та завожда и моминия братъ. Слѣдъ това момичето се нахваща, та си продължаватъ хорото на коридора или двора.

Обикновенно, роднините на момъка, или близките приятели на съмейството му подаряватъ по нѣщо за свадбата. Напр. овенъ или шиле, оризъ, соль, фасуль и други нѣкои продукти. Тоя, който ще подари, съобщава това на стари-свата, който се распорежда вече побнататъкъ, що му иде отъ ржки. Той испраща дѣвера съ гайдата у тогова, който ще подари нѣщо. Тамъ начертаватъ съ морава боя лицето на шилето или овена, забучватъ на роговетъ му по една червена, варакосана яблъка и отгорѣ върху гърба се тури разгърната шамия. А въ тепсии натурватъ оризъ, соль, фасуль, болтуръ, голии, зелки, саъртма,²⁾ червенъ лукъ, рибникъ, баница, хлѣбове и пр. Свикватъ отъ роднините и съсѣдите момитѣ и невѣстите (които за той случай се прѣмѣняватъ и накитватъ) за да занесатъ събраните тѣзи нѣща. Единъ момъкъ нарами шилето на врата си, момитѣ и невѣстите вдигатъ тепсии и тръгватъ слѣдъ гайдарджията, като въ церемонияленъ маршъ, и занасятъ нѣщата на свадбата.

¹⁾ Прѣди 25 години по инициативата на майка ми е махнътъ слѣдниятъ обичай: когато да излѣзатъ на коридора младоженците, простираятъ се едниъ червени конецъ по сичкото продължение на стълбата и невѣстата се качвала нагорѣ, като е стапвала възъ конеца, а младоженецът слѣдвалъ по нея и събиравъ конеца на кълбо. Околните го питали единъ по единъ: „што събиращ, зекъ? — Събирам дом и кашта,“ отговарялъ той. Това днес не съществува.

²⁾ Овcho или козъ месо, нарѣзано на дребни късове и испрѣжено въ своята тѣстива, като се прибавяятъ и нѣкои зеленчуци. Това се приготвя обикновено есенно време отъ цѣла овца или коза и изсила въ съждипи за употребление прѣзъ зимата.

Така носъкътъ мнозина. По такъвъ начинъ се подпиратъ разноските на една свадба и слѣдъ неѣ, кѫщата вече има за много врѣме отъ подаренитѣ продукти. Това е безразлично, на сиромахъ или богатъ.

Въ недѣлѧ вечеръ кумътъ се довежда съ гайда. Съ него дохождатъ кумата и нѣкое отъ дѣцата му, майка му, баща му и братъ му, ако по-желајтъ и ако свадбата е въ възможностъ да посрѣщне повече гости. Сѫщо така се довеждатъ и момини. Но моминитѣ родители събиращъ сичкитѣ си близни роднини, които понѣкога се събиратъ до 50 души и повече даже. Събиращъ се и момковитѣ роднини. Тази вечеръ вечерята е отъ свадбата, никой нищо не донася. Слагатъ се три пространни трапези: кумова, стари-сватова, която е и момкова и момина. На първата сѣдатъ кумовитѣ гости, момковитѣ роднини (старитѣ) — жени и маже, а младитѣ моми, невѣсти, момци сѣдатъ на стари-сватовата, на третията пъкъ трапеза — моминитѣ родители съ роднинитѣ си, които сѫ свикани.

На сичкитѣ трапези яденiето е богато и спорно: печени шилета, тлъсти яхнii, голии съ говеждо месо, чукундуръ съ фасуль, рибница и пр. и пр. Благословиitъ се сипкътъ като градъ по трапезитѣ. Разбира се, че виното си заема ролята изъ гоститѣ.

Когато гоститѣ вечеряятъ, невѣстата, водима отъ дѣвера, се явява предъ кума, дѣто дохожда и момчето, та застане отдѣсно на невѣстата, и двамата заедно се покланятъ на кума и кумата до три пъти ниско и по-лекъ, а тѣ имъ подаватъ ржка да цѣлуватъ. На невѣстата спущатъ по нѣкоя рубиа или цванцикъ и имъ казватъ: „Доста вече, аїде нека ви е просто.“¹⁾ Слѣдъ това, младоженците отиватъ и се покланятъ на моминитѣ родители, сѫщо както на кума и кумата. Това става, когато започнатъ гоститѣ да пийкатъ вино.

Слѣдъ като заминкатъ младоженците и виното подпали малко глатвите на гоститѣ, помолва се нѣкоя извѣстенъ пѣснопоецъ да испѣве нѣкоя пѣсня. Помолениятъ се пооткаже, но най-послѣ се приготви; свика около себе нѣкои отъ гоститѣ, които знаятъ да пѣватъ; помолътъ се и нѣкои жени да съставятъ и тѣ малъкъ хоръ. Пѣвецътъ каже коя пѣсень ще се пѣе и женитѣ започнатъ испѣрво отъ ниско, като че си даватъ тонъ, и послѣ викнатъ съ ясенъ и сладъкъ гласъ; мажетѣ приповтарятъ испѣтитѣ думи, за да отпочинкатъ женитѣ. Тъй слѣдва до край на пѣсните. Гоститѣ седятъ мѣлчаливо и се просълѣяватъ, особено старитѣ. Ний ще помѣстимъ пѣсната

Кавлаждже.

1 Мори, Кавлажджѣ мори, Кавлажджѣ, Бакво се чуду (ле) направи	В црквa на исповедане,
На Кавлашката планина:	Д идем да се попитаме
Иот деветстотин шилета,	15 У куго е правината,
Девет (ле) іустанали;	У куго е кривината.
5 Иот триста вакли овни,	(Мори) Станаа вѣтром нараун.
Три сж (ле) іустанали!	Стана Кавлажджѣ — бега си,
Мори, седнаа да вечераа,	Макъя му вели, говори:
Та се дружина зговареа:	20 — Што ми си, сину — уйлен,
— Дружина въарна, зговорна,	Уйлен, сину, угрѣжен?
10 Какво е чудо станалу?	(Мори) Той на макъя си прекажа:
Стоката ни сѣ измрела!	— Мале ле, стара маичице,
А д идем да прикажем	Гулему чуду е станалу:
	25 Стоката ни сѣ измрела

¹⁾ Ако кумътъ обича да му се прави честь, остава ги повече врѣме да му се кланятъ, а той си пие и приказва.

На Кавлáшката плáнина!
 Макъя му велí, говори:
 — Аиде, сину, да идем
 В цржка на исповедане,
 30 Д идем да попитаме
 У кугó е правинáта,
 У кугó е кривинáта.
 (Мори) Пá станаа, тжкнаа
 В цржка на исповедане.
 35 Ага цржка наблизиа —
 Пупóвету унemeа,
 А дъакувету услепеа!
 (Мори) Макъя му велí, говори:
 — Ка́жи си, си́ну, пред мéне:
 40 Дали си фногу греовен,
 Али си фногу жельовен?
 — Мáри мале, стара ле мале,
 Ага бех младу, нежéнену,
 Станах та утидух
 45 На една свадба гулема,
 Та си свадбата растурíх,
 Пá станáх та си утидух
 На една меенá гулема.
 В месната, мале, чуваа
 50 Една млада невеста
 И една мумá гиздава.
 Невеста вину слúжеше,
 Мумáта чéши миеше
 И си дума думáя.
 55 Мумáта, мале, викаше:
 — Іа сжм, снао, побóгиздава.
 А снаата, мале, викаше:
 — Іа сжм, зольву, побóгиздава.

(Мори) Девокъа велí, говори:
 60 — Кавлјдже, млади кеаio,
 Искам праву да ми кажеш,
 Кои е побóгиздаву,
 Іа ле сжм ели снаата?
 — (Мори) Іа ке ви праву прéкажа:
 65 Невестата е сланá есéнья,
 Есéнья сланá гулема —
 Дету кáпне сé узнóби;
 Іа ти си, мóме, гíздава,
 Пролéтна росá убава —
 70 Дету кáпнеш и пруникнеш.
 А іа э, мале, пурéкух:
 — Девóке, мила, єбава,
 Стáни с мене да идеш,
 Ке не сам младу жéнену.
 75 (Мори) Тъа ми велí, говори:
 — Мжчи, Кавлјдже, не думаі;
 Макъя ми е фногу лоша.
 Станáх, мале, та утидух.
 Ага на поле широку
 80 Жатварки неide песя,
 А іазе, мале, уйлен,
 Уйлен и угрожен,
 Та срещиќ млада невеста,
 Машќо детé држжеше;
 85 Острата сабъа извадих
 Та си детéту убóдух,
 А невестата ме кжлнеше:
 — Бог си те убýл, кеаio,
 Аку си младу женену,
 90 Невестата да ти умре!
 Па станах мале утидох си.

Слѣдватъ още нѣкоя и друга пѣсень до тръгванietо на гоститѣ. Нищо побó величественно, нищо побó трогателно въ народния ни животъ нѣма отъ това, когато на тѣзи пѣсни приглаша и кавала или гайдата. Но кавалътъ е нeraздѣлниятъ другарь на напитѣ пѣсни.

Слѣдъ като се повеселиятъ гоститѣ, до кжено, почнijтъ да си похождатъ. Невѣстата и момчето излизатъ при стълбата да испраща гоститѣ. Тѣ се поклонятъ на кума и кумата по сжция начинъ, сжцо така и на невѣстините родители, които ги благославятъ, и при поклонванието въ по-слѣдния пѣтъ цѣлуватъ имъ рѣка. Съ другитѣ гости младоженецътъ се рѣкува, а невѣстата цѣлува и рѣка.

Като си идѣтъ гоститѣ, настѣдатъ пѣкъ домашнитѣ и прислужницитѣ на една трапеза, на чело съ свекъра и свекървата. Тука, при запиванie вино, излизатъ младоженецътъ; покланятъ се на родителитѣ до три пжти и цѣлуватъ рѣка. Подиръ вечерята, невѣстата се въвожда въ брачната стая, дѣто влиза и зетятъ. Тукъ послѣдниятъ отваря невѣстиния ковчегъ и изважда изъ него единъ меденъ сжджъ, добръ прѣвъранъ, въ който има нѣщо за яденье: мекици, шушла или баница. Развърза това и сѣдѣтъ съ невѣстата да вечерятъ.

Тази нощъ ще бѫдѣтъ свекървата и изметчийката въ готварната стая, а другитѣ заспиватъ.

Въ понедѣлникъ, рано, свекървата и изметчийката влизатъ въ брачната стая, когато младоженците сѫ станжли, и погледватъ на брачната риза (моминската кошула) да видятъ, дали невѣстата е упазила дѣвството си до тоя актъ.¹⁾ Въ положителентъ случай, тѣ слизатъ при събранитѣ и имъ обаждатъ, че сичко е хубово, и започва се пиенье и веселба. Въ тоя случай се пие ракия подгрѣвена и подсладена, и като се разсъмне, свекървата налива такъвъ ракия въ едно калено бардуче и съ гайдарджията напрѣдъ, отива у кумови, послѣ у стари-сватови и се връща пакъ дома, дѣто зима приготвениетъ отъ невѣстата китки, налива още ракия и тръгва съ гайдарджията напрѣдъ у момини; тамъ ѝж посрѣщатъ ласкато и тя ги поканва съ ракия, като дава и по една китка отъ страна на снаха си, на сичките члѣнове на моминото домакинство.²⁾

Около обѣдъ довежда се кумътъ съ домашнитѣ, довеждатъ се и невѣстинитѣ родители, събиратъ се и сичките други роднини, които сѫ носили на невѣстата плетеници прѣзъ годината. Слѣдъ това повежда се невѣстата за вода на рѣката, водима отъ дѣвера, който слѣдъ слѣдъ гайдарджията. Слѣдъ невѣстата върви въ редъ двѣ или три пѣвици, които пѣватъ:

Кждѣ вѣдиш, драги дѣверъу,
Таа новѣста;
Учил леа си дреше да пере,
Танку да преде.

Като дойдатъ при рѣката, спиратъ и дѣверътъ тутакси налива въ единъ тасъ вода и го слага прѣдъ краката на невѣстата; а послѣдната го прѣкатурва съ дѣсния си кракъ да се разсипе. Тъй става до три пѫти, а пѣвиците пѣватъ:

Што разливаш, поливаш,
Мори млада невѣста?

Слѣдъ това подвеждатъ при невѣстата роднинските дѣца, моми, невѣсти, жени да ги дарува съ чорапи, ржкави и пр. и като се свѣрши даряванието, изиграва се едно хоро съ даровете и си отиватъ обратно дома, дѣто сѣдатъ сички да ядатъ и пиштъ. На тази трапеза става момината майка съ даровете и дарява сичките сватове, като започне отъ кума — до свахите. На дѣцата — чорапи, а на жените и момите ржкави и кошаци. Изметчийката се явява прѣдъ сватовете съ голѣмъ кошакъ и ржкави на дѣсното рамо. Сѫщо така и свекървата дарява свата и свахата съ дарове.

Гостите се повеселятъ на трапезата, накичени съ дарове, нѣколко часа, додѣ кумата стане и вѣзъе при невѣстата да Ѧж открие (разбѣли) прѣдъ гостите и слѣдъ това, започва се шареното хоро, на чело съ кума, който дѣржи високо феруглицата. Закрѣпи се онова ми ти дѣлго и стройно хоро. Тукъ се залавя сѣкой до жена си, сѫщо така и младоженците се заливатъ на хорото. Отъ това туй хоро се нарича: шарено. Младоженците играятъ по разрѣшието на кума. Може и наедно единъ до другъ, ако сѫщиятъ заповѣда. Хорото си слѣдва до вечеръта, до дѣто кумътъ си

¹⁾ Ако слѣдъ брачния актъ невѣстата излѣзе, че не е упазила дѣвството си, попитватъ момъка, не е ли той самъ извѣршилъ акта, когато били оглавници? Ако той си исповѣда, свадбата си слѣдва, ако ли откаже и рѣче, че той не е прихождалъ при неї прѣзъ сичкото време на угловничеството си, тогава, по обичай, той отива въ гората и рѣче: „Знай, горо, и ти, ке ѹа сѫм зел лъубено и разнеси на другите гори да знаѧа и тиа!“

²⁾ Въ дневно време ходи дѣверътъ съ ракия у поменажите поб-горѣ и у другите роднини

търгис. Обикновенно свадбата се свършва около захождане на слънцето. Кумътъ оставя дароветъ си и феруглицата у момкови и заедно съ съмейството си отива си дома съ гайдата и дъвера. Също се испроваждатъ и момини и стари-сватътъ и свадбата се свръшва вече.

На повракъ. Въ четвъртъкъ, прѣз деня, невѣстата, прѣмѣнена, отива съ една зълва у майчини си да се плете. Тамъ тѣ носихъ хлѣбъ, рибникъ, вино и ракия, и слѣдъ като се оплете невѣстата, седнатъ да обѣдваш, а слѣдъ това пакъ си дохожда.

Въ петъкъ вечеръта младоженците отиватъ, додѣто не е зашло слънцето, у нѣкоя роднинска къща да спијатъ, за да ги не завари съботата дома имъ.

Въ недѣля, слѣдъ църква, свекарътъ, свекръвата, дѣверътъ и невѣстата зиматъ дароветъ на кумови и феруглицата и отиватъ у кума, да му връжчатъ дароветъ и феруглицата.

Белѣшки. Прѣди 50 години свадбите въ Якоруда сѫ ставали другояче. Вѣнчанието е ставало у момкови, вечеръ. Момата, годеница, когато е приближавалъ денятъ на женидбата, е отивала по гората да набере борина. И когато на свадбата дохождали момкови съ кола за неї, вечерно врѣме, тя е запалвала два факели борина, дѣржащецъ по единъ въ ръка, качвала се сама въ колата и стояла права, дори до момковия домъ. Днесъ той обичай се възпоминава само въ нѣкои смѣшни анегдоти.

Нѣкои сиромашки момци постѫпватъ при женидбата си другояче, като видѣятъ, че нерасполагатъ съ парични срѣдства за голѣма свадба, особено тия които се боїтъ отъ дѣлгъ. Той се годѣва по обичая за нѣкоя мома, за да знае обществото, че му е законна годеница, и въ една вечеръ той ѝ довежда дома си, свиква свещенника и кума и се вѣнчана.

С. Якуруда (Разложко).

Отъ Дупничко.

Записалъ *Д. Вълчевъ.*

Лажанie.

Арсваньето на младите (мома и ергенъ) въ с. Рила става обикновенно по сборищата, хората, седѣнките, тлѣките, замѣнките,¹⁾ диплѣнките²⁾ и пр. На тия събрания, както момите тѣ и момците, иматъ свободенъ входъ, и въ такива събрания, ако нѣкой момъкъ земе китката на нѣкоя мома и тя не му се въспротиви, а само срамежливо му се позасмѣе и погледне прѣдъ себеси, значи, че тя е съгласна да го има за любовникъ (да се лажат) и хората вече захващатъ да казватъ: „това момче и таia мома зафанаа да се лажат.“ Такива млади, които се лѣжатъ, дѣто и да се срѣщнатъ, могжатъ свободно да се разговарятъ и хората, които ги знаятъ, не имъ се взиратъ, нито имъ забѣлѣжватъ. По седѣнките, тлѣките, диплѣнките и пр. такива залюбени се припѣватъ.

Ако нѣкоя мома промѣни любовника си и си избере и залюби друго, то или самъ измамениятъ любовникъ, или неговитъ другари, за да

¹⁾ Замѣнка се казва, когато едно момиче е ходило въ другарките си да имъ работи не съ пари, а на замѣнка, и тѣ пѣкъ (другарките му моми) се събератъ единъ денъ (когато ги покани момичето) и си връщатъ замѣнката.

²⁾ Диплѣнки се наричатъ тия седѣнки, които ставатъ прѣз врѣмето, когато се обработва тютюна; то става есенъ, когато тютюнятъ е исъхналъ на визитѣ, отъ които го разнзватъ, редѣятъ ги листъ по листъ на калъпчета (диплѣни) и ги вързватъ съ конецъ,

отмѣстъкъ на такава мома, намазватъ нощно врѣме, тайно, вратата на кѫщата ѝ съ катранъ, което означава голѣмъ срамъ, а новиятъ нейнъ любовникъ бива прѣслѣданъ отъ първия наасѣкѫдѣ. Залюбенитъ момъкъ и мома наасѣкѫдѣ ходѣтъ задружно; на лозе, на нива и пр. тѣ работѣтъ единъ до други и, както на лозето така и на нивата, момъкътъ заема и извѣршва една част отъ момината работа, за да ѝ бѫде по-леко; въобще наасѣкѫдѣ той ѿ покровителствува. На диплѣнкитѣ момъкътъ сѣда до момата, разнизва ѝ тютюна, пригатвя го така, щото да ѝ бѫде поблесно да може да извѣрши повече работа, за да ѝ *зафѣлѣт* хората, че е много работна.

Такова лъженье се продължава до половинъ или цѣла година, до дѣто най-послѣ се съгласяватъ влюбенитѣ, да се искашатъ на родителите си и да просиатъ тѣхното съгласие, което тѣрдѣ рѣдко получаватъ. Повечето пѫти изборътъ на момата зависи отъ бащата, т. е. която мома избере и покаже бащата, нещо трѣба да земе синътъ за жена. Много пѫти се случва момъкъ и мома да се лъжатъ даже и по двѣ години, но строго се пази цѣломѣждрието на момата.

Углava.¹⁾

Щомъ момковитѣ родители сгледжатъ нѣкоя мома, бащата на момчето и двама-трима по-стари мѫжѣ отъ роднинитѣ имъ, нѣкоя вечеръ зимать шише ракия и отиватъ на *углѣза у мѣмине*, дѣто още прѣвъ деня е съобщено по нѣкоя бабичка, че тая вечеръ ще иматъ углѣвници. Щомъ пристигнатъ углѣвниците въ момине, посрѣдѣтъ ги и си размѣняватъ слѣднитѣ думи: „Добро-вечер.“ — „Дал-Бог-добро.“ — „Ради ле сте за гѣсѣ?“ — „Ради сме, ради, кои бѣга од гѣсѣ? Заповѣдайте!“ Навлѣзнатъ ли вѣтре въ стаята, моминиятъ баща ги пита: „Ако Бог дал, какво ве носи тадѣва?“ — „Чухме, отговарятъ углѣвниците, оти нашето момче и вашата мома се аресали, та доидѣхме да ве попитаме, ке ни ђа дадете ле за снаа.“ Ако моминитѣ родители сѫ съгласни да дадѫтъ момата си на това място, отговарятъ: „добрѣ сте дошли! Момата ни е за даванье, оти да ђа не дадеме? Елѣ е мома, на неѧ окото ѝ е се на вѣнка нис кашти.“ Ако ли пѣкъ не сѫ съгласни да ѿ дадѫтъ, отговарятъ така: „Добрѣ дошли! Не е лошо, ама не сме ѿште спрѣвни; па и момата ни е ѿште малѣчка, та таѧ година нѣ кеме да ђа жѣнѣмѣ.“ Щомъ кажатъ така, става ясно, че нѣма да дадѫтъ момата и углѣвниците си отиватъ. На другия денъ провождатъ отъ страна на момчето една жена, да убѣждава моминитѣ родители, да дадѫтъ момата тамъ, дѣто ѿ искатъ, че е добро мястото. Това отиванье на жената у момине, което понѣкога се повтаря по три-четери пѫти, се казва: *пристанье на молбѣ*. Ако и въ тоя случай, подиръ молбата, не дадѫтъ момата, тогава момчето вече самичко захваша да дѣйствува и да се грижи за себе си, и, ако сѫ се лъгали съ момата т. е. да е съгласна тя съ него, тогава се споразумѣватъ и пригатватъ за *беганье*. Бѣганьето става обикновенно кѫсно вечеръ, когато момата, въ урѣчено врѣме и на опрѣдѣлено място, изнася дароветѣ и дрѣхитѣ си, прѣдава ги на любовника си, а тоя послѣдниятъ — на другаритѣ си, и сички заедно съ момата отиватъ право въ цѣрквата, дѣто по-отрано извѣстениятѣ кумъ и свещенникъ ги очакватъ. Затварятъ цѣрковнитѣ врата за по-голѣма безопасностъ и слѣдѣтъ като свещенникътъ пораспита момъка и момата за нѣкои родственни врѣзки, каквито бихъ могли да имъ попрѣччатъ на брака и се увѣри, че такива прѣчки не сѫществуватъ, вѣничава ги. Нѣкои отъ моми-

¹⁾ Годежъ.

нитѣ: братя баца, и пр., като се научиѣтъ за побѣгваньето на момата имъ, посърдѣтъ се малко, но отпослѣ прощаватъ на младоженците и ги благославятъ. Това помирение става обикновено на *прегазбата*. Има пѣкъ и такива братя и бащи, които прѣслѣдватъ избегнѣлите съ оржжие; опитватъ се да строшатъ църковните врата, за да ги накажатъ, и много пѫти се случва, че родителите на момата не се помиряватъ вѣчно съ зетя си и дъщеря си.

Случва се понѣкога момата да мрази и да не рачи момъка, който ѝ люби; тогава момъкътъ прибѣгва къмъ най-послѣдното срѣдство: *краденето*. Краденето се извѣршила така: момъкътъ си нагласява дружина отъ петъ-шест души и заедно съ тѣхъ прѣслѣдва момата наскъкдѣ. Ако се случи да отиде момата нейдѣ самичка на работа: на лозе, на нива, на ливада, или даже и на реката за вода, то дружината, скрита нейдѣ, се спуска ненадѣйно, завлича момата и ѝ укрива заедно съ момъка на нѣкое скришно място. Момата лишена по такъвъ начинъ отъ дѣството си, е принудена да стане съпруга на тогова, който ѝ открадналъ. Такъвъ грабежъ стана скоро (прѣзъ 1887 год.) въ близкото село Слатино, но момата, макаръ и обесчестена, избѣгва отъ рѣцѣтъ на похитителя си и се оженва за другъ момъкъ, съ когото по-прѣди се е любила.

Когато става редовенъ годежътъ, явява се момата прѣдъ годежните, направя *метание* и цѣлува най-напрѣдъ рѣка на баща си, сetenъ на свекъра си и на другите. Свекърътъ тогава изважда *нишамо*,¹⁾ дава го на моминия баща, а той пѣкъ го подава на момата, която го зема и му цѣлува рѣка. Въ това врѣме годеникътъ съ дружината си, укрити нейдѣ, надзираватъ тайно прѣзъ нѣкое отверстие сичко, че става въ годежната стала и, щомъ момата пѣлуне рѣка и земе нишамо, тѣ изгърмяватъ съ пишови и извѣстяватъ, че угловата се е извѣршила благополучно. Додѣто момата не земе нишама, никой не пие нищо, но слѣдъ това свекърътъ изважда изъ пояса си шишето съ ракия, подава го на моминия баща да благослови и пие.

На другия денъ свекървата съ три четери жени отива у момата съ *поклон*,²⁾ а подиръ неѣ и свекърътъ, за да уговориѣтъ деня, въ който ще стане

Голѣмата углava.

Когато дойде опрѣдѣленниятъ денъ за голѣмата углava, свекърътъ, свекървата и шестъ-седемъ жени и мажже отиватъ у момине и занасиѣтъ: *поклон*, буре вино, ракия и два котла ястие. У момата ги посрѣщатъ, канѣтъ ги да сѣднатъ на приготвената трапеза и захващатъ да уславятъ *никъа*³⁾ и *армагано*⁴⁾ и да пийятъ ракия. Условията за никъа сѫ тия: отъ моминия баща да бѫде *джубето* отъ синъ шаякъ; отъ свекъра — капламата на джубето и *ентешетата*,⁵⁾ отъ свекървата — дѣлгата антерия; отъ стари-свата — сребрнитѣ пафти и китка съ *менду*. А армаганътъ за моминитѣ родители, братя и сестри купува момчето. Слѣдъ свѣршката на горнитѣ условия, уговориѣтъ и врѣмето, въ което ще стане свадбата.

¹⁾ *Нишам* наричатъ подаръка, който даватъ на момата за знакъ, че е годена; то бива жълтица: *мѣка маҳмудија*, *менду*, *руби* и пр., а въ по-старо врѣме сѫ давали сто пари за *нишам*.

²⁾ *Поклон* изобщо се нарича: една погача, рибникъ, тава съ оризъ, вино и ракия.

³⁾ *Никъа* наричатъ дрѣхитѣ и накитѣ на момата, които се даватъ отъ момкова страна и отъ старека.

⁴⁾ Армаганътъ бива: за бащата 2 аршина чоха, за майката 12 аршина аладжа, за братята кундури или чизми и за сестрите шамии (кърпи).

⁵⁾ *Ентешета* се казиѣтъ сребрнитѣ гривни на момата.

Слѣдъ свѣршектъ на тия условия момата излиза, цѣлува ржка на свекъра си, на баща си и на другитѣ гости, дарява ги съ ризи или чорапи, като поднася най-подирь на свекъра си и дара за момчето, състоящъ се отъ: риза, чорапи, дѣлга кѣрпа и подвѣски.¹⁾

Момитѣ въ това врѣме пѣхтѣ:

- 1 Оi ўбава, Гледано девоіко,
Като ми те сношти углавїа,
Та што мѣ ти никъах издаоа?
— Даоа ми, друшки, даоа ми:
- 5 От свѣкоро тобе чоен кожух,
От свекърва кафтан антарийа,
От лѣубнето тиа златни пѣфти,
От дѣверо тобе златен прѣстен,
От золвите тиа вити гривни.

Захващатъ подирь това да се гощаватъ и, като поиграе момата хоро между свекъра и свекървата, си разотиватъ.

Момата и момъкътъ отъ углавата до вѣнчането никакъ не се виждатъ, нито пѣкъ се срѣщатъ. И ако нѣкога по неволя имъ се случи да се срещнатъ и видятъ, то отбѣгватъ единъ отъ другъ, за да се не по-гледнатъ въ очитѣ.

С вадба.

Свадбата се захваща въ срѣда вечеръ и се продължава до идущата срѣда. Тая вечеръ младоженските момци²⁾ ходятъ и канятъ роднините, приятелите и съсѣдите на момчето на свадба³⁾ и като се завѣрятъ направятъ хоро, на което момитѣ пѣхтѣ пѣсенъта:

Іана бѣли дарове
На реката Бистричка и пр.

На другия денъ (въ четвѣртъкъ рано) момчето отива и калесва седемъ моми да мѣсат лѣбо. Мѣсенето на хлѣба става така: една отъ момитѣ, която има баща и майка живи, зима сито и прѣсѣва брашното за хлѣба, а другитѣ шестъ моми, раздѣлени въ два хора по три (едни да пѣхтѣ, други да отпѣватъ) захващатъ да пѣхтѣ слѣдната пѣсень:

- 1 Даите сито и сйтно решѣто,
Да пресеем іунакови двори,
Да наидеме іунаково прѣстен,
Да пѣтаме іунакова макья:
- 5 Играе ле іунаково сѣрце?
— Игра, игра, еднъ Бог да знае,
Като вран конъ в зелено ливагье.
— Даите сито и сйтно решѣто,
Да пресеем мѣмините двори,

¹⁾ Подвѣски сѫ дѣлги, като ширити ткани ивици, пѣстро пашарени и на крайщата съ по едно пискалче; тѣ се носихтъ врѣзъ потуритѣ, навити надъ колѣнитѣ.

²⁾ Младоженски момци се наричатъ четиридесетъ другари на младоженецъ, които го при-дружаватъ на съвѣтъ въ врѣме на свадбата; тѣ сѫ дѣлжни да канятъ сватовете, когато стане нужда, да довеждатъ и отвеждатъ съ гайдата кума, стари-свата и пр.

³⁾ Това първо калесване се нарича *камайска за дрѣва*, понеже сѣки калесанъ е дѣлженъ още на другия денъ да докара на младоженца единъ товаръ дѣлва. Дѣлваритѣ въ тоя случай се надпрѣварватъ кой най-нарѣдъ да закара дѣлва, тѣй като че него само даватъ кѣрпа и го угощаватъ, а другитѣ само угощаватъ.

10 Да шйтаме мόмината макъя:

Игрáе ле мόминото сърце?

— Игра, игра, едýн Бог да знае,
Като риба у студéна вода.

Като се свърши пъсната, момата, наръчена *месарàта*, зема единъ жегълъ отъ ярема на колата, навира на него момковия пръстенъ, за бърка съ него тъстото и момитъ пъхтъ:

1	Мýрчо воíбода,	Не ке те момáта.
	Налýти рéкох:	Расжрдýла се
	Не чйни захмét,	10 За чбен кожúх,
	Не мéльи бráшно;	За злáтни пáфти,
5	Не вржти бóчва,	За вйтни гривни,
	Не тóчи вýно;	За злáтен прáстен.
	Не кóльи овén,	

Щомъ се свърши омъсванието на хлъба, момата зима жегъла, съ който го е замъсила и заедно съ пръстена го пръхвърля пръвъ покрива на къщата, а момитъ отиватъ на срѣдъ дворъ, направятъ хоро, въ срѣдата на което стои *месерѝата* и пъхтъ:

1	Надвéла ми се сéнчица	
	Над Алáи бéгу на двóри;	
	Не ми е билó сéнчица,	
	Хai ми е билá девбóка,	
5	5 Сос Алáи бéго зборéва:	
	— Брe, Алáи бéго, господár,	
	Поковá ле ми пáфтите?	
	— Поковáл сам ги, поковáл,	
	Оште не сам ги позлатýл.	
10	10 Нéика девбóка говори:	
	— Укова ле ми гривныите?	
	— Уковáл сам ги, укова́л,	
	Оште не сам ги позлатýл.	
	— Укова ле ми прáстено?	
15	15 — Уковáл сам го, укова́л,	
	Оште не сам го позлатýл.	
	— Укова ле ми гъердáно?	
	— Уковáл сам го, укова́л,	
	Оште не сам го позлатýл.	

Мъсенье гължникъ и правене гължи.

Пръвъ цѣлия денъ въ петъкъ се занимаватъ въ къщи съ приготовления на нѣща за ядене и пиење пръвъ врѣме на свадбата, а въ сѫбота рано дохождатъ пакъ сѫщите моми у момкове, за да мъсъкътъ гължникъ¹⁾ и да направятъ гълабътъ.

Тая сѫщата мома, която въ четвъртъкъ е мъсила хлъба, сега за мъсва тъстото за гължника и гължбите и като го умъси, момитъ сички захващатъ тогава да правятъ гължбите и да ги наредждатъ върху нашарения гължникъ, като пъхтъ слѣдната пъснъ:

1	Мóмина макъя говори:
	— Сýви, бéли гáлабъе,

¹⁾ Гължникъ се нарича една голъма пита (турта), нашарена, на която се наредждатъ гълабътъ (пилци, направени отъ тъсто) и на срѣдата ѝ забождатъ бро.

Летёте ми, летёте,
И на есен доидете,
5 Мила сйна ке жёна,
Мила штёрка ке глáва.
Слушаа ia гáлабье,
Та високо летнаа,¹⁾
Па летёа, летёа,
10 И на есен доидоа.
Момина маќка говори:
— Сиви, бёли гáлабье,
Кадé сте ми летёли?
Гáлабье и говорат:
15 — Летёли сме, летёли
До цáреви дворóве.
— Што чинеше царýца?
— С кутел бисёр мéреше,
По гáлабье фржльаше.

Борътъ.

Слѣдъ като свѣршажтъ момитѣ гължбника и наредъкъ по него гължбите, измиватъ си сички ржцѣтѣ и захващатъ да правятъ боро. Зиматъ приготвения поб-отрано правиленъ цетострѣкъ клонъ, който обикновенно отсичатъ отъ върха на чамово дърво, захващатъ да окичватъ и петьтѣхъ му клона съ естественни цвѣти, като ги привързватъ съ червени конци. Момитѣ тогава пѣхтѣ:

1 Ои єубава єло, маќла мόме,
Змéи дооди, єло, обиоди,
Па на єла, потиом говори:
— Рáсни, єло, гулéма побрасни,
5 Да се ние двата залъбиме.
Ia єла му потиом говори:
— Е тизека, змéиу горъанине,
Ia не смéя в очи да те глéдам,
А камо ле да се залъбиме!
10 Из очи ти сйлни ѹскри ѹдат,
Из ѹста ти сйлен плáмик блие;
Конъя iааш — като плáнина е,
Руо носиш — като бгин горй.
Ia змéю и потиом говори:
15 — Рáсни, єло, гулéма побрасни,
Ние с тёбе ке се залъбиме,
Ти се не бои, єло, от мénека.

Слѣдъ свѣршиванието на бора, т. е. като накичжатъ и петьтѣхъ му клончета съ цвѣти, забождатъ на върха на сѣки клонъ по една ябълка, украсена съ варакъ, зема една отъ момитѣ бора въ дѣсната си ржка и направя хоро, а другитѣ моми пѣхтѣ тая пѣсень:

1 Неіко ле, добра девбіко!
Извѣ се лоза винова
Около града Крушова;
Не ми е лоза винова,

¹⁾ Въ разговора се чуе: литнаа, а тукъ въ пѣсеньта — летнаа.

5 Hai ми е Нéйка ўбава,
 Сос Алáй бéго зборéва:
 — Алáй ми бего, господár,
 Укова ле ми пáфтите?
 — Уковáл сам ги, уковáл,
 10 Оште не сам ги позлатíл;
 Сítе златарé обидóх,
 Чýсто си влáто не наidóх.
 Нéйко ле, добра девóiko,
 Ти соши́ ле ми кошúлья?
 15 — Сошила сам ти, сошила,
 Оште да ти ia прóбраба;
 Сítе еврéе обидóх,
 Чýста си свíла не наidóх.

Додъто това става у момчето, въ кума същия той ден се увиватъ вънци за младоженцитъ. Кумътъ си пазарява моми, които се събиратъ и захващатъ да увиватъ на триндафилова или лозова пръчка, съ естествени цветя, два вънца за младоженцитъ за въ черкова, понеже не е имало металически вънци въ църквите, както сега.

Когато увиватъ вънците, момитъ пъкътъ тая пъсень:

1 Вýла кумá, вýла кумá три шарéни вénка:
 Едéн венóк, едéн венóк бел цржvén трендáфил,
 Дрúги венóк, дрúги венóк рáни бел босильóк,
 Тréки венóк, трéки венóк сé бели карафíль,
 5 Та ке идé, та ке идé кумá да венчáва.

Подиръ това кумътъ дава заплатата на момитъ, която не е повече отъ 5—10 пари, нагощава ги и ги испраща да си отиджтъ. Въ момчето същите моми пакътъ, които съ вече свършили бðро, захващатъ да увиватъ венóко (вънца) на дёвера и момитъ пъкътъ пъсеньта:

1 Здрáвче, вéнче, меризлýво цвéке,
 Здрáвче, вéнче, бéрат ле те мóми?
 Здрáвче, вéнче, кýтат ле те кýтки?
 А здрáвец им потиом говори:
 5 — Марý мóми, марý лúди ле сте,
 Лúди ле сте, марý, и пniáни?
 Та мéне ле мóми да не бéрат,
 Та мéне ле кýтки да не вýят!
 Сéта гóра од мéне мерýше,
 10 А наíвеке Становýти камен.
 Стой момá на Становéн камен,
 Та си бróби мéсеци годýни,
 И на мéсец потиом говори:
 — Е мéсече, тýрско помошníче,
 15 Е годýно, на́ша непráвино!
 Заискáх си момá од малéно,
 Од малéно дýри до гулéмо,
 А онý ia мéне не дáдоа,
 Дáдоа ia дрúгиму iунáка,
 20 А мénека кóума окумýia,
 Па бráто ми дёвер деверýia,
 Та оидóхме цржvki на венчáнье.
 Ете отáм едно соколéнце,
 Та ми летí над рýсата глáва,

- 25 С крѣла трептѣ, с юста дѣма дума:
 — Вѣнчай, куме, немои воздишасти!
 Благослѣвай, немои лътуо клѣти!
 А іазе му вѣльим и говорим:
 — Е тѣзека, сиво соколенце,
 30 Іа не кѣна, сжрѣто ми кїнѣ.
 Кайл ле си, Боже, или не си!
 Да Бог дадѣ моіата кумица:
 Векувала, като качуи цвѣкье,
 Род родила, като фрѣбѣа грозье,
 35 Исчувала, като куковица,
 Процѣфтѣла, като иглѣчица,
 Капта збрала, като прах на тупан.
 Марі вѣро, марі лъута клѣтво!
 Ка іа проклѣ кумб господинно,
 40 Ка іа прокле, така іа се стигна.

Свѣршитъ ли момитѣ вѣнеца на дѣвера, прикачиватъ му го на главата и той захваща да се пригатвя, заедно съ едного отъ близнитѣ му роднини, да отиджть въ годеницата.

Въ това врѣме момитѣ пѣхтѣ тая пѣсень:

- 1 Дѣвере кѣтен, рано цвѣке,
 Та кои ми те рано разбудува,
 Та кои ми ти свѣлно рѣо спрѣвъ,
 Та кои ми ти дрѣбна азна брои,
 5 Та кои ми ти рѣси перчик рѣши,
 Та кои ми ти рѣсна кѣтка бѣре,
 Та кои ми ти вѣрана кѣнья спрѣвъ?
 — Е, виека, мили мѣлки мѣми,
 Мѣкъа имам, та ме разбудува,
 10 Мѣкъа имам, та ми рѣо спрѣвъ,
 Баштѣа имам, та ми азна брои,
 Бѣкъа имам, та ми кѣнья спрѣвъат,
 Спѣи имам, та ми перчик рѣшат,
 Сестри имам, та ми кѣтки бѣрат.

Дѣверътъ като се приготви, качва се на коня, и похожда за въ годеницата, а момитѣ го испрашатъ до вѣнкашнитѣ врата на кѣщата съ тая пѣсень:

- 1 Прѣноѣки дѣвере,
 Шесторѣди нѣвене,
 Пѣ ми вѣно црѣвено,
 А немои се опивѣ;
 5 Кални дрѣми ке газиш,
 Тѣвни нощти ке бѣеш,
 Дур да вѣдиш снаата:
 Бѣла ле е прѣвена,
 Танка ле е висбѣка,
 10 Мѣшно ле е цженоѣка.

Дѣверътъ отива у момине, дѣто му правиже голѣми почести, и остава тая вечеръ да спи той при годеницата, както и втората вечеръ подиръ вѣнчаньето (въ понедѣлникъ вечеръ).¹⁾

¹⁾ Дѣверъ може да биде само най-ближната роднина или приятель на годеника

Въ жд и.

Въ събота вечеръ се събиратъ пъ-отрано поканените отъ годеницата моми, нейни дружки, които направятъ и играятъ хоро на пъсни, а една отъ момите зима пригответъ нѣща за вѣждитѣ: *шишарки*, *веждён камен*, *карафиль*, *стинца* и пр. испича ги на огъня въ желѣзна лопата, стрива ги на прахъ и ги полива съ ракия, отъ което се добива черна боя. Съ тая така пригответа бол най-напрѣдъ написватъ вѣждитѣ на годеницата, а сенчѣ на сички други моми, които подиръ това пакъ поиграятъ хоро и си разотиватъ.

Кумова вечеръ.

Тая вечеръ срѣщу деня на вѣнчанието, т. е. съботата вечеръ, се нарича *кумовъ вѣчър*, защото кумътъ и старекътъ тая вечеръ събиратъ отъ своя страна роднините и приятелите си и ги завеждатъ на госте у момчето съ *подкльон*. Най-напрѣдъ сѣда кумътъ на опрѣдѣленното място, до него отъ двѣтѣ му страни сѣдатъ старекътъ и майсторътъ на момчето. Прѣдъ кума на трапезата е поставенъ борътъ, забоденъ въ срѣдата на гължбника, който е поставенъ върху единъ голѣмъ хлѣбъ. Но заповѣдъ на кума се захваща пшенето ракия, и когато благослови, захваща да ядѣтъ и да се веселиятъ. Отъ тая вечеръ сички безусловно се покоряватъ на кума, а особено годеникътъ, комуто кумътъ заповѣдва да се кланя по нѣколко пжти. Понѣкога поклонитѣ на годеника вѣлизатъ до педесетъ и стотина, а когато се случи нѣкой по-взискателенъ кумъ, заповѣдва на годеника да му се поклони петдесетъ или сто пжти, стѫпилъ на устието на напълнена съ вода стовна.

Въ недѣля сутринта рано годеницата ще отиде въ черква, ще дарува иконата св. Богородица съ риза или чорапи и ще се завѣрне дома си, дѣто сѫ се вече събрали нейните дружки моми, да *ia плетатъ*.

Постилатъ черга въ срѣдъ кѫщи, сѣда годеницата, и една мома захваща да расчесва косата на годеницата, а другите, наредени наоколо ѝ, пѣватъ слѣдната пѣсень:

1 Мѣкъ Мѣра сйтно дрѣбно плетѣ,
Ем ѹа плетѣ, ем ѹа ѹтром єчи:
— Штѣрко, Мѣро, куга тамо ѹдеш,
Куга ѹдеш іунакови двѣри,
5 На свѣкоро мѣко да постїльаш,
На свекърва бѣло да опѣреш,
На дѣвере перчизи да рѣшиш,
На етѣрви рано кашти мѣти,
А зблвите сйтно да уплетѣш.

До дѣто плетятъ момата, младоженските момци заедно съ младоженца тръгватъ да *канѣтъ сос топузо*.¹⁾)

Щомъ младоженските момци свѣршатъ калесванието съ *топузо*, отиватъ да доведятъ кума, старека и майстора на момчето, ако то е за-наятчия.

Момите въ това врѣме пѣватъ на сватовете, които въ това врѣме се събиратъ, тая пѣсень:

¹⁾ Така се нарича единъ голѣмъ прѣтъ, направенъ на шишъ, който носи съ младоженските момци и наизвѣзватъ сичко, което имъ подаряватъ по кѫщите, като: сланина, пастърма, лукъ, виперъ и пр.

Збýрайте се, кýтени свáтове,
Кýтени свáтове, младожéнски мόмци,
Гóра ке юдете, лóва ке лóвите:
Гóрска юáреица, пólска прéперица.

Насéдатъ събравши тѣ се сватове на приготвенитѣ трапези и захващатъ да ядятъ, да пиштъ, додѣто се приготви зетятъ. Въ това врѣме момитѣ пўѣжтъ:

- 1 Сестрá бráта испрáshta
У кýтени свáтове,
И на бráта говори:
— Бráте, мýло братéнце,
5 Кугá бíдеш мóмине,
Немоi от кóнь слазиньá,
Дур не вýдиш момáта
Бéла ле е цржvéна,
Тáнка ле с висóка,
10 Мóшино¹⁾ ле е цржноúка.

Момковата майка тогава излиза, простира прѣзъ рамото на сина си дадената му още на голѣмата углана дѣлга кѣрпа, по която сега той се отличава, че е младоженецъ и тръгватъ за въ момата.

Като стигнатъ къмъ срѣдата на пѫти до момини, единъ отъ младоженскитѣ момци пѣлува ржка на кума и отива бѣрзо (тичешкомъ) у момине, да имъ извѣсти, че сватоветѣ пристигнатъ. Този младоженски момъкъ се нарича *утржчникъ*. Въ момине дарява тѣ *утржчнико* съ кѣрпа, даватъ му бжклица съ вино и той се враща надирѣ, посрѣща сватоветѣ, и подава на кума бжклицата да благослови и пие. А ѹомъ сватоветѣ наблизихатъ до моминитѣ дворове, момитѣ, които сѫ били на вѣжди и ония, които сѫ плели момата, захващатъ да играятъ хоро и да пўѣжтъ слѣдната пѣсень:

- 1 Што се лжшти од онáia стрáна!
Дал је вóда, или је воівóда,
Или си је манастир у гóра,
Ил је сáнце у дзйд задзйдано,
5 Илý са си кýтени свéтове?
— Ни је вóда, нýто је воівóда,
Нýто ми је манастир у гóра,
Ни је сáнце у дзйд задзйдано,
Туку ми са кýтени свáтове,
10 У стрет них је прéмлада девóика.
Усрéшта им чўма помóркиньá,
Бýла, бýла, сýте ги избýла,
Останáла прéмлада девóика,
Па се чўди, юáдна, што да прáви!
15 Свýла пóли, до кумó седнáла,
Па на кумó вéльи и говори:
— Што ми си се, кўме, расжрдýло?
Дали сам те лош дар дарувáло —
Дарувáх те свýлена кошúлья.
20 Свýла пóли, до дéвер седнáла,
Па на дéвер вéльи и говори:
— Што ми си се, бráте, расжрдýло?

¹⁾ Така дума сега никакъ не се употребява.

- Дали сам те лош дар дарувáло —
 Дарувáх те ибрицим чорáпе.
 25 Свила поли, до момчé седнала,
 Па на момчé вéльи и говбri:
 — Што ми си се, вóино, расжрдило,
 Та ми нéкъеш, вóино, да ми думаш?
 Нáучи ме, вóино, што да прáва!
 30 Да се вáрна у бáштини двóри,
 Кé излéзне моia стáра máкья,
 Кé излéзне, па ке ми продúма:
 — Надzáт, нáдзат, чýмо помóркиньо,
 Да си áрна не би се вáрнáла;
 35 Да си бíда у твойте двóри,
 Кé излéзне твоia стáра máкья,
 Кé излéзне, па ке ми продúма:
 — Надzáт, надзáт, чýмо помóркиньо.
 Да си áрна, не би сама дошлá!
 40 Цржни бчи, погледнéте мéне!
 Бéли рáце, пригжриéте мéне!
 Тáнка ýсто, продúмаí на мéне!
 Цржна чýмо, ýмори и мéме!

Щомъ пристигнжтъ сватоветъ до моминитъ порти, момитъ захващатъ пъкъ тая пъсень:

- 1 Іáно, ибóме Іáно!
 Іáна двóри мéла
 С метла шимши́рова,
 Дрúга босилькьова,
 5 Трéкъя стрáторова.
 Мéла Іáна, мела,
 Мéла бáштин двóри,
 Пúшки припукáа,
 Свáтове доидóа,
 10 Іáна се уплаши,
 Іáна е трепнáла,
 Метла исчуши́ла,
 Метла шимши́рова,
 Дрúга босилькьова,
 15 Трéкъя стрáторова.

И тукъ има приготвена трапеза съ ястие и вино, дъто съда кумътъ, до него младоженецътъ, стариятъ сватъ и другите, а момата излиза, облечена домашно т. е. съ дръхитъ на баща си, цвluва ржка на сички дошли, като изминава младоженца и се прави, че го не види и момитъ първътъ слѣдната пъсень:

- 1 Марý, безúмна девóiko,
 Марý, сóблечи, сóблечи
 Бáштино rýo кúпено,
 Кýпено, па покáяно;
 5 Марý, облечи, облечи
 Вóиново rýo кúпено,
 Кýпено, не покáяно.

Подиръ това момата се връща, съблича бáштинитъ си дръхи, облича тия отъ младоженца и момитъ първътъ:

Даі, дѣвере, докато,
Да откүпиш снаата;
Не е вредно докато,
Колку што е снаата.

Дѣверътъ хваща невѣстата за дѣсната ржка, завежда ѝк открыта на трапезата, повторно да цѣлуватъ ржка на сватоветѣ, а момитѣ пѣхѣтъ тази пѣсень:

- 1 Стбіне, наша дрѹщице,
Како сношти думаше
В зелѣните лагове,
Студените кладенци:
- 5 — Иа нѣкъу се предати
Чужду брату ў раце!
А сега се предаде,
И бште се повѣде.
А Стбіна им говори:
- 10 — Дрѹшки, мили друшчици,
Се са чужди чужденци,
Сал едѣн іе нашинец.

Дѣверътъ води момата по цѣлата трапеза, зима ржката на сѣки сватъ, цѣлуна ѹкъ той по-прѣди ѹкъ и подава на момата и тя да ѹкъ цѣлува; а щомъ изредѣйтъ сичкитѣ сватове, дѣверътъ ѹкъ завожда при момчето, на което тя цѣлува ржка, а той ї дава залѣкъ хлѣбъ, натопенъ съ соль. Подиръ това момата зема кърпа и дарява момчето, като му ѹкъ прѣмѣта прѣзъ рамото, а той сграбва сърдито кърпата и ѹкъ захвѣрля надирѣ прѣзъ главата си (това се повтаря до три пѫти) и най-послѣ момата зема кърпата, мжчи се да ѹкъ прокара прѣзъ стѣгнѣтия му поясъ, но момчето още повече се напъвва и затѣга пояса си, додѣто най-послѣ момата, при голѣми усилия, провира кърпата прѣзъ пояса му, хваща ї двата крайща и, като подърпва съ неї до три пѫти момчето, отива си. Слѣдъ това момата, прѣкрита вече съ прѣкробка прѣзъ главата, излиза на двора, дѣто е постлана черга и захваща да дарява домашнитѣ си. Момитѣ тогава пѣхѣтъ тая пѣсень:

- 1 Стой мома стрѣде равни двори
На срѣбренни, на златни столобе,
Та си милино Божа мольни:
— Боже, милино Боженце,
- 5 Даи ми, Боже, гулем деп,
В двори да се настоia,
С дрѹшки да се нарева.¹⁾

Захване ли момата да се прощава съ домашнитѣ си, момитѣ захващатъ да пѣхѣтъ тая пѣсень на сѣкиго отъ тѣхъ по редъ, като започватъ най-напрѣдъ на бащата:

- 1 Елица се с горица превѣва,
А мома се сос бащта проштѣва:
— Прости мѣне, мои мили тате,
Ногу самъ ти, тате, досадила,
- 5 Досадила, іади задавала
Дури ми си дарове накупил.

На майката:

- 1 Елица се с горица превѣва,
А мома се сос макъ проштѣва:

¹⁾ Врева = говориж.

— Прости мёне, моіа міла мале,
Нóгу сам ти, мáмо, досадíла,
5 Досадíла, нóгу додеіала,
Дури ми си дáри напрайла.

На братъ:

Девбіка се сос братъ проштава:
— Прости мёне, моі міли брате,
Нóгу сам ти, брате, додеіала и пр.

На сестра:

Девбіка се сос сестрা проштава:
— Прости мёне, моіа міла сестро,
Нóгу сам ти, сестро, досадíла и пр.

На чича:

Довбіка се сос чича проштава:
— Прости мёне, моі міли чичо и пр.

При прощаванието момата се *вдравајва*¹⁾ съ родителите и роднините си и, както тя тъй и последните плачахъ; но сички жени и моми заплакватъ тогава, когато гайдата почне да свири, а гайдарджията да пъе на жално пъсенъта:

1 Мúчи, девбіко, не плачи,
И тўка макъя и тамо;
И тўка макъя и тамо,
И тўка баштá и тамо;
5 И тўка баштá и тамо,
И тўка бракъя и тамо;
И тўка бракъя и тамо,
И тўка сестри и тамо и пр.

Като се опрости момата съ цѣлата си рода, братъ ѝ ѹ хваща за дѣсната ржка, а дѣверътъ — за лѣвата и тръгватъ за въ черкова. Момите тогава ги испрашатъ до пътните врата и пъкътъ:

1 Повърни се, девбіко,	A на плáдне сос сѣзи.
Викаше те макъя ти,	Падна мома, потахна
Нóгу ти са сватове,	У тих бéли Дунава;
Малку ти са дарове,	До нéide се виждаше
5 Дари да ти придаде.	15 На кбнъа грива ре́шена,
А она им говори:	На мома бéла прекрбвка,
— Дрўшки, міли дрўщици,	До нéide мома потахна,
Да речёте на мама,	Синджир и дёвер за рака,
Да ми цвекъе полива	Тевна и маглa прекрбвка.
10 Дваран, вéчер с водица,	

При отиваньето на свадбата за въ черква, тръба да се срѣпне нѣйдѣ изъ пътя вода (рѣка или кладенецъ), дѣто се спиратъ и братътъ изважда единия чехаль на сестра си, налива въ него вода, запойва до три пъти сестра си, която отъ своя страна го дарява съ чорапи и той се връща надирѣ. Когато сватоветъ сж излѣзъ изъ момините двори, зетятъ съ двама отъ другаритъ си оставатъ въ баба си на закуска. Бабата донася една дебела, добре опечена, погача, поставя ѹ върху една тава съ баница и накарва зетя да ѹ прѣрѣже накръстъ. Зетятъ прѣсича баницата и погачата и гледа да засѣче даже и тавата, ако се може, защото съ това били испитвали способността (якостта) на зетя. Подиръ това бабата и балдджизтѣ

¹⁾ Здравуване се нарича цѣлуванието единъ други по нѣколко пъти по бузитъ.

даряватъ зетя си съ риза, а той имъ дава бакшишъ. Единъ отъ другаритѣ на момчето зима по-малко отъ баницата и погачата въ една кърпа за младоженците, а зетятъ откъсва една петелка (копче) отъ ентериерията на баба си и тръгватъ да настигнатъ свадбата. Като настигнатъ свадбата, момчето зима у шепата си нѣколко пари, застига невѣстата и ѝ удри по врата, като испушца парите върху ѝ, които тя зема. Като стигнатъ въ черкова, армасватъ ги, вѣничаватъ ги, а вънъ отъ черковната ограда въ това време играятъ хоро и пѣятъ.

Подиръ вѣничането излизатъ най-напрѣдъ сватовете, послѣ вѣничаниетѣ, хванати за ръка съ по единъ пръстъ, сенчѣ сички други и тръгватъ къмъ къщата на младоженеца по другъ пътъ, не по сѫщия, по който сѫ дошли.¹⁾ Сватовете захващатъ да пѣятъ особно и сватиците (жените) особно.

Сватовете пѣятъ тая пѣсень:

- 1 Отвори ми, Кйто мори, нѣви порти,
Пиїан ѹда, Кйто мори, од меїані.
- 2 Отвори ми, Кйто мори, нѣви порти,
Изведи ме, Кйто мори, на високо,
- 5 На високо, Кйто мори, на чардаци,
На чардаци, Кйто мори, у одай,
Постелни ми, Кйто мори, на широко,
Тури злѣвье, Кйто мори, на високо и пр.

Сватиците пѣятъ пѣкъ тая пѣсень:

- 1 Размѣтай, Вѣло мори, размѣтай, Вѣло ле,
Размѣтай равни, Вѣло, дворбве,
Ке дѣдат, Вѣло мори, ке дѣдат, Вело ле,
Вилаѣтските, Вѣло, сеймѣнѣ;
- 5 На сїте, Вѣло мори, на сїте, Вѣло ле,
На сїте кѣнье, Вѣло приѣфани,
На сїте, Вѣло мори, на сїте, Вѣло ле,
На сїте рака, Вѣло, цалїваї,
На товѣ, Вѣло мори, на товѣ, Вѣло ле,
- 10 На товѣ млѣдо, Вѣло, сеймѣнче,
На нѣму, Вѣло мори, на нѣму, Вѣло ле,
На нѣму кѣнье, Вѣло, не фаштai,
Он ти е, Вѣло мори, он ти е, Вѣло ле,
Он ти е наї врѣл, Вѣло, душманин.
- 15 — Да пукнеш, мѣле мбри, да трѣснеш, мѣле ле,
Он ми е наї мил, мѣмо, побратим;
Он ми е, мѣле мори, он ми е, мѣле ле,
Он ми е купил, мѣле, саѣта,
Он ми е, мѣле мори, он ми е, мѣле ле,
- 20 Он ми е купил, мѣле, прѣвьето,²⁾
Он ми е, мѣле мори, он ми е, мѣле ле,
Он ми е купил, мѣле, колано,
Он ми е, мѣле мори, он ми е, мѣле ле,
Он ми е купил, мѣле, фежчѣто.

Кумата прѣзъ сичкото време, отъ черквата до дома на младоженеца, по пътя хвърля ечмикъ и пари размѣсени съ шекери.

¹⁾ Ако се случи да има и друга свадба въ това време, то и отъ едната и отъ другата свадба гледатъ, невѣстите или момчетата да не се видятъ, че не било на добро.

²⁾ Чехлитѣ на невѣстата.

Отъ срѣдъ пѫти утръчникътъ отива въ кѫщата на младоженеца, да съобщи, че вѣнчанитъ идѣтъ, домашнитъ го дарява съ кърпа даватъ му бжклица съ вино, връща се и дава на кума да благослови и пие, като му цѣлува рѣка. Наближжтъ ли до кѫщата на младоженеца, изнасятъ отъ кѫщата двѣ чаши съ вино, даватъ ги на кума да влѣзе вътре съ тѣхъ, даватъ други двѣ чаши на старека и той прави сѫщото, а момитѣ пѣхтѣ пѣснита:

- 1 Іа излезни, іунакова мѣле,
Да си вѣдип каквѣ добро йдѣ:
Сокол йдѣ, іаребица вѣди,
Іаребица, польска прѣперица;
- 5 Сѣ лѣто е по полье лѣтѣла,
Баштина е сѣдба собирала,
Та не си е дѣри уготвила,
Да дарува свѣкор и свекрва,
Да дарува зѣлба и дѣвере,
- 10 Да дарува кѣтени свѣтове.

На невѣстата, прѣди да пристъни прага на кѫщата, даватъ два хлѣба подъ мишницитѣ и двѣ стовни съ вода въ рѣцѣ. Щомъ влѣзе въ кѫщи тя, отива право при огъня, покланя се три пѫти къмъ огнището, разравя го съ рѣцѣ и испушта хлѣбоветѣ. Послѣ ѝ даватъ решето съ ечмикъ, отъ който невѣстата хвърля три пѫти въ кѫщи. Даватъ ѝ едно мажко дѣте на 1—2 години, пригрѣща го, цѣлува го, издига го нагорѣ и го дарява чорапи. Това дѣте, което е дадено въ този случай на невѣстата, се назира *наконче*. Слѣдъ сичко това невѣстата направя поклонъ на свекръ и свекрвата си, *здравува ги*, както и тѣ неѣ и ѿ завеждатъ въ стаята, дѣто сѫ растоварени ковчезитѣ съ дрѣхитѣ ѝ. Тогава младоженецътъ изиспва изъ ковчезитѣ сичката руба на невѣстата и пакъ ѿ събира и натрупва въ тѣхъ. Въ това врѣме момитѣ захващатъ хоро и пѣхтѣ слѣдната пѣсень:

- 1 Задремала гїздава девоіка,
Задремала мегъу два дѣвера.
Проговори кумъ господйно:
— Што ни дрѣмо гїздава девоіка!
- 5 Дал е на зло, или е на добро?
— Куга бѣше девоіче малено,
Оште бѣше детѣ у пѣлени,
Заискѣ го Аїдар арамай,
Йскаше го — не му го дѣдоа,
- 10 Дѣдоа го другиму іунака.
Проговори кумъ господйно:
— Е, вѣека, кѣтени свѣтове,
Ке мѣните прес гѣра зелено,
Не свирѣте дѣвет гласни свѣрки,
- 15 Не тўпайте до дѣвет тупана,
У гѣра е Аїдар арамай
С петстотини души арамай.
Сватове са луди и пийани,
Не слушаа кумъ господйно,
- 20 Не слушаа, тukу засвириа,
- 25 Си свѣтове пот калѣч є турил,
Останал ѹе млади младоженъ,
Младоженъ и млада невѣста.
Фанал се е Аїдар арамай,
Фанал се е с млади младоженъ,
- 30 Били са се три дни ѹи три нѣсти,
Па продумѣ млади младоженъ:
— Приїди, Іано, приїди припо-
могни
Іа на нѣму, Іано, іа на мѣне.
Приїдѣ Іано, приїде припомогнѣ:
- 35 Отмѣла ѹе Аїдaru калѣчка,
Та отсѣкла Аїдaru главата,
Па іа зѣла у свѣлни скутове,
Занѣла іа у момчеви двори.

Сватоветѣ на чело съ кума и старека сѣдатъ на трапезата, захващатъ да вечерятъ, невѣстата и младоженецътъ ги служатъ, а момитѣ направяватъ хоро и пѣхтѣ:

- 1 Заженъ се Верунъ челебиа,
Та си зйма от далекъ девбіка,
Далекъ, далекъ прес Цржното море.
Наканыл ю кйтени сватове,
- 5 Надовѣл ю до дѣвет тупана,
И до дѣвет ѿште жални свирки,
Па станаа сите та креннаа.
Куга са си от тўка кренали,
Цржно море бѣше престанало
- 10 Та минаа по бѣли песоци;
Куга са се от там повржнали,
Повржнали сос млада невеста,
Цржно море кално, матно тече,
Валья држвья, држвья и каменье.
- 15 Па се чудат кйтени сватове,
Па се чудат, кои брот да забродат.
Проговори кумо господино:
— Е, виека, кйтени светове,
Кои се жены, он ке да заброди!
- 20 Уплаши се Верунъ челебиа,
Уплаши се, ѿште застрами се,
Па загази това Цржно море:
Загазайл ю пржвната растока,
Фаня коня до златни зенгий;
- 25 Загазайл ю втбрата растока,
Фаня іунак до свйлин цбаси;
Загазайл ю трекъата растока,
Потахнал ю Верунъ челебиа.
Ка си видѣ гїздава девбіка
- 30 Де потахна Верунъ челебиа,
Сви си поли и свйлни ракаве,
Та се фржлы у Цржното море,
Па си фаня Верунъ челебиа,
Фанала го за десната рака,
- 35 Фанала го за свйлна кошулья.
Проговори Верунъ челебиа:
— Пушти мене, рибо поморкинь!
Проговори гїздава девбіка:
— Небоби ми се, Верунъ челебио,
- 40 Іазе не сам риба поморкинь,
Туку сам си гїздава девбіка.
Турй лъубне на десното рамо,
Турй дёвер на златни пржстене,
Турй кумо на зелени веници,
- 45 Пружай колан, сватове преведе,
Преведе ги прес Цржното море.
Куга беа по длажги друмове,
Проговори Верунъ челебиа:
— Е, тїзека, гїздава девбіко,
- 50 Куга идеш на мбите двори,
Іазе имам една стара макъа,
С лёва рака ситно бро води,
С десна рака зелен крондир држай,
Ке ти дава ти да се напиеш,
- 55 Зима крондир, а се не напива,
И си гледа на кон да не капне.
Слушала го гїздава девбіка,
Куга оиде іунакови двори,
Неговата пуста стара макъа
- 60 С лёва рака ситно бро води,
А с десната зелен крондир држай,
И на снаа почиом говори:
— Земи, снаао, напими се вино,
Не е лошо — за машки е дёца.
- 65 Она дигна, ама се не напи,
А капнало конь на гризвата,
Падна конь и на земя пукна,
А снаата здрива и читава.
Провинка се пустата свекржва:
- 70 — Леле Боже, леле мило Боже,
Девет снаи како сам довела,
Една в двори не ми ю влезнала;
Еве таа е десета снаа,
Она в кашти дури ке улезнене!
- 75 Дочул я е Верунъ чслебиа,
На макъа си почиом говори:
— Мучи,!) мале, да би онемела!
Ти не знаеш каква сина имаш?
- Като прївечерятъ вече сватоветъ, младоженецъ зима прошка отъ кума, като му цѣлува ржка и се изгубва отъ трапезата. Гостите си разтоварватъ, а кумътъ, старекътъ и майсторътъ си отиватъ, съпроваждани отъ младоженските момци съ гайдата чакъ до домоветъ имъ. Прѣди да се събергатъ младоженците наедно, бабата ахчика и двѣ жени отъ рода на момчето отиватъ при невѣстата, събличатъ ѝ гола, обличатъ ѝ чиста нова риза, която прѣглеждатъ, расплитатъ ѝ косата и ѝ оставятъ, като ѝ даджтъ и нѣкои наставления.²⁾
- По нѣкое време се чуяха гърмежи отъ младоженските момци (тѣ ходиха обрѣжени прѣвѣ сичкото време на свадбата), съ което извѣстватъ, че невѣстата е цѣломѣдрена. Захваща се веднага хоро, пѣсни и голѣма веселба. Изнасятъ ризата на невѣстата, да ѝ гледатъ по-старите, и цѣлата кѫща

¹⁾ Мълчи.²⁾ Бабата или нѣкой мажъ отъ родата дава сѫщо наставления и на младоженца.

става безмърно весела; отсъкадв се чуякът думитѣ: „честитъ радост!“ отправяни на свекъра и свекървата, които едвамъ успѣватъ да отговарятъ съкиму: „благодариме, да се врѣшта и на вас, и на вашата чѣльат.“ Младоженцитѣ излизатъ и цѣлуватъ ржка на баща си и майка си. Невѣстата се залява веднага и омѣсва пита, опича ѝк и заедно съ кошулътата (ризата), едно шише *блѣга ракия* и китки съ *шикѣр*, ѝк испраща по дѣвера на родителите си.

Моминитѣ родители съ нетърпение очакватъ дѣвера и ако се случи той да позакъснѣе, то тръста нѣща имъ минаватъ прѣвъ ума; но щомъ пѣкъ пристигне дѣверътъ, радостта имъ нѣма граница. Майката на невѣстата на минутата още свиква своите роднини и съсѣди, показва имъ ризата, гощава ги, заедно съ дѣвера и се веселѣятъ.

Ако ли пѣкъ момата не излѣзе цѣломѣдрена, тогава нито пушки се гърмиштъ, нито пѣкъ гайдата засвири, колкото и да се молѣтъ на гайдарджията. Сичко тръгва наопаки. Сѣки гледа плахо и веднага липсва сичката веселостъ въ кѫщата. Въ такъвъ случай засрамениятъ младоженецъ често пѣти бис невѣстата си, и ѝк принуждава да каже, кой е причинителятъ на тоя нейнъ срамъ. Нѣкои младоженци пѣкъ испрашатъ на родителите на такава мома по девѣра солена ракия вмѣсто блага, или пѣкъ дѣверътъ сипва ракия въ чаша, пробита на дѣното, която затиква съ прѣстъ и когато той имъ подава чашата, оттиква дупката и ракията истича. Срамътъ на моминитѣ родители въ такъвъ случай не е малъкъ и ако би младоженецътъ да испѣжда невѣстата си, баща ѝ се принуждава да заплати на младоженеца 500 или 1000 гроша, за да се потули работата. Нѣкои майки пѣкъ даватъ и нанизитѣ си¹⁾.

Често пѣти се случва, че младоженецътъ е виновникътъ за дѣто не свирѣтъ гайдитъ и пушки не пукатъ; тогава казватъ, че сж *зазвѣрѣли* младоженеца и ако знаѣтъ жената, която го е завѣрала (на която имать съмнѣние), отиватъ да ѝ се молѣтъ, да дойде да го развѣрже. Ако ли пѣкъ тя не ще да дойде, или ѝк не знаѣтъ коя е, то повикватъ нѣкоя баячка, която знае да *развѣрзува*, гощаватъ ѝк, даряватъ ѝк съ чорапи и тя го развѣрза. Има и такива случаи (когато е по-глупаво момчето отъ момата), че момата обвинява момчето за несполуката; тогава вече женитѣ съ ахчийката баба испитватъ, издирватъ по разни начини и намиратъ за виновна момата.

За да се узнае истинскиятъ бѣлѣгъ на ризата и за да не би да е потправенъ той отъ младоженцитѣ, сѫщитѣ жени и готвачката испитватъ, като поливатъ бѣлѣга на ризата съ ракия и пр., понеже укриването на момината нечестностъ щѣла да докара нѣкоя голѣма злина на кѫщата.

Дѣверътъ, който е занесълъ радостното извѣстие на моминитѣ родители, отъ какъ се нагости добре и отка го дарятъ съ риза, а коня му съ кърпа, връща се, като донася на невѣстата и нѣщо понуда отъ майка ѝ. Младоженецътъ и младоженскитѣ момчи тогава отиватъ съ гайдата у кума и му занасятъ блѣга ракия въ едно шише, укичено съ нанизитѣ (*гърдѣно*) на момата, и подирѣ почватъ да канятъ сватовете, да дойдатъ въ понедѣлникъ вечеръта съ *покълон*. Прѣвъ цѣлия денъ въ понедѣлникъ се прѣвѣряватъ госте, които черпятъ съ блага ракия и ги накичватъ съ китки. На вечеръта сичките госте, като се събернатъ, довеждатъ кума, старека, майстора и захващатъ на ракия. Кумътъ сѣда пакъ на първото си място, до боро и галабнико, почва се яденето и като се закрѣстосватъ по трапезата 40—50 бѫклици съ вино, както мѫжътѣ така и женитѣ, почватъ да пѣятъ разни весели пѣсни.

¹⁾ Скоро, прѣди нѣколко години, той случай го имаше, както и той съ солената ракия.

Откривъ.

Слѣдъ като прѣвечерята гоститѣ, излизатъ на двора, дѣто извеждатъ невѣстата и захващатъ кумътъ и кумата, единъ слѣдъ другъ, да откриватъ и прѣкриватъ по три пѣти прѣкривката на невѣстата, а най-послѣдния пѣть, кумата като открие прѣкривката, забражда невѣстата съ кърпа, и момитѣ пѣхтѣ:

- 1 Та што стойш, бре девбіко, та што глѣдаш,
Та не роньиш, бре девбіко, дрѣбни сѣзи?
- Фехчѣто іе „ самовѣльно,
- Крѣпата іе „ грижовитѣ,
- 5 Грижовитѣ „ іадовитѣ.
- Сека стѣчка¹⁾ „ и песнѣчка²⁾

Ако ли забрадѣхтѣ момата съ тюлбенъ, момитѣ захващатъ да пѣхтѣ тая пѣсень:

Бел цвѣт долетѣл
Од мѣла кўма и старѣка и пр.

Свѣршатъ ли откриването на невѣстата, гайдата засвирива така нарѣченото *шарено оро*,³⁾ което се свири и играе само въ тоя случай, и сички сватове се хващатъ да играятъ размѣсено хоро. Подиръ това сички се заврѣщатъ на трапезата, дѣто невѣстата ги дарява наредъ съ чорапи ризи, кърпи и пр. и захващатъ да се разотиватъ. Кумътъ остава най-послѣ и повежда младоженците, свекъра, свекървата, ахчийката, младоженските момци и пр., завежда ги дома си, дѣто ядатъ, пиштѣ играятъ до зори и се заврѣщатъ съ пѣсни дома си.

Завожданье невѣстата на вода.

На другия денъ (въ вторникъ сутринята) младоженските момци *ка-лесватъ* момковитѣ роднини, да дойдатъ за да *вѣдатъ* невѣстата *на вода*.

Събирайтъ се около пладне поканенитѣ и отиватъ на рѣката, дѣто дѣверътъ налива двѣ стовни съ вода и ги оставя прѣдъ невѣстата, а тя ги рита и се расипватъ. Дѣверътъ прави така до три пѣти, и невѣстата се ги разлива. Момитѣ въ тол случаѣ пѣхтѣ послѣдната пѣсень:

- 1 Дѣвер невѣста вѣдеше
У зелѣните лагове,
На студѣните клѣденци
Сос два крондира зелѣни.
- 5 Снашица му се мѣльеше:
— Дѣверче, мѣло, єбово,
Далѣко ле е водатѣ?
А дѣверче и говори:
— Снашице, мѣла, єбава,
- 10 Не е далѣко водатѣ.
Дѣверче вѣда налива,
Снашица вѣда разлїва,
А дѣверче говори:

¹⁾ Стичка = стига, стигнуванье.

²⁾ Песнѣчка = юмрукъ.

³⁾ Шарено оро се нарича, защото мажъе и жени играятъ размѣсено т. е. до сѣки мажъ се хваща да играе и жена.

— Снашіце мýла, ўбава,
 15 Не моі ми вода разлива,
 Зере іа скáпо купúвам:
 За сéка кáпка парýца,
 За сéка чаша жжтица.

Невѣстата захваща да дарява момчевата рода съ ризи, чорапи и пр., а пѣкъ тѣ ней даватъ бакжръ.

Прѣзъ сичкото врѣме младитѣ момци гѣрмѫжтѣ, и като се свѣрши дарявачето, невѣстата зима двѣтѣ стомни, пълни съ вода и си трѣгватъ. По пѫтя невѣстата се кланя на сѣкиго, когото срѣшне и като се навежда, отсипва по малко отъ водата, а като отиде въ дома си, тя напоява отъ стомнитѣ момчето си, свекъра си и свекървата, а тая послѣдната въ замѣна на това запасва прѣстилката на невѣстата, и тя захване да работи, съ което се свѣршива свадбата.

Въ четвъртъкъ слѣдъ свадбата младоженците канѣтъ моминитѣ родители на *прегъзба*, а пѣкъ моминитѣ родители канѣтъ послѣ зетя си и щерка си на *втора прегъзба*.

Бѣлѣжка. Баба Катерина Милованска (прочути едно врѣме пѣвачка по свадбите) и баба Ристена Сапунджиска, които ми рассказахъ обичая и съ голѣма вѣщина пѣхъ пѣснитѣ, ми казахъ, че въ младитѣ си години слушали да имало още много *адетыѣ*, но не ги помнили, за това се принудихъ да питамъ тѣхъ Р. Вучкова, която каза помнила само, че зетятъ като настигне невѣстата, когато отиватъ въ черкова, не јхъ удрѣхъ съ юмрукъ по врата, но съ *жегълѣ* (жегълъ отъ кола) и то сило, и изсипвалъ нѣколко бѣли пари на врата и, които сватиците сѣбрали и давали на невѣстата.

Отъ Силистренско.

Записаль Ив. Кр. Бешевлиевъ.

С в а д б а .

Углеждането на момата става или на седѣнка, или на хоро, или по чешмитѣ и кладенците или (лѣте) по вракции (*жѣтва*), слѣдъ което слѣдва и залибанието. Ако момакътѣ е рѣшилъ вече да се жени, избраната си бѫдѫща другарка, той явява на родителите си или на настойниците си, които, ако сѫ съгласни чедото имъ вече да се жени и ако избраното отъ него момиче имъ се допада, повикватъ двама свои роднини или съсѣди, нахранватъ ги и пращатъ въ дома на момата за да јхъ поискатъ отъ родителите ѝ. Тѣзи пратеници се наричатъ: *жинихли*. Жинихлитѣ отиватъ въ кѫщата на момата, отварятъ приказка за туй-онуй, че чули били, че имали за проданъ хубаво вино и пр. и най-сетне дохождатъ на прѣдмета, като молятѣ да имъ се даде честна дума, че не ще имъ се откаже. Жинихлитѣ обикновенно отиватъ три пѫти; третиятъ пѫтъ е послѣденъ. Щомъ башата на момата се съгласи на прѣдложението, повиква дѣщера си прѣдъ жинихлитѣ и јхъ пита: „дѣще, сй тѣзи хора сѫ дошли да та искатъ за (споменува името на сргена), искашъ ли го за мажъ?“ Ако се приеме отъ неѣкъ нуждния удавлетворителенъ отговоръ, той дава напѣлно честна дума на жинихлитѣ, за каквато сѫ и тѣ дошли. Слѣдъ това момата ги дарява по единъ новъ домашенъ пешкиръ и ги испроваждатъ. Оттукъ жинихлитѣ се заврѣщатъ отдвою сѫ ги испратили, посочватъ на башата на момъка затѣкнитѣ подъ калпацитѣ и провиснѣли къмъ лицето имъ пишикири, като свидѣтели на извѣреното и честитѣтъ тази радостна новина.

На другия денъ башата и майката момкови, придружени отъ близкнитѣ си роднини и съсѣди, отиватъ въ дома на бѫдѫщата си снаха, за да се засватътъ. Това ходение се нарича *бѫклица*, защото на трапезата

двамата бащи (моминиятъ и момковиятъ) напиватъ единъ другиму бжълцицѣ и продумватъ: *свѣто*. Това се нарича още и *мѣлкъ годѣжъ*. На този малъкъ годежъ двамата се наговарватъ за каквото ще си земѣтъ и даджътъ. Пръвъ моминиятъ баща запитва новия си сватъ, колко и какви жълтици и дрѣхи ще даде на бѫдѫщата си снаха и съ какви обуща ще дари родоветъ ѝ. Слѣдъ като се наговорятъ, почва веселбата.

Денятъ за голѣмия или сѫщия годежъ се опрѣдѣля отъ момкове. Когато настѫпи тоя денъ, отъ момкове се праща човѣкъ съ бжълица вино да *калѣсва* сватоветъ и да имъ яви, че на вечеръта ще даджътъ на гости. Щомъ почне да примѣръка, родителите на момъка, придружени отъ роднини, съѣди и гайдаръ, земѣтъ съ себе си: хлѣбъ, листие, вино и отиватъ у сватоветъ си. Послѣднитѣ ги поканватъ въ кѫщи. Тукъ майката на момъка зема единъ кравай, слага връхъ него обѣщаниетъ на момата жълтици и двата прѣстена (моминия и момковия). Прѣстенитѣ се турятъ прави и прѣзъ тѣхъ единъ отъ сватовите прѣкарва накръстъ три пъти двѣ босилкови клечици съ пазенѣе да не закачи и свали прѣстенитѣ. Слѣдъ това сички присѫтствуещи хвърлятъ по нѣкоя монета, като дарь, и сичко това, безъ момковия прѣстенъ, се прѣдава на момата, а тя цѣлува ржка на сички присѫтствуещи. Събранитѣ пари отъ момата тази вечеръ, разумѣва се, заедно съ даденото отъ свекъра ѝ, се прѣдназначава за тази цѣлъ: ако пакъ скоро слѣдъ свадбата, прѣди новиятъ зетъ да се усили, баща му му покаже вратата, то той съ тия пари да може да се залови на работа. — Осѣнь паритѣ, които моминиятъ баща дава на момата, той (това е въ Главанџитѣ¹⁾) трѣба да даде други пари (отъ 60—200 лева, на момина баща, и това се нарича: *баба-хакъ*). Щомъ се свърши тая церемония — цѣлуванietо рука отъ момата — започва се ѓденie и пиене и веселбата трае дори до пѣтъляно време. Прѣзъ време на веселбата, сватоветѣ, които сѫ дошли отъ страна на момъка, стоятъ прави прѣдъ трапезата и испълняватъ и отгатватъ исканията на сватоветъ отъ момина страна. Тежко на този сватъ (слугаръ), който се попадне на нѣкой дяволитъ и

¹⁾ Понеже, осѣнь названието *Главанџи*, ние ще срѣщнемъ и други названия, то не ще бѫде злѣ, ако туки, касателю тия названия, се направи едно кратко обяснение. Населението по селата въ Силистренския окрѣгъ се дѣли, тѣй да рѣкъ, на семейства (фамилии), които си иматъ и своятѣ семеини названия, като: *Главанџи*, *Гребенци*, *Шиковци*, *Загорци*, *Бургуджийци*, *Горненици*, *Ямболци*, *Габровци*, *Елийци* и пр. Тези семейства водятъ началото си още отъ прѣселинето си въ тоя окрѣгъ, което е станало прѣзъ разни прѣмѣна, най-много прѣзъ руско-турските войны (*Бургуджийцитѣ* и *Загорцитѣ* сѫ се прѣселили прѣзъ 1828 г.), и кое семейство отдѣто се е дигнило, отгъмъ (*Бургуджийцитѣ* отъ едноименито село въ Сливенския окрѣгъ, *Загорцитѣ* отъ Ст.-Загорско, *Горненицитѣ*, *Ямболцитѣ* и пр.) или по особенитѣ си обичаи (*Гребенциитѣ*, които до скоро сѫ носили на главите си гребени) си носятъ семеинитѣ имена, които малко по-горѣ изброяхме. Тези семейства или сами отдѣлно пълниятъ нѣкое село (което е рѣдко), или пъкъ смѣссено съ други семейства. Понеже по прѣстените и обичаите си тия семейства се не съгласяватъ сички помежду си, то и за това отъ сички, или отъ такива, които иматъ съвсѣмъ противоположни обичаи (*Загорцитѣ* и *Главанџитѣ* или *Шиковциитѣ*) и пр. почти нѣма заселено село; ако има въ нѣкое село махла отъ такива, то ти махла отъ другата се тѣй отличава по сичките си, като помежду имъ да има плашина. Осѣнь въ обичаите си, тези семейства се отличаватъ и въ посията и чистината си, отъ тука въ начинъ на живота си, слѣдователно и въ самата породица. Тия, които сѫ по-чисти, по-спрѣтни (Загорцитѣ, Бургуджийцитѣ, Ямболцитѣ и пр.) и самата имъ челядь е по-прибрана и по-красива, отколкото другите (*Шиковциитѣ*, *Главанџитѣ* и пр.). Ето какъ сѫ тѣ распредѣлени изъ селата: Загорци има въ с. с. *Горгенджикъ*, *Пхнджкий* и *Афламаръ*; Бургуджий има въ с. *Афламаръ*; Горненици и Ямболци има въ с. *Лара-Омуръ*; Шиковци има въ с. с. *Олуклий*, *Топчий*, *Бръчма*, *Хаджър-Челеби* и *Пхнджкий*; Гребенци има въ с. с. *Олуклий*, *Топчий*, *Голѣм-Лайнарджа*, *Хаджър-Челеби*, *Гарванъ* и *Пхнджкий*; Главанџи има въ с. с. *Аратмаджа*, *Майракъ*, *Алифаќъ*, *Лара-Пелитъ* и *Лонакъ*; Елийци, които сѫ измѣнени Гребенци, има въ с. *Линдамиръ*; въ това село има още: *Вариклекчовци*, *Лаба-Лолци*, *Лара-Арнаути*, които сѫ запазили юсовитѣ: *жъ*; Голаџи има въ с. *Олуклий*; Габровци — въ с. *Алифаќъ* и пр.

хитъръ сватъ; той тръба да бъде отъ него по-хитъръ, за да може да се съти и услужи. Исканията винжги се задаватъ въ видъ на гатанка, като напримѣръ:

„Иди въ Вáрна, наклади огън сред мурéту, прикупай мурéту и ми гу дунсай с накладени огън.“ — Запалено кандило.

„Идй въ (назначава се мѣстото), там има инна лисича дўпка с лисичета, излови ги и ми ги дунсай.“ — Медъ.

„Идй въ (назначава се мѣстото), там ще намериши идии сълзап кладенец, стисни си очите, бракни въ кладенца, каквото улувиши, — дунсай ми гу.“ — Мѣхъ съ сирене.

„Идй въ (назначава се мѣстото), там има инно нещо: „краката му вълности, главата му се клати, земи гу и ми гу дунсай.“ — Стъркъ просо съ корена.

„Идй въ поліціата, там има инна дрѣпава циганка, разгарни я, тъя има въкъре си инна дракичка, улови я за дракичката и я дунсай тукъ.“ — Лоза съ грозде и мн. др. т.

Като се свърши веселбата, първата работа на новите сватове е да опредѣлятъ деня, въ който да начене свадбата, която обикновенно трае цѣла недѣля: отъ четвъртъкъ (отъ който денъ обикновено начева) до слѣдния четвъртъкъ вечеръта.

Ето какъ започва свадбата:

Въ четвъртъкъ съвѣтъ обѣдъ дава момичета роднини, или пъкъ съ-съдки на срѣна, нарѣчени *сѣлжки*, обличатъ вѣнчалните дрѣхи на момата и тръгватъ изъ село да бергатъ цвѣти, отъ които правятъ петь вѣница за свадбаритъ (това е у Гребенцитъ). А на вечеръта въ кѫща на момъка извѣршватъ *засвѣките*. Тѣставатъ тѣй: събиратъ отъ три кѣща (Гребенцитъ) по едно сито, зематъ три нощи и повикватъ седемъ момичета, отъ които тритъ сѫ наричатъ: *сѣлжки*, а четири — *пѣлжки*, защото тѣ пѣхътъ, когато извѣрватъ три сѣлжки; нощватъ турятъ едно врѣхъ друго, а надъ тѣхъ сѫщо тѣй едно врѣзъ друго — тритъ сита, които (Загорцитъ и Бургуджийцитъ) тукъ-тамъ намазватъ съ медъ; въ най-горното сито едно момче съ огледало ще сине брашно, което сѣячкитъ отсѣватъ отъ първото въ второто сито, отъ второто — въ третото, отъ третото — въ първите нощи, отъ първите — въ вторите и отъ вторите — въ третите.

Когато сѣячкитъ съвѣтъ, пѣячкитъ пѣхътъ:

1.

- 1 Тѣпани бнїжт, мѣс ле,
И съвѣрки свѣръжт,
И съвѣрки свѣръжтъ, мѣс ле,
Пред Стўанови,
5 Пред Стўануви, мѣс ле,
Рѣвни двѣрове.
Стўанувта мѣйка, мѣс ле,
Из двѣри хѣди,
Из двѣри хѣди, мѣс ле,

- 10 Трапѣза редѣ,
Трапѣза редѣ, мѣс ле,
И пѣсен пѣе:
— Стўене, сѣнко, отмѣнеш
Стѣра си мѣйка
15 От тѣзи тѣшки вѣтали,
Вѣшти, Стўене,
От тѣзи крѣва кобайлца.

•

2.

- 1 Трѣпали сѫ дѣвйт сита,
Дѣвйт сита копрѣнени,
Дисъатуту трѣсѣнену,
Да присъават гора, води.
5 Едно джрвѣ остѣналу,
Калинуву, дафѣнуву.

- Краи джрвоту рѣака тичѣ,
Краи рѣаката стаду вѣячѣ;
На пред стаду вѣжжл іунѣц,
10 Сред стадуту млѣд кехаїа:
Растѣрва гу с мѣдна кѣка,
Вѣспира гу с мѣден кавал.

3.

- 1 Сокол се виѣ, майно ле,
Над (името на момчето) двори,
А майка му влазъя, излазъя,
Песен пееше,
5 Песен пееше
- И трапеза редеше.
Два въатра веiat,
Два сняага валет,
Две реки текат.

Като отсъектъ брашното, замъсватъ пита, която не толкова означава въ огъня, нарѣзватъ я на дребни квадратни комачета и я поливатъ съ медъ. Тоя хлѣбъ се назава: *меденик*. При извѣршването на засѣвкитѣ и правянинето на меденика, тукъ почти отъ цѣло село се събиратъ моми и момци, жени и мажже, дѣца и старци, отъ които нѣкои сѫ закършили хорото. Додѣ трае то (хорото), единъ отъ мажжетѣ зема въ торба нарѣзания меденикъ, една част отъ който е вече оставенъ за булката, излиза съ него навънъ, влиза въ срѣдъ хорото и сѣкиму раздава по едно комаче, а съ колкото остане, раздавачтѣ бѣга вънъ отъ хорото послѣдванъ отъ тълпа дѣца, на които бѣжишкомъ хвърля по едно комаче доръ се свѣрши сичкия. Слѣдъ това разотиватъ си сички, съ исключение на другаритѣ на годеника, които той поканва и гощава.

Освѣнъ засѣвкитѣ (Бургудж. и Загорецитѣ) въ четвъртъ вечеръ мелкътъ *булгур* у момчето, а въ петъкъ вечеръ — у момичето, съ него ще се готови по свадбата. Когато ще захванятъ да мелкътъ *булгур*, запѣватъ:

Булгур мѣлим,
Булгур трием
За кумуви,
За сватуви.

Слѣдъ тази пѣсенъ запѣватъ други и играятъ хоро.

Въ петъкъ слѣдъ обѣдъ става сѫщото и въ кѫщата на момата съ тая разлика само, че тукъ се отсъва брашно за хлѣбъ за прѣзъ цѣлото траене на свадбата; за той хлѣбъ квасътъ се зема отъ момкови. Когато ще засѣватъ у момичето, майка му дава на три жени отъ три кѫщи: една свѣщъ, едно гърне съ вино и кърпата на момата, като при това се пази, щото при отсъванието на брашното да не тупатъ ситата, защото, ако ги тупатъ, дѣщеря ѝ щѣла да се кара съ мажжа си. Прѣвъзъ това врѣме пѣячкитѣ пѣятъ:

1.

- 1 Гѣрго, Гѣргучке,
Каждѣ си ходила до нѣче?
— На нѣва сѫм била:
С двѣта вола орах,
- 5 Двѣта вола одрах;
Кожите им продах
За две глави чески
И за две лукави.

2.

- 1 Наша вѣрна дружка, Кирено,
Куга мумѣ стана, Кирено,
Куга на мумува, Кирено,
Куга на дружкува, Кирено?
- 5 Лічна да са ужениши, Кирено,
Майки да ни кѣжиши, Кирено,
Ни на вѣрна башта, Кирено,
Ни на вѣрен братец, Кирено.

Въ сѫбота вечеръ майката на момичето замѣсва за 7—9 пещи хлѣбъ, а оная на момчето — за три. Вечерът (Гребенцитѣ) годеникътъ съ роднините си и свадбаритѣ съ гайда играятъ хоро, което се нарича *дамниц* и послѣ отиватъ въ кѫщата на годеницата. Тукъ тѣхъ ги гощаватъ, но годеникътъ нѣма право да ладе, даже и да говори. Слѣдъ като се наяджатъ, излизатъ да играятъ хоро, но годеницата съ дружките си не зема участие;

тя прѣзъ това врѣме стои въ друга стая. Слѣдъ това, сѣкой си отива. Тази вечеръ (Гребенцитѣ и Шиковцитѣ) се гощава кръстникътъ, и това се нарича *кумова вечерь*. Прѣзъ този денъ се прави още и *каниска* отъ страна на годеника и се праща на кръстника. Каниската се състои отъ петъ малки, намазани съ медъ и забодени съ вощени свѣщи, хлѣбове. Каниска и кръстникътъ праща, но то бива въ недѣля и не петъ хлѣбове, а седемъ.

Въ недѣля сутринь отъ момкови на дѣвера даватъ червенъ прѣпoreцъ, а отъ момата — бѣлъ (Гребенцитѣ и Шиковцитѣ); гайдарътъ за свирва и отиватъ да земжатъ кръстника отъ дома му¹⁾ и се завръщатъ у момкови, дѣто послѣдниятъ се распрощава съ родителите си. Слѣдъ опростяванието, прѣди да се тръгне за булка, единъ отъ свадбаритѣ отъ страната на зестя се запѫтва къмъ момата съ вѣсть, че „иджт вѣче за булка.“ Този се зове *заложник*. Нему у булката пѣхтѣ:

1 Лузá са виé ёлхува
Окулу градá Тѣрново.
Не ми е лузá ёлхува,
Най ми е сам си заложу;
5 Заложу не е за много,
Заложу і за лйтра срѣбро.

Даватъ му единъ пѣтълъ за *мъуждете*, а той ги дари нѣкоя парица. Заложникътъ тука сѣди додѣ дойде свадбата.

Дору става това у момата съ заложника, у момкови се настаняватъ и тръгватъ за булка. Най-напрѣдъ играеки вървижтъ двама ергени, слѣдъ тѣхъ — гайдарътъ, послѣ — кръстникътъ, подиръ него — младиятъ зест и най-сетнѣ — съ биволи впрѣгната кола, въ която седи кръстницата, и която е прѣдназначена за булката, а най-надирѣ сѫ колата за булчинитѣ дрѣхи. Кога да излѣзе момъкътъ отъ двора по описания редъ, за да бѣждатъ запазени отъ магия, той трѣба да прѣскочи една прострѣна верига, каквите има почти провиснати въ куминитѣ у сички селски кѫщи, на които се закача котелъ или подобно нѣщо, и които замѣняватъ перустии. Слѣдъ туй, запѫщатъ се за булката. Щомъ стигнатъ (Шиковцитѣ) тукъ, изгърѣватъ, сило се провикватъ, влизатъ въ двора и се спиратъ. Срѣщу тѣхъ заложникътъ изважда вѣнъ отъ кѫщи булката. Тукъ поставятъ пълно котле съ вода и една босилкова китка, единъ саханъ съ просо и въ просото — едно яйце. Булката настѫпва и счупва яйцето, просото распрѣсва на четири страни прѣдъ свадбаритѣ, зема китката и три пѣти поржава срѣцу тѣхъ, биква котлето съ водата и се завръща въ кѫщи. Това тя много набързо извѣрпва. Слѣдъ неї влизатъ: зетятъ, воденъ за рѣка отъ кръстницата, кръстникътъ и дѣверътъ. Зетятъ улавя булката и заедно съ другите влизатъ въ отредената за тѣхъ стая съ готова трапеза, дѣто похалватъ, а прѣзъ това врѣме другите свадбари играятъ на вѣнъ хоро. Сега кръстницата прѣбулва булката, тя плаче, а пѣячкитѣ ѝ пѣхтѣ:

1 Мжлчї, мжлчї, Кирано,	Бѣало бўло,
Не деi плаќа,	Бѣало бўло, Кирано,
Че ти йде, Кирано,	10 И червено;
Крѣстницата	Не прикрива, Кирано,
5 С бѣало бўло, Кирано,	Бѣало лѣци,
И с червено.	Не си свиива, Кирано,
Не приема, Кирано,	Рўса куса;

¹⁾ Прѣвъ пѣтъ като се иде за кръстника, носи се закуска и слѣдъ хапването по-играватъ му и се завръщатъ у младоженца. Слѣдъ малко повторно отиватъ у кръстника, зематъ го и отиватъ за булката.

15 Нѣама излѣеш, Кирано,
С кўпом мόми,
С кўпом мόми, Кирано,
С кўпом мόми;

Най ште излѣеш, Кирано,
С кўпом бўлки,
С кўпом бўлки, Кирано,
С дрѣбни деца.

Слѣдъ туй кръстникътъ става и отива за къмъ черква, прѣдъвожданъ отъ заложника, който съ пѣтела въ ржцѣ играе прѣдъ дѣверитѣ и зълвитѣ. Подиръ вѣнчаванието, по сѫщия редъ, тѣ се завръщатъ у момкови и се спиратъ срѣдъ двора, далече отъ кѫщи. Свадбаритѣ не пристижватъ нито крачка, додѣто подъ тѣхнитѣ крака не постелѣтъ съ плѣва, а отъ тѣхъ до кѫщнитѣ врата — разни домашни материин (Загорцитѣ). Тукъ свекървата прѣдъ кѫщнитѣ врата ги посрѣща съ пълна тава брашино и съ двѣ запалени вощени свѣтици. Гайдарътъ свири, а тя играе и до три пѫти обикаля младоженцитѣ, които пѣкъ отъ своя страна и цѣлуватъ ржка. Като прѣстане да играе свекървата, дѣверитѣ зематъ по единъ ножъ въ ржка и ѿ питатъ, какво ще подари на новата си снаха. Като назове свекървата подаръка, който обикновенно бива нѣкое домашно животно, дѣверитѣ драшжатъ (Загорцитѣ и Бургуджинитѣ) съ ножоветѣ на вратата и думатъ: „аку и гу дадёш, — да и хароса.“ Това се повтаря и при даряванието младоженцитѣ отъ свекъра. Слѣдъ това и дѣверитѣ наричатъ подаръка си по горния начинъ. Нѣкаждѣ (Главаницитѣ) подавранието става, прѣди младоженцитѣ да слѣзжатъ отъ колата, които снема на земята свекърътъ. Тамъ работата на дѣверитѣ извѣрши гайдаринътъ. Той бѣрзишкомъ отива при свекъра, побутва го съ бучалото на гайдата и го пита, какво обѣщава да подари снаха си. И той обѣщава нѣкое домашно животно. Гайдарътъ тѣй изрежда свекървата, кръстника, кръстиницата и сичкитѣ подкумовс. У Грѣбенцитѣ и Шиковцитѣ подаръкътъ пѣкъ става при влизанието на младоженцитѣ въ кѫщнитѣ врата, водени за ржка отъ кръстницата. Тѣ се спиратъ прѣдъ вратата, гайдарътъ зема прѣпореца и ги побутва за да влѣзжатъ въ кѫши, а свекърътъ и свекървата наричатъ подаръка си. Слѣдъ като се свѣрши това, слага се софра и се почва веселбата, а момитѣ и момцитѣ заедно съ зълватата и дѣвера заляватъ се на хоро и играятъ около или настрана отъ трапезата. Това трае до тѣмнина. По едно врѣме ставатъ та завеждатъ кръстника дома му, но слѣдъ два часа нѣщо пакъ го довеждатъ. Прѣвѣтъ това врѣме се пригатвя нова трапеза. Като дойде кумътъ (кръстникътѣ), сѣда на първо място, до него сѣдатъ подкумоветѣ, послѣ — побащимитѣ и останжлитѣ свадбари. Изново се почва веселба. Прѣвѣтъ това врѣме свекървата зема булкина даръ въ едно решето (ако булката нѣма, съ своето) и захваща да дарява кума, подкумоветѣ, побащимитѣ, помайчимитѣ, дѣвера и зълвитѣ, а на останжлитѣ дава по една кѣрпа. Това като се извѣрши, прѣдъ кума се тури една чаша съ вино и той прѣвѣтъ въ неї хвѣрля една монета (10 ст.), а слѣдъ него — сички, които сѫ на трапезата. Събраната сумма е на булката. Слѣдъ туй закачватъ рженици, пѣсни, свирни (съ каваль, гайда, свирка) и пр. Тази веселба трае до срѣдъ ноќь, прѣвѣтъ което врѣме кумътъ до два пѫти се наканва да стане и си ходи, но го все задържатъ; а чакъ на третия пѫтъ става и си излиза. Тукъ го посрѣща младоженцитѣ, почерпватъ го по едно вино и му цѣлуунжатъ колѣно и ржка, а той кръстато стѣкми прѣститѣ си, распетлява петелката на зетювата каплама, благославя го и си отива.

Въ понедѣлникъ правиже „сладка ракиа“, която двоица свадбари поднасятъ на кръстника. Единътъ отъ тѣхъ (въ Главаницитѣ) грѣмва съ пушка или пицовъ щомъ стигнатъ у кръстникове и слѣдъ туй влизатъ въ кѫщи. — Въ този денъ булката у тѣхъ си помита кѫщата, но дѣвс-

ритѣ ѝ прѣскать смета и думатъ: „булката ни знаѣ да митѣ!“ Най-сетиѣ тя събира смета и съ гайда ѿ извождатъ да го хвѣрли на бунището. Отъ тукъ като се вѣрне, завождатъ ѿ на чешмата или кладеница, дѣто дѣверитѣ напѣвлвать три медника съ вода. Додѣто тѣ ги пълниятъ, булката ги излива нѣколко пажти съ кракъ. Слѣдъ това тя ги почерива съ ракия, полива имъ да се омиштѣ, слѣдъ косто взаимнообразно се даряватъ. Отъ медниците двата зема булката, а третия — единъ отъ дѣверитѣ и си отиватъ. У дома булката полива на свекѣра си, свекѣрвата и другитѣ гости и ги дарява съ дароветѣ си. На вечерта се пѣкъ събиратъ само жени (крѣстници и свадбарки) за да дарятъ и тѣ булката. Това се зове: *укри* (у Главаницитѣ).

Въ вторникъ испроваждатъ крѣстника.

Въ срѣда хранятъ слугаритѣ.

Въ четвѣртъкъ, дору още сльнце не е изгрѣло, дѣверитѣ съ жеглитѣ на волския хомотъ снематъ булото отъ булката и го хвѣрлятъ на струѣхата или го закачатъ на нѣкое дѣрво, ако таквози има въ двора, и тогава чакъ тя продумва на свекѣра и свекѣрвата си. Това було булката послѣ снема и скрива. Подиръ сичко това, една жена ѿ завежда за вода и съ това се свѣршува цѣлата свадба.

4. Пѣсни изъ общественния животъ.

Отъ Старо-Загорско¹⁾

Записалъ *Димитръ Иокиловъ*.

1.

- 1 Пасжл ѿ Дѣму пасжл ѿ
Ду трѣста вѣкли увѣна,
Пѣтетотин дрѣбни шїльята,
Та чи ги Дѣму пукара
- 5 Вѣз висѣката мугїла,
На шарбоката пульяна;
Чер си іумурлук примѣтна,
Бўлан си бгжн наклади,
- С мѣдъан си кавал засвѣри.
- 10 Дѣма гу і дрѣамка прибѣлу.
Дѣму си кавал устави,
Чи лѣгна Дѣму, та заспѣ;
Лоша і сїнья сїнувал:
- 15 Сабъа му дѣзицѣ мѣрнши.
Дѣму сж от сїн сїбуди,
Та чи си у тѣах утидѣ
И па мѣма си дѣмаши:
- Да знѣиш, мѣмо, да знѣиш
- 20 Какѣф сїм сїнья сїнувал:
Путика ми дѣзицѣ мѣрнши,
Сабъа ми зимѣ робиши.

- Мама на Дѣма дѣмаши:
— Иднічак, Дѣмо, на мама,
25 Ни удї, мама, ни удї;
Таїа и сїнья и йѣстьана:
Тѣби штѣт да си улувѣт,
Улувѣт, мама, пугубѣт!
Дѣму мама си ни слуша,
- 30 Чи при увибви утидѣ.
Іасна са зурѣ зазурѣ,
Дѣму надолу пуглѣдна:
Чурбаджіат му йдиши
И си навлѣзи ф увнѣти,
- 35 Чи си на Дѣма дѣмаши:
— Дѣму лю, бѣним чобанжм,
Іа си влес, Дѣмо, ф увнѣти,
Утбїри огїч наї ўбав,
Наї ўбав, Дѣмо, наї добжр,
- 40 Чи гу у думѣ завидѣ:
Днѣска і, Дѣмо, баїрвамжт,
Баїрвамжт, олам, курбаньжт.
Дѣму Миимѣду дѣмаши:
— Миимѣтчо, Миимѣт чобраджин,

¹⁾ Пѣснитѣ сѫ слушани въ с. Турни, Казанлѣшка околия.

- 45 Да си ни бѣди измѣма,
Измѣма, турѣска пудмама,
Да ма, Миймѣтчо, измѣмиш,
Измѣмиш, да ма пугубинш,
Чи сїм иднійчак на мама,
50 Млобгу шти мама да плачи!
Миймѣтчу дўма на Дымо:
— Дыму лъо, бенім чобанжм,
Чи как шти да і измѣма?
Іал ми си лъабжт и сўлта.
55 Іа занеёс, Дымо, огычат,
Чи гу у дўма закули;
Днѣска і, Дымо, курбанижт,
Курбанижт, блам, баиръамжт.
Ас штж увнити да пасж,
60 Дудѣ си курбон закоблиш,
Та чи тугиша да добиш,
Паж ас штж, Дымо, да идж,
Да иджа баиръам да права.
Тамам си Дыму утиде,
- 65 Тамам си ѡгич коблиши,
Еї, чи си ѹджт снімени
И те си Дима фанаїа,
Надзат му ржцѣ вѣрзайа.
Дудѣ му ржцѣ вѣрзайа;
70 Девьват синджиръя скажсаїа;
Дудѣ му глава утрежат,
Девьват си саби струшиїа.
Де і зачўла мами ми.
Дудѣ мами ми да иди,
75 Те му глава утрѣзаїа.
Кату мами ми плачиши,
Идна си дўма дўмаши:
— Синко Димульо, Диму лъо,
Иднійчак Димо на мами,
80 Нели ти, мами, заржчаҳ:
Ни удї, мами, ни удї,
Таїа и сїнья и истъана:
Теби штжт да еи пугубжт!

2.

- 1 В сёлу златари дудбіа
Да лејат срибрб и златб.
Нїди са нїкуї ни наё
Срибрб и златб да леї.
5 Наё са Стойку булерин
Срибрб и златб да леї.
Іала ни смёи, ни смёи,
Чи му і ўбава бўлката,
Бўлката и балдажжтж.
10 Златари дўмат на Стойка:
— Стойко лъо, Стойко, млат Стойко,
Ку на тўлкус ни въяруваш,
Хайди да со пубратимїм.
Три гўдин са братимїли,
15 Три гўдин джаш ни вальяу.
Ут нибѣ книга пайдалу
Ф срет Варна, Фжф чёркувата.
Сжбраїа са девьват попо
Да пручитжт бъалу книжи.
20 Ни мужили да пручитжт,

Слушани отъ Ненка Митева.

- Да пручитжт бъалу книжи.
Викнали сж Марічица,
Марічица хаджийчица.
Книга читѣ Марічица,
25 Книга читѣ, жалну плачи:
— Улувети Стойкувица,
Стойкувица бульярката;
Накладети буйан оғжн;
Фжф срет сёлу на мигданиш;
30 Жўва ф ғжн іа фжрлти;
Тугиша шти джаш да вали.
Сжбрали сж са сельани,
Улувили Стойкувица,
Стойкувица бульярката;
35 Жўва іа в ғжн фжрлиа.
Кату Стойкувица клеиши,
Тжвян са облак зядади,
Та си пугжрмья, пучча,
Ситъан си джаждеч завалья.

3.

- 1 Сжбрали сж са, утбрали
Сельани и чурбаджий
Сёлеску давани да дават,
Да дават и да размъятат:
5 Куму пу двеста, пу триста,
На клети Ганка пётетотин.
Ганку са жалну нажилї

- И тої си у тъях утиде,
Та чи си викна, заплака:
10 — Нямам ли, мами, нямам ли,
Іа систра, іа пусестрима,
Іа братец, іа пубратима,
Да му са малку уплача?
Мами на Ганка дўмаши:

- 15 — Сінко Іанку льо, Іанку льо,
Ти ймаш братиц Бугоіа;
Уткóлья і врёми забы́гнал
В зилéна горá с хайдутi;
Сигá дивéта гудýна,
20 Надзат са ни е пувжрнжал.
Іанку мáми си дўмаши:
— Жа ўдж, мáмо, жа ўдж
Бáтья Бугоіа да тáжреж.
Мáма на Іанка дўмаши:
25 — Ни одý, мáма, Іанку льо;
Тоi ни ште да та пузнáи,
Амý шти да та убýи.
Іанку мáма си ни слушá,
Нai стáна Іанку, Іанку льо,
30 Чи са ўбáви приминí;
Извéди кóнчи ранъяну,
Чи са на кóн пукачí,
Та чи си Іанку отиди
Бугоіа да си намéри.
35 Утидé в горá зилéна,
Дéту си чильák ни óди,
Дéту си птичка ни фáрка,
Чи вýкна Іанку, та запъя:
— Бáти ле, бáте Бугоіа,
Слушана отъ Мита Иванова.
- 40 Дéту си, убадí ми са,
При тéби, бáте, да дóдж.
Пустi і Бугоіа забráвил,
Чи йма братиц по мálжк;
Амý дружýни дўмаши:
45 — Станéти, ólam, дружýна,
Идéти, вýшти, дружýна,
Чи каквó і тыва іунáчи,
Дéту ут тúка минúва,
Іунáшка пéсен си пеи.
50 Аiti да ўдим, дружýна,
Главáта да му зéмими.
Чи си стапáли, отишлé,
Та чи си Іанка фáнали;
Бугоіа му главá утрыáза.
55 Катú му главá скáчаши,
Медъян му изýк дўмаши:
— Бáти ле, ólam, Бугоіа,
Аз дудóх да са уплача.
Мéни ми мáма дўмаши:
60 — Ни удý, сінко, Іанку льо;
Тоi ни ште да та пузнáи,
Амý шти да та пугýби.
Тугýс са Бугоіа усéти,
Чи ўмал братиц по мálжк.

- 1 Научила са, мáину льо,
Гульама мéчка штржвнйца,
Та і изъáла, изъáла
На сирумáси вулóви,
5 На чурбаджíй бýвули
И с изъáла, изъáла
Ду девет краўи юлуви.
Сжбрáли сж са, утбрáли
Ут три силá пу трýста дўши,
10 Та си утýват, утýват
Іунák да си намéрат,
Мéчката да си убýи.
Чи сж станáли, утишлé.
Фершта им идý млáт Стуíан
15 И те Стуíану дўмаша:
— Знаиш ли, ólam, Стуéне,
Нат іунáцити по іунák,
Дéту на мéчка навýва?
Жа му арýжим, арýжим
20 Дéсьват крýнчeta жжлтýци,
Дисéту — бéли бýшлици.
Стуíан дружýни дўмаши:
— Знаia си, ólam, дружýна;
Тоi и ут мéне по іунák,
25 Ала и óшти млнýчак,

4.

- Та гу мáіка му ни пўшта
С мéчката да са пубóри.
Дружýна дума Стуíану:
— Хайди гу, ólam, измулý.
30 Чи сж станáли, утишлé.
Дружýна дума Стуíану:
— Іа хайди, ólam, Стуéне,
С мéчката да са пуббринç,
Данó си мéчка убýиш.
35 Нýї штим да ти арýжим
Дéвьят крýнчeta жжлтýци,
Дисéту — бéли бýшлици.
Стуíан си стáна, утýва.
Мáма Стуíану дўмаши:
40 — Ни удý, сінко Стуéне,
Чи ти си óшти мжнýчак,
Мéчката жа та изидé!
Стуíан мáма си ни слушá,
Амý си стáна, утидé
45 На врж на Стáра планина.
На дéвьят мáндири óдили,
На дéвьят мáндири гувéжди,
На дисéта — бýвулеска;
Там си мéчката видéли.
50 Катú ги видъя мéчката,

Тъа са на крака исправи
И въс Стуяна изривा.
Сичка са дружина исплаши
И кату круши испадаia,
55 Кату круши чжрвинушки ;
Саде i Стуяна устанаal ;
Тои са еже мечка забори.
Малку саж млогу борили,
Тридни ми, ду три вѣчара.
60 Дету си мечка улови,
Бели си мрѣжки кѣскши ;
Дету си Стуяна улови,
Черни си мрѣжки кѣскши.
Нито си мечка навива,

Слушана отъ Ненка Митева.

65 Нито си Стуяна навива.
Буйан си вѣтжр пувеia,
Стуюану пирчам развеia,
Бѣалу му лицѣ прувидрѣа:
Стуюна си мечка издигнж,
70 Та чи я в зиме удары,
Дету си мечка путажнж
Ду дѣвьат пѣди джлбоку,
Та чи си мечка умурй,
И си са Стуяна утжрвѣ.
75 Тугис си у тых утидѣ.
Мама му платна диреши,
Та ранити му вражзвани.

5.

1 Виздѣн Илѣнка жажнала,
Жажнала, дудѣ мрѣжнала.
Свѣкжр Илѣнки думаши:
— Илѣно, снахо, Илѣно,
5 Пугледнї, снахо Илѣно:
На съака нѣва и круша
И на крушата лъулчица,
И ф лъулка мѣшку детенци ;
На нашта нѣва ни круша,
10 Ни круша, снахо, ни лъулка,
Ни ф лъулка мѣшку дитенци.
Идѣ си, снахо, Илѣно,
На свикжрва си пумугнї,
Дѣвьат си крави издуй.
15 Илѣнка жалну заплака,
Та чи си стана, утидѣ,
Дѣвет си крави издуй
И си мѣлакуту пудвари.
Свикжрва дума Илѣнки:
20 — Идѣ си, снахо Илѣно,
Идѣ си, мары, ни шта та !

Ти ни си, мары, за наэи.
Илѣнки са млогу нажалай.
Чи дрѣпнж бѣли бакжри,
25 Чи си за водѣ утидѣ
На студен, бистжр клѣдьаниц ;
Чи зела бѣалу камачи,
Тури гу в бѣала пазува,
Носи гу дѣвьат мѣсица,
30 Камак на дитѣ станалу.
Илѣнка гу тури ф лъулчица,
Чи си наѣнка излѣзи,
С златъан са ржжен путпира,
Чи на аргати думаши:
35 — Аргати, блам, аргати,
В житту пыасжк турягти,
В вѣнту водѣ налѣйти,
В брашноту пѣпъал синѣти,
Чи са i саїбіа дубилу.
40 Куга са надзѣи пуважриж,
Чи си наѣ лъулка наднѣкнж,
Дитѣ на камак станалу.

6.

1 Убзаложи са Маріїка
Сже драгинка си Ивона
Нївата да си ужажни,
Нївата, дѣвьат єврата:
5 Ку я Маріїка ужажни,
Тъа шти Ивончу да земи,
Ивончу руси бївули
Сже купріньянти чулуви;
Акү ли я ни дужажни,
10 Тои шти Ивончу да земи
Нївнуту мѣшку дитенци.
Чи си Маріїка утидѣ

На нїва, дѣвьат єврата,
Чи си лъулчица вѣрзала ;
15 Чи си дитенци надуї
И гу Маріїка зальулья
И му Маріїка думаши:
— Да мѣлчиш, мама, и да спиш ;
Гульам са залок заложих
20 С чича ти, мама, Ивона :
Акү нїва ни дужажни,
Чичу ти тѣби жа земи,
Биз мама жа си устаниш
И ас, мама, бис чеду ;

25 Акү ли нýва дужжнж,
Ас штж, мама, да зéма
Чи чуфти ти руси бýвули
Сже купрйнъантн чўлувн.
Чи си Марйика зажжнж.
30 На нýва, дёвъят ўврата.
Жжнжла, квóту жжнжла.
Та чи са прáва испрáви,
Чи си слжнциту пугледн :
Слжнциту на икинднá : —
35 Марйика нýва дужжнж ;
Та чи си у тъах утидé,
Слушани отъ Мита Иванова.

Дитé на нýва забráви.
Кугá са надаат повжрнж,
Дитéту да си путжреи,
40 Ивáнчу дитé уткраднал,
Чи гу у тъах занесжл ;
Ивáнчу дáва бýвули,
Алá дитéту ни дáва.
Марйика дўма Ивáнчу :
45 — Драгинко, блам, Ивáне,
Алáл да ти сж бýвули,
Сал ми дитéту ни зýмай.

Отъ Орханне.

Записала *Мария Ильчева*, учителька.

1. Наиденъ сираче.

1 Остáна Наиден сирáче,
Наидене, клетó сирáче,
Нéма си нíде нíкуюго,
Ни маикъя Наиден, ни бапитá ;
5 Един си чичá имаше,
Та гледá Наиден, та гледá,
Гледá го и отгледá го,
Та станá Наиден ергéнин.
Отидé Наиден на пéчал,
10 Спечали пéчал ўбава,
Па іа чýчу си донéсе,
Та му с купил чичá му,
Купи му добrì бýволе,
Напráви колá се нöви ;
15 Па го с водайл чичá му
Сýчкото лéто летóвно,
Тéшка кирýа карáле,
Се самокóско жилéзо
И чамширови лажици.
20 Когá е билó подессен,
Та са кирýа маанáло,
Тржгнáле бра да орát,
Белá белýа да сéят.
Наиден не знае дек д ýде,
25 Дек д ýде да си заорé,
Та на чýче си дўмаше :
— Чýче Никóла, Никóла,
Нéшто шта да та попйтам :
Имам ли іазе бáшнина,
30 Бáшнина и дедóвнина —
Іа нýва чиче, іа ливáда,
Д ýда, чиче, да бра ?
Чичá Наидену думаше :
— Наидене, клетó сирáче,

35 И тýзе имаш бáшнина,
Бáшнина и дедóвнина.
Вýдиш ли побле ширóко,
Ф полéто дáрво висóко,
Под дáрво гáста тжрнýца ?
40 Тáмо е тéбе бáшнина,
Тáмо да идеш да орéш.
Наиден чичá си послúша,
Та спрегнá добrì бýволе,
Та на ора́не утидé,
45 На тáя гáста тжрнýца ;
Пустýл е браздá ширóка,
Покáра друга джлбóка
И бýволе са запрóле
И вов iарéма брецнáле,
50 Брецнáле, та па легнáле.
Наиден на рáло присéдна,
Присéдна, та па заплáка,
Па на бýволе дўмаше :
— Брéшко ле Беркóвчанино,
55 Манчо ле Манбóвчанино,
Сýчкото лéто летóвно,
Тéшка кирýа карааме,
Се самокóско жилéзо
И чамширови лажици,
60 В iарéм ми нестé запрéле,
Запрéле, та па легáле !
Сегá заптó ми запреете,
Запреете, тата легнаате ?
Далí е тéшко ора́не,
65 Или е вржла магиá ?
Брéшко бýволъя продúма.
Та си Наидену дўмаше :
— Наидене, клетó сирáче,

Нитиѣ е тѣшко орâне,
 70 Нитиѣ е врâла магиїа;
 Ниа сме в іарбм запрѣле,
 Ф тѣшка бачова запрѣле,
 Тѣшка бачова с имâне.
 Намиѣ да йдеш, Наидене,

75 Да вѣкаш чича си Никобла,
 Имâне да извâдите
 И братски да го дѣлите.
 Наиден чича си повіка,
 Та са имâне извâдилие,
 И братски го раздѣлиле.

2.

1 Тржгнале ми са болёре
 По дивнѣ, равнѣ Загорѣ
 Сиви говѣда да бѣрат,
 Убави момиѣ да глѣдат;
 5 Говѣда си са сабрѣле,
 Момиѣ им не арѣсале.
 Па са очелѣ, очелѣ
 В големо село Кунинно.
 Ф Кунинно бро игрѣ,
 10 Краи му са с країа не вѣди;
 Сѣчките момиѣ кунинки,
 Се вов сукнѣни сукнѣци,
 И вов синиѣ манѣфиле.
 Сирота Рада сирѣче;
 15 На бела риза бѣрчена,
 На червѣн кадрѣф вѣлненик,
 Прѣка престілька загорѣка.
 Па са стоiale болёре,
 Стоiale, та па гледале,

20 Никои им не арѣсало,
 Само им Рада арѣсала;
 Па са до неia фанале,
 Един и колан потѣгли,
 Други и чехал¹⁾ застапи
 25 И на Рада си думма:
 — Радо ле, Радо, убава,
 Іа аїде да та заведем
 Вов наше село Борован,
 Борофка, Радо, да стаинеш,
 30 Да та облѣчем, Радо ле,
 Се вов свѣлено алено.
 Рада им одговѣраше:
 — Не подбываите са, болёре;
 И іа сам билѣ болёрка
 35 И од болерско колено:
 Цар Муратова унѣка,
 Ирин Попова даштѣрка.

Б. ПѢСНИ ИЗЪ ПОЛИТИЧЕСКИЯ ЖИВОТЪ.

Отъ Копривщица.

Записаль Ст. К. Стрѣзовъ.

1. Марко Краловити и Филипъ Маджерина.

1 Шелнїк²⁾ прави Филип Маджерина,
 Че годьава сестра Соколина,
 Та калеса наї отбор іунаци,
 Седемдесет кралья, осемдесет бана,
 5 Ала не ште Марко да калеса,
 Че е Марко много винопиец,
 А пак Груїчо, сестрино му чедо,
 Че е много кавгаджија.
 Как ги зачу вила самодива,
 10 Вила самодива, Марку посестрима,
 Леком летъя в полунош утиде,
 Па на Марко тихом говори:
 — Еї та тебе, мої мил братко Марко,

¹⁾ Пѣ-често чеал. ²⁾ Шелнїк = веселба.

Че толкос ли си на кашмер¹⁾ останал!
 15 Шелнік прави Филип Маджерина,
 Та калесса наі отбор іунаци,
 Седемдесет кралья, осемдесет бана,
 Ама тебе, брайно²⁾ не калеса,
 Че си много винопиец,
 20 А пак Груічо, сестрино ти чедо,
 Че е много кавгаджия.
 Но да станеш, брайно, и ти да отидеш.
 Отговаръя Марко Краловити:
 — Еї та тебе, Груічо малко дете,
 25 Іа ми стегни конъя Шаркулина,
 Тебе стегни конче Петоноже,
 Да си идем на кралска трапеза.
 Груічо стегна конъя Шаркулина,
 А на себе конче Петоноже,
 30 Па станаха утидоха,
 Утидоха на кралска трапеза.
 Кога на трапеза пристигнаха,
 Никои не си става, мъasto да им чини.
 Марко седня на краі ми трапеза,
 35 Груічо седна дури краі вратата.
 Провикна са Марко Краловити:
 — Еї та тебе, мома Соколино,
 Іа ианеси моїта въарна чаша,
 Моїта въарна чаша, дванадесет оки,
 40 Да си пина, іургунлук³⁾ да зема.
 А пак Груічо вино не пиеше.
 Провикна са Груічо малко дете:
 — Еї та тебе, мома Соколино,
 Іа ми подаі зелен бардак с вода,
 45 Да сп пина, іургунлук да зема.
 Донесе му зелен бардак с вода,
 Тої не хвана зелен бардак с вода.
 Ами хвана мома Соколина,
 Че іа хвана за десната ржка,
 50 И счупи ѝ пржстене бурмалие,
 Испадаха безцени камжне.
 Згледаха са седемдесет крала,
 Седемдесет крала, осемдесет бана,
 Отговаръят седемдесет крала,
 55 Седемдесет крала, осемдесет бана:
 — Еї та тебе, Марко Краловити
 Така си са мома не закача
 Но сме чули и разбрали,
 Че си има отват влашка земъя,
 60 Едно држво кефериично,
 На држвото позлатена іабулка;
 Коіто іабулката донесе,
 Тої ште земе мома Соколйна.

¹⁾ Кашмер = подигранка.

²⁾ Брайно се употребява вместо братко, когато е за окайване на нѣкого.

³⁾ Іургунлук (тур. дума) = да се посъбести, да се посъживи, да си осети сърдцето.

- Неска иде отват влашка земъа,
 65 Да преплава Сава и Морава
 И тоз тихи бъали Дунав,
 Да донесе позлатена іабулка,
 Та да земе мома Соколіна.
 Да си стана Груічо малко дете,
 70 Да си стъага конче Петоноже.
 Отговаря Марко Краловити:
 — Ей та тебе, Груічо малко дете,
 Не си стъагай конче Петоноже,
 Че е конче една аджеиніа,
 75 Ти на него втора аджеиніа,
 Ако идеш не иште да си свржшиш;
 Ами стегни конъа Шаркулина,
 Че е конъа хитар и разумен,
 Много си е басове завржвал,
 80 Не са е ниде празен завржтал.
 Та си стегни конъа Шаркулина,
 Та отиде отват влашка земъа,
 Та преплава ти велики води,
 Та намери дръво кеферично,
 85 На дръвото позлатена іабулка.
 Свидно му е іабулка да земе,
 Ште остане дръво шуто¹⁾ без іабулка,
 Но си хвана дръво зарад връха,
 Искръжи го цъяло из корена,
 90 Нарами го на кривак на мъасто.
 Под дръвото до три лами-кучки.
 Провикна са пръжа кучка-ламъа:
 — Ей та тебе, Груічо младо дете,
 Остави ми дръво кеферично,
 95 Да та дарим господарска дарба,
 До девет дигена сухо оште злато.
 Провикна са втора кучка-ламъа:
 — Ей та тебе, Груічо малко дете,
 Остави ми дръво кеферично,
 100 Да та дарим господарска дарба,
 Филипова сестра, мома Соколіна.
 На ли бе му акъла вов иеіа,
 Тои си восирия конъа Шаркулина.
 Застигнаха до три кучки-лами,
 105 Налапаха конъа Шаркулина,
 Налапаха го дур до половинна.
 Извика си конъа Шаркулина:
 — Ей та тебе, Груйчо малко дете,
 Извади ми бурмали дзенгие,
 110 Та ми тури казан ми дзенгие,
 Удари ма по десната плешка,
 Та извади фаша²⁾ за царвулс,
 Да са сета за млади години,
 Да излеза лами из устата.

¹⁾ Шуто = щърбо = предметъ, който не е цѣль, а му липсува иѣщо.

²⁾ Фаша = парцалъ.

- 115 Пак му каза конъя Шаркулина:
 — Земи от гривата до три влакна,
 Да си вржеш до три кучки-лами,
 Да ги водим на кралска трапеза.
 Послуша си Груичо конъя Шаркулина,
- 120 Извади му бурмали дзенгие,
 Та му тури казан ми дзенгие,
 Удари го по десната плешика,
 Та извади фапша за царвуле;
 Кон са сети за млади години,
- 125 Та излезе лами из устата.
 Тои си зема от гривата до три влакна,
 Та си вржза до три кучки-лами,
 Да ги води на кралска трапеза.
 Като припна конъя Шаркулина,
- 130 Конъя Шаркулина и три кучки-лами,
 Вдигаха са мжгли и прахове,
 Та са премрежи синъо ѹасно небе.
 Отговаръят седемдесет краала,
 Седемдесет краала, осемдесет бана:
- 135 — Еи та тебе, Марко Краловити,
 Загинал е Груичо малко дете.
 А Марко им тихом отговаръя:
 — Еи ви вазе, седемдесет краала,
 Седемдесет краала, осемдесет бана,
- 140 Ако си е Груичо, сестрино ми чедо,
 То тои не ште да загине.
 Штом си това рѣкли не изрѣкли,
 Груичо стигна на равни дворове,
 Та си носи дръво кефериично.
- 145 И си води до три кучки-лами.
 Га¹) видеха седемдесет краала,
 Седемдесет краала, осемдесет бана,
 Отговаръят седемдесет краала,
 Седемдесет краала, осемдесет бана:
- 150 — Еи та тебе, Груичо малко дете,
 Йа си пусни до три кучки-лами.
 Па си земи дръво кефериично,
 Та го тури на чесна трапеза.
 Тои си пусна до три кучки-лами,
- 155 Па си зема дръво кефериично,
 Та го тури на чесна трапеза.
 Отговаръят седемдесет краала,
 Седемдесе краала, осемдесет бана:
 — Еи та тебе, Груичо малко дете,
- 160 Проста да ти е мома Соколина;
 Чули бехме дръво кефериично,
 Чули бехме; не бехме виделе,
 Йиши бехме и него видехме.

Слушана отъ дядо Гано С. Гайтанековъ, копрившки абаджия въ Цариградъ.

¹⁾ Га = кога (съкратено).

2. Марко Краловити и черна Арапина.

- 1 Седнал Марко вечер да вечеръя.
 Што вечер вечеръя? — Сола и пипера,
 Че го маіка хитро испитува:
 — Еи та Марко, Краловити Марко,
- 5 От как ежм си тебе породила,
 То си става деведесет годин;
 От как ти си тръгнал по іуначество,¹⁾
 То си става седемдесет годин;
 Като ходиш толкос по іуначество,
- 10 Ниде, Марко, не уплаши ли са?
 Марко маіци право си думаше:
 — Еи та тебе, маіко, стара маіко,
 Зазнаіа ли, мамо, заповни ли,
 Га са жени Билинко Билинчин,
- 15 Тогас сжм са страшно уплашил.
 Че калеса Георги Дееспотичин,
 Калеса го кум да му кумува,
 И калеса до три млади ешише,
 Што беха свадба преваринци.
- 20 Че калеса седемдесет краала,
 Седемдесет краала, осемдесет бана,
 Аз бех, мамо, вов тъях наі-маничек,
 Мен калеса девер до невеста.
 Събрахме са, мамо, три хильяди души,
- 25 Три хильяди души се отбор іунаци.
 Че тръгнахме, мамо, утидохме,
 Утидохме, мамо, в Никатана града,
 Да си земем Никатан девоіка.
 Три дни, мамо, на коне седъахме,
- 30 Залак лебец ише не хапнахме,
 Пак за винце и не питахме.
 Че излезе, мамо, Никатанин башта,
 Та положи господарски софи,
 Три дни, мамо, іадохме и пихме.
- 35 Че излезе, мамо, Никатанина маіка,
 Та изнесе господарски дарби,
 Господарски дарби, копринени ризи,
 Че си дари Билинко Билинчин;
 Што го дари — софра позлатена,
- 40 Наоколо змиј уплетсна,
 И си дари три млади ешише,
 Че ги дари със тез черни стрели,
 Што си бият горе в небесата,
 Што си бият мухи златокрили.
- 45 Аз бех, мамо, девер до невеста,
 Мене дари саблья дамаскиња,
 Штото беше на длъж дванадесет педи,
 А пак на шир педъя и чоперек,²⁾
 Че тръгнахме, мамо, утидохме,

¹⁾ Іуначество? Б. р.²⁾ Чоперек = пространството отъ върха на показателния пръстъ до върха на палеца кога е растѣгнатъ ржката.

- 50 Заминахме гора ми зелена,
 Утидохме вов поле широко,
 Сред полето гжета ми корийка,
 Край корийка синъо ми езеро,
 Край езеро черна Арапина.
- 55 Кат нас видъа, тоi на назе скокна,
 Че на назе блага дума дума:
 — Еi ви вазе, три хильяди души,
 Три хильяди души, се отбор іувани,
 Излесте ми на поле широко,
- 60 Да ви биia от синъо езеро,
 От синъо езеро, с лека боздугана,
 Коi надвие кржв да испусне,
 Тоi ште земе Никатан девоіка.
 Кат зачуха таизи блага дума,
- 65 Че хвјрлиха три млади ешице,
 Че хвјрлиха тези черни стрели,
 Што ги дари Никатинина маіка,
 Не можаха Арапина да убијат,
 Че хвјрлиха господарски дарби,
- 70 Та бегаха през Горгуш планина.
 Марко беше вов тъях аджешиа,
 Че остана девер сжс невеста,
 Сжгледа го черна Арапина,
 Че на Марко блага дума дума:
- 75 — Еi та тебе, Марко блжгарине,
 Іа ми излез на поле широко,
 Да та биia от синъо езеро,
 От синъо езеро, с лека боздугана,
 Коi надвие кржв да испусне,
- 80 Тоi ште либи Никатан девоіка.
 Като зачу Марко тази блага дума,
 Пукна му са гориња, долња джика
 Че капнаха до три капки кръви,
 Та залъжаха искос до земъата.
- 85 Сжгледа ги конъя Шаркулина,
 Че на Марко страшина дума дума:
 — Іа ми слезни мене от гръбнина,
 Че ми стегни до девет колана,
 Па са качи мене на гръбнина,
- 90 Удари ма сжс златни махмuze,
 Да излеза на поле широко,
 И ште гледам краi синъо езеро;
 Като вдигне черна Арапина,
 Като вдигне лека боздугана,
- 95 Ште си падна искос до земъата,
 Да замине лека боздугана,
 Как замине лека боздугана,
 Ти си скочи на іунашки нозе,
 Та извади тжнка, остра саблья,
- 100 Што та дари Никатинина маіка,
 Че си иди краi синъо езеро.
 Та си хвани черна Арапина,
 Та го прави што та маіка учи.

- Послуша си Марко конъя Шаркулина,
 105 Че ми слезе конъу от грѣбина,
 Та ми стегнѣ до девет колана,
 Па са качи конъу на грѣбина,
 Че го блѣсна сѫс златни махмузѣ,
 Та излезе на поле широко.
- 110 Конъа бѣ му хитар и разумѣн,
 Че са врѣти на лево на десно,
 И си гледа краї синъо езеро,
 Краї синъо езеро черна Арапина.
 Като вдигна черна Арапина,
- 115 Като вдигна лека боздугана,
 Той си падна ниско до земѣтата,
 Та замина лека боздугана.
 Как замина лека боздугана,
 Марко скочи на іунашки нозе,
- 120 Та извади тѣнка, остра саблья,
 Што го дари Никатанина маїка,
 Че утиде краї синъо езеро,
 Та си хвана черна Арапина,
 Ништо лошо тої му не направи,
- 125 Двете очи на срѣчан¹⁾ извади,
 И пресече рѣцете до лахтето,
 Рѣцете до лахтето, краката до коленето,
 Остави го езеро да варди,
 Па си сѫбра Марко господарски дарби,
- 130 Натрупа ги в шарена кочиа,
 Че поведе Никатан девоїка.
 Пак другите вов механа стоеха,
 Вов механа стоеха и дума думаха:
 — Бог да прости Марко блѣгарина,
- 135 Ние бѣхме іунак над іунаци,
 Че бегахме през Горгуш планина,
 Марко беше вов нас аджешиа,
 Погуби го черна Арапина.
 Тамам това рекли не изрекли,
- 140 И марко си из вратата влиза,
 Та си кара господарски дарби,
 И си води Никатан девоїка.
 Кат видеха три хильди души,
 Три хильди души се отбор іунаци,
- 145 Сичките му на нове станаха,
 На нове станаха, рака цалуваха.
 Че си Марко блага дума дума:
 — Пристѣли при мен, Билинко Билинчин,
 Цалуваі ми десната рѣчица,
- 150 Да та дара с Никатан девоїка,
 Што оставил краї синъо езеро,
 Да ѹа либи черна Арапина.
 Че пристѣли Билинко Билинчин,
 Цалуна му десната рѣчица,

¹⁾ Срѣчан = жалѣзенъ телъ на върха подострѣнъ.

155 Че го дари с Никатан девоіка,
 Па го Марко милно благослови:
 — Любете са по живо по здраво.
 Тогас съм са, мамо, страшно уплашил.
 Слушана отъ Пейо Брадата, коприв. агаджия въ Цариградъ.

3. Марко Краловити и триста делие.

- 1 Заложи са Марко Краловити
 И кичук Андреашко, брат му,
 До три дни да ходат, вино да не пият.
 Ходили са ден до пладнина,
 5 Кичук Андреашко не можа да трае;
 Но си боде конъ под гривата,
 Та си течат конъу черни кръзви,
 Па ги пие за вино на мъасто.
 Съгледа го Марко Краловити,
 10 Та си дума кичук Андреашку:
 — Еи та тебе, кичук Андреашко,
 Што си бодеш конъ под гривата,
 Та си течат конъу черни кръзви,
 Па ги пиеш за вино на мъасто?
 15 Че видиш ли вов полето широко,
 Вов полето широко, дръво суховръжо,
 Под дръвото, бре, хладна механа,
 Вов механа мома кръчмарница,
 Мома кръчмарница с триста делие,
 20 С триста делие, с триста арамие;
 Там да идеш, от кон да не слизаш,
 От кон да не слизаш, в механа да не влизаш,
 От кон да си викнеш на мома кръчмарца:
 — Еи та тебе, мома кръчмарице,
 25 Іа ми подай братова ми чаша,
 Братова ми чаша, седем ведра вино,
 Седем ведра вино, за една илдъзка.
 Па си стана кичук Андреашко,
 Та отиде вов хладна механа,
 30 Там завари кичук Андреашко,
 Мома кръчмарница с триста делие,
 С триста делие, триста арамие.
 Па си викна кичук Андреашко:
 — Еи та тебе, мома кръчмарице,
 35 Іа ми подай братова ми чаша,
 Братова ми чаша, седем ведра вино,
 Седем ведра вино, за една илдъзка.
 А мома му тихом отговоря:
 — Еи та тебе, незнайно юначе,
 40 Мене ма е маіка проклинала,
 От кон азе вино да не давам;
 От конъ да слевеш, в механа да влезеш,
 Да си пинеш колко душа иска,
 Без пара, без половина,
 45 Ем мома кръчмарница да лъубиш.
 На ли бе Андреашко лакомен,

От конъа слеве в межена влезе;
 Тъя му даде братова му чаша,
 Братова му чаша, седем ведра вино,
 50 Toi ia пина, капка не остана.
 Служиха го и триста делие,
 Триста делие, триста арамие,
 Та си легна Андреашко, та си заспа.
 Па станаха триста делие,
 55 Триста делие, триста арамие,
 Та му главата отръзаха,
 А от кръста златни чопрази¹⁾ зеха,
 На чопразе бевзени камжне,
 Дене светат, като ясно слънце,
 60 Ноште греят, като ясен месец,
 Туриха ги бъчви на дъното,
 Да им свети дене, като ясно слънце,
 А пак ноште — като ясен месец,
 Па седнаха триста делие,
 65 Триста делие, триста арамие,
 Та си пият и глава си хвърльят,
 И глава си хвърльят от ръка на ръка.
 Марку бе са дремка додремало,
 Та отиде на хладна механа,
 70 Га погледна в хладна механа,
 Toi си видъя триста делие,
 Триста делие, триста арамие,
 Че играят с братова му глава,
 Та ia хвърльят от ръка на ръка.
 75 А Марко им тихом отговаря:
 — Еи ви вазе, триста делие,
 Триста делие, триста арамие,
 Таia глава маіка не гледа ли?
 Маіка не гледа ли, на лакът не лежа ли?
 80 На лакът не лежа ли, боска не дава ли?
 Отговаряят триста делие,
 Триста делие, триста арамие:
 — Млъчи, млъчи, незнайно юначе,
 Да не играем и с твоата глава,
 85 И с твоата, както с неговата.
 Йадоса са Марко Краловити,
 Та на конъа тихом отговаря:
 — Еи та тебе, конъу Шаркулина,
 Кои от пред иде на вън да излезе,
 90 На вън да излезе, долу да го свалиш,
 Долу да го свалиш, с крака да го тъпчеш!
 Па извади тежка топузина,
 Та са развръжда с тежка топузина
 На лево оште и на десно,
 95 Та истрепа до триста делие,
 До триста делие, триста арамие,
 Сал остана мома кръчмарница.

¹⁾ Чопразе е поясъ, който на двата края се свършва съ сребърни или златни плохи; най-много ги носиътъ женитъ на кръста си.

- Па зима на Андреашко главата,
Та іа турна на трупа на мъсто,
100 Па извади бъало книже,
Бъало книже с чиста летургия,
Та си чете и са Богу моли:
— Сѫживи ми, Боже, кичук Андреашко,
Та дур до дома да отидем,
105 Да го види моита стара маіка.
Де си седъя Господ, та си слуша,
Сѫживи си къучук Андреашко.
Га си стана кичук Андреашко,
Хванаха си мома крѫчмарница,
110 Запалиха іа в сръяд хладна механа,
Тъя си гори, тиа вино пият,
Тиа вино пият и песни си пеят.
Па станаха, дома утидоха,
Та го видъя неговата стара маіка,
115 И тои са тогас с душа раздели.

Слушана отъ дядо Гано С. Гайтанековъ, копривщенски абаджия въ Цариградъ.

4. Марко Краловити и Муса Кисиджиа.

- 1 Прочул ми са е Муса Кисиджиа,
Та заптиса до три ми пѫтища,
Та не дава на цар хазна диде,¹⁾
Татаре убива, хазните зима.
5 Почудиса царь какво да си чини,
Че си нема іунак над іунака,
Муса Кисиджиа да испѣди;
Имаше іунак над іунака,
Имаше Марко Краловити,
10 И него го беда набедиха,
Та го вов тевница туриха,
Еї сега девет години,
Га го ламъята изведе.
Тои си тельяре распрати,
15 Тельяре из села да викат,
Дали има неїде іунак над іунака,
Да распѣди Муса Кисиджиа.
Никои от ниде са не обади,
Сал излезе една стара баба,
20 И на тельярин отговоря:
— Азе гледам Марко Краловити,
Еї сега девет години,
Тои утрепа ламъя вов тевница,
Што утрепе Муса Кисиджиа,
25 Че е Марко іунак над іунаци.
Отвориха тевни ми тевници,
Извадиха Марко Краловити;
Брадата му до земъя стигнала,
Нохтете му педъя и чоперек.
30 Па викнале берберите,
- Та му брадата обржнале,
И нохтето от крака одрезале,
От краката и от ръцете,
Па го при царь заведоха.
35 Царьят си Марку думаше:
— Поискаи, Марко, поискай,
Што си от мене поискаш,
Че шта да си та испрата,
При Муса при Кисиджиа,
40 Та Муса да си распѣдиш,
От тиа три ми пѫтища,
Татаре да ми не трепе,
Хазните да ми не зима.
Марко на царь думаше:
45 — Царь уле, господарь уле,
Един ма месец погледаі,
Даваі ми фурна с пресен лъаб,
И една крава іалава,
И една бѫчва сѫс вино,
50 Та царьо, да са похрана,
Срѣце на мъсто да доде.
И царь си са обрадва,
Штоту си Марко поискай,
Тиа си Марку дадуха:
55 По една фурна пресен лъаб,
И една крава іалава,
И една бѫчва сѫс вино,
Та си са Марко похрани,
Срѣце му на мъсто доде.
60 Тогас му царьят думаше:

1) Диде — да иде.

- Хайде си, Марко, да идеш
При Муса при Кисиджиа.
А Марко си му думаше:
— Царь у ле, господарь у ле,
65 Нема си конъ за мене.
Царьят на Марко думаше:
— Влезни си, Марко, влезни си,
Влезни си в моите оборе,
Там имам коне съакакви,
70 Коия си конъ избереш,
Със него да си отидеш.
Мирко си в обори влезе,
Та си при коне утиде,
Сичките коне поопна,
75 Сичките коне паднаха,
Нема си конъ за Марко.
Та си са чуле разбрале,
Че е Маркова конъ вов Филибе,
Саки със вода носеше,
80 Тогас са хабер пратиле,
Та си са конъ довеле.
Марко на царя думаше:
— Царь у ле, господарь у ле,
Даи ми на конче един месец,
85 Да си кончето похрана,
Па шта тогази да ида
При Муса при Кисиджиа.
Кога са конче захрани,
90 Той са на конче покачи,
Па си в полето утиде,
Та си ми Муса намери,
Под едно дръво лежеше;
Като си Муса зееше,
95 На дръве са клоне вдигаха;
Като си сулук зимаше,
Тиа са клоне свиваха.
Като го Муса съгледа,
Той си на Марко думаше:
100 — Де беше, Марко, до сега,
Та сега при мен ти идеш?
Зашто си идеш при мене?
А Марко си му думаше:
— Еи та тебе, Муса Кисиджиа,
105 Аз съм чул и разбрал,
Че си юнак над юнаци,
Та ида с теб да са побора.
Коне са на страна бореха,
Марко и Муса наедно.
110 Бориха са што са бориха,
- До. три дни и три ношти;
От Марко Краловити
Черни кръзви течат,
От Муса Кисиджиа
115 Бъали пъани вржват;
От Мусовата конъ
Черни кръзви течат,
От конъ Шаркулина
Бъали пъани вржват.
120 Па извика Марко Краловити:
— Еи та тебе, сестро самодиво,
Де да ми си, сега тук да ми си,
Че загина Марко Краловити!
Де го зачу сестра самодива,
125 Тъя си при Марко утиде,
Тъя му пусна една буздугана,
Една буздугана в десната ръка.
Па му дума сестра самодива:
— Што са биеш с Муса Кисиджиа?
130 Той от девет маики боска бозал,
Та си има Муса Кисиджиа,
Та си има до девет сръща.
Едното са бори, бори и умори,
Сега второто подкачи,
135 А седемтъх оште лежат;
Накараи го на горе да погледне,
Нагоре да погледне към ясното
небе,
Удари го с златна боздугана,
Удари го под десната плещка.
140 Отговари Марко Краловити:
— Еи та тебе, Муса Кисиджиа,
Иа погледни на горе към небото,
Да ли е ясно или е облачно.
Га погледна Муса Кисиджиа,
145 Удари го Марко Краловити,
Удари го по десната плещка.
Той извика Муса Кисиджиа:
— Еи та тебе, Марко Кралевити,
Ти си бил курва и какшиа,
150 С юнаклък са борба ти не бориш.
Распра си Марко Краловити,
Распра си Муса Кисиджиа,
Да си види што си има на сръще;
Га го распра тои намери,
155 Та намери до девет сръща,
Иедното са било, било и уморило,
И второто тамям захванало,
А седемтъх оште си лежаха.

Слушана отъ Гано С. Гайтанековъ копрившки абаджия въ Цариградъ.

5. Димитаръ младъ генералинъ.

- 1 Димитар хабер провожда
До Нетка бъала Шумленка,
Шумлена да си исправнат,
Конаци да му приготват,
5 Че ште Димитар да доде
С петстотин души московди,
И триста донски казаци.
Чуди са Нетка и мае,
Да ли Димитра да чака,
10 Или турчину пристане.
Мама си Нетки думаше:
— Не ходи, Нетке, с турчина,
С турчина друговереца,
Ами си чакай Димитар,
- 15 Димитар млад генералин.
Като са това думале,
И елчиа си довтаса,
Та си за Нетка питаше:
— Де седи Нетка Шумленка?
20 Шумлена изпразни ли си,
Конаци приготви ли си?
Като са това думале,
Триста са пушки пукнале,
25 Хильядо гласа викнале,
И Димитар си довтаса,
Да зима Нетка Шумленка.

6. Стоянъ хайдутинъ.

- 1 Прочул ми са е Стоян хайдутин
По тази Стара планина,
Не може пиле да хвръжне,
Нежели човъяк да мине,
5 Та си потеръя пратилен.
Стояна да го уловат,
На два го друма вардеха,
И на трети го хванаха,
Назад му ръже връзаха,
10 Под кон му крака коваха,
Та го закарват, закарват
У поп Ерина на конак,
Заран ше да го обесат,
Пред поповата вратница,
15 Царица сеир да гледа,
И царьовите дечица.
Поп Ерин има две штерки
И третъя Гъулна снашица;
Момите двори метеха,
20 Гъулна си смета хвръжгаше,
Стоян из пенджур гледаше,
Та па си Гъулна повика,
Повика, та я попита:
— Гъулно ле, попова снашица,
25 Злъви ли ти се тез моми,
Или са от махалата придошли?
Гъулна попова снашица
Стоян тихом говори:
— Злъви, не злъви, што питаш,
30 Заран ште да тъя обесат!
Стоян си Гъулни думаше:
— Гъулне ле, попова снашице,
И да ма, Гъулне, обесат,
Мен ми е много мръзъяно,
35 Обесен човек да вида,
Ризата да му е кирлива,
Слушана отъ баща ми Кунчо Стрѣзовъ абаджия въ Цариградъ.
- Главата да му е нечиста,
Перчемат¹⁾) да му е убръкан;
Ами шта ти са помола,
40 Гъулне ле, попова снашице,
Ризата да ми промениш,
Главата да ми измиеш,
Перчемат да ми изрешиш;
Кога ма, Гъулне, обесат,
45 Ризата да ми са белее,
Главата да ми са светлее,
Перчемат да ми са ветре,
Гульям шта бакшиш да ти дам.
Гъулна Стояна послуша,
50 Та му ризата менила,
И му главата измила,
И му перчемат сресала.
Кога е било заранта,
Тиia Стояна извеле,
55 Та штат да си го обесат,
Чакат царица да доде,
Тогас штат да го обесат.
Ето царица че иде,
Тъя си Сстояна видела,
60 И на селене думаше:
— Еи си ви вазе, селене,
Това ли ви е хайдутин?
Хайдутин такъв не бива!
Хайдутин бива чер, по-чер,
65 Ризата да му е кирлива,
Главата да му е нечиста,
Перчемат да му е убръкан;
Ами е това тръговче,
Та си тръговче пуснете.
70 Като Стояна пуснаха,
Тои си на Гъулна ариза
Едно кемерче жълтици.

¹⁾ Перчем = косата.

7. Іанкуловата.

- 1 Сѣбрале са са набрале,
Кои братец, кои побратимец,
Кои сестра, кои посестрица,
На таѧ хладна механа.
- 5 Іанкул си нема никого,
Ни братец, ни побратимец,
Ни сестра, ни посестрица.
Тои на дружина думаше:
— Дружино верна, говорна,
- 10 Сладко да ви е едене,
Пивко да ви е пиене,
Мене ми изин удаите
До дома малко да ида.
Че си удома утиде,
- 15 Та на маїка си думаше:
— Мале ле, стара маичице,
Нешто шта да та попитам:
Немам ли неиде нѣако,
Іа братец, іа побратимец,
- 20 Іа сестра, іа посестрица?
Маїка Іанкулу думаше:
— Синко, Іанкуле, Іанкуле,
Имаше, мама, имаше
Еднога братец Богоіа,
- 25 Еи сега девет години,
Как си от дома излезе,
Та си го мама не знае,
Де е мама и на кѫде е,
Нити ми книга проводи.
- 30 Іанкул маїци си продума:
— Мамо ле, стара маичице,
Азе шта, мамо, да ида,
Братец Богоіа да тржаса,
Давно го, мамо, намера,
- 35 Да ти го, мамо, доведа.
Па стана Іанкул, па стана,
Та стегна конче хранило,
Със руино го вино напои,
Със бѣл го ориз навоби,
- 40 И на маїка си продума:
— Мамо ле, стара маичице,
Іа даи ми таржик¹⁾ с стрѣли.
Мама Іанкулу думаше:
— Синко, Іанкуле, Іанкуле,
- 45 Не ходи, синко, не ходи,
Че го е мама жалила,
До сега девет години,
И тебе ли маїка да жали,
Да жали, да не прежали?
- 50 Па стана Іанкул утиде,
- Да тржси братец Богоіа;
През девет села премина,
Кога в десето да иде,
Мина си поле широко,
- 55 Настана гора зелена,
То му са дръмка додръма,
През таѧ гора зелена,
Та викна Іанкул, та запъя,
Дръмката да си растури.
- 60 Тамо седеше Богоіа,
Със седемдесет юнаци,
Със седемдесет и седем,
Кога си зачу Богоіа,
Іанкуловите гласове,
- 65 Вакли ѹагнета ѹадеха,
Руино си вино пиеха,
Тои на дружина думаше:
— Еи си ви вазе, дружина,
Еи сега девет години,
- 70 Как сме си в гора зелена,
Не смее птичка да хвржне
През таѧ гора зелена,
Нежели човек да мине;
Хайде дружина идете,
- 75 На кръст пѫтишта хванете,
Та да си него стигнете,
Не го бите, ни караите,
Саде го при мене доведете,
Да си го азе попитам,
- 80 Да ли е юнак над юнак,
Или е нѣакои луд пиан!
И дружина го слушала,
На кръст пѫтишта хванала,
Та си при Іанкула утише.
- 85 Като ги Іанкул сѫгледа,
Тои си от конѧ отседна,
Па си таржика распаса,
Закачи Іанкул да хвржга;
Кога си стрѣли хвржгаше,
- 90 Тежки лешове падаха.
От седемдесет дружина,
От седемдесет и седем
Саде бе един останал
И тои са Іанкулу молеше:
- 95 — Холан, незнайно юначче,
Саде ма мене остави,
Че сам си един у маїка,
Един сам и погоден сам.
И Іанкулу си домильяло,
- 100 Та си го Іанкул оставил.

¹⁾ Таржик = е единъ видъ чанта, въ която се носихъ стрѣли, прилична на вулгия, само че стрѣлите не се турляли цѣли въ него.

- А тои са назад повърна,
Та при Богоіа утиде,
Па на Богоіа думаше:
— Богоіа, страшна воівodo,
105 Той е іунак над іунак,
Не ми е бил луд и піан;
Закачи стрели да хвржга,
Като си стрели хвржгаше,
Тежки лешове цадаха.
110 От седемдесет дружина,
От седемдесет и седем
Саде си азе останах,
И то са азе измолих,
И доідох да ти обада.
115 А Богоіа са іадоса,
Зима си саблья френгия,
Па при Іанкула утиде,
Та са с Іанкула хванале,
Мало са нешто бориле,
120 До три дни и три ношти.
Іанкул Богоіа повали,
А Богоіа му подума:
— Холан, незнаіно іуначе,

Слушана отъ баща ми Кунчо Стрѣзовъ абаджия въ Цариградъ.

- Іа си погледни нагоре,
125 Да видиш што е станало.
Іанкул нагоре погледна,
Богоіа извади ножченце,
Удари Іанкула въ срѣцето,
Іанкул си викна заплака
130 И си му гърло продума:
— Не ли ми маіка заржча,
Не ходи, синко, не ходи,
Брата Богоіа да тржши,
Че го е мама жалила
135 До сега девет години
И теб ли маіка да жали
Да жали, да не презвали.
Като си зачу Богоіа
Іанкуловите гласове,
140 И тоі си повърна ножченце,
Та са въ срѣцето прободе,
И из гърлото продума:
— Лежи, Іанкуле, да лежим,
Та маіка ни да жали,
145 Да жали, да не презвали.

8. Бояна хайдутинъ.
- 1 Срам ма е, байне, грях ма е,
Грях ма е да ти прикажа,
Трудна сам, байне, немога,
Хайде ма, байне, придружи,
5 Да идем, байне, да идем
Горе на Стара-планина,
На хайдушкото кладенче;
Царска ште хазна да мине,
Хазната да си пресрещнем,
10 Хазнатаре да си истрепем,
Парите да си уземем.
Стоіан Бояна послуша,
Че са заедно утишли,
Горе на Стара-планина,
15 На хайдушкото кладенче,
Хазната да си пресрещнат.
Стоіана дръмка удръмама,
Та на Бояна думаше:
— Азе шта, Бояно, да легна,
20 А ти си седи та гледаі,
Кога са хазната зададе,
Ти си ма, сестро, сабуди.
Стоіан си легна та заспа,

- Е че хазната пристигна;
25 Боіана не вдигна Стоіана,
Но са самичка обсуга,
Извади саблья френгия,
Че са разврътъя на лево,
На лево оште на десно,
30 Сичките, олан, истрепа,
Само си оста циганче,
Циганче влашко катунче,
Та на Боіана думаше:
— Недеі ма, сестро, погубва,
35 Че сам един син у маіка.
А Боіана го не слуша
И нему главата отръзва.
Штом си е това сържшила,
Дете се роди Боіанчо,
40 Брадато и мустакато
И на крака му царвуле,
Че на Стоіана думаше:
— Чично ле, чично Стоене,
Хубава дъялба да делиш,
45 Тебе един паі, мами два.

Слушана отъ Хр. Т. Сакѫнековъ копривщенски абаджия въ Цариградъ.

Народни пѣсни съ мелодии.

Отъ Прилѣпъ (Македония).

Записалъ и нотиралъ Т. Гавазовъ.

1. Дедо седитъ на грутка.¹⁾

Де-до се-дит на грут-ка и си пле-ти іа-куц-ка. — Зао-што ти е іа-куц-ка?

— Кье си бе-рам же-ла-ди. — Зао-што ти се же-ла-ди? — Кье си ранам пра-си-ња.

- 1 Дедо седит на грутка
 И си плетит іакуцка.
— Заошто ти е іакуцка?
— Кье си берам желади.
5 Заошто ти се желади?
— Кье си ранам прасинья.
— Заошто ти се прасинья?
— Кье си тучам момите.
— Заошто ти се момите?

- 10 — Кье ми метат дворои.
— Заошто ти се дворои?
— Кье ми редат столои.
— Заошто ти се столои?
— Кье ми идат сватои.
15 — Заошто ти се сватои?
— Кье ми носат невеста.
— Заошто ти е невеста?
— Кье ми родит дете.

— Зао-што ти е де-те? — Кье ми ви-ка: „та-те, па-те! скри се

в гжрици-те, е - те и Тур-ци - те, кье ти зе - мат па - ри - те!“

- 1 — Заошто ти е дете?
— Кье ми вика: „тате, пате!
Скри се в гжриците,
Ете и Турците,

- 5 Кье ти земат парите!“
Пукна гжрнето,
Се истури граво.

¹⁾ Пѣхтъ се въ хоръ отъ малки дѣца и по нѣкога пѣскать си рацѣтъ, споредъ такта.

Така се пължтъ и слѣднитѣ.

2. Думба, думба, дивина.

- 1 Думба, думба, дивина!
 Йавна конъа Пауна,
 Си отиде на беглик.
 Бели конъе вѣрлаia —
 5 Алил бега тепаia,
 Сина му го заклаia.
 Еi гиди пуста неола!
 Каi къе се скриемe? —
 Пот букा сеница
 Сам Бог седепе.

3. Джангжъръ, джангжъръ, кочия.

- 1 Джангжър, джангжър, кочия!
 Сите моми на вода,
 Една мома остана;
 Си гушеше рибички.
 5 Мачката вресна —
 Кадиата тресна.

4. Петре, Петре Пиралче.¹⁾

- 1 Петре, Петре Пиралче!
 Заощо ми се фалеше:
 „Имам кукъи сараи?“
 Кога доидоф да видим —
 5 Една крива кошара,
 Со лепешки лепена!

5. Тумба, тумба, детенце.²⁾

Тумба, тумба, детенце!
 Маике — празно вретенце,
 Тате — голо коленце,
 Дете — голо гавенце.

6. Живо, живо, живуле.³⁾

Живо, живо, живуле,
 На грамада седеше,
 Живо месо теглеше.

7. Гарванъ грачи на кукъи.

Гарван грачи на кукъи —
 Дедо плачи пот кукъи:
 — Да mi, Боже, три жени,

• • • • •

¹⁾ Съ тая пѣсень се прѣсмиватъ на она, който се хвали, че има нѣщо хубаво.

²⁾ Мързелива майка.

³⁾ Гаташка: дѣте бозайниче.

8. Чукъ, чукъ, лобода.¹⁾

Чукъ, чукъ, лобода, падна тесла от Бога, іудри ба-ба по нога: си
 ро-ди ба-ба жртиче, си го зави в кжрпи:-че — Молчи ми, синко,
 не пла-чи; татко ти о-ти-де на па-зар, кье ти ку-пи
 два ме-а — ед-ни-о ме-ден, дру-ги-о лаі-нен.

- 1 Чукъ, чукъ лобода,
 Падна тесла от Бога,
 Іудри баба по нога:
 Си роди баба жртиче,
 5 Си го зави в кжрпи:-че:
 — Молчи ми, синко, не плачи,
 Татко ти отиде на пазар,
 Кье ти купи два меа —
 Еднио меден,
 10 Другио лаінен.
 Коі кье молчи — меденио,
 Коі кье сборува — лаіненио.

 Прет цареа порта — жолта курешница.
 15 У тебе клучеите,
 У мене катанците.
 Молк, замолк до три години.

¹⁾ Пѣкътъ, когато искатъ да смирятъ, или кога успиватъ малки дѣца.

9. Къцъ, къцъ, бабо.¹⁾

Къцъ, къцъ, ба-бо! На-пре-ла ба-ба две вре-те-нца, що и кла-ла на боч-ве-то;
дош-ло ia - ре — по-ка - ка - ло, дош-ло ко-зле — по-мо - ка - ло: ни на де-да
га - къи, ни на ба-ба ко-шу-ла, ни на Перка ко-шул-че. Къцъ, къцъ, къцъ, къцъ, къцъ!

1 Къцъ, къцъ, бабо!
Напрела баба две вретенца,
Що и клала на бочвето;
Дошло яре — покакало,
5 Дошло козле — помокало:
Ни на деда гакъи,
Ни на баба кошупла,
Ни на Перка кошулче.
Къцъ, къцъ, къцъ, къцъ, къцъ!

10. Същата.²⁾

Къ-цъ ба - бо, къ - дж бе - ше? -- На де - до, на ба - ба.
-- Шо ти да - де? -- Вжр-тен-ца, прешлен-ца.

1 Къцъ бабо,	На баба.
Къдъ беше?	5 -- Шо ти даде?
— На дедо,	— Вжртенца, прешленца.

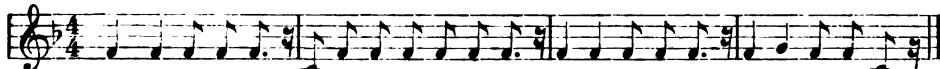
Продължение (разговорно).

1 — Къдъ съ?	-- А испи биула.
— У бочвето.	-- Къдъ е биула?
— Къдъ е бочвето?	-- На просото.
— Го однесе реката.	-- Къдъ е просото?
5 — Къдъ е реката?	10 — На зъбчето на Богдан. ³⁾

¹⁾ Съ тая пъсень замъгватъ малки дѣца, като ги клатижтъ напрѣдъ-назадъ споредъ такта, а при края: „къцъ, къцъ, къцъ!” силно ги сдрусватъ и ги каратъ да се смѣятъ.

²⁾ Въ Куфалово (Солунско).

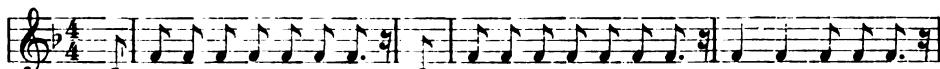
³⁾ Името на дѣтето, което замъгватъ.

11. Щжркъ, щжркъ, балабанъ.¹⁾

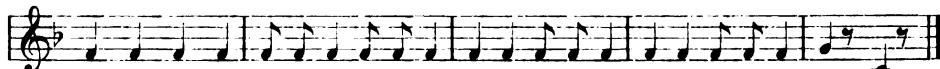
Штжркъ, штжркъ, ба-ла-бан! Полна пушка шарлаган. На ти мар-тин-ка — даі ми ко-шу-ла.

1 Штжркъ, штжркъ балабан!
Полна пушка шарлаган.
На ти мартинка —
Даі ми кошула.

12. Елелица прѣперица.

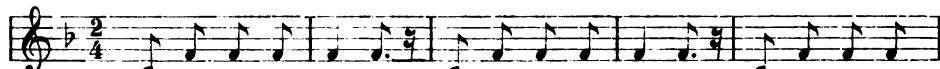
Е-ле-ли-ца пре-пе-ри-ца, до му - за-ра, до ка-та-ра, чив, чив, чив-го-лин:

Мар-тин, гъул-тин, пре-ско-чи іа-ни-льок; во-да, воі-во-да, па-ша, су-ба-ша. Цуф, пуп!

1 Елелица преперица,
До музара, до катара,
Чив, чив, чивголин:
Мартин, гъултин,

5 Прескочи іапильок;
Вода, воівода,
Паша, субаша.
Цуф, пуп!

13. Вжрни, Боже, вжрни.²⁾

Вжрни, Боже, вжрни! маі - ка ти се мо - ли со два ле - ба

це - ли, со два ко - ны а бе - ли, со две де - ца го - ли.

1 Вжрни, Боже, вжрни!
Маіка ти се моли
Со два леба цели,
Со два конь а бели,
5 Со две деца голи.

¹⁾ На 1-и Мартъ на дѣцата вързватъ брънки отъ бѣла и червена нимфа, осукани наедно, които (брънки) наричатъ *мартинка*. Мартинка вързватъ на ржѣтѣ, нозетѣ и врати и се носятъ, до когато дѣцата видѣятъ щъркъ. Тогава му пѣхѣтъ тази пѣсень и оставятъ мартинката на нѣкое дѣрво. И на другия денъ вмѣсто неї тѣ намиратъ кошуля, побрано турена отъ майката, като имъ се казва, че щъркътъ имъ донесъмъ кошулята. — Мартинката носятъ за здравье: мнозина, които си бинкѣтъ прѣститѣ, вързватъ си мартинка, за да се прѣпазятъ съ това отъ ударянье.

²⁾ Кога вали дѣждъ, дѣцата пѣхѣтъ тая пѣсень въ хоро.

14.

Роси, роси росица —
Мене долгa косица.

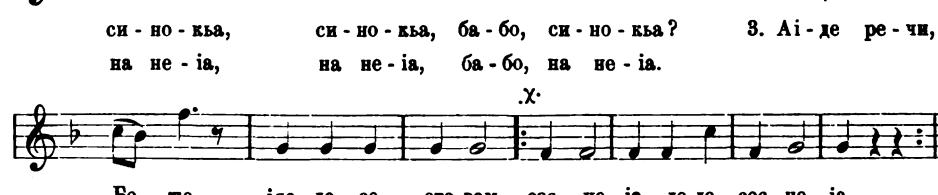
Хороводни.

1. Леле Яно Малешевке.

1 Леле Іано Малешевке, леле Іано де.¹⁾
Еднаш доідоф ваше село,
Еднаш доідоф ваше село, леле Іано де,
Ваше село, ваша кукъя,
5 Тебе дома не те наідоф;
Тук те наідоф на стрет село,
Кай ми водиш до три танци:
Пжрви танец — се невести,
Втори танец — се вдоици,
10 Трекъи танец — се бабишка,
Се бабишка, без забишка.

2. Айде, коя беше шчо ми помина.

1 Аіде коіа беше
Шчо ми помина

Синокъя, леле, синокъя,
Синокъя, бабо, синокъя?

¹⁾ Когато роси, дѣцата, гологлави и скажайки, пѣхтѣ въ хоръ тая пѣсень.

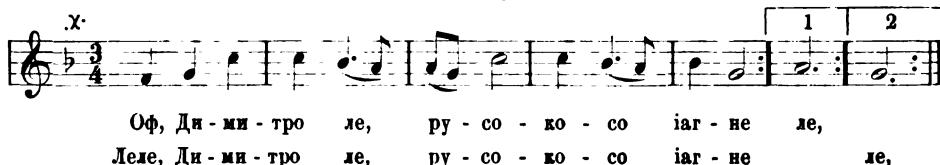
- 5 Аиде, што носеше
Русата коса
На нея, леле, на нея,
На нея, бабо, на нея?
Аиде речи, Боже, iас да се ставам
10 Сос нея, леле, сос нея,
Сос нея, бабо, сос нея.
Аиде, това беше кара ми гъзел
- Димана, леле, Димана,
Димана, бабо, Димана.
15 Аиде, што носеше рамната става,
На нея, леле, на нея,
На нея, бабо, на нея.
Аиде речи, Боже, iас да се ставам
Сос нея, леле, сос нея,
20 Сос нея, бабо, сос нея.

3. Ветаро веи, гора лелей.

- 1 Ветаро веи,
Гора лелей,
Момето вика:
— Туку ми студи.)
5 Маіка є вели:
— Ела при мене,
Ела при мене,
Iас кье те стоплам.
Легна при маіка —
10 Како при снега.
Ветаро веи,
Гора лелей,
Момето вика:
— Леле, ми студи.
15 Татко є вика:
— Ела при мене,
Ела при мене,
Iас кье те стоплам.
- Легна при татка —
20 Како при камен.
Ветаро веи,
и пр.
Брат є іа вика:
— Ела при мене,
25 Ела при мене,
Iас кье те стоплам.
Легна при брата —
Како при дзида.
Ветаро веи,
30 и пр.
Лудо іа вика:
— Ела при мене,
Ела при мене,
Iас кье те стоплам.
35 Легна при лудо —
Како при банья.

4. Димитро ле.

- 1 Оф, Димитро ле, русокосо іагне ле,
Леле, Димитро ле, русокосо іагнеле,)
Аиде, иди речи на маіка ти, Димитро,
Аиде, да не рагъя друго чупе как тебе,
— Аиде, да не гори друго лудо как мене.

) Съки куплетъ се повтаря. Четири стиха образуватъ единъ куплетъ.

) Съки стихъ се повтаря.

5. Што те сношчи карај.

Што тесношчи ка-ра - ia на слат - ка - та ве - че - ра,
Што тесношчи ка-ра - ia на слат - ка - та ве - че - ра?

1 Што те сношчи караја
На сладката вечер,
На сладката вечер,
На іагнето печено,

5 На іагнето печено,
С суво грозде полнето,
С суво грозде полнето,
Грутка шекър солено.

6. Пърстенъти падна, Нешо.

Пърстенъти пад-на, Нешо, ю - та - де ре - ка,
Пърстенъти пад-на, Нешо, ю - та - де ре - ка.

1 Пърстенъти падна, Нешо,
Іотаде река,
Офчар помина, Нешо,
Он ти го наайде.
5 Таксай му, таксай, Нешо,
Што къе му таксаш —
Таксай му, таксай, Нешо,
Белото лице.
— И да му таксам, лудо,

10 Файде си немам.
— Таксай му, таксай, Нешо,
Белото гърло.
— И да му таксам, лудо,
Файде си немам.
15 — Таксай му, таксай, Нешо,
Църните очи.
— И да му таксам, лудо,
Файде си немам.

7. Стамено, пиле шарено.

Ста - ме - но, пи - ле ша - ре - но, ле - ле,
Ста - ме - но, пи - ле ша - ре - но, ле - ле, но.

1 Стамено, пиле шарено, леле, но,
Иди я питай маіка ти,
Дал къе те дай за мене.
— Стоіане, море душмане,
5 Дельми сме пуста роднина:
Татко ти и татко — два бракъя,
Маіка ти и маіка — іатърви,
Јас и ти — първи брачеди,

— Стамено, пиле шарено,
Убаво моме рот нема,
Длабоко море дно нема,
Ситнана песок броі нема,
Іагне сугаре греф нема,
Вдоица жена страм нема,
15 Високо джрво сень нема.

8. Кой ти купи коланчето.

Принѣз

Ко-ти ку-ни ко-лан-че-то, xai, xai, xai,
ко-лан-че-то, де мо-ри де, ко-лан-че-то.

<p>1 Кои ти купи коланчето?¹⁾
 Хай, хай, хай, коланчето,
 Де, мори, де, коланчето.
 — Ми го купи даскальчето,</p> <p>5 Хай, хай, хай, даскальчето,
 Де, мори, де, даскальчето,²⁾
 Іас да носам, тоі да гледа.</p> | — Кои ти скроіа широк фжстан?
10 — Ми го скроіа Миял чауш,
Іас да носам, тоі да гледа.
— Кои ти купи роган чевли?
— Ми и купи комшичето,
Іас да носам, тоі да гледа. |
|--|---|

9. Играле юнаци на ново палакье.

1	Играле юнаци
На ново палакье, ³⁾
Викале момето:
— Ела да играме.	Глава ме сболело
За деверски венец,
Пърстот ме сболело
5	— Играйте, юнаци,
Мене не чекайте:	10 За свекорски пърстен,
Нозе ме сболеле
За зетоски чевли.

10. Офъ, изворъ вода извираше.

The musical score consists of two measures. Measure 1 starts with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp. The lyrics are 'Ой, из-вор во-да, ой, мо-ре, ой,' followed by a fermata over the last note. Measure 2 begins with a repeat sign and continues the melody. The lyrics are 'из - вор во-да из-ви - ра-ше,' followed by a fermata over the last note.

1 Оф, извор вода, оф, море, оф,
Извор вода извираше, ⁴⁾	Оф, ушче да сум цжрноюко,
Аиде, да изгорам ергъените,
Aиде, малои моме, оф, море, оф,
Малои моме налеваше,	Aиде, наи повекье женетите,
5 Аиде, нат извор се опгледува:
— Оф, как сум бело и цжрвено,	10 Аиде, да юостаият невестите,
Аиде, сосе нивните машки деца.

¹⁾ Сѣки стихъ се повтаря.

²⁾ По този начин се образуват куплети със единъ от следните стихове.

3) Съки куплетъ се повтаря.

⁴⁾ Прѣди сѣки отъ слѣднитѣ куплети се пѣша тъ първите три.

11. Марие, мори девойко.

Ма-ри - е, мо-ри, де - вои - ко, шко си - нокъ многу се - доф - те?

1	Марие, мори, девоіко,
Што синокъ многу седофте? ¹⁾	Санокъ на баджа сум стоіал;
	Што синокъ многу седофте,	Санокъ унери ²⁾ сум гледал.
	Што мили гости имафте?	Кога те пжрстенуваіа,
5	— Лудо ле, море, младо ле,
На маіка беіа бракъа е.	20 Татка ти кье го отепаф,
Па жал ми падна за тебе,
	На маіка беіа бракъа е;	Да не си сирак останиш;
	На татка беіа шуреи.	Кога ти венец клаваіа,
	На татка беіа шуреи;	Извадоф рушкото ноже,
10	Мене ми беіа вуйчей.	25 Извадоф рушкото ноже,
Сам себе кье се іубодеф.
	— Марие, мори, девоіко,
Лажи ти кого кье лажиши.	Марие, мори, девоіко,
Арам да ти се крушите,
	Лажи ти кого кье лажиши,
Само мене не ме лажи.	Арам да ти се крушите,
15	Само мене не ме лажи;
Санокъ на баджа сум стоіал.	30 На месечина крадени,
Гола пазува носени,
Околу гумно іадени.

Същата.³⁾

Ма-ри - е, мо-ри, Ма - ри, - е - шко са-нокъ джум-буш и-маф - те.

Марие, мори, Марие,
Што санокъ джумбуш имафте и пр.

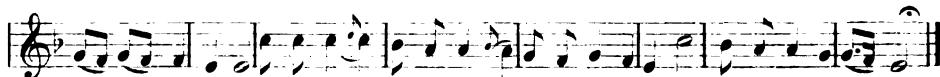
12. Ахъ, Шано душо, Шано моме.

Ах - - - Ша - но ду - шо, Ша - но мо - ме, іо - тво - ри ми

вра-та, іо-тво-ри ми вра-та, Ша-но, кье ти дам ду - ка-та, оі ле-ле, {ле - ле,

Ша - но, за те-бе, из-го-ре ми кле-то сжр-це се за-ра-ди те-бе, се по-ра-ди те - бе.

1	Ах, Шано душо,
Шано моме, | Іотвори ми врата,
Іотвори ми врата, Шано, |
|---|------------------------------|--|

¹⁾ Вториятъ стихъ се повтаря.

²⁾ Чудеса.

³⁾ Отъ Велесь. Гл. Книж. за проч. I 36, Мил. 368.

5 Къе ти дам дуката,
Ои леле, леле,
Шано, аа тебе,
Изгоре ми клето сърце
Се заради тебе,
10 Се поради тебе,¹⁾
Или от вратата, Шано, |₂
Или джам пенджере,
Изгоре ми клето сърце.
Лобжрни се, Шано моме, |₂
15 Ти от кай мене,
Да ти видам, Шано моме,
Белото лице.
— И да видиш, лудо младо, |₂
Фаиде си немаш,
20 Фаиде си немаш, лудо,
Зарар си имаш.

13. Девойчина, гугучиня.

Де - вои - чи - нья, де - вои - чи - нья, гу - гу - чи - нья, ле - ле,
Де - вои - чи - нья, де - вои - чи - нья, гу - гу - чи - нья.

1 Девоічиня, девоічиня,
Гугучиня, леле, нья,
Пат чинете,
Пат чинете да поминам, леле,
5 Пат чинете,
Пат чинете да поминам,²⁾
Да поминам, да разминам
Мегъу двете, убайте,
Нишъо завал,³⁾ не ви чинам.
10 Раце ми се iу джебои,
Джебои ми се полни рамни,
Полни рамни леблебии,
Леблебии, суво грозъе.

14. Ай мори, кажи, кажи, Мино ле.

Аи мори, ка-жи, ка-жи, - Ми-но-ле, кои ми те пре-
ла-га, ai, ai, кои ми те пре- ла-га.

1 Аи мори, кажи, кажи, Мино ле,
Кои ми те прелага,
Ai, ai, кои ми те прелага.
— Аиде, ме прелага, мамо ле,
5 Оджовото турче,
Ai, ai, оджовото турче,⁴⁾
Оджовото турче, мамо ле,
За една рака бадеми,
Аиде, за една рака бадеми,
10 И тие бея шупливи.

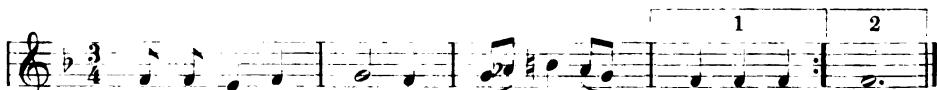
¹⁾ Тоя припъвъ се повтаря слѣдъ сѣки куплетъ.²⁾ По тоя начинъ се образуватъ куплети и отъ слѣднитѣ стихове.³⁾ Вреда.⁴⁾ Така се повтаря вториятъ стихъ на сѣки куплетъ.

15. Разделы.

1	Аїде Разделина, Разделина маїка чешла, лелс, Разделина маїка чешла. ¹⁾	Бричеіте, Да изброчиш, Руса коса:
5	Ем іа чешла, Ем іа плете, леле, Ем іа чепла, Ем іа плете, Ем іа плете, Ем іа лuto кжлне:	Маїка ё се 35 Здодеіало Чешлаекъум, Плетеекъум, Редеекъум Ситна леса:
10	— Капнала ти Руса коса! Векье ми се Здодеіало Чешлаекъум,	40 Сто здолници, Сто згорници, Сто и педесе Подлесници. — Разделино,
15	Плетеекъум, Редеекъум Ситна леса: Сто здолници, Сто згорници,	45 Малоі моме, Не бричи си Руса коса! Ти си арна За каджна,
20	Сто и педесе Подлесници. Гъуч е падна Разделина, Си отиде	50 Да ми седиш На дивани. — Оі бербере, Млат Умре, Не моі, така
25	Kai берберя, Kai бербера, Млат Умера: — Оі бербере, Млат Умере,	55 Не зборуваі, Изброчи ми, Руса коса. И си тжргна Си отиде.
30	Іа земи си	

16. Угряяла месечина.

Ai - де, у - гре - ia - ла ме - се - чи - на, vai, vai,
Ai - де, у - гре - ia - ла ме - се - чи - на.

1 Аіде, угреіала месечина, вай, вай,
Аіде угреіала месечина,
Аіде, Иванови рамни дворъе, вай, вай,
Иванови рамни дворье.²⁾

¹⁾ Така се иѣкѣтъ и повторять и слѣднитѣ куплети. Варианти: Мил. 438, Верк. 273, Н.л. 250.

²⁾) Така се повтарятъ и следните стихове и се образуватъ куплети.

- 5 Ивановци вечераia,
Вечераia, збор чинеia:
— Што ie време, што ie кова
За грабене Марушето,
Марушето — Маврудиа,
10 Маврудиа — денгубиа,
Денгубиа — нокъ лъубиа;
Што e мака за носене
Низ две, низ три матни води,
Низ четири честя гори.
15 Ушче речта не изрекле,
Го грабнале Марушето,
Марушето — Маврудиа,
Маврудиа — денгубиа,
- Денгубиа, нокъ лъубиа.
20 Го грабнаia и от татка,
И от татка и от маіка,
И от девет мили бракъа,
И от девет мили снаи.
Тжргна моме се разбуди,
25 Ми посака студна вода;
Не ѝ дадоа студна вода,
Й дадоа гъул іаболко.
Ми посака рушко ноже,
Да пресечи гъул іаболко;
30 Не пресече гъул іаболко,
Туку себе се іубоди.

17. Каля има цжрни очи.

- 1 Каля има,
Каля има цжрни очи,
Цжрни очи¹⁾ како грозье,
Како грозье Камендолско.
5 Горе долу разгледува
Каі што Турци каве пийат,
А каури — ройно вино.
Што имаше едно момче,
- Едно момче Гъан-Іанинче:
10 Ни седнува, ни зборува,
И во Каля погледнува,
И со рака намавнува,
И со око намигнува,
И со уста ѝ зборува:
15 — Аїде, Кальо, да бегаме.

18. Девойко, девойко, цжрвено яблоко.

- 1 Девоіко, девоіко,
Цжрвено іаболко,
Не стоі спроти мене,
Изгореф за тебе,²⁾
5 Изгореф за тебе,
Како лен за вода,
Како лен за вода,
Босилек за сенка,
Босилек за сенка,
10 Джунджуле за леса,
- Джунджуле за леса,
Турчин за кокошка,
Турчин за кокошка,
Ергъен за девоіка.
15 — Гори, лудо, гори,
Пепел да се сториш,
Пепел да се сториш,
Салун къе те варам,
Салун къе те варам,
20 Алишча къе перам.

¹⁾ На сѣки стихъ първите четири слога се повтарятъ.²⁾ Сѣки куплетъ се повтаря.

Нехороводни.

1. Жали, Гъургъо, да жалиме.¹⁾

Жа - ли, жа - ли, Гъур - гъо, да жа - ли - ме ме,
Ка - ко кье се, Гъур - гъо, раз - де - ли - ме.

1 Жали, жали, Гъургъо, да жалиме,

Како кье се, Гъургъо, разделиме,
Ти од мене, Гъургъо, јас от тебе!

Іа фкачи се, Гъургъо, во одаја.²⁾

5 Подаи ми ја, Гъургъо, тамбурата,
Јас да свирам, Гъургъо, ти да играш.

Іа седни ми, Гъургъо, на колено,

Да јотпетлам, Гъургъо, реч петлици,

Да ми видиш, Гъургъо, кошулата,

10 Кошулата, Гъургъо, гнидосана,
Гнидосана, Гъургъо, вошлосана,

Три години, Гъургъо, неиспрана. --

(Недовършена.³⁾)

2. Ергъен моме заблазнува.

Ер - гъен мо - ме за - блаз - ну - ва: — Бла - зе си ти, ма - лоі мо - ме,
Бла - зе си ти, ма - лоі мо - ме, шко си спи - еш при маі - ка ти,
Шко си спи - еш при маі - ка ти, при маі - ка ти, при тат - ка ти.

1 Ергъен моме заблазнува:

— Блазе си ти, малоі моме,

Блазе си ти, малоі моме,

Шко си спиеш при маіка ти,

5 Шко си спиеш при маіка ти,

При маіка ти, при татка ти.

Леле, леле, јас сиромаф!

Сам легнувам, сам станувам,

Сам легнувам, сам станувам,

10 Сам постилам, сам си кревам;

Сам легнувам, сам станувам,

На полночь се разбудувам,

На полночь се разбудувам,

Перница та іупонуам.

¹⁾ Так пѣсень обикновенно пѣхтѣ на гости, когато е настанило врѣме за разотиванье на гоститѣ.

²⁾ Сѣки два стиха на сѣки кунлетъ се повторять.

³⁾ Г-нъ записвачътъ, види се, е изтървали да отбѣгъжи, че и други нѣкои пѣсни у него не сѫ довършени.

Б. Р.

3. Даи ми, маіко, кошулa.

Даи ми, маіко, ко - шу - ла. бе - ло да се про - ме - на - м.

1 Даи ми, маіко, кошулa,
Бело да се променам,
Бело да се променам,
Лепо да се накътам;¹⁾

5 Даи ми, маіко, кошулче,
Щъто го шила Влаинче,

Щъто го шила Влаинче,
Танко рабче рабило,
Танко рабче рабило,
10 Танки пърсти кършило,
Танко пърсти кършило,
Дробни солзи ронило.

4. Тодоро, каджнъ Тодоро.

То - до - ро, ка - джн То - - - до - ро,
То - до - ро, ка - джн То - - - до - ро!

Из - ле - зи на - двор во дво - ро,
Из - ле - зи на - двор во дво - ро.

1 Тодоро, каджн Тодоро,
Излези, надвор во дворо,
Да видиш чудо големо:
Темна ми магла паднало;²⁾

5 Темна ми магла паднало;³⁾
Нишчо се живо не гледа,

Нишчо се живо не гледа,
Сам едно дърво високо,
Сам едно дърво високо,
10 И това цут ми цутило,

И това цут ми цутило
Повекъ жолто и зелено...!
(Недовършена).

5. Митано моме, Митано.

Ми-та-но мо-ме, Ми-та - но чу - пе, щъто ра-но ю - диши на во - да,
Ми-та-но мо-ме, Ми-та - но чу - пе, щъто ра-но ю - диши на во - да,

1 Митано моме, Митано чупе,
Щъто рано юдиши на вода,
Щъто рано юдиши на вода, Мито,
Камо ти къйтка на глава,
5 Камо ти къйтка на глава,
Како щъто носат момите?
(Недовършена).

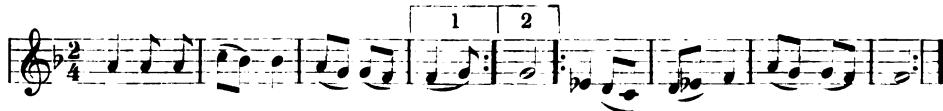
¹⁾ Съки куплетъ се повтаря.

²⁾ И двата стиха на съки куплетъ се повтарятъ.

³⁾ Съки куплетъ начина съ крайния стихъ на предидущия.

Къмъ хороводнитѣ.

1. Да юрамъ, мамо, да юрамъ.

Да іу-рам, ма-мо, да іу - мрам, тер-зи - іа да не зе - мам,
Да іу-рам, ма-мо, да іу - мрам, тер-зи - іа да не зе - мам!

- 1 Да іумрам, мамо, да іумрам,
Терзиа да не земам!
Терзиа рано станува
И мене къе ме скорива,¹⁾
5 И мене къе ме скорива,
Ламбата да му іа запалам,
Ламбата да му іа западам,
Огно да го завалам,
Огно да го завалам,
10 Каве да му направам.

2. Магла, магла по полето.

Ма-гла, ма-гла, ле-ле, по по-ле - то, та-га ме - не, ле ле, за мо-ме - то.

1 Магла, магла, леле, по полето,	Распаднаіа, леле, плотищчата, —
Тага мене, леле, за момето,	Се смешаіа „ дворишчата;
Тага мене „ за момето,	Распаднаіа „ дзицищчата, —
Оти мене „ не дадоіа,	Се смешаіа „ катищчата;
5 Оти мене „ не дадоіа —	15 Се смешаіа „ катищчата —
Не сме блиску, леле, ни далеку,	Се скараіа „ сватищчата;
Не сме блиску „ ни далеку:	Се скараіа „ сватищчата; —
Плот ни дели „ дворишчата,	Ние двата „ се фтасавме,
Плот ни дели „ дворишчата,	Ние двата „ се фтасавме,
10 Дзит ни дели „ катищчата!	20 Се фтасавме, „ се скасавме.

3. Дервишко моме.

Дер - виш - ко мо - ме, мо - ри, дер - виш - ко душ - ко!

- 1 Дервишко моме, мори, дервишко душко!
Роб къе ти бидам, моме, до три години,
Дур да ти видам, моме, рамната става,
Рамната става, моме, белото лице,
Белото лице, моме, белото гърло,
Од іанаците, моме, белите гради.

¹⁾ И двата стиха на съкни куплетъ се повтарятъ.

Смѣшни хороводни.

1. Желка мома.

Скоро

Ai - де, къи - ни - са - ла же - ка мо - ма, доз, дос!
Къи - ни - са - ла же - ка мо - ма, доз, дос!

- 1 Аїде, къинисала желка мома, доз, дос!
Къинисала желка мома, доз, дос!
Аїде, на оранье, на копанье:¹⁾
Аїде, къе ми ноши татко ручек,
- 5 Аїде, татко ручек—зелен зелник,
Аїде, зелен зелник, копривалник.
Аїде, на пат стрети еже момче;
Аїде, ем іа бакна, ем іа щипна,
- 10 Аїде, іе истури зелен зелник,
Аїде, зелен зелник, копривалник.
(Недовършена).

2. Баба меси зелникъ.

Скоро

Ба-ба ме-си зел-ник, ба-ба ме-си зел-ник, доз, ба-бо, дос!
Ба-ба ме-си зел-ник, ба-ба ме-си зел-ник, доз, ба-бо, дос!

- 1 Баба меси зелник,
Баба меси зелник, доз, бабо, дос! От девет ливади.
Баба збира брашно²⁾
От девет воденици,
- 5 Баба збира велье Нещо кжркна во зелнико:
Сите викаа: жаба,
Попо вика: мечка.

3. Кой што има.

Ai мо-ре, кои што има куса же-на, доз! дос!
кои што има куса же-на, доз! дос!

- 1 Ai море, кои што има куса жена, доз! дос!
Ai море, кои што има куса жена, доз! дос!
Аїде, да не оди на пеньушки, доз! дос!³⁾

¹⁾ Съки стихъ се повтаря, при това винаги съ припѣва: „доз, дос.“ — При второто испѣване на стиха „аїде“ не се пѣе.

²⁾ Съки стихъ се испѣва четири пати. При двата пати испѣване стиха, игратитъ стоятъ на едно място и се покланятъ, споредъ такта, а послѣдното игралътъ.

³⁾ Съки стихъ се повтаря и винаги съ припѣва: „доз, дос;“ при това на съки стихъ при първото испѣване се тури: „аїде“ или „ai море.“

Дома му се пеньушките;
 5 Кой што има добра жена,
 Да не оди на драгои —
 Дома му се драгоите;
 Кой што има лична жена,
 Да не оди на панагъур —
 10 Дома му ё панагъуро;
 Кой што има църна жена,
 Да не оди на яглене —
 Дома му се ягленъето.

4. Нашето паше.

Оз-до-ла и-да тур - ма - на Тур-ци, тур-ма-на Тур - ци, на-ше-то на-ше,
 Оз-до-ла и-да тур - ма - на Тур-ци, тур-ма-на Тур - ци, на-ше-то на-ше.

1 Оздола ида турмана Турци,
 Турмана Турци, нашето паше,
 В раце ми носи од жаба нога,
 Од жаба нога — сува пастжрма;
 5 На раму носи танкана пушка,
 Танкана пушка — царевкоина;
 За пояс носи чифте пишчоли,
 Чифте пишчоли — ем тутунешки.

Обичайни.

1. На покърсти.¹⁾

Кър - сти но - сам, Бо - га мо - лам: Го - спо - ди, по - ми - лу!
 Го - спо - ди, по - ми - лу!

1 Кърсти носам, Бога молам: Господи помилуй!
 Да зароси ситна роса . . .²⁾
 Ситна роса бери къетна,
 Да навади бери къето,
 5 Бери къето — вино, жито:
 Пчениците — до пояси,
 А жржите — до стреите,
 Царевките — до гредите;

¹⁾ Във време на голъмо бездъждие множество народъ — маже, жени и дѣца съ икони въ ръцѣ, на чело съ свещеницицѣ, облѣчени въ одежди ходятъ по полето да молятъ Бога за дъждъ. Свещеницицѣ и извѣцнѣ пѣхатъ нареденитѣ отъ църквата за случаи пѣсни и свети тъвода по чешинитѣ и кладенитѣ, а народътъ пѣ горната пѣсни.

²⁾ Подиръ сѣки стихъ се испѣва два пъти припѣвътъ: „Господи помилуй!“

От два класа — шиник жито,
 Од две зърна — две мешинъ;
 10 По полето — мет и млеко,
 Мет и млеко, вино, жито:
 Да се ранат сиромаси,
 Сиромаси, сирачина.

2. Въ църква.¹⁾

(На женски водици — втория ден Богоявление).

О - на стра-на о - ган го-ри, о на - стра-на о - ган го - ри.

1 Она страна оган гори,
 Она страна оган гори,
 Роса роси, не го гаси,²⁾
 Ветжр веи, не го веи.

3. Въ къщи.

1 Стамънине, домакъине,³⁾
 Дома ли си, али не си?
 Ако спиеш, разбуди се,
 Ако пиеши, весели се,
 5 Kai ти идат мили гости,
 Мили гости водичарки.

На излизане.

И в година дочекале
 Со се ваша мила рода.

4. На мажъ.

1 Седнал ми е стари Йано	А снаи му диван стојат,
И до него Йаноица	А внуци му слуга служат,
На постели бубакърни,	Да си чекат мили гости,
На перници копринени.	Мили гости водичарки.
5 Синои му свекъи светат,	

5. На ергенъ.

1 Вода води лудо младо;
 Вода му се не водеше;
 Нешко му я препишуе;
 Препишуе морска риба.
 5 Не ми било морска риба,
 Туку било мало моме.

¹⁾ На втория ден отъ Богоявление момичета ходятъ въ църква и при вратата пѣхтъ: „Она страна оган гори“ и пр. и просъпятъ пари отъ хората. Въ същия денъ „водичарки“ ходятъ да играятъ по къщите; тъ тогава пѣхтъ горните пѣсни, споредъ случая: на мажъ, ергенъ и пр.

²⁾ Съcki стихъ се повтаря.

³⁾ Сички пѣсни на Водици се пѣхтъ на приведения пример.

6. На дъте.

- 1 Има маіка мила сина,
Мила сина Костадина;
Промени го, накъти го
Во свилено, копринено:
5 Опаши му свилен пояс,
Закачи му стребрен дивит,
Даі му в раце бела книга,
Па пушчи го на манастир.
Да ти учи бела книга,
10 Бела книга, цѣрно писмо.
- И ете го каі си иди:
— Даі ми, маіко, стол да седнам.
Стол да седнам, чаша в раце.
Во чашата — роіно вино,
15 Во виното — грутка шекъер,
До грутката — бурма пърстен;
Нареди ми до три танци,
До три танци водичерки:
Коіа къе іа іас бендисам,
20 Неіа кре іа пърстенуіам.
- · · · ·

7. На невѣста.

- 1 Невестице цѣрноюко,
Заощо ти се поли росни,
Поли росни, ем ракай?
— Сум си брало росна трева,
- 5 Росна трева детелина,
За тоа ми се поли росни.
Синокъ доіде мили браток,
Си донесе бѣрза конъя.

8. На мома.

- 1 Има маіка мила къерка,
Мила къерка Ангъелина;
Промени іа, накъти іа
Во свилено, копринено,
- 5 Па пушти іа на чколниа,
Да ти учи бела книга,
Бела книга, цѣрно писмо.

9. На Гъргьовденъ на лулка.

I.

Ии ма - лоі се, ма - лоі мо - ме, Гъур - гье ле!
Гъур - гье ле!

- 1 Ии малоі се, малоі моме, Гъургье ле,¹⁾
Чи іе къерче на лелеічѣ?
— Чие, да іе, маікъино іе, „ „ „
Маікъино іе, татково іе. „ „ „

II.

Мо-ме се ни - ма, аі Гъур - гье - ле, мом-че іа гла-да.

- 1 Моме се ниша, аі Гъургье ле,
Момче іа гледа,²⁾
Момче іа гледа, аі Гъургье ле,
Іод висок чардак.

¹⁾ „Гъургье ле“ се повтаря на сѣки стихъ.

²⁾ Послѣднитѣ пѣть слога на сѣки стихъ се повтарятъ.

По първия примъръ пължтъ се и слѣдующитѣ:

10. На мома.

- 1 Пролетале два гулаба ют даба;¹⁾
 Не ми биле два гулаба ют даба,
 Туку биле два строіника, Гъургъе ле,
 Два строіника за момето: " "
 5 Поклон да ie iy Петрефци, " "
 Иу Петревци за Йована. " "

Слѣдующитѣ стихове се пължтъ по втория примъръ:

- 1 Йод гранка, в гранка, ai Гъургъе ле,—
 Гунаку в рака.²⁾
 Викум викаше Фидан Йован, Гъургъе ле:
 — Кротко фжрлайте, ai Гъургъе ле,
 5 Моето моме,³⁾
 Да не ми падни, ai Гъургъе ле,
 Да се ютепа,³⁾
 Іаже — іажливо, ai Гъургъе ле,
 Джрво — цжрвливо,³⁾
 10 Джрво — шупливо, ai Гъургъе ле,
 Место — камливо.³⁾
 — Чекай я, чекай, фидан Йован,
 Иу десна рака,³⁾
 Иу десна рака, ai Гъургъе ле,
 15 Иу лева пола.³⁾

11. Друга.

- 1 Цжрква мети малои моме, Гъургъе ле,³⁾
 Со два страка босилкои, " "
 Цжрква мети, Бога моли: " "
 — Даи ми, Боже, гъаче момче, Гъургъе ле,
 5 Гъаче момче, попа свекра, " "
 А свекжрва — попадиа.

12.

- 1 Къиска лета по небеси, Гъургъе ле,
 Абер доси на ергъени: " "
 Кои ie ергъен за жсненье, " "
 Ова лето да се жени. " "
 5 Оскапеле мали моми: " "
 Коia — двесте, коia — триста, " "
 Ова моме — пестотини.

13. На невѣста.

- 1 Невестице цжрноюко, Гъургъе ле,
 Заощто ти се поли росни, " "
 Поли росни, ем ракай? " "

¹⁾ Послѣднитѣ три слога на сѣки стихъ се повтарятъ.

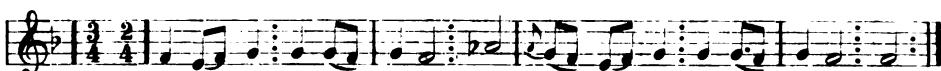
²⁾ Този стихъ се повтаря.

³⁾ Подиръ сѣки отъ слѣдующитѣ стихове се испѣва по два пъти припѣвъ „Гъургъе ле.“

— Синокъ дошол мою браток, Гъургъе ле,
 5 Ми донесол бърза конъа, " " "
 Го вързало во градина; " " "
 Сум си брало росна трева, " " "
 Росна трева детелина, " " "
 За това се поли росни,
 10 Поли росни, ем ракси. " "

14.

1 Свени се, свени, мила върбо,
 Йод върф до корен,
 Йас да ти кажам, мила върбо,
 Што добро водам:
 5 Бакал си водам, аи Гъургъе ле,
 Шекъер си немам;
 Терзиа водам, аи Гъургъе ле,
 Фжстан си немам.

15. На вине вънецъ.¹⁾

Дал - фи - но, ви - но цър - ве - но, мом - че - то ти іе зас - па - но,

1 Далфино, вино цървено, Момчето ти іе заспано, ²⁾	Гунчето му го іукрале, Гунчето му го іукрале,
5 Момчето ти іе заспано, На Кара-камен планина,	10 На ано му го продалае, На ано му го продалае,
На Кара-камен планина, На сува рида без вода.	За бела лута ракъяа, За бела лута ракъяа,
Поминале клети аидути,	За роино вино цървено.

16. Девоічице.³⁾

По-бавно

Де - вои - чи - - це, дра - га лъу - би - чи - це, - -
 дра - га лъу - би - чи - - це.

1 Девоічице, драга лъубичице, Драга лъубичице,	.Лъубил биф те, Ама си малечко. ⁴⁾
---	--

¹⁾ Освѣнь когато виждътъ вънецъ, тази пѣсень пѣхътъ играещемъ и когато обличатъ невѣстата или бръснатъ зетъ.

²⁾ Сѣки куплетъ се повтаря.

³⁾ Въ Прилѣпъ, кога ходихъ по невѣстата, по пътя пѣхътъ разни пѣсни, но първа винаги трѣбѣ да биде горната.

⁴⁾ Сѣки куплетъ се повтаря.

5 — Малендо іе
Зжрно бисерово,
Што го носат
Невести на гърло.
— Девоицице,
10 Драга лъбичице,

Лъбил биф те,
Ама си малечко.
— Малендо іе
Птица преперица,
15 Што ми скита
От трага на трага.

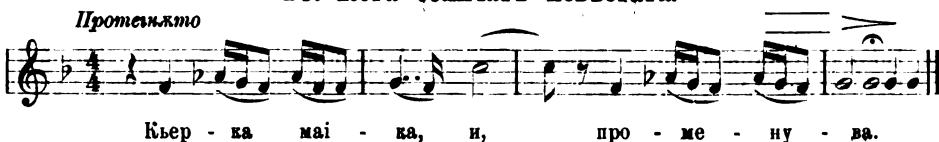
17. Кога туратъ боя на невѣстата.

1 Делми ти рекоф, девоіко,
Не гради бафча голема,
Не гради бафча голема,¹⁾
Не сади цвекът секаквото,
5 Оти къе доїдат сватои —
Бафчата къе іа изгазат,

Цвекът къе го искъинат.
Делми ти рекоф, девоіко,
Не сади лозъе голъемо,
10 Оти къе доїдат сватои —
Лозът къе го оберат.

18. Кога обличатъ невѣстата.

1 Къерка маіка, и, променува,
Променува, и, и іа ука учи:
— Ои ти къерко, и, ти Султано!
Ти къе одиш, и, тугъа кукъа,
5 Тугъа кукъа, и, тугъи лугъе;
Тугъа маіка, и, маіка къе ти биди,
Тугъи татко, и, татко къе ти биди,
Тугъи бракъа, и, бракъа къе ти бида,
Тугъи сестри, и, сестри къе ти бида.

*Протежицкто*19.²⁾

Не смър - си, по стар де-вер, чо - ра - - ни - те.

1 Не смърси, по стар девер, чорапите,
Не смърси, по мал девер, руса коса,
Што іа плеле, по мал девер, другачките.
По кого си, малоі моме, къинисало:
5 Іел по брата, іел по брата братучеда? —
Платете си, по стар девер, плетнината,
Што іа плеле, по стар девер, другачките.

¹⁾ Повтаря се горниятъ стихъ.²⁾ Тази пъснѣ пѣхтѣ на дѣверитѣ, когато отидѣтъ да земѣтъ невѣстата. Тогава по-стариятъ дѣверъ подава на невѣстата чехли отъ зетя, а невѣстата ги връща два пъти, но третия пътъ ги обува.

Великденски.¹⁾

1.

Бол-на ле - жа - ла Къи - ра По - по - ва, по - ва.

- 1 Болна лежала Къира Попова²⁾)
Болна лежала девет години,
Ми исъниала девет постели,
Девет постели, десето зглавье.
5 Ми я прашала неїна маїка:
„Ои Къиро, Къиро, Къиро Попова,
Кажи ми, Къиро, що грекои имаш,
Що грекои имаш, що болна
лежиш?
- Сум запалила девет амбари,
10 Девет амбари бела пченица;
Сум запалила девет одаи,
Девет одаи — млади младенци;
Сум запалила девет къилери,
Девет къилери — вино, ракии;
15 Сум запалила до девет търла,
До девет търла — руди јаганца.

(Недовършена).

На същия напѣвъ и слѣдующитѣ двѣ:

2. Болна лежала Янина маїка.

- 1 Болна лежала Йанина маїка,
Болна лежала сама во дворъе,
И ми лежала, и ми тажела:
— Оле, Боже, Боже до Бога!
5 Се кай си пиам — нокъешна вода,
Нокъешна вода, сламна сламена;
Што не си имаф ушч една къерка,
Ушч една къерка, како Йаника,
Да ми донеси утрошна вода,
- 10 Утрошна вода, ветжр веіана.
Што ми я дочу незина къерка,
Незина къерка, млада Йаника,
И ми отжрча право на чешма,
И ми залеіа утрошна вода,
15 Утрошна вода, ветжр веіана,
Ветжр веіана, роса обросена,
Ми я однесе на незина маїка.

3.

- 1 Ела на оро, каджн Тодоро.
— Идам, си идам, нема со ошчо,
Нема со ошчо — чевли, чорапи.
— Іас кье ти купам, каджн Тодоро,
5 Іас кье ти купам чевли, чорапи.

4. Редене на умрѣль.

По-близно

Ле - ле, ле - ле, Пе - тре до - ма - къи- не!

- 1 Леле, леле,
Петре домакъине,
Што ми стори ова чудно чудо,
5 Чудно чудо, Петре, на кукъава:
Ми затвори кукъа домакъинска,
Домакъинска — со сета пригода,

¹⁾ Пѣхтъ ги и играихтъ.²⁾ Сѣки стихъ се повторя.

- А и мене, Петре, да църнеiam,
Да църнеiam, Петре, да темнеiam,
Да темнеiam како кукаица.
- 10 Не моi, не моi, Петре, не каидисуi,
Не оставаi деца сирачиња,
Дельми знаеш, Тоде iе малечок,
Тоде ми iе ушче аджамиа:
Како утре дукъан къе ютвори,
- 15 Како утре кукъя къе ти гледа;
Ами, Петре, Цона коi къе мажи?
Утре руво, Петре, коi къе праи?
Дельми знаеш, маженje iе тёжко.
Леле, леле, леле ас сирота!
- 20 А што беше оваа пуста болка,
- Пуста болка — четири месеци,
Барем малко аман не ти даде!
Ушче кога соно ти го видоf,
Ушче тогаи јандза ме иззеде:
- 25 Јас те видоf, Петре, се iу църно,
Се iу църно, Петре, променето,
Со вука ми, Петре, Ангъелета,
Къе одефте на пуста тугъина, —
Еве, Петре, на што ми излезе.
- 30 Не моi, Петре, не моi, не лажи се.
Како, Петре, во гроб да те клаiam,
Оти, Петре, ти ми беше учен
Сé на меко да си полежиеш,
Ами сега? — пуста църна земъя!

Жетварски.

2. Пладнина, маико, пладнина.

Плад - ни - на, маико, плад - ни - на.

- 1 Пладнина, маико, пладнина.
Да знаi Турчин правина,
Ручеко би ни донесол,
Пот сенка би ни однесол,
- 5 Kai онаia вода студена,
Kai онаia трева зелена.

На същия напѣвъ и слѣдующата:

3.

- 1 Коi къе по патот помини,
Вракъите да го вратиме,
Ужина да му дайме:
Желкини iаица пържени.

7. Пиле пѣ по море.

Пиле пе - и по море, пиле пе-и по море, на мо - ми-те го - во - ри,
на мо - ми-те го - во - ри:

- 1 Пиле пei по море, пиле пei по море,
На момите говори,
На момите говори:
— Не везете в недела¹⁾
- 5 Не везете в недела,
- От къе се поболите,
От къе се поболите.
Понада къе сакате,
Понада къе сакате,
- 10 Нема што да донесам:

¹⁾ И двата стиха на събъки куплетъ се повтарятъ.

- Понада къе ви донесам —
Рудо ѹагне печено,
Рудо ѹагне печено,
15 Со суво грозье полнсто.
Пиле пеи по море,
На орачи говори,
На орачи говори.
— Не ораите в неделя,
- 20 Не ораите в неделя,
От къе се поболите,
От къе се поболите.
Понада къе сакате,
Понада къе сакате.
25 Понада къе ви донесам,
Понада къе ви донесам —
Цѣрно куче печено.

Трапезни.

1. Невенъ Гъургъа.

Бивно

Лег - на - ла - - не - вен Гъур - гъа, зас - на - ла
Ши - ро - ко ио - ле, не - вен Гъур - гъа, краи - - мо - ре;

- 1 Легнала невен Гъургъа, заспала
Широко поле, невен Гъургъа, краи море.
Дувнал ми ветжр, леле, юд море,
Іокжърши гранка, малоі моме, маслинка,
5 Іудрило моме Гъургъа по гради.
Тѣргна се ѹот сон невен Гъургъа, разбуди,
Викнало, невен Гъургъа, да плачи:
— Ветре ле, ветре, леле, да би ослепел,
Ветре ле, ветре, да би недувнал!
10 Заошко ме ѹот сон, аїде ветре, разбуди.

2. Карамфил!

Ка - рам - фи - ле, - - - - ка - ра - ли - те маі - ка,-
Ка - рам - фи - ле, - - - - ка - ра - ли - те маі - ка?

- 1 Карамфиле,
Карали те маіка,
Кармфиле,
Карали те маіка?
5 — Ни ме кара,
Ни ме разговара,¹⁾
- Тук ме пракъа
На Дунаф за вода —
Іас не знаіам
10 Дунаф дека течи.
— Дунаф течи
Из Будима града.
(Недовършена).

¹⁾ Сѣки куплеть се повторя.

На сѫщия напѣвъ се пѣхтъ и слѣдующитъ:

3. Оі девоіко.¹⁾

<p>1 Оі девоіко,
Іубила те туга,
Земи мене,
Да ты бидам слуга,
5 Да ты бидам слуга:²⁾
Да те слагам
И да те облачам;
Оі девоіко,</p> | <p>Іубила те туга,
10 Що не можам
Да си идам дома;
Іас сум тугъю,
Тугъю тугъюшанче —
Имам маіка,
15 И маіка и татка.
(Недовършена).</p> |
|--|---|

4. Да знамъ, лико.²⁾

- 1 Да знам, лико,
Дека си ми расло!
— Іа сум расло,
Расло, пораснало,

5 Іа сум расло
Високи планинье,
Високи планинье,
Под сенки широки.
Тамо има

10 Трева детелина,
Насадено
Цжрвен, бел трендафил,
Вишум, вишум,
Вишум до небеси;

15 На вжрвьето —

Шарена одаіа,
В одаіа —
Дессет девоічинъ;
Тамо има

20 И две невестици,
Што работат
Свила и клабодан.
Там сум расло,
Расло, пораснало;

25 Там сум пило
Млеко ѹод планина;
Там сум пило
Вино тригодишино;
Там сум расло,

30 Расло, прадраснало.

5. Петлето пеі на леса.

- 1 Петлето пеі на леса:
Іотвори врата да влезам,
 - 2 Іотвори врата да влезам,³⁾
Да не ти влезам темница,
 - 3 Да не ти влезам темница,
Да не ти згазам постела,
 - 4 Да не ти згазам постела,
Да не ти сронам бисеро.

1) Отъ Велесъ.

²⁾ 2-яя куплетъ начина съ послѣднитъ два стиха на предыдущия.

³⁾ И двата стиха на съки куплетъ се повтарятъ.

7. Девоіко мори.

Де - воі - ко мо - ри, ду - ма да не - маш, зе - ми ми
ко - нья — на - ио ми во - да.

1	Девоіко мори,
Душа да немаш,
Земи ми конъя —
Напои ми вода.	15	Не можам боса —
Паднало роса.
— Девоіко мори,
Душа да немаш,
5	— Деі гиди лудо,
Лудо и младо,
Не можам сега —
Паднало снега. ¹⁾	20	Земи ми конъя —
Стегни му колан.
— Деі гиди лудо,
Лудо и младо, ¹⁾
10	Душа да немаш,
Земи ми конъя —
Тури му седло.
— Деі гиди лудо,	25	Не можам сама —
Паднало слана.
— Девоіко мори,
Душа да немаш,
	Лудо и младо,		Се запалило
Косово поле.
(Недовършена).

8. Дека се чуло, видело.

Де-ка се чу - ло, ви - де - ло, вла - ди - ка Тур-чин да би-ди!

1	Дека се чуло, видело
Владика Турчин да биди,
Владика Турчин да биди,
Брадата да си избричи! ²⁾
5	Кога му брада бричеia,
Лоени свекъти гореia;
Рисіани в цжрквa одеia, —
Владика на бербер носеia;
10	Рисіани от цжрквa идеia —
Владика от бербер носеia:
— Ои ти Боже, мили Боже,
Даи ми крилья лабудои,
	Даи ми крилья лвбудои,
Да прелатам джамииава,
15	Да прелатам джамииава,
Да си идам Света Гора,
Да си идам Света Гора,
Да си бидам млат каугъер.

¹⁾ Вторитѣ два стиха на сѣки куплетъ се повтарятъ.²⁾ Вториятъ стихъ на сѣки куплетъ се повтаря.

10. Девойка ми зелень боръ садило.

Де - вои - ка ми зе - лен бор са - ди - ло, де - вои - ка
ми зе - лен бор са - ди - ло.

1	Девоіка ми зелен бор садило,	10	Да распушчи
	Девоіка ми зелен бор садило,		Гранки до Морава,
	Бор садило,		Гранки до Морава,
	Богу се молило: ¹⁾		Жили до Дунава. —
5	— Даи ми, Боже,		Да се фкачам
	Мои бор да порости,		Горе на вишана,
	Да порости	15	Да юдберам
	Вишум іу вишана,		Лика според мене.

11. Ай море декъ се чуло и видело.

Аи мо-ре, дек се чу-ло - - и ви-де - - - до, а-ма
нам маи, аи мо-ре, от сон мо-ме да се гра - - - бит.

1	Аи море, дек се чуло	Мили бракъя,
	И видело, аман, аман,	Аїде мегъу девет
	Аи море, от сон моме да се грабит,	Мили бракъя, аман, аман,
	Аи море, мегъу маика,	10 Аїде и от девет
5	Мегъу татка, аман, аман,	Мили снаи.
	Аїде мегъу девет	

12. Каугъериче.

Басно

x.

Ка - у - гье - ри - че, мла - до не - - - веф - че.

1	Каугъериче,	Ил татка плачиш?
	Младо невефче,	— Ни маіка жалам,
	Што бело периш,	Ни татка плачам,
	А църно носиш? ¹⁾	Туку си жалам
5	Дал маіка жалиш,	10 Моето либе:

¹⁾ Съски куплетъ се повтаря.

Девет години
Іод как излегло,
Ни книга пракъа,
Ни сам си иди.
15 Си нокъ ми доиде
Бжрзата конъа,
На конъа има
зелено седло,
На седло има

20 Шарени дисагъи,
В дисагъи има
Чифте пишчоли,
До пишчоли има
Белана книга,
25 Книгата пеи:
— Мажи се, Вело,
Мажи се, Вело
И іас къе се женам.

13. Пойдофъ на пазара.

1 Пойдоф на пазара,
Наідоф една пара,
Купиф една кокошка.
Кокошице мила,
5 Дека си ми била?
Пойдоф на пазара,
Наідоф една пара,
Купиф едно петле.
Петле вели: рано пеіам.
10 Кокошице мила,
Дека си ми била?
Пойдоф да пазара,
Наідоф една пара,
Купиф една паіка.

15 Паіка вели: паі, паі, паі,
Петле вели: рано пеіам.
Кокошице и пр.
Пойдоф на пазара,
Наідоф една пара,
20 Купиф една гуска.
Гуска вели: гуз, гуз, гус,
Паіка вели: паі, паі, и пр.
Пойдоф на пазара,
Наідоф една пара,
25 Купиф една миска.
Миска вели: мис, мис, мис!
Гуска вели и пр.¹⁾

14. Първа вечеръ.

Скоро

1 Първа вечер вечеравме:
Едно ми пиле іар іаребиче,
И това беше заран ранам, поранам.

Фтора вечер вечеравме:
5 Два гулаба пролетни,
Едно ми пиле и пр. . . . ²⁾

¹⁾ Повтарялъ се сичкитѣ стихове на сѣки прѣдидущъ куплетъ надолу отъ четвъртия.
²⁾ Нѣ-нататъкъ се испѣва сичкото продължение на прѣдидущия куплетъ.

Трекъа вечер вечеравме:	15 Четери пайки шепетаики и пр. . .
Три кокошки менгушки,	Шеста вечер вечеравме:
Два гулаба пролетни и пр. . .	Шес овни недодрани,
10 Четвърта вечер вечеравме:	Пет гуски недокубани и пр. . .
Четири пайки шепетаики,	Седма вечер вечеравме:
Три кокошки менгушки и пр. . .	20 Седум крави се ѹалови,
Петта вечер вечеравме:	Шес овни недодрани и пр. . .
Пет гуски не докубани,	

18. Седнала е Яна.

Се-дна - ла ie Ia - на - - на ма - ла - та вра-та -
-, ai - ле - ле -, на ма - ла - та вра - та.

1 Седнала ѕе Йана
На малата врата, аї леле,
На малата врата,
На малата врата,	35 Шарени дисагъи, аї леле,
Во дисагъи, мамо,
Кжрвава кошула, аї леле,
У кошула, мамо,
5 Под белата лоза, аї леле; ¹⁾
Шарен гърьгъеф вези,
Танки пжрсти кжрши,
Танки пжрсти кжрши,	Од іунака рака, аї леле
На раката, мамо,
Еден бурма пжрстен, аї леле.
10 Луто маїка колни, аї леле:
— Бог те юбил, мамо, аї леле,
Моїа стара мамо, аї леле,
Що ме даде, мамо,	40 Пжрстено ми препса
Како юд брата ми, аї леле,
Юд левен Гъргъніа, аї леле!
— Молчи, Йано, молчи,
15 Мошне на далеку, аї леле,
У големо село, аї леле,
У богата кукъя, аї леле,
За лут къеседжиа, аї леле;	45 Темница ми било, —
Не се познавало, аї леле.
Ущче речта Йана
Туку що изрече, аї леле,
20 Денье му се, мамо,
Порти затворени, аї леле.
Векье ми се, мамо,
Мене здодејало, аї леле,	50 Што ми приклукаїа
Пусти вити порти, аї леле, —
Еднашка ми клукат,
Дваш ми подвикуват, аї леле:
25 Переекъум, мамо,
Кжрвай кошули, аї леле,
Миеекъум, мамо,
Кжрвайте сабъи, аї леле.	— Йа излези, Йано,
Йано, мила сестро, аї леле,
55 Два ти бракъя идат,
До два калесника, аї леле,
30 Сека вечер, мамо,
По еден кжрф носи, аї леле,
Два кжрва донесе, аї леле.
Што донссе, мамо! —	Брата къе жениме,
Тои невен Гъргъніа, аї леле;
Промени се, Йано,
60 Невестинско руво, аї леле.
— Постои, брате, постои,
Погача да месам, аї леле,
Поклон да направам, аї леле.

¹⁾ Вториятъ стихъ на съкъи куплетъ се повтаря, обаче безъ пристъва „аї леле.“

- 65 Къе се забаиме, аі леле.
 Іа влези си, Іано,
 Голема градина, аі леле,
 Набери си, Іано,
 Секакви цвекъинъа, аі леле,
 70 Да завиеш, Іано,
 Венец на брата ти, аі леле.
 Шчо ми къинисаіа
 На пат да ми одат, аі леле,
 Кога наближаіа
 75 Близу до селото, аі леле,
 Гласоі ми се чуіат
 Како на плаченъе, аі леле.
 — Шчо іе она, брате,
 Танкине гласоі, аі леле,
 80 Како на таженъе, аі леле?
 — Аіде, Іано, аіде,
 Венец сега виіат, аі леле,
 За тоа песни пеіат, аі леле.
 — Шчо іе она, брате,
 85 Миризби на темъан, аі леле?
 — Аіде, Іано, аіде,
- Брата венчаваіат, аі леле,
 За тоа се, Іано,
 Миризби на темъан, аі леле.
 90 — Шчо іе она, брате,
 Шарени носила, аі леле?
 — Аіде, Іано, аіде,
 Доста те лагавме, аі леле;
 Носила се, Іано,
 95 Од левен Гъоргъяна, аі леле.
 Аіде, Іано, аіде,
 Да го префтасаме, аі леле.
 Тогаі ми се Іана
 Луто в раце плусна, аі леле!
 100 И си поіде Іана
 Брата да целива, аі леле.
 Шчом брата целива,
 Часот душа даде, аі леле.
 Шчо ми ископаіа
 105 Ушче еден цжрн гроп, аі леле,
 Ушче еден цжрн гроп,
 Близу до братовиот, аі лел.

Същата на другъ напѣвъ.

Седнала ie Іана
 На малата врата, леле,
 На малата врата.

II.

I. Тълкувания на природни явления, разни народни вървания и проноявания.

Отъ Рупчоъ.

Записъл *М. Кисъовъ*.

1. Прольакъ, куга закувува кукувицата, аку ѹ чжлек на гладну сорцъ (дордъ не е закусилъ) — жда бодж гладан пржз цалуту лету; пак аку ѹ чуи на ситу сорцъ (когато е закусилъ) — чж жда бодж сит пржз цалуту лету.

2. Прольакъ, куга доидат наї напрещ лестувицжтж и лжлецжтж (щъркелитѣ), коиту хи видж наї напрещ, казува: „та ве са излезж и таia гудина на лету.“

3. Гарагашка (сврака), кугату грачж упражи коштата на будин чжлек, дава хаберь (извѣстие), чж ф таia кошта жда доидж незнаian гось.

4. Слаимчатата (жълтункитѣ) зимж куга са збират млогу на едно мясту и зъопат да пъяют: „син, син,“ дават лжлен (знакъ), чж штж да лжти (вали) снек боржж (скоро) и млогу гулем.

5. Гаргитж (вранитѣ), ага са збжрот вечжру млогу на іадно мясту фаф куп и зъомат да грачат връо фъаднош (заедно), пуказуват, чж жда станж глаќь пу ихсанж.

6. Кукувицата, ага кукова вечжру, геч (кжсна), пуказува, чж жда станж глаќь и суша пу ихсанж.

7. Кукувичнина брат (чухалътъ), аку чухка наште, геч, пуказува, чж жда станж курак (суша).

8. Скаклжтж, аку пъяют наште, пуказуват, чж жда има глаќь и суша.

9. Два гарвана, ага форкят варх некву селу, та са баҳтот и грачат, пуказуват, чж жда умре некав чжлек ф тута селу.

10. Пжтелат, ага пъае вечжру, геч — жда има скаль за житжту и жда станж мор пу лъудетж. А пак наште, ага пупъае пу сраде нош, ф никутроту времъя (когато е тихо всичко) — тоi вигъал девулат, та пъае да гу уподж.

11. Чжлек, аку ториж наште да варви, дуде са не пупелж пжтлитж, жда уредиса пу покъя, заштокту наште хогъят пу покъюветж девулитж и теia маики,¹⁾ та аку са лаха на чжлека, да видж ут тех некву, чж да сжльо малчи, да нема да хмж прждумва ништо, заштокту, аку хмж прждума, чж жда гу чарптират и жда са разбулеi, та нема уздравеi никуга; пак

¹⁾ Teia маики = самовилитѣ и русалкитѣ.

аку сж лъо варвж фаф пакъят, та нема да хмж вика ништу, нама да му сторат ништу, илж чарптисуват; илж пак чжлекат, аку носи ваз негу огниву и кремжкъ, та всенж огань, жда са изгубат лъо, като хмж бльоснж оганъят. Девулжтж и теа маики са пржказуват на теа лъудж, кутриту хн еци (много) страх.

12. Урли и гарги, куга са виют варх неква гора, пуказуват, чж има некав леш.

13. Кукошка, ага снжсе іаце сас две жалтжла — жда има зарар (загуба) ф таіа кошта; пак аку снжсе млогу малку — жда умре некву илж ут лъудетж, илж ут добитакат хмж.

14. Кукошка, ага зъомж да пъае кату пжтел, пуказува, чж жда станж зарар ф таіа кошта, илж жда умре будно.

15. Гувьодата, зимну времъя, ага зъомат да руво и да пжштоват, дават лжшен, чж жда са развалж хавота — жда лъти сnek.

16. Млада живжнка, аку са заколж, е гулем гръех.

17. Куга са руди на будин чжлек некву жжвотну хубаву и каматну (красно) и му завигват връо, казуват, чж иж ште да му і за хубаву — жда гу спулжтж некву лошу.

18. Ага са руди неква живжнж сас по млугу, или сжс по малку частж фаф снагата, кату іегнъя с две главж, телья сас три ноги и др. то жда даде Госпукъ некву наказанже на лъудетж, чж са станалж ижфилитж, илж — жда има кавго.

19. Ага са пуйавот пилцж, кутриту иж жжвот ф тувашнитж места — жда станж гулем глякъ пу лъудетж.

20. На день Егусъ (1-и Августъ) иж бива да са работж никаква вонкашна и нетржшина работа, а да са тачж (празднува) за оганъя и валкъо, заштокту ф тоіа день аку работж чжлек, чж жда гу стигиж лоша сжтнжно: илж жда му са запалж коштата, илж валкъо жда му изъаде некав дубитак.

21. Кугату влизат месжцитж (въ 1-ия день на сѣкой мѣсяцъ), иж бива женжтж да шиат, да прждот, да ткаят, ножжцитж да растворят, а тревува да тачат за валкъо, заштокту, аку рабукъят ф теа денж, валкъо жда иж изъаде некаф ут дубитакат.

22. Фаф пътак и ф среда иж бива да прждот и шиат женжтж, заштокту ф пътак тревува да са тачж за свѣта Пътка, та аку шиат; спишкуват хи учитж; пак ф среда иж бива да са пржде прелу, заштокту секнъя е лошу за москитж.

23. Срашту пъток и среда иж бива мажот и жжната да лжжот на іадно месту и да са пржгинат,¹⁾ заштокту і гулем грех ут Госпугъя, и чжлек нема вера, можж да са измамж да направж неква работа сас жената сж. Лъудж, коиту иж тачат тува, аку бж женжтж да хмж станат къошки (трудни), раждат хми са сакатж джца.

24. Зѣмъота сжди на іадно месту, та нема да са клатж хич, и е путпрета удолу на іадин пжтел и то кугату сж пуклатж кржлата, зѣмъота зъоми да са тржсе.

25. Слонцжту, ага са закъовни — жда станж лошу за хржстенжтж: илж жда хи колъят, илж пак жда станж мор и глякъ.

26. Месжчината, ага са закъовни — жда станж лошу за Турцжтж: жда хи колъят хржстенжтж.

27. На стара месжчина иж бива да са съае бел лук (чесанъ), заштокту гу іаде чорфъ; иж бива да са съае ижту грах, ижту лъошта, заштокту иж могат да увират, ага са варьот, а тревува да се севат на нова месжчина и тугава увират млогу хубавж. На стара месжчина са съакот дарве за

¹⁾ Пржгинат = съединяватъ.

граденж коштж, заштокту исожнуват хубавж и нема да хи ѹадот чорвж, кугату са турат на бжнота.

28. За сѣнкитѣ въ мѣсечината, които ставатъ отъ планините, се приказва това: „їадин агуптжн (циганинъ), кату гльодал нах месжчинана, сторуду му са і, чж нж можж да светж хубаву, за това, то хи ржло: „ia светж, ia жда доїда да свекъя!“ пак месжчината нж сж пржмънила ходегъя. Пак нелу са расардилу, та лъо рипналу нагорж агуптжнжштж, та са пукачжлу, дету неіа и влелу ф нетрж, та зъолу да светж, и ут тута секњна сж сжди ф неіа. И ага станж полна, поиза гу і ф сраде неіа.“

29. Куга станж месжчината нова и котроту іа видж вечжру, извада кисъта, пуказува іа нах неіа и вика: „каку са полнж месжчинана. теі да са полнж и моіаса кисъо с пари.“

30. За авѣздитѣ се приказва: „чж колкуту има лъудж на джньоса, толкува има и звездж: на ката чжлек сж има и пу ѹадно звезда. Ага са руди декъя и нему Госпукъ дава звезда; пак ага умре чжлек, чж звездата му пада варх гроба.

31. Звеаджтж аку свекъят не ачик — жда са развалж хавота: аку і зимж, жда лжти снек; пак аку і летж, чж жда лжти дош.

32. Окулу месжчината ага станж къован облак, като сорп и са убъгради всекадж на окулу — жда са развалж хавота.

33. Слонцуту ималу две очж. Љаднаш слелу на зѣмъса да са напже вода. Като сж пилю, ималу ф будота змиа, та рипнала, та му испила ѹадноту оку и съга і сас ѹадно оку. За това, ага са прибиі змиа, то са пузапира от драгусъ, да іа пугъльда. И чжлек, ако прибиі змиа, правж гулем хаиръ.

34. Куга ториж чжлек на покъ, аку са лаха да гу сръошиж змиа, за хубаву і: тревува да сж варви пу покъя, да нема да іа бара; пак аку са лаха да гу прътжче, чж да іа пръбии и да си са вориж назак, заштокту і за лошу.

35. Чжлек нж бива да са пѣкаі сръошту слонцуту, чж і голем грех и порстжтж на ракитж, ду кръя нжхтетж, жда му са пуджульят.

36. Пут стару дорву напте нж бива да са лжжи, чж пут негу са сириат девулитж, да са сдумуват, каде да идат, да мамънат лъудетж, и аку са лаха да легнж чжлек, жда урадиса (ще се разболѣ).

37. Пржз сметж нж бива да са ижнова, чж урадисува чжлек; пак аку са лаха, да нж можж да са даіандиса да нж мжне, чж за да нж урадиса, тревува да пльуїни варх негу на триш. И на карсту-покъ нж тревува да са лжжи напте и да сѫде чжлек, чж са сириат девулж, та урадисува.

38. Кугату пие чжлек вода ф чужду месту илж селу, тревува да уставж на неіа билешка ут негу, ут поиса ѹадно жичка, да гу нж фанж рема (кашлица), илж да урадиса; пак аку му са лаха да гу фанж рема, илж да урадиса, хогъят на таіа вода, та наточуват ф їадин сод малку вода, сириат укулу неіа сушки и камжнж, та кагъо сас тех болният чжлек и нему станува хубаву.

39. Ут пътак вечжр нах собута нж бива джцата да ръокат и да хогъят удвон пу къовну и пу капкитж, чж хогъят теіа маики, та жда урадисат.

40. Куга са вдигни суфрата, трохитж нж бива да са мжтот назакъ, чж бѣржекъя ф таіа кошта жда зъомж да излиза нахвон, а да са замитат нахпреш, нах угништжу.

41. Орахитж ага ругъют ецж, жда има гулема зима, сас гулемж снегувж, мразувж и ледувж и гудината жда бодж бирекетли.

42. Пу елуту ага има бол шикалки и пу бучету желак — жда има гулема и къопска зима.

43. Пржз малкина (Февруари) аку пугарми, чж жда бодж хубов гъольят (ягнението на овците).

44. Вечеру ага пржвали слонцијту, ако са пуіавьот след негу чжрвени облацј — жда лжти скору дош.

45. Куга ториж чжлек да идх да казандисува, жда идх будно ут коштата му, да наполник јадно бела харкума сас вода и жда гу пусрьошик упраж коштата, ага заизализа, и казува: „касу і полна харкумаса сас вода, теи да ти са наполнен и кисъота сас пари“.

46. Кугату са купаж кукошка за дамазлок, жда іа вијссот фнетрж фаф коштата и іа завортат три потж варх оганьнат и викат: „касу са варти турпаса укулу коштаса, теи да са вартиш и ти укулу неіа.“ Привират іа и пржз пржскъота и викат: „касу са пржвираш пржз пржскъоса, теи да са завираш фаф стрехисж и ф дупкинж, ага доидж урел да та вдигнж.

47. Вугъанжчер, коіту уима по млогу, утколкуту му і упргъалилу селуту, кугату умре, жда идх праву фаф жжндема и жда му наврот на шиата вугъаничиниа камжн.

48. На сон чжлек аку извадж прешан зоб — жда умре будно ут во-тражнешт лъодж; пак аку извадж ут задножтж, чж жда умре будно ут руднинжтж му.

49. Кутроту развалъа главилка, е гулем грех.

Кратъкъ народенъ колендарь.

Прѣзъ сѣкой мѣсецъ има дни съ разни народни вѣрвания и обряди, то за да може по-ясно да се покаже, къмъ кой день и мѣсецъ се отнася сѣко вѣрвание и обычай, означавамъ мѣсецитѣ, както се именуватъ отъ народа.

Имената имъ сѫ тия: Гульамина (Януари), Малкина (Февруари), Марта (Мартъ), Лошку (Априлъ), Иочки (Май), Тодураниа (Юни), Петруския (Юлий), Егусъ (Августъ), Руіан (Септември), Димитруския (Октомври), Гиргъоския (Ноември) и Никулския (Декември).

1. Трекијат, чжвртијат, петијат, шестијат, седмијат и осмијат день на месјца Руіан (Септември) са зувод бруенжтж денж и ти сѫ бруют теи: трекијат са бруи за Димитруския месјц, чжвртијат за Гиргъоския, петијат за Нѣкулскијат, шестијат за Гульамина, седмијат за Малкина и осмијат за Марта, и пржз теја денж са гльода, аку і хубаву времъту цалијат день, чж пржз цалијат месјц жда і убаву; пак аку і лошу пржз цалијат ден, чж жда і лошу и пржз цалија месјц, илж пак: аку і хубаву ду пладнина, пак слъад пладнина лошу, чж и пржз месјца пулвината жда бодж хубав, пак половината лош, илж: аку і смесену, то жда бодж цалијат месјц смесъсан. Теи са сгльодува за връо месјцитж, та са пузнава, каква жда і зжмота — къошка, илж лъока.

2. На дваджстж и їадинат день на Гиргъоския месјц (Ноември) и на вторжият на Малкина (Февруари) са сгльодува, аку і хубава хавота (врѣмето), іесна и слонциј гръба, чж жда бодат хубавъ пчелјтж пржз летуту и жда са рујот ецж (много); пак аку і лошу, чж ижштот да са хубавъ и ижштот да могат да са рујот хич.

3. На сѫгемнаджтијат день на месјца Малкина (Февруари) са тачж за конжтж, заштокту свјтж Тодур е техниа свјтец, да хмж пумагж, да са плогъят и хи чува ут връо дивжната, и женжтж прават кулачкувж, та хи разнисат пу коштјат за конску здравж.

4. На иджнаджтијат день на Малкина са тачж за волуватж, кравжтж и тжлцетж, заштокту свјтж Влас е свјтеца на тех, та хи бранж ут връо

дивжната и вутжрнота са правж за ката (всѣко) гувьоду пу јадин кулак и му гу дават да гу изъаде.

5. Дванаджстюа день на Нѣкулския месжц са тачж за струпжтж, свјтж Спиржданъ, заптокту тои е техниа свјтец, та хи изльаковува и ф тоиа день женжтж прават кулацж и хогъят, та хи раздават пу коштжтж и казуват: „зъомжтж кулачак за струпкитж, да хи мажка далечж ут нас свјтж Спиржданъ.“

6. Сѫгемнаджстюа день на Нѣкулския месжц са тачж ут женжтж за депата, да хи чува Госпукъ ут оганъят.

7. Дваджстж и вторжият день на Нѣкулския месжц са тачж свјта Нашташе, заптокту та погада да умират лъудетж, та аку ѹа нж тачат, чж жда умрот. И свјтж Нашташе вика: „ia ма тачж, ia жда та почарнъа без времъа.“

8. Дваджстж и джветиа день на Нѣкулския месжц са течат искланжтж дѣца ут теиа женж, кутриту имат дребнж дѣца ду три гудинж.

9. Ф порвжият день Гульамина (Инуарий) вутжрнота са вари фасул и пажют кулацж, та хи ломъят за мечката и валкъо. За мечката слават теи: „е кугату сам пуд покъ, ти варх покъ; е кугату сам фаф присоина, ти фаф усоина; е кугату сам на борцж (бърдо), ти пуд борци.“ Пак на валкъо слават теи: „през мурену лъагалу, жеръ му фаф устата; Госпукъ да му закувава устата сас жельазнж пжронж и да гу засльапева и закъурева.“

10. Порвжия день на Малкина са тачж свјтж Трифунъ и тоиа день нема да се сече никакву сас брадва. Има хадекъ (обичай) вутжрнота рану да зъомж кутроту да е ут коштата брадвата и да подж ду таиа увошка, кутрату нж е раждала ду тугава, та хи са хусукава сас брадвата и хи вика: „жда раждаш лж или жда та присъака?“ Теиа думж са пувтарат три пакъа на ката увошка и та са уплашж, та зъомж да ражда. Пак има женж, та месъят махсус (нарочно) хлеп ф тоиа день, та чж хогъят сас тескъянж роки, та фатат теиа увошки, кутриту нж раждат, жа да зъомат за нахпреш да раждат.

11. Дѣветиа день на Марта са тачат свјто Чжтриджстж и ф тоиа день, аку пусадж чжлек фаф зъмъбота чжтриджстж чопа (клона) сжровж бжж коржнж, жда са фанат и жда станат дарфчота, да зъомат да раждат.

12. На дваджстж и пекъ Марта вутжрнота са пускат пчелжтж да форкжту пу вон и хмж пудрезуват удолу малку питжтж (вонтина) и хи кагъют сас чоран тѣмен, парталж и гувьожда гибрю.

13. На Гергъов-дѣнь сж колж югъна и са казува: „та ве са излезж и таиа гудинж на лету.“ Пржъ тоиа день женжтж сабират от връо билкитж, та хи сушат, да хи куландисуват (употрѣбяватъ) за лекувж пржъ гудината, кату за буленж глава и кормъянж дубитакат.

14. Свјтж Фартулумеи са тачж за град и фартуна, заптокту хи то дава, и аку гу нж тачат лъудетж, чж ждж да хи накажж.

15. Сълад Спасув-дѣнь (Възнесение Христово) тоиа чжвортак са казува: „Куци-чжворток“ и кутроту работуж, та гу нж тачж, то ду сетната гудина жда станж куц.

Отъ Прилѣпъ.

Записаль *M. K. Цѣпенковъ.*

1. Кога да се забаит на нѣкоја жёна мажот юе на тўгъина, къе му наполни гакъите со слама и къе и пречёкори на една грѣда, како конь гъо да въїва и къе речи: „како што сет въївнати гакъиве на грѣдава, таќа да въївнит мажот ми конь и да си добиди от тўгъина.

2. Кога беф дёте, ме пушти една жёна да іе кўпам за пет пари бёсни бубалкви. И туроф во дивитчето во мурекъеп и со тоі мурекъеп му пышаф книга за на мајка іе, за да си дойдит от түгьина. Іа посолифме книгата на писмото со трошка земъа од иравъалник и кога іа пышуаф ме настера да речам вака: „Како бёснеат бубалквите, така да бёснент домакъин ми и да си дойде дома.“

3. За да не се варит лекъата,¹⁾ знаиле ёдни да іа затолкнат, гъо за да не се варит. Еве како мұ праат: Кога кье завжрзит леп во шишаркынте, кье поиде нёкои душман на тоі што си іа побсеал и кье земит два камна та кье іа толкнит на корен шишаркынте и непендек било. Ич после не се варела лекъата. За да не мұ вати место затолкнуаньето, ёдни знаеле гъо да іе бает на лекъата вака: кога кье извадит лекъа за сёме да сеи, кье му іа клайт пред волбите што кье іа ораат нивата за да іа здушат со мұцкынте и после кье іа побсейт. Ако нёмаат работа, нёка си іа затолкнуваат душманите кольку да сакаат, таіа пак кье се варела.

4. Кои кье побадел бреф или топола, кога кье се забебел коренот од ниф колку вратот от садачо, кье умрел.

5. На байдик кье побидат со сечира кай тие дървя што нерагъаат, за гъо кье и сечат и кье и плашат вака: Кье кренни стопано секирата, за да го пресечи дървото и кье му вёли: „Кье рагъаш бовошки, бре дърво, али кье те сечам и кье те горам?“ Така вёли до три пати и в година кье се турело²⁾ од роб.

6. Кога кье растбариш нёкои добиток (магаре) со дърва, не чинело да стбият растоарени дървата много време, чунки му се растворуа садна³⁾ много по гърбот од добитоко.

7. Прячките лозинки не чинело да се горят в болото до Дюовден, оти пажрвнейало⁴⁾ лозето.

8. За да непажрвнеят лозето, чинело од Божикъ до Водици да не перат жёните кошулите.

9. Кога да буричат един чобек во болото, не чинело да буричат и друк, оти кье се скарале.

10. Кога го месат лебо ёдни жени, му шумукат како⁵⁾ на конъ кога да го плашат децата, за да скиснат бжего.

11. Едни луге ноктите кога и сечат, кье си и клаят во побисот исечните краи, за да му се наидат за на тои век, за да се бранат от птице, како со каменье.

12. Нёкоје мокче или мома, ако бдит со еден чобрап, на еднатата нога обуена, а другата собуена, не кье можи да се бжени или бмажит.

13. Да ти подајел⁶⁾ чобек ракни или вино во чаша за да се напиеш, ако се опиеш му била тешка раката на чобекот. Затоа требело пажрво да іа бсташ чашата на земи, да после да іа испиеш.

14. Кога да имаш луге на гости, да не и пушташ дури не си измиште раце, за да не ти земат дарот и берикетот от кукъата.

15. Кога да върни доши и сонце да греи, егъупците се женеле.

16. Кога да имаш чобек гости, ако сакат да му непара іадат и пийат, непендек било, да закачи запоис ёдна лаица акчијата, што готвит манджа, и толкуа беше. Непара кье іадат и кье пийат.

¹⁾ Леща.

²⁾ Түрени сет оти ёмии годинава джревата — казвать когато дърветата са родили изобилно плодове. Въ града често и ёмии.

³⁾ Садно — рана. Ми садноса магарето — покри се съ рани.

⁴⁾ Изредявать грозоветѣ.

⁵⁾ Сажо и као.

⁶⁾ Въ подајел се чува іе кога се чете полека въ разговора токурѣчи е подаел.

17. Кога къе се чéшлат нéкои, єште нéклаен чéшело нá глаа, къе го єкнит трй пати, за да не му сé стóрат стрúпье.

18. Околу гуша кóга къе се почешпат нéкои чоек, къе си ia єкни раката, за да не ѹзвайт заушка.¹⁾ Бýло гъоа укáньето за ѡрно.

19. Жéна што нóси пárстен нарака и да кóлни дéцата, не и вákъало клéтвата, а ако нé носи — къе и вákъало.

20. От кога къе рúчаш или вéчераш, ако ти бстанат мнóгу трóшки, покажуало рáниш или къе рáниш сýраци.

21. Два-трóца да се пободи без да сáкаат да си глéдаат раУете и да рéчат: види iaе какви раУце; другио: какви пárсти, и трéкио тáка да речи, тоа било гъоа и зборуáле нагde нéкои лúгье.²⁾

22. На нéкоia жéна, от кai³⁾ си работи да му се сопаши опréгачо⁴⁾ и да му пáдни тоа бýло нíшан, оти къе рóдела некоia жéна от кúкъата, или од надвор дéте.

23. Сéлцката жéна се вákъат за плúго во зíме кога нé орат и къе рéчи: „како што нé ора плúгов сéга во зíме, тáка да не сé парам⁵⁾ и iас во лéто.“

24. Веруаат, оти тóкмо на четирийсетте дни на умренио, къе му се пўкнеле бчите во грóбо и къе дбíдела една змíя, за да му и пíjet.

25. Во по-старо време — има и сега — по селата му клáваат по едно рўпче стáро во ѿтата на ѿмренио. Тоа бýло ѡрно за ѿмренио, за на тои век, да си пláти нéкои борч, кai што нé платил.

26. Ўмрен чоек тóарен да нóсиш нá конь или ф кола, мнóгу бил тéжок и мáчен за добйтоко. Клаи му една рака зéмъя и ке се стóрел мнóгу лéсен, оти къе го прýимала зéмъята.

27. Бóльва во сéчка не чинело да бтепаш, оти во лéте къе те сéчат или штýпат мнóгу бóлвите.

28. На кольето што сноет некоia жена, от кога къе и откорнит од земи, къе и наполнит дўпките со вóда, за кога къе ткаít со мálку iáток да ну се наполнит плтното и соáлката да бéга како вóда.

29. От кóга къе го нáвиат крóсното, къе му затнит четирите дупки от крóсното со нешто и тóа бýло нéпендиек, за да се полни со мálко iáток плтното.

30. От кога къе го донáвие плтното навивáлката, къе го врли стáпчето до кai што мóжи и къе рéчи: „до кai што побéде стáпчето скраia, по тóлку да ткаi плтно на ден таia (жéната што го ѹмат).“

31. Нóвите нéвести даруаат свéкроро и свéкýрвата со по ёдна кóшула неотгýрлена, за да а нóсат и како што кошýлата не ет отгýрлена, така ѿтата да не ia отвораат за да ia караат невéстата.

32. Дéте рўлче, одвýено от пéлените да го држиш в раУце, ако и држиш нóзете фкрстени, маíка му брго къе останела тпка.

33. Кога да пáчи рўлче: „маа“ маíкъя му къе рóдела жéнцо; а ако па рóче: „таа“ (ттко) — машко.

34. Едни жéни и ѹнаку го толкýаат.⁶⁾ Ако речи: „маа“, маíкъя му побéкъе къе живéяла; а ако рéчи: „таа“, ттко му побéкъе къе жýвеят от маíкъя му.

¹⁾ Гылка. На развита гылка, скрофулъ, освѣпъ здúшка казвать още Жéлка. Жéлкаф — сараджливъ, скрофулозенъ.

²⁾ Ср. вататъшния откжсл. № 56.

³⁾ Дордéто, докато.

⁴⁾ Прéстимка. Ўнечка — въ града, брсежч — по селата.

⁵⁾ Се потпаруаат, т. е. възпалватъ се отъ горéщина, потъ и гриене мекитѣ части отъ тлото, особито дто има ципи.

⁶⁾ Нмаме тая дума въ говора, употребихъ ih отъ нмай-кждѣ: влат.

35. Кога спиє дёте рўлче, ако го бакнит нёкоја тугъя жёна, къе му го земала сонот. За да нё му го зема, трéбало троба плунка со пёрсто да му клаи на дётето в ўста и после къе си спијело како іагне.

36. Кога лачат дёте бд боска, къе го ўдири трй пати со сукалото маїка му по гас и къе речи трй пати: „лач баиче¹⁾ од бфца.“ Пóсле къе отжркалит маїка му ёдно краиваиче, со благо намачкано, од огништето до врата, и къе го натера да си го зёми само дётето, за да си іади. И от тóа нéпенде бýло, вéднаш къе се отлачело.

37. На вáи сонце не чинело да іади дёте лéп, чунки тóгај идат чафкыите, да умот на дётето къе му лéтал по чафкыите.

38. Дёте кога да падни на земи тжрчакъум, къе си наидело пари, вéлат бабите; а кога къе си побткаса іазико, къе іадело мёсо или рýба. „Ако синко, ако си го побткаса іазико, къе му рéчат, къе ми іадиш и мефце.“

39. На дёте малечко дури нéстори годйната, не чинело да му се пресечат ноктите, чўнки кога къе порастело, къе крадело.

40. Дёте, да не се ўрочи, го нацжрнуат на чéлото и му шийат еден чéсен лук на кáпата, или от кжрт рака²⁾ и други мнóгу работи: сжрвчиня, сабыйчиня от срёбро, пиштбличиня, алтжничиня Елена и Костадин и др.

41. За сáпуно кога да прáат, къе му обесат ёдна глáїца лук, за да нё се урóчуа.

42. За да не урóчуаш дёте, или юманье кóга да вíдиш, трéбало да си поблукаш ф пáзуа и ноктите от пжрстите да си и вíдиш.

2. Баяния, врачувания и лъкувания.

Отъ Търновско.

Записалъ І. Гинчовъ.

1. Цврение отъ мламоси.

Мламоси наричатъ въ Търновско оная болесть на малкитъ дёца, която ги олавя отъ слънчавание, като спъхтъ на слънце съ открыта глава, или като стояхтъ на слънце дълго връме гологлави. Това сж горещитъ мламоси и бвлѣзитъ имъ сж, че дётето се отпуска, умалява, пожелтява, очитъ му гурълясатъ, боли го глава и хваща да го сюрдисва. Но има и студени мламоси, които ставатъ отъ истинка; отъ тѣхъ снагата му е студена, пакъ ослабва, жълтъе и го сюрдисва. Така опрѣдѣлятъ бабитъ мламоситъ, които не сж нищо друго освѣнъ повръждение на стомаха. Кога е гладно дётето и се насучи много съ гореща кърма, кога с майка му уморена, казватъ на майкитъ: „не дўй си кърми дётето, кога си уморена и ти е горещо млѣкото, а то много гладно, че ще ти се мламоса дётето“ — дёто ще ръче, има мламоси и отъ присукване.

Когато видятъ, че дётето имъ е мламосано, заносятъ го при оная жена, която знае да цѣри отъ мламоси. Бабата като види, че дётето е мламосано, пита майката, да почне ли да го цѣри. Като ѹ даджътъ воля, тя захваща така: зема едно бабе (мало гърененце), съ което цѣри, налива въ него вода и го оставя два-три пръста празно; турва го на огъня да ври;

¹⁾ Агне, което водиътъ малкитъ дёца укротено подирѣ си.

²⁾ Къртица.

зема три голъми пера отъ крило (отъ гъска, пуйка или кокошка), три ножа и три лъжици и ги потопява въ гърнето. Щомъ заври водата, изважда отъ гърнето една лъжица и съ опашката ѝ зема отъ огнището до три пъти пепелъ и го сипва въ гърнето; послѣ зема съ втората, съ третата, съ сѣки ножъ съ върха, съ сѣко перо съ перушиината и слага на редъ лъжиците, ножоветъ и перата. Като поври водата до дестина минути, изважда гърнето и ѝ излива въ една разлата паница и захлупва гърнето върху водата. Подиръ това туря паницата съ гърнето на дѣтето на главата и захваща най-напредъ съ лъжиците: земе първата, чукне по ребрата на гърнето три пъти и ѝ хвърля прѣзъ главата на дѣтето; послѣ земе втората, чукне и съ неї три пъти и неї хвърли; третата, ножоветъ, перата — се чука съ сѣко по три пъти и се ги хвърля прѣзъ главата му. Но въ това време водата отъ разлатата паница почва да се прибира подъ гърнето и да се дига нагорѣ, додѣ се прибере доста. Съ това подигане на водата въ гърнето показва на болния или на майката на дѣтето, че мламоситъ сѫ се прибрали заедно съ водата въ гърнето и сѫ излѣзли отъ него. Подиръ това излива пакъ водата въ паницата и дава на болното дѣте отъ варената пепеляна вода една двѣ лъжици да испие. Нагрѣва на дѣтето краката на огъня, намазва ги отдолу и наоколо съ дървено масло, стучка гориди и му налага темето. Ако не му прѣмине прѣзъ деня, надвечеръ пакъ се повтаря лѣчението, но не по-рано отъ по-диръ шестъ часа.

Отъ началото до свършванието на горѣописаното цѣрене отъ мламоситъ, бабата се шепне нѣщо — бае, но не се разбира, а и да ѹж питашъ, не ти казва. Баянието ще бѫде пакъ заклевание и проваждане на мламоситъ въ пусто горье телелейско, но за сега не можъ да го прѣлогадъж.

Баянието има въобще двѣ цѣли: първата е да увѣри болния, че изгонва отъ него болестта, която обикновенно си прѣставляватъ нѣщо олицетворено и то повечето жени, и второ, което е по-главно, да измѣря врѣмето — колко време трѣба да дѣйствува.¹⁾ Въ този случай трѣба да се разясни, защо баячката туря по три лъжици, ножа и пера и защо чука по гърнето, и най-послѣ, защо се дига водата въ гърнето? Лъжиците, ножоветъ и перата ставатъ деветъ прѣдмѣта, а числото деветъ, както сѣки знае, у настъ се счита нѣщо като тайнствено и се споменува и въ пѣсните, и въ поговорките, и въ клетвите, и въ сѣко повторение на нѣщо важно: „Ще го го ни до девета рода, нѣма да го забравятъ до девета рода“ и т. н., Деветътъ се повтаря 99: „Докара му вода отъ 99 барда, отъ 99 долища; 99 юнака и деветъ върли помака“ и т. н. се споменува въ пѣсните. Отъ това се ползватъ и баячките, и освѣнъ туй, лъжиците, ножоветъ и перата служатъ още и за мѣрка на пепела — да се тури ни много ни малко, а $3 \times 9 = 27$ пъти по толкова, колкото може да земе съ върховетъ на деветътъ прѣдмѣта.

Диганието на водата сега остава за простия човѣкъ загатка, но и това не е нѣщо свърхчестествено. Сега това нѣщо го знаѣтъ и малкиятъ дѣца въ IV-то отдѣление, но то удивлява простиия зритель и го кара да се увѣри, че дѣйствително мламоситъ сѫ нѣкой духъ, който влѣзва въ гърнето, и чукалието се прави да произведе сътреѣсение, за да се сгъстява по-скоро парата и освѣнъ това, да покаже на зрителя, че баячката заповѣдва на мламоситъ да излѣзжатъ изъ главата на болния и да се прибератъ подъ гърнето. Може би и самата врачка да не разбира тия работи, а по прѣдане тя си прави това, както сѫ ѹж научили, а може и сама да е увѣрена, че съ това тя дѣйствително измамва болестта отъ

¹⁾ ? Б. р.

болния, което е твърдъ за вървание, защото почти сичкитѣ врачки и врачове съ нѣкъкъ си благовенение и страхопочитание извършватъ своите дѣйствия. А пъкъ дѣто хвърля лъжицитѣ, ножовитѣ и перата прѣзъ глагата на болния и то е се заувѣрение, че тя, врачката, е избаяла и извадила болестта и ѹх хвърля задъ болния, съ което най-силно го увѣрява, че въ него вече нѣма болесть.

Тука, ако помага нѣщо, то помага именно топлата пепеляна вода, киселитѣ гориди и топлението и мазанието на дѣтето краката съ дѣрвено масло, а особенно, ако е истинжло и се е мламосало, както казватъ, отъ студенитѣ мламоси. Пепелътъ въ народната медицина се употребява въ различни случаи противу сърцеболъ и разваленъ стомахъ, и тука той съ тая цѣль се употребява, само варенъ, въ който случай се растопяватъ сичкитѣ му почти соли и още, като се дава съ топла вода, дѣйствува побѣрже. Но тия работи трѣба да се изследуватъ научно, а не да се прѣзиратъ и гонятъ, и да се извлѣче отъ тѣхъ полза както за науката, тѣй и за човѣщината. Старитѣ врачове не сѫ биле до толкова глупави, че да употребяватъ какво да е за цѣръ; и тѣ сѫ имали състрадателно чувство къмъ страждѫщите и още даже много повече отъ днесъ; тѣ сѫ лѣчили, както и до днесъ лѣчихъ тѣхните послѣдователи, безплатно, само отъ едно състрадание. Давали сѫ имъ хората, но доброволно, по *една пара*, както се види отъ останжлата и до днесъ поговорка: „нѣма пара за лѣкъ, за цѣръ парица нѣма, обрахъ се — и за цѣръ пара нѣма“.

Самото име на болестта трѣба да е грѣцко: *мламоси* трѣба да е измѣнена отъ *μάλαχη* (малагма), което ще рѣче парило, припарка, а и народътъ си обяснява, че тая болестъ става въ силнитѣ горещини, отъ силното слѣнце, отъ горещото млѣко и т. н. Въ западна България мламосалитѣ дѣца, ми се чини, че ги наричатъ *запарени, загрощени*. Има единъ видъ четиридесетонога (*Scolopendra*), тѣнка желта, която се зове *мламосимица*, или пъкъ трѣба да значи желта болестъ, отъ сѫщата дума, която се срѣща и *malama* и означава на ново-грѣцки злато, защото дѣцата дѣйствително пожеляватъ отъ тая болестъ.

2. Дѣрение на малкитѣ дѣца отъ гърчъ.

Има нѣкои дѣца, които слѣдъ рождението имъ, ги улавя *гърчътѣ*, т. е. дѣтинската черна болестъ, отъ която припадатъ, гърчѫтъ се, посинчватъ и се пѣнжатъ и, като хване болестта да се повтаря, най-послѣ ги и умаря. За тази болестъ казватъ, че вървѣла *по сой*, т. е. била наследственна и на нѣкои майки отъ неїкъ имъ измиратъ дѣцата се въ отроческата възрастъ. И тя се явяvalа най-вече на ония дѣца, които се раждатъ много пълни и кръвни. Въ Бесарабия нашитѣ Българи и Власи ѹх цѣржатъ съ пущане кръвъ, и влашки ѹх зовижтъ *стрѣнжъ*, което ще рѣче *прѣсвиване, сгърчване*, а Българитѣ ѹх зовижтъ *гърчъ*. Въ 1863 г. се случихъ да прѣнощувамъ въ с. Сатаноу (което е срѣщу Санча) у кмета. Вечеръта късно, като приказвахме, лавножжъ псетата и женитѣ искокижжъ на двора. Слѣдъ нѣколко минути дойде една жена съ малко, повито дѣте на рѣцѣ и се оплака на бабата — кметовата майка, че това дѣте е на снаха ѝ и прѣвъ деня го уловилъ стрѣнжътъ. Бабата не ѝ каза нищо; станж, отиде при иконитѣ и брѣкнѣ задъ една икона на полицата, та извади единъ възелъ, въ който имаше нѣщо завито. „Разповий дѣтето“, рѣче на жената и тя тосъ чашъ го распови. Бабата развѣрза възела и извади изъ него единъ нещеръ съ много езици (ножчета). Зе дѣтето въ полата си и го тури на корема му на левото си бедро; зѣрвѣнѣ лая (лѣка) на нещера, тури го на рибицата му и щракна, а дѣтето зе да врѣщи. Това щракане се повтори

нѣколко пѫти по цѣлия му гърбъ и кръвъта зе да тече по гърба му. Като му нарѣзка съ нещера цѣлия гърбъ, избърса го съ една мокра кърпа и каза на жената да го повие, да си го занесе у тѣхъ и да се не бои. Като си отиде жената съ дѣтото, азъ узнахъ отъ бабата, че тя лѣчала малкитѣ дѣца отъ стрѣнжъ още отъ млади години и, на което дѣте пушала оврѣме кръвъ, не го улавялъ вече стрѣнжътъ — истичала му злата кръвъ и уздравяло. Послѣ узнахъ, че и Карагашката попадия, на която дѣцата се раждали пълнокръвни, на сичкитѣ си дѣца сѣ пушала отъ гърба кръвъ.

Въ България пъкъ тая болестъ ѝ цѣрквѣтъ твърдѣ просто: такива дѣца не ги кѣпѫтъ съ топла вода никъкъ, а когато има нужда да ги умиштѣтъ, умиватъ ги съ много хладка вода, т. е. твърдѣ малко стоплена — хмарна, а повечето ги мажатъ съ чиста лой и съ това ги прѣвардватъ отъ гърча и черната болестъ. Такива дѣца, казватъ, се раждали отъ *синиргелии* родители, а най-вече отъ синиргелии майки, и самата болестъ се зове по турски *синирге-хасталаги*, отъ турската дума *синирге*, която ще рѣче *нерва*. Споредъ това и дѣцата, които страдаѫтъ отъ тая болестъ, се зовѫтъ *синиргали*.

Г. Петър Кьорчовъ отъ Лѣсковецъ, бивши учитель, а днесъ адвокатъ въ г. Търново, ми разказа, че тритѣ му първи дѣца умрѣли едно слѣдѣ друго, наскоро подиръ раждането, отъ горѣпоменжтата болестъ, която се явявала подиръ кѣпанието имъ съ топла вода. Най-послѣ една лѣсковчанка казала на жена му, че ако ще да не ѝ лови дѣцата *синиргета*, да не ги кѣпи съ топла вода. Като зели това въ внимание, слѣдуѫщите имъ три дѣца, отъ които най-голѣмото е 8-9 годишно, не ги е улавяла болестта на първите му измрѣли дѣца. „Като съмъ се наплашила, тежко ми, казаше ми прѣди нѣколко дена на г. Кьорчова госпожата, че ей това малкото, като ще го кѣпѣ, макаръ да е водата едвамъ схладенена, трѣпки ме побиватъ и треперѣ отъ страхъ, додѣ го извадѣ отъ коритото . . . и то на мѣсеца веднѣжъ го и кѣпѣ я, а гледай го, като шопарче е. Дѣда съмъ знаила и първите тѣй да вардѣ, сега момѣкъ щѣхъ да имамъ....“

Не помнѣ добре коя година четохъ, че една баба въ Аиглия колкото дѣца добила и ги кѣпала, сѣ ги улавялъ гърчътъ и падали въ дѣтинската болестъ. Най-послѣ, като зели да тѣрсѫтъ причината на това явление, узнали, че бабата, като неуспѣщала на старитѣ си закоравѣли ржѣ топлината, кѣпала дѣцата съ гореща вода, отъ което дѣцата прѣпадали и ги улавяла дѣтинската болестъ.

Това нѣщо го знаѣтъ по настъ опитнитѣ, вѣщи баби и кога ще испитватъ водата, не ѝ испитватъ съ прѣсти, а поливатъ на ржката си въ гѣнката на лакатя, отъ вѣтрѣ, дѣто кожата е по-нежна и по-усъща, отколкото ржката и прѣститѣ, които ако и да не сѫ закоравѣли, нѣкой пѫть сѫ студени и твърдѣ лесно могжтъ да ни излѣжатъ; това го съвѣтуватъ и на неопитнитѣ майки, и най-вече на младитѣ. Най-доброто е да се има за тая пѣль термометръ (топломѣръ) и сѣка майка да се научи, въ колко градуса топла вода да си кѣпи дѣтето. Това трѣба да го направиѫтъ поне ученинѣ майки.

Вѣ народа има такова повѣrie, че на сѣко дѣте не му понася горещата вода, а това ще рѣче, че по-нервознитѣ дѣца трѣба да се кѣпѫтъ въ по-малко топла вода, отколкото по-ненервознитѣ. А пъкъ най-доброто е да се пита термометра, който за хатъръ не се дига, нито се спуща и слѣдователно, не лѣже никого. Нѣкои пъкъ запояватъ синиргясалитѣ дѣца съ *крадено синило*, колкото житено зърно, и куришница отъ врабецъ.¹⁾

¹⁾ Синилото трѣба да бѫде крадено гѣзомъ, т. е. кога го зема, да гледа напредъ, а отзадѣ си да повземне съ рѣка.

3. Цѣреніе на клини съ пареніе.

Когато малките мѫжки дѣца страдатъ отъ клини, за които споменажми при клинивото билье, освѣнъ съ него, клинивото билье, дѣто ги цѣрѣтъ, лѣкуватъ ги още и съ пареніе: земжътъ клините отъ ралото, съ които се заклиня черяслото, грѣхътъ ги на огъня и парїтъ съ тѣхъ дѣцата въ слабините прѣзъ ризата. Нѣкои ги пѣкъ туята въ водата, кога топлѣтъ вода за кѣпаніе на дѣтето, и като го кѣпкътъ, земжътъ ги топли отъ котела и му парїтъ, както се каза горѣ, слабините. Нѣкои ги парїтъ съ праханъ при пулса и на слабините, дѣто става прищайче.

4. Зарѣзвание за клиново и дѣнаво.

Когато нѣкое дѣте е клиново и дѣнаво, т. е., когато го боли въ слабините и въ сѫщото врѣме го запича, което още се зове *сукитѣ клини*, за разлика отъ *мокритѣ* — когато го *сюрдисга*, освѣнъ парението и цѣреніето съ клинави билки, него го и *варѣзватъ* или *застъргватъ*. Застьргването става така: исправятъ дѣтето край *спонеца* на вратата надолѣ съ главата тѣй, щото главата му да опира на прага (това се прави обикновено на вѣнкашната кѣщна врата); единъ го дѣржи край спонеца, а други стои отвѣнъ вратата и зарѣзва съ трийонъ надъ краката до самитѣ му стѣжала. Като дрѣпне веднѣжъ съ трийона, бабата, която стои отвѣтрѣ, го пита на сѣко дрѣпваніе (обикновено бащата зарѣзва): „Какво рѣжешъ?“ а той ѝ отговаря: „Рѣж клиново-дѣнаво.“ Това питаніе се повтаря до три пѫти и бабата на сѣкой отговоръ дадава: „Утрѣ — нито клиново, нито дѣнаво.“

Слѣдъ това обрѣщатъ дѣтето нагорѣ съ главата и пакъ застъргватъ и питатъ: „Какво си зарѣзълъ?“ — „Клиново-дѣнаво.“ — „Утрѣ — нито клиново, нито дѣнаво.“ На третия пѫтъ пакъ го обрѣщатъ съ краката нагорѣ и сѫщото питаніе и отговаряне се потретва. Подиръ това го турватъ да спи. Като се мине единъ мѣсецъ, ако не сѫ го напуснали *клини* и *дѣната*, пакъ го застъргватъ и гледатъ на мѣрката на спонеца и колко е порасло дѣтето. Нѣкои застъргватъ и на нѣкоя вошка на дѣнѣяра, кога е лѣтѣ.

5. Карфосваніе.¹⁾

Когато на нѣкоя майка ѝ мрѣтъ дѣцата и като се роди нѣкое дѣте подиръ умрѣлото и се мине мѣсецъ, занискатъ го при нѣкой старъ дѣбъ или брѣстъ (обикновенно при ония дѣбове или брѣстове, които сѫ считатъ за свещенни), отрѣжжатъ отъ нокти и косата му, пробиватъ на дѣрвото съ едно сврѣделче дупка, напъхватъ нокти и коситѣ въ дупката и ги заковаватъ съ дрѣнова или глогова клечка, т. е. забиватъ въ дупката дрѣнова клечка, а нокти и коситѣ оставатъ задъ неї въ дѣрвото. Това се прави на три мѣста на сѫщото дѣрво, но на новъ мѣсецъ. Нѣкои пѣкъ прокопватъ дупка на такова дѣрво подъ корена, провиратъ дѣтето до три пѫти и тогава го карфосватъ на сѫщия коренъ. Това нѣщо се правяло на старо, зелено дѣрво, да трае и да устарѣе дѣтето. Се за тая цѣль пробиватъ и ухoto на момчетата, за да помнѣтъ, че прѣди тѣхъ е имало умрѣлъ братъ или сестра. Когото видѣтъ, че му е пробито ухoto, знаѣтъ, че прѣди него е имало умрѣло и не питатъ.

¹⁾ Карфосваніе е грѣцка дума отъ *карфи*=гвоздей. Тѣй се зове въ Лѣсковецъ, а по други мѣста какъ го зовѣтъ, не знамъ.

6. Църение отъ усади.

Усади (или усъди) наричатъ онай болест, която се явява на кръста въ слабините и въ капулите надъ опашката. Тя улавя човѣка, кога се наведе да дигне нѣщо и се исправи неправилно — нѣкакси повито, отъ което го рѣза въ кръста и се усажда, та не може да се мръдне отъ болест. Усадите ги цѣрятъ различно: съ тъпкане, съ тржкане, съ парение, съ растриване, съ синапизми и д. Тъпкането става така: болниятъ си лѣга на очите и накарва нѣкое дѣте да го тѣпчи по гърба и по усденото място. Тржкане, то е два вида: накарватъ болния да си улови главата отъ двѣтѣ страни при слѣпите очи съ двѣ рѣщи и други по-якъ отъ него го сграбва прѣзъ рѣщи и прѣзъ врата, и като си сключи прѣститѣ на рѣщи, издигва го отъ земята и го тржва два-три пѫти, да му оправи кръста, или пѣкъ се обрѣща съ гърба къмъ болния, улавя му двѣтѣ рѣщи съ своите въ лактетѣ, закопчава ги съ неговите лакте, упира си кръста до неговия, навежда се и болниятъ се провися на гърба му съ своя гърбъ. Слѣдъ това го тржва два-три пѫти на гърба си и болниятъ извиква отъ болест. Послѣ го пушта. Това е вториятъ видъ.

Триението става съ дѣрвено масло или масъ или на болното място и слабините, или по сичкото тѣло и слабините и подпасватъ болния съ голѣмъ поясъ. Парението се прави съ тухли или плохи на болното място и въ слабините, послѣ се растрива и пакъ пари. Синализмите се налагатъ на болното място и слабините; тѣ най-помагатъ отъ сички цѣрове.

Освѣнъ горнитѣ способи за цѣрение на усадите, болниятъ го и прѣстяпватъ, ако не помогнатъ цѣроветъ. Прѣстяпватъ само ония жени, които сѫ близници. Прѣстяпването става така: болниятъ се завлича какъ да е или го заносятъ при близнилата жена и като ѝ разкаже, защо е дошель, тя муказва да легне край прага на вънкашната врата надлѣжъ. Жената зема кобилицата, подпира се съ нея и като стяпли съ лѣвия си кракъ на болното място, сѣцва се (труска се) на прѣститѣ си отгорѣ му и го пита: „Усади ли носишъ, или близнакова майка?“ А болниятъ отговаря: „Близнакова майка . . !“ и извиква отъ болест.

Близнаковата майка го прѣстяпва и съ дѣсния си кракъ стяпва на прага. Послѣ се обрѣща пѣкъ отъ къмъ прага, стяпва пѣкъ съ лѣвия си кракъ и го пакъ пита до три пѫти и прѣстяпва назадъ къмъ кѫщи. На третия пѫтъ пакъ потретва отъ кѫщи къмъ прага сѫщото прѣстяпване, сѣцване и питание и муказва: „Като носишъ близнакова майка, иди си здравъ . . .“

Болниятъ става полека и си отива полека-лека. Ако не му прѣминжть усадите отъ първото прѣстяпване, прѣстяпването се повтаря и потретва, но отъ три пѫти повече не прѣстяпватъ. Прѣстяпването не е друго нищо, освѣнъ единъ видъ тъпкане, както и триението, да разгони кръвъта отъ болното място, а кобилицата служи на близнаковата майка да се подпира, за да не си стваря сичката тежина върху тѣлото на болния. На прѣститѣ си стяпва, за да не го натърти съ петата си, ако би стяпляла съ цѣлъ кракъ, а болниятъ се туря да легне при прага, когато го прѣстяпва, да не скочи отъ него на по-нико отъ тѣлото му, съ което ще го поврѣди, но да стяпли на прага, който иде равенъ съ тѣлото му, особенно селските прагове, каквито сѫ високи, идѣтъ равно и съ дебелъ човѣкъ.

Защо прѣстяпватъ близнакините, не знаѣ навѣрно. Едни казватъ, че тѣ сѫ по-безгрѣши отъ другите, а най-вече ония, които сѫ близници три пѫти, защото тѣ три пѫти сѫ се отървавали отъ смъртъта. Както и да е, но вѣрватъ, че отъ близнакинята минували усадите и, въ случай на нужда, при тѣхъ и ходятъ за спасение отъ несносната болест.

Усадитѣ не улавятъ човѣка отъ подигание тежко, защото понѣкоги се усядва човѣкъ и отъ само едно наважданіе. Тѣ сѫ слѣдствіе отъ настинваніе на кръста и slabинитѣ, когато човѣкъ се открие нощемъ и му изстине кръстътъ, а най-вече кога спи на кжра и е влажно врѣмето, или падне роса върху откритото му тѣло.

За най-сигуренъ цѣръ прѣпорожчватъ синализмитѣ, а дѣто не е възможно да се намѣри синаляно сѣме — разтриванието на цѣлото тѣло, а най-вече на болното и на slabинитѣ, и парение.

Прѣстѫпваніе наричатъ още и кога носятъ болнитѣ въ черква подъ прѣносъ. „Занеси си дѣтето да го прѣстѫпи попътъ въ черква, дано уздраве“, казватъ бабитѣ на булкитѣ, кога имъ сѫ болни дѣцата.

7. Цѣреніе за песици.

Когато нѣкое дѣте залиняе, засъхне и му се покажатъ косми на гърба между плѣщитѣ, казватъ, че го уловили *песициутѣ* и е *песичиво*. На такива дѣца имъ триякътъ гърба съ пепелъ или съ масъ и казватъ, че като хванатъ да го триякътъ, космите израствали като кучишки косми дебели, отъ което и самата болестъ си е получила името *песица* — отъ песь (куче). Израстнѫйтѣ по гърба му песи косми ги обръзватъ съ бръсначъ и кжпкътъ дѣтето въ пепеляна вода, додѣ се управи.

8. Цѣреніе на болни зѣби.

Болнитѣ зѣби ги цѣрятъ съ различни цѣрове, както казахми напрѣдъ при различнитѣ билки; но освѣнъ това, за най-сигуренъ цѣръ прѣпорожчватъ *оуетъ* и *нишадъръ*. На едно кафениче, което бере 50 драма оцетъ, приблизително, турватъ колкото единъ голѣмъ лѣщникъ нишадъръ и турватъ кафеничето да ври съ оцета на огъня. Като поври нѣколко минути и се стопи нишадърътъ въ оцета, снемжть го отъ огъня и го оставятъ да истине, за да може да не пари, кога се тури въ уста оцета. Слѣдъ това се жабурятъ и плакнѫтъ съ езикъ най-вече около зѣба и самата куфина на зѣба. Жабурението се повтаря нѣколко пъти наредъ. Отъ три-четири жабурения болката прѣминува съсѣмъ.

9. Цѣреніе отъ гущеръ.

Гущеръ наричатъ онай болка въ гърлото, когато се надуе вътре гърлото и задушва човѣка, а най-вече дѣцата. За тоя цѣръ земать прѣено, биволско лайно, упражватъ го съ дѣрвено масло, направятъ на една кѣрпа лапа и додѣ е топло, облагатъ на болния подъ гърлото и шѣлия му вратъ доста дебело. Ако не може да се намѣри биволско лайно, употребяватъ и волско, или кравишко, но биволското се прѣпочита. Нѣкои употребяватъ и праженъ празъ, посипанъ съ малко нишадъръ или захаръ

10. Цѣреніе отъ лунги съ парване.

Когато се надуята нѣкому слѣзитѣ по врата, което става най-вече въ влажно и мѣгъяло врѣме, казватъ, излѣзли му *лунги*. Лунгитѣ лѣкуватъ съ парване и съ растриваніе, а нѣкои ги и записватъ. Парението става или съ прусфорника, съ който прусфуроносватъ *питаря* на задушница, или съ кокалче отъ Гергьовското ягне, което (кокълче) запазватъ за такъвъ случай отъ долната цивка (кость, цѣвъ) на прѣдния дѣсенъ кракъ отъ печеното на Гергьовъ-день ягне. Прусфорникътъ го нагорещяватъ надъ пламъка на Великденска свѣцъ, додѣ се нагорещи и се укади отъ дима на пла-

мъка, и додѣ е горещъ, притискатъ го върху лунгата, който парва болния и се отпечатва черното на надутата слѣза. Това се прави сутрина на гладно сърце; но сѣкой не знае какъ и колко да пари, за това ходиѣтъ при баби, които знаѣтъ да парятъ за лунги.

Парението съ кокалчето става по сѫщия начинъ и отъ него оставя печать отъ върха му, който е отлѣченъ отъ хрущеля и е зжбатъ, като прусфорникъ, и него го употребяватъ понѣкоги и за прусфорникъ на малкитѣ питарчета или на кравайчетата, които мѣсятъ за дѣцата. Записваннето става така: обкражаватъ лунгата съ перо и отъ мастилото оставя крѣгъ; него го раздѣлятъ съ два прѣчника на крѣстъ и въ горните дѣвѣ половини пишатъ I. X. а въ долните Н. К. което значи: „Иисусъ Христосъ никъ.“

Растриганието става вечеръ на звѣздитѣ. Бабата, която растрига и бае за слѣзи, изважда болния на двора, накарва го да си исправи врата и да гледа звѣздитѣ, а тя си наслюмя прѣститѣ съ слюмка, растрига слѣзитѣ и говори: „днесъ—слѣзи и звѣзи, утрѣ—нито слѣзи, нито звѣзи.“ Това триене и говорение се продължава, додѣ омекнатъ слѣзитѣ. Болниятъ, ако го болиѣтъ слѣзитѣ, като ги треи, и земе да хленчи, бабата му казва: „гледай звѣздитѣ, ще ти уздравиѣтъ слѣзитѣ“ и продължава триението и баянието. — Дѣто му каза да гледа звѣздитѣ, е, да си дѣржи право врата, за да може по-лесно да го треи, защото инакъ, дѣтето, като го боли отъ триението, свива си врата, и освѣнъ това, да го загълвика, за да треи по-вече, като го увѣрява, да гледа звѣздитѣ, че утринта нѣма да има звѣзи и вратътъ му ще оздрави. Триението се повтаря нѣколко вечери, додѣ се разидятъ слѣзитѣ.

11. Цѣрене отъ мрѣтва кость.

Мрѣтва кость наричатъ ония хладни отоци, които излѣзватъ на нѣкои на рѣгѣтѣ, а най-вече въ киткитѣ, затвърдяватъ и ставатъ като орѣхи подъ кожата. Тѣ не болиѣтъ, но грозиѣтъ рѣгѣтѣ и затова гледатъ да ги махнатъ отъ рѣгѣтѣ си. Цѣренето на мрѣтвата кость бива по нѣколко начина. Нѣкои съвѣтуватъ болния сѣка сутрина да ги постисква и да ги растрига съ гладна слюнка, други пѣкъ турятъ върху мрѣтвата кость нѣкое гладко, твърдо тѣло и го ударятъ съ друго твърдо тѣло, да се натърти мрѣтвата кость и да се распилѣ. Распиливането става по нѣкоги само съ единъ удѣръ, а нѣкоги трѣба нѣколко пади да се повтаря сѣка сутрина наредъ. А пѣкъ нѣкои съвѣтуватъ болния, да намѣри нѣкоя кость отъ умрѣлъ човѣкъ и съ неї да чука надутото сѣка сутрина, додѣ се разиде, отъ което и самата болестъ трѣба да си е получила името *мрѣтва кость*.

12. Цѣрене на синаквицата.

Понѣкоги се случава, че излѣзва по тѣлото, а най-вече по рѣгѣтѣ единъ видъ синъ прищей, който се зове *синаквица*. Тоя прищей много прилича на прищей отъ попарено, само че той е синаково-червенъ и не е пълъ съ бистра вода, като изгорения, а — съ жълто-червеникова вода, които е размѣсена съ водна крѣвь. Този прищей не боли, додѣ не е пробитъ, но щомъ му се убѣли кожата, смѣдва силно и може да се обѣрне на опасна рана. За да не му се удере кожата и да не остане живото месо на явѣ, и да не се подлюти и обѣрне на лошава рана, *пронизватъ чѣсли и мѣхуръ съ чиста игла и промъкватъ прѣзъ него синъ конецъ*,¹⁾ но не го из-

¹⁾ При промъкването, бахкатъ нѣщо.

вличатъ, а го оставятъ да стои въ мѣхуря. Това се прави съ цѣль, да истича водата изъ мѣхуря по край конеца отъ двѣтѣ му страни полека-лека, додѣ истече сичката, и въ сѫщото врѣме кожата да варди живото месо отъ съприкосновение съ въздуха, додѣ израсте подъ надигнѣтата кожа нова кожа. По този начинъ не се усѣща никаква болестъ и синаквицата скоро уздравя. По този начинъ пробиватъ и прищен отъ изгорено, но тѣхъ не ги пронизватъ съ конецъ, а само ги пробиватъ да имъ истече водата, а кожата да си остане на мѣстото; нѣкои пѣкъ ги грѣхтъ на огъня, додѣ *испѣхнѣтъ*, т. е. додѣ се изпари отъ тѣхъ водата, или ги парятъ съ топла дѣсчица.

13. Цѣреніе на синаквицата съ яйце и нишадъръ.

Напредъ казахме, че синаквицата ѝ пронизватъ съ игла и синъ конецъ и оставятъ въ неѣ конеца, додѣ истече и се спѣхне; но, освѣнъ това, има и другъ по-лесътъ цѣръ, при който не трѣба да се пробива, нито пронизва пжпката. Щомъ видѣйтъ, че е излѣзла синаквицата, земѣйтъ едно яйце, счупватъ го, отдѣлятъ му жълтъка и турватъ само бѣлтъка на нагорещенъ тиганъ или просто на нагорещенъ ръженъ, т. е. на плоското на ръжена, съ което жаравватъ пититѣ, кога ги пекатъ въ жаръта. Като се запече бѣлтъкътъ отдолу, додѣ не му се е опекла и горната страна — додѣ е още рѣдка, сниматъ го отъ ръжена или тиганя, посипватъ му горната страна съ чуканъ нишадъръ и го захлупватъ, додѣ е топличко, върху синаквицата. Нишадърътъ и яйцето изсмукватъ водата и сукървицата отъ прищѣя, който спѣхва, засъхва и уздравя, та послѣ се улющва сухата кожа на прищя и подъ неї израства нова.

14. Цѣреніе на ония, които ги натиска мура.

Когато се случи нѣкой да бѣлнува и да говори насьне, удрятъ го по устата съ гъона на чехъля или къревала и, като почне да говори, той тосътъ се стрѣска и се събужда, защото се бои, да не го ударятъ пакъ по устата. А пѣкъ които ги *натиска мура* и викатъ или плачутъ насьне, тѣхъ ги бутватъ или имъ викатъ *на име* да ги пробудятъ. И като ги пробудятъ, казватъ имъ да си легнатъ на дѣната си страна. Освѣнъ туй нѣкои ги запояватъ съ рѣза. (Рѣзата е едно жълто-турунжийно вѣщество, което прилика на жълтъка на прѣпечено яйце и се намѣрва въ мѣхуря на жълчката въ воловитѣ. Който волъ има рѣза, той на съня си измучава по нѣколко пъти нощя. Такъвъ волъ, като го заколятъ, намѣрватъ въ жълчката му горѣописаната рѣза. Тая година Стефанъ касапинътъ, въ Търново, ми показа такава рѣза, която бѣше голѣма, колкото едно яйце отъ есенче пиле; тя бѣше извадена прѣзъ сутрината и бѣше още прѣсна. Той ми каза, че ще земе отъ неї 2—3 лири. Тѣй се цѣни рѣзата. Рѣзата най-вече се употреблява за жълтеница; съ неї запояватъ жълтеничавитѣ).

15. Цѣреніе едномѣсчета, кога умре едното.

Едномѣсчета се зовѣтъ ония дѣца, които сѫ се родили въ единъ мѣсецъ, но въ различни години, отъ едни родители; тѣ биватъ братя, братъ и сестра и сестри. Когато се случи да умре едното отъ едномѣсчетата, вѣрватъ, че ще повика и другото, т. е. вѣрватъ, че и останѣлото ще се разболи и ще умре насъкоро, и додѣто не се е разболѣло, цѣрятъ го по слѣдующия начинъ: като умре едното, земѣйтъ една сребрна пара и ѝ

прѣсичатъ на прага на двѣ. Която половина отъ парата падне вънъ, турятъ ѝ въ гроба на умрѣлото, а която падне вътре, живото ѝ носи съ себѣ си, додѣ е живо. Послѣ прѣтеглять живото съ кантаръ и колкото оки тежи, намѣрватъ толкова оки тежъкъ камъкъ и го забиватъ на гроба на умрѣлото. Нѣкои пѣкъ заключватъ съ бокай краката на живото и мрѣтвото и, като ги положатъ и двѣтѣ въ гроба, отключватъ живото, изваждатъ го, а бокайнъ оставятъ при умрѣлото въ гроба.

Отъ Софийско.

Записали: Цв. и В. А. Въчинови.

1. Сирма.

Тая болестъ е единъ видъ настинка, която се появява въ ржцѣтѣ и то вече най-много лѣтно врѣме, когато хората работятъ съ най-голѣма сила. Прѣзъ лѣтнитѣ горещи дни и нощно врѣме, като се случи да имъ сѫ отвiti ржцѣтѣ, разигралата се прѣзъ дена кръвъ застинва и става на сирма. Страдающитѣ отъ сирма отиватъ при тѣзи баби, жени, моми и други, които знаютъ да бахкатъ за сирма, та имъ бахтѣ. Баянието става така: баячката вземе зехтинъ и растрива болната ржка; послѣ зема рѣжена, та ѝ растрива и, докато растрива, тя безъ гласъ шъпне:

1 „Си́рма, іáрма,
На ражéн іаздїла,
На пазáр одїла;
Срештнáл іа вълк,
5 Изéл іа без устá,
Исрáл іа без дўпе.“

Слушана е отъ майка на Марица Л. Иванова и сестра на Божана Л. Въчинова.

2. Сухъ гребенъ.

Мѣста, кждѣто пцетата прѣпикаватъ и дерхтъ съ заднитѣ си нозѣ, това деркане по земята се казва: „сухъ гребенъ“ и ако би нѣкой да мине прѣзъ него мѣсто, тѣлото му се изсипва съ едни мехури, подобни на упарено отъ коприва, и тѣ много сърбѫтъ. Страдающиятъ отъ сухъ гребенъ отива най-първо при кочината, кждѣто жвѣжть свинетѣ, та рита съ нога вратата и казва: „леле, вара!, што ми доиде от чужда жена;“ послѣ отива при баячката, що знае да бае отъ сухъ гребенъ и тя го за-вожда или на сметлището, кждѣто изхврълятъ сметъта низъ кѫщата, или надъ вода, която тече, било то доль или рѣка и други. Като взема тя съ себѣ си единъ гребенъ, съ който си решжтъ главитѣ, жената обикаля около страдающия и отгриба, т. е. влачи гребена отъ главата му до земята, и прѣзъ това врѣме тя шъпне безъ гласъ:

1 „Отгрéбох сух грéбен	От врáна,
От кўче,	От сврѣка,
От мячка,	10 От човéк,
От вълк,	От женá,
5 От лесйца,	От крáва,
От врапчé,	От кокóшка,
От жáба,	От вол.“

И тоя, комуто отгрибатъ, бива обърнатъ съ лицето отъ кждѣто изгрѣва слѣнцето. Жената се по-напрѣдъ прѣкръства, па тогава взема гребена и отгриба.

3. Страхъ.

Когато нѣкой види силенъ огънъ (пожаръ), мѣтна вода, страшна гадъ или звѣръ, или чуе грѣмотевица, грѣмъ отъ пушка или топъ; или пѣкъ види, че се биѣтъ хора, или види мрътвъ човѣкъ, или го налае куче, то той се растреперва отъ страхъ и отива та пикае на камъкъ, за да му отмине злото — подъ камъкъ да стои; ако би да не му отмине, отива при баячка, що знае да бае отъ страхъ. Баячката взема паница съ вода, машитѣ и огънъ, сѫщо както при баението отъ уроци, и захваща да шѣпне безъ гласъ:

1 „Избаіах страх	Низ пѣрсти,
Низ глѣва,	10 Низ срѣдце,
Низ устѣ,	Низ половина,
Низ очи,	Низ нос,
5 Низ нос,	Низ колѣна,
Низ ѳби,	Низ пѣти,
Низ ѿши,	15 Низ стапала,
Низ рабе,	Низ пѣрсти...“

4. Перещецъ.

По лицето на нѣкой хора, а най-много на малки дѣца се появяватъ едни фуски — кели, подобни на брадавици и въ малко време отича цѣлото му лице и затваря даже и самите очи. Страдающимъ отъ тѣзи кели — отъ перещецъ, отива при баби, невѣсти, жени или моми, които знаютъ да балжатъ отъ перещецъ, за да му отпухватъ. Отпухването правяятъ двѣ жени или моми така: събиратъ отъ дрѣвника, кѫдето си съчжатъ дѣрвата, 39 трески, измѣшватъ ги съ просо и тогава тѣ двѣтѣ ги раздѣлятъ по около половина; турятъ измѣшаните трески и просото въ скотоветъ си; па бѣркатъ съ прѣсти просото или го прѣсипватъ отъ една шепа въ друга и треските една по една прѣхвѣрлятъ прѣзъ рамо, докато ги изхвѣрлятъ сичките. Докато прѣхвѣрлятъ въ шепитѣ си треските и прѣсипватъ просото, тѣ съ гласъ, колкото да се чуватъ една друга, шѣпнатъ и се питатъ тѣ:

1 — Пўху, пўху, Што отпўхваш?	
— Отпўхвам на (името) перештѣц.	
— Отпўхай го да го нѣма:	
5 Вѣда го отнѣла, Вѣтар го oddухал, От нѣго се отнемало (ла).	

5. Подлюта.

Когато има нѣкой убиено или каква и да било рана и се подврѣди — подлюти, та отече, тогава страдающимъ отъ подлюта отива или повиква дома си баячка, що бае отъ подлюта, за да му бае. Баянието отъ подлюта става така: баячката вземе, та събере една китка отъ рѣженъ класъ, зелена трѣва, бѣло кокошче перо и чѣрвенъ конецъ, и бае, като шѣпне безъ гласъ:

1 „Прескокнал (името) у градѣна Да си бере мерудїа, Мерудїа и чѣбрица За Гергѣвска молитва;
--

- 5 Не набрал (името) мерудиа.
 На се убъл (името)
 На търнъе, на глобе,
 На змиени кости,
 На вълчкъи заби,
- 10 Па се рани подлютиха,
 Подлютиха, подвредиха.
 Седнал (името) да плаче.
 На срещата му и идзе света Богородица,
 Па на (името) проговара:
- 15 — Зашто плачеш (името)?
 А тои (тято) отговара:
 — Света Богородице, маичице!
 Зашто да не плача?
 Отидох у градина
- 20 Да набера мерудиа,
 Мерудиа и чебрица
 За Гергевска молитва,
 Та се убодих на търнъе, на глобе,
 На змиени кости,
- 25 На вълчкъи заби,
 Та ми се рани подлютиха.
 Подлютиха, подвредиха!
 А света Богородица маичица му думаше:
 — Иа ти (името) не плачи,
- 30 На ботиди (името) при басмарийца
 Да ти пребае
 С зелена трева,
 С ръжен клас,
 С какошчено перо
- 35 И съ червени конеп,
 Леки ште да ти олекнат,
 Па ште се развеселиш,
 Като ягне на зелена трева.

6. Уроци.

Има едни хора съ лоши очи, та щомъ погледнхтъ нѣкого, той се разболѣва — урочасва. Най-много урочасватъ малки дѣца, които сѫ повторяни, т. е. отбити отъ да цицатъ отъ майкитъ си и послѣ пакъ повторятъ да цицатъ. Момитъ, невѣститъ и момчетата за да не урочасватъ, особенно, когато се напрѣмѣнхтъ, укичжтъ и отиватъ на съборъ, имать обичай да хващатъ съ прѣститъ на ржката ржкава си и да го прѣвличатъ прѣзъ очитъ си, като казватъ: „кои преброи прѣки дѣлги, тоia да ме урочаса.“ Страдающитъ отъ уроци отиватъ при баянка. Тя взема една паници вода, бистра, разравя огнья въ огнището, и като направи пепела равенъ, туря на него паницата съ водата и взема съ машитъ живъ въгленъ, та го туря на кръсть прѣзъ паницата на четири мѣста и послѣ го кандилка (мана) надъ водата и пъпне:

- 1 „Уроб седи под клепало —
 Уробица над клепало.
 Скокна уроб, та фана урочица
 За червени калци;
 5 Уробица му се молеше:

— Пұшти ме, урбче, жив да си!
 Іа къу да се растура,
 Като жени низъ църква,
 Като прах по пат,
 10 Та къу да бтида в пусты гбрь,
 Дека сълнце не грее,
 Дека ветар не дува,
 Дека петел не псе,
 Дека куче не лас,
 15 Дека бвци не блеят,
 Дека козий не врештат.
 (Слѣдва още подобно)

Това четене се повтаря нѣколко пжти сѫщото и докато го чете, се единя си вѣгленъ кандилка. Щомъ исчете четивото, изведенъжъ пуща вѣгленъ; слѣдъ като исчете втори пжть, пуща и втори вѣгленъ и слѣдъ пущанието на всѣки вѣгленъ гледа въ водата, какъ се движи и що обраzuва спущениятъ вѣгленъ; не е урочасалъ, ако вѣгленътъ плува, а око ли падне на дѣното, показва, че е урочасалъ и уроците му сѫ паднѣли на сърдцето; ако падне на дѣното и исплува, показва, че ще му минѣтъ, а ако ли падне и не исплива, показва, че ще му минѣтъ мжно или никакъ нѣма да му минѣтъ.

Слѣдъ като прѣбае, вдига паницата и гледа, какво се е образувало подъ паницата: ако има душки, показва, че на болния се отваря гробъ, а ако нѣма душки, показва животъ. Отъ тази размѣтена отъ вѣглишата вода омива на болния очите, главата, лицето, рѣдѣтъ, гърдитъ и пр. и му дава да пие отъ неї. Щомъ му мине, вѣрватъ, че е отъ това, а не отъ друго, а ако не му отмине, водѣтъ го пакъ да му баѣтъ и пр. Това баене съ вода и вѣглиша се нарича: „гасене вѣглиша.“

Отъ Ловченско.

Записалъ Тр. Трифуновъ.

1. Баене за уроки

а) Майкъта лѣжи (ближе) чѣлуту на дитѣту си и вѣкъ: „Чжрна крѣвъ, чжрнѣ тилѣ, сѫма гу і рудиль, сѫма гу і урчасжлѣ“ до три пжти; напкун фѣни ржавът на рѣвжтъ си и ричѣ: „Коиту ми пручите вѣшкити на вѣтжкът и усновжта, тои да ми урчасж дитѣту.“

б) Бабичкътъ ближи чѣлциту на дитѣту и кату гу ржстрѣвъ сѫс два прѣстъ гувбri: „Турчин ходи из сѣло, въ рѣшету носи урѣхи; спижъ сѫ турчин, ржасипжъ сѫ урѣхи; какту сѫ ржасипжъ урѣхити, тжі да сѫ ржасипжъ и урѣхиту на дитѣту. Аку гу і урчасжлѣ жинѣ, да Ѵ улѣтъж кусаѣтъ; ако е мжж, да му улѣтъж мждоту.“

в) Бабичкътъ вѣрши сѫщото и говори: „Фтѣчка фѣрка ис сѣлу, бѣжлѣ мълаку капъжши, бѣжлѣ камжни сѫ пукажж: пукнѣли сѫ учайти на този, дѣту ми урчаса дитѣту.“

г) Майкътъ близне чѣлуту на дитѣто си и ричѣ: „Улизвжъ ти урбкиту ут сѣкигу“, па пльуе през главжтъ му ду три пжти.

Баене за уроки съ вѣгленъ.

Налива се вода въ една зелена паница и се сѣда при огнището; взима се съ ножици единъ вѣгленъ и се прави до три пжти крѣсть надъ

паницата, като се говори: „аку е урчáсалу ут мумá, дж i слéтьж кусáтж; аку е ут мумчб, дж му слéтьж мустакжт; аку е ут жина, дж i слéтьжт гърдити; аку е ут мжш, дж му слéтьжт мждети“ и спуща въглена въ водата, па рече: Кákту гásни въгленж, тж да угаснжт урóкиту нж дитéту.“ Туй се повтаря, додъ станжт три въгленчета; послѣ съ ножиците стриже водата, като казва: „Кákту рéжжт ножицити, тж да сж срёжжт урóкиту нж дитéту.“ Ако дйтето е наистина урочасано, то въгленчетата потъватъ, а ако не е — плуватъ. Ако е урчасано отъ ябанджия човéкъ, то въгленчетата се нареджатъ едно до друго — показва, че човéкът е на пътъ; ако е урчасано отъ комшии, то въгленчетата се събиратъ на купъ. Съ тази вода умиватъ лицето, ръцетѣ, краката и сърдцето на дйтето, като казватъ: „Дж излижжт урóкиту из ржé, из кракб, из учй, из сърдцб . . .“, послѣ съ тази вода поливатъ едно куче и когато кучето се потърсе, то ръчжтъ: „Кákту сж ржзвжлil пжзаржт, тж дж сж ржзвжлжт урóкиту нж дитéту.“

Ако урокито на дйтето се е прозръло, — т. е. да сж отъ два-три дена напрѣдъ, то баятъ по горѣзложения начинъ въ петъкъ вечерята и слѣдъ като умиятъ дйтето, водата ю не плисватъ, а спушятъ въ нея едно лайце и паницата оставятъ въ градина да ношува. На сутринята въ събота, който е пазаренъ день,¹⁾ когато се развърне пазарътъ, ужпватъ дйтето съ тази вода, като казватъ: „Кákту сж ржзвжлil пжзаржт, тж дж сж ржзвжлжт урóкиту нж дитéту.“

Приеръщане на вода.

е) Привръщж сж вудж приз вржтата (плисватъ се съ вода вратата и веднага се подлага паницата отдолу да се стече водата) и въ тѣзи вудж сж ужсъавжт три въгленж и сж умивжт: лицету, ржцети и кржкатж нж дитéту и му се давж дж пий.

2. Какъ се познава дали едно дйтето е урчасано, или има лоша болестъ на сърдцето си, или збоица.

Откъртваш се три чепа отъ три дъски и ги оставлятъ на огъня да се згорят (да станжт на кюмюръ). Въ това време, додъ чеповитъ горъжтъ, пращатъ за бжржъ вода, т. е. съ единъ сѫждъ пращатъ едно дйтето тичешката да отиде да гребне отъ рѣката или чешмата или извора вода. Чеповетъ, прѣди да ги оставяшъ на огъня, слагаш единъ на главата на болнавото дйтето и го наричашъ за *уроки*, другиятъ слагашъ на краката му и го наричашъ за *збоица*, — т. е. да не би дйтето да е збжскано отъ урисниците, и тогава ги събиращъ и ги оставяшъ на огъня. Сгорѣлитъ чепове натопявашъ въ бжржатъ вода и гледашъ, кой отъ тритъ чепа ще потъне: ако потъне този чепъ, който се нарѣче за *уроки* — дйтето е урчасано; ако потъне този чепъ, който се нарѣче за *лоша болестъ* — дйтето има лоша болестъ на сърдцето и т. н. Като познахжтъ, отъ какво е болно дйтето, тогава го лѣкувашъ, както си знахжтъ. Съ тази вода умиваш дйтето и му даваш да си пийне, а съ остатъка поливашъ куче.

Ако се случи да потънжтъ и тритъ чепа, то до три пжти се гасяшъ чепови и на третия пжть, който чепъ потъне — такава му е болестъта, и то ако сж е „превѣрила“ болестъта му, ако не, то и на третия пжть можжтъ да потънжтъ и дйтето може би да умире, защото има три болести на него си.

¹⁾ Въ гр. Ловеч въ събота става пазаръ. Дохождатъ хора отъ близки села и когато си отивашъ, правиш се горното баяние.

3. Лѣкъ за лопшата болестъ.

Кѫту отжрвѣш рибж или жабж ут устатж нѣ зжмыа и със тѣзи рибж или жабж дж вжпуйш дитѣту, то шти уздравъж.

4. Баяние за иламоси.

Зимж се идно гжрнѣ, идиѣ зиленж пжницж, три дѣрвъжни лжжиди, джурулникжт,¹⁾ грѣбъжнат, угрипкжт²⁾ и ножжт. Гжрнѣту сж ижпажльнувж със вудж и сж уставъж нѣ огжнѣжт дж ври. Кѫту вжзврї със кльч,³⁾ тугивж бабжтж (която ще бае) взимж със угрипкжтж пепъжл и туръж вжв гжрнѣту ут три мъжстя и ду три пѣти. После тувѣ, снимж гжрнѣту, изливш вуджтж вжв пжницжтж и гжрнѣту захлупвж вжв пжницжтж. Тугивж взимж вжв ржцети си лжжидити, джурулникжт, грѣбъжнат и ножжит и, кѫту тракж със твах пу дѣнното нѣ гжрнѣту, губори: „Дж излѣзжт иламуси ут глжвж, ут кржка, ут ржцѣ, ут гжрдї, ут сжрдї, ут жили . . . и дж сж сжбѣржт ф туї гжрнѣ“, — ду три пѣти. Тугивж, аку дитѣту е имжлу иламуси, вуджтж ут пжницжтж сж сжбѣрж сичкжтж вжв гжрнѣту.

5. Баяние за пощенки.⁴⁾

(На къриачка, кога іа болѣтъ градитѣ).

Упиржт кубилицицжтж у ржакжтж нѣ вржтатж. Булнавжтж кжрмачж съадж нѣ зимѣтж и сж упирж у кубилицицжтж, а бжіачкжтж взимж два грѣбъжнѣ (идин гжстак и идін ръадак) и, кѫту тѣркж булнавжтж пу гжрдити със грѣбъжнити, губори:

1 „Пуштѣнки, питѣнки, ⁵⁾	Дету фтичкж ни фжркж,
Ржзниести сж, пржнѣсти сж;	Дету мумѣ ни пѣи,
Ржзниести сж кѫту пъанж пу вудж,	Дету уфцж ни блеи.
Кѫту облаци пу нибѣту,	Там сж мѣси и гѣтви
5 Кѫту пржхѣт пу зимѣтж,	15 Пржна пѣтж пристѣргжнѣ,
Чи і душбл Плжтилѣ пѣтник	Клжста пѣтка припѣчинѣ,
И Симион стѣлпник,	Руйнѣ вину чжрвѣну
Чи сж сѣннѣли нѣ кржстум пѣт	И вжрлѣ бистрѣ ржкѣи.
Дж си сжбѣржт пуштѣнки и пи-	С пузлжтѣнью вилушки,
тѣнки,	20 С чжмширжни лжжици.
10 Да ги вѣдѣт в свитѣ гурж,	(До три пѣти).

6. Баяние за очиболъ.

Трѣба болнияятъ да отиде на рѣката, като залѣзе слѣнцето и, като си плиска очитѣ съ вода, да говори: „Слѣнци зжд гурж — учибл из вудж. Два бївулж сж бїйжт; чѣрниж⁶⁾ нѣдвийж нѣ чжрвениж.“⁷⁾

¹⁾ Джурулникъ е едно четалесто късо дрѣвче и се употребява за джуркане на бобъ, леща и пр.

²⁾ Угринка — съ неѣ стѣржитъ пощовитѣ, дѣто месицѣ хлѣбъ.

³⁾ Да прикипи.

⁴⁾ Думата пощенки се употребява въ такъвъ случай, когато нѣкое дѣте или трудна жена не може да вземе да хапне нѣщо, което ѝ се е поревнжало мнѣното. Казватъ: „Хжинї си за пуштенки. Пушталу иї сж.“

⁵⁾ Питеники е също, само кога се поревнне на жената или детето отъ пѣкое питие.

⁶⁾ Прѣставлява здрави очи.

⁷⁾ Прѣставлява болни очи.

7. Баяние за забъщуване.

(Когато урисниците забъщват нѣкоя лофуса).

Маікж Бóжи, Христá Бóгж. Лжфóси сильвéстри, дéвит систрý! Кжту сти удáрили Мжрýia¹⁾ ф кржка, в ржце, ф учй, в жйли, ф сжрце, в гжрдй ia да ѹидти в пустж гурж: іас сжм сложилж іастие и питиё и сжм свикжлж сїчки дианиж и сжмудиви дж ىждйт и дж пйжт, дёту фтичкж ни пеї, дёту кукбшкж ни кръакж, дёту пител ни пеї, дёту чильак ни фбди, дёту мумя сж ни плите, дж излэзити из кржка, из ржце, из гжрдй, из учй, из сжрце, из жйли

8. Баяние за пършеи.

Бае се два пъти прѣз деня: сутренъ и вечеръ. Като се взима съ насломенъ пръстъ белъ пепелъ отъ огъня и се търка пършея, вечеръ се говори: „Добжр вечжр, лйшо, пжршо. Какту си добжр, тж дж ѹидиш дёту имж чётир систрý, у наї малкжтж.“ Сутренъ се говори: „Дубрўтру ти, лйшо, пжршо. Какту си добжр, тж дж ѹидиш дёту имж чётир систрý, у наї малкжтж.“

9. Какъ се лѣкува песячаво дѣто.

Идно дитѣ кугйтъ ни придавж, а се ѡжлтѣ, линеи и имж пу снѣгжтж си кусмїци, тугивж кавжат, чи дитѣту е песячжу и гу цжржт тжка: вженисжт с кутъжл²⁾ уда, с куїату шти гу кжпжт. Пустилжт нж зимиетж иднахъ долниж, женскж риаж (убикнувѣну нж маікж му) и вжрху нѣжъ шти зёми дж сеї пеъжл ныакуи бабичкж заднишкум — шти си извїи ржцети нжвѣт, шти Ѵ дждйт сйтуту и тъа вжрху риежжт шти сеї, а друга жина (маікжтж) шти ѵх пйтж: „Кжко сеїш, бабо?“ — „Сеїк зж песяци.“ Туи шти сж пуптбрри ду три пѣти. После сжбиржт утсёжнижт пеъжл и сжс вжненинжт уда укаѣпвжт дитѣту. Сжбиржт пеъжлжт ут куритту и шти гу вжржат ф идиин пжрцал и шти гу уставжт нж покривжт нж кжштжтж дж нуштўж. Нж сутринтж ржзвѣразувжт пжрцальжт, ржчупъжт пеъжалжт, коту і станижл нж бўцж, и аку сж зжбилежжт вжтрж влжкнѣ, пудбони нж кусмї, то е знак, чи дитѣту е песячжу и шти уздравъж.

3. Приказки за зли духове и др.

Отъ Леринско.

Записалъ Н. Настевъ.

Гъавуло и двама браікъя.

Едно врёме имало двама браікъя ногу се милвале, а гъавуло му завишил и напрѣвил и да се раскáрат и да се сбýжт. Пó-стáриу брат манжл со тильата³⁾ на теслата пу по-малиу брат и му искочило ёдното

¹⁾ Споменува се името на болната.

²⁾ Сждъ, въ който кълдатъ соль, стѣпа. Б. р.

³⁾ Тиль — противоположната част на острите на нѣкое сѣчило.

бко; по-маліу брат се уплашил да не го дотепат и пубегнжл; тоі ка бегал бегал стигнжл до некое място и, ка го замжркнало па му, веке му било стра да приноштува на земьата затба се качил вжре едно гулёмо джрво. Преку нощта тоі, ка седел вжре джрвото, чул да говбрят уздоблу некои лъудие не пузнати на негу; тоі наслушжал да виде шо зборват и разбрал сти тиа бйле гъаволите собрали при нийніо главатар, коі фатил да ги опитва, коі дёка бил и какво лошо можил да напрave. Еден от гъаволите казал: „iac вида два браікъа се милвaa ногу помегъу ни и и нарпави(x) да се сбъйт: по-стариу брат ўдри по-маліу, и му го извади ёдното бко.“ Еден друїги гъавул казал: „iac влего помегъу едни маістори и и напрavi да се степат со теслите и со чуканите до тобуку шо три міна се наранія на умирайне.“ Другіго казал: „iac направи царувата керка да падне и да си скажрше¹⁾ двёте ноги.“ Друг казал: „iac имам некоуку време ка и напрavi да се карат и да се бъйт еден маж и една жена.“ Дружите гъаволи ка слушале, слушале зеле да се смъйт и казале: „виа за нйшто не сте бйле кжджрни²⁾, ама запо ке речите: на тоі шо му услепило бкото да бде да се умие на филан водіца шо тече из камено, тогаі отеднаш ке прогледа; маісторите и царувата керка да се измийт на саато ке уздрават; жената и мажо, шо се карат, да се напийт от таіа вода сетне не мима да се карат!“ Къоравото момче чуло от джрвото отишжал и се умил на водичката, сетне си прогледал као и по-напре; тогаі отишжал и казал на маісторите и на съти друзи шо се мажчеле от гъаволуте. Слепъ добил ногу бакшиши от тиа шо уздравиле от водата лекувита; тоі отишжал при царцките палати и пумболил се да го пуштат при царо; тиа го пуштиле ю царо, коа го приймал, опитал го запо дожжал при негу а тоі му отговорил: „честити цару, керка ти екими а лекват ама не можат да ю излекват; iас се нафакъм во дваице и четири саати да ю излеквам, као шо била и по-напре.“ Царо му казал: „ако направиш и до два дена да е здрава керка ми, ке бидиш ногу награден, ако до трите дена не ю излекваш да знаиш оти ке бидиш погинат!“ Момоко отговорил: „честити цару, iас не си сакам живото, ако не ю излеквам.“ Истайна, тоі дал от водата лекувита на керка му и та, шом се умила до три пъти со водата станала, као шо била и по-напре. Тогаі царо го надарил богато и заповедал да го облечат во убави алишта и да му дадат една коба со един чивт убави кобина; — Слепио, коа приблигал до селото си, накупил овци еден бульук³⁾ и си отишжал дома. Брат му, ка вишжал оти тоі во тобуку малку време набрал тъкво богаство, не можел да се заджрже и затжрчал се да го упита, дека го спечелил това богаство; тогаі по-малиу брат казал на по-стариу: „Брате, ти сакаше да ме утепаш, ама iас побегна от тебе и коа се стемни на вечерта, се качи(x) на едно джрво; наполнеш поминаа по таму едни лъуѓа со пари и и закопаа под джрвото; iас на утрото ископа парите и со ни(x) накупи овци; затба ако мильваш да си живиме так братци, као и по-напре, ке ти дам полувината бульук от овците мои, салде ако сакаш да станиш бвчар да ги пасиш?“

По-стариу брат се нальутил запо му казал брат му за да му ги пасе овците, затба казал: „iас сам ке бдам на това джрво да чекам коба ке поминат по-таму неки пътници со пари шом ке ги закопат и iас ке си откопам и со ни ке купам побивке от твбите овци; ако пък не донесат пари, ке му кажа оти брат ми ви откопа парите и со ни си купи овци, тогаі ке добидат да ти ги зеват овците и полувината ке ми и аризат⁴⁾ на мене запо ке кажам и тогаі наместо iас да пасам братовите овци, тоі ке

¹⁾ Скажршвам—строшвамъ. ²⁾ Каджрни—достойни.

³⁾ Бульук—стадо, сурна.

⁴⁾ Аризат—подарътъ.

ми пасе мбите само за ёден леп.“ Со тои мерам¹⁾ отишжал и се качил на джрвото по-старо брат, пжк ужварлил²⁾ очите си да гледа, дёка ке ги закопат парите да оде да ги зéва. Во тóа време гъаволите ка се собрале под джрвото да си дават есáп за работите си на нýиню главатар, зéли да се уплáкват на големицо тákа: „не знаиме шо да се прáве; сé шо направиме от нéкни³⁾, сега е загинато! На тои, шо му бéше извáдено окото, сега е како от маíка рóден; маíсторите зdráви, читáви си работат; мжко и жената се мýлват побеке от по-напре; цáревата къерка и та не сака да знае, оти нóдзите му биле скжршени.“ Тогай наí-големио гъавул казал да приглéдват на джрвото, да не нéкои подслúшва шо збóрват гъаволите. И истинцико, коа се натжрчáле около джрвото, вишле по-големиу брат скриен мéгъу лíскъята и тýй разльтутéни се спуштиле вжрс негу и го разкжсáле на залáди.⁴⁾

И така кжсканджíята брат, ка се мжчил да зева óвците на брато си и да му направе некóе лóшо, затоа сжти лошотий по негу тжргналé и наí-сетне лошо го постигнало и сámio него.

Отъ Кирко Настовъ отъ с. Цéрово, Леринско.

Дедо Госпо, гъавуло и ёден курбетчиа.

Едно връéме, бóше коа шéтал дёдо Гóспо пу зéмьата, имáло еден чóвьек. Ка упáднал нóгу, сирóма, му падnálo мжка да жíве при жéната си и тáргнал да бде пу чуждíна. Тои утишал ву ёдна друѓа царшчíна и ка присéдил тáму мálце—нóгу, около дёвет гудíни връéме, напечáльял нóгу пари и се вжрнал да си бде дóма, да си види дéцата. Гъавуло, пристóрен на чóвьек, му се пуйáвил на пжту и зафáтил да го упитва: „А бре бáиче, знам, оти ти си напечáльял нóгу пари, ами нé ке ми аризаш⁵⁾ сé шо имаш дóма?“ Сиромао, коа утишал на чуждíна, бил нóгу сирóма и нýшто друѓо не устáвил дóма, а сáлде една жéна, зáтуа кáзал на гъавулу: „сé шо има дóма, твóие нéка бíде! сáлде жéна ми нé ти ia устáвам⁶⁾“. Завалията, тои не знаел, оти жéна му устанáла трúдна, коа тои отиштал на чуждíна и дубýла дéте мжшко! Тогай гъавуло и пжтнико тáргнáле зáедно за дóма и ка изважрвíле байде мъесто, се умбрíл курбетчиата и си пулéгнал на пжту да приспíе, мálце да си пучíне и па да пжтýват. Арно ама, кои знае, от коа, завал, не тóрил бóко на бóко, сега шом лéгна и зáспа.

Тогай гъавуло си пíкнал ржката ву пазúвата му, извáдил парите, шо ги бéрил ёдна пу ёдна, сиромао, цéли дёвет гудíни и си пубéгнал. Завалията сиромао, ка си пучйнал, разбúдил се пу ёдно връéме и стáнал да продолжи пжто и ка вжрвил, шо вжрвил, текнало му да си и прибрóе пárите и вíжда, оти нýема нýто ёдна скжршена парá! Зафáтил да си кжрше ржпите, плáче, чýне—кье полúде; наи сетне зел да мýсле да се вжрне назад на чуждíна, да печáле отнóву; пжк си рéкал: „Е, тóку бýло кжсмет; ами да бдам да си вíдам кýикъята, да ке пусéдам мálце и па кье излéзам: коуку пжт сум избóдил сеа, ошe мálце зáшо да не се вíдам су стопáнката си!“ Тáка тои бдил, бдил, стíгнал ду дóма и излóгла жéна му, го пречекáла радóсно, а тои замýслен, фáтил да плáче. Жéна му, ка го вишла, упитáла го: „А бре мжко, зáшо си тóку ужáльян?“ Тои кáзал: „Е, мáри

¹⁾ Мерам = намѣрение.

²⁾ Ужварлил = утвориљ, втрещиљ.

³⁾ Нéкни = завчера.

⁴⁾ Заладзи = кжсове.

⁵⁾ Аризвам = подарявамъ.

⁶⁾ Въ тази приказка не е посочено, както въ другитъ наши и чуждородни враиантi, защо е биљ принуденъ пжтникътъ да обéщае на дявола „сичко у дома си“. Та и това не е съобразно, дбто той обéща сичко: той трéба да обéщае да даде онova, което има въ кжши, а не го знае. Б. р.

жéно, не ме ушýтва! Іáска сéду цéли дéвет гудýни на чуждýна, спечéли тóку пáри и кóа си грéде, цу пáто ме пречéка éден чóвьек и ми пусáка да му арýзам сé шо ýмам дóма. Іас му и тákса! Па и пárите си и загýна! Сéга зáшо, блан, си дóиду? Ем пárите, ем дéтето ке ни го зéват!“ Жéна му казала, ка бýла нóгу ýмна: „Е мáжко, шо е от Гóспо, ке бýде: као шо станáло, станáло; сеа пж шо сáка Гóспо нéка дáде!“ Пуминáло éден ден врýeme, тáткото кáзал на дéтето: „Сíнку, ѹас сум те арýзал на éден чóвьек и сторýме лаф да те занéсам на фíльян планина. Затуа нéка зéва мáйка ти мáлце лéпче от кумшиите, та да бдиме да те занéсам!“ Заваликата жéна испросила от кумшиите éден пéшник леп и испратила детéнцето си су сáлзи на очи. Дéтето су тáтку(?) си утишло ву планината и гýавуло го нашжл; го зел и го занéсжл ву нéгвата подзéмна кýикъа, су врата под корену на éдно дáрво ву тáя планина.

Пж тои натемаго (гýавуло), да е далéку от човьéка, ýма три кье́рки: две áсал кье́рки и éдна пжшчérkata (дунéсена); тáя пжшчérkata го замил-вала дéтето и скришно му пумагáла ву сé шо му становalo истизá. Еднаш гýавуло казал на дéтето да бde ву éдна градýна, шо била пжлна су човьéшкы и свéкакви друзи глáви, да избéре сáлде човьéшките, да напráе от ни éдна джамиá за една нош врýeme и на úтрото, коа кье стáне от спáине гýавуло, сé да бýде гóтво. Тои рéкал: „Е, кье напráвиш шо ти заповéдам или да те загúbam?“ Дéтето, шо кье чýне завалината, рéкло: „Кýс напráвам!“ И утишло при нéгвата пусестрýма (при дунесéната гýаволска кérka), му казáло и ia упитáло, шо да прáве, а тáа му рéкла: „Аíде кье бíме зáедно; ти кье спиш ду градýната, пж ѹас кье напráвам се шо трéба!“ Тíia утишле. Дéтето си легnáло да спíе ду градýната, а гýаволската кérka утеднаш избра човьéшките глáви, направила джамиáната и си утишла. Сабáйлето гýавуло ошe рáано-рáно утишал при градýната, нашел джамиáната направéна, а дéтето ду кráю си спíе ву дólбок сон; тои го разбудил и си утишле.

Пу туа гýавуло кáзал на дéтето: „Да бдиш ву мóрето: тáму ýма нóгу безцéни камéина; да и избériш от вóдата и да и нарéдиш цу бréгу краí поблето и сéтне да си дóidiш!“ Дéтето пак утишло при гýаволската кérka; рассказало сé шо му бýло заржчáно, а тáа му казáла: „Не бéри гáйле: тута е лесно“. Мóрето бýло нóгу далéко и требáло нýекоуку дни дóри да стíгнат ду тáму, па гýавуло сáкал да се напráве ву éдна нош. За туа гýаволската кérka зéла дéтето пódмишка, литнúба су сé нéгу и за еден миг падnáла кжí мóрето; тáа казáла на дéтето да спíе ду кráю, пж óна, дури да заспíе дéтето, избрáла сáтки скjñoцéни камéина, износиша и на краíо и ка зéла пódмишка дéтето, за еден миг дóма се нашла. Шом се зазорýло, гýавуло дóшал при дéтето и го упитал: „Е бре, свáрши сé шо ти зарáчча, или не?“ Дéтето му рéкло: „Извáрши.“ Тои утáрчал и вишжл сé извáршено. Тогаи се зачýдил, как да го погýбе и зел да му дава сé по-мáжчи работи. Арно ама дéтето нали има пусестрýма гýаволско чéдо, знаéло, сé шо мислéле гýавуло и гýавулицата; затуа казáло на дéтето, сé шо кье му зарáчча гýавуло, да казва на неia.

Мислил, мислил сатаната и казал на дéтето: да оде на вáро на една нóгу висока планина; да ia изора, да ia пусее, да ia ужние, да ia увáрше;¹⁾ житото да го сумéле на камéина,²⁾ да го мéсе леп и да го испéче, пж на утрото, коа кье оде гýавуло, да ѹаде от тоia леп. Дéтето казало на пусестрýмата си и тaa го зела и за еден миг се нашле на планината. Таа, дил ми била гýаволска кérka, имала и повéлья над сáтки гýаволи; затуа

¹⁾ Увáрше = извáрше.

²⁾ Сумéле на камéина = смеле на ржчици.

ти и собрала съти и и натерала¹⁾ да работат — има аман; се извършиле цацковци ву една нош, и тогай таа му заржчала да не казват на никои за тута ньешто и дури на цару, гъаволцки. Сетне ти уставила да спие детето таму, пак таа се върнала дома. Натемаго станал още сабайлето, утишал на планината, а напад прекутноста и се готово, а детето спие; къснал, шо къснал таму, зел детето и се върнал дома.

Тои ка вишъл, оти не може да го сплётка детето, къзал на гъавулийцата си: „Мари, шо да пра̀виме да го зътреме тута дете? Се ищо му реќу, се нáправи!“ Дил ми си имало детето пусестрима гъаволска кёрка, таа знаела се шо мислеле тийя за негу, за тута къзала на детето: „Пубратиме, ако седиш тъка, ем ного мъка ке тегниш, ем на-сетне ке те пугнат; туку аиде да бегаме!“ Тои кандисало и тогай гъаволската кёрка му стбрала и на негу крила, уткраднале от гъавулу парите, шо ги имаше уткрадено от пътнику (от татко му на детето) и пхрснале да бегат. Тийя бегаля, шо бегаля, отдалечиye съ ногу далеку. Тогай гъавулийцата узнала тута ньешто и утеднаша пуштила дру́зите две кёрки да и палат²⁾ и да и фатат, и дёка ке се стигнат, таму да и истепат.

Момата, нали знаела се шо мислеле они, за тоа къзала на детето: „Иас къе се стбрам на крива бвца, а ти на овчар, та коа къе доидат да те упятат, ти се да къзваш не знам.“ Истина, пу малце връеме двете гъаволцки кёрки дустигнале распенавени навдујан³⁾ и зеле да го упятват: „А бре, овчару, да не си вишъл да пумине пу тъка едно дете и една чупа?“ Овчаро казал: „Има ногу връеме ка сум тъка, ама не сум вишъл ни да замине ньекои, ни да пречекам; ету цели два дена ка си пасам кривата бвца пу тъка“.

Тогай гъаволцките къеркъи мислиле, пустите и на-сетне се върнале и къзали на гъавулийцата, оти два дена одиля и на пъту ньшто не напле; салде еден стар овчар си пасел една крива бвца и го упятале да и вишъл ньешто, тои къзал, оти ньшто не вишъл. Гъавулийцата дилми знаела от съти на-ногу, шом чула тута, пузнала, оти тийя съ детето и чупата; тогай таа се разльутила ногу и свикала на двете си кёрки: „Да не устаните! Тийя съ; тъку бъргу да и стигниме!“ Ти се спуштиле съти пу ни; тъка, таму, тъка, таму да и втасат,⁴⁾ тжрчат орни-бес⁵⁾ пу пъту. Гъаволската къерка и тута узнала и зела да мисле сега как да излъжат и гъавулийцата: защо таа знае съти гъаволшчии и от неа ньема никак куртулия!⁶⁾ Дурд така мислеле детето и чупата, се явил дедо Госпо на помуш и ги благосувый: чупата да стане на вода, а детето мермерен кладенец и заръжал на детето: „Гъавулийцата су двете кёрки коа ке стигнат ду тъка, къе се наведат да пийат вода, тукъти тогай да си пумислиш на ўмо, шом се добрлат ду тебе: „кои се допира ду камен, камен да се стбрри!“ Истина, тийя коа стигнале тоа мъесто, гъавулийцата, загорена за вода, наведиля се да се напийе и се доприла на тои камен; детето си пумислило на ўмо, како ищо му рекал Госпо и таа станала на камен. Къеркъите на гъавулийцата вишъле, оти майка му, ка пила таа вода, станала камен. Арно ама и тийя, загорени за вода, не можле да се стърпат и една пу една, ка се навеждаше да пийат вода, съти станале на камеина.

Пу таа Госпо благословил кладенецо су водата, пак се стбррил на дете и чупа и тогай си утишле дома при татко му, ка вървеле се пу еден ангъел, шо му пратил Госпо, за да му пукажва пъто.

¹⁾ Натерала = накара.

²⁾ Палам = дира, търсж.

³⁾ Навдујан = разгеле.

⁴⁾ Фтасват = пристигамъ, достигамъ.

⁵⁾ Орни-бес = земя видига.

⁶⁾ Кортулия = избавление, спасение.

И така, Госпо, да му е ми́лус, прекълнал гъ́вуло да се скамéне, а дётето и мómата ги откъинал от гъаволцъките мжки. Ету зашчо кáзват: „Дéка е Госпо, не е нíко! Тои е кáдар, да му е ми́лус: сé што сáка, мóже да стóре!“

Расказаль Кире Нацковъ отъ с. Цѣрово (Леринско).

Отъ Прилѣпъ.

Записаль М. К. Ітепенковъ.

Гъаолотъ, што къе оженеше четириесетъ каугери.

Близу до ёден манастир имало ёдна чéшма, праена от каугъерите, што бýле во манастирот, за сéкои, што къе побминел и наиминел краи патот, да се вратит и вода да се напиет. До чéшмата имало ёдна стара ёхла, от незапáметно¹⁾ време. Во манастиро, што бýле четириесете каугъери, бýле многу вáбожни и праеле гóлеми добриње по народот; не само чéшмата, што бéа ѹа напрaиле, ами и друзи добриње праеле гóлеми. Тýку рéчи сите четириесете каугъери бýле близу, за да се побсветат.

На ёхлатата, што бýла до чéшмата, се забирале сите гъаоли сéкоia нокъ и праеле мушáвере, кои кákво зло напраил дéнта. „Е, ти бре, што зло напраи дéнеска?“ му рекол на ёден големио гъаол, Веевезуло. — „Іас дéнеска скáрав двáїца бráкъа и ёднио му и изваде очите на друѓио, та втбriо го клáдоа апсáана и къе работам да го обесат, за да останат шес дéца сýраци.“ — „Ашколсун бре, ёте тéбе къе ти никнат рóгои. Даите му ёден стол да сéдни, му рекол на друѓите, и даите му ёден чайбук да пíет тутун, бти е дóстоен. — Ами ти бре, што напраи — праша втбriо — дéнеска?“ — „Іас напраив да се вбáят син и тáтко; сýнот тáтка си го ѿби и после сýнот от жал, што му дóиде, поиде та се обеси.“ — „Ашколсун, бре сýнко, му рекол големио, ёте ти си бил по маистор от пжрвион. Бéрго даите му ёден стол и ёдно наргъуле, нéка пíет, бти бил дóстоен. — Ами ти бре — му рекол на трéквио — што зло напраи дéнеска?“ — „Іас напраив ёден владика да поиди на кўрви и да го вáтат, та апже го клáдоа и от страм, што му дóиде на владиката, посака да се пóтурчit“. — „Ашколсун ѹ тебе да тýе, бре кáфпе, бти си напраил глáвна работа. Даите му ѹ нему ёден стол да сéдни, бти е дóстоен, даите му ёден чайбук и бзгора ёдно кáве. — Ами ти бре, што стори дéнеска?“ — праща чéтвърти. — „Іас на́дупив ёден пийаница да си ѹ отепа жéната и сéга остана бéз жена, да нéма кои да го кáра за дéка се óпива, за да ѹа ѿспие сéта стóка.“ — „Ашколсун да ти е, ама ѿште не си за настол да сéдиш!“ — му рекол Веевезулот.

Тáка и прáшал сите гъаоли со рет големио гъаол, кои кákво зло сторил во дéнот и спóрет злóто, сторено от сéкого, му давал и бákшишот.

Сéкоа вéчер тáка и прáшал и и наскручвал со гóлеми бákшиши за кои от кои по гóлемо зло да стори. Щедéкъи тáка, му давал големио гóлеми бákшиши, ѿште побекье се сýлеле гаублите за кои по гóлемо зло да стори.

От помегъу сите гъаоли, ёден от по старите сторил нíет да напраит нéкое многу зло, што да го очудит големио со лошотијата, што къе ѹ напраит и да го клáйт големио ѹ него на стол, како што и клáвал друѓите. Думал, шéстал, кákво зло да напраит. Му дóшло на ѿмот да поиди во манастирот, што бил тýа близку со четириесете добри каугъери и да му влéзи

¹⁾ Не ще да е народна дума, както не ще да съ и други нéкои поб-нататъкъ отблъжени съ особить шрифтъ думи. Б. р.

со първо за ёгумен, чўнкъи егўменот му бил ўмрен, да побсле да и лости и да и донеси за сёкои да се бжени и да и бгрешит.

Ти се напраил гъялот ёден каугъер со ёдно дўлго брадиште, со ёдно гўлемо рачиште, дўри поземи да се влечка. Смирен, кроток, очи никаде не вжртел, се прёт себе си гледал, како некои конь пайбонджиски: на трапа не газел. Таков му се преставил на каугерите во манастирот. Бидеекъи таков бил гъялот, сите каугери мунасип наогъавале, за тои да му биди ёгумен, чўнкъи гледале, бти го знаел законот от нив на пхрести стблати побекье, ем бидеекъи 5—6 месеци, што му сёдел во манастирот, арно ама манастирскио рет никои от него по арно не го знаел. Сёкое собрание от каугерите, што кье имале за некоиа манастирска работа да ўредат, никои по арно не можел да докажи, како да биди и како да се ўреди, откблку гъаудо. Гледаекъи така во мудроста и кротоста от препраенио гъяол на каугъер, сите беа дошли ёден ден во ёдно соглаше за него: да го клат ёгумен и друго ништо. Асли и тои това бараше и му се курдисал за ёгумен. От кба зел сёта работа манастирска и от кба ватил да и заповедуа сите четириесе каугери, да си бдат сёкои по својата работа, ватил сёкое собрание на тжрпезарија за ручек или за вечеранъ да му кажуа слово, гъеоа слово Божје; арно ама тои итжр бидеекъи, како дыяол, ватил да му разважрзуа по нешто от каугерските закони: юк ова, што било, юк оно ништо не било, им вёлел; нај побсле бёше му рёкол, бти требало сите да се женат и да си земат по ёдна невеста, за гъялот да не и искушава. От многу места от книжьите му носел доказателство, бти треба да се жена и да си имат сёкои по ёдна жена и нека бидит и таја каугъерица. „Іас ако не бев стар, свети ѡци, му вёлел, без друго кье се бженев, за вам страмо да ви го земев, ама како да му праам на староста, што ја имам.“

Со таквие и други многу итрафштине и кандисуал егўменот четириесете каугери, што биле приготвени за светии. И от ден на ден му се палила таја искра во сърцата на по-младите каугери; покрај младите и старите не се откажуале. Кога гледаш, туку ёден ден дошол, што сâmите да му речат на егўменот, за да се женат. Ете ти кблку е силен гъяол настемаго, да му превжрти умиштата на четириесет каугери, сите приготвени за светци и да и донесит, за да и омаскари прет целио свет. От кба кандиса сите каугъери да се женат, го молиа ѹ него да се бжени и да си земит ёдна невеста, да е по стара, а пак за нив ако се по млади, чўнкъи така било по мунасип и така прилегало. На това згобра, прйима Веезевуло само и само да не му го скжрши къеот.

Сториа ёдно собрание, за кои да бит да барат невести за сите. На това згобра егўменат прйимал за тои да бдит да и свжршил. „Еве ѯас кье прйимам да бдам, за да ве свжршам, братија возльублени мои, и треба да знайте, бти кье ве свжршам от четириесет сёла, от сёкое село кье ви свжршам по една ѹбаа и млада дёвоика. Знаите, бти от четириесет сёла кье ве свжршам?“ — „Не знаме, бче егўмене“, му рёкле. — „Еве зашто, да ви кажам, им рёкол, за да имате рбди и приатели во четириесет сёла и да не бидите како некое джрво цроо бесплодно и раплао.“ Со тие и други многу заброи бёше и склонил вёкье до немаи-каде да се женат каугъерите.

Станал ёдно утро рано и си излегол от манастирот, за да бди по сёлата. Со гўлема чес беа го испрatiле каугерите дури до пот манастир долу.

[Т]акъи бт село в сёло и бидеекъи гъяол, бёше кандинсал татко и маикъа на сёкои чупа, за да ја дайт за невеста на каугъер, да му бидит и таја каугъерица. Свжршил во четириесет сёла по една дёвоика, за да му биди на каугъер невеста во фильтан манастир. Многу татко и маикъи побдоа на манастир и прашаа, да ли е вистина таа работа! От коа бёше сеуве-

риле, ёти е вистина, беа си Ѻшле дома и беа си раскáзали по своите. Сите, што чуле тóа нещо, беа се учудили, како да дáало законот каугер да се жéнит. Арно ама гъяолот беше и исполнил со ёден негов дув, што сéкои, што кье чуел и кье се ўчудел, вéднаш да рéчи, ёти не ет грéота.

Си Ѻшол дубвнико на манастир и му кáжали на сéкого от каугéрите, која дéвоїка ја свáршил за него и како и је било ѹмето и презимето. Кóа чуле каугéрите, ёти и свáршил егúменот, голем кье беа напрáиле и по три метáнии беа му напрáиле.

Помýнало малку врéме и беше и собрал каугéрите на ёден мéзлич, та беше му посакал пари да дáат, за да се кўпат дáрои, за да се прáтат по девоїките, спорет ѿдетот, што го ѹмале по сéлата. Сите каугери беше извáилене пари и беше му дáле на егúменот, за тои да кўпит дáрои кákви што трéбали. Зел парите егúменот и бтишол в грат, та нáкупил дáрои, како што си збруул со лúгето от девоїките. Цел тóар донесол на манастир. Та ѡдбрали ёден, по стáреа, егúменот, и го определил него да ѡдит по четириесете сéла и да му однесит дарбите: на сéкоја девоїка и дар: кому шáмиia, кому обетки, кому гъéранче, кому пáфти, кому кóланче, кому чéвли, кому кóжув, кому кóжувче, кому кákво му било забóро со егúмено гъяолот, та тоа да му се нóси. Си го тбарил кóньо каугéрот со дарбите ёдна приквичер и слéгол от манастирот болу за в побле, да бди по сéлата да и нóси дарбите и да му рéчи на таткби си и на мáйки си от чуpите, за до четириесете дни да бидат гóтои со девоїките, ёти кье дóидат каугéрите да си и зéмат.

Се прéкжрстил каугерот со тбарот и си тáргнал по пátот. Арно ама ёден от гъяолите, што не му го знаел марíветот от гъяолот на егúмен сторен и бидéики сéкои гъяол и пýзмел каугéрите и тои, што го вíдел, ёти се прéкжрстил, беше му кóурдисал ёден марíвет, за да го смéтил от пátот. Му го прéсторил тои пат на дрóги и го побел по себе да го нóси. Кáко го вáртка, како го сúка до нéкои сáят мéсто, што дúри се смrачalo, не му го бпраил пátот. До нáи после го донесол во ёден бáтак, та беше го нáвжртел кóньо и беше го зáкачил во бáтакот и тóгai беше се стóрил нéвиден бист гъяолот. Кóа се вíде каугéрот зáкачен со кóньо во бáтакот, се вчудó видел. Опнал сам да го зáкачит кóньот. Арно ама, кóлку бпинял да го вáди, тóлку побеке го згнéтуал внатре, чунки тои бáтак бил мнóгу длáбок. Чéка сиромáio каугер нéкои чóек да помини, да му поможи, не поминал. Да се врати на манастир, за да му кáжит на каугéрите, му било страм, ја. Му дошло на ўмот, да побди кai эхлата, што била до чéшмата манастирска, та нá неia да се кáчи и да пренóкьева, чунки тамо не мóжеле да го досигнат нéкои дíви звéрои. Тáка се прéдумал и си Ѻшал кai эхлата, та се кáчил на нéia и се скрил во ёдни лíсие згáстени, што никои да пé можи да го вíди.

Кáко сéкоја вéчер што се збýрале гъяолите на эхлата, тáка и тáia се собрале и вáтил Веезáвлот да и прáшат сéкого со рет, кој што лóшо дéнта напрail. Сéкои гъяол си кáжуал своето зло, што го напрail и кóа му дошло рéдот на гъяолот, што бил егúмен ѵтои си кáжали својо марíвет: како се стóрил егúмен, како и кáндисал каугéрите да се жéнат, како го прáтил дéнта ёден каугер со дáрои и да му рéчит по таткби си и мáйки си на девоїките да се чинат áзжр до 40-се дни и кье ѡделе каугéрите да си и зéмат и да се бженат. Кóа чул тóа нещо голéмиот, ашколсун беше му рéкол и на нај голем стол беше го клал, нај арén чýбук беше му дал, со нај голем кéклибар. — „Ашколсун, бре кáвпе, беше му рéкол голéмио, на бои марíвет, ти што си го напрail: да омáскариш четириесет каугери. Едно нещо сáкам да те прáшам, му повторил голéмио, како прáиш в лítúргиа, кóа да се рéчи благословено цárство?“ — „Кóлку за тóа, сум си на-

шол колаілжкот, му отгборил егўменот: прет да се речи благословено цárство, іа къе йзлезам, гъоа, по надвор и от кба къе се речи, къе влэзам в цárквя. — „Ашколсун, ашколсун, ем штом къе іа сважриши бваа работа, да си ўверен, ёти къе ти нйкнат два рóга“. На тие зборои чул гъяолот, што бёше го зáкачили кóнъю со дароите во бáтакот и не дочекал рéдо за нёго да го пращат, ами сам си кáжал, ёти тои кáугер дёнта бёше го мáткал и кóнъю му го зáкачили во бáтакот. „Бре, да би бсленел да би, што зло нам си ни стóрил! му рéкол егўменот, што си го смел от пáтот?“ Кба чу голéмии тóба зло, стóрено от тои гъяол, вéднаш бёше запóведал на ёдни гъяоли, да пóидат кai бáтакот, та да го йзваят кóнъю и да го йзмијат от кáлта, да го пóуштят во ливáдата манастирска, за да пásит, а на друзи гъяоли му запóведал, да го клаат тои гъяол во вáлака и да му ўдрат пестобtини стáпои по нове, за ўште ёднаш да му тéкнит, кóга Ѻди к्यорлеме.

От кба бёше се сважрила тáя работа, пропéале пéтли и нéвиден бýст бea се стóриле гъяолите. Кáугеро, скрýен во щúмарот, кога чул, на чудо бёше стáнал и уште во темнї зори си бшол на манастир, та му кáжал на сите тóба, што чўл. Тóгай дури бёше си поткасале рýлкыите и бёше си рéкле: „лелéх, ние грéшници, што гóлемо чудо къе стóревме? На цéлио век къе бýдевме стрáмни и прет Бога сúдени, во вéчна клаени!“

Го скрýле каўгьею со кóнъю и влéгол егўменот да слóжи литúргиа ўгрото. Тамáм као дошло да се речи благословено цárство, тýргнал да излéгут от цárквя наáвор; арно ама каугъéрите бea и затвóриле враты ге и сýте пенджéриња, што бýле во цárквата, та коа побсакал егўменот да йзлезит наáвор, нéмalo от кai да йзлезит. ёдно се зáрекло благословено цárство и сóимел егўменот да излéгут наáвор; арно ама четириéсетте каўгъери бёше вáтиле вратите и нýшто живо не припóуштале. Коа бёше се нашол во тéсно гъяолот, едно от миризбата от тéмъянат, што бёше клаle тóгай пóекье каугъерите, за нéкако да го пóкнат, и друѓо от благословéното цárство, што се рекло, ритáкъи, скакáкъи нýс цárквя гъяолот, бёше пóкнал, како нéкои топ: бáуу!

Тáка бёше се избáвile спрóмаси каўгери от сатáнскыите пóкти и ўните тóлкуа гóдинье постыле, дури се свéтиле.

Слушана отъ Ф. Г. Яневъ.

Отъ Прилéнь.

Записаль М. К. Ічепенковъ.

Тритъ самовили, отариать олéпецъ и келешть.

Си бýл ёден стáр слéп во ёдна плáнина и си ймал ёден гóлем сáраi; во сáраio ймало дванáесет Ѻдai заклúчени со дванáесет клúчей.

Си бýло едно мóмче мнóгу іўнак и мнóгу сиромавче. Бидéікъи мнóгу іўнак и мнóгу сиромавче тýргнало да бáрат кáсмет. Одело по гори и по плáнина и за кáсметот нёгов го нашол сáраio и се прибрал до стáрио. От коа се распóзнале стáрио со мóмчето, му рéкол стáрио на мóмчето: „іас те сáкам, мóмче, за на място сýн ти да ми бýдиш, ама ако лéгниш нýчкум за да те ўдрам со патерíцава трí пати што да мóжам.“ — „Удри ме, стáрче, шéс пати ако сáкаш, а нé трí пати, сáмо сýн йmai ме.“

Зéло мóмчето ёдна врéкъя полна со слáма и лéгнало до врéкъята, та му свíкало на стáрио да го ўдри со патерíцата. Удрил стáрио на врéкъята со патерíцата, пук стбрила, спíкало мóмчето: „блеле, дедо, нé маai тóлку.“ Го ўдрил фтори пат и трéти пат, пак мóмчето вíкало: „блеле, дедо, мé отепа, нé маai тóлку.“ От коа го ўдрил трí пати го побсинил и му дал

десет клучеи от десетте ѡдаи да отворит мъмчето и да видит што има и што нема въ нив. Отворило ёдна ѡдаia, кога видело въ неа, пълна со стрѣбро; отворило другата, пълна со злато; отворило третка, пълна бйсери и тека и отворило сите десет ѡдаи и во сите биле пълни со сите убайнье што имало на вѣкос. От коа видело мъмчето тие убайнье, му посакало на старио ўште двата клучи за да отвори ўште двете ѡдаи и да види, што има въ нив. Арно ама старио не му ѝ давал. „Земи и, синко, бвците, му рекол старио, и отера и да и пасиш, оти преглѣднеа, чункви ѡдамна не биле на пасене и сегде да и пасиш, само на самовилцата планина да не и носиш, оти има три самовили, што ми и зедба очиве мои.“

Зело мъмчето стапот на рамо, закачило шупелката за пояс и зѣбрало бвците и прао и отера на самовилцата планина да и пасит. И натѣрало бвците во наї убайт ливагье да пасат и си сѣднало под ёдна сѣнка мъмчето, та си дѣвнало шупелката да си свирит. Чуле самовилите и дотѣрчали кай него, та се вѣтиле бро да играат. „Слушаи вѣмо, мъмче, му рекле, аи ние да се вѣтиме съ облѣк: ти кье ни свириш со шупелката и ние кье играеме; ако не наѣсириш, што сакаш кье ти дѣиме, а пак ако те надиграме, кье ти и земиме обете очи.“ — „Аиде тѣка нека видит, еве яс кье ви свирим и вие играите,“ му рекло мъмчето.

Мъмчето свири, самовилите играи, мъмчето свири, тие играи, дури вѣтило да му постануваат пѣрстите от мъмчето. „Еи момче, се умори што не пара можиш да свириш?“ му рекле. — „Не се уморив, сестри самовили, тѣку ми добѣ на ум за фчера дека го поштев тѣтка, со пѣрстите во косата како што му бурчак, тѣкви затоа и на шупелката како да бурчакам коса.“ — „Бре, да си знаел зер да поштиши ти, му рекле самовилите, е лѣли си знаел, аи попошти не барем ѹ нам, да видиме како кье не поштиши.“ — „Заповѣдайте сестри, им рекло мъмчето, да ве попоштам, да да видите како ѹбао кье ве испоштам.“ Дощле до него сите три и си клали глѣите на скутот от мъмчето да и поштит. Едно им расплѣтило косите и виднаш беше и вѣрзalo сите три коси за коси и и обесило за ёдна грѣнка от джрвото што било до него.

Коа се виделе самовилите обесени на джрвото, паднале на ѹман, да му се мѣлат на мъмчето да и пуштят. „Ве пуштам, им рекло мъмчето, ѹма ако ми и дѣите очите от тѣтка.“ — „Побди, мъмче, кай онаа пѣштера, му рекле, кай нас дѣма и земи и очите от пѣлица, што сет како две іаболка позлакъени, однеси му и дома на тѣтка ти нека и изеит и веднаш очите кье му доидат; ама кога кье влезиш дѣма кай нас, крѣтка да одиш, за да не ви и исплашиш дѣцата и да се изгорат въ болото.“

Отѣрчало мъмчето во пештѣрата от самовилите и дал вик во пештѣрата, се упѣшиле дѣцата и сите въган беа се вѣрлиле, та беа се изгроеле. Зел от пѣлица іаболката и бѣшил кай самовилите, та и пуштил от кай што беа обесени. Кога бощле самовилите дома си и наїдоа дѣцата изгроени. „Ле-лѣх, мори сестри, беше рекла ёдната на другите, бѣганье не пери ѹам, друго нѣшто.“ От страпо на мъмчето беа избѣгале самовилите на далечната страва. Му и однесло іаболката мъмчето на старио, тѣтка си оладжак, и му дало едно іаболко да го изеи; едно го изел — и му се отворило едното око. „Даи сега, тѣтко, му рекло, ўште двата клучи от двете ѡдаи, да видам што има въ наїтре, ако сакаш ўште ёдното іаболко да ти го даам, да го изеиш и да прѣвидиш.“ Извайл старио клучите и му и дал, а мъмчето му го дал ўште ёдното іаболко.

Кога отворило мъмчето пѣрвата ѡдаia, видело ёдна чѣшма што тѣчело злато, се навѣдило на чѣшмата и се измило глѣа, за да се бладит, и от глѣата дури до пѣласо сето се позлатило. До чѣшмата имало ёден кѣнь со крѣлья, се опознале со кѣньо. Отишло мъмчето кай другата ѡдаia и от коа

ia отвóрило, вýдело ѝ тамо ёдна чéшма и до чéшмата ѫмало вáрзано ёдна маска ѝ таа со крýлья. Си ѫзмил нóзете от таа вода и се стóрил ѡт нозе дó поиас сýот от стрéбро. От коя посéдело некое врéме мóмчето, му се здо-дéало само во таia пустéлиа и му се посáкало да си Ѻдит во нéкои грát, кai што има мнóгу лугье.

Една вéчер ѡтишол kái коньот и се згóворил да бéгат. „Áрно, мóмче, сáкаш да бéгаме ѡд овде и iás за бéганье сáкам, за да нé бидам во ѡваа апсаана, áрно, ама треба да знаиш оти стáрио кье ia вýavnit маската и бидéики тáia iет по iунак, кье не втáсат и кье не вратит.“ — „Ами како да прáиме, бре коньче? му рéкло мóмчето, кажи ми ако ти вáштат ўмот.“ — „Да зéмиш чéшелот, малку сол и ёдно шíше масло и аi да бéгаме,“ му рéкол коньо на мóмчето.

Си зéло мóмчето, чéшелот, сол и шíше масло и си го iавнало конь-чето, та си тáргнало да бега.

Сéтил стáрио iávнал маската, та се пúшил по него. Овде, онде, го прíв-таса и едно го виде коньо, му свíка на мóмчето: „вáрли го, мóмче, чéшелот на земи, оти кье не вати стáрио.“ Го вáрлило мóмчето чéшоло и вéднаш беше се стóрило ёден áрман тáрнье. Удри стáрио маската да побини, ўдри, нé можел и се вратил од бокалу да побинит. Бидéики по бжрза маската, пак го прíвтасал стáрио мóмчето. „Вáрлыи, бре мóмче, солта, оти не вати стáрио,“ му рéкол коньо на мóмчето. Та вáрлило солта и се стóрило ёдна страшна пláнина сáде спíли и кáменье. Удрил стáрио маската, ўдрил да побини преку пláнина, нé могол и пак зáвáртел од бокалу и пак го прíвтасал мóмчето. „Истúри го, бре мóмче, маслото, му рéкол коньо, оти не втáса стáрио.“ Го истúрило мóмчето маслото от шíшето и вéднаш беше се стóрило ёдна рéка гóлема. Удрил стáрио маската да побинит, нé можел да побинит и дал вик по мóмчето: „Стóи бре мóмче, нé бегай да ти кáжка нешто, стóи, бре мóмче, нé бегай.“ И тóгai беше застанало мóмчето да чуе што кье мý кажит. — „Кажуi стáрче, што кье мý кажиш?“ му рéкло. — „Види се, бре мóмче, оти ѡт глаа дó поиас си поалáтено и ѡт поиас дó нозе сýот си стрéбрен, покри се да не сé глеаш ѡти тáка лошо кье пáтиш,“ му рéкол стáрио и се вратил нáзат.

Кога се вýдело мóмчето, вýстина ѡт глаа дó поиас позлáтено и ѡт поиас дó нозе пострéбено бéше бýло. Зéло от нéкои пýтac ветви áлиита и се препромéнило да не се пóзнаат оти iет позлáкено и пострéбено, си клало на глаа пот кáпата ёдно сую чкéмбе да се кáжуат к्�yelesh. Лéтнал коньо ёдна вéчер сб него и го ѿнесло во бáвчата от цáреа к्�yerkа, от по-мáлата; чýнки цáрот сý имал три керки и сýте три сý имале по ёдна бáвча и во сéкоia бáвча по еден бáвчáндžиа, да му и работит бáвчите. Кага се вýдело мóмчето во бáвчата от цáреа к्�yerkа, му зéло от коньо ёдно влáкно и го испúшило да си лéтни: „Аi коньче, бi си сега, му рéкло, да кога кье мi трéбаш, кье те вýкнам.“

Сéднало мóмчето во ёден кьюш со скjрстениј раце, како нéкое сирó-мавче. Шетáики бáвчанджýата нýс бáвча го вýдел мóмчето, kái што бéше се стóткало како нéкое сирóмавче. „Што сý дошло, бре мóмче, му рéкол бáвчанджýата, ѡвде во цáреа бáвча?“ — „Аман стрíко, тý и Господ, прí-маи ме да ти слýгуам за ёдно пárче леп, оти сум мнóгу сиромав.“ Кога чул бáвчанджýата тие жални заброи от мóмчето, му се најáлило и го прíбрал да му чýни ѹзмет во бáвчата. Дéнье си работило нýс бáвча, и нóкье си лéжала во кокошарникот. Некóлку дни со рéт што ia глéдало мóмчето цáреа к्�yerkа да стóйт на пéndже и да се пúлит во бáвчата и мóмчето ia глéдало от кокошáрникот и си рéкло со ўмот да го вýкни коньот. Сéкнал ёден трат¹⁾, го најежжал влáкното от коньо и вéднаш долетал коньот. И

¹⁾ Прахань.

слéкло мómчето парталáите áлишта, го ѯавнало кóньот, та го разíграло нýс бавча и кога го видéла цáреа к्यéрка, сáрце ѯа вáтило. „Ах, ѯас сýрота, си рéкла сáма сó себе, кое к्यé бидит овá момче, за ѯас да го зéмам“. От кóа дóиграло мómчето со кóнъо, го ѯспушти и си влéзе в кокóшарник да си спíет. Цáреа к्यéрка беше го видела, и го сéтила кóбе ѹет, чўнкым от нéкои ден побнáпред беше го вíдела кога му помагало на бавчанджíјата. Утрото дóшол бавчанджíјата и кога глéдат сéта бáвча истрóпчкана от кóнъ „Кои дошол, бре к्यéлеш, нóкъеска со конь што ѹзгазил вака бáвчава?“ — „Máисторе, не го познав кóи беше; едно мómче беше со еден кóнъ, тоа ѹграше и пак си бtиде. На тие зборои дóшла цáреа к्यéрка и му рéкла на бавчанджíјата: „што гó караш к्यéлешо, бáвчанджи, што зијан (щета) ти стóри?“ — „Како што гó карам, честíта цáреа к्यéрко, кога нé вардил нóкъеска. Еве дóшол нéкои нóкъеска и ми ѯа ѹзгазил бáвчата; ѹльда гробши зијан ми стóрил.“ — „Нá ти две ѹльяди, бре бавчанджи, му рéкла цáреа к्यéрка и не караи го к्यéлешот.“ Му и зéл двете ѹльяди и зáкъутел бавчанджíјата. Другатá вечер пак го ѹграли кóньот к्यéлешот и трекъятá вечер пак го ѹграли. Цáреа к्यéрка пак му плáтила на бавчанджíјата зијанот за едното двé от кóлку што посакал тои.

Дóшла една вéчер цáреа к्यéрка кai мómчето и му дала пáрстен позлакъен за нýшан да знáйт, оти него кье го земит и друѓи не ѹе чáре да зéмит. И надеждила цáреа к्यéрка (по-малата) двете ѹ сёстри, за да и мáжит царот. От коа се созборóуле сите три сестри, му се стéгнале на царот да и мáжит. От коа вíдел царот зóрт от к्यéрки си, напраил три ѹаболкыи позлакъени и свíкал штó е машко от гráдот да се ѹбérат на едно мéсто. Се собрале сé што било машко и се нарéдиле сите три керкыи от царот; се заповéдало отъ царот да вáрват сите прет кьеркыи му. Се навáрвеле да вáрват и големата к्यéрка от царот си бендíсала едно бóгато мémче, та вáрлила со ѹаболкото и си го ѹдрила, си го зéла за маш да ѹе бýди. Така и стрéдната си зéла едно мómче от наi бóгата кúкъя, а наi малата нýкое мómче не бендíсуа и штóм дóппло к्यéлешо да вáрвит, беше си го удрила. Свикале царот со сите покráи него: „iánljш, iánljш вáрли цáреа к्यéрка“. Пóвторно пак се навáрвеле сите да вáрват и пак таia к्यéлешот беше го ѹдрила. Трéкъи пат пак нéго беше го ѹдрила, и кога вíде царот оти сé к्यéлешо го удíрала помáлата му к्यéрка, при се што ѯа милуаше мнóгу, му се одмíлило и со лúтина ѹе свíкал: „ai кáрши си глаата, к्यéрко, со се к्यéлешо, да не тé глесам прéд очи, лéли не го бéндиса и ме ѹстрами.“ Си го зéла кéльешо и си ѹшла во кокошárнико да си сéдит.

Помíнало нéкое вréме и царот го заболеа очите; го лекúале нéмalo вайде от нýшто. Му рéкал нéкои наi царот да наíди от вил (слонъ) млéко, да му тóрат две-три кáпкыи от млéкото, кье му бáдрavat. Е, кóи к्यé оит да наíди млéко? Зетóите к्यé одаат. Кога чúла помалатá кьерка, ѹшла кai царót и го мóлила да му дáйт на к्यéлешот еден каков-где кóнъ, за да ойт и тоi да бáрат млéко. „Ai бегai от тука, и мáжо ти (кељешот) мóжел да наíди млéко.“ — „Те мólам, тáтко, му рéкал, даи му еден кóнъ да побíди и к्यéлешот, бéлкыи кье наíди.“ — „Ai нека зéми и тоi кóнъ и истáи ми се от пред очите,“ ѹе рéкол царот. Зел кьелéшот еден наi-слап кóнъ и бtипол тоi побnáпред, на пáтот нашпол еден бáтак гóлем, та го зáкачил кóнъо и чéкал да побmинат баджáнáците, за да го вíдат. По мálку вréме втásale баджáнáците и кога го вíделе зáкопан до колéници во кáлta, kai се мáчел да го вадít кóньот от кáлta. „Еidi мóре к्यéлеш, му рékle, па ѹти к्यé одиш да свáршиш рабota.“ — „Амáн, бре баджáнаци, єлате да ми помóжите за да го ѹаваам кéньот от кáлta,“ им рéкол к्यéлешот. Се изнасмéале баджáнáците и си дúпнале кóньите по пат. Едно заминале до некаде и к्यéлешот беше го жéгнал влáкното от кóнъо со крýльата и вéднаш беше му вtásal. Слéкол

лóшите алишта, го јавнал коньо и бдлетал кај што јмало вýлои, та зел млéко во едно шýше и зел во друѓо шýше млéко от дивá свинья та и прé-чекал баджанáците на пátот. „Кáде вáка, мóмчиня, и прáшпал кéльешо, сте се упáтиле?“ Кога го вýдоа тие сéто позлáкъено и пострéбreno, на чúдо беше стáнале. „Нíе, мóмче, бíме да бáраме млéко от вýл за очобол,“ му рéкле. — „Táмам, éте го, го наídovте, им рéкол, еве јас јмам млéко от вýл, ако сákate да ви го dáам.“ — „Amán бре брате, му рéкле, колку́ нари кье ни сакаш, кье ти dáиме, само да ни даиш.“ — „Пáри јас приатели нéкъум, им рéкол, јас сýм мнóгу бóгат, ёве како што ме глéате, ако дeкшáате по ёден мýур на бútот да ви ýдрам, ёве го шýшето, на ви го.“ — „Aí niéka ни ýдри, рéкол поголéмио на помáлио, чýнкъи немáт кој да не вýдит, и така сме го нашле тóа што го бáравме.“ Му се навáртиле да му ýдри по еден мýур и му го дал к্যéлешот свинцкото млеко.

Тáргнале наzат да си бдаат и к্যéлешо од óколо пак си вléгол во кáлта, да го вáдит кóньот. „Уште си тука, бре к্যéлеш, му рекле, ние отýдовме и се вráтивме, ти уште кóньо го вáдиш.“

Му дале млéкото на цáрот и едно тúрил в óчи, ýште полошо му се стбрile. Отишла к্যéрка му от царот по мálата и го помолила да му дóнесит ѹ таia млéко што дóнесол к্যéлешот. „Бéгai от тука, ie рéкол, двáцата зéтои нé нашле от вýл млéко, што отýдоа до краí-земья, да к্যéлешот твоí нашол, што беше се закопал во бáтакот.“ — „Te мóблам, тáте, му рéкла, обиди една кáпка, белкъи кье ти дóйт поáрно.“ — „E, aí дóнеси де, aí да вýдиме,“ ie рéкол цáрот. Донесла млéко и му капнala єдна кáпка во обете очи, та вéднаши му се провидело. „Oв, да си ми жýва, к্যерко, што ми даде виделце на óчите“ рéкол цáрот и ie дал една друга бдаia да сéдат. Áрно ама пак нé къел цáрот да излезит к্যéлешот прéд него.

По мálко вréме се отвóрило єден джéнг помéгъу цáрот и еден друг цар. Собрал цáрот вóйска и зел зетóи си сó себе, та тáргнал да оди на бои Излегла к্যéрка му прет цáрот и му се мóлила да му дайт еден конь и на к্যelешот, за ѹ тоi да одит на вóйска и от мнóгуто додéанье, запóведал цáрот да му дáат еден конь, ама наzат по вóйската да бдит. Јáвнал к্যéлешот кóньот и го зáкопал во една кал на пátот. Поминал цáрот со зетóи си и со сéта вóйска, и кога виде к্যéлешо кај тука се кáшкал со кóньот во бáтакот, мнogу беше се ýстрамил и се прéпраал гýоа не гó гледат. Сéта вóйска што го глéала, сите се смéале и се шегýуале со к্যelешо. Се отворил джéнгот и цáрската вóйска тóку-рéчи вáтила да се плаши; во тóа време втáсал к্যéлешот со кóньо што лéпташе и тóку му вléгол на друѓата вóйска да сéчи со сábьата и сóкаки да прáйт. Кога вýде таia вóйска такаов iунак, трéштела и изbéгала. Пóминал к্যéлешот пóкраi цáрот и беше си го насекол малиó пýрс от наvала, да му тéчи кжрв. Го вýдел цáрот и изvail mавrámata позлáкъена, та му го вýрзal прýсто, изvaille двáta баджáнаци пýрстéньето позлáкъени и му и дáле на к্যelешо. Си тáргнал царо со вóйската за dóma и к্যelешо одóколо пошол во кáлта да го вáди кóньот. „Tý-f ала-бельаний-версжн со овоi к্যelеш што си налепив, за strámota me stóri,“ рéкол царо. От коa си бшол цáрот dóma, вýкал єдна вéчер гóстie сýte góлемци. Ошla помалата му кьерка кај цáрот и го мóлила да поídi ѹ к্যelешот наgости; от коa мнóгу го мóлила, му дáл ѹзим да оди и к্যelешот, ама наí-dolu да сéднит. Се наpéдile óколо цáрот сýte góлемци на тáрпеза, и к্যelешот сéднал наí-dolu. Му потóриле на сýte ráce да се изmiaat и си изvaille сékoi шamýite да се наzришат, изvail и к্যelешот позлакъената mавrama, што му јa dál цáрот. Кога јa вýдел цáро, на чúдо беше стáнал. „От кај јa наíde taia mávrama, бре зéту?“ му рекол цáрот. — „Ami tý léli mi јa dái, чéстити цáре, му рéкол к্যelешо, кога си прéсеков пýрстot на джéнгот.“ — „Da tý zér beshé, бре зéту?“ му рекол цáрот. Rípnal к্যelешот, жégnal вláknoto от коньот,

дóшол кóнъот и го јавнал къéлешот; слéкол лóшите áлишта и му се вкáчил на сараí каí цáрот. Кога го вýдоа, сýте се зачúдиа. „Іа вýди, честити царе, тýе твóи зéтои на десните бóтои дали нéмат по еден мóур, што му дáдов млéко свýнцко за очите кога те бóлеа.“ Кога и вýде, вýстини имале по еден мóур. Тóгai къéлешо го клáде дé себе, а дрóзите зéтои побóду од нив, и наi-после цар се стóри къéлешот до после.

Слушана отъ Спасета сина ми.

Отъ Пещера.

Записалъ А. Мишевъ.

1. Змеять и чиракътъ му.

Иднó връаме иднá жинá имáла иднý син. Син хи бил фнóгу хаíльзин. Иднáш тъя гу пратýла да эди на Стáра Планинá за рабута, да са ўчи на занайát. Тоi утишáл на Стáра Планинá. Там тоi спрёштал иднý змеи. Змéя кату гу видъял, гу пупýтал: „што трéсиш тука, мумчé?“ Мумчéту му утгуворилу: „дуїдóх тóка да си трéса рабута и да са нау́ча на занайát.“ Змéя гу извýкал и му казáл: „елá тóка при мéни да та нау́ча на занайát.“ Мумчéту утишлó и змéя фанáл да гу ўчи на занайát. Тоi гу нау́чил на читýрисе занайата. Мумчéту ги нау́чилу всýчките и иднý побóиче. Сjс иднá дýма, то нау́чилу читýрисе и иднý занайата.

В тувá връаме в сарáя на змéя имáлу иднá бáба, кујату му казáла, чи змéя ште гу изýде, акý нау́чи всýчките занайати. Кату чúлу тувá, мумчéту зéлу да бáрка занайатите, кату чи ни ги разбýралу дубré. Змéя, кату видъял чи мумчéту ни разбýралу дубré занайатите, амí ги бáркалу, му дал три дни мъухлét, та изýчи дубré занайатите и да ни ги бáрка. Мумчéту в тиа три дни спулéчилу та бигáлу от змéя и си утишлó при маíка му. Змéя кату видъял, чи мумчéту бигáлу, гу фанáлу фнóгу юат.

Мумчéту кату утишлó при маíка му, хи казáлу, чи са нау́чилу на фнóгу занайати. Казáлу хи бóти, чи змéя ште гу трéси да гу пугýби, но тоi ште гу изигráи и ни штé да му са дадé да гу пугýби. То нау́чилу маíка си на нýакое и дрóгу иску́ство на занайатите си. То казáлу на маíка си: „мáмо, ѯази ште стáна на градýна, а ти да ѯскаш да ѯа прудáш, амá да ни дáваш кльóчъувиту хи.“ Пóсле тоi станáл на градýна и тъя пругласйла чи ѯа прудáва. Змéя, кату чул чи са прудáва градýната, утишáл да ѯа кўпи. Кату душáл, дал парýте и купил градýната, но без кльóчъувиту. Штом ѯа купил змéя, градýната са изгýбила. Змéя устáнал пак без градýна. Пóсле тувá мумчéту станалу на иднý фнóгу ёдáр кон — кату хат. Нéгу гу ѯазди пак иднó млáду мумчé. Хáта прудáвали, а гъéма му ни прудáвали. Душáл змéя, качил са на хáта да гу упýта и пучнáл да гу припýска. Хáта тóлкува фнóгу припýкал, штутó ут всýаку влákну и вудá избýвалу. Тугáва хáта рикáл на змéя: „бостави ма да си пучýна малку!“ Змéя гу устáвил. Хáта тóia час станал на гжлжб и пубъагнал. Змéя пак станал на урél и гу пугóнил да гу стýгни. Гжлжба фрýкнал и утишáл в цárския сарáи. Цárската штérка гу фанáла. Пóсле душáл и урél, коиту гónил гжлжба. Гжлжба казáл на цárската штérка такá: „ ѯазе ште стáна на тиникиéен прýстен, а урélла ште стáне на цárски син и ште ѯска да та зéми за жинá.“ Кáкту казáл гжлжба, такá и станáлу. Душáл урél, применил са в златни дрéхи, кату цárски син. Тоi пуйскал цárската штérка. Искáл хи тиникиáни прýстен да са гудý, но тъя му давáла илмáзен прýстен. Цárската штérка фжрлýла на зимъата тиникиáния прýстен и тоi станáл на прусó и настáпила пет вжржнцá. Цárския син

(змéя) станáл на кукóшка със пýленца и зéли да кáлвжт прусóту. Пру-
сóту отиднáш станáлу (?) на лиси́ца, куíату изъала кукóшката със пýлинцата
хý. И такá змéя са изгúбил.

Нai краинia занaiàt на мумчéту е бил тóia, чи то станáлу на лиси́ца
та изъалу кукóшката, сýрич змéя или маистора си.

Слушана отъ г-жи К. Г. Баракова и Н. Леджова.

2. Слугата, запить въ шкембе и издигнжть отъ орлите на планина.

Идно врýаме иди́н чифýутун отишáл пу чарши́ята да си фáни н্যакои
рабóтник. Той видъял на чарши́ята иди́н рабóтник и гу фанáл да му работи
зэ чити́рисе дéна, кату са спаварýл със нéгу да му пла́шта на нáдница
пу питнáиси грóша. Рабóтника почнáл да му работи, а за хранá му казал
да са хрáни на ахчýи́ницата, та тои ште пла́шта на ахчýи́ята. Кугáту душáл
три́се и дивéтии ден, тои плати́л на ахчýи́ята, кóлку разнóски е напráвил
рабóтника. На чити́рисетиа ден тои пувíкал рабóтника и гу тури́л в идно
шкýмбе, дал му и идно нохчé и гу тури́л близу до иднá гульяма скалá
кáменье, на куйту вáрха ни мóжал да са вýди и на куйту на фнóгу лá-
зили орлите. Орлите, кату видъяли шкýмбету, зéли гу и гу искачили на
вáрха на камáниту. Рабóтника тугáва распра́л шкýмбету и орлите, кату
видъяли чувýака, избýагали.

После рабóтника уткriйл иднá плóча и видъял, чи пут тáia плóча юмалу
иди́н казáн със бесцéнни камани. Рабóтника рикáл на чифýтина: „чифý-
тино, амý сигá как ште слéза от тúка?“ Чифýтина му рекáл: „кугá ра-
ботише при мéне и зýмаше пу питнáиси грóша и идъаше на ахчýи́ницата
хárну ли ти бýаше? Сигá поработи и тúка без парý малку; па ку искаш
да сльázниш, пучýкаи на камина и ште сльázниш.“ Тувá му казáл чифýтина
и си бигáл. Рабóтника уткriйл и друга плóча и видъял иднá скалá (стáлбá),
слýазнал пу нéia и фльанал в иди́н гульям и фнóгу хýбав сарá. В сарáя
тои видъял иднá бáба (стара жинá) и иднá мумá (самодива — дýунья-гýузел-
лика). Кату са прика́зала на тых, тýia гу ужéенили за дýунья-гýузеллика. Иди́н
ден рабóтника пубъагнал и утишáл пу чарши́ята и са прудáл на
чифýтина. Старата бáба утишла иди́нж на чарши́ята, видъяла гу и гу
изви́кала пак в сарáя. Кату утишли в сарáя, рабóтника пудíр малку
врýаме умрýал.

4. Приказни за черковни лица и явления.

Отъ Леринско (Македония).

Записаль Н. Настевъ.

Дедо Госпо, Ашкетијата и един сиромах.

Едно врýеме, оше коа шетал по земи дедо Госпо су свети Петар заедно
(зáину), еден човьек, на име Петре Петрегале, бил ногу сирома и си ранил
децата су копаине камеина на една раскýрсница и си зевал пу два́сетина
пари на ден и на вечерта си купвал лепче да вечера су децата. Еден ден,
ка работал, работал, го стемнило на местото и дошол при него еден сирома
да го моле, за да го прибере да спие таа вечер при неговата стреа. Той, ка-
менаро, сиромао човьек, го прибра́лъ и му казалъ: „Ела, пубратиме, ке
пуминиме су туи лепче, шо сум го зел за децата!“ Така старецо утишжл

у каменаро и ка изеле лепчето, си легнале. Той човек не билъ прос човек, а нькои ашкетиа, за тъя, шом заспал сирома човек, ашкетиата фатил да се моле на Госпу така: „Господи, помилва го тои човек; коуку е арен — пак сирома; даи му имайне да не се мъжче су тиа дечийна!“ Госпо чул молитвата и пусуил Ангелу да му каже, оти тои сирома не е човек за ногу имайне да има, а ашкетиата му казал: „Как не е арен, коа тои сирома бидеин, па коа му доиде сирома, му пуможва?“ Ангело, ка чул тута, утишжал, се помолил на Госпу и Госпо рекал: „Аиде и сирома Петре Петрегале нека има и да биде бугат“: шо рекал Госпо, оше на сато се сторило и Петар Петрегале станал бугат, шо дури свето се чудил на големото негово богатство! Той сиромах, како шо си копал камеина, нашал под еден камен една латвица полна су жжлици. Тогаи фатил и направил една куикъа гульема, наредил а унжтре су едни работи, да се чуде свето: су тиа ти изметчи, тиа ти алаики и на портата един чувадар, шо да не пуща да влезе и се шо лита! Тогаи Ангело утишал и рекал на ашкетиата: „Оди сеа да видиш, оти молбата ти а послуша Госпо и Петрегале веке стана бугат човек.“ Ашкетиата се зарадвал и се помолил на Госпу да му прости за тута ньешчо и утишжал да виде убогатен Петрегале. Коа го пупалал на раскърсницата, дека си копаше камеина, го нема; от таму дошал до куикъата му, вишжал цел сараи су порти, су работи, шо лита не може да влезе! Ашкетиата си влегва текливисас, како у пузнат човек, а чувадаро на портата му фатил път и сака да го заколе, запо без изин влегва. Тогаи ашкетиата се пумолил на чувадару, да го допушче да се прибере баре ду портата да спие таа вечер, а чувадаро му казал, да го упита думакино, да сетне да стъпне унжтре, ако му дадат изин. Чувадаро казал на алаиката да упита думакину, таа го упитала: „Господару, дошол еден сирома човек на портата и сака да се прибере ваа вечер за да спие; та велиш да го пушчиме или не?“ Той му рекал: „Как ке го пуштите? куи знае шо арамаиа е или нькои вошльо, ке на исполне су вошки; манити го оттука!“ Алаиката казала тои кършилж от думакино на чувадару да го истерат и тои му рекал: „Нъема мяесто, казва думакино, туку оди на нькои друга куикъа!“ Сега ашкетиата разбрал, оти се угрешил ногу пред Госпу и зел да се моле на Ангелу, да каже на Госпу, оти наистина Петрегале не билъ човек, за да има ногу богатство и оше се уплакал на Ангелу, оти не го прибрале ни ду портата да приспие ношкъата. Ангело и тои се нашал усрамен пред Госпо, му се помолил и му рекал: „Господи, юас ногу ти пугреши, оти ти реку да му дадеш богатство на Петрегале; туку молам ти се сега, Господи, прости ме и му земи имайнето на Петрегале, да стане па сирома!“ Госпо пусслушал повторно молбата на Ангелу и на ашкетиата; простила му пугрешката и сараите на Петрегале станале пра и пепол: ни от чувадари, ни от нишчо не се вишло пу Божа пувелья — Петрегале станал пак каменар, како и по напре. Ето, синче, Госпо скачи, скали праве не от камеина и дърва, а от лъуигъа!

Разказалъ Георги Настовъ отъ Урвово (Леринско).

Отъ Софийско.

Записалъ *Д. Стойковъ.*

Дека се срекъа дели.

Щастието на оногова, който ходиълъ при Бога и земята посочената отъ Него жена.

Етѣ имало ѹедиин човек; па он се работил, се мъчил и не може ништ да искара, да се прерани. Он, човеко, врѣти, работи, като сви дружйна

кóлку пóвече се трóди, по зијáн имáл, а не вајдá! Па еднаш тóку рекáл: „Онб посéга, ч эдем, дéка се спрéкъа дéли, да вýдим, дали ја се текá че живеíем, или че эмам нешто прéдобив!“¹⁾ Тека си продумáл човéко и тржгнáл, та ишёл, ишёл, та отишёл млогу далéко. На једно мéсто бил пásжл једин овчár двéсте бвци, ама ни једна немáло здрава: се која билá къбрава, која кри́ва, која къблava — сýте били недáжави. Човéко свржнáл при нéго: „Помóдзи Бог, овчárko!“ — „Дáл ти Бог добрó!“ отговорýл му овчáро и го попитáл: „кждé си пошёл, побратиме?“ — „Бре, брате, іáзе откá сжм човéк, сé се трудим, се работим и нýцо не мóже да искарам, берé колку за хléбо; затова пошёл сжм, дека се спрéкъа дéли и ч эдем вече додéка ме нóдае нéса!“ — „Бре, брате! рéжл овчáро, áку ти Гóспот помóгне да оти́деш, дéка се спрéкъа дéли, че ти се мóлим, да попítаш и за мéне: іáзе евé ѓмам двéсте бвци²⁾ и, какó гъи видиš, нéма ни једно здраво: којé кри́во, којé къброво, којé шúгаво, — сé са кусурли. Човéко му се обрéжл, че пýта и за нéго, и тржгнáл, та ишел оште млогу наделéк. Дошёл до једно мéсто, имáло мос на једна рéка, а до нéго имáло једна крúша. По товá време сичко по свету билó зборувáло: дýвач, камик, држво, — сичко имáло іáзик. Ка човéко свржнáл при крúшата да си поопчíни, а онá го попитáла: „Побратиме, кждé си пошёл, та си се тóлку уморýл?“ А он iú преказáл теквáia и теквáia работа: „Мóре, іáзе сжм једин сиромáх човéк, та па сé ради, сé работим и ден и ношт, па си нýшто нéмам; затова пошёл сжм дýдем, дéка се спрéкъа дéли, тку да питам, дали и іáзе че ѓмам нéшто прéдобив, или не.“ А крúшата го замоли́ла и рекáл: „Че ти се мóлим, кога оти́деш тáмо, да попítash и за мéне, вжшто іáзе сéка прóлет цжвти́м и сжм зеленá, а па нýкакво вржно плот не мóжем да завржжем,“ и он iú се обештал, че да пýта и за нéя. От тáмо отишёл³⁾ оште млогу далéко и на пжто срешнáл го свети Йовáн, бил се претворýл на човéк и го попитáл: „Кждé, Бог помáга, побратиме?“ — „Бре, брате, сиромáх сжм, та нýшто си нéмам; па у мжка сжм пошёл, дéка се спрéкъа дéли!“ Тогái свети Йовáн му казáл: „Побратиме, вáни е, по тóia пжт, та по нéго, по нéго, па пíма једна плáднина; катó оти́деш у нéя, тáмо че вýдии једин белобрát стáрец, кóпца лóзье сжс две матíкъи и у двéте ржце по једна матíка држжай. Тý като оти́деш при нéго, тáмо у лóзьето ѓма колиба, а ти ўлезни у колибата, та зéми једна матíка, па иди кóпаи по стáрецу и си млжчи; садé кóпаи, што си кáджр и нýшто не мóи да му продúмаш, а он нéма да те остави глáден.“ Човéко ванáл по пжт, по пжт, та прáво тám у плáднина, дéка му казáл свети Йовáн. Ка отишёл тáмо, он найстíна видéл једин белобрát стáрец, копáл лóзье сжс две матíкъи и у двéте ржце. Он разгледáл натáм, навáм и вишёл⁴⁾ једна колиба у лóзьето. Отишёл у колибата, нашёл једна ржджава матíка, везёл юа, та и он ванáл да кóпа по стáрецу. А стáрецу копáл, та му тéкло пот от очите, като вóда, и човéко и он се копáл по нéго и си мжлчали: ни стáрецу нéшто му продумал, ни па човéко. Когá се стевníло, стáрецу отишёл си у колибата, седнáл у нетré у тéвнина, нýмало вýдело, нýмало нýшто; а човéко и он ошёл по нéго у колибата. Стáрецу зел⁵⁾ да вechéра сух леп и солчíца и дál от него на човéко, та ручáл, ама нýшто не му продумáл. Ка ручáли, кóлку изедá леп, он се си тóлку, не свржши се! Па стáрецу легнáл да спí: прострél се на гóла земња бес постíлъка, а зглáвье турíл држжальите на двéте матíкъи, што кóпал сжс них. Тамжн стáрецу се сложjil да спí и нéкои избóкал от кждé краи лóзьето отдалеко: „Е, стáри! днéска умрéia 300 душ, а се родиа 301 — кáжи киква че им бáжде спрéкъа за живóт!“ А стáрецу му се отгласил: „Кико іáзе сегá, текá онý до векá!“ и си заспáл.

¹⁾ В на края е звучно.

²⁾ По-често се чува: „офици“ съ по-кратко о.

³⁾ Често: „ошёл.“

⁴⁾ Тази дума се изговаря: ту видéл, ту вишёл.

⁵⁾ Казва се и вézel.

На ютрото, като се съвнало, старецо пак зема॒л дветѣ матікъи: една у таia рѣка, друга у онаа и ванал да копа лозъето. Човѣко и он отишѣл, да копа по него. Копали цал ден и сѣ си млжчали, никои нѣкуму не продумал. Кога старецо седне да руча, човѣко и он сѣдне при него, даде му да руча, што има прет него и си млжчай. Ка се стевнйло старецо пак си отишѣл у колибата, а он б вечем не била толку лоша колибата, а била по ульудена¹⁾ и седели, та вечерали лѣп и нешто манджица згѣтено. Старецо таia вѣчер не лежал на гобла землья, а имало нѣшто постільчица. И таia вѣчер, тамож тукъ што се сложил да спи, а нѣкои избкали: „Е! стари! днѣска умрѣа 300 душ, а се родиа 301; — какви киква че им бѣде срѣкъя!“ а он казал: „кико іазе сега, тека они до века!“ Трѣкио ден пак тека старецо копал лозъето, човѣко и он се копал по него и си млжчали. На трѣкъата вѣчар старецо вѣче немало колиба, а улезнал у юденѣ єбава кжшта, било сичко у нѣтре добре наредено, послано. Имало тржпеза сжс гозби и пийене и седнали, та вечерали: старецо и човѣко на тржпезата и кольку изеда испниа, а он се тека си седи плѣно и равно — не се познава. Таia вѣчер старецо легнал да спи на єбаво, послано и пак нѣкои избкали из лозъето: „Е! стари! днѣска умрѣа 300 душ, а се родиа 301; — какви киква че им бѣде срѣкъя. А он казал: „кико іазе сега, тека они до века!“ Тека старецо копал лозъето цала недѣлья сжс две матікъи у двѣте рѣце; а човѣко и он копал по него, се испол по него и нѣшто не си продумали. Сѣка вѣчар, като се мржкнувало, старецо отивал да спи се у по-убава и по-дуздисана кжшта; се поблагуиа и пийене имало на тржпезата му и се легал на поб-вече єбава постільки и сека вѣчар кога легал да спи, нѣкои окал из лозъето: „Е! стари! днѣска ўмрѣа 300 душ, а се родиа 301 — какви киква че им бѣде срѣкъя!,“ а он се отговарал: „кико іазе сега, тека они до века!“ Hai после сѣдмата вѣчар, като се мржкнало, старецо улезнал у юденѣ дворобе, у юденѣ гулѣми чардаци; оти сека вѣчар кжштата му се променявала на поб-убава. У тиа чардаци било сичко украсено, сичко послано, наредено, та свѣтело от єбос. Седнали да вѣчераia старецо и човѣко, а тржпезата била преубава, на нѣя паници и саханѣ садѣ от злато и сребрѣ! По тржпезата имало млбгу и сѣкакви манджи и пиялажк.²⁾ Седели, та вечерали, кольку изеда, он си патолку. Старецо си легнал да спи на душени, постількиите му билы садѣ свила и злато, та светели. И таia вѣчар, кико другите, нѣкои избкали: „Е! стари! днѣска умрѣа 300 душ, а се родиа 301 — какви киква че им бѣде срѣкъя!“ А он казал: „кико іазе сега, тека они до века!“ На дзарантѣ било праѣничен ден, та старецо се напраменил и си пошѣл дїде у црѣква, а човѣко и он пошѣл по него. Тогаи он се обрѣнал и го попитал: „кждѣ си пошѣл по мѣне! — Кажи ми вжшто си дошёл тўка?“ Тогаи човѣко си приказал аловете³⁾ и казал: „іазе се радим се работим, и нѣшто прѣдобив нѣмам; не мѫжем да искарам берѣ колку да се прераним. Па казуяа ми, оти се тўка срѣкъя дѣли; за това от млбгу далѣко мѣсто сжм дошёл и ти се молим, аку тиѣ дѣлиш срѣкъя на човѣците, какви ми за напрѣт: че ли имам нешто прѣдобив или се тека че сжм си!“ А старецо го попитал: „ти кога доидѣ при мѣне праѣнната вѣчар, видѣ ли киква вѣчера іадох и на кикво легах? Тиѣ у таia вѣчар си се родил и затова не че нѣкога да мош, да запечалиш; кольку и да работиш, се тека че да си си! Амѣ тиѣ имаш срѣкъя у венчанье: ватовѣ, да отидиш на товѣ и товѣ селю и да се ожениш за таia и таia мома (он казал му по имѣ у коиѣ селю и за коиа мома); та жената, што че ти бѣде, она се є родила у трѣкъата вѣчар, та сжс нея и ти че поминеш. Амѣ, што и да запечалите, за нѣшто да не казуеш: моиѣ є, нелѣ

¹⁾ Очовѣчена, оправена.

²⁾ Пития.

³⁾ Отъ халъ = състоянне, лошо положение.

да дўмаш: на жената ми іе.“ Тогаи човеко попитал старецо и казал: „іаэ, кога идех навамо, на пъто наидок юедин овчар, пасёше 200 бвци и неимаше бвца здрыва, сичките бея: коиа крива, коиа къелава, коиа пшугава, та заржчи, да те попитам: зжшто му са теквийя овците.“ А старецо му казал: „ка се вржнеш, да кажеш на тойя овчар: овците затова не са му здриви, оти он кога ie добжр-ден,¹⁾ избера наї-лошата овца и нея заколье курбан. Он на теквийя празднични дни нека избира да коле коиа ie наї-арна овца и тогаи че са му здриви.“ По това човеко го попитал и за крүшата: „іаэ кога идех навам, свржнах под юедна круша, при юедна река, до юедин мос да си опчйним, а крүшата ме замбли, вечем толку, да те попитам: зжшто она сеека година цжвти, а неможе ни юедно вржно да вржже плот.“ А старецо казал му: „ти кога се вржнеш и добидеш до реката, дека ie крүшата, да си затвориш очите, пак да претржчиш прес мосто покре крушата и да iу речаш: „крушо, искржли, што има пот тебе!“ амá като iу кажеш това, да жмиш и да се необршташ кждé нея, та тогаи, че рди плот.“ Човеко като испитал за сичко старецо, отишёл си надзат. Тоиа старец ie бил сам си Господа. Он седел на това мяста и от тамо определял срекьата, те това, што думаме: кжсметете на човедите. Вечер тоиа, што окал: „Е, стари, днеска умрея 300 душ и се родия 301 — кажи киква че им ie срекьа;“ това било ангельо и тогаи на тиа, што са се родили прес дено Господа им отдельявал кжсмето спорёт вечерата у коиа самси он бил, та и онi тека да живея.

Па човеко, като се вржнал надзат, дошёл до реката дека била крүшата, он кико што му рекжил старецо, затворил си очите, претржчал прес мосто на реката покре крүшата и iу рекжил: „крушо! искржли това, што ie под коренъето ти и че вржеш плодове.“ Он тржчайечки iу рекжил това и нито се обржнал, а крүшата тукъ искржлила нис коренъето си юедин казан пари и ваднжк завржзала плодове. Она от това немогла да даде плот, оти имало пот нея пари и старецо затова рекжил на човеко да си затвори очите и тржчайечки да iу каже, та да не види парите; оти он се ie родил у наї-сиромашката вечер и нйшто не му се полага(?) да спечали. От тамо он свржнал и при овчаро и му казал: „тебе затова ти са овците невольни;²⁾ оти, кога колеши курбан на некои добжр-ден, избираш коиа ie наї-лошата овца, та нея колеши; затова, кога бжде добжр-ден, ти да избираш и да колеши курбан коиа овца ie наї-арна и тогаи че ти стана здриви.“ Овчаро, като чул това, он ванал да коле за курбан наї-добрите овци и онi му станали арни, оздравели сичките.

Наї-после човеко отишёл у това село, дека му бил казал старецо да се жени; нашёл момата, што се била родила у трекьата вечер и се оженйл за нея. Не минало се млобу, а тоиа сиромах човек по-лека лека трудил се със жената си и сичко што работили, се им ишл на напред; здобил се със поминжк и станал чорбаджий. Онб жената му нелъ ie кжсметлия, покре нея и он че помине добре. Па него кога го запитувал некои: „чи ie тоиа конь?“ а он казувал: „на жената ми ie!“ — „Чи ie тоиа вол?“ — „На жената ми ie.“ Сичко, што да го питали за нешто, он се казувал: „това ie на жената ми“, кико што го научил старецо. Ка юеднжш бил ишёл на пазар у грят и като се врантал със дружина от пазаро, минували по краи юедна гулема ныйва със жито, амá кикво било жито, онб се лъуяло като некои море — толку било iубаво; а дружината-пазарката попитали го: „чи ie това жито?“ а он казал моие ie и онб тукъ пламнал юедин краи житото на ныйвато, та се запалило. Тогаи човеко отржчал на срёт ныйвато прет пламико и рекжил: „Боже! това што изгоре, беше моите; а това натам ie на жената ми!“ и огънило тукъ изгаснал. От тогаи он вече за нйшто не

¹⁾ Добжр-ден или: добръден е исказано въ смисъл на съществително за съби празниченъ день, когато се коляжът курбани.

²⁾ Невольни или неволънти = болниви, нехвела.

казаљ: „моје је“, а се думал: „на жената ми је.“ Та теквај ти рáбота: човéк, аку си нéма отъ Бóга добра дéлба, онó садé сје гол трóт и рáбота нéма прокопсíја.

Отъ Прилѣпъ.

Записалъ М. Цѣненковъ.

1. Синътъ на слѣпия богаташъ и неговиятъ другаръ — ангелътъ.

(Къмъ мотива: Благодарниятъ мрътвецъ).

Еден бóгат чóек си лéжал пот ёдно дáрво, во лéтно врéме, пот сенка — на́плекъ со отворенý очи глéдал во дáрвото. Едно врáпче стојало на едно гранче¹⁾) и се погóдило да се посери и пáднала курешнициата от врáпчето прао во обетe очи от богатио; за чудо гóлемо и от Бога рéчене, вéднаш богатио беше бслепел со обетe очи. Станал богатио от кај што лéжал и зéл вода та се измил от курешнициата, арно ама тóй векъ беше си бслепел. От тóй саат вéкъ беше тárгнал по ёкими, да бáра лек за очите. Дáвал пáри по лéкои сиромáшъиот, дáвал дó што имал, сéто го издал и пак лек не беше нашол. Осиromашел, што вéкъ до немáи-каде, и остана на сиромах во градо свои.

Богатио имал еден син многу крótок и смíрен. Едно єтро беше го вýкнал прет себе сýна си и му рéкол: „сýнко бре, аí стóри еден завмет, да побíдиш во фильтан грат при фильтан богат, стар мои приятели, и да го поздравиш от моиа страна. Кáжи му, синко, за сé како што нíй ет алот и да гó побомлиш, да ти дáйт трóба пáри, за да се пбáрджам, да ако бýдам жíв и здрáв, кье му плáтам и кье му нáтплатам, єверен сум, сýнко, да ти дáйт со ёден збор, чўнки мý ет и свети Іоан. На часот стáнал син му и тárгнал да ѓдит кој тóй чоек. Одéкви син му на слéпио по пáтот, втásал едно мóмче и го позрáвил: „со здрáви, момче, и дбóжр пат.“ — „Здрáвье да имаш, мóмче, му отговорило мóмчето што патúало, и вam дбóжр пат нека ви бýдит.“ Мóмчето што патúало бýло ангъел Божи. От коа се здружиле двéте мóмчинѧ, се прáшале едно со друго, кóе кај къе одит. „Ако дáйт Господ, момче, кај си се ўпатил вáка?“ му рéкал ангъелот. „Іас, мóмче, ако сáка Господ, ке ѓдам во фильтан град у фильтан чоек, за да сáкам троа пáри, бти тáтко ми от коа бслепе мнóгу осиромáшивме.“ — „Како је Господ, мóмче не ѓест нíкој, му рéкол ангъелот на мóмчето, дéнеска ако сте сиромаси, єутре можи да се обогатите. Е, лéли кье сте ѓдиле во фильтан грат, и у фильтан чоек, заедно дрúгари кье бидиме, чўнки и іас єт него кье ѓдам, по една мóя рáбота.“ — „Мнóгу арно, му рéкл мóмчето на ангъелот, єте бýло кжсмет со дрúгар, да ѓдам дó тамо.“ Тárгнаа да си патúаат и со лáв мúабет дошле до една река. Врéмето било плáднина и мнóгу горéштина. „Знáиш, момче, што сум нáмислил?“ му рéкол ангъелот на мóмчето, аí да се искáпиме во рекава и така је горéштина.²⁾ — „Аíде, побратиме, лели вéлиш ти.“ му рéкл мóмчето. Се слекл е и влéгле в' река да се кáпат. Еден ѓт други биле по на́скара и мóмчето како што се кáпеше вýдело една змíја, гóлема кóлку една лáмja, кај ѓдела кај него, со єустата зињата, за Божији стрáои. Дал вýк по ангъелот: „Побратиме, побратиме, бжрго тárчай вáмо да ме избавиш от една змíја, што сáка да ме јзеит.“ — „Дáрш се, нé боисе, побратиме, еве сум дó тебе.“ И вéднаш ангъелот беше іа єбил змíјата и беше іа ѹсвјрлил на сую.

Одвај дури тóгај беше му дошло дúша на мóмчето. От коа беше се искáпали, излегле на сую и ангъелот іа изгорел змíјата, та беше іа сбрал

¹⁾ Клонче, по Тиквешки вéйка. ²⁾ Жега.

испелта во една кутия и си ја клал в пазуа. Тјргнале да патуваат и дёто тукуну седело и се чудело, забошто ја сабрал пепелта от змијата, што ја изгоре.

Одиле што бидиле и дошли во градот. Вјрвёким по еден сокак застапале прет една кукња од еден пажрв богоат. Богатио имал една кјерка, многу лична и умна, една била утатка и у мајка, арно ама беше била многу таксиратлија, чунки имала дув нечес во неа.

„Ја гледаш, момче, онаа девојка?“ — „Ја гледам, побратиме.“ му рекло момчето. „Јас неа кье ти а свјршаш за невеста, и кье те внесам во незината кукња домајет, со се татка ти и мајка ти, за да бидите уште по богоати, оти: кай што текла вода пак кье течит, што рекал неко.“ му рекол ангјелот. „Ов бре, побратиме, ако можиш тоа добро да пи го сториш, да ослободам моите родители, брат кье те имам и на боји век и на другијо,“ му рекло момчето на ангјелот. Го зел ангјелот момчето за рака и му отишол прет богатио и му рекол на богатио ангјелот, за да му ја даде кјерка му на момчето, за домајет да му бидит. „Слушај вами, момче, јас му ја давам кјерка ми на момчето, што ми вељаш, ама треба да знаните оти многу момчинија изумрелс от себепот на кјерка ми, чунки во неа имат дув нечес и излегуа от неа пажрвата веќер, та кье је го јадај момчето. Да от тоа ви кажуам, оти не кье можит да се кјердосат и кье си загубит младоста.“ — „Слушај вами, чорбаджи, му рекол ангјелот, не само момчето да го јадит ошио дув, ами и мене нека ме јадит, чунки пажрвата веќер кье бидам и јас со него за да мартрисам само ти таксаки ни а — и друго ништо.“

На часот богатио беше викнал поглот и го венчал момчето за кјерка си. При друзите законици: нункото (кумътъ), старостватот, по мал девер, момчето (ангелът) се стоприл по стар девер и веќерта, кога и затвориа зетот со невестата в одаја, ангелот беше ја турил пепелта от изгорената змија в огон и тјргнал вратата от одајата та и затворил зетот со невестата според ѓето што бил. Едно си лежнале в постела, зетот и невестата, да спијат и веднаш беше излегол дув нечес от невестата и му се испраил нат зетот, за да го јадајт. Арно ама, што ти вела клин клин терат, — и чадот от пепелта што ја вхрли ангелот во огнот, беше се стоприла једна страшна змија, колку една ламја и беше се вхрлила нат нечестивиот дув, та беше го голтнала цел, како некој болен што голтнува ап.

Татко је, мајка је на девојката и ангелот са никој стопијале прет врата и со душа (съ нетърпение) чекале да се обзори и да видат дали кье остани зетот жив. Стапало момчето и невестата от спиене и со радос отврлиле вратата от одајата, та беа излегли на двор и му бакнале рака на татка си и на мајка си, спроти законот. Кога виде богатио оти зетот му беше останал жив и кога се научил оти момчето беше турил во огнот еден прав и правот беше се стоприл змија, а змијата го изела нечестивиот дув и куртулисал зет му жив, го грабнал ангелата и го прегжрнал, та от чедо по-вело го избакнал и со големи бакшиши го даруал.

На часот пушти богатио по татка му и мајка му на момчето да добидат и тукуну да си живеат. И донесле татко му и мајка му, и ангелот му кашал оти тоа добро му го стоприл, едно за настарос да живеат по-раат, и друго стопката што ја имал по-напрет да истечит, чунки била со арам собрана.

„Ти благодарам, момче, му рекол слепио, татко му на момчето, и многу ти благодарам, ама многу ми ет мајка, дека не можам да те видам тебе и свато, сваката и најбоеке мијлата ми сиа.“ На тие збори беше се разплакал. „Не плачи, пријателе, му рекол ангелот, оти што не је възможно чоеку, възможно је Богу, ево јас во името Божие кье ти напраам една бјлка и кье ти и најмачкам очите и со Божјата помош кье проглеаш.“ Се наједил ангелот

на земи, пльукнал и напраил троа кал, та му и намачкал очите и веднаш беше прогощал. Кога се видел слепиот пак со очи, глема радос беше сторил и многу му благодарил на ангъелот.

„Вие, пријатели, се благодарамте от нас, а и јас се благодарам от вас, чунки се ватив свети Иован; свети Иванстото, пријатели, треби да зните оти јет поголем рот от сите роди што има чочек, вака да знавте и дури кье джржите правйната, ич да не се боите; а ако пак ја ватите кривйната, уште по лошо може Господ да ве накажит. Е сега, седете ми со здравје и добро видение.“ Колку излезе от кукња и караќаип беше се сторил¹⁾ ангъелот. Тогаи дури беа сётиле оти ангъел Божи беше момчето, што му стори тие добриње на двете кукњи и си останаа сите мирни и радосни да си живеат дури бидејќи.

Приказана от Ристата Џирцана.

B. p. Тука ни се представя една версия от извѣстната приказка „Благодарниятъ мртвецъ“, при това толкози близка версия до библейския нашъ изворъ (историјата на Товия), дѣто може да се предполага, че е направо отъ тамъ и земена. Другите извѣстни български версии сѫ изникнали несъмѣтно чрезъ международно предаване. Такива сѫ: леринската Сб. V 143—5: имъе и царцката керка, клисурската Сб. IV 133—7: Говедарь, синъ му и св. Арахангел (втората е имка отъ предметния мотив и отъ приказката: три думи — три жълтици, дѣто скъпо се продаватъ полезните съвѣти: да не газишъ мътна вода, да не правишъ пищо, прѣди да прѣмилишъ и пр.), старозагорската Сб. VI 150—8, етрополската II. Сп. XIV. 317, охридската Шапк. 26 „Славхийските синъ и въскръсналиятъ мртвецъ“ та че може би и Леринската Сб. III 153—5, Гъавуло и Бетер-вок. Като оставаме за до други пѣти подробни разборъ на този мотивъ, отбѣгваме, че сѫ многобройни варианти на него въ разни народи. Особито лесно могатъ да се издебнатъ они по стажките на Р. Кюлеръ, който е писалъ върху тоя предметъ въ Germania III 199 ит., по поводъ на Симроковата (Simrock) книга „Der gute Gerhard und die dankbaren Todten, сестрѣ въ Or. und Occ. II 322—329 и III 93—103, къмъ Gonzenb. 90, Jahrb. f. rom. und engl. Lit. V 2—3, Arch. f. slav. II 631 № 29. Тука сѫ посочени унгарски, иѣмски, полски, ерменски и др. версии, както и литературни обработки. Гл. още Hahn 53 (грци.), Sebillot, Contes pop de la haute Bretagne I, Cosquain XIX (Romania VI 529—539), Kuida 44 и 60 (моравски) и др.

2. Адамъ дава име на сички божи творения.²⁾

От кога создал Господ вѣков, создал и чочекот (Адама), создал и сите животинки, што се по вѣков и му и прїнесол пред Адама, да му клайнт на сѣкое името. „Адаме, Адаме, єве ти и прїнесов сите животинки што сум и создал на земјава, да му клайнши на сѣкое името и презимето, му рекал Господин Бог, и да си одбериш едно от животинките за друѓар да ти биди тѣбе; глѣдај сега арно, отврби си очите, да си бендишаш еден друѓар, за вѣкот сб него да си го пожијвеиш, арно, лошо, ти си знаиш. Тука отврби си очите, отбери си, кое те бендишаш, тоа земи си, за тоа ти принесуам толку многу животинки, да си бендишаш еден друѓар.“

Седнал Адам на еден стол висок и зѣл да прегледуа сѣкое от животинките и да и кѣрштаа со име и презиме. Пѣрво ватил от нај малото да го кѣрштаа и да го бендишаш. Ја видел мрѣвата, оти е мала, ја кѣрстил: мрѣвичка (от малечка). Го видел цѣрвот, дека прилегал на црево, го кѣрстил: цѣрв. Свѣкал Адам на друѓите животинки: „ја проговорете, бре животинки, му рекол да ве чујам, кои каков збор имате?“ Сите животинки беше проговориле, сѣкое спорѣт гласот свој, што си го имале. Кога чу Адам от сите животинки гласот и на спорѣт гласот им кладе имињата. „Мъу,“ сторила мачката, је клал името: мачка. Рикнало магарето и спорет риканието му клал името. Загуѓала гукучката: „гукучко,“ је клал името: гукучка. Заграчили гаѓванат: „гра, гра,“ му клал името: гаѓван. Закукала кукайцата:

¹⁾ Изгубилъ се.

²⁾ Битие II, 19 ст.

„куку, куку“, іа кърстил: кукайца. Запупал пупунецот: „пупу, пупу“, го кърстил: пупунец. Заткала ўтката: „ут, ут,“ іа кърстил: ўтка. Забуал буот: „буху, буху,“ го прекърстил: „був. И така на сите животинки Адам баше му клал именъата и презименъата, спорет како што беше му чул на сите гласот. Сите беше и прегледал едно по едно, за да бендисат едно, да му бидит другар. Арно ама ни едно не беше бендисал.

От кога іа свѣршил работата, беше дошол Господ кай него и беше го прашал дай ли іа свѣршил работата. „Е, Адаме, што стори? Дали іа свѣрши работата што ти іа дадов?“ — „Іа свѣршив Господи, ама не а довжршив, чунки другар не бендисав; туку седам и се чудам, Господи, му рѣкол Адам, како едно животинче не ми се залепи за сѣрцето!“ — „Іа аи лѣгни си да прѣспиеш, Адаме, му рѣкол Господ, да коя кье станиш, бѣлкъм кье бендисаш нѣкои другар или другарка.“ Си лѣгнал Адам и заспал. Зел Господ и іа напраил Ева. „Іа стани, Адаме“ му рѣкол Господ. Станил Адам от сонот и іа видал Ева испрѣена на спорѣт него, на нѣколку чекори скраїа, дал вик по неа: „ѣла, єла, єла вамо. (Ево, Ево, Ева тук), оти ти си ми за сѣрцево.“ Како на сите животинки што му кладе именъ Адам, така и на Ева беше е клал и беше си іа зѣл за другарка.

Прикажена отъ Димета Устаджима.

3. Какъ сѫ сътворени олънцето и звѣздитѣ.

Уште коя не бул вѣков напраен, Христос бил роден. Бидејкъм бил мальчик, се покраи Бога си одел и за пола му се дѣржал. Каи къе одел Господ, сполаі му, по него бдел и Христос. Дури маќака му било на Бога дѣка се по него бдело мальчик Христос. „Нѣ туку иди по мене, а чедо, му вѣлел Господ, седни си на земи, побиграй си нѣшто, како ситѣ деца што си йграат.“ Коя чу той збор Христос от Бога, вѣднаш беше му се йстаил от коленото и си седнал на земи, да си побиграт. Първата йграчка му била на Христѣ да си копа гемъ со тѣслата и да си напраит кал, а от калта си напраил едно чудо чудесна топчиня, како туталина и си и клал на гирамитчиня да му се сушат.

Одил, шетал Господ и напинал кай што му бил син му Христос, да го види што праит. Коя го видел извалкан от калта во рапете и во аліштата, се застоил, да види што праел, што се извалкал толку от кал. „Море што така си се обацал, бре синко?“ му рѣкол Господ-Бог, што е таи кал, што си напраил прѣт тебе?“ — „Топчиня за игранье си праам, таѣ“ му рѣкол Христос. — „Арно си напраил топчинята, бре чедо, му рѣкол Господ, ами чуму ти се толкуа чудо топчиня, што сакаш да и праиш?“ — „Кье си и вѣрлам, таѣ, на угоре како топкы, за да си йграм си нив.“ — „Е, лели така ке си йграли си нив, му рѣкол Господ, аи вѣрли іа онаа топка по големата на угоре, да видиме дури кай кье іа вѣрлиш.“ Со рѣдос голема Христос беше го послушал таѣка си, та грабнало големата топка и іа мѣтало на угоре вишинѣ-небе. По Божи блајосов беше отишла топката многу далеко и застанала на едно место, та се сторило сонце. На часот беше свѣтало како некое сонце ўтрено, кога да болсни во чоечките очи и да не можи вѣ него да се опулит. Туку си клало Христос обете рапчиня на очите, да не му се земи здракот от сонцето. — „Еи синче, видиш големата топка како ти іа напраив да свѣти како сонце. Аи расвѣрли и сите топчиня на угоре, за и тие како неа да се напраат.“ — „Кье и вѣрлам, таѣ, сите, му рѣкал Христос, ама те молам да не ми и напраиш како големата топка, да свѣти толку многу, за да нѣможам вѣ неia да се пулам.“ — „Мошнѣ арно, чедо, аи ти вѣрли и топчинята, да іас знам како кье ти и напраам.“ му рѣкол Господ. Вѣднаш и грабнал Христос сите топчиня со

обетé раце, и эсвјрлил ёдни на́ десно, а дру́ги на́ лево, ёдни є́горе, други є́долу. Сите се распјрснаа по широкото небо и сёкое тóпче и тóпка се застóала на мéстото кai што ia бла́боил Господ. От тие тóпки и тóпчиња Господ и бла́боил, за едни да бýдат месéчина, други — гóлеми здвéзи, п на́й ма́лите — помáлите здвéзи. Коа виде Христóс оти сýте топчиња му застáнаа на вýсоко и коа вýде оти нéмат сб што да сý играт, грáбна от зéмьата со рáце и се рáсвјрла по здвéздите со зéмьата на нив, за да п тýрнит; јáро ама Господ и зéмьата беше му ia бла́боил, тýкви му се стóрила дзвезди сýтни. От таá земьа била Кумоата слама гьеба ми ти. Ете така се сýтворил вéков.

Слушана отъ Ристета Пјрцана, а нему отъ единъ селенинъ разказана.

3. За сиромаха, двто ходилъ при Господа и го питалъ за щасието си.

Си бýло што не сý било, си бýл ёден мнóгу сýромав чóек и си эмал чéтири дéчинья: трíй маšкви Ѵ едно жéнцко. Неможéїкви да и рáни, тáргнал да оди по плáниње, за да го бáра Бóга. Одел, бдел и стрел на пátот ёдна жéна. „Помóзи Бог,“ ie рéкол чóекот на жéнатата и сéднал ма́лку да се починит дó иса. — Каи сý тáргнал вáка, бре бráте, му рéкла жéнатата, што мнóгу сý се ѹморил?“ — „Кýе одам кье го бáрам Бóга, мóри сéстро,“ ie рéкол чóекот. — „Е, лéли кье биш каи Бóга, брате, та мóлам, прáшаи го зáошто не мý даат мéне чéлат да рóдам, како сýте жéни, да Ѵ iас ма́ика да се стóрам? Те мóлам, братéнце, кога кье се вратиш да ми кáжиш,“ му рé克拉 жéнатата. Си го клáл тоа вó умот сиромáиот и си тáргнал да оди да го бáра Бога. Одел, бдел и дóшол во ёдна вýсока и стрáшна плáнина; одéїкви нис плáнијата, го стéмнило и се одбил от пátот, за да пренóкьеват во ёдни рácie. Кога вléгол во rácisto, бéше на́шол дванáсет мýна аráмии, от на́и лóшите на вéков; го пречéкале и прáшале што чоек iéт и от каí ђид, за каí ђид. Мнóгу сýромав сум, му рéкол, бре бráкъя, тýкви бдам за да го бáрам Бога и да му сáкам троа пáри, да си рáнам дéцата.“ — „Тамáм, ѿсли Ѵ ние вáков чоек бáравме, како тéбе, му рекле арамáите, што да бýт каи Бога. Слúшай вamo, приятеле, коа кье го на́ши Бога, те мóлим да го прáшаш и зáнас, чўнкъем сме от на́и лóшите арамáии на вéков, на тóи вéк каи кье не́ клант?“ — „Ако го на́идам, бráкъя, бéз друго кье го прáшам и кóга кье се вратам, кье ви кáжам,“ му рéкол сиромáиот и от кóа бéше прéлежжал нóкъта каí арамáите, єутрото беше си тáргнал да бýт, да го бáрат Бога. Одил, бдил и дóшол во ёдна дру́га пýста плáнина и на стéмнýанье се прибрал до ёдна пéштера, и кога глéдат во пештéрата ёден стáрец, Богомóлец, каí се кáрстел и метáни чýнел. — „Добрó-вечер дéдо, му рéкол сиромáиот, али ке ме дéксаш вéчерва да пренóкьевам во кúкъава твóia?“ — „Како не кье тé декsam, чéдо, му рéкол стáрецото, ёла запóведаи седни.“ От кóа бea се кунушти́сале¹⁾) го прáшал стáрио сиромáио: каí одит по тие пустéлии и што барат? „Одам да го бáрам Бога, дéдо, му рéкол сиромáиот, за да му посакам малце пáри, бти сум мнóгу сýромав.“ — „Тамáм, лéли кье биш каí Бога, кье те мóлам да го прáшаш за мене, каí кье мé клаи на тóи вéк.“ — „Мнóгу јáро, дéдо, му рéкал сиромáиот, кье го прáшам и коа кье се вратам, кье ти кáжам.“ Прéлежжал сиромáиот при стáрио и рáно си тáргнал да бди да го бáрат Бога. Одил шт бдил и стрéл ёден стáрец каí си сéдел на пátот. „Помóзи Бог, дéдо, му рéкол сиромáио на стáрио и сéднал дó него, да се починит ма́лко. — „Кáи туку скýташ вýка ти, бре чóече, му рéкол стáрио, по бвие пустéлии?“ — „Го бáрам Бога, дéдо, му рéкол сиромáио, за да ми поможит, оти сум мнóгу сýромав; сý имам три маšкви дéца

1) Распознали се.

и ёдно жéнцко, одóшто сум сýромав нé можам со лéп да и прéранам, ёте тбá бáрам, дéдо.“ „Кóлку за тбá, чедо, лесна работа iёт, за да и прéранни дéцата, му réкал стáрецот, со пárво даí по нéкоа гóдина на́ даскал да се понáучат кни́га и после къе и глáвиш ёдното на казáнджии, дру́гото на тéрзии и трéкътото на бáкали, за кóлку къе ти дáат рúга!) тóлку да и дáиш. И ёте како къе и раниш дéцата. Дру́го ѫмаш што да кажиш? Кáжу! ако ѫмаш нéшто друго?“ — „Хá, ѫмам, ѫмам за да ти кáжам и дру́го, дедо,“ му réкол сиромáио. Идéйки по пátот, ме стрéте една жéна и ie кáжав, оти къе óдам да го бáрам Бога, та тáя ми нáрача да го прáшам Бога, зáошто нéзе Господ не ѫ дават чéлат, како на сýте мáйки што му дават.“ — „Не ѫ дават Господ нéзе чéлат за дóброто нéзино, чўнкии áко роди тáя дéте, къе бýдит iа бéз очи, iа бéз раце, iа бéз нозе; а пák ако ie се рóди здрáво, къе ie бýдит мнóгу лóшо: iа чáпкжн, пийаница, комáрджна, арамиа, кесéджиа. Ете зá тоа Господ не ie ѫ дават дéте на таá жена. Кáжи дру́го ако ѫмаш да кажиш, му рече Господ. — „Имам ѫ друго да ти кáжам, дéдо, му réкол сиромáио, идéйки наídov дванаесéмина наí лоши арамии и от коа му кáжав оти къе óдам да го бáрам Бога, ми нарáчаа да го прáшам Бога зá нив каí къе и клаи нив на тóи вéк.“ — „На тоi век нив Господ къе и клаи на дно во вéчна и сó нив ке и кáрпит казáните от вáчна, каí што къе бидат скынати“ му рекол старио. — „Оште нeшто друго имаш да кажиш?“ му рекол старио. — „Е, друго еден стáрец наídov во една пештера се кáрстеше и Бога молеше и метани чинеше, му рече стараио, тоi му рече да го прáшам Бога, за каí къе го клáйт Господ на тоi век?“ — „Него къе го клáйт Господ на тоi век да го вárдит ráiot; тоi къе и дáржит клучéите от ráiot,“ — му рекол старио.

Извайл стáрио трóа пáри, та му дál на сиромáио и го ѫспратил наzат да си óдит: „ái со здрáвие ói ми си приáтеле, му ракол стáрио, и кóа къе му кáжиш на стáрио за ráio што къе го вárдит, ако нéшто нéкъит и се на́лутит, тоi къе бýдит за газéрите¹⁾ от казáните, што се вó вéчна; а пак ако се радуáат арамиите оти сó нив къе и кáрпит Господ казáните, нíв къе и клáйт врátари на ráiot, да и дáржат от ráio клучéите. Аi ми со здрáвие сéга, приáтеле,“ му рекол стáрио и вéднаш си лéтнал на нéбеси. Кóга виде сиромáио бти лéтнал стáрио на нéбеси, се ѫверил óти тоi бéше Гóспод.

С тáргнал рáдосен да си ѫдит за дóма и дóшол каí стáрио во пешterata, та му кáжал како што му réкол Господ. — „Кáко, кáко! къе ме клаи на врátата от ráio, да го вárдам и клучéите да и дáржам? Дéка мáлку тóка на обои вéк сýм се мачил, тýкии и на тóи век да се мачам; пóбарно кáрпа на кáзано бýдуам одóшто на врátата на ráio да сéдам.“ Велéкым тáка стáрио и тáка Господ беше го наréдил коа беше ѫмрел. — Дóшол каí арамиите сиромáиот и му кáзал оти Господ къе и клáйт за кáрпи на казáните от вéчна. Кóга чуia арамиите оти сиромáио што му réкол Господ, сýте се разрадуáа и рýпнаа та се вáтиа ёдно бró да ѫграат и да се радуáат, на повéлата Божиа. От коа ѫмреа арамиите Господ беше и клаил да го вárдат ráiot со клучéите ѫ нив.

От тоi ден сиромаин беше се поткrepил и беше се обогатил.²⁾

Приказана от сина ми Спасета.

¹⁾ Цена.

²⁾ Газер = дъно.

³⁾ За очудване е, дéто тука не се явяватъ извéстнитъ пасажи съ мжтията рéка, безплодното дърво и пр., на които пасажи изворитъ съ най-вече „ходенята“ на светци. Ср. и погорната Софийска приказка, съобщена отъ г. Д. Стойковъ. Б. р.

Отъ Пирдопъ.

Записаль В. П. Дюлефовъ.

**Двамина брате, св. Богородица, чудната свирка, подарена отъ неъж,
и пошть.**

1) Едно врёме имало двамйна брате. Единиа (по малкиа) бил луд, а другиа свесен (не бил луд). От башта им остало кашта, говеда и други нещта. Един ден лудиа поискал да са делат, а брат му отговорил: „добрѣ, ами имаме само един оббр, та да направим оште един и тугава да са разделим.“ Лудиа пристанал. Зеле та направише оште един оббр. Като направише оште един оббр, лудиа зел новиа оббр, а на брат му останал стариа, като си мислил лудиа, че като поткарят говедата, тие ще навлезат се в новиа оббр. Брат му рекал: „сега а да вкараме говедата и коя говеда в които оббр влезат, тие ще да станат негови. Като зеле да ги вкарат, то сичките говеда навлезат в стария оббр, а в новиа влязат само един куц (сакат) вол.“

На другата зáран лудиа зел та го заклал, одрал го и после зел кожата и месото, та ги занел в гората. Като ги занел в гората, зел та насякал месото на пárчета и го окачил по дръжетата, като думал: „зáран ща добда да ми дадете парите“, а пà кожата метнал на една шипка и я питал: „щет ли ми платиш зáран?“ А шипката, като са клатила от въстара, скръцала и тои мислил, че му кáзват, че ще му плати, та си утишал.

На втората зáран утишал пак в гората и тръгнал от дръжко на дръжко да иска да му плачат за месото, дёто им оставил и най после утишал при шипката да и иска пари за кожата. Утишал при шипката и зафáнал да и иска пари, а тъя си пак скръцала. Тои са ядосал и зел да я сече, за дету не му дава пари за кожата и штото я фáнал, тъя са искръстила ис корен. Като са искръстила шипката, лжснале му са един казан пари, а тои са упладшил и побъагнал; утишал си домá и рекал на брат си: „бае, ас свржшив работо — намерив един казан пари и не мога да ги донеса, ами а да спрèгнем воловете в кóлата, та да идем да ги земем.“ — „Бре гъянуло проклети, ти лажеш, какви са тийя пари?“ „отговорил брат му. Лудиа рекал: „да идем и да видиш, че та не лажа.“ Брат му са много почудил на това негово кáзване.

След това брат му спрèгнал воловете в кóлата и утишле на мъстото, дёто бише парите и ги натовариле на кóлата. От като ги натовариле, свесниа брат рекал: „ако ни срещне няакуи, да не си кáзал ништо, че ни избесват.“ Лудиа²⁾ са обештал, че нема да кáзват никому ништо. От там тръгнале; повржвеле, што повржвеле, срещнале един поп. Лудио штото видял попа, извикал: „пое, ние кáраме един казан пари.“ Брат му са упладшил, като кáзал, та извикал: „а, пари зéр, луда му работа, какви пари!“ Попа си замýнал, без да кáже няшто. Тугава свесниа брат кáзal на лудио: „абе, бти прáвиш така бе? Нали ти казава да не кáзваш никому? Ами сега, ако иде попа да обади на конака да ни излобват и да ни избесят, тогáва. . . Лудиа от един пат скобнал от кóлата и утишал та стигнал попа и го прибил. Като го прибил, върнал са при брат си и му рекал: „бае, аз видял работата на попа — прибив го.“ Брат му рекал: „абе, оти прáвиш така бе? Нали ще ни окабаат, што штём да чиним тугава!“ И станал, та утишал, та зел попа и го фáрлил в един излек.³⁾ От там тръгнале и утишле домá си, та скриле парите.

¹⁾ Ударението, натурено почти съдът отъ записвача, възбужда искон съмнение. Б. р.

²⁾ Така остало и името му, защото бил лудъ.

³⁾ Излекъ = кладенецъ, бунаръ.

От като скрýле парýте, лúднъо стáнал, та утишал при попадíата и ѝ рéкал: „попадíо, ние докарáаме парý и прибýиме попа, па го фжрлýиме във излéка.“ Попадíата стáнала и утишла при брат му да пýта за попа. Като го попитала, а тóи ѝ рекал: „попадíо, ти тóя ли лúднъо ште слúшаш? Не видíши ли го кжкав е! Нéка сáвне зáран, па да ѹдем да ти кáжа дéка е излéка.“ Прéз нóшта тоí стáнал, та утишал и заклал ёдна кóза и зéме та извáди попа от излéка и пусне кóзата, за да не са намéри попа, и зéме та го закопае на дру́го мъáсто. На зарáнта попадíата утишла, та повíкала некóлко заптýета от кóнака, повíкале и двáмата брате и утишле при излéка, дёту са фжрлиле попа. Като утишле там, накáрале лúднъо да влéзе в излéка и да извáди попа. Лúднъо като вльáл в излéка, зел да вýка: „попадíо, има ли попа рóгове?“ А тъя му отговорила: „има.“ — „Има ли попа четери крáка?“ — „Има.“ — „Има ли попа опáшка?“ — „Има.“ И тоí зел, та извльáсал кóзата и тие што да вýдат: не попа, ами кóза! Брат му тугава кáзal на попадíата и брата, кóиту бýле сéбрани: Абе брате, не вýдите ли го, че е лúд, ами сте седнáле него да слúшате и да го rásправъяте!“ И от там са разутýшли.

След това, не са мýнало млóго врéме и от кóнака са наúчили, че са докáрале парý и съштото врéме пратíле сéимене да ги докáрат. Сéименете като ги докáрале на кóнака, кáдиата зел да ги пýта, от де са докáрале парý, де ги са намерíле и кои ги е намерíл. Свéсниа брат лóвил бáв и кáзвал, че не знае нýшто. Зéле да пýтат пá лúднъо: „Е, кáжи ти сéга да видíм, какво ште кáжеш?“ И тоí зафáнал да кáзвва, че истíна са намерíле парý и че тóи ги бýл намерíл и ги докáрале дóма си, като прýбиле и попа. Във тóва врéме држжал и едно држво и кáкто rásправъял на кадíата, удáрил го във еднóто око и му го извáдил. Тугава брат му рéкал: „абе, ефéнди, не видите ли му акжла кжкав е, ами сте седнáле да ма rásкарвате насам-натáтак!“ Лúднъо като извáдил на кадíата окото, тóи са ёдосал и накáрал сéименете да ги затвóрат.¹⁾ От ка ги затвориле, лúднъо мýслил, што мýслил, наé-после рéкал на брат си: „бае, ас шта стрóша врátата да избýагаме от тýка.“ А брат му рéкал: „абе не дéи прáви такá, че шта ни усéтат, та ште ни избéсат!“ Лúднъо бес да го слúша искржтил врátата и ги нарáмил на ráмо и зáедно с врátата избýагале от конáка.

От там утишле дома си, зéмале парýте и тржгнале да бýагат, а лúднъо сé си нóсили конашките врата на ráмо. Като избýагале в нýакýи си грát, зéле, та кóпиле една тóрба темъáн и една тóрба стýпца, па тржгнале по селата да прóдават, уш че са тржговци. Кáкто вржвеле, стýгнале до една воденица. Лúднъо видъял, че са вржти камíкa и извíкал: „бае, іа виш мáмина прéшлен, ас шта го зéма да ѝ го нóса.“ А брат му река: „бе гýавуло прóклети, седи си мýрен, че ште да влéзем в бéлья!“ Лúднъо бес да слúша брат си, докáчил камíкa и побýагнале.

Като побýагнале, утишле във нýакуа си дру́га гóра. Лúднъо зел та са кáчил на едно држво, дóста високо, заедно със врátата и воденичниа камíк. Подíр малко са задáле нýакуи си тржговци и брат му (свесниа), като ги видъял, кáчил са и тоí при лúднъо на држвото. Тржговците дóшли и зéле та rástovariile под сжштото држво кóнете и ги пуснале да пásат. Тржговците седéле, што седéле, вечеръáле и зéле да си постилат за лýагане. Във това врéме лúднъо зел да вýка на брата си: „олéле, бае, дотéгна ми мáмина прéшлен, шта го фжрла?“ А брат му рéкал: „не дéи бе гýавуло, че ште исплáшиш брата и ште ни видат, че сме на држвото!“ Дýрде тоí

¹⁾ Тукъ ще да има конфузия, също както и въ други нéкога мýста въ приказката. Ср. Шапк. 57: Майка и синоветъ й Сб. III. 293, Grimm 100, Hahn 34, Schott, 226--232, а също и Афан. 123 (II, 297--307). Влашката прик. у Шотта почти до сушъ съпада съ бил. гарската у Шапк. Б. р.

да издұма, лұднью пұснал қамікса и тоі изрұчал на дөлу ис држвоту и тржговците са исплашиле, та побыагнале и оставиле стокса, көне и січко, бес да земат едно парче от няшто. Тұгава двамата брате слеле от држвото, та зеле стоката и көнете и побыагнале вжв някуа си друга гора. Като утишле вжв таіа гора, зеле та са пак разделиле и си обратиле, че пак ште са сжбера. На луднью са паднало темьяна и стипцата, а на брат мун — көнете сжс стоката. Там като са разделиле, луднью утишел на едін вржв вжв гората, а брат мун си утишал дома. Луднью на вржа чакал доста вриме браты си да доиде, ама тоі не дошал. Тұгава луднью земе, та истржи темьяна на күп и го запалил. Като горжал темьяна, вкв саштого вриме больяло св. Богородица зап и от темьяна й минало. Тұгава тъя попитала луднью: „што да ти дам за тойа ляк, дёту ми излеюва забите?“ Луднью й отговорил: „ас не шта иишто друго, амі искам да ми дадеш една свирка, като засвиря, січко да се разыграе, и една брадва, като завржта веднаш, січката гора да испада.“ И тъя мун дала тажкава свирка и брадва.

След малко вриме луднью станал и утишел в селото да дира мъасто да са гляви у едін поп. Күгато са пазариле, напрavиле пазарлажк сжс попа, че ште седи дурде кука кукувицата. От като направиле пазарлажка, попа мун дал една копшица и го повел да идат на пазара. Като вржвеле ис патья, слугата (луднью) се тикал се до попа, а попа мун рекал: „и, по назат вржви, не са тикаи толкува до мене.“ Луднью (слугата) зел пак та останал млогу назат. Тұгава попа мун рекал: „абе, ас не казав да останаш толкува назат, вржви кольку едно ендэзе след мене.“ Слугата зел от едін тेңзиа ендэзе, па мерил и вржвял след попа, дурде утишле на пазара. Попа мун иакупил тоба-онова и го натурыал вжв копшицата и кзжал на слугата си да гэ носи дома мун. Слугата като вржвял ис патья, се ял и дурдету утишел дома, изял січко, што имало в копшицата. Като утишел дома, попадиата го попитала: „камб ти луднью пазарлажка?“ Той й отговорил: „е, попадио, то е траяло, дурде са е вржвало, дурде е втасвало и дурде са е пробдавало; отка влэе в копшицата, то не може да трае.“ След малко дошал и попа; попадиата го попитала: „готвили попадио?“ А тъя мун рекла: „е, че што да готва, тоі иишто не донесе: січко е изял.“ На попа не останало добре, ама си премлжчал.

Подир това зела да раждадиата. Други немало күгода пратат да вика баба, тие зеле та запратили пак луднью да вика баба. Като утишел за баба, тъя била млогу стара, та не можала да бди; тоі зел та іа чушнал (натоварилъ) на гржба си и іа ионел. Носил іа, што іа носил, по едно вриме му са досадило. Наблизу имало излек и тоі зел та іа занел до излека, сложил іа отгore на него да си почине, а пак на излека немало капаци и штом сложил бабата, тъя паднала вжв излека и са удавила. Като удавил и бабата, утишел си дома (у попа) и тие го попитали: „луднью, дёка е бабата?“ Той им рекал: „е, че не можеше да бди и іас іа чушнав да іа носа, па ми са досади, та іа оставил при излека да си почина, а тъя падна ватре и са удави.“ Попа и попадиата зеле да са едосват, а тоі им рекал: „не са едосавите, ма не мога и ас да одрежа на дётето папа и да си го окапа? Колько пати сам гледал от маіка си.“ От като са свржшило веke січко, тоі зел та огреал вода, да го окапе, ама вода била врела и като сіпал вжв коритото, турнал дётето и то са попарило и умржало.

Подир това, попа сж веke бездисал от него и рекал на попадиата: „попадио,¹⁾ тойа слуга не е веke за дома, ами аде да го пратим сжс козите да ги пасе, че да са маанем от него.“ Пратиile го сжс козите и тоі утишел. Пасал ги 5—6 дёнья, ама вечер, като додат козите, издуле са от ёдене, та шта са пукнат. Едін ден попа рекал: „попадио, ас шта са скриїа да ида да

¹⁾ Това ще да е вѣрното, а не горното попадио? Б. р.

въ́да тоиа кржпник¹⁾) кжкво пра́ви сжс козите, та ги докáрва тóлкова сýти; тóлкова кóзаре сме менйле и нйто едйн не ги е докáрвал така сýти, като тоиа!“ Като кáзал това на попадијата, стáнал, та ути́шал вжв гóрата, дéту пásал слúгата кóзите. Като ути́шал, ви́дъял, че слúгата му свирил сжс свирка и кóзите игрáле. Прéстанал да свири; замахна́л пак сжс бráдвата и испáдала сýчката гóра и кóзите зéле да ёдат.

Вжв него врёме са дос.. ло на попа. Той зел да с... миж до едни тржне, като са чувал да не го види кóзара (лúдньо), ама кóзара го ви́дъял и тамам клéснал пóпа да с..., той засвирил сжс свирката и пóпа са разíграли по гóл г... ис тржнето, дúрдете зел да вýка на кóзара да спрé, да не свири вýке, че си избól млóгу от тржнето. От там пóпа стáнал и си ути́шал дóма, та рáсправил сýчко на попадијата, што му са слúчило прес денья. Тýгава попадијата рéкала: „пóпе, а да го накáраме дóвечера като дóде да ни посвири, че да ви́дим кжкво свири.“ Пóпа пристанал.

Вечерта, като си дóшал кóзара, пóпа му рéкал: „лúдньо, попадијата са нау́чила, че си имал юбава свирка, та иска да ни посвириш.“ Лúдньо рéкал: „добрé, пóпе, да посвира, ама тýрете дéцата вжв сáнджа и тýрете дárациите²⁾ отгóре, па го закльúчете и го качéте на тávana, а па вам да посвира, да пóиграете сжс попадијата раат и да са не плашат дéцата.“ Попадијата зéме, та тýри дéцата вжв сáнджа, тýрила и дárациите отгóре и го закльúчила, па го качила на тávana. Като го качила на тávana, лúдньо засвирил, а пóпа и попадијата са разíграли. От като преиграле, погледнале дéцата, ала што да ви́дат: децата вжв сáнджа избýти и умрéле! Тýгава пóпа са удáрил в глáвата за дéцата си и зел да пáди слúгата да си ути́де, заштото му не оставил нýшто вáксе. Ама слúгата му кáзал, че оште не му бýл дóшал денья, до кýгато са е пásарил (оште не бýла кýкала кукувицата). Пóпа като немало вéке што да пра́ви, накáрал баба си да ути́де, да са качи на крúшата, да закýка, та да са очисти лúдньо. Баба му го послушала и ути́шла, та са качила на крúшата и зафáнала да кýка. Тýгава пóпа рéкал: „аиде, лúдньо, да си вржвиш, ето кукувицата кýка.“ Лúдньо рéкал: „бе джáнам, кжкве таia кукувица, та кýка бес врёме?“ и зел едно држво, та ути́шал при крúшата и прибил бабата, дéту кýкала.

Пóпа като ви́дъял и това чудо, то нéмало вéке дру́ги куртулуш, па зел та накарал рáтаia си, кбito работил сжс кóлатата, да зéме да избие на една бáчва джното. — От ка избýл джното на бáчватата, пóпа прéдумал лúдньо да влéзе вáтрет, уш че ште го прáти за вýно да дóкара. Лудньо, бес да му мýсли, зел та вльял вжв бáчватата, и като вльял, тýриле пак джното на бáчватата, качи́ле ia на кóлатата, спрéгнале и вóловете и го пóкарале да идáт нéиде да го фáрлат зáедно сжс бáчватата, та да са курту́лышат от него. Кáрале го, кáрале, зáкарале го вжв нýакуia си млóгу гúльама гóра и свалиле бáчватата и ia оставиле вжв гóрата. От там стáнале, та си ути́шле.

Вжв тaia гóра имáло и аíдуци. Кугато аíдуците си крýле парýте, лúдньо ги сé глéдал ис бáчватата и ви́дъял де си скрýле парýте. От като аíдуците са наéле и си скрýле парýте, стáнале и ути́шле на нýакуia си стрáна. Вжв него врёме дóшал едýн влжк да обýра кóкалете, детý еле аíдуците. От като обрál кóкалете, ути́шал при бáчватата и зел да са чеше. Като са чесáл, лúдньо му фáнал опáшката из една дýпка, кóјато му била оставена за вóздув и ia држжал млóгу здрáво. Влжка от стрáв потáтрапи бáчватата и ia тáтрапал некóлко врёме, дúрдете ia и рáзбил. Като са рáзбила бáчватата, лúдньо пуснал влжка и ути́шал та зел парýте на аíдуците и си

¹⁾ Кржпникъ = нехрани-майковецъ, завълянъ, чанкънъ.

²⁾ Дárаци = инструментъ за расчесване (развлачиване) на вълна.

трягнал, да си утиде до ма. Връзвал, што връзвал, утишал до една река дъста гуљама, на којо то имало и едн гуљам мос. Тудно като са качил на моста, допло му на акъла, че от одавна не си е виждал г..., та зел да са наведи да си го види и както са наводил отплеснал са от моста и паднал във реката, та са удавил. И така сичко, са свръжило. За повече, ако ма питате, не знае; толкова знае, толкова и каза. Удави са сиромаа и си утиде при дни и при години.

Слушана отъ баба П. Тодорова.

Отъ Прѣвала (Берковска околия).

Записалъ: Ив. К. Сапунджиевъ.

Дѣдо Господь и урисниците.

Кажда одил Госпот по земльуту, седнуш замжркжал кот ижуту¹⁾ на юднога офора и остал у ньек да почева. Булката на офора ото добила заинчар к ночи юдно мушко дете и тия ноч била тречка. Урисницаите допаднули кот детето и му нарекли: „од юдну капкувода да му юе иумреожо.“ Госпот чул оратите на урисницаите и гим рекжал: „логом²⁾ можете му узе душуту од мене?“ А он му рекли: „не сака, а кажда че да му буде свадбата, та да окат и роват по ньек и матер му, и булката му.“ Госпот му станул и кръсник на детето и, кажда да си отоди, он рекжал на офора ото: „кажда че равуните момката, ако буде жиф, да ме зовете на свадбуту му и да не отождате за вречуту³⁾ без мене!“ А он му рекжал: „а от куде да те зовимо, кумис!“ Госпот му рекжал: „ви останфте юдну погачу, юдну бжклици вино ф торбалкяту на гурунатого, а ас, кажда че замбррем торбалкяту на ньек, че добда.“ Та от тогава останул кас адето да се зоважт лугете сас погачу и бжклици вино на свадбу. Детето на офора ото израснуло; он го равунише⁴⁾ и, кажда зафанули сиадбата, зовали кумката, како гим рекол. Он дошжал и тржнули за булкяту. Булката биле од друго село кръс юдна река. Стигли у ньек и узели булкяту и, кажда се поважрнули, реката се замутила, а Госпот качил момката зади-себе на коняката и минул реката. Кажда излезнули од рекуту, капка пръжела ф устата на момката и од нью му биле па иумреожо. Свички фанули да окат и роват по ньек, а наймного булката му. Госпот не могал да упази душуту на момката од урисницаите. Тъга он бржкнул у пазукяту си и извадил големуту книгу и на ньу биле пишани годините на свичке лъгуте по земльуту — на момката биле пишани шедесе године, а на булкяту сто. Тъга Госпот рекжал на булкяту, ако оче да ариже од ньоните године половина на ньек, та да каже на урисницаите да върнут душуту на момката. Булката арижала половина од ньоните године и душата се тъга па поважрнула и он станул.

Урисницаите како наречат на тречуту ночь и како напишат у големуту книгу и Госпот не може да отпише.

Слушана отъ дѣдо Тодоръ Ив. Терзиета.

¹⁾ Ижа, къща.

²⁾ Мигаръ, нема.

³⁾ По момата и дарът ѝ (прекията), когато отиватъ, казватъ: „ото же за вречуту.“

⁴⁾ Годиле, направиле мѣна. Отъ ἀρταῖον:άζω, отдѣто рапон пърстен (Костурско). Б. р.

Отъ Велесъ.

Доставилъ А. Матовъ.

Наречницитѣ, свети Илия и булката, която подарила на момчето си половината отъ своя животъ.

Íмало еден чобек и една жéна, — маш и жéна, — им умирали дéцата. Нáиносле им се родило едно машко дéте, и па трéкъата вéчер кье го дóнесе Гóспод еден стár човек, — го стéмнило у сéлото, и нéмало кái да нóкъева, — та óтишал у кúкъата на човекот што му се родило дéте. Му вíка: „кье ме пúшчиши ли да нóкъевам вéчерва ý вас?“ И домáкъинот му рéкол: „добре¹⁾ си ми дóшал! Имам трекъа вечер — Гóспод те дóнел.“ Останал нóкъта тóва.

От како вечéрале нóкъта, сýте лéгнале, испозáспале. Саде стáрецот нé спал, чéкал да гы чуе наречниците, шчо кье му нáречат на дéтето. Едно врéме дошли они. Пjрвата рéкла: „áide и óва нека им ýмре!“ Фтóрата рé克拉: „нéка пожíвее, нéка му се порáдуят тátко му и маíка му!“ Трéкъата рé克拉: „íá што кье рéчам, мбето кье бíде! Нéка рáсте, нéка порасне двáисе и две²⁾ гóдини, да стáса за жéненъе, нíкаде мóма да нé наíде, да наíде прекý вода. Коа кье се врати назат, да се ýдави у вóдата, и неvéстата да ia вратат назат.“

Свети Илья, — он ти бил стáрецот, — сéто го ýслушал. Утрéдента, коа си кынýсуял да си бди, и нарачue на маíка му и на тátка му на дéтето: „Кога кье го жéните, мéне да ме вíкнете. Да се кáчите на тóи рит и да вíкнете: дедо Илья, дедо Илья! — и ia кье дóидам.“

Рáсло дéтето, порásнало двáисе и две гóдини, наíше мóма прекý вода. Тамам гы испрáтиле сватóвите, им тéкнало³⁾ за „дедо Илья.“ Бáргу прáтиле по него да го вíкнат, и он дóшал, гы фtáсал сватóвите.

Óтише тáму, ia зéле невéстата. На вráкъанье свети Илья бдил покрай мóмчето и го крéпил от ёдната стрáна. Тáка ia помýнале рéката. Тóку кога дóнле на крáиот на вóдата, еден кóнь пjрснал вóда со опáцката, му влéгла у ýустата на мбачето една кáлка, го удáвила. Óгтува свети Илья бди прáво кái Гóспода да го мбли: „Амáн, Гóсподи,⁴⁾ — му вíка: — овáка, овáка се стóри една рáбота. Нé му дáваши ли сега⁵⁾ на мóмчето дóуша?“ Гóспод му рéкол: „ia дóуша дáвам, дни нé давам. Иди, прáшаи гы тátка му и маíка му на мóмчето, ако му дáдат от нíйните.“⁶⁾

Бáргу бáргу дóтjрчал свети Илья кái што бéше свáдбата и гы прáша тátка му и маíка му на мóмчето, дáли кье му бddелат от своíte дни. Они нé давале! Оди свети Илья кái Гóспода и му кáжуе: „Гóсподи, Гóсподи! Нé давајт от днítе ни тátко му, ни маíка му.“ Иди прáшаи ia неvéстата, — она има триста⁷⁾ (?!) гóдини да жéвее, — ако му бddели от своíte дни.“

¹⁾ Обикновено съмъ чувалъ: „добро дóиде (или: добро си дóшал)! — добро наíдо (или: добро си ве [те] наíшал)!“

²⁾ Числителнитѣ прѣдъ имена същ. носиже ударениие, само кога съ поне четирисложни, инакъ — или второстепенно, или никакво. Друго е, кога числителнитѣ се изговаряятъ съ осо-бена сила.

³⁾ Хрумнало, дошло на умъ.

⁴⁾ Или: аман, Гóсподи.

⁵⁾ При таквизъ условия, тýй като с.

⁶⁾ Също тýй у Чуб. II прик. № 82 стр. 329 праща Богъ св. Петра да пита една вéщица, дали дава отъ свойтѣ дни на една вдовица, но тя отказала.

⁷⁾ Ср. горната бýл. за удар. на числителнитѣ.

Дόшал свети Йлија при невестата и ја пращал. — „Кóлку гóдини
ймам да живејам?“ пращала невестата. И свети Йлија и кáжал. Тогај кóсата
на невестата им покрýвала лицето. И она си фáнала со обете рáци кóсата,
иа разделила на полу и рекла: „половината днји мбí нека бидат, половина
ната — нéгови.“ После оживело мбомчето.

От тогај останало жените да си прават пáтец на глáвата.

Забѣлѣжка. — Идеята на тѣзи двѣ приказки, че либето е повѣрно отъ сички други
члънове на челдъта, се развива по инакъвъ начинъ въ многобройни народни пѣсни, като
Мил. 556, Истр. I, 216, Бонч. 88, 97, 114, Сбм. I 22 № 12 и др. Гл. Потебия, Объясн. ма-
лорусск. и сродн. и. пѣс. 162 ит. Повече иде за сравнение наименътъ гръцка пѣсень цитувана въ
№ 36 отъ приказките у V. Schmidt, дѣто не майката нико башата, най либето склонява да
отстъпи на Яни нѣколко години отъ живота си. Право има Шмидътъ, дѣто сравнява тази
прик. по мотива съ приключението на Адметъ и Алкеста, което е послужило за известната
трагедия на Еврипид. Найсетиѣ, сѫщъ вариантъ отъ тази прик. представя: Прилѣпската,
обнародвана въ Живая Страница II 155, и Воденската, дѣто е обнародвана въ Книга за проч.
I 30. Тамъ освѣнь св. Илия, излизатъ отъ начало на сцената още св. Димитри и св. Георги,
но понататъкъ не зематъ токорѣчи никакво участие въ събитието. Напротивъ, за посъгласно
съ духа на приказките вамирамъ дѣто тамъ св. Илия заръчва да каниятъ за кумъ него
и другаретъ му, като туржътъ на керемидата колаци. Краятъ на Велешката прик. — обясне-
нието на пътеша у женитѣ, нѣма въ Воденската. Въ Прилѣпската прик. нѣма св. Илия, па-
мѣсто него — ангельтъ, който земаль душата на момчето, а сetiѣ се съжалълъ надъ не-
вѣстата, като я видѣлъ, че сѣдѣла съ вѣнецъ на главата и плакала. Свѣршъкътъ: „И блаоси
Госпо мажот и жената, коя кье се венчаат, да си се гледаат; затоа си, коя кье се ожени,
поикъ си гледа жената, отъ колку маиката!“

Отъ Ахъръ-Челебийско.

Записъл Ст. Шишковъ.

1. Господъ литургисва.

Ф еаднó сёлу имáлу еадноа мумá, та цáла гудíна лижеаля болна.
Еаднъ праъничесан дёнъ билó гулéам праъник, врънут лъдуеътеа варървеали
нах чьбаркva, пак нéхи ёацеа дубальнеау, чи ни мóжеа да йдеа ф чьбаркva,
та зеаля да плáчеа от балностеа. Кату си плáкала, чи са прунéла и са
еавíла ф Бужí раi на лътуургíеа. Самýчеак Гóспут сас áнгелатеа
лътуургíсуval. Чьбарквата билá ут чis алтóан, пак Гóспуть и áнгелатеа
билý лъу кату сланцá. Га да кáзват „благословéну цárкъ“, еаднъ áнгел
раздáл врънут ф чьéарквата pu еаднба чеарвéна свеаш, та дал и нéхи. Га
са свéаршила лътуургíеата, та душло врéамеа да чьукнат свеатá кóмка,
излеáл пак друг áнгел, та си збраал свеаштeа. Га да си зеáмса и нéхи-
ната свéашь, чи са стръбаснала от страха и са разбúдила сас свеаштeа
ф ракитеа. Врънут са сбоárкали с такáва хúбава свеашь; нíидеа на зеамъоата
не имáлу такáва кáматна свеашь. Га хми кáзвала мумáта, кадé ea билá и
каквó ea ви́деала, нé веáрували; алá га смýвали свеаштeа и умýвали
нéакву болну, лъу eai тбea сахáть уздравеáвалу.

2. Добъръ попъ, ангель и мишка, скокнала въ комката.

Дрѹгушъ на еаднó мéасту имáлу еаднъ попъ ёацеа хайран, та фсе га
лътуургíсуval, слíзal еаднъ áнгел, та с распёреани крилá сидеаl на
вратата чьбарквини и га са своárшъуvalа лътуургíеата, фоárкнуval си нах
небуну. Нíкуi, ниту попат ea бил ви́дъувал áнгелатук будноашъ.

Еадноашъ попат га бил ф лътуургíеа, лахаду са, та фрýпни мýшъка
ф кóмката. Да са фарлý мýшъката, ни бýва; пак и да са изеадé мýшъ-
ката, как штé са прикара прис устата! Чьудил са попат, мýстил са, та
чеса друг кулáи нéма: стýсал очи, та изеáл мýшъката и си испýл свеатá
кóмка. Га пугбалнал попат мýшъката, áнгелат са пугнусíл, пурéсал са

и прудўмал побутуму: „ж-ж-ж! как изеаdea миšьката?“ Лъу прудўмал áнгелат и пригреашїл, та устáнал вбарзан на чьбарквинитеа вратà. И пóпат пригреашїл с миšьката, та и тоi устáнал воárзан на хайдымуту сас згоáрчеани роáки и сас свеатá кóмка ф ракитеа.

Гудйни са изминоали у тóка сettnea и врът вйдъували и пóпатуку на еадноту меаству, и áнгелатук воárзан и с пáднали крила. Тугáва áнгелат са молил лъудъеамитеам, да са збеароат побувеа и владици, да стóреат грабниea, та дано гу Гóспут прустý. Ангелат са фтáсувал, агá гу пуснеа Гóспут, друѓу ни мбжеса да стóри, амí га фоárкнеа ф нéбу, да хми пасльнеа, та да вйдеат каквó ea áнгелцку пса́лнуваньеа.

Збрáли са побувеа и владици ут dealéчни меастá, та три дёнеа и три ноáшта прáвили грабниea. Пояръвьеан дён áнгелат путреапéрал ма-личьку, фтóреа ден пак путреапéрал, агá на трéтьеа ден, чи си му душла сýлата, та си фоárкнал нах нéбуну. Га утишьбал ф сéдмуту нéбу, чи пса́лнал, та куми́неатеа ут коаштитеа иска́пали; полькува пузавынеáла земьоата. Пак пóпат са ступи́л и стáнал мýру.

Слушана отъ Добра Маркова въ с. Устово.

5. Приказки изъ челядния и общественъ животъ.

Отъ Ахърь-Челебийско.

Записаль Ст. Шишковъ.

Покаяниятъ гръшникъ, който посадилъ и поливалъ главна.

Ф адноа стрáна имáлу адýн млóгу лош хайдутин — кеассаджиа, та не имáлу чилеаc да ни ioá пуплáкал ут нéгу; ду тóлкува бил лош чилеаc. Кóлил лъудъеа, убýрал, бахтáл, пáлил и нíкак ни мóгли да му нáдат кулáеа. Иу адно вреáмеа хайдутина зоал да са пусасéата ф каквý лóши поатьвеа варвý, та утишьбоал у адýн испувеáдъник¹⁾ да са испувеáда. Чеáкал, чеáкал, надеаl са да гу запýта испувеáдъника, каквý греáхувеа ea прáвил, ни пýта гу нíшту. Пак испувеáдъника, шту ea испувеáдъник, гу знаел какоаф ea лош чилеак, та гу билó страх да гу пýта и да му кáжеса, чи ea греáшсан. Какý гу не пýтал испувеáдъника и хайдутинатус билó срам да кáжеса греахувéтеа си, та реакоал испувеáдъникутуму: „чи ти ни штéш ли да кáжиш и мéнеа неáкву да прáвеам, та да ми испрустý Гóспут греахувéсеа?“ — „Нéма каквó друѓу да ти кáзвам, сýнку, амí хбди на катá пугрибану и на катá равнéну и Гóспут штеа та прустý,“ му реакоал испувеáдъника.

Хайдутина си излеаl и ут тóка сéтьнеа тоi са пуустáвил ут лóшиеа поат; ала фсé га имáлу пугрибану,²⁾ ea равнéну, ни упúскал да ни и́деа. Кату гльоáдал, какоаф пугрибат чилеáка и какоаф гу разрáвсат, сасеаtил са тоi лъу хóбáвичьку, каквó лóшиу ea прáвил, та са удréкал хичь да ни прáви вéikea и утишьбол пак у испувеáдъника, та сас соалзи му искаáзал сýчьку, каквóту прáвил. Испувеáдъника вйдеал артак, чи му са са струшилу сарцéту, та му реакоал: „мáдеам са си удréкал, сýнку, вéikea да ни

¹⁾ Думата исповéдникъ не се употребява съкждѣ въ Ахърь-Челебийско. Въ селата Левочево, Долно-Дерекю и др. казватъ „дукловникъ“ — „да са дукловамъ“ вмѣсто да се исповѣдамъ. Послѣдната е отъ старо врѣме употребявана въ мѣстния говоръ, а първата е нововедена и се употребява въ селата: Устово, Райково и рѣдко другадѣ.

²⁾ Въ нѣкои села казватъ и пусрибáлка — ди иди на пусребалу, на пусрибáлка.

правиш, каквоту си правил ду сига, то иди, та воами главънеа ду пульвийната изгуреала на юган, посади еа ёту на кутръ барчйна, пак ут другана барчйна неси вода, та еа зэлйва. Алѣ лъу ку та сръоашънеа будин, да му дадеш да пиш, та чеа еа излйва; с напитта вода да ни залеаш главъньоана. Кугату са фанеа главънъсан, знаи, чи Госпрут ти еа прустил греахувета.¹

Хайдутина утишьоал, та сторил каквоту му казал испувеадъника, алѣ главънъоата билѣ еацеа деалачеа ут поатеат, дёту ималу вода, та фес си гу среаштили лтудтеа, та хмильдал вода, та лъу таман си имал рабута: до носи вода ду пульвийна поат, да му еа напийбат, та да іа излйва и пак да са връшта да тачи, пак главънъоата да ни можеа да залеа.²

Хайдутина си алаштисал, та му билѣ балну, ку ни сръоашънеа будьек да му даде да пийнеа. Адноаш гу сръоашни адий кеасеажие — друк хайдутин, боарзал да притеаче адий кеарван поятыници да хи убеаре, та чеа и исприбиеа. Задавал му вода, ни хтеал, амѣ гу напцбовал и реакоал: „рйни са ут учисеа ми, зевреа лъо сига ти збйрам деанстеа“, та чеа утишьоал да пиш ут чеашъмъоата. Хайдутинутуму са расоардилу, та реакол: „сблкуф лъудъеа са пйли ут мѣнеа, та ти ли ни штѣш да пиш“ та чеа лъу фдигни тифекеат, та гу прибиль. Га душъеал дёту главънъоата, какво да види, главънъоата са лиснала! Тугава уттарчал у испувеадъника, та му исказал січъку. Испувадънику му станал ут меаструти и му реакоал: „сйнку, тбеса ти Госпрут прустил грехувета, чи си куртулисал млогу лъудъеа да ни плачеат, га си прибиль нюса хайдутин; иди си сига у думати.“

Слушана отъ Дечю Маджаровъ въ с. Устон.

Отъ Прилѣпъ.

Записалъ М. К. Цѣпенковъ.

Тоя свѣтъ е колело.

Бу дуня чарки фелек, ашколсун чевжржне.¹)
Бу дуня ялли куюрук, ашколсун тутаана.²⁾

Нѣкое многу ўчено турче во Стамбол било во нѣкои голем сут къатин, што земал многу алжик. Не знам што му нашле нѣкои грѣшка и беа го истерале от къатиплжкот. Бидеїкъи многу ўчено, многу мака беше му паднало и беше напраил еден арзоал, та беше го дал на съами цар, за да видит царот, оти имал писмо многу ѹбао и зброй многу вѣрзани, за пак да го клант къатип. Го зел арзбалот царот и го прѣпей; арно ама царот не къел да му го рѣсипит атжрот на пашата, што го истерал него. Муджр бидеїкъи бѣл до нѣкаде царот, му напишал еден шер на арзбалот вака: „Бу дуня чарки фелек, ашколсун чевжржнѣ; бу дуня ялли куюрук, ашколсун тутаана“, и му го дал арзоалот на къатипчето. От коа го прѣпейал къатипот царскио шер, што беше му го напишал на арзбалот, беше се зачудил на тие двѣ збора и беше си рѣкол сам съ себе: „царо мене ми пиштал: ербап олайим, пильяв іеим (достоенъ да сѣмъ, пилавъ да ямъ); іа чекаи да видит царот, за нѣкое време што маисториа кье му напраам, за чарки фелекот да го човжрдисам“. Щите на часот къатипот отишол въ каршия, кай кари-пазари (женски пазар) и си күцил едни каугерски алишта, та се прѣпраил от ефендиа на каугер и отишол во нѣкои манастир и за бѣрго време беше го научил редот рицъянски от егуменот єште по арно. За кѣсметот негов, ємрел егуменот и бидеїкъи от него нѣмало по вредан за егумен да клаат, беше го клае него. Би, нѣкое време егумен и побаскал да си бит на алжилжк. От кога беше

¹⁾ Тойзи свѣтъ е колело, което се върти, браво на тогози, който може да го върти.

²⁾ Тойзи свѣтъ е дебела (тълста) онашка, браво който може да ѝ удържи въ ржката.

се испростил со сите каўгъери, му зел и една книга со мурот манастирскы, оти бил ёгумен и работил многу ўбою во цэрквата и во манастирот дури бїл.

Станал от манастирот и си Ѻтишол прао Стамбол, во патрикааната. Се преставил прет патрикот, за да му дает нѣкоја работа. От коа го видал патрикот, оти имал гблема вреднос, го сторил владика пѣрв. Поби владика нѣкоје време и ватил да бит при учени турци и ефенди да праит мубет за вѣрата турска, и распрашуал по учени турци за турската вера и нај после се блекол во једни ефендијски љишта, та ѻтишол во пѣрвото кавеане турско и ватил за да му ѹа прикајхуа вѣрата турска на сите учени. Голем кеф беа праеле турците, кога го слушаше пѣрвио владика да му ѹа валит вѣрата и да сака да се потурчите.

На тоа згора, беше го ѡднесле до шерисльамот, за да го потурчи. Гблем кеф беше сторил и шерисльамот, кога виде и чу, оти пѣрвио владика кье се потурчуат. Арно ама, едно му пречело на шерисльамот, што не къел вѣднаш да го потурчи, дека турски не знаел да зборува и книга да пеит: „ако е кабил, ефенди, му рекол шерисльамот на владиката, што кье се турчел, да побучиш при нѣкоји мубтија турски да зборуаш, чунки ти от гжрчкыи друќи јазик не си знаел, и писмо треба да се научиш малку турско, да после кье те потурчам, леши си ѹа азеттисал“ — „Пеки, мубтиј ефенди, гблема севда³⁾ ѹа имам, за да се научам книга турска“, му рекол наречениот владика, сторен от турчин и пак кье се претурчуат, без да го знаат кој ет и какој ет.

Го клал мубтијата во єдна ѿдаја и го заватил да го учит єлиф бе (аз букье). Како го учили, учили, три месеци време што го учили, одвай єлиф бе беше го научили. Го прашал шерисльамот мубтијата: „Како, како, мубтиј ефенди, му рекол, или чалжитисуат⁴⁾ владиката да се учит книга и турски да зборуат?“ — „Се чудам шерисльам ефенди, му рекол мубтијата, со ѿвој гжрчкыи владика; ич да не муб вакъят ѹмот: све три месеци време кай го учам и не можам да го научам да зборуат и да пеит во къитап!⁵⁾“ многу беше бил тупоум.⁶⁾ Ако не ме вѣруаш, єла на мѣдрезе сам ти да го видиш. Ем не оти не къит да се научит, ами не муб вакъят ѹмот: тук се мацит и трудит вѣзден и са покъ, ами пак не можит да се научит; от севда, што имат, дури и курган си купи и вѣзден тук го вѣртил лис по лис.“ Кога и чу тие зборои шерисльамот, станал сам стар да єдит да виdit, дали вѣстине не знаит, како што му вѣлел мубтијата.

Во одајата, кай што седел владиката, имало єдно пењджере, што гледало право по сокак, от кай што ѹделе шерисльамот и мубтијата. „Ха, си рекол сам со себе владиката, чекаи, сега како кье вѣ гостам, за да виditе, кој ет къатипот, што го истераа от къатиплжкот и му даде царот шер на арабалот: „бу дунъя чарки фелек, ашколсун чевжране.“ Еве сега дури го чевердисав чарки феликот.“ Во истото време стана да се кланя и молитви по турски да пеит. Едно дошол до вратата шерисльамот и чул молитвите от нареченио сам владика. Застана да слуша и се сважте на мубтијата да му вѣли: оти го лажел не знаел да пеит! Се чудел и мубтијата, кога чул и со клетва му се калнел, оти не го лажел, ама вѣстине до поминалиот ден не знаел, оти знаел да пеит владиката. От коа го исчекале да се докланя, го прашал шерисльамот, от кай се научил во єдна нѣкъ тѣлку турски да пеит. „Еш честити

¹⁾ Обикнажъ си иж.

²⁾ Любовь.

³⁾ Да ли се труди.

⁴⁾ Научи законска книга.

⁵⁾ Неспособенъ. Тената тесла. Тунаф му сет умот — за нѣкоје дѣте.

шéислеме, му réкол по тúрски, кье ти кáжам отк оi се научив, ама ма́чпо кье ме повéруаш; тukу iас за тоа, што не кье повéруаш, нé сакам да знáм, лéли мéне ми се ѹсполни жаланието. Ноќьеска, како што се мóлев, бев зáспал и дóде Мýавмет при мене; пjрво ме сунéттиса и ми дúвна во ѹста, та сé се научив и кúрано да го пéам и вéрата, како што ђёт, сéта ми iа кáжа.“ Кога чúл шерисльамот тоа чúдо, беше се вáтил зá брада и беше викнал: „Аллах, аллах, што е ова чúдо, што се стóри на оваi вláдика!“ Вéднаш беше му го однесол шерисльамот каi царо да го вíди и да го чуе, што го науучил Мýавмет. Бърго, бърго го ожéния со ёдна наi бóгата жéна, со нé знам колку чíвлизи, и по нéкоi мéсец ємирел шерисльамот, за кáсметот нéгов, тýкви него беше го клáле шéрисльам. Вáтил каi цáрот по набáрго да ѓдит да се разгбóрат. Сéдел и се чўдел цáрот, кákva рáбота шерисльамот да се научит во ёдна вéчер тóлку тúрски да збóруат и вéрата да ѹе научит от сýте тúрци по арно. „Джáнжм шерисльам єфенди, му réкол цáрот, кье те прáшам нéшто, ама атжр да не ти бостанит, како се научи вó ёдна нокъ да збóруаш тúрски и зáконот да го знаиш?“ — „Чéстити цáре, му одгóорил шерисльамот, лели си ми дál шéр на арзáлато мoi вака: бý дунья чárки фељéк, ашкóлсун чевжржнé, ете ѹас го чевжрдисав чárкот и го джржав iálli кўрукот.“ Тóгai го ѹзвайл арзáлат и му го дál на цáрот да си го вíдит шерот, што беше го дál. Кога беше вíдел цáрот и беше се науучил како беше напраил, за да дóди до тóи рет, ашкóлсун беше му réкол и гóлем бакшиш му дal.

Слушана отъ Никола Бутле, сега питропъ въ мон. Тресканецъ.

2. Момчето што пишуало сите жéнчки и троштини во тéвтеро.

Едно мóмче разврáтено си сóшило ёден тéвтер от пéнджере къаати, си го клáло в пáзу и си закáчило дíвигот зá пояс, та каi коia жéна бесчесна кье побíдел, се кье iа прáшал да му кáжит, со кákви истроштине и лágги го лáжит мáжот ѹе, кога да ѓдела нéкаде или кога кье ѹе дóidel нéкоi бесчесен дóма. От сéкоa бéсчесна жена мóмчето бéше испíсало сите итроштине што му и кáжале и сýте гъаблшине што и лáжеле мажите си. Блýзу дéсет гóдини што бdi по лóш пат мóмчето и што пíшша жéнцкы итроштине. От коя го ѹписа сýот тéвтер, стóрило нíjet да се жéнит. „От сега и да се жéнам, гáile нé берам, си réкол сáмо сó себе, чўнкви сýте итроштине жéнцкы и имам в тéвтер испíсани и от тóа не къé можит жéната ми прéд мене да мжрдат.“

Тáка есапéйским мóмчето, бéше се ожéнило и зéло ёдна нéвеста ўмана и чéсна. От коя помýнало врéме, невéстата посáкала ѹзим от момчéто ѹе да побíде до наpорта. „Да бам наpорта, домáкъине, да пóгледам сéир,“ му réкла. „Чéкаi да вíдам во тéвтерот,“ ѹе réкол и го отворил тéвтерот, та вáтил да бáрат, жéнцките итроштине. Вáртило лíсие, вáртело и нашlo пíсано оти eo да ѓдам на порта, нéкоa нéвеста го излágала мáжка ѹе и бtiшла каi него да кўрвуат. „Не къé оиш на порта, жéно, ѹе réкол, оти тáка ми кáжуат тéвтерот.“ Дрúгъи пат го прáшала дáли да ѓйт каi татка e. „Ке ме пúшиш, домáкъине, дá оам каi татка?“ му réкла. „Чéкаi да вíдам тевterot,“ ѹе réкол и отворил тéвтерот. Како вáртил, вáртил, лíсие и нашlo пíшсано: коя му вéлела нéкоia жéна дá оит каi татка ѹе, таia му дóшла нéму за да се бéсчестит(?). „Нéма да биш каi татка ти, домáкъинко, ѹе réкол, чўнкым така ѹе пíсано во тéвтерот.“ Тréкъи пат посáкала да бdi в цáрква „Ке ме пúшиш, домáкъине, да оам в цáрква?“ му ré克拉. „Чéкаi да вíдам што вели тéвтерот“ ѹе рóкол. Зсл тéвтерот и вáтил да вáртил и да прéакъял лíсие: „Нéма да оиш, домáкъинко, в цáрква, еве тéвтерот нé дават.“ Тóку сéдит и се чўдит невéстата со тоi пúсти тéвтер от момчéто ѹе. Блýзу ёдна гóдина што не iа пуштал нíгде да одйт невéстата: „Мóре домáкъине, iас сáкам

нѣшто да те прѣшамъ, зѣшто не ме пѣшташъ отъ порта наѣдоръ да излезамъ? И зѣшто на сѣкое прѣшанье се тѣвтеротъ го бѣтворашъ? Те мѣламъ кѣжи ми? Оти іаc сѣнѣцъ сѣкъаамъ оти ти не ме вѣруашъ да сумъ чѣсна, арно ама ако іе вѣстна тѣа, ти многу се лѣжишъ. Іа кѣжи ми, што имашъ писано во тѣвтеротъ?"
 му рѣкла и му го дѣла тѣвтеротъ въ рабѣ. „Во тѣвтеротъ имамъ исписано сїте жѣнѣцъ итробѣтие и гъаблѣтие, домакинко, іе рѣколъ. Кога бевъ єргъенъ, сїте и исписавъ за да знамъ, кога кье се жѣнамъ, на жѣнаты сите гъаблѣтие. Ете отъ тѣа не те пуштамъ домакинко, отъ порта наѣдоръ.“ — „Бре, да затѣа не си ме пѣшталъ а! му рѣкла. Еїди домакине еї, іаc кѣа кье сїакамъ да курвуамъ, да ти кье ме дѣвардишъ! Затвори тѣвтеротъ и пѣшишъ ме да си бѣдамъ понаѣдоръ, како сїте нѣвести што си бѣдатъ, оти іе стрѣмата и грѣота; да кѣа кье ме дѣвардишъ тѣа, толку гъяолотъ да има очи.“ Тѣа се отимала, тои се вѣлелъ, оти нѣ можи тѣа да игратъ претъ него, асли-кельямъ на йнатъ останале и нѣвестата скрѣбала єденъ маѣриветъ за како да му го клѣи тѣвтеротъ въ бѣгнотъ. Вѣкнала сїна йтра бѣба и іа научила како да напраи єденъ маѣриветъ. Утрото го спотѣрала да бѣтъ наѣ баня „Кье ме пѣшишъ, домакине да оамъ наѣ баня?“ му рѣкла. Чѣкаи да вѣдимъ тѣвтеротъ“ іе рѣколъ и го зелъ тѣвтеротъ да го пеитъ. „Нѣдаватъ, домакинко, тѣвтеротъ, іе рѣколъ, да оишъ на баня.“ — „Дѣва, нѣ дава, іаc кье бамъ, домакине, му рѣкла, и друго нѣшто.“ Рѣпнала и си зела тасотъ за наѣ баня да ойтъ, тои не іа бѣсталъ, тѣа кье бѣдела, наї послѣ кандинсало мѣмчeto, ама зѣедно да одатъ до баня и да чѣкатъ тои на банярскѣ врата, дури тѣа да се изѣбаня и пакъ двѣта да си бѣдятъ дома, асли и тѣа тѣка беше сїакала, чунки тѣка беше го преесапила єсапотъ со бѣбата. Тѣрнгнале да бѣдаатъ наѣ баня и едно дѣшле до една кѹкъа, кай што бѣла настѣвена бѣбата, беше вѣрлила бѣбата отъ пѣнджере єденъ вѣрапъ со гъубре прао на нѣвестата, та беше іа напраила бербатѣн-бербати. Тѣувъ, тѣувъ, како грѣшиа лѣгъено и ме навжрли со гъубре, му рѣкла нѣвестата на маѣжа іе, іа дѣршъ маѣлку бѣвчата да влѣзамъ іаc во портава да се бѣчистамъ и да се измиамъ на чѣшмана, оти вѣка іе стрѣмата да биме по маѣала (по улицѣ).“ Зелъ мѣмчeto бѣвчата да іа подѣржитъ и тѣа си влѣгла наѣtre и затвориша портата се очистила, се измила и си излегла. Си бѣтише со момчeto е на баня и си дѣшле вѣчертъ дѣма. „Іа зѣми тѣвтеротъ, бре домакине, му рѣкла, да ми го пеишъ да вѣдамъ што сї писалъ.“ Го зѣло мѣмчeto тѣвтеротъ и іе го испѣалъ сїотъ отъ краї до краї. „И така останало ўште єдно лѣце бела книга, домакине, отъ тѣвтеро, му рѣкла, да пѣшишъ ўште една итробѣтина жѣнѣца, што не си іа пишалъ.“ Зело пѣрото мѣмчeto и завѣтило да пѣшишъ што кье му кѣжуатъ нѣвестата му. „Пѣши, домакине, вѣка, му рѣкла: си бѣло едно мѣмче, што беше исписало сїте жѣнѣцъ итробѣтие и жената му нѣ моголъ да іа дѣварди; одѣкъ на баня, влѣгла во една порта при єденъ другъ маѣжъ, а тои ст旎а на портата бѣзъ да му тѣкни оти го излагай...“ Уште недорѣчени тиѣ зѣброй, го єдрилъ пѣрото отъ земи и іе рѣколъ: „да вѣка ти мѣне ми напраи, нѣвѣрнице гъиди єдна, да ми стапишъ на чѣста?“ — „Не го чѣнамъ кѣбулъ, домакине, му рѣкла, тоа да го стѣрамъ іаc, тѣку ти напраивъ єдна йтросъ, што да вѣруашъ, оти со жѣна нѣ моишъ да изграишъ, кое кье сїакатъ да се бесчѣстуатъ. Ете зѣ тоа трѣба тѣвтеротъ да го вѣрлишъ въ бѣгнотъ за да изгоритъ и да мѣ бѣстаншъ слѣбодна да си бѣдамъ кай да сїакамъ, како што си бѣдаатъ сїте жѣни. Да ако сумъ чѣсна іаc, ичъ ти нѣ бои се ѡтъ мене, да ти стапамъ чѣста; а пакъ ако сумъ бѣчесна во сїанджкъ да мѣ зѣклучишъ со дванѣсетъ клѣчи и пакъ не кье ме дѣчуашъ. Й друго трѣба да знаишъ, домакине; ако не мѣрдни кѣчката со опаѣшката, нѣма да тѣрчатъ кучиньата по неа. Уште многу зѣброй имамъ да ти кѣжуамъ домакине, ама и отъ бвие, ако си сѣтенъ, мѣжипъ да се бѣберишъ и тѣвтеротъ въ бѣгнотъ да го вѣрлишъ за да го изграишъ, оти ако го чуашъ, побошо кье стобришъ.“ Отъ кое бѣше іа ислушалъ мѣмчeto жената си, се єверилъ оти тѣка си бѣло и бѣше го вѣрлило тѣвтеротъ въ бѣгнотъ да го изгоритъ.

„Іазажк мори домакъинко, на толку трут што сум се трудил, толкуа години да арджам пари и да и ўчам итриштишето от бесчесните жени и да си мислам, оти се сум исписал. Арино ама спорет твојата јтрос ти што ми ја напраи, ми се єплаши бкото и от сега вами єте ти Господ, како ти носи честа, така прай.“ Со това докажуанье от невестата, беше се ослободила од едно монче будала, што ја джржало затворена.

3. Двама братя и торбата пълна съ пари на моста.

Си беа дваца бракъа, со кукъите делени, единио беше богат, а другиот сиромав. Многу пати му велел сиромајот на богатиот, да му дайт трба пари, да се поткрепит во некоја работа. „Море брате бре, море не е лошо да ти даш, току не веруам да и доджржиш, чунки толку ти е касметот и дарот; така ти нарекле во трекъа вечер, за да бидиш сиромав, атжр да не ти останит, оти сите пажести токмо не сет, да и лугето на веков не сет едно: рекол Господ да имат и богати и сиромаси, да от тоа не биди будала, гледај да го купиш денот и да го поминиш, чунки иниаме умирачка, на боји век кол не кье закачиме, да; ама не ет вака, речи?“ — „Море за таќвие зборои јас ўште пекье знам да ти најважзам, му рекол сиромајот, туку една жена кога не кье да меен, везден се кье ти сеен. Да и ти, бре брате, дека не киши да ми даш, тики таќвие масали кье ми курдишуаш и на болниот му даваш гајрет. Ти дај ми троја пари, да кье ме видиш што маистор сум за да спечелам.“ — „Пекъи, бре брате, еве да знаиш, оти кье ти даш, ем една цела туба кье ти најполнам да да видам, дали кье спечалиш“, му рекол богатиот.

Едно єтро богатиот беше најполнил една туба со пари и отишол на мосто, кај што кье вјрвеше брат му, та го дочекал, кога кье вјрвеше на мостот и му ја клал тубата на крајот на мостот. Фтасал брат му и си најмислил со ємот: „Еј шбана, ја почекај да замижам и мижечки да го поминам мостов; Господ да чујат, можи некоаш да ослепеам и да поминам слеп на мостов, да да видам дали кье можам сега да поминам.“ И току беше замижал чоек, та беше ти го поминал мосто и едно беше дошол на другиот крај и беше му свикал от под мос брат му: „Еј брате, ја обважни се најат, да видиш, што замина на другион крај на мостов — ене една туба пари јас ти кладов, за да си и замисиш, ами кога ти вејам, оти касмет нејмаш! Тамам кье си и најдеше, ти ми заможа со обете очи. Туку со сеќето тоа, ај земи си ја тубана со пари и гледај да и најмозиш.“

Ја крена тубата со пари на рамо и тајргна дома да си и посит. На сред патот беа го начекале едни колджеи (вардачи) от ѡурукут и бса му видели в туба што има и што нема и кога беа му и виделе толку пари многу, беше го заплашиле и гвоа сакале да го тераат на конак, гвоа азно беше најшол. Моли, коли, одвај беше и кандисал со черекот от парите да му и дайт, да не го носат на конак. Ето ти, ўште дома не однесени, черекот појдоа! Седна дома без работа да јадит и ўште полбина беше и изел. Нај после се стбрли со еднега бртак и кога стбрли ёсап, ёсап, китап, торба и стап беше му останало от сермијата. Љште малко пари, што беа му останале, ёднаш беше загубил в чаршија троја пари, друѓаш дома беа му влегле арамии, така беа се свјршиле парите во една година време.

Тогај векье повериул сиромајот, оти кус му бил касметот и ич не му работел, чунки стребро и алтажи вакъал, камен и дрво му се чинело. Јунак можит и конь можи, ами кога не киши Господ да ти помогнит, се за најат кье ти ѓдит.

4. Правината се танчи и не се кинить, или: невестата, що а закопаха жива въ земята.

Си биле двाइца брácья, ёднио (по стариот) жéнет, а друѓиот нéженет; работата им била тárговци; си имале дукъан (мааза) полн со стока. По стариот брат посакал да ёдит на нéкои панаѓьур, за да продаи и да кўпит стока за како от како, да понáпреднит во тárговијата и во чéста. Една вéчер го викнал брата си при себе и му кáжал, ѡти стóрил нíет да ёдит на Фильян (едикои си) панаѓа, и му нарачал да сéди на дукъан умно и рáзумно; како на дукъан, тákа и дóма, да ѹа слуша снаа си. Со еден збор, да бидит цел дóмакъин и да бостаит аджамилжкот, што го имал. От кога му нарача сите зборои, што го носеше рéдот, си ѡтиде на панаѓьур. Кóга се напол брат му сам на мааза и от кога му паднаа пáри едно чудо в рáце, и от коа се здрúжил со друѓари лóши и пустикóвци, тárгнал да арджит пáри по пиianство и по чапкжилжк; на два вéчера, на три кье си и дóнеси дома на вéчер лóшите друѓари, за да арджит и да пустит пáри Гледáйки снаа му таквие нéчесни работи, вáтила да го єчит и да му се фáлит наi после, ѡти кога кье си дóбедел брат му (мажот ie), се кье му кáжела за лошотийте, што и праел. На тóа згора го научиia другáрите, за да ѹа бéсчестат снаа му и да нéмат лице да му кáжит на брата му. Кога му чул поучението от лóшите друѓари и му рíпнал на снаа си пжрво тоi да ѹа безчестуат, при се што бéше лична, ами беше наi-умна, што бéше вредна за цáрица да бидит. Аrnо ама беше паднал камено и беше и вáтил нозете. Кога чу тие зборои от девéра си, на чудо стáнала и вáтила да го єчит и да го кáрат за тие бéстрамни зборои, што му и рéкол деверье и другáрите му. Трéстила ѡт врата наdвор и излегла вó двор, сáкала да вика по комшиите. Аrnо ама кога вíдоа другáрите, оти кье и устрамит таia нив, го научиia девéра ie тоi да викнит по комшиите и да кáжит, оти снаа му ѹа напол со iарамази да се безчестуат, и дал вик тоi по комшиите. Се напáрчале да вíдат што ie, што не ie таia лóша викóтница и кога дóшли комшиите, тогаи пред нив си излегле другáрите от девéра е наi порта и дал вик тжргóвчето: вáтил да му кáжуат на комшиите, оти снаа му бéше си дóнесла чапкжни дóма и тоi кáбул не гó чинел, снаа му да му гáзит на чéста от брата си, и му рéкол, да бидит мáртири, како што вíдоа.

Утрото рано пошол на суд и стóрил дáвиia на снаа си; ѹа викнале на суд и ѹа пресéдиle от кога мáртирисле комшиите, ie пресéдиle, за да ѹа закопат жива в зéми на нéкоia раскáреница, чункъи во тóи град таков бил законот за тие, што кье се вáтат во чапкжилжк: или живи в зéми да се закопат, или со камене да се ѹбиат.

Іа зéдоа правéдната нéвеста и ѹа извáниa наdвор ѡт град, та ѹа закóпаа жива в зéми до гуша.

Пуста дúша кóлаи не излéгуват. Плáкала, викала жената до двá-три сáатот нóкъта и за кáсметот нéзин чул еден къеседжиа, што вárтел околу гrádot, за да наidit нéкои чоек да плéнит и дóшол каi што беше закóпана, и от кога се науцил забшто била закóпана, го наáтерал сéизот, што го нóсел сб себе, да ѹа бткопат, и ѹа бткопал, та си ѹа кáчил на кон и си ѹа бднесол нóкъта во гrádot своi, та си ѹа напраил за измéкъарка. Со гóлема благóдарнос нéвестата приймала сета кóкъна работа от избáвникот кеседжíјата. По нéкои мéсец врéме го спýрило (го накарало) гýаолот сéизот от къеседжíјата да и побидит на постéлата от нéвестата. Таia, бидéйки чéсна, му рéкла, со чес да си излегеет от каi неia. Си излегол измéкъарот бéстрамен и вáтил да му кróйт некои мáрифет, како да ѹа ѹбиеет. Се помýнало нéкое врéме и влéгол во одáиата от нéвестата, та и го напол руското ноже и вечерта му го заклал дéтето машко на кеседжíјата со нóжето от

невестата и је го скріл под зглабвјето, кай што спиеше таја. Јутрото чекала маїка му на дётето да се разбудит, нёмало; пошла маїка му да видит; кога што дà видит: машкото и и мјлото и дёте удаено во кжрв! Спискала жёна, што и гжрло течит; дошол мажот је, дошла измекъарката, измекъарот: бре што е, бре како е, кој кье видит, што кье видит? Тжргнале да бараат нис кукња, според како што рекол измекъарот, оти трёбalo да се барат кжрвав нож, кој имало, тој го заклал дётето. Пробараа кай себе и пошли кай измекъарката; барал измекъарот овде, онде и беше и го нашол под зглабвје, кай што беше го клал. Кога видел къеседжийата, оти таја му го заклала дётето, тжрчаница пошол и зел сабъата да ја сечит на комати. Се пушти жената му и му ја ватила раката: „Аман, домакине, му рекла, нё мој, не губи ја, за да нё гледам во кукњава кжрвнина и друга; доста ми е ёднава. Ја дà е патот, нека не ја гледам пред очиве; таја да беше била чесна, не кье ја закопаа в земи.“ На жалта згроја, ја послуша къеседжийата жената си и изваде, та и даде 20—30 грoшeи и ёден леп и ја истера. Си зеде сиротата невеста очите в рабце и си тжргна да патуат преку трупа; дёвье, нокъе, што бега и ја разденило во еден грат, та се вратила во еден ан да каснит малку леп и да се научит кој грат ет. Каснала малку леп и ете ти еден калабалжк кай вжрвил пред анот, со ёден вжрзан чбек, што го носеле на бесене. Прашала невестата анджийата: „Море брате, што кабает стбрил чоеко, што кье го бесат?“ — „Ништо нё сторил, нёвесто, чбекот, му рекол анджийата, тку имал за даванье 20 грoшeи на царот за врѓнија да дават, тикви немаќум да плати, кье го бесат.“ — „Бре, да за дваесет грoшeи да го бесат! му рекла невестата, на ти 20-те грoшeи, абре анджио, јас и те молам, куртулиса го чбекот, оти грёота е да го бесат за дваесет грoшeи.“ Зел анджийата 20-те грoшeи и му дал на тој, што кье го обесеа и го куртулисал от бесалка.

Жёната, от како каснала малку леп, си тжргнала да патуат от тој град за во друг, одеќви си покрај море најажлена.

Чбекот, што кье го бесеа, дошол на ан и го прашал анджийата, кој чоек беше, што му платил царската врѓнија и го куртулисал. Му кашал анджийата, оти ёдна млада јајанджика невеста дала 20-те грoшeи и тогај бјрго беше се упатила покрај море.

„Бре, да жёна мёне ми платила! Чекај да ја стасам и да ја прашам, оти можи таја мёне да ме сакат.“ Тоа рекол и се пушти по неја да ја втасат и едно ја видел и дал вик по неја. Застанала сирота да видит, што ја викат, и едно дошол до неја, ја прашал, дали вистина таја го откупила да не го бесат. Таја му кашала, оти вистина таја го откупила. „Ех, лели ти ме откупи, му рекол, тикви мене ме сакаш, а и ја тебе те сакам; ела ми по мене дома, кье ти имам за жёна.“ — „Море мёмче, море брате, ја си имам маш, му вёлела таја и за тоа нема да се мажкам, дури не речи Господ со него да се ставам и да си бидам домакинка, како што сум била; да ја ако сум те откупила, сум те откупила за мёлос, да не загъниши за дваесет грoшeи; те мёлам останаме да си ѡдам по патат и да си гледам алот.“

На сите мёлби згроја, што му и даше невестата, тој ўште поекье се сиљеше да ја сакат и ватил со сила да ја тжргат за рака, дома да ја носит. Спискала невеста, што и гжрло течит, и на пискането незино дотжрчал еден капидан от една гемија, што била во лиманот. — „Море чбече, забшто ја джерилиш жёнатата така, му вёлел капиданот, што кабает ти стбрила?“

— „Море жёна ми е, бре братко, рекол обесеникот, тикви сакат да ми бега, да за тоа сакам да ја вратам дома.“

Сирота невеста се отимала, си кажуала праото на капиданот, арино, кој ја веруат нёа, се веруат мажот. „Море чбече, му рекол капиданот, јас гледам, оти вие не сте живееле и не кье живеете, тку ја, ако сакаш, продам

ми ѹа. Колку мі́ сакаш, сакаі да ти броіам пárите? — „Е, лели тáка ми вéлиш, му réкол чбекот, дайми две хíльади грóшei и вýди е аирот.“ Извайл капи́данот 2-те хíльади грóшei и си ѹа грабнал невéстата, та си ѹа внéсол во гье-мíята. Викала таia, се отýмала, нéмаше коі да и поможит бидéікъи ѹа пóтерал гемíята капи́данот по море да си пли́ват. Дóшла гъемíята стрéд море и капи́данот посакал да ѹа бéзчестит. Даala вик сирота, се отýмала со сéта сýла и от Бога помош со сáрцето сáкала, за да ѹа чуат на чéста и тóку веднаш се дýгнало мбрето со ёдни сýлни тáлази, та како ѹа запотéрало прекý море да ѹа нóсит, бре овде, бре онде, къе се ўдаат. Во тоа врéме капи́данот ѹа бóстай невéстата и се зáпнал за гъемíята да ѹа упра́вуат. Арно ама гъемíята ѹа однесло вéтро близу до ёден краi и ѹа ўдрило во камéньето, та пárче по парче се стóрила. За кáжмет, бéше се нáшла не-вèстата на една штýца и беше ѹа искáрлило мбресто на бréго. От кога беше и дóшло малку свéста, стáнала и влéгла во близнио град, та бóтища во ёдна пóрта, што и се прéстави пред неа и таia порта се погóдила от цари-цата конáците, чўнки чо тóба цárсто цáрица била цар. — Влéгла во акчи-нýцата и се мóлила на акчи-цата да ѹа прýимат за да му прáйт изmet кóлку за лéбот. Дéнеска, ўтре прáела изmet невéстата и нé знам што ѹа нáпла акчи-цата, се побóлила; вáтила невéстата да гóтвит мáнджи. Кога ѹала царýцата, на чудо стáнала и повéчера после ѹа вýкнала прý себе, та от кóга се разгóрила долго и шíроко, толку ѹа бендíсала, што на сáрцето и лéгнала; от тоi сáат векье не ѹа остáала нýти един сáат да се ѹистай от кai неia. Со дéнеска, со ўтре, одóшто беше рáзумна невéстата, царýцата бéз неia ништо не прáеше — за сýте цárски работи со неia и глéдаше. От како помина една гóдина врéме, дошло сáатот и царýцата пáдна болна за умíрачка. От кога вýде, оти нема чаре, къе се ўмират, собра мéзличот и нáпраи една книѓа за невéстата: ако ўмрят таia, на незýното место неia ѹа бóстай цáрица. Мéзличот сýот ѹа потпíшаа книѓата и по нéкоi ден си ўмрела царýцата. Седна на стóлот невéстата и се стóри цáрица. Со пárво наредила, во гродот нéзин да ѫмат спítалье, за да се лекúаат бéс пари сéкакви болни и нéолни; даде aber по газéтите да се рáзберит со сýот вéк и сýте рáзбраа и вáтиле да бóдат болни да се лекúаат; сéкоi бóлен, што къе доíдел, трéбало таia да го вýдит и да го испóведат, да после къе го клáела во спítальето.

Мáжот ie кога беше си дóшол от пáнагýур, бráт му беше му кáжал, оти гьо беше ѹа нáшол една вéчер со ѹарáмази и ѹа вýдел кai ѹа безчестуáле и ѫспат му го стóрил со дéсетмина кóмшиi и судот ie прéсудил да се зáкопат жива в зéми. От кога се ѻверил на лáгыите от бráта си, поплакал и си réкол, векье да не сé жени, чунки гьолема мýлос ѫмал на неia.

По нéкоi мéсец вáтило на по мáлиот брат да не му се видит от бчите и от ден на ден си бслеше чýсто.

Во тоа врéме от кеседжíята измéкъарот беше се вáтил от нозе и от раце, а обесéникот, што го избави невéстата от бртома, беше се скráстайл. За да ѫлези правýната на мегдан, беше тáргнал мáжот ie от невéстата со бráта си слéпиот, да бódit на болníцата кai невéстата; кеседжíята беше тáргнал со измéкъарот, и маíка му со обесéникот скráстлен — сýте троíца беше втásале во гrádot и то еден дén беше се престáвile прет царýцата. Едно беше и вýдела и беше и поzнала сýте. От голéмата жал, што беше и пáд-нало за мáжа ie, не мóжела нýто да му прогбори, ами си влéгла в бðаia и от кога се изнаплáкала арно, заповéдала, та собрала мéзличот и извáила сýте троíца да и исповéдуат, што грéо имаат. Секоi си кáжуал, ама заради неia никоi не кáжуал. — „Слúшайте вamo, му réкла царýцата, ако не си кáжите до nái мал и nái голем грéф, нéма да ве пóштам во спítальето. Вака да знáите. Йа кáжете се, ѹа бóите си от kai што сте дóшле!“

Сите троица се расплакале и се отимале, гъоа друг греф нѣмале. Арно ама царіцата бидѣкъи грѣот му го знаеше, не и веруаше, и истера от пред мѣзличот, та беше му кажала, оти тои ет мажот іе и за дѣвера іе, и за къеседжіата, и крастайиот, кои како беше и напрѣиле.

От како постбояле наѣвор, брат му на слѣпио, къеседжіата, от крастайиот маїка му, сите п тѣра: или да кажат се што стбриле, или кье и бѣтаат во тои град; наѣзат єднаш нема да и носат тѣка блни.

От кога вѣдоа зорт, слѣпиот, улогаиот и крастайиот се тѣксаа да кажат се што беа стбриле греф и влѣгоа кай царіцата, та сите беа кажале за неia: дѣвере и слѣпио, кажал, оти за прѣва Божа си іа прѣдал снаа си да іа закопаат жива в земи; сеизот кажал, оти от къеседжіата му го заклал дѣтето заради измекъарката, што іа откопаа от кай што беше закопана; крастайиот кажал, оти го куртулисаа една невеста от ортомуа и тои іа прѣдал на єдси гъемиджија.

Кога чуле мѣзличот тие зброяи, на чудо беше станале.

„Е, стѣрци, му рѣкла невестата, чувте и поверуавте, оти мене ме маиніа сите троица на прѣвина, вѣдовте, оти правната се тѣни и не се кини: блазе и прѣблазе кои кье дотѣрпи докраи. За сето бвие, што кажаа, како што беше, уште едно послежно зло, што ме наїде от капиданот, бвие сиромаси нѣ знаат, за да кажат, ами іас да ви го кажам. Откога ме прѣдаде крастайиов на капиданот, ме зѣде в гъемиа и во стред мѣрето сакаше да ме бѣсчести; іас многу се отимав и Бога молив, за да не се бѣсчестам. Бог чу мбите от сърце молитви и заповеда на мѣрето да се наїренит и на часот капиданот рѣпна да упрашуват гъемиджија. Арно ама гъемиджијата се єдри от едни спили и се єкжрши, а іас се наїдов на єдна штица на сую. Голема беше мојата рѣдос нѣ дека не се єдаив, ами дека не се бѣзчестив. И со пѣрво влегуанье во овои град, влѣгов во царскио сараи и со прѣвина Божија, еве сум дѣнеска царица.“ От кога докажала царіцата тие зброяи, го зела мажа іе, та го клаа до себе и болните и пуштила на спиталье и за бѣрго време беше оздравеле. Сѣкои, што чу, се зачуди. От тогаи бѣстана, за да се прикажуат ден дѣнеска.

Слушана от Коста М. Щенковъ.

5. Дѣте родено на три мѣсѣци.

Се оженило едно мѣмче и невестата, што іа зел, му рѣдила дѣте на трите мѣсѣци. Мѣмчето било не до толку ѹтро и вѣднаш не се сѣтило, оти трѣбало на дѣветте мѣсѣци да му рѣди невестата. Минозина беа му се подбили шѣга на мѣмчето, дека му рѣдила невестата му дете, донесено от кай тѣтка іе и от кай маїка іе.

— Мбри невесто, му рѣкло мѣмчето, за дѣтево, што го рѣди ти, мене ми се смѣат свѣтот, оти си го рѣдила бѣрго — во три мѣсѣци; трѣбало да го рѣдиш на дѣветте мѣсѣци, а не на три.

— Море домакъине, нѣ биди буда да и слушаш свѣтот кои како кье ти рѣчит; свѣтот ни завидуаат, а домакъине, и сакаш да не расипат и мѣлоста да ни іа зѣмат от помѣгу нас. Да за дѣтево, што ти рѣкли, оти нѣ било носено девет мѣсѣци, тое саде те лажат; ами еве слушаи да ти го кажам єсапот колку мѣсѣци ни имат дѣтето: три мѣсѣци го носив от кога ме свѣрши; три мѣсѣци го носив от коя си ме зѣл, се стбрило щес мѣсѣци, и три мѣсѣци ни имат дѣтето, Господ да ни го поживит, єте ти дѣвет мѣсѣци, домакъине. Еве пак ако сакаш прѣслагаи сам ти и да вѣдиш, оти дѣвет мѣсѣци нѣ ет. Еве пак еден друг єсап да ти прѣслагам, бре домакъине, уште пи близу до ѹмот: три мѣсѣци от коя се свѣршив іас и три мѣсѣци ти, еве щес мѣсѣци и три мѣсѣци дѣтето ни имат, еве дѣвет мѣсѣци, бре домакъине.

Да ако ти се посмеят нѣкоі от сега вѣмо, сторѣму го овбї есаپ, и ўдри го преку чўрило,¹⁾ за ўште єднаш да не мѣ текни да се бие шѣга съ тебе. Оти знайши, домакъине, свѣтот си бѣраат по бѣдали лугье, за да си праат мезе съ нив. Да, ўште єднаш ако ти рѣчит нѣкоі, како што ти кажав, ўдри го преку свѣтила и глѣдаи си раббата.“ Со тие збройи, бидѣкъи поитра невѣстата, го излѣгала мѣмчето ѹе и тоа си поверуало, оти е така.

Отъ Ахжъръ-Челебийско.

Записаль Ст. Шишковъ.

1. Чуждото се яде съ грижа.

Фадно сѣду ималу адѣн чилеакъ саця, праф и по Буга, на кѣсам крѣпку му не зімалу соарца да стѣри будьнѣму, пак имал адѣн син, та саця меатал бѣку на чѣзду. Моячил гу и моячил да са устѣви ут тоба таебасаѣть, и артак гу устѣви, га вѣдеал, чи ни ште да мѣжеа.

Тоба чилеакъ имал адѣн кумшиеа, та имал адѣн саця хубаф вол. Синоат му мѣтнал бѣку и на кумшицка му вол, та реакоал бубаіку си: „бубаіку, еа шта да бѣрадам сбѣа вол?“ — „Ду тѣка да ти еа, синку, аку кумшиусуму да извѣдим учисеа! Низнаиш ли, чи кумшиеата еа ут брата по извѣдѣ,“ му реакоал бубаіку му. „Нѣ, еа шта гу бѣрада,“²⁾ еа сам стѣрил наѣтъ адноашъ,“ му реакоал синоат. Чилеакат гу моячил и соаи и тоаи, нѣ мѣгал да гу кандардїса, тугаф му реакоал: „чи га си стѣрил такоаф наѣтъ, прави кату штѣшъ, алѣ да си ти кажеа напрѣшъ, ништѣшъ мок да гу укрѣиши та са штим испари, мѣсли са за сѣтынеа, чи ку ма усромутишъ, да знайши, чи шта лошъ да стѣреа сас тѣбеа.“

Тугава чилеакат си казал крѣпум ут синанокъ си, чи синоанъ му еа мѣтнал меаракъ на волан. „Ала еа шта да си ти гу плѣтеа, кѣлкуту ти прави, садѣ да ни стѣришъ неакву да са усромути“ му реакоал и извадил, та му гу платил.

Слеат неакаф дѣнь синоат му укрѣл волат кумшиутуму и гу вакблил, алѣ с какоаф страх, ништѣ са исказа. Га да фатеат да гу еадоат, бубаіку му му реакоал: „сига еа тѣбеса пулушаех да стѣришъ саеа рабута, хоа сига ти мѣнеа да пулушаешь никаквѣ си! Хоа штим да са путьоаглим и двамѣнаса да вѣдим кои по кѣлку тижї.“ Путьоаглили са и заеали волат. Га гу изеали, пак са путьоаглили, чи излеали: бубаікуту три уки по нагбреа ут кѣлкуту бил напрѣшъ, пак синоат по надолу три уки, та шес уки по долу ут кѣлкуту са тьюаглили напрѣшъ ут бубаіка му. Тугава бубаіку му му казал, чи еа платил напрѣшъ волат, ѿштеа га вѣдеал, чи штеа да гу украдѣ и му реакоал: „вѣдиши ли, синку, чи чѣздуту си еа фсѣ чѣзду. Еа си платихъ волат и си еадох мѣеа си иманьеа бис нѣкакаф касафѣть, пак ти гу еадеа с какоа, та за тѣ извѣдеа три уки цали. Как мѣслишъ сига, кутрѣ еа по хубаву?“ Тугава синоат стїнал пишманъ, сасеатил са и са зарѣкал, ѿштеа адноашъ вѣикеа да ни меата бѣку на чѣзду иманьеа.

Слушана отъ Ангель Колевъ отъ с. Фатово.

2. Който не смѣта да се жени.

У еадиѣкъ цареа ималу труйца аргатеа: еадиѣеа бил жѣнеан с дрѣбъни деачиѣкъи, дрѹгиа и тої жѣнеан, алѣ бис деаца, пак трѣтъеа бил лѣфтейр. Тиѣа здеали бѣфиръ вреамеа у цареатук, пак садно ги билѣ срам, дрѹгу ги билѣ стрѣх да му спуменоат за хакоат да хми дадѣ пари и йзин да си пѣдат и да си іубидеат и растоажеат.

¹⁾ Муцуна. ²⁾ Шогорѣ: окрадаи.

Еадноа вéчеар си лафóвали еадíн друк за бáльнеавитеа си, пак цáреат са скрил да ги прислúшьува. Еадíньеа дёту бил с деацá, викал дру́гемтеам и хми са уплáкувал: „еi, жеанá аркадашлар, мен ни ми ea ништу бáлну, леákим ýмам жеанá с дрéбыни деачиньки, сóлкува вреáмеа как хи сам устáвил, та низнаeам каквó прáвеат. Срам ма ea да спóменам цárбусууму да ми дадé ут хакоás, да хми прóвудеа харашылоак.“ Дрúгиес пак викал: „еá нéмам óштеа деацá, чи сам скóру ужéнеан, амí сам устáвил мóеана жеанá нýдеа нýкаква, да нéма с каквó да са еалеаньдýса, та чеа низнаeам и как си гичиньдýса, чи сóлкува вреáмеа ии мужíх да хи прóвудеа нýштичъку.“ Еá пак нéма каквó да му мýслеа. Нéмам ни жеанá, ни деацá, та и треáвват ли ми? Мóсу ea наi-льоасну, днéска рабути, ýтреа eашь; заштóк ми ea мень сувá и нувá“, реакоал лéфтеарьеа.

Бутриноáта пурóкал цáреат поáрвееатук сами́чеак, бис дрúгитеа ф сарáеан и гу запítal: „да ми кáжиш прáву, каквó дúмаипеа ти сношта дрúгеамнеам ти аркадáшеам?“ — „Нýшту хми сам нé дúмал“ му реакоал тоi и фтрéсал са óт страха. „Нé, нé, кáжи си ми прáву, нимó да та ea страх?“ Гу ствоáгнал цáреат и тоi пу ноánкал, пу смоáнкал, та чеа си кáзал: „ех цárбу, заштóк да ти криеам; eai соai, соai сам устáвил жеанá с дрéбыни деачиньки, та хми тьоágleam кахоáр за гичиньмéк. Стáна баéа уткóльку, как ни хми сам прувáдал нýшту, та штат да са узбреат.“ Тугáва цáреат извáдил еадноа пульничичъка шеáпка еалтоáнеа та му дал, чеа му реакоал: „нá ти eai сеáеа парý, та иди, та са ióбиди и налеасни у думá ти, та чеа ýту ду кутрó вреáмеа да си дóйдешь.“

Тугáва цáреат пурóкал и дрúгеатук та и нéгу испýтал каквó му ea бóлнуту, чеа му дал еадноа кривáчка еалтоáнеа (нéму по мálку дал, оти нé имáл деацá) та си и нéгу прувóдил да си iúбидеа.

Пурóкал и трéтьеатук, та гу запítal каквó ea лафóвал тоi аркадáшеамтеам си прис веачеароá. И тоi пугаóнкувал, пусмоáнкувал, та чеа каквó да стóри, кáзal си: „каквó да лафóвам, цárбу, мóсу ea льоасну: еá нéмам ни деацá, ни жеанá, та и заштóк ми са. Днéска рабутиам, ýтреа eám, нéма за каквó да му са мýслеам.“ — „Га ea тоai, ти си бил бис файдéя чилеáк, ут хаíванин по беаттéрь. Такоáф чилеáк катý тéбеа, дёту льу тантé зеамíоáса на фильтó, тришь по хубáвеа да гу нéма нýкакаф“ реакоал цáреат и нагудýл еадíн жеанлáтин, та му утсеáкал главоáта.

Слушана отъ Юрана Стоева отъ с. Устово.

Отъ Габрово.

Записалъ Н. Стойковъ.

Кой какво прави, себе си го прави.

И́малу нýакуí просяжк стáриц, чи кжту прóсъжал, се тжí дúмал: „коi кжкó прáви, сéбъж си гу прáви,“ дрúгу нýшту ни дúмал. Иднж жинжк иж дугнýжвáлу, кжту гу чўвала дж думжл се тжí и си рéклж: „чакжí, ас шжти кáжж тéби каквó е туi: коi кжкó прáви, сéбъж си гу прáви.“ Зéла чи му мéсилж иднж пýткж с утробж, и кжту утишжл пак, тъя му рéклж: „нá ти, д্যáдо, тóплж питкж дж си áпниш.“ Тоi ни знáжл кжквá е рабуттж и иж тýрил ф турбжтж си, дёту тýръжл льáбж. Кжту изльáзжл стáрицжт ут сéлуту дж си иди, срéшнжл гу ис пáтъж иднж чильáк, коиту бил млóгу глáдъжн, и кжту гу вýдъжл, рéкжл му: „Ти, д্যáдо, кжту бдиш дж прóсиш, трýавж да ýмжш льáп дж си испрóсиш: даи ми, мольж ти сж, рéкжл, мálку лéбиц дж си áпниш, чи сжм млóгу изглжднъжл, пжк ни музжáх дж нжмérъж ду сигá дж iám.“ Стáрицжт му рéкжл: „дж ти дám,

сýнко," бржкнжл ф турбжтж си, извáдил тóплжтж пítж, дéту му ю билá даљ унжзи жинá, и му кáзжл: „нáти жí тáзи пítкж, чи е тóплж юшти; нéж ми ю дáди жí сигá скóру иднж жинж.“ Кжту му ю дáл, стáрицжт си зжмýнжл ис пáтьж. Чильákжт кжту зел пítкжтж, зжáл ю и си вжрвъал и тои ис пáтьж. Тои бил син нж унжзи жинж, дéту дáла тáзи пítкж нж стáрицж и бил óдил нж нýакжди шу ижбанж, чи сигá сж зжвржштжл у тъах си. Дудé си утишжл у тъах, зжбульялу гу сжрци и му стáнжло лóшу. Кжту стýгнжл ф кáшти, зжтржшкжл сж, зел дж викж и дж сж привýвж. Мáiкья (?) му сж чўдила кжквó е туи нéшто — ж туи билó, ж унýи билó, наi пудир й душлó нж ýм дж ни би дж е утробъжн, зжштоту, нж тжквóс приличалу. Кжту гу пítжли кжквó е iал, дж не би дж е iал нéшту утробъну, тои кáзжл: „нýшто ни сжм iал, сждé ис пáтьж, кжту вжрвъах, срёшихх идйин просьжк, чи кжту бъях млóгу углжднъал, пuisseкжх му малку лéбиц дж си алиж, и тои ми дáди иднж тóплж пítкж, куйату бéши наi удгбri ф турбжтж му. Сал нéж дет сжм изъял, друго нýшто ни сжм апвжл.“ Тугис мáiкья му испиштъалж и кáзжлж: „праву си думапи тóзи стáриц, чи коi кжквó прави, себъж си гу прави.“¹⁾

Слушана отъ баба Гана С. Недкова въ Габрово.

Отъ Леринско.

Записаль *H. Настевъ.*

1. Двамина побратими се надлъгватъ, единътъ се прѣсторва умрѣлъ.

Ёдно врёме двама (?) човеци от едно сёло ка бýле ногу си сумаси фати́ле се побратими и се зговори́ле да бдат на печалба и шо кье доби́ят ву три години да си го бéрат наéдно, а напкун да си го дъéльят брацкъи. Двамина тата ортаци оти́шле на чуждина и коя навжршиле три години, зеле да се готват за пжт. Они пжрвен си пригледа́ле тéфтеро да видат кои от нý(х) по кобуку пáри е (?) тóрил ву касата и ви́шле едéно ву тиа три години спечалил ильёда пáри, а другъю салде дъвесте пари. Неise, тжргна́ле да си ути́ват на вильает. Дури да дустигнат ду нii(х)ното село, тоi шо имал салде дъвесте пáри, (Г)и поáрджил и нýемал су шó да си кóупе пешкъёши²⁾ за думашните си. За тувá се помόбли на другáрот си да му дáде от кáсата; тóгai тоi ia свáртил кóлата и му кáзал: „Ние истíна се зговори́(х)ме да сме ортаци, ама ако спечáльаме пу тóкму и двамина тата!“ тогаi другъю ми се молил да му даде на зáим дъвесте пáри су фáиде ду нýекое врёме и кóа кье дбíде вáдето, да му и вжрне. Другáрот ми кандисал на това и му дал дъвесте пáри и си оти́шле радосно дóма. Гель-замáн, гит-замáн, дошlo врёмето да си ви́дат еса́ло и тоi, шо му дáл на зáим, оти́шжал да си сáка пárите, а сиromáо ми се помóблил: „бе побратиме, су тиа пáри сум фáтил ногу убáва тжрговиá; тóкути се мольам, да ми и оставиши бóше некóку врёме да си потжргувам.“ Тоi и на тува кандисал. Дén за дén, свжршило се и тува ваде и лжга-ду-лжга се свжршиле лжгите; не устанвало дру́го, амí да се дáдат пárите. За това сиromáо кáзал на жéна си: „жéно, нéма дру́го чáре: тиа пáри трéба да се дáдат; тóку кóа кье дбíде побратимо да и сáка, iáска кье се пристóрам на ýмрен, и ти да повикаш льугъя да ме крénат и да ме занéсат ву цжрквата и да ме устáват тámuka, пукриен су цжрно пукривало, а тоi кóа кье дбíде за пárите, да му кáжите, бti сум ýмрил вéкье, да не пáла пáри. Дошжал тóия ден. Гóрквио чóвек спрóстрil се на

¹⁾ Г-да записвачитъ нека обърнатъ внимание върху члéннитъ форми въ тои говоръ. Истина ли е, че тука члéнътъ запазва *m* само тогава, когато името е подлогъ? Б. р.

²⁾ Пешкёш = армаганъ (подаръкъ).

зéмъата жив-ýирсл! Жéната му писnáла да плаче, кáрше си рáците — мáжко му вéкье ýумрил, и повикáла кумшíпте да го занéсат ву цáрквата. Го уредíле спроти адéту, го уставíле ву цáрквата и си разотидíле пу дóма. Ето ти го птбрáтимо дóшжал за пárите, и опýтва жéната: „Дéка е пубратимо, да ми и дáде пárите?“ Жéната му отгуворíла жáльовýто: „е, бráтку! да знáиш, кáкva áta ме наíde! вéкье сáрдцето ми се распáра!“ Чóвекот се учýдил и кáзал: „кáжите, кáжите, што е(?) станáло?“ — Жéната: „áми тóй ýуре, Бог да го прóсте! и го занесба ву цáрквата!“ — Бреe! как тákа ву тóкуку кýсо вréме да ýуре? Дýлми сме пубратимо, iáска кье óдам да го чýвам вáа вéчер, врýедното! наíли сме живéле три гудíни зáедно на чужdýна!“ Кóа утишжал ву цáрквата, го нашжал испружен ýурен. Пубратимо сéднал ву éдно кýиöше да го чýва. Прéку нóшта дóшле аidýти ву цáрквата. Тóа бýло от нýéкои воivóда, шо плéивал цéли дéсет гудíни и намýслил да вазгештиса от aíдутлóко, за тóа дóшжал су дружините да се прошкьният ву цáрквата, и да си раздýбълат пárите. Е дýелиле, шо дýелиле, за éдна сáбъя се раскарапé. Тогái воivóдата кáзал: „тбуку вréме сум ia нóсиl, на човéнко мéсо не сум ia упýтал,“ скóчил да ia обýска на мжrtóвецо, и дýри да се приблýже воivóдата, мжrtóвецо извýкал: „бéрите се умréни да се бýеме су жýвите!“ а нéговио пубратим извýкал от кýиöшето: „гóтви сме сáжти!“ Тогái мжrtóвецо се подмáрднал и кáзал: „ето и iáска сум гóтов!“ Аíдýти, уплашéни, пубегнале и уставíле сé шо имáле собráно ву дéсет гудíни. Умréнио скóчил и повýкал: „éла пубратиме, да ти плáтам и над-плáтам, шо ти бóрджам!“ От кóа раздýелиле пárите, пубратимо си посáкал и двéстете пари от мжrtóвецо, а тоi му кáзал: „и бре ненасýтнико, тóкуку пари си дýслиме, а ти óни двéстете пари сакаш!“ Дýри се карáле, éден сáрчовýт арамиá дóшжал да вýде дали еж нóгу умréните и кóбуку си пукáзал глáвата на éдна пенджéра, бордчлýиата грáблнал шáпката му и ia дал на пубратимо, кáзвáйки: „на ти, бре, за двéстете пáри!“ Аíдýтино вáрнал се уплашен при другáрите и кóа го упитáле дáли сж нóгу, он кáзал: „а бре, как не сж нóгу! ние оставíме тóкуку чúдо пáри, а óни си и дýелиле пу двéстете пари и за éден не дустигнале, и кóа се покáза iáска на една пенджéра, тýia mi ia грабнаа шáпката и му ia дадóа за двéстете пари на еден от ни. И така двата пубратими навдуíано се убогатíле и се вжрнали дома су ногу пари.

Слушана отъ Ичо Минчевъ отъ Пáтеле.

2. Зéту су сланината лáже шурите си.

Éднаш éден аскýéрин пусáкал сéстрата на нýéкоi майтапчíй бráкыя. Бráкыата на момата му рýékle: „бре дéте, как кье зéмиш ти от нас чúна, кóа ние сме гидí?.“ А тоi отгуворил: „iáска за гýйдите сум по-гýйдия.“ Бráкыата на мóмата кжndисáле и му ia дáле и се обложíле да се лáжат, кóи кóго кье мóже да излáже. Шýрите казáле на зéту: „ýtre кье ти дóidime на гóсти.“ Зéту кáзал на жената: „се пофалиá бráкыата ýtre да ни дóidат на гóсти; тóкуку ти да не му дáдиш да пýiat вóда су стóмна, ама су паница, запó, ако му дáдиш стóмна, кóа кье пýiat вóда, кье се опýльят нагóре и кье вýdat сланината на тáвано, пжк сéтне мóже да ни ia отkáрадат. Наýтрото дóшле шýрите у зéту на гóсти и сéстра му клáла сóбрата да rúчат и кóа пусакáле вóда да се напýiat, та му дала су паница да се напýiat. Едéнью,¹⁾ кóа пýел, кáзал: „бре шó се заоблачило!“ Другýю брат утговорил му: „ублáчно е, ама прéку нóшта кье се извéдре.“ Сéтне си утишле. Кóа си дóшжал зéту, упитал жéна си: „доídóа, бráкыата или не?“ Жéната му утговорíла: „доídóа и káu шо ми кáза тý, iáска му

¹⁾ Кáзва се сýющо: éднио.

даду вода су паницата, тўку ёднио кіза: „нёбето се заублачил, а дру́гыю му утговори, ёти прёку нóшта кье се извёдре. Зéту се исплáшил и си пумислил, без дру́го тийа кье доидат вaa нoш и кье ни уткрадат сланината, тўку аиде да ia закопаме под пустельята. Прёку нóшта наисти́на дошли бра́кыята на нивестата и пубаряле сланината. Тогай ёднио кáзal: „ах, нафилé¹⁾ шо доидоме! нёма ia сланината!“ Зéту чул тóва и тоi си кáзal: „аа синкулите ia нёма, ёти ние си ia скрýме пуд пустельята!“ Шурите му ка чўле тóва, чекáле да зáсплж зéту су сёстра му и кóа заспале, утý-шжал ёдниу брат, си лéгнал мéгыу зéту и сёстра си и фáтил да ги кáлка су лáктите: шибни го зéту и кáжи му: „пó-унакai бре!“ Зéту поáпи се мáлку, кáжи: „й марí!“ и, по-утдалéчи се; шибни ia сёстра си и кáжи: „пó-унакai марí!“ та поджриа се мáлку, мижéекы помжрмóри: „и бре шо тўку ме туркash!“ и по утдалéчи се по унакai. Така шурата и утдалéчи от пустельята, извáдил сланината и си ia занéсле дóма. Зéту кóа се разбúдил, као вишжал ёти му ia нёма сланината, упитал жéната, а та му казáла: не знаe. Тогай зéту се увéрил, ёти без дру́го ia уткради́ле шурите му. Тói се пùштил пу ни и кóа и достíгнал, зел да пала чáре, за да му ia зéме и пу пáту на тói, шо ia нóсил сланината, му се по-бошlo пу на́двор (да се мóчж) и ia дал на дру́гыу. Тогай зéту пристигнал тоi, шо нóсил сланината и му кáзal: „суздрáве бе пубратиме.“ — „Да ймаш здрáве, отгувóрил шурата. Зéту посáкал да му ia пунбсе сланината, и тói му ia дал. Зéту подзаминал и си фáтил дру́гыу пж, а шура му устáнал да почíне малце. Кóа се стигнале, ёднио зел да упитва дру́гыу: дéка е сланината. Еднио кáзva: „ами дíлми ти ia носéше?“ Дру́гыу: „Ами дíл ми ти ia зе да ia пуносиц?“ Дури сенне му дошло на ум, ёти зéту ги излáггал и се спùшчилие пу дíрите му тўка-таму, тўка-таму, та дўри дóма му и зéле от жена му рўвото. Еднио брат се ублéкжл ву жéнската прумéна²⁾ и застáнжл ду врátата, дру́гыу оти́шжал пж пùштил гувéдата и влéгле ву посеjáни нíвьиа. Зéту кáу нóсил сланината и вишаl ёти гувéдата влéгле ву нíвьиата, пж жéната му стое на прáгу, кáзal: „на ти, жéно, сланината, пж iáска кье одам да истéрам гувéдата от нíвьиата!“ Шúра му, приублéчен ву жéнскыи алишта, зéва сланината и си утишле дóма су брата си. Зéту кóа истéрал гувéдата и се вáрнал дома, упитал жéна си дéка е уставíла сланината, а жéната му утговорила, ёти на нéia нíкогда не му дàл сланина. Тогай мáжко-кáзal: „дíл ми ти стоéше на врátата, кóа беа гувéдата ву нíвьиата и iáска ти даду сланина и утáрча(x) да истéрам гувéдата?“ Жéната му утговорила: „ниту тебе те ви́ду, ниту знáм кóа бýле гувéдата ву нíвьиата!“ — „Бре! кáзal си зéту, без дру́го па ме излжgáа шурите ми!“ Зéту се зáгнал пувторно пу ни(x) и стíгнал ву ёдни гроби́шта, дéка сж запри́ле шурите му и нявалиле óган да си пéчат от сланината.

Зéту шо да чýне, за да му зéва сланината, субльéкал си алишчата и убльéкал ги на óпаку и му се пукàзal от ёдна стрáна пумегуу гроби́шчата. От шурите му ёднио ка виштал тákво ньéшчо, му се пуказáло, као страшилште (?) и пупитал брата си: „А бре брате, ти е стра от вámпир ако да ви́диш или не?“ Брат му му отгувóрил: „ногу ми е стра, тўку кáжи ми, ако пúлиш нéгде вámпир, да бéгаме!“ Дру́гыу брат му пуказал страшилого и кóа го вишле и двáта, ка ти се отскubáле, да спжрснале, не вишле дека уставíле ни сланината ни алишчата. Зéту грáбнал сланината и си ia занéсал дóма.

Демéк, зéту излéггал по-маистор да лáже, от кóуку шурите му.
Разказаль Нико Стайовъ.

¹⁾ Нафилé = напусто, напразно. ²⁾ Облéкло.

6. Прѣдания за лица и мѣста.

Отъ Битолско,

Записалъ по Прилѣпския говоръ М. Чѣпенковъ.

1. Прѣдание за града Битоля.

Пред да дойдат турците да го презамат градо Битола, тој бил напрасен тога во сијорот от селото Буко. За оти во сијорот Букошки биле тоја нешто го докажуваат темелите, што сет во сего поле околу Буко. Селото Буко ет от г. Битола кай што зоѓаа сонцето, близу еден саат место.

От селото Буко кблку пол саат имат една тумба¹⁾) и се вика тумбата Бори-кале, чунки на таа тумба имало во тоа време едно кале направено от Крал Толья. На таа тумба сега има лоза. Прет годинье му се сониле на Костета мвтарот пари во лозието, што го имал тамо; копаки не нашол пари, ами ти нашол: камене от мермер, дѣлкан диреци и други. Нашол и еден гроп от мермер, дѣлкан како корито и бзора со копак пак от една плоча от мермер; плочата била испишана со писма, што никој не можел да и отпейт.

От коа и ископал Косте тие работи и не нашол пари, бтишол кай грачквије реиз и му кажал за тоја нешто. Целото беледие се кренало и бтишло тамо, та сите тие камене што беа за работа и кренало беледието во Битола. Целата Битола беше се пренесла да види тоа чудо, што се нашло на Бори-кале. Грбот го однесле на една чешма кай кашлите, за на место корито, а пак копакот го однесле кай от Абди-пашоото кафе и го клале на една чешма што има тамо, и ден дненска стоят.

Долу пот тумбата Бори-кале, имало темели от црква; на тие темели направија преди годинье една црква гжркоманите. Околу црквата направија грбови наредени по черпија (по регула). По меѓу тумбата Бори-кале и црквата имало едно азвно, закопано от Крал Толья, спорет старите како што кажуваат, кога кье побегнал Крал Толья и мнозина тоа азно го барале, бре и френци копале тамо, ем со царцки ферман, арно ама никој не го нашол, ни пак кье го наидат, чунки било заречено от Крал Толья, за кој знаит кога да се наидит. По лоза, по ниве, по ливагье, кай да копаш, се темели кье наидиши; сокапите кай што биле се познаваат и ден дненска, ем баеги биле широки и прави.

Коа и преземале турците нашите места, дошли и Битола да ја преземаат, при се што Битола ја преземале от две страни, една војска от кай Прйеп дошла, друга от кай Воден и пак лесно не можеле Битола да ја преземат, чунки Крал Толья се бил от калето, а каугеите што биле во 72 манастира, тие се бранеле, тикви баеги време што се мачиле дури иа презеле Битола. Крал Толья тога бил онколен от сеќаде, арно ама калето што го имал на тумбата го имал направено со еден мајстор за да мислат турците оти е от желеzo, чунки беше го биткоал околу на околу со штици вапсани со ббия, да прилега на желеzo, тикви да му се гледа на турците, како от желеzo и вистина така му се гледало и се туку се плашеле за јуруш да стогат Турците.

Баеги време се борил крал Толья со Турците, при се што бил со мала војска бугарска, арно ама знаел оти не кье можит да дистискат. Името на Бори-кале от тога му останало, што ја викаат таа тумба Битолчани Бори-кале. А пак името на градо Битола му е дено от Крал Толья, кога

¹⁾ Хъмъ.

въдел оти къе го вътат Тўрците жйф, беше побегнал. (За това нешто го оцишиум во превземаньето на Битола). Кога разбрале Бугарите оти Крал Тольо избегал, тогаи беше си рекле помегъу себе: „би Тольо, до би Тольо.“ Ете от той збор, што го рекле тогаи бугарите, му останало името на градо Битола: Битола.¹⁾

2. Какъ прѣзвеле турцитѣ гр. Битола.

Коа поминала турцката брдия нис Прилеп мои, никаква пушка не пукнала от Прилепчаните (или от Варошаните под-арно да речам, чунки стър грът бил Варошот тогаи, како што се раскажуат от старци). Не пукнала пушка, чунки Марко Крале бил загубен от турците коа бил на воіска со турците некаде, та бидееки Прилепчани знаеа оти Марко е загинат и нема никаква глава да и въди, никои не беше кренал рака на турцката воіска, ами беше излегле и беше му се предале, велекъим: „да ви се многу години євендум, от сега царска рая къе бидеме и останате ни еден войвода²⁾ да ни седи во градот.“ Ете от той себеп останало ў нас да му вѣлат на турците: многу ти години, а турците да вѣлат: да си жив, синко.³⁾ Той адат ў нас го имат векъе и у селаните и у грагъните.

Доидуакъм турците во Битола, не наидоа лесна работа како што ѹа наидоа во Прилеп, чунки во Битола имаше глава на Битолската малка воіска, Крал Тольо яко беше се бил со Битолчани против турците. Близу четири месеци што се биле Битолчани со турците и многу турци беше избиле арно ама бидееки бугарите биле многу малце спорет турците, не можеле да и отмелат и от ден на ден, беше се намалуале воіските Толлеи, да наипосле беа си дале клуччите. Арно ама Крал Тольо не беше се предал така лесно на турците, чунки беше напраил еден маришет, спорет маришетот от Марка Кралета што беше го напраил на Маркоти кули⁴⁾ во Варош, коа беше курдисал тапани наветер; така и Крал Тольо со първо беше го опкоал калето около се со штици вансани со железна боја, за да му се гледат на турците калето желеzno. Беше курдисал и на ветхър тапани да буаат во калето, та една нокъя беше си нашол крают и беше се исчепил от кале, та си побегнал и го останил Бори-калето само, чунки беше се уверил оти не къе можи да се бие со турците и да добие, бидеекъим биле многу турците, а Тольо помош от никаде неямал.

От тоя нешто баегъи врѣме беше се бояле турците от калето, бидеекъи им се гледало желеzno и слушаекъи тапаните да бият внатре. Арно ама на турците тогаи не само Господ му помагал, ами и мравите дури му помагале. Една стара баба беше разбрала оти Крал Тольо беше го обградил калето со штици, вансани со желеzna боја и тапаните на ветхър му биле

¹⁾ Друзи так мислат оти името от градо Битола му е дадено от обител, чунки тамо имаше 72 манастира. Од обител му е исвърлено о-то и останало Битола. И от двете горни белешки на името Битола трбва да веруаме, оти името на градо Битола му е дадено от бугари, чунки и самите стари списатели гърци и пишут во своите географии: Πιτόλια. Ето една география що съмъ намерили у г-на Джансърова, подъ заглавие: География настаринъ. Томъс прѣтос. Ев. Виену. Паръ той єн-севеи кирюс Фюндъ Трѣтъвр. 1791. На страница 262 пишута така: Πιτόλια (та) първъ мястълъ ходѣдътъ прѣтътъ пасътъ тѣсъ європейскъς Турсълъсъ. Перлопѣсъ хъора хонта висъ та Πιτόλια. Въ сѫщата география градо Пловдивъ еписанъ: Πλούδιу, Плотинополъс. Стр. 279. А не Флоптолъс като го писват сегашнитѣ.

²⁾ До скоро врѣме у насъ управителятъ го викаха войвода.

³⁾ Единъ старецъ бъгаринъ ако му рече на единъ младъ турчинъ: много ти години ага, а той ке му отговори: да си живъ, синко. При сичко, че той му се пада по младостъ да му е синъ, но ионеже сме рай, то се броимъ като малки дѣца на турцитѣ.

⁴⁾ Намъ ни е известно само Маркоти кули, та чудно ни е, дѣто у г-нъ записвача срѣщамъ форма като че ли понова. Б. р.

клáени, а тои бил избегал от кáлето и ѿшла кáи тýрците, та му кáжала за тоá нешто. Коа чуле отъ бáбата тýрците тие зборои, іа поверуáле и влéгле во кáлето та го прéвзеле без да пúкни пúшка.

Áдамче зúграот ми прикаjжуал само за еден ёпит што напраил Крал Толе со тýрците, за да видит кákви се тýрците, дали прáви, дали грéшни. Му пúтил Крал Тольо от кáлето нéколку дéвоíкы, от наi лíчните што биле тáмо, кai вóиската от тýрците, гъю да продаваат нéшто тáмо и да лéжат вéчерта при áскьерот. Ошле девоíкыте и лéжали пот чаджрите от тýрцката вóиска и ўтрото си ѿшли при Крал Тóлета. Кога се науцил Крал Тольо оти нíкоi вóиник не ѫ задрел при се што девоíкыте се подзадéвале сó нив, арно ама тýрцкыте вóиници бко не свјртуáле на нив, вýто пáрс нé клале на нив, толку што биле чéсни воíници. Коа беше се науцил Крал Тольо оти тákваа била вóиската тýрцка, беше се єверил оти кье се побedit и от тоа избегал.

От коа беше го прéвзеле кáлето тýрците, бea гo расíпале ёрлен бéraбер¹⁾; како кáлето, тákа и цárквите и цéлио грат го изúрнале от коа го плéниле и си го усвóяле.

Сéга им остáноло ѿште еден мáнастир да го прéземат; тои мáнастир бил сегáшната джáмиа што ет во Битола кai Овчýй-пазар. Таia джáмиа била мáнастир со храмо свети Гýргиа. Во тои мáнастир имало чéтири стóтини каúгьери. Тоi бил со гóлем и дéбел двйт зáграден, цéло кале било. Освен дáйdot што бил iáк, имало и една чéста góра, от дáрвíа порáснати, ёдно дó друго како ѕрш во нéкоa нива, што е порáсната, толку чéста била góрата што чбек нé можел колái колái да го наíди каде е манáстирот. Прет манáстирот тéчел али Драгборот, али рéката што иди от с. Магáрео kai крýвата водéница. За да влéгуал чоек во манáстирот, имало сáмо ёден пát тéсен по мегъу корýата, што била боклу манáстирот. От коа останал тоi мáнастир ѿште да се вéмат от тýрците, со пáрво не го знаeле каде е манáстирот, чўнки опкóлисан бил от дáрвата.

Прокlétата баба што кáжала за кáлето от Толья, пак таia го прéдала и голéмио мáнастир свéти Георгиа, за да го наíдат и да го прéземат. Таia му кáжала, оти имат гóлем мáнастир со многу каúгьери, скриен во голéмата кóриа, а за да го наíдат манáстирот трéбало да ѡdat по рéката што тéчела нис корýата и от коа кье наíдат мнóгу пáикы²⁾ да бдаат по нив и сáмите пáикы кье и Ѳнесат во портата от манáстирот. Іа послúшале тýрците бáбата и стóриле тákа, та го нашле манáстирот.

От коа вíдоа каúгьерите оти тýрците го нашле манáстирот, се євериа оти кье гýйнат, чўнки нéмаа нíет да се предáваат на тýрците, како што се прéдале нéкоi мáнастири што имало малце каúгьери, затвóриле портите iако и натóчилие Ѳстро сáбите и ножéите, натóклие и другото бруже, та от коа се пригóтилие iако, беше отвóриле обете поли от портите и се засóлнале³⁾ во нéкоia от къелите, та се стóриле геоа си избéгали.

Зabѣгжка. Единъ турчинъ ми приказва за турския царь какъ с отбирајъ войската, когато прýзимаъ нашитъ страни. Отъ като е дошелъ въ Едрене, направилъ една джамиа и една месана, та оставилъ войската на свол воля, кой иска да влиза въ джамия и кой иска — въ месана. 12 хиляди души не влéзли въ месана и тéхъ ги нарече: онъ ики бин кáлжч (дванадесет хиляди габли) и съ тéзи 12 хиляди набожна войска прéвзель сичкитъ наши страни.

От коа стóриле тýрците кулаузлáмата за оти портите биле отвóрени, от голéмио мáнастир, се зговóриле 500 дúши тýрци и на iуруш беше му влéгле во манáстирот. Арно ама каúгьерите при сé што биле набожни, беше

¹⁾ до земјата.

²⁾ Укрили се.

³⁾ Пáика отъ патка, както маíка отъ матка.

му се добреле јако и беа и исекле сите до ёден и тога вёкье ја затвориле портата. Јадене и пиене имале за многу време каугьерите во манастирот, арно ама кое се глуватарот от турците, оти петте стотини души, што влегоа во големиот манастир не се вратиа најзат, многу беше се најтуил и прати глема сила, да го најпаднат манастирот и да и куртулисаат петте стотини души. Бидејќи манастирот бил со јако кале и честата гора што била околу манастирот била уште по јака, никако не можеле да се приберат до манастирот. На тоа згобра заповедал глуватарот да се исечит сёта гора, што била околу манастирот и да се напраат на по на мали, та да се преврлаат преку дзйт во дврот от манастирот джрвата. Така беа ти направиле турците. Полубината джрва беа и наредиле на двор от дзидот, на голем куп, та беа и запалиле от ёдни краи до други и кога се вивнал ёден силен бгон, пламните биле близу до облаци от надворешната сила на огнот беше се запалиле и натрешните и от тој силен бгон се запалиле и къелите со сиот манастир, та изгреле со сёма ти каугьерите, да така беа го освоиле и тој манастир.

От кое и освоиле сите маанастири турците, беа и израсипале сите и на сёкој манастир направиле по ёдна джамиа. Сёгде кай што преземале турците градои тоа време, ретко во грат расипале цркви и манастир, чунки биле најбожни и се бобле от светеци, арно ама во грат Битола не се убојале от 72 светци што биле во црквите, чунки беше се најтуиле многу на каугьерите дека и погубиле петте стотини мина турци, што беа влеголе во големиот манастир, та на тој манастир (свети Георгиј) направиле турците джамијата, што е на Овчий-пазар. Зат джамијата свети Георгиј имат ёдно прањно място, кай што има стапалки от коњо на свети Георгиј, кое дошло тогај бжразо и кай што стапуал коњот, се нозете му пропаднале, на тоа място ништо не можеле турците да напраат, како здание, чунки светеци не бостаал.

Кай Пекмес-пазар, Синджирлиј-бунар джамијата, што е направена е на манастирот от св. Димитрија, от кое ја направиле турците таја джамиа, отишол свети Димитриј со коњ и му јудрил ёдна клобца со задната нога во дзидот от джамијата, за да ја турни и од ёшто силен удрил коњот со ногата, му се закачила плочата во дзидот и не ја турнал джамијата; е зер побвела Божја така било, што да не се расипи джамијата. Плочата и ден днееска стоји и кој не веруа нека бди да видит. Тоа било за да се чуди чвек, што таја плоча, кай не а носиле и кай не а върлиле, арно ама по повељата зер от свети Димитриј, пак си идеала на мястото! нај после турците ја арнилаа и си стбела залепена на дзидот, на тоа място кай што ја закачил коњот от свети Димитриј.

Кай Тельалите што е джамијата наречена Исак-джамија, таја била направена на темелите от манастирот свети Дув.

Кай Житни-пазар што е джамијата, направена е на темелите от црквата на (?) света Парашкьева (света Петка).

Кай касапите што е джамијата, направена е на темелите от црквата на (?) свети Никола.

До таја црква имало во старо време источник (?) от вода лекбита, напраен от дрекани камене и на каменето имал кърсто праени. На вратата имал от мермер диреци, а јзгора е со свот (?) и со врата. Секоа година се отворало тоа најазмо и кој сакал от Битолчаните, бдел да се измиет за здравье, а нај побекье бделе болни и не болни да се мијат. От некое време најавамо не пуштале турците да бдат рисани кай источникот, за да се мијат болните.

Во Мечкар-маало джамијата што ет, и таја ет направена на темелот от црквата на света Катерина и от света Катерина иконата стбала и ден

дéнеска, чúнкыи била на кáмена плóча зугравдýсана.¹⁾ На тáаја джáмија само ёднаш се кáчут оджа на джáмија да вíкат, чúнкыи друѓи пат не останала свёта Катéрина, да се кáчи бджата на мýнаре, чúнкыи му се затвóрала врátата.

Kai Курí-чешме джамíјата ет прáена на тéмелот от цárквата свёта Ана.

На сýте седумдесет и две цárкви от расипаните манастири тўрците си напрáиле: джамии, тéкиња и друѓи тўрски молýтвенни (?) дóмои.

Ете тáка Светá-Гора за Македонија што бýла во Бýтола, се препрáила на тўрски джамии.

3. Прéдания за околността на градъ Битола.

а) Село Раштани.

Село Раштани пágъят от кai што брева сónце, до Бýтола, дáлеку околу двáесет дéкъиќи (минути).

Во стáро врéме сéлото Раштани било со шéесе кўкъи, а пак сéга ет со дéвет кўкъи. Роди се, плоди се, селаните нé можат да и напраат кўкъите дéсет или побéкье; дéвет си се от мнóгу врéме и пак дéвет си се, нé било чáре да се нáмножат, чúнкыи сéлото Раштани коа било шéесет кўкъи, пошол нéкои влáдика во сéлото и селаните, бстai што не го пречéкале, ами го бесчéстиле и го истéрале от село на́двор. Ете от тóи себеп и от тааја гóдина вáтило да се кўсит сéлото, дури дошло до девéт кукъи. Зер и кóлнал владíката тогай, спрóти како што вéлат стáри лугье; и сéланi и Битóлчани тáка вéлат.

Друго се прикаžуат за сéлото Раштани: прет сéдум-осýмдесет гóдини эмalo ёден гóлем смок, кóлку едно áрно теле гóлемо; глаата му бýла како от нéкои сом. По глаата и по снáгата эмал обрásната кóзина, како от нéкои бýол рéтка. Тoi стрáшен смóк си шéтал нис Раштáнцкыите лóзия и мéста, сéкои сéланец, макар и грáгъанец ако эмalo в сéло, кье го глéал кai се рашéтуал и кai што се ѹспраал, та си свирел.

Нíкои чбек не го зáдевал, ни па смóко зáдевал чбека. Блýзу стó i пéдесет гóдини бýл жíв тоi стрáшен смóк, спрóти прикаžúачката от стáрците. Тáтко му на нéкои му кáжувал, па на тáтка му, тáтка му, на тáтка му дéдо му — прадéда му, и со тиа прикаžúачкыи го знаéле смóкот, оти бил тóлкуа стáр. Легáлото му било кai рéката во нéкои кáмчишта на смóкот.

Раштанци освén што не го задéваа, ами и верýуа оти тóи смок му бил стóпанот на сéлото и на сýонор²⁾ Раштанцкыи, чúнкыи смóкот нé одел от Раштáнцкьио сýонор на друѓ; одел кai эдел, се нíвнио сýонор вáрткали и и многú пати се спрóжуал спротí сонце да лéжи оптегнат како нéкои крап, без дà се бóйт от чбек. Демéк како нéкои дóмакъин.

За Раштáнцкьио смок Битолчаните сý имат една послóвица вака: „си се оптегнал како Раштáнцкьио смок“, му вéлат на нéкои мáрзлив, што само лéжи и се оптегат.

б) Кárкъ-Кардаш.

Одéкъи кai Крýвата водéница над гráдо Бýтола, коа кье Ѵзлезиш да зáвлезиш помегу лóзиата Бадéм-баálари, нарéчени от тўрците, Ѵмат еден тўрцкыи гроп, сódзидан сó еден дзит от кáмен, кóлку дéсет чéкори долго и тóлку широко, а вñétre во гробо е прázно, со трéва порáснато. Во тоi гроп Ѵмalo закóпани во стáро врéме ёдна дéвоika тўркыина со четириесет нéизини дéца. Тааја дéвоika рóдila четириесет дéца во двáесет и чéтири сáати и сýте деца биле маšкьи, малечки како нéкои пýлци и сýте Ѵмrele.

¹⁾ Изрисувана.

²⁾ Околност.

Нáи после, от коа беше и дородила дéцата, девóката ѝ таia беше си ўмрела и тамо ia закóпале со се четириесете ѝ дéца и за прýкас се напráил тои грóп и го нарекле „Кárк-Кárдаш.“

Тýрците како за свéтия и имат тие четириесет бráкъа, та му определиле стáри жени за да му пáлат катá пéток свéкъи и кáндило.

Забѣлѣжка. У нас во Прíзен имат едни грóбишта близу до сёлото Варош, што се вýкаат: Кárклари (кърк кардаш, четириесет бракъа).

Тие четириесет бракъа нé сеят родени од една мáїка, како што јеет во гр. Битола, ами се стóриле по клéтва бráкъа за да го пòгубат Кралеви Марка, и сéите изгýшаа от Марка, та тамо се закóпани.

в) *Биљбилз каменъ.*

За Билбíл камен има и едно друѓо прéдание (?) во Битолчáните. Еве како вéлаат: кога кье се цúштело езéрото, што е на планината Пéлистер, сéбепот кье бýдел на пуштáнъето езéрото од една плóча, што го дáржало да стóйт и да не юстечит єдолу, за да ia ѡдайт Битóлата, арно тukу от тва нéшто куртúлиа нéмalo, кога ѝ да е кье се дáвела Бýтола и друго чáре не бидóalo. Арно ама мóжки нéкои да рéчи, кóга кье сé давит, трéба да кáжит тои што вéлит, оти кье се отпúштело езéрото.

Кóлку за тóа и јас му рóков на тои што ми кáжка тákа, арно ама тои па мéне ми рéчи оти Гóспот знаел за таia рабóта, коа кье бýдело; а оти кье бýло, бéз друго кье си бýло, као двé и двé чéтири.

Ем коа кье се отчóпела плóчата што го крéпи езéрото, прас кье пáднела на каменот Билбíл камен и кье го тúрнела плóчата, та кье го дотéрада стреде во г. Бýтола на Нéйтнý-пазар.

г) *Животворна икона во село Магарео (Битолско).*

Близу до Бýтола, колку саат ѝ пол, ёт сёлото Магáрео. Тамо имат цárкva напráена прéд дваесéтина гóдини, на темéлите от стáрата цárкva, што бýла от пámти вéка. На цárквата хрáмо и е свéта Богорóица. До цárкваты близу колку 30—40 чéкори има ёдна свéтена вода; до водата имат ёден дап, ѝ тои от пámти вéка. Кога се напráила стáрата цárкva, дáбот бил уште понапред тамо пораснат, чýнки, сáмата свéта Богорóица била доídена на дáбот и застáната во ёдно мáлко иконче. Кај што застáнала икóната, тој време на дáбот си напráила како кáмара и се обградила óколо на околу внатré, та сáмо колку едно пéнджкерче мáло останало, колку лíцето на Богорóица да је се глédat. Многу пати дáбот бил изделкан óколо икóната и икóната била зéмена от нéкоиси лúгье невéрници и штó не и напráиле, за да ia сóтрат, арно ама, спóла је нéзе, пак си óдела во дáбот и бáрго-бáрго кье порастел дáбот, кај што бил ѹсечен и кье ia зáкриел икóната. И тákа си стóйт и ден дéнеска. Хrámot на цárквата с мала Богорóица (осми септември). Мнóзина болни бðат и се мýјат от таia вода за зdrávie. Дáбот ет дéбел колку 3—4 мина да го прéграбат. Нéмат стáр чóек, што да го памéтуат дáбо кога бýл мал; гóлем го знаат, сé гóлем и дéбел.

д) *Топлички манастир (во Битолско).*

Тóплички мáнастир се наогъа во мéстото покrái железничкá река, пол саат скрáia от реката Цáрна до едно пóленце, рáмно како тéпциа. Во тоа поле имат три само сéла: ѓдното го вýкат Бáбино, дрýгото — Слóпиница и трéкьото — Джвáн, а мéстото кај што наопраен манастирот се вика Тóплица. Прет манастирот ет полéнцето и тukу-речи колку што имаат мéсто

тритé села, тóлку юмат сам манастирот: нíвие, лíвагье, лóзја юмат едно чудо. Многу стáр манастир бил тóї, Госпót знаи от кóлку годíни бил на-праен. От стáри се прикаjуат, оти на нéкои стáрец, што жíвел во мéстото нат манастирот, во голéмата кóриа, му се сбнил свети Нíкола и му рекол на сон да напраит еден манастир на юмето от св. Нíкола. Арно ама не мý кажал свети Нíкола мéстото да го напраит. Нéколку пати беше му се сбнил свети Нíкола на стáриот и наi после му кажал св. Нíкола на стáрио да прóшетат во Тóплица и от кai кье вíдит да лéтнит еден гúлап, тамо да го напраит манастирот. Шетаíкы едно úтро стáрио, беше лéтнал еден гúлап от прéт него, и тамо стáрио клал тéмелот от манастирот. Напраата от манастирот била мнóгу єубаа стáра напраа. Има 40—50 бдаи и други прýгодии во манастиро и во цáрквата.

Овци, кóзи, кráви, вóлои и друѓо юманье, юмат едно чўдо. От коа iа зéле тýрците Бугáриа и от коа се засéлиле óколо тие мéста, вáтиле да бдаат во манастирот, да iáдат и да пýят и зóлум да прáат лóши тýрци. Коа бил нéкоиси єгумен Сéрафим, му се смáчило от тýрци зулумкьари и стóрил нíjet да го бткьини манастиро от зулумкýерите. Што беше ти напраил єгуменот Сáрафим, ти бtишол на áджилжк и пошол во манастиро света Синáи и со єгуменот тámошen iа напраил работата да му юзват еден фéрман, от тýрцкьио цар, за манастирот да бýдат вárден и чýан от зулумкьарите и да не плакъаат манастиркьите нíвие, лíвагье и сé што има манастиркко давáнина на цáрот, дури је тýрцко. И вýстиниа бt тогаи вáмо фéрмано цáркьи пýшан на зáячка кóжа со раката от Муáвмеда стóйт во манастиро во едно големо тéнекье, (како што юма и во наáшио манастир св. Богорóща Трескаец).

Освéм фéрмано што го юмат во Топли́чко манастир, юмаат и нат пóртата напýсано цáрката тýра, сонцето, месечината и пот месечината рáката от Муавмеда и една джáмиа, а от стрáните на пóртата ет зугрáвдисан свети Нíкола, от еднатá страна и друѓата света Катéрина. Лóшите тýрци нé прaат сега нíкаков зóлум.

Топли́чко манастир се подáржуат от юратот, што го юмат и от гости што му юдат, селáните во зýме наi пбекье; от два-триесет сёла гости му бдат сéкоia гóдина и освéм паи што остáваат, пишúаат: жито, прásинъа, iáгнинъа, кóкошкы за помош на манастирот. Вýстиниа, прбстio нарот бýгарски даваат помош на речéнио манастир, арно ама за нíшто таia бýгарска помош нé вакъа мéсто, чунки манастирот се прóдават на лóгье от кákva на-роднос и да је, само коi мóжит да наддаи една лира пбекье, на каúгъерот што идел сéкоi три гýдини от Синайскио манастир, да го прóдава и лиричкьите да си и однеси во Синайа, а за бугáриите, што даваат и помáгаат со што да мóжат и со ангáрии да му кóсат ливáгъето, нíвieto и друѓо, нýти една пара скáршена нéма да вýдат сб очи. Сега го имале пот кýрниa дваица власи Гопéшани: Димчу и Накы. Тíе сет єгумени за кóлку гóдини што му ет кóпен манастирот. Сí имаат еден поi кóлку да му слóжи во цáрквата коа да му трéба и да му прóси милостина.

Слушано отъ Георгия отъ село Бабино.

Отъ Дебърско.

Записалъ по Прилѣпски говоръ M. K. Чéленковъ.

Еленъ-скокъ, мось на Мала-река.

До сéлото Мóгорче (Дéбжреко) и до сýнорот от село Осоi, тéчит Мала-река. На реката юмат еден мос, што го вýкат Елен-скок. Еве заóшто го

викат Елен-скок: Во стáро време во сéлото Мóгорче имало 77 кукви 70-те биле бúгарски, а 7-те биле арнаутски. Еден арнаутин одел во планината неколку дни со рéд на лов и сéкои ден го наогънал еден елен и сéкои ден му ia намéруал пúшката за да го єбие, арно ама му ѹдело жál и не го єбивал. Му кажал на некои пријател, оти нé къел, да го єбие еленот а пријателот му рéкол, оти будала бил што не го тепат. От коа чул тóй збор арнаутинот, пошол в планина со нíет да го єбие. Го видал елено и го спáшкал да го бие. Елено беше сéтил и трéштил да бега, излегол от планината надвор и за пакос беа го видале 7-мина бúгари Могóрчани, та беа го спáшкале да го ватат или да го єбият. От коа видал гóлем зорт еленот, дошол во тéсно и се ѹсилил iáко, прéскочил рéката и кai што пáднал отадé река си Ѻкършил сите чéтири нóзе и се расплакал елено; тýкви и прóколнал вака селаните: „ов, даби аир не видале, бре сéлани Могóрчани, што ме єбивте, седумдесет кукви сте бúгари во сéлото, да би на сéдум останале.“ Кóга чуia селаните клéтвата от елено, мнóгу неарно му дóшло и се созборуáле да напраат еден мос, бéлки не кье ѹватит от елено клéтвата.“ И виstanta напráile мос и името му го клáдоа Елен-скок и дén дéнеска стоит и така се прикаjжут. Арно ама при се што го напráile мбстот, клéтвата от елено пак и вати и солзите нéгои нáземи не му пáднаа: от 70 кúкви што беа, останаа на сéдум бúгарски, а 70 се стóриа арнаутски и како што не напредуаат бугáрите, кье бстанат на нíедна кúкvia. Олдý-бити, тóй стар страв им стои во сáрцата на селаните Могóрчани, от грéшката што беа ia напráile на еленот во стáро време и за тоа не напреднýаат.

Ама и нé кье можит да се затрат сéдум те, чунки тáка и кóлнаал еленот, за сéдум да бстанаат, а не ич, чунки трéбало да се памéтуат, што се стóрило во стáро време и да се стрáшат друзи сéга да нé праат тákвие грéшкви на по некои елени, што нóселе бáираци со кáрсто на рамо. Сите елени не нóселе, ама сáмо по некои имало избрани. Така имало и во брите кáрстati и за тие брili било мнóгу лóшо да бтепат чóек, чунки тие биле што и предводуáле облáците да нé вáрнат грát, чунки кai што си имале тие орли сéдела, тáмо не останаа облáците да пúштят грát да вáрни, за да не му єбият малите брiliнъа во седéлата. Ете наи побéкье от тоа трéбало да не се тéпаат кржстáтите брili, а пак елените да не се тéпаат дека нóселе баíраците.

Очевидецъ съмъ билъ за убиването на единъ еленъ отъ единъ селянинъ отъ нашитъ села, отъ Стровия. Въ връме на жетва бýхъ тамъ съ баща си. Подиръ пладне бýхъ погиже единъ голýмъ еленъ ловчискитъ кучета отъ върхъ планината, та слéзна еленътъ подъ политъ на планината и вдаде му се да мине по сръдъ селото, та го съгледа единъ селянинъ отъ кáщи, зема пушката, та го уни. Еленътъ падна на земята, голýмъ колкото единъ голýмъ волъ. Притърчахме сички да го видимъ, понеже виковетъ на жетваретъ сéки чу. Като отидохме при убитиятъ еленъ, падналъ до единъ плетъ отъ една ограда, дойде и селянинътъ който го уни и, като го погледна съ жалостни очи, каза: „Еi гýди брéшко, те зéдов на душа, што те бтепав со пúшка!“ и като се повърна на надире нéколько стжки, падна вързъ гърба и веднага издъхна. „Бре како би, како се стори?“ казаха селянинъ, — той се свърши жертва за елена, който уни, умръ си, и го погребоха.

7. Басни (аполози).

Отъ Велесъ

Доставя *Д. Матовъ.*

Котка, Левъ и Човѣкъ.

Еднаш ѡрсланъ¹⁾ іа срѣл мачката и, откако се поздравиле, іі вика: „како тѣка: ти прилегаш да си од нашиот сої, а си толку малечка? — „Побрѣтиме! — му рекла мачката: — іа живеiam помегъу човѣците, та не можам да бидам поголема.“ — „Што е това човекъ? — рекол ѡрсланъ: — іа никога не сум видел тѣка живина. Не можеш ли да ми донесеш²⁾ еден човекъ?“ — „Можам, — му рекла мачката: — ене бидеа има еден дѣрвар, цепи дѣрва.“

Отишла мачката кай дѣрварот и му кажуе едно победно како што е работата. Дѣрварот кѣйнисал по мачката и — право кай ѡрсланъ. Сега ѡрсланъ му вѣка: „слушам, оти си бил многу юнак: іа сакам да се бориме.“ — „Арно, му рекол дѣрварот, туку не ми се тѣка кжспѣтите³⁾, та и дѣрва имам за носене дома. Добида да ми поможеш да тѣварам, та после кье добида да се бориме.“

Жрсланъ кѣйнисал по него, и бѣтише на мястото, кай што биле дѣрвата. Човекот му рекол, оти за да му поможе, трѣбе да си ги тѣри нозите у два чифта дѣрвіа, што биле направени, за да се зближуют.⁴⁾ Жрсланъ направил тѣка, и човекот му ги стѣгнал нозите со бургѣните. Тбага зѣл секирата, та му вѣканал⁵⁾ по очи, по глава на ѡрсланъ, додека омалексал⁶⁾ ѡрсланъ, и го пушчили.

По некое време ѡрсланъ пак іа навогъя мачката и іі вѣка: „навистна е за чудо, што и толкува си пораснала ти при тои силен го сподар човекот.“

Записаль Г. Бояджиевъ.

Бѣлѣжка. М. Щенковъ обнародва единъ прилѣпски вариантъ отъ тази прик. въ Сбм VII 192 „Жрслано и човекот.“ Тука си личатъ пѣкви подновки. Котката я нѣма на сцената, и човѣкътъ хваща лева не съ примка, а го вързва съ пояса си, за да биде сигуренъ, че не ще избѣга, дордѣ той, човѣкътъ, иде у дома си да си земе юнацвато. Вариянтъ също отъ Велесъ, безъ значителни отличия отъ нашия но съ езиковни погрѣшки, е обнародван въ Сбм II 213 „жрсланъ(т), дѣверовите, животните (?) и човекъ(т).“ Къмъ тѣй наречениятѣ легенди за потекло, що ни обясняватъ прароднитѣ нѣща и явления, е подкарана една приказчица, — любопитенъ вариантъ къмъ прѣдметната наша, записанъ въ Софийско отъ Д. Стойковъ, гл. Сбм VII 184. Намѣсто лева тука се вѣствя мечката. Тя иска да се поразговори съ човѣка и да му види силата. Коньтъ и волътъ, изпитали върху себе си човѣшката сила, искатъ да я отклонятъ отъ това ѹ желание, но напусто. Първиятъ срѣщнатъ отъ мечката човѣкъ казва ѹ, че си е забравилъ у дома разговора, та нека го почека, дордѣ се върне. Но, за да биде сигуренъ, че тя нѣма да избѣга, той я врѣзва, съ нейно съгласие. Зема тогава една сурвица и избива я добре. Така е обяснено (акако е казано въ заглавието на приказчицата), „зашо мечката се плаши отъ човека.“ Малорусска прик. срѣщаме у Чуб II 35 „Левъ и щука.“ Тука човѣкътъ гръмва съ пищъ тѣкмо между очите на лева, а този посѣдниятъ мисли, че човѣкътъ го е заплющъ. Въ нѣмската прик. Grimm 72 „Der Wolf und der Mensch“ лисицата съзвѣства вѣлка да опита силата си не съ единъ старъ отслужилъ войникъ, защото „той е билъ човѣкъ,“ и не съ едно момче ученикъ, защото „то ще стане човѣкъ,“ най съ единъ ловецъ, който и гръмва въ лицето му съ барутъ, па сенкъ го зарежда съ цѣвъта на пушката. Вѣлкътъ

¹⁾ Мекото изглашене ѿ се е появило по аналогия отъ страна на конъ.²⁾ Докарашъ, доведешъ.³⁾ Гащи за борене.⁴⁾ Примка.⁵⁾ Запарастиль, зедъ да бие.⁶⁾ И тая д., и срб. омалексати може би не сѫ заети отъ игр. (Сбм VII, Mikl. Fremdw.).

разказва сетнѣ на лисицата, че човѣкътъ билъ духнѣлъ въ една пръчка, и нѣщо си полетѣло въ лицето му, като градъ и свѣткавица, а сетнѣ билъ извадилъ едно ребро и зель билъ да го бѣлска така, дѣто едвамъ не умрѣлъ на мястото. Въ единъ вариантъ, приведенъ у Грииммовци въ бѣлѣжките, ромитъ съ разпрѣдѣлени по сѫщия начинъ. Въ едно старонѣско стихотворение отъ 13-й вѣкъ се вѣстива левъ на място вѣла, но нататъшното развитие малко се отличава отъ приказката подъ № 72. Левътъ се явява и въ една негърска южноафриканска прик., съобщена споредъ Кюлле у Грииммовци III 376: Левътъ не го е страхъ отъ нищо друго, освѣйт. шумата горска, червентѣ, мухитѣ, кальта. Кучето иска да му покаже, какво нѣщо е черната птица. На другия денъ то съглежда единъ ловецъ, обѣченъ въ горско обѣлъло, на шапката си съ клюва на една голѣма птица, по движениета си — сѫща птица. Левътъ напада човѣка земащи го за черна птица, и човѣкътъпуска възъ него отровната си стрѣла. Левътъ се повдига, и човѣкътъ го пакъ стрѣля, това до три пати. Най-сетнѣ ловецътъ изчезва, благодарение свойтѣ магии. Слѣдъ това, левътъ признава на вучето, че „този човѣкъ“ билъ посиленъ отъ него, че съки трѣбва да се варди отъ „черния“ човѣкъ. Разбира се, птицата трѣбва да бѣде черна, съобразно съ черния цвѣтъ на кожата у негритѣ. Чешката прик. „Chytrý uhlíř“ (B. Kulda, Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeji, a ročenky, II 56 — 57 № 73) отстѣпва въ развой си доста много отъ горѣприведенѣтъ варианти, но се принадлежи къмъ една група съ тѣхъ. Мечката заедно съ глигана дохожда при вѣгленаря и иска да го изѣде. Той иска срокъ, дорѣдъ се наѣде. Сетнѣ той далъ и на мечката да опита суджука, дѣто яль, и толкозъ й се поревнишъ той, дѣто тя, щомъ като се научила, отъ какво е, пускала се върху глигана и го разкажала. Сега вѣгленарътъ ще направи на мечката свински суджука. Трѣбва огньи. Вѣлъкътъ кладе огньи, а лисицата отива за граници. Вѣгленарътъ сѣче едно голѣмо дърво. Направя единъ клинъ и накарва мечката да си турне въ дървото нозѣтъ и да му помага да го отцѣпи. Мечката го послушала, при се че вѣлъкътъ я предпазъвалъ. Изважда вѣгленарътъ клина и стиска мечкинитѣ крака въ дървото, па зема да я бие. Вѣлъкътъ и лисицата изѣгали и оставили цѣлата свиня на вѣгленара.

Отъ Ахъръ-Челеби.

Записълъ Ст. Шишковъ.

1. Котаракъ, лесица, свиня, мечка, вѣлъкъ и калугере.

Еадноашь едноа лесица са ужѣнила на едно кѣтеа, та са тувѣ кѣтеа многу пручълу пу вруть дѣвината; клѣли му іўмеа Кутеатан бei. Свѣнеату, мѣчката и валькоат са научили за тѣа Кутеатан бei, та са заварвѣйли моаксус да пѣтат леасіцата какоаф хи еа мажъоат. Леасіцата гу еацеа прифѣлила: „йма упахчиштеа кату кробсун дльоага и забѣшта кату иглїшта, пак неактїшта кату чеангёлеа; хѣлеа каквоту дукачи, чъуваи Божеа“ викала леасіцата. „Доали на штѣа вреади?“ еа пупитали. „Нѣма да ви стбри нѣшто, аку гу пугустїтѣа с неакву,“ хми реаклѣ леасіцата. Тугава тїеа му надунѣли, кои каквоту имал: свїнеату му дунѣлу сланина, мѣчката мет, пак валькоат еаднѣо еагнеа, та чеа примѣлили леасіцата, ни лї еа кабиль, да гу вѣдеат. Леасіцата хми реаклѣ да му стбреат ихтибарьчеак и да гу пурўкат на гѣстеа. Тїеа нагѣтили фсеакакви тъурлїи мѣнъжи и пруводили да калѣсат Кутеатан бѣа. Нai напрѣшь утишлѣ леасіцата и да еа чьуеат вруть-чеакат, изрўкала са: „Кутеатан бei, Кутеатан бei!“ Кѣтеату са узувалу и реаклѣ: „еai сига йдам, да са б旤еам.“ Чеакали, чеакали да дѣдеа, нѣ душъоал. Еадинъ пу еадинъ са приварвѣйли вруть и наї сѣтнѣа ёртак гу сїлум измѣлили, та душъеал. Агѣ гу вѣдеали чи йдѣа, уплѣшили са, та бѣстраха свїнеату са заробили ф еадноа шума, та чеа устѣвили еадноту ўхо и еадноту бку удвоен да си вѣди и да чьѣа, пак мѣчката и валькоат са пукачили на еаднѣ доарву.

Га душъоал Кутеатан бei ништѣ ли са лѣха за кадоата да падѣнеа свїнеату му ф ухѣту еадноа сѹшька, та пумоардалу с ухѣту. пак Кутеатан бei му са стбрилу чи еа мѣшька ф шѣумата, та рїпнува да еа фати. Свїнеату са разреавалу и Кутеатан бei са уплѣшил и рїпнал да беага пу дарвѣту. Мѣчката и валькоат реаклѣ, чи еа вѣдеал теах, та бѣстраха рїпнитеа ут дарвоту и са прибѣли. Леасіцата ги изеаля тугава.

Кутеатан беі уплашсан, пулéгнал да си пуспí на еаднó доарву. Лáхалу са та миноали калúгеареа, та чеа за беальоата пусьоáднали пут тувá доáрву да са пуудмурьоát и пьеадоát. Тíеа вар্঵еáли ут деалéчеан поать, та нóсили многу сиквó-таквó за еáдеанье и поальни хеаíбé парí. Леасéцата ги вíдеала и сигá, как да ги измáми и да хми зоамеа каквоту нóссеат, душло хи на iум, та душлья ду тэах, зздравовала хи, та чеа курдисала мухабéть с тэах. Дукáрала рьюат, та са зафáлила калúгеареамтеам какоáф си моашь íма, пак тíеа ea запítали ни лí ea кабýл да гу вíдеат. Леасíцата хми реаклá: „еi гу варх вас на дарвóсу.“ Кутеатан беі тамáнь са лоаштил и мил пу дарвóту, та пупитали калúгеареатеа леасíцата каквó прави ноаí, пак та хми реаклá, чи са коарсти и мóли Гóсподьму, дету наíдеа побóувае да хи раскоаца и калúгеареатеа óт страха рíпнали да беагат и устáвили сíчъкуту му еai тоаí, та гу збрала леасíцата.

Слушана отъ Паскаль Христева отъ с. Горно-Дерекею.

2. Мечката и лошата дума.

Ф едноа гóра имáлу ф іедноа пéштьерье мéчъкини штéнцые. Іедиñ чильéк іедноаш утишьбл на дарвá, пак іеднóту штéнъе іальези ут пéштьерьета и са фíкачи ф іеднó хрáстье¹⁾ ф байрyet и нíкак ни мóглу да са уткачи. Чильéкат гу вíдьел, та му домильеi, та утишьбл, та гу уткачили ут хрáстьету и си гу уднéл ф пéштьерьета, че си забрál дарвá. Ни ште ли са láха, та гу виш мéчъката, га стóрил тувá, та гу наблýжила и му рьеклá: „ти мénье стóри гульéму дубró, дьб штим да са фáтим харатълици.“ Фáтили са. Чильéкатук билó страх, алá каквó да прáви, пристрашил са и пу малечьку, пу малечьку, стáнали іéцье дóстье сас мéчъката. Га да си тоарные чильéкат, стóрили каўл фсé га духóда ф гуроата, на кутрó мýесту да ie троаси, та да са вíдьуват.

Іедноаш чильéкат га са раздьељели с мéчъката, ублýбили са ф устá, пак чильéкат хи рьекоал: „и, ж्यéнум аратълик, іéцье и сíчъку ти ie хúбазу, а́нъжъек іеднýнчку ти ни фéла,²⁾ чи ти бйинува душльба на лóшьбу!“ Тоi са не уздавал каквó ie прьудúмал, та нитú са съéтил, чи мéчъкьетухи дубальныéлу. Мéчъкьетухи іéцье утижьёл тóе láф, алá вíшту му ни рьеклá, амí нагудíла вратоат и са замóлила: „іé ма ўдри с брадвата ф главоса кóлкуту мóжиш іéцье, ie ку нé, чи шта та іáзъем!“ Чильéкат са пузбáркал и моачил фсьéкак да ie измóли, да ie ни удрíва. Наi сéтнъе вíдьел, чи нéма нíкак кулаí, та ie удрíл с брадвата и хи стóрил гульéма іероа, та чи си са раздьељили и си утишьбл фсьек кадéту си мýслил; алá стóрили пак на тувá мéсту да са троасьет.

У тóка сéтнъе млóжиш хóдил чильéкат ф гуроата и хоа да вíди нýеідье мéчъката, бýртаха óште іедноаш ни ió вíдьел. И-и, слyet гудýни, іедноаш вархлитьёл мéчъката на іеднó мýесту, та са спузнали, зздравовали, укúдили и га да си тоарные чильéкат, мéчъката му рьеклá: „обгльедаí, бре аратълик, вíдье ли штиш рáната, дéту та нагúдих iei táia гудина да ма удрíиш?“ Разгоанал воалната хи на вратоат, рáната са биля зарапла и боарье бъельéк ни ю имáлу, та рьекоал мéчъкьетухи: „абré аратълик, тó ни ió ни пóзна да има рáна, ie удрíвану будноаш!“ — „Вíдиш ли, аратълик, чи рáнаса са ваздравí и ie сам забурýла, агá ia сáie, и iei сáie дóма ми прьудúма iei тугáва и нéма да ie забурýем дóри сам жýва!“

Слушана отъ Васила Стойчева въ с. Левочово.

Б. р. За потеклото на тази прик. трéбва да се обрнemъ къмъ Бенфей, Панчатаитра I § 145 стр. 354.

¹⁾ У записвача стоеше: „хрáстie.“ Подиръ щ въ края на думата стоеше редомъ ъ.

²⁾ „Ни фéла“, нехвлито = не струва.

Отъ Ирилъпъ.

Записалъ М. К. Цѣненковъ.

1. Лисицата, ежо и кърто.

Ежо и кърто беа се заортачиле нѣкоаш, за да рѣботат сѣлцка рѣбота. „Е, бре кърту, му рѣкол єжко, сега што да вѣтиме нѣкоа рѣбота?“ — „Ами што кье вѣтиме, бре ежко, му отгборил кърто, со пѣрво не чѣка да избраме пѣлето. Еве іас кье йзорам, а пакъ ти да посейиш.“ — „Многу арно, му рѣкол єшко, ти избрай, а пакъ іас кье го побвлачам.“ Се зѣпрегнал кърто и йзорал едно мѣсто, саде за къев беше го йзорал. Вѣтил єжко и беше го посеал мѣстото избрано, после беше го побвлачил со тѣрнъето, што бил бѣкан, тѣркалаікъим по посейаното мѣсто. Беше се стѣрил еден бѣрикъст, страшна рѣбота. Го бѣжнале и го овѣршиле. Зеле едно кѣтле за да си дѣлат пченѣцата; арно тукъ ѿште со пѣрво беше се закарале, чѣнки єшко сѣ сакал кѣтлето да ет понагнѣтено, дека тоз се поекъе мѣчело, кога го вѣчело; кърто и тои сакал поекъе да ет кѣтлето нагнѣтено, чѣнки тои во ораньето беше си искѣршило нѣктите. Така велѣкъи, не мѫжеле да се побгодат; кье се истѣпале; перче за перче беа се вѣтиле. Што се чини ал? Нѣма никои да поминит, за да и куртѣлисат. За пѣкос, ете а кѣма лиса кай си вѣрвит и без да іа повѣкаат, беше се вѣтила да види, што е таїа гъурлѣти: „мѣре, што се кѣрате, бре єжко, и ти, кѣртуле? Што ймате да делите, да што тѣлку се кѣрате?“, му рѣкла кума лѣса. От кога и прѣша кумѣ лиса, беше си кажале алот пред неа, како пред некои прѣведен кѣдиа, и беа іа помѣли, таїа, како што е прѣо, да му іа дѣли пченѣцата, само да не се кѣраат, да таїа, што кье стори, стѣрино кье бѣди. — „Е, ти, єшко мѣшко, и ти, кѣртуле мѣртуле, вие ймате девѣт къила и кѣтле и слѣмата за дѣленье. Еве прао како сѣ дели: на ти тѣбе, єже мѣже, на слѣмава да си лѣжеш; на ти тѣбе, кѣртуле мѣртуле, пченѣца едно кѣтле — тѣлку достѣ ти е за цѣло зимоиште, а за лисица мисица кье бѣдат деветтѣ къила пченѣца, за да си и однесам водѣница. Еве вака бѣдуат за вас прѣвина, прѣва, како іаже во тѣрба, за да се прикаѣжуат“, му рѣкла лиса и ограбила от кѣртулете и єшка печалѣната стѣка.

2. Мачоротъ, що се стори аджиа и после каугеръ.

Бидѣкъи еден мѣчор многу бил лѣвджаиа, беше и стѣрил сїте глѣвци во таїа окблиа, кай што живѣеа. Коа вѣдоа стабрите,¹⁾ оти глѣвците мѣчорот кье и дѣсвѣршел от лѣнье, бѣле кай големио стаор сите стари да се прѣшаат, што дѣя праат, за да се избавят от мѣчорот: „како да прѣиме, честити стаоре, от еден гъяолцъи мѣчор, што ни зѣтре сбют от глѣвци и сега вѣкъе се настѣрвил на стабрите да не іайди? Ката дѣн сбю него бѣрба праиме пот амбарите; арно ама нѣкои до сега, што се бѣрил сбю него, не гѣ кутнал;²⁾ се тои кѣтиња, натѣмаго натѣма, да би му се исушиле тиѣ бѣтри нѣкти да би!“ му рѣкли стаорите на главѣтио стаор. „Дѣди брѣкъа, дѣди аджамии, што вѣ глѣдам сїте бѣдали! ами мѫжи зѣр нѣкоаш мѣрава со мѣчка да се бѣрит, да и вие со мѣчор да се бѣрите? Прашайтѣ паталец, а не прашайтѣ гѣталец. За вас друѓо чаре нѣма, приатели, освем да сѣдите в дѣпки, скриени, дѣри да си намѣжите чѣлатта, да после и ако изѣдуа мѣчорот по нѣкои глѣщец от синѣи ви, што не кье вѣ слушаат и от дупка кье излегуат, нѣма нѣшто тѣгai — рѣчете на дѣсет една и друѓо нѣшто. От мене, ако бѣрате ўм, овои ўм мѫжам да ви го дѣам, и друѓо нѣшто.“

¹⁾ Шльховетѣ.²⁾ Не го съборилъ.

Се благодариа на наука, што му ја даде голимиот стаор на стабрите и спи отидоа сёкој по свој синор, та си расказаа по пријателите и по родите, за никој от дупка најдвор да не излегуат, нё знам до кое време.

Чекал мачорот нёкој глушец или стаор да излези дёнеска, нёмало; чекај утре, нёмало; чекај другијден, нёмало. И еден ден застанал на една дупка, та исчекал едно глувче да се јави от дупката. Едно го видело мачорот и се тажило по внатре да не го чапни нёшто. „Стой си, мачорок, стој си на дупка, ако сакаш и една нёдела; нај ни нарачаа стабрите јќ да не излегуеме от дупка најдвор, за ти да нё можиш да не јадиш. Равбра, мачору, али нё разбра? Јќ от сега глушец ти не кье каснеш, вака да знаиш.“

От кое беше се научил мачорокот, оти стабрите и научиле глувците да не излегуваат от дупка најдвор и от кое гладуал многу дни, измислил еден маришет да им праите на глувците. Нашол една каѓерска шапка и една долга раша; зел едни црни броеници по долзи от него, та отишол во црква кај амбарат, што забираа црквовната пченица и застанал спроти дупките, от кое што излегуваа многу глувци, и ватило да се крсти и метани да чинит и да и тажат броениците зжрно по зжрно и да викат што да можи и нё можи: „Господи, помилуј, Господи, помилуј, Господи, помилуј; прости ме мене, Господи, прости ме мене, Господи, оти многу сум грешен!“ От молитвата и молбата от мачарокат чуја многу глувци и се натажраа кај дупките, да видат што викат мачарокот. Кога и видел мачорот глувците во дупките, ватило слинки да му течат и да се оближуат, како кое да беше и изел сите глувци, и паднал на коленици, за да праи метани и креваја рацете на угоре, чини, вакти и белките от очите на небеси, гъба на Господ му се молел; тажгат броениците и викај: „Господи, помилуј.“ Кога го видоа глувците, оти мачорот кье се свекваат, отажраа, та расказале на по старите глувци и на по молите — „Бре, деца, нё моите, не тажраате и не излегувајте от дупките најдвор, оти не е за веруанье мачорокот; праите, што праите и до дупка внатре стбите!“ Сите глувци в дупките стојат и мачорокот го гледаат како се свекваат. Се чудат глувците на светијако негов и нај после си ја решил животта еден от глувците и пошол до него да види, дали кье го јади: „Доброто утро, каѓер мачорче“, му рекол и се приближал до него. — „Дал ти Господ две добра, чедо, му рекол каѓерот мачорот. Ела ми, ела ми, чедо, да му бакнеш на деда аджија десница, за ти да ми даш праштение, оти ја сум бил на аджен и сакам да се свекам; тамо, чедо, сум се исповедал, за да ми се прости греовете. Голем канон ми дадоа, чедо: месо ич да нё каснам дури сум жиј; ё, ё, метани непрестано да чинам; ё, ё, броениците непрестано да и тажгат и „Господи помилуј“ да ведам. Ама со пакрво треба со сите глувци и стаори да се простирам, да после мозкам да се свекваам и после кантар да нё ваквам и со терезија и со ёндезе јќ да нё мерам. Ете вака, пиле; ете вака јагне, да му кажиши на сите глувци и стаори; нека доидат и да ми целиват десница, за да се испробстиме, и алат да ми стбрат до сега, шту су му додевал и нё сум и бостаал со рат да си јадат по амбаратите пченица. Ете вака, чедо мое, ела уште еднаш да ми целиваш десница и ои ми си со вдравье, ама пакрео најдади ми се пченица, да по после ои си и поздрави и сите; нека доидат да ми даш праштение, за да не ме бостаат вакран да си јумрам и во вечноата мака да одам, а пак ако нё доидат, брате, на нив нека је грбот; иак кье си измишам рате и на нив грбот му го бостаат.“

Отажра той, што целива десница на аджи-мачорока каѓерса со сите дрзите глувци, што гледаа от дупките и му раскажаа на сите, оти мачорот се стбри посник и викат сите, да му дашат праштение. На тоа збора беа се сбрабле сите глувци и стаори на голем собор, та стбриа еден мезлич, дали да излезот от дупките најдвор, да си појадат малку пченица

и да му дáат на аджийата прóштенье, али да си сéдат. Ёдни тáка рéкли, друзи юнаку, ю́и многу беше рéкле, да се рéсат ў́ште 3-4 глúвци и ста́ори, да побíдат дó него да вýдат, дали се вýстина пóкаial. Наизлéгоя глúвци и му побíдоа кai аджи-мáчорот и му цели́ваа дéсница. „Дáите ми прóштенье, чéда, им рéкол, оти мнóгу сум ви згрéшил дó сега iас вам, — Господи, помýлуи, Господи, помýлуи,“ велел во тоá врéме и чинел метáни, тáргал што да мóжки броенýците и пóдбелуи со очите, — „мóре, ако ми излéзите сýте, кье ве напраам цáстжáрма, ама чéкаi, си велел сам сó себе, и кье вýдите какóв посник сум iас аджи-мáчор: постам, сáкам-нéкъум, оти нéма што да iádam!“ От коа му цели́ваа дéсница и му дáдоа прóштенье, се изназобоа пчéница и отýдоа та раскáзаа на сýте, оти вýстина мáчорот iет аслí посник. Пóвторо беа напраиле еден мéалич и се нашло за мýнаси, да iáлезат сите глúвци и ста́ори прет аджи-мáчора, да му дáат прóштенье, ама сéкоi глúшец да напраат по една посна мáнджа, како за пóклон да приýлега и да му бднесат на аджийата, за да му чéститат аджíлжкот. Сýте беа напráile и бтишле кai аджи-мáчор. Сýте беа му и нарéдиле прет аджи-мáчорот поклóните и му цели́вале дéсница. Кога и вýдел мáчорот поклóните сýте посни, им рéкол: „Абре iágниња, оти нéкоi не ми донéсовтé пóклон мéсо пéчено?“ — „Ёда дéка постип, дедó аджи, тýкви зá тоа не донéсовме,“ му рéкли. — „Е, кóа тáка, ю́и поигráите ёдно бро, им рéкол, да прóштáите ми што сум ви згрéшил.“ Се навáтиле сýте бро да iáграат бóку деда аджиа и ёден от постáрите ста́ори им вéлел тифко, како со пéсна: „и игráите, бráкъя, бро, ама и напáупкъи гладаite!“ На брото игráкъи, вéкъе нé можел мáчорот да тáрпи и му се пóшти напáупкъи, та и напраил сите пáстжáрма.

Б. р. Съ тази приказка сравнит: Сб. VI, 143: „Лисицата, петлето и попунецот“ (Прилъпъ) и Сб. V, 187: „Мачокъ на аджаилък“ (Софийско). За мýстото на тéзи прик. — Бенфей I 850—4 къмъ прик. Панчатаантра, кн. 3, № 2.

3. Невеста кáртица¹⁾

Ёден чбек сáкал да зéми за сýна си нéвеста от ю́и голем чоек. Се прáшал до нéкого и тоi, коа бéше му чул збóрот бúдалскии, за на́смеа беше му рéкол: „Приáтеле моi, лели си сáкал снáа да зéмиш от ю́и голем чоек, да земиш от сónцето, чўнкъи óт него нéма по гóлемо.“ Кога чýл тóи збор от чбекот, го повéруал и си обул ёдни жéлезни бинци, со ёдно стáпче жéлеано, та ти отишол кai сónцето: „Добрó утро, сónце, му рéкол, што чиниш, како си?“ — „Дáл ти Господ добро, приятеле, сполáи Богу сме; ами вие како сте?“ и го отýрдиса и го зáпраша: „мóре, што си се мáчиш, бре приýiate, блкаф пát далечен, што си бдел, за да дбиш дó мене?“ — „Сум се мáчиш, златно сónце, за сó тебе да се сóсватам, ако рéкол Гóспод, чўнкъи iас iымам ёден сýн, тýкъи сáкам да го жéнам от ю́и голем чбек, да ми рéкоа, оти óт тебе нéмало по голем; ако е кáбил, аi дái ми една к্যéрка.“ — „Óв, море дýшко, арно, би ти дáл ёдна к্যéрка, туку iас нé су ю́и голем на вéков; от мене има по гóлеми, а тíе сет облáците, чўнкъи кога да се rásпнат едни пати прéд мене, iас кóлку сýлно грéам и нé можам да и пробниам, да дóиди кai нив и от нив зéми,“ му рéколо сónцето. — „Сполáи ти, златно сónце, што ми кáжа. Коа така, iас кье му бдам кai облáците.“

Отишол кai облáците: „Добрó утро, облаци, што чýните, како сте, здрао жио?“ — „Арно сме, сполáи Богу, да рéчиме; ами тý како си? Мóре, што си сé мáчиш, бре чбече, дó овде?“ — „Што сýм се мáчиш, бре облаци, за айрлия iшала кье бýдит; iас бáрам со голéм чоек, нéкоi, што е, да се сóсватам. Ми рéкоа лúгъе, бti ю́и гóлемо ет сónцето, а пак сónцето ме

¹⁾ При сичко че тая приказка, въ сравнение съ вариациите у други народи, излиза малко окастрена, ти се печати съ благодарностъ. Б. р.

прати кай вас.“ — „Мօре арно, бре братко, сполајти за честа, што ни ја праиш, түку и от нас има по голем: ето го вётров, кога да дувни, не кье се видиме кои кай кье ватиме! Да от тоа тамо да поидиш.“ — „Е, сполајти братко,“ му рекол; станал чоекот и пошол кай вётрот:

„Добро утро, вётре.“ — „Дал ти Бог добро, чбече. Што има нешто аир абер?“ — „Ишала аирлија кье бидит. Облаците ме пуштија кай тебе, за да ми дајте ёдна къерка за сина ми, чунки има барам нај голем чоек, за да се сосватам,“ му рекол. — „Лељи бараш, чбече, нај голем, има не сум; нај голем ет старана планина, чунки се једно дуам и не можам да ја помаждам, да поиди кай неа и сосвати се.“

Пошол кай стара планина и и побсакал ёдна къерка за снаа. Планината му рекла, оти и от неа имало по големи; тие биле кјартбите, што ја дупат стара планина.

Слегој долу кай кјартбите и му рекол: „Добро утро, кјартои, што чините, што пратите?“ — „Дал ти Бог добро, чбече, повели седни. Што има, што нема, кажуј?“ Заватил да му кажујат со рет, от кай сонцето да до нив дури дошол: „Да ви кажам, бре кјартои. Им сакав да земам невеста от нај голем чоек и ме пратија кай сонцето, сонцето ме прати кай облаците, облаците кай вётрот, вётрот кай стара планина и стара планина, кай вас, чунки от вас немало по големи, да ако е кјасмет, кье ми даите једна девојка за невеста на сина ми.“ — „О, о, тајмам, ти једнаш ако не дјесаш нам, не кье те дјесаме двја шати. Ем прао ти кажала старава планина за нас, оти од нас по големи немат, чунки има дупиме от крај в крај и нема што да ни стори. Да кба таќа, повели, свату, дома и ишала, аирлија кье бидит, оти чоек што кье барат, тоа кье си најдит.“

Влезе во куката (кјарточнъето, надигнатата земја) от кјартбите и го честија многу. Нај после түку му дотераа кјартички моми, за да си земи, која сакат: „Де, свату, добре ни дошол, повели, отбери си, која мома сакаш,“ му рекоа кјартбите.

Ватил једна кјартица в рака и ја погледал во лицето, да ли е лична; кога гледат — слепа; вати втобра, треква; четвртка — сите слепи: „Мօре свату, што туку и одбираш мбмите? Ами лељи знаиш, оти кој пребира, тој вабира. Ја вати си једна која дае и ич не страши се, за да бидит ќоката (опулена) — која да ватиш, от слепа по слепа ет.“ Видел, не видел, си ватил једна слепа кјартица и му ја однесол им сина си за невеста.

Кој бара рогои, кье загубит и јуши.

4. Дранъ пржчко, недодранъ, лисица и бумбаръ.

Си имал једен старец тројца синои и три къерки; си имал и једно јаре, што многу го мјлуул стариот от синби си, поекье. Дошла пролет, развила шумата и го пратил стариот сина си по големиот, за да го пасит пјарчка. Цел ден го пасил син му, кай што имало нај арна шума; вечерта го дотерал дома најдено во мёт, како тапачче. Вечерта пјарчко влегло во јаглернијата и почнало да гризи јагленье; го чу стариот, та го прашал: „Задшто, брз пјарчко, гризи јагленье? Дали не си напасено денеска?“ — „Ами што да гризам, зер камене, му рекол пјарчко, кога сум гладен, зер син ти ме пасеше, да? Ме вотна во једен єпдек и ме бостан тамо да гризам тјарнье, а тој цел ден си беснеше со овчарите, да ёте от тоа кай гризам јагленье. И дјрвја да прогризам, и пак не кье се најадам, како што ме сакаш ти.“ — „Брз, дали таќа те пасел син ми? рекол стариот. Почекај сега да видит што кье го најди него, никаквикон једен!“ Го грабнал ва врат сина си и го зајкал. Сите синои и къерки и пуштил со рет стариот да

го пасат пърчка и за сите пърчко на вечер, кога къе го донесеа до ма, се къе гризеше на глене.

От кога и изакла старио сите синои и къркви, сам стар го зеде пърчка и отиде да го пасит; како го паси пърчка, како го паси по на убата шума, вечерта, едно го донесол до ма, и пра отишло во на гленето и ватило да гризит на глене щуте побеке. — „Абре пърчко, да би гъаблот те зел да би! му рекол да до, защто пак вечерва ми гризиши на глене? Дали малку те пасов цел ден?“ — „Пусто пасене твое и штуро што си ме пасол! Ами ти веден си играше со бабите, къев си тераше, како синбите, што си играа со девоичината и кърквите со момчината, кога ме пасеа,“ му рекол пърчко. „Ах, анасажн, бре пърчко, дали и за мене къев елиш оти не ти пасов?“ му рекол стариот. Побекаи сеа што къе ти напраам да видиш!“ Го вързал за ръгои и беше му я одрал кожата на животи и го вързал, та го пуштил. Трептил пърчко дран недодран да бега от пустата болештина, што го болеше, вид виделия¹⁾ ватил. Бегал нис поле, бегал нис ридои, нис планине и му се преставила една дупка от лисицата, се шуклало²⁾ внатре.

Не би час, беше си дошла кума лиса от пасене и кога го видела пърчка дран недодран, умрела от страои, чунки не беше видела до тога такво животно. Но га за нога кума лиса се исчепила³⁾ на двор; се разплакала лиса, се ужалила, търгнала да барат краи, за да наиди некои животинка да го истерат пърчка от тланик. От сите животинки донесла и кои што беше го видел пърчка, беше канпнал да бега от пустите страои. Никои животинка не е се навъркала да и го истера злото от кукви, чунки секои къе го видел пърчка со светнати очи, со кървобосана снага и секои се чудел што животинка къе бидит. Та от тие пустите страои, никому не му държало да влезит и да го истерат.

„Ов, яс сирота, рекла лисицата, што се чинит ал, куквата си я запустив! како не се наиде една душа да ми истера зло от куква!“ Така сирота лиса велеше и пърсти си кършеше от пустите жалои. На тоя згобра, за късметот на лиса, я дочуло едно бумбарче и това и се наватило да и го истерат пърчка от куква. Му влегло бумбарчето во лисичина дупка и беше забучило еднашка што да можит: брежж, около пърчка и му се пикнало под опашка, та беше забучило што да можит и не можит и беше се уплашил пърчко, та беше избегал от лисичоа куква.

Кога виде кума лиса, бти бумбарчето и го истера зло от куква, от радос къе излѣташе и го благодари мнози бумбарчето за доброто, што и стбрило и от той саат си го напрѣла побратим, та го повела по себе и го донесла под една круша, за да го нагостит — за доброто, што и стбрило — со круши. Се качила кума лиса на круши и я стресла крушата силно, тики ти нападнале круши едно чудо по земи, како калдърма се посыпале. За пакос от бумбарчето, да се погоди една твърда круша, та да го удари и да го сплеска на местото. — Слѣгла лиса и кога ти го нашла как бери душа, го жалала, го пустела сирота; арно ама беше си умрело, како да не било от никоаш.

Го крѣнала от тука плачоеким и го донесла на една раскрѣсница, та беше го закопала; му го напрѣла грбчето за мило убайна и крушата, што беше го отѣпала, беше я закачила на грбчето и беше рекла. „Кои къе я земи обваа клета круша, да му бживит и бельата да си я наидит!“

¹⁾ Невиден бист, или: не се виде как вати.

²⁾ Се вмѣкналъ.

³⁾ Се измѣкнала.

За пákос, ёте ёден зёт со невéстата кај си вáрнеле по пат и іа вíдел зётот крúшата и іа зел, та сý іа клál в пáзуа.

Вéчерта пошол зётотот у дада си и рéкол: „добрó вечер, дéдо.“ Свíкла и крúшата бд джеб: „добрó вечер, дéдо.“ Се чудел зётот кој викат од джéбот. Нéйс, сéднал на тéрпеза и го почéстиле зётот со рáкыиа. Даala вик крúшата бд джеб: „и менс дáите ми рáкыиа, и мене!“ Дóшло редо, лáйците стáвиле пред сýте, — и пред зётот. Даala вик да сáка и крúшата лáйца. Сýте слóшале гостите глас, како от малечко дёте, да му сáкат на зётот лáйца. На тóа эгбá зётот се сéти, бти крúшата, што му бéше в джеп, таia, викала; іа вáтил со рáка и іа прýтиснал што да мóжит. Спýскала крúша што да можит: „блеле, тáте, не стýскai ме, бти кóскыите кье ми и óкжриши!“ Се ѿтрашил зёт, та излегол на́двор и іа ѿдрил бт земи, та іа óкжришил пárче по парче. Тóку вéднаш оште беше се собрале парчийната и беше се напráила цéла крúшата и се затýркала, та свíкала по зéто плачéйким: „Мóре почекаі, тáтко бре, да ме зéмиш и іас да вéчерам.“ Кóга се свéртел зáд себе, етó ти іа крúшата! Та му іа дал на ёдна матбрица, та іа изела и тáка куртúлисал бт неа да не гó страмит на тéрпеза. Ете лýса што беше ти напráила на грóпчето от бумбáрчето.

Слушана отъ Димета Гýрнчаротъ.

Отъ Софийско.

Записаль *Д. Стойковъ*.

1. Орачъ, влжъкъ и лесица.

Іедиин влжък билý го погнали іедни ловджийски пцéта и намáлку чeliý да го вáна, да го раскýяна. А влжъкъ бéгал пред нíх и вéче немáло кждé да се скryie; он отбегаí при колеснициата на іедин орач и ванал да му се моли, да го куртулáше от пцéтата. Орачо сжжалý се за влжъкъ и го за-врél у іедиин чувáл, па зашíй чувáло, та го скryл и нагóнил пцéтата, та го оставил жив. Кóга си заминáле пцéтата и ловците, орачо пришёл да пýши влжъкъ на бел свет, да си идé жýв и здрáв. Кóга отвржзal чувáло, влжъкъ, што се тuký измажнал, вáднáж докопáл човéко за ржкáta;¹⁾ човéко се сенянал и го попитáл: „што сáкаш да ми чýниш на ржкáta?“ — „Сакам да те изедéм!“ рекжл влжъкъ. — „Е, зашто да мe изедéш? нали іазé тe избавáих от пцéтата: оставиих ти живо!“ — „Е, арно, амá зáшто мe гóнеше ловéцо? а пá и он нели је човéк, та за товá, че тe изедéм!“ — „Он тe гонéше, ама іазе направáих дôбро, та не бýва да мe іадéш,“ рекжл човéко. — „А, сегá добро се не познáва,“ казал влжъкъ. Разгъбле минувала една лесица по-крé²⁾ нíх, а човéко рекжл: „áide да óкнеме тáia лесица, та она да нý пресéди — аку речé да мe изедéш, тогай прости нека ти бáде.“ Окнали лесицата и човéко iу приказáл какó бегаí влжъкъ от пцéтата и како он го отржваí, а па сегá сáка да го изедé. А лесицата му казáла: „пáда ти се да тe изедé! — амá іа ѿлезни, кýмче влжъче, у чuválo, та да вýдим бáш кика іе билá работáта.“ Влжъкъ улезнал у чuválo, та да разбере лесицата по арно работáта и да гьи пресéди. А она реклá на орачо: „е, зéми сегá, та прéвржзи чuválo, како што іе билó.“ И он го превржзal. „А сегá зéми ржнýциата от колáта, та ѿдри одгóре, исли се добрó пе познáва!“ И орачо измажканал едно ржнýциите от колеснициата, та па като ванáл да бие озгóре, бил, бил, та се му смлéл костите, като у чýтура! Та такваia ти раката: кој не познáва добрó, он наíди и лóшо.

Б. р. Недовършена.

¹⁾ Ако се каже: ванá го зáр'ката, ж се губи.

²⁾ Често пýти: прокрé = покрай.

2. Врабче и лесица.

Іедніш врабчёто и лесіцата сортачіли се, та си посéали жýто, да искараіа, да се прехрáна. Ка¹⁾ уздрёло жýтото, ошлý да го жнъя. Врапчёто ванáло да жнъе, а лесіцата мржáло іа и ванáла да гъаволу́е, па реклá: „врапчénце, тýзе жнýй, а іае ч эдем да потпираи небóто да не падне, да ни смаже това ўбаво жýтце.“ А оно билó се задал óблак, а онá отишлá, та клекнáла на краі на нýивата да вárди, да не падне óблако да смаже жýтото. Теквáя гъаволштина, она да си седí, а врапчёто самó да жнъало, и ожнъало жýтото. Кога ванáли да го вржшá, она пак реклá: „врапчénце, ти работý, а іае че потпíрам небóто, да не падне, да ни притýсне това ўбаво жýтце.“ Она ишлá, та клечала на стржна, а врапчénцето овржхло самó жýтото. Дошло рéd да си раздéли жýтото, а врапчёто іа попитáло: „кумá лýсо, какó да си раздéлим жýтото?“ — „На врапчénце — кутлénце,²⁾ а на лесіца — деветýца,“ реклá лесіцата. Она заповедала, па раздéлиле жýтото: на врабчёто далá едно шиничé, а неі дéвет шиничéта, та на врапчénце — кутлénце, а на лесіца — деветица. Маікъя, врапчёто онó, сиромáх, ожнáло самó, овржхло, а она го лжгáла — да потпíра небето, ка овám, нему нýшто не далá, а ноі цал кўп! Тогаі врапчёто везéло, та зарýло едýн палаш у жýтото на лесіцата. Кога она ванáла да гребé жýто, грéбла, грéбла и едно ў се провидéло на палашето, а ноі се учинíло, да іе нешто подлóга³⁾ за гриаенъе, та го опéла за ужóто, а палашето рипнáло, ванало лесіцата и іа раскъинáло. Та врапчёто везéло и нýиного жýто.

3. Іагнето и прасето.

Іеднаш іагнето попитáло прасето: „зжшто тéбе когá те вáне стопáнина пиштиш колку што мóжеш, а мéне сéкогаш ме лóви, па не блеíим.“ — „Е, тéбе те вáне, па те милúе, цалíва те, а мéне штом ме улóви, веднáк мe закóлье,“ кавáло му прасето. Та това іе работáта, какó да не пишти? Іагнето го ване овчáро, па го милúва, а прásето, што го улóва, милувáнье нéма — ваднáк клáнье.

Отъ Търново-Сейменско.

Записаль Б. Черневъ.

Глупавиятъ вълкъ.

Идин вълк ино време нжмерил идин коч,⁴⁾ чи пжсе сжмси и му рикжл: „жж тж изъам!“ Кочж му рикжл: „дзепни дж влеј цъал в устатжти, дж ни усептжм булемски,“ и вълкж дзвапнжл. Тъгавж кочж сж исътписжл и го ударел⁵⁾ хубжвъж в устатж и пубъагнжл, пж вълкж си устанжл иж мъстуту зашамжден уд булемски.

Кжто сж пусквзел вълкж, тржгнжл па дж дири кочж, жмж тос пжт вржхлетеи иж един кжтжр и му думж: „жж тж изъам!“ Кжтжр жу казвж: „хубжву, жмж мене ми стискж налж. Раслжби гу, че тъгавж мж еш,“ и вълкж сж приготвъувж дж му ржспусни задниа⁶⁾ нал. Тъгавж кжтжр жу ударел хубжву в устатж и си пубъагнжл.

¹⁾ Още: кога.

²⁾ Шиниче, крина.

³⁾ Съксалъ опинекъ, или късче отъ кожа, обикновено служи за подлагане извѣтрѣ на продупченъ опинекъ.

⁴⁾ Не подвита мжшина.

⁵⁾ Тукъ, както и въ други случаи, не ще да е чисто е Б. р.

⁶⁾ Чисто іа? Б. р.

Па тръгнжл нашиа кум, примильтал уд глад и нжмерил ино свине, и му думж: „жж тж изъам!“ Пж свиниту му казвж: „Фжни иж зж ухоту дж ти пусвирж царцкж хжва, че тжгавж иж еш,“ и вжлж гу фанж. То зжквичжлу и събрашу сичките свинетж и те малку устанжлу да скъсът кумувж къурк.

И уд тук излжгжн, па тръгнжл нашиа кум дж си тжрси кжсметъж. И ето прид негу ино мжгари. Той му думж: „жж тж изъам, мжгаре!“ Пж мжгариту му думж: „кжко же сж нжучиш, кжту иж изедеш? Ми хади дж тж зжвида вжв селу, чи в инделъ жж праим свадбж: жж тж нжпраим кум.“ И вжлж му сж кжчил нж гжрбж и тръгнжли кжми селу. Мжгарету му думж: „нас жж изъазжт дж пусрешнжт сж кучетж, с пржти, иж дж сж ни вплашиш!“ Гату стигнжли в селу, присрешнжли нашиа кум с кучетж, с туверги, с вили и насмалку устанжло дж го прибињт. Гуркинж вжлж, притжмнъалу му нж учите и тои кжту вжръал, видъал, че нешту сж чернеи срит кжрж и гу нжпраел нж гъудъул джрво. Утишел тж сж пудшръал ду негу и си думж: „мене башта ми ни еди цали кочови, ни беши налбатин, ни беши слушжл царцкж хжва и ни беши ставал кум, пж пак беши сит . . . Сега дж имж някуј дж иж улуви зж упашкжтж, че с ина хубжвж тувъагж дж иж путфжрли ут глжватж ду упашкжтж, уд глжватж ду упашкжтж, чи дж иж нжучи нж ум и разум!“

Туй дету тои го мислел зж джрво, билу идин уфчар. Той кжту чул тжгатж нж вжлж, улувел гу зж упашкжтж и гу нжбил хубжву, дурде вжлж не си искубинжл упашкжтж и пубъагжл, кждъату му учи видъжт.

Слушана отъ Жеко Пеневъ, на възрастъ 45—48 год. на 13 Май 1891 год.

Б. р. Вариантитѣ у Колматевскій 139—151.

8. Приказни фантастически и смѣшни.

а) Фантастически.

Отъ Прилѣпъ.

Записалъ М. К. Щепенковъ.

1. Девоічето и дванаесете месеци.

Една жена си имала две къерки: ёдната ю била нѣзина, а друѓата наїдена (паштерка). Своята къерка мѫшне сї ю милуаше, а пустата паштерка да беше кабил во ёдна кашка вода да юа удаеше, ич юа нѣ къеше да юа видит, сё едно юа къараше и юа тѣпаше. Со сё што толку юа мачела, паштерка юе, пак таѧ беше здрѣва и юака како наќоја тѣрника¹⁾ а, незайната къерка, сё болничаа и неолничаа, на умрените вода му носела (готоа за смърт.)

Чунки юа глѣдаше жёната така здрѣва паштерка юе, во обрѣзите по-дѣна²⁾ како со цѣвка,³⁾ што да ўдриш девоіката на еднио образ, друѓио да юе пукнит, а от своята — во лицето како леп да нѣ юала, тѣкъи многу юе било мака, дѣка тѣка юе била незайната къерка. Мисле, дума маштѣата, како злѣ да и нѣпраит на паштерка си, и юе дошло на ум ёдна вѣчер, да юа пуштит на вода кай ёдна чѣшма, што била от грат на двор; до чѣшмата имало ёдно джрво ветхрнѣча и пот тоа джрво се збираше гъеоа ми ти ветроштѣньето⁴⁾, да бѣлкъим⁵⁾ къе юа йскъинат⁶⁾ самовѣлите паштерка юе и настав ўште ёднаш не къе е сё вратит.

¹⁾ Трънъ што ражда плодъ (тѣрненки). ²⁾ Надута. ³⁾ Цев. ⁴⁾ Талъски, секакви зли духове. ⁵⁾ Може би. ⁶⁾ Да я съмѣсть.

Пôшло сирото девоîче покъта на чешма за да зáлеит вода и, кога дôшло до дâрвото, видело единаесетмина мажки и ёдна стара жéна, посéднати околу-набоколу на тâркало. От мажките имаше и стари, и млади, и куси, и дôлзи, а ёдни бýл мнóгото кус. Жéната стара стояла мнóгото смуртена¹⁾, таia бýла бáба Мárта, а друзите биле единасетте месéци и най-кусиот бýл Сéчко. (февруарий). Кога и видело девоîчето, се престрâшило и му рéкло: „добро-вечер, стрíковци, што чините, како сте, здрáб-жéво сте?“ — „Дáл ти Бог дôбро, дêвоîче, и рéкле месéците, арни сме, зdráви и живи. Ами тý како си и што бараш во ниедна доба да идиш на вода? Ами како не ти єт страв, мори дêвоîче?“ — „Е, море стрíковци, страв, не страв, що ме пýштат маштéа ми како можам да не одам?“ му рéкло девоîчето. „Вíстина тâка јe, дêвоîко, кai што има сила, прáвина нéмат, тýку слуша вámо, ie рéкла Мárта, нéшто што къe те прáшам: кои месéци сéт по юбай и кои сéт по лоши во цéлата година?“ — „Ов, мори златна бáбо, ie рéкла девоîката, ами сите месéца сéт во годината от юбай по-юбай, нéмат нý еден лóш месец.“ — „Аi со зdrávie, пíде, ie рéкле, бi мi си и да си блаосéна от Бóга и от нас, за на сéкое прогоруанье и по ёден алтжн да ти пâгът от юстата.“

Си залéала вода девоîката, си бтишла дóма, приклúкала на порта и излèгла маштéа ie, да и отворит. Кога я вíде ѡти со полни stomni и доиде, тâga²⁾ ie пâднала, ѡти беше се вратило живо; я запрâшада за нéшто и колку пâти што прогорило, тóлку алтжни беше и пâднале од уста на земита^(?) и беше се навéдila, та беше си и зéла девеîката прéт маштéа ie. Кога вíдела кúчка на маштéа, ѡти паштérка ie на сéкои збор, што прогорида, се по ёден алтжн од уста и паднуало, гóлема мáка ie дôшло, чункъи тâя я пùшти да вáръни, а не од уста алтжни на сéкои збор да вáдит. „Кои те вáпраи, мори кúчъе, и рéче, да вáдиш алтжни од уста? Кажи ми, ѡти сéга ако те вáтам, дúри не те облеит студенá пот, не тé пуштам!“

Кога чу сирота дêвоîка тýе збори од маштéата, от пустине стрáв ie кáжа за сé како што и се рéкло от месéците.

Утрe вéчерта я пùшти асли къéрка ie, да зáлеит вода и да я блаосоат и неа, за да вáдит алтжни од уста. Не остана врёме да вáрвит завислý-вата маштéа, ама во втората вéчер беше я згóтвила къéрка ie и беше я испрâтила велéкъи вака: „Аi къерко, къе те поиспратам до кai чéшма да пойдиш, и рéкла, за да зáлеиш вода и да те блаосоат месéците, да вáдиш и ти алтжни, како онаа кúчка присéстра ти што вáдит.“

Отишла девоîката кai чéшмата и, от кóа се зdrávüala, я прáшаде месéците: „кои месéци сеят по арни и кои сеят по лоши?“ Се подумала³⁾ троја чупата и му рéкло: „Ами зер вíе не ѹ знáите кои сеят по-арни и по-лоши, да што ме прáшате мéне? Ами и малите деца знáат кои месéци сеят по-арни. Еднашка Кóложек⁴⁾ и Сéчко сеят най-лоши; а пак Мárта смушена ет со трйста ўмишта, ете тýе сеят най-лоши. Зéр и друзите сеят тóлку арни, да тýку што къе чиниме, сме му пâднале в рака, тýкъи тóа, бре стрíковци, му рéкло дêвоîчето, како сáкаат къе ни прáят.“ — „Аi да си блаосéна, и рéкле месéците, и змиùлчинъ да вáдиш од уста на сéкое прогоруанье“. Едно влéгла в порта и ёдно прогорила му испâднало змиùлче од уста. „Мори што тâка, къерко, змиùлчинъ mi вáдиш од юстата? Што не mi вáдиш алтжни како кúчка на присéстра ти, тýку mi вáдиш змиùлчинъ! Лелéх къерко, се стбriвме за стрáмата! Што бý овои ал што не наидé?“

Уште поéкъе я запиэмila паштérка ie, арно ама нéмаше што да ѹ чинит, чункъи Гóспод я милуаше неа, ако беше сирота. По нéкои ден доиде брат ie от девоîчето, што блуéше змиùлчинъ и кога се научи ѡти како ѹет

¹⁾ Начумерена. ²⁾ Тâга на сърце, тегота. ³⁾ Се позамислица. ⁴⁾ Януарий.

раббтата, іа усудило маіка си, оти таіка напрایла и бти іа пізмела паштёрка іе. „Кои што кóпа гроб дру́гъему, сám пágъя во нéго;“ рéкла жената.

Бѣлѣжка. Една жéна ми іа кáжала малку по-їнаку: на мѣсто змиулчина што вадела, вадела од бѣзди пѣрдешъ — секое прогоруанье и пѣрднуанье; таіка іа блаосбile месéците гъва ми ти.

Прикажана от баба Солтана от Наумчета тенекеджия, от село Древовци.

2. Немата морска царица.

Една бáба си нémала ни дёте, ни кóте. На мѣсто дёте бéше си напрáила пиралката дёвоіче, беше іа промéнила пиралката со тиѣ єбай вѣстани, со тиѣ чбени сакои, со тиѣ копрінени кáфтани, што носат от наі богатите девоічиња.

Ката єтро и вéчер бáбата вárела бóсильок и со вóдата босйлкоа пѣрскала дврот и сбакакот, за да мýрисат убáина. Син му от цáрот ката єтро и вéчер вѣрвел прéт пóртата от бáбата, за да бдит на чешма, да напива кóньо со вóда. Се чўдел сам сб себe, оти да мýриса тóлко єбao прéд кўкъата од бáбата. Дéнеска, єтуре, помїнале баéгни дни, што наі после цáрсько син се прéстрамил и му влéгол у бáбата, да іе прáшат за єшто мýрисат тóлку єбao кўкъата нéзина и по сбакакот от кўкъата.

„Къé те прáшам, бáбо, нéшто, іе рéкол цáрсько син, ама прао сакам да ми кáжиш: забшто ти мýрисаа тóлку кўкъите и сбакаков твои єбao?“ „Къérка ми се мбчат, честити цáре, му рéкла, и от мбчот нéзин тóлку єбao мýрисат.“ — „Ами не єт вóзможно, мори бáбо, іе рéкол цáрсько син, да іа вýдам во лíцето къérка ти?“ — „Лíцето нéзино ет сбонце огréано, му рéкла бáбата, ако іа вýдиш, веднаш мóжиш да се пóмери¹⁾, ами доиди по єдна нéделя и къе іе вýдиш сáмо малиб пржс, да тóгai къе вéруаш за нéзината убáина.“ Цéлата нéделя пѣрсто в єста што го дéржала бáбата и го шмўкала, та го обéлила бел како книга. Дóшол цáрсько син, да му види пѣрсто от дёвоічето на бáбата. Бáбата влéгла ф кўкъи и го прóврела пѣрсто нис една пукнатица от една штица от вратата, за да іе го вýдит цáрсько син. Кога іе го вýдел цáрсько син, се зачудил на белотијата²⁾ от пѣрсто и от кóга излегла бáбата от кукъа на́двор, извалил поздакъено пѣрстен и іе го дál на бáбата, за да му свáрши къерка іе за нéвеста.

Кога разбра тáтко му от цáрсько син, многу го кáра и го бдвракъ да не іа земат от бáбата къérка іе, при сé што била лíчна, чўнки нéму нé му дáвала чéста да зéмат от една бáба сиромашка, ами лели сакал да се жéни, къе му зéмел от нéкоиси цáр къérка ем лíчна, éм бóгата. Арно ама ѹч ти слúшал син му от цáрот! Іа от бáбата къérката къе іа зéмел, іа къе ємрел. Наі после виде, нé виде, кáндиса и тáтко му от цáрсько син, за къерка іе от бáбата да іа зéмит нéвеста.

Дóшол дéнот свáдба къе прáеле. Собрал цáрсько син свáтои и ѡтишол да іа зéмит къérка му от старата. Іа заклúчила старата пиралката во еден кóвчег и го крénala кóвчегот на рамо таіа да го носит. Оделе, оделе и дóшле на мосто, што къе вѣрвеле прекý море, и стóрила бáбата гъеоа се прéпна и му пáдна кóвчего в море. Спíскала што да и течи гáрло: „лéле iас сирота, што ми сé стóри? Ми се єдаи къérка ми. Аман, честити цáре, бж҃ро клаі плифци да іа изваат къérка ми, оти и iас къе се вѣрлам наі после в море. Лéлех iас сирота, што а́л ме наіде“.

¹⁾ Да полудѣшъ.

²⁾ Белотија, цжриотија, лошотија, простотија, личотија или личота, въ Воденъ: белева, царнева, жижава, синева, смjрдева, лошотија и др., а въ Велесь: личокъа, цжрнова и др. Въ Енидже Вардаръ, Горнита махала — Бучава.

Влегоа двајца пліфци, да ја бараат къерка му от стáрата, бáрале, бáрале пліфците дéвоиче, не мóжеле да го наidат. Бре вamo, бré тáмо нúркале под море, и за кáсметот от бáбата бéше вíделе во едни сáраи ёдна жéна кai си чéшлала ёдно дéвоиче, тóлкуа лíчно, што от чéлото сóнце грéalo, от градите — месéчина, от двете рамéници — две дзвéзди дéници, а зáбите је бea от свéтливи бýсери. „Еве го дeвóичето, бea рéкли пліфците, от бáбата при друѓа бáба kai бшло.“ Крótко, крótко бea вlégle во одáјата kai дeвóичето и бea гo грáбнале за раце. „Аман бре бráкъа, му рéкла стáрата, забшто ми го грáбате дeвóичето?“ Го грабаме, стáра, му рéкли пліфците, оти царо ја ѝма свáршена и сега свáдба прай, вéчер кье ја вéнчат.“ Вíдела стáрата, оти не мóжела да ја бтми къерка си от пліфците, беше ја промéнила во наi убáите алишта, му дáла три лúшпи от рýба, за да је бидат три измéкъарки и ја испрати од море наdвор.

Кога ја донесоа пліфците при цárскои сýн, се зáчуди на убáината нéзина. Се rásчуло по цéлио град незýната убáина, дотáрчало мáло, гóлемо да ја вídat. Ја вéнча цárскои сýн за нéвеста. От коя помýнале нéколку дни, цárскои сýн је зборуал нéшто, за ѝ тáя да му одгóори, арно ама тáя не било вóзможно да му прогóори; се со ѹшарет му зборуала како да бýла нема. По врéме цárскои сýн беше се прéженил за ёдна друѓа девоика, што да не ёт нема, а пáрвата беше ја клáл во еден сáраi, беше је дал јáденje и пíенje кóлку је дúша сáкала.

Фтóрата цáрица је се смíлило да поиди кај пáрвата, да је види лично тата. „Máiko мóри, је рекла на свекáрва је фтóрата цáрица, кье поидам кај пáрвата нема цáрица, да ја вídam.“ — „Пóidi, къерко“ је рéкла свекáрва је. Пóшла фтóрата цáрица и мнóгу юбао ја пречéкала, ами нéмски со ѹшарет је зборуала. Клáла тáвата на óгнот и от кога зоврела вóдата, пробуричкала со ráка во вóдата и се стбрila ёдна рýба што нíкoi не беше видел. Напráила сéкакви мáнджи, ја нагостила намеснýца је и ја испрáтила. Иdenje¹⁾ дóма фтóрата цáрица и клáла ѝ та тáвата да напраи рýба со ráка, арно ама си попáрила ráката и от тоi сéбеп си ўмрела.

Пак се прéженил сýн му от цáрот и зел трéкъа нéвеста. Й таia посáкала ѡзин от свекáрва је да бди при пáрвата цáрица, да је види лично тата. „Нéмоi, мóре къерко, је рéкла свекáрва је, оти и друѓата нéвеста бtide и от тоi себеп си ўмре.“ Не ја послуша свекáрва си трéкъата нéвеста и му побide кај пáрвата. Й неа беше ја пречéкала ѿште по арно от друѓата, клáла кóтelo и от коя зоврела вóдата беше пробуричкала со ráка и беше се напráило едно ѡагне саде за къéф. Напráила сéкакви мáнджи, ја нагостила и ја испрáтила. Ошла дóма и вéднаш клáла ѝ таia кóтelo да напраит ѡагне и ѝ таia се попáрила и си ўмрела. Остана пак цárскои син вдоец. „Ax, пусти кáсмет што сум ѡimal јас, си рéкол цárскои сýн сám сéбеп, три жéни да зéмам и от нíедна аир да не видам, какó глеам, пак нéмата кье ја къердосам. Ја чáкаi да бдам да се поразгóорам по нéмски, сáмо мáлко да се оттушам от гайлово што го ѡимам.“

Тáргнал да бдит кај нéмата пáрва цáрица и вíдел кај се кáрат трите лúшпи измéкъарки. Се зáкрил цáрев сýн зат чéшма, да слúшпат што кье рéчат. „E, e, мóри сéстри, рéкла по мálката, тепаите ме лели сúм по мала, ама кóа нéзнаi цáрот да ја прéколнит цáрицата, за маíка је што је во мóрето, да да му прозбóруат, да после да вíдите вíе кога кье ве наклéнетам на цáрот и тоi вас да ве tépat.“

Ёдно чу тие збóроi цárскои сýн от мálата лúшпа и со ráдос влегол при нéмата цáрица. „Жéти маíка ти, што е во мóрето, је рéкол, те прекóблнуам, цáрице моíа, прогóори!“ — „Ов, чéстити цáре, му рé克拉 плачéики, како

¹⁾ Едно ѡденje.

не тý тéкна ўште во пýрвата вéчер да ме прéколниш за маíка ми, што ie во мбрето, чўнки тáка тáя ме прéколна кога ме ѹспрати от море надвор. Клéтва ти давам, ми рéче, къéрко, ако прогóориш дури не те прéколнат: жýти маíка ти, што e в море, и ако не тý речат тáка, дури да ўмириш да не прогóориш. Така ме прéколна маíка, чéстити цáре, за тоа ѹас не забруав, да лели ме прéколна сéга, ти ѹмаи ме за вéрна цáрица.“

От тóи саат си живéаа цáро и цáрицата како што рéкол Госпот.

Тая приказка съмъ чулъ ирди 7 - 8 год. отъ Трайчета Плетварецъ, на възрастъ около 35 год., а въ дѣтинството си малко по инакъ съмъ я слушаль отъ майка си.

Б. р. Намъ ни извѣстенъ само гръцки паралель: „Н Θαλασσοπόδη отъ Загория (Елевръ), г. Ελλ. Φιλολογ. Σύλλογος XIV 257.

б) С м ъ ш н и .

О тъ П р и л ъ п тъ.

Записаль М. Щепанковъ.

1. От камчинъ манджа.

(Клињ чорба).

Óтишол ёден спáиа во нéкое сéло и кондисал во една кўкъя на конак. Домáкъинот со сите кўкъни лугье óтишол въ пóле на работа, а дóма беше останале ёдна бáба, за да вárдит кўкъната. Врémето бýло за рúчек, та побсакал спáиата от бабата рúчек. Му стáвила бабата ѡржана погача и соль-пипер. „Пловели, спáио, лéб и соль, што ни дál Гóспод; ако беа невéстите бвде, мозжи да ти напráя и нéшто рúчек, ама за нéкжмет отýдоа на работа,“ му рекла. „Ов, мбри бáбо, мбри маíче, ами кога ѹимат ѡржан лебец нé берам гáile ѹас за манджа и кóга ѹимат камчинъя белутрачиња Ѻд нив ѹас мозжам да напраам ёдна манджа, што пжрстите да си ѹизеиш от слáдина! Іа поиди ёден час побнадвор, та собери трóа камчинъя белутрачиња кóлку ёден гжрс (двѣтъ шепи) и изми и со нéколку вóди, за да се очистят ѹбао, после клáи во ёдна тáва трóа вóда да зóврие и глéаи сéир што манджа ѹас къе ти напраам пжрстите да си ѹизеиш.“ Кóга чула сирота бáба от спáиата тóи вбор, отърчала и набрала камчинъя, запáлила огон и ѹа наптерал бабата да донесит трóа мáс (масло) и трóа бráшно, без нíкаква джéфа, чўнки къе се научи бáба от камчинъя да праит манджа.

Опжржил спáиата ёдна кáша и ѹтурил камчинъята внатре, се повáриле мálку со кáшата и ѹе клáл тáватата на тáрпеза за да рóчаат, а бабата тóку се чудит како къе бидат камчинъята и како къе се ѹадат.

И викнал на бабата спáиата за ѹ таia да рóчат манджа от камчинъя, и со гóлем кéф бáба сéднала да ѹади. Зáватил спáиата да маíка от кáшата и негдé-где си вадел по нéкое камче, иалиж го чйнел и остал го на тáрпеза. Извáила бáба ѹ таia ёдно камче, вáтила да го джвáка, джвáкала джвáкала, нíшто жýво не мозжела да го соджвака ѹ таia го останала на тáрпеза и му рéкла на спáиата: „б-б-б-в море кутри¹⁾“ спáио, дали вáка къе напраеше от камчинъя манджа, ами за кáша кои нé знант да напраи, камчинъята ѹ кладе кóлку за урвокос²⁾ а не оти за да се ѹадат, за кóлку да ми стóриш мéне пàкос, за да си скжршам зáбот. Ете тóи маíифет ѹимала манджата твóia, со камчинъя што ѹа напраи, за дéка пусти ёден зáб ѹимав ѹ тоi да го нéмам, тоi маíифет ѹа научи пустата бáба твóia. И друго си ѹа

¹⁾ Думата кутра само женитъ съмъ я слушаль да я говоријтъ помежду си: „ai a“ кутра да си биме, земи го чорапов а кутра и пр. Кутрио старец што го наиде. За ѹито не го немаш, мбри а кутро.

²⁾ Урвокос, пакос. За урвокос сет рóдени арамийте и лошите лугье.

пóарджив мáвцата што къе ia iádevme сетá кукъа, éто тоi мáрифет научив, спáио мóре,“ му рéкла бáбата налутена.

2. Маисторот што го турнал оджакот.

Éден маистор му напраил на некои чбек ёден оджак. На битисуанье вéчерта вáтил за да го пóдпиши, да не пáдни. Арно ама плитáрите тéшкъи бýле и вáтиле да се навáлаат, чýнки нáкриво бéше го напраил. Свикал по стóпанот от кúкъата: „éi чорбаджи, еве оджакот го напраив, éла да iи гýунлокот, бti къе го тýрnam, вáка да знаиш.“ — „Арно, маисторе, къе ми ти плáтам, слéзи долу къе ми ти нáтплатам.“ — „Мóре iá бвде ми носиш пáри, ia къе го тýrnam,“ му рéкол маисторот. Брé го моли стóпанот, брé го коли, арно ама маисторо нé му слéгуал ништо живо и наi после бðваи го крéпе и вíде бti къе пáгъят оджакот, маисторе брé, да би аир нé видел?“ — „Ами коя ти вéлев донéси ми гýунлокот бвдеа, му рéкол налутено и тоi на стóпанот, ти ич баре нé къеше да ме знаиш. Лелi iáс сум го прáил, къе го тýркам, ém къе го нáтуркам.“ Едни пати и лágата побрива страмбата. Сám маисторот бéше се пóвалил пред друзи маистори, оти тákа излагал.¹⁾

3. Жената што сакала да месит зéлник без брашно и без мас.

Éдна жéна си имала ёдно дéте от 7—8 гóдини. „Áх бре чéдо, да имав трóа брашно и мас (масло), му рéкла, тýкъи да напраев ёден зéлник, со ёдни вýтки големи, тákа тóлкai, да да си рúчавме, та после къе се скvиниме вóда пиéнкъум.“ Дéтето и се пùлило на мáiка си прáо в ýста, тýкъи му се чйнило, бti навýстина зéлник къе му месела и му рéкло: „е да, мóри мáiко, кога къе го месиш, тýкъи кóга къе скjршам от вýтката тákа тóлкav кóмат, за да си iáдам вéзден.“ — „Káko бýдуат да скjршиш тóлкav голем кóмат, бре никáквику, бре ненасýтнику, ами помалку се кjршиш, бре ненасýтнику ёден!“ и му вáрза една шлакáница по уста сýлно. Кога го добблело дéтето и се расплáкало, кúкъата ia кréвало. Чýл тátко мý од бавча, кai што работел, дóтжрчал да вíди штó плачит дéтето. „Штó плачит, мóри, дéтето, кóи ми гó тепат?“ — „Ами ако плачit, нéка сéди мáдрю, нéка нé кjршиш вýтка голéма, за да не гó тепам.“ Му раскáжала за зéлникот како сáкала да го месит со рéт и зáошто го téпала. Со лúтина тоi и свíкал незе: „Забóшто не ми го оставаш дéтето, мóри, да ми iáди вýтка, кóлку што ми сáкат, и дá ми рáстит? Еве сéга тátка ти къе си го нáдиш ia, чéкаi да вýдиш, магáрице ёдна!“ Та кóга зéде ёден стáп, тýкъи ia грабнал жéна си да ia téпат. Спíскала жéната, цéлото мáало го сóбрала. „Móре стói, чбече, да видиме што тý стóри жéната, што ia téпаш?“ му рéкле маálците. Еле се разбра и ia остан. Раскáжала жéната сéта ráбота за зéлникот и от коя чýле маálците, бea, му рéкле на шега: „E, é, é нéроден Пéтко, кáпа му кúпиле.“

О тъ Ръсensко.

Записаль 4.

1. Който се разърди, отъ гýрба му фаша!

Бýло ёдно дéте. Се глáвило у ёден поп: от кúкаица до кúкаица и коi къе са нáйт да го операт и бдерат. Еден ден го пóушчили на браине, му го пóушчили и кúчето и му рéкол: „кжí што къе се помочат кúчево, тáму да браш. Оди кúчето на ёдна нýва — помочай се, оди на дру́га — помочай се, оди

на друга — помоčај се и дётето рéкло: „сите нáви не са на пóпот,” го ўдрил кўчето и го бпрај. Ошол дбма и му кáзал на пóпот. Пóпот нишчо не рекол. Дётето на пóпот плачело, го ўдрил прéт пóпот, го бпрај и му вéлит на пóпот: „се нáile, пópe?” — „Не.“ Еден пжт го пúшчиј да кóпат кáмеине, тáмо вáрвеле татáрите, за да го бперат. Той о́пол фáтил да кóпат кáмеине, копаи-кýум дóшиле татáрите и го ўдриле со кампийците; тој со кáзмата сите и бпрај. Ошол дбма. Пóпот му рекол: „што стóре?” — „Нйшчо, пóмина татáрите, ме ўдрија со кампийците, іас со кáзмата сите и бпрај и зáкопав во ёндекот.“ Пóпот іа кáчиј маќка си на ёдна пжрница да кўкат. Дётето зéло жéгжлот, фáрлило, іа бпрај; после рéкло: „.. . ати маќата, срт-зýме кўкаица“ и му вéлит на пóпот: „попе, сé нáile?” Не, рекол тој. После пóпот му вéлит: „утре кье бíме на рéката на мостот да спíсеме.“ Дётето рéкло: „арно, пóпе.“ Пóпот рекол на женáта си: „кье го клáиме нáкрај, іас кье ти рéча: „іа пóтака, пóпаie¹⁾,“ и ти да го тýрниш да се эаєт. Дётето чýло, што збóрвеле. Ошли кжји реката, лéгнале и зáспале. Дётето стáнвит и лéгвит срéде. Пóпот вéлит: „пóтака пóпаie!“ „Дётето вéлит: пóтака, пóпаie, пóтака“ и пáднала в река. Пóсле му вéлит на пóпот: „стáни, пóпе, е є ... маќата на пóпаиата(?)“; и му вéлит на пóпот: се нáile, пóпе?” — „Се нáилив.“ Го фáтил и пóпот и го бдрал и іа клал кожата на бстенот. Видел ёдни свáтои, кжји што нðсат ёдна нéста. Свáтоите му рекле: „кжји е нáиде кóжата?“ — „Онамо,“ му рекло дётето. Тие опше да бáраат кóжи. Дётето е вéлит на нéстата: „слéзи ти, на ти и алýшчава мој, ти дај ми и твóите.“ Нéстата му и дáла. Се промена и се кáчило на коинот. Дóшиле селáните рекле: „а ни ѹзмами.“ Иа бднесле нéстата и и клáле да спíјат. Нéстата му вéлит: „ми са мбчат, ако ти е страф, вáрзиме за нóзе“ и излегла нéстата на двор. Имalo кóзи, го вáрзала ёден пжрч за мáдина. Той потáргни, пжрчот вýкни, и вéлит на маќка си: „маќко, што вýкат нéстата на дврот.“ Излегле на двор, пýлат, нéста нéмат!

2. За будалата жена и парите.

Си бýл нéкој чéк, имал пáри, имал и жéна бúдала. Се ѹмит кај да и клáйт пárите. И клал во жítото. Дóшол ёден гжнчар, да прóдават стóмни со жítо. Жéната опша, дóнесла жítо ёден тágар а нáктире и на-цáрпила и пárите. Кóга видел пárите гжнчарот, рекол: „на ти сýве стóмни, дéлми ми дáде буку жítо.“ Та и нарéдила во кўкьата. Дóшол мáжжот ie: „што е óва?“ Та му вéлит: дбíде ёден гжнчар, дáаше стóмни со жítо; му дáдов ёден тágар, тој ми рéче; „дéлми дáде буку жítо, на ти и сýве стóмни“. Нему му тéкнало за пárите, и ко и пóбарал, не и нáшал. Той іа слéкол гóла и іа пúшчиј. Во тó врéме нðселе пáри от азнатата. Се отпúшчила ёдна мáска, та си іа зéла и опша на врátата, вýкат: „мáжу, ёдна мáска.“ Нему му се стóрило гжска, бтворил и жéната влéгвит. Той іа променил женáта му, кáко нéста; после іа пýкнал во амбáрчето. Пóсле фáрлил тро пчéница на кокóшките, тие фáтиле да рóпат. Той ie рекол: „лéле жéно, вáрнит грат, ко іáїца, сéди тáмо.“ Той и скрýл пárите. Сабáилето вýкал тéльал. Излегла женáта му опýтала, што вýкат, тие ie кáзали. Та рекла: „іас нáидов.“ Іа вýканале нá конак, іа опýтале: „ко и нáиде, мори?“ „Ко бев нéста.“ — „Што врéме бéше?“ — „Ко вáрнеше грат, іáїца.“ Се опúлило во мý-дурот, го видела со ёдно око: „у, збóл! ко вáрнеше грат іáїца, ти го извáеле Ѻкото.“ Тие рекле: „бстайте іа, ie бúдала;“ и мáжжот си зел пárите.

¹⁾ Говори се и *popaie* вм. попагье.

3. За двойцата будали брака.

Бýле два братя: Гúдо и Агудо. Си имале ёдна сестра; іа дали на дàлеку. Тие бýле бùдали и сиромаси. Ёден ден мажот рéкол на жената си: „от кóга те зéдов, брáкъ ти не са ма викале, ни пак са дошли, іас сéга къе и викам.“ Пùщил кóла и и донесол. Вечéрале и и клáл во ёдна Ѻдаа да спијат. Стáнал Гúдо, са опулил на пенджéрата, видел сéнката негоа му са пùлит. „Чéк“ викнал Гúдо. Ко стáнал Агудо и тој пùлит, льúгье! Тие не бýле льúгье, тýку бýле сéнките. Удриле со стапбите на джáмот, го скáршиле. Ко стáнала сестра му, ко пùлит, джамбите искáршени. „Што вáка, мóре, е!“ — „Мори сестро, добido арами, дадофе рóпот, та избега.“ Другата вéчер и клáла во к्�яералот. Тáмо имало гъумои вóда и брашно. Викнал Гúдо: „бре Агудо!“ — „Што, бре Гúдо?“ — „Аиде да прáиме бóза.“ Напráеле вóда со брашно. Пýле, пýле и остане тро за сестра си. Дошла сестра му. Та му рéкла: „што вáка?“ — „Е, мори сестро, бóза напráефме и за вас останефме.“ Та не кáзала нýшко. На другата вéчер и клáла во пондýлата. Запáлиле свéшчата, бáрале по камáрите наше кáтран. Го стóриле миск. Викнал Гúдо. „Што бре?“ рéкол Агудо. „Миск, аиде да са на-мáчкаме.“ Са на-мáчкале. Са стóриле арапи. Дошла сестра му, ко пùлит — сжде кáтран. „Што вáка?“ — „Найдофме миск и за вас останефве.“ Стóпила вóда и и измила. Пóсле му вéлит на мажа си: „айде да и пùщиме óвие са бùдали; вáка напráя, іас не ти кáзав.“ — „Е, ко тáка, даи му тро пáри, нéка си се рáнат.“ Одиле, одиле, напши ёден óвчар. Му вéлат: „нá óвие пáри, даи ни ёдно iáгне.“ — „Кое го сáкате?“ Го одбрате ёдно к्�яéльо. „Абре, на ви го вóдачов.“ Ти е нéкьеле, не мóжеле дá го нóсат. 1 о óпекле; го остане во кукъата, затвóриле. Пóминал комшиjата, му вéлит: „éве го кльúчот, да не влéниш да ни го изéш iáгнето, ние къе оíме ф плáнина по кбóкачки.“ Тoi си рéкол: „што ми рéко вáка?“ Отворил, ко пùлит — iáгне, го изéл и затворил. Ко дошли, пùлат, — iáгнето изéдено, кльúчот на вратата. Ошли на кáдиа да се сúдат. „Ефенди, мýите ни го изéдо месото.“ Тoi му рéкол: „кжí што къе наите мýва, опéрете.“ Ето ёдна мýва на чáлмата на кадиjата! „Пустино, доста iáгнето ти го изéде, пак и на чáлмата на кадиjата!“ Тák, со сóпата по-гла, — кадиjата го бпраде!

9. ПОСЛОВИЦИ.

Отъ Граховско.

Записалъ П. А. Чачаровъ.

Както ще се види отъ въпроситъ заградени въ скоби, г-нъ П. А. Чачаровъ не можи да ни растълкува сички рéдки думи и тъмнички пословици, защото прéзъ учителствуванието си въ Перникъ той не е усвоилъ говора напълно, главно той не е уловилъ тута самогласното *r* и 3 л. ед. ч. отъ нéкои глаголи. Па даже въ щипския говоръ, който е родни говоръ на г-на Ч., се оказаха нéколко тъмни вече за него думи, при сичко, че той и до сега говори въ кжщата си щипски. Ударението както въ граховскитъ и щипскитъ пословици, така и въ щипскитъ клетви остана необозначенено. Граховското ударение г-нъ Ч. не знае подпълно, а щипското не представя голъма пъстрина, пакъ и доста може да се проучи отъ материала, изведенъ въ Сб. III 246—263. Б. р.

1 Ако е го земал, не е го изел.

Анджеjia не обича кираджиjia, ако е сос волове.

- Ако ја беше срам, не чеше да иде там.
 Ако фјарлиш зат себе, че најдеш прет себе.
- 5 Ако е уапано, та не е изведенено.
 Ако излажеш един пјт, не те веръят другош.
 Ако се закаче, може и да се откаче.
 Ако баба лжже, трап не лжже.
 Ас го прашам човечки, он ми отговара магарешки.
- 10 Ако сака и царо да е за мене, толку ми струва.
 Ако биде нека биде, ако ли не, ич да не биде.
 Ако се секој сам не аресваше, сите би се издавиле.
 Ако свјрше, нека свјрше(?), ако ли не, ич да не свјрше.
 Ако го видеш оште еднјш, пиши го,
- 15 Ако е го јат, нека јаане на бел ат.
 Ако би се јало, не би останало.
 Ако е работен, че биде и имотен.
 Ако посака толку, не ти ги зема зорле и ти дай.
 Арната жена е като железна кошуља.
- 20 Аченото дете е повече биено.
 Ако беше твоје, чеше да е у тебе.
 Ако е чорбаджийа, он си е сос ак.
 Ако има век, че најде лек.
 Арно му рече, малку, — ама чисто.
- 25 Ако се науче(?), може и да се отуче.
 Ако летото не даде, за есента нема што.
 Ако ми е сват, не ми е брат.
 Арче му се лакардијата като у Царево село борината.
 Баба сичко забрава(?), а дедо не забрава.
- 30 Баба знае секакво оро да играе.
 Бабина му на глок закачена.
 Бјрборе като цигански.
 Бок виде што правиш.
 Бере ускомина.
- 35 Бере каменъя, та се удъря у глава.
 Бјазнале го, та му станало аирлија.
 Бок да го прости, на г... му кости.
 Бои се от Бога, на да се боеп и от гъвалда.
 Бое се от ангело си.
- 40 Божија кравица си е.
 Брјмчат му у главата.
 Барак е развел свадба че праве.
 Баба Марта расјрдила се, та сал туку мочка.
 Баба знае, што си бае.
- 45 Бабинъј колку е истекал!¹⁾
 Бел като памук.
 Баре да е кумица, ама си е довица.
 Башта си че кръштава, да е жив.
 Бес време гос, от турчин е по лош.
- 50 Бес камен воденица брашно не меле.
 Бес гашти прет кашти, сос гашти у кашти.
 Видела си касмето от един, та иска и друг.
 Воденичка — сребрена паричка.
 Вуци вијат, аидуци бијат,

¹⁾ Порасъль.

- 55 Видел коса у камик.
 Видел си слънцето.
 Върви като къорад конь през гробината.
 Вързан като кутре на штреклъ.
 Варивото е благо когато се свари.
- 60 Вари го, печи го, па сурово та сурово.
 Видеш му лицето, а сърцето не можеш.
 Виде ли Госпот, или спие ли?
 Вика като селски протогер.
 Виното е от лозата, млекото е отъ козата, момата е от жената, та што би било?
- 65 Вилата му била крива, та му очите избила.
 Влиза му у работата, та да се бърка у сичко.
 Ветер вее, гора се лелее.
 Ваша си е манджата, виа си ѹа ручате.
 Вика като валашибар.
- 70 Видете го, че има рогове.
 Висе като киуга на кантар.
 Влече си поясо за кавга.
 Вода и огин атжр не гледат.
 Водят го като млада невеста, што ѹа водат деверите.
- 75 Вчера обул гашти, днеска набрал въшки.
 Вуко обича мъглата.
 Връхте се като пийана кокошка.
 Вие се като ремик.
 Вързале му тенекето.
- 80 Везено, везено, та превезено.
 Високото дърво сенка не фашта.
 Главата му побелела, очите не са му побелеле.
 Голи, боси, ама като оси.
 Гайда свири ангария, поп казуе магаріа.
- 85 Газат го крачмарите.
 Глави има ли, капи триста.
 Главата му трошам, атжро не му трошам.
 Гледа като посррано дете.
 Горе му главата като железо у лет.
- 90 Горе му огинъ като сърцето на зет за баба.
 Главата му права, ама му е шуплива.
 Главата му като свадбарска буклия.
 Главата ѝ земи, а друго не ти требе.
 Гладен никогаш не сере.
- 95 Гледаі мома, даваі чаша.
 Гол като пушка.
 Госпот на секаде виде.
 Грех да му е на душата, ако не ѹаде.
 Граждите му ѹаки, плещките му широки.
- 100 Гърне без ракча, като мжип без жена.
 Гърнчаро от дека сака от там тура дръжката.
 Гуштери преблувва.
 Греовете си исплаща.
 Дете по милос, а куче по комат.
- 105 Да се дигне зеф, като на млада невеста реч.
 Да лета като пиле, па че падне.
 Добар е, ама и на добро е нагазил.

- Дома домица вредна вредница.
 Да не е като свето.
- 110 Дале му леп у раците.
 Дръндица¹⁾ си играе. (Подиграва се).
 Джунджулка е.
 Да ми чашката, земи си тоящката.
 Доиде ли Петровден, доиде и Митровден.
- 115 Држт е вуко, држта е и вучицата.
 Да го биеш, та да не му кажеш зашто е.
 Да даде Госпот да се роди и по дръво и по камик (благословия).
 Да с кабил, у капка вода да го удаве.
 Да е живо, ако е диво.
- 120 Да е честито, да не е променито.
 Да е честит сабат²⁾.
 Да му даде Госпот ум и разум.
 Да го убиеш не казва право.
 Да се турчиш, лошо, да си бугариш, по лошо.
- 125 Дебела му е главата, оти не разбира.
 Дале му пато.
 Да го ръгнеш сос нош, от него капка кръв нема да истече.
 Да му вързат тенеке като на куче на опашката.
 Да се бута никакъв.
- 130 Ем детенце, ем врътенце не може.
 Еднаш ме маікъя ражда, еднаш се борам.
 Е, званици, званици, камо ви лажици?
 Е, званици, званици, зашто ви са празни паници?
 Евтиното месо и пшетата го не їадат.
- 135 Един друг се їадат като пцета.
 Един сака шикерец, друг сака пинерец.
 Едната нога на шурнакътата е на зето.
 Една сос една нема.
 Един вика от деца, друг вика за деца.
- 140 Едно сака пуковици, друго сака джанерици³⁾.
 Един го намушил, на друг се отушил.
 Един чине, хиладо тегльят.
 Един без други не можат.
 Един път че се умира, нека е здравие.
- 145 Едни плачат, други се смеят,
 Едно оро играят.
 Едно да е, ама вредно да е.
 Едно прасило са.
 Жива душа нема.
- 150 Женската работа се никогаш не свършва.
 Жена без меж е като кон без узда.
 Жена кога оди на пазар или на свадба, четириесе дена акжло ю не дохожда.
 Жена е като върба, дека ю насадиш, тамо расте.
 Нужельу, пужельу, пушти баби рогове, да видеме бели ли са, черни ли са.
- 155 Жена от закон не отбира, а от дръво повече отбира.
 Жива змия си е, кого уапе, не може да оздраве.

¹⁾ Подобна посл. и въ Шипъ. *Држн-дунка* -- игра съ топъ, който се търкаля въ една дупка.

²⁾ Събрание.

³⁾ Единъ видъ сливи.

- Жегнале го по сърцето сос горешито желево.
 Жената е като нога на стол, една извади, друга тури.
 Жената вера нема.
- 160 Жена къшта отвара, ама ѹа и затвара.
 Жената му носе капата.
 Женска капа носе.
 Женица е душица.
 Живите сос живите, умрелите сос умрелите, Госпот да ги прости.
- 165 Женското сърце е като памучен чорап, растегва се.
 Жива риба да е, ама чедо да се.
 Живеят като хубавица (зълва) и съна.
 Згостило се е до онаи свет.
 Знам го ощте от пиштол.
- 170 Звездите като низ дупка гледат.
 Зинал като вол на слънце.
 За пари дупе дава.
 Зорле човек че се насмее, а зорле не може да се расплаче.
 Затотолил го. (Задължнѣлъ. Въ Тиквешко: сурно-пърно раббти).
- 175 Закон жена завалъ.
 Заловил се като рак на бразаї (?)
 Зашто за ништелки.
 За това само единъ Госпот знае.
 Забоварил себе си как го кликат човеците.
- 180 За лудо шетаї, за лудо не стои.
 Закасал човеко (Задължнѣлъ е).
 Забил му го.
 За пет пари ракиа пие, за сто гроша гомна ѹаде.
 Засмея се, та устата че си расчапе.
- 185 За него срам нема.
 Зацравил се като рак.
 Здравие да е, че биде и това.
 Зло, добро, мое си е.
 Знаете ли, какво чудо че ви кажем? — Голо-Бърдо изгорело.
- 190 И ти, и ти, ама тои те е прееб. . . .
 И ас съм от маіка роден.
 И мен ме е кум крещевал.
 Искубал на некаде слънчогледо.
 Иди му кажи оти е така бап.
- 195 Имаше да види бел вук (?)
 И нат ношти грат къца (?)
 Имала маікъа при кого бегала.
 Искал си платното.
 Исцело като Трънски кожух.
- 200 Игла да загубиш, че ѹа намереш.
 Иди на погорната порта.
 Излиза му на глава, за това го дава.
 И куче и човек е кога сака.
 Има ли анджийата арно вино и убава жена, да не бере касавет за муштерии.
- 205 И на кокошарнико катанец турил.
 Истегнал се на слънце като овчарско куче.
 Иска му се, та се жене. Ако е за мома, казват: иска и се, та се жени.
 Иска ли, иска, ама кои му дава?
 Имотот е до живот.

- 210 И згорела му църгата.
 И нашио петел че пропее.
 Кои те праша бриче ли се владиката?
 Кои ѹа не укуша, проклета му душа.
 Колко е право, толку е здраво.
- 215 Комаи иде, комаи назат иде.
 Колку е мърдогазица!
 Колку има да носе комаро.
 Като на вѫглен вѫрви.
 Къотек до онаи краи.
- 220 Куковицата кука до Петровден, а жената вика до века.
 Какво ли не е преобърнал, нема фаїда, та нема.
 Кадето оде и лошотиата по него вѫрве.
 Като сос метла изметено.
 Кака ми мома че стане.
- 225 Како се окнало, така се и обадило.
 Като се кара што че искара.
 Кога има вура, кога нема к . . .
 Кои питат, он не се скита.
 Кои има брада, он че си куше и гребен.
- 230 Колку го сърце боле, толку му и очите плакат.
 Крепете се жени, царско¹⁾ ми е.
 Леле, боже, бес тебе никаде не може.
 Легнале му дреите на гърбо.
 Легнало му на сърцето.
- 235 Лани ме излъгва и сега па ме излъгва.
 Лажница има, паницица нема.
 Лошо нема нищо, а добро да ште (?) Бок.
 Лошия човек Госпот не го търпе.
 Лудос на пазар се не продава.
- 240 Летно време и на тръни колач има.
 Лъято като пипер, горчиво като пелин.
 Лъята клетва има.
 Дошо правил, па добро никога не е видел.
 Мераклия като циганин за бел джигер.
- 245 Мене че омекне, тебе че олекне.
 Маистор нат маистор има.
 Мъжно се собира, лесно се растура.
 Мера — вера.
 Моите уста е у твоите сърце, твоите уста е у моите сърце (говори се,
 кога ставатъ прѣговори между мома и момче).
- 250 Мештица²⁾ е проклетица.
 Магаре реве, магаре ока.
 Магаре от срам разбира ли, та и тои да се засраме.
 Магарешки работе.
 Маіка на штерка никога касмет не избира, а само гледа какоф е свато.
- 255 Мил ми е, ако чеш земи го.
 Мерише на земъя.
 Моите око не ме лжже.
 Мирни ѿренца, диви козенца,
 Млада жена си има и старо вино си купи, не се бои
- 260 Марзеш благо не ручва, а ново никога не носе.

¹⁾ Нова пословица, отъ освобождението насамъ.²⁾ Село въ Граховско.

- Мъж сос бела брада да е, да го не верваш.
 Мъчи се да искара от две баби мома.
 Мъжко от нозете истинва, а жената е като шатица.
- 265 Нему се чине оти нема горни прак.
 Нему не е дошло до глава.
 Никои не му е писнал.
 Нис ржка у ржка.
 Ни ми сака леп, ни ми сака вода.
- 270 Надлита се, на друг не дава.
 Не е келепур, да ми е атжр.
 На секоёго е сърцето от мясо.
 Ние дека пиле, там вуци виле.
 Накльуцал се (напил се).
- 275 На лакардия нарек нема.
 На дупенце по къупенце.
 На ти, къорчо, очи.
 Не лове се ока за ока.
 Надул се като ржжен квасник.
- 280 Наврел се като маче пот паралия.
 Не е накапал пот стрéа.
 На старо пот брадица, на младо пот песница¹⁾, (на чешмата една жена
 се оплакваше, че мажътъ ѝ билъ старъ, а на това ѝ отговориха съ
 горната пословица: която има старъ мажъ, той я гали, а младиятъ
 държи жената строго).
 На едного да омекне, на другого да олекне.
 Не му останало ни трошка.
- 285 На секи дол и печен вол.
 На бабите свиньете, на дедите коньете.
 Нашел миш дупка за себе и он тиква влече.
 На време учил, сега му е като аризано.
 На две на три му е работата.
- 290 Надул се като свинска вжшка.
 Направиile го, както му прилага.
 Назат му вжрви, а напрет, че доиде време.
 Надул се като биволско лайно.
 Некои свадба, некои брадва.
- 295 На кръво баба мочала.
 Нé му се згрéва сърцето от тóва.
 На вдовицата и полите ѝ са душмáни.
 Оште къульяф нé са му скройле.
 Оно да ти накáже, ýм да ти се смáже.
- 300 От дўма дўпка се не прáве.
 Облизáл косчица, платиil офчица.
 От скалата у реката.
 Останáл на коза. (За тоя, който не може да жъне наредъ съ другите
 и остава назадъ).
 Отнéл угáроко.
- 305 Откинаle му лажíчнико (?)
 От тám за тám.
 Оглáвник му туриле.
 Орлбви нóкти има, нíкои не смéе да го закáчи.

¹⁾ Юмрукъ, Вел. тунàнулица.

- Очите имат слок,¹⁾ та не можат да се видат.
- 310 От срам, та задремај.
- Парен ~~капа~~²⁾ дуа.
- Перлóвска³⁾ джржавина, калкашка бельавина.
- Пóкри се, калугере, нашите дéца какво вýдат се сáкат.
- Пóмин, зáмин.
- 315 Пеi дава за кавгá.
- Плаше се от чумата, да не доíде олерата.
- Побжркáл си умо, та си викнал кўмо.
- Нот зéмьата рíе.
- Плéте си своите кóшници.
- 320 Пóн е като пчелица, от дека и́де, се принаáса.
- Протóгеро е половин сéло.
- Пошёл на крúши.
- Прáзна му е картúната.
- Пéе като слáвеi.
- 325 Погáча се пéче, не се знае коi че iá иáде.
- Романица, роганчица. (?)
- Раатува като мачка у кучинъ.
- Радомирци се прибирци.
- Растура кжшта, прави колиба.
- 330 Рака рака суде.
- Развлечена му е работата.
- Развеал се, като баíрак.
- Ракиата дека улази паша гази.
- Рибата се от главата вмирисва.
- 335 Раат му е душата от сичко.
- Станал като от гроп изваден.
- Студено сárце има.
- Света гора, света, а калугери пцета.
- Скинало му се сárцето на Божиа правина.
- 340 Станал жжлт като восок.
- Скроиле му арен кьюльяф.
- Срекъа у врекъа, пари у торба.
- Сиромаси волове, какви али не ранат.
- Соблекал се като змиа.
- 345 Судо е терапia.
- Старото се затвара, новото се отвара.
- Скржц вратица, оп столица.
- Свил го на две, на три.
- Син, като синило стана.
- 350 Стар плет изгнива, а стар борч никогаш.
- Сиромашки ак iаде.
- Станал селска метла.
- Темно, та видело.
- Тебе ли, Боже, мене ли, Боже?
- 355 Триста вуци, дваице аидуци.
- Това ми е за откýп и за окóн.
- Три дни ткала, краi не дала.
- Туго, туго, утрe друго.
- Това е Раика у маíка.

¹⁾ Межда.²⁾ Отъ названия на села.

- 360 Търгофци бес офици.
Твърдоглаф е като конь.
Тебе грош, мене грош, а после?
Трънк пара, трънк чаша.
Тука да си, ако би кука да си.
- 365 Това не е влакно, това е човек.
Така му било на главата написано.
Тенекето отвлече.
Тои си е като муха.
У кълста слога, у мома прилика.
- 370 У петок пече, у сабота тече.
Усукал конец, закрапил газец.
Фанал от краи, свършил до краи.
Фанала го циганската треска.
Фуче като осоиница.
- 375 Фале се до уши.
Фръжа се, като евреин от куче.
Фи ногу е чафчета оскубал и това иска го обрече.
Фанал се у клопката.
Цржвлиф е у раците.
- 380 Цуцулатата го отнела.
Цвржка като сокол за пиле.
Црън като въглен.
Чини се юклама.
Че сере у гърне сос две дръшки.
- 385 Човек нис круша падне, па се отпочине.
Чуждото е по благо от своето.
Човек от дума не се убива.
Че избелее въжето.
Че доиде време и нашата кукувица да прикука.
- 390 Чуждото си е секога чуждо.
Чувај, Боже, от лоша срешта и от зла жена.
Што нема и цар и говедар не іаде.
Што му е леба — у мешина, што му е дреа — на грабина.
Штръклее като вол от штръклица.
- 395 Шака рака прават.
Шут вол не боде.
Што гонеме, да стигнеме (благословия).
Іадат се като пцета.
Іат го фанало, та че умре.
- 400 Іа го не слагам ни за куче, а не за човек.
Іа тата не веруам, та тебе ли че веруам?
Іа вук не дошел, іа офици не нашел.

10. Клетви и богословии.

Отъ Щипъ.

Записалъ П. А. Чачаровъ.

- 1 Арани да го іят, та сос шилка у врато да го бодат.
Арнаути да го закарат.
Ал да го алоса от некоіа страна.

- Алатината да го отнесе у невидимо.
 5 Ал да го сртне, та да го алоса.
 Аро го по главата било.
 Ало му на шицата да стое.
 Арно го по главата било.
 Аирсъзин да стане.
 10 Аракчиата да го затворе.
 Алата да го строше, како некое дърво.
 Аламани да го карат.
 Армос да не виде на главата си.
 Арамии кукъта да му прокопат.
 15 Арам да му е младоста, што ѹ има.
 Алос да го алоса.
 Алосник да стане.
 Алосало го, ама оште ке чине на свето.
 Арам и катрам да му стане.
 20 Арам да ѹаде, та да се наѧде.
 Арам до дека е жиф да ѹаде.
 Арам му къофте.
 Арампиа да го накаже.
 Ангариа да работе до века.
 25 Аїдамак да стане.
 Акъл да нема у главата.
 Аіанин у кукъата да му доиде.
 Антериа на гръб до нема.
 Богу душа да даде, колку што е дал.
 30 Бездушник да стане.
 Буйцата да го фане, та .косата да му окапе.
 Бръдницата¹⁾ да го брандоса.²⁾
 Брекнал, та пукнал (томува, който казва: брел)
 Бекнал та бек да го утепа. (Гл. прѣднита).
 35 Босилок да му занесат.
 Брат, брат, брадва главата да му пресече.
 Бутмиш да стане.
 Бутуракъо³⁾ да го фане.
 Бандев⁴⁾ син да стане.
 40 Боден дедо да го изгори по сжрцето.
 Буниште да го затрупа.
 Буката кукъа да му биде.
 Бадни вечер да нема.
 Бел свет да не виде.
 45 Бодеш да го акне.
 Бок да се откаже от него, а не друк.
 Вуйче, вуйче, — вуци да го ѹадат.
 Воистина Бога ти кажуам, или: Истина ти кажуам.
 50 Велик ден да не заваре.
 Веторо газо да му надуа
 Виалица да го свърте.
 Врага тражи два да наїде.
 Вериги да носи на шицата си.

¹⁾ Въ единъ аршинъ има 10 бръдници или 10 пасъмца вълия. ²⁾ Какво значи?

³⁾ Конска болесть, въ раповско я казватъ гутуракъ.

⁴⁾ Бандевци — голѣма фамилия въ Щипъ.

- 55 Вода да гази, да се удаве.
 Вошките да го јадат.
 Вода за онај свет да му се не наиде.
 Вегите да му окапат.
 Воловар да стане.
- 60 Главата да му се извјрте.
 Гол гологлав да го видам.
 Гладен да си легне.
 Гат да го појаане.
 Грат, грат, — град да го скјца.
- 65 Гората да фане, там да остане.
 Главата от дзит да си бие.
 Госпот да го прости, пот носо му г . . .
 Гржклъано да му извадат сос два пржста.
 Главата по некој друмишта да му се вала.
- 70 Глезните да му излазат.
 Гингери¹⁾ да бере, та да се ране.
 Гаргите да му се соберат на главата.
 Гунња да нема да се завие.
 Гос никогаш да не виде.
- 75 Гостил се, да се не нагосте.
 Грамада да понесе на грјбо.
 Да не задржнда²⁾ никогаш.
 Да оде от село на село, та никаде да не се свјрте.
 Да се исуши како змија на тржн.
- 80 Да му се исерат на градите, та да му смјрде.
 Да го закачат како вошка на глок.
 Да му се серат кучинња у каленицата.
 Да се здржве от кјковете.
 Да се фане от кјковете надоле.
- 85 Да му се серат триста кучинња на келавицата (главата).
 Да го видам на каменик мос сос калениче у раката, кој помине да му пуште по една пара и јас да поминам и јас да му дадам.³⁾
 Да му се исуше врато како на преша рачката.
 Да му се скочаньасат раците.
 Да пукне и да тресне.
- 90 Да го обичат како муга у матеница.
 Да му се исчепатат нозите како на мало мисирче.
 Да даде Госпот да му речат: „матика лопата.“
 Дека оде арото, та не доиде да те ароса.
 Да даде Госпот да се вампироша.
- 95 Да се заглиба, та да не излезе.
 Да даде Госпот да газе како мечка.
 Да плаче за писци(?)
 Да би дал Бок така да стане.
 Да се свие како змија на коло.
- 100 Да би да не доиде.
 Да му се серат кучинња у гробо.
 Да му се серат у мајчинјо му грон.
 Да не заврпе никогаш.
 Да виде и да се напате.

¹⁾ Бодливи тръни.²⁾ Да не запбее, да не заговори.³⁾ Сб. VI 208 № 147.

- 105 Да бреа¹⁾ како бивол на угорнина.
 Да иде сос един, да се върне сос ильадо.
 Да не се роде.
 Да не пръкне.
 Да даде Госпот да не виде у кукъата си блажнина.
- 110 Да му опустее стоката што ю има.
 Да го изгоре ясното сънце.
 Да ме треште тай леп.
 Да не му се найде за она свет комка.
 Да го треште св. Илия от невидимо.
- 115 Да го удре мънътата, ако лаже.
 Да му проклетисуат²⁾ земътата, дека е легнал.
 Да го испиам како от лажица вода.
 Да се не бута никакъв.
 Да му чушкат капата по гробиштата.
- 120 Да му окапе носо от некоia лъута рана.
 Да се не чусе на никаде.
 Да се помине.
 Да би не продумал.
 Да го видам сос зобник, како конъ, кога преносва гроизъе у бранье.
- 125 Да го закаче бесно куче.
 Да не се куртулиса от белья никогаш.
 Да се залепе како кърлеш на г.
 Душата нис газо да му излезе.
 Да лока како куче што лока.
- 130 Да му скинам главата како на врапче.
 Да го покрият сос платно.
 Душмани да нема, а приятели ич.
 Дервиши на главата да му укат.
 Дисазите на попо (?) да носе.
- 135 Да се армоса, та да не се венча.
 Дисази на рамо да носе.
 Девети ден да не му раздадат.
 Да се учине како пирустия.
 Да му се не найде името.
- 140 Душа да бере, та да не собере.
 Да се сплюе.
 Ега му рогове никнат.
 Езата да го сполете.
 Ега се раскине на две парчиня.
- 145 Ега го качат на две магариня.
 Ега го фанат суи сугреби.
 Ега даде Госпот дома да не си умре, та децата да не си исплаше.
 Ега го лоша скръкъа срещне (?)
 Ега стане гъвендиа.
- 150 Ега се агургуроса.³⁾
 Ега сос гръсти житото да си мере.
 Ега го далак фане, та да умре.
 Ега даде Госпот брашно у кукъата си да не завърте, та гъавало да му зама.
 Ега се вираноса.

¹⁾ Да пъшка, гл. у Мил. и. д. *breska*,²⁾ Да проклинатъ.³⁾ Да се погърбави.

- 155 Ега го закопат у буниште.
 Ега го маіка не родила.
 Ега си туре ум у главата.
 Ега стане владика без брада.¹⁾
 Ега даде Госпот дръндупка да играят сос него.
- 160 Ега му улезе трън пот опашката.
 Ега стане домашен вракалок.
 Ега ми се маане от очите.
 Ега му змиите испият очите.
 Ега се удаве у капка вода.
- 165 Жар да му застане на мео.
 Жаби да преблуда.
 Живедо да си отреже.
 Жабунъак да ѹаде, та да се наїаде.
 Жаба да го помоча.
- 170 Желево да фане, злато да му се учине.
 Желка да го наложат.
 Жаден е, да не ожаднее никога.
 Железо да се учине.
 Зверове да го раскинат.
- 175 Зелен бардак нат главата да му стое..
 Земъята коските да му не изгниe.
 Зерде да ѹаде, кръв да блуе.
 Зжралтаджиа е, да би да не е таков.
 Защтука, та помъркка.
- 180 За шия, та от земъи.
 Зобник на главата му да му закачат.
 За Бог да прости да не му се намери.
 За лек да си ги даде (говори се за пари).
 Зетове да му ѹадат стоката.
- 185 Зракалата²⁾ да си изваде.
 Зло да не виде, а добро никогаш.
 За ортома да иде.
 Звездата да му угасне.
 Затрил се, да се не затрие.
- 190 Защаматен да ѹде.
 Заврас³⁾ да не виде.
 За конъска опашка да го вързат, та да го терат.
 Заар да не виде никога.
 Зракалата да си изваде.
- 195 Зап да го свърте, та мира да нема.
 Искал⁴⁾ да стане.
 Иди-ми-доиди да стане.
 Иди сос гъвалолите.
 Игла да не гътне.
- 200 Итровал, никога да не изитрува.
 Името си да не направи.⁵⁾
 Инъата⁶⁾ да го затрупа.

¹⁾ Т. е. жена.²⁾ Очите.³⁾ Завързъ. Така е написалъ сами г-нъ записвачътъ. Б. р.⁴⁾ Разоренъ.⁵⁾ Имения си денъ да не дочека.⁶⁾ Иней.

- Исрали му се на гробо, арно му чиниле.
Испрал се, да се не препере.
- 205 Испила го цжрно сърце(?)
Искра да му запале кукъата.
Испил отрова, да би да не испие.
Испнал се, да го испнат на джрово.
Изврело, да не изврне.
- 210 Иабол се, да се не избоде.
Коска да му се запре на гърлото.
Крупа да кърпуъюса.
Крушум да го прониже.
Како сухалка¹⁾ да се учине.
- 215 Кросно да юаане, а не конъ.
Кожата му слама да ю напунат, та на гредата да ю турат.
Кучинъята гробо да му изрият.
Колку агъуптин пресно млеко што върте, толку он стока да завжрте.
Каде оде, каде шетя,²⁾ та не доиде.
- 220 Колку ю што го сакам, толку он здравие да има.
Колку ю што го некъам, толку Госпот да го некъе.
Камен върс камен, джрово върс джрово да не му остане.
Кои е прраф, Бок да го убие.
Кои е криф, да се искриве.
- 225 Кръст ми, така е.³⁾
Кръсто да го трешите.
Къулаф да му скроят.
Коските да му пролият сос вино.
Кръс да му турат на главата.
- 230 Капналици⁴⁾ да му капнат.
Колку што сум земал, толку здравие да видам.
Камен да фане, железо да му се учине.
Клинове да го фанат.
Колку клинци е земал, толку дупки да му се учинат.
- 235 Куче кърово да се учине.
Кучки главата да му гризат.
Како пајак да се собира.
Кръфта да му испният.
Кучинъя кръфта да му изложат.
- 240 Клетва да го не стигне.
Курсац⁵⁾ да има, жито да нема.
Котлите да си продаде, та да нема сос какво да се испере.
Како се е пржнал, да се не пржнне.
Китран да юаде, та да се наяде.
- 245 Кокошина да го поꙗанат.
Како сос него, така и без него.
Колку е длък, да даде Госпот, толку да е широк.
Лозанка⁶⁾ на врато да му стое.

¹⁾ Соваляка.²⁾ Т. е. нѣкоя болесть, ср. Сб VI 210 № 215.³⁾ По вел.: кърста ми.⁴⁾ Ръцѣтѣ.⁵⁾ Сандъци въ хамбаря, другадѣ въ Тиквишко пресечи сандукъи.⁶⁾ Единъ селенинъ укралъ у кума си една лозинка, отъ какъ той го нагостила, и ѝ обвилъ около врато си. Като излѣгле, сички му викале: „змия около вратата ти.“ Той похваща, — наистина. Върналъ се, признадъл се, и змията пакъ станала пръчка.

- Лута змија да го кљукне по јазико.
 250 Лут да зајадее по неја.
 Лук да си може очите.
 Луда гиднија да стане.
 Локница (?) да го ударе.
 Лока, да се не налокаш.
 255 Лудос младос го носе, да го не занесе.
 Лут пипер да го изгоре.
 Лайна у устата да му турат.
 Лош да стане.
 Лојта да му извадат.
 260 Лайна да јаде, да са смире.
 Мјртвов да го видам.
 Міжков¹⁾ да киниса.
 Мијжало да стане.
 Мјнъата да го маньоса.
 265 Мартица да го најде.
 Мартицата да го фане.
 Магарешки живот да прокара.
 Мечка да го газе, та треската да го оставе.
 Мозоко да му заврие.
 270 Магаринња у главата да му рикат.
 Мечкарин да стане.
 Мијалья да гоне.
 Магаричина мочка да пие.
 Молци да го измолат.
 275 Мазрак да носе, та него напрет да го утепат.
 Мостра да стане.
 Мајстор да биде, пара да не завјрте.
 Мома да не земе.
 Милос да си нема у кукња.
 280 Мушмуле да јаде.
 Маїка му да го изреде.
 Маж да не најде.
 Мокар да јаде.
 Мор да го појаане.
 285 Мокар да флезе, сў да налезе.
 На бука да висе.
 На тезгере да го занесат.
 Никој да не го прибере.
 Нош да го убоде.
 290 На крјпа да вечера.
 Никаде да не се свржте.
 На раскрјсница да го посипат сос вода.
 Никога да не се исправе.
 На леп да се не најде.
 295 Наситка на ништо да нема.
 На онај свет да иде.
 На онај свет да го лиже.
 На главата да му се струпа.
 На главата да му доиде.
 300 На старос на гас да се влече.

¹⁾ Замијалъ.

- Налет да е по арно (И без него може).
 Ништо и никакво да не стане.
 Никогаш да му не стигне ни рака, ни глава.
 Наврага му глава.
- 305 Никогаш да не локне.
 На колци цревата да му се мотат.
 На колец наденат да го видам.
 На кукъята му баджа да нема.
 На вешало да го видам.
- 310 На гробо да му се исерат.
 На камила да яа.
 На душмани да е ногу.
 На врато торба да му закачат.
 На попо да си плате сос нí.
- 315 На горе нозите, на доле главата да му видам.
 На горната кука да го закачат.
 От маіка дете да украде.
 Оштурел та се помел.
 Омъас,¹⁾ да не виде.
- 320 Орли очите да му исхъщат.
 Осите да му испиат очите.
 Очите да си изваде, та бес очи да киниса.
 Ортома да скине на мосто.
 Отровило го, да го не отрове.
- 325 От гръб до една фаша да му одерат, та жив да го пуштят.²⁾
 Омразнал ми е.
 Очите на тило да му стојат.
 От огин и от вода да не се куртулиса.
 От куршум да умре.
- 330 От своя смърт да не си умре.
 Одмор никога да не виде.
 От бубакъ Госпот да не го куртулиса.³⁾
 Оси да го изедат како благо гроизе.
 Опустел да го видам.
- 335 Огниште у кукъята да немя.
 Огнило да му прашаш, та да се сете.
 От турци да не се куртулиса.
 От каде врато да го заколат.
 Од невидимо⁴⁾ огин да падне, та да го изгоре.
- 340 Ортома да влече, та да му я настапат.
 От пот себе си да апне.
 Орлите да го раскинат.
 Пранга му на ногата да видам.
 Примката да го удре.⁵⁾
- 345 Пусто и пометно да му остане.
 Пелин да пие, та да го отрове.
 Проклет да му биде гробо.
 Пот земъята да се завре.

¹⁾ Лице.²⁾ Като въ извѣстната нар. прик.³⁾ Отъ Щипско отиватъ инозина въ Сѣрско да беркатъ плода на бубака, да чисти тѣло и пр. Работата имъ е тежка и неблагодарна.⁴⁾ Погорѣ № 121, Сб. VI. 208 № 193. Б. р.⁵⁾ Забравено.

- Паіак да го уапе, та четири се деца да го лулат.
 350 Потковен да го видам.
 Пніан да го видам.
 Папоко да му се развие.
 По друмишта да го влечат.
 Пелтек да стане.
 355 По уіци и по муіци да му иде.
 Ремата да го фане.
 Рачкар¹⁾ е, да го затре.
 Pai да не виде.
 Росници да іаде. (Да се разболѣе).
 360 Рóгат да стане.
 Ристос да го накаже.
 Руда да копа, та да помине.
 Раскапал се, ега да се не раскапе.
 Строшил си ногата, по арно да си є строшил главата.
 365 Свжртаі да го свржте, та да не излезе.
 Сврака очите да му исхъцца.
 Своіци²⁾ да го освоіят.
 Сол и леп да нема.
 Син³⁾ го опарило, та го изгорело.
 370 Свекъя на гробо да нема коі да му запале.
 Свети Илия да го съхруше.
 Слепците от врата у врата да воде.
 Свесто да му се завжрте, та да падне.
 Сос лажи да поминеш.
 375 Силен огин да го изгоре, та да познае.
 Сребро у устата да му излияят.
 Стивусувач да стане.
 Страден да умре.
 Сос подвеска да го обесат.
 380 Сос бубакъ душата да му затнат.
 Стройник да на му доиде.
 Сос жешка пузда да го посипат.
 Срекъята да му биде аирлия.
 Суя жаба да го помоча, та сугреби да му излезат.
 385 Сос брат да иде до море, а сос врак да замине преко море.
 Триста и осумнаице да го накажат.
 Трици да іаде, та никога да се не наіаде.
 Тергия сърцето да му фане.
 Търниѧ очите да му избодат.
 390 Тако ми Три-Светитили.
 Теллия курсум да го прениже.
 Трупо по друмишта да му се валья.
 Третоженец да земе.
 Тугината да му биде мила.
 295 Там коски да оставе.
 Токмил се, да се не токме.
 У аарар⁴⁾ де го турат та на гробиштата да го занесат.
 У зандана да го видам.

¹⁾ Дяволитъ.²⁾ Своіц — моленъ.³⁾ Синъ пламъкъ.⁴⁾ Голѣма врѣща, другадѣ — араѣ.

- Ујци и мујци да го јадат.
 400 У несвес да иде.
 У агъупци да пропадне.
 У главата дикел да му се забие.
 У гжрне турски да седне.
 У латвик¹⁾ да прждне.
 405 Умо да му поштукне.
 У постела да го видам.
 Убила го пушка дальянка.
 У газо пржфци да му мжрдат.
 У г... колец да му наврат.
 410 Укалец²⁾ да стане.
 У кукътъ гулуби да му гукат.
 Ум у главата да нема.
 Учин³⁾ да му учинат.
 У зумбул брашно да си купе.
 415 У средна доба да умре.
 Фит да го направат от се (да ч'ма нищо).
 Фанале го маќите (полудѣлъ).
 Фушклија да се учине.
 Феїка да стане, та ветеро да го отнесе.
 420 Фаїда да нема от ништо.
 Превата да си истуре.
 Цжрната земъ да го не прибере.
 Цжрна метла да го смете.
 Цжрна шуга да го фане.
 425 Чарвен гердан на шијата да му видам.
 Цржвеницата да го фане.
 Цржн како агъуптин да стане.
 Цжрни кучета главата да му јадат.
 Честнио кръст да настапе.
 430 Чаджр да распне на Плачковица.
 Чуи-петел да фане. (Кждѣ отишель? — Отишел на чуи-петел, т. е. неизвестно гдѣ).
 Штурци да му штурат у главата.
 Што да фане, како вода да му потече.
 Шумадија⁴⁾ да го јаќне.
 435 Шекер да го ранат, та да го заколат.
 Шантав⁵⁾ да стане.
 Шкроп⁶⁾ да јаде како свинъ, та да се огое.
 Іазико да му се залепе.
 Іазико да му се исуше.
 440 Јазико да му залетне, та да не може да проговоре.
 Іаничари да го тепат, та акжл да собере.
 Іаналијски аидук да стане.
 Іаїца да кваче.

¹⁾ Вел. латвица, Сб. VII. 466.²⁾ Който хука, който вика уж, — дервишъ особенъ родъ.³⁾ Магия.⁴⁾ Лошъ прѣкоръ — глупость.⁵⁾ Кривъ въ ногътѣ.⁶⁾ Трици и вода.

II. Гатанки.

Отъ Бобища, Велесъ и Рѣсень.

Доставилъ *Д. Матовъ*.

Прѣдварителни бѣлѣзки.

Изваденитѣ тута гатанки отъ Бобища сѫ ми прѣдадени отъ *Я. Гелевъ*, който е родомъ отъ това село и се е много занимавалъ съ записване народни творения, и се печатътъ тута за прѣвъ пътъ. Гелевъ и инакъ ми е помагалъ при запознаването на неговия родни говоръ, та тута му исказвамъ благодарността си. Велешкитѣ гатанки се намѣриха въ книжата на заслужилия велешанинъ *Гюошо Бояджиовъ* и ми сѫ прѣдадоха съ любезна готовностъ отъ неговия внукъ *Н. Бояджиовъ*, сега главенъ учителъ на Воденскитѣ училища. Освѣнъ едно малко съобщение (gl. Книжици за проч. III 49), отъ материалистъ на Н. Бояджиовъ не съмъ могълъ да обнародвамъ до сега нищо, нѣколко отъ гатанкитѣ и приказкитѣ напечати Н. Бояджиовъ въ календарчето си за 1890 година. Азъ включихъ тута и напечатанитѣ гатанки. Тѣ ще да сѫ сички отъ Велесъ, твърдѣ малко ще да има изъ между тѣхъ селски, — поне говорътъ имъ е изобщо градски. Прѣписвамъ ги тѣй, както си сѫ, позволяихъ си само да измѣнѫ *ke* на *ке* и пр., *шт* на *шч*, да исхвѣрлѫ *з* отъ края на думата, да измѣнѫ звучнитѣ крайни съгласни на глухи и да натуриамъ ударение. Вѣрвамъ, Г. Бояджиовъ се е билъ повлѣкълъ по силното въ онова време (1875 г.) ортографическо правило за *шт* на място *шч*, та не е искалъ да настоява на своя принципъ — да означава звуковетъ съ пълна точность. Иотаціята на *е* срѣдъ думата оставямъ неозначена, защото е твърдѣ слаба и факултивна. Колкото за други нѣкои особености на велешкия говоръ, върху тѣхъ съмъ ималъ вече случай да говорихъ. Рѣсенскитѣ гатанки сѫ записани отъ единъ добрѣ запознатъ съ дѣлото учителъ, сега — въ Сѣреската полугимназия, *Тр. Доревски*, родомъ отъ Рѣсенъ. Отъ тѣхъ сѫщо е обнародвана една незначителна частъ въ Книжици за проч. IV—VII 266—7. Върху рѣсенскияти изговоръ гл. сѣ тамъ. Сега намирамъ за по-вѣрно да обозначамъ замѣната на *шт*, *ш* чрѣзъ *шти*.

Намѣрихъ за неизлишно да наберѫ къмъ извадения тукъ материали вариянтитѣ, записани вече у насъ другадѣ. Абсолютна пълнота не вѣрвамъ да съмъ постигналъ, но и това, що съмъ сполучилъ, ще да покаже доста, че и гатанкитѣ сѫ еднакви по сичкитѣ ни краища на татковината. Разумѣва се, впрочемъ, че тая прилика отива и по-нататъкт., не се ограничава само съ единъ народъ, защото, отъ една страна и тута има понѣщо унаследено отъ памтивка, а пакъ понѣщо, ако и създадено у отдѣлни народи независимо, прилича си поради еднаквостта на психическото възприятие на външния миръ, и най-сетне понѣщо ще да е еднакво въ различни страни, защото пожтува отъ едно място на друго. Гатанкитѣ не правятъ искключение отъ общата участъ на умственниятѣ творения, — и тѣ бродятъ и се прѣсаждатъ отъ единъ народъ у други.¹⁾ Че е мѫжно, а понѣкога и невѣзможно да се опредѣли, дѣка ли се е явилъ най-първо

¹⁾ За добри примѣри отъ такива гатанки могатъ да послужатъ напр. разглѣданитѣ отъ Р. Кйолеръ (*Köhler*) за подобието на човѣка (Що е това, което царь вижда рѣдко, човѣкъ стѣкота, а Богъ никога? — Подобиятъ себе Чол. 121) и за дима (Башата не роденъ, синътъ отишълъ на Стамбълъ), които безъ измѣнение се срѣщатъ у много различни народи, втората — даже у финнитѣ. *Orient und Occident*, изд. отъ Бенфей, II 688.

нѣкой мотивъ, това никакъ не ослабва вѣрата ни, че той се е разпространилъ отъ една извѣстна точка, щомъ има какви годѣ основания да се прѣдположи това. Безъ да имамъ желание да се впушамъ въ по-подробно разслѣдване върху тоя прѣдметъ, ще забѣлѣжж, че е твърдѣ смѣло да се изважда отъ отдѣлни гатанки заключения за вѣрванията на дѣдитѣ ни, както се прави това напр. у *Крека* (*Einleitung in die slav. Literaturgeschichte* 808—814), у *Орестъ Миллеръ* (Опытъ ист. обозр. русск. слов.), у *Афанасьевъ* (Поэт. воззр. славянъ на прир.) и др. писатели отъ тази школа. Каквото излѣзе възможно да се извади отъ гатанкитѣ за вѣзвѣрѣнията на прадѣдитѣ ни, ще може се извѣрши, само когато понапрѣднѣтъ материалните издирвания, прѣдприети по такъвъ планъ, както напр. работата на *Г. Дестунисъ* „Очерки греческой загадки съ древнихъ временъ до новыхъ“ въ Ж. М. Н. Пр. 1890 Іюль 66—98, Авг. 262—290. Тука е посочено фактически, какъ нѣкои вѣзвѣрѣния върху природата останатъ неизмѣнени прѣзъ хиляди години: много новогрѣцки гатанки досушъ съпадатъ съ старогрѣцкитѣ, а освѣнъ това, често пѫти, и еднитѣ и другитѣ — съ славянскитѣ. Приликата отива и по-нататъкъ, отколко що си прѣдположили Дестунисъ да издирва. Освѣнъ това съчинение, за издирванието на гатанкитѣ е важна работата на *Мартичъ*: *O narodnoj zagonetci hrvatskoj*, Zagr. 1881. Това е единъ важенъ влогъ не само въ сърбо-хѣрватската книжнина (дѣто подобни издирвания сѫ, въ противуположностъ намъ, възможни и наврѣмешни), но и изобщо въ славянската. Сърбо-хѣрватската книжнина притехава и най-пълната измежду славянскитѣ сбирка отъ гатанки, то сѫ Српске народне загонетке (1877) отъ *Ст. Новаковичъ*, съставена сполучливо, за примѣръ и образъ. Тя съдѣржа около 5000 гат., наредени по много сгоденъ начинъ за тѣрсене и изучение; повечето отъ тѣхъ сѫ наново събрани, по-малкото — извлѣчени отъ разни недостаѣни книги. Пада се на съставителя на този трудъ името изнамѣрвачъ на сърбските нар. гатанки, що му дава Ягичъ (Arch. II 684—7). Извѣстно е, че опитът на *Т. Мариновъ* да подари на бѣлгарската публика една такъвъ голѣмичка сбирка излѣзе несполучливъ, прѣди сичко защото бѣшо своеобразно замисленъ. Азъ рѣшително пристаимъ къмъ изказаната отъ г. Шишмановъ въ Сбм. I 49 сурова присѫда върху труда на *Т. Мариновъ*, мой уважаемъ учитель въ Велесъ. Естетичната страна на съчиненитѣ отъ него-сами гатанки не ни интересува сега, сѫщо нѣма да говоримъ тука, да ли не би било по-разумно и педагогично, за въ една сбирка, назначена между другото и за дѣца, за развиване остроумието имъ, да не се приематъ съкакви гатанки, а само отборъ. Прѣдъ видъ на това, дѣто *Т. Мариновъ* се още занимава съ тоя прѣдметъ, ще си позволѣ да искаижж желанието, дано се рѣши той да измѣни тоя си методъ. Било би ни драго да видимъ неговитѣ отъ него-сами или отъ другого събрани изъ народа гатанки, съ педантски точно обозначение на извора имъ, на звуковетѣ и пр. При това трѣба да ни бѫде ясно и безъ забикалки винаги показванъ и отговорътъ. Зарадъ настоящата си работа азъ искахъ отъ най-напрѣдъ да се въсползувамъ и отъ сбирката на *Т. Мариновъ*, която имамъ на рѣцѣ, но покрай другитѣ несгоди не бѣше малка и тая, дѣто въ нѣкои случаи не можахъ да улучж съ увѣреностъ отговора. За това се и оставилъ отъ това си намѣрение. Ако *Т. Мариновъ* извади единъ новъ трудъ по гатанкитѣ, добрѣ би било да прѣпечати редомъ съ новостѣранитѣ си гатанки и онѣзи 329 народни, дѣто влизатъ въ сбирката му отъ 1879 година.

Цѣльта на моята сравнителна работа бѣ, да убѣдѣмъ нашите любители на народното изучение, че гатанкитѣ въслужватъ не по-малко внимание отъ другитѣ видове народна поезия, така щото не е оправдана онай замемареностъ, която забѣлѣжваме у насъ спрѣмо тѣхъ и на която резул-

татът е, че у насъ сравнително гатанки има най-малко отбълвжени. При таквъз положение на работата, съ благодарностъ могжъ се посочи по-голъмичкитѣ отъ напослѣдъкъ изваденитѣ сбирчици отъ гатанки; това сѫ обнародванитѣ отъ В. Икономовъ 84 дебърски гатанки въ Сборн. I 146—148, отъ Х. Д. Матовъ 45 стружки гат. и отъ А. Стоиловъ 42 горноджумайски гатанки въ Сборн. IV 255—7 и отъ свещ. Либеновъ 72 кюстендилски гатанки въ сбирката му отъ разни народни творения, съ заглавие Самовили и Самодиви (София 1891).¹⁾

Но и тѣзи сбирки се отличаватъ съ единъ общъ и на другитѣ недостатъкъ; то е, че и тука твърдѣ малко непонятни думи сѫ обяснени. Въ гатанкитѣ има думи, рѣдко употребляни въ разговора или и въ други видове поетически творения; нѣкои отъ тѣхъ сѫ и съвестъ вече не разбиратъ отъ никого, други най-сетнѣ очевидно сѫ изковани за извѣстни гатанки, и то съ тая свобода и сполучливостъ, шо характеризира сичко народно. Лексикалното обяснение прѣставя тука надали по-малки мѣчнотии отъ това на играчкитѣ, залъгалкитѣ и др. т. произведения. Но отъ тука не излиза, че не трѣба да се мѣчимъ да узнаемъ, какъ схваща самъ народътъ извѣстни думи и изрази. Може често да се случи, че онова, шо омѣтамъ за игра на рѣчта, да не е таквъзъ нѣщо. Отъ друга страна обаче и тука нѣма нужда да се растѣгатъ обясненията до безкрайностъ. Винаги трѣба да бѣлѣжимъ народното схващане и да се дѣржимъ о материалното обяснение, другого трѣба да се прави само въ ограниченъ размѣръ, не както напр. у К. Шапкаревъ, единъ отъ най-заслужилитѣ наши издирвачи на народнитѣ творения, който покрай необходимото и умѣстното повече отъ колко що трѣба се впушца и въ граматически бѣлѣжки съ общъ характеръ. Срѣщу граматически бѣлѣжки съ частенъ характеръ нѣмамъ нищо, даже ги намирамъ за необходими, но мислѣ, че записватъ на умотворения не сѫ задължени да обясняватъ и граматически формитѣ.

Най-сетнѣ съ настоящата си работа искахъ да покажж, че най-сгодни за ползузване ставатъ гатанкитѣ, когато сѫ наредени именно по азбучния редъ на загатванитѣ прѣдмети. Така сѫ между другитѣ наредени и гатанкитѣ, обнародвани отъ Чубинский, въ I т. на Труды и пр. Турне ли се за заглавие литературната форма на думата или провинциалната, това нѣма особено значение за малки сбирки; но какъ да е, и въ първия случай необходимо е да се укаже и провинциалната дума. Сѫщо необходимо е да се пронумеруватъ сичкитѣ гатанки, както това отколѣ се прави винаги въ Периодическото Списание и въ Сборника на Мин.

За начина на лучкане гатанки и на отгатването имъ ето що съобщава Г. Бояджиовъ: „П. задава гатанки на Н., а Н. отговара и погодуie. П.: гуди, гуди! (или: годи, годи!) шо ю ова? — и слѣдва гатанката.“ За една малко по-инаква игра съ гатанки се съобщава подробно у Чолаковъ, 123—4. Подобно на описаното тука забавление има и по нѣкои мѣста въ Македония, така напр. въ Острово (Битолско).

Съкращения.

Л = Свещ. П. Ц. Либеновъ, Самовили и Самодиви. София 1891. М = Д. и К. Миладиновци, Български нар. пѣсни, 1861, стр. 530—532, сичко 104 гатанки отъ Охрида и Струга. сПСп = Периодическо Списание на Б. Кн. Др., София: сПСп XIII = стр. 153, отъ Дупнишко, сичко 18 гат.,

¹⁾ Откакъ бѣхъ съставилъ тоя си трудецъ, появи се и VII кн. отъ Сб. на Мин., дѣто на стр. 214 сѫ помѣстени само 19 гат. отъ Рупчоско, записани отъ Н. Чичовски.

сПСп XIV = стр. 318—9, по Етрополски говоръ, сичко 22 гат., сПСп XV = стр. 446 по Малкотърновски говоръ, сичко 9 гат. Сбм = Сборникъ за нар. умотв., наука и книжн. изд. Министерството на Нар. Просвещение: Сбм I = стр. 146—148, сичко 84 гатанки отъ Дебърско, Сбм II = стр. 221—222, сичко 34 гат. отъ Харманлийско, Сбм III = стр. 263—264 сичко 9 гат. отъ Софийско, Смб IV = стр. 255—256, сичко 45 гат. отъ Струга, Сбм IV = стр. 256—257, сичко 42 гат. отъ Горно-Джумайско, Сбм IVa = стр. 206—207, сичко 20 гат., отъ Дупничко, Сбм V = стр. 206, сичко 12 гат., отъ Демиръ Хисарско, Смб VI = стр. 205, сичко 16 гат., отъ Пирдопъ. Ч = В. Чолаковъ, Българск. нар. сборникъ 1872: стр. 118—121 — сичко 102 гат. отъ Панагюрище, стр. 122 — сичко 28 гатанки отъ Неврокопско. Я = Ястrebовъ, Пъесни и обычай турецкихъ сербовъ, издание II, стр. 592, сичко 13 гат. (№ 243—256) отъ Велесъ (ср. статията ми въ Пер. Спис. XXXIV „Кратка расправия“ и пр., отд. отп. стр. 16—17).

Арабските цифри означаватъ у мене номерите на самите гатанки у разните източници. Само за Ч давамъ по-напредъ страницата, а сетне номера на гатанката, който би тръбalo да се получи, отъ като се пронумеруватъ сичките гат., което Чолаковъ не е направилъ. Въ скоби се изваждатъ разночтенията на вариантите, което нѣщо, впрочемъ, не намѣрихъ за нужно винахи да правя.

Лайпцигъ, 16 Май 1892.

Армия — гл. разсоль.

1. Баница. Дѣрпава єгъупка прет цара¹⁾ стои? — Мавник (Велесъ). — сПСп XIII 7 (Мара): баница = Сбм V a 8; Ч 122 № 2: баницо-та; М 103: комадъ, зелникъ, Я 253: баклава (излезуе), Л 4 (играе).

2. Бозайничъ, дѣте бозайниче. На грамада сёдеше, жи́во мясо тегнене?²⁾ — Дете со цѣцка (Велесъ).

3. Жи́во живу́льче, на граморада³⁾ лёжи, жи́во мясо търга? — Малечкото дете (Бобища).

4. Жи́во, жи́во, жи́вуле, на гѣрмада сёдеше, жи́во мясо търгаше? — Дете на нёнка (босица) [Ръсенъ]. — Ч 122 № 6, М. 28: рульче, цицайче, Сбм IV 6, IV a 8, V 5, Л 7 (на чукарка).

5. Боленъ или бѣденъ човѣкъ. Ни у живите жи́ф, ни у умрѣните ўмрен? — Болен човек, или што стрѣда отъ нѣманье⁴⁾ (Велесъ).

6. Ботуши. Кóпам дўпка до колена? — Чайми (Велесъ). — М. 5: скорни, Сбм I 13.

7. Бръсничъ. Кýко пра́се по рйт⁵⁾ пасе? — Брич (Велесъ). — М 6, Сбм I 27, Я 255. Ср. Сбм I 17: чешелъ, Л 12 (сиво биче по тымба пасе).

8. Сив гулуп по рйт пасит? — Брич (Ръсенъ). — Ч 118 № 17 (сивъ скокъ...), М 91 (околу тумба вѣрте). Ч 122 № 25, Сбм V 10 (сиво биче).

9. Въклицица. Вуйче вуйна гуди́чкаше,⁶⁾ вуйна му се къркотеше?⁷⁾ — Кárta,⁸⁾ кога пие некои вино (Велесъ). — Т. Мариновъ, № 50, едничка

¹⁾ Единорѣменъ род. пад., сетне употребленъ за вин., сега само като арханизъ, и то рѣдко въ разговорната рѣч, дѣто тута бихме имали прет цар или прет царот. Избръскването на тая форма (цадра) отъ чл. форма на името (царот) не може да се обясни тута, както въ ист. говори, отъ механически по прѣимущество причини, както искатъ нѣкои.

²⁾ Дѣрпамъ нѣщо еластично, сѫщо и тѣргам, да иѣтрнам, потлрннам и др. съ подр. значения.

³⁾ Ср. сърб. грбмѣран, грбмѣдан *ingens*.

⁴⁾ Тази гат. прилича и на пословица, не ще да е прѣсна, т. е. отъ чисто вар. потекло.

⁵⁾ Чл. ф. е рїдомъ, мн. ч. рїдишча, чл. ф. рїдїшчата.

⁶⁾ Гуделичкаше.

⁷⁾ Кикотѣше.

⁸⁾ Дѣрвенъ сплюснатъ сѣдъ за вода, гл. Кнж. за прот. IV--VII 279 думъ. 16. Кárta вѣроятно, както и краткѣна пронализа отъ гр. κρατόσ и пр.

мене извѣстна гатанка, що съвпада съ напата; сички други подобни ней се отнасятъ къмъ ключа (гл. тута) и катанеца.

10. **Вълха.** Цѣрно, мѣлеко, — пѣра¹⁾ покрева²⁾ — Бѣла (Велесъ). — М 89, Ч 118 № 9, Сбм IV а 37, В а 9.

11. **Вѣчва.** Имам една нѣвеста со дванацет джунди³⁾ опасана? — Бѣчка (Рѣсенъ). — М 41 (сестрица).

12. Една невѣста со дванацет джоници⁴⁾ опасана? — Бѣчка (Бобища).

13. Имам една сестра саде со джунди³⁾ опасана? — Бѣчка (Рѣсенъ).

14. **Вила.** Имам едно нѣшто, околу сток се вѣрти и нѣшто нѣ іаит?

— Кълѫч за сѣно, кѣка (Рѣсенъ). — Сбм I 43: вила. Има едно нѣшто, свѣчката плѣмна е изѣдва, какарашка не посѣрва? — Кѣрльако що извѣдва слама (Бобища). — М 21, сПСп XIII 9, Сбм. IV а 11. Ср. гат. за кошъ.

15. **Вина.** И къурк да е, никои не го сакат? — Кѣбает (Рѣсенъ).

16. **Вителъ.** Прѣт кукын⁴⁾ грѣт вѣрне, зат кукын снѣк вѣрне? — Вител и бубакъ со сѣмкыите (Велесъ). — Ч 122 № 17: мангалото, Сбм II в 3: магане с памука, Сбм VI 10 „мангалъ съ огънъ“ — вѣроятно по погрѣшка.

17. **Воденица.** Слѣп смѣк свѣри, бѣгра⁵⁾ йгра, бѣла пѣна фѣрга?

— Воденицата (Бобища). — Сбм I 53.

18. **Воденичарски камъни.** Двѣ орла се бѣеа, бѣли пѣни пушчаа?

— Камене воденичарски и бѣшно (Велесъ).

19. Двѣ орли се бѣят, бела пена пуштшат? — Воденичарски камеине (Рѣсенъ). Сбм V а 16, М 71: воденица; ср. сѫщо и прѣдната гат. за воденицата, таче и Сбм I 64: гребени съ вѣлна.

20. **Гайда.** Рѣкна вѣл во темен дѣл, чуїа лисиците, напѣрчиа опашкыите? — Гайда (Рѣсенъ). — Ср. тута гатанкитѣ за камбаната и за тѣпана.

Гвоздей — гл. сврѣделъ.

21. **Глава.** Имам една стомна со сѣдом дупкыи. Тури вѣда, нѣ течит? — Глава (Рѣсенъ). — М 31, Я 247 („Една тиква со шес дупка“, — чети: „шес дупкыи“ или: „шез дупкыи“), ср. М 73.

22. Имам една іама, под іамата гора, во гората диви кози и диви овци, до гората рамница, краи рамницата гайтана, краи гайтана два кладенци, до кладенците смѣрчко, до смѣрчка пѣнджери, до пенджери пѣасма коноп, под поясата камара, во камарата трисет и двѣ бели коини, а пак на стреде саде една цѣрвена лопата? — Глава (Рѣсенъ). — Ч 120 № 68, Сбм I 78, сПСп XIII 11, XIV 19.

23. **Гогучка:** навѣрно, велешки гугутка — гъргулица? Кѣса Манольца на слива вѣа? — Гогучка (Бобища)

24. **Година.** Квачка со дванацет пилци? — Година (Рѣсенъ).

25. **Грѣбень.** Кѣса мѣче дрѣн трѣсит? — Чѣтка (Бобища). Сбм I 9: чешалка = четка, М 3: чешалька, 96: чешель.

26. Кусо мѣче дрѣн трѣсит? — Чѣтка (Рѣсенъ). Л 28.

27. **Гѣба.** Имам една цѣрква со едѣн дирек пѣтпрена? — Пѣчурка⁶⁾ (Рѣсенъ).

28. Една цѣрквицка на едно дирѣче се крѣпи? — Гѣба (Бобища)

¹⁾ Ср. бѣл. кѣмъ прѣт чѣра вѣ гат. за баницата.

²⁾ Вѣ разг. рѣчъ и просто крѣва.

³⁾ Пояси: отъ չոնց, չունց.

⁴⁾ Род. пад., вѣ разг. рѣчъ редовно ф. кѣкыи — вѣ готвачницата, — тута прѣдлогътъ е употребенъ архично, защото инакъ є или се изпушта, или с замѣненъ вѣ Велесъ чрѣзъ єо и ѹ. Впрочемъ, кѣкыи може да е тута и pluralis, пѣшо като рус. *хоромы*.

⁵⁾ Вѣроятно = Срѣб. бѣгра (у Дубр.) „некаква морска риба“ Карадж. Вѣ гат. Сбм I 58 за тази дума отговаря ламъя.

⁶⁾ Вѣ Велесъ сѫщо: пѣчурка — общо назв. на габитѣ,

29. Църква на едён потпор стбет? — Печурка (Ръсенъ). — М 56, Ч 121 № 97, 122 № 21, Сбм VI 12, сПСп XIV 18.
30. Димъ. Джалк Тодор беc коски? — Дим (Велесъ). — Я 256, М 10: чадъ, Ч 119 № 32 (дългы джонго), Сбм V а 6, V 11 (глега Мара).
31. Висок Тодор беc коски? — Кадеш (Бобища).
32. Езикъ. Цървен пеc пещера лёжи? — Іаиск (Велесъ). — Ч 122 № 11, 119 № 41 122, № 11, Сбм III 4 (нис долан), сп. Я 251, поинакъ Л 47.
33. Цървено теле на іасли лёжи? — Език (Бобища). — Ср. М 14, 90.
34. Елемия. Четири сестри се бъркаа¹⁾ и нè можеa да се стаaат? — Елемия (Велесъ). — Ч 121 № 88 (четыре брате): врътешка. Ср. М 13: игли отъ чораби 40: колца отъ кола-та.
35. Имаa две (?) сестри, дèn и нóш се бъркаат, нè можат да се стигнат? — Въртелька (Ръсенъ).
36. Елемия, чекръть и цѣвки. Свалкан татко, дудулеста маika, шупливи дèца? — Елемия, чекрък и цѣфки (Велесъ). — Сбм I 33: въртелька = М 25: елемия, въртелька (дардан т., д. м., шеберести д.), Сбм V а 2: чекрък, врътешка и цавки (кривулес б., перната м.)
37. Желка. Пайнче²⁾ на пайнче³⁾ стреде — бинбири⁴⁾ къбфте⁵⁾ — Желька (Ръсенъ). — Ср. М 104, Сбм V 12.
38. Ти ми таган,⁶⁾ ти ми ваган,⁶⁾ ти ми гърчка товаричка? — Желка (Велесъ) — Ср. Сбм IV 24 (вез везано, пис писано, писна горка (?) тоарчица).
39. Желждъ. Лани турци помийнаa, шапкьите си и остана? — Желждъ⁷⁾ (Ръсенъ). —
40. Заходъ. Наинепотребно и сèкому биразно? — Къенеф⁸⁾ (Ръсенъ). Звездитъ гл. небото.
41. Зелка. Белa гъска на една нога? — Зелька (Ръсенъ). — Ч 119 № 47 Ср. Л 72.
42. Ббо кобила родила? — Зелька (Ръсенъ). — Сбм IV 38.
43. Зъби. Пълна камарка⁹⁾ тесли? — Заби (Велесъ). — Ч 118 № 6, Сбм I 50, V 4 (тесли), Сбм V а 11, Л 25 (долан)
44. Пълна църква гъачиня¹⁰⁾ — Заби (Велесъ).
45. Пълна църква граматици⁹⁾ — Устата со зъбите (Бобища) Игли чорапни гл. подъ чорапни.
46. Кадънка, полско цвѣте отъ рода на маковетъ, *paraver rhoeas* другадѣ въ Македония нарича се още булица, пльускавец, божур (?), въ Источна България — кадънка, пукал и пр., въ Стара Загора — прусурник. Цървено турче на зелено кобиче? — Тутенка (Ръсенъ).
47. Камбана. Рйкна вол тамо (?) добл, чу лисица, крена пашка? — Камбана (Бобища). Намѣсто тамо ще да трѣба: *темен*? — Сбм I 58. Л 18: волътъ е свещениника у олтаря, а лисиците — женитѣ, които се кръстятъ въ черковата. — Ср. гатанките за гайдата и за тъпана.

¹⁾ Гонъхъ.²⁾ Паниче: паниче връзъ паниче.³⁾ Турска д.: хиляда и едно.⁴⁾ Турска д. — месо?⁵⁾ Искушена д., прѣправена къмъ ваганъ?⁶⁾ Дървеvъ малъкъ сѫдъ, въ който разтриватъ лукъ и пр.⁷⁾ Чл. ф. е жълждом.⁸⁾ Навѣрно, нова гат., думата биразно ще да е книжна.⁹⁾ Стайчка.¹⁰⁾ Ученци.

48. **Камила** натоварена съ соль. Се кáчиф на берóкукник,¹⁾ се бпулиф кон никопóница,²⁾ што видоf: ни плóда носеше, ни нýка?³⁾ — Кáмилья со соль натóрена⁴⁾ (Ръсенъ). — Ср. сПСп XIII 10: маска натоварена съ соль (Качихъ се на покой и погледнахъ низъ порой и идеше нерода и носеше неплода?). Допущамъ, че въ рѣс. гат. се крие чѣкаква погрѣшка. Ср. още въ една приказка, състоеща отъ загятвания (отъ тоя кржгъ приказки е и № 59 у Шапкаровъ въ сборника му отъ приказки, Пловдивъ 1885): Минал е калугер, водил е мѣска и е карала сол (Горна Баня) Сбм I 122. Найсетнѣ, туха могжть да се привлѣкжтъ извѣстнитѣ надхитрувания на Соломоновските мѣдреци съ мѣдреци на Южската царица, гдѣто гнилата соль се осолва съ „ложе“ отъ мѣска, — и едното и другото — небивали нѣща. И. Хр. на Бул. 717, Весел. Замѣтки по лит. и нар. слов. 3

49. **Капка.** Сáма невестичка грóбо си го кóпа? — Кáпка (Бобища). — сПСп XIV 6, Я 244.

Катанецъ, гл. ключъ.

50. **Кестенъ.** Цѣрно мѣшенце, бѣло сйренце? — Кóшчан (Велесъ). Белѣ меше, цѣрна кожа?

51. Белѣ божа,⁵⁾ цѣрна кожа?⁶⁾ — Костен (Ръсенъ).

52. **Клешачъ и клепало.** Жѣвиот тѣпа мѣртиот, мѣртиот пѣшчи вѣка, — кои кѣйде, кье наїде спасѣніе?⁷⁾ — Клѣпач и клѣпало (Велесъ). — Ч 121 № 101.

53. **Ключъ.** Цѣрн арапин на врата вѣси? — Клѫч (Велесъ). — Ч 119 № 31, Сбм VI 2, Я 252.

54. Ву́ико ву́ина гъргу́чкаше,⁸⁾ ву́ина му се подсмѣваше? — Кльу́ч (Ръсенъ). — Ч 118 № 8: брава, Сбм I 10: катанецъ, IV 32: кльуч и брава. Ср. още гат. за бѣклица.

55. **Коза.** Кѣ оди, боп сери? — Кóза (Ръсенъ).

56. **Кожа.** Ни ткаено, ни прѣдено, преку греда префѣрлено? — Кожа (Ръсенъ). — Сбм I 62: кожухъ, IVa 19: id., 71 51. id.

57. **Кокиче.** Galanthus nivalis, гл. Книж. за проч. IV—VII купч. 71. На сѣкоia рѣчка⁹⁾ свѣкыичка? — Качунки (Велесъ). Сбм IVa 21: качунка — минаухарь.

58. **Кокошка.** Йма една невѣста со кожуви завѣна, ко?¹⁰⁾ кье дўни вѣтеро, кье му се вѣди гѣзо? — Кокошка (Бобища).

59. **Конопъ.** Йма едно нѣшто тѣнко да високо, на вѣро¹¹⁾ къельаво? — (Бобища).

60. **Коса** (falx, Sense). Крива Дѣспина по лѣвади пасит? — Коса (Ръсенъ). — Л 10.

¹⁾ Високо място, споредъ Доревски, отъ това, дѣто по таквизъ мяста се берѣтъ по народното вѣрване кукувицтѣ.

²⁾ Свободно съставена д., инакъ неупотрѣбителна; вѣроятно — порой, рѣчица.

³⁾ Сѫшо тѣй инакъ неупотрѣбяна д. — каквото никне.

⁴⁾ Още: натѣарена.

⁵⁾ Кадъна, була; отъ бог споредъ боже ще да сѣ образувале божа съ значение госпожа.

⁶⁾ Ненародното потекло на думата се вижда отъ това, дѣто -ниe не е съкратено на -ниe. Та и цѣлата гат. като че не е отъ народа съставена. Вирочемъ заб. преобрѣженѣ.

⁷⁾ Гѣделичкаше.

⁸⁾ Байрче; отъ рит.

⁹⁾ Кога, когато.

¹⁰⁾ На вѣрха.

61. Котка. Къни́сала бундá дула и поб нея — шинди́минди,¹⁾ напу́шила²⁾ два фúфула?³⁾ — Мачка (Велесъ). — Азъ помнъж малко по-инакъ тази гат.: Къни́сала къенди була, накрёнала два кóкула и поб нея и́ндишап.

62. Котле. Цárно мéче бáдола се пéче? — Кóтле (Велесь). — Прéдполагамъ, че само тука е намéрилъ за умéстно Г. Бояджповъ да замéни гáзот му чрéвът бáдола, защото послéдната дума не срéщаме нито въ единъ отъ вариантите, отъ които нéкои съмъ привель при слéдията гатанка.

63. Цárно мече гáзот си го пéче? — Кóтле на бгжн (Рéсенъ). — Сбм VI 17: менче, котле. Ч 119 № 43. -- Ср. още гат. за гáрже: Сбм I 30, III 1.

64. Кошъ за плéва, съно и пр. Ѝмам едно магáренце, сжтá слама я изеде и пák пáдвор не излезе? — Кóш (Рéсенъ). — Сбм IV 15: кошаре.

65. Крава и теле. Вíдна от висока рýда,⁴⁾ чу Тáрна, се зáгна по чéтири зáрна? — Кра́ва и тéле. (Велесь). — М 53: кра́ва со босици, Сба I 70. За началото ср. Сбм I 23 и тука у мене гат. за червея.

66. Кромидъ. Ожуве,⁵⁾ дóжуве, трíдевет кóжуве? — Кróмит (Рéсенъ). — М 2, Сбм I 2, Л 22 (иеди́н овéн, дéвёт кóжи). — Ср. Л 29: царевица.

67. Ожíвелко, жíвелко, со дванáесет кóжи зáвиен? — Кróмит (Рéсенъ).

68. Круша и човéкъ. Вíсуле вíси, кáртуле кáрти; пáдна вíсуле, изеде кáртуле? — Круша и човек (Велесь).

69. Вíси висáле, кáрта кáртале; пáдна висáле, дíгна кáртале? — Круша и човек (Бобища). Сбм III 34, за началото ср. Сбм I 38.

70. Кéща. Мжртвá квáчка — живи пíлина? — Кúикъя (Рéсенъ). — Ч 119 № 35 (и. кобила, ж. чирва), почти тýй Сбм III 6 и Л 34. — Въ рéсенската гат., несъмненно, сравнението не е толкоъ хармонично като въ тýзи 3 вар.; още по-инакъ Сбм IIa 1.

71. Лайно. Вíен, вíен, на пáт лежит, кои да поминит, сé го пльует? — Лайно (Рéсенъ).

72. Лемешъ. Сíф сбокол поб земnya лéта? — Рáлник (Велесь). — Ч 120 № 67: палешникъ, 122 № 19: палешникъ-а (биче . . . врвъ), М 67: емишь отъ плугот (бъль с.), М 64: плугъ. Въ послéдната гат. ще да имаме типогр. погрýшка, навéрно трéбва да се чете: сиf голап?

73. Лоза. Кривóгжза Дéспина снéсе сýна в маíа? — Лóзница,⁶⁾ кóпачка⁷⁾ (Рéсенъ). — Ср. за началото Сбм I 40.

74. Лоза и грозде. Цárно мéче дрén трéсе? — Лóза со грóзие (Велесь).

75. Лукъ. Трýста вláси на éден стол сéдат? — Лóк бел, чéсни (Велесь).

76. Лéшникъ. Мáло гáрненце, слáтко вáрилце? — Лéшчан (Велесь). — Я 249, М 17, Ч 118 № 22, Сбм Va 15, СИСп XIV 2, Л 6.

77. Мъгла. Урдено⁸⁾ мéше по дóл се вáлка? — Мáгла (Велесь). — Сбм I 20.

¹⁾ Непонятна д., — отнася се къмъ оашката. Срéща се още въ гат. Сбм IVa 28.

²⁾ Изпрéчила ги, та съ напштръкнале.

³⁾ Разбиратъ се ушиятъ.

⁴⁾ Ср. бъл. къмъ прет чáра.

⁵⁾ Въ тазъ и слéдните гатанки има много д., инакъ неупотрéбяни въ разговора; образуването на подобни думи е при се това доста ясно, значението — невинаги.

⁶⁾ Лоза, т. е. лозенъ корень, който се е разраснялъ, та прáчкитъ му се подпиратъ на одъръ, като по кáщитъ.

⁷⁾ Лозенъ корень на лозето.

⁸⁾ Пълно съ урда.

78. Мързеливецъ. Оф, легни, бф, стáни, цéл тури, нé крени? — Мързелиф, здрапъ човек (Велесъ).

Мъска. — Гл. камила.

79. Небото и звѣздитѣ. Тáгар іаіца на́т կукъи?¹⁾ — Нéбoto со дзвéздите (Рѣсенъ). — М. 29, Сбм IV 9, Ша 15 (рашето).

80. Пóун бльут²⁾ таратари? — id. (iv.).

81. Ймам еден бльут саде со ѹгли нареден? — id. (iv.).

82. Пóун бльут со свéтульки? — id. (iv.).

83. Вржс кыпрамидите има еден бльут со свéшчи? — id. (Бобища).

84. Огънъ. Цжрвéна кобила по пéсук се валья? — Огжн (Бобища). — Ср. Сбм. I 11, Ч 122 № 1.

85. Орѣхъ. Четири браікъ под една шапка? — Кафтица³⁾ (Рѣсенъ).

86. Четири братъ на ёдно рáло гáшчи? — Пálъкъите⁴⁾ на катицата⁵⁾ (Бобища). — М 18 (во една кошуля), Я 250 почти тъй и Сбм III 8, спСп XIV 4: орѣхови ядки.

87. Остенъ. Дéйна мéсо іаіт, нóшиа давéздите и пўлит? — Остен (Рѣсенъ). — Ч 120 № 61, 122 № 28, Сбм Va 19, спСп XIII 3.

88. Охлювъ. Виú горе, виú долу, виú самар нóсеше? — Пóушок (Рѣсенъ).

89. Филь⁶⁾ бди, филь грéди, фильскъи сáмар нóси? — Лигбвeц (Бобища).

90. Оди Іован — нé оди; нóси товар — нé ноши; — бí кóзи рóгови? — Пáржаика (Велесъ). — Малко инакъ М 51.

91. **Оцеть.** Льутá кучка клáник стбёт? — Кьисéлина (Рѣсенъ). — М 9 (лежитъ), Сбм I 34 (л.).

92. **Очи.** Две сéстри преко еден рýт се пўле и не мóже да се вýде? — Очите (Бобища). — Сбм I 61, М 93, Ч 122 № 10.

93. **Паякъ.** Іван⁷⁾ се вóзи на дéвёт нóзи, сам Бóк се чýди, кáко се вóзи? — Пáяк (Велесъ). — Ср. М. 1: ракъ.

94. **Подница и връшникъ.** Гýпка се чакáри,⁸⁾ гýптии се топбри?⁹⁾ — Цирéни и сáч (Бобища). — М 44: вжрпник и пирустия, Сбм I 21: сахъ (чети: „сачъ?¹⁰⁾ и черепна, спСп XIII 1: подница и връшникъ.

95. Бáба се чéкорит,¹¹⁾ дéдо се тóпорит?¹²⁾ — Сáч и чéрепна (Рѣсенъ).

96. **Прагъ.** Има едно магарéнце, коi помýнва, го виáва, п iаc помýна, п iаc го виáна? — Прак (Бобища). — М 20.

97. Имам едно магáренце, коi помини, виáви го? — Прак (Рѣсенъ).

98. **Празъ.** Крýф пýшчол зéмnya лéжи? — Прас (Велесъ).

99. Пóп со бráдата в зéмia лéжит? — Прас (Рѣсенъ).

100. Стár дедо со белатá брада зéмia лéжит? — id. (iv.). — М 58.

¹⁾ Ср. бъл. 4 на стр. 253.

²⁾ Плоска дъска, на която замѣсватъ хлѣбъ.

³⁾ Орѣхъ.

⁴⁾ Да ли ядкитѣ или люшпитѣ? Въ послѣдния случай особено би прилегнало да се сравни д. съ рус. *палка* — пръчка.

⁵⁾ Слонъ.

⁶⁾ Въ града се казва сега *Іован*, *Іванче*, *Вáнчо*, ср. гаг. за охлюва.

⁷⁾ Разкрасчава се.

⁸⁾ Надува се, разперва се; ср. рус. топырщиться.

101. Имам едно нештио, со подаете ўгоре стоет, со брадата ўдолу?
— id. (iv.)
102. Прескури^{тъ} — дървенъ калъпъ, съ който шаръжъ, печатъжъ проскури^{тъ}. Оидоф плáнина, си прéкоф ни пёда, ни чéпорок? — Прéскунрик (Рѣсенъ). — На въпроса ми, дали нѣма нѣщо изпуснжто въ тази гат., Тр. Доревски ми отговори, че нѣма, защото се подразбирало отсичането дърво.
103. Пушка. Угоре біт, ўдолу се пўлит, ўдолу біт, ўгоре се пўлит?
— Пўшка (Рѣсенъ).
104. Ижъкъ. Стрѣде мóре джўнджуле? — Папок (Велесъ). — Сбм I 83, IV 39.
105. Шжъ. Кéлко шо е джлкъ, да бїди и вісок, нéбето къи го стїгни?
— Пат (Бобища). — спСп XIV 1, Ч 119 № 33, 120 № 82.
106. Разсолъ (армея, зелки въ туршия). Диво бýше на тйнъ лéжи?
— Пресоло (Бобища). — М 4 (жжлти правци) = Сбм I 6: зелки; Ч 118 № 18 (жълти прасци въ виръ).
107. Рѣка. Джлга Бóя распасáна? — Реката (Бобища). — Поинакъ М 7, Сбм I 29.
108. К'бóку су д'оуга, да су вісока, нéбото би го фтасала? — Река (Рѣсенъ). — По тоя начинъ се загатва обикновенно за пжтя, гл. тута погорѣ.
109. Ржцъ. Фýлип прéде, Фýлип ткаie, Филíпчинъ гóли бдат?
— Раци: нжрстите ни се гóли (Велесъ). — Сбм I 82, III 28.
110. Сврака. Кусо човече, джлго тўфъаче?¹⁾ — Стráчката со пáшката (Бобища).
111. Сврѣделъ. Уш, магáре, чўш, магáре, — магáрето влéгва, ўшите не влéгве? — Сфжрлето (Бобища).
112. Чўш, магаре, та ф кóшара, ўшите нé му влéгуят? — Свжрдел (Велесъ). — У Г. Бояджиовъ стоя тута клýнсц, т. е. гвоздей, но вървамъ, че му е било погрѣшно казано, вашото гвоздеятъ инакъ се загатва, ср. напр. Сбм I 8, а пакъ дадената гат. се относи къмъ свърдела, както ни убъждаватъ и слѣд. варианти: М 12, Сбм I 32, дѣто сравнението е досушъ еднакво съ нашето, и Л 44 и спСп XIV 7, дѣто за сравнение е земенъ волътъ съ рогата си.
113. Пжрч сéрит iáрина²⁾): во пóпоа (*вариянтъ*: зéлена) грáдина?
— Свжрдел (Рѣсенъ).
114. Свѣщникъ. Мало човече, гóлемо чálмиче? — Свѣтник³⁾ (Велесъ). — М 92: свещалникъ. Ср. Я 243.
115. Слънцето. Отклъчвам, закльчвам, грéда дбма, арамија набдват?
— Слжнцето, сжнцето (Бобища). — Сбм I 42.
116. Смокиня. Пжлно жмбárче со прбсо? — Смоква (Бобища).
117. Сиѣгъ. Што юмаше еден бéл покроф, сé покрива, саде Вáрдар нé покрива? — Снек (Велесъ).
118. Соополъ. Излези гóлче, пéтина те чéкаят (Велесъ). — Ср. Сбм 55.
119. Станъ. Поминаф низ лéска, нéщо ми сврѣска, маана со грўтка, ми побсака дўпка? — Рáзбои (Велесъ). — Ср. М 16: соалька = Сбм I 37.
120. Стомна. Имам едно пýле, кога да си лéгва,⁴⁾ сé си го цéливам?
— Стómна (Рѣсенъ). — Гл. гат. за чепмата.

¹⁾ Оражие.

²⁾ Кжсата вълна отъ агнета и ярета.

³⁾ Въ той смисълъ съмъ слушаль и употребявълъ въ Велесъ само шанданъ (отъ chandelier).

⁴⁾ Като си лѓгамъ.

121. Стърище, нива съ остави къси стебла отъ сламата слъдъ жетвата. Кóуку дзвéзи на небо, тóуку дўпки на земъя? — Стърништише (Ръсенъ). — Л 39.

122. Съме отъ тиква. Фжрлиф штичка во море, на штичката — тумбе,¹⁾ на тумбето — лъумбес,²⁾ на лъумбето — цакуле,³⁾ на цакуле — дракуле?⁴⁾ — Семенка отъ тиква (Ръсенъ). — Инакъ Сбм I 52.

123. Стълка. Кжি бди, бстай? — Стълка (Ръсенъ).

124. Тъпанъ. Рикна въл у тъмен дбъл, чу лисицата, напърчи башка? — Тъпан (Велесъ). — М 34, Л 30. — Ср. гат. за камбаната и гайдата.

125. Уста, санкъ, зжби. Пълн ан⁵⁾ конни, на среде еден ўлаф,⁶⁾ саде гъни клобъца? — Уста, заби и язик (Велесъ). — М 66: „уста и язикъ“ — изпуснато по погр. „зжби“, М 102: язикъ и зжби.

Чекръкъ, гл. елемия.

126. Червей. Викат въдра отъ висока ръда: не бранете ме отъ пциите, туку бранете ме отъ кокошките? — Царвец (Ръсенъ). — Сбм IV а 25, Г 24: глиста.

Четка — гл. гребень.

127. Чешма. Си имам едно нещо, кои поминва, го бацва, — и яс помина го баци, — ищо е? — Чешма (Бобища).

128. Имам една невеста, кои помина, баци⁶⁾ я? — Чешма (Ръсенъ). — Я 254: кувшинъ, т. е. стомна, почти тъй също М 19 и Сбм. I 39.

129. Чорапни игли. Пет маистори еден жибар праве? — Чорапните игли (Бобища). — Сбм I 60 (петима бракъ), тъй и М 63, Ч 122, № 12, Сбм VI 6: шишове и чорапътъ, Л 45 (кула).

130. Пёт сестри се маччат еден жрвеник⁶⁾ да напраат? — Игли чорапни (Ръсенъ).

131. Чубукъ. Одзгора идит арапче, на подзе носит чрабече?⁷⁾ — Чубук (Ръсенъ).

132. Шипъ. Царот во зелено, мояците во царвено? — Шип (Ръсенъ). — Сбм. IV 4: дренина, спСП XIII 8 (зеленъ баща, пр. деца), ср. Сбм I 1: глогъ.

133. Яице. Дзайд дзидосан, вар варосан, нигде дупка ни прозирка? — Яице (Велесъ). — Я 245, М 42, Сбм. I 15, Ч 120 № 78, 122 № 23.

134. Што си имав една бочва, у нея вино и раквица не се смешуят? — Яице (Велесъ). — Сбм IV 40, Ч 118 № 3 (бурилка), Сбм II 6 3, М 78 (полоина бело вино, полоина жжлто).

135. Калино⁸⁾ и Малин⁶⁾ вино в една бочва и джржат и пак не се мешаат? — Яице (Ръсенъ). — Сбм I 16 (Калинико в. и масленинно масло).

¹⁾ Тумба, могилка.

²⁾ Непонятни и инакъ исупотрѣбяни думи. Тѣ влизатъ въ гат. Сбм I 68 (лумбата, трумбата): „дива тиква [кратуна] по вода,“ която трѣба да се ср. съ нашата.

³⁾ Ханъ. ⁴⁾ Лудъ.

⁵⁾ Това е императивна форма, както се вижда и отъ реда на думитѣ.

⁶⁾ Кладенецъ.

⁷⁾ Тука задържамъ -бче, при сичко че се крайно съмнявамъ, дали е възможно въ кой да било бѣл. говоръ да се произнесе б прѣдъ ч.

⁸⁾ Мисли се за собственитѣ имена Каля и Маля, но също и за калината и малината, при сичко че даденитѣ прилаг. сѫ образувани отъ соб. им.

12. Дѣтински залъгалки, игри и пр.

Игри на броенъе и гоненъе.¹⁾

Отъ Софийско.

Записалъ *Дойчинъ В. Стойковъ*.

11. Дѣтинско игрално броенъе.

Момичетата прѣди да започнатъ да играятъ нѣкоя отъ игритѣ: „жмічка“, на „гоненъе“ и др., първо изкарватъ изъ помежду си гоначка, което става по слѣдующия начинъ. Тѣ всички застанатъ въ кръгъ и едно момиче (което по-добре знае) земе да броя, като почне отъ себе си и кара по редъ отъ дѣсно къмъ лѣво. За броенъе на дѣцата служатъ разни приказчици, сложени отъ по 4—5 стиха и съдѣржащи околь десетина или повече думи. Броячката, изговаряйки първата дума на приказчицата, започева броенъето отъ себе, като посочва съ показателния пръстъ на дѣсната ръка и при изговарянето на всѣка дума мѣсти пърста на всѣка играчка, както стојатъ наредени. На което момиче въ броенъето се падне най-послѣдната дума отъ куплета, то излиза изъ реда и нѣма въчъ да се брои. Слѣдъ това броячката започва отново да брои останалите играчки и това се повтаря толкова пъти, колкото има момичета да играятъ и на всѣко броенъе се по едно излиза изъ реда и се освобождава отъ гоненъето. Онова момиче, на което се падне най-подиръ да се брои само, то става гоначка — да гони, а всичкитѣ други се криятъ и бѣгатъ отъ него.

Тукъ сѫ приложени разни приказчици, които момичетата употребяватъ при броенъето, отъ които има едни съвсѣмъ безсмыслини и съ думи непонятни; нѣ дѣцата тѣй си ги употребяватъ не само за броенъе, а често за прости забава говорятъ или по-добре хокатъ високо и така бѣзо, щото едвамъ може да имъ се разбере нѣщо.

1.

Йци, фѣци,
Вѣдипъ трици;
Елчо бѣлчо,
Стамболи кѣлчо.

4.

Ала, бѣла, протокала,
Еставица дѣм патица;
Талибън, талибън,
Чок, бок, страшнѣ рок.

2.

Седи тѣтка на камена,
Та си брояи докатица;
Ола ми, бла ми,
Смѣква, бѣква, дѣчица.

5.

Авалама, бѣвалама, чиреза,
Чиѣ карамфилузъ;
Ангъел, бангъел, бунуза,
Джамфил, чок сильамъ.

3.

ѣни, мѣни, дурдумѣни,
Трия, рос, закатосъ,
ОН, пик, цвикъ.

6.

Адамъ бди из градиана;
Колку птички улови:
Една, две, три; —
Кои излезна? — ти!

¹⁾ Слѣдва отъ книга VII, 215 стр.

7.

Еднбло == едно,
Двбло == двѣ,
Трбло == три,
Чивйле == четири,
Паle == петь,
Шале == шесть,
Шанджм == седемь,
Даджм == осъмь,
Дервэн == деветь,
Дескржц == десеть.

10.

Комар-бей се жёнеше,
А мушйчка плачеше;
Комар-бей я биеше.
— Млжчи, млжчи, мушйчко,
Утре ч идем на пазар,
Да ти купим кошулья;¹⁾
Кошульата плетена,
Горе-доле везана,
На средата кржпена.²⁾

8.

Скарали се две петленца
На попови вратици. —
Тиром, титиром,
Тй жмиш, тй спиш!

11.

Дриснал гжбок,
На сух песок;
Пуштил барап,³⁾
Чик до цара. —
Тиром, титиром,
Тй жмиш, тй спиш.

9.

Шеремётка, потрупётка,
Синбря синокбс, косчица.

Пёро пиш на мастило;
Кацна муха, испи го;
Тйчаи, врано, стигни го;
Елчо, бблчо, Стамболи къелчо.

12. Игра на „жмишка.“

Момичетата, като изкаратъ по горния начинъ (11) изъ помежду си гоначка, вързватъ ѝ очитъ съ кърпа и я наричатъ: „слепа-баба.“ Останалитъ девойчета сички бъгатъ изъ стаята, криятъ се по кюшетата. Ако ли играятъ вънка, зематъ едно въже, съ което се заграждатъ въ кръгъ, и го държатъ съ ръцѣ и бъгатъ вътрѣ въ заградата на въжето, а вънъ не е позволено. Слепата баба тича натамъ, навамъ, та ги гони и, което момиче хване, пиша го по дрехите, за да го познае кое е; каже му името и си отвори очитъ. Ако му е улучило името, тогава ще жми (гони) хванжето; ако ли не, остава пакъ сѫщото да гони. И тъй продължаватъ играта, до като се уморятъ, и я напуснатъ.

13. Игра на „пльуванье.“

Въ тази игра прѣди сичко момичетата се бројкатъ по горния начинъ, та изкарватъ изъ помежду си едно момиче да ги гони. Гоначката приде при нѣкой дуваръ или кюше, па си затвори очитъ възъ дувара, на което казватъ жми, а другитъ се разбъгатъ и се скриятъ по кюшетията, кое кждѣ може, разбира се, наблизо около игралището. Гоначката, слѣдъ като пожми, отваря си очитъ и ще викне: „айде ли?“ И тѣ, ако сѫ се изпокрили сичките, мълчятъ си или нѣкое му отговори: „айде!“ Тогава и тя търгне да ги тражи. Като намѣри нѣкое отъ скрититъ, търчи да плюне на мѣстото си, дѣто е жмала, послѣ се върща да търси и остав-

¹⁾ Риза. ²⁾ Скърпена както и да е съ конци. ³⁾ Пара? — Б. р.

и жлитѣ. Ако нѣкои сполучатъ, прѣди да ги найде гоначката, та я прѣварятъ и плюнятъ на мѣстото, тогава тѣ се отмоляватъ т. е. нѣма да гонятъ. Гоначката, като намѣри сичкитѣ момичета и онова, което е нашла най-първо и го е прѣдварила, та е плюнжла на стѣната, то остава да *жми*, а другитѣ идатъ да се криятъ. Гоначката колкото и да е нашла отъ скрититѣ момичета, ако най-послѣдното отъ тѣхъ прѣдвари да плюне на стѣната, казвай, че то „одмолява“ първото намѣreno момиче, което му се слѣдва да *жми* и пакъ остава сѫщото да гони. Тѣй продължаватъ играта, до като си щатъ.

Забѣлѣжка. Тази игра често пати играятъ и момчетата.

14. Игра „дай ми, бабо, ножици.“

Както на *жмичка*, така и въ тази игра прѣди сичко момичетата се бройтѣ, та изкарватъ изъ помежду си гоначка. Слѣдъ това сичкитѣ настѣдатъ въ разни кюшета било при дуваритѣ или въ двора, въ стантѣ или на улицата и на тѣзи мѣста, кое дека е седнало първи патъ не се мѣсти, съ това върши играта. Гоначката сама остане да стои и почне по редъ да пита седещитѣ едно по друго. Пита една: „дай ми, бабо, ножици!“ А то ѝ отговаря: „е, иди си земи отъ тамо!“ (Показва съ рѣка на нѣкое друго момиче). Тя отива при посоченото и го пита: „дай ми, бабо, ножици!“ А то ѝ показва друго момиче: „е иди си земи отъ там!“ По тозъ начинъ гоначката иска отъ сичкитѣ: „дай ми, бабо, ножици“, а тѣ все я прѣпращатъ отъ кждѣ да си земе и като свѣрши питането съ най-послѣдното момиче, тогава сичкитѣ наскочатъ, та си промѣнятъ мѣстата, и което остане безъ мѣсто (не прѣвари да седне на нѣчий чуждо мѣсто), то става гоначка. По сѫщия начинъ и новата гоначка иска *ножици* отъ седещитѣ, които теже на свѣршъка се прѣмѣстватъ и онова, което не прѣвари да заеме нѣчий мѣсто, става гоначка; и тѣй продължаватъ играта, до като имъ е угодно.

15. Игра „отуръ клекъ на чутура.“

Прѣди сичко, момичетата се броятъ по горния начинъ (11), та искаратъ, кое да гони. Тѣ сички наставатъ прави и малко распрѣснѣто, а гоначката, като посегне нѣкое да хване, което и да било, то клекне наземи и тя го оставя. Ако хване нѣкое прѣди да клекне, то става гоначка. Ако ли се продължи врѣме, та не може да хване никое, за да се смѣни, гоначката изброя до десетъ и на послѣдната дума сичкитѣ играчки стъпятъ отъ мѣстото си, и което поскоро не побѣгне отъ своето мѣсто (изостане), то остава да гони. Тѣй се продължава играта.

16. Игра „слѣпа баба.“

Момичетата играятъ на „слѣпа баба“ по слѣдующия начинъ. Едно отъ тѣхъ земе дѣрвце и се подпира съ него, ужъ стара баба, та не види; пѣкъ друго момиче приде и хване бабата за рѣка да я води, а другитѣ я срѣщатъ и питатъ: „Бабо! кждѣ си пошла?“ — „Чидем у прѣквата, дѣца!“ казва тя. „Бабо, води и нас!“ — „А, не бѣва, не бѣва! Че бкате у прѣквата, та че ми исплѣшите пѣлците!“ Като каже това бабата и отива (ужъ) въ прѣквата, а момичетата и тѣ тръгватъ по нея; застанатъ при нѣкой дуваръ съ бабата и тамъ, ужъ се крѣстятъ, пакъ извикватъ: „уа! уа!“ А бабата ги погне и което стигне да го пипне, то става „слѣпа-баба.“

17. Игра „българинъ съмъ, турока главо!“

Тази игра става съ по-много момичета, и се вършатъ слѣдните движения. Сичкитъ момичета се нахващатъ за ръцъ чифъ и чифъ и застанватъ едно задъ друго въ редъ, съ исключение на едно, което застава само срѣщу реда и казва слѣдното: „Българин съмъ, турска главо!“ Това като каже, най-задните двѣ момичета тутакси пускатъ се и сѣко бѣга на своята страна кждѣ прѣдния край на реда, дѣто бѣрзатъ да се срѣщнатъ и похванатъ. Въ сѫщностъ (?) и самото момиче, което стои отпрѣдъ, тича на която и да е страна, та прѣсрѣща и гони едно отъ задните тѣрчаци момичета, да го хване. Ако успѣе то да хване нѣкое отъ тѣхъ, ловятъ се за ръцъ и отиватъ, та заставатъ на реда най-отпрѣдъ; ако ли не хване никое и тѣ прѣварятъ да се пипнатъ, тогава сѫщите двѣ момичета заставатъ най-отпрѣдъ въ реда, а останалото безъ другаръ застава отпрѣдъ и казва: „Българин съмъ, турско главо!“ Сѫщо така най-задните момичета се развоюватъ и бѣгатъ да се ставятъ, а самото ги прѣсрѣща, за да искара друга гоначка, и което хване, застава съ него най-отпрѣдъ. Така по тозъ начинъ момичетата се прѣреждатъ т. е. измѣняватъ си мѣстата, тъй щото, стоещите най-отдирѣ постепенно излизатъ най-отпрѣдъ, и продѣлжаватъ играта, до като си щатъ.

18. Игра на „мечка.“

Въ тази игра едно момиче се направи на мечка и отива, та се заложи въ нѣкое кюпие, ужъ стой въ дупката си, а другите дожаждатъ при нея и я сърдяятъ, като ѝ казватъ: „Мѣцо, дай ми клѣцан пресобл!“ а тя рѣмжи. Тѣ пакъ я подрѣнчяятъ и викатъ: „Мѣцо, дай ми клѣцан пресобл! Мѣцо, дай ми клѣцан пресобл!“ Мечката се разсърдва и погне момичета, които бѣгатъ отъ нея дори съ страхъ, а тя ги гони, гони, като хване нѣкое, дѣви го (гмачка), и то ѝ стане мече, та върви съ нея. Слѣдъ това мечката заедно съ мечето си пакъ отива въ дупката, а момичетата теже идватъ да я сърдяятъ, тя ги гони и което хване, дави го, та ѝ стане мече. Тъй продѣлжаватъ играта, докато мечката излови сичките играчки, които ставатъ нейни мечета, та да нѣма вече кой да я сърди.

19. Игра на „гржнета.“

Тази игра се върши съ по-много момичета. Тѣ сичките се подраздѣлятъ на двѣ половини и по чифтове, а едно момиче трѣба да бѣде само (текъ). Едната половина момичета наквакатъ распрѣснажто въ крѣгъ и се казватъ „гржнета,“ като при сѣко гърне застане по едно момиче отдирѣ му и се казва „сеїбія,“ а онова паралитото (текъ) нарича се „купувач.“ *Купувачо* момиче отива и застане задъ гърба на *сеїбіята* на нѣкое гърне и го запитва: „Што вѣриш у гржнето?“ — „Мет и масло!“ отговаря *сеїбіята*. *Купувачо* пакъ го пита: „Продаваш ли гржнето?“ — „Продавам го, залагам го, па го тѣбе не давам!“ Това като каже *сеїбіята* бѣга по-скоро на една страна около нареденитѣ *гржнета*, сѫщо и *купувачо* бѣга на другата страна, та се надварватъ: който по-бѣрзо заобиколи крѣга и варне да приде при *гржнето*, което стои само, той му става *сеїбія*, а останалото момиче става *купувач*. То отива да купува другото гърне на реда. Като говорятъ и вършатъ сѫщото, продѣлжаватъ играта, до като имъ е угодно.

20. Игра „пиу, пиу, бабица.“

Прѣди да започнатъ самата игра, момичетата направяватъ помежду си слѣдното расподѣление. Едно отъ тѣхъ избиратъ за „баба,“ друго —

„орел,“ а всичките останали се казватъ: „пилци.“ Пилцитъ се наловява едно за друго за дрехите си, отъ които най-прѣдното се държи за бабата, и тъй образуватъ една върволяца, като жерави. Орелътъ застава прѣдъ бабата и почне да гони задните пилци, да ги лови; бабата се бори съ него, та не му дава, а пилцитъ се въртътъ ту насамъ, ту нататъкъ, за да избѣгатъ срещата на орела и викатъ: „піу, піу, бабице! піу, піу, бабице!“ Орелътъ бирка пилцитъ оттука, оттамъ и ако успѣе да хване най-задното пиле, то се пуска отъ реда, отива на страна и си маха рѣцѣтъ една около друга, като че намотва нѣщо и казва: „дай ми, Боже, другарец! дай ми, Боже, другарец!“ Така орелътъ гледа да лови съ най-задното пиле и което хване, пуска се отъ реда си, отива на страна въ купчинка, като си маха рѣцѣтъ и казва: „дай ми, Боже, другарец! . . .“, и по тозъ начинъ излавя сичките пилци, та остане бабата сама.

Слѣдътъ това бабата зема двѣ дрѣвица: едно *хвурка*, а другото *вертено* и седне на едно място да преде, па захватне ужъ да плаче, а орелътъ дохожда при нея и я запитва: „бабо, зашто плачеш?“ А она му казва: „е, загубийа ми се піленцата!“ Орелътъ плѣска си рѣцѣтъ на една страна и я питатъ: „тамо ли, бабо? — „Не са там!“ казва тя. — „Тамо ли?“ питатъ той и си плѣсне рѣцѣтъ на друга страна. — „Не са там!“ казва тя, „я, виш да не са там!“ и той плѣсне кѫдѣ пилцитъ и извика: „пи! пи! пи!“ а тѣ веднага наскочатъ отъ мястата си и извикатъ: „піу! піу! піу!“ а бабата казва: „у! тѣка ми били пилците!“ Орелътъ отива при пилцитъ и ги доважда кодь бабата едно по едно. Хване едно за рѣка и му казва, какъ да ходи, напр.: казва му да ходи криво, и то криви на една страна, криви, та ичъ не може, и тъй го доважда при бабата. Тя, като го види такова, извика на орела: „а, не чем го това! — криво ѹе!“ и той го зема за себе си и го оставя на страна, та стои. Отива и зема друго *піле*; пѣкъ нему казва да *жъмъи* и да се лута, та ужъ — *кърабово*; завожда го тъй при бабата, којто, като го види, че е сакато, казва: „не сакам го текоба *кърабово!*“ и той го оставя при първото за себе. Земе да води трето пиле; пѣкъ нему казва да ходи право и да се смѣе. Като го отведе при бабата, тя го арества и казва: „а, това піленце *хъбаво*, дай ми го!“ и го зема. Тъй орелътъ води сичките пилци и на всѣко казва, какъ да ходи и какъ да се прѣправя на „*кърабово*, *криво*, *гърбово*, *шантаво*,“ та да не се харесва на бабата, а на нѣкое казва да ходи, „*право*, да е *вѣсело*, да се *смѣе*,“ та да ѝ се харесва. Бабата приема само добритъ пилци, които оставятъ при нея, а лошиятъ зема орелътъ и ги сбира на страна.

По тозъ начинъ, като раздѣлятъ пилцитъ, орелътъ зема на страна своите и едно отъ тѣхъ нарѣче „*куче*,“ друго — „*мачѣ*“ (котѣ), трето — „*гѣска*,“ четвърто — „*чѣвка*,“ пето — „*петель*“ и др. животни. Между това, бабата почне да прави пита и праща едно отъ пилетата си, да иде отъ *комшиите* (отъ орела и пилцитъ му) да иска *сѣтото*, за да сѣе брашно. Пилето отива при орела и му казва: „прати ме мѣма да ми дадѣте ситето, че прѣви пита.“ А орелътъ зема да граче, кучето — лаје, котката — мяука, чавката — граче; сѣко момиче, каквото животно е нарѣчено, все издава своя гласъ и сичките се стрѣкнатъ, та хванатъ пилето, което оставятъ въ тѣхната група и го нарѣкнатъ на нѣкое животно, та и то дига гюрултия заедно съ тѣхъ. Бабата праща друго пиле у *комшиите* да донесе *расукѣлкыата*, което отива при орела и казва: „мѣма ме добрата да ми дадѣте расукѣлкыата, бти че прѣви пита!“ А тѣ захватятъ, да грачатъ, лајтъ, мяукатъ и се стрѣкнатъ, та го ловятъ. Тъй бабата едно по друго праща сичките си пилци, кое за *кражъ* (ястегача), да мѣси питата, кое за *панѣца*, кое за *нош* и пр. и на сѣко гракатъ, лајтъ, мяукатъ и спускатъ се да го ловятъ, а то бѣга и ако го хванятъ, остава при тѣхъ и

го нарѣкътъ на нѣщо; ако ли си избѣга, остава при бабата. Подиръ това бабата се разсърдва, защо *комишите* (орелътъ и пилцитъ му) не ѝ давали „сйтото, расукалкъата, паницата“ и др. вещи, каквито имъ искала, но ѝ гонили пилцитъ и ги хващали; затова орелътъ праща подаръци на бабата, за да ѝ обезсырди. Той проважда двѣ-три отъ пилцитъ, които отиватъ при нея, та ѝ казватъ: „бабо! праща ти орѣло желѣзна кочия, да се качиш и дѣдеш при него.“ А тя имъ отговаря сърдито: „ia, не сакам текваia кочия!“ и тѣ се врѣщатъ и каватъ му: „она є срѣдита и не че текваia кочия!“ Той праща други момичета и заржча имъ: „да занеса на бабата срѣбрна кочия,“ тѣ отиватъ при нея и казватъ ѝ: „бабо! орѣло ти прати срѣбрна кочия, та дѣдеш при него!“ А тя пакъ имъ отговаря сърдито: „іазе не сакам текваia кочия!“ Тѣ се врѣщатъ при него и му, казватъ: „бабата єс млѫгу срѣдита и не че кочията!“ Най подиръ орелътъ праща трети момичета и казва да ѝ носятъ златна кочия. Тѣ отиватъ при нея и казватъ ѝ: „бабо! орѣло ти праща златна кочия и заржчи дѣдеш при него!“ Тогай бабата се зарадва: „бти ѹу праща златна кочия“ и казва имъ: „вие си идете — ia сега че дѣдем!“ Момичетата се врѣщатъ при орела и му казватъ: „бабата се зарадувѣ на кочията и каза, ѡти сега че дѣде.“ Тогава орелътъ заедно съ сичкитъ си пилци стѣркнатъ се при бабата, дѣто бѣрже се нахващатъ за рѣцѣ въ крѣгъ, и заграждатъ бабата съ пилцитъ ѝ (които би имало), та стоятъ въ хорото, а тѣ (хорото) поиграихътъ малко; пѣкъ онова отъ тѣхъ, което е нарѣчено куче, залѣе, мачката, замяука, орелътъ граче, петелътъ пѣе, гѣската крѣка — сичкитъ играющи хорото заврѣкатъ, закрѣкатъ и се спуснѣятъ въ срѣдата кждѣ бабата, та сграбчихътъ нея и птицитъ ѝ, та се размѣшатъ, и тѣ се свѣршва играта.

Разни игри на момичетата.

21. Игра на „тикли.“

Въ тази игра сичкитъ момичета настѣдатъ въ редъ или въ крѣгъ и се изброяватъ: първо, второ, трето, четвѣрто, пето, шесто и пр., колкото ги има, и всѣко помни своя нумеръ. Най-послѣднътъ момиче, на пр. шестото, ще каже: „Една тѣква родѣла чѣтири тѣкли!“ (каже по числото на онзи нумеръ, който си вѣчъ иска), а четвѣртиятъ ѝ отговаря: „зашто да са чѣтири?“ — „Е, по кѣлку?“ пита първото. — „Нѣка са пѣт!“ — „Зашто да са пѣт?“ обажда се петото. — „Е, па кѣлку?“ — „Нѣка є една?“ Първиятъ ѝ ту-такси отговаря: „Зашо да є една?“ — „Е, па кѣлку?“ — „Нѣка са шес.,“ — и така продължаватъ. Ако нѣкое погрѣши и каже по-голѣмъ нумеръ отъ числото на играчите, то „излѣзи отъ играта“ (исключаватъ го), за дѣто не внимава.¹⁾

22. Игра на „прѣстенъ.“

Момичетата пригответъ за играта една осукана кѣрпа, въ видъ на камшикъ, за биенѣе и единъ прѣстенъ. Тѣ сичкитъ настѣдатъ на широкъ крѣгъ въ стаята или въ двора, а едно отъ тѣхъ дѣва прѣстенъ по слѣдния начинъ. Раздавачката зема прѣстена въ дѣвѣтъ си шапки, прихожда наредъ при момичетата, тѣй както сѫ настѣдвали, отъ които сѣко си подлага пѣпите ставени и добре затворени, за да ѝ остави прѣстена. Тя въ което момиче остави прѣстена, това послѣднътъ го крие и освѣнъ раздавачката никой другъ не знае, дѣ се намѣрва. Като обиколи еднѣжъ да даде прѣстена, земе осуканата кѣрпа и отива при онова момиче, на което най-първо приде да му дава прѣстена; това послѣднътъ си прѣжжа едната шапка, а раздавачката го ударя съ кѣрпата по рѣката и го пита:

¹⁾ Сѫщо се изваждва и она, който не се обади на своя нумеръ, а сетьнѣ вече — който каже *неговия* нумеръ? Б. р.

„кáмо прáстенъ?“ То посочва на нéкое друго момиче, дéто мисли да го улучи и казва: „тáмо ё!“ Ако улучи да е тамъ, тя го удря още еднъжъ и му дава кърпата, та става то да дáва прáстенъ, а същата раздавачка седне на неговото място, и отъ нея почва да се дава пръстенът; ако ли не улучи, раздавачката отива та бие по ръката посоченото момиче и го питат: „кáмо прáстенъ?“ — „Е, го там,“ казва то и ако го улучи, удря го още еднъжъ по ръка и му прéдава кърпата, то да го раздáва. Тъй раздавачката бие и търси пръстена отъ седещите и тъй се посочватъ едно друго, до дéто се намéри. Последното, което е улучило дéв е билъ, зема, та дáва (крие) пърстена по същиятъ начинъ, — бие и го тражи, и тъй продължаватъ играта. Но нéкогажъ раздавачката вмѣсто да остави пърстена въ шьпить на нéкое момиче, тя го задържа въ себе си и тогава изрежда сичкитъ седеци да ги бие и го търси, до като най-сети разберйтъ, че пърстенътъ е въ нея, защото на друго място не е позволено да се крие.

23. Игра на „скочанье.“

Тази игра става по следния начинъ:

Съко момиче зема по три, ако ли са много въ играта, зематъ по два камъка, които нареджатъ въ права линия на разстояние по двъ или три стъпалки отъ единия камъкъ до другия. Нареждането на камъните става поредъ и онова, което е първо редило, застава на единъ кракъ и скоча, та обиколи тъй три пъти наредените камъни, а подиръ това прѣскоча по единъ камъкъ, начевайки отъ единъ край. Ако въ време на обикалянето или прѣскочането играчката не се допре съ подигнатия кракъ на земи или не закачи нéкой камъкъ, тогава казватъ, че е „изиграла“; затова зема единъ камъкъ отъ края на реда, който оставя на страна. Следъ него играе второ момиче, което е редило камъните си, трето, четвърто, тъй се изреждатъ сичкитъ и съко отъ тъхъ, което изиграе, зема по единъ отъ крайните камъни, акоето не изиграе, остава на следующето подиръ му да играе, а то чака, когато му дойде редътъ. Съко момиче продължава да играе, до като си земе положениетъ отъ него два или три камъка и тогава излиза изъ играта. Онова, което остане най-послѣ да не си е изиграло камъните, оставатъ го да играе само. То обиколи скочаше три пъти своите камъни, прѣскоча ги наредъ, а освѣнъ това, съки камъкъ прѣскоча и ўкръжъ, и ако изиграе, зема си ги, ако ли не, тогава изиграва му ги онова момиче, което е първо излѣзъло отъ играта. Като му изиграе последния камъкъ, момичето (недоигравшето) захлупи си очите въвъ чѣкой дуваръ, та жъми, а другите скриватъ нѣйдѣ изиграния му камъкъ; сети скриватъ се и самите тѣ, следъ което останжлото въ играта момиче отива първо да търси, за да си намѣри камъка, а сети търси и скритите другарки, до като ги намѣри, и съ това се сварпва играта.

Игри на момчетата.

а) Игри съ камъкъ.

1. Игра на „пльочка.“

Дѣцата играятъ на „пльочка“ по следующия начинъ. Най-първо съко дѣте намѣри си единъ плоскавъ камъкъ, който собственно наричатъ „пльоча“ или „пльочка.“ Тоже избержть едно валчесто камъче, нарѣчено „бѣбек“ и го поставятъ нѣйдѣ на видно място, което се казва „курдѣсуванье.“ Като курдисатъ бебека, истѣпятъ се на нѣколко крачки отъ него и си опрѣдѣлятъ място, откѣждѣ ще да бијтъ. Сички заставатъ въ редъ на опрѣдѣленото място и хвърлятъ едно по друго пльочкитъ си, та сгаждатъ бебека. Когато нѣкой играчъ удари бебека, щото да се

утърколи отъ мъстото си повече отъ една стжпалка на удрещия, тогава той плюне и казва „десет“ т. е. печели десет единици въ играта; ако ли пъкъ се утърколи по-малко отъ една негова стжпалка или двама заедно го ударятъ, тогава не се брои нищо и казватъ: „бести, бастиса!“ Също казватъ „бастй,“ когато нѣкой удари бебека, та направи десетъ, нѣ между това плочката му или самиятъ бебекъ се утърколи и удари въ нѣчия друга плочка и тогава не се чете нищо. *Бастиджийта* или искаралиятъ десетъ курдисва бебека на мъстото му, зематъ си плочките сички, които сѫ хвърляли, и отиватъ да бијатъ отново.

Като исхвърлятъ сичките играчи плочките си и никой не удари „десет“ или не направи „бести,“ тогава измѣрватъ растоянието между сѣка плочка и бебека съ стжпалки. Ако има двѣ плочки на еднакво растояние, казватъ, че сѫ „мачки;“ зематъ си сички плочките и отиватъ да бијатъ отново; ако ли нѣма „мачки,“ то сѣки ще знае, кой слѣдъ кого има да играе. Напр. да земемъ четири души играчи. Най-ближниятъ казва: „прѣв сѫм“, слѣдъ него: „втор сѫм“, по него: „трети сѫм,“ а послѣдниятъ казва: „я сѫм най-после.“ Първиятъ до бебека зема плочката си, която хвърля, та бие въ другите плъочки, споредъ удобността. Като удари въ една плочка, брои „единъ,“ въ втората — „две,“ въ третата — „три;“ ще застане задъ тази послѣдната и отъ тамъ бие бебека. Ако бебекътъ е по-близо отъ три стжпалки до тази послѣдната плочка, тогава играчътъ се наведе надъ него, издига плочката си спрѣмо челото и я спуска отвѣсно върху бебека, което биене наричатъ: „че биє прав“ или „стоіечким.“ Ако ли е по-далечъ отъ три стжпалки, играчътъ бие бебека, както си може (свободно), който ако се одмѣсти повече отъ една негова стжпалка продѣлжава да брои колко стжпалки се е отмѣстилъ и казва: „чѣтири, пет, шес, сѣдем“ и пр. колкото има. Слѣдъ това застава задъ бебека и отъ тамъ повторно бие въ плъочките и брои както попрѣди. Играчътъ до тогава продѣлжава, до като испусне да не удари въ нѣчия плочка или въ бебека, или послѣдниятъ се е утърколилъ по-малко отъ една стжпалка, щото да нѣма какво да брои. По сѫщия начинъ зема и вториятъ играчъ да бие въ плочките на онѣзи, които сѫ слѣдъ него и въ бебека, и брои. Тоже изиграва и третиятъ играчъ. Сѣки, като изиграе, отеглюва плочката си на страна. Най-послѣдниятъ зема своята плочка и стоещъ на мъстото й бие отъ тамо въ бебека; ако улучи да го удари и се утърколи по далечъ отъ едно стжпало, брои: „единъ, две, три“ и пр., колко стжпалки се съдѣржатъ. Слѣдъ това пакъ застава на мъстото на плочката си и мѣри бебека, и до тогава продѣлжава да бие самичкъ, до като улучва да го удря. Ако се случи да му е плочката по-близу отъ три стжпалки до бебека и той бие правъ, както първите. Въ случай че на нѣкой играчъ бебекътъ му се утърколи въ нѣкое кюше или такова мѣсто, дѣто да не може да се бие, тогава позволява му се да го изнесе на видно мѣсто, но на сѫщото растояние по далечина. Като прѣиграятъ сичките връщатъ се надирѣ и бијатъ повторно въ бебека, като се пази сѫщиятъ редъ и правила: „десет,“ „бастй,“ ако има „мачки,“ и кой да бие „прав-стоіечким.“

Като полза отъ тази игра дѣцата извличатъ „яздѣнъето“ едно на друго; затова въ играта се условиява, до колко единици ще да броятъ отъ искаранье „десет,“ отъ „биенето у плѣочките“ и отъ „броене стж-палките,“ когато се отмѣсти бебекътъ.

Тѣ обикновено броятъ до 100 единици. Когато нѣкой отъ играчите искара по горния начинъ въ игрането 100 единици, казватъ: „че іе излезнал,“ зема си плочката и се отеглюва на страна, а играѧтъ изостаналитъ, отъ които сѣки, който искара *стомѣ*, теже се отеглюва; така щото

най-подиръ остава само единъ, който да не е „излезнал.“ Слѣдъ това започватъ ъзденето, което става по този начинъ: играчите пазятъ, кой е „излезнал“ пръвъ, кой по него „втор“, „трети“ и т. н. Онзи, който е излѣзналъ пръвъ, зема на сички плочките и ги назида на игралното място една на друга, а отгорѣ закрѣпя бебека. Подиръ това, ритва ги съ кракъ, та се прѣсватъ, и бѣга „надзадечки“, а онзи, който е „втор излезнал“ по него, по-скоро събира плочките и бебека на сѫщото място и търчи да стигне бѣгачия „надзадечки.“ Като го пристигне, подложи си гърба, а послѣдниятъ го яхне, та го носи до плочките. Играчътъ, като „прѣяди“, отеглюва си плочката отъ купчинката. Но сѫщия начинъ ъзди вториятъ играчъ, който е „искаралъ“ на третия, а третиятъ на четвъртия; а този послѣдниятъ никому нѣма да се ъзди, — и тъй се свѣршва играта.

2. Игра на бебекъ.

Прѣди сичко играчите поставятъ едно валчесто камъче на видно място, което наричатъ „бѣбекъ“, а самото му поставяне — „курдисанье.“ Сѣки отъ тѣхъ избира за себе си единъ неголѣмъ камъкъ, нарѣченъ „коинакъ“, съ който биѣтъ бебека. Прѣди да започнатъ самото игранье, изкарватъ изъ помеждъ си „бебечіа“, което става по два начина:

а) Играчите скупомъ опрѣдѣлятъ място, отъ дѣто замѣрватъ бебека съ койнаците си, и който удари бебека тѣй, щото да се утѣрколи отъ мястото си повече на една негова стѣпалка, той се освобождава отъ да е „бебечіа.“ Сѫщиятъ курдисва бебека на мястото му и се отеглюва на страна, а останжалитъ играчи тоже биѣтъ и по сѫщия начинъ освобождаватъ се единъ по други да не сѫ „бебечіа.“ Онзи, който остане най-надиръ, нему дозволяватъ да хвѣрга до три пѫти самъ, и ако не улучи бебека, става бебекчия, ако ли го удари и се измѣсти една стѣпалка, тогава сичките зиматъ койнаците си и биѣтъ отново, за да искаратъ „бебечіа.“

б) По втория начинъ изкарватъ бебекчия така: единъ отъ играчите земе едно камъче, което размѣстява задъ гърба въ шьпите си и пита другиго: „у коїа іе рѣка?“ (камъка), а той казва: „у таїа!“ Ако не улучи въ коя е рѣка камъчето, освобождава се отъ да е „бебекчіа“, ако ли улучи въ коя е шьпа, тогава първиятъ му прѣдава камъчето, а той тоже го размѣстява задъ гърба си и пита другиго: „у коїа іе рѣка?“ — „У таїа?“ казва послѣдниятъ и ако не е улучилъ, освобождава се, ако ли е, прѣдава му камъчето, та и той пита другиго, и тѣй по този начинъ освобождаватъ се сички, та останялъ саде двама. Отъ тѣхъ, въ когото се е случило камъчето, пита другия: „у коїа іе рѣка?“ Който не улучи, освобождава се, ако ли улучи, дава му камъчето първиятъ и той става бебекчия.

Слѣдъ това изкараниятъ бебекчия измѣрва едно пространство отъ бебека, колкото що може да хрине „три пѫти“ и дѣто стѣпи третиятъ пѫтъ, турятъ бѣлѣгъ и отъ тамъ почнютъ сички да биѣтъ бебека. Тази страна отъ бебека, която е отъ каждъ играчите, тя е свободна и е за тѣхъ, а срѣщуположната, въ която отиватъ камъците имъ, не е свободна. Отъ дѣтѣ страни на бебека дѣвѣ-три крачки далече поставятъ бѣлѣзи, които показватъ границите на свободното място за играчите отъ не-свободното, и които граници и бѣлѣзи дѣцата собственно наричатъ: „сѫнжър“ или „санжър.“ Играчите иматъ право да минаватъ само прѣзъ сѫнжъра. Тѣ се нареждатъ сички на опрѣдѣленото място и хвѣрлятъ, та биѣтъ бебека; ако нѣкой удари бебек, то бебекчията, стоеща отъ страна, търчи по-скоро да го дигне, а въ тоя мигъ онези, които сѫ си хвѣрлили камъните и сѫ паднѫли оттатъкъ въ несвободното място, тичатъ да си ги грабнатъ и идѫтъ пакъ отново да биѣтъ. Ако бебекчията успѣе да хване нѣкого, който е прѣминжалъ сѫнжъра, послѣдниятъ става бебекчия; ако

ли не, хвърлятъ му сичкитъ ѹзтопръвенъ. Когато играчите хвърлятъ сички и никой не удари бебека, тогава бебекчицата се раскрачи надъ бебека, та варди и отъ двѣтъ си страни, да не минава никой отъ играчите въ несвободното място, а тѣ го мамяжътъ отъ тука, отъ тамъ, за да влѣзватъ при койната си. Бебекчицата варди и който прѣскочи въ несвободното място, той се залита да го хване, дѣ като не си е пипналъ камъка било съ ржка или съ кракъ и, ако го хване, става бебекция. Ако успѣхътъ сичките да влѣзватъ въ несвободното място, тогава сѣки отъ тѣхъ застава при камъка си и готовъ съ едната си нога да го бишне и да избѣга въ свободното място. При това бебекчицата раскраченъ надъ бебека и съ лице къмъ тѣхъ варди да не излизатъ. Сѣки играчъ се старае да избѣгне въ свободното място и за това ритва напрѣдъ си камъка и бѣга прѣзъ отблѣзвания сѫнижъръ. Когато бебекчицата сполучи да пипне съ ржка, той става бебекция. И така бебекчицата се смѣнява само тогава, когато успѣе да хване нѣкого въ несвободното място прѣзъ сѫнижъра, когато удриятъ бебека, или когато влизатъ въ несвободното място или излизатъ отъ тамъ, за да си освободятъ камъка. Въ врѣме на „бѣенъето бебека“ ако нѣкому койнакътъ падне отсамъ или на самия сѫнижъръ, зима си го да бие повторно. Щомъ искаратъ новъ бебекия, до кѫдѣто и да е дошла играта, веднага се изстѣпятъ да биѣтъ отново. По този начинъ играчите ту биѣтъ бебеска, ту влизатъ прѣзъ сѫнижъра да си освобождаватъ камъните и единъ бебекия искарва други, и тѣй продължаватъ играта, до като имъ е угодно.

3. Игра на „гѣстъръ.“

Въ тази игра участвуватъ не по-малко отъ три дѣца. Тѣ сички се нареждатъ въ кръгъ и зематъ за играта три неголѣми камъка. Единъ играчъ зема два отъ камъните въ лѣвата си ржка и застава на единъ кракъ, а съ третия тѣй удри зетитѣ два камъка, пускащи на земи, щото да паднатъ нѣколко стѣпалки далечь единъ отъ други. Слѣдъ това подекача (клендза) на единия си кракъ, та се доближава до единъ отъ камъните (ако сѫ отдалечени), навожда се, та го удри нѣзрѣка, а послѣ мѣри да удари подалечния. Когато играчътъ пустне двата камъка, мѣриятъ, ако сѫ паднѣли не по-блиzo отъ една стѣпалка, ще продължава играта; ако ли сѫ паднѣли едно до друго, казватъ: „гѣстъръ“ (гѣсто), отъ което и самото игранье се назива: „гѣстъръ“ и оставя на други да играе. Като изиграе едно дѣте, прѣдава на друго, което тоже играе по горния начинъ и прѣдава на трето, и тѣй изиграватъ единъ по единъ сичките. Играчите сѣки си пази реда, кой слѣдъ кого играе. Послѣ се нареждатъ, та изиграятъ още по единъжъ. Първите два пѫти се назива: „игрѣ на јалова“, а третия пѫтъ, който не може да изиграе т. е. паднѣтъ му камъните гѣстър или не може да удари въ втория камъкъ, или пѣкъ скачащи, когато се доближава до единия камъкъ, опре съ подигнѣтия кракъ на земи, тогава казватъ: „изгуби играта“, и той става „магаре.“

Слѣдъ „магарето,“ онзи играчъ, който върви въ играта подиръ него, зема камъните, та изиграва единъ гѣстър и се качва на магарето, та ъзди. Подиръ него играе трети, който, ако изиграе, качва се на магарето; ако ли изгуби играта, той става магаре, а прѣдишното отива на реда си да играе и да се ъзди. Тѣй играятъ на гѣстър по редъ и се смѣняватъ магарищата тогава, когато нѣкой изгуби играта.

Това е игра на „гѣстър сѫс ієдно магаре;“ нѣ когато сѫ по-много дѣца, тогава играятъ съ по „две,“ съ по „три“ и повече „магаришта.“ Магарищата искаратъ тоже по сѫщия начинъ. Първите два пѫти играятъ на „јалова“, а третия и послѣдующите пѫти, който играчъ прѣвъ из-

губи играта, той е „пръво магаре;“ втория пътъ, който изгуби играта, е „второ магаре,“ третия — „трето.“ Така също излизатъ и ъздачите: първиятъ, който е изигралъ, е ъздачъ на първото магаре, вториятъ изигравши е ъздачъ на второто магаре, а третиятъ — на третото. Ъздачите се качватъ съки на своето магаре, а останалите играятъ на гъстеп. Като изиграе единъ, иде да ъзи на първото магаре, а неговиятъ ъздачъ се качва на второто, вториятъ на третото, а третиятъ ъздачъ слиза да играе. Тъй се прѣмѣстватъ ъздачите на магаретата и пръвъ, който испусне играта, замѣстява първото магаре, вторъ — второто и т. н. Така щото съки, който изгуби играта, отива да смѣни най-старото магаре.

6) Игри съ топка (валка).

Помежду сичките дѣтински игралки на първо място стои „топката“, съ която тѣ играятъ най-много различни и при това най-полезни игри. Отъ тѣхъ, като по-устроени, ще приведемъ слѣдните:

4. Игра на „камикъ“ или на „камъ.“

Прѣди сичко дѣцата избиратъ си за игрално място нѣкое дѣлго пространство по улиците или на кжра и то такова, кждѣто да има побитъ единъ голѣмъ камъкъ или пъкъ тѣ сами си поставятъ такъвъ, на който да биѣтъ съ топката. Като погодїтъ такова място, двама отъ играчите (които по-добре знаютъ играта) отдвоюватъ се на страна и се казватъ „башове“, а останалите сички се нахващатъ по двама заедно и се казватъ „чивтове.“ Съки чивтъ играчи наричатъ се помежду си на нѣщо, на пр.: единътъ играчъ се нарича „камик“, другиятъ — „држво;“ единъ се нарѣче „конь,“ и другия „магаре;“ единъ „круша,“ други „слива.“ Ученицитѣ, повечето се наричатъ по имената на градовете и страните отъ географията, напр.: „Европа“ и „Азия,“ „Софія“ и „Пловдив“ и пр. каквото си вече щажтъ; но съки чивтъ само той ще си знае какво се е нарѣкълъ, а другиму не се исказва. Това е единъ видъ парола на играта. Слѣдъ това съки чивтъ иде единъ по други при „башовете на питуванье.“ Като прииде единъ чивтъ, попита башоветъ съ символа, на който сж се наименували, на пр.: „држво“ или „камик.“ Единъ отъ башоветъ каже: „држво!“ а другиятъ — „камик!“ и тогава означениетъ отъ питувачите съ име „држво“ отива и застава отъ страната на тогози отъ башоветъ, който е искалъ „држво,“ а другиятъ застава отъ страната на искалия — „камик.“ Така отиватъ сичките чивтове на „питуванье при башоветъ“ и по този начинъ се подраздѣлятъ играчите на два дѣла (групи) съ по равно число дѣца. Подиръ това хвѣрлятъ единъ видъ жребе, за да видѣтъ, на коя група ще се падне първа да играе, което дѣцата собственно наричатъ: „вржљанье сую-мокро,“ което става тѣй: Единъ отъ башоветъ земе керемидка или тресчица, на която плюне, и пита страните, коя какво иска: „сую“ или „мокро!“ послѣ захвѣрли керемидката нагорѣ и като падне на земи, гледатъ, ако стоя сухото отгорѣ, първи ще хвѣрлятъ топката тѣзи, които сж искали „сую;“ ако ли е мокрото отгорѣ, ще хвѣрлятъ първи искалиштѣ „мокро.“ По това страната, на която се е паднѣло, застава при камъка да хвѣрля топката, а играчите отъ другата страна отиватъ срѣщо тѣхъ да я ловятъ.

Самата игра се вѣрши съ слѣдните движения: Единъ отъ хвѣрлящата страна земе топката, която подхвѣрля малко нагорѣ и тѣй я удря съ дѣцната си дланъ, щото да отива на далече. При сѣко хвѣрлянѣе брои „един, двѣ, три,“ до деветъ, а вмѣсто десетъ казва: „кама.“ Същеврѣменно играчите отъ другата страна стоятъ распѣснѣти на далечъ отъ камъка, споредъ силата на хвѣрляча, и се стараѣтъ да хващатъ топката или я

спиратъ, да не отива на далечъ; тамъ дѣто се спре, по-опитниятъ отъ тѣхъ я земе и мѣри съ нея да удари въ камъка на играча и ако улучи, тогава хвърлячътъ оставя на други да играе отъ неговата купчинка, който продължава по сѫщия начинъ да хвърля и брои, и това наричатъ: „искаруванье.“ Когато нѣкой отъ ловачите сполучи да хване топката, плюне и казва: „изгорѣ!“ тогава изгарятъ сичките единици, колкото е ималъ хвърлячътъ, само не изгарятъ „връзаниите ками.“

Камитъ вързватъ тѣй: Играчътъ, като хвърли деветъ пѫти, десети пѫтъ провира топката между нозѣтъ си оттука-оттамъ, послѣ я размѣнява въ ръцѣтъ си задъ гъбра, сетнѣ надъ врата; послѣ я подхвърля малко нагорѣ и я бие по обикновенному, като казва: „кама!“ Хвърляннето при обикновенното броене е „свободно“ и хвърлячътъ само гледа, щото да не могжтъ да му хващатъ топката и да отива по надалечъ, за да не могжтъ да удриятъ въ камъка, да не го „искаруватъ;“ а хвърляннето на „камата“ бива „извѣсно“ и „неизвѣсно.“ Когато е „извѣсно,“ иматъ си опрѣдѣлено разстояние отъ камъка, дѣто биѣтъ и хвърлячътъ казва: „извѣстно!“ и просто подхвърли топката, която въ този случай другата страна нѣма да я лови, нито спира, а зематъ и биѣтъ въ камъка отъ опрѣдѣленото място. Когато е хвърляннето неизвѣстно, хвърлячътъ казва: „неизвѣсно!“ а ловачите се нареджатъ единъ задъ други, отдалечно и сѣки се готови да лови. Въ този случай хвърлячътъ трѣба да хвърли топката право на ловачите и тукъ или я хвърля низко да се тѣркаля по земи или високо, да ги прѣхвърли, за да не могжтъ да ѝ хванятъ. Ако ѝ хвърли на страна, казватъ му: „бѣщи“ и го каратъ да хвърли право надъ нихъ. Тѣ ако уловятъ топката, изгаря цѣлата тази „кама;“ ако ли не, тази кама остава завързана и вѣче не гори, слѣдъ която играчите пакъ броятъ отъ едно до като искаратъ друга кама. Тѣй тѣ изиграватъ по 5-6 ками, до колкото си условихътъ.

Ловачите, като успѣхътъ да искаратъ сичките хвърлячи, тогава смѣняватъ се: първите отиватъ при камъка и почнатъ единъ по други да хвърлятъ топката по сѫщия начинъ — броятъ единици и вързватъ ками за своя полза, а вторите (бившите хвърлячи) теже се стараятъ да имъ уловятъ топката („да изграятъ,“) запиратъ я и биѣтъ съ нея въ камъка, та ги искаратъ единъ слѣдъ други. Тѣй се искаратъ дѣвѣтъ групи играчи една друга, та хвърлятъ и броятъ, до като една отъ тѣхъ сполучи да искара условеното число „кама.“

Слѣдъ изиграването на камитъ играчите се „їаzdатъ,“ което става по този редъ: оная страна, която е изиграла своите ками, казватъ се „їаzдачи,“ а другата — „магаришта.“ Най-първомъ се єздятъ „башовете“, сетнѣ „чывтовете,“ така щото по единъ отъ башовете и чывтовете, които спадатъ въ групата на изигравшите сѫ єздачи на своите їешове отъ не изигравшите. Єздачътъ гастане при камъка и хвърля топката по обикновенно, а неговиятъ їиш се старае да я хване. Ако я улови или кждѣто се запре, земе топката и бие отъ мястото и въ камъка. Ако удари въ него, тогава казватъ „отмолилъ се,“ и нѣма да му се єздятъ хвърлячътъ; ако ли я не хване, нито пѣкъ удари въ камика, єздачътъ отива тамо, дѣто е била застанжла топката, качва се на „неговото магаре,“ което го донася чакъ до игралния камъкъ. По този начинъ извѣршватъ єзденьето сичките чывтове и съ това се свършва играта.

5. Игра „авай фишекъ.“

Тази игра става съ по-много играчи, нѣ само трѣба да бѫдятъ чивтѣ. Най-първомъ тѣ, както при играта на „кама,“ избержть изъ помежду си „башове,“ расподѣлжть се на „чывтове,“ които отиватъ на „питуванье при

башовете“ и тъй се раздвоиатъ на два дѣла. Също хвърлятъ „сю-мокро“ и на която страна ще се падне първа да играе, ний тукъ ще я обозначимъ съ буква *A*, а другата съ *B*.

Въ играта ставатъ слѣдните движения: Двѣтъ групи заставатъ въ купчинки, отдалечени една отъ друга, до колкото имъ е пригодно да хвърлятъ една на друга топката и да я ловятъ.

Купчинката *A* първа хвърля топката въ купчинката *B*, която ако я хване, излизатъ и отъ двѣтъ страни по единъ играчъ, които заставатъ единъ срещо други въ срѣдата растоянието между купчинките и земятъ промеждено положение. За улеснение, излѣвали играчъ отъ страната *A* ще го бѣлѣжимъ съ малко *a*, а отъ *B* ще бѣлѣжимъ съ *b*. Играчътъ *a* застава съ лице кѫдѣ своята страна, тъй също — и *b*, и сѣки, гледа дали неговата страна хваща топката или я испуска; притова играчътъ *b* настѫпва съ дѣсния си кракъ на сѫщия кракъ играчъ *a*. Слѣдъ това купчинка *B* също хвърля въ *A*, която ако хване топката, играчътъ *a* се освобождава т. е. *b* си тръгне крака и встана тътъ прави.

Която и да е отъ двѣтъ страни, ако не улови топката на хвърлящата ѝ страна, то въ играта не става никакво движение.

Втори пътъ, като хвърли *A* въ *B*, която ѝ хване и прѣположимъ, че играчътъ *a* и *b* стоятъ прави, тогава *b* настѫпя дѣсния кракъ на *a*; ако ли го е настѫпилъ, качва му се на гръба, та го ъзди на мѣстото. Също хвърля надирѣ *B* въ *A*, която ако хване и нейния играчъ е настѫденъ или настѫпенъ, освобождава се; ако ли *a* е настѫпилъ *b*, качва му се. И така въ искараните играчи отъ двѣтъ групи трѣба да различаваме три положения: 1) стоещи прави, 2) настѫпванье на кракъ и 3) ъзденъ.

Трети пътъ, като хвърли *A* въ *B*, щомъ послѣдната хване, нейниятъ играчъ *b*, ако е настѫденъ освобождава се и *a* само го настѫпя; ако ли е настѫпенъ, заставатъ прави. Ако ли пъкъ *b* е настѫпилъ *a*, качва му се, ако ли *b* е възсѣдналъ на *a*, тогава излиза още по единъ вторъ играчъ и отъ двѣтъ купчинки. Тѣ заставатъ въ сѫщото положение, както първите, и сѫщеврѣменно играчътъ на искараната купчинка *B* настѫпя крака на играча отъ *A* и така заправяйтъ второ магаре. Обратно хвърля *B* въ *A*, която ако хване, и прѣположимъ, че *B* е заправила второ магаре, тогава играчътъ на *B* по-скоро бѣга въ своята купчинка, а при това отъ *A* хвърлятъ топката да го ударишъ и ако улучяшъ да го ударишъ, тогава нейниятъ вторъ играчъ настѫпя крака на играча отъ *B* и *A* заправи второ магаре.

Ако страната *B* има направено магаре, при това страната *A* успѣе да направи тя второто магаре, тогава първото се разваля и играчътъ си отиватъ въ купчинките, и обратно; нѣ когато една страна е направила дѣ магарета, а другата сполучи да направи третото, тогава се разваля първото магаре и врѣщатъ се двамата играчи надирѣ.

Така по този начинъ дѣцата продължаватъ играта и за да я свѣршатъ окончателно, трѣба да извѣршатъ стотини отъ горните движения: ту си освобождаватъ играчътъ едната страна отъ другата, ако сѫ възсѣднати или настѫпени, ту образуватъ магарища, заправяйтъ нови, ту едната страна направя магарища, а другата успѣва да ги растури. Играта до тогава се продължава, до като една отъ купчинките успѣе да направи сичкитъ играчи отъ другата купчинка магарища и тѣ станатъ ъздачи, та възсѣднатъ своите съпротивни играчи и съ това се свѣршва.

Въобще тази игра е много трудна; до като едната страна отъ играчътъ успѣе да спечели играта, особенно когато играчътъ сѫ много, тогава извѣршватъ се стотини движения и изисква много време та често пъти дѣцата я напускатъ недовършена.

6. Игра на „магарица“

Най-първо играчите посредствомъ „башове“ и „чивтове“, както при играта на „ками“, разделят се на два дѣла съ по равно число. Също хвърлятъ „сухо-мокро“, за да искаратъ едната страна „магарета“, а другата „яздаче.“ Единъ отъ играчите земе едно камъче или керемидка, плюне на нея и пита странитъ, коя какво иска: „сухо-мокро!“ Хвърля керемидката нагорѣ и гледатъ, коя страна ще падне отгорѣ; ако е „сухото“, ще бѫдѫтъ „яздачи“ ония, които сѫ искали „сухо“, а другата страна ще бѫдѫтъ „магарища“, ако ли падне отгорѣ „мокрото“, тогава наопаки.

По този начинъ отъ едната странаставатъ магарета; затова навождатъ се въ широкъ кръгъ не далеко едно отъ друго, а играчите отъ другата група съвсички се качватъ на своя *іеш* — магаре, съ когото съставятъ „чивъ“, когато отиватъ на питуванье при „башовете.“ Тъй ъзденци почватъ да хвърлятъ топката поредъ единъ другому и да я хващатъ. Тъй до тогава стоятъ на магаретата, до като хващатъ топката, а щомъ я испуснатъ, тогава тъй сички ставатъ „магарища“ и лѣгатъ, та ги ъздачите играчите отъ другата група (съвсички чивъ и чивъ), които също хвърлятъ топката единъ другому и я ловятъ.

Така се смѣняватъ ъздачите едини други и до тогава продължаватъ играта, до като имъ е угодно.

Същата игра на „магарица“ се върши и безъ топка съ броенъе послѣдующия редъ: Играчите теже се подразделятъ на двѣ групи по „башове“ и „чивтове“ и хвърлятъ „сухо-мокро“, на която страна се падне, лѣгатъ „магарища“, а другата сѫ ъздачи. Единъ отъ ъздачите (по внасещиятъ) ватисне съ лѣвата си ръка очите на своето магаре седещъ на него и вочне да брои: „едно, двѣ, три, четири, петъ, шестъ, седъмъ, осъмъ, деветъ, десетъ“ или вместо това употребяватъ разни други приказчици, както тази:

„Цанцара, панцара,
У таia се капа наясра

От три окя нагбре!“ — „Колку са?“

Като изброя до „десетъ“ или изговоряйки най послѣдната дума отъ приказчицата, издига нѣколко пръста на дѣсната си ръка и пита: „Колку са?“ Магарето подъ него ако улучи, колко пръсти е дигнѣлъ: „единъ, два“ или повече, тогава ъзденцитъ ставатъ магарета, а първите имъ се качватъ, та и тъй същото имъ бройтъ; ако ли не улучи, пакъ оставатъ да лѣгатъ, само че тогава ъздачите промѣняватъ си магарищата т. е. съвсички играчи се измѣщаватъ на стоещето иму отъ дѣсната страна магаре.

Освѣнъ тѣзи броенъета дѣцата употребяватъ още множество други, отъ които едни сѫ срамотни и не сѫ за печать, а други сѫ пъкъ съвсѣмъ безамисленни.

Пѣ-нѣкогашъ ъздачите, като изброятъ по горния начинъ, вместо да дигнатъ нѣколко пръста, дигатъ рѣжката си свита на песница и казватъ: „тупус.“

Тъй ъздачите и магаретата се смѣняватъ едини други и продължаватъ играта, до като си щѣтъ.

7. Игра на „ловенъе топка.“

Въ тази игра участвуватъ неограничено число играчи. Тъй сичкитъ се нареждатъ на широкъ кръгъ и хвърлятъ си топката поредъ единъ другому, та я ловятъ, и тъй продължаватъ да играятъ, докато си искатъ.

8. Игра „каинади-казанъ.“

Въ тази игра числото на играчите бива не по-малко отъ трима. Най-първо тѣ пригатватъ „магаре“ по този начинъ: Сичкитъ играчи заставатъ

единъ до други въ кръгъ и то на нѣкое равно място, а единъ отъ тѣхъ земе една топка, която спушта отвѣсно, та падне въ срѣдата на кръга и кждѣ когото играча се отърколи, този ѝ земе и бие топката отземи, а другитѣ ѝ ловятъ, скачаше, и който ѝ хване, той му се ъди. Ако никой не улови, тогава тұпа топката оня, който е до него отвѣсно, и нему, който ѝ хване, качва му се. Оня, който първо пушта топката отвѣсно, ако тя се отърколи между краката на двама играчи, тогава казовать: „боби“ и той ѝ пушта отново, да отиде право къмъ единого, защото иначе се покръпва прѣпирня, кой да тұпа.

По тозъ начинъ, като искаратъ „магаре“, оня който го е искаралъ, яхнува му се на гърба и отъ тамъ бие топката, а другитѣ играчи, както и самото „магаре“, старајтъ се да ѝ хванятъ. Ако отъ ловачитѣ нѣкой хване топката, качва се незабавно на „магарето“ и ъздачъ тұпа на земи, та да ловятъ, и тъй продължаватъ играта.

Когато успѣе да хване топката самото „магаре“, тогава става „магаре“ ъздачътъ, който е тупалъ, а прѣдишното му се качва и тупа, за да ловятъ и се качватъ.

Когато ъздачътъ удари топката и никой не успѣе да ѝ хване, тогава както ъздачътъ, тъй и сичкитѣ ловачи бѣгатъ на страна, а „магарето“ по-скоро грабва топката и когото удари съ неѣ, той става „магаре“; ако ли послѣдниятъ сполучи да му хване топката, пакъ остава сѫщиятъ и ловачътъ му се качва да тупа. Ако първътъ „магарето“ не улучи никого да удари, нито първътъ ѝ уловятъ, тогава топката зема онзи, който ѝ вече дохване, и бие по сѫщия начинъ когото завърне, за да искара ново „магаре“. Ъздачътъ като удари топката седешъ на магарето, въ случай че никой ѝ не хване и сички побѣгнатъ, ако нѣкой играчъ погрѣшно или нарочно подрите топката, казовать му: „обляж се!“ или „омрж се!“ и той става „магаре“, а първото го възсѣда и тупа. По този начинъ играчите тупатъ и ловятъ топката, ъздачътъ и смѣняватъ магарицата и тъй продължаватъ, до като имъ е угодно.

9. Игра „бабамъ-бо!“

Тази игра дѣцата вършатъ сѫщо както играта „каїнадї-казанъ“, само че тукъ половината отъ играчите биватъ „магарица“, а другата половина сѫ „іаѣздачи“ и само единъ остава „ловач“ (който да лови топката). Прѣди сичко играчите искаратъ изъ помежду си магарета и ъздачи по слѣдующия начинъ: Събержътъ се въ кръгъ не далечъ единъ отъ други сичкитѣ играчи, а единъ отъ тѣхъ земе една топка, която ѝ спусне на срѣдата въ кръга и къмъ чито крака се отърколи топката, той ѝ зема, хвърля ѝ нагорѣ и лови съ двѣтѣ си ръцѣ, което хвърлянъе наричатъ: „бабамъ-бо!“ Ако той хвърли низко топката, другитѣ дѣца му викатъ: „башта ти толков не беше!“ т. е. да ѝ хвърли по-високо на „бабамъ-бо“, за да можатъ да се разбѣгнатъ, и той като ѝ хване, хвърля и когото удари съ неѣ, искара го „магаре“. Ако ли послѣдниятъ му хване топката, той него искара „магаре“. Онзи, който е пзкаранъ, се казва „първо магаре“ и се оттеглюва на страна, а останалитѣ играчи тоже като дохване топката бие у другого да искара „второ магаре“. Така за пр., ако допуснеме, че играятъ 11 души, тѣ искаратъ по тозъ начинъ 5 магарета, и 5 души ъздачи, а единъ остава, който да лови топката.

Искаранитѣ „магарета“ се навождатъ въ единъ широкъ кръгъ, поредъ, кое както е искарано, а ъздачите имъ се качватъ на гърба. Ъздачътъ на първото магаре земе топката, която бие (тұпа) у земи и която лови самиятъ играчъ (ловачътъ) и ако ѝ хване, дохожда, та се качва на първото „магаре“, а ъздачътъ отъ него отива, та се качва на съсъдното „второ магаре“. Тъй сѫщо сичкитѣ си промѣнятъ мястата и ъздачътъ на най-

послѣдното магаре остава да лови топката. По същия начинъ ѝ задачътъ на първото „магаре“ бие топката, която лови самиятъ играчъ. Ако ли ловачътъ не хване топката (испусне), тогава сичкитъ ѝ задачи и ловачътъ бѣгатъ, а нѣкое отъ магарищата тутакси грабва топката и бие само ѝ задачътъ, отъ които ако удари нѣкого, тогава тѣ сичкитъ изведнѣжъ ставатъ „магарища,“ а първите имъ се ъздижатъ. Ако ли, като хвърли да удари нѣкого отъ ѝ задачитѣ, послѣдниятъ успѣва да хване топката, тогава пакъ си оставатъ сѫщите „магарета.“ Ако ли пъкъ не успѣе ни да удари нѣкого, ни пъкъ да му хванжатъ, тогава грабва топката който вече може и бие въ когото и да е, па когото удари, искара го „първо магаре.“ Тоже грабватъ топката други и се бижатъ, та искарватъ отново „второ, трето“ и сичкитъ потрѣбни за играта „магарища.“ Сѫщо ъздижътъ на тѣхъ; ѝ задачътъ на „първото магаре“ тупа и единъ играчъ лови, каквото първия пѣтъ, и тъй продължаватъ играта, до като си искатъ.

10. Игра на „петли съсъ топка.“

Въ тази игра участвуватъ свободно число играчи. Съки отъ тѣхъ исколпава за себе си по една малка дупка ў земи, голѣма колкото да се уvre въ нея топката и тя се нарича: „блок.“ Тѣ сичкитѣ полози исколпаватъ наредъ единъ до други въ права линия и при това на равно място. Тѣзи отъ играчитѣ, на които сѫ країнитѣ „полози,“ каззватъ се „петли.“

Двамата петли заставатъ при своите полози и тѣркалятъ топката въ права линия прѣзъ сичкитѣ полози, а останжлитѣ играчи стоятъ на страна и пазятъ, въ чий пологъ ще се вмѣкне топката. На който играчъ влѣзе топката въ полога, по-скоро ѝ грабва да бие съ нея другите играчи, които се разбѣгватъ и се вардигатъ да не ги удари. Когото удари съ топката, каззватъ му, че „снесжъл iаїцѣ,“ и му турнжатъ въ полога едно камъче, което наричатъ: „iaїцѣ.“ Ако ли послѣдниятъ успѣе да хване топката, тогава тургатъ „iaїце“ на хвърляча; нѣ ако не стане нито едното, нито другото, тогава кой както дохване топката, бие когото може, за да му искара „iaїцѣ.“ Слѣдъ това сбираятъ се на полозитѣ и петлитѣ пакъ почнатъ да тѣркалятъ топката прѣзъ полозитѣ и въ чийто влѣзе, той ѝ грабва и бие другите за да имъ искара „iaїце.“ Тъй по тозъ начинъ, тѣ си тургатъ „iaїца“ въ полозитѣ; но съки играчъ гледа, щото да му не тургатъ „iaїца,“ за да му се не ъздижътъ. Обикновено въ полозитѣ пускатъ до петъ „iaїца.“ Въ който пологъ влѣзе опрѣдѣленото количество „iaїца,“ закриватъ го, и неговиятъ притежателъ стои на страна, не играе вече, а оставатъ да играятъ онѣзи, на които не сѫ пълни полозитѣ. Когато се испълни пологътъ на нѣкого отъ „петлитѣ,“ то онзи остава „петелъ“ на негово място, комуто пологътъ е до неговия (чийто остава най-красенъ). Съки, като излѣзатъ отъ играта, пази своя редъ, подиръ кого е излѣзълъ. Като испълнятъ сичкитѣ полози, разбира се, остане саде единъ откритъ пологъ, и неговиятъ притежателъ се има за най-добъръ играчъ. Подиръ това започватъ да се ъздижатъ, което се извѣршва тѣй: Ако земемъ за примирие, че играчътъ сѫ 5 души, то вториятъ, който е излѣзълъ отъ играта, ъзди онзи, който е излѣзълъ първъ, третиятъ ъзди втория, четвъртиятъ — третия, а петиятъ (най-послѣдниятъ играчъ) ъзди четвъртия. Послѣдниятъ (петиятъ) играчъ, като най-майсторъ, никой го не ъзди; а първиятъ — никому не се ъзди. Самото ъздене става тѣй: Най-първо вториятъ излѣзълъ отъ играта хвърля топката, каквото що става ъзденето при играта „на камії,“ и първиятъ излѣзълъ играчъ иде, да ѝ лови; ако ѝ хване, „отмольава се“ т. е. нѣма да му се „езди;“ ако ли не, отива ѝ задачътъ тамъ, дѣто е паднѣла топката, качва се на „магарето,“ което го донася при „полозитѣ.“ Тѣй ъздижътъ и другите и се свѣршва играта.

13. Обичаи.

Отъ Бесарабия.

Съобщава Ц. Гинчев.

Германъ или Скало-Янъ.

У българите, а най-вече у тракийските, и у власите се е завардилъ единъ старъ обичай и празникъ, който се зове *Германъ или Скало-Ени*, и се празднува на 9-и Май (въ Силистра), или около това време, когато се е засушило времето, за да удари дъждъ. Събиратъ се момитъ отъ цълото село (въ с. Карагачъ — Бесарбия), младите булки, и съка мома приносятъ отъ дома си хлъбъ, млъко, сирене, а нѣкои доносватъ месо или събиратъ помежду си пари и купуватъ ягне; донасятъ яйца, масло, брашно и други нѣща, както за умиръл човѣкъ. Като притъкнатъ сичко, захващатъ да правятъ Германа: умъсватъ жълта клисава глина и отъ нея изваливатъ едно човѣче, до половинъ аршинъ дълго, съ сичките му части: ръкъ, крака, глава и т. н.; очи му турятъ отъ зърна, издѣлани отъ кюмюръ (вжгленъ), а вѣжди — отъ дълги кюмурени, издѣлани пръчици. Ръцѣтъ му ги кръстосватъ, като на мрътвецъ, а на място шапка, на главата му турватъ чурупка отъ червено велиденско яйце, а именно отъ онова яйце, което сѫ счупили най-напредъ на Великъ-день. Тая чврвена чурупка я държатъ окачена на нѣкое суроно дърво въ градината, додѣ затрѣба за Германча.¹⁾ Човѣчето — Германъ го извявватъ на дъска и стои на нея, додѣ му направятъ ковчеже (сандъче) отъ дъски. Слѣдъ това отлѣпятъ го предпазливо отъ дъската и го слагатъ въ ковчежето му. Подиръ това, съка мома ще донесе отъ тѣхъ цветя и вощена свѣтъ; накичватъ го съ цветя, като мрътвецъ и му запалватъ свѣщи. Като бѣде сичко готово, захващатъ да го оплакватъ и да нареждатъ сички редомъ, чакъ до вечерята. Прѣзъ нощта го оставятъ да прѣнощува вънъ. Нѣгъ (въ Карагачъ) ношува въ кижни и го вардѣтъ, като мрътвецъ. Сутринята, щомъ почне да се съзорява, събиратъ се сички и се раздѣлятъ на два дѣла: единия дѣлъ оставятъ въ кижата, въ която се е правилъ Германъ,²⁾ за да готвишъ, като за мрътвецъ, а другитъ го зематъ съ ковчежето и отиватъ на Дунава (въ Силистра, Свищовъ); залѣпятъ сичките свѣщи на ковчежето, запалватъ ги и го пушкатъ да плува по водата изъ Дунава надолу. Слѣдъ това сички се прѣскатъ съ вода, възпѣватъ го — оплакватъ и се връщатъ у дома, дѣто ги чакатъ останжлите съ госбите. Слѣдъ това слагатъ трапеза, цѣлъ день ядѫтъ, пиштъ и казватъ: „Богъ да прости Скало-Яня.“ Въ Карагачъ, додѣто стояхъ, 7 години, само единъ пѫть правихъ Калоянчи (тамъ Калоянчи го зовяха) и то тайно, защото свещеникъ не позволявалъ. Тамъ го хвърляхъ въ езерото Ялуга. Въ Свищовъ ми казахъ, че го заравяли въ първата край Дунава, — не го пушчали въ водата. Първеньта, която първѣтъ, като го оплакватъ, на български не я знаѣ. На влашки у Силистра я пѣхѣтъ така:

„Скало-Ени, Ени,
Мята те каута пънъ бурѣни
Ши тат' ту—пънъ сурчели
Ку пъдуръ раса,
Ку инима граса . . .“

¹⁾ И до сега има обичай, да се оставя при икопитѣ по едно червено яйце, види се, същинската му цѣль трбѣ да е за Германча.

²⁾ Дѣто ще правятъ Германа, избиратъ голѣма и обширна кижда.

Тази пъсень тръба да е изопачена на днешния влашки език отъ нѣкоя латинска обредна пъсень, защото излъзвава безсмислица, ако я земеме тъй както се пѣе.

Скало-Ене, Ене,
Майка ти те търси изъ бурâна (бilkitъ),
И баща ти — изъ трескитъ,
Съ гора съчена,
Съсъ сърце тълсто.

Калояни тръба да е по-върно, което ще рѣче: да викашъ, да зовешъ нѣкого отъ calare (gr.) calare Iunopem.

Тая молитва (пъсень) тръба да е означавала¹⁾ нѣщо подобно на слѣднътъ: „Дѣте, викаме Яна (Януса, Еня, бога на слънцето):“ Майка ти те търси (Яна) на съверъ, баща ти — между рѣшаващите жребия, да пуснешъ вѣтроветъ (съ дъждъ) долу съ въодушевено шествие (духание), т. е. да почне да вали дъждъ.“

Въ с. Карагачъ, дѣто сѫ само чисти българи, прѣселенци отъ Рахмали или Рамилии, отъ Пловдивско, и не знаѣтъ ни дума влашки, когато правихъ Германче, оплаквахъ го и пѣхъ, но азъ не сварихъ да идѫ. Да се види, да ли ще бѫде и българската пъсень подобна на влашката или на нашето съображение и да ли се споменува нѣкое българско божество, или слънцето, защото Еню (Янь, Янустъ) у нѣкои български пъсни на Еневъ-день (съверното повръщане на слънцето къмъ югъ) и въ възванията се споменува и означава името на слънцето слѣдъ Еневъ-день (до Еневъ-день слънцето се зове Райно или Райко). Нашитъ жетварки, които ходятъ отъ балканските села въ Руманъ (Тракия) да жънатъ и се зовижтъ Руманки, до Еневъ-день, като испращатъ вечеръ слънцето, при захождане му въ склициватъ: „Дѣдо Райно! носи много здраве на тетя, мама и на сичките наши,“ а сутрина, кога изгрѣва, го питатъ: „Дѣдо Райно! какво правиши нашиятъ, живи ли сѫ, здрави ли сѫ, надѣхъти ли се да се върнемъ скоро?“ А отъ Еневъ-день захващатъ да го именуватъ: „Дѣдо Еню,“ и пакъ да пращатъ вечеръ много здраве на своите и сутрина да го питатъ за здравието на тѣхните домашни. Простиятъ народъ и до днесъ се обръща къмъ слънцето, като къмъ живо сѫщество, чѣму пъсни и го пита въ своите тѣги за утѣшение. Този обичай, правене отъ каль дѣте и хвърлянето му въ водата, ни напомня ония стари врѣмена, когато, прѣзъ голѣми засушавания, хората тръба да сѫ давали жертва човѣкъ на водата, да умилостивишъ бога на слънцето — Енуса или Еня, за да пусне вѣтроветъ съ обляците да валиятъ дъждъ. Една година въ Карагачъ (въ Бесарабия) като бѣше засушило добре и като излъзохъ да се молятъ, най-послѣ (бѣхъ се молили четери, петь пѫти) на този послѣднъ пѫть, попътъ съ кръста и евангелето, съ иконите, съ байраците и фенерите и сичкия народъ нагазихъ въ езерото Ялпугъ до поясъ въ водата и тамъ се молихъ и слѣдъ молбата се плъскаха много съ вода. „Хайде да удавимъ нѣкого и да го хвърлимъ корбанъ на водата, дано вали дъждъ . . .“ се чувахъ изъ народа думи, разбира се на шега, но да не ги бѣше страхъ отъ наказание, както се бѣхъ испоплашили отъ голѣмато суша, рѣчи, че го направяхъ, само да имъ кажеше нѣкой, че слѣдъ това непрѣменно ще вали дъждъ. Простата масса въ подобни случаи не му мисли по-нататъкъ.²⁾ Да влѣзатъ сичките въ водата, ги под-

¹⁾ Г-нъ записвачъ се сили да подкрѣпи тая реставрация на текста съ етимологики умuvания, които ние изпушчаме. Б. р.

²⁾ Заради тия съобщения, приведохме и тѣкнуванната на г-на записвача. Впрочемъ, втората хипотеза, ако и да не е единичка отъ възможните, не е за изхвъргане. Обичантъ, както и сичко що се изпраща за въ Сборника, по-добре е да представлятъ голо, но точно и вѣрно

буди попътъ имъ Леонтий Бълински отъ полско-руско пройсхождение, който бъше лудетина и дели-орманъ-папазъ. Той се бъше побилъ у Тулча при гръцкия владика, защото у Влашко (тогава, 1865 г., тая страна бъше подъ Власитѣ) не му позволявахъ да се опопи, понеже бъше полуграмотенъ, пияница и крадецъ, но запопенъ вече, служеше привременно въ селото, защото нѣмахъ свещеникъ. Тоя лудетина най-послѣ съ бой уморилъ жена си, и сега не знаѣ какъ е и какво му сѫ станѣли дѣцата.

Бѣл. р. Въ с. Акчарев (Свищовско), споредъ съобщението на учителя г. *П. Иванов*, за дѣждъ се извършило повечето отъ цигански момичета обичай *пеперуда*. Пѣнѣтъ: „Пеперуда лѣтѣ, на Бога се мѣтѣ: „да ми, Боже, дреен дѣш, да се роди жито и рѣж.“ Въ кѫща, дѣто мѫжъ и жената не сѫ повтариле (съ второ вѣчнило), крадѣтъ: лѣжница, пометъ (триляло за пещъ), метла, бухалка, изливатъ въ нѣщовитѣ води: кога се сумяса за това домакинката и почне да рика, щѣю да вали дѣждѣт. Даряватъ момичетата съ масло, брашно, вълна, сирене, и сичко тѣла трѣба да се друсне надъ главата на пеперудата нѣколко пъти. Символизмътъ е ясенъ. Кога си изѣзжатъ додомарките отъ една кѫща, домакинката тръкува подиръ имъ сито: ако падне залучено, нѣма да има плодородие, и наопаки. Дѣвъ три български момичета правятъ *Германъ*. Куклата отъ каль има 40—50 ст. Дѣската, на която го слагатъ, се зема отъ турските гробища. „Значи, и турцитѣ зематъ участие въ обреда.“ Прѣди да земятъ да го опѣватъ и кадѣтъ, обиватъ Германа хубаво съ цвѣта, щото да се не види никакъ снагатата му. Момичетата зематъ роли: майка, сестра, братъ. Майката: „Германе, маминъ Германе, на кого ме оставили, кадѣ отивашъ?“ Така нареждатъ и другите. Едно момче земе да чете и сetiѣ го носиже да го заровиже съ същи обреди, каквито бихъ могле дѣцата да извършатъ съ единъ умрѣлъ човѣкъ: спиратъ се на нѣколко място, пѣнѣтъ „св. Боже“ и пр., а слѣдъ това правятъ и поменъ съ пита и пр. По нѣкога свещеникътъ позволява да клепнатъ клепалото и отстоиava (отчита) курбана за Германа. Отъ спечеленіятъ пари една частъ се дава на пеперудата, за да си куни *бървигъ* (кърпа за главата), а съ друга се купуватъ свѣщи, за да се палиятъ въ черква. На другата сутринъ 8—4 момя отиватъ да прѣпълватъ Германа: да му запалятъ свѣщи, прѣкладяватъ го и пр. Този обичай билъ извършенъ въ с. Акчаревъ на 11 Май 1891 година.

14. Материали за български рѣчникъ.

Думи и форми по говора въ село Шлѣвия (Драмско).

Записълъ *А. Гуровъ*.

Редакцията съ благодарностъ печати тая сбирка, както и пѣсенчиците (32 нт.) при сичко, че г. А. Г. не ни е отблѣжилъ до край сички особитости на своя родни говоръ, не е навсѣждѣ означилъ ударението и не е придружишъ думитѣ си съ повече фрази, пословици и пр. Дѣто съмненията сѫ вече твърдѣ силни, ние обѣрнахме внимание чрѣзъ въпроси, та дано г-нъ записвачътъ съ една нова сбирчица ни освѣти, подобрѣ върху подобни точки. Искаме да изучимъ тѣ безъ ударение, окончанието на глаголитѣ въ наст. вр., имената отъ ж. р. съ ударение възъ крайния слогъ и пр. Отъ списъка на г. А. Г. изоставихме 1) думи, лесни за отгатване съвокому, кой знае фонетиката на тоя говоръ: *льай*, *пешьа*, *ръка*, *тръбъба* (= трѣбъжъ), *чильак*, *цал*, *калъж*, *роѣт са* (пчелите), *гу* (= го), *кайганъ*, *пеш* (пещъ), 2) думи, които не прѣставятъ нищо особито, освѣнѣтъ дѣто изгубиле въ между дѣвъ гласни: *готуу*, *дъаул*, или въ почетъка на думата: *ода*, *бл*, или изгубиле начално неударено *о*: *пѣшка* и др. 3) само нѣкоги отъ характерните за тоя говоръ думи, впрочемъ общи за цѣла група околнни говори: *слѣ*, *сакъф*, *сузи*, *сязи*, *нузи*, *нѣзи*, *кутри*, *фрут*, *романе*,

изложение, а не да се прѣплитатъ съ лични тѣлкувания и обяснения. Ако ли записвачътъ не може да се въздържи отъ тѣхъ, нека ги помѣстя отдельно отъ описането, било отдошу подъ реда, било отзади слѣдъ текста. Б. р.

отромане, т. е. такива думи, които се въствяват и въ най-малъкъ разговоръ, защото сѫ най-употрѣбни. Бихме желале, щото събирачите, кои биха могле да сторятъ това, да не помѣстятъ въ списъка си по азбученъ редъ подобни думи, а да ги изваждатъ на особно въ групи като токоцо посоченитѣ. Ударението въ сбирката на г. А.-Г. стои само тамъ, дѣто го е той сами турилъ. Сега слѣдватъ самитѣ думи.

Бажок — голѣмъ охлювъ, покритъ съ черна раковина.¹⁾

Баркашъца — мѣтеница (отъ млѣко; айранъ).

Баши — дѣтето, т. е. проси нѣщо отъ майка си съ сърдия.

Бенга — бенка, дамга.

Бизъалья — бозайниче, сукалче.

Бизъая — бозаѣ, сучж.

Биркуване — берене пабирки (баберки), — осталото подиръ събиране на маҳсула.

Биркуша — зълва, дорде трае свадбата.

Биска — илянка, цица.

Бичо — човѣкъ, който много яде.

Бластунка — свѣтулка.

Блуг — бродъ на рѣка. Гл. Сбм. VIII 32.

Брусика — камень, на който острѣятъ сѣчива.

Бубакъ — памукъ.

Бубронка — ягодата на хвойната.

Бубушка — ягне, което не вирѣе.

Бугродица — Богородица.

Будинчик — никой, ни единъ.

Будижъ — никога.

Булгарин — бѣлгаринъ.

Булка — брумбулче (Сливенъ), мѣхурче водно, което се образува, кога вали дѣждъ. Ср. Сбм. VII 554 п. д. *бабуньосам*.

Бумбул — пламень.

Бунило — вилка за ядене, фѣркулица, бунела.

Вагиларъ — бавачъ на пеленаче. Прѣзъ полскитѣ усиленни работи селенитѣ водїтъ съ себе си и бавачъ — 7-8 годишно дѣте. Отъ игр. ез., както и

Вагльам — баваж пеленаче.

Вальтаръ — олтарь.

Варшило — гумно, харманъ.

Вастигарка — вастегарка, гл. Сбм. VII 458 п. д. *вѣстенгарка*.

Викам — плачж. *Викаштумъ*²⁾ — плачешкомъ.

Врѣдан — достоенъ.

Врѣтиште — чувалъ, врѣща.

Вѣашки — вѣжди.

Вѣатрушка — вихрушка.

Вѣрзуль — вѣрзопъ.³⁾

Вѣртикѣшник — домакинъ, ступанъ.

Галица — врана.

Гарагашка — сврака.

Глѣвиш — годежъ. Ср. оглавѣн.

Главишници — момари, сгледници.

Гласници — двойни пищалки: на едната се свири, а другата въ сѫщото врѣме приглася. Тѣ сѫ нераздѣлни, защото сѫ отъ едно и сѫщо дѣрво направени.

¹⁾ Отъ *пажокъ*. Б. р.

²⁾ Любопитна дѣеприч. ф. — Б. р.

³⁾ У г-нъ записвача обяснено чрѣзъ „вѣрзель.“ Б. р.

Гиес — днесь, днеська.

Голак — ястие, направено отъ спанакъ, брашно и оцетъ.

Гриж — аба, дебелъ, грубъ вълненъ платъ.

Грижници — потури, отъ грижъ направени гащи.

Гръхом бъаше — не те видях, та те ударих.

Гъча — натъпквамъ съ ржцъ; памукъ гачи¹⁾ — напълня нѣщо съ памукъ.

„Мжлчи та гъчи“ казавать, когато нѣкой мълчи и бързо яде.

Дидейко — вампиръ.

Дороджк — истжрасъкъ дѣтѣ.

Драгасе — мѣстото, гдѣто живѣе драгатинътъ

Драгатин — пждаринъ.

Драчи — драки, тръне, съ които обграждатъ оградитѣ.

Другужина — висока купа отъ снопе.

Другоч — едно време, нѣкогаси. Съ тази дума обикновенно се почва съка приказка.

Дръги — буца, топачъ, сирене.

Дуня — дуля.

Дъчайники — дѣчица.

Дъятелина — детелина, трифилъ, долама, горна дълга дреха отъ аба.

Жаро. — Вѣрвать, че гдѣто се е пролѣла човѣшка кръвь, на това мѣсто нощѣ се чуело викъ: „бей! бей!“ Тогава сички се спотаватъ и казаватъ: „мжлчете! Жарото вика!“

Желва — коруба жаба, желка.

Живина — звѣрь.

Жижайнка — парче отъ счупено стъкло.

Жиздови — видове, дувари. Ср. *зис*.

Забойна — чевия, която стѣга пружината (пратѣца) на оралото.

Завльакли — откарали, откриали момата.

Зайчаръ — орель, който граби и яде зайци. Вѣрвать, че той прѣвожда градушката, та гѣрмѫтъ, когато вали градъ, за да го уplashажтъ.

Залуга — кѣшай, залакъ.

Запости ли? — заговѣ ли?

Запус — заговѣлки.

Засуржли — сѫщо каквото и завлѣкли.

Здигьасвам — прѣтеглямъ нѣщо съ кантаръ или съ кѣпони.

Зивница — диня²⁾.

Зис — дуварь, стѣна, която раздѣля два двора. Ср. *жиздоен*.

Знот — потъ; изноихъ се — испотихъ се.

Зўница — джга; женски поясъ, плетенъ или тъканъ отъ вълна и широкъ 8 сантиметра.

Зѣнга — когато нѣкой прѣдъ хората, улавятъ го двами, единъ за ржцѣтъ, други за краката, вдигнатъ го и пускатъ го да се удри съ гърба о земята; това се нарича „зѣнга.“

Кавать — забунче, елекъ, жилетка.

Калеко — казавать на зетя братята и сестрите на булката му.

Калистирка — мотика, съ която чистѣтъ отъ бурене сусама и памука.

Каната — шуле отъ глина за вино.

Капотъ — чертежъ за игране съ зърна или камъци (съ 3 или съ 9).

Капистра — оглавъ на добиче. Отъ рум. *ez*.

Капцина — болежка, мѣка.

Каракандзор — караконджо.

¹⁾ Бубакъ гъчи? Б. р.

²⁾ Ср. игр. *хершъхъ*.

Карльуга — закривена на върха дълга тояга, съ която овчаретъ хващатъ овцетъ си. Ср. карлица Сбм. VII 232?

Карчъак — висока каца.

Квечире — подиръ пладне отъ 8 до 9 ч. (по турски).

Квечирче¹⁾ — щурецъ. Ср. пирот сәжчак Сбм. VII 235, рус. сверчокъ.

Клаваи — турямъ.

Кришун — тайно, кришомъ.

Кръжник — мъсеница (Ст. Загорско), единъ видъ проста баница.

Кульакам — валямъ, търкалямъ. *Кульаками камаки* — търкаляни к.

Кучъж²⁾ — коливо, жито варено за душа.

Лайва³⁾ — смерчъ.

Лаха се — случи се. Нгр. λαχάω.

Лити — вали, за *дши*, *сънък*, *грат*.

Лъаку — ако. Особито въ пъсните.

.... Лъаку думаш тъзи дума,
хич ни ста та зе .. .

Лъаса — подвижна врата, въ видъ на метла; направена е отъ драки, съ нея затварятъ оградите на гумната.

Набой — чирей на петата.

Надиха гу — напушва го (да се смъве).

Надот — вила съ два зъбца и съ дълга дръжка, съ която вдигатъ и подаватъ снопе (пшеница или др.), кога правятъ „другужини.“

Напйкупа⁴⁾ — лежене ничкомъ.

Нъанъ — кака, по голѣма сестра.

Облак — прѣдната широка дъска на семеря, около която се намотава влажето.

Оглавен, — *вил са* — сгоденъ, сгодилъ се. Ср. главиш.

Омила — омално време — умърнина (Велесъ), марина, задуха.

Олемите пътъ — чупена линия, тъй нарѣчена, защото е образувана отъ никочта на вола; когато нърви и пикас.

Описте — палдъмъ, широкъ ремекъ, който се тури подъ опашката на товарните добитъци, за да скача семеря.

Пайда — капанче, за ловене птици, нгр. д.

Паклѣвица — кална и несгодна за оранъ земя.

Панагом — напанагонъ, нгр. д.

Парцѫца — проста ракия.

Паршкавец — дрисъкъ.

Паршканида — продуктътъ отъ „паршкавецъ“

Пендисеть — петдесетъ.

Пикло — пъкъль. Ср. мрус. *пекло*.

Пышко — жълтеничавъ човѣкъ.

Пышник⁵⁾ — пещникъ, хлѣбъ пещнакъ.

Пласса — ивица отъ вълна, когато я дарачътъ.

Подлога — подлога.

Шолук — яйце, оставено въ гнѣздото, за да залягва кокошката да несе; също запъртъкъ.

Помит — дълго дърво съ парцали на една край, за метене пещитъ, — пана (Костурско, отъ нгр. *ез*).

Постове — пости въ жетвата, гл. Сбм V 147 бѣл. 2.

¹⁾ У г-на записвача *хеч*, — та неизвестно — *хеч* или *хъч*. Б. р.

²⁾ У г-на записвача *кучък*. Рус. *кутькъ*. Б. р.

³⁾ Така у г-на записвача. Б. р.

⁴⁾ Отъ нгр. *ез*.

⁵⁾ Ако г-нъ записвачъ не събркаль удар., любопитна д., по и-то прѣдполага по-прѣдишно *пимий*. Б. р.

Претýло — тлъста госба, съ много масъ или лой.

Приуі — якъ каишъ, който се туря въ срѣдата на хомота и скача чрѣзъ едно колче оралото съ хомотя.

Приуиница — торба, за приuia и другитѣ потрѣбни за оралото съчива.

Прольас — стъпкано място на заграда (отъ тръне), прѣзъ което може се минж.

Пуфтья ми се — прищѣ ми се.

Пуштат — гѣрмѫйтъ съ пупки или пищови.

Пжѣльу — пѣзліо, страхливко.

Пжѣни — той цапа.

Пжѣно — зацепано.

Разѣн, мръвка, кѫшай отъ месо, сварено или суворо.

Ралгбул —¹⁾ знаме, което се носеше до скоро по свадбите и се дѣржеше падъ главитѣ на младоженците; то се правеше все отъ зеленина и на върха свѣршваше съ яблъка, то е стб. **хоржгы**.

Рѣкла — сѫндажъ, въ който младата булка си туря прикята.

Рудањ — чекржъкъ съ вретената и съ другитѣ си принадлежности.

Рѣкам — викамъ; рѣкни гу, викни го.

Ржкоїка — единъ хватъ поженати класове; отъ ржкоїкитѣ ставатъ снопето.

Сахори —²⁾ развалиамъ, събарямъ, за здания. Сбм. VIII 33.

Сигѣчка — сегичка, ей сега.

Скобот, гѣделъ.

Скокотишка — гѣделичка.

Скураf — брѣсначъ. Отъ ѣурѣфъ.

Скутник — прѣстилка, скутале (Велесь).

Слѣк, **слѣкавица** — моръ по добиците, особито по воловетѣ. Ср. **услекна**.

Снубник — сгледникъ, снобникъ (Костурско) и пр.

Снубница —³⁾ сгледница.

Сратура — рѣжена слама, съ която тѣпчѫтъ семеритѣ.

Староково — дѣрво възстаро.

Стѣнциал — отъ Бога създадено.

Стракъ — глечъ⁴⁾.

Струньж — цѣрковенъ тронъ.

Тагар — кошъ въ видъ на усѣченъ конусъ, служи за поставяне въ верти-
кална посока пеленачетата.

Тѣкли, -и — каменни плочи, които сами селянитѣ копаѣтъ около селото, за да си покриватъ зданията.

Тѣклишово — място, дѣто най-много вадѣтъ тики.

Типжрва — по семъ сега, отъ сега нататъкъ.

Трасиѣлка — празенъ цилиндръ, на който повърхнината състои отъ пръчки;
въ него турятъ събрания отъ полето памукъ, въртиятъ го и памука
се очиства отъ праха и други нечистотии и става бѣлъ.

Треперушки — малки бѣли и желти парици, въ срѣдата продупчени; заши-
вать ги по рѣбровете на шамиите.

Тора — довечера. Отъ игр.?

Тытуль — чично, казва дѣтето на таткова си братъ.

Уклѣачин — ушопин.

¹⁾ Дали не е *рангул* или *рамбул*? Въ последния случай д. би била отъ игр. *флѣмпюро* (= *flammpula*). Б. р.

²⁾ Mikl. Etw. *Snubbi*. Споредъ Ягича, поради пол. ез. трѣба да се предположи *снубен* — Arch. XI 118.

³⁾ Сахоръ? Б. р.

⁴⁾ Отъ гр. *бѣтрахон*, *бѣтраха* и *бѣтрахна*, отъ дѣто и шумъ *стракина*.

Уленѝца — маточина за пчели.

Услéкна — животното умръ; тъжи дума се казва само за животните, освѣнъ за човѣка, за когото само казватъ: *помина се, умръ*. Не отъ единъ ли произходъ съ слекавъ Любл. ржк.?

Ушатка — гърне, надъ устата на което има сѫщо отъ глина дръжка джевита, служи за носене ястие исклучително прѣзъ вършидба на харманъ.

Ушопин — кокорестъ, който лесно не може да се изльже.

Ушици — обези.

Факéль — бѣла кърпа съ шарени пискюлчета, обвита като турска чалма, стои постоянно завита около феса.

Фикé — чаша за пие съ само вино.¹⁾

Фýла — вила, която се употребява на гумното.

Фирýда — слѣпъ прозорецъ въ стѣната, за да несѫтъ въ него кокошките.²⁾

Фобла — парица отъ желта тенекия. Отъ срлат. *follis*, гр. *φόλα* etc., гл. Mikl. T. El. p. d. *rul.*

Фтильáва са — прави си оглушки.

Харкома — харания, голѣмъ мѣденъ (*χάρκωμα*) казанъ.

Хромили — два кръгли камъка, съ които мелкътъ булгуръ или уровъ.

Хрульж — желтица.

Хуги — повече.³⁾ *Xugи ма забольá корема* (?)

Худйло — водило, връвъта отъ оглава.

Ххрлив — сополивъ.

Ххрльу — сополь.

Царўки — юфки.

Царуль — царвулъ.

Цигарýди — пърженки, джибириинки (Велестъ).

Цихула — чесновъ лукъ, счуканъ заедно съ соль и разбърканъ съ оцетъ и вода.⁴⁾

Цицарка — шишенце за ракия, съ длъго гърло, съ една малка дупчица на бурмата, съ която се затваря.

Цúка — срѣдно място на шамията, която се носи надъ срѣдъ челото.

Чамбáс — перчемъ, малка частъ коса.

Чан — звѣнецъ.

Четра — чутра, бѣклица.

Чина — некръстено момиче.

Чурка — шурти.

Чьúкла — чука, камениста могилка.

Шйнгал — джудже.

Шупйна — чашката, обвивка на кобака мисиръ.

Шуушльáфка — чашница, безъ памука, който е билъ въ нея. *Шуушльафките* служатъ за топливо; или пакъ ги попарватъ съ врѣла вода, разбъркватъ съ тѣхъ уровъ и хранятъ воловетъ.

¹⁾ Гр. *λ.*, както и *σικια*.

²⁾ Отъ игр. *εα*.

³⁾ Сѫщо и *позлѣ*; както се вижда отъ примера и отъ познатото *үгэе*, *үгъе* = стѣ. *хөүжде*.

⁴⁾ Отъ *саерула* става *чебула* — "чебула и отъ послѣдната -- нашата ф. Гл. Mikl. п. д. *сөфија*.

15. Условни или тайни говори.

Като печатаме по-долу нѣколкото примѣра, които ни се доставихъ отъ г. М. Цѣпенковъ, ний обрѣщаме вниманието на нашите събиращи върху подобни материали, за които отваряме особенъ отдѣлъ. Тѣ сѫ любопитни не само въ филологическо отношение, а и въ културно-историческо. Своеобразната съѣсица отъ домашни и чужди елементи въ тия тайни говори, происхождението на които не може още точно да се опредѣли, е най-добъръ показалецъ за многостраннитѣ сношения на нашиятѣ еснафи съ околнитѣ народности. Трѣба да забѣлѣжимъ обаче, че условни говори не сѫ достояние само на еснафите; тѣ се образуватъ и въ други тѣсни крѣгове, особито между дѣцата. Извѣстни сѫ тѣй нарѣченитѣ „птичешки“ или „пословечки“ езици, които се съставятъ, като се прибавя по една еднообразна сричка слѣдъ съки слогъ на обикновеннитѣ думи. Въ тоя отдѣлъ ний ще помѣстяме и материали отъ условияния езикъ на най-малкитѣ дѣца, които езикъ обаче въ повечето случаи е произведение на възрастнитѣ, напр. *panu*, за хлѣбъ, *tpuru-tpuru* — за вода, *bажe* — за сладко и пр.

Отъ редакцията.

Условенъ ботушарски езикъ въ Прилѣпъ.

Записалъ М. Цѣпенковъ.

Разговоръ между двама ботушари: Петре и чичо му Ристе.

Петре. А бре Ристѣ апо, ако се тѣрзаш на шарена, за да се сїкалиш, вѣкни ме ѹ мене.

Ристе: Пўна ѹмамъ: кье вѣрам брдена, да за тоа не кье сѣ тѣрзамъ.

П. По апсико би било, апо, да іа останиш пўната и да се одгурате на шарена; како што сме посни, да го слушаме мѣрмбрецот, што кье мѣрмори.

Р. Мбрѣ, ѿро ет, внѣчко, да се отѣрзаме на шарена, ами пѣльвакъ си нѣмамъ пѣрво за пантакъ да си купамъ да наранамъ мапуката со манучиньата, — акъиваш, што ти кѣжуамъ?

П. Мѣре, за пѣльвакъ, ѿро, пѣкоia мака било зер?

Р. Е, є, мбрѣ внѣчко, за тебе нѣшто не сет пѣльвакъти, оти єште нѣмашъ на лѣката кѣлиба и во колибата макука, да му носишъ пантакъ, да кье

Абе чичо Ристе, ако отивашъ въ черква да се молишъ, вѣкни и мене.

Работа имамъ: ще варѣ ракия, за това нѣма да отивамъ.

По-добрѣ би било, чичо, да оставишъ работата и да идемъ въ черква, попеже сме християни, да слушаме свещенника, що ще честе.

По-добрѣ би било, внѣчко, да идемъ въ черква, но пари нѣмамъ пѣрво за хлѣбъ да си купж, да си нахраняж жената съ дѣчицата, — разбирашъ, какво ти казвамъ?

Чичко мой, за пари нѣма нѣкоя мѣчнотия.

Е, е, море внѣчко, за вѣсть нишо не сѫ паритѣ, понеже още нѣмашъ на главата кѣща и въ кѣщата жена да ѹ носишъ хлѣбъ, та ще да вич-

къйваш, да ли не къе имаш мака за пъльавки и за пұна.

П. Кълку за тоба, тъка си е, стрико Ристе, ама пак треба да се тързаме на шарена, за да гурдам пъльавки.

Р. Море, апсико гурдам пъльавки, туку главито, што беше глavit, да лева дамките на шарена, сите дамки, што и леваше, афтуте и стори, санкъм сега ет страден за цекан, и ордесалник се стори тои, а мануката му пак се стори пердашалница.

П. Арно си го камниусал, дека страшен ордесалник беше: дури беше котоман, се што да му паднеше, кье опчешаше, ама негде-где и пердав іадеше, чунки нѣжкро се матосуаше. Страшен жегалник беше па белушка и шбре; за таков пердав, пердав сакаше, да от пердав да се бдгурит на стафандос, во тафтакъон да се стбреше.

Р. А, море внуцко, море, апсико си го камниусал. Ти къутпи, не мжмори, оти страмота е како за нас и гребота е да джржиме в шарената дарвинговци, — на дрено запрілегал. Чкъйни го нѣкоаш, кога да мжмори, кье го познапиш, оти ет со трй штици.

П. Вистина, стрико, таков си ет, прыличен на тие со долзине уши, — ако е котоман. При се што е таков, пак кога да бит по пат, опкършуат, како вѣк.

Р. Ами зер тои страмима да? Чунки єдпо врѣме бпчеша дамки от еден глavit и го кладоа мисларница. Да нѣ знам како беше, што се исчепил от мисларницата, паче пуштия бт сут со тѣсни да го пашкаат. Вѣрлия со пукало, за да го бдгурат, ама не му влезе во дѣвице иское бумбарче, да го сошибеше.

П. Страм да мѣ е от вйтката и от пачешката за джиджос, кога стори от кай што опкършуваат со джлизите ували.

Р. Море, лели ет жегалник, пак кье стори нѣшто и кье го пратят на големо село во тамошната мисларница, да и ютот, ако сака, нека го гледа, не кье го бстайт, ишала, шарената да калбуса дамките от посните.

П. Море, лели е таков, мжртов да се исченца на пжрв ден на Вѣлигден,

дишъ, дали не ще имаш мжка за пари и за работа.

Колкото за това, така си е, чичко Ристе, ама пакъ трбба да отиваме въ черква, за да даваме пари.

Добръ си даваме пари, нѣ епипропът, който бѣше първиятъ да приема пари въ черквата, сичкитъ пари, които ги зимаше, изѣде ги; сега вечестрада за единъ грошъ, и пияница станж, а жена му курва.

Знаялъ си го добръ, че страшенъ крадецъ бѣше: додѣ бѣ епипропъ, сичко, което му паднеше, крадеше; но, се понѣкогашъ бой ядеше, понеже се насокро опиваше. Страшенъ пияница бѣше на ракия и вино. За такъвъ бой, бой искаше, та отъ бой да умре, за да се закрие въ гробищата.

А, море внуцко, море, добръ си го знаялъ. Ти мълчи, не дрънкай, че срамота е като за настъ и грѣхата да държимъ въ черквата крадци, — за приличаль е на циганинъ. Виждъ го нѣкогашъ, когато говори, ще го познаешъ, че е безуменъ.

Наистина, чично, такъвъ си е, за приличаль на тия — магарстата, — ако е голѣмецъ. При спичко че е такъвъ, пакъ, кога да ходи по пжтя, пърди (гордѣе се), като вѣлкъ.

Ами той ужъ срамъ има де? Понеже едно врѣме откради пари отъ единъ богатъ и го турихъ въ затворъ, не знаш какъ би, що — избѣгнъ отъ затвора и пуснажъ отъ сѫдилището войска да го гониже. Хвѣрлихъ съ пушка, за да го убиже, ама не му влѣзе въ г . . . а нѣкой куршумъ, да го пронижеше.

Не се срамува отъ чалмата и отъ брадата, за дѣто избѣгнъ, отъ дѣто п . . . магаретата.

Понеже си е пияница, пакъ ще стори нѣщо и ще го проводѣйтъ въ Цариградъ въ тамошната тъниница, ако иска и царятъ да го види, и пакъ нѣма да го остави, дай Боже, въ църквата да яде пари отъ християните.

Понеже е такъвъ, мѣртвъ да се пос . . . на първъ день на Великденъ,

не ве́руам Модрио да не го одгурит, туку къе се позабави. Пуната от дука́нко му ет митокос, ако тои опа́жашаут. Мене ми къу́рит, оти не къе можи са́мкъим да це́цат лу́гьето векье, како што це́цаше на́прст.

Р. Море, къе сúши просо, лели му останало сáмо ёдна кóлиба и ману́ката му си е пердашáлница, туку нéкои ден къе а́квишаш, оти и шито́сал колибите. После нека сúши просо, къе нéмат пет пíльвакъи да кóули горчило за една сúчка да на́праят и за едно цáрно да пíят.

П. Брé, што мерде къéнтоско бил! Ич му дават преперúгата посна да ет тákов?

Р. Не мý дават преперúгата, ама кога е Ѳтегнат, кога бди по пат, одбо́што е побган, се мáндори, како нéкои сúглæц кóзинав.

П. Чкýйваі вáмо, апо, нé ет пúна за нас посните, да се цéриме за тákов: Модрио къе го одгурит и на́и после без пúрделкъи къе го бостант, лели е тákов.

Р. Модрио не заббраат; къе му прáти некое нокънò пиле некои ден, за да го отранчит.

П. За на тákов, іас му го пунбусам, за да го отранчам, и къе се стбрам нокънò пиле, да сáкам.

Р. Море, пунбуси си опути, жайлai си ўшлинкии, бре внúчко, не тý треба да бáдиш нокънò пиле, за да не ти іа окáжшат тýмбата и жéглите, ако те клáят в раце, као си вéши ману́ците. Чу́каі си клíнчиня, пуната да ти бдит а́псика, а не урúз-гуру́з.

Р. Море, іас не оти къе бáдам дár-винко, за да ме отранчат, како бéлиот, што шéташе со бáшкa и пак го отранчиа.

Р. Аі поткýйни іа, бре внúчко, нéмай сáрце песбсано; по арно за нас мáмара, не чини му го лáвот на тákов кам-пелес и барак.

Р. Арно а́квишаш за тákов трíца мáнук и Ѳтегнат. Нека го зéми пар-пáреа, мáнук со пáчешка, преперуга да мáрмори, камни́су и пак што му пáдна от шáренна дамка в рáка, іа камоса, како исрéница што калбуса мérдиня.

не вéрвамъ Богъ да не го убие, но ще се позабави. Работата му дука́нска върви наопаки, при сичко че той се гордъе. Страхъ ме е, че не ще може вече да лъже хората, както що е лъгалъ по-напрéжъ.

Ще осиромашъе, понеже му е останяла само една кжща, а пъкъ жена му курва станжла, и нéкой день ще видишъ, че е продалъ кжшитъ. Подиръ, нека си е сиромахъ и не ще има петь пари да купи тютюнъ за една цигара да си направи и едно кафе да се напие.

Какво лайно кучешко билъ! Ичъ дава ли му книгата християнска да е такъвъ?

Не дава му книгата, но като е обесенникъ и когато отива по пътъ, понеже е безобразенъ, гордъе се, като нéкое кучешко лайно.

Гледай тука, чично, не е работа за насъ християнитъ да се смéемъ за такъвъ: Богъ ще го убие и напоследъкъ безъ обуша ще го остави, понеже си е такъвъ.

Богъ не забравя; ще му проводи нéкой крадецъ (убиецъ) нéкой день, за да го убие.

За такъвъ, азъ му я свършувамъ за да го убия и ще се стори крадецъ, ако искаамъ.

Работи си обущата, работи си обущата, вну́чко, не ти трéба да бáдешъ крадецъ, за да ти не строшажъ глазата и краката, ако те туришъ на ржцъ, както ги знаешъ турцитъ. Кови си гвоздеи, работата да ти отива добръ, а не злъ.

Не че азъ ще бáдж крадецъ, за да ме убишишъ, както арапина, който обикаляше съ конъ и пакъ го убиж.

Ай на кжсо го рéжи, вну́чко, нéмай сърдце кучешко; по добръ е за насъ мълчание; не земай му думата на такъвъ скжперникъ и грубъ.

Добръ ми казвашъ, чично, за такъвъ угурсузинъ, нека го земе дяволътъ, съ брада е, книга да чете знае, пъкъ каквото му паднъ отъ черквата пара въ ржка, изѣде я, като свиня що изѣдва г... а.

П. Ё, бре внúчко, тúгъо калосуаше и пак скáнте бéше, кáрт цел бéше и сéга со шóк-шóк си ia тáрзат лúната.

Р. Ех, што ордý-бозáн ет во нéкое собráние, ако се истáрзаше, како ýт стоеше, а за калосуанье, како нéрен гнéтеше; ý него пáнтик чоек не кáлосал и не калóсуат.

Р. Ете тáка пунóсват, бре внúчко, ами пак нýшто не гó парка, заí гора; туткун сý е и ýште го крéпит едно-нóгыют.

П. Кье го лúчнит еднонóгио, ама кье пободит; лéли сý с гúргут, лéли сý в дáркол, како да е, кье скýйснит.

Е, внуче, чуждо изъждаше и пакъ скжперникъ бýше, къртица цéла бýше, даже и сега бадява минува и си кара работата.

Ехъ какъвъ растроитель си е! Въ нýкое собрание като отидеше, като несвъсенъ стоеше, а за ядене, като свиня ядеше; у него хлебъ човъкъ не е яль и нýма да яде.

Ето така работи, внуче, ами пакъ не му е нищо злъ: кждъто отива, тамъ и остава; неспособенъ е и още го крѣпи дяволътъ.

Ще го обори дяволътъ, ама още малко ще мине; нали си е несвъсенъ, нали си е старъ, грозенъ, какъ и да е, ще умре.

Поправки на по-важните забълъжени погръшки.

Въ научния отборъ.

Страница	редъ	отгорѣ	намѣсто:	чети:
89	3	"	колг-аа-хъ	колг-аа-хъ
117	10	отдолу	по влияни	по влияние
121	4	"	имј-е-тъ	имај-е-тъ
121	3	"	въ Зл. мн.	въ З. л. мн.
197	10	отгорѣ	мъжа	мъжа,
199	20	отдолу	глави	глави
199	14	"	при живъ мъжъ	при живъ мъжа
199	5	"	Хвойна	Хвойна
206	12	"	качватъ се	качватъ ги
219	6	"	genicke	Genicke
220	11	"	Letzteren	Letzterer
220	10	"	geschlechtes	Geschlechtes
223	18	"	Сбирновъ	Смирновъ
224	14	"	и своето далечно	и отъ своето далечно
225	12	"	да срамнатса	да сраматса
226	24	"	отъ иъзна чистота	въ иъзна чистота
237	8	"	нишки	нишки
243	20	"	Псовската	Псковската
245	13	отгорѣ	посидѣнкитѣ	посидѣлкитѣ
253	1	"	Псөвскил	Псковския
253	9	отдолу	съ " били съобщени	съ съобщени
254	14	"	на синю му	на синьому
264	5	"	побѣдоностъта	побѣдоносностъта
278	16	отгорѣ	авторътъ	той
287	20	"		

Въ народните умотворения.

Страница	№	стихъ	намѣсто:	чети:
5	1	14	поломни	поломни и
5	1	15	"	" "
7	3	25	шта	ште
11	6	2	Ришне ле	Вишне ле
14	10	25	Ібчар	Ібчом
14	10	31	ште оронъ	ште оронъ
14	10	42	чбайн	чобан
14	11	32	моглай	маглай
19	19	31	ште	шта
19	19	32	"	"
31	2	7	на два друна	на два труна?
38	0	17	истрила	испирала
38	0	18	истрила	истрила
редъ отгорѣ:				
39	19	"	пак	пакъ
40	19	"	Госнок	Госпокъ

Страница	редь	отгорѣ	намѣсто:	чети:
40	20	отгорѣ	Госпок	Госпокъ
41	12	"	"	"
41	13	"	това	тава
41	20	"	Госпок	Госпокъ
41	24	"	"	"
41	28	"	ден	день
41	35	"	пак	пакъ
43	5	"	Ванце	Ванде
49	17	"	Госпок	Госпокъ
57	1	"	Ду сѣ	Дудѣ
58	15	отдолу	сазъгтина	саздрама
59	3	"	прикажем	прекажем
61	24	"	невѣста	невѣсто
77	62	стихъ	снѧа	снай
77	70	"	сиꙗ	"
83	8	отдолу	на мумѹва	намумѹва
83	7	"	на дружѹва	надружѹва
84	2	отгорѣ	кристникъть	у крестника
87	54	стихъ	сѹлта	султ�
88	32	"	на б�н	на кончи
103	22	"	Інкуле	Інкуле
132	2	отгорѣ	дума	душа
132	13	стихъ	льбудои	лабудон
137	15	отгорѣ	зъюнат	зюмат
149	9	отгорѣ	кье поб�е	кье побіел
148	25	отдолу	да ну	да му
143	13	"	маїка	маїка
144	17	отгорѣ	сървчиня	к�рфчиня
155	16	стихъ	(тято)	(тя, то)
155	35	"	съ черв�н	с черв�н
158	19	"	с пузът�нѣу	пузът�нени
165	5	отгорѣ	на трава	на мр�ва
167	2	"	ia кье ѹзлем	iac кье ѹзлем
167	26	"	сб�имел	сб�имел
167	30	"	ритаїкъи	рип�їкъи
168	26	отдолу	в�днаш	в�днаш
169	18	отгорѣ	�рман	�рман
170	23	"	саболкъи	іаболка
170	16	отдолу	рекал	рекол
170	3	"	к�ньют	к�ньют
171	17	"	такао іунак, трештела	таков іунак, тр�штила
178	24	"	со здрави	со здр�вие
179	11	отгорѣ	рекал	рекол
179	17	"	велаш	в�лиш
179	21	"	ідити ѿшио	ідит л�шио
179	16	отдолу	излегли	излегме
180	8	отгорѣ	мѫже	мѫжи
180	13	"	Ристати	Ристата
180	19	отдолу	рекал	рекол
180	3	"	г�рванат	г�рванот
181	16	отгорѣ	Ева тук	ела тук
182	19	"	ти м�лам	те м�лам
182	31	"	ч�нкъем	ч�нкъим
182	6	отдолу	шт бдил	што бил
182	4	"	вика	вака
183	3	отгорѣ	рекал	рекол
183	19	"	вачна	в�чна
183	20	"	Оште	Уште
183	22	"	му р�че	ми р�че
188	11	"	Салунджиевъ	Салунджиевъ
189	25	отдолу	'Отише	Отише
192	11	отгорѣ	будъек	будн�ек
193	15	"	Арбо ама	Арно ама
193	21	"	ia имам	iac имам
193	29	"	све три	eve три
193	8	отдолу	к�лнел	к�лнел

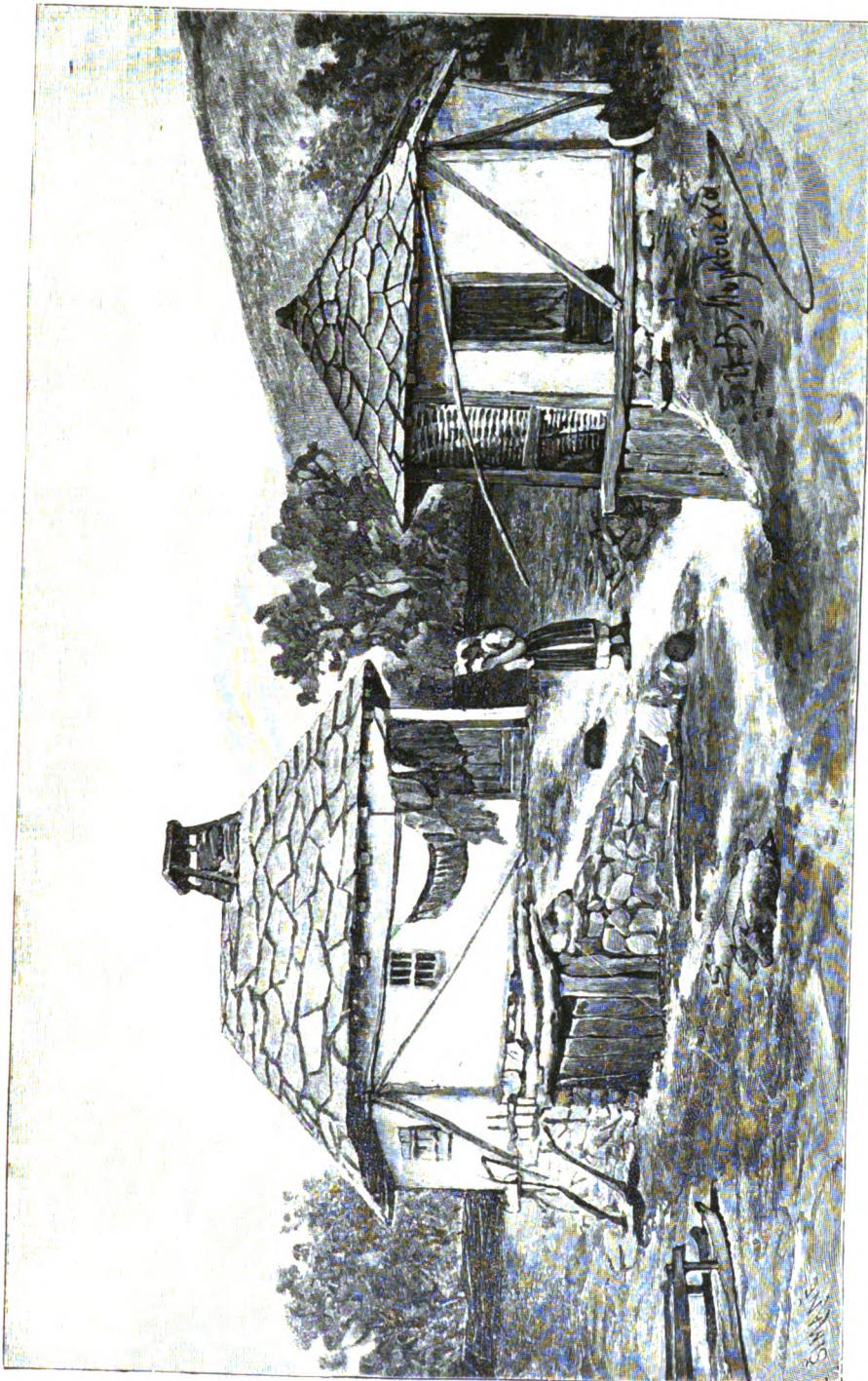
Страница	редъ	отгорѣ	намѣсто:	чети:
193	1	отдолу	му сет	му ет
195	5	"	тарчат	тарчаат
198	13	"	ia ако	iac ако
199	8	"	и го еден	и во еден
200	3	"	ни	но
209	29	"	дощел	дощол
209	31	"	бѣрзо	бѣрго
209	31	"	се нѣзете	со нѣзете
211	21	отгорѣ	ми рѣчи	ми рѣче
213	24	отдолу	останат	останат
217	4	"	една	ѣдно
218	1	отгорѣ	големиот	големиот
218	27	"	по молите	по малите
218	1	отдолу	излезот	излезат
221	11	"	удари	удри
222	3	отгорѣ	Свѣка	Свѣкала
226	16	"	да ie	да ia
226	11	отдолу	кѣрка му	кѣрка ie
227	12	отгорѣ	му дѣла	ie дѣла
227	22	"	кѣ поїдам ка-	кѣ поїдам каi
227	29	"	и та тавата	и таia тавата
228	10	"	ни извѣстенъ	ни e извѣстенъ
228	16	отдолу	ie клѣл	ia клѣл
229	13	отгорѣ	пойстайл	пойстайл
229	17	"	наттуркам	наттурнам
229	24	"	му рѣколо	ie рѣколо
240	2	отдолу	въ раховско	въ Граховско

Редакцията съжалива, дѣто въ статиите на бр. Шкорнилови, печатани въ III и VII книга на Сборника, не е указано изрично, че иѣкои пасажи сѫ заети отъ рѣкописните записки на г. подполковника Димитриева по военната география и статистика на Балканския полуостровъ, четени въ Военното училище.

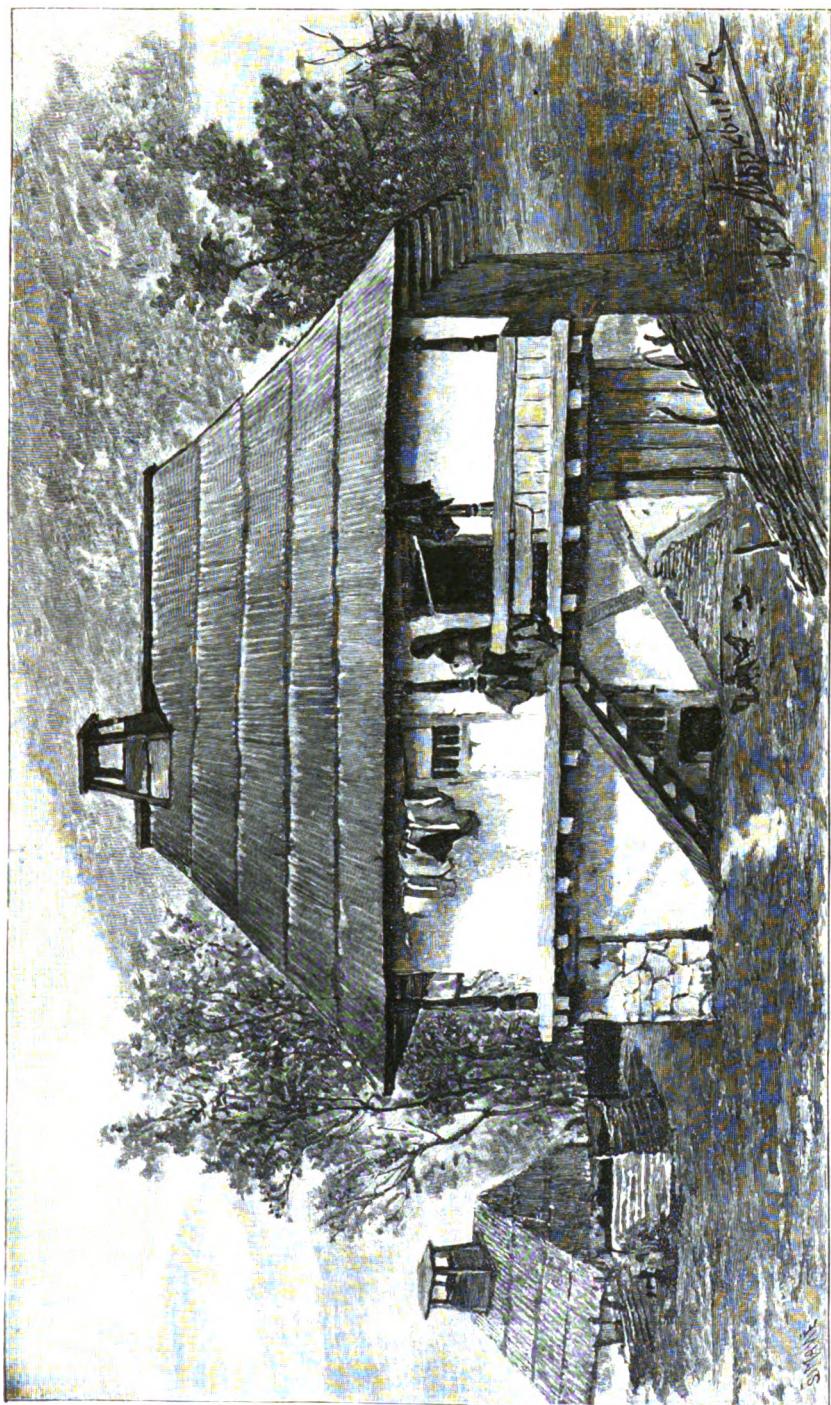
ЖЕНСКА НОСИЯ ОТЪ с. КРАПЕЦЪ

SLAVIC AND BALTIc DIVISION

Селска къща отъ с. Белимел.

Селска къща отъ с. Осиково.

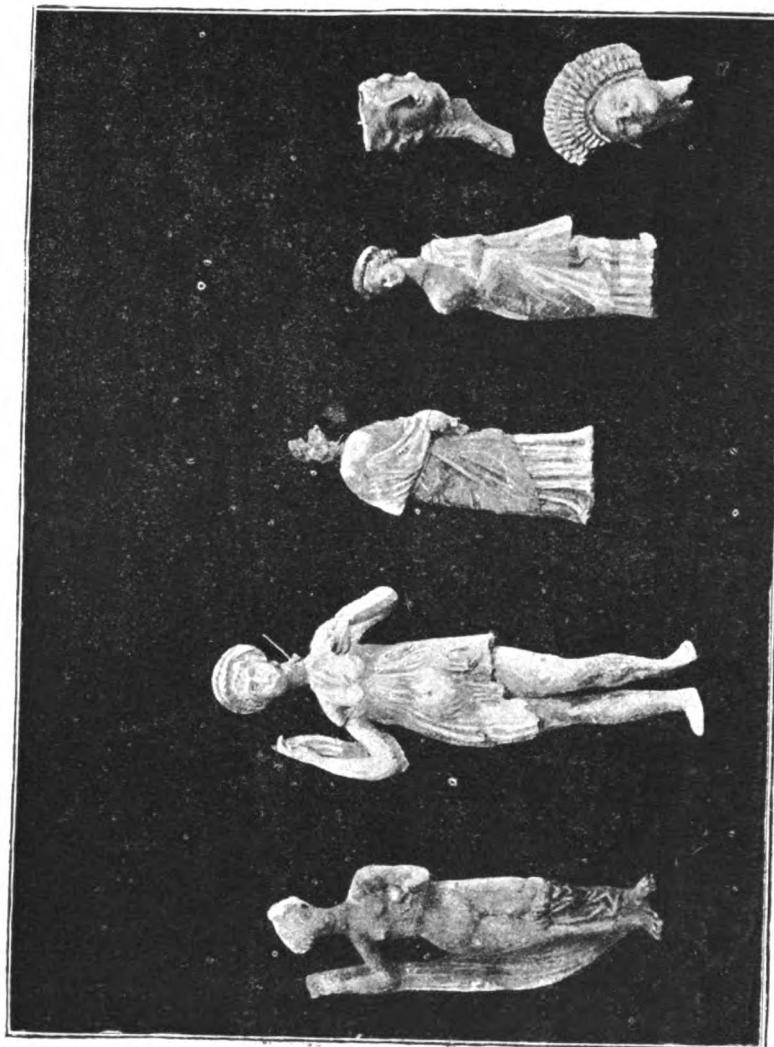

Къмъ статията на К. и Х. Шкорпилъ.

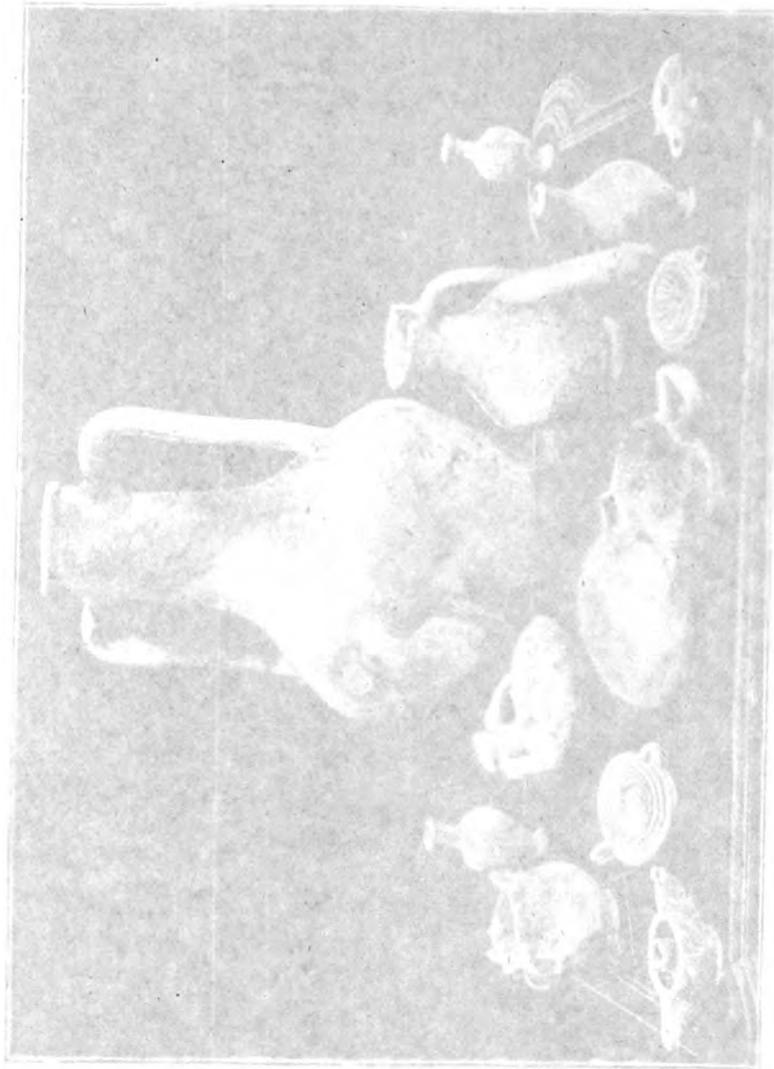

Еросъ (Аморъ) и Психе.
(Мраморна статуя, намѣрена въ Варна).

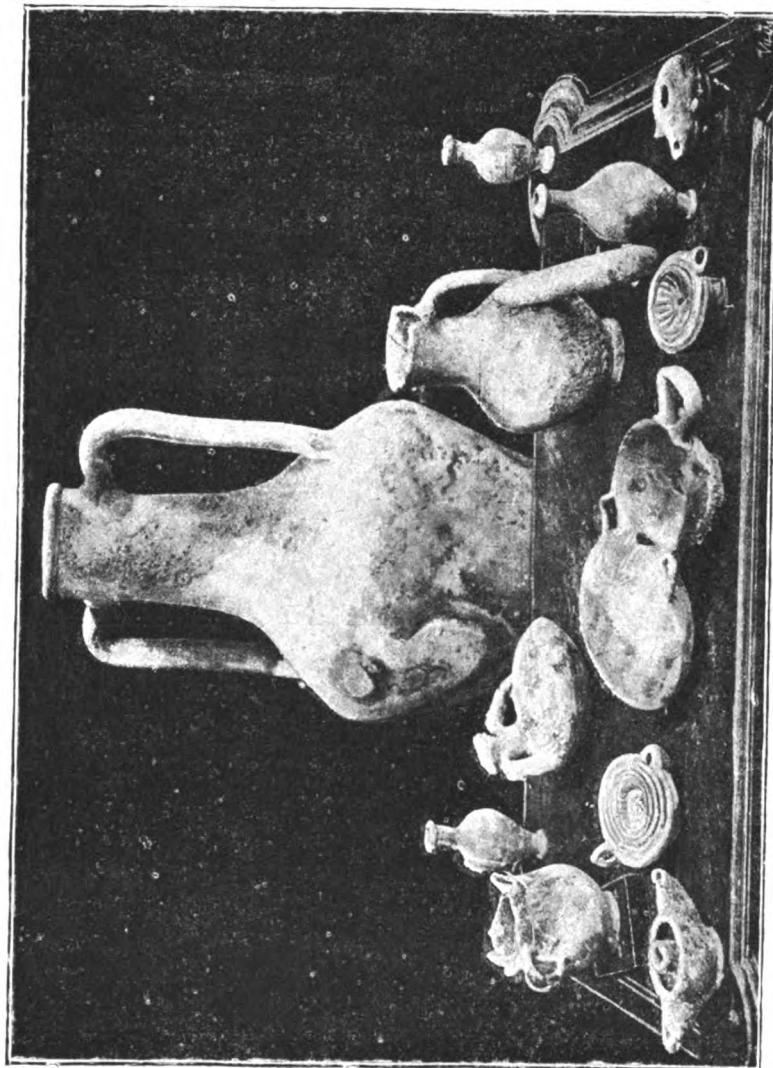
Къмъ статията на К. и Х. Шкорпилъ.

Статуитки, намързени въ стария гробища на гр. Одесосъ (Варна).

Къмъ статита на К. и Х. Шкориел.

Пристенни съждове и ламбички, намърени въ стария гробища
на гр. Одесосъ (Варна).

А Б Г Г Я К Я Р Т Б Т Ъ Р Ь Т С Т Р Я К Я Г Г О
Б Г Г Я К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г Г О
Г Г Я Е К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г
Г Я Е К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г
Я К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я П Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г
К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я П Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г
Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
С Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Й Н А Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
С Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Й Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Я К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Г Я Е К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Ц Я Р А Н А Д Р Я Ц Я Р Ь Т С Т Р Я
Г Г Я Е К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г Г О
Б Г Г Я Е К Я Р Т Б Т Ъ Р Я Р Ь Т С Т Р Я К Я Г Г О
А Б Г Г Я К Я Р Т Б Т Ъ Р Ь Т С Т Р Я К Я Г Г О

